ספר השרשים

חברו החכם הגדול רבי דוד קמחי זצ"ל

והוא חלק שני מספר המכלול המבאר כל חלק הדקדוק ובזה החלק יבאר כל חלק הענין כל מלה קשה · אשר בספרי תורה נביאים וכתובים תרושה · עם קצת נמוקים שהוסיף רבי אליה הלוי המדקדק :

נדפס בויניציאה העיר הגדולה המהוללה אשר תחת ממשלת הסניוריה יר"ה יתגדל ותנשא מלכותה · אמן · בחדש מרחשון · בשנת השו ליצירה :

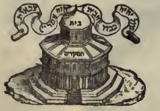

[illegible] בית האדון מארקו אנטוניאו יושטיניאן ·

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי

כבר כתבתי בתחלת פתיחת ספר המכלול הזה בתחלת חלק הראשון מן הספר שהוא חלק הדקדוק מכת השתדלותי בספר הזה והשלמתי החלק הראשון בכל אשר יעזרני עליו בדקדוק ובשמוש הלשון בנקוד הספר ויותר לא ספר ידבר כיד אלהי הטובה עלי:

ועתה אחל בחלק השני מן הספר שהוא חלק הענין לבאר כל מלה קשה · אשר בספרי תורה נביאים וכתובים · ואשר לא תמצא לו חבר במקרא · אביאהו מהמשנה או מהתלמוד · שהלשון יוני או ערבי · כי כלם תלמידים על לשון עברי · כי הוא הקדמון והשלם אך נשתנה בגלותנו · לאורך גלותנו · וכן מצאנו רבותינו ז״ל שהיו למדים לשון הלשון באומרם לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה במטאטא השמד · שמעוה לאמתיה דר׳ דקאמרה לההיא איתתא שקילי טאטיתא וטאטי ביתא · לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה׳ יהבך שמעו לההוא טייעא דקאמר לההוא גברא שקול יהבך ושדי אגמלאי · ועוד שמם קנת השבות על לשון אחרת באמרם מאי משמע דהאי יובל לישנא דדכרא הוא אמר ר׳ עקיבא כשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא · וכן אמרו כתיב על תפילין אמרו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים · וכן אמרו למדין לשון מלשון שהלא דר׳ חייא רבה ורבי שמעון ברבי ורבי שמעון בן חלפתא שבחין מלין מן הדין תרגומא אתון לתרגיל לעברית לפלטיכון · וראיתי לבאר בחלק הענין הזה בקוד קנת המלים אשר בספרי הארץ הזאת תשובתים · ואני ואשר שקדתי על הספרים המדויקים אשר הובאו מספרד ספרים הלאיים לסמוך עליהם ראיתי להועיל תועלת גדולה לתלמידים בספר הזה ולהסיר משגן עיניה׳ ולהסיר שקשות מיהם ולוות מפתיתיהם בקריאה · ובן אזכיר בקוד משקל פעל כמו אבן ובן מלך · וכן מזה המשקל שהוא כתם נשם והדומים להם · לפי שזה הוא המשקל הגדול שבמשקלים ולא עמדנו על נקודו כי אם לפי המסורת כפי מה שמצאנו יש בשם נקודות ויש במשם נקודות ואנכי שוברתי קנתם בחלק הדקדוק אזכרם פנים כמו שידעו בכל שרש ושרש אשר ימצאו · והנדומה לי כי אין מלה בכל המקרא שלא תלמד נקודה מזה הספר או מהחלק הראשון או מהחלק השני הזה · וכן אזכיר קנת מחלוקות בן אשר ובן נפתלי בקריאה · ולמען סומכים על קריאת בן אשר · והשני ששמע גם הכבוד והסורא בל מעתיק ספר זה שלא יהיה ברצונו פסוק אחד או תיבה אחת תחלה מה שימצא בכל שרש ושרש כי הרבה פסוקים הבאתי שם שישב הענין או שיתעתק שהם יתרים שם ולא הבאתים לצורך ואין זה כי לא הבאתי שום פסוק כי אם לצורך או ללמד על ענינו או בנינו או קריאתו אול ללמד על שמוש הלשון והמשכילים יבינו:

ועתה אחל לבאר בעזרת המלמד
לאדם דעת

אבב

לְרְאוֹת בְּאִבֵּי הַנָּחַל · הדג״ש לחסרון הבית הכפול ד״ת — שיר השירים ו
ופירושו בעבי הנחל · וכן עודנו באבו לא יקטף · פירוש — איוב ח
בעוד שהגומא בעצו שעדיין אינו נקטף ייבש ·
ואין לתמוה שכנה הגמא בלשון עץ ואף על פי שהוא ממין הדשא כי כל דבר שיולד״ה ב בקנה יקרא בלשו׳ עץ · וכן הפשתה ותטמנם בפשתי העץ · וכן בדברי רבותינו זכרונם לברכה קישור״ת שתתליע באיבית א״מורי״ת כלומר בעצירת שלא״
נקטפת עדיין · אביב קלוי באש · בחדש האביב · — ויקרא ב · שמות יג
חשבולת עם הקנה שלה תקרא אביב על שם הקנה״ שהוא העץ · וקרוב אני לומר שענין זה מענין אב המצטרף אל הבן ואף על פי שא״ב משרש אבד״ה ואלו שרשם אבב ענינם אחד כי העץ כמו האב המוליד הענפים והפרי ולפיכך יקרא גם הענף בן · בן פרת יוסף · בנות צעדה עלי שור · ויש מפרשים באבי הנחל הפרי והדג״ש לחסרון נו״ן ושרשו אנב מלשון א״רמי ואנבה״ שגיא · וכן בתרגום בחסרון נו״ן תרגום פרי איבא :

אמר אליהו המדקדק

נראה לי שאין כל פרשי׳ הספ׳ הזה פירוש יותר ור׳ ויונה מדרך ההיקש כוה · ומה שהביא ראיה מדברי רז״ל שהתליע באיביה ז״ל כי איבה ראיה גמורה כי מצל הצריך יפרש באיביה בקרקע שהיא הגדלת בה · וכן השתא פי׳ רש״י בפרק כל הכלים שם : ועוד יותר קשה לי שכלל שם זה כמדם האביב ולפי פירושו יהיה פתרון כמדם האביב סדם הענף או הקנה ולפי דעת כל המפרשים אינו אלא לשון כסר וכן תרגם אונקלוס בירחא אביבא שהוא לשון כסר · וכן יונתן תרגם כבכורה בראשיתה כבכורים בתאנה כאוול אאבבה · פי׳ מבכרת :

אבד

צַדִּיק אָבָד · הֵן גָּוַעְנוּ אָבַדְנוּ · אֲרַמִּי אוֹבֵד — ישעיה נז · במדבר יז
אָבִי · כִּי גוֹי אוֹבַד עֵצוֹת הֵמָּה · כמו אובד — דברים כו · דברים לב
בצרי · אַל נָא נֹאבְדָה בְּנֶפֶשׁ הָאִישׁ הַזֶּה · בְּאָבְדַן מוֹלַדְתִּי · — יונה א׳ · אסתר ח
מקור בתוספת נו״ן ענינו ידוע והוא בודד בשהוא מן הקל כי פירוש פסוק ארמי אובד אבי יעקב אבי היה אובד · וקראו ארמי לפי שגר בארם ושם היה אובד כי בצער גדול היה ושם עשרים שנה כמו שהתרעם על לבן ואמר הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה · וכאשר הפעל הזה
מן הכבדים הוא עובר כמו וְהֶאֱבִיד שָׂרִיד מֵעִיר · אוֹבִידָה — במדבר כד · ירמיה נא
עִיר · וכבר אחר אִבַּד וְשִׁבַּר בְּרִיחֶיהָ · וָאַבֶּדְךָ מִתּוֹךְ — איכה ב · יחזקאל כח
אֱלֹהִים וָאַבֶּדְךָ · וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק ·
והשם אוֹ מָצָא אֲבֵדָה · ובסמוך לְכָל אֲבֵדַת אָחִיךָ · — ויקרא ה · דברים כב
ומשקל אחר בתוספת נו״ן אֲבַדּוֹן וָמָוֶת · — איוב כח
והפילו הנון ואמרו שְׁאוֹל וַאֲבַדּה לא תִשְׂבַּעְנָה · ומשקל אחר וְהֶרֶג — משלי כז · אסתר ט
וְאַבְדָן · או יהיה מקור בתוספת נו״ן ונפל הדגש כמו רבים שהוקלו · והביא החכם רבי יעקב בן אלעזר שם במשקל אחר וְאַחֲרִיתוֹ — אסתר ח
עֲדֵי אוֹבֵד · במלם ואת היותר החרמנו — במדבר כד
נטעתיך שורק :

אמ״א

אין לשאול לזה לא כתב פה ושם משקל אחר באבדן מולדתי · כי לפי דעתו הוא יתקור מן משקל מעספת כון סכנעלר ובדל ס הלכבים כאן יום :

אבה

וְלֹא אָבָה יי׳ אֱלֹהֶיךָ · אִם יְפַתּוּךָ חַטָּאִים אַל — דברים כג · משלי א
תֹּבֵא · האלף תמורת ה״א וה״א הפועל נעלם
ועניינו ענין רצון ותאוה · וכן וְתָפֵר הָאֲבִיּוֹנָה כי הו׳ר — קהלת יב
למד הפועל תמורת ה״א אבה · ופירוש אביונה בעלת הרצון והתאוה והיא הנפש המתאוה כלומר תפר הנפש בריתה עם הגוף · ויש אומרים כי פירוש המלה כנוי לאבר המשגל · וכן העני מאד יקרא אֶבְיוֹן לפי שחסר כל תאותו ורצונו לכל · וכן בויקרא רבה אביון שהוא רואה דבר ואינו אוכל רואה דבר ואינו שותה תאב לכל והוא
רחוק יותר מן העני · וכן אָבִי יִבָּחֵן אִיּוֹב עַד נֶצַח · כלומר — איוב לד
חפצי ורצוני שיבחן איוב · וכן חָלְפוּ עִם אֳנִיּוֹת אֵבֶה · — איוב ט
כלומר האניות שחפצם ורצונם ללכת אל המקום שממהרים ללכת בו ימי חלפו במהרה · ויש מפרשים אותו שם מקום או שם נהר · ויש מי שפירשו משרש איב מענין איבה כלומר אניות השוללים · וכל אשר תמצא מעקר זה תפרשנו בענין זה ענין רצון לבד משתי מלות
האחת לְמִי אוֹי לְמִי אֲבוֹי · וענינו כענין אוי · ויש מי — משלי כג
שפירשו מענין אביון כלומר למי עוני · והשנית אָב וָאֵם — אסתר ב
ועניינו ידוע ואב קמוץ · ובהסמכו פתוח אַב הֲמוֹן גּוֹיִם · — בראשית יז
ובא גם כן הסמוך עם למד הפועל
אֲבִי כָּל בְּנֵי עֵבֶר · וקבוצו בלשון — בראשית י
נקבות רָאשֵׁי אָבוֹת · ובסמוך — במדבר לב
אֲבוֹת הַמַּטּוֹת · רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם · — במדבר לב · שמות ו
והגדול והקדמון יקרא אב כמו
וַיְשִׂימֵנִי לְאָב לְפַרְעֹה · כלומר — בראשית מה
קצין וגדול כמו האב שהוא קצין
לבן · וכן אָבִי דָּבָר גָּדוֹל · וְאָבִי רְאֵה גַּם רְאֵה · וֶהְיֵה — מלכים ב ה · שמואל א׳ כד
לָנוּ לְאָב וּלְכֹהֵן · אֲבִי קִרְיַת יְעָרִים · קִרְיַת אַרְבַּע אֲבִי — שופטים יז · דה״א ב
הָעֲנוֹק · וְהָיְתָה יַד יי׳ בָּכֶם וּבַאֲבוֹתֵיכֶם · כלומר במלככם — יהושע כא · שמואל א׳ יב
ובגדוליכם · וּמִי אֲבִיהֶם · כלומר מי אדוניהם של — שמואל א׳ י
הנביאים · ויש מזה אבי יבחן איוב עד נצח · והוא
קריאה לשם יתברך · אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל · וכן יקראו — מלכים ב ב
התלמידים בנים · בני הנביאים · אֲבִי כָּל תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר — בראשית ד
וְעוּגָב · אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה · כלומר קדמון ומלמד — שם
היה לכל תופש כנור ועוגב כמו שהאב קודם לבן :

אמ״א

כלא כתוב בכל היקר׳ רק זה ועכרו שכענין כי כל אלו הפסוקים הם אֲבִי האלף בקמץ פתח ·

אבח

אִבְחַת חֶרֶב · האלף בחירק ענינו להט — יחזקאל כא
החרב · ויש מפרשים כמו אבטת בחלוף ה״א בעין מן בטחת והאלף נוספת · ויש מפרשים כמו שבחורת בחלוף אלף בטית באלפא ביתא דאטבח :

אמ״א

זה לא יתכן כי הוא של מלה שרשית והוא של אבטת לסמיכות הסכנה שרשה להם ויותר כסכים לדברי רשי ז״ל שפירש גלאטסטיכא כלעז והוא בלשון אשכנז זומען :

אבך

וַיִּתְאַבְּכוּ גֵּאוּת עָשָׁן · ענינו ענין גאות — ישעיה ט
וגבהות ופירושו ויתגאו כגאות עשן והסרה כף הדמיון כמו שחסרה במלת לב שמח ייטיב גהה שפירושו כגהה :

אבל

כִּי אָבַל עָלָיו עַמּוֹ · וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל · — הושע י · איוב יד
פירוש בעוד בחייהם תאבל הנפש על
אבוד הגוף · והפועל הכבד הֶאֱבַלְתִּי כִּסֵּתִי עָלָיו אֶת — יחזקאל לא
תְּהוֹם · והתפעל כִּי הִתְאַבֵּל שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל · — שמואל א׳ טו · בראשית לז
וַיִּתְאַבֵּל עַל בְּנוֹ · עַד מָתַי אַתָּה מִתְאַבֵּל · והתאר אָבֵל — שמואל א׳ טז · אסתר ו
וַחֲפוּי רֹאשׁ · כַּאֲבֶל אֵם · פירוש כמו התינוק שמניקתו — תהלים לה
אמו ומתה והוא בוכה וקודר שאין לו מי שתניקהו ושדי האם היו חייו כן קודר שחותי · כן פירשו אדוני אבי ז״ל ·

(איוב ל · בראשית נ) והקברו כאשר אבלים ינחם · והשם אבל כבד זה למצרים · והוא בחמש נקודות · וכלם שהם מענין אבל
(יואל א) ענינם ידוע · ויש מענין שממה והשחתה · על כן תאבל הארץ ואמלל כל יושב בה · ולעולם כשתראה המלה הזאת קשורה עם מלת אמלל הוא לשון חורבה ושממה
(איכה ב) והשחתה · וכן ויאבל חל וחומה יחדו אמללו · אבל
(ישעיה כד) תירוש אמללה גפן · וכלם על זה הדרך · והאחרים לשה אבל · ויתכן לפרש גם כן ונפשו עליו תאבל לשון השחתה ואבוד רוצה לומר
(איוב יד) שישחתו ויאבדו · ונפש
(שמואל א ו) והבשר · ועד אבל הגדולה אשר הניחו עליה · פירוש
(שופטים י) בו מישור הגדול כמו אבל מחולה · שתרגומו מישר ·
(שופטים יא) וכן ועד אבל כרמים · מישר מישר כרמיא · ויש מי שפירש שהלמ״ד תחת נו״ן ושעמו והאבן הגדולה שזכר שהניחו עליה הארון
(בראשית נ) וכן תרגם יונתן ועד אבנא רבתא · ולפי דעתי כי שם האבן הגדולה אשר הניחו עליה הארון אבל כי כן קראו לה על שם האבל שנעשה בה · וכן גרן האטד נקראת אבל מצרים על שם האבל ·

אין צריך לסמן זה רק כל לשון אבל שאינו כא על אל הוא לשון שממה ויש מפרשים דלפי ניון אבלות לשון אבל משם כלומר מגדלים עשב כמו אבל המגדל עשב וכן פי׳ פירשו אל תגעגור כו כאן אבלר עוד בכמוק פרס פרע ועוד עם שבת אבל מצרים על שם האבל ולא פי׳ יותר כמו לפרשו לשון מישור כמו אבל מחולה וזה שאבקלו הניחו כמו העשבי ולא תרגמו אבלא מגראי סוף פתח אבל ככל זה למגרים אבלא תקיף דין למצראי משמע שהוא שם העשב של מישור:

ויש בעקר הזה מלה אחת יצאה מכלל הפועל והשם רק
(בראשית יז) היא מלת טעם תשובה לענינים רבים · האחד אבל שרה
(מלכים שני ד) אשתך · אבל בן אין לה · קמוצי הבי״ת ענינם אין זה הדבר לבד כי גם זה או אין זה כי אם זה · ופירוש אבל שרה אשתך כי הב״ה בשר לאברהם אבינו על שרה ואמר וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וגומר ויאמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך השיבהו הקב״ה אמרת שישמעאל יחיה ששרה אשתך יולדת לך בן · ופירוש אבל בן אין לה כי אלישע שאל לשונמית היש לדבר לך אל המלך וגומר השיבתהו בתוך עמי אנכי יושבת כלומר בתוך משפחתי אנכי יושבת והם ידברו עלי אל המלך כשאצטרך ואיני צריכה להם · אמר אלישע ומה לעשות לה ויאמר גחזי אבל בן אין לה כלומר לזה היא ששאלת אותה אינה צריכה אבל להם צריכה כי בן אין לה והאישה
(בראשית מב · שמואל ב יד) זקן · וענין שני אבל אשמים אנחנו · אבל אשה אלמנה אני · ענינו אמת והמשכיל יוכל להבחין בין שני הענינים האלו לפי הענין אל כל אשר ימצא כתוב לם מלה מהם ·
(דניאל ח · שם) אובל אולי · לפני האובל · אובל שם הנהר ואולי שם
(ירמיה יז) המקום · ויש מפרשים אותו כמו ועל יובל ישלח שרשיו שענינו פלגי מים בחילוף אלף ביו״ד ·

(בראשית כח · זכריה ד) **אבן** והאבן הזאת · והוציא את האבן הראשה
(מלכים א ו) בשש נקודות · ויקברו אבנים גדולות
(יחזקאל כז) אבני עשר אמות ואבני שמנה אמות · כאבני גיר
(משלי יז · שמות כח) מנופצות · אבן חן השחד בעיני בעליו · אבני שהם ואבני
(בראשית מט) מלאים · ענינם ידוע · וענין הרועה להם משם רועה אבן ישראל · ר״ל כל ישראל ולפי שהאבן גוף אחד כשרצה לומר כל ישראל כאחד אמר אבן ישראל או לפי שישראל עקר בנין העולם קראם אבן על דרך משל · ורבי יונה פירשו ראש ישראל · ולא מצאנו שנקרא ראש אבן אם
(ישעיה כח) לא פירש אחריו כמו אבן בחן פנת יקרת מוסד · או כמו

(איכה ד) שאמר תשתפכנה אבני קדש · ר״ל הנשיאים והגדולים
(יחזקאל כח) בתוך אבני אש התהלכת · כלומר גאלו בתוך המלאכים ואדוני אבי ז״ל פירשו בתוך אבני אקרה כלומר מרגליות מזהירות כנרות והיה הולך בלילה בתוכם · ות״ת בעמא קדישא סבירית למשלט · וכן ידמה הפירוש לפי שאמר
(שם) אחר כן גם כן ואחללך מהר אלהים ואבדך כרוב הסוכך מתוך אבני אש · והם ישראל וקראם כן לפי שהם קדושים
(זכריה ט) וכבשו אבני קלע · הם שרי יון ולפי שהמשיל מלכי בית חשמונאי לאבני נזר לגדולה המשיל שרי יון לאבני קלע לשפלות · ולפי שעושים המשקלות מאבן קראו למשקל
(דברים כה · משלי ל יא) אבן לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן · כאבן המלך · וכן למשקלת ששוקל בה הבנאי לפי שהיא מאבן קראוה אבן ונטה עליה קו תהו ואבני בהו · גם כשהיא מבדיל
(ישעיה לד) ועופרת קראוה אבן את האבן הבדיל · אבן העופרת
(זכריה ד · זכריה ה) והנה הוא עושה מלאכה על האבנים · כלי היוצר
(ירמיה יח) שעושה עליו כלי החרס ידוע הוא אצל עושי המלאכה ובלעז סי״לא ואמרו שהוא כמין שתי רחים לכך נקרא אבנים בלשון שנים ובארצות האילו אינו כן כי אם אחד מעץ עגול כדמות הרחים ועליו עושה היוצר המלאכה · ורבי יונה כתב כי זה הכלי שהוא שנים והוא כדמות רחים התחתון גדול והעליון קטן ממנו והם כלי יוצרי ארץ המורה · וכן וראיתן על האבנים · מקום נפילת
(שמות א) הולד מבטן אמו ויקרא משבר אבל המלה הזאת נגזרת מן בן ובנים והאל״ף נוספת · ולפי דעתי כי וראיתן על האבנים הוא הרחם עצמו ונקרא אבנים על שם הבנים וכן נקרא משבר על שבר האשה היולדת והבליה כי אם היה אבנים מקום נפילת הולד אחר יציאתו מבטן אמו למה אמר וראיתן על האבנים והלא קודם יציאת הולד מהרחם יראו בן אם זכר אם נקבה כי הזכר פניו למטה והנקבה פניה למעלה · ועוד למה יקרא משבר מקום נפילת הולד ועוד אמר הכתוב האני אשביר ולא אוליד נמצא ש שהמשבר קודם ללידה וקראו א אבנים בלשון שנים לענין הצירים שהם בפתח הרחם שהם שנים כמו שני צירי הדלת · וכן אמרו רז״ל תניא ר׳ אליעזר אומר בשם שצירים לבית כך צירים לאשה שנ׳ ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה · ומה שאמר תניא נהפכו צירי עלי דמה ציריו לצירי יולדה והצירים הם לאשה בצירי הרחם כי צירים שם משותף יאמר לצירי הדלת ויאמר לחבלים · ואא״ז ל כתב כי הנה הוא עושה מלאכה על האבנים והאל״ף נוספת והוא מלשון בנין ·

כן שאלו בבראשית רבה שאלו את ר׳ יהושע מפני מה הזכר נשמט לידה פניו למטה והנקבה פניה למעלה א״ל מפני שהזכר מסתכל למקום בריאתו ר״ל כלפי האדמה והנקבה מסתכלת למקו׳ בריאתה כלו׳ כלפי הצלע השוכב עליה ואני שאלתי למילדות כם׳ ואמרו לי שאין זה תמידי רק לפעמי׳ כן ולפעמים כן:

(משלי יד) **אבס** באין אלפים אבוס בר · פירוש אבוס בר בהעדר הבקר יהיה אוצר התבואה נקי
(ישעיה א) כלומר ריק · אבוס בעליו · שם בפלס אבוס מצרים · בנים לא אמון בם · והוא אחד בסמוך ובמוכרת ופירושו
(איוב לט) מקום מאכל הבהמות · וכן אם ילין על אבוסך · והאל״ף
(ירמיה נ) בחטף פתח · ובתוספת מם פתחו מאבסיה והם המקומות שיאצרו בהם הפירות · והפעל מתקל משור
(משלי טו · מלכים א ה) אבוס · ולרבים וברברים אבוסים · פירוש מפוטמים ששומרים תמיד על האבוס ·

אבק אבק ועפר · והרתם באבק ילת · כלו קמוץ ואיננו סמוך כאשר כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא והוא טעה בין זה ובין כאבק דק הנמצא במקצת ספרים האלף בשבא ופתח והוא סמוך ופירוש כאבק הדברים הדקים כי אין רצונו לומר עפר לבד · וברוב הספרים גם הוא קמוץ האלף אבל הבית בשוא כאבק דק ומסורת עליו לית · ומסורת אחרת מצאתי על והיה לאבק · כל אבקא קמץ והנה שכח ועגן אבק רגליו · אולי כללו היה עם אורית השמוש העפר הדק יקרא אבק · וכן הסמי השחוקים הדק מכל אבקת רוכל · והנפעל ממנו ויאבק איש עמו · כלומר העלו אבק ברגליהם בהתחוקם זה עם זה ·

אבר אביר יעקב · ומשקל אחר אביר הרועים · ואוריד כאביר יושבים · משפטו כאביר ובנות האלף הוטלדית תנועתדית על הבף ועוד נבתבנו בשרש כבר · אבירי בשן · לחם אבירים אכל איש · אשתוללו אבירי לב · ענין אלו וענין הדומהדית לחם לשון עוצם וחוזק · ופירוש לחם אבירים על המן שירד להם מן השמים שהם אבירים כמו שנאמר עליהם חוקים כראי מוצק · דהרות אביריו · הסוסים החוקים · וענין שני מי יתן לי אבר ביונה · ארך האבר · בחמש נקודות · ומשקל אחר אם אברה חסידה ונוצה · באברתו יסך לך · ישאהו על אברתו · ענינם והדומה להם כנף ·

והפועל הנגזר ממנו המה יתך יאבר גץ ישוף ופירוש לפניו יפרוש כנפיו לתיסך ופירש אדני אבי זל מות חברו החצים ·

הגה

כי מה שמצאנו בדרזל אבר מן הסי וכן רסם אבנים יש כולם והוסיפם אינם אלא לשון ארמי אבל כלשון עברי נקרא האבר כתנה וכן תרגומו של הכתנה לכיתונין המלבש לאבהיוסי ולת הכיתנים וית אבריא :

ומשפטו האברו ונחה האלף כמנהג וענינו שימו אברת בחצים כדי לישרם ·

אגד אגודת אזוב · התר אגודות מוטה · ענין אלו והדומה להם ענין אסיפת הדברים וקשירתם יחד · ואמרו רזל מצות אזוב שלשה גבעולין · וכן ונהיו לאגדה אחת · כלומר בקבוץ אחד והסכמה אחת · וכן ואגדתו על ארץ יסדה · כלומר עצתו והסכמתו · ולפי דעתי כי השלש יסודות אשר על הארץ קרא אגודה לפי שהם אגודה אחת זו על זו על הארץ לפיכך אמר ואגודתו על ארץ יסדה ·

אגז אל גנת אגוז ירדתי · ענינו ידוע ·

אגל אגלי טל · כמו רסיסי לילה שפירשו טפים הידוע בדברי רזל · טפת מים טפת יין ·

עד אגלים יללתה · שם מקום ·

הגה

כי יותר נכון לפרש טפה לשון לשון הספר כמו לחד נכון כמו לגמה וכמסס ·

אגם לאגם מים · והיה השרב לאגם פירוש מקום השרב יהיה לאגם · ובקבוצו נתש תמורת הנח ועל האגמים · וכסמיכות נפל או הוא משקל אחר כמו והשמתיה למורש קפוד ואגמי מים · אגמי נפש · ופירושו האגמים שיצודו בהם הדגים · על יאוריהם ועל אגמיהם · ענין אלו והדומה להם מקום מקוה המים פלוס בלעז או אשטיין · התשים אגמון באפו · הוא כלי כמין מחט ברזל שצדים בו הדגים והורה עליו ובחות תקוב לחיו · ונקרא כן לפי שראשו כפוף כמו

הגמא · הלכף כאגמון ראשו · ענינו כמו גומא והוא הפוך בורא בלעז והוא הנקרא בלשון רבותינו זל גמי · וכן ואת האגמים שרפו באש · כלומר כל הגומא הגדל על הנהרות שרפו באש כדי שלא ימצאום רוב הגומא מלבא במדינות · ורבי יונה פירשו כמו מבצרים והמה אותו ללשון ערב שקוריםם למבצרים אגאם · נפח ואגמון · גמא · אמר נפח על החזקיםם ואגמון על החלשיםם כגמא או יהיה שם לשלשון כמו שמצאנו בדברי רבותינו זל מצא אותו הגמון וקומון פי שלטון · כדוד נפוח ואגמון · יש שפירשו כמו גמא ויש שפירשו לפי ענינו כמו דוד ויש מי שאמר שהוא כמשמעו מן אגם והוא רמז לאיד חמלת סן המים בזמן החורף ·

אגן וישם באגנות · הם המזרקים · וכמהו אגן הסהר · לפי שתבניתו עגול כתבנית הסהר שהוא הירח ·

אגף אתה וכל אגפיך · וכל אגפיו אזרה לכל רוח · ואדית כל מברחיו בכל אגפיו וכתב אדוני אבי זל כי האלף נוסף ופירושו כנפיו כלומר חיילותיו שהם דומים לכנפיםם · וכבר נאמר זה הלשון על החיילות באמרו והיה מטות כנפיו · והומה ללשון ארמית הקורין לכנפים גפין · והדגש לחסרון דלת גדפין · וכן מצאנו בדברי רזל בדלדית פרח גדפא ודתיב ליה בדישדית

הגה

כי דגם כנף לא נמצא במקרא רק כמלת הוס שהוא כמו הודם לפי דעת קנת:

והאלף נוספת וכן בדברי רזל עד בין אגפים ·

אגר אגרה בקציר מאכלה · יין לא תשתה ולא תאגור · ענינו ענין אסיפה וכן כל אשר תמצא במקר מעקר זה · ואגרת פתוחה · ענינה ידוע והוא הספר השלוח וגם היא מלשון אסיפה לפי שאוספין בה דברי הרבה נקראת המגלה אגרת · והקבוץ וגם אגרות כתב על אפריםם ומנשה · אך לאגורת כסף · האלף נוסף והוא כמו גרה וענינו מטבע כסף · וכן פירש המתרגם למעת דכסף ·

ארב ולאדיב את נפשך · ענינו כמו ולדאיב והוא הפוך מן דאבון נפש והואא מבנין הפעיל משפטו ולהדאיב כמו לשמיר מענית כמו לחשמיד ·

אדם אדמו עצם מפנינים · והפעל מן הדגוש מגן גבוריהו מאדם · עורות אלים מאדמים · והפעל כבר אחר אם יאדימו כתולע · והחתפעל אל תרא יין כי יתאדם · והתאר דודי צח ואדום · ויקחו אליך פרה אדומה · אדומים כדם · והתאר עוד אדמוני עם יפה עינים · ובהכפל העין והלמד ורזל בו רוב האדמימורית או אדמדם · וכן אמרו רבותינו זל ירקרק ירוק שבירוקים אדמדם אדוםם שבאדומים · נגע לבן אדמדם · לבנת אדמדמת · פתוך ומעורב בשני מראים לובן ואודם · אדם פטדה · נקראת כן האבן לפי שהיא אדומה וענינם ידוע · וענין אדם ואדמה גם כן ידוע ואדם נקרא עליוםם האדמה אשר לוקח משם והמין נקרא על שמו אדםם ויבואא אדמהדית בענין ארץ על פני האדמה ·

הגה

וכן נקרא בלעז רוגין שהוא לשון אלפיהות כלשון רומי גם בלשון אשכנז נקרא רוגין ויא שלכך סים אודם כמושן לרוכן כי רוגין ורלובן קרוים בלשון :

ועל השדה עובד אדמתו · אם עלי אדמתי תזעק · ועל העפר ואדמהדית על ראשו · ונסמך לעפר אדמת עפר · כמו טיט היון · ואדם יקרא על הפרט אדם כי יקריב מכם קרבן · ועל הכלל

מאדם עד בהמה · את האדם אשר בראתי · ועל קצת
הכלל ורחק יי את האדם · והוא יהיה פרא אדם ·
כלומר אדם מדברי כפרא · גם בני אדם גם בני איש ·
בני אדם הם ההמון העם · בני איש הם הגדולים · כמו
גדעון בן יואש איש ישראל ר״ל גדול ישראל וראשם ·
ובישראל ובאדם · רוצה לומר ובשאר בני אדם כלומר
באומות · ויונתן תרגם ולישראל עבדת פרישן בגו
בני אינשא · וקראו לנשים בלבד אדם כתפארת אדם
לשבת בית · ונפש אדם מן הנשים · ואדוני אבי ז״ל
פירש כתפארת אדם כמשמעו · וכן פירשו ויעשהו
כתבנית איש כתפארת אדם ולמה לשבת בית לא
לצורך אחר · כמו ויניחהו תחתיו וממקומו לא ימיש ·
הרחק מאד מאדם העיר · שם עיר ·

אדן לכן ישלח האדון · ואדני זקן · לאדני
האדנים · ובאה המלה בלשון תפארת ליחיד
אדנים קשה · אם אדניו יתן לו אשה · ובא חסר היו״ד
יאמר נא אדננו · אל תלשן עבד אל אדניו · והענין ידוע ·
והשם הנכבד אדני בלשון
רבי׳ לכבוד והוא קמוץ והוא
בסימן רבוי לא אחד לבד כמו
וקרע לו חלוני · אותים חורי
או היא יוד היחס כיו״ד מוכיח
אותם אחרי · והכילי לא
יאמר שוע · ואדני שהוא
לשון חול הוא בפתח חנה
נא אדני · אבל ויאמר אדני

ע״א
לפי שלמו הדקדוק מוסר למוס
אדם את אלהים שותפי׳ עמו
לקרא לאמר אלהינו לפיכך
כא מסר יוד שלא יסים כלו
בלשון רבי׳ לפיכך אמרו כבי
סת לאכרהם שמענו אדוני
ולא אלהינו :

אם נא מצאתי חן בעיניך · הוא קמוץ והוא מחלוקת בין
רבותי׳ ז״ל יש אומרי׳ שהוא חול ולגדול שבהם אמר ויש
אומרים שהוא קדש · וכן ויאמר לוט אליהם אל נא אדני ·
אומרים שהוא קדש · ומצאנו בי אדני במה אושיע את
ישראל · קמוץ ואינו בהפסק ואפשר כי מפני החזקה נקמץ
כי לשון חול הוא כי עדין לא ידע גדעון שהוא מלאך ·
וענין שני כבר לארץ · שני אדנים תחת הקרש האחד ·
והאדנים לעמודים · האדנים היו חלולים והיו נכנסים
ידות הקרשים לתוכם וכן העמודים והיו סובבים אותם ·
וכן על מה אדניה הטבעו · כלומר יסודותיה ·

אדר מה אדיר שמך · נאדרי בכח · נפעל והיו״ד
נוסף · ורבי יונה אמר באחד מהפנים שהתי׳ו
סימן הנקבה נופלת ועקרו נאדרית · והראשון הוא
הנכון · וענין נאדרי על הימין בלשון זכר או טעמו על
השם יתבר׳ · ואין אדיר · באדיר יפול · פי׳ ביד אדיר ·
בספל אדירים · פירוש בספל הראוי לשתות בו גדולים
הנכבדים או פירושו הרועים הגדולים כמו אדירי הצאן ·
והתאר לנקבה להיות לגפן אדרת · כי שדודה אדרתם ·
והשם אדר היקר · אדר תמשישון · בשש נקודות ·
ויתכן להיות כי שדודה אדרתם שם זולתי תאר · והפועל
הכבד יגדיל תורה ויאדיר · כל אשר תמצא מעקר זה
הוא לשון גדולה ועוצם גבורה · אדרת שער · סלת
בעלת שער כמו אותה שקורין אשקלרינה בלעז ·
וקראה אדרת לחשיבותה

ע״א
ונחלתה · וכן אדרת
שנער · ויתכן להיות
במוהו אדר תמשישון ·

סניך לכרס כן מלא סתב
אדרת סעירה בלשון ניקוס :

אהב וישראל אהב את יוסף · כאשר אהב אביו ·
כי אהבך ואת ביתך · ויאהב יצחק את עשו ·

לזרע אברהם אהבך · כמו נראך יעקב · חמור שנאך ·
אשר אנכי שלחך · אהבו הבו · אבל הבו משרש יהב
כמו שאני עתיד לבארו במקומו בע״ה · אהבו את יי ·
אני אהבי אהב ומשחרי ימצאנני · ויאהב את יעקב ·
והנפעל הנאהבים והנעימים · והפועל הכבד ורדפה
את מאהביה · תאהבו פתי · והצרי במקום פתח ·
והשם אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · אם יתן איש
את כל הון ביתו באהבה · נפלאתה אהבתך לי ·
אבל לאהבה את יי אלהיך · באהבתו אותה · מקור
בתוספת הא׳ · והשם בלשון זכר אהב · וקבתו אילת
אהבים · ומשקל אחר נתעלסה באהבים · האלף
בקמץ חטף · והנפרד אהב במשקל אהל · וכל שהם
מעיקר זה ענינם ידוע ·

ע״א
תמסתו לחם לא הניח הלחם
לאהובה ומסמו כלומ׳ בלשון רבים
לאהובי כמו שכתב לאהבים הפרש
בין לאוהבי וכין לאהובי עיין
במשפט סימן ת״א :

אהה נכתבנו בשרש
הה ·

אהי אהי מלכך אפוא ·
אהי דבריך מות ·
אהי קטבך שאול · פי׳ רבי
יונה ז״ל נגאה כמו איה ·
ולפי דעתי כי משפט כל אלו להיות אהיה · והאלף
מאותיות איתן הנוספות ופירושו אני אהיה קיים לעולם
וכן אהי מלכך אפוא · ופירוש אהי דבריך מות · אני
אהיה סבת דבריך למות ואהיה סבת קטבך לשאול ·
וענין דבריך מן דבר כבד מאד ·

אהל ויאהל עד סדם · פי׳ נטה אהלו כלומר היה
נוטה אהלו ממקום למקום ולא קבע לו מקום
עד שבא אל סדום · והפעל הכבד הן עד ירח ולא יאהיל ·
אפילו עד ירח שהוא מן העליונים יהיה קטנו שלא
יאהיל כלומר כאילו אינו באהלו שהוא הרקיע וכן שאר
הכוכבים לא זכו בעיניו ועוד נכתבנו בשרש הלל ·
והשם אשר נבנה והפעל ממנו אם אבא באהל ביתי ·
והלכת לאהליך · ובא בשתי ידיעות בתוך האהלי ·
כמו ונתן את הערכך · והחציו אל מול הר עיבל ·
ענינם ידוע · ומזה הענין ולא יהל שם ערבי · שם הפעל
יאהל והיו״ד פתוחה לחבדיל בינו ובין אם אראה אור כי
יהל · שהוא ענין אחר ושרש אחר · וענין אחר כאהלים
נטע יי · כמר ואהלות · מר אהלים · פירשו בו כי
הוא הבושם הנקרא בלשון ערבי עו״ד · והגאון רב
סעדיה ז״ל פירש כאהלים נטע יי · כמו באהלים ·
ודומה לשון נטיעה על האהל · ויטע אהלי אפדנו ·
ועל הדרך הזה כאשר ראיתי לצור שתולה בנוה ·
ויהיה לו אהליכם מן אהל כמו בקריכם מן בקר · והמר
בשמים מן בשם ·

או והקריב מן התרים או מן בני היונה · ענינו
ידוע · וכמו שהוא בלשון הקדש כן לועזין
אותו · והביא ממנו רבי יונה משתנים מהכיריהם יש
שהם במקום אם כמו או עשיתי במשי שער · או אית
אלהי המשפט · או בנבלת חיה טמאה · והביא בענין
איך או נשיש שבט בני מואסת כל עץ · פירושו איך
נשיש והחרב הזאת החדה לכרות שבט בני ומואסת
שאר העצים · ועוד הביא בענין ו״ו העשה · או הודע
אליו חטאתו אשר חטא · או או ינגע · או לאיל
תעשה · דרדר מתנים או תיש · או תפשת לא נתן לה ·
כמו והודע · ואת ינגע · ולאיל · והופשה · ותיש · ולפי
דעתי כי לא יצא אחד מהם מדרך חבריהם ומלת או
אחד

אחד ·· פירוש או הודע אליו חטאתו לפי שאמר ואשם
שם. ירושו שיזכור כי חטא וישים עצמו אשם · או הודע
אליו שלא נזכר מעצמו אלא שהודיעוהו אחרים כמו
בן יביא קרבן · ומה שאמרו רבותינו ז״ל או הודע ולא
שיודיעוהו אחרים במכחיש העדים אבל אם אינו מכחיש
אותם מביא קרבן · שנאמר או הודע אליו מכל מקום
ועוד כי לשון הודע נראה יותר בהודעת אחרים · אותו
ממה שידע לו מעצמו ·· וכן או חופשה לפי שאמר
והפדה לא נפדתה שפירושו בכסף אמר חפשה לא נתן
לה בשטר כדברי המתרגם · וכן או לאיל פירושו או
אם הקרבן יהיה איל תהיה מנחתו שני עשרונים תסכו
שלישית ההין ·· וכן זרזיר מתנים או תיש · כל אחד
מאלה זה או הוא מטיב לכת · ופירוש או אז יבנע
כלומר או בגלות יכנע לבבם הערל או מתי ·

אוב · ויקרא כ · ישעיה ח · אוב או ידעוני · דרשו אל האבות ואל הידעונים
ענינו ידוע בדברי רבותי׳ ז״ל שאמרו בעל אוב זה
המעלה מבין הפרקים
ומבין אצילי ידיו · ·
וענין שני כאבות · איוב לב
חדשים · פירוש נודות
חדשים או קנקנים ·

א״א
אולי כקראם בגלמי׳ בלשון כאובות
מדשי׳ לפי שכן כדמות מדות כשהוא
והכום שכבן קוא סבת הכטל
והכנסוף :

אוד · בראשית כא · יהושע יד · על אודות הבאר · על אודותי ועל אודותיך ·
פירוש על דבר כך וכך או בעבור כך וכך
וידוע הוא · והנפרד ממנו לא מצאנו · ואחר שהוא
מקובץ בו״ו ת״ו יהיה הנפרד אודה · או יהיה אוד · כמו
עמוס ד · זכריה ג · מן כור בדות · כאוד מצל משרפה · הלא זה אוד
ישעיה ז · מצל מאש · משני זנבות האודים · עץ שמנדדין בו האש
ובלעז טיצוניר · ובדברי רבותי׳ לישול אוד מבין העצים ·

אוה · ישעיה כו · נפשי אויתיך בלילה · · אמר רבי יונה שהוא
כמו אותך · ואין צורך אמר פירושו בנפשי
אויתיך · וכן אמר אף רוחי בקרבי אשחרך · וכן אפוד
ירד בידו · שענינו באפוד ירד בידו · אתה ירך גוים
ותורשת · שענינו בידך · אבל אפוד ירד בידו יש לי בו
טעם נכון אזכרנו בשרש ירד בג״ה · והחכם רבי יעקב
בן אלעזר כתב בספר השלם כי הענין מחובר אל הכנוי
שהוא יו״ד נפשי ויו״ד רוחי ואף על פי שזכר הנפש והרוח
סמך הענין אל הכנוי כאלו אמר אני אויתיך ובמקומים
רבים · ואבכה בצום נפשי · אליו פי קראתי · קולי
אל יי׳ אקרא · וכליותי אשתונן · איעצה עליך עיני ·
כלם הענין נופל על הכנוי · וכן אתה ידך גוים הורשת
ותטעם · וצפחת השמן לא חסר · חסר נופל על השמן
לא על הצפחת ·· וכן קול הקריה הומה · קול נגידים
נחבאו · קול שמועה הנה באה · קול יי׳ לעיר יקרא ·
רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו · כי היתה אליו פני
המלחמה : קשת גבורים חתים · נגע צרעת כי תהיה
באדם · וכן מנהג הלשון בהרבה מקומות · ואדני אבי
ע״ה פירש נפשי אויתיך בלילה כל זמן שנפשי קיימת כי
אויתיך בלילה ובעוד שרוחי בקרבי אשחרך · ואמר
תהלים קלב · בלילה כי אז הלב פנוי מעסקי העולם · אוה למושב לו ·
במדבר יא · משלי יג · והשם נבל אות נפשך · ומשקל אחר תאוה נהיה · ענין
תהלים מג · כלם תאוה והשק · ומענין זה לפי דעתי לביתך נאוה
קדש · האל״ף מונעת בחטף פתח והוא נפעל עבר
זכריה ח · פירוש נחשק לביתך שהוא קדש והתתפעל לא תתאוה
בית רעך · והתאוה היא בלב ·· והשם במשקל אחר
תהלים קט · מאוי רשע · בתשו׳ ורבי יונה כתב שהוא והפה · והענין

אחר הנפעל נאוו לחייך בתורים · מה נאוו על ההרים · שיר א · ישעיה נב
רגלי מבשר · לא נאוה לנבל שפת יתר · לא נאוה · משלי יז · משלי כו
לכסיל כבוד · שחורה אני ונאוה · וכלם נחה בהם · שיר א
האל״ף והם ענין יופי ונוי · ורבי יהודה הביא עמהם
הנוה והמענגה · אולי מצאו כתוב באל״ף · ולא מצאנוהו · ירמיה ו
כן אנחנו · וגם רבי יונה כתבו כן בלא אל״ף · והתפש
על רבי יהודה בזה ואין להתפש עליו בזה כי אף על פי
שלא תהיה כתובה האל״ף תהיה נחה אחר הקמץ · והשם
תאות אדם חסדו · כלומר · משלי יט
יופי האדם ומה שנאה לו
לעשות הוא חסדו · ויתכן
שיהיו אלו משרש נאה

א״א
פירוש קלטה שתכבת כנוס
סלום שוקשת והתיסס מר ט׳
שלא פירט מן דבר :

בהראות למ״ד הפועל בפלם נאות · ורבותינו ז״ל הרגילו
בדבריהם זה הלשון בשרש נאה · ירמה כי כן השרש
אצלם באמרם לולב נאה אתרוג נאה במה נאים מעשיו
וזולתם הרבה · ואמרו בנין פיעל הרגש ממנו באמרם
לא שנו אלא מפני הנשר אבל לנאותה כשרה · ואמרו
בנין התפעל ממנו באמרם התנאה לפניו במצות ·
ואמרו השם נוי באמרם בנוי בבה בעושר · ולרבים נויי
סוכה המופלגים ממנה ארבעה ומשפט נוי נאוי · וענין
בראשית מט · במדבר לד · שלישי עד תאות גבעות עולם · והתאויתם לכם · התאוו
במדבר לד · לכם · ענינם ענין גבול · ופירוש עד תאות גבעות עולם
כל זמן שיהיה קיים גבול גבעות עולם תהיינה הברכות
לראש יוסף · ומשפט התאו ראוי להיות התאוו · ושב
הוא לשומו מעקר זה כדי שיהיו לו חברים בענין הזה ·
והתאויתם לכם · . עד תאות גבעות עולם · או יהיה
משרש תאה או תוה ויהיה יחידי בשרשו על הענין הזה
יחזקאל ט · וקרוב הוא שיהיה שרשו תוה מן והתוית תו · שענינו
קרוב לענין גבול ויהיה האל״ף תמורת ו״ו ·

אוח · ישעיה יג · ומלאו בתיהם אוחים · היא חיה הנקראת
בלשון רבותינו ז״ל נמירה שמה בלשון לעז
מרטו״ת ויש אומרים שהיא חיה שלועזין לה פירו״ת ·

אח · במדבר כא · תהלים מ · אוי לך מואב · ובתוספת ה״א אויה לי · והיא
מלת קריאת הצער והאבל כמו שהיא בלשון
הקדש כך דרך
בלשון הלעז לומר
כן על הצער ·

א״א
לא שיהיה כטעם הלכיל לומר שהי״א
מספת טלם סיתה ההיא לבקנה סיתה
כטעם מלרע:

אול · הושע ט · אויל הנביא
ועם ידי ·
זכריה יא · משלי י · והוא בלי רעת אוילי · ואוילים בחסר לב ימותו · ענינם
שוטה שוטים ·
משלי יד · ואולת בידיה תהרסנו ·
פירוש אשת אולת · כי
אולת שם דבר ולא

א״א
ענין שוטה ושטות איכו לשון עברי
אלא לשון ארמי וכן אויל וסכל וכסיל
על הרוב מתרגם שטיא :

משלי יט · שם תאר · וכן אולת אדם תסלף דרכו · ויתכן להיות
השם והתאר משקל אחד · ויהיה אולת בידיה תאר
בפלם עורת · ואף על פי שזה חירק וזה פתח הכל אחד
במשקל ומלת אולי נכתבנה בשרש אלה ·

און · איוב יח · איוב ל · אם און בידך הרחיקהו · כי לא יצא מעפר
במדבר יא · און · והתתפעל ממנו ויהי העם כמתאוננים ·
איכה ג · מה יתאונן אדם חי · ענין שקר · ומזה הענין והשרש
יחזקאל כד · תאנים הלאת · כלומר הוגיעה עצמה לעשות השקרים ·
ובא הענין הזה על דרך העוה נלאו · והנות והע״ין במלת
ישעיה ל · מתשבורת אותך · כמו עולתה ועולתה פעמים נחה
פעמים נסה · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר ז״ל

מזה הענין ותוחלת אונים אבדה · תאר און אונים
בפלים טוב טובים · וענין אחר ורהבם עמל ואון ·
ומשמיע און מהר אפרים · ובירת אל יהיה לאון ·
ענין עמל ויגיעה וצער · וקרוב הוא לענין ראשון ·
ויש מפרשים בית אל יהיה לאין · כמו לאין · ויש לפרש
כמו זה ורהבם עמל ואון כמו שאמר כי גז חיש ונעופה ·
וכן יתפרש תחת און ראיתי אהלי כושן ·
וענין שני ואונו בשרירי בטנו · כי הוא ראשית אונו ·
ולאין אונים עצמה ירבה · ענין כח ואומץ · וענין
שלישי לא אכלתי באוני ממנו · ותקרא שמו בן אוני ·
אלוה יצפון לבניו אונו · ובחייהם כלחם אונים · ענין
אך ואבל · ויש מפרשים מזה ויהי העם כמתאוננים · מה
יתאונן אדם חי · וטוב הוא שיהיה אלוה יצפון לבניו
אונו · מענין כח כלומר הגזל והעשק שעשה בכחו ·
וידיו תשבנה אונו : אך עשרתי מצאתי און לי ·
כמו הון בחלוף אלף בה״א · ויתכן כמוהו וידיו תשבנה
אונו ·

אוץ

ולא אץ לבא · לא אצתי מרועה אחריך ·
ופירוש הפסוק אכתוב עוד בשרש מן ·
ואץ ברגלים חוטא · והנגשים אצים · והפעל הכבד
ויאיצו המלאכים · אל תאיצו לנחמני · כלם והדומה
להם ענין מהירות · וענין שני כי צר לך הר
אפרים · כלומר צר ודחוק · ונוטה לו ענין והנגשים
אצים · וקרובים הם לענין הראשון כי הממהר דוחק
את השעה ·

אור

הבקר אור · ולילה אור בעדני · פועל עבר ·
הולך ואור · בינוני כלומר הולך ומאיר ·
ראו נא כי אורו עיני · וישב ידו אל פיו ותארנה עיניו ·
קומי אורי · והפועל הכבד האירו ברקיו תבל ·
ויאר את הלילה · יאר יי פניו אליך ויחנך ·
יאר פניו אתנו סלה · מאירת עינים · ואשר הוא פועל
עומד מהכבד והארץ האירה מכבודו · והנפעל נאור
אתה · ויאר להם בחברון · והשם באור פני מלך חיים ·
ואור פני לא יפילון · ויקרא אלהים לאור יום ·
אור זרע לצדיק · אור צדיקים ישמח ·
על כפים כסה אור ויצו עליה במפגיע · כאילו בפנים
כסה האור שלא יראה ויצו עליה על השמש · במפגיע
כלומר צוה על השמש להסתר מבני אדם כשמפגיע בה
העבים שהם כאילו פגעו בשמש והסתירוה · אי זה
הדרך ישכן אור · פירש הגאון רב סעדיה על מקום
שיש בארץ שהוא אור כל השנה חוץ מיום אחד והפכו
מקום אחר כלו חשך חוץ מיום אחד והוא החשך אי זה
מקומו · מן האור עד מחצית היום · פירוש מן הבקר
כלומר מתחלת האור · והקברון לעושה אורים גדולים ·
ובה״א הנקבה ליהודים היתה אורה · ובתוספת מ״ם את
המאור הגדול · כל מאורי אור בשמים אקדירם עליך ·
ובקבוץ הנקבות את שני המאורות · כלם שהם מענין
זה ענינם ידוע שהוא מלשון אורה · ויש בהם שהם משל
על רוב הטובה כמו אור צדיקים · אור זרוע לצדיק ·
ליהודים היתה אורה · והדומים להם · וכל החשך משל
על רוב הצרה · ויש אומרים כי נגזר מענין זה את
האורים ואת התמים ולא נתברר אצלנו מה הם האורים
והתומים כי יראה לפי הפסוקים שהם דבר אחר זולתי
אבני החשן · ורבינו שלמה פירש שהוא כתב שם
המפורש שהיה נותנו בתוך כפלי החשן שעל ידו תאיר:

מאיר את דבריו ומתמים את דבריו לא נודע האמת ·
וענין שני ולא תאירו מזבחי חנם · פירוש ולא תלהיבו ·
וכן לכו באור אשכם · אשר אור לו בציון ·
אור לשבת נגדו · נשים באות מאירות אותה · פירוש
מלהיבים בנשים ויבערו אותה · וכן אשר הוצאתיך מאור
כשדים · לדעת שפירשו בו רבותינו · וזה הענין קרוב
לענין הראשון או יהיה פירוש אור כשדים עמק כשדים.
וכן על כן באורים כבדו יי · פירושו בעמקים · מאורת
צפעוני · פירושו חור צפעוני · וענין רביעי ללקט
אורת · פירוש ירקות · וכן אמר המתרגם ללקטא ירקוניין ·
ובדברי רבותינו ויצא אחד אל השדה ללקט אורות ·
מאי אורות תנא משמיה דרבי מאיר זה גרגיר · אמר
רבי יוחנן למה נקרא שמו אורות שמאיר את העינים
והוא שקורין לה בלעז אורוג״א · ויש מי שמפרש טל
אורות טלך · מזה הענין כלומר טל הראוי לירקות או
פירושו כמו אור היום · וענין חמישי כחום צח עלי
אור · יפיץ ענן אורו · הן פרש עליו אורו · ענין אלה
מטר · ובדברי רבותינו ז״ל אמר רבי יוחנן כל אורה
שנאמרה באליהוא אינה אלא בירידת גשמים · ויש
אומרים כי נקרא המטר אור בעבור המאור הקטון כי
בתנועותיו יהיה המטר בצווי הבורא · ויש מי שפירש הן
פרש עליו אורו · שמשו · וכן צר ואור חשך בעריפיה ·
הירח והשמש והוא מענין הראשון · וענין ששי וערים
לאורות · הם האבוסים · והוא הפוך מארות סוסים ·

אות

ונתן אליך אות או מופת · ובא האות והמופת ·
זאת אות הברית · והיה כי תבאנה כל האותות
האלה · והיו הדם לכם לאות · איש על דגלו באותות ·
פירושו סימן ועוד נכתבנו
בשרש יאת ·

היה לו לכתוב ובכתבם לאות כלשון
זכר ולשון נקבה וכל הלות
לשון זכר וזאת אות הברית
לשון נקבה אבל והיה הדם
לאות אינו ראיה נמרץ שסוף
לשון זכר כן לשון היה כל על
לשון זכר ולשון נקבה:

אז

אז ישיר משה ·
אז יבנה יהושע ·
וכתב החכם רבי אברהם
אבן עזרא משפט לשון
הקדש לאמר לשון עתיד
תחת עבר עם מלת אז ·

וכן אז ידבר יהושע · אז יעלה חזאל מלך ארם :
אז יבדיל משה · וככה בלשון ישמעאל · אז אמרתי
הנה באתי · כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל ·
ומאז באתי אל פרעה · ומן אז הוחלו לקטר למלאכת
השמים · נכון כסאך מאז · כלם ענין העת והזמן ·
ויבא בתוספת יו״ד אזי המים שטפונו · ידעת כי אז
תולד · המוקדם מאוחר · ופירושו ידעת אז כי תולד
ומספר ימיך רבים · וכן על אף אויבי מוקדם מאוחר
ר״ל אף על אויבי · ואדוני אבי פירש על אף אויבי
כמשפטו מלשון פן יחרה אף יי · והנני עתיד לבארו
בשרשו ·

אזב

אגודת אזוב · נקרא בערבי צעתר ובלעז
אוריגני והוא עשב שיש בו שבעה מינין :
וזה הכתוב בתורה אין לו שם לועזי כמו שאמרו רבותינו
ז״ל ·

אזל

אזלו מים מני ים · הלחם אזל מכלינו ·
ואזל לו אז יתהלל · ענינו הולך כתרגומו ·
כי אזלת יד · התי״ו תורת על הנקבה כמו הה״א · והכבד
ודן ויון מאוזל · נכתבה בו הו״ו עם הדגש כלומר הולך
ממקום למקום · וכן אמר התרגום ודן ויון בשייהן ·
וזם

ומן הענין הזה מה תולי מאד לשנות את דרכך · מה תלכי · והנה שבין החי"ו והוי"ו במקום פ"א הפועל והוא מבנין הקל · אצל האבן האזל · האזל תאר לאבן · או יחסר הנסמך ומשפטו האבן אבן האזל · ופי' אבן ההלוך ודומה כי בשהיו עוברים שם חבור ואסיפת היו הולכים שם ובהתמדת ההליכה שם קראוה אבן האזל · ויונתן תרגם אבן אתא · אולי היתה אות וסימן לעוברי דרכים ·

אזן

אזן אהרן הימנית · הלא אזן מלין תבחן · שמעה אזני ותבן לה · כי אזן שמחה ותאשרני · סמך הבחינה והתבונה וההכרה לאזן ואינה אלא ללב לפי שהיא תחלת הפעולה וכן אמר ותאשרני · ועל דרך זה ובתבונות כפיו ינחם · הנוטע אזן הלא ישמע · אזנים כרית לי · והפועל הכבד ממנו האזינו השמים · פירוש הטו אזן וכן כלם אשר מענין הזה ומהשרש הזה · ומענין הזה אזין עד תבונותיכם · שקר מזין על לשון הות · משפטם מאזין · וענין אחר במאזנים לעלות · מאזני צדק אבני צדק · ענינו ידוע והוא הכלי ששוקלין בו · ולפי שהוא שתי כפות נקרא בלשון שנים מאזנים · ואזן וחקר · פירשו רבי יונה אבן גנאח מענין זה כלומר שקל ענין בענין וחקר אותם · ורבי יהודה הכניסו בכלל ענין הראשון · וכתב רבי יונה באחד מהפנים ויתר תהיה לך על אזנך · מהשרש הזה · והנכון שהאלף נוספת ופירשו בלי זיניך ·

אזק

והוא אסור באזקים · מן האזקים אשר על ידיך · האלף בהם נחה · וכתב רבי יונה שהאלף שרש · והנכון שהאלף נוספת כי מצאנוהו בלא אלף לאסר מלכיהם בזקים · רתקו בזקים · וענינו שלשלאות של ברזל פר"יש בלעז ·

אזר

אזרו חיל · ואתה תאזור מתניך · אזור במתניו · והפועל הכבד אאזרך ולא ידעתני · ותאזרני חיל · משפטו ותאזרני · ואדוני אבי ע"ה כתבו בשרש זרה ושכם נכתבנו עוד · והנפעל נאזר בגבורה · והתפעל לבש יי' עוז התאזר · התאזרו וחתו · ענינם ענין חגירה וזרה · ושם כלי שחוגרין בו אזור ויאסר אזור במתניהם · והנה נשחת האזור · ולא נפתח אזור חלציו · וענין אחר מאזרי זיקות · שפירשו קודחי אש · כך פירשו רבי יונה · ויש מפרשים מוציאי אש והם אותם הפוסלים בעצים ובאבנים שיוציאו אש מהם בחוזק פסלם בהם ואותם יקראו מאזרי זיקות · ואדוני אבי ז"ל פירשו מהענין הראשון כלומר מאספי זיקות ·

אח

ואת האח לפניו מבוערת · פירשו רבי יונה מחתה · ויתכן לפרש כי האש עצמו בשהוא גדול יקרא אח והיא המדורה · וכן תרגם יונתן וית גורא קדמוהי מדלקין · ותרגם על האש אשר על האח לנורא דלגומרין · ובדברי רבותינו ז"ל מאי אח רב אמר אחוונא פירוש עצי ערבה · ושמואל אמר עצים הנדלקים באחות · וענין שני האמר אח · ענינו צער ואבל · ומזה אח עשריה לברק · ורבי אחי רבי משה פירשם מן אנחה ויהיה חסר הנו"ן כמו נגן אמנה מן אמנה · וענין שלישי האח האח ראתה עינינו · יען אמר האויב עליכם האח · יען אשר אמרה צור על ירושלם האח · ענינו שמחה וגילה · ויש לפרשם מהענין השני והוא הנכון בעיני · וענין רביעי ועשה את מאחת מאלה · שהוא כמו אחד · ויש מפרשים אח ממש כי כל דבר יקרא אח כנגד חברו · וכן בדיעות אשה אל אחותה · ויונתן תרגם כמשמעו ויעבד לאחוהי מחדא מאילין · והגאון ר' יונה בזה הענין אח לא פדה יפדה · ולפי דעתי שהוא אח ממש ופירושו כי לא יפדה איש את אחיו מן המות ·

אחד

אחד היה אברהם · והנראה האלף ודבר אחד את אחד · והיו לאחדים בידך · מחוברים בדבר אחד · ימים אחדים · כלומר יהיו בעיניו כימים מעטים · ולפי שהאחד מיעוט המספר יכנו הדבר המועט באחד · התאחדי הימיני · התבודדי באחד המקומות · ומזה העקר והענין אל תחד בכבודי · וכן אל יחד בימי שנה · ודגש הדל"ת לתקן הקריאה לפי שהמלה מלעיל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · וטוב הוא שיהיה אל יחד בימי שנה · משרש חדה מענין שמחה אבל אל תחד כבודי מזה השרש כמלם אני אחבי אחב · אחרת אל אחת · משפטו אחדת ונחסר הדל"ת והתי"ו סימן הנקבה ולפי דעתי שמלת אחרת

וכן תחסר דל"ת מן סכה לכלת משפטה לכלת ותחסר הדל"ת:

נגזרת בפני עצמה ולא נגזרת ממלת אחד כי אם ממלת אח ועשה את אחת מאלה · ונאמר אח לזכר ואחת לנקבה אבל מגזרת אחד לא מצאנו מלה לנקבה · ויר"ת כמשמעו ויעבד לאחוהי מחדא מאילין ·

אחה

ולרבקה אח · ובהסכמו אחי אשכל ואחי ענר · והיו"ד תמורת הא' לפ"ד הפועל והתי"ו הנפקדת ממלת אח נהפכה וי"ו בנקבה · אחות לנו קטנה · הוי"ו תמורת הא' לפ"ד הפועל והתי"ו לנקבה · ולאחותו הבתולה · אחותי רעיתי · אחותך הקטנה · מה נעשה לאחותנו · בכל הכנויים האלף בשבא ופתח · ובא אחד האלף בפתח לבדו · לאחיו ולאחותו · ולרבים אחים אנחנו · בן אדם אחיך אנשי גאלתך · אחי מאין אתם · אחינו המסו את לבבנו · בכלם האלף בפתח · ובהפסק אספרה שמך לאחי · האלף בסגול וכן אחיו בסגול לעולם מפני קמץ החי"ת · ויראו אחיו · ובכנוי הרבים אחיהם אחיכם האלף בשוא ופתח · וכן עם אותיות השמוש ואחיכם כל בית ישראל · ובא אחד האלף בפתח לבדו · ובאחיכם בני ישראל · וכן בשנכנסה עליו הא השאלה האחיכם יבאו למלחמה · וכבר כתבנו הטעם בחלק הדקדוק בשער השמות · ולרבות אחיות · את אחי ואת אחיותי · היו"ד תמורת הא' לפ"ד הפועל והוי"ו והתי"ו סימן הרבות · והשם להפר את האחוה · וענין שני מזה השרש ישגא אחו בלי מים · כי הוי"ו לפ"ד הפועל תמורת הה"א והוא שם צמח שרועין אותו הבהמות הנקרא בדברי רבותינו ז"ל אספסתא · ולרבים כי הוא בין אחים יפריא · ומשפטו אחוים · ויש מפרשי' אותו מענין אח והוא הנכון בדרך הדקדוק · ותרעינה באחו · הה"ת בו נוספת כה"ת לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי · או יהיה מקום הצמח נקרא על שמו והה"ת משמשת ·

אחז

חיל אחז · אחזת שמרות עיני · האחז ארית הבית · לבלתי אחוז בקירות הבית · ולא יהיו אחוזים בקיר הבית · לאחוז בכנפות הארץ · צירים וחבלים יאחזון · החי"ת בצרי מפני ההפסק · הלא חבלים יאחזוך כמו אשת לדה · והחי"ת בחטף סגול · מתוחו יד ימין יואב · אחזי חרב · הפעול בו על דרך מגנר בלי מלחמות לבוש בגדים · ואחז במלבשי · ואחז

לך

לך אחד מתנערים · ואחזי בה · החית בקמץ חטף אחזו
לנו שועלים · בית אב אחד אחז לאלעזר ואחז אחד
לאיתמר · אחוז בחבלי בוץ · והנפעל נאחז בסבך ·
בקרנים שנאחזים · ויאחזו בה · ובהרפות האלף
ונאחזו בתוככם · והפועל הכבד וכבש בכתב לכסא
מאחזים · והכבד אחר מאחז פני כסא · ענינם ידוע ·
ופירוש ויאחז את הבית · קרה אותו בעצי ארזים ·
וכן תרגם יונתן וטלל ית ביתא · ואמר בו לשון אחיזה
לפי שהקורות אוחזות בכותל זה ובכותל זה שכנגדו כמו
שאמר גם כן לבלתי אחוז בקירות הבית · ומענין זה
אחוזה תנו לי אחזת קבר · והיו לכם לאחזה · נקראת
הנחלה כן לפי שהאדם נאחז במקום ומוחזק בעבודה
כמו שאמר ויאחזו בה · ותאחזו בתוככם · ואחזת
מרעהו · שם איש · והמסורת עליו לית שום בר נש ·
ודעת התרגום וסיעת מרחמוהי · ונקראה חברת האיש
אחוזה לפי שנאחזים בו ולא יפרדו כמו בצאתו ובבאו ·

אחל אחלי אדני · אחלי יכונו דרכי · פירש רבי
יונה לשון תכלית כלומר תכלית מה שאפשר
שיועיל לו ומה שיוכל לעשותו שיעמוד לפני הנביא ·
והנבון בעיני שיהיו מענין ויחל משה · חלו נא פני אל ·
ומשרשת שהם ענין תחנה ובקשה והאלף נוספת ויאמר
לאחד אחל ולרבים אחלים ובסמוך אחלי אדני · ופירושו
תחנת אדני ובקשתו יהיו לפני הנביא אשר בשמרון
אז יאסוף אותו מצרעתו · וכן פירוש אחלי יכונו דרכי
כלומר תחנותי ובקשותי שיכונו דרכי לשמור חקיך
בדרך תבין לבם · ורבינו האי ז״ל פירשם כמו אשרי
ואשרי · וכן ת׳ אחלי אדני · טובי רבוני ·

אחר וילבו אחרנית · ואתה הסבות את לבם
אחרנית · פירש רבינו סעדיה ז״ל הסבות את
לבם שהיה עד עתה אחורנית · ורא״א ז״ל פירש הסבות את
לבם אחורנית מאמונת הבעל כי הכירו כי שקר נסכו ·
ומשקל אחר ויהיו לאחור ולא לפנים · וקבוצו אחורים ·
ובסמוך אחורי המשכן · ומ״א ואחר כן תבא אליה ·
ומשקל אחר טוב אחרית דבר מראשיתו · ונקרא השכר
אחרית לפי שהוא סוף המעשה · כי אם יש אחרית
ותקותך לא תכרת · לתת לכם אחרית ותקוה · אם
מצאת ויש אחרית · ומשקל אחר לאחרונת יסעו ·
והקבוץ מן אחר אחרי מות משה · ויכהו אבנר באחרי
החנית · פי׳ במה שאחרי החנית והוא עץ החנית · ועם
הכנוי יקבץ בלשון רבים לעולם · ואתה תשמענה דבר
מאחריך · ותבט אשתו מאחריו · פירוש אשתו שהיתה
מאחריו הביטה אחרית · מוכיח אדם אחרי · כולם ענינם
ידוע · ופי׳ הגאון רב סעדיה כן מוכיח אדם אחרי · אמר
כי הם דברי האל יתברך מוכיח אדם ללכת בחקתי ולמלא
אחרי חן ימצא ממחליק לשון כי הוא מזיקו · ואדני אבי
ע״ה פי׳ אחרי שם תאר · ופירושו מוכיח אדם שהוא נסוג
אחור חן ימצא · ותשחק ליום אחרון · אחרונים אחרונות ·
ולאיש זולתו ואיש אחר יקחנה · בגדים אחרים · בשנת
האחרת · שבע שנים אחרות · ונקראת פאת המערב
אחור ואחור ולא אבין לו · והים המערבי הים
האחרון · לפי שהפנים הם המזרח והאחור המערב כי
פני האדם אל זריחת השמש · ועל סדר זה נקראו
דרום ימין וצפון שמאל · ולמי שמעשיו באחרית
והמתנה בא הפועל הכבד למאחרים על היין · ולא
אחר הנער · ופירוש למאחרים על היין · שמתעכבים
כל היום עד הערב על שתיית היין · וכן אמר כאחרי
בנשף · וכן פי׳ מאחרי שבת · שמתעסקים כל היום
במלאכתם עד הערב · וכת׳ אדני אבי ז״ל כי אינו כמו אלה
כי בא יבא לא יאחר · אבל פירושו לא יסוף כמו אחרית
שהוא סוף · וכן תרגם יונתן יקשיב וישמע לאחור ·
לסופא · וכן הגידו האתיות לאחור · לסופא · כלומר
באחרית הימים · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר וכבר
נאמר כי אחר ובנית ביתך · צורי מוח כמו פלג לשתם ·
והכבד אחר ויוחר מן המועד · והפועל קל ואחר עד
עתה · ונקראו בני האדם אחרית על שם שנשארו
אחריו · ואחריתם בחרב אהרג · ואחריתכן בסירות
דוגה · פירוש בניהם · וכן ואחריהם בפיהם ירצו סלה ·
וכן ולא לאחריתו · כלומר שלא תשאר המלכות לבנו ·
ואחריתך בחרב תפול · פירוש עמך כי זכר אפך ואזניך
שהוא משל על הראשים · ואמר ואחריתך על העם כי
הראש הוא ראשית ותחלה לעם כי הוא יצא ובא
לפניהם והעם לאחרית · וכן תרגם יונתן עמך · ותרגם
ואחריתך תאכל באש · ושפר ארעך וכן ואחריתם בחרב
אהרג · אמר על העם · והנכים רבי יונה ענין אחר
בזה השרש ירבו עצבותם אחר מהרו · ופירש כך יהי
רצון שירבו עצבותם הממהרים אל המחלוקות · ואיננו
נכון כי לא מצאנו משרש מהר מבנין קל מענין מהירות
כי אם מענין מהר ומתן · מהר ימהרנה לו לאשה ·
והנכון בעיני כי הוא מענין השני שיאמר לדבר זולתו
אחר · ופירוש הפסוק ירבו עצבות המוהרים לאל אחר
כלומר שנותנין לאל אחר מהר ומתן · ומקריבים
קרבנות ומנסכים נסכים · ואחרית הפסוק יוכיח שאמר
בל אסיך נסכיהם מדם ·

אט ויהלך אט · ענינו בנחת · ויש מפרשים
מזה ואט אליו אוכיל · וענינו בנחת
אאבילהו · ועוד נכתבנו בשרש נטה · ומהענין הזה
והשרש הזה לאט לי לנער לאבשלום · ההולכים לאט ·
ודבר לאט עמך · אתנהלה לאטי · התלמד בחכם נוספת לפי דעתי סגן תוספת
לפי דעתי טכן הספר · ה״א בלאטי נוספת · או היא
לגזל סל לאום כמלת אום · כנוי המדבר בקדו · ורבי יהודה
אמר שאלו התלמדין שרשיות ·
ודרשו אל האלילים ואל האטים · מין ממיני הכשפים
שנעשית בנחת · ויתכן ששרשם אטט בראית הדגש
באטים · וכן כתב אדני אבי ז״ל ואמר כי כן יקראו בלשון
ערבי אלאטוש ·

אטד גרן האטד · וקוץ ודרדר תרגם אנקלוס ובוכין
ואטדין והוא מין ממיני הקוצים קרדון בלעז ·

אטם אוטם אזנו משמע דמים · ענינו סתום ·
וכן אטם שפתיו נבון · חלוני שקפים
אטומים · כמו שתרגם יונתן פתיחן מלגו וסתימן מלבר ·
כלומר רחבים מבפנים וצרים מבחוץ כמו שעושין אותן
היום · ובדברי רבותי׳ ז״ל מצאנו בהפך זה · והנני עתיד
לזכרו עוד בשרש שקף · וכן פירוש והחלונות האטמות ·
שהיו צרים לא שהיו סתומים מהכל כי לא יקרא חלון
אם אינו פתוח · והכבד כמו פתן חרש יאטם אזנו ·

אטן אטון מצרים · תרגום מיתריהם אטוניהון ·
רוצה לומר כי הערש בנוי חשובות ומתוקנות
חישב והוא מסורגל במיתרי הפשתן העשרים במצרים
שהם נאים ·

אטר

אשר ואל תאטר עלי באר פיה · ענינו אל תסתום ומענינו נאמר איש אטר יד ימינו · כלומר סתום יד ימינו שאינו עושה בה דבר והוא שמאלי ·

אי אי הבל אחיך · אי זה יכשר הזה או זה · אי זה ספר כריתות אמכם · אי מזה תבא · וכלם ענין שאלה על הדבר · אך אי לזאת אסלח לך · הוא לשון קריאה אומר אי לזאת אסלח כי בניך עזבוני ונגמר ואין לך צדקה שאסלח לך בעבור זה · או תהיה מלת אי חסרת כף איך ורוצה לומר איך לזאת הצדקה אסלח לך כי בניך עזבוני · ואמר רבי יונה כי אי מזה תבא משפטו להיות מאי זה מקום תבוא · ואין צורך רק פירושו מזה המקום שתבא אי הוא ובתוספת הא ובדגש הוד ובצרי איה האנשים · אך איה העדר נתן לך · פירש רבי יונה כי איננו שאלה לדעת אבל הוא על דרך התלאה והפלגה כלומר ראה צרה נחמד העדר הנתן לך ואין צורך רק הוא ב במשמעו · ופירש כי איכה ואיפה מלות מורכבות ממלת אי · והנכון שהן מלות בפני

וכן יש לפרש מלת איכה שהיא שאלה לדעת מה לך שהלא כלומר ראה איה כ מכנלת הידעתו שאיכני רוא׳ לותך טוטה ועוד כפרס זה אים והוא מין עוף כיים את איים קול מין קים :

עצמן · והא בזה משרש יושב האי הזה · איי כתיים · מאלה נפרדו איי הגוים · ושכתי נהרות לאיים · ומאיי הים · ענין כלם המחוזות שנהר או ים מקיפים אותם · וכן המחוזות שאין נהר או ים מקיפים אותם נקראו גם כן איים · כמו יושב האי הזה · שהוא אומר על ירושלם כי פירוש מלת אי מחוז · ולרוזנים אי שכר · חסר נון ומשפטו אין שכר · וכן אי כבוד משפטו אין כבוד · ואם הוא בחירק כמו ואין יש פה תחת ידך · ויתכן לפרש שיהיה כמו איה · ומלת אל למלכים עומדת במקום שנים ופירושו ואל לרוזנים שיאמרו איה שכר לשתות · וכן אי כבוד · כלומר איה כבוד שאיננו בישראל היום · וענין אחר אי לך ארץ שמלכך נער · ואלו האחד שיפול · ענינם אוי · ואלו היא מלה אחת מורכבת משתי מלות · ימלט אי נקי פירש רבי יונה איש נקי · והנכון שהוא כמו יושב האי הזה שהוקדמנו ופירושו כי הנקי ימלט כל האי בזכותו · ואת האיה והדיה למינה · שם העוף ואומרים שהוא נקרא גאזא בלעז · ופגשו ציים את איים · שם חיות · ות"ה ועני איים באלמנותיו ויגעמן התולים · ויש מפרשים אוים כמו ואת האית · גאזא בלעז ·

איב ואיבתי את אויבך · והשם ואיבה אשית · ענינו ענין שנאה ·

איד הלא איד לעול · גם אני באידכם אשחק · ענין צער ומקרה רע · וענין אחר ואיד יעלה מן הארץ · פירושו ענן כלומר על ידי גשם שתשקה את כל פני האדמה תצמיח הקב"ה העשבים והעצים · וכן יזוקו מטר לאידו · ופירש אדני אבי ז"ל יזוקו העננים מטר בעבור אדו והוא העשן העולה מן הארץ בעבור החום יקרא בערבי בכאר בכור בלעה · והוא איד יעלה מן הארץ כי כאשר יעלה אותו האיד מן הארץ ויפגע בעבים ירדו הגשמים · משל לעשן העולה מן הקדירה בשעלה לכסותה ולו מי מים · ופירש רבינו סעדיה ז"ל ואיד יעלה ולא איד ואין עמד במקום שנים וכן פירש כי לא היה בתחלת העולם לא אדם שיזרע ולא איד שיעלה

אלא ברא הקב"ה בגזרתו הכל מתוקן · והנכון הוא זה הפירוש מכל אשר מפרשים בו ·

איך איך תאמרי לא נטמאתי · ובתוספת הא אהה אדוני איכה נעשה · איכה נדע את הדבר · איכה ישבה בדד · ובכפל הכף כי איככה אוכל וראיתי · ואיככה אוכל וראיתי · והם מלרע · ומלעיל איככה אלבשנה · איככה אטנפם · כולם ענין אחד אבל יש מהם שאלה על תכונת הדבר היאך נעשה והוא איכה נעשה · איכה נדע את הדבר · איכה יעבדו הגוים האלה · ויש מהם שאלה על דרך התימה והוא איכה ישבה · איך תאמרי · איככה אוכל · איככה אלבשנה · ויש בלשון אנה איכה תרעה איכה תרביץ · ובחולם ויאמר לכו וראו איכה הוא · ענינם אנה תרעה · אנה תרביץ · אנה הוא ·

איל כגבר אין איל · פירוש כח · וכן אילותי לעזרתי חושה · אבל הוא בסימן נקבה כמו עזרתי · ופעמים ענין הפעל נחה יש לאל ידי · ואין לאל ידיך · כי יש לאל ידם · ושם במשקל אחר אול כמלם אור · ובריא אולם · ופירושו ובריא כחם · והתאר האל יי · כלומר החזק · כי כמוכה באלים · הבו ליי בני אלים · והם המלאכים ובני איננו סמוך כמו בני שלשים או הם הככבים ובני סמוך ואומר בני על הככבים ואלים על המלאכים כמו שאומר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים · וכן ואתנהו ביד איל גוים · והוא כתוב ביוד למדינחאי והמסורת עליו לית מלא בתול · ופירושו תקיף הגוים והוא נבוכד נצר · וכן ואת אילי הארץ לקח · תקיפי הארץ והוא כתוב ביוד · אבל ידברו לו אלי גבורים · בלא יוד והמסורת עליו לית חסר · ורבי יהודה כתב ונכתב התאר ביוד ידברו לו אילי גבורים · ואולי הסופר טעה וחסר כי אולי הוא כתב כן ונכתב התאר ביוד ואתנהו ביד איל גוים · ואחר כך כתב אילי הארץ · ואילי גבורים · ולא כתב עליהם מי ביוד ומי בלא יוד · ועל איל גוים אמר שנכתב ביוד · וכן הוא כתוב ביוד למדינחאי אבל למערבאי הוא חסר · וכראי הוא אותו חכם שנרינהו לזכות בכל אשר נוכל כי הוא האיר עיני כל הבאים אחריו בדקדוק ולשון המקרא · ואמת כי מצאנו במקצת ספרים אילי גבורים ביוד אלא שאנחנו סומכין על המסורה אשר בספרים אשר מצאנוהו חסר · והמסרת עליו לית חסר · וקורא להם אילי הצדק · תקיפי הצדק או יהיה אלי מן אלה ואלים לפי שאם משע יי להתפאר · ומצרים אדם ולא אל · ולא מלאך ויתכן להיות מן השרש הזה באלה נובלת עליה · כי יבשו מאלים · והרומים להם · ועוד נבאר בשרש אלה · איל וצבי · אילה שלוחה · גם אילת בשדה · על משקל עורת · באיל תערוג על אפיקי מים · בא בלשון נקבה כי איל הוא שם כלל כולל זכרים ונקבות · כמו ויהי לי שור וחמור · ואמר לשון נקבה ר"ל עדת האילים כי האילים ילכו ביחד הרבה עדרים עדרים והיא חיה ידועה · וכן על דרך משל אילת אהבים ויעלת חן · או באילות השדה · אילת השחר · והוא כוכב הבוקר · ויש מפרשים אילת השחר מהענין הראשון כלומר בכח עלות השחר · והנכון שאילת השחר משל לכנסת ישראל כמו שהמשיל אותם לאילות בשיר השירים · וכן שחר כמו מי זאת הנשקפה כמו שחר · וכל המזמור הוא על כנס ישרא בהיותם בגלות · איל תמים מן הצאן

תכבש

הכבש הגדול יותר מבן שנה יקרא איל · ומאת אלף
אלים צמר · חסר הנסמך ופירוש אלים אלי צמר כלומר
בעלי צמר שלא היו גזוזים · איל פארן · עם אלון
מצב אשר בשכם · באלוני ממרא כמו שאמר התרגום
מישר · ופירוש אלון מצב שהיה באותו המישור דבר
מוצב כגון אבן או זולתה · ויהם המישור אל אותו
הדבר המוצב לחברת המקום בו · האיל מזוזות חמשית ·
ואל איל תימורים · ומזוזה אחת לאילים טפח וטפח ·
ענינם מזוזות · ואילמיו ענינם כפת ·

אים איום ונורא · אימת בנת לות · והשם והנה
אימה · ובסמוך אימת מלך · ובקבוץ הנקבות
ואימות מות · אימתה תהיה · נכפל בו סימן הנקבת כמו
שנכפל בישועתה · ובקבוץ הזכרים יהלך עליו אימים ·
נשאתי אמיך · האימים לפנים · הם הענקים ונקראו כן
לפי שהפול אימה ופחד על רואיהם · ובאימים יתהוללו ·
הם הפסילים · וקראם אימים על דרך גנאי כמו עצבים
או נקראו כן לפי שהעובדים אותם יפחדו מהם וענין
כלם פחד ויראה ·

אין מאין אתם · מאין יבא עזרי · ענינו על
שאלת מקום כמו אנה · וענין אחר כמו
לא ואם אין מתה אנכי · הוי כי גדול היום ההוא מאין
כמהו · וכרפיון עין הפועל אין זולתך · לאין נכון לו ·
מאין כמוך · הן אתם מאין · כלומר מאפס · באין
שמכה אשרי ענינו כמעט כלומר מאפס זמן · ואין יש
פה תחת ידך · כמו אין בצירי כמו בן ובן גיר וגר ריש
וריש והוא על דרך שאלה כלומר והלא יש תחת ידך ·
אך מלת לא תשמש בפנים שלא תשמש מלת אין ·
ומלת אין תשמש במקומות שלא תשמש לא ואף על
פי ששניהם ענין אחד כי לא תאמר אין על העוברים
והעתידים לא תאמר אין פעל ואין יפעל אך תאמר לא
פעל ולא יפעל · אך מלת אין נופלת על השמות
ועל המלין בכל ענין ועל בינתי בדרך הודעה או בדרך
החסתר · בדרך ההודעה כמו אנכי נותן לכם תבן ·
ואם אינך משיב · ובדרך ההסתר ואין דובר אליו דבר ·
ואין אומר השב · רוצה לומר אין מי שדובר אליו דבר
אין מי שאומר השב · ובאה מלת אין על העתיד כי אין
המלך יוכל אתכם דבר · לפי שמלת יוכל אף על פי
שהוא עתיד הוא במקום בינוני שהוא התאר כמו שבאו
רבים מן העתידים במקום הבינונים · ולפיכך נקשרה
בו מלת אין כי הוא כמו שיאמר אין המלך יכול אתכם
דבר ואף על פי כן לא נתנו בזה השמוש כדי שלא
ישעה אדם להשתמש בו עם מי שהוא עתיד לגמרי ·
גם יתכן לומר כי אמר כן לפי שנקשרה מלת אין עם
המלך לא עם יוכל ר״ל איננו המלך שיוכל אתכם דבר ·
ומלת לא נופלת על העוברים והעתידים בכל ענין
וכן על הב ענינים כמו ולא יודע של בשרת · שהוא
נופל על אדם מיוחד · אבל באמרו ואין רואה ואין
יודע ואין מקיץ · אם היה אומר לא רואה ולא יודע ולא
מקיץ לא היה מתבתן הרפץ ממנו אלא היה מתבתן
שהוא אומר על אדם מיוחד באמרו פלוני זה לא רואה
ולא מקיץ · ועל השמות אם תבא הודעה עמו שיבא
על דבר מיוחד כמו כי לא דבר רק הוא מכם כי אם לא
היה אומר מלת הוא שהיא הודעה מן ההודעות לא היתה
מלת לא נופלת על דבר אך היינו אומרים אין דבר רק
מכם כמו ואין דבר חיי · וכן הוא בן לא חכם · מלת
הוא הייחוד הדבר לפיכך אמר לא חכם ואילו אמר אין
חכם לא יתבונן ממנו על אדם מיוחד אלא על כלל כמו
שיאמרו אין חכם בעיר אלא אם יאמר כן עם הודעת
הכנוי והוא בן איננו חכם אבל כשאמר לא ארנים לאלה
יתבונן גם כן הרפץ ממנו כמו אם היה אומר אין אורנים
לאלה · הלכן מלת לא איננה נדבקת עם הכנוים כמו
מלת אין ועל זה הדרך והדומה לו תמצאם · בין והדע ·

איף איפה ואיפה · ובסמוך איפת הסלא הזה ·
ובא בסמוך באיפה שעורים · והבר זכרנוהו
עם דומיהם בחלק הדקדוק והיא מלת ידועה אצלם
שהיא שלש סאין והיא מדת היבש · ומלה אחת בזה
השרש מענין אחר ומשקל אחר איפה חיית בסתרי ארץ ·
כמו אנה · מי איפה הוא הצד ציד · החסר וו התוספת
ומשפטו מי ואיפוא וכן שמש ירח עמד זבולה · משפטו
שמש וירח · ופירוש הפסוק מי הוא ואנה הוא הצד ציד
ויבא לי · ובענין שאלה אחרת איפה האנשים אשר
הרגתם בתבור · כלומר מה תארם · ובענין אחר
מה לך איפוא · ולך איפוא · ענינם עתה · ויש אומרים
כי המלה הזאת מורכבת משתי מלות אי פה כי פה הוא
מקום ואי שאלה עליו ואנחנו לא גזרנו עליו שיהיה
שרש המלה איף אלא שקרוב אצלנו להיותה מלה אחת
נאמרת על ענינים משתנים כמו שכתבנו ואם תהיה
מורכבת ממלת פה אשליך · לא היתה נמצאת המלה
היא כי אם בענין אחד ותחלפת המלה הזאת בכתיבה
אבל בקריאה היא אחת פעמים עם ה״א כמו איפה הם
רעים · איפה האנשים · איפה שמואל ודוד ·
ויאמר לו המלך איפה הוא · ואלה איפה הם ·
איפה לא שגלת · ואיש אל ידע איפה אתם ·
ואיפה ישרים נכחדו · איפה היית בסתרי ארץ ·
איפה לקטת · אלה עשרה הם כתובים בה״א על פי
המסורת והקבלה · וארבעה כתובים בוו · אם לא
אפו · מי יתן אפו ויכתבון מלי · ראו אפו ·
אפו תקותי · ושאר איפוא כתובין בוו אלף ·

איש מכה איש ומת · אשרי איש ירא את יי ·
אשרי האיש אשר לא הלך · כולל זכר
ונקבה איש ואשה לזכר לבדו לפי שזכר אשה לצדו ·
וכן בלא זכר אשה כשיורה ענין הפסוק עליו · ובקבוץ
איש אליכם אישים אקרא · ונדגשה שי״ן אשה להסרון
יו״ד הנוחה באיש · ובסמוך הוקל אשת אוריה ·
אשת מדינים · ופעמים בא אשת במוכרת נפל אשת ·
וראית בשביה אשת יפת תאר · כמו אשת לדת ·
אשת בעלת אוב · ועם הכנוים הבה את אשתי ·
את אבימלך ואת אשתו · הנה אשתך · כלם בחירק
האלף · ובא בסגול האלף אשתך כגפן פוריה ·
והקבוץ מן אשה אשת הזמה · אבל נשים הוא משרש
אנש ושם נכתבנו · ועל הכלל מאה איש · איש
ישראל · וכל דבר יקרא איש ואשה ואף על פי שאינו
אדם כמו שנאמר בכרובים ופניהם איש אל אחיו ·
וביריעות אשה אל אחותה · ובכוכבים איש לא נעדר ·
ובבהמות איש ואשתו · והגדול ובעל הדבר וראשון
יקרא איש כמו גדעון בן יואש איש ישראל · רוצה לומר
גדול ישראל וראשו · הלא איש אתה ומי כמוך
בישראל · כלומר הלא גדול אתה · יי איש מלחמה ·
כלומר גדול ובעל מלחמה · אם תמצאו איש · כלומר
איש גדול בעל מעשים טובים ופירושו לפניו אם יש
עושה

עושה משפט וצדקה · וכן גם בני אדם גם בני איש · בני אדם אמר על ההמון ובני איש על הגדולי · ואיש זקן · בעלה · ואם איש שפתים יצדק · בעל שפתים כלומר בעל הלשון ומי שמתקן טענותיו במיטב דבריו · ונכר באיש חסר יוד ואומרי כי האלף תמורת יוד יש אם אש להמין ולהשמיל · עוד האש בית רשע · ובעל המסרה חשב עמהם איש רעים להתרועע · והוא מן ג׳ סבירין יש אבל זה הוא מלא · וכן תרגם יונתן אם אש להמין אם אית למסטי לימינא · וכן עוד האש בית רשע עוד האית בבית רשיעא · והוא האש פתוחה כי היא לתימה כמו היש · ואדוני אבי ז״ל פירשו כמו אש אלהים ופי׳ עוד כמו עוד יהללוך סלה רוצה לומ׳ כל הימים תהיה האש בבית רשע בעבור אוצרות רשע · והיית אש בחירק כמו אש בצרי כמו הן והן בן ובן והוא פירש לולי שההא פתוחה שידמה שהיא לתימה · וכן נמצא במסרת שנים פתחין חד חסר וחד מלא · ויש לפרש אם אש להמין ולהשמיל כמשמעו · וכן עוד האש בית רשע · וכן פירשו החכם ר׳ אברהם ז״ל כלומר האיש הנכבד בעיר עודהו מחזיק ברשעתו אחר ששמע קול הקריאה יש בביתו כבית רשע אוצרות רשע. ושוב הוא הפ׳ אלא שגם הוא לא פנה אל פתחות ההא · ויכו איש אישו · כל אחד מהם הרג האחד הבא לנגדו זה הוא כמו אישו · באישון עינו · פי׳ בת עינו וקראת כן מפני שנראית בה צורת איש לפיכך סמך אישון על בת ואמר שמרני כאישון בת עין · · וכתב אדני אבי ז״ל כי אמר אישון להקטין לפי שהצורה נראית בעין קטנה · וכן דרך העבריים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון · שבת אמר על יום השבת מערב ועד ערב ושבתון על התוספת שמוסיפין מחול על הקדש · וכן האמינון אחיך · הוסיף בו אות להקטינו · וכן דרך לשון הלעז שמוסיפין אותיות להקטין הדבר · או קראת כן מפני שהוא שחורה כמו באישון לילה ואפלה · שפירושו בשחרות הלילה · וכן במשקל אחר בנפעל עין הפועל באשון חשך :

איתן · איתן מושבך · אל נחל איתן אשר לא יעבד בו · גוי איתן · ומשקלו ביתן ואם זה בצרי וזה בחירק ענין כלם ענין חוזק והם שמות התואר · ותשב באיתן · פירושו במקום איתן · ואיתנים יסלף · פירוש החזקים בטענותיהם ובמיטב הדבר · והאיתנים מוסדי ארץ · החזקים · בירח האיתנים · הוא תשרי ונקרא כן לטעם שאמרו רבותינו ז״ל שנולדו בו איתני עולם או רמז למועדים הנכברים והחזקים אשר בו · ואדני אבי ז״ל פירש כי לפי שאוספין בו לחם ויין ופירות נקרא כן : ויונתן תרגם בירחא דעתיקי קרו ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה · כלומר קודם שיצאו ישראל ממצרים היה החודש הראשון בשנה אבל אחר כן הוא שביעי כי ניסן הוא החודש הראשון כמו שאמר הכתוב החודש הזה לכם ראש חדשים · וכן פירש אדני אבי ז״ל אל נחל איתן · מקום רשן ושמן : · ודרך בוגדים איתן · בענין קשה · כל אלה הם תואר · ותשם נהרות איתן · וישב הים לפנות בקר לאיתנו · והנון בכולם נוספות · ויתכן שהנון שרש והיודים נוספות ביוד היכל · וחדר · ופירוש אל נחל איתן מקום קשה שאינו נעבד · ובמשנה אל נחל איתן קשה ואף על פי שאין איתן כשר ולפירוש אדוני אבי ז״ל שפירש מקום רשן ושמן פירוש אשר לא יעבד בו ולא יזרע מכאן ולהבא · וכן פירושו הטעם כי לפיכך יהיו נזהרים ונשמרים במחוזות גבולם שלא ימצא שם חלל כדי שלא יאבד מהם מקום מבחר אחוזתם ויבקרו אנשי דמים · וכן הורת רבותינו ז״ל כי לא יעבד בו ולא יזרע להבא · ואמרו במשנה ומקומה אסור מלזרוע ומלעבוד ומותר לסרוק שם פשתן ולנקר שם אבנים · פירוש דברים שאינם עבודה בגופה של קרקע · השער האיתון · השער האמצעי כתרגומו תרעא מציעאה · ויש לפרשו מענין ביאה לפי שבאותו השער היו נכנסין הבאים בעזרה להתפלל לפי שהיה מתכוין כנגד פתח ההיכל · כמו אתא בקר ·

אך שא נא חטאתי אך הפעם · ואדברה אך הפעם · ענין רובם יחוד והוא למעט · ויש במקומם אבל אך בעשור לחדש השביעי הזה · אך את הזהב ואת הכסף · אך במי נדה יתחטא · אך את שבתתי תשמרו · אך אם יום או יומים יעמד · אך העבדתני בחטאתיך · אך הנה אשתך היא · כל אלה והדומים להם יתפרשו בלשון אבל וכבר פירשתיו · ויש לאכת הדבר אך עצמי ובשרי אתה · אך לשקר שמרתי · אך מלך ישראל הוא · אך חמת יחדו סבתו עלי · ויאמר אך עמי המה · אך טוב לישראל אלהים · לפיכך יבאו אלו והדומיהם בתחלת הדברים · ויש בלשון אולי שפירושם שמא ואומר אך טרף טרף · ואומר אך חשך ישופני · ונתחבר עם רק למעט יותר הרק אך במשה :

אכל ולא אכל יתום ממנה · ואכלת ושבעת · ועל דרך משל אכלה ומחתה פיה · והשם ריתן אכל בערים · ומשקל אחר נבכה האכילת תהיא · ומשקל אחר ואש אליו אוכיל · ויש אומרים שהוא מבנין הפעיל כמו אאכיל · ובתוספת מם ימאכל לעוף השמים · ומאכל שלחנו · ומשקל אחר מכלת לביתו · חסר האלף ועקרו מאכלת כמו מאכלת אש · והנפעל ואם האכל יאכל · אשר לא תאכלנה מרע · והפועל הכבד האכלני את המגלה · ובטנך תאכל · ענין האכילה בדבר מאכל ידוע · ובענין אכילת האש וביעורו אש אוכלה הוא · והנפעל ונאכל גדיש · והפועל הסרו בע תאכלהו אש · ושלא נזכר שם פועלו מהדגוש אכלו בקש יבש מלא · ובא מלא והסנה איננו אכל · והשם והיתה לשרפה מאכלת אש ויהי הסם במאכולת אש · ובענין השחתה וכליון ואכלת את כל העמים · על כן אלה אכלה ארץ · ארץ אכלת יושביה · כי יוכלו אתיקים מהנה · ר״ל שיתמסו הזויות מהם · וכן תרגם יונתן ארי נסיבן זוין מנהון · וכן כלשון הזה בדברי רבותינו ז״ל במה לוחות אוכלות בארון ששה · ובענין כריתת החרב ואכלת חרב · הלנצח תאכל חרב · ותרגו תאכל כנגד החרב כלומר אם חרבך תאכל לנצח · וחרבי תאכל בשר · או פרושם אכילת ממש דרך משל כמו שאמר אשכיר חצי מדם · וכן אמר חרב ליי מלאה דם הדשנה מחלב · ושלא נזכר פועלו מהדגוש חרב תאכלו · פירוש בחרב תאכלו · כלומר אם תשמעו טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו לא תהיו אוכלים כי אם אכולים לחרב · ונקרא גם כן הסכין מאכלת על שם שהוא אוכל ומכלה

ויקח

ויקח את המאכלת · ולרבים ומאכלות מתלעותיו · וכלם שהם משרש אכל ענין אחר הם כי אכילת הלחם וכל מאכל כליה ובעור והשחתה הוא · וכתב אדוני אבי ז״ל משרש זה וענין זה להביל למען ברק · ומשפטו להאכיל ׃

אבן אבן נודע הדבר · אבן באדם תמותתן · ענינו לאמת הדבר ולקיימו · ויש מפרשים המלה בשתי מלות אם בן · ולא יתכן זה הפירוש בכל מקום שהוא אבן ׃

אכף כי אכף עליו פיהו · ענינו לפי דעתי כמו כפף מן יי זוקף כפופים · ויהיה אכף וכפף אחד כמו אמל ומלל בענין אחד · ופירוש הפסוק נפש עמל עמלה לו נפש העמל היא עמלה לו לצרכו · כי אכף עליו פיהו רוצה לומר כי פיהו אוכף עליו ומבקש לו אכילה בכל יום הנה כי נפש העמל עמלה לו לצרכו לאכילתו כדרך כל עמל האדם לפיהו · אבל ואכפי עליך לא יכבד · אינו מענין זה כי האלף נוסף והוא כמו וכפי · ולפי שאמר איוב כנגד המקום כפך מעלי הרחק ואימתך אל תבעתני ואמר אז מפניך לא אסתר · אדברה ולא איראנו · ענה לו אליהו אני נוצר כמוך התוכה עמי ואם תוכל השיבני ערכה לפני התיצבה ומה שאמרת כפך מעלי הרחק הנה אימתי לא תבעתך ואכפי עליך לא יכבד כי מחמר קרצתי גם אני ׃

אכר ונתתי בך אכר וצמדו · אכרים וכרמים אכריכם וכרמיכם · בשו אכרים · אכרים תמעו בעדר · וקראו אכר אל אבל ומספר אל יודעי נהי · המאחר מוקדם וכן הוא ויודעי נהי אל מספר · הובישו אכרים הילילו כרמים · הם החורשים עובדי השדות כי עובדי השדות יקראו כורמים · ולפי דעתי כי לפיכך נקראו אכרים על שם השדות ושנקראו כרים · כר נרחב · והאלף נוספת ׃

אל אל בני כי לא טובה השמועה · אל תאכלו ממנו נא · והדרך נתיבה אל מות · אל יתן למוט רגליך · בסודם אל תבא נפשי · וישם לאל מלתי · ענינם לא ופירוש וישם לאל מלתי ללא כלום אך אין פירושה בכל המקומות לא כי אם במקומות מעטים כמו שזכרתי לך במלת אין כי כל אלו המלים שהם בענין לא אין אל בל בלי בלתי כל אחד יש לו מקום תוכל להכיר ולהפריש בין והרע · ואל ברוב יבא על האזהרה או על התחנה והבקשת · אל פשטתם היום · כמו אן פשטתם והיה הלמד במקום נון שהם ממוצא אחד · וכן לשכה ונשכה ויפה פירש רבי יונה שהוא כמו בחלוף אלף בעין על ויהיה פי מסתתר עמו ופירושו על מי פשטתם היום · והתשובה ראיה שהשיב הוא על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי · וכן ותאמר לו אל אודות הרעה הגדולה הזאת · כמו על וכן תרגם יונתן · או יהיה פירוש אל במשמעו · אמרה לו אל תעשה את הדבר הזה לשלחנו כי אודות הרעה הגדולה הזאת מתאחרת · ורבי אברהם אבן עזרא פירש אל פשטתם במשמעו והוא דרך שאלה כלומר לא פשטתם היום · והתשובה כן פשטנו על נגב יהודה וגומר · ומלך אלקים עמו · היא מלה אחת מורכבת ופירוש ומלך אלקים כש לא יקום מלך אחר עמו כמוהו או יותר חזק ממנו אז הוא מטיב צעד ולכת והחיל מתגוננים לאטו ורצונו · ועמו כמו כנגדו כמו מי יקום לי עם מרעים · ואלו היה אלף שנים פעמים · ואלו

לעבדים ולשפחות נמכרנו · פירושם כמו אם ׃

אלל רופאי אליל כלכם · רועה האליל · וקסם ואליל · אל תפנו אל האלילים · ענינו הבל הדבר שאינו מועיל כלא בלעז · אם רשעתי אללי לי · מלרע · ומלעיל אללי לי כי הייתי כאספי קיץ · ענינו כמו אבוי · ורבי אחי רבי משה ז״ל כתב כי האלף תמורת יוד כמו ישי אישי והוא מן ילל הה · והיוד למרבר בעדו ׃

אלה ואת אלית וגם אמרת באזני · פעל יוצא ופירושו השבעת · אלה וכחש · אלות שוא · וזה המקור הוא פועל עומד · והבכור ונשא בו אלה להאלותו · והשם תהי נא אלה בינותינו · בשמעו את דברי האלה · את כל האלות הכתובות על הספר · לשאול באלה נפשו · ומשקל אחר תאלתך להם · והתיו נוספת כמלת תאנת מי ישיבנה כלם ענין שבועה כי הקללה בשבועה ובהזכרת השם · וענין אחר אלי כבתולה חגורת שק · שפירושו קונני · וכן תרגם שא קינה כמו אליא · ויקונן המלך ואלא מלכא · האלית תמימה · היוד למד הפועל והתא לנקבה והציצה ירוע · אלים סוף כמו אכב · אבל לא כקרא אלים · כן היכי יען הכבש לו · מן הליל ׃ תחרת האלה אשר עם שכם · באלה נובלת עליה · וישב תחת האלה · ויצא אליו אל תחת האלה · ובדגש תחת האלה אשר במקדש יי · הרגש תמורת הנח אשר באלה · ואף על פי שהנה איננו יסודי אם הם מהשרש הזה · ומה שאמר במקדש יי ואף על פי שהיה בשכם נרא׳ שהביאו שם ארון האלהים כמו שאמר ויתיצבו לפני האלהים · והקבוץ כי יבשו מאילים אשר חמדתם · ולא יעמדו אליהם בגבהם · הנחמים באלים · כלם ענינם שם אילן ואומרים כי הוא הנקרא בלעז אולמו · ויש לפרש כי יבשו מאלים הנחמים באלים · והרוצים להם שם כלל לכל אילן · וכן אילי הצדק · ויונתן תרגם אלה ואלים בוטמא · אבל ויצא אליו אל תחת האלה · תרגם אילנא והראשון וישב תחת האלה · תרגם בוטמא · וכתב רבי יונה כי כן נקרא בערבי בטם · ויתכן שיהיו כולם משרש איל · על אבל אולי · היוד למד הפועל תמורת ההא והוא שם מקום · אולי ימושני אבי · אולי נטתה מפני · אולי יעשה זרים יבלעהו · ענינם על הדבר הנספק ענין שמא · ופירוש אולי נטתה מפני לפי שאמר ותט לפני שפירושו ותט מן הדרך ותעמד לפני אמר אם נטתה מפני והלכה לה בדרך גם אותך הרגתי · והמפרשים שפירשוהו כמו לולי לא אדע למה · ועוד כי מפני ותסף לפני כי הם סורה הרחוק והלמד מורה הקרוב · שרשי פתוח אלי מים · היוד למד הפועל תמורת הא בפלם עלי עשור · או יהיו יודי הרבוי והחסרים כרוב · וידבר יי אל משה לאמר · ויאמר יי אל אברם · וכן כלם וענינם ידוע · אל ידרוך הדורך קשתו ואל יתעל בסריונו · פירוש אל הדורך שידרוך קשתו ואל אשר יתעל בסריונו אומר אל תחמלו אל בחוריה · והמפרשים פירשו אל ידרוך כמו אליה כלומר אל בבל ידרוך הדורך קשתו · ויונתן תרגם כמו אל לא ימתח דמתח קשתיה · ויש נסחאות כתוב לה בהא לה ימתח דמתח קשתיה ולה יסק בשריניה · תרגם אל כמו אליה · ויש מהם בענין מן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף · כלומר מן יוסף · וכן ותרגני את

את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה · כלומר בארץ כנען · ויתכן להיות לשבור אל יוסף כמו תפוך · והוא כן וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור · וכן אל ארץ כנען כשדימה כמשמעו כמו שתרגם אותו יונתן ואסגית ית טעותך לאתחברא לעממא דכנען למחך בגיעוסי כשדאי · ותהיה במקום על ויך את הפלשתי אל מצחו · כלומר על מצחו · ויוליכהו אל הגלעד ואל האשורי · אל ההרים לא אכל · המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו · ענינם עלי · וכן מי אתה קראת אל המלך · כי הוא לא היה קורא אל המלך כי אם אל אבנר אלא פירושו מי אתה קראת על המלך · כלומר מי אתה שקראת לי בקול גדול על המלך · כלומר שלא יראת שתעיר משנתו בקראך אלי · ותהיה במקום עם ואשה אל אחותה לא תקח · קברו אותי אל אבותי · לא השלימה אל בני ישראל · ותהיה במקום בית חשרות ואל הארון תתן את העדת · כלומר ובארון · ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך · כלומר ובאשת עמיתך · הנה הוא נחבא אל הכלים · בכלים · כלומר בתוך הכלים · ויחר אף בלק אל בלעם · כמו בבלעם · להניח ברכה אל ביתך · כמו בביתך · ופני אריה אל הימין · כמו בימין · הולך אל דרום וסובב אל צפון · כמו בדרום ובצפון · והמדנים מכרו אותו אל מצרים · כמו במצרים · אל גבעת הערלות · כלומר בגבעת הערלות או על גבעת הערלות · ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה · כמו במערת · ותהיה במקום את אספרה אל חק · וירדפו אל מדין · אל דרך הגוים אל תלמדו · ותהיה במקום בעבור ויאמר אברהם אל שרה אשתו · כלומר בעבור שרה · ותהיה במקום בית שהוא כענין עם · איש טוב זה ואל בשורה טובה יבא · כלומר ובבשורה טובה יבא · ושבתם אלי אל נכון · ר״ל בדבר ברור ונכון · והדומים להם כל אחד ואחד במקומו נכוחים למבין ולפרשם לאחד מן הענינים אשר כתבנו · ויש מלה אחרת בזה השרש מורה על הודעת הרבים כמו זה על הודעת היחיד · אל נגלה להרפא · הארצות האל · לאנשים האל · ובתוספת הא ואלה שמות בני ישראל · אלה הדברים · אלה הקרנות · ויתכן שהמלה הזאת נחת העין או בת שתי אותיות ׃

אלה

אלוה מתימן יבא · אלהים קדושים הוא · לאלהי האלהים · אלהים אלהיך בלשון רבים לעולם זולתי אחד נתנו בו על דרך הבזיון ואמרו זו כחו לאלהו · אלהים לא תקלל · ענינו השופטים · וכן ללא אלהי אמת · שופטי אמת · ופירוש הפסוק ימים רבים יהיו ישראל בגלות שלא יהיו להם שופטי אמת ולא כהן מורה צדק · וכן אמר לשיבת הגלות ואשיבה שופטיך כבראשונה · כי בהיותם בגלות אין להם שופטי אמת · ויראו בני האלהים · ויבאו בני האלהים · האצילים והנגידים · אשר הלכו אלהים לפדות לו לעם · נביאים ומלאכים · כמו שאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים · וכן תרגם יונתן דאלו שלוחין מן קדם יי · אשר פדית לך ממצרים גוים ואלהיו · יש מפרשים ואלהיו על משה שהיה גדולם ואצילם · ויש לפרש כי מם ממצרים עומד במקום שנים ופירושו ממצרים מגוים ואלהיו כמו שאמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · ויונתן תרגם גוים ואלהיו ׃

אלה

אף כי נתעב ונאלח · יחדו נאלחו · ענינם

נבאש · והוא הפוך מן סיר אשר חלאתה בה ׃

אלם

מאלמים אלמים · ענינו אוגדים אגודות · והשם עוד בלשון נקבות נושא אלמתיו · ומן הענין הזה אלם צדק תדברון · שם בחמש נקודות כלומר רבוי · ויתכן לפרשו מן אלם · או מי ישום אלם · הוא אשר לא יוכל לדבר · כלבים אלמים · והנפעל נאלמתי דומיה · וכרחל לפני גוזזיה נאלמה · מלעיל · והוא פועל עבר · נאלמתי לא אפתח פי · תאלמנה שפתי שקר · ויפה פירש רבי יונה שכתב כי מן הענין הזה נאמר לאשה שמת בעלה אלמנה מפני שאינה יכולה לדבר ולריב על בני ריבה · והנון באלמנה נוספת כאשר נוספה בנשים רחמניות והיא על משקל רעננה · כי לא אלמן ישראל ויהודה מאלהיו מיי׳ צבאות · משקלו פעלן · כמו זית רענן · נטעי נעמנים · והשם שכול ואלמן · במלם זכרון · ושם על משקל אחר אלמנות חיות · וחרפת אלמנותיך · פלוני אלמוני · במלם ארמוני ולפי שלא יזכר שמו יקרא אלמוני · וכן פלוני ושרשו פלא מן כי יפלא ממך דבר כלומר מכוסה שמו או נקרא אלמוני שמא היתה לו אשה ומתה · והראשון נכון כי המקום שלא נזכר שמו אמרו עליו נ״כ זה והשם אל מקום פלוני אלמוני · ויתכן לומר כי פלוני אלמוני לא נאמר על המקום כי אם על בעל המקום לפיכך מקום כשוא בעבור הסמכו אל פלוני אלמוני · והורכבו שניהם במלה אחת לפלמוני המדבר · ואולם חי אני · ואולם אתם טופלי שקר · ענינם וענין הדומים להם באמת · והאולם על פני היכל הבית · הוא בית כמו יציע או הוא כפה שקורין בלעז גולשא · וכן ואת אולם העמודים · ומשקל אחר ואילו ואילמו · ובלשון נקבות ואלמות סביב · במלם בכשיל וכלפות · וכן ואולם הכסא אשר ישפט שם · היציע אשר הציב בו כסא המשפט · וכריא אולם · פירש רבי יונה ובריא כאולם כלומר שהם בריאים וחזקים כמו האולם · ודימה אותם במין הזה מן הבנין כאשר נאמר בנותינו כזויות מחוטבות תבנית היכל · ופירוש ובית יעשה לבת פרעה אשר לקח שלמה כאולם הזה ׃ הנכון שנפרש ארמון מן וחנה איים באלמנותיו · שהוא כמו ארמנותיו · וכן וידע אלמנותיו · ואפשר כדבריו אבל לא בחלוף למ״ד ברי״ש כי לא יתחלפו כי אם אותיות אהוי · והיותר בעיני במלת באלמנותיו שהוא במשמעו מענין אלמנה וקרא הקרים החרבות אלמנות על דרך משל כמו שאמר · גם הלשון יכלה וכן ואלו פירושו והכה וכן משתהר כמו יתהלל · איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה כי בהיות העיר רבת עם היא כבעולה ובהחרבה היא כאלמנה · ועוד נפרש וידע אלמנותיו בשרש ידע · וכתב רבי יונה ויתכן להיות מענין זה על יונת אלם רחוקים ׃ והוא שם בחמש נקודות כלומר יונת ארמון רחוקים · והישר בעיני להיותו מענין תאלמנה שפתי שקר · ואמר דוד זה על עצמו שהיה גולה בין פלשתים והיה כאלם בניהם · אך ובריא אולם · לפי דעתי שהמ״ם בגוי הרבים ופירושו כחם כמו שפירשתיו לך בשרש איל ׃

אלן

תחת אלון ולבנה · יש אומרים כי פירושו בלע׳ פין · וכן אלונים מבשן · ואלה ואלון · ד״ת בלוטא בלוטין והוא הנקרא בערבי בלוט ובלעז גאנ״דא · והשרמון נקרא בערבי שה בלוט כלומר מלך

מלך האלונים והוא הערמון אב׳ האלונים נקראים גג׳
ערמונים הנקראים בלעז קשטניר ומאותם עושים
קרשים ולוחות וכל בנין ׃

אלף אלף למטה כשש נקודות · הנה אלפי חיל במנשה · שרי אלפים · ענינם ידוע · והפועל הכבד מן זה הענין צאננו מאליפות · כלומר יולדות לאלפים · וה״א אלופי ומיודעי · אלוף נעורי אתה · אל תבטחו באלוף · אלוף תימן אלוף אומר · ענין כל אלו שר הגדול · ואמרו רבותינו כל אלוף מלכותא ולא תגא כלומר אינו חסר מהיותו מלך אלא הכתר כי מלך יקרא כשהוא מוכתר ואלוף שאינו מוכתר · ויש מפרשים מזה הנה אלפי הדל במנשה · ר״ל אבי ויורה עליו מה שאמר אחריו ואנכי הצעיר בבית אבי · וכן מפרשים ותלע האלף · ר״ל הגדול · ויונתן פירש מזה כבבש אלוף · שתרגם כאימר בחיר · וה״א פן תאלף ארחתיו · והכבד כי יאלף עונך פיך · מלפנו מבהמות ארץ · והראוי מאלפנו · ואאלפך חכמה · ענינם ענין לימוד כי ילמד עונך פיך · ויש מי שפירש מזה בנוי לתלפיות · בזעיר האלף והיה ראוי לתאלפיות והפילוה להקל · ורבי יונה כתב כי הת״יו תמורת האל״ף והוא כמו אלפיות ופירושו לשון לימוד כלומר כי המגדל גבוה יהיה למוד לעוברי דרכים · והנני עתיד לפרשו בשרש תלל מלה מורכבת · וענין אחר שגר אלפיך · והאלפים והעירים · הם השורים · ובאת המלה במשקל אחר דגושת הע״ין אלופנו מסבלים · פירוש שורינו מסובלים בבשר כלומר שהם שמנים ובעלי בשר · או מסובלים בעבודה שיש לעבוד בהם הרבה · כבבש אלוף יובל לטבוח · ויחסר מאלוף כ״ף הדמיון או ו״ו התוספת וטעמו כבבש כאלוף או כבבש ואלוף פירוש כבבש ושור יובל לטבוח ׃

אלץ כל היום ותאלצהו · עקר ויאלמו לדרבנש ופירושו ותלחצהו ׃

פירוש לשון דוחק וכן תרגם יונתן ודחקיתיה ולפי פירו׳ ר״ל פעול כמו ותעלנהו שאמרו שפיתה סומכת כי מתמהתי והאלף תפלף כמות סם ואלרוז׳ כמו והרזו׳ וכמו׳ בעל כנפים עפר׳ ותעלנהו פלפו תרגו׳ ירושלמי כימי רעבון תרגם כימי דאלנכא ופירם והרשנכא על דרך אכר קטן ים בעלים מרעים שפעיש ׃

אם המלה הזאת תהיה ברוב המקומות לתנאי כמו ואם לא תשמעו אלינו להמול ולקחנו את בתנו והלכנו · ואם עז קרבנו והקריבו לפני יי׳ · אם יעברו בני גד ובני ראובן ונתתם להם את ארץ הגלעד לאחוזה · ובמוהם רבים · ובמוהם עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך · כאלו אמר כי לא אעזבך אלא אם עשיתי ובאמרו עד אשר הוא תוספת באור כי די לו באחד מהם · ויש לשאלה היש יי׳ בקרבנו אם אין · המשל בכם שבעים איש וגומר אם משל בכם איש אחד · ההצליח יי׳ דרכו אם לא · הינהק פרא עלי דשא אם יגעה שור · וכלם אשר הם בענין זה ענין שאלה · ויבא עליו גם הא השאלה האם תמנו לגוע · האם אין עזרתי בי · ובאו שתי שאלות באחת כמו שבאו שני דברים ואף גם זאת · ושני מעוטים הרק אך במשה · המבלי אין קברים · ויש בענין לא אם

הכלל הוא כאשר יבא בפסוק אחד שתי שאלות שלאשונה יהיה בה״א והשנית תהיה אם כמו שו פסוק ׃

תגבית בעשר · אם יתן לי בלק · אם אסק שמים · אם יעלה לשמים שיאו · אם יעמד משה ושמואל · וכן כלם בזה הענין על זה הדרך · ויש במקום כאשר והיה אם בא אל אשת אחיו · פירוש והיה כאשר בא אל אשת אחיו · ואם יהיה היובל לבני ישראל · כאשר יהיה היובל לבני ישראל פירוש אפילו כשיהיה היובל לבני ישראל אעפ״כ תעמוד הנחלה אצלם ותגרעה נחלתינו כי אין זה כמו המכר · אם יצאו בנות שילו · כאשר יצאו ואם תקריב מנחת בכורים · פירוש וכאשר תקריב שעל מנחת העומר הכתוב מדבר שהיא באה חובה · והיה אם כלה לאכול את עשב הארץ · כאשר כלה · אם כסף תלוה את עמי · כאשר תלוה · כי חובה היא שנאמר העבט תעביטנו · ואם מזבח אבנים תעשה לי · כאשר תבנה לי מזבח אבנים · כי חובה היה שנאמר אבנים שלמות תבנה וגומר · ובמקום אשר עד אם דברתי דברי · עד שאדבר · ואחר אם אינכם שומעים אלי · אחר שאינכם שומעים אלי · עד אם נותרתם כתורן על ראש ההר · עד אשר נותרתם · ויש שהוא כמו אמת אם לא נבחר קימנו · ואם בריאה יברא יי׳ · באמת בריאה יברא יי׳ · אם ללצים הוא יליץ · באמת ללצים הוא יליץ הפככם אם כחמר היוצר יחשב · באמת כחמר היוצר יחשב הפככם לפני שהוא נקל בעיני להפך אתככם כמו שנקל ליוצר להפך החמר מכלי לכלי · ופירוש כי יאמר מעשה לעושהו · בתמיה כלומר יאמר החמר ליוצר אם יהפך אותו לא עשני ומה לו להפוך אותי כן אתם מעשי ידי ונקל בעיני הפככם · כי אם תם הכסף · באמת תם הכסף · אם רחץ אדני את צאת בנות ציון · באמת רחץ · כי אם יש אחרית · כי באמת יש אחרית ותקוה לבעשיך הטובים · אם זכרתיך על יצועי · וכן כלם אשר תמצא בזה הענין תפרש אותם בלשון אמת · רצוני לומר כי אלו מלות אם שאני מפרש בהן אמת חסרים נו״ן אמן וכן אמת חסר נו״ן והראוי אמנת והבורו למטיבם יוכיח שהוא רנ״ש לחסרון הנ״ון אמרו אמתו אמתך · ויש לפרש ואם בריאה לתנאי ויהיה שעמו דבק עם וידעתם כי נאצו ויהיה ה״ו וידעתם כפ״א רפה בלשון ישמעאל כלומר ואם היה זה שתפתח הארץ את פיה ותבלעם תדעו כי נאצו האנשים האלה את יי׳ · ויש בענין שבועה כאדם שאומר יהיה כך וכך אם אעשה זה · אם לדוד אכזב · אם יבואון אל מנוחתי · אב ואם · ידוע · ובהתחברו לכנוים ירגש ואפשר שיהיה תמורת הנה במלת אם או יהיה שרשו אמם אמו אמך אמי ולרבות אמות · לאמתם יאמרו · ותקראת המשפחה אום או אומה · והקבוץ ראש אמות · שנים עשר נשיאים לאמתם · ופירש יונתן מזה הבאתי לחם על אם בחור שדי בצחרים · שתרגם איתיתי עליהון על סיעת עולימיהון בזוזין כרבשיהוראי · וכן הגרי כלו נקרא אום · והקבוץ שבחוהו כל האמים · ועל דרך המשל יתפרש בן בעטרה שעטרה לו אמו · ואף על פי שהאלף בחירק לפי שעל דרך המליצה הוא אומר על אם שלמה ועל דרך המשל שלמה הוא הקב״ה ואמו הוא ישראל עמו כלומר אומתו · וכתב אדוני אבי ז״ל כי שרש אום אומים אמם בראיה מן הקרב אלאמם · וכן אמצע הדרך שהדרכים פונות לזה מזה ומזה נקראת אם הדרך כי עמד מלך בבל אל אם הדרך · לפי שהיא כאם לדרכים הפונות אליה · וכן העיר הגדולה עיר ואם בישראל · לפי שהיא כאם לקטנות ממנה כמו שנקראו גם הם בנות

בנות · ותאכח מזה ותאסח מזה · ענינם ידוע ·
ובן באמת איש · אמת בצעך · פירוש זרוע בצעך או
פירושו מדת בצעך כלומר במדת שמדות · ויניעו
אמות הספים · המזוזות יקראו אמורת · ויונתן
תרגם אילים פיא ודומה שרעת התרגם באמות שהם
הפנות אשר על המזוזות מזה ומזה והמשקוף נשען
עליהם · ויש מפרשים כי הספים נעו ממקום שתי
אמות או שלש ·

אמה וגם את בן האמה · הוא לנקבה והוא לזכר
הפועל נפלת · ונראת במלת ואמהתיו
ופלגשיו · וענינם ידוע כי הם השפחות · ובן ותשלח את
אמתה · שפחתה · ואומרים כי המלה הזאת מחלוקת
בקריאתה כי יש שקוראים אותו בדגש אמתה מן אמורת
ארכו · ובן פירש רבינו סעדיה במירושו בערבי ומות
דרעהא · פירוש ותשלח זרועה ·

אמל מה אמלה לבתך · ופעלו הלמד כרוב
ואמרו מה היהודים האמללים · ענין
חולשה · ובן כי אמלל אני · והוא תאר מבנין פועל
אם הוא קמוץ אבל מצאנוהו פתוח ברוב הספרים · ובן
מצאתי במסרה על כי שדמות חשבון אמלל · לית קמץ
וכל סוף פסוק כותיה ·
ואם בן יהודה פועל עבר
ויחיד · אמלל אני · כמו
ותאשאר אני · שפירושו
עצמי ובן נראה אתה ·
והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב כי אמלל אני תאר ואם
הוא פתוח והביא כמוהו תאר ופתוח והגי יסר בציון ·
לב הותל · ואמלל כל יושב בה · פעל עבר מבנין
פועל כי הוא פתוח · ובן הוביש תירוש אמלל יצהר ·
אמללה ילדת השבעה · אמללו מרום עם הארץ ·
כלם ענין חולשה וכריתה ·

אמן והאמן ביי · למען יאמינו · כלם אשר
הם מבנין הפעיל הם ענין הבטחון
והקבלה קרוא בלעז · והם יוצאים מענין אמונה
כי המאמין כאחר נותן האמתות וסובר שהוא אמת ·
בנים לא אמן בם · שם על משקל אמון מצרים ·
והוא מענין זה כלומר בנים שאינם מאמינים או פירושו
בנים שאין בהם אמת · בכל ביתי נאמן הוא ·
ומי בכל עבדיך כדוד נאמן · קריה נאמנה ·
ואיש אמונים מי ימצא · שם פעול · ובן עד אמונים ·
ויבא גוי צדיק שומר אמונים · אבל אמונים נצר יי ·
כי פסו אמונים מבני אדם · אנכי שלמי אמוני ישראל ·
ושלישתם שם תאר · כלם ענין אמת · יז ועל דעתי
כי אמת משרש זה ומשפטו אמנת כמלת רבלת · הנפלה
הנון להקל כמו שנפלה מן בת הראוי בנת · והדגש
בהסמכו אל הכנויים יורה · אמת ומשפט שלום ·
ותהי האמת נעדרת · והוא קמוצה שהיא לידיעה ·
האמת אתכם · והוא פתוחה כי היא לשאלה · שלח
אורך ואמתך · אב לבנים יודיע אל אמתך · והקבוץ
יאמר אמנות כמו כן בת בנות שלא יקובץ על מתכונת
היחידה · אמן כן יעשה יי · אמת יהיה זה ובן יעשה יי ·
ואמר כל העם אמן · אמת יהיה זה שיהיה ארור מי
שיעבור על אחת מאלה והוא נאמר על דרך תפלה או
הוא על דרך קבלה שקבלו על עצמם הקללה אם יעברו ·
ובן וגם אמנה אחותי בת אבי · אמת הוא שהיא
אחותי בת אבי · ובן אמנם יי · והמם נוספת ·
ובשורק האלף האמנם ישב אלהים · האמנם אלם
צדק תדברון · אל אמתה · ואמונה עניתני ·
פירושו ובאמתת עניתני · ענינם אמת · והחכם רבי
יונה כזה השרש מסיר שפה לנאמנים · ועל דעתי
שהוא משרש נאם · וסמינו וינאמו נאם · שהוא
לשון דבור והנון האחרונה נוספת לסימן שם תאר כמו
רחמן נקמן · ונקראים הצדים בלשונותם והיודעים
בחכמת הדבר נאמנים · ונאמן ביתך וממלכתך ·
האלף בשבא לבדו ענינו ויתקיים ביתך · ובן אם לא
תאמינו כי לא תאמנו · כלומר אם אין אתם מאמינים
בעבור שאין אתם חזקים וקיימים באמונת האל ·
האמינו ביי אלהיכם ותאמנו · פרוש ותתחזקו ותצליחו ·
ובן ואמנה על המשוררים דבר יום ביומו · כלומר
קיום בכל יום שלא תהיה נפסקת ארוחה מהם · לחמו
נתן מימיו נאמנים · מקיימים התונים תמיד ואינם
נפסקים · עצות מרחוק אמונה אמן · תחסר וו החבור
כמו שמש ירח עמד זבולה · פירושו קיום וקיום וכפל
המלות לרוב הקיום · כלומר כשראה הנביא העתידה
והטוב שיבא לישראל לעתיד והרע לאומות העולם
כמו שאמר בפרשה שלמעלה וחפרה הלבנה ובושה
החמה כי מלך יי צבאות על ירושלם ונגד זקניו כבוד ·
אמר הנביא ארוממך ואודה שמך כי תעשה אלהים
הפלאים והעצות שהגדת מרחוק נתקיימו כלום והדברים
הטובים שהבטחת לישראל על ידי נביאיך זה ימים רבים
וזמן רחוק יש להם קיום גדול · ואפשר להיות מזה
עיניך הלוא לאמונה · כלומר השגחתך בהם לדבר
קיים לא לדבר בטל · אנחנו כרתים אמנה · קיום ·
יתד במקום נאמן · חזק וקיים · מצות גדולות ונאמנות ·
נחלים רעים ונאמנים · חזקים וקיימים · ויהי ידיו
אמונה · היו בקיום מורמות ולא הניחום עד בא השמש ·
ואת האמנות אשר צפה חזקיה · עמודים שהיה קיום
הבנין · ויונתן תרגם וית סקופתא · כלומר אסקופות
השערים · וענין אחר כאשר ישא האומן את היונק ·
המגדל · בהשאחו אומנתו · מגדלתו · האמנים עלי
תולע · מגדלים · באמנה אתו · הוא מקור או שם
והוא איננה כנוי · על צד תאמנה · והיתה הנון ראויה
להדגש לחסרון נון השרש או יהיה לשון יחידה בתוספת
הא ענין גידול · ובן ואהיה
אצלו אמון · והוא תואר
או מקור במקום שם כלום
בגידול הייתי אצלו · ואל
האומנים אחאב המגדלים
אותו מנעוריו והם אנשי
עצתו אשר עליהם עניני
המלכות · ואדוני אבי ז״ל

כתב מזה בנים לא אמן בם · כלומר אין בהם תרבות כי
דור תהפוכות המה כי כאשר איטיב להם יעשו רעות
כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט · ואת יתר ההמון הגלה
נבוזר אדן רב טבחים · נבוזרדאן · וענין אחר מעשה
ידי אמן · המופלג במלאכה יקרא אומן · חרש וחושב ·
תרגומו נגר ואומן ·

אמץ כי אמצו ממני · חזק ואמץ · ולאום
מלאם יאמץ · והתאר ואמיץ כח · והשם
יוסף אמץ · ומשקל אחר אמצה לי יושבי ירושלם ·

ב א ו ו פא

פא׳ הפועל בפתח · והכבד ואמץ את לבבו · וברכים כורעות תאמץ אאמצכם במו פי · ואיש דעת מאמץ כח · אמיץ כח מאד · הכבד אחר ויאמץ לבבכם · ויאמץ לבך · והשם מאמץ מאמצים וכל מאמצי כח · וההתפעל התאמץ לעלות במרכבה · ותרא כי מתאמצת היא · כלם והדומה להם ענין חוזק · וענין אחר ברדים אמצים · כמו חמוצים מן חמוץ בגדים כלומר אדומים ואף על פי שזכר אדומים שני גוונים הוו באדמימות אחד אדום ממש ואחד שאינו חזק באדמימות · ויש מי שפירש בו מראה חרשן וכן תרגם יונתן קטמין ·

אמר כה אמר יי׳ ולחם אמר לו · פירוש אמר לו לתת · אתה אומר אלי · האמרה בלבבה · זאת אמרת · וידבר יי׳ אל משה לאמר · פירושו לאמר לישראל · אבל אמש אמר אלי לאמר · הוא כפל המקור על הפועל לחזק הדבר ובבואו אחרון יותר וכן אומרים אמור למנאצי · הכל במו שכתבנו בחלק הדקדוק · האמור בית יעקב · שיאמרו לו בית יעקב ויקראו אותו כן · יאמר נא ישראל · ולמשא תמרו : חסר אלף · וכן אשר ימרוך למזמה · כלום יאמרו איש לאחיו וידברו עליך · אמר אל הכהנים · אמרו לאחיכם עמי ולאחותכם רחמה · אמור להם ויאמרו לך חנני · והנפעל אשר נאמר אמת הוא · יאמר ליעקב · והשם אין אמר ואין דברים בלי נשמע · אמר סלה · אם אמרי אשכחה שיחי · ומשקל אחר תהלת אמרו מאל · והקבוץ להשיב אמרים אמת · אמרי נואש · אמרי האזינה · ובתוספת מם ואת מאמר מרדכי אסתר · ומשקל אחר אמרת · אמרת יי׳ השולח אמרתו ארץ · ובסגול בצע אמרתו : והקבוץ אמרות יי׳ אמרות טהורות · ענים ידוע · וישתמשו אמירת הלב הלהתגני את אמר · כלומר אתה חושב · האומרה בלבבה · ויאמר להכות את דוד · כלומר יום להרגו · וכן אמרתי אני בלבי · וענין אחר בראש אמיר · והוא הסעיף העליון · ומורי

וענין אחר את יי׳ האמרת ויי׳ האמירך היום · כלומר רוממת והגדלת אותו · וכן יתאמרו כל פועלי און · יתרוממו ויתגאו · ויתבן היות מזה ובכבודם תתימרו · בחלוף האלף ביוד · ויש מפרשים מזה הענין אמרו צדיק כי טוב · ונכון הוא היותו מענין אמירה · ויתכן לפרש גם את יי׳ האמרת · ויי׳ האמירך · מענין אמירה כלומר סבבת שיאמר להיות לו לעם והוא סבב שתאמר להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ·

אמש · אמש אמר · אלי יי׳ הן · שכבתי אמש · בשש נקדות · ויתבן אמש · הלילה שעבר יקרא אמש ·

אן אן הלכתם · שאלה על מקום · ובתוספת הא אנה · אנחנו עולים · אנה אלך מרוחך · אלו שניהם

מלרע וכל האחרים מלעיל במשפט כל מלה שהתא בה נוספת · ואני אנה אני בא · אנה הלך דודך · וכבר בא הנון בסגול ולא תמצא משם אנה ואנה · לא הלך עבדך אנה ואנה · הראשונים בסגול ענינם לכאן ולכאן עד אנה אשית עצות בנפשי · עד אנה ינאצני · עד מתי · וכן עד אן תמלל אלה · אף אני בחלומי · מלה מורה על המדבר בעדו · ובא כן למדברים בעדם הכתיב אשר אנו שולחים אותך אליו · אבל הקרי הוא אנחנו · אל נא רפא נא לה · כמו פתח או הוא לשון תחנון ובקשה ואלף השרש נפקדה · ועם האלף אנא שא נא פשע אחיך · והוא לעולם מלעיל כי האלף קמוצה והנון דגושה והוא כתוב באלף בסוף · ופעמים בהא כמו אנה יי׳ כי אני עבדך · והם ששרש על פי המסורת והוא ענין תחינה ובקשה · ופעמים בלשון הודאה כמו אנא חטא העם הזה · שהתודה על חטאתם · אנא יי׳ כי אני עבדך · הודה לו על חסדו שעשה עמו בעבור שהוא עבדו ·

אנה ואנו הדייגים · ואנו ואבלו פתחיה · והשם תאניה ואניה · ענין אבל וענין אחר והאלהים אנה לידו · וההתפעל כי מתאנה הוא לי · והשם כי תאנה הוא מבקש מפלשתים · ומשקל אחר תאנתה מי ישיבנה · ענין גרם הדבר וסבובו · וענין אחר בל תלך בו אני שיט · אחת לשלש שנים תבא אני תרשיש נושאת זהב וכסף · ובלשון זכר אני חירם אשר נשא זהב מאופיר · ועם הא הנקבה והאניה חשבה להשבר · ולרבות אניות אבה · ענינם ספינה ·

אנח מה נאנחה בחמה · נאנחו כל שמחי לב · יאנח עם · ויאנחו בני ישראל · והשם ונסו יגון ואנחה · ענינם הוצאת הנשימה מפני הדאגה שושפ״ר בלעז · אנחנו מעלנו באלהינו · מלה מורה על המדברים בעדם : ופעמים נגרעת האלף כמו איש אחד נחנו · נחנו פשענו ומרינו ·

אנך והנה אדני נצב על חומת אנך · פירושו בדיל · וכן יקרא בלשון ערבי אנך בדנשות הכף · ופירושו חומת בנויה בקו מדה ובמשקלת המשפט · ובידו אנך · משקלת הבדיל כי כן עשים משקלת מתעופרת או הבדיל ששוקל בה הבנאי · הנני שם אנך · פירוש משקלת אנך · ויפה פירש רבי יונה הענין כי אני שם אנך · כענין ושמתי משפט לקו וצדקה למשקלת : ופירוש לא אוסיף עוד עבור לו · לא אוסיף עוד עבור על עונותיו כי אפקוד עליו במשפט כי באנך המשפט ובקו הדין אשפוט אותם · אנכי האל · כמו אני ·

אנם אין אונס · אין מכריח · והלשון הזה ידוע ונהוג בדברי רבותינו ז״ל הרבה ·

אנף אודך יי׳ כי אנפת בי · פן יאנף ותאבדו דרך · וההתפעל גם בי התאנף יי׳ · ענין כעס ואף

ואמנם השרש והקנין · ובהתחברו לכנויים אפו אפי
אפך בדגש לחסרון הנון · ועוד נכתבנו בשרש אף
בפני עצמו · האנפה למינה · שם עוף · ואמרו רבותינו
ז״ל אנפה זו דיה רגזנית ·

אנק
ובכל ארצו יאנק חלל · באנק חלל ·
והנפעל הנאנחים והנאנקים · האנק דם ·
ולהוב הפעולה שב הפועל נפעל · וכן הנרדפים בדף ·
והשם מבני ואנקה · כלם
ענין צוחה וצעקה והוא
הפוך מן נאק נאקות חלל

קשה לי למה לא כיא
והמיסית אנקת אסיר :

ופירוש האנק דום מהאנק דום כאלו אמר מצעוק דום כי
האבלים אחרים צועקים ואתה תדום · וכתב רבי יונה
ונרמזו בלשון העברי באנקה שני ענינים האחד הוצאת
הנשימה והשבתה והשני הוצאתה בלא השבתה והוא
פירוש יאנק חלל · כי החלל לא ישיב הנשימה אבל מוציא
אותה · והאנקה והכח · שרץ ואפשר שנקרא כן לפי
שצועק תמיד ופירשו רבינו שלמה בברא כלעו ·

אנש
אנוש כחציר ימיו · שם כולל לכל בני אדם ·
ופעמים פרט ואתה אנוש כערכי · ולשון
רבים כולל פרטים אנשים · ופעמים תבא מלת אנשים
כפתם ולא יתפרש באי זה ענין הם אבל לפי ענין הפסוק
יתפרש כמו כלם אנשים · לא ידענו מי הם גדולים או
פחותים כשפירש לנו בסוף הפסוק ראשי בני ישראל
המה ידענו כי רצה לומר אנשים גדולים · וכל מרבית
ביתך ימותו אנשים · אחר שאמר מהיות זקן בביתך
ידענו כי רצה לומר אנשים בחורים · · זקן בא באנשים ·
אנשים זקנים · זרע אנשים · אחר שאמרה ונתתיו ליי
כל ימי חייו רצתה לומר זרע אנשים כשרים שורעם
צבון לברכה וראויים לתתם ליי · ואפשר שתהיה אשת
מזה השרש והדגש לחסרון הנון והראוי אנשת · וכן
הקבוץ אשות זמה · וכבר כתבנו אותם בשרש איש :
ולנקבות יחסרו האלף ואמרו · נשים בקרבך · נשי
אותיך · ונשיך ובניך הטובים ליהם · ונשיהם ובניהם
תנה את נשי ואת ילדי · אנוש חצי בלי פשע · נה
קציר ביום נחלה וכאב אנוש · עקב חלב ואנש הוא ·
ויום אנוש לא התאויתי · כי אנושה מכותיה ·
חרפה שברה לבי ואנושה : האלף הנתובת אלף
המדבר ואלף השרש נגרעת וקמצות האלף מורה עליה
ומשפטו ואאנושה · והנפעל אשר ילדה אשת אוריה
לדוד ויאנש · כלם ענין כאב ושבר וחולי כבר או ענין
רע במחשבת הלב על הדרך השאלה כמו מכאב לב
ומשבר רוח · לפיכך אמר ואנוש הוא · ואמר חרפה
שברה לבי ואנושה · ואמר ויום אנוש · ויתכן כי לענין
זה נקרא האדם אנוש כי כל ימיו מכאובים · ולזה הענין
אמר ידעו גוים אנוש המה סלה ·

אסם
את הברכה
באסמיך · ו
וימלאו אסמיך שבע · הם
אוצרות התבואה ·

ורד״ל שמשו ם בלישנא
מתימה והעלמה באוצרם דבל
מסמוי מן העין והוה בקלא
השתר מומה :

אסן
ולא יהיה אסון ·
וקראהו אסון ·
מות ·

אסון איכו אלא מיתה
מקרית כגון מיתה בידי אדם
ולא מיתה בידי שמים דאם לא
כן איך כתיב יהודה לאכיו
שמעון לא ימות מיתת עצמו
בידי שמים :

אסף
ואסף איש טהור
אסף אלהים את
חרפתי · אספי מארץ
כנעתך · ועוד נפרש הפסוק הזה בשרש כנע · אוספה
הצלעת · ויסף עוד דוד את כל בחור · אסף אאסף יעקב
כלך · ויאספו את השלו · והנפעל ונאסף שמחה
וגיל · ויאסף משה אל המחנה הוא וזקני ישראל ·
והפועל הכבד מאסף לכל המחנות · והמאסף
הולך אחרי ארון יי · ובא מוקל כי מאספיו יאכלהו ·
ושלא נזכר שם פועלו ממנו ואסף שללכם · ואספו
אספה · ענינם ענין קבוץ · אך יש הפרש ביניהם
כמו שאנו עתידים לבאר בשרש קבץ · וכן וחג האסיף
נקרא כן לפי שאוספים אז הקציר והבציר וכל הפירות
לבתים מפני הגשמים · והשם אוסף גלי יבא ·
אוסף החסיל · והקבוץ באספי קיץ · ומשקל אחר
ואספו אספה · כלם והדומים להם לשון קבוץ ·
ומשקל אחר · אספת · והקבוץ בעלי אספות ·
פירושו דברי בעלי אספות וקורא לחכמים בעלי ה
החבורים בעלי אספות לפי שאוספים דברי החכמות
בספריהם · ולבניו בית האספים · באספי השערים ·
בית שהיה בבית המקדש אל השער לפי אמרת ודומם
ונקרא כן על ענין ידוע אצלם ואפשר שהיו האספים
שני מקומות לפי שאמר אחר כן ולאספים שנים
שנים · כלומר לכל אחד מבתי האספים היו שנים
לוים ובהכפל העין והלמד
והאספסף אשר בקרבו ·
האלף נוסף והכפל לחזק
הענין כמו שכתבנו בחלק
הדקדוק רוצה לומר העם
הרב שנאספו אליהם · וכן
כתוב וגם ערב רב עלה אתם
וענין קרוב לזה חגני א

אבל כמנחים כלא שהכפל
לימשו כמו סרסרת יקקך
אלמדם כמו ספירם הלבע
על מלת סרסרת ע״ש :

אסיפה אל אבותיך · והנפעל כאשר נאסף אהרן אחיך ·
נאסף הצדיק · נפעל עבר והם פתחין · אני נאסף
אל עמי · נפעל עומד והוא קמוץ · ויאסף אל עמיו ·
וכן בענין זה ויאסף רגליו אל המטה · תסף רוחם
יגועון · אסף ידיך וכן ולא יהיו עוד אספי רעב · שרוצה
לומר מתי רעב · והפועל הכבד ואין איש מאסף אותי
הביתה · כלם והדומים להם ענין התכנס · ותאמר
הענין הזה במיתה כי המת הולך בדרך שהלכו אבותיו
כאילו נאסף אליהם · עשיר ישכב ולא יאסף · פירוש
אם ישכב לחולי עשיר לא ימות עשיר כלומר כי קודם
מיתתו יבוזו כל אשר לו כי אחר שנפל למטה אינם
יראים אותו וזהו שאמר עיניו פקח ואיננו פירוש ואיננו
בעשרו · ומזה הענין ואסף את המצורע · יאסוף אותו
מצרעתו · והנפעל עד האסף מרים · כי המצורע
מנהגו לשבת חוץ למחנה או לעיר נפרד מבני אדם
ובהתרפאו יאסף אליהם ויכנס בתוכם · וענין אחר
אסוף אסף כל מעל פני האדמה · אסוף אסיפם ·
רוצה לומר אאסף כי אסף ואסיפם שרשם סוף · וכן
אסף אלהים את חרפתי · על דעת קצת מפרשים
ואספת נפשך ונפש ביתך · ואפשר להיות מזה נפעל
ונאסף שמחה וגיל · וגם דגי הים יאספו · והפועל
הכבד פן אוסיפך שמו · על דרך אובידת עיר · כלם
ענין חסרה וכליה ·

אסר
ואסרה אסר · ואסרתהו לענותו ·
ויאסור את רכבו · האלף בשבא לבדו ·
ויאסור אותו לעיניהם · בשבא וסגול והמסורת עליו

לית רפה הבל כפתיא דשמשון דהות דיר · כי מבית הסורים · נחה האלף וחסרה מהמכתב והוא ביר״ת הסהר שנותנין שם האסורים · אסורים ידיה · כלומר הנלכד בידיה כמו הנסגר בבית האסורים · ומשקל אחר ויתנהו אותו בית האסור · והוא במלם אטון מצרים · אבוס בעל״ז · ואפשר שיהיה מזה המשקל וימסו אסוריו מעל ידיו · והם היתרים שנאסר בהם · והתאר תבא לפניך אנקת אסיר · לשמוע אנקת אסיר · והקבוץ את כל האסירים אשר בבית הסהר · אסיריו לא פתח ביתה · ובדגש ואכפו אספה אסיר על בור · להוציא ממסגר אסיר · בלתי כרע תחת אסיר · מי יאסור המלחמה · כולם ענין קשירה · ופירוש מי יאסור המלחמה לענין אסירת הרכב · והנפעל ואתם האסרו · אחיכם אחד יאסר · ושלא נזכר פועלו מהדגש כל נמצאיך אוסרו יחדו מרחוק ברחו · פירוש הנמצאים בך אוסרו · וגם בן אשר ברחו מרחוק

פי׳ הרגם שבפסוק מורם על האלף המסכה סוו מכולת לנטותו ב מקום מ׳ אכולת ורבו׳ מפרש במסורת לשון מסירה כמשמעו וכן קת׳ יונתן:

הרבנו ואוסרו כמו צדקיהו וסיע״תו שברחו וחשבו כי היו נמלטים ואוסרו כמו כן · ואמר רבי יהודה בי מזר״ת השרש והבאתי אתכם במסורת הברית · משפטו במאסורת ·

אף
אף אני אעשה זאת לכם · ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם · האף תספה · ענין כלם והרומה להם עוד או גם · על אף אויבי תשלח ידך · פירשוהו כמו הפוך אף ועל אויבי · ואדוני אבי פירשו מענין אף יי · ופעמים יתפרש כמו כל שכן והכלל כל מקום שתראה מלה״ת כי אחריו תפרשנו כל שכן כמו אף כי אנכי אתכם · אף כי נתעב ונאלח · אף כי תבית הזה · אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן · ופירוש הפסוק אמר לאשה דברים אחרים ידומה שאמר לה כי המקום שונא אתכם אף על פי שאתם גדולים משאר היצורים שלא יעשה לכם מעלת כך וכך וכל שכן שאמר אליכם אל תאכלו מכל עץ הגן לזה תבירו ששונא אתכם · ואל יקשה עליך התוספת הזה כי לא יתכן לפרשו לשום פירוש בעולם מבלי תוספת אחר לפי שאמר אף ואף לעולם מוסיף על אשר אמר ועוד כי דרך הכתוב לאחוז תכלית הדברים ומתכליתם תבין ראשיתם · וכן בדברי המרגלים ששלח יהושע שאמרו כי נתן יי בידינו את כל הארץ ולא יתכן שזה היה תחלת דבריהם כי מלת כי נותנת טעם לאשר אמר אלא אחז הכתוב תכלית הדברים ומהם תוכל להבין הראשית · ויש שחסרה מלת כי וטעמו כל שכן אף שכני בתי חמר · אף להם ולא יריחון · הביאו ר׳ יונה בזה השרש · והנכון שהוא משרש אנף כמו שכתבתי והוא החוטם ועקרו אנף והתבורו לכנויים יוכיח שירגש לחסרון הנון ויפח באפיו · משפטו באנפיו והוא מגזרת אנפת בי · ולפי שהכעס יתראה בחוטם יקרא אף · פן יחרה אף יי אלהיך בך · ארך אפים · ארך כעס · קצר אפים · ממהר לכעוס · ולא באפים ולא במלחמה · ומיץ אפים · ומזה פירש אדני אבי ז״ל על אף אויבי כלומר על אפם ר״ל אם רע בעיניהם תשלח ידך ותושיעני ימינך · ועל הדרך הזה כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת · והנה הכתוב הפנים באפים

לפי שהאפים גבוהים על הפנים · ויפול לאפיו ארצה · כלומר על פניו · וישתחו אפים ארצה · ותפל לאפי דוד על פניה · כלומר לפני דוד · בזעת אפך תאכל לחם · מנה אחת אפים · פירוש מנה אחת נכבדת לחשיב אפים · כלומר לחשיב בכעס או פירושו ראוית לפנים כלומר מנה נכבדת · ואדני אבי ז״ל פי׳ לפי שהיה נותן לפנינה אשתו ולכל בניה מנו״ת מנה״ת לכל אחד ואחת ולחנה לא היה נותן כי אם מנה אחת כי היתה לבדה בלא בן ובת היה לה כעס גדול וזה לאשר אהבה ויי סגר רחמה ·

אפף
כי אפפו עלי רעות · אפפוני חבלי מות · הענין הקיפוני ·

אפד
ואפדת לו בחשב האפוד · והנרת · ויאפד לו בו · ויתגור · ועל שם התגורה נקרא האפוד אפוד · וחגור אפוד בד · תרגם יונתן וחור אסיר ברדוט דבוץ ; וכן תרגם כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים ברדוטין · שמנים וחמשה איש נושא אפוד בד · תרגם יונתן דכשרין למלבש אפוד דבוץ · ומשקל אחר עם הה״א הנקבה אפדה · וחשב אפדתו אשר עליו · ומענין זה ואת אפדת מסכת זהבך · וכתב אדני אבי ז״ל משרש זה ומענין זה אהלי אפדנו ·

ר״ל כי קבין כוספת ואחרים אומרים שהאלף מכמת ושרשו פדן וגם תקבלם שד :

אפוא
מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות · ענינו עתה · וכבר פרשתיו בשרש איפ ·

אפה
ומצות אפה · ואף אפיתי על גחליו לחם · על שם סופו כי לא יקרא לחם עד שיאפה · וכן וטחני קמח · ותקח את הבצק ותלש · ובגדי ערומים תפשיט · נשברה קרית תהו · יהב חכמתא לחכימין · יומת חכמת · וכן ויצאו ילדיה · והם לא נולדו אלא הם ראוים להיות ילדים · ותופחו מצותי · את אשר תאפו אפו · כמו תנור בוערה מאופה · כלומר מצד האופה שמבעירו · מחוץ האופים · והנפעל לא תאפה חמץ · חמץ תאפינה · והשם מאפה תנור · ומשקל אחר בהתחלף האלף בו״ו נחה ובתוספת נו״ן בסוף · תפיני מנחת פתים · ואמר בלשון רבים לפי שהיתה אפוית אפיות הרבה חולטה ברותחין ואחר כן אופה בתנור וחוזר ומטגנה במחבת לשון האפייה לעולם על הפת כי על שאר המאכלים הוא לשון בשול ·

אפל
חשך ואפלה · באפלות נהלך · ומשקל אחר ותופע כמו אפל · ומשקל אחר מאפל וישם מאפל ביניכם ובין המצרים · ארץ מאפליה · במקצת ספרים מדויקים מאפליה הפ״א בשוא ותאלף בפתח והמ״א ברגש חזק · ובכל הספרים היא מלה אחת ועניינה שתי מלות · וכן שלהבתיה · וסמך מאפל אל השם יתברך מרוב האפל כמו שסמך שלהבתיה מרוב השלהבת · וכן כל דבר שרוצה להגדילו סומך אותו אל השם כמו כהררי אל · עיר גדולה לאלהים · והתי לחרדת אלהים · נפתולי אלהים : גבור ציד לפני יי · או יהיה מאפלי״ה שם תאר לארץ והיו״ד ליחוש כיו״ד תחתית שלישיה · והתאר ואפל ולא נגה לו · ואחר שאמר חשך אפלה דומה כי האפלה יותר מן החשך · כי אפלות הנה · חשכות ונסתרות תחת הארץ · או פירושו מתאחרות · וכן בדברי רבותינו ז״ל הא בחרפי

הא

הא באפלה · וכן אמרו שחיתה שנדה אפלה ולא חיו צמחין נכרים ·

אפן ויסר את אופן מרכבותיו · כאשר יהיה האופן · לאופנים להם · ענין בלם גלגל · דבר דבור על אפניו · על גלגליו והוא משקל אחר והוא על דרך משל כלומר מיושב על מקומו ומשקלו הפניו שהוא מן השנים שהאחד ממנו חופן בן תאחד מות אופן והשניות בו כי הוא הנסתר והנגלה · ורבי יונה פירשו על פניו והאלף נוספת וכתב כמו כן מזה השרש נשאתי אימיך אפונה · רוצה לומר נשארתי אימיך זמן רב · ואמר כי הזמן יקרא בערבי אפאן בחירק האלף ודגשות הפא · ועוד נכתבנו אנחנו בשרש פון בשקל אקומה כמו שזכרו רבי יהודה ·

אפס אפס המיץ · כי אפס הכסף · פועל עבר בשקל חפץ בבת יעקב · וכן האפס לנצח חסדו · ענינם ידוע · כלה המיץ · כלה הכסף וכן כלם · והשם באפס עצים תכבה אש · בשש נקודות בלא עצים · האפס עוד איש · הלא עוד איש · עד אפס מקום · עד לא מקום · באפס עשקו · בחנם בלא משפט · ויבא במקום בלתי · אפס כי נאץ נאצת · אפס מאותי · ואפס את הדבר אשר אדבר אליך · אפס כי עז העם · ואין עוד אפס אלהים · אני ואפסי עוד · אני ואין בלתי עוד · אפסי ארץ · קצות הארץ · וכלם קרובים לענין אחד שהוא ענין כליון והדבר שאינו אלא שכל אחד יתפרש לפי ענינו הקרוב לו · מי אפסים · מי כליון שאין בהם אלא מעט · ורבי יונה פירשו מי פסים והאלף נוספת פירוש מי כפים כי הכף בלשון ארמית נקרא פס ידה · ורצונו לומר כי המים לא היו מכסים כי אם כפות רגליו · ורבותינו פירשוהו שאדם עובר בהם עד קרסוליו · וכן תרגם יונתן מי קרסולין ·

אפע ופעלכם מאפע · מאין · ואאול פירשו מאפס בחלוף סמך בעין · ור' אחי ר' משה ז"ל פירשו מענין אפעה כלומר אתם מאין ופעלכם מעשה נחשים שמזיקין לדקים בהם · תבקע אפעה · אפעה ושרף מעופף · תהרגהו לשון אפעה · הוא מין נחש ·

אפק ויתאפק ויאמר שימו לחם · ויתאפק המן · הענין והתחזק · העל אלה תתאפק · פירוש תתחזק שלא תרחם · ואתאפק ואעלה העולה · התחזקתי ועברתי על רצוני ועל מצותך · כי כן כל לשון התאפקות לחזק לבו לעבור על רצונו · ומזיח אפיקים רפה · פירוש אזור חזקים · אפיקי מים · כאפיקים נחלים יעברו · כאפיקים בנגב · המים הנגרים בחוזק נקראים אפיקים קורנ"ש בלעז תקראו כמו כן המקומות הנגרים בהם אפיקים על שמם · לאפיקים ולגאיות · וכל אפיקיך חללי חרב יפלו בהם · וכל אפיקי יהודה ילכו מים · פירוש הריצים שעושים המים הנגרים בחוזק · ומה שאמר ונגלה על כל אפקיו · אף על פי שהאפיקים לשון מעלה הוא כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות · ועוד כי מה שאמר על כל אפיקיו הוא דרך משל כמו שאמר הנה אדני מעלה עליהם את מי הנהר והוא משל לחיל מלך אשור ואמר שימלאו כל האפיקים מאותם המים כלומר שתמלא כל הארץ מהם ואף על פי שהמים יורדים אמר מעלה כנגד ארץ ישראל שהיא גבוהה · עצמיו אפיקי נחושה · חזקי נחושה והם מטות הברזל · ופלשתים חנו באפק ·

שם מקום ·

אפר ואנכי עפר ואפר · בחמש נקודות ענינו דשן · ויתחפש באפר · בצעיף · והוא הפוך מן ואת פארי המגבעות · ואת אופיר ואת חוילה · שמות בני אדם תקראו שמות מקומם על שמם והם מקומות הזהב כאשר אמר את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב · וכן כתוב זהב מאופיר · ובצור נחלים אופיר · פירושו זהב אופיר ·

אצל הלא אצלת לי ברכה · מענין אצל המזבח · והוא שם בחמש נקודות · לשכב אצלה · ויסב מאצלו · ופירוש הלא אצלת לי ברכה · כלומר הלא הנחת אצלך לי ברכה · לא אצלתי מהם · לא הנחתי הדבר אצל מי שראו אותו · כלומר לא מנעתי מהם · והפעל הכבד ויאצל מן הרוח · בנחת האלף והנפעל על כן נאצל מתחתיותנות ומתחיכונות מהארץ · ואל אצילי בני ישראל · ומאציליה קראתיך · ענינו גדולי ישראל מגדוליה ומנכבדיה · ומזה מלו הקנה שש אמות אצילה · כלומר אמות גדולות · ויש מי שפירש לא אצלתי · לא פרשתי מהם · ומענינו ואל אצילי בני ישראל · הפרושים שבישראל והנכבדים · תחת אצילות ידיך · ובלשון זכרים על כל אצילי ידי · בתי חשתי · ואפשר שיהיה מזה מלו הקנה שש אמות אצילה · כלומר מדות גדולות עד בית השחי · כי יגיע גיא הרים אל אצל · שם מקום ·

אצר ואשר אצרו אבותיך · האוצרים חמס ושוד בארמנותיהם · ואוצרה על אוצרות · ויתכן להיות ואוצרה מבנין הפעיל ואף על פי שהיה לו לומר ואוצירה כמו אובידה עיר · הנה מצאנו כמוהו וידכו שמשפטו וידכיקו · מהצרים שמשפטו מהצירים · ואמרנו זה בעבור שהוא יוצא בענינו כי פירוש ואוצרה שמתי אוצרים ופקידים על האוצרות · והנפעל לא יאצר ולא יחסן · והשם קדש הוא ליי' אוצר יי' יבא · את אוצרו הטוב · והקבוץ בלשון נקבות נגיד על האוצרות · ענינו ידוע ·

אקו ואקו ודישון ותאו וזמר · הוא תי"ש חבר ·

ארר ויאמר ארור כנען · אורו ארור יושביה · וארותי את ברכותיכם · והפעל הכבד אשר אררה יי' · המים המאררים · וכתב רבי יהודה ז"ל כי ארדה לי · מחודגש

פירוש ארור הוא נוי לרבים על מסקל שם טובו · וארור הוא מקור וכן אחר הנוי כדינו כבל מקום :

ויתכן היותו מן הקל · והשכם את המארה · משפטו היה להדגיש לולי הריש כמלם מדתה מגנה ענין קללה וחסרון הטובה

והיא הפך הברכה כי הברכה תוספת הטובה והמארה חסרון הברכה · ארור אתם כי עז · תפלה שיחסר אפם · ושלא נזכר פועלו מהנוסף ואשר תאור יואר · ויתכן להיות מספר זה במארה אתם נארים · ואף על פי שהיית ראוי נארים · בשבא תחת הנו"ן לפי שלא יכלה הרי"ש לקבל דגש בשתנה · ורבי יהודה שמו מעשר נאר מקדשו · ושם נכתבנו בנ"ה ·

ארב וארב לו וקם עליו · דבריך שעים ארב דם · נארבה לדם · והשם ישבו בסכה למו ארב · ומשקל אחר ישב במארב חצרים · והשם עוד ואתם תקמו מהאורב · כלומר ממקום המארב

 ענינו

ענינו ידוע · והפעל הכבד וישימו לו בעלי שכם מארבים · וכבד אחר וירב בנחל · משפטו וארב או יהיה מן התרש משפטו וארב · ומזה הענין עם ארבות ידיו · פירוש הפסוק והשפיל גאותו על ידי אותם המארבים לו במקומותיו או הם אצילות הידים רוצה לומר כאשר יפרש השוחה לשחות שישפיל גאותו עם ארבות ידיו כי כח השוחה באצילות הידים ורוצה לומר כי כן יפרש ישראל ידיו בקרב מואב וישפיל גאותו · וא״א ז״ל פירש והשפיל גאותו במארב חילותיו · והשם ממנו אורב בשקל גורן · והקבוץ ארבות בשקל גרנות · ובסמוך ארבות בשקל גרנות דגן · ורבי יונה פירש כי האלף נוספת ופירושו מן רוב · ברוב מקומותיו ורוצה לומר במטיב ארצו · וכעשן מארבה · וארבות השמים נפתחו · וכיונים אל ארבותיהם · חלונות ״

ארג אם תארגי את שבע מחלפות ראשי · מעשה אורג · ענינו ידוע · והמכלי האורג שמקפל בו הבגד לפניו בארגו את היתד הארג · והוא בשש נקודות והסר הנסמך ר״ל היתד יתד הארג או בא בסמיכות עם ה״א הידיעה כמו הלשכות הקדש והדומים לו וכן תרגמו יונתן ית אכסן דגרדאין · וכן תרגם כמנור אורגים · ימי קלו מני ארג · הוא אותו הכלי שבו חוט הערב ואמר קלו מני ארג לפי שמעביר האורג במרוצה בארגו מקצה אל קצה ״

ארה וארוה כל עברי דרך · אריתי מורי לקטתי לקטתי · ויש מפרשים מזה הענין נשים באות מאירות אותה · אף על פי שהוא שרש אחר ופירושו כאשר תשברנה הפארות יבאו הנשים וילקטו אותה כי אין דרך הנשים לעלות על העץ ללקט וכבר פירשתיו בשרש אור · וארות לכל בהמה ובהמה · ובסמוך ארות סוסים · וביו״ד תמורת למ״ד הפועל אריות סוסים · ענינו אבוסים תרגום אבוס בעליו אוריא דמרוהי · אריה שאג · ובלא ה״א וכארי יתנשא · והקבוץ ושניהם אריות עומדים אצל הידות · ובלשון זכרים ושנים עשר ארים · ידוע · את ארגב ואת האריה · שם לשני גבורים שבאו עם פקח ועזרוהו להכרית המלך ועוד חמשים איש מבני גלעדים באו עמו · ונתחבר ארי למלת אל ונקרא המזבח אריאל · הוי אריאל אריאל · והיתה לי כאריאל · וההראל ולמעלה הקרנות ארבע · וקרא שם העיר ירושלם אריאל על שם המזבח שהיה בה · והציקותי לאריאל והיתה תאניה ואניה · ואמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד · אמר אני אעשה ארית העיר כמו המזבח שזורקין עליו הדם כן תהיה כל העיר מלאה דם שיהרגו אותם בשוקים וברחובות וזהו שאמר והיתה לי כאריאל והומה כי לכך נקרא המזבח אריאל לענין שאמרו רבותינו ז״ל כי האש הקדושה שירדה מן השמים היתה רובצת בו כארי · ואמרו במסכת מדות ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו ודומה לארי שנאמר הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד · מה הארי הזה צר מאחוריו ורחב מלפניו אף ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו · וכן הוא הכה את שני אריאל מואב · רוצה לומר שני גבורי גדולי מואב · וכן אמר התרגום תרין רברבי מואב · וכנה הגדולים והגבורים באריאל כי הארי גדול הגבור החזק בחיות · וכן מלת אל הוא לשון תוקף וחוזק כמו יש לאל ידי לפיכך תורכבה המלת מארי ומאל · ותהפכה האלף בהא ונגרעה היו״ד ואמרו על המזבח וההראל ארבע אמות ״

ארז עץ ארז · ארז שטה · בשש נקודות · והקבוץ כארזים עלי מים · בי ארזת ערת · הה״א נחת · בארז בלבנון · ידוע · ופירוש כי ארזה ערה קרוי הכתים הספונים בארז וכן תרגם יונתן ושללת סרו · ובארזים במרכלתך · פירשו בו כמו הארוזים מן צוארך בחרוזים והם הענקים · ויונתן תרגם אעי הורסין ״

ארח וארח לחברה עם פועלי און · והשם אשר לוקח הפעל ממנו ארח כנשים · ומארח איש ימצאנו · ארחי והבעי זרית · ענינו דרך · לאורח הבא לו · הוא הולך עובר אורח ממקום למקום · ופירוש ארח כנשים מנהג כנשים והוא הנדות וכן אמר כי דרך נשים לי · והקבוץ חדלו ארחות והולכי נתיבות · פירוש עוברי ארחות · ובסמוך הביטו ארחות תימא · כן ארחות כל בוצע בצע · כל ארחות יי חסד ואמת · אשר ארחותיהם עקשים · ומשקל אחר ארחת ישמעאלים · והוא כמו שאמר המתרגם שירות ערבאי · וכן ארחות דדנים · ולפי שהשיירות הולכות תמיד הארחות והדרכים נקראו הם עצמם על לשון הארחות · ומזה המשקל עוד בחלם ודרך ארחותיך בלעו · והוא יישר אורחותיך · אורחותיך למדני · אבל ותשמר כל ארחותי · קמץ בקריאת בן אשר ובקריאת בן נפתלי בחלם · וארחתו ארחת תמיד · סעודתו והוצאתו · טוב ארחת ירק · סעודת ירק ולא ימלטו אלו מהענין הראשון אבל הם מכללם ״

ארך כי ארכו לו שם הימים · יארכו הימים · התארכנה פארתיו · והפעל הכבד תארכו למעניתם · האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי · ויאריכו הבדים · וטעם ויאריכו שעשו אחרים לארך מלבד אותם שעשה בצלאל ועשו אותם ארוכים יותר מהם כדי שיראו על פני הדביר או היו אותם הבדים בעצמם ופירוש ויאריכו שמשכו אותם כלפי חוץ כדי שיראו על פני הדביר הבדים · למען יאריכון ימיך · גם הוא פעל עובר ואיננו בודד כאשר חשבו רבים כי פירוש יאריכון ימיך יאריכון אותך ימיך כי אם היה בודד היה קשור עם למ״ד כמו כי ארכו לו שם הימים ופירוש כי ארכו לו שם הימים כי היה זמן גדול שם והוא האריך הימים שם והימים ארכו לו · וכן תאריכו ימים על האדמה · תאריכו הזמן שתשבו על האדמה ימים רבים כי אריכות הישיבה במקום הוא ביד האדם לפיכך נקרא הוא מאריך · אבל אריכות החיים הוא ביד חימים בגזרת הבורא לא ביד האדם לפיכך נקראו הימים מאריכים · ופירוש והארכת ימים · כאלו אמר על האדמה או והארכת ימים כי בסבתך יאריכו ימיך שתשמור המצות · וכן יראה זרע יאריך ימים · והשם ארך התבה חמשים אמה · אמתים ארכו · ומשקל אחר אל ארך אפך תקחני · והוא בשש נקודות ופירוש הפסוק כתב א״א ז״ל בספר הגלוי כי כל זמן שתהיה ארך אפים עליהם אל תמיתני כמו שאמר אראה נקמתך מהם ואמר כל זמן שתאריך אפך עליהם תאריך חיי · והתאר ארך אפים · ארך האבר

בשש נקודות · ומשקל אחר ארוך · אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ · ענינם ידוע · וענין אחר כִּי אַעֲלֶה אֲרוּכָה לָךְ · אֲרוּכַת בַּת עַמִּי · וַאֲרֻכָתְךָ מְהֵרָה תִצְמָח · ענינם רפואה · ובדרך ההשאלה וַתַּעַל אֲרוּכָה לַמְּלָאכָה בְּיָדָם · כִּי עָלְתָה אֲרוּכָה לְחוֹמַת יְרוּשָׁלִַם ·

ארם כִּי אַרְמוֹן נִטָּשׁ · וְאַרְמוֹן עַל מִשְׁפָּטוֹ יֵשֵׁב · בפלס פעמון · והקבוץ בלשון נקבות אַרְמְנוֹת בֶּן הֲדַד · וְאָכְלָה אַרְמְנוֹתֶיהָ · ונפל החלם מפני הסמיכות כי מבלי הסמיכות יאמר ארמנות בפלס זכרונות או הוא משקל אחר והוא הנכון כי לא ישתנה אותו משקל בסמיכות · הם בא מבלי סמיכות בשורק עַל אַרְמְנוֹת בְּאַשְׁדּוֹד וְעַל אַרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם · או נסמכו על אות השמוש כמו שהוא מנהג הלשון בבקומות · ובא בה״א תמורת הא״לף וְהִשְׁלַכְתֶּנָה הַהַרְמוֹנָה · ענינו הבית הגדול והגבוה ואפשר שהא״לף בו נוספת והנני עתיד להביאו עוד בשרש רום · ות״ת והשלכתנה הארמונה ויגלון יתכון מן הלא לטורי הורמיני · ותרג׳ מני ואשכנז הורמיני · ותרגם ולמני מצור ועד נהר ומן הורמיני רבתא וקורי צידרא עד פרת ·

ארן נָטַע אֹרֶן · שם אילן ומן בדברי רבותינו ז״ל ועציהם היו מסודרין שכם עצי ארזים ארנים וברושים · ויש מי שפירשו אל צנובר בערבי · יש קורין לותו לכו בלע״ז ותושן כן אל פר׳ קן נ׳ קוזן זמגין במפרק בגולה ·

וְעָשׂוּ אֲרוֹן עֲצֵי שִׁטִּים · אֲרוֹן אֶחָד · פירוש ארון איש אחד · וַיִּישֶׂם בָּאָרוֹן · ענינו ידוע · והוא כמו תבת ונתנו בו לשון זכר ונקבה לשון זכר ברוב · ולשון נקבה הָאָרוֹן הָאֱלֹהִים נִלְקָחָה · אֲשֶׁר בָּאת אֲלֵיהֶם אֲרוֹן יְיָ ·

ארץ בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְיָ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם · בשש נקודות ידוע והוא שם על תבל כלה או על קצתה והוא יותר כולל ממלת תבל כי תבל כולל כל ארצות הישוב וארץ כולל המדבר והישוב · ופעמים הוא פרש אֶרֶץ מִצְרָיִם · וְהִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ · ור״א כי שרש ארץ רץ והאלף נוספת ולפי שהגלגל רץ עליה וסובב אותה תמיד נקראת כן ונהגו בו לשון זכר ולשון נקבה לשון נקבה ברוב · לשון זכר וְלֹא נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ · נָטִיתָ אַרְצָם · אַךְ בְּגוֹרָל יֵחָלֵק אֶת הָאָרֶץ · שָׁרַץ אַרְצָם צְפַרְדְּעִים · אָבַל אֻמְלְלָה אָרֶץ · זכר ונקבה · והקבוץ וּמֵאֲרָצוֹת קִבְּצָם · אֲרָצוֹת גּוֹיִם · ולפי שהארץ שפלה יקרא המקום השפל ארץ רֻקַּמְתִּי בְּתַחְתִּיּוֹת אָרֶץ · והוא הרחם · וכמוהו אוֹפַן אֶחָד בָּאָרֶץ · רוצה לומר שפל כנגד האופנים שלמעלה ממנו ·

ארש וַאֲרֶשֶׁת שְׂפָתָיו בַּל מָנַעְתָּ · מבטא שפתיו ·

ארש אֲשֶׁר אֵרַשׂ אִשָּׁה וְלֹא לְקָחָהּ · הַנַּעֲרָה הַמְאֹרָשָׂה · ושלא נזכר פועלו כמו אֲשֶׁר לֹא אֹרָשָׂה · ענינו ידוע ·

אש וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת יְיָ · מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ · וְאִשָּׁם לֹא תִכְבֶּה · אֶת אִשּׁוֹ הַגְּדוֹלָה · והחקל לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם · והא״לף בסגול · ובלשון זכר תְּאָכְלֵהוּ אֵשׁ לֹא נֻפָּח · הִנֵּה נָגַע זֶה עַל שְׂפָתֶיךָ כי טעמם זה על האש · כִּי אֵשׁ יָצְאָה מֵחֶשְׁבּוֹן לֶהָבָה מִקִּרְיַת סִיחֹן · אֵשׁ לְהָטִים · ויתכן ששרש המלה הזאת אשש וחבורו הנדגש יוכיח או נאמר כי הדגש לתשלום הנח במלת אש · אִשֵּׁה הוּא לַיְיָ · במשקל צוה צבא מן צוות והוא תאר לקרבן על שם שהוא כלה באש וכן הבשר מהקרבן אשר היה לכהנים נקרא אשה אחד

שקצתו נאכל באש · אִשֵּׁי יְיָ וְנַחֲלָתוֹ יֹאכֵלוּן ·

אשש לַאֲשִׁישֵׁי קִיר חֲרֶשֶׂת · יסודות · ודומה לו בארמית וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ · יְהַב אֻשַּׁיָּא דִּי בֵית אֱלָהָא · ויונתן תרגם על אנש כרך תקף יהון ורבי יונה פירשו על הדרך הזה כי לאשישי משל לקושי החיל והעוז והמלכות שהם יסוד המלכות ופירוש התנו אך נבאים להם לחוקים תקראו עתה נבאים וחלשים · זִכְרוּ זֹאת וְהִתְאֹשָׁשׁוּ · והתחזקו כמו שהאשישים חוזק הקיר · או יהיה מענין איש אף על פי שאינו משרשו כלומר היו לאנשים · ואדוני אבי ז״ל פירשו מענין אש הכוו והשרפו כלומר הכלמו ממעשיכם הרעים · אֲשִׁישֵׁי עֲנָבִים · פירוש אשישות מלאות יין ענבים והם הלגינות שישימו בהם היין · וכן סַמְּכוּנִי בָּאֲשִׁישׁוֹת · אשישות מלאות יין · וַאֲשִׁישָׁה אֶחָת · ויש לפרש מזה לַאֲשִׁישֵׁי קִיר חֲרֶשֶׂת · לענין שאמר כי שדמות חשבון אומלל גפן שבמה ·

אשד וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים · בשש נקודות משפך הנחלים · וכן אַשְׁדֹּת הַפִּסְגָּה · הָהָר וְהַנֶּגֶב וְהַשְּׁפֵלָה וְהָאֲשֵׁדוֹת · והוא מדרון ההר או הפסגה ונקרא כן לפי שהמימים היורדים על ההר או הפסגה נשפכים למטה דרך המדרון ודומה לו בלשון ארמית שמתרגם שופך דם האדם דישוד · דמו ישפך דמיה ישתד ·

אשה נִפְלוּ אָשְׁיוֹתֶיהָ · הא״לף בקמץ חטף בפלס ארחותיה · והנפרד ממני אָשְׁיוֹת בפלס ארחות ופירושו יסודותיה כמו בלשון ארמית וְאֻשַּׁיָּא יַחִיטוּ · יְהַב אֻשַּׁיָּא דִּי בֵית אֱלָהָא ·

אשך מְרוֹחַ אָשֶׁךְ · מעוך בצים ·

אשל וַיִּטַּע אֶשֶׁל · תַּחַת הָאֶשֶׁל · בשש נקודות שם כולל לכל עץ · ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל ותליא באשלי רברבי פירוש אילנות גדולים · ורבי יונה אמר אפשר שיהיה שם האילן שקורין בערבי את״ל והוא הנקרא לאילן שקורין בלעז שמרי״ו ·

אשם אָשָׁם הוּא אָשֹׁם אָשַׁם לַיְיָ · וְאָשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא · כָּל אֹכְלָיו יֶאְשָׁמוּ · הא״לף בשורק לבדו · וכן וְהִרְחִיקוּם אָמְרוּ לֹא נֶאְשָׁם · וַיֶּאְשְׁמוּ אָשֵׁם אשם כמו חטא · והשם עוד כִּי הוּא אַשְׁמַת הַרְבֵּה אַשְׁמָה · והקבוץ עֲוֹנֵיכֶם אַשְׁמוֹת לַיְיָ אֱלֹהֵיכֶם · וְהָיָה כִּי יֶחֱטָא וְאָשֵׁם · פירוש ישים עצמו אשם על דרך אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ · וכן ואשם ישים עצמו אשם ויתודה · וכן אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה וְאָשֵׁמוּ · אֲשֶׁר לֹא תֵעָשֶׂינָה בִּשְׁגָגָה וְאָשֵׁם · ישים עצמו אשם בהתודתו · לַאֲשֶׁר הוּא לוֹ יִתְּנֶנּוּ בְּיוֹם אַשְׁמָתוֹ · ביום שיתודה על אשמתו · והתאר אשם · וַאֲשֵׁמִים אֵיל צֹאן עַל אַשְׁמָתָם · פירוש ואשמים באיל כלומר באו באיל צאן להתודות שהם אשמים והקריבוהו על אשמתם · לְאַשְׁמַת הָעָם · פירושו לפי פשוטו שחטא בהוראתו כי הכהנים היו מורים התורה כמו שכתוב ואת עמי יורו והומר ואמר אם הכהן המשיח יחטא כלומר שהורה ואשמו העם בהוראתו שהורה אותם שלא כתורה כן הוא מתפרש דרך פשוטו אלא שרבותינו ז״ל פירשו יכול אם הורה כהן משיח ועשו אחרים על פיו יהא חייב תלמוד לומר אשר חטא על מה שחטא הוא מביא ואינו מביא על מה שחטאו אחרים ומה שאמר לאשמת העם דרשו בו להורות אשמת המשיח כאשמת העם מה הצבור אינו

מביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה שנאמר ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אף משיח לא יביא אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה · והקרבן עצמו שמביא על האשם יקרא אשם יִשְׁחֲטוּ אֶת הָאָשָׁם · וְהֵבִיא אֶת אֲשָׁמוֹ לַיְיָ · אבל אם אין לאיש גואל לְהָשִׁיב הָאָשָׁם אֵלָיו הָאָשָׁם הַמּוּשָׁב לַיְיָ לַכֹּהֵן · שניהם פי׳ כללם על גזל הגר כי על גזל הגר הכתוב מדבר כמו שאמר ואם אין לאיש גואל והוא הגר שאין לו גואלים אם אין לו בנים וכולל אשם הקרן והחומש ולא הקרבן כמו שאמר מלבד איל הכפורים כי הקרן והחומש בעון ובאשם הם הקרן שגזל והחומש שנשבע לשקר · תֶּאְשַׁם שֹׁמְרוֹן כִּי מָרְתָה בֵּאלֹהֶיהָ · וַיֶּאְשְׁמוּ יֹשְׁבֵי בָהּ · והנפעל גַּם עֶדְרֵי הַצֹּאן נֶאְשָׁמוּ · האלף בשלשתם בשוא לבדו אלו והדומים להם מענין שממה אשם ושמם בענין אחד · וכן הַאֲשִׁימֵם אֱלֹהִים · ענין שממה ויתכן היותו מענין אשם ופי׳ האשימם בעצתם כלומר שלא יתכן ולא יזדמן להם מה שיחשבו עלי וזהו שאמר יפלו ממועצותיהם ובא בלשון אשם כדרך אל השערת ולא יחטיא · וכתב אדני אבי ז״ל בספר הגלוי מזה השרש בָּאֲשַׁמַּנִּים כַּמֵּתִים · והנון נוספת והוא ענין שממה ר״ל מקום שמם שאין שם ישוב והם הקברים וכן תרגם יונתן במה דאחידין קבריא באפי מתיא ·

אשף לְכָל חַרְטֹם וְאַשָּׁף · קל השי״ן · לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים · דגש השי״ן · והם החוזים בכוכבי׳ ור׳ אברהם בן עזרא כתב כי אשפים הם הרופאים וקרא להם נבוכד נצר שהיו יודעים בדפק הזרוע או במים לפי השתנות הגוף ורוב החלומות הולכים על מתכונת הגוף · מֵאַשְׁפּוֹת יָרִים אֶבְיוֹן · והקבוץ הַבְּקוּ אַשְׁפַּתּוֹת · ודקדוקו כתבתי בחלק הראשון מן הספר הזה בשער השמות בנחי הלמ״ד בבנין אחרת ופירושו מרמן מדמנות וענינו ידוע · ואפשר שיהיה מזה הענין וְאֶת שַׁעַר הָאַשְׁפּוֹת · ובהעלם האלף עַד שַׁעַר הַשְּׁפֹת · וענין אחר עָלָיו תִּרְנֶה אַשְׁפָּה · וְתֵילִים נָשָׂא אַשְׁפָּה · הֵבִיא בְּכִלְיוֹתָי בְּנֵי אַשְׁפָּתוֹ · אַשְׁפָּתוֹ כְּקֶבֶר פָּתוּחַ · בְּאַשְׁפָּתוֹ הִסְתִּירָנִי · הוא הכלי שמשימין בו החצים ·

אשר הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה · וְקָם הַבַּיִת אֲשֶׁר בָּעִיר · כולם ענינם ידוע · ויש במקום אם אֲשֶׁר נָשִׂיא יֶחֱטָא · אֶת הַבְּרָכָה אֲשֶׁר תִּשְׁמְעוּ · פירוש אם נשיא יחטא · אם תשמעו · ויש במקום כן וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל שְׁמוּאֵל אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ · ויש במקום למען אֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וּלְבָנֶיךָ אַחֲרֶיךָ · פירוש למען ייטב לך · וַיִּסִירֶהָ מִגְּבִירָה אֲשֶׁר עָשְׂתָה מִפְלֶצֶת לַאֲשֵׁרָה · בעבור שעשתה מפלצת · ויש במקום וי״ו טוב אֲשֶׁר יָפֶה · עָוֹן אֲשֶׁר חֵטְא · כמו טוב ויפה · עון וחטא · ויוסיפו עליו כ״ף הדמיון כַּאֲשֶׁר עָשָׂה · וכן במקומות רבים · ופעמים תחסר אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם · כמו כאשר ראיתם · ויבא עליו בי״ת השירות כמו בַּאֲשֶׁר אַתְּ אִשְׁתּוֹ · פי׳ בעבור שאת אשתו · בַּאֲשֶׁר יְיָ אִתּוֹ · בעבור שיי׳ אתו · ויבא הבי״ת עליו להורות על המקום בַּאֲשֶׁר כָּרַע שָׁם נָפַל שָׁדוּד · וּבַאֲשֶׁר חֲלָלִים שָׁם הוּא · וענין אחר בזה השרש לֹא תִטַּע לְךָ אֲשֵׁרָה כָּל עֵץ · כל עץ שעובדין אותו או נוטעין אותו לכבוד מי שעובדים אותו יקרא אשרה · וקבוצו בלשון זכרים במות ומצבות וַאֲשֵׁרִים · וְאֶת אֲשֵׁרָיו תִּכְרֹתוּן · וַאֲשֵׁרֵיהֶם תִּשְׂרְפוּן בָּאֵשׁ · וענין אחר אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ · אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ · שם בלשון רבים כמלת אחלי אדני · אחלי אשרי ואף על פי שהאות האלף שרשית והאלף אחלי נוספת · בְּאָשְׁרִי כִּי אִשְּׁרוּנִי בָּנוֹת · אמרו אשרי · כִּי אֹתָהּ שִׁמְּחַת וְהַאַשְּׁרִנִי · רָאוּהָ בָנוֹת וַיְאַשְּׁרוּהָ · וְתוֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר · יאמרו לו אשריו · וענין אחר תָּמֹךְ אֲשֻׁרַי · דרכי או רגלי · וכן בַּאֲשֻׁרוֹ אָחֲזָה רַגְלִי · לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו · אפילו אחת מאשוריו לא תמעד והוא בלשון נקבה כמו רגל · ומשקל אחר והוא תרש אִם תִּטֶּה אַשֻּׁרִי מִנִּי הַדָּרֶךְ · אַשֻּׁרֵינוּ עַתָּה סְבָבוּנוּ · וכן כל הדומים להם ענינם ענין נתיב ודרך · והפעל הקל ממנו על דרך אשור · וְאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ בִּינָה · ויש לפרש על דרך אשור מן אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב · האלף למדבר ופירושו כנמר שהוא מוכן לטרוף כן אשור ואביט לטרוף אותם כמו שאמר אפגשם כדוב שכול · והכבד וְאַל תְּאַשֵּׁר בְּדֶרֶךְ רָעִים · אל תדרוך · וְאַשֵּׁר בַּדֶּרֶךְ לִבֶּךָ · פירוש בדרך הידועה שהוריתיך והיא דרך החכמה · מְאַשְּׁרֵי הָעָם הַזֶּה · אַשְּׁרוּ חָמוֹץ · מדריכי העם הזה והדריכו החמוץ או יהיו אלו מאשרי ואשרו והאלף בהם תמורת יו״ד מישרי העם הזה · ישרו חמוץ · תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר · עץ ממין ארז ויש שפירושו שהוא בקס בערבי ובלעז ברו״ל וברו״ל תאשור שורבינ״ה · וכתב רבי יונה כי נקרא בן בערבי שורבי״ן והתרגום אמר אשכרעין · וכתב רבי יונה והעץ הזה קורין לו בקשכסי״ן בערבי ואומר שהוא שקורין לו כלעז בו״ש ות״י קַרְשֵׁךְ עָשׂוּ שֵׁן בַּת אֲשֻׁרִים · דפין דאשכרעין מכבשין בשן דפיל · פירוש בת אשורים מלה אחת והיא שתי מלות ·

את המלה הזאת תורה על עצם הדבר הפעול · בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם · וַיּוּשַׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן · ועל כן מלת ויושב בלשון יחיד שהוא נופל על מלת את שפירושו עצם משה ואהרן והמלה כוללת שניהם ואף על פי שאמר ואת אהרן · וכן הוּקַם אֶת דִּבְרֵי יְהוֹנָדָב · ובמוהם וַתִּקַּח הָאִשָּׁה אֶת שְׁנֵי הָאֲנָשִׁים וַתִּצְפְּנוֹ · כי מלת ותצפנו נופלת על מלת את · וכן כִּי זָכוֹר אֲנִי וְאַתָּה אֵת רֹכְבִים צְמָדִים · כלומר שנינו באחד רוכבים או פי׳ עם רוכבים צמדים · גַּם מֵאֵת זֶה תֶּאֱבִי · כמו מזה · מֵאֵת רְבִיעִית · כמו מרביעית · וַיִּרְאוּ שֹׁטְרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֹתָם בְּרָע לֵאמֹר · עצמם · בְּיוֹם הַמֵּשַׁח אֹתוֹ · עצמו · וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ · עצמו כי מרעה הוא קבר עצמו · ודעת רז״ל שהשם קבר אותו בלו׳ שאמר ונפתחה הארץ לפניו ונכנס בה ונתע ואחר כן נסתמה הארץ ולא נודע קברו · ויש מרז״ל שפירשו נ״ב ויקבור אותו עצמו כמו שאמר על וְהִשִּׂיאוּ אוֹתָם עֲוֹן אַשְׁמָה · זה אחד משלשה אתים שהיה רבי ישמעאל דורש בלשון עצמם · וכן יביא אותו · ויקבור אותו · וכן הָיָה הָרֹעִים אוֹתָם עצמם · יָבִיא אֹתוֹ אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד · יביא עצמו או פירושו הכהן יביא אותו · וכן וְאֵין אֶתְכֶם אֵלַי נְאֻם יְיָ · או הוא חסר ופירושו ואין משיב אתכם אלי או אין אני רואה אתכם שבים אלי בכל אשר הכיתי אתכם וכן כלם על הדרך הזה להורות מלת את נופלת על עצם הפעל או הוא עצמו או אחר · ובאו בהם שלא כמנהג וּבֵרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם · עַד הַשְׁמִידוֹ אֹתְכֶם · וַאֲנָשִׁים צַדִּיקִם הֵמָּה יִשְׁפְּטוּ אוֹתְהֶם · ופעמים תבא במקום מן וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ · פירוש משדי כמו שאמר מאל אביך ויעזרך · הֵם יָצְאוּ אֶת הָעִיר · מן העיר · וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם · מהם · וְאֵין פּוֹתֵר אֹתָם · מהם · וכן וְהִנְנוּ אֹתָם · מהם · חָלָה אֶת רַגְלָיו · מרגליו · ובאה עם הפעל וְאֶת מְלָכֵינוּ שָׂרֵינוּ כֹּהֲנֵינוּ וַאֲבוֹתֵינוּ לֹא עָשׂוּ תּוֹרָתֶךָ ·

תאורי

תארי ואת הדוב · ואת הברזל נפל אל המים · מקברים את העוברים את הנותרים · ויתכן לפרש את העוברים עם העוברים כלומר אנשי תמיד יקברו עם העוברים את הנותרים · וכן ואת הדוב ועם הדוב בא הארי · וכן ואת הברזל ועם הברזל נפל אל המים הקורה · וכן ואת מלכינו עם מלכינו שרינו הרשענו אנחנו כי גם הם לא עשו תורתך ולא החזירו אותנו אל הדרך הטובה · ויבא במקום אל והראה את הכהן · את מי הגרת מלין · ויגש דוד את העם וישאל להם לשלום · ואת בית יי אני הולך · והמישני את העמודים · ובמקום למד השמוש · וירעו אותנו · כמו לנו · ועשה את זמן כאשר עשה להם הפר · ותבא במקום בית השמוש ואותנו אל תכרדו · כמו בנו · והתחלקו אותה · כמו בה · ותבא במקום עם היה רועה את אחיו · ולא נאמנה את אל רוחו · את יעקב איש וביתו באו · ורבים כמוהם · וכשיתחבר עם הכנוי זה שפירושו עם ידגש אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי · ויבל לדבר אתו · ויבל משה מדבר אתם · ואתכם יהיו איש איש למטה · ואתנו תשבו · וזה יבוא במקום על ותקטר אתו · כמו עליו · ויבא עם החולם בענין עם אלי יי אותי · ויי אותי כגבור עריץ · לעיני האנשים ההולכים אותך · ובדברי אותך אפתח את פיך · וגם השיב אין אותם · ונדרשה את יי מאותו · יש אותו דבר יי · וענין אחר את מחרשתו ואת אתו · למחרשות ולאתים · ובא בדגש במקום הנח וכתתו חרבותם לאתים · כמו כותו אתיכם לחרבות · הוא הכלי שחופרין בו הנקרא מר בדברי רבותינו ז״ל · וענין אחר לסימן הנמצא ואת תדבר אלינו · ואם ככה את עושה לי · את כרוב ממשח הסוכך · והוסיפו הא ברוב לזכר ואמרו אתה הראית לדעת · ולנקבה לעולם בלא הא ולרבים אתם עשיתם · ויאמרו להם אתה מה אתם · פירוש מה אתם אומרים כלומר מה בפיכם מן הבשורה מחקירת הארץ · ולרבות ואתן צאני · ובתוספת הא ואתנה יקותן ·

אתה אתה בקר ותם · אלף בתמורת אחה בקר לית לילה · ואתה · בתנ׳ אלף ומד ואתה מרבבות מרבבות קדש · עדיב · קדש כתיב פלא ·

תאתה · בגנות האלף ובנועה מצפון זהב יאתה · בסופה יאתה · ובחסרון למד הפעל ובנות האלף העירותי מצפון ויאת · ונקרא כבעלי האלף הגו אתנו · האותיות שאלתי · הגידו האותיות לאחור · ואותיות ואשר תבאנה · קרבו ויאתיון · כי פחד פחדתי ויאתיני · בכלם נראות בהם למד הפעל שהומרה ביוד · ויתא ראשי עם משפטו ויאתה והאלף במקום הא למד הפעל · אתיו לאכל כל חיתו בישר · אתיו אקחה יין · שובו אתיו והומרה האלף פא הפעל כהא · התיו לאכלה · לקראת צמא התיו מים · פירוש אומר למים שיבאו לקראת הצמא והוא הנודד ממקומו מפני החרב · וענין כלם ענין ביאה בתרגום ויבא ואתא ·

אתן ותראני האתון · אתונות צחורות ·
אמר אליהו המדקדק

אתק אתיק על פני אתיק וכתיב כתב בשרש נתק מלין הכתוב :

ואשר הם בני ארבע אותיות

אבנט ואבנטך אחזקנו · ועשית להם אבנטים · והוא אזור המכנסים ·

אראל הן אראלם צעקו חוצה · המלאך שלהם ואראל שם נדולה הוא כמו שפירשתי למעלה במלת אריאל · וקרוב אני לומר כי הכל אחד בשרש ואף על פי שנפלה היוד באראלם וגם רבותינו ז״ל זכרו המלאכים הקדושים בזה הלשון לרוב גדולתם באמרם אראלים ומצוקים אחזו בארון הקדש נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקדש · אמרו אראלים על המלאכים לרוב גדולתם ומצוקים על בני אדם החשובים והגדולים כמו שכתוב כי ליי מצוקי ארץ וישת עליהם תבל · שדרשו בו רבותינו שהחסידים והגדולים נקראו מצוקי ארץ ועליהם מתקיימת תבל ·
ורבי אדנים פירש אראלם מלה מורכבת אראה להם כמו בשלם הבשר בשל להם וכן כתבו אדוני אבי ע״ה ופירשה ככה · אמר הנביא אראה להם לישראל צרות שיצעקו חוצה ומלאכי שלום שהיו באים בדברי שלום מר יבכיון נשמו מסלות וגומר · ורבי אברהם בן עזרא פירש כי היא ירושלם כי כן נקראת הוי אריאל אריאל · והטעם כאשר יראו אראלם הרוס אז יצעקו חוצה ·

ארגז תשימו בארגז מצדו · פירושו תיבה וכן אמר התרגום תשוון בתיבותא מסיטריה ·
אמר אליהו המדקדק

ארגב בגל ארגב פתשני לשם לא הכיל לאין לא בא ולא נשרש רגב ושד אלהכר בו עם קים :

אשפר סני׳ נשרש ספר ולא ידעתו לשם :

ואשר הם בני חמש אותיות

אגרטלי זהב · אגרטלי כסף · ופירוש המלה כלים שנותנין בהן מים לידים ארו״לש בלעז ·

אדרכן ואדרכנים רבו · לאדרכנים אלף · מטבע ידוע אצלם ·

אחשדרפנים אדני אבי ע״ה פירש כי היא מלה מורכבת כי אחש הוא שם הגדול בלשון ארמית וכן אחשורוש אחש וראש והכן מלת אחשדרפנים אחשי דרי פנים פירוש השרים הגדולים העומדים תמיד בפנים כלומר הרואי פני המלך תמיד וכן

האחשתרנים מלה מורכבת והכן המלה אחשי תרין והיו״ר והמם סימן הרבים ופי׳ המלה בהמות גדולות והגבורות משני מינים מסוס ומחמור והוא מה שאמר בני הרמכים בני הסוסורית כי הסוסיא בלשון ערבי רמכא ·

אלגביש ואבני אלגביש · הם אבני הברד הגדולות ועוד נכתבנו בשרש גבש ·

ארגמן הוא צבע אדום הנקרא כרמ״ן ובא בנו״ן במקום המם וכארגון וכרמיל ותכלת · ותרגום ארגמן ארגוונא · והגאון רבינו סעדיה ז״ל פירש בו תולעת שני הוא הנקרא כרמ״ן אם כן הוא ארגמן צבע אדום אחר ואומרים שהוא הצבע שקורין לכ״א ובערבי נקראת ארגואן כן כתב רבי יונה ·

נשלמה אות האלף

אות הבית

בבת · נוגע בבבת עינו · אישון עינו והוא שחורות העין שהצורה נראית בו והמילה חבת האחת ואמרו בת עיניך · והנכון והישר שהמלה נחת העין ויהיה בבה על משקל קמה במח לפיכך לא נשתנה הב״ית בסמיכות לשוא ·

באר · באר את התורה הזאת · פעל כבד · באר היטב · מקור · ובאר על הלוחות · צווי · פירש את התורה · פירש היטב · וענין אחר מעין גנים באר מים חיים · חפרתי את הבאר הזאת · ובאר צרה נכריה · והקבוץ וכל הבארות אשר חפרו · ובסמוך לא נשתנה ויחפור את בארות המים · ותשתנה בארות בארות חמר · וענינם ידוע והוא שהוא שמימיו נובעין ·

באש · ובאש היאור · וירם תולעים ויבאש · פתח באתנח · והשם ואעלה באש מחניכם · ומשקל אחר ועלה באשו ותעל צחנתו · ופגריהם יעלה באשם · בשוא האלף · והפעל הכבד והוא עומר ולא הבאיש ורמה לא היתה בו · הבאישו נמקו חבורותי · והיוצא · יבאיש יביע שמן רוקח · ענין סרחון · להבאישני ביושב הארץ · כמו שירחיק האדם דבר המבאיש · אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה · ואמר בעיני סמוך אל ריח ואף על פי שעל דרך המשל היה אומר באפי שב אל הענין כלומר שלא ירצו לראותינו ולהביט אלינו כמו שירחיק אדם הדבר הנבאש ולא ירצה לראותו · וכן הבאש הבאיש בעמו · כל אשר תמצא בלשון הזה הם ענין סרחון אבל תפרש כל אחד לפי ענין הקרוב אליו להבאישני ביושב הארץ · להתעיבני ולמאום בי כמו שימאס אדם בדבר המבאיש · וכן ורשע יבאיש ויחפיר · והנפעל כי נבאשו בדוד · נבאשת את אביך · והתפעל כי התבאשו עם דוד · כלם מתפרשים בזה הענין · ותחת שעורה באשה · בשוא האלף · זרע הנבאש והפחות · ויעש באשים · ענבים נבאשים ופחותים למברושקש בלעז או הדומות להם מפירות הפחות · או הוצא מין ממיני הקוצים · ורבינו סעדיה ז״ל פירשו ענבים רקים תרגום זרע ובאש · ורבינו האי ז״ל פירשו מין ממיני הענבים הרע שבהם ומפורסם הוצא מלשון מצרים הענבים האובשים במוקדם הא״לף על הב״ית ·

בג · בפת בג המלך · פת מאכל המלך · ואכלי פת בגו · פת מאכלו · פרת בגם מאכלם · ונתתיך לבג לגוים · כתיב בז פירושו ונתתיך למאכל · וקרי לבז כי הענין קרוב זה לזה והת״ן ג״ל באלפא ביתא ואטבח ·

בגד · כל רעיה בגדו בה · שלו כל בגדי בגד · ובוגד ולא בגדו בך · בגודה אחותה יהודה · תאר לנקבה והמשפט בגודה כשוא בפלס רחוקה · גדולה · בבגדו בה · ובאשת נעוריך אל יבגוד · בחלם · והפתח מדוע נבגד איש באחיו · והחכם רבי יעקב בן אלעזר כתב שהוא בנין נפעל ואיננו נכון כי פעלי הקשר לא יבא מהם פעול ונפעל ונקשר עם מם אכן בגדה אשה מרעה · והשם ובגד בוגדים בגדו · בשש נקודות · כל בגדי בגד · ומשקל אחר נביאיה פוחזים אנשי בוגדות · בפלס הנה הסוללות באו העיר ענין מי שעובר על ברית חברו ומשקר בו בבטחו בו · וענין אחר ובגד ללבוש בשש נקודות · ולבש בגדים אחרים · בכל עת יהיו בגדיך לבנים · ובלשון נקבות את בגדי עשו בנה הגדול החמודות · והקבוץ בלשון נקבות קציעות כל בגדותיך · וענינם ידוע ·

בד · ומכנסי בד · מכנסי פשתן · מדו בד · מלבוש פשתן ו״ו מדו נוספת בו״ו בנו בעור · לבוש הבדים · לבוש בגדי פשתן · וענין אחר בפר אותות בדים · אותות הכוזבים · חרב אל הבדים · אל הכוזבים · כלומר הקוסמים וכן תרגם יונתן קסמיא · ואדני אבי ז״ל פירשו בעלי אובות מתרגום אוב ודרעתי בידין והבורו · והכל פירוש אחד כי בידין הוא לשון כזב כמו אשר בדא מלבו · בדיך מתים יחרישו · כזביך ורוב דבריך בהצדיקך עצמך מחרישים בני אדם · לא אחריש בדיו · כזביו · או פירושו גבורותיו · לא כן בדיו · לא אמרת כזביו כלומר לא נתקיימו דבריו שהיה מדבר בגאוה · ויש מי שפירשו בניו כלומר לא יקשו כן בניו כי תפסק מלכותו · ועשו בדי עצי שטים · ותעש בדים · ותצא אש כמטה בדיה · פארות האילן הגסים יקראו בדים והקטנים היוצאים מהם ענפים ואברי האדם נקראו בדים לפי שהם לאדם כבדים לאילן · יאכל בדי עורו יאכל בדיו · ויש מפרשים בדי עורו ובדיו בניו שהבנים לאדם כבדים לאילן · וכן וכלתה בדיו · ויתכן שיהיה שרשו כלם בדד · בדי שאול תרדנה · די מלה נוספת וטעמו בשאול תרדנה · וכן בדי שופר יאמר האח · בשופר · וכן ויגעו עמים בדי ריק · בריק · ואף על פי שאמרו כי די מלה נוספת קצת מלה ענין יש בו כי יורה להגדלת הדבר ולהתמדתו וכן פירש אדני אבי עליו השלום ופירוש בשאול תרדנה וטעם תרדנה התקוה שזכר פעמים תקותי · כלומר אפס תקותי · כי בשאול תרדנה כל התקוות שיש לי במו שאמר אם אקוה שאול ביתי · ויש מי שפירש בדי שאול ירכתי שאול · ועוד פירשו בו על אברי האדם שהם כמו הבדים לאילן והוא חסר ופירושו בדי גופי בשאול תרדנה · והחכם ר׳ משה בן עזרא כתב כי השרשים הנכנסים תחת הארץ מתפשטים כלפי מטה הם הנקראות בדי שאול וכן פירוש הפסוק לפי פירושו כי תקותינו תרדנה תחת הארץ כבדי שאול · גם פירש כי על הגידים אמר בדי שאול דרך העברה ·

בדד · בדד ישב · יחידי ובדד איננו שם תאר לזכר לבד כי גם לנקבה ולרבים ימצא · איכה ישבה בדד · בדד ישכנו · ובא עם למ״ד השמוש בדרך השם לא שם התאר שוכני לבדד · לפיכך אנו אומרים כי איננו תאר אבל הוא שם היחידות ויבא בענין בטח כי

השוכן

השוכן בטח הוא ישכ יחידי אין צריך לחרבות אנשים לעזר שיהיו עמו לפיכך אמר בדד ישכנהו · שוכני לבדד · וישכן ישראל בטח בדד · וכן יי בדד ינחנו · ובנפעל אות הכפל בד בבד · אחד כאחד כלומר שיהיו שחוקים כל אחד לבדו · ויש מפרשים משקל במשקל וכן תרגם אנקלוס רוצה לומר שישקול כל אחד ואחד לבדו מפני חחברו או שיהיה משקל זה כמשקל זה כי היה בהם שהיה משקלם שוה והם המפורשים בתורה נטף ושחלת וחלבנה ולבונה וכן אמרו רבותינו ז"ל הצרי והצפורן לבונה וחלבנה משקל שבעים שבעים מנה ·

ורוב השתמשם בזה השם עם למ"ד משפחות גרים יחד לבד ותשימם לבד · והוא קמוץ · ובסמוך פתח לבד משרי העצבים · לבד ממבריו · והכניסו עליו עוד המם מלבד שבתות יי · מלבד נשי בני יעקב · פירוש זולת נשי בני יעקב · ועם הכנויים יתש ויותר יעקב לבדו · יהיו לך לבדך · אין עוד מלבדו · הדגש לחסרון אות הכפל · ופירושו זולתו · והושבתם לבדכם · אתם יחידים אין אחר עמכם · והפעל ממנו ואין בודד במועדיו · כלומר אין מתיחד במועדיו · רוצה לומר בזמנים שיתן נבוכד נצר לחיילותיו ביום הזה ובזמן הזה תהיו כוכנים ומזומנים ללכת למלחמה אין אחד מהם שיתיחד לעצמו ויפרד וימנע ללכת כי כלם יבאו יחד וכן תרגם יונתן ולית דמתאחר בזמניה ואפשר כי על נבוכד נצר אמר כמו שפירשתי וזה הוא שאמר כי מצפון עשן בא והיא בבל שהיא גם לצפון ארץ פלשתים כמו לצפון ארץ ישראל ובאותו הזמן ש שהחריב המלך בבל ארץ פלשתים נושעו ישראל שהיו הפלשתים לוחצים אותם ויתכן גם כן לפרש כי על פרעה אמר שהכה בפלשתים כמו שנאמר בספר ירמיהו בטרם יכה פרעה את עזה ואמר הנה מים עולים מצפון והיו לנחל שוטף תומר אבל לענין הפרשה נראה יותר לפרש כי על חזקיהו אמר שאמר בתחלת הפרשה אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך ואמר זה בשנת מות המלך אחז ומלך חזקיהו ואמר אל תשמחי פלשת כלך כי נשבר שבט מכך והוא עזיה שהכה בפלשתים כמו שאמר בדברי הימים וכשמת שמחו והיו לוחצים ישראל גם בימי אחז ואמר עתה אל תשמחי כמו ש שמחת עד עתה כי נשבר שבט מכך והוא עזיהו כי מ מורעו יצא עתה שיכך והוא חזקיהו שהכה בפלשתים את עזה ואת גבוליה כמו שכתוב בספר מלכים וזה הוא שאמר כי משרש נחש יצא צפע מבני בניו של עזיהו יצא חזקיהו ועזה היא לדרום ארץ ישראל לפיכך אמר כי מצפון עשן בא מארץ ישראל שהיא צפונית לעזה ואין מי שמתאחר במועדים שיתן חזקיהו לבא למלחמה על פלשתים כי כלם יבאו בשמחה · קרא בודד לו · בצפור בודד על גג · כלומר יחידי ·

ברא

בחדש אשר ברא מלבו : כי מלבך אתה בודאם · משפטו בודאם בהראות האלף · ענינם אשר בדא מלבו · כי מלבך אתה בודאם וסמך הלשון הזה אל הלב כי ענין מציאה ר"ל דבר במחשבות הלב ואחר כך יוציאנו בפה ·

בדל

לא נבדלו העם ישראל · וכל הנבדל מעמי הארצות אל תורת האלהים · הבדלו מתוך העדה הזאת · ויבדל אהרן להקדישו · והכבד הבדל יבדילני · הבדיל יי את שבט הלוי · והבדילה הפרכת לכם · מלרע שלא כמשפט · לא יבדיל · כלם ענין הפרשה · והערים המבדלות לבני אפרים · החירק במקום שורק ומשפטו מובדלות פירושו מופרשות או יהיה תואר מבדל · בפלס ויחי המלעד · או בדל אזן · אמר בו התרגום הסחוס ראוה הקשה שבאזן או פירושו מענין הבדלה כלומר הפרשת מהאזן מעט או אחד מן האזן ויתכן לפרש כי בית בדל אזן היא בית השרש ויהיה פירושו הרך שבאזן והוא חול שבאזן · וענין אחר את הבדיל · והקבוץ בדילים · ואסירה כל בדיליך · את האבן הבדיל חסר הסמוך כמו הארון הברית · מין ממיני המתכות שטאנ"יו בלעז ·

בדק

לבדוק ולחזק הבית · והשם לחזק את בדק הבית · בשש נקודות · מחזקי בדקך · הוא מקום השבר וההריסה ונקרא כן לפי שהוא צריך חפוש כי הבדיקה הוא לשון חפוש בדברי רבותינו ז"ל בדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול בודקין את החמץ לאור הנר ·

בהה

תהו ובהו · ענין שממה וריקות והוי"ו תמורת הה"א למ"ד הפעל · ואמרו חכמי המחקר כי התהו הוא הדבר שאין לו דמות וצורה והוא מוכן ומעותד לקבל כל דמות וכל צורה וקורין לו בלשון יוני היולי ובהו הוא הצורה והוא הדבר שיש לו כח הגבורה להלביש את ההיולי דמות ותמונה ובהתחברם ברצון האל היתה בריאת העולם ·

בהט

בהט ושש · אמרו שהוא הנקרא בערבי בלנ"ט והוא דומה לשיש ·

בהל

ויתרא כי נבהל מאד · פעל עבר כי הוא פתח והמסורת עליו לית כותיה פתח · נבהל להון איש רע עין · בינתי כי הוא קמוץ והבית מפואר בקמץ חטף · כי כלה אך נבהלה · מלרע · ודרך הנפעל במלת כלה שאמר שתהיה נבהלה כמו סכה נחלה ובשרש חלה נבאר היטב · כי נבהלו מפניו · אל תבהל מפניו תלך · תגע עדיך ותבהל · וידי עם הארץ תבהלנה · בפתח ההא באתנח · והכבד ויבהלך פחד פתאם · ובסופתך תבהלם · ליראם ולבהלם · ובכבד אחר ושדי הבהילני · והשם והפקדתי עליכם בהלה · ושנותם בבהלה · והקבוץ עיר ובהלות · ענין אימה ובעתה · וענין אחר הכבד ויבהילו להביא את המן · ובכבד אחר ויבהל את תמרוקיה · אל תבהל ברוחך · ענין מהירות והפזון · ויש לפרש מזה נבהל להון · וכן נחלה מבהלת בראשונה · ואלהים אמר לבהלני · למהרני ולזרזני ·

ורבי יונה פירש בו ענין רוממות וגדולה והפלגה ·

בהם

זאת הבהמה אשר תאכלו · בהמה ורמש · הה"א לסימן הנקבה · ובסמוך ואת בהמת חלירים · אבל תחת בהמתם · בהמתך לא תרביע כלאים · איננו יוצא מגזרת בהמה כי אם מגזרת בהמת ואם לא נמצא כי לא יאמר מבהמה בהמתך כי אם ב בהמתך כאשר כתבתי בחלק הדקדוק בשער השמות והוא שם כלל ופעם פרט · כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה · הנה נא בהמות אשר עשיתי עמך · בהמה אחת ששמה בהמות · ויש אומרים כי בן שאל נא

בחמת

בְּהֵמוֹת וְתוֹרֶךְ׃ לפי שאמר תורך לשון יחידה ואין
צורך כי שנים יתורך כל אחת ואחת מהבהמות או מלת
ותורך נופלת על מין הבהמות ׳ וכן ועוף השמים ויגר
לך ׳ ובסמוך בהמות שדי ׳ גם בַּהֲמוֹת שָׂדֶה תַּעֲרֹג
אליך ׳ בַּהֲמוֹת נֶגֶב ׳ פירוש הפסוק הנבא הנביא
שיצאו בהמות הנגב לאכול ישראל ההולכים לבקש
עזר ממצרים ונושאים על כתף עירים חיליהם ועל
דבשת גמלים אוצרותם. לתת שוחד למצרים לעזור והם
עם שלא יועילו למו והבהמות שאמר הנביא הם אשר
אמר לביא וליש מהם אפעה ושרף מעופף ויקרא מצרים
נגב לפי שהיא דרומית לארץ ישראל או יהיה פירוש
נגב כפירוש ארץ הנגב נתתני ׳ כי מדבר חיות רעות
במדבר ובארץ הנגב ׃

בהן

וְעַל בֹּהֶן יָדוֹ הַיְמָנִית ׳ גודל ׳ הרבים
בְּהוֹנוֹת יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם ׳ ויתכן שהוא
משקל אחר ׃

בהק

בֹּהַק הוּא פָּרַח בָּעוֹר ׳ מין נגע לבן
ונותנ לו הרבותינו אבל פחותה מבהרת
ומשאת ומספחת וכן אמרו בספרא בהק הוא טהור. הוא
הוא טהור וממנו ולמעלה טמא ׳ ודומה לו בענין הניצוץ
מה שתרגם יונתן מנגה
נגוה מזיו יקרית מבהקן ׳ ותהלים סו״א תרגום מן וסד
שמי שמיא ׃ יקרה שבני טיהל

בהר

בָּהִיר הוּא בַּשְּׁחָקִים ׳ וְאִם בַּהֶרֶת לְבָנָה הִיא ׳
בֶּהָרוֹת לְבָנוֹת ׳ ענין לובן ונוגה ולובן
הבהרת הוא כשלג וכן אמרו בהרת עזה כשלג ואמרו
יכול כשם שהיא שלישית בגדרתב כך היא שלישית
למראות תל לבנה היא אין למעלה ממנה ובמה היא
לבנונית כשלג שנאמר והנה מרים מצורעת כשלג ׃

בוא

בָּא אָחִיךָ בְּמִרְמָה ׳ בָּא בִּשְׂכָרוֹ ׳ פירוש בא
בשכרו אל המלאכה לא בחנם כמו השואל
לפיכך לא ישלם השוכר אותו אם נשבר או מת כמו
השואל ׳ כִּי עַל יוֹם טוֹב בָּנוּ ׳ בנפול האלף
מהמכתב ׳ כִּי בָא יָבֹא ׳ והגזרת פעול לְבִלְתִּי בֹּאוּ
הַכֵּלִים הַנּוֹתָרִים ׳ והוא עבר במקום עתיד ואמר
באו על הכלים ואף על פי שאינם מבלתי הבאדת כמו
אסור יוד בידו ׳ שבו בליהם ריקם ׳ בָּא מִבֹּא בְּאֵר לַחַי
רֹאִי ׳ מבא מקור ׳ ובא בתוספת הא כבאת רגליך
הָעִירָה ׳ והוא מלרע ׳ וְהוֹדֵי מוֹאָב יָבֹאוּ בְּאֶרֶץ בָּא
שֶׁנֶת ׳ יונתן תרגמו במקום מקור במיעל שתא
ואפשר כי האלף במקום הא בה כלומר באותה שנה
ותהיה האלף במקום הא הבכורי כמו שבאת הא הכנוי
במקום אלף במלת בָּה בְּרוֹב גִּלּוּלֶיהָ ׳ וכן מצאנו הא
הנקבה מומרת באלף במלרע על כן גבהא קומתו
בָּתֵּם תְּבוֹאָתְךָ טוֹבָה ׳ תבא לך ובבר זכרנו וקרוק
המלה בחלק הדקדוק ׳ אַל תְּבוֹאֵנִי רֶגֶל גַּאֲוָה ׳
אל תבא לי ׳ כָּל יַד עָמָל תְּבוֹאֶנּוּ ׳ תבא לו ׳ וכן כל
בנין הקל בזה השרש עם הכנויים יתפרש הכנוי עם
למד השמוש ׳ וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ חֹמֶר ׳ ויבא על סגנים ׳
בֹּאֲךָ גְּרָרָה ׳ בֹּאֲךָ אַשּׁוּרָה ׳ והחסרים להם אין
הלמד ניספת כאשר חשבו רבים אך היא לנוח היודע
המקום וכן כלם שהם על הדרך הזה ואלו היתה נוספת
לא היה אומר כן בכל המקרא בואך בכף נוספת ׳
והפעל הנוסף וְהֵבֵאתִי עֲלֵיכֶם ׳ וְהֵבִיאוּ בְגִידָךְ בְּחָלְקָן ׳
אַף לֹא הֵבִיאָה אֶסְתֵּר ׳ מלעיל ׳ וַהֲבִיאֹתָם אוֹתָם אֶל

הַחַלּוֹן׃ מלרע ׳ וַהֲבֵאתֶם לְבַב חָכְמָה ׳ ובשרש ידע
נפרש הפסוק ׳ לְבִיא אוֹתוֹ בָּבֶלָה ׳ כמו להביא ׳
תָּבִיאוּ לֶחֶם תְּנוּפָה ׳ האלף ברגש ׳ וכן וַיָּבִיאוּ לוֹ אֶת
הַמִּנְחָה אֲשֶׁר בְּיָדָם ׳ וַיָּבִיאוּ לָנוּ כְּיַד אֱלֹהֵינוּ הַטּוֹבָה
עָלֵינוּ ׳ ושלא נזכר פועלו ממנו כי לְמַעַן הַרְאוֹתְכָה
הוּבָאתָה הֵנָּה ׳ כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף ׳ אֲשֶׁר הוּבְאַת לָךְ ׳
והשם שְׁמֵרֵי הַמָּבוֹא ׳ אֶל מָבוֹא הַשְּׁלִישִׁי אֲשֶׁר בְּבֵית יְיָ ׳
כִּבְיאֵי בְּמָבוֹא ׳ והקבוץ מבואים כִּמְבוֹאֵי עִיר מְבֻקָּעָה
ובקבוץ הנקבות עַל מְבוֹאֹת יָם ׳ ומשקל אחר הַמְּבִיא
מֵהַקִּירִים ׳ ומשקל אחר סֵמֶל הַקִּנְאָה הַזֶּה בַּבִּיאָה ׳
וַאֲכַלְתֶּם מִן הַתְּבוּאָה יָשָׁן ׳ וַיַּעֲשׂוּ פְּרִי תְבוּאָה ׳
כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב ׳ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ ׳
וּתְבוּאַת הַכֶּרֶם ׳ שם כולל לכל פרי מאכל ונקרא
תבואה לפי שהוא משנה הבאה כי משנה שעברה יקרא
עבור ׳ וכתב רבי יעקב בן אלעזר מזה וְעָבַדְתָּ לּוֹ אֶת
הָאֲדָמָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וַעֲבָדֶיךָ וְהֵבֵאתָ ׳ ומלת והבאת
מלעיל ואף על פי שהמלה

לפי שהיא עבין אם רל מעבין
תבולה לפיכך נשתנה הטעם
וכן משאל והסקה שהוא מעבין
לשר נשתנה הטעם כיו
שיתפלר בגרם סמר

לעתיד ׳ וכן אִישׁ יָבִיא
בְּפִרְיוֹ ׳ ענין תבואה ואין
צורך להוציאם מענינם ׳
ובא בלשון הזה על דרך
כבוד מבוא ולתשמיש וַיָּבֹא
אֶל הַגֶּר ׳ בֹּא נָא אֶל שִׁפְחָתִי ׳ והדומים להם ׳
וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ ׳ לֹא יָבוֹא עוֹד שִׁמְשֵׁךְ ׳ ענין הכנסת
השמש וביאתו ׳ וכן קוּמִי אוֹרִי כִּי בָא אוֹרֵךְ ׳ כלומר
שקע אורך שהיית נתונה בו עד עתה ומכאן ואילך כבוד
יי עליך זרח ׳ וכן פירש אדוני אבי זל מזה כִּי יָבֹא כַנָּהָר
צָר ׳ כמו הנהר שנכנס בים ולא יראה ויש לפרשו
במשמעו כשיבא הצר להלחם על ישראל כמו הנהר
שבא במרוצה רוח יי נוססה בו ותשיחתנו ׳ והפעל
הנוסף בזה הענין וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם ׃

בז

כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת ׳ פתח שלא כמשפט
לֹא יָבוּזוּ לַגַּנָּב כִּי יִגְנוֹב ׳ בָּז לְדָבָר יֵחָבֶל לוֹ ׳
ובוז מִשְׁפְּחוֹת יְחִתֵּנִי ׳ והשם בְּגַאֲוָה וָבוּז ׳ וּנְעוּה לֵב
יִהְיֶה לָבוּז ׳ כִּי הָיִינוּ בוּז ׳ ענין בזיון וירוע הוא ׃

בוך

נְבֻכִים הֵם בָּאָרֶץ ׳ הטורק מקום חולם
נָבְכוּ עֶדְרֵי בָקָר ׳ וְהַעִיר שׁוּשַׁן נָבוֹכָה ׳
והשם כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה וּמְבוּכָה ׳ עַתָּה תִהְיֶה
מְבוּכָתָם ׳ ענין בלבול ׃

בול

לְבוּל עֵץ אֶסְגּוֹד ׳ כתב רבי יונה שהוא כמו
עץ ונסמך אל עץ כמו אדמת עפר ׳ ומשר
גשם ׳ וכן כִּי בוּל הָרִים יִשְׂאוּ לוֹ ׳ ולפי דעתי כי הוא
כמו יבול ומוצא הארץ בין עשבים בין אילנות יקרא
יבול כמו וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָהּ ׳ וכן מוצא העץ שהוא
הענפים יקרא יבול ׳ ופירוש לבול עץ לענף עץ ואחי
נכתבנו בשרש יבל ׳ בְּיֶרַח בּוּל הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי ׳
הוא מרחשון ויש אומרים כי נקרא בול מעני ומבול
בעבור רוב הגשמים שיורדו במרחשון ׃

בוס

תָּבוּס נֹפֶת ׳ כמו תבוז ׳ יָבוּס צָרֵינוּ ׳
וְעַל הָרֵי אֲבוּסֶנּוּ ׳ והשם ומאלהים הָיְתָה
הֲבוּסַת אֲחַזְיָהוּ לָבוֹא אֶל יוֹרָם ׳ כלומר שם בלבו ללכת
אל יורם ובהלכו היתה תבוסתו שלא נתן בלב
יהוא מגדל מלך אלא בזה ואם לעבדיו גם אותו הכוהו
אל המרכבה ׳ כִּי יוֹם מְהוּמָה וּמְבוּסָה ׳ קַו קָו וּמְבוּסָה ׳
והפעל מן הפעל הכבד נִצֶּר מוּבָס ׳ כמו מובז

ובבור אחר בפול חלמ"ר בוססו מקדשך · בוססו את חלקתי · כמו כזו או הם ענין הרמיסה והג'אול והוא תנבון · ובן בוסים בטיט חוצות · שהוא תואר מן הפעל הקל בפלס טובים בושים ופירושו מתגאלים ונרמסים בטיט חוצות בלומר אותם שהיו כגבורים והם אומרות חשלום יהיו נרמסים בטיט חוצות או יהיה בוסים תואר יוצא ופירושו והיו כגבורים על ישראל בלומר ישראל יהיו כגבורים אף על פי שהם חלשים ובן אמר אחר בן והיו כגבור אפריםויהיו בוסים ורומסים אויביהם בטיט חוצות במלחמה ונלחמו כי יי' עמם והובישו רוכבי סוסי האומות שהם רוכבי סוסים · ובן ההתפעל מתבוססת בדמיך · מתגאלת · וכתב אדוני ז"ל מזה השרש והענין יען בושסכם על דל · בחילוף שין בסין כמו בולס שקמים שהוא כמו בולש ותרגום ויחפש ובלש · ויהיה ברשסכם מבנין מרובע בפלס בונגכם ·

ברץ

ויתבריך ברץ · פשתן · ם מבנסי בר רתרגומו מבנסין דבוץ ·

מה שלא הביא כאן הטנעש בסן הלך לפי שאינגרשו בוץ רק בגן כדלית בסולם עיין גרשו :

בוק

בוקה ומבוקה ומבולקה · והנפעל הבוק תבוק הארץ · פניהם הריקות מרוב השלל והבזה ·

בור

והבור רק אין בו מים · ואל מקבת בור נקרתם · בורות חצובים · כמו באר אבל הבאר כתיירת לבר מבלי בנין אבל הבור בבנין · ולפי דעתי כי בור הכתוב במקרא אין מימיו נובעין והוא שקורין בלעז ציסטירנא · ובן אך מעין ובור · רוצה לומר שמימיו מכונסין ואינו כמו המעין ואף על פי שרבותינו ז"ל אמרו בור שמימיו נובעים הם היו זוכרים בור במקום באר כי לא היו זוכרים באר ברוב והנה הם זכרו בור ובאר ב במשנה והבדילו ביניהם שאמרו אחד באר הרבים ובור הרבים ובאר היחיד עושין להם פסין אבל לבור היחיד עושין לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים · מה שזכרו הנה באר ר"ל שמימיו נובעין · ומה שזכרו בור ר"ל שמימיו מכונסין · ובית הסהר נקרא בור לפי שהוא דומה לבור אשר בבית הבור · בבית הסוהר · ויריצהו מן הבור · ובן הקבר · נמשלתי אל יורדי בור ·

בוש

בך בטחו ולא בושו · כי בשתי לשאול מן המלך · בושה אמכם מאד · בושה וחפרה · מלעיל · ובושה החמה · מלרע · והתאר הפנה עורף מואב בוש · מגבורתם בושים · והשם תכסך בושת · ומשקל אחר ובושת פני כסתני · בשקל תופת צפים · ובתוספת נון בשנה אפרים יקח · וכתב ר' יונה כי תוספו בו הנון לכיוור הבעל שקרא בשנה · כמו והבשת אכלה את יגיע אבותינו · ויש לפרשו כמשמעו כמו שנאמר ויבוש ישראל מעצתו · וההתפעל ולא יתבוששו · והפעל הכבד ומשנאינו הבישות · עצת עני תבישו · הבישותה כי אלהים מאסם · מביש ומחפיר · וכרקב בעצמותיו מבישה · והשם עוד והחזיקה במבשיו והם בציו שהם מקום הבשת · ובן ערית בושת גילוי ערוה כמו והשופי שת · וענין אחר ויחילו עד בוש · ויתפצרו בו עד בוש · והפעל הכבד בשש משה מדוע בשש רכבו לבא · ענין איחור ·

בזז

ובזו בזה · בזזו להם בני ישראל · בזונו לנו · שארית עמי יבזום · ושללם לבוז · והוקלה מלת ונבוזה בהם עד אור הבוקר ·

כי עקר הדין להדגש · והנפעל הבוז תבוז · והוא נזכר פועלו חרב אל אוצרותיה ובזוו · והשם ובבזה לא שלחו את ידם · ובלא הוא יתר הבזו · ובזו בזה הוא במפיק ענינם ענין שלל ·

בזה

בי דבר יי' בזה · מדוע בזית את דבר יי' · והנפעל נבזה בעיניו נמאס · והפעל הכבד להבזות בעליהן בעיניהן · והשם כדי בזיון וקצף · ענין בזיון יהוא הוא · ומזה הענין לבזה נפש · והוא תאר או מקור בשקל קנה חכמה מה טוב · ופירוש למי שהנבזה לבזה אותו בכל נפש ולתעב אותו כל גוי · או הוא במקום פעול באלו אמר לבזוי נפש · ומענין זה עוד נמבזה ונמס · בתוספת הנון והמם · וענין אחר אשר בזאו נהרים ארצו · כי הוא לפי דעתי מזה השרש והאלף תמורת הא למד הפועל כמו שבא ה"א היוד במלרע הסו תמורת הא למד הפעל וענינו ענין בזה ושלל והם שני שרשים בענין אחד · ורוב המדקדקים אמרו כי האלף תמורת אות הכפל והוא כמו בזזו ·

בזק

כמראה הבזק · כמו ברק · ורבותינו פירשוהו לשון פזור · כמראה הבזק רבי יהודה אומר בשם רבי סימון בשם רבי לוי בן פרשה כזה שבוזק אור בכירה כלומר כמי שכפזר נפת שהוא פסולת הזתים בכירה שהוא מתלהט במהרה ומעלה להב והלהב עולה ויורד וזה הוא פירוש רצוא ושוב · ועוד בדבריהם בזק לשון פזור בזק בהו עפרא והוו הרבי בזק בהו גילי והוו ציר בלומר פזר · ובן במשנה בוזקין מלח על גבי הכבש בשביל שלא יחליק · ועוד פירשו מאי רצוא ושוב אמר רבי יהודה כאור היוצא מן הכבשן · מאי כמראה הבזק אמר רבי יוסי ברבי חנינא כאור היוצא מן החרסים · ויפקדם בבזק · שם מקום הנזכר בספר שפטים וימצאו את אדני בזק בבזק · ובהגדה מהו ויפקדם בבזק שמנאם באבנים שנטל אבן מכל אחד מהם ומנאם ותרגו כצרור אבן במרגמה · חיך בזקא רכיפא בקלעא ומתמכון זה הפירוש · ובא כענין ויפקדם בטלאים · בלומר שלקח טלה מכל אחד מהם ומנאם בהם כמו שהיו מונין אותם במחצית השקל · ובילמדנו ויפקדם בבזק ויפקדם בטלאים כראיתן מסכינין באלין בזקיא כראינון עתידין באלין אמריא ·

בזר

ורכוש להם יבזור · כמו יפזר · והכבד בזר עמים · כמו פזר עמים ·

בחל

וגם נפשם בחלה בי · פירושו קצרה או מאסה ·

בחן

ובחנתים כבחון את הזהב · בוחן כליות ולב · ובחנוני נא · יי' צדיק יבחן ורשע ואהב חמס · לרגעים תבחננו · ולגזרת אפעול אבחנך על מי מריבה · החית בקמץ חטף בפלס אזכרך מארץ ירדן · והנפעל בזאת תבחנו · והשם מהענין הזה כי בחן ומה אם גם שבט מואסת · ענינו בלם נסיון · ופירוש כי בחן ומה בלום כל בחינה וכל צרה ומה שירצה להביא הקב"ה עלינו יביא ובלבד שלא יביא עלינו זאת החרב המואסת שאר העצים ואוהבת שבט בני לכרתו והנביא קרא ישראל בנים והנבון בעיני כי פירושו כי החרב הוארת הוצאת מתערה לבחון בה בני ארם ולנסותם כי לפיכך מורטה להפחידם בה ואם לא יוסרו ישראל ולא תחיה אותה החרב מואסת שבט בני כמו שמואסת כל עץ מה יהיה · וענין אחר בחון נתתיך בעמי · בחולם פירושו מבצר

מבצר ומגדל: וכן הקימו בחוניו · והוא בשורק והוא מן הדגושים לפיכך לא נשתנה עם הכנוי ונפתחה החי"ת: ובמשקל אחר עפל ובחן · ומשקל אחר אבן בחן: ענין חכל מבצר:

בחר כי יעקב בחר לו יה · יבחר אלהים חדשים · כי בוחר אתה לבן ישי · הבוחר בירושלם · בחורתיך בבור עוני · פירשו רבי יונה כמו בחנתיך · ואין צורך כי הזהב יבחרוהו אתם בבור מדוסינים · והנפעל ונבחר מות מחיים לכל השארית הנשארים · כסף נבחר · ולא זכרו רבי יונה: ונתואר בחור ובתולה: שלשת אלפים איש בחורי ישראל · ויבחר מכל בחורי בישראל · אלה שניהם בשוא שהם מן המשקל הקל · ומן המשקל הדגוש ובחורי ישראל הכריע · בחורים מרהובות · ומשקל אחר בחיר יי · כרתי ברית לבחירי · ונקרא על ימים בחור לפי שהוא נבחר לכל דבר לכל מלאכה או למלחמה יותר מהזקן: והשם משרת משה מבחריו · כמו מנעוריו ועוד קבוץ והשם בלשון נקבות בימי בחורותיך: ומשקל אחר בתוספת מם נכל עיר מבחור: בחולם: וכן מבחור ברושיו · ומשקל אחר · מבחר ברושיו: ומבחר קברינו · מבחר וטוב לבנון כל שותי מים: הבא סמוך על סמוך כמו את מספר מפקד העם: נשיא ראשו מסך נתוגל · נהרי נחלי דבש וחמאה · ומבצר משגב חומותיך · חכמי יועצי פרעה · וספוני טמוני חול: תפשי דורכי קשת · ובקבוץ ועם מבחריו ·

בטא לבטא בשפתים · לכל אשר יבטא האדם · והשם או מבטא שפתיה · ענין כלם פירוש או פתחון שפתים יקרא מבטא · והפעל הקל יש בוטה כמדקרות חרב · והוא תמורת האלף ·

בטח בוטח כי בטח · שוקט ובוטח: יבטח כי יתנחמו אל פיהו · אבטח ולא אפחד · ובארץ שלום אתה בוטח · כלומר בארץ שלום שהיה לך לבטוח בהם והם אנשי ענתות ואתה בסכנה עמהם ומפחד מהם כמו שנאמר על אנשי ענתות המבקשים את נפשך ואיך תעשה בגאון הירדן כלומר כשאשלחך אל ירושלם וכן אמר כי גם אחיך ובית אביך קראו אחריך מלא · והבוטחים בהר שומרון · בטחו ביי עדי עד · אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר · בטח אל יי בכל לבך · הבוטחים על חילם · הנה אתם בוטחים לכם על דברי השקר · ועל כל אח אל תבטחו · ונתואר על משקל פעול כי בך בטוח · והשם ישתנה על פנים רבים · ויבאו על העיר בטח · בסגול · ומשקל אחר · מה הבטחון הזה · ומשקל אחר מבטח בוגד · כי מאס יי במבטחיך · ובסגול חורד עוז מבטחה · מבית אל מבטחם · ומשקל אחר בהשקט ובבטחה · ומשקל אחר בטחות למרגזי אל · והפעל הכבד ואתה תבטחת את העם הזה · ואל יבטח אתכם חזקיהו · מבטיחי על שדי אמי · ואת המבטחים אפשר לומר כן שהאלף נוספת או יהיה בן ארבע אותיות אל בודקש בלעז ·

בטל ובטלו הטוחנות · פירושו ושבתו חרבות צו ז"ל נשתמשו הרבה בזה הלשון הקל בעומד והדגוש ביוצא ·

בטן בבטן עקב את אחיו · שם בשש נקודות · ובטן רשעים תחסר · ואת בטנך צבת · בטנך תאכל ומעיך תמלא · ובטנם תכין מרמה · כי נעים כי תשמרם בבטנך · ותרגז בטני · ידעת ובדרך התשאלה מלקומת הבטן אשר לעבר השבכה דל מקום האמצעי · בטנים ושקדים · קורין להם בלעז פנ"ולש · ויש מפרשים בטנים הפרי הנקרא בערבי פסתאק · ובבראשית רבה מפרש בטנים ושקדים משח דבטנים ומשח ולוזים · וכן הוא בתרגום ירושלמי ·

גבב ואיש נבוב ילבב · הנון לבנין נפעל והשורש במקום חולם ופירושו חלול · וכן בדברי רז"ל שומרת על פי הביב פירוש על פי החלל · ופירוש הפסוק אומר כי האדם בתחלת ילדותו הוא חלול כמי שאין לו לב בתוכו ואחר כן ילבב כלומר יקנה לב והטעם וכן אמר ועיר פרא אדם יולד · כלומר כבהמה הוא בעת לדתו אלא שעתיד להלבב ולהשכיל מעט מעט בן אתה הוה לך להכין לבך ולהצדיק השם · ובפסוק נבוב לוחות · ורבי יהודה אמר ששרשו נבב · והנכון מה שכתבתי והוא מה שכתב בו רבי יונה · ופירוש נבוב לוחות שהיו לוחות מד' צדיו ותוכו חלול ולא היה לו גג והיו ממלאים תוכו אדמה בשעת חנייתן להקריב עליו והו שאמר מזבח אדמה תעשה לי · אבל מזבח הזהב היה לו גג כמו שנאמר ואת גגו ואת קירותיו ·

בין בנתה לרעי מרחוק · ויש לפרש מות אברה עצה מבנים · כלומר מתבונים · והנפעל ובחכמתי כי נבונותי · עם חכם ונבון · חכמים ונבונים · והפעל הכבד אלהים הבין דרכה · בין תבין את אשר לפניך · בינותי בספרים מספר השנים · ואם בינה שמעה זאת · ובדרך התשאלה בטרם יבינו סירותיכם אטד · כלומר בטרם שירגישו הסימות האשר תבער תחתיהן · והיוצא אל פעל זולתו · והלוים מבינים את העם לתורה · ומורה שגיתי הבינו לי · מבין פתיים · הבן להלז את המראה ·

ונכספוק לה כמנהו סכין הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב · פרלסון שפר והסבי יונה:

רבן וידבר עמי · וכן פירש החכם רבי אברהם בן עזרא אם יבין מפרשי עב · כאלו ישים בינה למפרשי עב · ובבד אחר יסובבנהו יבוננהו · וההתפעל עמוד והתבונן והתבוננו אליו בבקר · עמרת ותתבונן בי · וירא און ולא יתבונן · פירוש וירא איש און ולא יתבונן האיש שהקבה רואהו · והשם וארך ימים תבונה · ובתבונתו מחץ רהב · לתבונתו אין מספר · פירוש לדברים שיש לו תבונה בהם אין מספר כי אין נשוא תבונה מספר כי אם חקר כמו אין חקר לתבונתו · לפיכך צריך לפרש כך · ובתבונות כפיו ינחם · אף על פי שהתבונה בלב כנה התבונה לכפים לפי שהרועה כאשר ירעה צאנו ינהגם במטה אשר בכפו בדרך ישרה לא יכשלו בה וינהגם לאטם כאילו התבונה בכפיו · וכן אמר על דרך זה שכל את ידיו · וכן הוות תחשב לשונך · ועוד נפרש כשרש הזה פירוש אחר · וכבר באה מלת תבונת עם הכנוי זולתי ההא · מכספם כתבונם · היה ראוי כתבונתם או יהיה כמו · ומאשרו בדרך בינה · מבינתך חיל · והקבוץ כי לא עם בינות הוא · כלם ענין תבונה ותבשת והרגשה בדבר · בין האור ובין החושך · בין קדש לחול · היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם ·

אשר

אשר עבר בין הגזרים האלה · על בין עבותים ·
ביניכם וביננו באלפים אמה · ישפוט יי ביני וביניך ·
בינות לגלגל אל תחת לכרוב · בבינות לכרובים ·
בינותנו בינינו וביניך · הכנס עליו בית השמוש
לתוספת באור · וצמחו בבין חציר · והוא כמו בית אשר
נכנו להביאת על מלת תוך ואף על פי שענינו בלא בית
כמו בב״ת אלא שנתנו תוספת הבאור · ענינם ידוע ·
ומן הענין הזה איש הבנים · ואם הוא יור כלומר
העומד בין שתי המערכות ·

ביץ אפרוחים או ביצים · והאסוף ביצים עזובות ·
ביצי צפעוני בקעו · האוכל מביציהם ימות ·
והאחד לא מצאנו במקרא אבל במשנה ביצה שנולדה
ביום טוב ויאמר ביצת בצים כמו אימת אימים ·

ביר כהקיר ביר מימיה · כמו באר · שושן הבירה
כי לא לאדם הבירה · פירושו ארמון · ואמר
ויבן ביהודה בירניות ועריר מסכנות · בנון נוספת והנו״ד
ליחס כיו״ד נשים ורחמניות · ובשנים קדמוניות ·
ופירושו ארמונות ·

בית כי תבנה בית חדש · ויש אומרים כי ימצא בית
לשון נקבה בקבור כי מצאו כי שחה אל מות
ביתה · ויש לפרש כי טעם
שחה על הוגרה כי היא
שחה אל מורת שהוא
ביתה · ואדני אבי ז״ל כתב

אא מתמס לשון לא מכיר ואולם כידים יתכן הכסה שהוא לשון נקבה :

כי שחה לשון זכר במשקל עשה בנה ואף שהוא מלעיל
אין לשפחתך כל בבית · ידוע · וכן קן העוף יקרא בית
גם צפור מצאה בית · חסידה ברושים ביתה · וכן
הקבר שכבו בכבוד איש בביתו · וכן בית הסוהר אסיריו
לא פתח ביתה · ושמחת אתה וביתך · בני ביתך ·
ויעש להם בתים · פירוש בני בית כלומר שפרו ורבו
וכן מושיב יחידים ביתה · והנראה בעיני כי פירוש ויעש
להם בתים · שהמיילדות נפרעו שלא הודע להם כדרך
שנאמר בירמיהו ובברוך ויסתירם · מבית ומחוץ ·
מפנים ומחוץ · כמראה אש בית לה סביב · מבפנים
לה · אחוריהם ביתה · פנימה · שב מגנת הביתן · מגנת
הארמון ולפי שהארמון בית גדול הכבד נקרא ביתן ·
בתים לבדים · מקומות · אשר הנשים אורגות שם
בתים לאשרה · פירושו יריעות · בבית סאתים · מקום
שזורעים בו סאתים · בית אבנים יחזה · מקום אבנים ·
ובתי הנפש · הוא חלי שתולין אותו הנשים על לבן
פיטו״ל בלעז ·

בכא עוברי בעמק הבכא · בראשי הבכאים ·
פירשו בו עץ הנות מור״יש בלעז ·
ויונתן תרגם בראשי אילניא ·

בכה בכה ויתחנן לו · ויבך עליו וישק לו
אל שאול בבית · ויבך אל קבר אבנר ·
ובכו אליך במר נפש מספד מר · בכה תבכה בלילה ·
לספוד לשרה ולבכותה · ויבך אותו אביו ·
ואבכה בצום נפשי · והפעל הכבד רחל מבכה על
בניה · מבכות את התמוז · והשם בכי גדול ·
אמרר בבכי אל תאיצו לנחמני · מנעי קולך מבכי ·
כי שמע יי קול בכיי · ובמשקל אחר הרבה בכה · בשש
נקודות · ומה אלון בכות · ומא״ו ויתמו ימי בכיתו ·
ענינם ידוע · ומענין זה · מבכי נהרות חבש ·
ופירוש הפסוק כי ברצון הבורא חבש הנהרות אפילו
מבכי כלומר שלא יוציאו מים אפילו טפה כבכי היוצאה
כטפה כפה · והנפעל מזה בהסמך הבאת עד נבכי ים ·
כי בלא הסמך נבכים במשקל נרפים · וענינו עמקי ים ·
כלומר מקום שיש בו מים הרבה · או יהיה פירושו מרוצת
הים במקום ששוטף בכח והוא מענין בכי כי הדמע יוצא
במרוצה · ורבי יהודה כתב עוברי בעמק הבכא ·
בשרש הזה עם מבכי נהרות חבש · הבאת עד נבכי ים ·
ענין בפני עצמו וכן דעת רבי יונה ·

בכר בכור אתנהו · תאר · והקבוץ על דרך נקבות
מבכורות צאנו · ועל דרך זכרים ואת בכורי
בקרנו · למכה מצרים בבכוריהם · ותאר אחר והאמר
הבכירה · בכיר · בפלס שכיר · והפעל הדגוש ממנו
לחדשיו יבכר · ישא בכורים · לא יוכל לבכר · לתת
לו משפט הבכורה · ושלא נזכר פועלו ממנו אשר יבכר
ליי · והתאר לפרי המבוכר תאנים עם בכורים ·
בכורי כל אשר בארצם · ראשית בכורי אדמתך ·
ועם הא הנקבה כבכורה בתאנה · ובספיק הה״א
כבכורה בטרם קיץ · ותאר אחר בפתח הכ״ת בתאני
הבכרות · כלם ענינם ידוע והוא הפרי הראשון ·
צרה כמבכירה · היולדת ראשונה שחבליה יותר חזקים ·
בכור מות · המלאך הממונה על המות יקרא בכור מות
שיש לו חלק גדול במות או המת קודם זמנו יקרא בכור
מות · ואדני אבי ז״ל פירש בכור מות החולי הראשון
שיבא לו ממנו ימות · או הוא כמו הפוך בכור בדיו ·
ורוצה לומר כי המות יאכל בכור בדיו שהם בניו · בכורי
דלים · רוצה לומר ישראל שיש להם חלק בכורה וחלק
גדול בגלות · בכרה קלה ·
בכרי מדין ועיפה ·
הבכורים והבכורות מן
הגמלים שהם עולי ימים ·

אא ובלעז פירש כי קלית עברית והוא לשון כר מוגם לומר גבריס של מדין :

ותרגום בכרי מדין הוגני מדין · ובכרה קלה ינקא קלילא ·
כי הוגני בלשון רבות יונקים וקטנים · כמו שאמרו רז״ל
נפישי גמלי סבי דטעיני משכי דהוגני ·

בל ולבו בל עמך · הכותי בל חליתי · ובתוספת
יו״ד · מרוף בלי חשך · בלי משיח בשמן ·
כי בלה בציר אסף בלי יבא · מבלי באי מועד ·
המבלי אין קברים במצרים · ופערה פיה לבלי חק ·
אשר ירצח את רעהו בבלי דעת · על בלי הגיד לו ·
ורוב שלום עד בלי ירח · תשכן באהלו מבלי לו ·
פירוש תשכן משפחה או עדה שאינה שלו ולא מבניו
וקרוביו תשכן באהלו · אם ירוש תשכן היה כלומר
שיהיה אהלו חרב כמו שאמר יזורה על נוהו גפרית ·
ובחבור המלה הזאת עם יעל בנ״דת הרשע ואמר ואיש
הבליעל · והוא בן בליעל מדבר אליו · כלומר איש
רשע · אל איש הבליעל הזה · לפני בת בליעל ·
בת רשע · אלה הם תאר · ושם הרשע גם בן בליעל
בני בליעל · ר״ל בני רשע · פן יהיה דבר עם לבבך
בליעל לאמר · דבר רשע · דבר בליעל יצוק בו ·
פירוש חולי רע וקשה ודבוק בו ואשר שכב לא יוסיף
לקום · ופירוש אל תתן את אמתך לפני בת בליעל ·
שם יי מסתתר עם לפני · ופירושו אל תתן את אמתך
לפני יי כבת רשע כלומר אל תחשוב שאני עומדת
שכורה לפני יי כבת רשע ואיש עולה ותיקון המלה בן
ולפיכך בנה הרשע בו · רוצה לומר שהרשע כל יעלה
ובל יצליח · הכלם ענין לא ·

בלל

בלל כי שם בלל יי׳ · ותבלה שם שפתם · משפט תבלת בתש · ויהיה איתן מן הקל או נפעל לנקבה · וטעמו על שפתם · וההתפעל בעמים הוא יתבולל · ענין בלבול ידוע · והביא רבי יהודה ענין שני בלולה בשמן · בלותי בשמן רענן · ואין צורך: כי ענינם אחד · ומן השרש הזה והענין הזה תבל עשו · בפלס תמס יותך מן מסס · ולפי שמבלבל זרעו עם מי שאינו ראוי להזדוג עמו אמר תבל · תבלל בעינו · לובן באישון העין · ונקרא תבלול שהוא מבלבל מראת שחרות האישון · וכן אר״ל איזהו תבלול לבן הפוסק בסירות ונכנס בשחור · אם יגעה שור על בלילו · בשרה בליל יקצרו · בליל חמיץ אכלו: כמו מספוא ובא פעל ממנו ויבל לחמורים · ונקרא בליל לפי שמספוא הבהמות מערבין ומבלבלין אותו משעורה ומבולת שועל · ויש מפרשים בלילו יקצורו · ענין שתי מלות כלומר יקצרו מה שאינו שלו:

בלג ואבליגה מעט · ואתחזק: והוא פעל עומד ואף על פי שהוא מבנין המעיל ופירושו אחזק נפשי מעט · והעובר המבליג שד על עז · פירוש המחזיק איש שד עליו · או יהיה שוד תאר כמו שאנו עתידים לבאר בשרשו · מבליגיתי עלי יגון · התחזקי עלי יגון כלומר כשארצה להתחזק לא אוכל כי עלי לבי דוי · ומבליגיתי שם פועל מבליגית בפלס מרבית הראוי מרבית והשם והת״יו נוספת · וכבר כתבתי ודקדוקו ... בחלק הדקדוק:

בלה לא בלו שלמותיכם · אחרי בלותי · והכבד בלה בשרי ועורי · יבלו בחירי · ולא יוסיפו בני עולה לבלותו · והשם על תבליתם · ומשקל אחר בלויי סחבות · ובלויי מלחים · שניהם כתובים ביו״ד אחד לבד שהוא יו״ד למ״ד הפעל והו״ו הרבים חסרים מהמכתב · ובאלף בלואי הסחבות והמלחים · ענין ידוע · ומהענין הזה חשפת נפשי משחת בלי · והוא שם במשקל שבי ודלי · והתאר בלה במשקל רעה רזה · ולנקבה לבלה נאפים · ולרבים שקים בלים · ולרבות ונעלות בלות:

בלה לשת ערב וחנה בלהה · בלהות אתנך ואינך · בלהות תהית ואינך עד עולם · ובסמוך בלהות צלמות · התוקל הלמ״ד והפוך בה בהלת ובהלות:

בלם עדיו לבלום · לחסום · ובדברי רז״ל תולה ארץ על בלימה · אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה כלומר שסותם פיו ושותק ושומע חרפתו ואינו משיב · ועל דרך הפשט הוא בענין שתי מלות שהארץ תלויה על לא דבר לפי שהיא תלויה באמצע הגלגלים במרחק גדול מן הגלגלים מכל צד:

בלס ובולס שקמים · לוקט שקמים לצורך בקריו ויהיה בולס כמו בולש תרגום ויחפש ובלש · או בולס מעורב פירוש מערב השקמים עם דברים אחרים למאכל בקריו · וכן בדברי רז״ל כל דבר מעורב יקרא בלוס כמו שאמרו שכן עני אוכל פתו מעסה בלוסה · פי׳ שנלוש הקמח והסובין והמורסן ביחד לפיכך מצטרפין הסובין והמורסן עם הקמח לשיעור חלה:

בלע חיל בלע ויקיאנו · ויבלע מטה אהרן · בלעני בתנין · ובלעה אותם ואת כל אשר להם · ותבלענה השבלים הדקות · והשם אהבת כל דברי בלע · והוצאתי את בלעו מפיו · וכולם ענינם ידוע · והפעל והדגוש בענין אחר בלע המות לנצח · ובלע בהר הזה · יחד סביב ותבלעני · בבלע רשע צדיק ממנו · בלע יי׳ ולא חמל · ודרך ארחותיך בלעו · ומאשריו מבלעים · ושלא נגזר פעלו ממנו אם אמר איש כי יבלע · פירוש תחלת הפסוק היסופר לו כי אדבר כלומר צריך לספר לו הוא יודע הנסתרות ואם אם איש כי צריך כי לא ידע ישרות ויאמר כי כפר האמת פן יבלע למלך · והתפעל וכל חכמתם תתבלע · וכל הדומים להם ענין השחתה · והנפעל בענין הזה נבלע ישראל · שגו בשכר נבלעו מן היין · כבלע את הקדש · בהסתר הקדש · וכן יתכן לפרש אם אמר איש כי יבלע ופירושו אם אמר איש כי יסתר ממנו מה שאני מדבר והוא כפל דבר למה שאם היסופר לו כי אדבר · ויש מפרשים אם אמר איש בלבו כי יסתר ממנו לא יועילנו · ור׳ האי ז״ל פי׳ כי יבלע שב אל השמש פי׳ אם אמר איש כי יסתר השמש כשהעבים מסתירים אותו והוא שאמר ועתה לא ראו אור כלומר הנה אין כח בידם לראות אפילו האור כשהעבים בשחקים והוא השמש בהיר הוא והם אינם רואים אותו עד שתעבור הרוח ותטהר השחקים מהעבים · ויש מפרשים מזה יחד סביב ותבלעני · בענין ותסובבני · ויש לפרש מזה אהבת כל דברי בלע · כלומר דברי מרמה כי המדבר במרמה מסתיר לבבו:

בלק בוקה ומבוקה ומבלקה · פירש בו רבי יונה חרב מבלי יושב · ודומה למה שאומר החרב למקום שאין בו צמח בלוקה בדגשות הלמ״ד ופתחות הבית ואומר עוד אבלקת אל בא״ב ה״ל סגרת השער ויהיה עניני על הדרך הזה חרבה סגורה ומסוגרת אל ישב אדם בה · ופירש עוד ענין פתיחה שאומר הערב גם כן אבלקת אל בא״ב פתחתו כי זה אצלם מן המלות על דבר והפכו ויהיה ענינו על הדרך הזה מופקרת · וכן כתב אא״ל על הדרך השני כלומר פתוחה ויצאו יושביה לכל עובר · ומפעל הקל הנה יי׳ בוקק הארץ ובולקה:

בלת בלתי כלב בן יפנה · כמו זולתי והיוד נוספת כמו בזולתי · או היו״ד שרש והוא הנכון · ובפעל היו״ד בבנינים לכובד הקריאה · ומושיע אין בלתי · היו״ד לכנוי · בלתי טהור הוא · זולתי שטהור הוא כלומר שלא אירע בו טומאה אלא מקרה אחר היה או שאירע בו טומאה לפיכך לא בא והוא שאמר כי לא טהור ר״ל או כי לא טהור · וכן כל בלתי פירושו זולתי חוץ מעטים שפירושם לא · מכת בלתי סרה · כלומר מכה שלא תסור · עד בלתי שמים · עד לא שמים · עד בלתי השאיר לו שריד · וכל בלתי שהוא קשור עם מ״ם הוא כמו מאין מבלתי יכולת יי׳ · מאין יכולת יי׳ · וכן כלם ואשר הוא קשור עם למ״ד הוא כמו שלא · לבלתי רום לבבו · שלא לרום לבבו · לבלתי הקריב · שלא להקריב · לבלתי שבו איש מרעתו · שלא שבו · לבלתי להעביר איש את בנו ואת בתו באש למלך שלא להעביר · ולבלתי ראו · כלומר הולכים אחר רוחם ואומרים מה שלא ראו וכן כלם:

במה ויקרא שמה במה: רק הבמות לא סרו · ובמות עולם למורשה · על במתי ארץ ·

אעלה

אעלה על במתי עב · על במותימו תדרך · ענינם ידוע
ושכתי המלה הזאת כנחי הלמד כמו שכתב רבי יונה ·
ורבי יעקב בן אלעזר כתבה מנחי העין מפני קמצות פא
הפעל בנסמך ובבנוי כמו קמה בקמות פלשתים ·
והוא תנבה · וגם רבי יונה כתב בן במקום אחר כי חשוב
שיהיה במה עלול העין ״

בנה ובנה עליה מצודים גדולים · בנה בניתי בית
זבול לך · והסרת ה״וד למד הפעל והבנית
אשר בנתי לשמך ·
והמסורת עליו לית חסר · והכתיב כבראשונה הסר
בנות בתים · ובא מקור אין קדמה ולא כסירה:
ביוד הרבוי בבנותיך ב
נבך בראש כל דרך ·
ודקדוקו בחלק הדקדוק בנחי הלמד · אז יבנה
יהושע · והנפעל אבן שלמה מסע נבנה · לבית הנבנה
לשם יי · עבר במקום עתיד ופירושו לבית אשר יבנה
לשם יי · ונבנו בתוך עמי · ונבנתה העיר על תלה ·
והשם בנין וקיר הבנין חמש אמות · ומשקל אחר
והגזרה והבניה · ומהענין הזה בן בנים לפי שהם בנין
האב והאם · ובן בת · וראוי להיות בנת והראיה שאמר
לרבות בנות · ובן חבורו עם הכנויים יגש לחסרון
הנון בתו בתך בתי · ומשפטו בנתו בנתך בנתי
ובן בולם · ובן אמרו פועל הבנין על ענין הבנים ואבנה
גם אנכי ממנה · אשר לא יבנה את בית אחיו · ומן הענין
הזה והגזרה הזאת נקרא הרחם אבנים על שם הבנים ·
ועל דרך המשל תקרא העדה בת · בת עמי · בת ציון
בת בבל · בת אשורים · ורצה לומר עדת אשורים ·
ובן מפרשים ובת מלך הנגב · ובת הנשים יתן לו
להשחיתה · כמו עדה · ורבי אברהם אבן עזרא פירשה
במשמעה והוא אומר על מלכת שבא · ובן נקרא
האישון בת · בת עינך · כי השחור כמו בת לעין
ואף על פי שכתבנוהו בשרש בבת זה הוא הנכון אצלי ·
ובן נקרא על דרך משל החץ בן · יבריחנו בן קשת ·
בני אשפתו · ובן מדשתי ובן גרני · התבן או הבר יקרא
בן גורן · לפי שידוש ויזורה בגרן · והסעיף נקרא בן
ועל בן אמצת לך · בן פורת יוסף · ויהיה בן בלשון
נקבה לפי שיקרא נ״ב פארת · בנות צעדה עלי שור ·
ופורת תואר לו מן פרה ורבה · וענינו בן גדלה עלי עין
והי״ו פורת תמורת ה״א · ומה שכתב בו רבי יונה שפירש
פורת מן ותארכנה פארותיו · ובן כתב רבי יהודה אלא
שלא נשתוה בשרשו טוב היה לולי בי לדעת יהודה ענינו
בן נטע שיש לו פארות וסעפים כלומר אף על פי שהוא
נטע יש לו פארות · ואם כן הוא הפירוש יהיה בן סמוך
לפורת וזה לא יתכן בעבור כי בן נקוד צרי ואלו היה
סמוך היה נקוד סגול במשפט · ולדעתם לא יתפרש
בן מבלי סמיכות שאם ירצה לומר בן ופורת אין לו טעם ·
ונקראו המגרשים והכפרים בנות לפי שהם כבנות לעיר
והעיר להם כאם · בית שאן ובנותיה · את קנת ואת
בנותיה · ובן בנות בוטחות האזנה אמרתי · כי אמר
נשי שאננות על הערים ואם בנות בוטחות על הכפרים ·
בני הנביאים · תלמידי הנביאים שהם להם כמו בנים ·
ובן אמרו רבותינו כל המלמד בן חבירו תורה מעלה
עליו הכתוב כאלו ילדו · ובן כתוב אלה תולדות אהרן
ומשה · ואומר נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר והלא בני
אהרן היו ואיך קראם תולדות משה אלא לפי שלמדם

משה כאלו ילדם · וכאשר יבא בן ובת בלתי סמיכות
ובלי זכר האב או האם יורה על הקטן והקטנה · או בן
יגח או בת יגח · ר״ל קטן או קטנה · אם בנים ואם בנות
יצילו · ר״ל אפילו הקטנים לא יצילו בצדקתם אלא הם
לבדם ינצלו · ויבא בן במקום איש · כי בן מות הוא ·
איש מות · ובן אם בן הכות הרשע · אם איש הכות ·
ובא בחירק תמורת הסגול כמו יהושע בן נון · שבן
לילה היה ובן לילה אבד · דברי אגור בן יקה · ויש מי
שפירש זה כמו בינה כלומר דברי אגור שיקיא הבין ·
בני האלהים · החסידים והם בנים לשם שהוא אוהב
אותם כמו האב את הבן · ובן בני בכורי ישראל ·
או בני האלהים בני הגדולים · לעיני בני עמי · אנשי
עמי · לכל בני העם · אנשי העם · ובן בני בליעל ·
בני עולה · בני חיל · וכל הדומים להם על זה הדרך ·
תבנית המשכן · דמות המשכן וצורתו · תבנית יד אדם ·
דמות יד אדם וצורתה · ובאמרו כל מלאכות התבנית ·
רוצה לומר כל מלאכות הבתים והכלים בצורתם ·
וכתב רבי יונה ותליו במבנה עיר · מענין
תבנית המשכן · או יהיה מענין בנין ממש והכל קרוב
בענין ״

בסר ובסר גומל · האוכל הבוסר תקהינה שניו ·
ומא יחמס כגפן בסרו · והוא הפרי שלא
נתבשל כל צרכו וקורין לו בלעז אגרץ ״

בעה אם תבעיון בעיו · והנפעל נבעו מצפניו ·
נבעה בחומה נשגבה · תרגום ויבקש ובעא
ופירוש נבעה על הפרץ כי כשיהיה הפרץ בחומה
נשגבה יכנסו ויבקשו משם · ויש מי שפירש מן הענין
הזה בעים רוחו · והסר בית השרות ומשפטו בבעים
והמם נוספת כמם ריקם ופירושו בבקשת רוחו כלומר
ברצונו · וענין אחר מים תבעה אש · פירוש כי האש
תרתיח המים והוא מענין אבעבועות כי המים כשירתחו
יעלו אבעבועות · ורבי יונה פירש מזה הענין נבעה
בחומה נשגבה · כי החומה כשהיא קרובה לנפול היא
נוטה לחוץ ונפוחה כמו אבעבועות · לשחין פורח
אבעבעות · האלף בו נוספת ונכפלה בו הפ״א והעין
ונפל למד הפעל כמו תשנשני · מן ישנא אחו ״

בעט וישמן ישרון ויבעט · דרך הבעיטה כבהמה
שמבעטת ברגליה לאחור · ואמר על דרך
המשל וישמן ישורון ויבעט · והוא דרך בזיון · ובן
למה תבעטו בזבחי ״

בעל כי יקח איש אשה ובעלה · ובעל בת אל
נכר · הבעילה היא האישות · ואמר על
דרך משל וארצך תבעל · ולארצך בעולה · ומזה
הענין נקרא כל שהוא אדון הדבר בעל כמו בעל האשה
שהוא אדון לה · ואמרו אם בעליו עמו לא ישלם ·
פירושו ואם אדניו · בעלי גוים · אדני גוים · בעל חבור
האיש בעל הבית · ויאמרו אל בן האשה בעלת הבית ·
הנה בעל החלומות · ובעלי הפרשים הדביקוהו ·
בעלי חצים · למורג חרוץ חדש בעל פיפיות ·
לא יטמא בעל בעמיו · אדון בעמיו · והחסרה בי״ת
השרות או למד ומשפטו בבעל בעמיו · וכל הדומים
להם על הדרך הזה · ומזה השרש והענין בעליל לארץ ·
והוא בשקל סגריר ופירושו אדון הארץ · ועוד נבתבנו
בשרש עלל · ויש מי שפירש ואנכי בעלתי בם נאם
יי אשר בפסוק הנה ימים באים נאם יי וכרתי את ברית
ישראל

ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה לא כברית אשר
כרתי את אבותם ביום וגומר כמו נעלתי או כמו
בחלתי · ואין צורך רק פירושו בעלתי ממש ר״ל אף על
פי שאני בעלתי בם והייתי להם לאלהים הפרו
את בריתי · וכן ת׳ אתרעיתי · ואא״ז פירש כי כל לשון
בעילה שהוא דבק עם ב״ת הוא לשון גנאי · ופירש
(ירמיה ג) גם כן כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר
וגו׳ לשון גנאי כלומר קצתי בכם בזמן שעבר אך עתה
אקבץ אתכם · וכן אמר בערבי בע״ל א״ל רצ״ל באל מרה
כלומר קץ בה וגרשה · ונקראו הפסילים והעצבים
(דברים ד׳ · הושע ב) בזה השם · בעל פעור · את שמות הבעלים · כי הם
(יהושע יא) באדון לעובדיהם · בעל גד · כתרגומו מישר גד ·
(יהושע טו) ואפשר שנקרא מזה קרית בעל · לפי שהיתה במישור
והיא עיר בערי יהודה · ונקראת גם כן בעלה ובעלי
כמו שנאמר מבעלי יהודה ·

בער

(במדבר יא · שמות כ״ב) כי בערה בם אש יי · גחלים בערו ממנו ·
(שמות ג · ירמיה ל) והנה הסנה בוער באש · דולק · באש בוערת
(תהלים פג · שופטים טו) דולקת · באש תבער יער · בפשתים אשר בערו באש ·
(שמות ג) נשרפו · מדוע לא יבער הסנה · לא ישרף · יש מי
שפירש כל לשון בוער יוצא ומה יעשה בפשתים אשר
בערו באש · והנכון שכולם סתקל פעלים עומדים ·
ופירוש באש תבער יער · תבער ביער · והפועל הנוסף
(נחום ב) והבערתי בעשן רכבה · כלומר באש גדול המעלה
(שופטים טו · שמות כב) עשן גדול · ויבער מגדיש ועד קמה · המבעיר את
(במדבר יא) הבערה · והשם במשקל אחר ויקרא שם המקום
(ויקרא ו) תבערה · והפעל הכבד ובער עליה הכהן ·
(יחזקאל כא · שמות לה) ובערו בהם אש · לא תבערו אש בכל משבותיכם ·
(ירמיה ז · שם לו) והאבות מבערים את האש · ואת האח לפניו מבוערת ·
(ישעיה מד) והיה לאדם לבער · וכולם ענין הדלקה והשרפה
אלא שענין הבערה נופל על האש בעצמו אפילו לא
תצא פעולתו אל אחר · וענין השרפה באש תצא
פעולתו אל אחר לעולם · ‏‏ענין פרסה ושין כמירוש
(דברים כו) וענין אחר ובערת הרע · של רא״בע כתוספות פו׳ וכן כלם
(דברים כו) מקרבך · בערתי הקדש מן · יש ספרים כין סרעכן ושין גד
(שם) הבית · ולא בערתי ממנו · כרעכן :
(במדבר כד · שופטים ו) בטמא · כי אם יהיה לבער קין · ובערת רעה
(מלכים א יד) מישראל · ופעל כבד אחר הנני מבעיר אחרי בעשא
(ישעיה ד) ואחרי ביתו · והשם ברוח משפט וברוח בער ·
(ישעיה ו) ושבה והיתה לבער · וכל הדומים להם ענין הכרתה
והסרה והוא קרוב לענין הראשון · וענין אחר
(שמות כב) כי יבער איש שדה או כרם · כי ירעה · וכבד אחר
(שמות כב · ישעיה ג) ובער בשדה אחר · וירעה · בערתם הכרם · רעיתם ·
(ישעיה ה) והיה לבער · לרעות · ויתכן גם מזה והיה לאדם
לבער · וגם זה הענין קרוב לענין הראשון כי המרעה
(בראשית מה) והמאכל הוא הבעור והכליון · טענו את בעירכם ·
(במדבר כ) בהמתכם · ושלח את בעירה · בהמתו תרגום
(ירמיה י) בהמה בעירא · וענין אחר ובאחת יבערו ויכסלו ·
(יחזקאל כא · תהלים צד) ונתתיך ביד אנשים בוערים · בינו בוערים בעם ·
ויש לפרש ביד אנשים בוערים מהענין הראשון · וכן
ידמה דעת בעל המסורת שאמר בוערים שנים בתרי
(ירמיה י · ישעיה יט) לישני · והנפעל נבער כל אדם מדעת · עצה נבערה ·
(תהלים צב) והתואר איש בער לא ידע · ענינו יודע · והוא קרוב
לענין טענו את בעירכם כי הכסיל כבהמה ·

בעת

(אסתר ז · שמואל א׳ טז) והמן נבעת · ובבאו נבעתי · והתיו לסמך
(ישעיה כא) הפעל נבלעת בת״ש · והשם והנה בעתה ·

ומא׳ בעתי אלוה יערכוני · בעותיך צמתותני ·
והכבד פלצות בעתתני · ובעתתו רוח רעה
הנה רוח אלהים רעה מבעתך · כולם ענין בהלה ·

בצץ

(ירמיה לח) הטבעו בבוץ רגליך · כמו הקם מן הקם
ועוז מן עוז · וענין בוץ טיט ורפש

(יחזקאל מז) וכן בצאתיו וגבאיו ·
העבקים שהם מלאים
(איוב ח) טיט · וכן היגאה גמא בלא בצה ·
(איוב מ) בסתר קנה ובצה ·

‏‏ככר כתבתי כפיוש מן לפי שום בן כמולם מורס ס ששרשו מן הכפולים כי כן דרך ספרות הכפולים שהם כמולם וכמו קצין כסורק :

בצל

(במדבר יא) את החציר ואת הבצלים · ידוע ·

בצע

(איוב כז · ירמיה ו) כי מה תקות חנף כי יבצע · כלה בוצע בצע
(שמות יח · בראשית לז) שונאי בצע · מה בצע כי נהרג את אחינו ·
(איוב כב · שופטים ה) ואם בצע כי תתם דרכיך · בצע כסף · בסגול · איש לבצעו
(ישעיה נו · ירמיה נא) מקצהו · בא קצך אמת בצעך · והחרמתי ליי בצעם ·
(מיכה ד · יחזקאל כב) והכבד ותבצעי רעיך בעשק · כלם ענין חמדה ועשק ·
ופי׳ ותבצעי כתרגומו ואתגית רוחך באונסא · כלומר
תתגר לחם בצע כסף בעושק שעשקת החלשים בך ·
ופירוש שנאי בצע שאינם רודפים אחר תאות העולם
ואהבת העשר והמעלה אלא שונאין ומרחיקין קבוץ
הממון כי אם כדי חיותם ואם יהיו עשירים יסתפקו במה
שחננם הבורא ולא ירדפו לקבץ עוד ואותם האנשים הם
הראויים למנותם שופטים · וכן אמרו רבותינו ז״ל שונאי
בצע שהם שונאים ממון עצמם ואם ממון עצמם שונאים
כל שכן ממון חביריהם · ועוד אמרו מלך במשפט יעמיד
ארץ ואיש תרומות יהרסנה · אם דומה הדיין למלך שאינו
צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר בבית
(איכה ב׳ · זכריה ד) הגרנות יהרסנה · ולא בצע אמרתו · וידיו תבצענה
(ישעיה י) כפתח תצ״רי באתנח · כי יבצע יי את כל מעשהו ·
(איוב ו׳ · ישעיה לח) ענין השלמה · ולא יתר ידו ויבצעני · מדלה יבצעני ·
(יואל ב) והקל ובעד השלח יפלו ולא יבצעו · והוא פעל עומד
כלומר כי יפלו על החרבות ולא יזיקום ר״ל שאינם כשאר
האויבים שתמנעם בחרב מלבא עליך ולא בסגור
השערים כמו שאמר בעד החלונים יבאו כגנב · והיוצא
(עמוס ט) ובצעם בראש כלם · ופי׳ האל יבצעם אותם שהם בראש
כלם והם הכהנים או האבות · ואחר כך אמר ואחריתם
בחרב אהרג והם הבנים כמו שפירשנו ואם אמר ובצעם
בלשון נסתר ואחר כך אמר אהרג הרבה ימצא בזה
בכתוב ובפתחות העי״ן כפני שהמלה מלעיל בשני פשיטין
ורבי יונה פירש ובצעם צוי הפתח מקום צרי לפי שאמר
זהך הכפתור צוי כלם ענין פתיחה ותתיכה פתות אותה
פחים תרגומו בצע יתה בצועים · ויש מפרשים מזה בצע
(שופטים ה) בכף לא לקחו · חתיכת כסף כלומר שלא לקחו בכף
חהב לפדיון השבוים אלא היו הורגים אותם ·

בצק

(בראשית יב · ירמיה ז) את בצקו טרם יחמץ · לשות בצק
(הושע ז׳ · דברים ח) מלוש בצק · עיסה · ורגלך לא בצקה ·
(נחמיה ט) ורגליהם לא בצקו · יתפה מבלי מנעל · והוא מענין
בצק כי בהלות המנעל יבצק הרגל בטיט ·

בצר

(ויקרא כה · דברים כד) ואת ענבי נזירך לא תבצור · כי תבצור
(ירמיה ו) כרמך · כבוצר על סלסלות · והשם והשיג
(ויקרא כו · שופטים ח) לכם דיש את בציר · מבציר אביעזר · והבי״ת רפויה
וראויה להדגש כלם ענין קטיפה · ויתכן לפרש מזה
(זכריה יא) כי ירד יער הבציר · והוא משל על גדולי ישראל
והמשילם ליער כי עצי היער הם גדולים ורבים וסמכם
אל

אל הבציר כלומר שנותנין פרי מה שאין בן עצי יער ·
וענין אחר ערים בצורות · לחומת נחשת בצורה ·
ואגידה לך גדולות ובצורות לא ידעתם · והרגוש
ותתצו הבתים לבצר החומה · וכי תבצר מרום עזה ·
והשם שובו לבצרון אסירי התקוה · ומשקל אחר
ערי המבצר · הבמחנים אם במבצרים · והקבוץ הנקבות
ולכד עיר מבצרות · כלם ענין חוזק ופירוש שובו
לבצרון לערי בצרון · ויש לפרש מזה כי ירד יער
הבציר · ומן הענין הזה יבצר רוח נגידים · ירוממנה
ויחזקנה · ויתכן לפרשו מהענין הראשון ופירושו יקטוף
וישפיל רוח נגידים מהתגאות והוא מה שאמר אחריו
נורא למלכי ארץ · וענין אחר ועתה לא יבצר מהם ·
ולא יבצר מכך מזמה · ענינם לא ימנע · ובשנת בצורת
לא ידאג · ומשקל דברי הבצרות · כניעת הגשמים
והעצרם · ויש מפרשים מזה לעתות בצרה · והבית
שרש · ויתכן לומר שענין ערים בצורות וענין זה קרוב
כי הדבר הגדול והחזק נמנע מהאדם להשיג אליו ·
ושית על עפר בצר · זהב · והקבוץ בצרים · והיה
שדי בצריך · זהביך · ויש ספרים מדויקים אין בו יוד
אם כן יהיה לשון יחיד וסגול הרי"ש בעבור האתנחתא ·
ואפשר גם כן היותו לשון רבים ואף על פי שחסר יוד
כי ימצאו במותו רבים ·

בקק

כי בקקום בוקקים · ובקות את עצת יהודה
וירושלים במקום הזה · פועל יוצא · גפן
בוקק ישראל · בודד · והנפעל הבוק תבוק הארץ ·
ונבקה רוח מצרים · בשקל ורחבה ונסבה · משפטם
נסבה נבקה · והפועל הכבד ויבוקקו את ארצה ·
ענין ריקות ·

בקע

בקע יבקיעכרם · ובקעת להם כל כתף ·
ובקעה ורגרה בצלת · ויבקע אלהים את
המכתש אשר בלחי · ויבקעו שלשת הגבורים במחנה
פלשתים · ויאמר לבקעם אליו · על בקעם הרות
הגלעד · כמו פולח ובוקע בארץ · והפועל הנוסף
הבקיענה אלינו · להבקיע אל מלך אדום · ושלא
נזכר פועלו ממנו הבקעת העיר · והנפעל נבקעו כל
מעינות תהום רבה · כי נבקעו במדבר מים ·
אז יבקע כשחר אורך · ותבקע הארץ בקולם ·
והזורה תבקע אפעה · ולא תהיה להבקע ·
והתפעל ותצא התבקעו · והעמקים יתבקעו ·
והדגש ביצי צפעוני בקעו · ורוח סערות תבקע ·
כמבאי עיר מבקעת · ומבקעים ומצררים ·
יבקע צרים במדבר · והיוצא לשלישי ובקעתי רוח
סערות · והשם והבית הקטן בקיעים · ואת בקיעי עיר
דוד · כולם ענין ביקוע · ומן הענין הזה בקע לגלגלת
בסגול והוא מחצית השקל לפי שנבקע מהשקל ·
ופירוש ובקעה והגרה הבקעה הוא יציארת האפרוח מן
הביצה וכן ביצי צפעוני בקעו · יוצאים בבקעה ובהר ·
והרכסים לבקעה · וימצאו בקעה · מקום מישור מן
ההרים וגם הם מענין הראשון ·

בקר

ודרשתי את צאני ובקרתים · לא יבקר הכהן ·
ולבקר בהיכלו · יהיה לי לבקר · פירוש
כשיפלה בלבי לבקרו · והשם כבקרת רועה עדרו ·
כלם ענין הדרישה והבקור · ומן הענין הזה נקרא בקר
כי בבקר ירא"ה בקר כל דבר לאור היום והטעם הקרב
שיתערבו כל הדברים ולא יכירו אדם · ויקרא האור

בקר · כרן יחד כוכבי בקר · באלו אמר כוכבי אור
כמו הללוהו כל כוכבי אור · והם השבעה המשרתים ·
וכן נקרא הבקר אור מן האור עד מחצית היום · באלו
אמר מן הבקר · והקבוץ היה זרועם לבקרים · ויש
לפרש מזה ולבקר בהיכלו · כמו ולשחר · בקרת תהיה
מלקה תהיה · וכתב הגאון רבי סעדיה כי אמר לשון
בקרת לפי שהמלקות הוא ברצועה של בקר · או יהיה
הבית במקום פא · כי לפי שהם ממוצא אחד הם קרובים
בענין כמו שמצאנו בלשון המשנה הבקר לענים שהוא
כמו הפקר · ותרגום ירושלמי תשמטנה ונטשתה
תשמטנה יתה ותבקרן יתה · ופירוש בקרת תהיה
להפקר היא לפי שלא חופשה ועל כן לא יומתו אבל
מלקות יש · ואמרו רבותינו ז"ל כי המלקות לה ולא לו
לפי שאמר תהיה ולא אמר יהיו משמע היא לוקה והוא
אינו לוקה · ועוא צאן ובקר · ידוע · והקבוץ אם יחרוש
בבקרים · ודמות בקרים תחת לו סביב · והפעל
הקל ממנו כי בוקר אנכי · כלומר רועה הבקר ·

בקש

בקש יי לו · בקשתיהו ולא מצאתיהו ·
יבקש את נפשי · ובקש יי מיד אויבי דוד ·
מידי תבקשנה · קל הקוף וכן רוב הבנין בשוא הקוף
קל · ושלא נזכר פועלו ממנו ויבקש הדבר וימצא ·
ותבקשי ולא תמצאי עוד · והשם ולעשות את בקשתי ·
וכלם ענינם ידוע ·

בר

מה ברי ומה בר בטני · כמו מה בני כי כן תרגום
בן ברא · ירבו בבר · בחוץ כי כן תרגום
חוץ ברא · או פירושו בתבואה כמו נושאות בר ולחם
ומזון · שפירושו תבואה · לשבר בר · וכן יהי פסת
בר בארץ · וכן פירש
אותי אבי ז"ל מורי באין · כל כר קמוצים וכל שלל
אלפים אבוס בר · כר פתוחים וכן במסורת:
ופירושו באין אלפים
אין אבוס בר · ופירוש אבוס מגורה כמו פתחו
מאבוסיה ואין עומד במקום שנים כמו תקות עניים
ואפשר שיהיה שרש זה שפירושו תבואה ברר וכן
ירבו כבר · אבל שרש מה ברי · ברה על נכון כמו
שרש בני בנה ·

ברר

ותמתם הימן וידותון ושאר הברורים אשר
נקבו בשמות · ברור מללו · וברותי מכם
המורדים והפושעים בי · כמו ובחרתי · ולבור את כל
זה · בשורק כמו בחולם · והפועל הכבד לא לזרות
ולא להבר · פתח בסוף פסוק · וקרוב מהענין הזה
וישימני לחץ ברור · שפירושו מרוק · וכן הברו החצים
שפירושו מרקו החצים · וכבר פירשתי הברו החצים
בשרש אבר פירוש אחר · ובכבר אחר ולברר וללבן ·
והתפעל יתבררו ויתלבנו · עם נבר תתבר · עקרו
תתברר · והנפעל הברו נשאי כלי יי · והתאר
ובר הייתי בעיניך · נשקו בר · באין אלפים אבוס בר ·
לברי לבב · ברה כחמה · והשם כבר ידי ישיב לי ·
ואצרוף כבר סיגיך · כמו הדבר שמבררין בו הכסף מן
הסיגים · ויש מפרשים מזה יהי פסת בר בארץ · כלומר
ישאר מעט בר וצדיק ואמת בארץ · וכן ותרבי לך
בורית · כי הרי"ש ראויה להדגש לולי כי לא תקבל דגש
ומשפטו בררית כפלם נפרית ולפי שהוא מברר הבגד
נקרא בורית · ופירש רבי יונה כי הוא עשב שמכבסין
בו · ויש מפרשים אותו כי הוא הנקרא בלעז סבון ·

(קהלת ג׳) לברם האלהים תראות לברם הב״ית חטופה והרי״ש
דגושה בפלם להמם ובעבור כי הרי״ש לא תדגש
נמשך הקמץ ונתחדש אחריו נח תמורת הדגש כמו
שהיה בסלת בורית · או יהיה לברם פעל עבר ר״ל לאשר
ברם האלהים משאר הנבראים לדעת ולהכיר ואף על
פי שאין המנהג להכנס אותיות בכ״לם שהם אותיות
השמוש בפעלי העוברים הנה מצאנו מהם מעטים יכנסו
עם הא השמוש · ויתפרשו במקום אשר והב״ית גם כן
כמו בהכין לו דוד · וכל ההקדיש שמואל · הנמצאו
פה · כמו שזכרנו בחלק הדקדוק וכן יהיה הלמ״ד בלברם
במקום לאשר ויהיה ברם מזרת השרש ועקרו להדגש
(שמואל א׳ י״ז) או יהיה מנחי הלמ״ד מן ברו לכם איש ״

ברא (בראשית א׳ · שם ה׳) בראשית ברא אלהים · ביום ברא אלהים
(תהלים נ״א) אדם · לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון ·
(תהלים ק״ב · בראשית ה׳) והנפעל ועם נברא יהלל יה · ביום הבראם ·
(יחזקאל כ״ח) ביום הבראך בונגו · הכולם ענין יצירה · אך יש הפרש
ביניהם כי לשון יצירה אינו נופל אלא על דבר שיש לו
ממש וצורה · ומה שאמר ויוצר רוח אדם בקרבו על
יצירת כלי הגוף המקבלים כח הרוח והם המוח והלב
ולשון בריאה נופל על כל דבר · ופי׳ רבי׳ סעדיה כי אמרו
בקרבו ר״ל כי הבורא בורא אותה עם שלמות צורת
האדם וזהו שאמר בקרבו וכל לשון בריאה הוא התחדש
הדבר וצאתו מאין ליש וכן אמר בפסוק ולכבודי
(ישעיה מ״ג) בראתיו יצרתיו אף עשיתיו · תחלה בראתיו והוצאתי
אותו מאין ליש ואחר כן יצרתיו שהעמדתיו על תכונת
הצורה ואחר כן עשיתיו שפי׳ תקנתיו כי לשון מעשה
הוא תיקון הדבר והשלמתו לפיכך אמר אף עשיתיו ·
(יהושע י״ז · שם י״ז) וענין אחר מהפעל הדגוש ובראת לך שם · ובראתו
(יחזקאל כ״א) והיה לך תוצאותיו · ויד ברא בראש דרך עיר ברא ·
(יחזקאל כ״ג) עניינם ברירה ובחירה · וענין אחר וברא אותהן
בחרבותם · עניינו כרות · ודמהו אדני אבי ז״ל ללשון
הערב שאומר לכריתה אל ברי · וכן ת״י ויבזעון יתהון
בסיפיהון · ויש מי שפירש מזה הענין ובראת לך כלומר
שתכרות עצי היער ותבנה שם ערים לשבת · וכן
(במדבר ט״ז) אם בריאה · ענין גזרה וכן בראשית ברא · והנכון
שיהיה ואם בריאה ענין יצירה כי כל דבר חדש יקרא
(ישעיה נ״ז) בריאה וכן בראשית ברא · וכן בורא ניב שפתים ·
כלומר מחדש דבר שפתים שיאמר שלום שלום לרחוק
(שופטים ג׳) ולקרוב · וענין אחר ועגלון איש בריא מאד · עניינו
(יחזקאל ל״ד) שמן · וכן עשרת בקר בריאים · הבריאה תזבחו ·
(בראשית מ״א · שם) ובריאות בשר · ואמר בשבלים בריאות וטובות ·
על דרך ההשאלה כלומר מלאות וטובות · בין שת
(יחזקאל כ״א) ברית ובין שת רנה · משפטו בריאה · אבל בא כדרך
בעלי ההא כי כן המנהג להתערב נחי הלמ״ד בעלי ההא
(חבקוק א׳) עם בעלי האל״ף בהרבה מקומות · ומאבלו בריאה ·
כלומר שמנה בריאה · והפעל הנוסף ממנו להבריאכם
(שמואל א׳ ב׳) מראשית כל מנחת ישראל לעמי · כל אלו ענין שומן ״

ברד (ישעיה ל״ב) וברד ברדת היער · וברד פעל עבר שהוא
חציו קמץ וחציו פתח מענין ברד · וברדת
שם כמו ברד ואף על פי שהוא על משקל אחר והוא
בפלם רבלת · ופירושו כשיברד לא יפול הברד בעיר
ולא על הזרעים כי אם ביערות שלא יזיק לחם · וכן
ובשפלה תשפל העיר ר״ל כל שפל שיהיה בעיר לא יהיה
כי אם בשפלה כלומר שלא תשפל ולא תרד העיר
מגדולתה לעולם ולא יזכר אדם בה שם שפל כי אם על ·
השפלה שהיא העמק · נקדים וברדים · שיש להם
(בראשית ל״א) כתמים לבנים כמו ברד · וכן סוסים ברדים אמצים ״
(זכריה ו׳)

ברה (שמואל ב׳ י״ג · שם) ברו לכם איש · בחרו · ואת ולא ברה אתם
(שמואל ב׳ ג׳) לחם · ולא אכל עמם · ואברה תמרה ·
(תהלים ס״ט · שמואל ב׳ ג׳) והשם ויתנו בברותי ראש · ותבא תביאי הבריה · והפעל
(שמואל ב׳ י״ג · שם) הכבד ותברני לחם · להברות את דוד לחם ·
(איכה ד׳) והכבד אחריהו לברות למו · והוא מקור ויתכן היותו
שם בפלם הכות אחות או יהיה מקובץ מן ברה כמו
מן אלה אלות וכולם הם ענין האכילה המועטת ·
(בראשית מ״ח) ועל דעתי כן הוא כברת ארץ · שהכ״ף כ״ף דמיון ואיננה
שרשית ופירושו שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד עת
האכילה כי כן משערין הולכי הדרכים · והגאון ר׳ סעדיה
פירשו גם כן הכ״ף כ״ף הדמיון אבל פירש אותו במיל לפי
(בראשית מ״א) הענין בלא חבר · בר ולחם ומזון · כתבנו בשרש בר ״

ברח ודוד ברח וימלט · כי בורח הוא ·
(בראשית ל״א · בר׳) ויברח יעקב · ויברחו כהחבא · והפעל
(יהושע י׳ · דניאל) הכבד והוא עובר המת הבריחו את יושבי גת ·
(דברי הימים א׳) משדד אב יבריח אם · ואבריחהו מעלי ·
(משלי י״ט · נחמיה) יבריחהו את כל העמקים · לא יבריחנו בן קשת ·
(דה״א · איוב) ושם התאר בריחה עד צער · ומא ותוריתי בריחים
(ישעיה ט״ו · שם) כלם · ומא ואת כל מברחיו בכל אגפיו · וכתב אא״זל
(יחזקאל י״ז) כי ויקם יונה לברח תרשישה · כי מלפני יי הוא בורח ·
(יונה א׳ · שם) אינו ענין בריחה ממש כי אין בריחה ממש אלא על סבנת
נפש אך פירש לברוח במקום הזה למהר השליחות
ופירש לכה היה ממהר השליחות כדי שלא יתן לו הקב״ה
אות ומופת ויהיה סבה שישובו אנשי נינוה ותשובתם
היתה גורמת כליה לישראל וכן אמר על כן קדמתי
(יונה ד׳) לברח תרשישה · והאל יתברך שהיה יודע כונתו נתן
לו אות בים כי אין לך אות גדול מזה שהשליכוהו בים והיו
הולכים אנשי האניה לנינוה וכיון שהיו ששמעו שם
הבירותו ויגע הדבר אל מלך נינוה ומיד האמינו בו
כאשר העידו אנשי האניה שהם השליכוהו בים · ופירש
כי לשון מלפני הוא במצות השולח · וכן יצאו מלאכים
מלפני בצים · יצא קין מלפני יי · ואמר הוד והדר
(תהלים קל״ט · במדבר) מפניך אברח · ולא אמר מלפניך וכן פירש ועתה ברח
לך אל מקומך · מהר ללכת · וכן יתכן לפרש לפי
(ישעיה מ״ח · נחמיה) פירושו צאו מבבל ברחו מכשדים · וכן ויברחו איש
(שמות ל״ו) לשדהו הלוים והמשוררים · וענין אחר לברוח בתוך
(שמות כ״ו) הקרשים · והפעל הכבד מבריח מן הקצה אל הקצה ·
(שמות כ״ו) והשם הבריח התיכון · וחמשה בריחים · על לויתן
(ישעיה כ״ז) נחש ברח · תאר לפי שהוא מבריח הים מן הקצה אל
הקצה והוא משל על המלכים התקיפים · ועוד נפרשהו
בשרש נחש · ויש מפרשים מזה והורדתי בריחים כלם ·
כלומר קשורים בבריח ברזל ועוד נפרשנו בשרש רוח ״

ברך (בראשית כ״ד · בראשית) ויאמר בא ברוך יי · ברוך בני ליי ·
(רות ג׳ · תהלים קט״ו) ברוכה את ליי · ברוכים אתם ליי ·
(ישעיה ס״ה) זרע ברוכי יי · כלם תאר כי לא נבנה בנין הקל ממנו ·
(ישעיה י״ט · משלי) והשם ברכה בקרב הארץ · ברכת יי היא תעשיר ·
(תהלים כ״א · שם) ברכות לעד כי תשיתהו · כי תקדמנו ברכות טוב ·
(בראשית מ״ט) ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת · והפעל
(בראשית כ״ד · תהלים) הכבד ברך את אברהם בכל · ובוצע ברך נאץ יי ·
פעל עבר גם כן כי יבא בפתח ובצרי כמו שבארנו
(במדבר כ״ג) בחלק הדקדוק · וכן וברך ולא אשיבנה · פעל עבר
גם כן כי פירושו וברך השם ית׳ אותם ולא אשיב הברכה
(תהלים קט״ו · דברים) מהם · יברך את בית ישראל · ברך יי חילו ·
ויברך

ויברך ברוך אתכם · מקור על משקל יסר יסרני · ומקור במשקל אחר כי ברך אברכך · והנה ברכת ברך · וכן הנה ברך לקחתי · כלומר לברך אותם לקחתי · והוא שהוא שם · ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלם · ויברכו כל הקהל ליי׳ אלהי אבותיהם · ברכנוכם מבית יי׳ · והנפעל ונברכו בך · וההתפעל והתברכו בזרעך · וכל הדומים להם ענינם ידוע · ברך נבות אלהים · ברך אלהים ומת · והדומים להם כנוי הקללה · קח נא את ברכתי · מנחתי · וכן קח נא ברכה מאת עבדך · מנחה · ויתכן להיות מזה מברך און · מביא המנחה · וכן לשאל לו לשלום ולברכו · להביא לו מנחה · ואינו כן וארותי את ברכותיכם · כאשר כתב רבי יונה רק הוא ברכה ממש · והראיה שאמר וארותי כי המארה הפך הברכה כי הברכה תוספת הטובה והמארה מגרעת הטובה ·

עשו אתי ברכה · פשרה ושלום · כמו ויברך יעקב את פרעה · כי תמצא איש לא תברכנו · והדומים להם שהם ענין שאלת שלום וכלם ענין ברכה · ומה שנמצא ממנו בענין ברכת הנבראים לאל יתברך הוא בענין תהלה כמו ברכו יי׳ מלאכיו · ברכי נפשי את יי׳ · והדומים להם · והוא יברך על כרעיו · נברכה לפני יי׳ עושנו · והנכבד ויקראו לפניו אברך · האלף במקום הא הברך או האלף למדבר כלומר כל אחד היה קורא לפניו אברך · הברך הגמלים · והשם תכרע על ברכיו בשש נקודות · על הברכים ועל השוקים · וכל ברכים תלכנה מים · וישם פניו בין ברכיו · מכרע על ברכיו · כרעו על ברכיהם · והוא רפה והמסורת עליו כל לשון ברכי ברכיו דגש בר מן שנים רפין כרעו על ברכיהם · הוא ברך על ברכותי · וענין אחר הברכה העליונה יש מפרשים המעין והאמת כי פירוש ברכה מים מכונסין ולא מעין · וכן בדברי רבותינו ז״ל הפסקות והברכות שנתמלאו מים מערב יום טוב אסור להשקו׳ מהן בחולו של מועד ופי׳ הפסקות הם חריצים שאינם בנויים באבני׳ והברכות הם חריצים שהם בנויים באבני׳ ובסיד ומכנסין שם מימי הגשמים או מכנסין שם מים או מושכין להם מים מן המעין · וכן ברכת השלח לגן המלך · ברכות בחשבון · ברכות מים · ואפשר שיהיה כמותם גם ברכות יעטה מורה · וכן הבת לי ברכה כי ארץ הנגב נתתני · ואף על פי שהרי״ש קמוצה והקמץ תחת צרי ובמותם רבים או הוא ברכה ממש ·

ברם

וכגנזי ברומים · ומין ממיני הבגדים החמודות ברקמה או יהיה שם טלל לבגדים הנכבדים וכן פירשו אא״ל והביא ראיה מלשון הערב שאומר לבגדים הנאים מברומה ·

ברק

ברוק ברק ותפיצם · התשלח ברקים וילכו · ידוע · אדם פטדה וברקת · וברקת והחב · אבן יקרה צהובה כמו זהב · ונקראת כן לפי שהיא מבהיקה כמו הברק · למען היה לה ברק · כלומר שתהיה לה נוגה הרבה כמראה הברק · וברק ממררתו יהלך · הוא להב החנית שרומה לברק · וכן ברק חניתך · וברק חנית · ורבי יונה פירש וברק ממררתו על המררה האדומה והוא כיס המרה · ואת הברקנים · מין ממיני הקוצים ·

ברש

תחת הנעצוץ יעלה ברוש · ברוש תדהר ותאשור · מין ממיני ארז בלשון בלעז ·

והברושים הרעלו · והחצים או החניתות שהם עץ ברוש ואדני אבי ז״ל פירש הגבורים אחוזים רעדה כי הגבורים והגדולים יבנה אותם ארזים וברושים כמו שאמר ואכרות קומת ארזיו מבחר ברושיו ·

ברת

רהיטנו ברותים · כמו ברושים · זאת אות הברית · וברית שלומי לא תמוש · ברית חדשה · לכה נכרתה ברית · קיום · ויש אומרים כי התי״ו סוכרת בה״א כמו שבית · והוא מן וברא אותהן · ואף על פי שכתוב באלף ענינו כריתה ·

בשל

כי בשל קציר · גם בשלו עצמיה · ותתאר ובשל מבשל במים · את הזרתם בשלה · והכבר ובשלו בהם · ובשלת ואכלת · ובכלי הבקר בשלם הבשר · פירוש בשל להם · בשלו את הבשר · לא תבשל גדי · ושלא נזכר פעלו ממנו ואם בכלי נחשת בשלת · אשר תבשל בו · ושם לקדרות · ומבשלי עשוי מתחת הטירות · או יהיה מבשלות מקום העשוי לבשל שם וכן תרגם יונתן ואתר לבשלא עביד מלרע לגדבביא · אלה בית המבשלים · פירוש בתי הטבחים שהיו מבשלים שם באותן הבתים ואמר בית במקום בתי ורבים כמהו במקרא יחיד במקום רבים · וכן אמר לא תשב אשה לי בבית דוד מלך ישראל כי קדש המה · אמר בבית דוד כמו בבתי דוד · ואמר בבית דוד על דרך כלל ואמר כי קדש המה על דרך פרט · וכן אמר אשר באה אליהם ארון יי׳ ואף על פי שלא היה הארון כי אם באחד מהבתים נקדשו כל הבתים ואמר כי לא תשב שם לו לאשה · וכבר אחר הבשילו אשכלותיה · והכל ענין אחד כי בשול הפירות כמו בשול הבשר כמו שאין ראוי לאכול הבשר קודם שיתבשל כן אין ראוי לאכול הפירות קודם שיתבשלו ואלא שבשול הפירות הוא בשול הטבע ובשול הבשר וכיוצא בו הוא בשול המעשה · וכל לשון בשול בשר הכתוב במקרא הוא על ידי מים על האש אבל אחר מצאנו שענינו צלי והוא ויבשלו הפסח באש כמשפט · שפירושו ויצלו ·

כמלאתי מה שאמר מ מכאן אמר שמבשלים צלי ואין שם הבשלה ואלה שלכל מ מליצות הוא לשון בלים:

בשם

וקנה בשם · לא בא בבשם ההוא · ואת הבשם ואת השמן · ומא וקנמן בשם מחצית׳ · בשש נקודות · ומשקל שלישי אריתי מורי עם בשמי · והקבוץ בשמים ראש · והוא מקובץ מאחר מהשלשה המשקלים וכאור דקדוקם תמצא בשער דקדוק השמות ·

בשס

יען בושסכם על דל · אין למלה הזאת חבר ועניינה לפי מקומה עססכם והשריתכם על דל או ענין מרמס · וכבר כתבנו בו ענין אחר בשרש בוס ·

בשר

ויברך כל בשר · ולא יכרת כל בשר · שם כלל · ופירשו מזה ובשר קדש יעברו מעליך · כלומר ואנשי קדש יעברו מעליך · ושם פרט אך עצמי ובשרי אתה · עצם מעצמי ובשר מבשרי · ובשר כי יהיה בו בעורו · בעור הבשר הבשר העליון והחיצון יקרא עור כנגד הבשר אשר תחתיו הפנימי ויקר׳

סבל מקום שתמצא כל מוסה לגל בשר היא שם כלל קרואטורה כלמו ולא כאופן אמר ומקנן בנברים ואין דומם לו במקרא:

גם כן העליון בעצמו בשר ורוצה בו העור לבדו והוא
אמרו דבקה עצמי לבשרי · רוצה לומר לעורי כענין
צפד עורם על עצמם · ומה שאמר בעורי ובבשרי דבקה
עצמי · רצה לומר כי שניהם העור והבשר שכן לאחר
ואין בו אלא העור העליון שהעצם דבקה בו · וכן
יזכר העור בכלל הבשר והעור · יאכל בדי עורו · כאלו
אמר בדי בשרו · והקבוץ חיי בשרים לב מרפא ·
ומבשרך לא תתעלם · רוצה לומר מקרובך כי קרובו
של אדם כבשרו הוא כמו שאמר אך עצמי ובשרי אתה ·
ויבא לכנוי הערוה לזכר גדלי בשר · אשר בשר
חמורים בשרם · כי יהיה זב מבשרו · רר בשרו את
זובו או החתים בשרו מזובו · וכנוי לערות הנקבה
דם יהיה זובה בבשרה · וענין אחר אשר בשר את
אבי · הגלי מבשר · ויען המבשר ויאמר נס ישראל
לפני פלשתים · מבשר טוב · מבשרת ציון ·
מבשרת ירושלם · פירוש את ציון המבשרת וארת
ירושלם הרימי בכח קולך ובשרי ערי יהודה ואמרי להם
הנה אלהיכם · כמבשר בעיניו · פירוש כמבשר טוב ·
והתתפעל יתבשר אדני המלך · והשם איש בשורה
אתה · אשר לתתי לו בשרה · פירוש אשר חשב
שאתן לו שכר בשורה · מספר הבשורה על טוב או
על רע יקרא מבשר לפיכך אמר ותהלות יי יבשרו ·
כי הם יהיו חדשים בספור תהלות יי כי ישראל הם
שהתיחדו בספור תהלות יי עד אותו הזמן · נחל
הבשור · שם מקום ידוע אצלם ·

בת ואשיתהו בתה · והנכון כי שרש בתה בית
בשקל קסדה ונבלע הנה ברגש בקבוץ בנחלי
הבתות · ענין שממה · אלפים בת יכיל · ואיפת
צדק ובת צדק יהיה לכם · מדה ידועה והיה כמדת
האיפה שכך כתוב האיפה והבת תכן אחד יהיה ·
אבל האיפה מדת היבש ובת מדת הלח והבת עשירית
החמר · וכן האיפה כמו שאמר מעשר החמר הבת
ועשירית החמר האיפה · וכן אמר כי עשרת צמדי
כרם יעשו בת אחת וזרע חמר יעשה איפה · והקבוץ
כי עשרת הבתים חמר · ויין בתים עשרים אלף ·
ברגש ·

בתל בתולה ואיש לא ידעה · הבתולות היפות ·
והשם לא יפרד לא מצאתי לבתך בתולים ·
ואלה בתולי בתי · ואבכה על בתולי אני ורעותי ·
ידוע · ומזה הענין קראו רבותינו לאדמה שלא נתרחשה
מעולם קרקע בתולה והיתה שלא עבדוה מעולם ועוד
אמרו עד שמגיע לסלע או לבתולה כך אשה שלא
נבעלה נקראת בתולה ·

בתק ובתקוך בחרבותם · קציעו תקיעת החרב
בגוף האדם ·

בתר ואת הצפור לא בתר · והכבוד ויבתר
אותם בתוך · והשם על הרי בתר ·
ויתן איש בתרו · והקבוץ בתרים העברו בין בתריו ·
ענין חלק ·

ואשר הם בן ארבע אותיות

בדלח ושם בעין הבדלח · שם הבדלח ואבן
השהם · והיא אבן יקרה ואומרים
שהיא יהלם · ויש
אומרים שהיא אבן
לבנה עגולה ·
שנוקבין אותה ומחברין
במנה אבנים וקושים
מהן ענק ·

המעתיק המקרא למנכר' פתר אותה כדלח ואמר לי כי המשכן תלמידי כי לא ידע מה הוא אך ירלה לו שכלקם מן הכלם בדלח :

בלעד בלעדי אחוה אתה תורתי · בלעדי
אלהים יענה · ובלעדיך לא ירים איש
את ידו · כמו זולת זולתי זולתך ואין הכן המלה
שתאמר בלשון יחיד כי אם בלשון רבים · והכנס עליה
מם השמוש מבלעדי מזבח יי אלהינו · ואף על פי
שיפסיק מבלי הכם כמו עם הכם עשו זה לתוספת באור
כמו שהכניסו אות השמוש על תוך ויספיק בזולתה ·
בלעדי רק אשר אכלו הנערים · היוד אינה לכנוי
המדבר אף על פי שהיא נראית הנה כמהו מצאנו והרבה
יוד הרבים נראית כמו וקרע לו חלוני · והשו שת
ואורגים חורי · על כל אצילי ידי · יוצר גובי · ושרי
בישכר · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש היוד לכנוי כלומר
אך בלעדי לקחו והוא מה שאכלו נערי ·

בליעל כבר כתבנו אותו בשרש בל כי היא מלה
מורכבת ·

בעבע לשחין פורח אבעבעות · כבר זכרנוהו
בשרש בעה ·

בעליל בעליל לארץ · שם מן בעל בפלס
סגריר מן סגר · ופירושו אדון לארץ
ועוד נפרשנו בשרש עלל ·

בקבוק וקנית בקבוק יוצר חרש · הוא כלי
חרש או זולתו שפיו צר ולפיכך נקרא
בקבוק כי כאשר שותה בו האדם או שופך ממנו קושה
בקבוק ובלשון לעז ויון וישמעאלים שמו בוקאלי ·

ברבר וברברים אבוסים · שפות פטומים
עומדים על האבוס תמיד וכן אמר
המתרגם וקופא פטימא · והעוף המפורסם הוא שיתפטם
ביותר · ובויקרא רבה מהו וברברים אבוסים רבי ברכיה
בשם רבי יהודה אמר
מיני ברבריא רבנן אמרי
עוף טהור ומעולה הוא
והיה בא מברבריא והיה
עולה על שלחן שלמה בכל יום ·

תרגו' של מעם לועזו מעל ככה וכן והתרגו' תרגו' ירושלמי כנכריא :

ברזל ברזל באה נפשו · בכבל ברזל ואמר
נפשו כי הנפש מעונה בענוי הגוף ·
וכן אסירי עני וברזל · פירוש בכלי ברזל · ימלא ברזל
ועץ חנית · פירוש ברזל לכרות הקוצים כמו קרדום
או גרזן וכיוצא בהם · וכן ואת הברזל נפל אל המים ·
רוצה לומר הגרזן שכורתין בו העצים ·

נשלמה אות הבית

אות הגימל

גג והיא עלתה עליהם על הגג · ועשית מעקה לגגך · את גגו ואת קירותיו · והוא מבנה בלשון זכר כמו שאמר כי יפול הנופל ממנו · והקבוץ בלשון נקבות יהיו כחציר גגות · כי עלית כלך לגגות ·

גאה כי גאה גאה · כי גאו המים · ויגאה כשחל תצודני · פירוש ויגבה והגדול וכשחל תצודני · היגאה גמא · פירוש הגדל וכולם מענין גאה וגאון כי הוא הגדול והרוממות · על כל גאה ורם · וראה כל גאה · שמענו גאון מואב גא מאד · והקבוץ בית גאים · חבוז לגאיונים · כמו לגאים ואם הוא שתי מלות ענינו מילה אחרת כמו עגלה יפפיה והיו״ד הנראית בו למ״ד הפעל תמורת הא על כל גאה ורם כמו עליונים אלא שנשתנו תנועותיו מפני אות הגרון ובכתוב הוא מלה אחת והוא הענין המפורש · ובא הקרי בשתי מלות להוסיף בו ענין כי גאי הוא גאים ויונים מענין העיר היונה חרב היונה שהוא ענין ולא תונו איש את עמיתו · ובהפרד ה״הא שמענו גאון מואב גא מאד · והשם גאה וגאון · ובהראות למ״ד הפעל בו״ו גאות אפיקי מגנים · גאותו וגאונו · ומשקל אחר בנוח למ״ד הפעל גאות לבש · אתה מושל בגאות הים · ומשקל אחר לפני שבר גאון · את גאון יעקב · בגאון גליך · והקבוץ ביום גאותיך · מפני גאות · נזכרנו עוד בשרש נוה ·

> 66 כי סוף עכשיו עטלות דכתיבין מלה אחת וקריין שתי מלות אבל יפפיה כתב וקרי מלה אחת :

גאל גאל יי עבדו יעקב · גאל לך אתה את גאלתי · ובא גואלו הקרוב אליו · מגאלינו הוא · לפי שלקרוב משפט הגאולה נקרא גואל · והנפעל או השיגה ידו ונגאל · ואם לא יגאל באלה · והשם ולך הגאלה · ויש מפרשים ואשר יגאל מן הלוים · אשר יקנה כלומר אם יקנה אדם מהלוים בית עיר חומה לא יחלט לשנה כמו מישראל אלא יצא ביובל אם לא גאלו בנתים ויש לפרש לשון גאולה לפי שאמר גאולת עולם תהיה ללוים יכול לא דבר הכתוב אלא בישראל שלקח מיד לוי שיש ללוי לגאול לעולם אבל לוי שלקח מלוי לא יגאל לעולם לפיכך אמר ואשר יגאל מן הלוים כלומר לוי גואל מיד לוי גאולת עולם ואם לא גאלו ויצא ממכר בית ועיר אחוזתו ביובל · וענין אחר הוי מוראה ונגאלה · מלרע והוא נפעל עומד · במה גאלנוך · לחם מגאל · ושלא נזכר פועלו ויגאלו מן הכהנה · והמורכב ממנו עם הנפעל נגאלו בדם · והתאר גאלי הכהנה · בפלס תאומי צביה · והתפעל אשר לא יתגאל בפת בג המלך · וכבד אחר וכל מלבושי אגאלתי · משפטו הגאלתי והאל״ף תמורת הא הבנין · והפעל הקל מזה הענין יגאלוהו חשך וצלמות · כלם ענין טנוף ולכלוך · ויש יגאלוהו חשך וצלמות מענין מגאלינו הוא כלומר יהיו קרובים החשך והצלמות : ויש מפרשים מזה ויגאלו מן הכהנה · גאלי הכהנה ·

> 66 ויש כל אלה בלשון הנגלה כמוי אתכם כסלוף עין באלף כמו שתאכל אבל כמו עם שתנוב אבל לפי סתנו ושרפם

והוא הפך הענין כמו משרש ומשרש כן גואל הוא הקרוב ומגואל הוא שנתרחק מן הקרבות והמשפחה והם נתרחקו שלא מצאו כתב היחש ·

גב וזה גב המזבח · על גבי הרשו חורשים · וגביהן וגבה להם · וגבתם מלאות עינים · או גבן או דק · מי שגבו כפופה ויש לו חמוטרת על גבו יקרא גבן והנון נוספת · וכן הרים גבננים · ההרים השפלים כי הגבן מפני כפיפות גבו הוא שפל קצר קומה · וכן ההרים השפלים נקראו גבנונים · ועוד כי נכפפת קומתן ורעשו וחרדו ביום מתן תורה כמו שאמר ארץ רעשה אף שמים נטפו · הרים נזלו מפני יי · ואמר ויחרד כל ההר מאד · ואת גבות עיניו · הגבות אשר על העינים · ויתכן להיות מזה או גבן או דק · ותרגום ירושלמי מפרש דגבנוי חפיין עינוי · פירוש שגבורת עיניו מכסות עיניו כל כך הם גדולות · והנכון והישר עוד בעיני שעקר כלם לשון גבהות כי כל דבר הפנים העליונים שלו יקראו גב · וכן גב המזבח · ותבני לך גב הנמו שאמר ותעשי לך רמה · וכן הגבן נקרא כן לפי ששדרתו כפופה הנה שבה שדרתו עליונה כמו גב הבהמות לפיכך אמר על גבי חרשו חורשים · כלומר שמוני כפוף ומורדים לפניהם · וכן הרים גבנונים · פירוש גבוהים כי ההרים יש להם גב גבוה באמצעם ומשופעים מכאן ומכאן ואמר למה תרצדון הרים גבנונים כלומר אף על פי שאתם גבוהים אין הבחירה בכם כי זה ההר חמד אלהים לשבתו · וכן נקראו גבות עינים לפי שהם גב לעינים · והנכון כי שרש כל אלה גבב והת״ש יכיח הפל ממלת גבנונים להקל ·

גבא ולחשף מים מגבא · בשש נקודות · והקבוץ גבאים · בבאתיו וגבאיו · מקוה מים ותרגום בור גובא ·

גבה לא גבה לבי ולא רמו עיני · על כן גבהתא קומתו · באל״ף תמורת הא · ויגבה יי צבאות · ותגבהנה ותעשינה תועבה לפני · כמו ותגבהנה · ובא בן לזות מלת ותעשנה ואף על פי כן נכון הוא בלשון כמו תבואנה · ותבואנה · והתאר השפלתי עץ גבה · חיני גבוהים תשפלנה · אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה · פירוש אמרות גבוהות · ומשקל אחר תועבת יי כל גבה לב · גבה עינים · מגבה רוח · ואפשר שהוא ממשקל גבוה · אבל מפני כובד קריאת הה״א מפני חסרו הקבוץ מן הבי״ת · והשם עיני גבהות אדם · ומשקל אחר גובה שמים · ולפני כשלון גובה רוח · ויירא בגבהו : והקבוץ גבהי שמים · ומשקל אחר אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו · בשקל בגדול זרועך · והפעל הנוסף מגביה פתחו · אם תגביה למעלה · אם תגביה כנשר · כולם ענינם ידוע ופירוש אם תגביה כנשר את תגביה קנך כנשר או יהיה פעל עומד · וכן המגביהי לשבת · והיו״ד נוספת וכן המשפילי ·

גבח גבח הוא טהור הוא · בקרחתו או בגבחתו · בקרחת או בגבחת · הגבחת הוא מקום שלא היה בו שער אבל קרחת הוא שהיה בו שער ונמרט וכן גבחת הבגד שאין הבגד חדש ואין בו שער מפני הצרעת אבל קרחת הבגד שנמרט שער שבו מפני ישנו והצרעת בו וכן אמר התרגום בקרחתו או בגבחתו שאמר על הבגד בשחיקותיה או בחדתותיה · וכן פירשו

בספרא בקרחתו אלו השחקים בגבחתו אלו החדשים ושם פירשו קרחת וגבחת הראש ואמרו אי זו קרחת ואי זו גבחת מן הקדקד שופע לאחוריו זו היא קרחת מן הקדקד שופע לפניו זו היא גבחת ׃

גבל לא תסיג גבול רעך · והגבלת אל שפתה סביב · (דברים יט · יחזקאל מג) גבול האמה כלומר המסגרת סביב תהיה זרת · והקבוץ שוד ושבר בגבוליך · והפעל ממנו (ישעיה ס) אשר גבלו ראשונים · והירדן יגבול אתו · (דברים יט · יהושע יח) וגם חמת תגבל בה · פירוש תהיה לה גבול · והכבד (זכריה ט) והגבלת את העם · הגבל את ההר · פירוש תשים גבול · (שמות יט · שם) והתאר מגבלות תעשה אותם · בפלס הערים המגבלות · (שמות כח) והשם בלשון נקבה וכסמת גבלתו · והקבוץ גבולות (ישעיה כח · איוב לח) ישינו · ובמשקל אחר שרשות גבלות · בפלס עבותות · (שמות כח) ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים · הם פוסלי (מלכים א׳ ה) האבן בקו ובמדה כמו שפוסלין פנות הבית בקו ובמדה תותנין חוט של סקרא בסוף מתחתם או משרשטין ב בשרטוט ומשם יפסלו האבן והוא מענין גבול כלומר ששמים גבול למדת האבן · והמפרשים פירשו גבלים אנשי גבל שהיו אומני אבן · וכן זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך · שהיו אומני אבן ׃ (יחזקאל כז)

גבן הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני · ידוע (איוב י) ורבי יונה הביא בזה השרש או גבן או דק · (ויקרא כא) הרים גבננים · וכבר כתבנום בשרש גב והוא הנכון ׃ (תהלים סח)

גבע בגבע בנימין · בסגול · ובהא הנקבה גבעה · (שמואל א׳ יג) ובסמוך גבעת שאול · גבעת הערלות · (שמואל א׳ יא · יהושע ה) והרבות הררים והגבעות · הגבעה כמו הר אבל אינה (ישעיה מ) גבוהה כמו ההר · וענין אחר ומגבעות תעשה להם · (שמות כח) הם הכובעים שמשימין על הראש לתפארת · וענין אחר וימצא הגביע · ואת גביעי גביע הכסף · שלשה (בראשית מד · שם) גביעים משוקדים · ובמנורה ארבעה גביעים · האיש (שמות כה · שם) אשר נמצא הגביע בידו · והוא כמו כוס אבל הוא עשוי (בראשית מד) בתכונה אחרת והוא שאמר גביעים מלאים יין וכוסות ׃ (ירמיה לה)

גבר גבר חסדו על יראיו · ברכות אביך גברו · (תהלים קג · בראשית מט) וחמים גברו · מאריות גברו · בצרי בעגור (בראשית ז · שמואל ב׳ א) והמפסק · כי לא בכח יגבר איש · כי יהודה גבר באחיו · (שמואל א׳ ב · דה״א ה) גם גברו חיל · פירוש גם (איוב כא) גברו בחיל · וההתפעל ואל שדי יתגבר · ופשעיהם (איוב טו · איוב לו) כי יתגברו · והשם קול ענות גבורה · והקבוץ ואם (שמות לב · תהלים צ) בגבורות שמונים שנה · איה קנאתך וגבורתיך · (ישעיה סג) והפעל הכבד העובר וגברתי את בית יהודה · וחילים (זכריה י) יגבר · וגברתים ביי · ופירוש וחילים יגבר אם (קהלת י · זכריה י) הקרדום קהה צריך הבוקע בו להוסיף כח וחיל · והכבד אחר והגביר ברית לרבים · ללשוננו נגביר · כלם (דניאל ט · תהלים יב) לשון חוזק ואומץ ונצוח · והתאר הוא החל להיות גבור בארץ · גבורים המה · והתאר אחר הן גביר (בראשית י · שמואל ב׳ יז) שמתיו לך · פירוש אדון וראש · ולנקבה אמר למלך (בראשית כז) ולגבירה השפילו שבו · לעולם אהיה גברת ׃ (ירמיה יג · ישעיה מז) גברת ממלכות · שרי גברתי · ותקרא האיש גבר (ישעיה מז · בראשית טז) לפי שיש לו גבורה על האשה · דרך גבר בעלמה · (משלי ל) גבר לא יצלח בימיו · בשש נקודות · וכן אמר בארכה (ירמיה כב) גבר במסלתו ילכון · לפי שהמשילם לאנשים וגבורים ׃ (יואל ב) טלטלה גבר · פירשו בו רבותינו לפי שטלטול האיש (ישעיה כב) קשה מטלטול האשה · ועוד נכתבנו בשרש טיל ׃

(66 לפי פסוק מצא שמד סונכן להוסיף הלית ס׳ זולת זה סיה לו לומר גברו מפיעל סתגם או הגבירו מבנין מספל)

והקבוץ הגברים לבד מטף · ומשקל אחר עם גבר תמים (שמות יב · תהלים יח) ומשקל אחר עם גבור תמים ׃ (שמואל ב׳ כב)

גבש ראמות וגביש לא יזכר · אבן מהאבנים (איוב כח) היקרות · ורבי יונה פירש כגר ממיני השהר והפסים · ואבני אלגביש · פירוש אבני ברד דומות אל (יחזקאל יג) גביש כי הוא שתי מלות במקצת ספרים המדויקים ובמקצתם ימצא מלה אחת ואף על פי כן יתכן להתפרש שתי מלות ׃

גד והמן כזרע גד הוא · והוא כוסברתא בלשון (במדבר יא) רבותינו וכן בערבי נקרא אלכסבור ובלעז קוריינדרי ומה שאמר כזרע גד לבן אין סמיכות המן אל הגד שיהיה עינו כן כי אין הגד לבן אלא שהיה גרגרים דקים כדמות גרגרי הגד אבל המן היה לבן וכן אמר בפסוק האחר ועינו כעין הבדולח לחודיע כי אין סמיכותו אל הגד בעבור עינו כי אם לתכונתו · וענין אחר העורכים לגד שלחן · למזל · ואמר רבי משה (ישעיה סה) הכהן שהוא כוכב צדק שיורה על כל דבר טוב כי כן יקרא בלשון קדר ואמר כי כמוהו בא גד · כלומר בא (בראשית ל) מזל טוב ׃

גדד יגודו על נפש צדיק · וכחכי איש גדודים · (תהלים צד · הושע ו) בא גד · כלומר גדוד הגדוד כי בתולדה היה (בראשית ל) לה גדוד בנים · גד גדוד יגודנו · לשלות לעם יגודנו · (בראשית מט · חבקוק ג) הנה תמורת הכפל ועוד נכתבם בשרש גוד · וההתפעל ובית זונה יתגודדו · יתחברו גדודים גדודים · עתה (ירמיה ה) תתגודדי בת גדוד · ורבי יונה הכניס בזה הענין (מיכה ד) העורכים לגד שלחן · כלומר במלוי כמו שאמר הממלאים (ישעיה סה) למני ממסך · וענין אחר על כל ידים גדודות · ומלת (ירמיה מח) כן מסתתרת עמו כי היה לו לומר כל ידים גדודות לכן בלא מלת על אלא שמלת כן מסתתרת עמו ופירו׳ על כן כל ידים גדודות וכן הוסיף בו יונתן שתרגם על כל סיען מתהממין · או יהיה גדודות שם תואר ממנו גדודה בפלס חלושה מלוכה · וההתפעל ממנו ויתגודדו (מלכים א׳ יח) במשפטם · עד מתי תתגודדי · ולא יתגודד ולא יקרח · (ירמיה מז · שם טז) לא תתגודדו · וקרועי בגדים ומתגודדים · כלם (דברים יד · ירמיה מא) ענין שריטה בבשר · ומזה הענין נחת גדודיה · כי (תהלים סה) החרישה שיחרוש החורש בארץ הם כמין שריטה בבשר והם העמקים שבין תלם לתלם כי הגבוה יקרא תלם והחרישה שהוא העמוק גדוד ׃

גדה השלח יהודה את גדי העזים · הקטן יקרא (בראשית לח) גדי בין מן העזים בין מן הכבשים שהרי סמך גדי לעזים · ודומה כי יש גדי שאינו מן העזים · ורבי אברהם אבן עזרא פירש לא יקרא גדי כי אם מהעזים ומה שאמר גדי עזים כלומר קטן שעדיין צריך לעזים וכן שעיר עזים · ואמר כי כן נקרא בערבי גדי · והקבוץ אחד נושא שלשה גדיים · שני גדיי עזים · ובלשון (שמואל א׳ י · בראשית כז) נקבות ורעי את גדיותיך · לא תבשל גדי בחלב אמו · (שיר א׳ · שמות לד) ומה שאמר גדי הוא הדין לכל בשר בהמה אלא שדבר הכתוב בהוה ומה שמנהג העולם לאכול כי מנהגם היה לאכול הגדיים יותר מהטלאים כאשר מצאנו בכל מקום במקרא שני גדיי עזים · אנכי אשלח גדי עזים · ותעשה (בראשית לח) לפניך גדי עזים · את אשתו בגדיי עזים · אחד נושא (שופטים ו · שם טו) שלשת גדיים · ומה שדבר על הקטן שבבהמה לפי שאין דרך לבשל בשר בהמה גדולה בחלב כי החלב מתבשל במהרה ולא כן תבשר אלא אם כן בשר הקטנים מן הבהמות שהן קרובים להתבשל · ומה שאמר בחלב אמו

אמר לפי שהלב עזים הוא המרובה זבו דבר הכתוב על
ההוה כמו שאמר ודי חלב עזים · וכן בדברי רבותי׳ דברו
בו בהוה לפי שהוא הנמצא יותר כמו שאמר עז לחלבה ·
מה שעזי הולבות מכור לך · וכן דרך הכתוב לדבר על
ההוה כמו שאמר ואת בת היענה והוא הדין ליענה
עצמה אלא שאין מנהג העולם לאכול אותו אלא בעודו
קטן שהוא רך אבל בשיגדל בשרו קשה מאד ואין ראוי
לאכלו והנקבה הקטנה יותר רך בשר״ה מהזכר לפיכך
אמר בת · ורז״ל דרשו כי לפיכך אמר בחלב אמו מי שיש
לו חלב אם יצא עוף שאין לו חלב אם כי אסור בשר עוף
בחלב אינו מן התורה אלא מדברי סופרים · וענין אחר
מָלֵא עַל כָּל גְּדוֹתָיו · וְהָלַךְ עַל כָּל גְּדוֹתָיו · על כל שפתיו
מפה ומפה · וכתב רבי יעקב בן אלעזר אֲשֶׁר פָּתוּךְ הַנַּחַל
הַגַּד וְאֶל יַעְזֵר · הוא אחד מן גדותיו · ויונתן תרגם
דבנו נחלא דבשבט גד ״

גדל

מַה גָּדְלוּ מַעֲשֶׂיךָ · יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ · כַּאֲשֶׁר
גָּדְלָה נַפְשְׁךָ · וַיִּגְדַּל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה · רַק
הַכִּסֵּא אֶגְדַּל מִמֶּךָּ · פירוש בדבר הכסא כי גם הוא עומד
ואינו יוצא כאשר כתב רבי יונה · וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל ·
הוא מקור או תאר בענין פועל · וההתפעל וְהִתְגַּדִּלְתִּי
וְהִתְקַדִּשְׁתִּי · כִּי עַל כֹּל יִתְגַּדֵּל · והפעל הכבד גִּדַּל
הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ · אַחֵל גַּדֶּלְךָ · ענין אלה וכל הדומים
להם יקר וחשיבות · וַיְגַדֵּל הַיָּלֶד · וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים ·
ענינם והדומים להם תוספת השנים · גַּם הָאִישׁ מֹשֶׁה
גָּדוֹל מְאֹד · ביקר וחשיבות · אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל · בשנים
וכן פירשוהו רבותי׳ ז״ל כי יפת גדול שבאחיו היה בשנים
אֶת שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים · גדולים באורה · אשה
גְּדוֹלָה · חשובה ונכבדת · הַמַּסּוֹת הַגְּדֹלֹת · גדולות
בפלא · והתאר במשקל אחר הוֹלֵךְ וְגָדֵל וָטוֹב · והקבוץ
גִּדְלֵי בָשָׂר · בפלס זקני מואב · והשם עַל פְּרִי גֹדֶל ·
כְּגֹדֶל חַסְדֶּךָ · אֶת כְּבוֹדוֹ וְאֶת גָּדְלוֹ · ובשורק הַלְלוּהוּ
כְּרֹב גֻּדְלוֹ · ומשקל אחר לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה ·
וְלִגְדֻלָּתוֹ אֵין חֵקֶר · ומשקל אחר בְּגְדֹל זְרוֹעֲךָ · ועל
ענין התרבות כי מִבְּשָׂרִי גְּדֵלַנִי כְאָב · והוא עומד ופירש
גדל עמי · והוא שב אל היתום שזכר למעלה · וכן
ומבטן אמי אנחנה שב אל האלמנה ומה שאמר ומבטן
אמי הוא דרך הפלגה כמו בעודך עד היום הזה וזולתו ·
ורבי יונה כתב בי גדלני עוכר · והפעל הכבד בתוספת
ודבר ענין הַרְבִּי וְהַגְדִּילִי · והכבד הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם
אֵלֶּה · וְעָשָׂה כִרְצֹנוֹ וְהִגְדִּיל · וְאַל תַּגְדֵּל פִּיךָ ·
הַמַּגְדִּילִים עָלָי · חֵרְפוּ אֶת עַם יְיָ וַיַּגְדִּלוּ עַל גְּבוּלָם ·
וַיַּגְדִּלוּ עַל עַם יְיָ צְבָאוֹת · פירוש ויגדילו פיהם ·
הִגְדִּיל עָלַי עָקֵב · וּסְפִיר הַטְּוֹיִם הִגְדִּיל · פירוש הגדיל
לעשות כח וגבורה · עַד דָּוִד הִגְדִּיל · פירוש הגדיל
לבכות · מַגְדִּיל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ · והתאר מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת
מַלְכּוֹ · והפעל הדגוש מַיִם גִּדְּלוּהוּ · וְגָשַׁם יְגַדֵּל ·
גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ · חַיִל גָּדוֹל מְאֹד · רוצה לומר
רוב הממון · וכן וַיִּזְבְּחוּ בַיּוֹם הַהוּא זְבָחִים גְּדוֹלִים ·
כי הלשון הזה משמשין בו בכל ענין הרבוי בין בענין
האיכות בין בענין הכמות · וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ · כְּמִגְדַּל
דָּוִיד צַוָּארֵךְ · אָאוּץ אֶת הַמִּגְדָּל הַזֶּה · ובחולם מִמִּגְדֹּל
סְוֵנֵה · הוא תבנית הגבוה והגדול · והקבוץ בִּגְפוּל
מִגְדָּלִים · ובלשון נקבות וּמִגְדְּלוֹתַיִךְ יִתֹּצוּ · מִגְדְּלוֹת
מֶרְקָחִים · הפרחים שיגדלו בבשמים · גְּדִלִים מַעֲשֵׂה
שַׁרְשְׁרוֹת · תרגום מעשה עבות עובד גדילו · גְּדִילִים

תַּעֲשֶׂה לָּךְ · הציציות התלויות בבגד שאינם ארוגים
יקראו גדילים · וענין הפסוק על הציצית אשר צונו
במקום אחר · ומה שאמר הנה בלשון גדיל ושם בלשון
ציצית כי מצות ציצית לחזור״ה שליש גדיל ושני שליש׳
ענף ״

גדע

גָּדַע בָּחֳרִי אָף · וְגִדַּעְתִּי אֶת זְרֹעֲךָ ·
וְרָמֵי הַקּוֹמָה גְּדוּעִים · והנפעל נִגְדְּעָה
לָאָרֶץ · נִגְדְּעָה קֶרֶן מוֹאָב ·
והפעל הכבד וַאֲשֵׁרֵיהֶם
תְּגַדֵּעוּן · וְכָל קַרְנֵי רְשָׁעִים
אֲגַדֵּעַ · ושלא נזכר פועלו
מִמֶּנּוּ שְׁקָמִים גֻּדָּעוּ · כלם
ענין כריתה ״

תוספות: אין לה הניה נגדע היום טרכים שוטים כו קורין אותו כנגדע כל״ה וכן לה דמשמע לשון גרוע:

גדף

אֶת מִי חֵרַפְתָּ וְגִדַּפְתָּ · אֶת יְיָ הוּא מְגַדֵּף · והשם
גִּדּוּף · והקבוץ וְיִשְׂרָאֵל לְגִדּוּפִים · וְגִדֻּפֵי
בְּנֵי עַמּוֹן · ובהא הנקבה גְּדוּפָה · והקבוץ וּמִגִּדֻּפֹתָם
אַל תֵּחָתּוּ · ומשקל אחר חֶרְפָּה וּגְדוּפָה · בפלס ענות
חלושה · החרפה והגדוף ענין אחד הם ״

גדר

גָּדַר דְּרָכַי בְּגָזִית · גָּדַר בַּעֲדִי וְלֹא אֵצֵא ·
אָרְחִי גָּדַר וְלֹא אֶעֱבוֹר · וְלַגֹּדְרִים
וּלְחֹצְבֵי הָאֶבֶן · וְגָדַרְתִּי אֶת גְּדֵרָהּ · וַתִּגְדְּרוּ גָדֵר עַל
בֵּית יִשְׂרָאֵל · והשם אשר לוקח הפעל ממנו גְּדֵר מָוֶת
וְגֶדֶר מָוֶת · פָּרוֹץ גְּדֵרוֹ · גְּדֵר הַדְּחוּיָה · והקבוץ
לָמָּה פָּרַצְתָּ גְדֵרֶיהָ · יוֹם לִבְנוֹת גְּדֵרָיִךְ · והשם בלשון
נקבה חֵמַת הַיּוֹצְרִים וְיֹשְׁבֵי נְטָעִים וּגְדֵרָה · כלומר היו
יושבים במקום הנטעים שהיו נוטעים הנטעים ועושים
הגדרות · ומשקל אחר לשם בלשון נקבה הַגְּדֵרָה
חֲנִינָה · והקבוץ וְהִתְשׁוֹטַטְנָה בַּגְּדֵרוֹת · הַחוֹנִים
בַּגְּדֵרוֹת · פָּרַצְתָּ כָל גְּדֵרֹתָיו · ומשקל אחר וְגָדֵר
אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה · בשש נקודות או הוא המשקל הראשון
בעצמו אלא שנשתנה כן בסמיכות כמו גל כתף ענין
הכל סתימה וסגירה וכל כותל העשוי לגנות ולכרמים
וכל כותל שאינו בנין חוץ כבנין הבתים והחומות יקרא
גדר וכן גדר החצר · וכן

נאמר לסגירה ולסתימה
שעושין למרבץ הצאן
גְּדֵרֹת צֹאן נִבְנֶה לְמִקְנֵנוּ ·
וּגְדֵרֹת לְצֹנַאֲכֶם · והוא
הנאמר בדברי רבותינו ז״ל
דיר באמרם נכנסות לדיר

הספרים מכין פותה וכן גדר הוא כי גדר של אבנים מכוסים זה על גב זה בלי טומר וטיט והוא מה פירש רש״י על גדר פוה וגדל פוה סתם גדל של אבנים:

להתעשר · ורש״י פירש מזה והתשוטטנה בגדרות ·
כלומר התשוללנה בזבל גדרות צאן דרך בזיון · ויונתן
תרגם ויתחממן בסיין ״

גרש

מַגְרִישׁ וְעַד קָמָה · וְנֶאֱכַל גָּדִישׁ · התבואה
אחר שנקצרה כשהיא צבורה כגורן נקראת
גדיש ומזה אמרו רבותינו ז״ל למלוי המורה על שפתו״ה
כל המדות שהיו במקדש היו נגדשות · אין מוחקין
במקום שגודשין · וְעַל גָּדִישׁ יִשְׁקוֹד · פירוש ימהר
להאסף לקברות כמו הגדיש שאוספין אותו בזמנו אחר
שנתבשל כן הוא״ה יאסף בזמנו · ורבינו האיי זכרונו
לברכה פירש גדיש הקובה שהיא״ה עשוי״ה על הקבר
כמנהג ארץ ישמעאל · ויפה פירש כמו שאמר הכתוב
למעלה והוא לקברות יובל · והקובה היא עשויה כמו
הגדיש ״

גה גֵּה גְּבוּל אֲשֶׁר תִּתְנַחֲלוּ אֶרֶץ הָאָרֶץ · כמו זה וכן תרגם יונתן דין תחומא · והגי״ל ז״ל באלפא ביתא דאטבח״י

לא לגה לגוים כמו לכן לגוים מכולל כמרס גם ויש אומרים פסוק שמו גה כמוף וכן במסורת גם לית פתיח בה וכן כירס רשי יש לפרשו כמו גה :

גהה וְלֹא יִגְהֶה מִכֶּם מָזוֹר · ענינו ולא ירפא · וכן לֵב שָׂמֵחַ יֵיטִיב גֵּהָה · וחסרה ממנו כ״ף הדמיון ומשפטו כגהה פי׳ לב שמח ייטיב לגוף כמו הרפואה · ואדני אבי זכרונו לברכה פירשו בלא כ״ף הדמיון ופירש לב שמח ייטיב הרפואה כלומר כי יותר תועיל הרפואה כשהחולה יהיה לו לב שמח ומתעורר ומרגיע וירפא במהרה יותר ממי שיהיה לו לב עצב והנה כי הלב השמח ייטיב הרפוא׳

לא ורשי פירש מזה לשון מוגה בפלס ממס פניו מליבי וכומז ומבל סקקוק :

גהר וַיִּגְהַר אַרְצָה · וַיִּגְהַר עָלָיו · ענין פשוט הגוף כלו ופירוש ויגהר ארצה שנפל על בטנו לארץ והתפשט כולו וכן אמר בו התרגום ונחין לארעא מן ד־הולך על גחון שענינו הולך על בטנו בפשוט הגוף כולו ·

לא לכל ויתפר עליו תרגום ולפסים לשון פיישות :

גו מִן גֵּו יְגֹרָשׁוּ · מתוך · ופירושו מתוך העיר יגורשו כתרגום תוך גו · וענין אחר וְשֵׁבֶט לְגֵו חֲסַר לֵב · גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים · וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ · כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל חֲטָאָי · ובהבלע הנח כרגש וְאוֹתִי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גַוֶּךָ · וַתַּשְׁלִיכִי אוֹתִי אַחֲרֵי גַוֵּךְ · וַיַּשְׁלִכוּ אֶת תּוֹרָתְךָ אַחֲרֵי גַוָּם · כמו גוף · והמכסה בו הוא הנקבה שֶׁלֶף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה · ויתכן שהוא שרש ואינה לנקבה והנגי עתיד להביאם ·

גוב יוֹצֵר גֹּבַי · וַיִּסְפְּרֵךְ גְּבוֹב גּוֹבָי · באו בסימן אחד מסימני הרבים וכן וקרע לו חלוני והשופי שת · על כל אצילי ידי · והרגים חורי בכלם נפלה מחם סם הרבים · וְמִשֶּׁשֶׁת גֵּבִים שׁוֹקְקוֹ בוֹ · ענין כלם ארבה כתרגום ארבה גובא · וענין אחר עָשׂה הַנַּחַל הַזֶּה גֵּבִים גֵּבִים · בָּאוּ עַל גֵּבִים לֹא מָצְאוּ מַיִם · הפירות הפירות כמין בורות · ותרגום בור גובא · וכן וַיִּסְפֹּן אֶת הַבַּיִת גֵּבִים · כלומר שעשה קרוש כמין בורות שהיו הלוחות חקוקים על תבנית הבורות · ויונתן תרגם וטלל ית ביתא בהנתרכין · ולא ידעתי מה הוא הנתרכין והנכון בעיני כי פירוש גבים צלעות כי צלעות הבהמה יקראו גב כמו שאמרו על גבי בהמה · וכן צלעות האדם כשהוא כפוף כמו שאמר עַל גַּבִּי חָרְשׁוּ חוֹרְשִׁים · וענינו כי קרה תבנית בצלעות כלומר בצלעור־ת ברושים כמו שאמר יוֹשְׁבֵי הַגֵּבִים · פירושו בקשות ·

גוד יְגוּדֶנּוּ וְהוּא יָגֻד עָקֵב · כבר זכרנו אותם שהם ענין גדוד ואף על פי שאינם משרשו ויהיה גוד וגדד בענין אחד וכמותם רבים · ואולם גם הם משרש גדוד ויהיה הנח תמורת אות הכפל · ויש לפרש ענין כריתה מלשון ארמי גֹּדּוּ אִילָנָא ·

גוה כִּי הִשְׁפִּילוּ וַתֹּאמֶר גֵּוָה · תִּקְרַב נַפְשִׁי מִמְּנִי גֵוָה · וְגֵוָה מִגֶּבֶר יְכַסֶּה · כמו גאוה והאלף מומרת בו״ו · שֶׁלֶף וַיֵּצֵא מִגֵּוָה · פירושו מגוף ואפשר להיות כזה השרש גֵּוִי נָתַתִּי לְמַכִּים · וַתָּשִׂימִי כָאָרֶץ גֵּוֵךְ · וכלם שזכרנו בשרש גו · וכשנכתבה בו ת״ו הנקבה־ הוסרה הה״א לסמ״ך הפועל בו״ו ואמרו כִּי מְגִוַּת הָאָרֶץ

רְדֵה חֲדָבֶשׁ · וּנְתַתּוֹ בְתַרְשִׁישׁ · בִּלְתִּי אִם גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ · אֶת גְּוִיַּת שָׁאוּל וְאֵת גְּוִיֹּת בָּנָיו · אֶת גְּוִיּוֹת יְחַנֶּה · כמו גופת גופותינו ·

גז כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה · קמוץ כמו קם שב ואילו היה מן גזז היה פתוח והוא פעל עומד · והיוצא וַיָּגָז שַׂלְוִים · וְגֹזִּי אֶת רֹאשׁוֹ · אַתָּה גוֹזִי · והוא תאר בפלס טובי כלם ענין הסרת הדבר ממקומו והוצאתו ·

גח כִּי אַתָּה גֹחִי מִבָּטֶן · תאר בפלס גוזי וענינו מוציאי מבטן · והכבד כִּי יָגִיחַ יַרְדֵּן אֶל פִּיהוּ · כי יוציא · מְגִיחַ מִמְּקוֹמוֹ מוציא ויש אומרים שהוא כודר יוצא ממקומו · בְּגִיחוֹ מֵרֶחֶם יֵצֵא · בצאתו · וַתָּגַח בְּנַהֲרוֹתֶיךָ · ותוציא · ויהיה מבנין הקל בפלס ותנח התיבה או מבנין הנוסף בפלס וירח יי · ואפשר כי מהענין הזה נקרא גיחון לפי שהוא יוצא ומתפשט הרבה כי הוא נהר גדול כמו שאמר הסבב את כל ארץ כוש · ואדני אבי ז״ל כתב כי הוא יאור מצרים הנקרא גיחון לפי שיוצא ומשקה הארץ · והסמוך לירושלם נקרא גם כן גיחון ואף על פי שהוא קטן והוא הנקרא שילוח כי כן תרגם יונתן והורדתם אותו אל גיחון לשילוחא · ואפשר שנקרא גיחון לפי שהוא יוצא אל הגנות להשקותם · חוּלִי וָגֹחִי בַּת צִיּוֹן כַּיּוֹלֵדָה · ענינו והאנחי וגם הוא מהענין הראשון כי האנחה הוצאת הנשימה ·

גוי גּוֹי אֶחָד בָּאָרֶץ · וְיֶתֶר גּוֹיִי יְנַחְלוּם · יו״ד הבנוי חסרה מהמכתב ונשארת במבטא · גּוֹיִם רַבִּים וַיֹּאמֶר יי לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בְּבִטְנֵךְ · לִשְׂמֹחַ בְּשִׂמְחַת גּוֹיֶךָ · וּמְשַׁכֶּלֶת גּוֹיַיִךְ · וְגוֹיַיִךְ לֹא תְכַשְּׁלִי עוֹד · בכלם נעלמה יו״ד הרבים מהמכתב ונשארת במבטא · ובן וּבֵאלֹהֵי גּוֹיֵי הָאֲרָצוֹת · חסרה יו״ד הרבים ונשארת במבטא · ואמרו על קבוץ הארבה כִּי גוֹי עָלָה עַל אַרְצִי · ורבותינו הרגילו בלשונם לקרא לאיש אחד שאינו מישראל גוי והיה ההרגל הזה אצלם לפי שכל איש שהיו רוצי׳ לזכור שאינו מישראל רק מגוי אחר ולא נתברר אצלם מאי זה גוי הוא אם אדומי או ישמעאלי או משאר האומות לפיכך היו אומרים גוי כלומר שהוא מגוי אחר שאינו מישראל · ורבי יונה אמר כי גוי נופל על איש אחד כאשר אמר הֲגוֹי גַּם צַדִּיק תַּהֲרֹג · והישר בעיני כי בעבור עמו אמר כי היה קצף יי עליו ועל עמו וכן אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה · ועוד וירפא אלהים את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו · הנה ברור כי לא לקח אבימלך לבדו ·

גיל וְגַלְתִּי בִירוּשָׁלַםִ · והפעל הכבד גִּיל יָגִיל אֲבִי צַדִּיק · וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ · גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן · והוא מלרע · וְגִילוּ בִרְעָדָה · תָּגֵל נַפְשִׁי · וַיָּגֶל כְּבוֹדִי · וְאַתָּה תָּגִיל בַּיי בִּקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלָּל · וְנַפְשִׁי תָּגִיל בַּיי תָּשִׂישׂ · והשם הַשְּׂמֵחִים אֱלֵי גִיל · אַל תִּשְׂמַח יִשְׂרָאֵל אֶל גִּיל בָּעַמִּים · פירוש אין לך לשמוח לשום שמחה כמו שאר עמים כי הם לא עזבו אלהיהם ואתה זנית מעל אלהיך · ובה״א הנקבה כי הִנְנִי בוֹרֵא אֶת יְרוּשָׁלַםִ גִּילָה וְעַמָּהּ מָשׂוֹשׂ · ובת״ו תמורת הה״א אַף גִּילַת וְרַנֵּן · כלם ענין שמחה וששון · ויש מפרשים וכמריו עליו יגילו · יאבלו · ואין צורך רק הוא במשמעו מענין שמחה · וכך הוא הפירוש כי אבל עליו עמו וכמריו שעליו יגילו קודם זה ועתה יאבלו עליו ·

גוע לא גוע בעונו · פירוש לא גוע לבדו · הן גוענו אבדנו · כל אשר בארץ יגוע · עני אני וגוע מנער · ויגוע ויאסף אל עמיו · והמקור בגוע אחינו לפני יי · בפלס כשכב אתי המלך · ומקור אחר האם תמנו לגוע · ענין צריעה מיתה קלה שאינה באריכות חולי ·

גוף ארת גופת שאול ואת גופות בניו · הת״ו לנקבה · ונבלע

חנו״ן בדגש וכנוהו בלשון זכר כמלרת אם בגפו יבא בגפו · ור״ל מחמו כו כלשון רסס טפים ·

יצא · כמו בגופו · ונבלע הנה בדגש כמו ופשורי צצים רוצה לומר אם בגופו לבדו יבא שלא בא גוף אחר עמו שהוא אשתו ·

גור וגר זאב עם כבש · עם לבן גרתי ואחר עד עתה · יגורו בך נדחי · גור בארץ הזאת · מי יגור באהלך · ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה · גרים יאכלו · פירוש אותם שיבאו לגור יאכלו · ויש לפרש גרים יאכלו כמו ·ים שפירושו כבשים ·

ברץ נחל מעם גר · פירוש ממקום שהיו גרים שם המים יצאו · והשם נגרות כמים · ·· כי אותיות נלכן מתחלפים אבל לדעת רס אלא שאין מתחלפים רק יהוא ·

ומשקל אחר. רעות במגורם בקרבם · שריד במגוריו · ימי שני מגורי · בלם בשרק · והתפעל סער מתגורר · אשר אני מתגורר עמה · ענין דירה · והתאר כי גר יהיה זרעך · כי גרים הייתם · ובין גרו · פירוש שכנו הגר אצלו · לגר אשר בשעריך · הוא הנכרי הגר בארץ ישראל שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה · וכן תמכר לגר תושב · וכן כל גר שהזכירה תורה שהוא גר בארץ ישראל הוא שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ויש מהם שנתגייר מכל ושנתיהד והוא הגר שהזהירה תורה על ענין המצות כמו האזרח והגר · ולגר ולאזרח הארץ · והגר הגר בתוכם לא יאכל דם · והענין שני לא תגורו מפני איש · יגורו שכן שומרון · גורו לכם מפני חרב · לולי כעס אויב אגור · והמתרגם תרגם אותו מן אגרה בקציר · והשם ומגורותם אביא להם · בשורק · מגורת רשע היא תבואנו · בחולם · כי אם מגור מסביב · בחולם · מגורי אל חרב היו את עמי · מגורי מסביב · בשורק · ענין פחד · ופירוש מגורי אל חרב פחדי חרב היו לעמי · והענין שלישי יגורו עלי עזים · יגורו יצפונו · הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך · ויש לפרש מזה יגורו שכן שומרון · אלה הם עומדים · והשוברים כל יום יגורו מלחמות · ובחולם יגורהו בחרמו · והתפעל על דגן ותירוש יתגוררו · ענין אסיפה וקבוץ · ופירוש מי גר אתך מי שיתקבץ עמך להלחם והוא אומר זה על גוג ומגוג עליך יפול כמו שנאמר עליו במקום אחר על הרי ישראל תפול · והשם העוד הזרע במגורה · ויתכן לפרש מזה כי רעות במגורם כלומר במקום שנאספים שם · ובתוספת שתי ממ״ין נהרסו ממגורות · בשורק · ואאול כתב כי המם הראשונה לשמוש לפיכך נדגשה המם השנית ופתח המם מקום חירק כמו למבראשונה ענינם מקום אסיפת התבואה · ויש לפרש מזה ספר מתגורר וכן ת׳ עילעל מתבגש · ואמר בו חסורה ב׳ בתרי לשוני · ופירוש העוד הזרע במגורה דרך שאלה

כלומר יש לכם עוד זרע במגורה שתשעו עליו אין לכם כי אם הזורע בארץ לפיכך צריכים אתם אל ברכתי ואם תחלו בנין הבית תבירו מיד ברכתי שאשלח לכם בזרע ובפרי העץ · ורבינו שלמה פירש עדין לא זרעתם בשנה זו כי הזורע עדין במגורה והאילנות עדין לא הנטו פירות והן ומעתה תזרעו בזמן ברכה כי בנין הבית יביא ברכה במעשה ידיכם · גור אריה יהודה · בתוך כפירים רבתה גוריה · הניקו גוריהן בת עמי · ובחולם גזרה בגורי אריות · ולנקבות בדי גורותיו · בני החיות בעודם קטנים יקראו גורים ·

גוש לבש בשרי רמה וגוש עפר · התיבת עפר ודומה לו בדברי רבותינו שנעקרו בגושיהן ·

גזז לגזז את צאנו · ותאה שמפתי כי גוזים לך · גזי נזרך · ויקרע את מעילו ויגז את ראשו · והנפעל וכן נגזו ועבר · כלומר נכרתו · והשם ירד כמטר על גז · הדשא שנקצר ונשארו שרשיו ועוד יצמח עם המטר · וכן אחר גזי המלך · וכן הצמר שנגזז מן הצאן גז צאנך · נימץ טל מן הגזה · את גזת הצמר · ומן השרש הזה והענין הזה גזית ומשפטו להיות גזית בדגש ובא הנח תמורת הדגש כמשפט · אבני גזית · לא תבנה אתהן גזית · פירוש אבני כריתה כלומר אבנים נפסלות ·

גזל והשיב את הגזלה אשר גזל · אשר גזלו עבדי אבימלך · פן תגזול את בנותיך מעמי · והנפעל ונגזלה שנתם · והשם בתשומת יד או בגזל · והסמוך גזל אח · אם עושק רש וגזל משפט וצדק בחמש נקודות ענינם ידוע · וענין אחר ותור וגוזל הוא בן היונה ואמר גוזל שענינו העוף הקטן כמו על גוזליו ירחף · לפי שלא יכשר לקרבן מן היונים כי אם הקטנים ·

גזם יתר הגזם · הוא מין ארבה ·

גזע מגזע ישי · בסגול · בל שרש בארץ גזעם · ובעפר ימות גזעו · העץ הנקטף ושרשו נשאר בארץ יקרא גזע · וכן אמרו רבותינו ז״ל גזעו מחליף ועוד אמרו העולה מן הגזע שלו מן השרשים של בעל הבית פירוש כל גוף האילן מן הארץ ולמעלה והסעיפין העולים ממנו הן של לוקח והשרשין הם הטמונין תחת הארץ העולה מהם של בעל הבית ·

גזר גזר מכלה צאן · לגוזר ים סוף לגזרים · גזרו את הילד החי · ויגזרו העצים · והנפעל כי נגזר מארץ חיים · והמה מידך נגזרו · והשם בין הגזרים האלה · והגזרה והבנית · ענין כריתה וחתוך · ופירוש הגזרה והבנית הלשכה הגזורה מתבנית · וכן אל פני הגזרה אשר על אחריה · ויונתן תרגם הגזרה באורתה · וכן ספיר גזרתם · כלומר כאילו נחתכו מן הספיר לרוב זכותם · וכן אל ארץ גזרה · שנכרתה מן הישוב ומן הצמחים · ובמגזרות הברזל · הם המשורות שחותכין בהם העצים שקורא בלעז או הדומה להם מכלי הברזל החותכים · ואמר על דבר החזק שלא ישוב אחור ותגזר אמר ויקם לך · ויגזור על ימין · והנפעל אשר נגזר עליה · כלומר נחתך הדבר שלא ישוב עוד אחור · ורבי יונה פירש אל פני הגזרה אשר על אחריה החתוך כלומר שנחתכה ונחלקה משבורת לישראל ולכהנים וללוים ·

גחל כי נחלים אתה חותה על ראשו · הג״ימל בסגול

בסגול · והסמוך בפתח נַחֲלֵי רְתָמִים · או הוא משקל אחר כמלת נחלי · ועם הכנוי בסגול תַּם אֲפִיתִי עַל נְחָלָיו והאחר מן נחלים גחל במלת פחם · והנסמך עליו תיו הנקבה אין גַחֶלֶת לַחְמָם · וְכִבּוּ אֶת גַּחַלְתִּי ·

גחן כֹּל הוֹלֵךְ עַל גָּחוֹן · עַל גְּחוֹנְךָ תֵלֵךְ · אמר בו התרגום עַל מעוהי · עַל מעך תיזיל · כלומר שהולך מושכב ארצה על בטנו ודומה לזה מה שאמרו רבותינו ז"ל אתתך נמצא נחין ולחוש לה ·

כי לא נקרא גחון רק בטנם של נחשים ולא של בעלי חיים :

גיא כָּל גֶּיא יִנָּשֵׂא · בסגול והשאר בצירי · ובלשון נקבה גֵּיא גְּדוֹלָה מְאֹד · ומשקל אחר וַיֵּשֶׁב בַּגַּיְא · ובלא אלף · וְהַגַּי בֵּינָיו וּבֵין הָעָי · והקבוץ על דרך נקבות גבעותיך וְגֵאוֹתֶיךָ · וביו"ד נראית לַאֲפִיקֶיךָ וְלַגֵּאָיוֹת · עניינם עמק עמקים · והיו"ד הנראית במלת ולגיאות תמורת האלף הנח במלת והשב בגיא והאלף תמורת היו"ד הנראית בו ומשפטו המלה וְלַגֵּיאָיוֹת · או

ס' מינן בלא אלף כמסורת וכל ט' בן הכס בן ה' סם ג' סכם המסרי בן וסיטוס. סתי מלות וככר סהלתי כספר סתמני למס לכו רגילין לקרא אותו ניהכם כמת' לו בקמן ולא כתנה במקרא רק כמולם אבל נמסוק הגלב בגלמון מיותנס נהכם בן כתיב הגימל נמסומ ומספר יוד וסמון קמונה :

נאמר כי היו"ד הנראית בהשב בגיא היא הנסתרת במלת ולגיאות בין הגימל והאלף כמו שנסתרה בכל גיא ינשא והיו"ד הנראית במלת ולגיאות היא תמורת הא הנקבה כי הנפרד מן גאיות נאמר גאה ובשנתחברה לרבות הומרה הה"א ביו"ד ונאמר גאיות כמו שהומר הא מלוכה במלכיות ואף על פי שיש לומר כי מלכיות הוא מקובץ מן מלכות ולא מן מלוכה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק בשער השמות והוא הנכון · ומזה הענין אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים · רוצה לומר אשר על ראש הלומי יין שהוא גיא שמנים דמה הראש שלהם לרוב התענגם והתעדנם ויציקת השמן המבושם על ראשכם תמיד עד שהוא נגר כמים הנגרים בנחל ובגיא וכן פי' רבי יונה ·

גיד אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה · גִּידֵי פַחֲדָיו יְשֹׂרָגוּ · וְהַעֲלֵיתָם עֲלֵיהֶם גִּידִים · וּבַעֲצָמוֹת וְגִידִים תְּסוֹכְכֵנִי · וידוע · וְגִיד בַּרְזֶל עָרְפֶּךָ · שבט ברזל לפי שיש גידים בעורף אמר כן ·

גיל מִן הַיְלָדִים אֲשֶׁר כְּגִילְכֶם · כדמותכם · וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה אחיו של ראש ובן גילו של ראש כלומר דומה לו ·

גיף יָגִיפוּ הַדְּלָתוֹת · יסגרו · וכן תרגום וסגרה הדלת ותגיפין דשא · ונראה מדברי רבותינו ז"ל כי הגפת הדלתות הוא סגירה לבד בלתי נעילה במנעול שאמרו ושחטו פתח אהל מועד בזמן שהוא פתוח ולא בזמן שהוא נעול פשיטא מוגף כנעול דמי וילון מאי אמר רבי זירא הוא עומד אין נעשה אלא לפתח הפתוח ·

גיר כְּאַבְנֵי גִיר מְנֻפָּצוֹת · ענינו סיד · ובארמית עַל גִּירָא דִּי כְתַל הֵיכְלָא ·

גלל תַּלְלוּ אֶת הָאֶבֶן · גֹּל עַל יְיָ דַּרְכֶּךָ · גולו אֲבָנִים גְּדֹלוֹת אֶל פִּי הַמְּעָרָה · והתאר גול אֶל יְיָ יְפַלְּטֵהוּ · במלת לחם חום · כל מי שמסבב דרכיו אל יי יפלטהו · גְּלִילֵי זָהָב · אֶל גְּלִילֵי כֶסֶף · ענין

סבוב · וממנו נקראו השמים גלגלים בכפל הפ"א שהם סובבים העולם תמיד · לָהֶם קוֹרָא הַגַּלְגַּל · קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל · הַדֶּלֶת הָאַחַת גְּלִילִים · עשויה עמודים עגולים וכן גלילי זהב · גלילי כסף · והכל ענין סבוב · וכן נקראת האגורה מגלה לפי שגוללין אותה מְגִלָּה עָפָה · ונקרא הדומן והצואה גלל לפי שהוא מתגלגל כְּגֶלֲלוֹ לָנֶצַח יֹאבֵד · כַּאֲשֶׁר יְבַעֵר הַגָּלָל · בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם · וְלַחְמָם בְּגֶלְלִים · ומזה נקראו הצלמים גלולים לזולתם ולטנופם · ורבותינו ז"ל פי' גלל זה השן שאמרו ובער זה השן וכן הוא אומר כאשר יבער הגלל ונקרא השן גלל לפי שהוא דומה לאבן גלל שהיא האבן הנקראת בארמי ובלעז מרמרא ונקראת גלל כמו שאמר מִתְגַּבְּלִין דִּי אֶבֶן גְּלָל · וכן הקש והגבבה נקרא גלגל מפני שהוא מתגלגל מרוב קלותו שִׁיתֵמוֹ כַגַּלְגַּל כְּקַשׁ לִפְנֵי רוּחַ · וּכְגַלְגַּל לִפְנֵי סוּפָה · וכן נקרא הראש גלגלת לסבובו עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת · וְאֶת גֻּלְגָּלְתּוֹ תָקְעוּ · ונכפל גם הפ"א בגלגל ובגלגלת כמו שנכפל בקדקד שהוא מן קדד · וכן נקר' הסר האבנים לסבובו גל אבנים עַד הַגַּל הַזֶּה · והעד והראיה ששרשו גלל חבורו לרבים גַּם מִזְבְּחוֹתָם כְּגַלִּים · הדגש לחסרון אות הכפל כמו פת מן פתת וקן מן קנן · וכן המעין נקרא גל לסבובו גַּל נָעוּל · גֻּלֹּת מַיִם · אֵת גֻּלֹּת עִלִּיֹּת וְאֵת גֻּלֹּת תַּחְתִּיֹּת · והנפעל מזה וְיִגַּל כַּמַּיִם מִשְׁפָּט · כי הוא פתח · והאופן העגלה יקרא גלגל וְהָמַם גַּלְגַּל עֶגְלָתוֹ · הגימל הראשונה בחירק וְגַלְגַּלָּיו כְּסוּפָה · הגימל השניה בחירק ויתכן היות מזה קוֹל רַעַמְךָ בַּגַּלְגַּל · והוא אופן של גלגלי מרכבות פרעה כמו שאמר ויסר את אופן מרכבותיו · ועוד בענין הזה גַּלּוֹתִי אֶת חֶרְפַּת מִצְרַיִם · והנפעל וְנָגֹלּוּ כַסֵּפֶר הַשָּׁמָיִם · והכבד וַיָּגֶל אֶת הָאֶבֶן · והכבד אחר וְשִׁמְלָה מְגוֹלָלָה · והתפעל מִתְגּוֹלֵל בְּדָמִים · לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ · ובכפל הפ"א תַּחַת שֹׁאָה הִתְגַּלְגָּלוּ · וְגִלְגַּלְתִּיךָ מִן הַסְּלָעִים · ענין הכל סבוב · גַּלֵּי הַיָּם · כָּל מִשְׁבָּרֶיךָ וְגַלֶּיךָ עָלַי עָבָרוּ · בְּשׂוֹא גַלָּיו · לפי שגלי הים מתגלגלים בתנועת' נקראו כן · אֶחָד מִימִין הַגֻּלָּה · גֻּלַּת הַכֹּתָרוֹת · וְגֻלָּהּ עַל רֹאשָׁהּ · במפיק הא והיה ראוי גולתה כמו אצל פנה הראוי פנתה או יהיה משקל אחר בלא הא הנקבה גול כמלת חוק או יהיה המפיק לתפארת הקריאה כמו ותעלומה יוצ"א אור · כבכורה בטרם קיץ · ולא נרשמה והוא כלי עגול כמו סורס · וְכָל גְּלִילוֹת פְּלֶשֶׁת · גְּלִילוֹת הַפְּלִשְׁתִּים · גְּלִיל הַגּוֹיִם · גְּלִילוֹת הַיַּרְדֵּן · כמו גבול או כמו מחוז או מדינה · יוֹצְאִים אֶל הַגְּלִילָה הַקַּדְמוֹנָה · שם מקום נקרא כן לענין ירוע אצלם · וְיָצָא אֶל גְּלִילוֹת אֲשֶׁר נֹכַח מַעֲלֵה אֲדֻמִּים · וכן נקר' אל הגלגל אשר נכח למעלה אדמים והכל מקום אחד והשם אחר ות"ת יוצאי אל הגלילה הקדמונה נפקין בגלילא מדינחא וכל הנכנסים תחת השרש הזה הם ענין אחד כלם אבל כל אחד יתפרש לפי מקומו ולפי עניינו הקרוב אליו · וכן בִּגְלַל הַדָּבָר הַזֶּה · בסבת הדבר הזה ·

גלב תַּעַר הַגַּלָּבִים · הם הספרים · ובבראשית רבה היה המלך עומד ומגלב בידו · ותרגום כל זקן גרועה · גליבא · חרבות צורים · גלבים ומזר ·

גלד שַׂק תָּפַרְתִּי עֲלֵי גִלְדִּי · עורי · ודומה לו בלשון רבותינו בשוקא דגלדאי פירוש בשוק מתקני העורות · ועוד אמרו גרדו והעמידו על גלדו כלומר שלא נשתייר אלא עורו · וכן קראו לבהמה פשוטת

פשוטת עורה מחמת חולי גלודה · וכן בערבי נקרא החעור אל גלד ׃

גלה גלה כבוד מישראל · על כבודו כי גלה ממנו · גלה משוש הארץ · עתה יגלו בראש גולים · יגל יבול ביתו · וגם גולה אתה למקומך · פירוש למקומך קשור עם שוב שוב למעלה כאילו אמר שוב למקומך כי נכרי אתה וגם גולה אתה כי בגת היה יושב לפיכך נקרא אתי הגתי · ופירוש שוב ושב עם המלך שוב למקומך לגת או שב עם המלך אבשלום · והנפעל דורי נסע ונגלה · והפעל הכבד אשר הגלה נבוכדנצר · אשר הגליתי מירושלם · ושלא נזכר פועלו ממנו אשר הגלה מירושלם · הגלת יהודה כלה הגלת שלומים · כמו הגלתה · והשם כלי גולה · ומשקל אחר וגלות החל הזה · וגלותי ישלח · ענין אלו והדומים להם ענין גלות · ויהיה הוא כי הוא לשון טלטול והנעה ורוב הלשון הוא טלטול השבי · ויש בהטלטול הנוע לבד שאין בו שבי כמו וגם גולה אתה · וכן ויגלם אל מנחת · וענין שני גלה חציר · והוא פועל עומד כאילו אמר נגלה חציר · ואשר הם פועל יוצא גלה את אזן שמואל · גולה סוד הולך רכיל · גלוי לכל העמים · ואקח את ספר המקנה את החתום המצוה והחקים ואת הגלוי · תרגם יונתן תסיבירת שטרא דזביני ית דכתיב בעיין והתים כהלכתא וכדחזי וית שטרא פתיחא · ואדני אבי ז״ל פירש שטר שגלה אזן הגואלים האחרים כמו שכתוב ואני אמרתי אגלה אזנך וגו׳ · והנפעל ונגלה יסודו · ונגלינו אליהם · תגל ערותך גם תראה חרפתך · בהגלות נגלות · אבל ויגל במים משפט · שהוא פתח הוא משרש גל מענין גלות מים · והתהפעל ויתגל בתוך אהלו · כי אם בהתגלות לבו · והפעל הכבד מי גלה פני לבושו · גליתי את מסתריו ונחבה לא יוכל · והיא גלתה את מקור דמיה · כי מאתי גלית ותעלי · ויגל יי׳ את עיני בלעם · ויגל את מסך יהודה ותבט · על מגלי חרפה וכה · ושלא נזכר פועלו ממנו והיה כגלתה הגלתה · ענין אלו והדומים להם ענין גלוי · ופירוש כי מאתי גלית גלית עצמך מאתי שלא רצית לחסות ולהתכסות תחת כנפי · הגליונים והסדינים · הם החלוקים הדקים וכן נקראים בערבי אל גלילה · ונקראו כן לפי שנגלה הבשר מתחתיהן מרוב דקותם · ויש מפרשים גליונים מראות · קח לך גליון גדול · אגרת ׃

גלח וגלחה את ראשה · ואת הנתק לא יגלח · יגלח יי׳ בתער השכירה · מגלחי זקן וקרועי בגדים · על דרך אלה נובלת עליה · כמו שאנו עתידין לבאר בשרש נבל · ושלא נזכר פועלו ממנו כאשר גלח · אם גלחתי וסר ממני כחי · והתהפעל והתגלח · ענינם ידוע ׃

גלם את אדרתו ויגלם · כפל אותה וכרך אותה ובה הכה את המים · וכן בגלומי תכלת ורקמה · מלבוש שיתכסה ויתעטף האדם בה · קורין לו בלעז קפ״א · וכן בדברי רז״ל ומכסי גלימא · ויש מפרשים אתו כרבי הבגדים שהן של״ש בלעז · וענין אחר גלמי ראו עיניך · גופי כי גוף הדבר שאין בו כל צורותיו ולא נגמר לכלי נקרא גולם · גלמי כלי עץ גלמי כלי מתכות קודם שנגמרה מלאכתן לכלי יקראו כן וכן יקראו האדם הרק מאין חכמה גולם באמרם שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם ׃

גלע ולפני התגלע הריב נטוש · וכל אויל יתגלע · בכל תושיה יתגלע · יתערב ׃

גלש שגלשו מהר גלעד · רבי יונה פירשו השכימו לקוח מלשון הערב שקורין ל לשחר גלש ויתכן לפרשו מענין גבה הוא שאמר בו התרגום גלוש הוא וכן פירשו אדני אבי ז״ל שנמרטו ונמרקו בינות עצי היער ונראו יפים באלו נסרקו במסרק ׃

גם מלה שהיא בכל מקום לתוספת ענין ורבי יונה חלק אותה לענינים ואין צורך כי כלם לתוספת · ויאכל גם אכל את כספנו · לפי שאמרו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו כי לא די שלא נתן לנו משלו אלא אכל מה שראוי לתת לנו וגם אכל בכספנו שהוא שכירותך · וכן גם שניכם יום אחד · כל אחד לרבות על חברו · וכן גם אתם גם בני ישראל · וכן גם כעס בעס אחר כעס · ופירוש גם ברוך יהיה · לפי שאמר ואברכהו שברך אותו שלא בדעתו כיון שהרגיש בו והכיר בו יעקב היה אומר גם ברוך יהיה כלומר מדעתי אברך אותו עתה · ויעש גם הוא מטעמים · לפי שעשה יעקב מטעמים אמר כי גם עשו עשה מטעמים ופירוש גם אתם גם בני ישראל · גם אנחנו גם אתה · גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו · גם רכב גם פרשים · כל אלה לפי שאין דבר מוקדם בענין הכונה לפיכך אמר גם עם הקודם כי יכשר היותו אחרון לפיכך יאמר גם עם כל אחד וכמו זה הדרך בלשון הקדש בכף השמוש כאמרו כעם כ כהן · כעבד כאדניו · כמוך כפרעה · כלומר זה כזה וזה בזה · וכן וילכו גם אחיו · לפי שאמר בתחלת ויצוו אל יוסף ידמה ששלחו אל יוסף אנשים נכברים שישאו פשעם והטאתם ואחרי כן הלכו גם הם ויפלו לפניו · ויש בענין אפילו כמו אין גם אחד · אפילו אחד · גם לרעהו ישנא רש · גם בשחוק יכאב לב · והדומים להם והכל ענין רבוי ׃

גמא הגמיאיני נא מעט מים מכדך · השקיני וכן ברעש ורגז יגמא ארץ · כאילו מרוב קלותו ומהירותו ישתה הארץ · וכן פירש אדני אבי עליו השלום מגמת פניהם קדימה · והוא מן הפעל הדגוש · ובא כדרך בעלי החא תאמר הבנין ממנו גמה גמית מגמה מגמה · ובסמוך מגמת פניהם · רוצה לומר כי רוח קדים שותה פניהם כלומר יבאו בעזות פנים כאלו רוח קדים שהיא עזה שתתה פניהם או השקתה · היגאה גמא בלא בצה · תבת גמא · ובכלי גמא · הוא עץ קל עד מאד · ויש לפרשם מלשון גמי בדברי רבותינו ז״ל כי עושין מן הגמי ספינות קטנות ומפתין אותן בזפת שלא יכנסו בהם המים והם קלים על פני המים ׃

גמד גמר ארכה אמת הורע׳ ותתאר ונמרי במגדלותיך היו׳ פירושו ננסים אנשי מדה קצרה׳

אא ורש״י פי׳ בלשון אשכנז דומ״אלב״א כי פ״אל אשכנזי אמר והוא אמר לו כוס אילן כ׳פלות והוא לא יכון לדבר כן ואמר דומ״אלב״א וכן קרס לו כפלות אמרות כפירושו על המקרא בלשון אשכנז שלא כמה אותם כאון׃

גמה מנפת פניהם קדימה׳ נגה פניהם׳ וכן תרגם מקבל אפיהון דמן לרוח קדומא׳ וכבר כתבנוהו עם האלף׳

גמל כי גמל עלי׳ אשר גמלם ברחמיו׳ אשר גמלנו אותו׳ גמול על עבדך אחיה׳ אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו׳ ענינם התחלת הטובה או הרעה ויש להשבת הטובה או הרעה יגמלני יי כצדקי׳ והשם הגמול אתם משלמים׳ ושם הא הנקבה ולמה יגמלני המלך הגמולה הזאת׳ ומשקל אחר תגמול כל תגמולוהי עלי והוא כמו תגמוליו ובא בה״א יו״ד על דרך הארמית עלוהי׳ ידוהי׳ וענין אחר ויגדל הילד ויגמל׳ כשלמה יניקתו׳ וכן עד יגמל הנער׳ והפעל הקל ממנו כאשר גמלתו׳ גמול ידו הדה׳ גמולי מחלב׳ שכי עד גמלך אותו׳ וכן להשלמת בשול הפירות ונגמל שקדים׳ ובסר גומל׳ את הגמל כי מעלה גרה הוא׳ וגמליהם נושאים׳ גמלים מיניקות׳ ידוע׳

גמץ הופר גומץ בו יפול׳ נכתבה בו הוו עם הדגש תרגום אל הפחת הגדול לגו קומצא׳ והקוף והצ״דל ממוצא אחד הם׳

אא ויש ספק מתרגמין סמנא כלם ס נ״פלותיות מתחלפין א כון׃

גמר גמר אמר לדור ודור׳ כי גמר חסיד׳ ענין כליון והשלמה׳ ואשר הוא פועל יוצא לאל גומר עלי׳ משלים חסדו׳ וכן יי יגמר בעדי׳ ישלים טובו בעדי׳ ויש מפרשים יגמר נא רע רשעים׳ יוצא כלומר הרע שעושים הרשעים יגמר אותם ויכלם׳ ויתכן היותו פועל עומד כלומר שיכלה ויסור רע הרשעים׳

גן גן בערן מקדם׳ גן נעול אחותי כלה׳ ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה׳ ולשון רבים מעין גנים׳ לרעות בגנים׳ ובא בלשון נקבה ובננה זרועיה תצמיח׳ אל גנת אגוז ירדתי׳ ולשון רבות בגנות עלי נהר׳ ונטעו גנות ואכלו את פריהן׳ ועשו גנות ואכלו את פריהם׳ ויתכן ששרשם גנן והדגש מוכיח׳

גנן וגנותי על העיר הזאת׳ גנון והציל׳ והפעל הכבד בן יגן יי׳ והשם מגן גבורהו מאדם׳ אלף המגן תלוי עליו׳ שלש מאות זהב יעלה על המגן האחת׳ והקבוץ ושלש מאות מגנים זהב שחוט׳ ובלשון נקבות את החניתים ואת המגנות׳ על כן נקרא מגן לפי שהוא מגן על נושאו׳ מגננו ראה אלהים׳ אתה שאתה לנו מגן וסתרה ראה בעניינו ולחצנו׳ וכן נקראו גדולי העם לפי שהם מגנים על העם כמו שאמר כי לאלהים מגני ארץ׳ אהבו הבו קלון מגניה׳ וענין אחר תתן להם מגנת לב׳ כמו דאבון׳ ואפשר שיהיה מהענין הראשון ופירושו בסוי לב על דרך השמן לב העם הזה׳ ואא״ל פי׳ כסוי הלב חולי ידוע והוא מתחלואי חמות ואומרים לו בקרבי גא״שית אל קל״ב׳

גנב למה גנבת את אלהי׳ ויגנב יעקב את לב לבן הארמי׳ פירוש גנב דעתו כי הוא היה חושב שהיה עם צאנו והוא ברח׳ וכן ותגנוב אתי׳ כאלו אמר דעתי׳ או יהיה אותי במקום מן כלומר גנבת דעתך ממני׳ וכן אמר התרגום וכסית מני׳ גנבתי יום וגנבתי לילה׳ והחי״ר בשניהם נוסף והראוי גנובת יום וגנובת לילה׳ והנפעל אם גנב יגנב׳ והפעל הכבד מגנבי דברי׳ ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל׳ ושלא נזכר פועלו ממנו כי גנוב גנבתי׳ ואלי דבר יגנב׳ ויגנב מבית האיש׳ וההתפעל ויתגנב העם ביום ההוא׳ והשם אם המצא תמצא בידו הגנבה׳ ונמכר בגניבתו׳ והתאר אם במחתרת ימצא הגנב׳ אם גנבים באו לך׳ כבשת גנב כי ימצא׳ תרגם יונתן כבהתת גבר דמתחשיב מהימן ואשתכח גנ״ב׳

גנז אל גנזי המלך׳ ובגנזי ברומים׳ כמו אוצרות מקום או כלים שמכניסין בם הזהב והכסף והבגדים החמודות׳

געה אם יגעה שור על בלילו׳ הליך וגעו׳ המיית השור תקרא געיה׳

אא היה לו לומר המיית השור והפרה בקרא געים והוה קרוא שהולך והמייה אשר אצל הסוס כרא״ש המייה געים לשון נשקם והמית קול׃

געל וגעלה נפשי אתכם׳ אם בציון געלה נפשך׳ והנפעל כי שם נגעל מגן גבורים׳ והשם בגעל נפשך׳ הכל מענין מאיסה והרחקה׳ ומהענין הזה שורו עבר ולא יגעיל׳ ר״ל ולא יפליט הזרע וישליכנו כי על התבונה יפיל טפת הזרע ולא יפליטנה לחוץ ויעבר בה הפרה כפי התולדת׳ ויש שורו עבר על הנקבה ויהיה עבר פעל עומד׳ והנכון מה שכתבנו כי תכלית הפסוק על הפרה וראשיתו על השור כי ספור דבריו על שלות הרשע וכי כל דבריו יבאו על נכון וכן אמר תפלט פרתו ולא תשכל׳ ודומה לו בדברי רבותינו מגעילו ברותחין כי כאשר הכלי בפים רותחין יפלוט כל אשר נבלע בתוכו׳

גער וגער בו ונס ממרחק׳ יגער יי בך השטן׳ ומגער בך׳ הנני גוער לכם את הזרע׳ גער חית קנה׳ גערת גוים אבדת רשע׳ והשם ולץ לא שמע גערה׳ ובמ״א ואת המגערת׳ אף על פי שהם כלם ענין אחד יש הפרש ביניהם מעט כי הדבקים בבית הם במשמעם לשון נערה והאחרים לשון השחתה׳

געש ותגעש ותרעש הארץ׳ וההתפעל ויתגעשו ויתרעשו הארץ׳ כנהרות יתגעשו מימיו׳ ושלא נזכר פועלו יגעשו עם ויעברו׳ ועם ההתפעל כנהרות יתגעשו מים׳ ושתו והתגעשו והתהללו׳ ענין הכל התנודה והתנועה׳

גף אם בגפו יבא׳ כבר זכרנוהו בשרש גוף וכן זכרנו וכל אגפיו שהאלף בה נוספת בשרש אגף ואפשר שתהיה האלף שרשית׳ על גפי מרומי קרת׳ על כנפי או הוא כמו על גבי כי הב״ית והפ״א ממוצא אחד הם׳ ויש לפרש מזה אם בגפו יבא פירוש בגופו כלומר שבא יחידי בכנף בגדו לבד ויתכן ששרש המלות האלה גפף׳

גפן והנה גפן לפני׳ בשש נקרות׳ להיות לגפן אדרת׳ גפן בוקק ישראל׳ ותמצא גפן
שרת

שָׂרַת וַיְלַקֵּט מִמֶּנּוּ פַּקֻּעוֹת שָׂדֶה · וְהַנְּפָנִים סְמָדַר · ויש מפרשים גפן שדה עץ אחד שגדלים בו הפקועות והוא כמו גפן ונקרא גפן שדה ״

גה׳ הל״ל והמגיה נמן לשון זכר ולשון נקבה כמו שהנהא · כפסוקים שהביא:

גפר עֲצֵי גֹפֶר · הוא עץ קל על פני המים ואמר בו התרגום קדרוס · ואמרו רבותינו ארבעה מיני ארזים הם ארז קדרוס עץ שמן וברוש ויש נסחאו׳ בתרגום אעין דקדרון · ובבראשית רבה רבי נתן אומר עצי גופר אעי דקדרונא · ובילמדנו ויורהו י״י עץ רבי יהושע בן קרחה אומר קדרונין גָּפְרִית וָאֵשׁ · שולפ״ר בלעז ״

גרר מְגֹרָרוֹת בַּמְּגֵרָה · ענין כריתה ומגרה שם הכלי שכורתים בו שיר״א בלעז · ומן הענין הזה שֹׁד רְשָׁעִים יְגוֹרֵם · כלומר יכריתם · וכן סַעַר מִתְגּוֹרֵר · וכבר כתבנו אותו בש׳ גור ענין אחר · ומן העקר הזה קְרָא בְגָרוֹן · ולולי הרי״ש הגלולה לקבל רג״ש ששפטו להדגש והראוי גררון במלם זכרון ואף על פי שמ״א הפעל שואית בהתחברו לכנוים כמו שנאמ׳ נִחַר גְּרוֹנִי · והדגושים לא ישתנו תשתנה להקל הקריאה וענין גרון ידוע · ונכפל בו הפ״א במלת וַעֲנָקִים לְגַרְגְּרֹתֶיךָ · ומן הענין הזה והוא גֵרָה לֹא יִגָּר · כִּי מַעֲלֵה גֵרָה הוּא · ולולי הרי״ש היה רגש במלם סבה וענינו משיבת המאכל בגרון כלומר שמחזיר האוכל דרך גרונו ממעיו לתוך פיו לכתשו ולטחנו היטב וכן תושט הוא בתוך הגרון והושט מעבר המאכל והמשתה ״

גרב וּבַגָּרָב וּבֶחָרֶס · מחלאי החכוך ״

גה׳ והש׳ ש׳גרב סמן קלם מכמון וחרם סמן היבש תפכים ומפסוק הנסמוך גרב אבל חרם קורא לילפת גרב וכשקורא סמוך אבל ילפת קורא לחרם גרב עיין כפירושו בפרשת אמור:

גרד לְהִתְגָּרֵד בּוֹ · להתחכך ודומה לו בדברי רז״ל גרדו והעמידו על גלדו ·

גרה יְגָרֶה מָדוֹן · והתפעל אַל תִּתְגָּרוּ בָם · בְּיָ״י תִּתְגָּרִית · לָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה · אַל תִּתְגָּר בָּם · והשם מִתִּגְרַת יָדְךָ · כלם ענין התערב הריב · וכן תרג׳ יונתן וסכסכתי מצרים במצרים ואגרי מצראי במצראי · וענין אחר והוא גֵרָה לֹא יִגָּר · כִּי מַעֲלֵה גֵרָה הוּא · וכבר זכרנום בשרש גרר ואפשר שיהיו משרש זה אבל לפי שהענין קרוב לגרון וענין גרון לגרגרותיך שמנו אותם כפולים · עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשֶּׁקֶל · פירוש מעה · וכמוהו לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף · וכבר כתבנוהו בשרש אגר ״

גה׳ וכן תרגום בכל עת מליכים ישלם בכל ומן אגרי רמי:

גרן נִגְרַזְתִּי מִנֶּגֶד עֵינֶיךָ · נכרתי וממנו נקרא הגרזן לפי שהוא כורת העצים ״

גה׳ גרז וגזר ענין אחד הם בהפוך אותיות כמו כשב וכבש:

גרל גּוֹרָל אֶחָד לַיָי וְגוֹרָל אֶחָד לַעֲזָאזֵל · עַל שְׁנֵי הַשְּׂעִירִם גּוֹרָלוֹת · הִפִּיל הַגּוֹרָל עַל יוֹנָה · אַתָּה תּוֹמִיךְ גּוֹרָלִי · ידוע׳

גרם גְּרָמָיו כִּמְטִיל בַּרְזֶל · עצמיו ודומה לתרגום עצם גרמא · וכן וְרוּחַ נְכֵאָה תְּיַבֶּשׁ גָּרֶם · וְלָשׁוֹן רַכָּה תִּשְׁבָּר גָּרֶם · יִשָּׂשכָר חֲמוֹר גָּרֶם · ר״ל חזק ובעל גרמים וסובל משא גדול וזה הוא שאמר ויט שכמו לסבול · ורבי יונה פירשו שבור שאינו יכול לזוז ממקומו מן וְעַצְמֹתֵיהֶם יְגָרֵם · אֶל גֶּרֶם הַמַּעֲלוֹת · בשש נקודות אל עצם המעלות כלומר אל המעלות עצמן או הוא כענין מדרגה · ות״ת דרג שעיא · רוצה לומר המדרגה שהיה בה סימן לשעות היום וכן תרגם צל המעלות טול אבן שעיא · ועצמותיה׳ יגרם ישבר תרגמי׳ ועל הדרך הזה ישרש יסיר השרשים · ומבנין הקל לֹא גָרְמוּ לַבֹּקֶר · כלו׳ לא טרפו כי האריה או הזאב בטרפם ישברו העצמי׳ לבקר או פירוש לא השאירו אפי׳ העצמים לבקר · ובדרך ההשאלה וְאֶת חֲרָשֶׂיהָ תְּגָרֵמִי ״

גרן גֹּרֶן יַעֲקֹב לֹא יִרְעֵם · וּמָלְאוּ הַגֳּרָנוֹת בָּר · מְדֻשָׁתִי וּבֶן גָּרְנִי · ידוע ״

גרס גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה · נשברה ונכתתה מרוב תאותה אל משפטיך · והפעל הכבד וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי · וישבר · ונכתבו בש״ן גֶּרֶשׂ כַּרְמֶל · בשש נקודות · מְגֹרֶשֶׂת וּמְשֻׁמֶּנֶת · החטה הנשברת והנפרכת פרש״ש בלעז · ודומה לו בדברי רבותינו הומץ שנפל לתוך הגריסין ״

גרע וְלֹא תִגָּרַע מִמֶּנּוּ · וְכָל זָקָן גְּרוּעָה · וְתִגְרַע אֵלֶיךָ חָכְמָה · כלומר אם היית בסוד אל איך היתה עתה החכמה שהיית צריך שתהיה אליך נגרעת · וְתִגְרַע שִׂיחָה לִפְנֵי אֵל · לֹא יִגְרַע מִצַּדִּיק עֵינָיו · וְגַם אֲנִי אֶגְרַע וְלֹא תָחוֹס · וְאֶגְרַע חֻקֵּךְ · והנפעל כִּי אֵין נִגְרָע מֵעֲבֹדַתְכֶם דָּבָר · לָמָּה נִגָּרַע · והשם כִּי מִגְרָעוֹת נָתַן לַבַּיִת · והפעל הכבד כִּי יְגָרַע נִטְפֵי מָיִם · ענין הכל המניעה והחסרון · ופי׳ כי מגרעו׳ נתן לבית סביב חוצה · הנני עתיד לפרשו בשרש יצע כי היציעי׳ הם הצלעות והתאי׳ היו בנויות סביב חוץ לכותל בית המקדש ואלו הצלעות היו תחתיים שניים ושלישי׳ זו על גב זו והיציע התחתונה חמש באמה רחבה וכנגד תקרת של זו היציע התחתונה היו׳ בתם כותל ההיכל אמה אחת ועל אותה האמה היו שוכבות קורות היציע התחתונה והיה עולה כותל ההיכל מהיציע התחתונה ולמעלה בגרעון אמה אחרת שהיה עביו של כותל ההיכל גרוע אמה אחרת ממה שהיה מלמטה והנה היציע התיכונה רחבה שש אמות באותה אמה שכנס כותל ההיכל נוסף רחב על היציע התחתונה וכן כנגד תקרת היציע התיכו׳ היה כנס כותל ההיכל אמה אחרת ועליה היו שוכבות קורות היציע התיכונה והיה עולה כותל ההיכל מהיציע התיכונה ולמעלה במגרעת אמה אחת עד למעלה והנה היציע השלישית שבע אמות רחבה באותה אמה שכנס כותל ההיכל נוסף רחבה על התיכונה אמה וזה פירוש כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה ובאותם המגרעות היו שוכבו׳ ראשי הקורות כדי שלא ינקוב הכותל להנחת הקורות וזהו שאמר לבלתי אחוז בקירות הבית ״

גרף נַחַל קִישׁוֹן גְּרָפָם · תרגום ואת היעים וית מגרפתא׳ ודומה לו בדברי רבותינו גורפין מתחת רגלי הבהמה · בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע · בְּאֶבֶן אוֹ בְאֶגְרֹף · האל״ף נוספת כאל״ף אזרוע והוא״ו חתיכת עפר · וכן תַּחַת מֶגְרְפֹתֵיהֶם · והמ״ם בסגול · אבל בדברי רבותי׳ ז״ל דומה כי אגרוף הוא היד הכפופ׳ כלא הבוהן ששושין בני אדם להכות בה כמו שאמרו והן הן אגרופין של בית דוד · ועוד אמרו בעלי אגרופין · ועוד אמרו אגרוף גדול זה אגרופו של בן בטיח ואמרו מודה רבי יהודה במלא אגרוף ״

גרש חִנְנִי גֹרֵשׁ מִפָּנֶיךָ · וְאִשָּׁה גְּרוּשָׁה מֵאִישָׁהּ חרמו

יחזקאל מה הרימו גרשותיכם מעל עמי · פירוש הממסים שאתם
גורשים ומשליכים עליהם הרימו אותם מעליהם ·
ישעיה נז ויונתן תרגם סלקו תקלתכון מעל עמי · ויגרשו מימיו
ישעיה נז רפש וטיט · והנפעל כים נגרש · פירוש כים שהוא
יונה ב מתגרגר בגליו ויוצאים אל השפה · נגרשתי מנגד
עמוס ח עיניך · ונגרשה ונשקעה כיאור מצרים · והפעל הכבד
בראשית כא · שמות יב גרש את האמה הזאת · ושלא נזכר פועלו כי גורשו
דברים לג ממצרים · והשם גרש ירחים · בשש נקודות והוא זמן
שהפירות מגיצים ופורחים כבה הירח כאילו הירח מגרש
אותם לחוץ · והשם עוד בתוספת מם מגרש
יחזקאל לו למען מגרשה לבז · והוא שם במקום מקור כאילו
אמר למען גרש אותה לבז · וזה השם עוד לפרוזות
במדבר לה · שם אשר הם חוץ לעיר ומגרש לערים · ומגרשי הערים ·
יחזקאל כז ומשקל אחר לקול זעקת חובליך ירעשו מגרשות
ונקראו כן לפי שהם חוץ לעיר כאילו נגרשו מן העיר ·

ויקרא ב · שם **גרש** גרש כרמל · בשש נקודות · מגרשה
ומשמנה · כבר זכרנום בשרש גרס ·

ישעיה נט **גשש** נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה
הראשון מוקל והשני דגוש ענין משוש ·

ישעיה כה · יחזקאל יג **גשם** הגשם והשלג · בשש נקודות · גשם שוטף ·
איוב לז · יואל ב וגשם מטרות עזו · ויורד לכם גשם · הוא
ישעיה מד המטר החזק · וכן נטע ארן וגשם יגדל · וכן אמר
התרגום ומטר מרבי · והוצרך לומר וגשם יגדל כי
הדבר ידוע כי הגשם יגדל הכל אלא בא לומר שאע״פ
שהוא נוטע העץ [illegible] הגשם יגדל אותו והרי הגשם
בשליחות השם יתברך וברצונו בא אף על פי כן עולם
כמנהגו נוהג כמו שאמרו רבותינו ז״ל בזה הענין הרי שגזל
סאה של חטים הרעה דין הוא שלא תצמח אלא עולם
כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין ·
אבל יש מפרשים בו שם אילן ויש מפרשים כמו גוף מלשון
דניאל ד הארמית גשמיה יצטבע · והנכון הוא כמו שפירשנו ענין
ויקרא כו מטר · והקבוץ ונתתי גשמיכם בעתם · והשם במ״א לא
יחזקאל כב גשמה ביום זעם · הה״א מפיק ולפיכך נאמר שהוא שם
והנפרד גשם בפלס גדל ובא מחובר בשורק כמו
חללוהו כרוב גדלו · ופירשו ולא ירד גשמה ביום זעם ·
ויתכן להיות גשמה מבנין שלא נזכר פועלו והה״א מפיק
לתפארת הקריאה לא לצורך המפיק וכן ותעלומה
יוציא אור · כבכורה בטרם קיץ · וגלה על ראשה ·
ירמיה יד והפעל הנוסף היש בהבלי הגוים מגשמים ·

יהושע ז · ישעיה סג **גת** הובש חטים בגת · ובגדיך כדורך בגת ·
יואל ד כי מלאה גת · והוא לעולם פתח ואפילו
נחמיה יג בהפסק · והקבוץ דורכים גתות בשבת · ענינם ידוע ·
תהלים ח למנצח על הגתית · פירשו בו כי עשה דוד המזמור
בהיותו בגת פלשתים ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

שמות ט **גבעל** והפשתה גבעל · הו׳ קנה הפשתן
ר״ל כי הפשתה היתה
בקנה שלה לפיכך נכתה ·
לפירוש זה תחסר בית הסמוס כמו בית לכיס כמו בבית לכיס ·

עזרא ז **גזבר** על יד מתרדת הגזבר · הוא הפקיד והאוצר
עזרא ז ובארמית לכל גזבריא די בעבר נהרה ·

איוב ג · ישעיה מט **גלמד** הלילה ההוא יהי גלמוד · שומם ויחיד וכן
שכולה וגלמודה ·

דה״א כח **גנזך** ובגנזכיו ועליותיו · כמו אוצרותיו ·

ישעיה יז **גרגר** שנים שלשה גרגרים בראש אמיר · גרגר
בלעז ודומה לו בדברי רבותינו ז״ל גרגרת
משלי א חבר · והא ענקים לגרגרותיך · וכבר זכרנוהו בשרש
גרר וגרה ·

נשלמה אות הגימל

אות הדלת

משלי ה · יחזקאל כג **דד** דדיה ירוך בכל עת · עשו דדי בתוליהן ·
יחזקאל כג כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי
בתוליה · הם השדים ·

תהלים פח **דאב** עיני דאבה מני
ירמיה לא עוני · וכל נפש
דאבה מלאתי · והפעל
הכבד בהנחת עין הפעל
דברים כח ומדיבות נפש · משפטו
מדאיבות · והשם ולפניו
איוב מא תרוץ דאבה · והמקור מן
ירמיה לא הקל ולא יוסיפו לדאבה ·
עיני דאבה פירש המתרגם עיני זלגת לשון כוילה תרגמו על זב דאיב וכן ויזובו מי תרגמו דאיבו מיא אבל כפש דאבה לשון יתן ודאבה וכן תרגם יובתן כפש יבפאו וכן תרגם לשון דאבה בכל מקום ·
בשקל לאהבה את יי אלהיך · והשם במשקל אחר
דברים כח ודאבון נפש · ענינו העצבון והדאגה ·

שמואל א ט · תהלים לח **דאג** ודאג לנו · עוני אגיד אדאג מחטאתי ·
ירמיה מב והרעב אשר אתם דואגים ממנו · ובשנת
ירמיה יז בצורת לא ידאג · קמץ בזקף והוא על דרך ההשאלה ·
ירמיה לח · ישעיה נז אני דואג את היהודים · ואת מי דאגת ותיראי ·
יהושע כב והשם ואם לא מדאגה · ענינם הפחד והעצבות על
העתיד ·

דברים כח · תהלים יח **דאה** כאשר ידאה הנשר · וידא על כנפי רוח ·
ויקרא יא ענינם יעוף · ואת הדאה · עוף ששמה
כן ואפשר שנקראת כן לפי שתעוף ביותר ·

מלכים ב ו **דב** ורבע הקב דביונים · ענינו צואת יונים
ודומה לתרגום אשר יזוב זוב ארי ידוב דוב
כלומר מה שיזוב מן היונים ולשון כבוד קרי כן כי
הכתב חריונים שאינו לשון כבוד וכן כתיב למחראות
וקרי למוצאות כתיב חוריהם וקרי צואתם · וכן אמר
בו התרגום ורבעית קבא דזבל מפקת יונים · וכתב רבי
יהודה שהיו משמשים בו להדליק האש מפני חסרון
העצים אצלם מפני המצור · ואא״ז ז״ל פירש דביונים
כמו שביונים כלומר הזרע שבזפק היונים היו מוציאין
לאכול מפני הרעב כי היונים היו עפים רחוק ואוכלין
הזרע ובאים אל קנם והם היו מוציאין מה שבזפק
ואוכלים ·

שיר ז · משלי י **דבב** דובב שפתי ישנים · והשם ומוציא דבה
בראשית לז הוא כסיל · ויבא יוסף את דבתם רעה ·
ענינם דבור אך הפרש יש בין מוציא דבה ומביא דבה
כי מביא

כי מביא דבה הוא אמת כמו יוסף שאמר דבא יוסף את
דבתם רעה כי אמת שהיו שונאים אותו ומדברים עליו
רעה אך מוציא דבה הוא שקר ודבר כזבות כמו ויוציאו
דבת הארץ · מוציאי דבת הארץ · ויש בלא מוציא (במדבר יג · שם יד)
ובלא מביא והענין מורה עליו כי שמעתי דבת רבים · (תהלים לא)
ודבתך לא תשוב · (משלי כה)

דבא

וכימיך דבאך · פירושו לפי ענינו תקפך · (דברים לג)
וכן תרגם אנקלוס וכימי עולימותך תקפך
כלומר שתהיה חזק כימי הזקנה כבימי הנערות · ואדוני
אבי זכרונו לברכה פירש דבאך זקנתך הפך מן ודאבון
נפש כי ימי הזקנה ימי רעה ודאבון וענינו כמו שפירש
המתרגם ·

דבל

פלח דבלה · דבלת תאנים · והקבוץ בלשון (שמואל א ל · מלכים ב כ)
זכרים ומאתים דבלים · דבלים וצמוקים · (שמואל א כה · דה״א יב)
היא התאנים יבשות מקובצות ודרוסות יחד עד
שנעשות גוף אחד ·

דבק

ודבק באשתו · דבקה נפשי אחריך · (בראשית ב · תהלים סג)
ובצרי רק בחטאות ירבעם בן נבט אשר (מלכים ב ג)
החטיא את ישראל דבק · ולשונם לחכם דבקה · (איוב כט)
מפליו בשרו דבקו · כאשר ידבק האזור אל מתני איש · (איוב מא · ירמיה יג)
ולדבקה בו · מקור · והתאר יש אוהב דבק מאח · (דברים ל · משלי יח)
דבקה לכנף הדרוב · והשם אומר לדבק טוב הוא · (שם ג · ישעיה מא)
בשש נקודות · והקבוץ בין הדבקים ובין השרין · ומה (מ״א כב)
שלא נזכר פועלו מהדגוש ורגבים ידבקו · איש באחיהו (איוב לח · שם מא)
ידבקו · ענינם ענין חבור · והפעל הנוסף העובר
והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך · ולשונך אדביק אל (יחזקאל כט · יחזקאל ג)
חכך · מודבק מלקוחי · והוא קמץ אף על פי שהוא (תהלים כב)
סמוך כמו מתן אדם ירחיב לו · או יהיה חסר למ״ד השמוש
והיה ראוי מודבק למלקוחי · ויש שיתפרשו ענין השגת
וידבק אותו בהר הגלעד · וידבקו פלשתים את שאול · (בראשית לא · שמואל א לא)
וידבקו גם המה אחריהם · היו ראויים וידביקו כמו (שמואל א יד)
וידביקו אחריו · והקל פן תדבקני הרעה ומתי · (שופטים כ · בראשית יט)
והרעב אשר אתם דואגים ממנו שם ידבק אחריכם · וכן (ירמיה מב)
תרגום וישגם ואדבקנון · כל אלו ענין רדיפה והשגה
ואינם יוצאים חוץ מהענין הראשון אבל הם מענינו כי
המשיג את חברו דבק בו ·

דבר

ואין דובר אליו · בן בנות צלפחד דוברות · (איוב ב · במדבר כז)
דבר דבר על אפניו · הדוברות על צדיק (משלי כה · תהלים לא)
עתק · והנפעל רוצה לומר
בו החור״ה מרה״ה בדבור
לפי כך הוא בלשון נפעל
אז נדברו יראי יי׳ · (מלאכי ג)
הנדברים בך · מה (יחזקאל לג)
נדברנו עליך · והכבד (מלאכי ג)
דבר האיש אדני הארץ (בראשית מב)

ויכל לדבר אתו · רוח יי׳ דבר בי ומלתו על לשוני · (בראשית לז · שמואל ב כג)
פה אל פה אדבר בו · אז דברת בחזון לחסידך · (במדבר יב · תהלים פט)
דברה לשוני בחכי · וידבר יהונתן בדוד טוב · (איוב לג · שמואל א יט)
וידבר יי׳ אל משה לאמר · את נבלך כאשר דבר לך · (שמות ו · דברים יב)
ואשר דבר לי · ולא יכלו דברו לשלום · פירוש דבר (בראשית כד · שם לז)
אתו · נכבדות מדבר בך · וידבר העם באלהים ובמשה · (תהלים פז · במדבר כא)
ותדבר מרים ואהרן במשה · תשב באחיך תדבר · (במדבר יב · תהלים נ)
ודברתי על הנביאים · דברתי אני עם לבי · כלומר (הושע יב · קהלת א)
חשבתי כמו שבא גם כן לשון האמירה בזה הענין · ושלא
נזכר פועלו ממנו ביום שידבר בה · והתתפעל וישמע (שיר השירים ח)

את הקול מדבר אליו · משפטו מתדבר · והשם דבר · (במדבר ז)
דבר גדול · ודבר מה יראני · סמוך למלת מה · (מלכים א ל · במדבר כב)
ודברים אחדים · ובתוספת הא דברה · על דברת בני (בראשית יא · קהלת ג)
האדם · על דברתי מלכי צדק · או בתש דברה · (תהלים קי)
ישא מדברותיך · או בתוספת מם מדבר · ומדברך נאוה (דברים לג · שה״ש ד)
או בתש מבלי תוספת דבר · והדבר אין בהם · תחלת (ירמיה ה)
דבר יי׳ בהושע · וענין הכל כמו אמירה אלא שיש (הושע א)
הפרש ביניהם בשמוש הלשון כי האמירה אינה מבלי
סמיכה אל אחר והדבור הוא מבלי סמיכה אל אחר כי
הוא מורה על עקר הדבור שהוא באדם כמו שתאמר
אדם חי מדבר ולא תאמר אדם חי אומר אלא אם
תסמכנו פלוני אומר לפלוני ואף על פי שאין הסמיכה
כתובה לפעמים הענין מובן כי המאמר עם הסמיכה כמו
אמרי נא אחותי את כי בודאי ירצה לומר אמרי לשואלים
אותך וכן הדומים לו על דרך הדרך ולא יאמר לשון
דבור על שאינו מדבר אפילו דרך משל כמו שיאמר
לשון ספור והגדה כמו ויאמרו לך הגנו · ועוף השמים
יגד לך · ויספרו לך דגי הים · וכן בקשר יש הפרש ביניהם
כי המאמר קשור עם על ועם למ״ד השמוש לבד והדבור
קשור גם כן עם בי״ת השמוש ועם את ולא כן המאמר ומה
שאמר אמרתי אני בלבי · ענינו חשבתי · וכן האומרת
בלבבה · ויש כמו ענין על דבר הצפרדעים · על דבר (שמות ח · בראשית כ)
הכסף · על ענין הצפרדעים על ענין הכסף · זה הדבר (יהושע ה)
אשר מל יהושע · זה הענין שבעבורו מל יהושע ·
אין מחסור כל דבר · שום ענין בעולם מכל המינים (שופטים יח)
אשר האדם צריך אליהם · ולא ימות מכל לבני ישראל (שמות ט)
דבר · ואין מכלים דבר · ולא יראה בך ערות דבר · (שופטים יח · דברים כג)
שום ערוה בעולם · ויתכן לפרש כמותם · על דברתי
מלכי צדק · על דברת בני האדם · וכמוהם רבים ·
וענין אחר דבר כבד מאד · בשש נקודות והוא ענין (שמות ט)
מיתה · וממנו אחי דברך מות · והפעל הנוסף ממנו (הושע יג)
ידבר עמים תחתינו · והפעל הכבד וידבר את כל זרע (תהלים מז · דה״ב כב)
הממלכה · ויש מפרשים מזה אז ידבר אלימו באפו · (תהלים ב)
ומפרשים אלימו כמו אילי הארץ · ויש מפרשים מהענין
הזה המכים את מצרים בכל מכה במדבר · או הוא (שמואל א ד)
כמשמעו ופירושו שהכם על ים סוף בכל מכה כמו שאמר
את היד הגדולה שהכם בעשר מכות ופי׳ במדבר במדבר
ים סוף · ויונתן תרגם ולעמיה עבד פרישן במדבר · ואדני
אבי עליו השלום פירשו כמו דבר מן ומדברך נאוה ·
וכן פירושו אמרו אלה האלהים שהכו את מצרים בכל
מכה בדברו וכמו שאמרו לבד התורה הוא בעצמו
בא מי יצילנו מידו · מדבר סיני · את כל המדבר הגדול · (שמות יט · דברים א)
מקום שומם שאינו נעבד ונושב · וכן מקום מרעה
הבהמות יקרא מדבר רחוק מן העיר או סמוך לעיר כמו
על פני דרך את המדבר · וענין אחר בעדר בתוך (שמואל א כד)
הדברו · מנהגו : ובא בשתי ידיעות כמו בתוך האהלי · (מיכה ב)
ונתן את הערכך · והדלת מעמות בגעיא ומשפטה
להחטף כמו ורעו כבשים כדברם · ופירושו כמנהגם (ישעיה ה)
ודומה לתרגום וינהג ודבר · והנכון כי מזה נקרא מדבר
מקום מרעה הבהמות לפי שהרועה נוהג שם הבהמות ·
וינהג את הצאן אחר המדבר · כתרגומו בתר שפר (שמות ג)
רעיא דמדברא · ומזה הענין אשימם דברות בים · (מלכים א ה)
והם הקורות הגדולות שקושרין אותן בראשיהן ומנהיגין
אותן בים וקורין אותן בלעז רטש · והדבורה אשר (ישעיה ז)
בארץ אשור · עדת דבורים · סבוני כדבורים · (שופטים יד · תהלים קיח)

(דברים י׳ · מלכים א׳ ו׳) באשר תעשינה הדבורים · אבילאש בלעז · לחיכל
(שם) ולדביר · ידוע והוא הבית הפנימי כמו שאמר הבן לו
(שם) מבירית לדביר לקדש הקדשים · ואמר ודביר בתוך
הבית מפנימה הכין לתתן שם את ארון ברית יי · והבית
החיצון נקרא היכל ·

דבש (שיר ד׳ · דברי הימים ב׳ ל״א) דבש וחלב · ידוע · ונקראו התמרים דבש
ובפרץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן
תירוש ויצהר ודבש וכל תבואת שדה · ולא יתכן לפרשו
דבש ממש כי אין מביאים בכורים מהדבש וכן פירשו
(דברים ח׳) רבותינו ז״ל ארץ זית שמן ודבש ·
(ישעיה ל׳) ועל דבשת גמלים · היא החטוטרת
הגמל הרכה כגבנון שעולה לו על
גבו וכן אמר בו התרגום ועל
חטוטרת גמלין ·

(ועל שם סמרפלים שכרו בדבש בקרקע ·)

דגה (בראשית מ״ח) וידגו לרב בקרב הארץ · ענינו וירבו כמו
הדגים ויתכן לחיות הדגים מזה השרש
(במדבר י״א) וסמיכות הרבים יוכיח שהוא בשוא ודגי הים · כמו מן
(יחזקאל כ״ט) בנים בני מן שנים שני וכן סמיכות דגה דגת יאוריך ·
(ישעיה נ׳) תבאש דגתם · בשוא ואילו היה דגה מנחי העין לא
היה משתנה בסמיכות כמו מן קמה בקמת רעך · אבל
(נחמיה י״ג) לפי שמצאנו מביאים דאג · כתוב באלף שהוא עין
(ירמיה י״ז) הפעל · וכן מצאנו הפעלת ממנו ודיגום · והתאר
(יחזקאל מ״ז · ירמיה ט״ז) בהראות עין הפעל דוגים · דיגים · נכתבם עוד בשרש
דוג והאמת כי נשתמשו בו בשני השרשים ורבים במתרי ·

דגל (במדבר ב׳) דגל מחנה יהודה · בשש נקודות והוא הנס
שמרימין ראשי החיילות · והפעל ממנו
(שיר ה׳ · תהלים כ׳) דודי צח ואדום דגול מרבבה · ובשם אלהינו נדגול ·
(שיר ו׳) איומה כנדגלות ·

דגן (דברים ל״ג · שם י״א) דגן תירוש ויצהר · ואספת דגנך · הוא
שם החטה או שעורה או אחד משאר
חמשת המינים אחר שנמרח ·

דגר (ירמיה י״ז · ישעיה ל״ד) קורא דגר · ובקעה ודגרה בצלה · ענין
אסיפה
וקיבוץ ודומת לתרגום
חסרים חמרים דגורין
דגורין ·

(פי׳ פעל ענג אף על פי שכלו קמץ כמו טרף כפים · כ׳ מלך ולומיהם · וכתבים על פי המסורת:)

דדה (ישעיה ל״ח) אדדה כל שנותי
(תהלים מ״ב) · אדדם עד בית
אלהים · נפקרה מהם הי׳ו התפעל והראוי אתדדה
אתודדם וענינם השלשול והנענוע וההלוך מעט מעט וכן
בדברי רבותינו האשה מדדה את בנה · מדדין עגלים
וסייחין · ופירוש אדדם אדדה עמם כלומר אתנענע עמם ·

דהב (ישעיה י״ד) שבתה מדהבה · תאר לעיר בבל שהיתה
מלאת זהב או שהיתה לוקחת הזהב מכל מן
הממלכות מתרגום זהב דהבא ·

דהם (ירמיה י״ד) למה תהיה כאיש נדהם · ענינו כאדם מבוהל
שלא יוכל להעזר בעת צרה אשפרדוט בלעז ·
ואא״ז ז״ל כתב כי מפרשים אותו מן ד״הערבי שקורין למי
שהוא כנוסת חלב מחולי מרחום ·

דהר (שופטים ה׳ · נחום ג׳) וסוס דוהר · מדהרות דהרות אביריו · דריסת
הסוס בכח הליכתו תקרא דהרה · ופי׳ אביריו
(ישעיה מ״א) על הסוסים והאבירים · תדהר ותאשור · הוא עץ ממיני
הארזים ופירשו רז״ל תדהר שאגא ופרש״י שף בלעז ·

דוב (איכה ג׳ · ישעיה נ״ט · מלכים שם ב׳) דוב אורב הוא לי · נהמה כדובים כלנו ·
שתים דבים · הרגש לחבלעת הנה בדוב

והוא היה ידועה ואמר
הדבים על הנקבות כמו
מן גמלה גמלים · גם
נקראת היחידה דוב
בלא ה״א הנקבה ופרת
(ישעיה י״א) ודוב תרעינה ·

(אין לפרשם מן תרעבה כי מכל לומר שהוא על דבך והגהה אמתי שלכ׳ אבל יש לפרשם מן ילדיהן ·)

דוג (יחזקאל מ״ז · ירמיה ט״ז) והיה ועמדו עליו דוגים · דוגים תאר לצדי
הדג וביו״ד תמורת הוי״ו לדיגים רבים ודיגום
ומלת ודיגום קצת מדקדקים אמרו שהוא מהפעל והכבר
וראויה היו״ד להדגש ויתכן שהיא מהפעל הנוח ותחסר
(יונה ב׳) הא הנבנין והראוי והדיגום · וימן יי דג גדול · ונכתב
(נחמיה י״ג · במדבר י״א) באלף מביאים דאג וכל מכר · אם את כל דגי הים ·
(יונה ב׳ · שמות ז׳) ובלשון נקבה ממעי הדגה · והקבוץ על ידי תאר והדגה
(יחזקאל כ״ט · ישעיה נ׳) אשר ביאור תמות · דגת יאוריך · תבאש דגתם מאין
מים · וכבר כתבנום בשרש דגה על עקרם · ובמשקל
(עמוס ד׳) אחר בסירות דוגה ·

דוד (שמואל א׳ י׳ · במדבר ל״ו) דוד שאול · אחי אביו · לבני דודיהן · אחי
(ויקרא י״ח) אביהן · דודתך היא · אשת אחי אביך · לעיני
(ירמיה ל״ב) חנמאל דודי · ר״ל בן דודי כי כן דרך העברים כמו שאמר
וגם את לוט אחיו ר״ל בן אחיו ואפשר שהיה זה חנמאל
אחר שהיה דודו והיה שם בעת המקנה כי חנמאל המול׳
היה בן שלום ושלום היה דוד ירמיהו וזה חנמאל אשר
היה שם בעת המקנה היה דודו אחי אביו וכן תרגם
(שיר ב׳) יונתן לעיני חנמאל אח אבא · וענין אחר דודי לי ואני
(שיר א׳) לו · ידידי ואהובי כי טובים דודיך · אהביך וידידותיך ·
(שיר ז׳ · משלי ז׳) וכן שם אתן את דודי לך · נרוה דודים עד הבקר ·
(שמואל א׳ ב׳ · תהלים פ״א) וענין אחר בכיור או בדוד · הפיו מדוד תעבורנה ·
(מלכים ב׳ י׳) וישימו את ראשיהם בדודים · והוא הוא״ו במלרע
(דברי הימים ב׳ ל״ה · ירמיה כ״ד) בסירות ובדודים · ענין הכל קדרות · שני דודאי תאנים ·
נוספת בו האלף כאלף לולאות חמשים וכן אמר אחריו
בלא אלף לולות חמשים · וכן אמר אחריו בלא אלף
(ירמיה כ״ד) הדוד אחד · ענינם סלים · וכן יתכן גם כן וישימו
(שיר ז׳) את ראשיהם בדודים · בסלים · הדודאים נתנו ריח ·
(בראשית ל׳ · שם) וימצא דודאים בשדה · בדודאי בני · אפשר שתהיה
האלף בהם נוספת או הם שרש אחר והכם שרש עשב
שהוא בדמות אדם זכר ונקבה מנדרגולש בלעז ·

דוה (ויקרא ט״ו · ישעיה ל׳) והדוה בנדתה · ענינו והחולה · וכן תזרם
כמו דוה · והיא הנדה וקראת חולה לפי
שאין אשה רואה דם שלא תחלה וראשה ואבריה כבדים
(איכה ה׳ · שם א׳) עליה · על זה היה דוה לבנו · כל היום דוה · ובמשקל
(ירמיה ח׳) אחר עלי לבי דוי · במשקל גנב והיו״ד תמורת הה״א למ״ד
(תהלים מ״א) הפעל · והשם על ערש דוי · על משקל מבך ·
(איוב ו׳) ולרבים המה כדוי לחמי · ומשפטו דויי · והחכם רבי
יהודה כתב כי כדוי לחמי תאר סמוך מן דוים · והנכון
(ויקרא י״ב) שהוא שם · ובמשקל אחר בימי נדת דותה · או יהיה
(דברים ז׳) מקור · ובמשקל אחר בתוספת מם מדוי מצרים הרעים ·
(שמואל ב׳ י׳) וענין אחר ויכרות את מדויהם · מלבושיהם ·

דוח (תהלים ל״ו) דוחו ולא יכלו קום · כמו נדחו שנים שרשים
וענין אחר לדעת החכם רבי יהודה שכתבו
(ישעיה ד׳ · יחזקאל מ׳) עם נחי העין · וענין אחר ידיח מקרבה · שם ידיחו את
(ירמיה נ״א) העולה · מלא כרשו מעדני הדיחני · ענין רחיצה
ורבותינו נשתמשו הרבה בלשון הזה כמו שאמרו מדיח
ומולח ומדיח ·

דוך (במדבר י״א) או דכו במדכה · ענינו כתשו במכתש והדיכה
אינה כך ודקה כמו השחיקה וכן מצאנו בדברי

רבותינו ז״ל שהפרישו ביניהם באמרם במחוסרין דיכרית בולי עלמא לא פליגי דאסור בי פליגי במחוסרין שחיקה תנה לדבריהם שחשחיקה יותר דקה מהריבה׳ ומהענין הזה נקרא העני דך אל ישוב דך נכלם׃

דום שכנה דומה נפשי׳ נדמה בתוך הים׳ משתתקת או כרותה׳ והשם שבי דומם׳ בשקל יומם אלא שזה שורק וזה חולם ואפשר שהוא משרש דמם׳ וכן לאבן דומם׳ ובנין התפעל ממנו המורכב עם המרובע גם מרמן תדומי׳ משפטו תתרוממי לדעת רבי יהודה ופירושו תשתתקי׳ והמרובע לבדו אם לא שויתי ודוממתי׳ ופירש בחם רבי יונה ענין אבודה ואפלה ופירש מזה משא דומה אלי קורא משעיר׳ [illegible] ופירוש משעיר כמו לשעיר רוצה לומר בעבור שעיר ואין צורך לכל זה הרחק אלא דומה היא האומה שנקראת דומה מבני ישמעאל ומשמע ודומה ומשא׳ ופירושו משעיר כי משעיר יבא להם המחריב ומפחד שעיר ישימו צופים במגדליהם ומרוב פחד יקומו בלילה וישאלו השומרים מה מלילה וכן דעת יונתן כי דומה שם אומה שלא תרגם דומה׃

דין דן דנני אלהים׳ ודני אלהים׳ למען תדעון שדון׳ אשר דון׳ לא ידון רוחי׳ דן אנכי׳ והשם דין לא דנו דין יתום ויצליחו׳ והתאר והיה יי לדין׳ אבי יתומים ודין אלמנות׳ והנפעל כל העם נדון׳ והפעל התוסף דן ידין עמו׳ ועומד לדין עמים׳ משפטו לחרין כי הוא מקור ואלו היה שם היה לבר השמוש בשוא׳ וכן דין לפניו תתחולל לו׳ משפטו הדין כי הוא צווי או יהיה דין לפניו שם׳ ושם הריב איש חמה יגרה מדון׳ והתעה הוא ונדפבת ליוד במלת נבל את מדינים ישלח׳ ואשת מדינים נשתות׳ והלף טרד מדיני אשה׳ ובהעלם עין הפעל ומשלח מדנים׳ ויש לפרש מזה ויהי איש מדון׳ כלומר איש ריב ומלחמה ועוד נכתבנו בשרש מדד ומלת לא ידון רוחי אפשר לומר בו ענין אחר שיהיה מחסרי הפא שפאהם נון ויהיה הנח תמור הדגש כמו שהוא בדור יעקב שמשפטו להיות ויזד בן לא ידון משפטו לא ידון ששרשו נדן מן השב חרבו אל נדנה׳ נרתקה פודרו בלעז׳ והחכם רבי יהודה הביא לא ידון רוחי׳ ויהי כל העם נדון׳ בענין יגרה מדון׳ מדנים ישלח׳ ענין בפני עצמו שהוא מענין מריבה וכן פירש אדוני אבי זכרונו לברכה ל יהיה דוחי העליוני שנפחתי באדם במריבה עוד לעולם עם הגוף כי הוא איננו נתנה בתאות הגוף. והגוף נמשך לתאות הבהמות וזה באשר הוא בשר ובתולדות הבשר שקועות ונבועות התאוות אאריך מאה ועשרים שנה אם יחזרו בתשובה ואם לאו אכלה אותם מן העולם׃

דוץ ולפניו תדוץ דאבה׳ ענינו ששון ושמחה׳ ודומה לתרגום שישו אתה משוש ודצי עמה דוץ׃

דור מדור באהלי רשע׳ כמו מגור כתרגום גור דור׳ וכן דורי נסע ונגלה׳ כלומר מגורי בעולם הזה נסע ונגלה׳ וענין אחר וגם דור העצמים תחתיה׳ והוא צווי בפלס שוב קום׳ והשם אגדיל המדורה׳ מדורתה אש ועצים הרבה׳ ענין הכל והבערה הגדולה׳ דור הולך ודור בא׳ והקבוץ ולפני ירח דור דורים׳ ובלשון נקבות דורות בני ישראל׳ דורות עולמים׳ לדורותם ברית עולם׳ זמן חיי האדם׃ ויתכן גם מזה דורי נסע ונגלה׳ כלומר זמן חיי והוא מענין הראשון כלומר כל ימי אשר האדם דר בעולם הוא דור׃

דוש אדוש ידושנו׳ האלף נוספת׳ ודשתי את בשרכם׳ כי תפושו כעגלת דשא׳ והאלף תמורת הא ופירושו כעגלה דשה שהיא אוכלת כל היום לא כעגלת שהיא חורשת שאינה אוכלת ועוד נכתבנו בשרש דשא ובמקצת ספרים הוא כתוב בהא׳ וחיית השדה תדושה׳ קומי ודושי בת ציון׳ והנפעל ונדוש מואב תחתיו׳ והמקור בשורק כהדוש מתבן׳ והמקור מתוסף לא תחסום שור בדישו׳ משפטו בהדישו׳ או יהיה בדישו שם לקוח מן והשיג לכם דיש׳ כמו מן עיר עירה׳ והפעל שלא נזכר פעלו ממנו יודש קצח׳ והשם מדשתי ובן גרני׳ ובמשקל אחר והשיג לכם דיש׳ ואקו ודישן׳ הוא שם חיה ולדעת אנקלוס הוא הראם שתרגמו רימא׃

דחה דחה דחיתני׳ אשר חשבו לדחות פעמי׳ ומלאך יי דוחה׳ גדר הדחויה׳ והנפעל ידחה רשע׳ ידחו ונפלו בה׳ והוא פתח ומלעיל שלא כמנהג׳ נדחי ישראל יכנס׳ ואפשר שיהיה נדחי ישראל מחסרי הנון והיה ראוי להדגש אבל הנבון שיהיה לשון נפעל מזה השרש׳ ושלא נזכר פועלו דחו ולא יכלו קום׳ כן מצאנוהו בספרים מדויקים מלרע ורבי יהודה כתבו מנחי העין׳ והשם את רגלי מדחי׳ ובמשקל אחר בתוספת מם ופה חלק יעשה מדחה׃

דחן ודוחן וכסמים׳ מ״ל בלעז׃

דחף הרצים יצאו דחופים׳ והנפעל והמן נדחף׳ והשם יצודנו למדחפות׳ הכל ענין דחיה׃

דחק ואיש את אחיו לא ידחקון׳ מפני לוחציהם ודוחקיהם׳ תרגום לחץ דוחקא׃

די עד בלי די׳ ופירוש הפסוק והריקותי לכם ברכה עד בלי די שלא יספיקו לכם אוצרות ולא יהיו די לכם מגורות וכלים לאסוף בהם התבואה והיין כן פירש א״א ז״ל׳ והמלאכה היתה דים׳ הלא יגנבו דים׳ די ספקם וצרכם׳ ויבא עם אותיות השמוש וכדי בזיון וקצף׳ ובסמוך ומצא כדי גאלתו׳ די השיב לו׳ הנמכרים לגוים כדי בנו׳ ודי חלב עזים ללחמך׳ ואם לא תמצא ידה די שה׳ די מחסורו אשר יחסר לו׳ מדי העבודה למלאכה׳ אריה טורף בדי גורותיו׳ לא התקדשו למדי׳ עקרו למן די והפתח תחת חירק כמו למברא אתה וענין הכל הספוק והצורך׃ ויהי מדי צאתם שכל דוד׳ מדי עברו יקח אתכם׳ כי מדי דברי בו זכר אזכרנו׳ מדי בא המלך בית יי׳ כי מדי אדבר אזעק׳ ענינם בכל עת׳ ויש די שהוא נוסף ויבא עם אותיות השמוש כאשר נוסף מו מן כי תלך במו אש׳ והיה מדי חדש בחדשו׳ פירוש מחדש לחדש ומשבת לשבת רוצה לומר מהם שיבאו משבת לשבת והם הקרובים ומהם שיבאו מחדש לחדש ומהם משנה לשנה כפי הקירוב והריחוק׳ ויגעו עמים בדי ריק ולאמים בדי אש׳ בדי ארנה לרב׳ בדי שופר יאמר האח׳ כל אלו נוספים כאילו אמר בריק באש בארבה

בשופר וכבר כתבנו בחלק הדקדוק כי יש בהן קצת ענין כי יורו על הגדלות הדבר והתמדתו ״

דיה והדיה למינה · והקבוץ אך שם נקבצו דיות · ואפשר שיהיה מן השרש חזה ואני כותב על הספר בדיו · ידוע ״

הג״ה אולי נקרא הצוף דיה לפי שהוא שחור כדיו שקורין דיה :

דיק ובנית עליה דיק · מגדל שבונים נגד העיר לכבשה ״

דכא דכא לארץ חיתי · בקמץ כדרך בעלי החא · וידכא עושק · ויואל אלוה וידכאני · וידכאום לפני עש · ובנוח האלף ותדכאונני במלים · לדכא תחת רגליו כל אסירי ארץ · ויי חפץ דכאו החלי · מדכא מקומותינו · ושלא נזכר פועלו מבנו לא דכאו עד היום הזה · והרעות יתומים ידכא · והשם תשב אנוש עד דכא · פצוע דכא · והתאר ואת דכא ושפל רוח · ויתכן כי גם האחרים תאר כי פירוש עד דכא עד חיותו דכא וכן פצוע דכא כמו שפירשוהו רבותינו ז״ל ובשרש פצע נזכרנו עוד · ואת דכאי רוח יושיע · ובא ו״ו נראית תמורת האלף למד הפעל לשון שקר ישנא דכו · שהוא כמו דכא · ובנין התפעל וידכאו בשער · והפך לילה וידכאו · משפטם ויתדכאו · ענין כלם השבר והכתישה ״

הג״ה פי׳ רד״ק שפצעו לו בה כלו בניםים שלו פי׳ רש״י · ולפי׳ ז״ל יהיה שם דבר ונקרא פציע דכא ולא שהוא תאר · וכן לפי תרגום אונקלוס :

דכה ידכה ישוח · פירוש ישים עצמו הרשע וכא ושח כדי שלא ישמרו בני אדם ממנו · ונפל בעצומיו חלכאים · והנפעל לב נשבר ונדכה · והפעל הכבד כי דכיתנו במקום תנים · תגלנה עצמות דכית · אתה דכאת כחלל רהב · נכתב באלף במקום הא למד הפעל המורכב ב״ור · והשם ישאו נהרות דכים · הנפרד וכי נפלם עני ענים כמו כן ענין אלו השבר והכתישה ״

דכף ואת הדוכיפת · תרנגולא ברא · וכן פירשו רב שרירא גאון זכרונו לברכה ״

דלל דללו וחרבו · ענינו יבשו · וכן דלו מאנוש נעו · ואם דל הוא ואין ידו משגת · עני · ולרבים דלים חולכים ודלים · ולנקבה דלה דלות ורעות תאר · והשם ומדלת הארץ · או יהיה תאר לעדה והקבוץ ומדלות העם · ומדלות הארץ · והפעל ממנו דלותי ולי יהושיע · ובנין נפעל ידל כבוד יעקב · מדוע אתה ככה דל בן המלך · חולה · וכן אשרי משכיל אל דל · כי על חליו עשה המזמור · וכן מדלה יבצעני · פירושו חשבתי כי מחלי זה ישליכני שאמות ממנו · וענין אחר דלו עיני למרום · ענינו רמו · והחבר רבי יונה לענין זה · נצרה על דל שפתי · ועוד נזכרהו בשרש דלת · ודלת ראשך כארגמן · קווצות השער ״

דלג על כל הדולג על המפתן · תרגם יונתן על כל דמהלכין בנימוסי פלשתאי · פירוש כמו שאמר על כן לא ידרכו כהני דגון על מפתן דגון · והפעל הכבד אז ידלג כאיל פסח · מדלג על ההרים · ענינו כמו מקפץ ״

דלה גם דלה דלה לנו · התבאנה ותדלנה · ואיש תבונה ידלנה · והשם גמר מדלי ·

והוא הכלי ששואבין בו · ולרבים והוא במשקל אחר יזל מים מדליו · והיה משפטו בקמץ חטף על משקל חפניו אזניו ובא בקמץ רחב כמו בתוך הדברו · דליו שוקים מפסח · גבהו · כן כתב ורבי יהודה חיוג עם העוברים בבנין הקל ואנחנו מצאנוהו פתח הדלת וכן כתבו רבי יעקב בן אלעזר ואם כן הוא צווי מן הדגוש כרפיון הלמד ומשפטו להדגש ופירו׳ הרימו שוקים מפסח כי מת יעילו לו וכן המשל בפי כסילים · והפעל הכבד ארוממך יי כי דליתני · רוממתני לפנות דליותיו אליו · בצל דליותיו תשכונה · ענפים הרמים והגבוהים ואפשר שיהיה כמוהו יזל מים מדליו · כלומר מתחת ענפיו יזלו מים ״

הג״ה כי הפעליך שתחת הלמד שורש שהקמץ הוא רחב שאם היה קמץ חטוף לא היה כו הפעליך · ועל כן אומר אני שהמכוים דברי רבי יעקב שהוא כפתח ולא כקמץ ודוק ותשכח :

דלח ותדלח מים ברגליך · ולא תדלחם רגל אדם עוד ופרסות בהמה לא תדלחם · ענינם הדריסה עם עכירת המים טורב״ולר בלעז ״

דלף ידלוף הבית · והשם דלף טורד · בשש נקודות הוא שפטוף המטר בבית · וכן בדברי רז״ל נותנין כלי תחת הדלף בשבת · וכן אל אלוה דלפה עיני · כי הדמע יורד טפה טפה · וכן על דרך משל · דלפה נפשי מתוגה · כמו בכסתרים תבכה נפשי ״

דלק ודלקו בהם ואכלום · שפתים דולקים ולב רע · ענין הבערה · ובקדחת ובדלקת שם חולי השורף מרוב החמימות · והפעל הנוסף הדלק האש · יין ידליקם · וענין אחר כי דלקת אחרי · חציו לדולקים יפעל · פי׳ חציו יפעל לו ולחבריו שהם הדולקים אחר העני · על ההרים דלקנו · בגאות רשע ידלק עני · מדלוק אחרי פלשתים · ענינם ענין רדיפה ואפשר שיהיה מזה הענין יין ידליקם · לפי שאמר שכר ירדפו כלומר הם רודפים היין והיין ירדפם ויפילם למשואות ״

דלת אל הדלת או אל המזוזה · בשש נקודות · ואחר הדלת והמזוזה · והדלת תסוב על צירה · ולשנים לפתוח לפניו דלתים · ולרבים ודלתי הבית · יציב דלתיה · ובלשון נקבות יגיפו הדלתות · דלתות לא העמידו בשערים · ושתים דלתות לדלתות שתים מוסבות דלתות שתים לדלת אחת ושתי דלתות לאחרת · פירשו רז״ל כספסת מדות ארבע דלתות היו לו שתים מבפנים ושתים מבחוץ החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עוביו של כותל והפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה טוח בזהב חוץ מאחרי הדלתות ומו׳ כמו ששנויה שם · דלתות הבית הפנימי · ויקב חר בדלתו · וסגור דלתך · והוא במשקל אחר ויקרא גם כן דלת הכלים כמו דלת השער כמו שאמר ויקב חר בדלתו · והוא דלת הארון וכן במשנה כל הכלים נטלין בשב׳ ודלתותיהן עמהם · שלש דלתות וארבעה · פירוש דפין שהן דומין לדלתות שיפתחו ויסגרו · ונפקדה הת״ו במלת על דל שפתי · כי משפטו על דלת שפתי · ונקראו השפתים דלת לפי שנפתחים ונסגרים כדלת · וכן ראוי לנבון לעשות שפתיו כמו הדלת שנפתחת ונסגרת לצורך · כן לא יפתח הנבון שפתיו כי אם לצורך · וכן דלתי פניו מי פתח · רוצה לומר שפתיו ״

דם דם יחשב לאיש ההוא · אל תכסי דמי · והקבוץ ודמים בדמים נגעו · ותחנף הארץ בדמים · קול דמי אחיך · והסירותי דמיו מפיו · ודמיו עליו ישוב · ובן אין לו דמים · כלומר אם יהרגהו אין עליו עונש דמיו · ובן ויקר דמם בעיניו · ורז״ל אלו ענין כופר וערך והרבה נשתמשו בו רז״ל בענין ערך החליף לו דמי שור בפרתו · אל תעמוד על חמקה בשערה שאין לך דמים · ודם ענב · לרוב אדמימות היין דמה אותו לדם ·

אא בן גקרא המעות דמים ודוקא בלשון רבים ולא כמו שנקרא המעה דם בלשון יחיד :

דמם מפי רתתו ולא דמו · דמו עד הגיענו אליכם · והשם יקם סערה לדממה · ופירושו יקם סערה ואחר כן ישיבנה לדממה · והתאר קול דממה דקה · דממה וקול אשמע · התמונה שהייתי רואה פעם היתה דוממת ופעם היתה משמעת קול או פירושו הקול שהייתי שומע היה קול דממה בלומר קול נמוך · ומשקל אחר עורי לאבן דומם · ובן שבי דומם · פירושו כדומם או הוא שם · ובן טוב ויחיל ודומם · תאר ואפשר שיהיו משרש דום כמו שכתבנו · והנפעל ונדמו נאות השלום · אל תדמו בעונה · גם מדמן תדומי · והוא לשון נופל על לשון דרך צחות כי מדמן שם עיר למואב וכן דרך העברי לדבר לשון צחות בזה במקומות כמו כחשבון חשבו עליה רעה · ועקרון תעקר · גבית לעפרה עפר התפלשי · ידמו למו עצתי · בגדל זרועך ידמו כאבן · יבושו רשעים ידמו לשאול · ונדמה שם · ואדוני אבי ז״ל כתב כי ידמו ונדמה שרשם נדם בשקל יפלו נפלה · והפעל הנוסף כי יי׳ אלהינו הדמנו · ענינם כענין שפירשתי בשרש דום · שמש בגבעון דום · וידום השמש · פירוש ויעמוד השמש כמו שפירשו בו רבותינו · ויש מפרשים ענין זה מלשון רבותינו עם דמדומי חמה · האנק דם · פירשתיו בשרש אנק · דם ליי׳ והתחולל לו · ענין שתיקה או ענין תוחלת · ובן דמו עד הגיענו אליכם · ענין תוחלת · ובן אך לאלהים דומי נפשי ·

דמה לא דמה אליו ביפיו · דמיתי לקאת מדבר · זאת קומתך דמתה לתמר · ואשר הוא יוצא הנוה והמענגה דמיתי בת ציון · והנפעל נמשל כבהמות נדמו · ותמשילני ונדמה · פירוש ואהיה נדמה · כפיר גוים נדמית · נדמה שמרון מלכה · והפעל הכבד דמיתיך רעיתי · וביד הנביאים אדמה · מה אעידך מה אדמה לך · וההתפעל אדמה לעליון · משפטו אתדמה · והשם ודמות החיות מראיהם · בצלמנו כדמותינו · אמך כגפן בדמך · כמו כדמותך וכן אצל פנה כמו פנתה · וצורם לבלות שאול כמו וצורתם או הוא משקל אחר דם בשקל צו קו · ורב האי כתב שהוא ענין דמיבות חטבע לפי שכל דבר היוצא מדבר אחר ופורה ממנו יש בו מרטיבות טבעו · והשם במ״א דמיון דמיונו כאריה יכסוף לטרוף · ואנכי הדמיתי אמך · והנפעל כי נדמה כל עם כנען · בשחר נדמה נדמה מלך ישראל · נדמתה אשקלון · אוי לי כי נדמיתי · איך נדמיתה · נדמו עמי מבלי הדעת · ויש לפרש מזה נדמה שמרון מלכה · והשם בדמי ימי אלכה · בפלס פרי שבי צבי · ורז״ל מענין זה אמך כגפן בדמך · כלם והדומים להם ענין כריתה וכליה · ויתכן לפרש מענין זה אף על פי שאינם משרשו כי יי׳ אלהינו הדמנו · ונדמה שם · יבשו רשעים ידמו לשאול · ונדמו נאות השלום · ומזה הענין עיני נגרה ולא תדמה · כלומר לא תפסוק · וענין אחר והוא לא כן ידמה · ענינו יחשוב · ובן ואשר דמה לנו · דמינו אלהים חסדך · אל תדמי בנפשך · אם לא כאשר דמיתי כן היתה · וענין אחר אל דמי לך · אל תתנו דמי לו · ובמשקל אחר ולילה ולא דומיה לי · נאלמתי דומיה · והתאר אך אל אלהים דומיה נפשי · לך דומיה תהלה · ענין כלם שתיקה · ויש מפרשים מזה אוי לי כי נדמיתי · כלומר נשתתקתי לא אוכל דבר · ופי׳ לך דומיה תהלה · רוצה לומר נשתתקה התהלה נגד פעליך העצומים שלא תשיגך תהלה · ויתכן להיות דומיה משרש דום והיו״ד ליחס ביו״ד התחתיה שלישיה · ויתכן לפרש דמינו אלהים חסדך ענין המבר והתוחלת בלומר סברנו אלהים לתהלתך ·

דמן היו דמן לאדמה · לדמן על פני האדמה הוא זבל האשפה · בהדוש מתבן במו מדמנה · האשפה עצמה כי כן דרך להשליך תבן באשפה ולהלך עליה עד שתדוש ותעשה דומן · ואדוני אבי ז״ל פירש מדמנה שם עיר שהיתה למואב כמו שאמר גם מדמן תדמי ופירושו ונדוש מואב בעודו כמו מדמנה כמו שדשים התבן תחתיו במקומו ·

דמע ודמע תדמע ותרד עיני דמעה · ודמעתה על לחיה · ולא תבא דמעתך · והקבוץ כלו בדמעות עיני · ידוע · מלאתך ודמעך · כנוי לשמן או ליין היורד מן הגת כדמע בפה טפה ·

דנג כדונג מפני האש · הוא השעוה ·

דעך דעכו כפשתה כבו · ידעך נרו · ומה שלא נזכר פועלו מן הדגוש ואם לא נמצא · דועכו כאש קוצים · והנפעל נדעכו ממקומם · ענינם הכבוי והכליון ·

דפה בבן אמך תתן דופי · הוא הדבה הרעה ואא״ז ל פירשו מורכב מב׳ מלות דו פי וזה הוא שנים בארמית טב למיתב טן דו דו פרצופין ובן בלעז ר״ל שנים ופי׳ המלה שתי פיות ידבר אחת בפניו ואחת שלא בפניו

דפק ודפקום יום אחד · ענין דחיה · מתדפקים על הדלת · קול דודי דופק · ענינם גם כן הדחיה והכאת על הדלת ·

דקק עד אשר דק לעפר · פתח · ויטחן עד אשר דק · קמץ בעבור האתנח · תדוש הרים ותדוק · ופרשיו לא ידקנו · והתאר דק מחספס דק כבפור על הארץ · קטורת סמים דקה · קול דממה דקה · ורקות בשר · השבלים הדקות · והפעל הכבד וישרף את הבמה הדק לעפר · והדקות עמים רבים · ושחקת ממנה הדק · כטיט חוצות אדיקם · וכתב רבי יעקב בן אלעזר הנפעל מזה כתת להדק · בצירי ופתח על משקל להחלו ויתכן היותו מן הכבד ומשפטו להדק כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · הנוטה כדוק שמים · כקרום · וכן לפי דעתי או דק או תבלול בעינו · פירוש או שיהיה קרום או תבלול בעינו וכן אמרו רז״ל בדוקין שבעין · הן איים כדק יטול · כעפר דק יטול אותם ·

דקר והביטו אלי את אשר דקרו · ודקרו את שניהם ודקרתי בה · והנפעל כל הנמצא ידקר · והפעול מן הפעל הכבד אנשים מדקרים · ומדקרים בחוצותיה · והשם כמדקרות חרב · ענין כלם טעינת החרב נקרא בלעז ·

דד · ודד וסוחרת · רבותינו אמרו שהיא אבן טובה שהיא בברכי הים ודורת שמה חושיבה באמצע סעודה והאירה להם כצהרים ומהם שאמרו כי לפיכך נקרא שם האבן דר שקורא דרור לכל בעלי סחורה כלומר שמעשירתן ·

דרר · וקראתם דרור · חופש · מר דרור · המור חשוב שהוא חפשי מן הזיוף והתערובת · ודרור קן לה · כדרור לעוף · שם עוף טמא והוא שקורין בלעז אירונדלא ולפיכך נקראת דרור לפי שהיא מקננת בבתים מבלי פחד כאילו היא חפשית מבני אדם שלא ילכדוה ·

דרא · והיו דראון לכל בשר · פירוש מיאוס יהיו לכל בשר כראות אותם מרוב התולעת שבהם · וכן ואלה לחרפות לדראון עולם · ועקר מלת הראון היא תולעת מלשון רבותינו הדרא דכנתא והבנה שבתבואה כשרה מפני שאין בה לחה ויונתן תרגמו בשתי מלות די ראון מיסת חזינא ·

דרב · ולהציב הדרבן · ועוד נכתבנו בן ארבע אותיות ·

דרג · בסתר המדרגה · תפלו המדרגות · תרגום לא תעלה במעלות לא תסק בדרגין ·

דרך · אשר דרך בה · דרך כוכב מיעקב · אשר תדרך כף רגלכם · והפעל הנוסף והוא פעל עומד לא הדריכוהו בני שחץ · כלומר לא דרכו בו · והדריך בנעלים · ואשר הוא פועל יוצא ידרך ענוים במשפט · הדריכני באמתך · מנוחה הדריכוהו · פירוש ממנוחה הדריכוהו וכן תרגם יונתן מבית ניחותיה טרדיתון · ואפשר שיהיה והדריך בנעלים גם כן פעל יוצא · והשם דרך המלך נלך · בשש נקודות · וילך בדרך אחר ולא שב בדרך · זה הדרך לכו בו · בדרך אשר בא בה · והודעת להם את הדרך ילכו בה · לעשות דרכו · פירוש לעשות דרכו משם והלאה ולהתעכב שם · פן יאנף ותאבדו דרך · פירוש תאבדו מצד הדרך כלומר כי דרככם תאבד כמו שאמר ודרך רשעים תאבד · ועל הדרך הזה נובלת עליה שעליה נובלים · אנכי הולך בדרך כל הארץ · במנהג · כי השחית כל בשר את דרכו · מנהגו · כי דרך נשים לי · מנהג הנשים והוא הנדות וכן ארח כנשים · ומטהו ישא עליך בדרך מצרים · כמנהג מצרים כמו שהיה מכה אותך המצרים · וכן ונשאו בדרך מצרים · כמנהגו שעשה במצרים והיד הגדולה שהראה בהם · ופירוש ונשאו ישא אותו מעליך ויכלה אותו או פירושו ונשאו על המטה שישא עליו מטהו כמו שעשה במצרים וכן פירוש ומטהו על הים מטהו יעורר עליו כמו שעורר אותו על הים בטביעת המצרים · והקבוץ על דרכים ישבת להם · והקבוץ השנים ונעקש דרכים יפול באחת · והיה אם למד ילמדו את דרכי עמי להשבע בשמי חי יי · הדלת מעמדת בגעיא · והמסורת עליו לית געיא · וכבדתו מעשות דרכיך · דרכי ספרתי ותענני · ודרכיך למחות מלכין · כלם ענין אחד כי חפצי האדם ועסקיו ומה שישתדל בו הכל נקרא דרך · וכן המצות והעברות כמו שאמר את הדרך ילכו בה · ויאהבו צדיק

66 פירש לו לומר ובמנא דרך לשון זכר כמו שנכתב בפסוקים שהביא · וכן כמנא בפסוק אחר לשכילה כדרך שתים שתי יבא אלו :

דרכו · כי יודע יי דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד · ובתוספת מם מדרך כף רגל · רוצה לומר דריסת הרגל · ובענין הזה תדרכי נפשי עז · חסר בית השרורת · ופירושו תרמסי האויבים בעז · כדורך בגת · אתה תדרך זית ולא תסוך שמן ותירוש ולא תשתה יין · בחלם בקריאת בן אשר ובקמץ חטף בקריאת בן נפתלי · דורכים גתות בשבת · והכבד כגרן עת הדריכה · והוא מקור והחירק מקום פתח ענינם הדריסה והרישה · וכן דרכת בים סוסיך חומר מים רבים · ופירוש הפסוק דרכת בים וסוסיך כמו כן דרכו בחמר מים רבים או פירושו דרכת בים על סוסיך והם הענינים · ובענין משיכת הקשת תטייתו · דרך קשתו · אל ידרך הדורך קשתו · קשתותיו דרכות · ולפי שבמשיכת הקשת ימשוך גם כן החץ לזה אמר ידרך חציו · דרכו חצם דבר מר · והפעל הכבד וידרכו את לשונם · משפטו וידריכו ·

דרם · ים ודרום ירשה · הוא התימן והוא הנגב כי בלשונות אלה נקרא ·

דרש · דרש דרש משה · דרשו מחרבותיהם · וכתב ר׳ יעקב בן אלעזר כי בספר הלאלי כתוב עליו לית כותיה חטף וגם הנגיד זכרונו לברכה כתב שמצאו ברוב הספרים חטף · דורשים לכל חפציהם · ודרשת וחקרת · תדרש רשעו בל תמצא · בחולם בקריאת בן אשר ובקמץ חטף בקריאת בן נפתלי · לדרוש הדבר נוספת בו היוד ומשפטו לדרוש · ותלך לדרוש את יי · והנפעל וגם דמו הנה נדרש · נדרשתי ללוא שאלו · האדרוש אדרש להם · האלף תמורת הא ומשפטו ההדרוש אדרש · ורבי יהודה כתב כי אלף האדרוש למדבר והדגש לחסרון תיו התפעל ונכון הוא ובא האדרוש אדרש כפול לחזק הדבר כמו האכה אכה אבי ופירוש נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ונזדמנתי · דרושים לכל חפציהם מזומנים ונמצאים לכל החפצים בהם · והשם במדרש הנביא עדו · שידרשהו הדורש שמה כי הדברים מזומנים בו · וכן על מדרש ספר המלכים · כפר שמזומנים בו דברי המלכים והדורש ימצא שם ·

66 ויהיה ודרשו נקודן פסק כמו ודירשו נקודן כבנין פועל או כחולם כעבור הקיש שהיכם מקבלת הדגש על חפקל כי נדרשו מתכרים · וכן פירש רשי כלמד מכבי וזל ודרשו משמע פלת לאחרים סהרי בקוד פסק קתן :

דשא · דשאו נאות מדבר · והפעל הנוסף תדשא הארץ דשא · בשעירים עלי דשא · בשש נקודות · והוא נקרא כן בתחלת צאתו ובשיגדל יקרא עשב כי שם דשא הוא תחלת הפעולה בעשב לפיכך בא ממנו פעולה כמו כן צמח ולא בא כן מן עשב · ויש מפרשים מזה כי תפושו כעגלה דשא · ומשפטו דשאה במלם חכמה ונגרעה ההא כמו שנגרעה ממלת שיצא מלפני השליט · שמשפטו שיוצאה · ורבי יונה הרחיק זה הפירוש בעבור כי היה לו לומר דשאה בצירי השין כמו מלאת צבאה וגם אין המלה נכתבת אצלו באלף כי אם כהא וכן נמצא במקצת ספרים וכבר כתבנוהו בשרש דוש ·

דשן · ואכל ושבע ודשן · פועל עובר · והיה דשן ושמן · תאר · דשנים ורעננים יהיו · וישתחוו

וישתחוו כל דשני ארץ · והשם ותתענג בדשן נפשכם · בשש נקודות · החדלתי את דשני · כבר זכרנו דקדוק החדלתי בחלק הדקדוק במקומו · והכבד דשנת בשמן ראשי · שמועה טובה תדשן עצם · ושלא נזכר פועלו ממנו נפש ברכה תדשן · תפרם מחלב ידשן · ומלת מורכבת מהנפעל והתפעל הדשנה מחלב · ענין אחר אל שפך הדשן · בשש נקודות והוא האפר · וכל העמק הפגרים והדשן · פירוש מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלם אומר שיהיה אותו המקום נוסף בעיר לעתיד · ופירוש וכל העמק הפגרים תרגם יונתן וכל משרא אתר דנפלו תמן פגרי משרית אתוראה רוצה לומר כי כל אותו העמק יהיה תוספת העיר וכל השדמות עד נחל קדרון והנה לא תרגם הדשן או תרגם אותו משרית אתורא לפי שהיו דשנים ושמנים כמו שנאמר עליו ובמשמניו רזון · והפעל הכבד ממנו ודשנו את המזבח · יסירו דשנו · ועשית סירותיו לדשנו · ועולתך ידשנה סלה · ההא נוסף כהא ואקראה לך · ופירו' ישימה דשן כלומר שיוריד אשו מן השמים לאכלה ולקבלה ברצון ·

דת לפני כל יודעי דת ודין · ואת דתי המלך · ודתיהם שונות · לעשות כדת היום · והדת נתנה בשושן הבירה · אשר לא כדת · ענין הכל התורה והחוק ·

אין לשאול למה לא הביא לא דת לבדו כי אף על פי שהוא קרי כ״תיב הוא כתיב שלא אמת אלדית לשון אלדות קבעום ;

ואשר הם בני ארבע אותיות

דמשק בפאת מטה ובדמשק ערש · פירושו לפי מקומו כמו בפאת מטה כי אילו חבר או תהיה המלה מורכבת משתי מלות בדי משק ויהיה משק מן שקק וענינו מן שוק כלומר באחד מכרעי המטה ודי היא מלה נוספת כמו כדי שופר בדי ריק בדי אש שהוא כמו בשופר בריק באש ·

דרבן ולהציב הדרבן · כלו קמוץ לבן נפתלי ולבן אשר הבי״ת בפתח והדל״ת לשניהם מעמדת בגעיה · ובא הקבוץ במשקל אחר דברי חכמים כדרבנות · הוא המחט התקוע בראש עץ שמוענין בו השורים בעת החרישה והמחט יקרא דרבן והעץ יקרא מלמד וכן אמרו במשנה מלמד שבלע את הדרבן · כלומר שנבלע אותו המחט התקוע בעץ בתוכו ·

סמוס תרגם המתרגם כי סרי יסרו כי לדרבנא מתחרבין בקלא הסרי לדרבנין שסביתין סעם כדרבן סמכמת את סבמים :

דרדר וקוץ ודרדר · כלו פתח הוא מין ממיני הקוצים ובבראשית רבה קוץ זה עכבית דרדר זה קנרס שהוא עשוי דרין דרין ופירש בעל הערוך קנרס בלעז קרד״ון ·

ואשר הוא בן חמש אותיות

דרכמן דרכמנים שש רבואות · וכן לאדרכנים אלף · והאל״ף נוספת והוא מטבע ידוע אצלם באותו הזמן · וכבר זכרנו אותו באות האל״ף בן ארבע אותיות ואשר גם כן שהנו״ן נוספת ·

אית פיס הסרס כן דרכמן לאדרכמן והם סני מיני מטבעות מתחלפין ;

נשלמה אות הדלת

אות ההא

הה הלילו הה ליום · והוסיפו בו האלף ברוב דבריהם ואמרו אהה ליום · ואמר אהה יי אלהים · והיא קריאה כך על הצער ועל הדאגה ·

הא הא לכם זרע ותם אני הא דרכך בראש נתתי · כמו הנה ·

הבל הלכו אחרי ההבל ויהבלו · והפעל הנוסף מהבילים המה אתכם · והשם אחרי ההבל · הבל המה · בשש נקודות · ומשקל אחר הבל הבלים והוא דבר שאינו כלום וכן קראו רבותינו לאד היוצא מהפה בהבל פיו הבל תינוקות כי הוא דבר המתבטל והכלה במהרה ·

הבן קרנות שן והבנים · הם חיות שעושין מלאכה מהעצם שלהן או מהקרנות כמו שעושין מעצם הפיל שהוא השן ויש מפרשים אותו העץ שקורין יבנים והתרגום אמר ושן הפיל וטווסין והוא העוף שנודע לנו בדברי רבותינו באמרם קריבו ליה ריש טווסא בחלבא ולא אכל ועוד אמרו תרנגול ופסיוני וטווס כלאים זה בזה והוא שקורין לו בלעז פוו״ן ואפשר שיעשו מלאכה מעצם שלהם וכן בלשון ערבי נקרא טאוו״ס ·

הבר הברי שמים · הם החוזים בכוכבים כמו שפי׳ אחריו ודומה לו בלשון ערבי שקורין להתוך הדבר אלתב״רם והחוזים בכוכבים מהתבי׳ הדבר וגוזרים אותו על פי הכוכבים ·

הגה והגיתי בכל פעלך · לא יהגו בגרונם · ולשוני אם יהגה רמיה · באשר יהגה האריה · כי אמת יהגה חכי · וכיונים הגה נהגה · יהגו ריק · הרו והגו מלב דברי שקר · מקור ובא בחלם תחת לזוג המלות כי הרו בחולם על המשפט כי הוא מן ירה והוא כמו ולהורות את בני ישראל ובא הגו כמו כן בחולם לזוג המלות כמו את מוצאך ואת מובאך כן כתבו אא״ל · והפעל הנוסף המצפצפים והמהגים · והשם והגה מפיו יצא · כלינו שנינו כמו הגה · קינים והגה והי · והוא בשש נקודות · ומשקל אחר הגיון סלה · והגיון לבי לפניך · ומשקל אחר בהכפל עי״ן הפעל בינה הגיגי · ומשקל אחר והגית לבי תבונות · ענין הכל דבור ומצפוף הגה · וכתב אדוני אבי עליו השלום כי הגה הוא לשון נגנים ומצפצף ואין בו לשון קריאה ודבור בפירוש ובתזרתו יהגה כל כך יהיה קורא

בתורה עד שבכל שעה אפילו שלא בשעת קריאת יצאו הדברים על פיו ויופיעו משפתיו ויורה על זה וכיוצא בו חנה נהגה · כי הוא ענין הצפצוף והוא בקול יללה וכן קינים והגה · וענין אחר הגה ברוחו הקשה · הגו סיגים מכסף · הגו רשע לפני מלך · ענין הסרה ואדוני אבי ז״ל כתב מזה השרש והענין כאשר הוגה מן המסלה · והוא שלא נזכר פועלו מן המרובע ·

ישעיה כז · משלי כה
שם
שמואל שני כ

הגן דרך כפני הנהרת הגינה · פירש רבי יונה דרך נכונה וישרה · ורבותינו ז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם דבר הגון עשה שלא כהוגן · ויונתן תרגם אורח קדם דוכן ליואי ·

יחזקאל מג

וכן פירש רש״י פירוש כלוים שעומדים ומנגנים שם פי׳ הגינה לשון נגון ולא אכה סדקדוק:

הדד הידד חשבתי · הידד כדורכים יענה · מלה שהיא קריאת הדורכים כך לזרז עצמם · ואפשר שיהיה מהענין הזה ולא הד הרים · ופירושו כמו שאמר קרוב היום מהומה פירוש היום יום מהומה ולא תרוכה לחומת הרים וסלעים כשאדם נותן קולו שם שהוא קול גדול כי יותר גדול תהיה הומה זאת · ויש מפרשים הקול היוצא מן ההרים כשאדם נותן קולו שם שילך אותו הקול עד מקום כלותו וישוב לאחור וישמע הקול ההוא בעצמו ואותו הקול נקרא הד הרים · ויונתן תרגם ולא לאשתובא במצרי טוריא ·

ישעיה טז · ירמיה כה
יחזקאל ז

הדה נמול ידו הדה · ענינו פשט · ורבי יהודה אמר כי ההא תמורת יוד מן ידו אליה ·

ישעיה יא
ירמיה כ

הדך והדך רשעים תחתם · פירוש רמוס הרשעים במקומם ·

איוב מ

הדם והארץ הדום רגלי · עד אשית אויביך הדום לרגליך · הוא שרפרף הכסא ·

ישעיה סו · תהלים קי

הדס והדס ועץ שמן · ותחת הסרפד יעלה הדס · פתח באתנח · והוא עומד בין ההדסים אשר במצלה · ידוע ·

ישעיה מא · שם נה
זכריה א

הדף ואם בפתע בלא איבה הדפו · יען בצד ובכתף תהדפו · והדפתיך ממצבך · ותאות רשעים יהדף · מצאתי במקצת הספרים המדוייקים ההא בסגול ובמקצתם בפתח · להדוף את כל אויביך · כלם ענין דחיפה ·

במדבר לה · יחזקאל לד
ישעיה כב · משלי י
דברים ו

הדר והדרת פני זקן · ודל לא תהדר בריבו · הדור בלבושו · והתאר פרי עץ הדר · והשם הוד והדר לפניו · ומשקל אחר מעביר נוגש הדר מלכות · בשש נקודות · והקבוץ הדרים · בהדרי קדש מרחם משחר · ועם הא הנקבה הדרה · והסמוך בהדרת קדש · ברב עם הדרת מלך · או יהיה הדרה בפלס שלמה כי הסמוך בשני המשקלים שוה · והנפעל פני זקנים לא נהדרו · והתהפעל אל תתהדר לפני מלך · ענין התנאות והתיפות והראות סבר פנים יפות · והדורים אישר · דרכים המעוקלים והמסובבות ודומה למה שאמרו רבותינו הדרא והנתא בני ספים שהם מעוקלים ומסובבים סביב סביב ·

ויקרא יט · שמות כג
ישעיה סג · ויקרא כג
תהלים צו · דניאל יא
תהלים קי
שם כט
משלי יד
איכה ה · משלי כה
ישעיה מה

הו ובכל חוצות יאמרו הו הו · קריאת האבל והצער ·

עמוס ה

הוא הוא הדבר · כנוי לנסתר ·

דברים יח

הוד הוד והדר לבשת · הודו על ארץ ושמים · הוד נחרו אימה · ולא נתנו עליו הוד מלכות · ונסום הודו במלחמה · והוא ישא הוד וישב ומשל · ונתתה מהודך עליו · הוי אדון והוי הודה · ויהי כזית הודו · ענין גודל הכח וההדר · ורבי יונה הכניס בענין הזה ולא הד הרים ·

תהלים קד · שם קמח
איוב לט · דניאל יא
זכריה י · שם ו
במדבר כז · ירמיה כב
הושע יד
יחזקאל ז

הוה ואתה הוה להם למלך · כי מה הוה לאדם · הוה גביר לאחיך · מקום שיפול העץ שם יהוא · משפטו יהוא ובאת הוי״ו נחה כו״ו וישתחו · כי לשלג יאמר הוא ארץ · האלף תמורת הא אפשר שיהיה הוו בשרש הוה תמורת היו״ד בשרש היה או יהיו שנים שרשים ועל כל פנים הענין אחר · וענין אחר הוה על הוה · ומשקל אחר ויבטח ברב עשרו יעז בהותו · והות רשעים יהדף · הות נפשו הוא ויעבתוה · והותי במאזנים ישאו יחד · והקבוץ הוות בקרבה · עד יעבור הוות · הוות תחשב לשונך · פירוש תחשוב בלבך ותוציא בלשונך · ופירוש יעוז בהותו ברעתו שעושה לאחרים ענין בלם והדומה להם שבר וענינם רעים · ורבינו סעדיה פירש בהותו בממונו והוא מענין הראשון כלומר בממון ההוה לו · ויתכן להיות כמוהו והות רשעים יהדף הפך מה שאמר לא ירעיב יי׳ נפש צדיק · ואפשר להיות מן השרש הודה והענין הודה תחותתו על איש ·

נחמיה ו · קהלת ב
בראשית כז · קהלת יא
איוב לז
יחזקאל ז · תהלים נב
משלי י · מיכה ז
איוב ו · תהלים נה
שם נז · שם נב
תהלים סב

הוי הוי אחי והוי אחות · הוי אשור שבט אפי · הוי מושכי העון · הוי גוי חוטא · הוי גבורים לשתות יין · הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע · והסרו היו״ד ואם ובכל חוצות יאמרו הו הו · וכבר זכרנוהו שרש בפני עצמו וענין המלה הזאת קריאת אבל והספד והצער כמו אוי · ויש שהם לקריאה לא על אבל הוי הוי ונוסו מארץ צפון · הוי ציון המלטי · ואפשר שיהיה כמותם הוי אשור שבט אפי ·

ירמיה כב · ישעיה י
שם ה · שם א
שם ה · שם
עמוס ה
זכריה ב · שם

הון כל הון יקר ונעים · תמכר עמך בלא הון · והקבוץ ברב הוניך ומערביך · ענינם רבוי ממון · לא אמרו הון · לא אמרו הרבה ודי ·

משלי כד · תהלים מד
יחזקאל כז
משלי ל

הזה הוזים שוכבים · ישנים ובן אמר המתרגם נימין שכיבין · וקצת מהמפרשים פירשו המדברים בשנה דברי התהו וקצת מהראים שהוא שקורין לו בלעז אוליונר ובלשון ערבי הדיאן הולת רפה במקום הזין בעברי ·

ישעיה נו

הי קינים והגא והי · ואפשר ששרש המלה היא והוא לשון מספר · ויש מפרשים כמוהו היא בכל נשיאי ישראל ·

יחזקאל ב
שם כא

היא היא האשה · כנוי לנקבה הנסתרת ·

בראשית כד

היה הוא היה גבור ציד · אם עברת אתי והיית עלי למשא · חסר יו״ד אשר הי״א במקום למד הפעל שהמכתב והמסורת עליו לית חסר · וכן והיתה לי לישועה · חסר היו״ד אשר במקום למד הפעל ולפי שהוא כתוב בחסר באחרונה לא בללו בעל המסורת בחסר והמסרה הנכונה על והית עלי למשא לית חסר וחסר · אני אהיה לו לאב · הנה יד יי׳ הויה · את חיי לאלפי רבבה · תחי נא אלה בינותינו וביניך · מי זה אמר ויהי · ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור · והנפעל נהיה הדבר הזה · הנהיה כדבר הגדול הזה · ענינם ידוע · וענין אחר נהייתי ונחליתי · ושנתו נהיתה עליו · תאוה נהיה תערב לנפש · ענין שבר · ופירוש נהיתה עליו נשתבשה הפך ושנתי ערבה לי · ויש מפרשים מזה הענין ונחליתי ונהייתי באחד האדם · ויהי דניאל ·

בראשית י · שמואל ב טו
שם ·
שם ז · שמות ט
בראשית כד · שם כו
איכה ג · בראשית א
שמואל א ד · דברים
דניאל ח · שם ב
משלי יג
שופטים טז

דניאל עד שנת אחת לכורש המלך · ושני אנשים
שרי גדודים היו בן שאול · כלומר שברו והמיתו אותו
ואין צורך להוציאם מענינם כי פירוש ויהי דניאל שהיה
בבבל עד שנת אחת לכורש המלך · ופירוש היו בן
שאול היו עם בן שאול וכן תרגם יונתן הוו עם בר שאול
כלומר שהיו עמו כבר ופרדו ממנו ועתה באו בביתו
במרמה כלוקחי חטים והרגוהו · ויש מפרשים תאוה
נהיה מענין הראשון ופירושו תאוה נהיה בזמנה
תערב לנפש ולפיכך תועבת כסילים סור מרע לפי
שתבא להם תאותם ״

היך

והיך יובל עבר
אדני זה · היך
אביא אלי את ארון האלהי
הה״א תמורת אל״ף איך ״

כמו יתר האמון הלם
כמו אלך שהוא כמו ההמון :

הים

והמם מחומה גדולה · משפטו חימם והמם
ואחרונה סימן הרבים · והאות כי המם
הראשונה קמוצה כדרך כל פעלם ואילו היתה שרש
היתה פתוחה כדרך כל פעל · והשם מהומה גדולה :
כי היתה מהומת מות · ענינו כענין שבר · וענין אחר
הפעל הנוסף אריר בשיחי ואהימה · תהימנה מארם ·
והנפעל ותהום כל העיר · ענינם ענין המיה ושאון ״

הין

ותהינו לעלות ההרה · ענינו ותאבו והוא
לקוח ממלת הן כלומר שאמרתם הן · וענין
אחר שלישית ההין · והיא המדה שהיתה אצלם שהיא
שנים עשר לוג והלוג ששה בצים והיא מות הלח ״

הכל

להיכל והדביר · והיכל תוסד · הוי״ו למשך
ואפשר שהוא בן ארבע אותיות · והקבוץ
ויבן היכלות · והקבוץ בלשון זכרים והיא בהיכלי מלך ·
והנים בהיכלי ענג · ענינם ארמון · היכל יי היכל יי המה ·
תרגם יונתן לא תתרחצון לכון על פתגמי נביאי שקרא
קדם היכלא דיי אתון פלחין קדם היכלא דיי אתון דבחין
קדם היכלא דיי אתון סגדין תלת זמנין בשתא אתין
מתחזין קדמוהי · וא״א ז״ל פירש הפסוק כן אל תבטחו
על דברי שקר שאתם אומרים היכל יי המה לא יחריב
היכליו ואמר שלשה פעמים היכל לפי שהיו שלשה
בתים אולם והיכל ודביר והנביא היה עונה להם ארץ
ארץ ארץ הרי הם משובים לפני בארץ ונקראו כל
השלשה בתים היכל לפי שהיכל היה הבירה הגדול
שבשלשתם וכן אמר ובנו בהיכל יי · אשר יסד היכל יי ·
רוצה לומר כל הבתים של בית המקדש ״

הכר

לא תבושו תהכרו לי · ענינו תתמהו לי ·
וכתב רבי יונה כי הוא דומה ללשון הערב
שאומר בו על התמיהה הגדולה הכר · ואדני אבי עליו
השלום כתב הכרת פניהם סוה השרש ופירושו מצחת
פניהם כלומר עזות הפנים ומצח שיש להם וכן פירש
תהכרו לי תעיזו פניכם לי ולא תבושו ואמר כי בלשון
ערבי הכר עזות פנים ״

הלל

שבע ביום הללתיך · כי הלל רשע על תאות
נפשו · והשם קדש הלולים · ויעשו הלולים ·
ובתוספת ת״ו תהלה לדוד · ויבא בת״ו במקום הה״א
איך לא עזבה עיר תהלת · בקבץ הלמד · והקבוץ
יושב תהלות ישראל · ובתוספת מ״ם מהלל ואיש לפי
מהללו · והתפעל מה תתהלל ברעה הגבור ·
בקדוש ישראל תתהלל · ויש מפרשים להתהלל עם
נחלתך מענין שמחה מן קדש הלולים · ואין צורך
להוציאם מענין תהלה שהוא השבח וההודאה אבל
קרוב ענינו הוא השמחה · וכן ובתולותיו לא הוללו ·
כלומר שלא באו לעת השמחה וההלול רוצה לומר שלא
היו לאנשים ובית החופה נקרא בלשון רז״ל בי הלולא ·
ושלא נזכר פועלו העיר
ההללה · וענין אחר
אמרתי להוללים אל תהלו ·
לא יתיצבו הוללים · כי
קנאתי בהוללים · והבנין
פועל הנוסף כי העושק

צריך לומר כי הלא
במקום אשר כי לא תבא הלא
הידיעה על העבר וכן ההקדש
שמואל כמו אשר הקדיש :

יהולל חכם · אברתי מהולל · מהוללי בי נשבעו · ופירוש
מהוללי אשר הם מהוללים בעיני ופי׳ בי נשבעו כתב
רבי יונה כפי היתותי בעיניהם היו אומרים ישימני אלהים
כפלוני אם יהיה כך וכך · וכשנשתתף עמו התהפעל
ויתהולל בידם · יתהוללו הרכב ישתקשקון ברחבות ·
והתגעשו והתהוללו · עלו הסוסים והתהוללו הרכב ·
והשם ודעת הוללות וסכלות · מלא רע והוללות ·
לראות חכמה והוללות וסכלות · הנפרד מהם הוללה
בצרי · ומשקל אחר הוללות רעה · והמסורת לית
בותיה שורק · ומשקל אחר ובמלאכיו ישים תהלה ·
ות״תה הלמ״ד ראויה להדגש והוקל כמו לא ישים תפלה
שהוא מן ותתן כפלילים · כבסת נפשות מן תבסו על
השה · כלם ענין שגעון והיציאה מדעת השכל ומדרך
הצדק והיושר · וענין יתהוללו הרכב כי מרוב מרוצתם
בשמחה כאילו הם משתגעים מרוב השמחה · וכן על כן
יתהוללו גוים · פירוש כראותם מפלת בבל · וענין
שלישי בהלו נרו עלי ראשי · מקור מן הקל כי בת שלומו
בהללו בפלם ובפתחו עמדו כל העם · והפעל הנוסף אם
אראה אור כי יהל · לא יהלו אורם · ויהל נופל הפעולה
על האור ויהלו על הכבבים · והשם ותהלתו מלאה
הארץ · ויש מפרשים מהענין הזה עד ירח לא יאהיל ·
ונכתב בו הנה אשר ביהל יהלו ואף על פי שאינגו עקרי
כמו שנכתב במלת אז איתם · ויש מפרשים מענין זה
ובמלאכיו ישים תהלה · ומלת לא עומדת במקום שנים
וכן הוא הן בעבדיו לא יאמין ולא במלאכיו ישים תהלה ·
ומהענין הזה נקרא כוכב הבקר הילל בן שחר · וענין
אלו כלם הנגה והאור ״

הלא

מהלאה לדמשק · ומיום השמיני והלאה ·
והלפת משם והלאה · גש הלאה כלומר
גש הלאה אל מקומך ורחק מעלינו והיא מלת מורה על
ריחוק המקום והזמן · והנפעל אשר לוקח ממנו והנהלאה
לגוי עצום · כלומר הרחוקה והנדחת כן פירשו רבי
יונה · וא״א ז״ל פירשו הבריאה והשמנה ההולכת לפני
הצאן מרוב בריאותה וכן פירש הפסוק ושמתי את
הצולעה לשארית והצולעה שאינה יכולה ללכת אחזקנ׳
והנהלאה שהיא הולכת מהלאה לפני הצאן אוסיף על
כחה ואשימנה לגוי עצום וזה משל על ישראל ועל
בית דוד כמו שאמר והיה הנכשל בהם כדוד ובית דוד
באלהים כמלאך יי לפניהם ״

הלה

ובמלאכיו ישים תהלה · כפלם בתרמה
לאמר · ונפתח הקמץ אל ההא בעבור
אותיות הגרון ויהיה ענין המלה כמו שפירשתיה בשרש
הלל בשני הפנים ויהיה הלל והלה בענין אחד ״

הלך

הלך בדרך מרחוק · הולך לקראתו ·
למה לא הלכת אלי · פלשים מהרב הלכו
אל

אל תעמודו · הן קרם אהלך · כפיו לפידים יהלכו · ותהלך אש · ולשונם תהלך בארץ · והשם בתו״א הנקבה הליכה · יכשלו בהליכתם · והקבוץ הליכות עולם לו · הליכות שבא · צופיה הליכות ביתה · הליכות אלי · ובלא הא הנקבה הליך · ברחוץ הליכי בחמה · ומשקל אחר הלך דבש · בחמש נקודות · ובתוספת מם מהלך יום · ונתתי לך מהלכים · בפלס בנסמכים · ושם התאר ויבא הלך לאיש העשיר · בחמש נקודות · ובתוספת ת״ו עם ה״א הנקבה תהלוכה ותהלוכות לימין מעל לחומה · בפלס ואת בני התערבו · והוא תאר כלומר היו הולכות לימין החומה · והנפעל כצל כנטותו נהלכתי · והפעל הכבד שאינו עוכר ולא הלכתי בגדולות · קודר הלכתי בלא חמה · כל היום קודר הלכתי · לאור חציך יהלכו · בירת אלהים נהלך ברגש · אם יהלך איש על הנחלים · בחקותי יהלך ומשפטי שמר · וישכב בשק ויהלך אט · והעובר ערום הלכו בלי לבוש · בארח צדקה אהלך · ויתכן להיות גם כן צדק לפניו יהלך · עובר · והתתפעל את האלהים התהלך נח · התהלך לפני והיה תמים · אשר התהלכו אבותי לפניו · רוצה לומר התעסקות בעבודת השם יתברך · וכן והתהלכתי באמתך · וענין כלם ידוע ״

הלם

או הלמו עקבי סוס · כלו׳ נשברו ונבתתו והוא בודר כאילו אמר נחלמו וכן והנה ההמון נמוג וילך והלום · ר״ל וילך הלוך והשבר · והעובר הלמוני בל ידעתי · בבשיל וכלפות יהלומון · הלומי יין · והשם את הולם פעם · ובתוספת מם למהלמות יקרא · ושם הכלי להלמות עמלים · והוא המקבת · וענין אחר ויאמר אל תקרב הלום · ויאמרו לו מי הביאך הלום · כי הביאותני עד הלום · לכן ישוב עמו הלום · ענינם כמו הנה ופירוש ישוב עמו הלום ישוב עמו פעם אחר פעם הנה בזה הענין לחשוב ולהתבונן בו למה תהיה שלות הרשעים ולמה מי כוס מלא ימצו למו כלומר שהם שבעים מכל טוב בעולם הזה · ורבי יונה הכניס לכן ישוב עמו הלום בענין הראשון כלומ׳ ישוב עמו נשבר בראותם שלות הרשעי׳ ומי מלא ימצו למו רוצה לומ׳ דמעת הבכי ·

נפך ספיר ויהלם · אפשר שתהיה היו״ד נוספת והיא אבן יקרה · וכתב החכם ר׳ אברהם בן עזרא כי חכם גדול ספרדי אמר שהוא הנקרא בערבי אל מאס שהוא שובר כל האבנים ונוקב הברזל והוא מצורת הולם פעם ״

הם

הם יצאו את העיר · ובתוספת הא׳ המה הגבורים · ששים המה מלכות · הנכפל לרוב הנריעות לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם · והכל כנוי לנסתרים ״

המם

והמם גלגל עגלתו · אכלני הממני · והמותי את כל העם · ברק ויהמם · ויהם יי׳ את סיסרא · ויהם את מחנה מצרים · להומם ולאבדם · ויהמם יי׳ · כבר פירשתי ענינם בשרש הים בענין הראשון ״

המה

המו גוים מטו ממלכות · על כן המו מעי · נהמה כיונים כלנו · כיוני הגיאיות כלם הומות · לבי למואב כחלילים יהמה · ככנור יהמו · ישובו לערב יהמו ככלב · כי הנה אויביך יהמיון · אזכרה אלהים ואהמיה · עיר הומיה קריה עליזה · בראש הומיות תקרא · מרוץ קול הקריה הומה · והשם כהמות ימים · ומשקל אחר המית נבליך ·

ומשקל אחר המון שיריך · ענינם פירשתי בשרש הים בענין השני · ויש מפרש ם מזה ואל המיתו אל תשא נפשך · כלומר יסר בנך ואם יבבה ויהמה אל תשית לבך לו ולא תשא לו נפשך לרחם עליו בדרך המוסר ויהיה המיתו מן המה כמו בכיתו מן בכה · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה השרש והענין ולא מהמהם · והוא שם המה בפלס קשה יפה ועם כנוי הרבים המהם כמו שיאמר קשהם יפהם · ויונתן תרגם ולא מבניהון ״

המל

קול המלה בקול מחנה · בלא הו׳ · לקול המולה גדולה · בוו עם הדגש וענינו כמו מלה ויש אומרים כי ההא נוספת ״

המן

יען המנכם מן הגוים · הרבותכם כלומר היותכם המון רב · והוא שם ומשפטו בחולם או מקור והוא כמשפטו ופי׳ כי אני הרביתי אתכם והרביתי לכם טוב מן הגוים אשר סביבותיכם ואתם לא הלכתם בחקותי וטעם יען ר״ל כי יען עשיתי לכם כל טוב בעשתם כי על דרך וישמן ישורון ויבעט ולא הלכתם בחקותי ואף כמשפטי הגוים לא עשיתם כי הם לא ימירו חוקותיהם ומשפטיהם ואתם המירותם כמו שאמ׳ והמר את משפטי לרשעה מן הגוים · אבן לשקר מגבעות המון הרים · קמוץ כי איננו סמוך אל הרים כי אם אל מם מגבעות ומם מגבעות עומד במקום שנים ר״ל מגבעות ומהרים וכן הוא פירוש הפסוק ההמון המצפים מהגבעו׳ ומההרים הוא לשקר שלא יעזרו ולא יושיעו בהם אבן ביי׳ אלהינו תשועת ישראל · אב המון גוים נתתיך · כל ההמון הגדול הזה · המון שיריך · טוב מעט לצדיק מהמון רשעים · קול המון הגשם · ומי אוהב בהמון · הנם נכל המון ישראל אשר נשארו בה · פירוש הנם הסוסים בחושים ורעים ככל המון ישראל שנשארו ב בשומרון שהם כחושים מהרעב ואת תיאך לא נשארו כי אם חמשה סוסים בשומרון הנם ככל המון ישראל אשר תמו כמו שתמו האנשים כן תמו הסוסים כן פירש אא״ל · ויונתן תרגם ואם יבדון הא אינון ככל המון דישראל דספו · וגם שם עיר המונה · קל הה״א ועקרה לחיות מפיק · והקבוץ המונים המונים בעמק החרוץ · ענין כלם קבוץ ורבוי העם או ההמון או כל דבר · ובא באלף תמורת הא ואת יתר האמון וכבר כתבנוהו בשרש אמן ואפשר שיהיה המון משרש המה כפלס שאון גאון אבל להיות הנון שרש יותר קרוב ״

המס

כקדח אש המסים · פירש רבי יונה הקש היבש והקרוב שירצה לומ׳ אש חזק והה״א נוסף ויהיה משרש מסס והיו״ד והמ״ם לרבים רוצה לומר כקדוח אש החזק הממס כל דבר ״

המר

במהמרות בל יקומו · ענינו לפי מקומו בשוחות עמוקות וכן בדברי רבותינו ז״ל בראשונה היו קוברין אותן במהמורות נתאכל הבשר מלקטין את העצמות וקוברין אותן בארונים ״

הן

הן אני כפיך לאל · הן לו יהי כדברך · הן היתה כזאת · הן נזבח · אף על פי שענין אלו הענים לשאלה מלת הן היא כמשמעה כי יבא ענין השאלה בלא אם ובלא הא השאלה כמו אתה זה בני עשו · והדומים לו · הן הנה היו לבני ישראל · ובתוספת ה״א והנה אנכי עמך · ועם הכנוי בדגש הנה הנם · הנך הרה · ובכנוי המדבר הנני עשו כי · בקלות שתי הנו״נין ובשוא הנ״ון הראשונה · ובדגש הנון הראשונה

הראשונה ובצירי אמרתי הנני · ובסגול הנה״ן הראשונה ובדגש שתי הנה״ן ויאמר הנני בני · הנני מי אתה בני · והם במסרה ב׳ דגשין · ובכנוי המדברים ושתה הננו בידך · הננו עצמך ובשרך אנחנו · הננו אתנו לך · בקלות שתי הנו״ן ובשוא הראשונה · ובדגש שתי הנו״ן ובסגול הראשונה הננו ועלינו · הננו עבדים לאדני · הננו לך לעבדים · והם במסרה ג׳ דגשין · ענינם על הדבר המזומן · ויבא במקום אם וראו הן היתה כזאת · הן נזבח את תועבת מצרים · וענין אחר כי לא שלם עון האמרי עד הנה · ולא ראיתיו עד הנה · ענינם עד עתה · ויש מפרשים אשר עדן לא היה · מתבנתו עד הן · אשר חפת חיים עדנה · עד הנה · ובא הנה בענין אחר קרוב לזה הענין אלא שזה הענין מורה על הזמן עד הנה כלומר עד הזמן הזה וזה הענין האחר מורה על המקום כלומר

לא היה צריך לומר זה כי מלת הנה תמיד הכנן לעטה אפילו בלא כנוי · ועוד עיין כזו סטסטו בסלק הראשון כניעוק כן :

המקום הזה והורדתם את אבי הנה · לא תבא הנה · לא אתם שלחתם אותי הנה · ויכה את המים ויחצו הנה והנה · ודור רביעי ישובו הנה · דרך הנה פניהם · וענין אחר שיבא לכנוי הנקבות הנסתרות · והעברת את נחלת אביהן להן · ובתוספת הא את בנות האדם כי טובות הנה · כי חיות הנה · ולהנה כנפים · כל היוצא מהנה · רוצה לומר מן הערים · ובא בנון לזכרים חלליהן תשברנה · והנה באו עד תוך חבית לוקחי חטים ״

הסה

הס כל בשר מפני יי · פתח · ויאמר הס · ואמר הס · קמץ מפני התעמדה בזקף והוא פעל כבד והוא צווי בפלס גל עיני · ומשפטם חסת גלת · ולרבים לאמר הסו · ואף על פי שהוא מלעיל אין לחוש עליו כי מפני החפסק העומד · כמו ערו ערו עד היסוד בה · השני העומד כפני החפסק והראשון כפני השני וענינם שתוק שתקו · והפעל הכבד הנוסף העובר ויהס כלב · כלומר השתיק העם שישמעו אל משה ומשפטו ויהסה · ויכול היותו מן הקל אבל היותו מבנין הפעיל יותר קרוב בעבור כי הוא עובר אל אחר ״

הפך

ואיש ישראל הפך · כאשר הפך איש מעל מרכבתו · הפכו ביום קרב · ושער בנגע הפך לבן · ושערה לא הפך לבן · והנה לא הפך הנגע את עינו · ויהפכו נערי דוד לדרכם · כל אלו בודדים · והעוברים הפך לבם לשנא עמו · היהפוך כושי עורו · ותהפוך ותלך לארצה · אפרים היה עגה בלי הפוכה · הפוך רשעים ואינם · בהפוך את הערים אשר ישב · לבלתי הפכי את העיר · לחקור ולהפוך ולרגל הארץ · ולרגלה ולהפכה · והשם מתוך ההפכה · ובלא הא הנקבה ויהי בך הפך מן הנשים · בחמש נקודות · ותתהי להפך · בשש נקודות · ויש ספרים שניהם בשש נקודות · הפככם אם כחומר היוצר יחשב · רוצה לומר בן נקל הפככם בידי כחומר ביד היוצר שיהפך אותו מכלי אל כלי כאשר יישר בעיניו · ובתוספת תי״ו עם הא הנקבה תהפוכה · כי דור תהפכות המה · ובתוספת מם אל המהפכת ואל הצינוק · בית המהפכת והוא בית הסהר ויש מפרשים אותו הכבל הנקרא בלעז ציפ״ש · האדוני אבי ז״ל כתב כי הם שני עצים שיש בהם מקום צואר בין שניהם והוא קשור לאסורים שיביאו שם צואריהם ·

ומשקל אחר כמהפכת סדם ועמרה · והיא שם סמוך אל הפעול · כמהפכת אלהים את סדום ואת עמרה · שם סמוך אל הפועל והתאר בהכפל הנו״ן והלמ״ד ח הפכפך דרך איש וזר והוא תאר לדרך האיש שמעשיו

כן היה כי פי׳ שהוא סמוך אל הפעל ונכר לום כי ׳עשית ספר הוא · ושוד ספכפך על מעקל ספרסר ·

בשנוי ותהפוכות ומלת וזר תאר לדרך או לא׳ איש ועל כל פנים הוא חסר איש רשע או איש נרמה או הדומה לו וסוף הפסוק יורה עליו · וזך ישר פעלו · והנפעל נהפך אל הרודף · ולגזירת פעול ונהפוך הוא · נחלתינו נהפכה לזרים · כי נהפכו עליה ציריה · ונהפכו כל פנים לירקון · ונהפכו נחליה לזפת · בסגול הה״א וקל הפא · בקש נהפכו לו אבני קלע · חוה אתנבתי נהפכו בי · בשוא הה״א ודגש הפ״א · ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם · נהפך עלי לבי · השמש יהפך לחשך · וההתפעל מתהפך במהנה מדין · כתהפך בתחבולותיו · תתהפך כחומר חותם · להט החרב המתהפכת · ושלא נזכר פעלו מהפעל הנוסף הההפך עלי בלהות ״

הצן

ובאו עליך הוצן רכב וגלגל · וחסר בית השירות · ומשפטו ובאו עליך בהצן רכב וגלגל · ופירוש הצן אחד מכלי הזין או שם לכלל כלי הזין וכן אמר התרגום ויתון עלך במאני זינא · ויש מפרשים כמו צנה או יהיה אחד ממיני המרכבות · ואדני אבי ז״ל כתב הצן בה״א כמו חצן בח״ית מן והביאו בניך בחצן שפירושו זרוע וכן ובאו עליך הצן · זרוע · וענינו חיל כמו הרועות הנגב שפירושו חיילות ״

הרר

העמידת להררי עז · בהררם שעיר · ובמקצת ספרים הרי״ש בחטף פתח ומקצתם בשוא לבדו · והנפרד מהם הדר בפלס ארץ · והקבוץ הררים · ובסמוך כהררי אל · יסודתו בהררי קדש · ומהרריה תחצוב נחשת · והתאר הררי בשרה · ובנפול אות הכפל הר · ובתוספת הא הרה נבו · נבא הה״א בפתח קטן תחת פתח גדול · ולרבים הרים · וראוי להדגש לולי הרי״ש · נודי הרכם צפור · הר שלכם · ויש מפרשים שהם שתי מלות הר כמו צפור · ויש מפרשים בהררם שעיר מקור מהדגש · ויש לחשיב עליהן מפני פתחות ההא · ויש מפרשים מות על בקעם הרות הגלעד · והרותיהם תבקע · ואם הם מן השרש הזה והענין הוה ר״ל על הערים הבצורות והרמות כהרים · וכן הנני אליך הר המשחית · עיר בצורה כי בבל אינה כי אם בקעה וכן תרגם יונתן כרכא מחבלא · ובא הר מכונה בלשון נקבה שממה תהיה הר שעיר ״

הרג

כי הרג שאול את כהני יי · יהרג בברד גפנם · הרגו איש אנשיו · לכן כל הורג קין · הרג בקר ושחוט צאן · ויואב ואבישי אחיו הרגו לאבנר · ואנשיהם יהיו הרוגי מות · ותהי בהרוגים האלה · הרגני נא הרג · עת להרג ועת לרפא · ואף על פי שאין לרפא תמורת להרג אמר לרפא כי אין להתהורת המתים עת נהוג במנהג העולם כשאר העתים אף על פי שהוא בדרך נס ועתיד להיות · ר״ל להרג כמו למחוץ · וזה שם גיא ההרגה · ליום הרגה · ובלא הא הנקבה בעם הרג רב · בשש נקודות · מכת חרב והרג ואבדן

ושלא

שעיה לג · תהלים מד ושלא נזכר פעלו אם כְּהֶרֶג הֲרוּגָיו הֹרָג · כי עָלֶיךָ
יחזקאל לו הֹרַגְנוּ כָל הַיּוֹם · והנפעל וּבְנוֹתֶיהָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּחֶרֶב
שם תֵּהָרַגְנָה · בְּהֶרֶג חֶרֶב
בְּתוֹכֵךְ · בנפלם בעטף
עולל ויונק · ומשפטם
בההרג בהעטף ·

אא קשה לי על כמו הבית והיתה ראוים להפקד בניני על משקל לעבות חבני ושר לדבר מו כניסוק עטף:

הרה

איוב טו הָרֹה עָמָל וְיָלֹד ·
ישעיה נט אָוֶן · הורו והגו מלב דברי שקר · מקור
שם והחולם מקום קמץ כמו הָרוֹ עָמָל וְהוֹלֵיד אָוֶן · וכן הנו
מקור · ואדוני אבי זכרונו לברכה פירש כי הורו משרש
ישעיה לג · במדבר יא ירה כמו ולהורות את בני ישראל · תַּהֲרוּ חֲשַׁשׁ · הֶאָנֹכִי
שופטים יג · בראשית לח הָרִיתִי · וְהָרִית וְיָלַדְתְּ בֵּן · וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ · והתואר
שם יח · שם לח חִנֵּךְ הָרָה וְיֹלַדְתְּ בֵּן · לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה ·
שם · ירמיה ל וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים · ובסמוך וְרַחְמָהּ הֲרַת עוֹלָם ·
עמוס א · מלכים שני ח ולרבות עַל בַּקְעָם הָרוֹת הַגִּלְעָד · וְהָרִיּוֹתֵיהֶם תְּבֻקָּעַ ·
שם טו · הושע יד אֶת כָּל הֶהָרוֹתֶיהָ בִּקֵּעַ · ובהראות למ"ד הפעל וְהָרִיּוֹתָיו
יְבֻקָּעוּ · ויאמר האחד ממנו הָרִית כמו שאמרו במשנה
מן דליותיו דלית ובדלית ובדקל בעל הבית מוריד ומחלק
ואומר זה על מיעוט החמלה כהם כמו שאמר ועולליהם
הושע י ירטשו לעיניהם · ועולליהם תרטש ותאר אחר הוֹבִישָׁה
בראשית ג הוֹרָתָם · והשם הֵרוֹן · עִצְּבוֹנֵךְ וְהֵרֹנֵךְ · ובהראות
רות ד למ"ד הפעל וַיִּתֵּן יְיָ לָהּ הֵרָיוֹן · כל הענין הזה על זמן הויות
העובר בבטן אמו · ועל
איוב ג יציאתו מבטן אמו הֹרָה
גֶבֶר · והוא שלא נזכר
פעלו בהדגוש כאילו אמר
יולד גבר · ופירו' אמר על
דברי הימים א ד המבשר · וכן וַתַּהַר אֶת
מִרְיָם וְאֶת שַׁמַּי · כאילו אמר ותלד · וי"ם הורה גבר
במשמעו וכן דעת רבי יהודה שהביאו בכלל השרש כלו
בענין אחד ולזה ופירו' יהיה פי' אמר על איוב והאב נב'
יקרא הורה לפי שנותן ההריון כמו שאמ' עַל בִּרְכֹת הוֹרַי ·

אא הרם פי' ילדה וכן דעת התרגום איתגלי' גבר וברא' לי כי תוה הוא מה שאומר' בתפלת ראש השנה היום הרת עולם שפירושו נוצר ונולד :

הרס

בראשית מט
איכה ב · שופטים ו חָרַס בְּעֶבְרָתוֹ · וְהָרַסְתָּ אֶת מִזְבַּח הַבַּעַל · הֵן
איוב יב · שמות טו · שם יט יֶהֱרוֹס וְלֹא יִבָּנֶה · תַּהֲרוֹס קָמֶיךָ · אַל יֶהֶרְסוּ
משלי כד · תהלים יא לַעֲלוֹת אֶל יְיָ · והנפעל וְגָדֵר אֲבָנָיו נֶהֱרָסָה · כִּי הַשָּׁתוֹת
שמות כג · ישעיה מט יֵהָרֵסוּן · והפעל הכבד כִּי הָרֵס תְּהָרְסֵם · מְהָרְסַיִךְ
שם יד וּמַחֲרִיבַיִךְ · והשם עִיר הַהֶרֶס · בשש נקודות · ומשקל
שם מט אחר הֲרִיסוּת בשורק · וְאֶרֶץ הֲרִיסֻתֵךְ · ומשקל אחר
עמוס ט וַהֲרִיסֹתָיו אָקִים · בחולם · והאחד ממנו הֲרִיסָה · כלם
ענין השבר והנפילה · וענין אחר אל יהרסו לעלות אל
יי · כי היוצא מן הסדר והמערכה בהורס הבנין ועוד כי
בהתפזם לראות יפיל האחד את חברו ·

התת

תהלים סב עַד אָנָה תְּהוֹתְתוּ עַל אִישׁ · פירש רבי יונה
תאריכו לשתכם על בני אדם ברע · ודמהו
ללשון הערב הת"אל רג"ל כשירבה בדברים ויש מפרשי'
אותו מלשון הוות ·

התל

בראשית לא וַאֲבִיכֶן הֵתֶל בִּי · פעל כבד ועיקרו להדגש
שמות ח · ירמיה ט וכן אַל יֹסֵף פַּרְעֹה הָתֵל · וְאִישׁ בְּרֵעֵהוּ
איוב יג יְהָתֵלּוּ · אם כְּהָתֵל בֶּאֱנוֹשׁ תְּהָתֵלּוּ בוֹ · ובא על משפטו
מלכים א יח בדגש וַיְהַתֵּל בָּהֶם אֵלִיָּהוּ · והתואר מפעל שלא נזכר
ישעיה מד · איוב יז פעלו לֵב הוּתַל · והוא פתח · והשם אם לא הֲתֻלִים עִמָּדִי ·
ישעיה ל ומשקל אחר חֲזוּ מַהֲתַלּוֹת · ענינם ענין השקר והתעתוע
ואפשר שיהיה אם לא התולים שם תאר · ואמר זה על
חבריו שיהיו מתעתעים בו · ובעבור המרותם דבריו היה
עד בלילה להשיבם תשובה וזהו פירוש תלן עיני ·

ואשר הוא בן ארבע אותיות

הבהב

הושע ח זִבְחֵי הַבְהָבַי · והוא ענין הרוק והדומה לו
בלשון רז"ל והיו מהבהבים אותו באור כדי
לקיים מצות צלי · ועוד פתילת הבגד שקפלת ולא הבהב
וכן דומה ללשון הערב לצולה צלי הבה"בי ·

נשלמה אות ההא

אות הויו

וו

שמות לח לרבים וָוִים · ובסמוך וָוֵי הָעַמּוּדִים · והם יתדות
שהיו יוצאים בעמודים עשוים כצורת וא"ו והיו
עשוים לתפשיט הקרבנות שם ·

והב

במדבר כא אֶת וָהֵב בְּסוּפָה · שם מקום כתבתי המלה
הזאת בשרש זו כי כן דעת המפרשים כי והב
לבדו מלה אחת · אבל אני
מצאתי בספרים מדויקים
אֶתְוָהֵב מלה אחרת · והתי"ו
נקודה בשוא ·

אא ורז"ל אמרו פירוש שני אנשים מנודעים אמר שמן את וספני ממו וכו:

נשלמה אות הויו

אות הזין

זאב

ישעיה לה · יחזקאל כב וְגָר זְאֵב עִם כֶּבֶשׂ · כִּזְאֵבִים טֹרְפֵי טָרֶף ·
צפניה ג זְאֵבֵי עֶרֶב · ידוע ·

זבב

ישעיה ז יִשְׁרֹק יְיָ לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם ·
קהלת י זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ · ידוע ·

זבד

בראשית ל זְבָדַנִי אֱלֹהִים אֹתִי זֵבֶד טוֹב · בשש נקודות
ויש ספרים בחמש נקודות ענינו לפי מקומו
נתן לי אלהים מתן טוב · וכתב רבי יונה כי הוא דומה
ללשון הערב שאומר הלשון הזה על המתנה ·

זבח

מלכים א ח · שמות ח אֲשֶׁר זָבַח לַיְיָ בָּשָׂר · וְזָבַחְנוּ לַיְיָ אֱלֹהֵינוּ ·
דברים יז · תהלים אֲשֶׁר תִּזְבַּח בָּעָרֶב · זְבַח לֵאלֹהִים תּוֹדָה ·
שמואל א טו · דה לִזְבֹּחַ לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּגִּלְגָּל · והכבד זִבַּח אַמּוֹן וַיַּעַבְדֵם ·
שם כלאי · הושע ד לֶחֶם אֶזְבְּחָה רְעוּרוֹנִי · עַל רָאשֵׁי הֶהָרִים יְזַבֵּחוּ ·
בראשית לא · שם והשם וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר · בסגול · ולרבים זְבָחִים
שְׁלָמִים · ובתוספת הא זבחה · והקבוץ זבחות ·
הושע ל וַיֵּבֹשׁוּ מִזִּבְחוֹתָם · ושם המקום שמקריבים עליו
הזבחים

והזבחים מזבח ועשית מזבח מקטר קטרת · אף על פי שלא היו מקריבים עליו זבחים נקרא מזבח לפי שהיה מזה עליו דם הזבח אחת בשנה״

זבל הפעם יזבלני אישי עניינו ידור עמי כי בן נקראת הדירה זבול · בנה בניתי בית זבל לך · ובתוספת הא שמש ירח עמד זבלה״

רד״ק לשון זביחה איננו כי אם רק על שחיטת קרבנות להשי״ת לבד לבד כשהיו מקדשו׳ כשהיו כורתים על שחיטת חולין ויזבח יעקב זבח · ויזבח בלק · וכן במלכים כשרין אלהים · ומתרגמין וכהם ושאר ם מתרגמין בלשון דכיסה וזולת משנים מתרגמין לשון נכס אבל כוב לשון שחיטה מתרג׳ לשון נכס עיין בשרש טבח ·

זג מחרצנים ועד זג · קטן והוא קליפת הענבים שבחוץ״

זה זה יצחקנו · על הודעת הדבר הנמצא בקרוב ברוב · ופעמים ברחוק כמו זה סיני · החר הטוב הזה והלבנון · כי יאמר זה על הידיעה · שבו נא בזה · בזה המקום · וכן ושחטתם בזה ואכלתם · בזה המקום · וכן מזה אחד ומזה אחד · והרומים לחם · ופעם יחסר בית השירות עלו זה בנגב · פירוש עלו בזה הדרך בנגב · וכן זה ידעתי כי אלהים לי · חסר בית ופירש בזה הדבר ארע ואכיר כי אלהים עמי כי ישמעני ביום אקרא ישובו אויבי אחור · וכן יבא על הודעת הזמן הנמצא זה לי עשרים שנה · אשר זעמת זה שבעים שנה · זה ימים רבים · ויש מפרשים מקצתם במקום אשר כמו זה אהבתי נהפכו בי · אל מקום זה יסית להם · הר ציון זה שכנת בו · שמע לאביך זה ילדך · ואין צורך להוציאם ממשמעם · ויבא על הזמנת העת כמו הנה ויתחבר עם הנה למהירות הזמנת הענין בעתו כמו קול דודי הנה זה בא · והנה זה מלאך נוגע בו · וזה בסגול הוא ללשון זכר ופירוש משכועתך הזה · מדבר שבועתך הזה · ובחולם היא ללשון נקבה לשמחה מה זה עושה · גם זה ראיתי הגבורה · זה מתת אלהים היא · לא זה הדרך ולא זה העיר · כי כזה וכזה תאכל החרב · ונכתב בואו זו לענם בארץ מצרים · ועדותי זו אלמדם · ויבא עם הואו בשורש והוא ללשון זכר ולנקבה גם כן עם זו יצרתי לי · עם זו גאלת · מן הדור זו לעולם · זו כהו לאלהו · הלא יי׳ זו חטאנו לו · הזה אלהים זו מפלרת לנו · בארח זו אהלך · אשכילך ואורך בדרך זו תלך · דרך זו אלך · שתים זו שמעתי · ויש מפרשים מקצתם במקום אשר כמו ברשת זו טמנו · זו חטאנו · במזימות זו חשבו · זו שדותי · ויבא עוד לנקבה באלף במקום ויו ובתיו הנקבה זאת האשה · זאת מנוחתי · והיתה זאת לכם לחקת עולם · בזאת אני בוטח · בזאת תבחנו חי פרעה · הזאת ידעת מני עד · בזאת ובזאת דברה הנערה״

זהב זהב וכסף · ידוע · ולפי שהזהב זך ונקי יקרא גם כן הדבר הזך והנקי זהב מצפון זהב יאתה · רוצה לומר הרוח הזכה והנקית · והחכם רבי אברהם אבן עזרא זכרונו לברכה פירשו זהר השמים הרומה לעין זהב כי מפאת צפון יחל להזדכך · ועוד כוס זהב בבל ביד יי׳ · רוצה לומר היין הזך והנקי · ועוד המריקים מעליהם הזהב · רוצה לומר השמן הזך והנקי״

זהם וזהמתו חיתו לחם · פירוש תחשוב נפשו המאכל לזוהמא והיא הזיעה המאוסת בין מגוף האדם בין ממאכל ורומה לו בלשון רז״ל על ענין המאכל להעביר הזוהמא · בידים מזוהמות · ועל ענין הגוף ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן״

זהר והזהיר את העם · והזהירה תשמר · כמא במקום וו · והזהרתה אתהם · ולא הזהרתו · והנפעל היו יהיה כי נזהר · את קול השופר ולא נזהר · והעם לא נזהר · והוא נזהר נפשו מלט · וארבעתם קמוצים והם נפעל עבר כענין אשר לא ידע להזהר · ויותר מהמה בני הזהר · כלם ענין הזהרה וידוע הוא · וענין אחר והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע · כמראה זהר כעין החשמלה · ענין נגה״

זו עם זו יצרתי לי · הלא יי׳ זו חטאנו לו · מפני רשעים זו שדוני · פירשו רבי יונה כענין אשר · וכן דרך זו אלך · ויתכן לפרש כולם כענין זה והוו כהם תמורת ההא במשפט״

זוב זב עמקך · פירוש מים חללים · הן הכה צור ויזובו מים · שהם יזובו מדקרים · כלומר יזוב דמם והוא על דרך משל שהם מתים ברעב פתאום כאילו הם מדוקרים · ופירוש מתנובות שדי מחוסר תנובות שדי · ואשה כי יזוב זוב דמה · זבת חלב · והזב את זובו · ענין זיבת ידוע״

זוד כי בדבר אשר זדו עליהם · כי אל יי׳ זדה · ותאר זד יהיר לץ שמו · גערת זדים ארורים · ומשקל אחר המים הזידונים · והשם בא זדון ויבא קלון · ופירושו בא איש זדון או יהיה תאר · וכן הנני אליך זדון · וכשל זדון ונפל ואין לו מקים · ומשקל אחר גם מזדים חשוך עבדך · כלומר מהזדונות חשבני שלא ימשלו בי ואחטא במזיד · או איתם אם לא תחשוב לי השגיאות ותחשוך אותי מהזדונות או אהיה תמים ונקיתי מפשע רב · והפעל הנוסף וכי יזיד איש · כי הזידו עליהם · ורבותינו זכרונם לברכה נשתמשו הרבה בזה הלשון וקראו מזיד למי שעושה הדבר ברצון״

זוה בזויות מזבח · בנותינו כזויות · ומשקל אחר מזוינו מלאים · והם הפאות והפנות״

זוז מזוזה השם נוספת והוא לנקבה · ומזוזתם אצל מזוזתי · ולרבות וכתבתם על מזוזות ביתך · והם לחיי השערים · ופירוש ועמד על מזוזת השער · סמוך למזוזת השער אבל יונתן תרגמו כמו מפתן ויקום על סקופת תרעא · וכן על מזוזת היכל יי׳ · סמוך למזוזות השער · וכן תרגם יונתן בספר ספא דהיכלא דיי׳״

זול הזלים זהב מכיס · ענין זולל · ורז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון כמו שאמרו סחורה בזול ופירות ביוקר · וכן הפעל הכבד בענין קרוב לזה והוא ענין הבזיון כל מכבדיה הזילוה · והראוי הזילוה · ובא ברגשכמו ויליגו עליו את כל העדה״

רד״ק פי׳ לשון כאלו מים ולא אבה קדקדוק כלל ולשון זול לא מצאתי בתנחום רק לא יקרבהם זהב וזכוכית תרגום לית איפשר דיתחלפם כוילותא ·

זון מפיקים מזן אל זן · והוא תאר למינים וזנים כמו החטה והשעורה ומיני הקטנית והדומים להם שונים האדם · וכן במשנה הנושא את האשה ופסק עמה לזון

לזון את בתה שלש שנים · וזולת זה הרבה נשתמש בפעל הזה · והשם בר ולחם ומזון · רחב הזונה תאר בפלס טובה ופירושו מוכרת מזון וכן תרגם יונתן פונדקיתא · ורבי יונה פירש כן ויתנו את הילד בזונה ויתכן שהוא מן זנה מענין זנות · ורבי יונה פירש מין אל מין · כמין אל מין מתרגום למינו לזנוהי · וכן בשמים וזנים מרקחים · והנכון בדקדוק וזנים מרקחים · שהוא מנחי הלמד בפלס מתים פנים · וענין אחר ויתד תהיה לך על אזנך · והאלף נוסף והוא מין כלי זין כלשון רבותינו זכרונם לברכה · וכן החיות רחמו · בשקל קומות קומה מנחי העין ·

זוע ביום שיזעו שומרי הבית · ולא קם ולא זע ממנו · ובהכפל הפא והלמד ויקצו מזעזעיך · והשם והיה רק זועה · ידוע ·

זור ותשכח כי רגל תזורה · ויזר את הגזה · והזורה תבקע אפעה · והסגול מקום קמץ · ושלא נזכר פעלו ממנו לא זרו ולא חבשו · על דעת רבי יהודה המדקדק · ועל דעתי הוא פועל עבר לגזרת פעול בפלס מה טובו אהליך יעקב · ויהיה פעל עומד ואף על פי שהוא עובר בבנין הקל הנה מצאנו אז הלמו עקבי סוס · בודד הלמוני כל ידעתי · עובר ענין מעיכה ידוע · ונקראת המכה לפי שיזורה אותה מזור ולא יגהה מכם מזור · לחבוך ישימו מזור · וירא אפרים את חליו ויהודה את מזורו · וגם נאמר על הרפואה מזור לפי שהרפואה תבא על ידי זורת המכה כמו שאמר לא זרו ולא חבשו · אין דן דינך למזור רפואות תעלה אין לך · וענין אחר ויזורר הנער ·

אשטרנידר בלעז · ותרגום עטישותיו תהל אור · זרירוהי וגם זה הענין קרוב לענין ראשון כי בהתעטש האדם יזור עצמו · וענין אחר לא זרו מתאותם · רוחי

אם כן יהיה במלת שתי לשונות דבר והפכו וזה לא לכד כדי אברהם בן עזרא ז״ל ·

זרה לאשתי · זורו רשעים מרחם · אפשר שהוא מהפעל הקל לגזרת פעול או יהיה מאשר לא נזכר פועלו לדעת רבי יונה · והשם והיה לכם לזרא · בשקל צרה רעה והאלף מקום הא ועוד נכתבנו בשרש זרה · והפעול מבנין הפעיל מוזר הייתי לאחי · והנפעל אשר נזורו מעלי בגלוליהם כלם · נזורו אחור · והתאר לאיש זר · וזרים לא יעברו בה · מים זרים קרים נוזלים · ושלחתי לבבל זרים וזרוה · לשון נופל על הלשון כי וזרוה מענין זרה תלאה ומשרשו ויתכן היות וזרוה מענין זרים ומשרשו מן הקל לגזרת פעל ופירושו ושלחתי לבבל נכרים ויעשוה כנכריה בכל אשר לה כי יקחו הכל ויבוזו אותה ועוד נפרשנו בשרש זרה · כל אלו ענין התנכרות וזרות · ופירוש מים זרים באים ממקום זר ורחוק כאילו הם זרים אל המקום אשר נוזלים שם · במהפכת זרים · פירוש כמהפכת אנשים זרים מארץ רחוקה כשיבאו על עיר וילכדוה יהפכו וישחיתו הכל כי אין דעתם לעמד בה והקרובים אינם עושים כן ועוד נכתבנו בשרש זרם ·

זחח ולא יזח החשן · ענינו ולא יגבה כלומר שלא יסור ולא יזח מעל האפוד ודומה לו בלשון רבותינו זכרונם לברכה משרבו זחוחי הלב · פירוש גבוהי לב וגסי הרוח ·

זחל על כן זחלתי ואירא · ענינו לפי מקומו פחדתי ·

ורבי יונה פירשו התאחרתי ודמהו ללשון הערב · וענין אחר זוחלי עפר · כזוחלי ארץ · הם השרצים הנגררים ומתנועעים על הארץ על גחונם · ודומה לו בדברי רז״ל שאמרו על המשקים הנגרים וזוחלים · ומזה לפי דעתי אבן הזחלת · נקראת כן לפי שהמים היו זוחלין ונגרין לצדה כמו שאמר אשר אצל עין רוגל · ורבינו שלמה פירש אבן גדולה שהבחורים היו מנסים את כחם להזיזה ולגררה · ויונתן תרגם אבן סכותא · שעומדים עליה ומצפים למרחוק ·

זיו בחדש זיו · הוא חדש אייר · ואמרו רז״ל כי נקרא כן משום דאית ביה זיוא לאילני כי הזיו בלשונם הזהר והנגה וכן תרגם מנגה נגדו מזיו יקריה ·

זיז ותתענגתם מזיז כבודה · ענינו לפי מקומו כמו זיו וכן תרגם יונתן מחמר יקריה · ויש אומרים שהוא שם היה מדות השדה כמו וזיז שדי עמדי · וכן וזיז שדי ירענה · ויש אומרים כי זיז שם כלל לכל חית השדה · ובגמרא רבא וזיז שדי עמדי אמר רבי יהודה ברבי סימון הזיז הזה עוף גדול הוא ובשעה שהוא פורש כנפיו מכהה גלגל חמה הדא הוא דכתיב המבינתך יאבר נץ יפרוש כנפיו לתימן ולמה נקרא שמו זיז שיש בו מכל מיני טעמים מזה ומזה ·

זיק מאזרי זיקות · ובזיקות בערתם · פירוש נצוצות האש ואפשר להיות מזה השרש והענין הזורת זיקים · והדגש תמורת הנח · וכן ופשורי ציצים · ועוד נכתבנו בשרש זקק ·

זית זית רענן יפה פרי תאר · ושמן זית · הזית · ארץ זית שמן · פירוש עצי זירת שעושין שמן כי יש זתים שאינם עושים שמן וכן תרגם אנקלוס ארעא דזיתהא עבדין משחא · זתים יהיו לך · ידוע ·

כנראה כי זית לשון זכר וקשה לי שפסוק ספיים הנית לא עלים לשון נקבה ·

זכך ושמים לא זכו בעיניו · זכו נזיריה משלג · והפעל הנוסף והזכותי בבור כפי · והתאר שמן זית זך · והוא קמץ · אם זך וישר אתה · זך אני בלי פשע · כלם פתחין · ולנקבה ולבונה זכה · ותפלתי זכה · ולרבים זכים · ומזה הענין נקראת הזכוכית כן לפי שהיא זכה לא יערכנה זהב וזכוכית · היא הזכוכית הלבנה היקרת מזהב שאמרו רז״ל בזוגיתא חיורתי ·

זכה ומה יזכה ילוד אשה · והפעל הכבד זכיתי לבי · במה יזכה נער את ארחו · והתפעל רחצו הזכו משפטנו הורגו וכבר בארתי דקדוקו בבנין התפעל בחלק הראשון מזה הספר וענין אחר הוא זכה הכף ·

זכר ולא זכר שר המשקים · זכרנו את הדגה · יי זכרנו יברך · פירוש יי אשר זכרנו תמיד בחמלתו עלינו הוא יברך עמו ופירש אחר כן בפרט מי יברך · זכר תזכר · כי זכור אני ואתה · יתכן היותו צווי ופירושו כי זכור כשהיינו אני ואתה את רוכבים צמדים · והרב רבי יצחק ניאת זכרונו לברכה כתב שהוא מקור ונקשר עם מלת אני כמו ושבח אני · אני פי מלך שמור · שלשתם כתב שהם מקור · ואנחנו כתבנו ושבח תאר ופי מלך שמור יתכן היותו צווי ופירושו אני מזהירך פי מלך שמור · והשם זכרון לבני ישראל · בדגש ומשקל אחר קל אין זכרון לראשונים · זכרוניכם משלי אפר · ובקבוץ הנקבות את ספר הזכרונות · ומבלי

(דברים כה) תוספת נון תמחה את זכר עמלק · בשש נקודות ·
(תהלים ל) אבל לזכר קדשו בחמש נקודות ולית כותיה · ובתוספת
(במדבר ה) מם מזכרת עון · בפלס מרצפת אבנים · ויתכן שיהיה
מהפעל הנוסף זולתי שם כלומר והמנחה היתה מזכרת
(במדבר י) עונה אם היה לה · · והנפעל ונזכרתם לפני יי · ולא
(יחזקאל ג · אסתר ט) תזכרן צדקותיו · והימים האלה נזכרים ונעשים ·
(יחזקאל כא) יען הזכרכם בכף תתפשו · ואיננו עובר כאשר כתב
רבי יונה רק הוא בודד במשפט ופירושו יען הזכרכם
לפני כלומר שאני זוכר אתכם מי אתם שאתם מלאי עון
(בראשית מ) בכף תתפשו · והפעל הנוסף והזכרתני אל פרעה ·
(יחזקאל כט · שמואל א ד) והוא מזכיר עון להתפש · בהזכירו את ארון האלהים ·
(שמות כג · ישעיה סב) ושם אלהים אחרים לא תזכירו · המזכירים את יי ·
(תהלים ע · בראשית ה) למנצח לדוד להזכיר : וענין אחר זכר ונקבה בראם ·
(שמות יג) הזכרים ליי · ויש מפרשים מזה יי זכרנו יברך · והיה
ראוי על המשפט הריש בקמץ קטן והמתו ילבשם הכהן
כמו ילבשם בצרי ופירושו יברך הזכריכם שלנו ואחר
כן יברך את בית ישראל על הנקבות והוא איננו נכון כי
בית ישראל בכלל הוא על הזכרים ועל הנקבות וכן בית
אהרן · ולפי דעתי כי לפיכך אמר הזכריכם כי הם היו
עולים לרגל ובאים לבית המקדש לפיכך זכר אותם
(שמות לד) בפרט · ושם הכלל יראה
כל זכורך · ובבנין נפעל
(שם) ממנו וכל מקנך תזכר · ובא
בכאן מקנה בלשון נקבה
כלומר תהיה נזכרת שיהיו
נפרשים הזכרים ממנה ואין

הגה
ותוס' הרז"ל משכב זכר וכן יתא
ולית זכר לא תשכב וכן דכר ·
ושלא זכר תרג' דכר לו דכילו:

תזכר עובר כאשר כתב רבי יונה כי לא מצאנו לעולם
(הושע יד) בנין נפעל עובר כי אם בודד : וענין שלישי זכרו כיין
(ויקרא כד · שם ו) לבנון · והיתה ללחם לאזכרה · אזכרתה ליי ·
(ישעיה כו) האלף תמורת הא · ויש מפרשים מזה ואחר הזכרת
(תהלים קמה) והתמורה שבת זכרונך · והפעל הקל ממנו יזכר כל
(ירמיה יז) מנחותיך · וכן כזכר בניהם מזבחותם · על דעת
רבים כלומר שהיו מקריבים בניהם על מזבחותם ·
ויתכן לפרשו מהענין הראשון וכן דעת יונתן שתרגם
כאדכרא בניהון אגוריהון · ואפשר שיהיה דעתו גם כן
מענין ההקטרה כי כן תרגם גם כן אונקלוס אזכרה
אדכרתא ואפשר שהכל ענין אחד כי הריח מזכיר הדבר
ולפרש כזכר בניהם ענין זכרון כך הוא פירושו כן ערב
עליהם זכירת מזבחותם וספורם תמיד בעיניי קרבניהם
כמו זכרם בניהם שהם אהובים להם מאד · והפעל
(שיר השירים א · ישעיה סו) הנוסף ממנו נזכירה דודיך מיין · מזכיר לבונה ·
עניינם ענין ריח וקיבול הדבר ברצון · ומה שהרחיק
(ויקרא ה) רבי יונה וקמץ הכהן ממנה מלא קמצו את אזכרתה ·
להיותו מענין ריח אלא מענין זכרון איננו נכון כי אף על
פי שלא היתה באותה המנחה לבונה הרי הריח מקטיר
(שם כד) קומץ מן המנחה · וכן והיתה ללחם לאזכרה · הכשיר
מאד להיות מענין זכרון ואם כי לא היתה הלבונה ההיא
נשרפת וגם בזה לא דבר נכון כי הלבונה ההיא
שהיה עורך על הלחם באמת היתה נשרפת בשבת הבאה
בסלוק הלחם ובהקטרת הלבונה ההיא היו החלות נתנו
לכהנים ומתחלקות להם והוא שאמר ביום השבת ביום
השבת יערכנו · עורך חדשה ומקטיר ישנה כי בסילוק
הלחם היתה נקטרת הלבונה ההיא שהיתה על הלחם עד
השבת שהיו מסלקין אותו והנה היתה הלבונה הקטרה
בעבור הלחם כי מן הלחם לא היה עולה לגבוה כלום ·

זלל (דברים כא · משלי כג) זולל וסובא · בזוללי בשר למו · המרבה
באכילת בשר יקרא זולל כמו שיקרא סובא
(ירמיה טו) המרבה בשתיית היין · וענין אחר אם תוציא יקר מזולל ·
(איכה א · תהלים יב) כי הייתי זוללה · והשם ממנו כרום זלות לבני אדם ·
גם פא הפעל בשרק ענין קלות ובזיון ופירוש כרום זלות
כרום הרשעים ובהנשאם זלות לבני אדם · והמנים רבי
(ישעיה סג) יונה בזה העיקר הרים נזלו · והנכון שהוא משרש נזל ·

זלג (שמואל א ב) והמזלג שלש השנים · והקבוץ בלשון נקבות
מזלגות · והוא הכלי בעל השנים שמוציאין
בו הבשר מן הקדירה ואם
השנים בלשון שנים ואם
היה בעל שלש לפי שהשנים
הם זוגות ושיני המזלג
שהמשולש בהם אמר גם
כן בלשון שנים ואם הם שלש הם יש מזלג בעל שלש
שנים זוגות וכן שבעה עצים ·

הגה
תמהתי למה לא הביא פסוקים
לראיה כדרכו כמו את המזלגו'
והמזלגות ·

זלת (מלכים ב כד · דברים א) זולת דלת עם הארץ · ובתוספת יוד זולתי
(הושע יג) כלב בן יפנה · אבל ואלהים זולתי לא תדע ·
היוד כנוי המדבר וידוע הוא ·

זמם (איכה ב · דברים יט) עשה יי אשר זמם · כאשר זמם לעשות לאחיו ·
(ירמיה ד · תהלים יז) על כי דברתי זמותי · מלעיל · זמתי בל יעבר
(תהלים קמ) פי · מלרע · והשם זממו אל תפק · ומשקל אחר
(משלי כד) זמת אולת חטאת · ופירוש הפסוק אומר כל החושב
בדברי אולת יביאהו לידי חטאת ותועבת לאדם לץ
והחושב בדברי הלץ והוא איננו אויל אבל מתלוצץ בבני
אדם ועסקיו רעים ומי שהוא חושב בדבריו ורודף אחריו
יביאהו לידי תועבת אדם שיתעבוהו בני אדם · ולא
(יחזקאל טז) עשית את הזמה על כל תועבותיך · לא נתת את לבך
(איוב יז) ולא חשבת מה עשית על כל תועבותיך · והקבוץ זמותי
(משלי ב) נתקו · ובתוספת מם מזמה תשמר עליך · כלם והדומים
(הושע ו · ויקרא יט) להם ענין מחשבה · וענין אחר כי זמה עשו · זמה היא ·
(ישעיה לב · תהלים קלט) והקבוץ הוא זמות יעץ · ובתוספת מם אשר ימרוך
(ירמיה יא) למזמה · עשותה המזמתה הרבים · ענינם ענין טנוף
ותועבת ומעשה רע · וי"א כלם ענין אחד כי כל זמה
מחשבה בין טוב ובין רע ולפי מקומו יתפרש כל אחד ·

זמן (נחמיה ב · קהלת ג) ואתנה לו זמן וישלחני · לכל זמן ועת ·
(אסתר ט) ימי הפורים האלה בזמניהם · בכל שנה ושנה
והפעל הדגוש ממנו לעתיד
(עזרא י) לעתים מזמנים · בעתים
(נחמיה י) מזומנות · ענינם ידוע ·

הגה
לא כתב לשון זמן רק נסתרי
קהלת וכן כתב פעם אחת
בקהלת וזה כאשר כבר כתבתי
שכמעט מלות בקהלת שלא
נמצאו רק בדברי רז"ל מן כבר
הבנין ·

זמר (תהלים מז) זמרו למלכנו זמרו ·
(שופטים ה) אזמר ליי אלהי
(תהלים קמז) ישראל · כי טוב זמרה
אלהינו · והשם בתוספת
(שם ג) מם מזמור לדוד · ומשקל
(שיר ב · תהלים קיט) אחר עת הזמיר הגיע · ומ"א זמירות היו לי חקיך · נותן
(איוב לה · שמות טו · עמוס ה) זמירות בלילה · ומ"א וזמרת נבליך לא אשמע · עזי וזמרת
יה · חסר יוד המדבר ומשפטו וזמרתי והראיה שהריש
קמוצה ואילו היתה מלת סמוך היתה פתוחה כמו וזמרת
נבליך · וכן אשר נתנך היום בידי · והוא קמוץ ומשפטו
בידי וראיה גדולה יותר מהקמץ הענין כי לכנוי הוא כמו
עזי ויוד עזי עומד במקום שנים כי נמצאו בקמץ סמוכים
כמו מנת המלך · וזולתו רבים כמו שפת בחלק הדקדוק ·
(מלכים ב יב) מזמרות מזרקות חצוצרות · הם הכלי שמזמרים בהם · וה"א
(יחזקאל ח) והנם שולחים את הזמורה אל אפם · ר"ל הריח הרע · וה"א
מזמרת:

מזמרת הארץ · רוצה לומר ממיטב פירות הארץ והוא קרוב לענין הראשון כי מיטב השיר והמשבח שבו יקרא זמיר · וענין אחר הזמורה אשר היה בעצי היער · וזמורת זר תזרענו · ומשקל אחר וזמוריהם שחתו · או בא הקבוץ בלשון זכרים ענינם גפן או נטע אחר אבל ברוב יפול הלשון הזה על הגפן · ופירש רבי יונה מזה הענין זמיר עריצים יענה · כי הלשון הזה יפול על כריתות הזמורה כמו שבא הפעל ממנו ופירוש יענה כמו יקרא כלומר יקרא הקב״ה לכריתת העריצים והנכון לפרש יענה יכניע ופירושו הכריתה שתבא מאת השם תכניע העריצים ויחידה זמיר בלתי סמוך ויתכן שהוא מהענין הראשון ופירושו הזמיר והתענוג שמתענגים בו העריצים יכניע אותם · והפעל מזה הענין ר״ל בו כריתת הזמורה · וכרמך לא תזמור · והנפעל לא יזמר ולא יעדר · ושם הכלי שכורתין בו הזמורות · על דרך תנו לאתי תפרש וכן מסכים פולרם עהם ספק ספעולם עיין נשרשיהם:

והניתותיהם למזמרות · ומזמרותיהם לרמחים · וכרת הזלזלים במזמרות · פודרו״דא בלעז · ויש מפרשים מזה הענין נותן זמירות בלילה · רוצה לומר כריתה כענין שנאמר רגע ימותו וחצות לילה · ותאו וזמר · שם חיה כתב רבי יונה נקראת בלשון ערבי זוראפ״ה ״

זנב ונתנך יי לראש ולא לזנב · והקבוץ בלשון נקבות בין שני הזנבות · משני זנבות האודים · והפעל הבנוי ממנו וזנבתם אותם · ויזנב בך · כלומר שהרג האחרונים שהם זנב המחנה ״

זנה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ · כי זנתה אמם · ואת זנית רעים רבים · הצמתה כל זונה ממך · ותזנים וגם לא שבעת · פירוש והזני עמם · את לבם הזונה · ואת עיניהם הזונות · וזנתה את כל ממלכות הארץ · לפי שהמשילה בהתבטל הסוחרים ממנה לזונה נשכחה אמר שתשוב עוד לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ כלומר שיסחרו אותה מכל הממלכות · בזנותך אחרי גוים · ותזנה עליו פילגשו · והתואר לנקבה והוא בן אשה זונה · והשם זנות ויין ותירוש · והקבוץ בסימן אחד ונשאו את זנותיכם · בזנותיך וברעתך · ובתוספת תי״ו בתחלה וישפכו תזנותם עליה · והקבוץ ואת תזנותיה ממצרים לא עזבה · ובתוספת נו״ן תחת התי״ו מרוב זנוני זונה · המוכרת גוים בזנוניה · ונגלה ערות זנוניך · או נכפל בו עין הפועל כמו מן הנה הניני בן מן זנה זנונים · והפעל הנוסף כי עתה הזנית אפרים נטמא ישראל · הזנו ולא יפרוצו · הזנה הזנו · והם עוזבים · והיוצאים אל תחלל את בתך להזנותה · ויזן את יושבי ירושלם · והפעל שלא נזכר פועלו מן הכבד הדגוש ואחריך לא זונה · נכתבה בו הוי״ו עם הדגש ״

זנח זנח יי מזבחו · כי לא יזנח לעולם יי · והשמר ותזנח משלום נפשי · והפעל הנוסף ואת כל הכלים אשר הזניח המלך אחז · והאזניחו נהרות · ענינם ענין ריחוק והאל״ף בהאזניחו נוספת ומשפטו והזניחו · וכתב רבי יונה כי נהגו בו העברים מנהג לשון ארמית שמוסיפין אל״ף כמו אשתיו חמרא אתברית רוחי · וכתבו בו גם בנין הפ״א הבנין · והנכון כתבנו ודקדוקו בחלק הדקדוק ״

זנק יזנק מן הבשן · ענינו ידלג ודומה לו בלשון רבותינו ז״ל דיה אם זנקה ״

זעה והיית לזעוה · הוי״ו הנראית למ״ד הפעל תמורת הה״א והה״א לנקבה וענינו כענין זועה ״

זעך ימי נזעכו · ענינו נכרתו ״ כי יתכן לפירוש כמו כלעכו שפירשו · ם לשון דלת ננלוף זיין בדלת:

זעם ומה אזעם לא זעם יי · וזעם על ברית קדש · אשר זעמה זה שבעים שנה · זעום יי יפול שם · ואיפת רזון זעומה · יזעמוהו לאומים · בקמץ העין · ולכה זעמה ישראל · הזי״ן בחולם להאריך על העין · והשם זעם מלאתני · מזעם לשונם · שפך עליהם זעמך · והנפעל ופנים נזעמים · ענינם ענין מאיסה וזעף וכעס ״

זעף ועל יי יזעף לבו · את פניכם זועפים · והנם זועפים · ובזעפו עם החכמים · מקור · והתואר על ביתו סר וזעף · והשם זעף יי אשא · ויעמד הים מזעפו · ענינם ענין הקצף והכעס ״

זעק אליך זעקו ונמלטו · ותלך הלוך וזעקה · עבר במקום בינוני כלומר היתה הולכת וזועקת · לי יזעקו אלהי ידענוך · זעק והילל בן אדם · וישובו ויזעקוך · פירוש ויזעקו לך · והפעל הכבד ויזעק אותי ידבר אלי · והשם וזעקה בגוים נשמע · ואת זעקתם שמעת על ים סוף · ואל יהי מקום לזעקתי · ענין זעקה קריאה בקול גדול · וכתב א״א ז״ל מזה מרוב עשוקים יזעיקו · והוא יוצא לשני פעולים הרשעים והגזלנים יזעיקו את העניים והעניים זועקים לאל יתברך · הזעק לי את איש יהודה · ויזעק ברק את זבולן ואת נפתלי · מרב עשוקים יזעיקו · והנפעל נזעקו ויזעקו את בני דן · מה לך כי נזעקת · ויזעקו כל העם אשר בעיר · והמקור מן הקל בזעקך יצילוך קבוציך · ענינם ענין קבוץ ואסיפת העם וגם אלה מענין הראשון כי לא יאסף העם מבלתי הכרוז שיעבור ויזעק להם שיאספו או בזעוק האדם כמו כומעושק שיעשקוהו יאספו העם לקול זעקתו והנה הוא מזעיק אותם וענין אלו והדומים להם בלעז אגרו״ד מינט ״

זער בתר לי זעיר ואחוך · זעיר שם זעיר שם · ובא בתוספת מ״ם ונשאר אנוש מזער · הלא עוד מעט מזער · תרגום מעט זעיר ״

זפת ותחמרה בחמר ובזפת · לזפת בוערת · בשש נקודות פיצ״י בלעז ״

זקק יזקו מטר לאידו · ומקום לזהב יזקו · והפעל הכבד וזקק אותם · מזקק שבעתים · ענינם ענין הזתכה · לאסור מלכיהם בזקים · ורתקו בזיקים · ענינם כבלים ותרגום לא לנחשתים הוגשו לא לזקים רתוש אתקרבא · הזורה זקים · פירוש להבות אש מדברי רז״ל והוו נפקין זיקין דנור מפומית דרבי ״

זקן ויהי כי זקן יצחק · פעל עובר · ואברהם זקן · תאר · ובסמוך זקן ביתו · זקנתי ושבתי · והשם כי בן זקונים הוא לו · בן לזקוניו · והוא שם בלשון רבים לא יבא ממנו יחיד וכן נעורים בתולים · ומשקל אחר · ועיני ישראל כבדו מזוקן · ומשקל אחר ועד זקנה אני הוא · אחרי זקנתה · והפעל הנוסף אם יזקין בארץ שרשו · גם כי יזקין לא יסור ממנה · וגם את הזקן תספה · ובסמוך בזקן עמשא לנשק לו · והחזקתי

שמואל א׳ ח׳ · שמואל ב׳ י׳ והחזקתי בזקנו · ויבא בלשון זכר עד יצמח זקנכם
ירמיה מ״א · ישעיה ז׳ ובלשון נקבה וכל זקן גרעה · וגם את הזקן תספה ·

תלים קמו **זקף** יי׳ זוקף כפופים · ענינו מרים · ותרגום
ויפקח עיניו וירא וזקף עינוהי וחזא ·

איוב ו׳ **זרב** בעת יזרבו נצמתו · יתכן לפרשו מלשון
מרזב בדברי רבותינו ז״ל והוא הפוך כלומר
בעת שתראה אותם נגרים במרזב בעת ההיא נצמתו ·
ורבינו סעדיה פירשו לשון קור דומה ללשון רבותינו ז״ל
שאמרו כסא דכספא נמי אסיר משום דמרזיב כלומר
שמצנן וכן הוא הפירוש בזמן החורף ובימי הקור נצמתו
כלומר נתאספו יחד אפיקי הנחלים ונצמתו מלשון צומת
הגידים בדברי רבותינו זכרונם לברכה מקום אסיפת
הגידים · ורבי משה בן גקט״ליא פירש יזורבו כמו יצורבו
כלומר בשעה שיתחממו נכרתו כמו שאמר כחמו נדעכו
ממקומם ·

במדבר ח׳ · יחזקאל א׳ **זרה** זרה הלאה · תזרה לרוח · ואזרם
ירמיה ט״ו · שמות ל״ב במזרה בשערי הארץ · ויזר על פני המים ·
ירמיה ד׳ · ישעיה ל׳ לא לזרות ולא להבר · והשם ברחת ובמזרה · וא״א ז״ל
במדבר י״א פירש מזה והיה לכם לזרא · בפלסבלה והאלף מקום
הה״א וענינו כמו שאמר עד אשר יצא מאפכם שיזרו אותו
יחזקאל ו׳ · יחזקאל ל׳ מפיהם ומאפיהם · והנפעל ויזרו בארצות · בהזרותיכם
יחזקאל כ״ט בארצות · והפעל הכבד הזריתים בארצות · ושלחתי
ירמיה נ״א לבבל זרים וזרוה · הוא לשון נופל על הלשון כי זרים
מענין לאיש זר · ויש לפרש זרים מזה הענין ויהיה תאר
יחזקאל ה׳ · יחזקאל י״ב בפלס כלים דוים · והשלישי לכל רוח אזרה · וזריתי
יחזקאל ו׳ אותם בארצות · וזריתי את עצמותיכם · מלרע ·
מלאכי ב׳ וזריתי פרש על פניכם · מלעיל · והמסורת לית בותיה
זכריה ב׳ · מלכים א׳ י״ד מלעיל · אשר זרו את יהודה · וזרם מעבר לנהר ·
ירמיה ל״א · משלי א׳ מזרה ישראל יקבצנו · כי חנם מזרה הרשת · היה
ראוי להיות מזרה כדגש לולי הרי״ש בפלס מגולח ·
איוב ל״ז וממזרים קרה · פועל בפלס מגלים כלומר מן הרוחות
המנשבים והמזרים תהיה הקרה · ובבנין שלא נזכר פועלו
ישעיה ל׳ אשר זורה ברחת ובמזרה · היה ראוי להיות זורה בדגש
לולי הרי״ש העלולה לקבל דגש והוא תאר כי העבר
זורה בפלס גולח והתאר בא בפתח קטן להפריד בינו
ובין העבר כמו בנין נפעל מנחי הלמ״ד שהעבר בקמץ
איוב י״ח נראה · והתאר בפתח קטן נראה · נגלה · יזורה על
נוהו גפרית · לולי הרי״ש היה רגש כ שקל יכסה ·
שמות ל״ז · שמות כ״ה וענין אחר זר זהב · מתחת לזרו · הוא סבוב זהב על
המסגרת כי המסגרת היתה למטה תקועה מרגל לרגל
בארבע רוחות השלחן ודף השלחן נתון עליה והזר
הזהב נתן למעלה על שפת השלחן סביב נתון על
תלים קל״ט המסגרת · והפעל מהענין הזה ארחי ורבעי זרית ·
כלומר סיבבת ורבי יהודה כתב בשרש הזה בענין ארחי
שמואל ב׳ כ״ב ורבעי זרית ואמר והכבר אחר ותזרני חיל למלחמה ·
וכן כתב א״א ז״ל בזה השרש אבל הוא פירשו מהענין
הראשון פי׳ ותזרת לי חיל בכל איברי בזרועות ובשוקים
להיותי חזק במלחמה וכן פירש מזה הענין ארחי ורבעי
זרית ששה צדדים ארחי שנים פנים ואחור ורבעי ארבע
ימין ושמאל ומטה ומעלה כי אילו היו מחוברים לא היה
מתוקן בניני ·

ישעיה ס׳ · נחום ג׳ **זרח** וכבוד יי׳ עליך זרח · שמש זרחה תנודד ·
איוב ט׳ האומר לחרס ולא יזרח · פירושו בלילה
ובעד כוכבים יחתום כיום · אלה פעלים עומדים ·
תלים קי״ב האפשר שיהיה זרח בחשך אור לישרים · פעל יוצא או
יהיה עומד כחביריו · ופאת זריחת השמש נקראת מזרח
ממזרח שמש עד מבואו · והשם ומלכים לנגה זרחך · תלים קי״ג · ישעיה ס׳
ותצרעת זרחה במצחו · נתגלתה · כי זריחת השמש דה״ב כ״ו
הוא גלוי השמש כי עד עת זריחתו הוא מכוסה ובזרחו
יתגלה ויתראה או אמר זרחה שהיתה הצרעת בהירה
כשמש כמו שנקראת בהרת · באזרח מכם יהיה לכם · ויקרא י״ט
הוא התושב והקדמון בעיר כי הוא מגולה לכל וידוע מי
הוא ומשפחתו אבל הגר הוא מכוסה ולא ידע אדם מי
הוא ומה משפחתו · כאזרח רענן · הוא העץ הלח תלים ל״ז
והרטוב שהוא מגולה ונראה ביפיו ובלחותו ·

זרם כזרם מים כבירים · מזרם הרים ירטבו · ישעיה כ״ח · איוב כ״ד
כזרם קיר · בשש נקודות ענינם כענין ישעיה כ״ה
שטף ופירוש כזרם קיר כזרם מים המפיל הקיר · וכתב
הגאון רב סעדיה ז״ל מזה כמהפכת זרים · והוא כמו זרם ישעיה א׳
כלומר כמהפכת זרם מים · והם שני משקלים כמו קדים
וקדים · או יהיה תאר בפלס שכיר ופירושו כמהפכת
גשם זורם ושוטף · והשם עוד בלשון נקבה וזרמת יחזקאל כ״ג
סוסים זרמתם · ורמה אותם לסוסים כי אמרו כי הם
שטופי זמה יותר משאר הבהמות · והפעל הקל ממנו
זרמתם שנה יהיו · ויונתן תרגם וזרמת סוסים זרמתם תלים צ׳
ורתחת סוסותא רתחתיהון · והפעל שלא נזכר פועלו
זורמו מים עבות · והסר הנסמך ומשפטו זורמו מים מי תלים ע״ז
עבות והוא אומר על מחנה מצרים כמו שאמר וישקף יי׳
על מחנה מצרים בעמוד אש וענן · ורבי יונה כתב שהוא
מבנין פועל הכבד ופי׳ כי העבים זרמו והתיכו המים ·

זרע והיה אם זרע ישראל · זרעו חטים · ומורת שופטים ו׳ · ירמיה י״ב
זר תזרענו · אמר תזרענו לפי שהזורעין ישעיה י״ז
החרצן · את כל עשב זורע זרע · פירוש שהוא עושה בראשית א׳
זרע · לא תזרע כרמך · הזורעים בדמעה · אור דברים כ״ב · תלים קכ״ו
זרוע לצדיק · והנפעל ונעבדתם ונזרעתם · לא תלים צ״ז · יחזקאל ל״ו
תזרע ולא תצמיח · ונקתה ונזרעה זרע · והשם דברים כ״ט · במדבר ה׳
זרע רב תוציא · בסגול · אשר זרעו בו · והם גרעיני דברים כ״ח · בראשית א׳
הפירות שהם כמו זרע שנוטעין אותם ומהם צומחים
האילנות · וזרעו במים רבים · זרעך תפריחי · פירוש במדבר כ״ד · ישעיה י״ז
מה שזרעת בערב יוציא פרח בבקר · ובין זרעך ובין בראשית ג׳
זרעה · והקבוץ זרעיכם וכרמיכם יעשור · ומשקל שמואל א׳ ח׳
אחר כזרע גד הוא · ומשקל אחר כל זרע זרוע במדבר י״א · ויקרא י״א
זרועיה תצמיח · ויתכן לומר כי זרוע שם תאר בשקל ישעיה ס״א
אשון מצרים או יהיה מן הדגושים בפלס למוד כדבר ·
וכולם ויתנו לנו מן הזרעים · ובתוספת נון ונותן דניאל א׳
להם זרעונים · ומשקל אחר וכל מזרע יאור · ומה שלא דניאל א׳ · ישעיה י״ט
נזכר פועלו מן הדגוש אף בל זורעו · והפעל הכבד ישעיה מ׳
עשב מזריע זרע · אשה כי תזריע · זרע העשבים והעצים בראשית א׳ · ויקרא י״ב
והאדם הכל נקרא זרע וכן נקרא הפרי פרי בטנך ופרי
אדמתך · וענין אחר הזרוע והלחיים · את הזרוע דברים י״ח · במדבר ו׳
בשלה · ובזרוע נטויה · חשף יי׳ את זרוע קדשו · היה דברים ל׳ · ישעיה נ״ב
זרועם לבקרים · והקבוץ בלשון זכרים וזרעים ממנו ישעיה ל״ג · דניאל י״א
יעמדו · ויפוזו זרועי ידיו · וזרועי עמים ישפוטו · ולשון בראשית מ״ט · ישעיה נ״א
נקבות כי זרועות רשעים תשברנה · וזרועות הנגב לא תלים ל״ז · דניאל י״א
יעמדו · וזרועות השפט ישכפו · רוצה לומר החיילות · דניאל י״א
ומתחת זרועות עולם · פירוש ממעל יהיה לך אלהי דברים ל״ג
קדם מעון וסתרה ומתחת יהיה לך זרועות עולם לסבול
אותך · ובאלף נוספת ובאזרוע נטויה · ואזרועי ירמיה ל״ב · איוב ל״א
מקנה תשבר ·

זרק חרקו משה השמימה · וחצי הדם זרק על המזבח · וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם · (שמות ט · שמות כד · יחזקאל לו)
גם שיבה זרקה בו · פועל בודד כלומר נזרקה בו (הושע ז)
השיבה · או פירושו כי התולדות זרקה בו השיבה כי
השיבה תבא מתולדות האדם · ומה שלא נזכר פועלו
כי מי נדה לא זורק עליו · ושם הכלי שזורקים ממנו (במדבר יט)
מזרק · והקבוץ בלשון נקבות ויעיו ומזרקותיו · (שמות כז)
ובקבוץ זכרים במזרקים לפני המזבח · ובסמוך מזרקי (זכריה יד · במדבר ז)
כסף · השותים במזרקי יין · חסר הנסמך ופירושו (עמוס ו)
במזרקי כסף או זהב שותים יין או הוא כמו מזרקים
וכן חלוני שקופים · נטעי נעמנים · והדומים להם ·

זרת ושמים בזרת תכן · זרת ארכו וזרת רחבו · (ישעיה מ · שמות לט)
בשש נקודות ידוע ופירשו בו רז"ל זרת
האמור בתורה חצי אמה של ששה טפחים ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

זלזל ונרת הזלזלים · הם סעיפי הנטיעים (ישעיה יח)
ברוטין בלעז ·

זלעפה זלעפה אחזתני · הוא לנקבה · ורוח (תהלים קיט)
זלעפות מערת כוסם · ובסמוך מפני (תהלים יא)
זלעפות רעב · ענינם ענין בעתה ורעדה או ענין שריפה · (איכה ה)

זרזיף זרזיף ארץ · הוא השבא הנגזז והנחתך ומלת (תהלים עב)
על עומדת במקום שנים וכן משפט הפסוק ירד
כמטר על גז וכרביבים על זרזיף ארץ · ודומה לו בדברי
רז"ל שאמרו דפרולא לא משום דזריף ואעפ"י שבמלת
זרזיף נכפלה בו הפ"א שרש אחד והענין אחד להם ·
ואא"ע ז"ל פי' שהמלה מורכבת משתי מלות זר זיף ויהודה
זיף מתרגום מלות סוחף וזר הוא על המטר שהוא
זר ואינו מטבע הארץ והוא מלות הארץ והוא אותה
וכן אמר על זרזיר שהוא מלה מורכבת · ויש לפרש
עוד לשון נשיפה והולה ודומה לו בדברי רז"ל מטא
זריפא דמיא על ראשיה והוא הנכון אצלי בפירוש
המלה הזאת ·

זרזיר זרזיר מתנים או תיש · שם חיה שכוחה (משלי ל)
במתניה · ויש אומרים שהוא כלב הצד
ציד לבריר בלעז ונקרא כן לפי שהוא דק במתניו כאלו
הוא חבוש או חגור במתניו ותרגום ויעשו להם חגורות
תכברו להון זרזין וכן תרגום ויחבש וזריז · ויש אומרים
שהוא נמר גם הוא דק מתנים וחזק במתניו · ויש לפרש
שהוא מין עוף שמא שזכרו רבותינו ז"ל באמרם לא לחנם
הלך זרזיר אצל עורב אלא מפני שהוא מינו
ואומרים שהוא אשטורניל בלעז אבל
לא ידעתי הפירוש מה טעם
מתנים ·

נשלמה אות הזין

אות החית

חח חח וזמם · פי' רבי יונה עכם שקורין אורנאמינטי (שמות לה)
די אורקיה · ולפי דעתי שהוא החלי שהוא כמין
מחט שנוקבין ומחברין בו שתי שפתות החלוק התחתית
הגרון וקורין לו בלעז אגו די פומילו · וכן נקרא הכלי
שמעלים בו הדגים לפי שנוקב לחיי הדג ושמתי חחי (ישעיה לז)
באפך · ונתתי חחים בלחייך · ומזה ובחוח תקוב לחיו · (יחזקאל כט · איוב מ)
וקורין לו אמו די פישקר · וכן נקרא הקוץ הנוקב חוח
חוח עלה ביד שכור · כשושנה בין החוחים · אבל (משלי כו · שיר ב)
ויביאהו בחחים אל ארץ מצרים · הם מוסרות וכבלים · (יחזקאל יט)
וכן אמר התרגום בשלשלן · וכן וילכדו את מנשה (דברי הימים ב לג)
בחוחים · בכבלים וכן אמר אחרי זה ויאסרהו
בנחשתים ·

חבב אף חובב עמים · לשמן בחבי עוני · ענינם (דברים לג · איוב לא)
ענין אהבה וחיבה וכבר נשתמשו רבותינו
הרבה בזה הלשון כמו שאמרו חביבין ישראל שנקראו
בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם · ופירוש לטמון
בחבי עוני · לטמון עוני באהבתי אותו רק גליתי אותו
ושנאתיו והרחקתיו ממני ·

חבא כי נחבא · פעל עבר · הנה הוא נחבא · (שופטים ט · שמואל א י)
פעל עומד · למה נחבאת לברוח · נחבאים (בראשית לא · יהושע י)
במערה · בשוא הבית · ונחבה לא יוכל · מקור נבנה (ירמיה מט)
על תשלומו והוא כתוב בהא · והתפעל מן החורים
אשר התחבאו שם · ויתחבא האדם ואשתו · באבן (שמואל א יד · בראשית ג)
מים יתחבאו · פירוש בשקפאים המים מפני הקור הם (איוב לח)
על פניהם כאבן והמים מתחת אינם נראין · ומה שלא
הוזכר פועלו מן הכבד יחד חבאו עניי ארץ · והפעל (איוב כד)
הנוסף כי החביאה את המלאכים · בצל ידו החביאני · (יהושע ו · ישעיה מט)
כי החבאתה את המלאכים · וכבר זכרתי דקדוק המלה (יהושע ו)
הזאת בחלק הראשון מן הספר הזה בשרש חבה · ומה
שלא נזכר פעלו מן הבנין הזה · ובבתי כלאים החבאו · (ישעיה מב)
והשם מכל המחבואים אשר יתחבא שם · ומשקל אחר (שמואל א כג)
והיה איש במחבא רוח · (ישעיה לב)

חבה חבי כמעט רגע · והנפעל גליתי את מסתריו (ישעיה כו · ירמיה מט)
ונחבה לא יוכל · נפעל עבר או מקור כמו
שכתבתי · ותחבאתם שמה · (יהושע ב)
להתחבא בשרה · חדר (מלכים א כב)
בחדר להחבה · והשם (מלכים א כב)
ושם חביון עזה · והנכון כי (חבקוק ג)

מס' ספר אלף וכן אמרו
במסורת פסוק סוף מן ארבע
ספרים אלף כלישבא מגילה:

חבי כמעט רגע שם בפלס שבי כי אין בפסוק זכר לנקבה
וכן כתב רבי יהודה המדקדק · ואם מנחה על המחבת · (ויקרא ב)
מחבת ברזל · פי' רז"ל מחבת צפה ומעשיה קשים כלומר (יחזקאל ד)
לא היה הכלי עמוק כמו מרחשת לפיכך היו מעשיה קשים
שהיה המאפה בה קלוי מאד מפני שלא היתה עמוקה
והאש שולטת בה ·

חבט כי תחבט זיתך · יחבט יי משבלת הנהר · (דברים כד · ישעיה כז)
ותחבוט את אשר לקטה · חובט חטים בגת · (רות ב · שופטים ו)
והנפעל

(ישעיה לט) והנפעל יחבט קמח · ענין התבישה בלעז אשקריירו ·

חבל

(יחזקאל יח · דברים כד) לא חבל · לא יחבל רחים ורכב · בשוא
(שמות כב) ופתח החית ורפה הבית · אם חבל תחבל ·
(דברים כד · איוב כד) ולא תחבלו · בשוא לבדו החית ודגש הבית · יחבלו
(איוב כד · עמוס ב) שור אלמנה · ועל עני יחבלו · ועל בגדים חבולים ישו ·
(משלי כ) והשם ובעד נכריה חבלהו ·
שהנפרד חבל בפלס אריך · (ומשקל אחר חבול לא
(יחזקאל יח) ישיב · ובתוספת הא
(יחזקאל יח) הנקבת חבולה · חבולתו
חוב ישיב ענין חבל משכון

"אא" והעתיקים מן ספרי"ע שכתב שפול לשון כמו והרי סבלת לשיש ואם היה צורי היה צריך פתחים לשם חבלתו על משקל בטחו :

וענין רובם לקיחת המשכון ויש נתינת המשכון כמו ועל עני יחבלו · כלומר ילוו הם המעות על משכונם לתוחלת שיגזלו העני ויפרעו חובם והוו ועל עני · ופי' יחבלו שור אלמנה · כמו יקחו משכון האלמנה בחוב שיש להם אצלה וזה הדבר נמנע בעבור עליבת האלמנה כמו שנאמר לא תחבול בגד אלמנה · והם לא יחושו לעלבונה ולא ירחמו עליה או פירושו שאין להם אצלה חוב ויקחו שורה כאילו להם אצלה חוב ויחבלוה
(איוב כב) כמו שנאמר כי תחבול אחיך חנם · והכניס רבי יונה
(משלי כ · נחמיה א) בזה הענין בעד נכריה חבלהו · וענין אחר חבלנו לך ·
(איוב לד · משלי יג) האמר נשאתי לא אחבל · והנפעל בעד נכריה יחבל לו ·
(נחמיה א) והשם חבול חבלנו לך ·
(קהלת ה) והפעל הכבד וחבל את
(שיר ב) מעשה ידיך · מחבלים
(ישעיה כב) כרמים · בראתי משחית
(ישעיה יג) לחבל · לחבל כל הארץ ·
(ישעיה י) ומה שלא נזכר פעלו וחבל

"אא" רוצה לומר חבל הוא גם ולים מקור כי היה צריך לפית' פלית קמוצה וכן פירש רש"י שם ויפה דקדק :

(איוב יז) על מפני שמן · רוחי חבלה · ופירוש וחבל על וחבל על סנחריב מפני חזקיהו שהוא משוח בשמן בלם ענין
(מיכה ב) השחתה · ויש לפרש מענין זרה בעבור טמאה תחבל
(שיר ח) וחבל נמרץ · וענין שלישי שמה חבלתך אמך · בעבור
(מיכה ב · תלים ז) טמאה תחבל וחבל נמרץ · הנה יחבל און · והשם
(ישעיה סו · ישעיה יג) בטרם יבא חבל לה · בחמש נקודות · צירים וחבלים
(איוב כא · הושע יג) יאחזון · חבלים יחלק באפו · חבלי יולדה · החית
(איוב לט) בסגול · וכן חבליהם תשלחנה · בולם ענין צירים
(יהושע ב) ומכאובים · וענין רביעי ותורידם בחבל · בשש נקודות ·
(הושע יא · מלכים א ל) בחבלי אדם אמשכם · בפתח · וחבלים בראשינו ·
(איוב יח) הם העבותות · טמון בארץ חבלו · החית בפתח ופירושו החבל שילכד בו · ולפי שהנחלה תחלק בחבל כמו
(עמוס ז · מיכה ב) שאמר ואדמתך בחבל תחלק · משליך חבל בגורל ·
(דברים ג) נקרא החבל והמחוז חבל · כל חבל ארגוב · גורל
(יהושע יז · תלים יז) אחד וחבל אחד · חבלים נפלו לי בנעימים · ויפלו
(יהושע יז) חבלי מנשה עשרה · החית בפתח · והמסורת עליו לית
(צפניה ב) פתח וכל בחבלי כותיה · הוי יושבי חבל הים · ת' ווי
(יחזקאל כז) דיתבין בספר ימא · יוסף חבלים · ת' יקבל תרין חולקין ·
(יונה א) רב החובל · הוא הגדול שבספינה שהוא ממונה על
(יחזקאל כז) חבלי הספינה להנהיגה כמשפטה · וכן לקול זעקת
(יחזקאל כז) חובליך · והוא תאר וכן נשאו חובליך · תאר כמו
(משלי כג) חובליך · וכשוכב בראש חבל · פירש רבי יונה כי הוא דבר עשוי מחבלים צף על פני המים כשמעגנין את הספינות וכו ידעו מקום העוגן והאדם השוכב שם הוא בסכנה או הוא רב החובל עצמו ויקרא בן כי הוא שוכב בראש החבלים וצריך לשום עינו ולבו עליהם כשיצטרך להקים הנס או להורידו במהרה מפני הרוח

והוא בראנה גדולה וחבל הוא שם בשקל וחיתר אין כהם · ויש מפרשים חבל התורן שכל החבלים תלוין בו והוא תאר בשקל אשר · והגאון רבינו סעדיה פירש כי הספינה נקראת חבל וחובל לפי שהנהגת הספינה במשיכת החבלים ובהתרתן ופירוש בראש חבל בראש הספינה ופירוש רב החובל ראש הספינה ופירוש וכשוכב בראש חבל התורן שהוא בראש הספי' והרוח תניפהו ותניעהו כן השכור מתנועע בגופו · וענין
חמישי כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · ונבון (משלי כד)
תחבולות יקנה · מתהפך בתחבולותיו · כמו עצות (משלי א · איוב לז)
ומחשבות שאדם מתהפך בלבו בתחבולותיו בהם
לבחור הישרה · וענין ששי חבל נביאים · בשש נקודות · (שמואל א י)
חבלי רשעים עודני · החית בסגול ענין קהל (תלים קיט)
חבורה · ומענין זה ולאחד קראתי חובלים · כי לאחד (זכריה יא)
קרא נועם והוא הכהן ולאחד קרא חובלים והוא המלך שהוא ראש הקהלה ויש מפרשים נועם נשיאות זרובבל ונחמיה התרשתא שהיו מבית דוד חובלים זה מלכות הכהנים שמלכו סמוך לחרבן שנקראו חובלים מענין השני ענין השחתה והם השחיתו דרכם ומעלליהם אחר מות חשמונאי ובניו וחלקו מלכות ישראל ונרמז חרבן בית שני ואפשר שענין תחבולות וענין זה אחד כי המחשבות הם אסיפת הדברים והענינים בלב · ודומה לענין זה בדברי רבותינו ז"ל חבילי תלתן וחבילי זרדין . ועוד אמרו
אין עושין מצות חבילות חבילות ·

חבק

מכסיל חובק את ידיו · ארת (קהלת ד · מלכים ב ד)
חובקת בן · עת לחבק · והכבד (קהלת ג)
חבקו צור · האמונים עלי תולע חבקו אשפתות · (איוב כד · איכה ד)
תחבקנה כי תחבקנה · ויחבק לו וינשק לו · ועת (משלי ד · בראשית כט)
לרחוק מחבק · והשם מעט חבק ידים (קהלת ג · משלי ו)
לשכב ·

חבר

כל אלה חברו · שתי כתפות חוברות · (בראשית יד · שמות כח)
חבור עצבים · והשם חבר כהנים · בשש (הושע ד · הושע ו)
נקודות רוצה לומר קיבוץ הכהנים · ובתוספת הא
הנקבה וארח לחברה · ובתוספת מם במחברת השנית · (איוב לד · שמות כו)
לעמת מחברתו · והתאר חבר הוא לאיש משחית · (שמות כח · משלי כח)
חבר אני לכל אשר יראוך · כאיש אחד חברים · (תלים קיט · שופטים כ)
חברי גנבים · ולבני ישראל חבריו · ולנקבה חברת (ישעיה א · יחזקאל לז)
על משקל גברת · וממנו והיא חברתך · והפעל הכבד (מלאכי ב)
וחברת את חמש היריעות · ושלא נזכר פועלו ממנו (שמות כו)
אל שני קצותיו וחבר · והתאר מזה יברו עליו חברים · (שמות כח · איוב מ)
רוצה לומר בני החבורה · והתתפעל אתחבר יהושפט · (דברי הימים ב כ)
האלף תמורת הא · ולקץ שנים יתחברו · כהתחברך (דניאל יא · דניאל יא)
עם אחזיהו · והשם ממנו ומן התחברות אליו עשת (דניאל יא)
מרמה · ופעל כבד אחר אחבירה עליכם במלים · ושם (איוב טז)
הפעל מן החרש ועצים למחברות · וברזל לרב (דה"ב לד)
למסמרים לדלתות השערים ולמחברות · פירש רבי יונה (דה"א כב)
מקום שהיו נקבצי' ונאספי' שם לעבודת י"י ואפשר שהיה ענין אחד מענין מלאכת הבית לפיכך אמר כי המסמרים היו צריכים למחברות כמו שעושין בקירות הבתים שמשימין עצים משופים תחת מחברת הקרשים לנאורת שלא יראה הסדק שבין קרש לקרש וכן
אמר אחריו ולקרות את הבתים · היחברך כסא הוות · (תלים צד)
הוא לפי דעתי מהפעל שלא נזכר פעלו מן התנוש והפעל הדגש לתקל ופירוש המלה היחבר עמך ובא על
דרך לא יגורך רע · ומן הענין הזה וחובר חבר · (דברים יח)

משלי כא · תלים נח וּבֵית חָבֶר · חוֹבֵר חֲבָרִים
ישעיה מז מְחֻכָּם · בַּעֲצֻמַת חֲבָרַיִךְ
ישעיה מז מְאֹד · עִמְדִי נָא בַחֲבָרַיִךְ ·
כמו שפירשו רבותינו ז״ל
החובר חבר אחד חבר
גדול ואחד חבר קטן פי׳

אא״ פירשו בית שיעשו בו כשפים שלא היה מלשון חבר הוא לא״ש תפסיק היה בקול חבר בקמץ וניקוד בטעם מלרע אבל זה הוא הטעם מלעיל ובסגול כמו ונוכר חבר :

חבר גדול שלוחש ומקבץ כתות של חיות גדולות וחבר
קטן לוחש ומקבץ כתות של חיות קטנות כגון נחשים
שמות כא · תלים לח ועקרבים · חַבּוּרָה תַּחַת חַבּוּרָה · הִבְאִישׁוּ נָמַקּוּ חַבּוּרֹתָי ·
ישעיה נג תפל הדגש מכלת וּבַחֲבֻרָתוֹ נִרְפָּא לָנוּ · החבורה היא
השריטה והגדירה ותרגום ירושלמי לא תתגודדו חבורן ·
ירמיה יג ונכפל העין והלמ״ד במלרע וְנָמֵר חֲבַרְבֻּרֹתָיו · והם
כתמי הנמר שדומין לכתמי חבורה · ומדברי רבותינו
ז״ל נראה כי החבורה נקראת המכה שנצרר הדם בה
ולא יצא באמרם אי זו היא מכה שאינה חוזרת נצרר
הדם אף על פי שלא יצא ונקראת חבורה לפי שנתחבר
הדם במקום המכה ולפי שהחבורה היא בבשר כמו כתם
נקראו כתמי הנמר חברבורות ״

שמות כט · יחזקאל כד חבש וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעוֹת · פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ :
יונה ב · איוב מ סוף חָבוּשׁ לְרֹאשִׁי · פְּנֵיהֶם חֲבֹשׁ בַּטָּמוּן ·
איוב כח והפעל הכבד מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ · כלם והדומים להם
ענין קשור וחשוק · וכן בענין קשור המכה והתריכה
יחזקאל לד · ישעיה ל עליה וְלַנִּשְׁבֶּרֶת לֹא חֲבַשְׁתֶּם · בְּיוֹם חֲבֹשׁ יי׳ אֶת שֶׁבֶר
איוב ה · תלים קמז עַמּוֹ · כִּי הוּא יַכְאִיב וְיֶחְבָּשׁ · והפעל הכבד וּמְחַבֵּשׁ
ישעיה א לְעַצְּבוֹתָם · ושלא נזכר פעלו ממנו לֹא זֹרוּ וְלֹא חֻבָּשׁוּ ·
וכן בענין הממשלה לפי שהמושל אוסר וחובש למי
ישעיה ג · איוב לד שעוברים על מצותיו אמר לֹא אֶהְיֶה חֹבֵשׁ · הַאַף שׂוֹנֵא
מִשְׁפָּט יַחֲבוֹשׁ · וכן בענין קשור הבהמה באזור שלה
מלכים כב · מלכים א יג שקורין בלעז צינ״יא אמר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמֹרוֹ · חִבְשׁוּ
שופטים יט לִי הַחֲמוֹר · צֶמֶד חֲמֹרִים חֲבוּשִׁים · כלם אשר הם
מהשרש הזה ענין אחד הם ״

ויקרא ו חבת אף על פי שזכרנו עַל מַחֲבַת בַּשֶּׁמֶן בשרש
חבה אפשר שתהיה התי״ו שרשית למה
דברי הימים א ט שכתוב בֶּאֱמוּנָה עַל מַעֲשֵׂה הַחֲבִתִּים · ומה שזכרוהו
רבותינו ז״ל חבתי כהן גדול לישתן ועריכתן בפנים ·
פירוש שהיה כ״ג מקריב בכל יום עשירית האיפה
במחבת מחציתה בבקר ומחציתה בערב כמו שכתוב זה
קרבן אהרן ובניו ״

שמות יב · תלים קז · איוב כו חגג וְחַגֹּתֶם אֹתוֹ · הָמוֹן חוֹגֵג · יָחֹגּוּ וְיָנוּעוּ · חֻק חָג
שמות יב · יחזקאל מו חַג לַיי׳ · וּבַחַגִּים וּבַמּוֹעֲדִים · וכן נקרא
תלים קיח הקרבן עצמו חג על שם שקרב בחג · אִסְרוּ חַג
שמות כג · ישעיה כט בַּעֲבֹתִים · חֵלֶב חַגִּי עַד בֹּקֶר · סְפוּ שָׁנָה עַל שָׁנָה חַגִּים
מלאכי ב · תלים קז יִנְקֹפוּ · פֶּרֶשׁ חַגֵּיכֶם · ומן הענין הזה יָחוֹגּוּ וְיָנוּעוּ
ישעיה יט כַּשִּׁכּוֹר · אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָּא · ענין תנועה
כי גם החג נקרא כן לפי שמרקדין ומטפחין בשמחה
שמואל א ל ביום טוב · אֹכְלִים וְשֹׁתִים וְחֹגְגִים · כלומר
מרקדין ומפזזין ומכרכרין בשמחה וכן פירש רבינו האי
גאון ז״ל ״

ויקרא יא · במדבר יג חגב וְאֶת הֶחָגָב לְמִינֵהוּ · וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים ·
קהלת יב מין ממיני הארבה · וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב · אמרו
שהוא כמו עגב מן ותעגבה עליהם והוא רמז לאבר
המשגל והנכון שהוא כמשמעו והנני עתיד לפרשו
בשרש סבל ״

שיר ב · עובדיה א חגה בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע · שֹׁכְנִי בְחַגְוֵי סֶלַע · נחפכה
ההא לוו נראית כמו מן שלה שליו הייתי ״

ושלוי עולם · ופי׳ בחגוי בבקעי הסלע או הוא מן חג
הארץ ר״ת בשינ״י כיפא ״

חגר וְחַגֹּרֶת אֹתָם אַבְנֵט · שְׁאֵרִית חֵמֹת תַּחְגֹּר · שמות כט · תלים עו
כלומר תחגור ותאסור אותם שלא יעשו
בחמתם שהיתה להם על ירושלם כי החגירה היא
הקשירה והאסירה · ופירוש הפסוק כי חמת אדם תודך
המזמור נאמר בנבואה על מחנה אשור כשחנה על
ירושלם והוא שנאמר בתחלת המזמור נודע ביהודה
אלהים ואומר ויהי בשלם סכו והיא ירושלם כי עד
ירושלם לא נודע אלהים במלחמות כי כל ארץ ישראל
כבש וכשבא לירושלם ודבר גבוהות כנגד השם אז
נודע אלהים והיה גדול שמו כמו שאמר ויך במחנה
אשור ואמר כשתעשה נקמה במחנה אשור אז חמת
אדם תודך פי׳ שהיתה חמתו אליך ומתרגז כנגדך על
כרחו יודך ותשוב חמתו הודאה לך ואז שארית חמות
תחגור כלומר הנשארים ממלכי אומות העולם שהיה
להם חמה על ירושלם אז תחגור ותאסור חמתם שיראו
ממך מאשר ישמעו שעשית במחנה אשור וזהו שאמר
בסוף המזמור יבצור רוח נגידים נורא למלכי ארץ
כשיבצור ויקשוף רוח נגידים כמו שאמר כל גבור חיל
ונגיד ושר במחנה אשור אז יהיה נורא למלכי ארץ · או
יהיה פי׳ חמת אדם תודך על המצרים ואנשי כוש שהיו
עם אשור במחנה כשראו המכה הגדולה הודו שכן
לדת היהודים ועליהם נאמר יגיע מצרים וסחר כוש
ועליהם נאמר יהיה מזבח ליי׳ בתוך ארץ מצרים וכל
הפרשה · מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים · חֲגוֹר כְּלֵי מִלְחָמָה · שמות יב · שופטים יח
חֲגוֹר חַרְבְּךָ עַל יָרֵךְ · גִּבּוֹר · אֱלִי כִּבְתוּלָה חֲגֻרַת שַׂק · תלים מה · יואל א
וְחָגְרוּ שַׂקִּים · ושעם הפעל בענין החגירה כמו לובש יחזקאל ז
ולבוש שאנו עתידים לבאר · והתאר חֲגוֹרֵי אֵזוֹר יחזקאל כג
בְּמָתְנֵיהֶם · בחלם · והשם וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי · ובהא משלי לא
הנקבה וְתַחַת חֲגוֹרָה נִקְפָּה · בַּחֲגֹרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמָתְנָיו · ישעיה ג · מלכים א ב
והקבוץ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת · וּמֵא מַחֲגֹרֶת שָׂק · ענין בראשית ג · ישעיה ג
כלם אזור · וְיַחְרְגוּ מִמִּסְגְּרוֹתָם · יתנועעו בכבליהם שמואל ב כב
שהם בהם כלומר מכובד כבליהם יפחדו · ומדברי
רז״ל על היבין ישבו על הנסר ועל הספסל בזמן שהיו
מתגירין פי׳ בזמן שהן מתנועעין שבזמן שרגלי הספסל
אינן שוין שהאחת קצרה מחברתה וכשאדם יושב עליו
יתנועע ויתנודד אילך ואילך כמו החגר · ויש מפרשים
אותו שהוא כמו הפוך ויחרגו מתרגום ומהדרים אימת
ומשוניא חרגת מותא ופירושו ויפחדו ממסגרותיהם
וכן תרגם יונתן ויזועו מבירניתהון ״

חדד וְחַדּוּ מִזְּאֵבֵי עֶרֶב · והתאר וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חבקוק א · ישעיה מט
חַדָּה · והשם תַּחְתָּיו חַדּוּדֵי חָרֶשׂ · ושלא נזכר איוב מא
פועלו מהנוסף חֶרֶב הוּחַדָּה וְגַם מְרוּטָה · לְמַעַן טְבֹחַ יחזקאל כא · יחזקאל כא
טֶבַח הוּחַדָּה · ענין החדוד ידוע בדברי רז״ל נפל תורא
חדדו סכיני ועוד אמרו שני תלמידי חכמים המחודדים
זה את זה בהלכה ענין החריפות והדקות ועוד אמרו
החרש שאינו יכול לעמוד מפני אנו או מפני שהידות בו
חדוד וחדוד מבריעו שהוד פירוש שהכלי הד מתחתיו
ואינו יכול לישב · ויתכן להיות מן הענין הזה בַּרְזֶל משלי כז
בְּבַרְזֶל יָחַד וְאִישׁ יַחַד פְּנֵי רֵעֵהוּ · ואף על פי שאינו מן
השרש הזה ״

חדה וַיִּחַדְּ יִתְרוֹ · על משקל ויחן שם ישראל · שמות יח
משפטו וַיִּחַדֶּה · ודגש הל״ת ויחד לתיקון
הקריאה בעבור שהמלה מלעיל · והשם עֹז וְחֶדְוָה דברי הימים א טז
במקומו

במקומו · כי חרדת יי היא מעזכם · והפעל הכבד ממנו תחדיהו בשמחה · ענינם ענין שמחה · ויתכן לחוברת מזה השרש והענין אל יחד בימי שנה · ומן השרש הזה חודה ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו · אבל הם מהענין שהקדמנו בשרש חדד ·

חדל עד כי חדל לספור · חדלו גבורי בבל להלחם · חדלו רגזו · פי' חדלו מעשות רגזו · הקולות יחדלון · חדל שאון עליזים · כי לא יחדל אביון מקרב הארץ · חדל ממנו ונעבדה את מצרים · חדלו לכם מן האדם · מחדול להתפלל בעדכם · והתאר חדל וחדל אישים · והפעל הכבד החדלתי את דשני · ובקבוץ החי"ת לתפארת הענין ידוע · עם יושבי חדל · פי' יושבי הזמן · והוא כמו הפוך ממתים מחלד · והתאר ממנו מה חדל אני · ויש מפרשים מזה שיתה מעליו ויחדל ·

חדק במשוכת חדק · טובם כחדק · בחמש נקודות אמר כי הטוב שבהם הוא כחדק והוא קוץ ממיני הקוצים ·

חדר חדר בחדר להחבה · ואל חדר הורתי · בשש נקודות · ויבא החדרה · ומא ובחדר משכבך · ויכשר להיות משניהם ומחדרים אימה · חדרי בטן · איש בחדרי משכיתו · וחדרי תימן · ר"ל פאתי תימן · וכתב החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל כי הם הכוכבים שהם בפאת נגב הגלגל הגדול ובעבור כי היושבי בפאת צפון לא יראו אותם הכוכבים על כן קראם חדרי כאילו הם במקום נחבא · וכן מן החדר תבא סופה · והפעל מזה החודרת להם · רוצה לומר האורבת להם כחדר ·

חדש וחדשו ערי חרב · תחדש עדיך נגדי · והתפעל תתחדש כנשר נעוריכי · והתאר ואין כל חדש תחת השמש · וישן מפני חדש תוציאו · כי יקח איש אשה חדשה · והוא חגור חדשה · פי' חרב חדשה וכן ומאכלו בריאה שפירושו שה בריאה · ואני תפלה איש תפלה · והדומה להם · חדשים לבקרים · ורוצ' לומר כאשה חדשה שתהיה חדשה אצלו פרט למחזיר גרושתו אבל אלמנה וגרושה אחר במשמע · וכל ענין החדוש ידוע · ונקר' החדש כן על חדוש הירח שמתחדש בו ונקראו כל השלשים יום בכלל חדש · ונקרא יום הראשון לבדו חדש · מחר חדש · לא חדש ולא שבת · והיה מדי חדש בחדשו · בשבתות ובחדשים · כל אלו והדומים להם על יום הראשון בלבד · אבל ביום החדש השני · הוא שם על כלו ופירושו יום שני בחודש ואא"א ז"ל פי' לא חדש ולא שבת כל השלשים יום · כלומר לא עבר עדיין חדש ולא אפילו שבוע שראית אותו · חדש ימים · חדש ימים שלמים והוא שלשים יום · עתה יאכלם חדש את חלקיהם · החדש שנגזר עליהם והוא חדש אב · וכן בחדשה ימצאונה · בחדש שנגזר עליה שלא תוכל להנצל מכף מבקשיה · ואא"א ז"ל פי' בחדשה מקור כלומר למה לא ייעפו כל מבקשיה כי בכל עת ימצאו אותה כחדשה כאילו עתה מתחלת לרוץ לפניהם ·

חוב חבולתו חוב ישיב · הוא המלוה ורז"ל הרגילו הרבה בזה הלשון · ומזה השרש והענין פעל · כבד וחיבתם את ראשי למלך · כי כל אדם שיש לו דין לשלם הן ממון הן

מגוף יקרא חייב וכן רבותי ז"ל ערכו הלשון בין לחוברת הממון בין לחובת הגוף וקראו לוה ולוה חייב ·

חוג חק חג על פני מים · פי' סבב · והשם היושב על חוג הארץ · פי' גלגל הסובב הארץ · וכן וחוג שמים יתהלך · בחקו חוג · ושם הכלי שמתארין ומכוונין בו העגולה ובמחוגה יתארהו · קתפש בלען ·

חוד חודה חידתך ונשמענה · אחודה נא לכם חידה · חוד חידה ומשול משל · ענין הכל דבר סתום שיבינו המבינים דבר אחר מתוך אותו הדבר ·

חוה אחוה דעי אף אני · אחוך שמע לי תפל ממנו חות ש' · כתר לי זעיר ואחוך · והשם באלף נוספת ואחותי באזניכם · הכל ענין הגדה · חורת יאיר · ואורת חותיהם · נפרש בשרש חית ·

חוז וינחם אל מחוז חפצם · ענינו כמו מדינה או פלך · או יהיה ענינו גבול · וכתב אא"א ז"ל מזה ויותיו לא חוז ימיו · כמו לא גבלו · וכן הוא מחוז הפצם גבול וכן בערבי חוז ·

חוח במערות ובחוחים · פי' במצודות או חומות להם וכן אמר התרגום ואישתר עמא במערתא ובמצדתא · וכבר פירשתי חוח עלה ביד שכור · כשושנה בין החוחים · בשרש חח ·

חוט כחוט השני שפתותיך · ידוע ותרגום פתיל תכלת חוטא דתכלתא ·

חול לא חלתי ולא ילדתי · כי חלה גם ילדה ציון · חולי וגוחי · ותרעש הארץ ותחול · בחלם מפני החעמדה · חול תחול · בשורק · חריצו חלנו · כי חלה לטוב · פי' כי חלה בעבור הטוב שהיה לה טרם זה · ור' יונה חכנים זה בענין תוחלת · חכית אותם ולא חלו · מלפני ארון חולי ארץ · והוא צווי במקום ת"ו איתן ופי' מלפני אדון חולי ארץ כלומר משיב ד"ו משורר כנגד השאלה ואומר זה שתחולי לפני אדון הוא שהוא אדון על הכל ודין הוא שיחולו הנבראים ממנו כי הוא אדון על הכל והשיב השאלה על הארץ שהיא גוללת הים והירדן והגבעות וההרים · ויש לפרש חולי מקור והיו"ד לכנוי והיה דינו מלרע ובא מלעיל מפני מלת ארץ שהיא מלעיל · והטעם כאילו הארץ משיבה לשאלה ואמרה חולי ונוסי ורקדי הוא מלפני אדון שיש לו כח ליבש מי הים והירדן כמו שיש לו כח נ"כ להפוך הצור שהוא יבש לח ויהפכו לאגם מים כי הוא אדון הכל לעשות כל דבר והפכו בחומר כיד היוצר · והפעל הכבד מפניו יחילו עמים · ויחל מאד מתמורים · אם מפני לא תחילו · ולאשה מה תחילין · ויחלו מעט ממשא מלך שרים · והדגש תמורת יו"ד יחילו או הוא מענין תחלה ומשרשו כלומר עתה יחלו להתרעם ולהתאונן מעט ממשא מלך ושרים ועוד יתרעמו ויתאוננו יותר כשיהיו בגלות · ואשר הוא עובר לאחר קול יי יחיל מדבר יחיל יי מדבר קדש · יחילו דרכיו בכל עת · פירוש ודרכי הרשע יחילו הענין בכל עת · ורבי יונה הכניס זה בענין תוחלת · ופועל כבד אחר והוא המרובע קול יי יחולל אילות · והמקור חולל אילות תשמור · ואל שרה תחוללכם · בסגול חלמ"ד כלומר שהולידה אתכם והוא עתיד במקום עבר · והפעל מחוללת תנין · והפעל והוא מחולל מפשעינו · והתפעל כל ימי רשע הוא מתחולל ·

ואפשר שיהיה כמהו וסער מתחולל · ושלא נזכר פועלו
מהנוסף היוחל ארץ ביום אחד · והתאר כי קול כחולה
שמעתי · בפלס טובת · והשם חיל כיולדה · ובוא
הנקבה ואסלדה בחילה · והשם בהכפל וחלחלה בכל
מתנים · וההתפעל ויתחלחל המלכה · וכל אשר זכרנו
הם ענין חיל ורעדה הוא · ונא וחלה חרב בעריו ולא
חלו בה ידים · יחולו על ראש יואב · על ראש רשעים
יחול · פירוש יפול ויחנה · וההתפעל וסער מתחולל ·
ופירו ולא חלו בה ידים ולא חנו בה תמהנות והחיילות
כי כמו רגע נהפכה · ופירש רבי יונה מזה הענין יש
רעה חולה · והוא תאר בפלס טובה כלומר רעה נופלת
על בני אדם ויפה פירש · וענין אחר ויחל עוד שבעת
ימים אחרים · על כן לא יחיל טובו · טוב ויחיל ודומם ·
כלומר טוב שיחיל ויהיה דומם לתשועת יי' ואפשר
להיות ויחיל תאר משרש יחל בפלס שריד ויהיה פירוש
הפסוק שיהיה האדם טוב ויחיל ודומם לתשועת יי' ·
ויחילו עד בוש · וענינם ענין תוחלת · וכתב אא"ז ל
פעל קל מזה כי חלה לטוב · דורה על זרח כי ירד רע
מאת יי' כמו כי טוב קויתי ויבא רע · ויש לשום מזה
העקר דום ליי' והתחולל לו · ויהיה מענין תוחלת או
מענין חיל כיולדה · וכן דין לפניו ותחולל לו · והחכם
רבי יהודה שם אותו מן הכפולים · ונא חוללה ידו נחש
בריח · רוח צפון תחולל גשם · ותחולל ארץ ותבל ·
רב מחולל כל · ופירוש הפסוק הקב"ה שהוא רב ואדון
על הכל מחולל כל העולם לפיכך זן אותם כולם כאחד
וזהו שאמר ושוכר בסילים ושוכר עוברים כלומר
הכסילים והעוברים על מצותיו זן אותם כמו החכמים
והצדיקים · ואמר בו לשון שכר כי הוא ית' זן ומפרנס
אותם כאילו הוא חייב להם כאדם שחייב לתת שכרו
לשכיר · ועוד אפרשנו בשרש שכר בעזרת הבורא ·
ותשכח אל מחוללך · ושלא נזכר פועלו ובאין תהומות
חוללתי · הן בעון חוללתי · ולפני גבעות חוללת ·
הרפאים יחוללו · ענינם ענין יצירה · והכניס רבי יונה
בזה הענין חולי ארץ · והיו"ד בו נוספת · ועוד הכניס בזה
השרש לחול במחולות · מן המחוללות אשר גזלו ·
וטוב הוא לשומם מפעלי הכפל ועוד אפרשם בשרש
חלל · ומן השרש הזה כחול אשר על שפת הים · וכחול
ארבה ימים · וראיתי בספר
מדוק ירושלמי וכחול
ארבה ימים בשורק
לנהרדעי ובחולם למערבאי ·

חום וכל שה חום
בכשבים · שחור
והנכון אצלי כי חום
משרש חמם ושם אפרשנו ·

א"א מצאתי במדרש שוף הוא
ושמו חול בשורק וכו' פי' שם
וזה לשום שוף הוא שמו חול
ולא נכנס עליו מיתה שלא
אכל מעץ הדעת והתחדש לסוף
אלף שנה וחוזר לבחרותו :

חוס אתה חסת על הקיקיון · לא חסה עליך עין ·
יחוס על דל ואביון · לא תחוס עיניך ·
ולא תחוס עיני · כלם כחלם · ואחר בא לבדו בשורק
לא תחוס עינם · וכל אחוס בשורק · ותחס עיני עליהם
משחתם · ותחס עליך · פירושו ותחס עיני או נפשי ·
חוסה יי' על עמך · ענינם ענין חמלה ·

חוץ ויצאהו הניחהו מחוץ לעיר · בחוץ תאמרי ·
התוצה אל החוץ · ענינם ידוע · וכן חוץ מפני
שפירושו זולתי והוא ענין אחד · וכן החמורה בחוץ
תרונה · שפירושו שוק · ונתון לו ככר לחם ליום מחוץ

חאופים · ומחוץ לעוברים · שוטטו בחוצות ירושלם ·
וחוצות תשים לך בדמשק · שפירושם שווקים הכל עם
ענין הראשון ענין אחד · והתאר ממנו בפנימי ובחיצון ·
וכן ופטורי צצים מלפנים ולחיצון · לפנימה ולחיצון ·
ואף על פי שמלפנים ולפנימה אינם תאר ולחיצון הוא
תאר והוא תאר להיכל שהיה חיצון מהדביר · ולנקבה
אל החצר החיצונה · אבל וארח מבוא המלך
החיצונה · הוא כמו החיצון כי הוא מלעיל הוקף בצרי
והה"א נוספת ·

חור חור כרפס ותכלת · לבן · וכן אמרו רז"ל מטת
מילת לבנה תציע להם · תכלת וחור · והפעל
ממנו בהראות ענין הפעל ולא עתה פניו יחורו · ותרגום
לבן חיור · וכנה הבושת על דרך חלובן כי האדם שיש
לו בושת יתלבנו פניו וכן אמרו רז"ל המלבין פני חבירו
ברבים · ורבי יונה פירש מזה הענין וארגים חורי ·
כלומר בגדים לבנים וכן סלי חורי · וטוב הוא שיהיה
סלי חורי לבן כלומר סלים עשויים מן המקלות המקולפו'
והם לבנים אחר הקילוף אבל הוא פי' על דרך הרחוק ·
ופירש מזה הענין עוד כן חורים · ואת כל חורי יהודה
וירושלם · ואריבה את החורים · חוריה ואין שם מלוכה ·
ואמר כי השרים והגדולים יכנום בלשון ישמעאל בלשון
לובן · ונא ויקב חור בדלתו · וימלא טרף חוריו ·
חורי עפר וכמים · מן החורים אשר התחבאו שם ·
ובשורק על חור פתן · הפח בחורים כלם · וידוע הוא ·
ויתכן לפרש מזה הענין וארגים חורי כלומר בגדים
נקובים בעת אריגתן לנוי או אמר זה על הרשתות שהם
נקבים נקבים וכן ענין הפרשדנה כמו שאמר ופורשי
מכמורת על פני מים וכן סלי חורי סלי' נקובים כי כן יעשו
אותם ועוד נפרשנו בשרש חרר · והחכם רבי יהודה
ורבי יונה הכניסו בזה השרש וחרה נחשתה · ועצמי
חרה מני חרב · חרו יושבי ארץ · והנכון והישר אצלי
לשומם מפעלי הכפל ·

חוש וחש עתידות למו · חשתי ולא התמהמהתי ·
כנשר חש לאכל · חושה לעזרתי · ותחש
על מרכבת רגלי · כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני · והתאר
נחלץ חושים · והפעל הכבד אחישנה מפלט לי · אני יי'
בעתה אחישנה · והשם כי גז חיש ותעופה · ענינם ענין
מהירות · ויש
ומי יחוש מענין
חושישן כדברי
רז"ל בלום מי יחיה
חושש לדינתענג
ולאכול ולשמוח
יותר ממני ·

א"א תמהתי למה לא הביא שטנטר מוכי כי
כ' כתוב הדעת · יש מפרשים אותו לשון
מהירות · ויש לשון שתיקה ויש מפרשים
לשון חושה · ויש מפרשים לשון הרגש · וגם
בשרש חשה לא הביאו :

חזז יי' עושה חזיזים · ודרך לחזיז קולות · ויש
לומר שהם משרש חזיז בשקל חגיגי מן חגג
ויתכן לפרשם שהם אלו שרואה אותם אדם מבהיקין
קודם שיבא הרעם מעט והם שקורין לממטיר בלעז ·
אבל רבותי' ז"ל פירשו כמו ענן כמו שאמרו חמשה שמות
נקראו לו אד עב ענן נשיא חזיז ועוד אמרו מאי
חזיזין אמר רב יהודה פורחות פורחות אמר רב
פפא עיבא קלישתא דתותי עיבא סמיכתא ·

חזה ישמח צדיק כי חזה נקם · וזה חזיתי ואספרה
כלכם חזיתם · אשר אני אחזה לי · ופני שאול
עשינו חוזה · פירשו רבי יונה כן כבר שמנו צופה עם
שאול

שאול שיודיענו עת בואו ובקרבת עתו נדחה אותו ·
שמאל בקשתו ולא אחז · ותחז בציון עינינו · ובהראות
למד הפעל רמת ידך בל יחזיון · וחשם בהראות למד
הפעל משא גיא חזיון · בחזיון לילה · והקבוץ
מחזיונות לילה · ומחזיונות תבעתני · ומבלי הראות
היוד חזון נראה אלי · ומא בפתחזיון לאמר · ובלשון
נקבה ומחזה אל מחזה · ד״ת וזוי לקבל זוי · ומא פיה
כל נביאי כל חוזה · ויתכן כי כמהו ועם שאול עשינו
חוזה כלומר מחזה עשינו עם שאול וברית כרתנו עמו
שלא יקחנו · ומשקל אחר ובחזות יעדו החוזה · ומשקל
אחר חזות קשה · וחזותכם את שאול · כלם ענין ראיית
ותרגום ראה חזה יש מהם ראייה ממש ויש מהם מראה
הנבואה · על דברי חוזי · כמו חוזים כמו ואותיכם
חורי והדומים להם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ומא
בית אבנים יחזה · פירושו יסתבך מן קרן חזות · והחכם
ר׳ יהודה הכנים ועם שאול עשינו חוזה בענין בית אבנים
יחזה ולא ידענו מה היתה דעתו בענינם · ויקח משה את
החזה · חזה התנופה · והקבוץ וישימו את החלבים על
החזות · וידוע הוא ·

חזק

ויהי כי חזק ישראל · ויבר המלך חזק על
יואב · אם תחזק ארם ממני · חזק ואמץ ·
חזקתני ותוכל · פירוש חזקת ממני · יחזקו ממך ·
בסגול החית פן יחזקו מוסריכם · בשוא החית · לחבשה
לחזקה · במפיק הא פירוש להתחזק בה · ואשר הוא
יוצא מן הקל ויצר לו ולא חזקו · וכן לחזקה לחזק
אותה · ויש לפרש ולא חזקו ולא חזק ממנו או לא חזק
לפניו · ויהיה פירוש חזק על אחז ואם הוא יוצא יהיה
פירושו כי השם יתברך לא חזק אחז לפניו או פירושו
ולא חזקו מלך אשור ואמר כן לפי ששלח אחז על מלכי
אשור לעזור לו ואמר לא די שלא חזקו אלא שבא עליו
והצר לו · והחפירש הוא הנכון · והשם והשמדתי חזק
ממלכות הגוים · הלא בחזקנו · ובתוספת הא ואם
לא לקחתי בחזקה · ולכל אשר יצא על הבית לחזקה ·
ומשקל אחר בחזקת היד · ובחזקתו גבה לבו עד
להשחית · או יהיה מקור · ומא ארחמך יי חזקי · החית
בחירק כמו מן סתר סתרי · והתאר החזק הוא ורפה ·
בחזק יבא · פירושו בחיל חזק והילו הוא זרועו הוא
שאמר וזרועו מושלה לו · והתאר במקום פעל ודוד הולך
וחזק · ויהי קול השופר הולך וחזק מאד · והפעל
הכבד חזקו פניהם מסלע · כי חזק בריחי שעריך ·
האריכי מיתריך ויתדותיך חזקי · ואני אחזק את לבו ·
ויחזק חרש את צורף · לא חזקו הבונים ארת בדק
הבית · ופעל כבר אחר החזק מלחמתך אל העיר ·
ועל ידם החזיקו · כלומר החזיקו המלאכה · החזיקי
המשמר · החזיקי מלבן · כלומר החזיקו מלאכת מלבן ·
כי החזיק עד למעלה · ופירושו החזיק מלכותו · ויש
בזה הפעל שהוא קשור עם ב״ת וענינו שיחזיק עצמו
בדבר לתקף אותו בחוזקה · והחזיקו את ידך בו · והוא
כענין אחיזה · וכן ויחזיקו האנשים בידו · עודך מחזיק
בתומתך · ועודך מחזיק בם · אשר החזקתיך מקצות
הארץ · כלומר החזקתי בך · וכן שפה החזקתני ·
החזקת בי · כי החזיקך חיל · החזיק בך · או יבא בלא
קשר ב״ת פעמים כמו לשון אחיזה שיבא בב״ת ובלא
ב״ת · וכן החזיק מגן וצנה · ובלמד במקום ב״ת והחזיק
לו ונשק לו · והתפעל ותתחזקתם ולקחתם

ויתחזק ישראל · בצרי · ובפתח חזק ויתחזק · וכן בא
בהפסק בפתח על ממלכת אביו ויתחזק · ובענין מה
שיכיל הכלי מחזיק בתים שלשת אלפים יכיל · ורז״ל
הרגילו זה הלשון באמרם כלי ריקן מחזיק מלא אינו
מחזיק והלת זה הרבה ·

חזר

ואת החזיר · ידוע · ובמשנה נשתמשו
הרבה בזה השרש בלשון חזרה ·

חטא

חטא ישראל · חטא חטאה ירושלם ·
שאול חטאו · פירושו עד שאול חטאו
כלומר עד שימותו · וחטאת עמך · בחלוף הא הנקבה
בתיו והרפות האלף · בכל חטא אשר יחטא · ואחשך
גם אנכי אותך מחטו לי · בוו תמורת האלף למד
הפעל · חוטאים ליי לאכל על הדם · האלף נחה ·
וחוטאי חומס נפשו · פירושו חוטא לי · והתאר הנה
עיני יי בממלכה החטאה · רעים וחטאים ליי · והייתי אני
ובני שלמה חטאים · כלומר ידמה שנהיה חטאים לפניך
שלא יהיה לנו בענין המלוכה דבר · ויש מפרשים בי
הוא בינוי לדוד דרך מוסר רוצה לומר כי החטא יהיה
על דוד ובמותו וחטאת עמך · ואריבינו ילעגו למו ·
וימירו את כבודם · והשם בכל חטא אשר יחטא ·
רק חטאי ירבעם בן נבט · ובתוספת הא חטאה גדולה
ובחוש וכעבות העגלה חטאה · ופשע וחטאה ובחרפו
האלף וחלוף הא בויו ונודעה החטאת · והפעל הכבד
פן יחטיאו אותך לי · אשר החטיא את בני ישראל ·
ובא חסר האלף אשר החטי את ישראל בת חלה · ואך
לא סרו · וכן למען החטי את יהודה · מחטיאי אדם
בדבר · אל השערה ולא יחטא · כלומר לא יחטיא האבן ·
ופעל כבד אחר אנכי אחטנה · כלומר שיהיה החטא עלי
ואשלם לך במותה · ונקרא הקרבן שמביאין על החטא על
שמו במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת ·
ובא חסר האלף ושעיר עזים אחד לחטאת · וחטאו את
המזבח · פירוש יסיר חטא האדם בעבודת המזבח ·
הכהן המחטא אותה · המכבד עבודתיה העשית החטאת
על ידו ומסיר חטא האדם בה · וכן וישחטהו ויחטאהו ·
ועל הדרך הזה התפעל הוא יתחטא בו · כלומר יסיר
חטאו בהזאתו · תתחטאו ביום השלישי · משברים
יתחטאו פירוש מכל שברים אחרים יהיו נקים בשיזכירו
גבורת לויתן · ועוד נפרשנו בשרש שבר · וכל בגד
וכל כלי עור וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו ·
איננו יוצא כאשר חשבו אנשים אלא עומד כמשפט כל
התפעל ולפי שאמר למעלה תתחטאו אתם ושביכם
אמר וגם כל בגד וכל מעשה עזים וכל כלי עץ תתחטאו
כי לא תהיה טהרתכם שלימה עד שיטהרו עמכם גם כל
הבגדים והכלים · זאת תהיה חטאת מצרים וחטאת כל
הגוים · עונש החטאת שחטאו · וכזה הדרך כי לא שלם
עון האמורי עד הנה · עונש העון ·

חטב

ולא יחטבו מן הישרים · מחטב עציך · ענין
כריתה · והפעול מהכבד מחטבות תבנית
היכל · ורבי יונה פירש בענין אחר חטבות אטון מצרים ·
כורית מחטבית · כלומר גבוהות ונשאות · ותרגום
האמירך היום תשבך · ולפי דעתי אין להוציאו מענין
הראשון ופירוש חטובות אטון מצרים שב אל הערש
ואמר כי ערשה בדיו חטובות ומתוקנות במעצד ובמחוגה
וביוצא בהם מהכלים שמתקנין בה חמשות · וכן בזויות
מחוטבות · כי מנהג העולם לבנות זויות הבית אבנים

ח ד ז וגו

חשובות אבני גזית אף על פי שכל הבית בנויה באבנים שלמות הזוית עשים אבני גזית ומחוטבות חיטב עד שדמו כל אבני הזוית מרוב חטיבותן ביושר כאילו כלם אבן אחת ודמה הבנות ששות וישרות בקומתן לזויות:

חטם ותהלתי אחטם לך · רוצה לומר בעבור תהלתי אאריך חוטמי לך כמו שאמר אאריך אפי כי האף והחוטם יקרא גם כן חוטם:

חטף וחטפתם לכם · יארב לחטוף עני יחטוף עני במשכו ברשתו · ענין חטיפה היא לקיחת הדבר בכח ובמהירות:

חטר ויצא חוטר מגזע ישי · כפי אויל חוטר גאוה תרגום מטה חוטרא ופי׳ חוטר גאוה אומר כי בפי האויל מטה הגאוה שמדבר גאוה וגדולות על האנשי׳ ורבי יונה פירש בעבור דברים שדבר האויל יבוא עליו חוטר גאוה כלומר שיכוהו מכות גדולות על דבריו:

חיה וארפכשד חי · ויהיו כל ימי אדם אשר חי · וחי בהם · ואם בת היא וחיה · ומלת וחיה ראויה להדגש · והתאר חי חי הוא יודך · חיים בלבם חיים · אזי חיים בלעונו · מה לעני יודע להלך נגד החיים · מים חיים · והשם בלשון רבים מות וחיים · ולא יפרד והחיים לנערותיך · ויהיו חיי שרה · בנפול יו״ד השרש · חי פרעה אם תצאו מזה · חי נפשך אדני · ויתכן וחי אחיך עמך · פעל עבר מזה השרש ובא בדרך פעל · והשם עוד אלמנות חיות · הראוי בתשלומו חייורת בשקל מלכורת פחורת וענין כלם ידוע ואפשר שרש כלם חיה כמו שכתב רבי יהודה:

חיה וחיית אתה וביתך · וחיתה נפשי בגללך · חיו מן האנשים החם · לא אמות כי אחיה · יי עליהם יחיו · ת׳ יי על כל מתיא אמרת לאחאה וקדם כולהון אחייתא רוחי ואחייתני וקימתני · ויחי יעקב · אשר לא תחיינה · והשם אלמנות חיות · ומשקל אחר ולא ישאירו מחיה · כי למחיה שלחני אלהים לפניכם · ומשקל אחר חית ידך מצאת · כלומר ערב היה לך כמו המזונות לאדם על כן לא חלית · והתאר כי חיות הנה · ובן חוה כי היא היתה אם כל חי · בהתחלף היו״ד בוי״ו כדי שלא יתקרב עם זאת החיה אשר תאכלו · והפעל הכבד הנה החיה יי אותי · אתכה הרגתי ואותה החייתי · להחיות רוח שפלים · וכבד אחר תמשו לא חיה · החייתם כל נקבה · ונפשורת לכנה תחיינה · בקרב שנים חייהו · פירוש ישראל שהוא פעלך חיה אותו בקרב שני הצרות · ובא סלרת חייהו שלם בלמ״ד הפעל שלא כמנהג כי הוא כתוב בשני יודי״ן ואפשר שיהיה שם כמו חייו וכן מגן גבוריהו כמו גבוריו · ויואב יחיה את שאר העיר · ופירוש יחיה את שאר העיר שסגר יואב שאר העיר כי דוד בנה מן המלוא ועד הסביב ויואב בנה חומת שאר העיר · ואמר בלשון חיות כי העיר ההרוסה כמו מתה · וכן היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות · וכן במקום אחר בלשון רפואה כי עלתה ארוכה לחומרת ירושלם · ועוד וירפא את מזבח יי ההרוס · אשר חיו מאנשי יבש גלעד · מכשפה לא תחיה · לחיות זרע · ולהחיותם ברעב · ונקראת הנשמה חיה לפי שהיא חיה לעולם ואינה כמו הגוף · וכן הנפש הבהמית נקראת גם כן חיה וזהמתו חיתו לחם · וחיתם בקדשים · וחיתו באור תראה · ועוד בחיים חיתם · ואיש בעונו חיתו · ויש לפרש מזה וחיתם לדבר הסגיר · ויש מפרשים בהמתם ואמר זה על דבר המקנה · ובענין הבריאות עד חיותם וימרהו על השחין ויחי · או כי ישוב הבשר החי · פירוש הבריא · ומחית בשר חי · פירוש בריאות הבשר החי ולא יקח ממך בשר מבושל כי אם חי · פירושו נא · וכן אזי חיים בלעונו · נבלעם כשאול חיים · כמו חי כמו חרון · ועוד נפרש הפסוק בשרש סיר · כעת חיה · פירוש כעת הזאת לשנה הבאה שתהיה חיה · וכן כה לחי · לזמן החי כלומר לשנה הבאה שתהיו חיים ותולת החיות בעת ובזמן לחתמורת החיים בו · ויש מפרשים כה לחי לעשיר כי העני חשוב כמת · וכן מה לעני יודע להלוך נגד החיים · נגד העשירים ואין צורך להוציאו ממשפטו · ות״ת כה לחי כדין לחייך כלומר כה יהיה כל ימיך · ולדעת רז״ל שקראו למילדות חיה כמו שאמרו שלשה נאמנין על הבכור אביו ואמו והחיה יתכן לפרש חיות הנה מילדות כלומר אינן צריכות למילדות אחרות כי הן עצמן מילדורת · וכן קראו ליולדות חיה כמו שאמרו והחיה תנעל את הסנדל וזולת זה · ושוב הוא לפרש מזה כעת חיה כלומר כעת הזאת תהיה יולדת ופירש אחר כן והנה בן לשרה אשתך · אשר נתנו חתיתם בארץ חיים · ונתתי צבי בארץ חיים · אתהלך לפני יי בארצות החיים · פירשו בהם ארץ ישראל נקראת ארץ החיים כמו שנקראת ארץ צבי · וכן אר״ל ארץ שמתיה חיים · ויש לפרש כלם כמשמעם · זאת החיה אשר תאכלו · בהמה בכלל חיה · אבל אשר יצוד ציד חיה או עוף · על החיה לבד לא על הבהמה כי אין לבהמה כיסוי הדם · חיתו ישי · הוי״ו נוסף כי הראוי כמו נשר חית קנה · ונקראת העדה חית · היתך ישבו בה · חית קנה · וחית פלשתים · ופירוש חירת קנה העדה בעלת הקנים והם הרמחים · אל תתן לחית נפש תורך · חסר הנסמך ופירושו אל תתן לעדת הערבים נפש תורך והיא כנסת ישראל המשולה לתור כמו שהמשילה ליונה · ויש מפרשים לחית שם מן ושוד בהמות יחיתן שהוא ענין השבר ויהיה לחית שם בשקל פנג אבר אחר שהם גם כן פתחין · וכן קבוץ הבתים ביחד כמו פרז וביוצא בו שאינו מוקף ולא יכלו למנותו בעיר יבנו אותו לקבוץ הבתים לבד היה ויאספו פלשתים לחית · ובתמורת היו״ד בוי״ו חוות יאיר וכן פירש רבי יונה ואמר כי כן קראו בלשון ערב לקבוץ הבתים ביחד אל חי:

חיל חיל גדול מאד מאד · חילי הגדול · חיל כשדים · הניעמו בחילך והורידמו · וחילים יגבר · בהראות עין הפעל פירושה צבא · ויש מפרשים מזה ותלות החיל החזה · אף על פי שלא נכתב ביו״ד ונ״ת עמא חדין ואם בא בדרך הסמיכות · וכן אל המלך תזקתו בחיל גבר · כמו שומר מה מליל וחכך כיין הטוב · ויתכן לפרש מזה יהי שלום בחילך כלומר בעמך · ומזה עוד ונפל בעצומיו חלכאים כי הוא שתי מלות בקריאה · וישראל עושה חיל · המאזרני חיל · עשה לי את החיל הזה · כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל · תאנה וגפן נתנו חילם · וברב חילו לא ימלט · ענין החוק ואומץ וכבר כתבנו בשרש גבר וחילים יגבר מזה הענין · ישא את חיל דמשק · ואת כל חילם ואת כל טפם · חילך כל אוצרותיך · ישאו על כתף עירים חיליהם · פירוש ממון ורכוש ויתכן

ויתכן גם מזה הנותן לך כח לעשות חיל · עשה לי את
איוב ה · התחיל הזה · וישראל עושה חיל · אבל ויאבל חל וחומה ·
שמואל ב׳ כ׳ · נחום ג׳ · וישפכו סוללה אל העיר ותעמוד בחל · אשר חילים
תהלים מח · תהלים קכב · שיתו לבכם לחילה · יהי
שלום בחילך · כל אלו
פירשו כחם החומה · ורז״ל
פירשו חיל החומה הקטנה
החיצונה שלפני החומה

ס״א הה״א של לחילה רפה וקי״ל כוספת אבל והכה כיס סלה כה״א כמפיק שהי״ל לכנוי הנקבה הנסתרת:

הגדולה כאמרם מאי חיל וחומה אמר רבי חנינא
שורא ובר שורא ואפשר שקראו הפנימית חיל והחיצונה
הקטנה חומה ויהיה פירוש ותעמד בחיל שהפילו החומה
החיצונה ועמדה העיר בחיל שהיא החומה הפנימית
ויתכן לפרש כי החפירה שהיא סביב החומה תקרא חיל
ותרגום בניא כחלתא ופירוש ותעמוד בחיל ששפכו
הסוללה ומלאו החפירה עפר ואבנים וזו היא שפיכת
הסוללה על דעת המתרגם שתרגם סוללה סליתא והוא
צבור עפר מדברי רבותינו ז״ל מוליא בנצא ואחר ששפכו
הסוללה לא היה להם אלא להפיל החומה ופי׳ ותעמוד
בחיל כלומר ועמדה העיר להכבש לפי שמלאו החיל ·
מלכים א׳ כא · עובדיה א׳ ובן כחל יזרעאל · וגלות החל הזה ·

חין
איוב מא ויחין ערכו · כתבו רבי יונה שרש בפני עצמו
ופירשו חוזקת ערכו ואין לו חבר ולפי דעתי
שהוא כמו חן ועוד אפרשנו בשרש חנן ·

חיץ
יחזקאל יג והוא בונה חיץ · פירוש כותל וכן כדברי רז״ל
אבל עושה חיץ פי׳ מחיצה · והוא הכותל
בדבריהם ·

חיק
משלי טז · ירמיה לב בחיק יוטל את הגורל · אל חיק בניהם ·
משלי כא תכתב בלא יוד ושחד בחק חמה עזה ותחבק
משלי ה׳ חק נכריה · והמסור אמר ד׳ חס׳ בלישניהון · ויש אל חק
שמואל ב׳ יב בניהם חסר · אשת חיקך · ר״ל השוכבת בחיקך · ובחיקו
במדבר יא · ישעיה מ׳ תשכב · שאהו בחיקך · ובחיקו ישא · יש מפרשים
חיק בית הזרוע וכן פירש אותו רבינו סעדיה ז״ל
וזה בארץ ישמעאל שבתי זרועותיהם רחבים ונושאים
בהם כל דבר אבל בארץ אדום בתי הזרוע שלהם
צרים והותרים במתניהם על לבושיהם ומה שמעל ה
החגורה תוך הבגדים יקרא חיק · ופירוש שאהו בחיקך
כי כן מנהג האומן לשאת היונק על חיקו וסומך אותו
איוב יט · יחזקאל מג בזרועותיו · בלו כליותי בחקי · ר״ל בתוך מעי · ומחיק
הארץ · פירוש מאמצעיתה ומטבורה כמו שהחיק אמצע
יחזקאל מג הגוף · וכן וחחיק לה אמה סביב · המקום השוה והממוצע
ובת״י ומתשורית ארעא ותשריתא לה אמתא סחור סחור
ורז״ל פירשו חיק האמה זה יסוד ·

חך
איוב יב · שיר ה׳ וחך אכל יטעם לו · חכו ממתקים ·
שיר ז׳ · הושע ח׳ וחכך כיין הטוב · אל חכך שופר · ידוע ·
חבקוק א׳ · ישעיה יט כלה בחכה העלה · כל משליכי ביאור חכה · תמשוך
איוב מ׳ לויתן בחכה · הוא כלי הברזל שמושכין בו הדגים
מושקלו בלעז ויתכן ששרש אלו המלות חכך והדגש
מורה עליהם · וא״א ז״ל כתב כי שרש חך חנך והדגש
כחכו חכך כעבור הנון וכן כערכי חנך ·

חכה
ישעיה ל · איוב לג אשרי כל חוכי לו · והפעל הכבד חכה את
בראשית מט · ישעיה ל איוב בדברים · וחכתי לי · ולכן יחכה
יחזקאל יב · איוב ג יי לחננכם · אשרי המחכה · המחכים למות ואיננו ·
הושע ו׳ וכחכי איש גדודים · ה״ו תמורת ה״א והוא מקור
ענינם כענין התקוה · ופירוש יחכה יי לחננכם · יאריך
זמן התקוה כמו המחכה אך לא יעבור · או פירושו ענין

יצא על דרך על אשר יחלתני · כלומר יבטיחכם שתחכו
לו לחננכם כי כן יעשה וזה הוא הנכון ·

חכם
משלי כג · משלי ט בני אם חכם לבך · אם חכמת חכמת
זכריה ט · דברים לב לך · כי חכמה מאד · לו חכמו ישכילו
משלי כז · משלי ח זאת · חכם בני ושמח לבי · שמעו מוסר וחכמו · ויחכם
מלכים א׳ ד · איוב לב מכל האדם · לא רבים יחכמו · והשם אני
משלי ח · משלי ט חכמה שכנתי ערמה · חכמות בחוץ תרונה ·
משלי ט חכמות בנתה ביתה · פירוש כל חכמה וחכמה · והתאר
קהלת ב · ישעיה ג החכם עיניו בראשו · וחכם חרשים ונבון לחש ·
ישעיה ה · ישעיה יט חכמים בעיניהם · חכמי יועצי פרעה עצה נבערה ·
משלי יד חכמות נשים בנתה · כפתח פירוש כל אחת מהחכמות
שמואל ב׳ כג שבנשים · והתאר אחר תחכמוני ראש השלישי ·
תהלים קה · תהלים נח והכבד וזקניו יחכם · חובר חברים מחכם · חכמים
משלי ל · איוב לה מחכמים · ומעוף השמים יחכמנו · מאויבי תחכמני
תהלים קיט · שמות א מצותיך · והתפעל הבה נתחכמה לו · ואל תתחכם
קהלת ז יותר ·

חל
במדבר טו · ויקרא ז חלה תרימו תרומה · על חלות לחם חמץ
ידוע ויתכן ששרשם חלל ·

חלל
תהלים קט לבי חלל בקרבי · פעל עבר כי הצירי פתח
יחזקאל כח כאילו אמר נחלל · תפלל חלל · תאר במקום
יחזקאל כח · במדבר לא פעול כי כולו קמץ · ממותי חלל בלב ימים · או בחלל ·
שמואל א׳ לא · איכה ד והקברו ויפלו חללים · חללי חרב מחללי רעב
ירמיה יד · ירמיה ט והנה חללי חרב · תלמד כשוא לבדו · את חללי בת
עמי · תלמד כשוא ופתח והחית מעמדת בגעיא ·
תהלים עז והמקור ממנו ואומר חלותי היא · חלותי עם חנותי ·
פירוש אמר הנביא בהיותי בגלות אמרתי חלותי היא
התמותתי והריגתי בארך הגלות אבל אזכור שנות ימין
עליון כלומר אזכור השנים שעורר עליון ימינו והוציאנו
מגלות מצרים כן יעורר עוד ימינו להוציאנו עוד
יחזקאל כח מהגלות שאנחנו בו · והפעל הכבד ממנו ולא אל
יחזקאל לב ביד מחללך · כמו הורגיך · מחללי חרב · הרוגי חרב
שמואל א׳ כב והיו ראוים להרגם · ובא פעל כבד היום החלותי ·
שמואל א׳ ה · במדבר יז אל ביתו החל תכלה · מלפני יי החל הנגף · היום הזה
דברים ב · יהושע ג אחל תת פחדך · היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל ·
בראשית ט · שופטים כ ויחל נח · ותמשארת החלה · ויש מפרשים מורה
הושע ח ויחלו מעט ממשא מלך שרים · וכבר כתבנוהו בשרש
בראשית מא חול והשם כאשר בתחלה
משלי ט תחלת חכמה יראת יי ·
מלאכי ב וענין אחר כי חלל יהודה ·
יחזקאל כח · יחזקאל כח וחללו יפעתך · ואחללך
ויקרא יט מהר אלהים ואבדך · אל
תחלל את בתך להזנותה ·

ס״א והכא כל״ל שמו הי״ו של תחלה שרשית ולחנו כתחל התחלת מתחיל לתחיל וכן שמו כתי׳ של תרומה וכמו של שמו עיין בשרש שמם:

דה״א ה׳ · דברים כ ובחללו יצועי אביו · אשר נטע כרם ולא חללו ·
פירוש שלא עשהו חולין כי קדוש הוא עד שיפדהו ·
יחזקאל כב · ישעיה מח והנפעל אל מקדשי כי נחל · למעני אעשה כי איך יחל ·
יחזקאל ז · יחזקאל כב ונחלו מקדשיהם · ונחלת בך לעיני הגוים · אבל
ויקרא כא · יחזקאל כ ובת איש כהן כי תחל לזנות · לבלתי החל לעיני הגוים ·
יתכן שאלו שניהם מבנין נפעל ובא החית בקמץ קטן
והיתה ראויה להפתח או הם מבנין הפעיל והת״ו והחא
יחזקאל לט · במדבר ל ראויות להפתח כמו ולא אחל את שם קדשי · לא יחל
דברו · שהם מענין זה ומבנין הפעיל · ופירוש לא יחל
דברו לא ישים דברו חולין אלא יהיה דברו קים כמו
בראשית ד אם אמר קדש · ושלא נזכר פעלו ממנו אז הוחל לקרוא
בשם יי · ופירושו כי בימי אנוש טעו אחר [redacted]
וקריאה בשם יי אז הוחלה · ויש מפרשים אותו מענין
התחלה

התחלה ופירושו כי אז הוחלו בני אדם לקרא שמורת הגלולים והעצבים בשם יי׳ · והתאר מזה אשה זונה וחללה · ויתכן מזה הענין ואתה חלל רשע · או מהענין הראשון וכת׳ ואת חייב קטולא רשיעא · והשם ולהבדיל בין הקדש ובין החול · והוא דרך חול · פי׳ אע״פ שיצאנו בדרך חול שלא היינו סבורים שנצטרך ללחם קדש אע״פ כן קדש היו כלי הנערים כי בצאתנו טהרנו עצמנו ואם היתה אשה עצורה עמנו בצאתנו לדרך טהרנו כדרך בני אדם שדעתם לדרך וקדש הם כלי הנערים ואף כי היום שיהיה עמנו לחם קדש יקדש בכלי נשמר ונזהר שיהיה בקדושה בכלי · ויתן לו הכהן קדש פירוש לחמי תודה שיכול ישראל לאכלן בטהרה כי לא היה שם לחם אחר כי אם לחם הפנים שלא היה יכול לתת ממנו כי הוא אסור [illegible] ונתן לו לחמי תודה וכן כתב אא״ז פירוש הפסוק ועוד נכתבנו בשרש עצר · ומא חלילה לך מעשות כדבר הזה · חלילה חי יי׳ · חלילה לי אם אצדיק אתכם · כלם ענין חלול והוא תמורת הקדושה ואא״ז פי׳ רוח צפון תחולל גשם · פי׳ תמנע הגשם והוא מענין חלילה שהוא ענין מניעה וכבר כתבנו אותו בשרש חול · ומא ושרים כחוללים · והחבר מחללים בחלילים · ושם הכלי ושמחת לבב כהולך בחליל · ולפניהם נבל ותוף וחליל · כחלילים יהמה · והוא מכלי זמר ופירש רבינו שלמה ז״ל שהוא שקורין קרמלש בלעז ונקרא כן לפי שהוא חלול ות״ת צלצלין · ועוד פעל כבד אחר ממנו מן המחוללות אשר גזלו · וגם מזה נקרא מחול יהללו שמו · במחול · במחול משחקים · ובלשון נקבה מחולת · ובסמוך במחולת המחנים · והקבוץ לחול במחולות · ובא נח מחולת מחולות תמורת הרגש כי היה ראוי מחולת מחולות ברגש ולהבדיל בינם ובין ובמחלות עפר בא כן ונקרא כן לפי ששוחקין תוכו בחלילים ובא לחול בשורק תחת חולם כמו ולבור את כל זה · ומא ובמחלות עפר · חפירות חלולות תחת העפר כמין מערות · את חלון התיבה · חלוני שקופים אטומים · וקרע לו חלוני · במו חלונים · חספים והחלונים האטומות · והקבוץ בלשון נקבות סביב סביב בהחלונות האלה · משגיח מן החלונות · והחלונות מכסות · וידוע הוא ·

> אא׳ והכפר בעל הכבפים אמר סמלסן מורכב מן סלב ולק׳ ·

> אא׳ תמשתי לזה לא הכיא לסכל ממולכו והוא לשון יחיד פי׳ המחול שלכו ופירושו על דלב״ע ספירשו כלשון רבים כמו ממוללינו והרי הוא ספר לוד׳ ·

חלא

סיר אשר חלאתה בה וחלאתה לא יצאה ממנה · הראשון רפה ההא והשני במפיק פירוש זוהמתה ·

חלב

ובלא מחיר יין וחלב · ולבן שנים מחלב · לא תבשל גדי בחלב אמו · וחמאה ישתה חלבך · ויונקת חלב גוים · ידוע · כל חלב וכל דם · וחלב נבלה וחלב טרפה · בחמש נקודות · והקבוץ על אשי החלבים · ונכון הוא שיהיה מגבורות צאנו ומחלביהן שם תאר כתרגומו ומשמניהון ויאמר לשמן חלב כפלם מלך עבר שהם שמות תאר ידוע · ועל דרך ההשאלה כמו שהחלב מבחר הבשר קראו למבחר כל דבר חלב · כל חלב יצהר וכל חלב תירוש ודגן · ואכלו את חלב הארץ · עם חלב כליות חטה · ושחלת וחלבנה · סם שריחו רע והוא שרף אילן הנמצא

בעצי יון והוא כמו דבש שחור ובערבי מיעה · בנין חלבנן · תרגם יונתן בחמר חרת מבשל ·

חלד

מכתים מחלד · בשש נקודות מאנשי הזמן · וחלדי כאין נגדך · זמני · זכר אני מה חלד · כלומר מה זמני · האזינו כל יושבי חלד · אנשי הזמן · ומצהרים יקום חלד · פירוש זמנך יקום ויאור יותר מצהרים · החלד והעכבר · הוא הנקרא חולדה בדברי רז״ל שקורים לו בלעז מושתילא ·

חלה

כי חלה ויחזק · על כן לא חלית · ופירשנו הפסוק בשרש חיה · ואת החולה לא רפאתם · כי חולת אהבה אני · ואין חולה מכם עלי · ויחלא אסא · כתוב באל״ף ובסגול · בעליתו אשר בשומרון ויחל · כמו ויחלה בשקל ויעש וקמצות ההי״ד מפני האתנח · והשם וידוע חולי · גם כל חלי וכל מכה · וירא אפרים את חליו · וחליו וקצף · וכתב רבי יונה כי הו׳ וחליו וקצף נוספת כמו וו׳ בנו בעור · וחיתו ארץ ואין צורך רק פירושו כמשמעו אומר כי הסכל והוא מי שריבת דאגתו על ממונו לא יהנה ממנו ולא ישמח בו אלא יכעוס הרבה וחליו הוא הכעס והקצף · והקבוץ וחלים רעים ונאמנים · וכן אכן חלינו הוא נשא · והוא חסר יו״ד הרבים · ומא במחלה מעיך · רוח איש יכלכל מחלהו · ובלשון נקבה כל המחלה אשר שמתי במצרים · ומא כי עזבו אותו במחליים · ומשקל אחר בא בו האל״ף תמורת הה״א למ״ד הפעל ובא על דרך בעלי האל״ף חמת בתחלאים רעים · זאת תחלאיה · והתאר במשקל הזה תחלואי רעב · והנפעל נחיית נחליתי · החי״ת בשוא וסגול · נר קציר ביום נחלה · בשוא ופתח תחת החי״ת · ופירושו ביום מכה נחלה · כמו נחלה מכתך · ואמר על המכה נפעלת ואף על פי שהיא פועלת כי האדם הוא הנחלה והמכה היא המחלת על המכה תשבית כי המכה הראשונה היא המביאה אותה אף על פי כן מרוב החולים אשר במכה ההיא היא נפעלת אל החלים החם כלומר מלאה מהם · וכן כי כלה ונחרצה · כי נחרצה נקשתה · כלשון חרוץ · כי כלה אך נבחלת · על זה הדרך ויש אומרים כי המלות האלה אינם נפעלים כי אם שמורת בתוספת נו״ן נחלו לא יועילו · ולא נחלו על שבר יוסף · נחלה מכתי · אין גהה לשברך נחלה מכתך · מכה נחלה מאד · את הנחלות לא חזקתם · בשוא לבדו · והתפעל ויצר לאמנון להתחלות · שכב על משכבך והתחל · הראת עצמך שאתה חולה · והפעל הכבד וגם אני החלותי הכותך · ויי׳ חפץ דכאו החלי · נקרא כבעלי האלף · ונפלה האל״ף מהמכתב · ושלא נזכר פעלו ממנו כי חליתי · והכבד אחר אשר חלה יי׳ בה · ושלא נזכר פועלו ממנו גם אתה חלית כמונו · ומא ופני יי׳ לא חליתי · ויחל משה את פני יי׳ אלהיו · אחלי אדני כתבנו אותו בשרש אחל · ומא וחלי פתם · ויתעד גומה וחליתה · ובתמורת הה״ד באלף גמו חלאים ·

חלט

מחלטו הממנו · תרגום לצמיתות לחליטין · ותוכן המלה ויחלטות ממנו כלומר החפזו האמירה ממנו שאמר אחי הוא והם מהרו ובאילו חפזו הדבר ממנו ואמרו אחיך בן הדד והנכון כי מלת הממנו שבה למלת ינחשו רוצה לומר כי האנשים ינחשו אם ממנו

ממנו ישמעו דבר טוב וכששמעו אחי החא מדרו ואמרו אחיך בן הדד׳

חלך עיניו לחלכה יצפנו׳ עליך יעזוב חלכה׳ הוא בהם נוספת ׃ והעני יקרא חלה׳ וכתב אאזל כמוהם חניקמו בחילך׳ פירוש הניקמו בקניות והורידמו מעשרם׳ אבל ונפל בעצומיו חילכאים אינו מזה כי הם שתי מלות כקריאה אף על פי שהיא בכתוב מלה אחת ופירושו עדת הנבאים והעניים׳

חלם אשר חלם להם׳ חלום חלמתי׳ או חולם החלום ההוא׳ בעל החלומות הלזה׳ והפעל הכבד אשר אתם מחלמים׳ הראוי מחלימים כמו הם מעורים אותם׳ ופירושו שהיו אומרים להם שישאלו בחלום כמו אלו שעושים שאילת חלום כמו שאומר בשאול ולא ענני עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ׳ואפשר שנאמר מענין זה שמעית התחלמי׳ לפי שהיה חולם חלומות והיה מתפאר שהיה חולם חלומות נבואה והיה מבטיח ישראל על שקר׳ ועל יחלמו בניהם ירבו בבר׳ והפעל הכבד ותחלימני והחייני׳ ענין בריאות׳ וכן בדברי רז״ל עתים חלום עתים שושה׳ בריר חלמות׳ הוא אודם הביצה׳ וכן בדברי רז״ל חלבה מבחוץ וחלמה מבפנים ונקרא כן לפי שהוא מאכל בריא׳ והנשיא הרופא רבי יצחק בן בנשת פירש בריר חלמות ברוק הבריאות כי רוק הבריא אין בו טעם אבל החולה יש טעם ברוקו מאחת מארבע המרות אשר תגבר עליו׳ לשם שבו ואחלמה׳ נקרא בערבי אל חלמה והיא אבן כל מי שהיא כאצבעו לעולם יראת חלומות׳

חלף חלף הלך לו׳ חלפו עם אניות אבה׳ וחלפת משם והלאה׳ ויחלף ולא אבין לו׳ כסופות בנגב לחלוף׳ חלפו הם׳ כלם ענין עבר׳ בבקר יציץ וחלף׳ בבקר כחציר יחלף׳ והפעל הכבד והחליפו שמלותיכם׳ לא יחליפנו ולא ימיר אותו׳ ותחלף את משכרתי׳ כלבוש תחליפם ויחלופו׳ אם יכרת ועוד יחליף׳ כלומר יחליף יונקותיו׳ וקשתי בידי תחליף׳

א״ה פיר׳ אנון מהפעל הפכי מן הקל שהוא לשון מעבר לא לשון כריתה כמו שפירש אחר כך כענין אחר:

פירוש ר׳ תחזק ותתוקף שלי ר׳ תחליף ותחדש לי כבודי׳ וקוי יי יחליפו כח׳ ארזים נחליף׳ והכבד אחר ויגלח ויחלף שמלותיו׳ והשם חליפות שמלות׳ ושלשים חליפות בגדים׳ ויתן החליפות למגידי החידה׳ כלם ענין התחדשות התמורה׳ ובא על דבר במקום הולתו עשרת אלפים בחדש חליפות׳ פירוש שהיו מתחדשים שהיו הולכים אלו ובאים אלו׳ חלף עבודתכם׳ בשש נקודות תרגום תחת חלף׳ והוא קרוב לזה אם יחלוף ויסגיר׳ והאלילים כליל יחלף׳ ומחצה וחלפה רקתו׳ תחלפהו קשת נחושה׳ והשם עד בוא חליפתי׳ אשר אין חליפות למו׳ ומשקל אחר כל בני חלוף כל אלו ענין כריתה׳ ונקראו בני העולם בני חלוף לפי שתבואם המיתה והכריתה מן העולם׳ ואאזל פירש מזה כחציר יחלוף׳ אמר זרמתם שנה יהיו בבקר בחציר יחלוף כלומר אם הם בלילה אינם בבקר כי בחציר יחלוף והוא בזה פירוש יכרת ואם בבקר יציץ וחלף כמו ועוד יחליף לערב ימולל ויבש׳ ומזה נקראו הסכינים מחלפים מחלפים תשעה ועשרים׳

לפי שהם כורתים׳ את שבע מחלפות ראשי׳ הם תלתלי השערות שׁ כלם ונקראו כן לפי שהם דומים לסכינים או נקראו כן שיבואם חלף ותמורה בהתלבנם לעת השיבה׳

חלץ חלץ מהם׳ חלק ונפרד וסר מהם׳ והפעל העובר גם תנין חלצו׳ הוציאו שדיהן הלו אותן לתנים נוריהן׳ וחלצה נעלו׳ תשלוף נעלו ותסירהו׳ והכבד וחלצו את האבנים׳ יסירום וינתקום ממקומם׳ וכן נקראו חליפות הבגדים לפי שלובש אלו בהסרת אלו׳ והלבש אותך מחלצות׳ המחלצות והמעטפות׳ וקח לך את חליצתו׳ ויקח את חליצתם׳ ובענין הזה כמו כן בענין החולצה צדיק מצרה נחלץ׳ כלומר נפרד וסר מהצרה׳ למען יחלצון ידידיך׳ והפעל הכבד ואחלצה צוררי ריקם׳ חלצה נפשי׳ יחלצני כי חפץ בי׳ ופי׳ ואחלצה צוררי אבל אחלצה צוררי כלומר אם הייתי גומל שולמי רע אבל הייתי מציל אותו אף שהוא צוררי בחנם׳ אזור נא כגבר חלציך׳ מחלציך יצאו׳ הם המתנים׳ והפעול ממנו ועבר לכם כל חלוץ׳ חגור כלי מלחמה כחלצים׳ והנפעל נחלץ חושים׳ החלצו מאתכם׳ ואין החלצו יוצא כאשר כתב רבי יונה אבל הוא כאילו אמר החלצו מקצתכם האנשים והגבורים בכם ויהיו על מדין׳ ורתבן לפרש מזה וקח לך את חליצתו׳ אמר קח לך אחד מהנערים ההולכים עמי שישוב עמך ואתם תירא ממנו קח לך ארת כלי מלחמתו וגם אתה לא תהרגנו׳ אבל ועצמותיך יחליץ׳ ענינו ידשן על דרך ושמועה טובה תדשן עצם׳ ובענין הזה אמרו רז״ל העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אומר והחליצנו יי אלהינו כלום השביענו והשמנו במצותיך או הניחנו כי כן פירשוהו לשון מנוחה׳ ואמרו כי בארבע לשונות נשתמשו בלשון הזה ישלוף ישוב יגית יזיין׳ ישלוף וחלצה נעלו׳ ישוב חלצני יי׳ יזיין חלוצים תעברו׳ יגית ועצמותיך יחליץ׳ חיך מה דאת אמר רצה והחליצנו׳

חלק אשר חלק יי אלהיך אתם׳ יחלק נחלה׳ ויחלקו את הארץ׳ תחלקו את השדה׳ חלקו שלל אויביכם׳ והפעל העומד חלק לבם׳ והנפעל אי זה הדרך יחלק אור׳ ויחלק עליהם לילה׳ כלומר כי בחצי הלילה חשכם׳ והכבד ויחלק לכל העם׳ אחלקם ביעקב׳ ויחלקו להם את הארץ לעבר בה׳ ושלא נזכר פועלו אז חלק עד שלל מרבה׳ ואדמתך בחבל תחלק׳ והתתפעל והתחלקו אותה לשבעה חלקים׳ פירוש התחלקו בה׳ והשם המחלוקת האחת על מחלקתו׳ כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות׳ לכל דבר המחלקות הבאת והיוצאת׳ במחלקותם לשבטיהם׳ ומשקל אחר וחלק האנשים׳ בחמש נקודות׳ חלקי יי אמרה נפשי׳ ומשקל אחר חלקת מחוקק׳ ומשקל אחר וחלקת בית אב׳ כלם ענינם יחד׳ ומזה נקראת אחוזת השדות חלקה לפי שזו חלק אחד וזו חלק אחר׳ חלקה אשר לי׳ חלקת השדה׳ ואכלה ארת החלק׳ בחלק יזרעאל׳ וענין אחר חלקו מחמאות פיו׳ והכבד אמריה החליקה׳ לשונם יחליקון׳ גבר מחליק׳ כי החליק אליו בעיניו׳ לחלק משם בת אך הלם׳ משפטו להחליק הכם ענין השמשה שהוא קרוב לענין החלקלקות רוצה לומר שהיה רוצה להיות נשמט משם׳ מחליק פטיש׳ ויש לפרש לחליק

לחליק משם בתוך העם מהענין הראשון · והתאר ואנכי איש חלק · כל חזון שוא ומקסם חלק · מן ההר החלק · שלא היו בו אילנות · וית מהענין הראשון טורא פליג · וחלק משמן חכה · והשם בחלק שפתיה תדיחנו · וכן לחלק יגיד רעים · ואני עתיד לפרש בשרש רמם · ומא ועל חלקת צואריו · מחלקת לשון נכריה · דברו לנו חלקות · בחלקות תשית למו · ובתש ויחזיק בחלקות · ובהכפל העין והלמד יהיה דרכם להם בחלקלקות באפלה · יהי דרכם חשך וחלקלקות · והחזיק מלכות בחלקלקות · כלם ענין רכות וחליקות · וכן בענין הדברים ברוך ופתוי הלשון והתרמית : ומזה נקראו אבני הנחל בחלקי נחל חלקך · ומא חמשה חלקי אבנים מן הנחל · לפי שהם חלקים ובלעז קוקולש ·

חלש וגבר ימות ויחלש · פועל עומד ופירושו וכבר חלש · כי קודם שימות יחלה ·

והעובר ויחלש יהושע · כלומר שברם ורצצם · וכן חולש על גוים · ומלת על נוספת כי יכשר הענין בלתי מלת על · והתאר החלש יאמר גבור אני · והשם אין קול ענות חלושה · ורזל פירשו חולש על גוים מענין גורל כלומר מפיל גורלו עליהם כמו שאמרו מטילין חלשים על הקדשים ביום טוב אבל לא על המנות ואמרו מאי משמע דהאי חלשים לישנא דפוריא הוא דכתיב חולש על גוים ·

חמם ויחם השמש ונמס · אם ישכבו שנים וחם להם · חמותי ראיתי אור · מלרע · אף יחם ויאמר האח · ויקח מהם ויחם · החית בקמץ חטף כי חוקף ביוד · ופירוש וחם לחם · וחם לחם בשרם · והמקור בהתשלומו ושרש יתמים לחמם · אין נחלת לחמם · בהלם לשכב את בת יעקב · והתאר חם לבי בקרבי · זה לחמנו חם · ויתכן להיות חם לבי בקרבי פעל עבר לפי שהוא פתח אבל לחמנו חם תאר כי הוא קמוץ · והמסורת עליו לית קמץ וכל שום בר נש כותית ·

והקבוץ אשר בגדיך חמים · ומא לשום לחם חם · בהלם מפוז לחום · חמבלינ שוד על עו · והשם עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקר וחם · לבוש ואין לחום לו · כחום נדעכו ממקומם · ויתכן כי מן השרש הזה ועל שח חום · שפירושו שחור כי השחורות מפני החמימות הוא והשורק תחת חלם · והנפעל איך יחם · כלם יחמו הנחמים באלים · כפלם במארה אתם נארים · או הוא משרש יחם · והפעל הכבד ועל עפר תחמם · פירוש תחמם ביציה · והתתפעל ומנו בכשי יתחמם · ומזה הענין נקראת השמש חמה ברה כחמה · כאור החמה · אבל ואין נסתר מחמתו · הוא שם התוסימות · ויתכן לפר כי מן השרש הזה והענין הזה והכרתי את חמניכם · והנון נוסף ונקראו כן לפי שעשו אותם עובדי השמש ·

חמא חמאה ודבש יאכל · והפילו האלף ואמרו ברחוץ הליכי בחמה · והקבוץ חלקו מחמאות פיו · הפתח שתחת המם במקום צרי והנכון מחמאות ופירושו חלקו יותר מחמאות אמרי פיו · או תהיה המם נוספת לא לשימוש וקרא דברי פיו מחמאות לפי שהם חלקים ורצה לומר מאד חלקו מחמאות פיו והם הדברים ואף על פי שהיתה מם השניה במחמאות ראויה להיות בשוא מפני הסמיכות אלא היא נשארת בקמץ שלא לחסוף על האלף ·

חמד חמד רשע מצוד · וחמדו שדות וגזלו · ולא יחמד איש את ארצך · לא תחמוד בית רעך · את בגדי עשו בנה הגדול החמדות · כלומר בגדים חשובים ונחמדים · חמודות בזהב · כי חמודות אתה · כלומר איש חמודות · רל בעל המעלות הגדולות והמדות הטובות · והשם במשקל זה וכלי חמדות · לחם חמדות · לחם השוב ונחמד · ורבינו האי זל פירש לחם חם · ודומה לו בדברי רבותינו זל נפלת לאור ונחמדו בני מעיה כלומר נתחממו · וכן פירשו הם לחם חמודות שאמרו מאי לחם חמודות אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אפילו נהמא חמימא דחיטי בזותי לא אכלי · והשם מחמד עיניך · נתנו מחמדיהם · ומשקל אחר כל מחמדיה · ומבלי מכם התוספת ותמס כעש חמודו · והקבוץ וחמודיהם כל יעילו · ומשקל אחר ארץ חמדה · ולמי כל חמדת ישראל · ומא בחורי חמד · כרמי חמד נטעתם · על שדי חמד על גפן פוריה · בשש נקודות · והפעל הכבד בצלו חמדתי וישבתי · והנפעל נחמד למראה · הנחמדים מזהב ·

חמה הנה חמיך · בהלם אחיך מן אתה · והיא שלחה אל חמיה · כלה בחמותה · והנפרד מהם לא מצאנו אך הוא חם חמות כמו אח אחות ואינו נופל זה הלשון אלא על האשה וכן איננו נופל לשון חותן והותנת כי אם אל האיש אבל במשנה מצאנו לשון חם גם אל האיש באמרם האוכל אצל חמיו והאוכל אצל חמותו · חומה היו עלינו · אני חומה עד רדת חומותיך · וקראת ישועה חומותיך · ידוע חמה אין לי · אכתבנו בשרש יחם כי הוא שרשו לפי דעתי ·

חמט והחמט והתנשמת · שרץ ממיני השרצים ופירשו כן שהוא שקורין לו בלעז לימסא ויש מי שפירש כי הוא הנקרא בלעז ברבו ·

חמל ועל אשר לא חמל · מי יחמל עליך ירושלם · ולא תחמול ולא תכסה עליו · ואל תחמלו אל בתוריה · אל תחמלו אל חין · לחמלה עליך · מקור ובא הפעל בשרק · ובא במשקל הזה מקור אחר מלוש · בצקו עד חמצתו · והשם בחמלת יי עליו · ומא ומחמל נפשכם · ויש מפרשים ויחמל המלך על מפיבושת · וישמח · וכן וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו · ואין צורך להוציאם מענין חמלה · כי פירוש ויחמול שלא לקחו עם האחרים · או כמו שפירשו רזל שבקש עליו רחמים שלא יקלטנו הארון · וכן וחמלתי וכן כאשר יחמול מבוארים הם בענין חמלה ·

חמן והכרתי את חמניכם · והחמנים אשר למעלה מעליהם גדע · ירמה כי הם עצים כמו אשרים והנכון ששרשם חמם מענין חמה כאשר כתבתי ·

חמס חמסו תורתי · כי אחר שאינם מקיימים אותה כאלו גזלוה והסירוה ממקומה · וכן כתב רבי יונה כי ענין החמס בלשון ערבי הסרת הדבר ממקומו · ומזמות עלי תחמוסו · כלומר שתחשבו עלי כי תחמס אתי · או פירושו מזמותיכם שתחשבו עלי חמס ועון · וחוטאי חומס נפשו · ויחמס כגן שכו · הנכון כי סכות גן הוא כמו שהוא נקל לסתור · ולהסיר סכת גן כן עשה הוא בסכו שהוא ציון · יחמס כגפן בסרו · יסיר

רצלה

ויגלח· וכן מבנין נפעל | הגה׳ והתיחס נדולה למה לא
(ירמיה ל) נחמסו עקביך· כלומר | כתב פה והטה והלאה הלכן
נתגלו והוסר הכסות | סתם ולוסיפו:
(דברים יד) שעליהם· ואת התחמס·
עוף מהעופות הטמאים נקרא כן שחומס שאר העופות
וגוזל אותם וכן הוא תרגום ירושלמי חטופיתא״

(שמות יב · שמות יב) **חמץ** כי לא חמץ· פועל עבר· טרם יחמץ·
(הושע ז) מלוש בצק עד חמצתו· מקור בפלס
(ויקרא כג) לחמלה עליך· חמץ תאפינה· תאר· והשם כל
(שמות יג) מחמצת לא תאכלו· ואפשר שיהיה מחמצת שם תאר
(ישעיה א) לעריסה ועניינם ידוע· ורז״ל פירשו מזה אשרו חמוץ·
כלומר המחמיץ הדין שלא ידין מיד אלא אחר עיון
הרבה· וכן אמרו אשרי הדיין שמחמיץ את דינו כלומר
(מיכה ו) אמרו אשריו· חמץ יין וחמץ שכר· ידוע· והתפעל
(תהלים עג) ממנו בדרך ההשאלה כי יתחמץ לבבי· בענין כעס·
והומץ יין והמץ ענין אחר הוא כי הבצק כשהוא חמוץ
(ישעיה ל) יותר סראי טעמו טעם חומץ· בליל חמיץ יאכלו·
פירשו ר׳ יונה נקי וטוב· ודמהו ללשון הערב שאומרים
למספוא הבחמה הנקי והטוב חמצ״ה בנקודה על הצד״י
(ישעיה א) ות״י בליל פטים· אשרו חמוץ· תאר לעשוק· מכף
(תהלים עא) מעול וחומץ· עושק והוא כמו חומס בסמך וכן
השביסים בסמך מענין ושבצת בצד״י· ויש לפרש מזה
(עמוס ד) וקטר מחמץ תודה· ותרגם יונתן ומגבן מן אנוס תודתא·
ורועת גזללים יכלים אבוז תרגם ודמתחבר לזוללי
(ישעיה סג) מחמיץ אבוי· חמוץ בגדים· אדום לפי ענין הפסוק·

(שיר ה · ירמיה לא) **חמק** חמק עבר· סבב· עד מתי תתחמקין·
(שיר ז) תסבי· והשם חמוקי ירכיך· סבובי ירכיך
ואמר זה על עובי הירכים״

(תהלים עה) **חמר** ויין חמר· פעל עבר ותרגום יין חמרא
ובנה הפעל ממנו עליו עצמו לומר שאדום
היין ביותר כי כן עלת היין· ובכמה מקומות דמה אותו
(דברים לב · ישעיה כז) לדם ודם ענב תשתה חמר· וכן אמר כרם חמר·
לרוב חשיבות ואדמימות היין ממנו ואדום בלשון
(שמות ב) ערבי אחמ״ר· וחמר בשש נקודות· ותח״א ותחמרה
בחמר· טיט שעושין מסיד ומחול לבנות ממנו ולטוח
(בראשית יא) בו· ויש אומרים שהוא כמין זפת· והחמר היה להם
לחמר· זה הפך זה זה טיט סיד וזה טיט עפר והחמר
הוא טיט סיד כן הנראה כי לעמת אבן הוא בספור וזה
(איוב לח) כשיתיו שניהם בספור אחד· תתהפך כחמר חותם·
(ישעיה סד · בראשית יד) אנחנו החמר· טיט עפר· וכן בארות חמר· והפעל
(תהלים מו) ממנו יהמו יחמרו מימיו· יעכרו כי המים העכורים הם
(איוב טז) כטיט· וכן בהכפל הע״ין והלמ״ד פני חמרמרה מני בכי·
(איכה א · הושע ג) מעי חמרמרו· נעכרו· וחמר שעורים· לשאת
(יחזקאל מה) מעשר החומר· כור והוא עשר אפות שהם שלשים
(חבקוק ג · שמות ח) סאה· חומר מים רבים· גר וצבור· וכן חמרים
(שופטים טו) חמרים· וכן במשקל אחר חמור חמורותים· ואפשר
(שמואל א׳ יז · בראשית מט) שיהיה כן חמור לחם· או יהיה חמור לחם כמו חמור
גרם· והוא חסר ופירושו חמור נושא לחם· ופירוש
(שמואל ב׳ יט) חמור גרם חמור חזק ובעל גרמים· אחבשה לי החמור
וארכב עליה· אמר עליה אולי היתה נקבה או אמר
(מלכים ב׳ ו) עליה על ענין בהמה· עד היות ראש חמור בשמונים
כסף· כמשמעו וכן ת״י ריש חמרא· ויש מפרשים
(יחזקאל לד · דברים יד) אותו כמו מעשר החמר· איל וצבי ויחמור· כתב רבי
יונה כי כן קורין אותו בלשון ערבי והוא חיה דומה
לעז גדול״

(בראשית מג) **חמש** ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים· ולשון
(שמואל א׳ כה) נקבה וחמש צאן עשויות· והחשבון הגדול
(מלכים ב׳ א׳ · מלכים ב׳ א׳) שר חמשים וחמשיו· ואת חמשיך· חמשים שלך·
(שמות יג) והפעל מזה השרש בענין החשבון הקטן וחמשים עלו
בני ישראל· פירוש הגורי חומש בכלי זין היא הצלע
(שמואל ב׳ ב׳) החמישית וכן פירשו רז״ל ויכהו אבנר באחרי החנית אל
החמש· אמר רבי יוחנן בדופן חמישי מקום שמרה והכבד
תלויין בו· ויש מפרשים וחמושים שהיה כל אחד מהם
נושא חמשה כלי זין והראשון נכון· והפעל הכבד
(בראשית מא) וחמש את ארץ מצרים· כלומר יקח את החמישית·
(מלכים א׳ ו) והשם האיל מזוזות חמישית· פי׳ שהיו המזוזות והאיל
שהוא המשקוף חמש צלעות זוית חוץ לזה וזה כנגד
מזה כמו שעושין היום בפתחים המצוירים ות״ת אילותי
וספותי מטקסין מענין וחמושים עלו בני ישראל שהוא
(ויקרא ה) ענין הזרות והסיקוס· ואת חמישיתו יוסף עליו·
פירשו רז״ל חומשיה מלבר והוא חמישית הקרן· ומה
(ויקרא ה) שאמר וחמישיתו יוסף עליו· דרשו בו רז״ל לרבות
הרבויות חמישיות על קרן אחד אף על פי שעל דרך
הדקדוק היה ראוי להיות חמישיותיו הנה מצאנו כמוהו
בקבוץ הזכרים לבד ואחותיך סדום ובנותיה· נלאית
ברב עצתיך· או יהיה חמישיתיו בלשון זכרים״

(בראשית לא) **חמת** ויכלו המים מן החמת· בשש נקודות ויש
(בראשית לא) ספרים בחמש· וחמת מים· בפתח המ״ם
(הושע ז · חבקוק ב) הוא נאד· ומזה חמת מיין· מספח חמתך· והוא
(דברים לב) משקל אחר ורבי יונה הכניסו בענין חמת תנינים יינם·
(איוב ו) אשר חמתם שותה רוחי״

(שמות לג · עמוס ה) **חנן** וחנותי את אשר אחון· אולי יחנן יי׳ אלהי
(איוב יט) צבאות שארית יוסף· וחנותי לבני בטני·
ופירוש הפסוק רוחי זרה לאשתי ולאותם שחנותי
(בראשית לג · בראשית לג) ואחנן כלומר לבני בטני· כי חנני אלהים· אשר חנן
(תהלים קיט · שופטים כא) אלהים את עבדך· ותורתך חנני· חנונו אותם·
(מלאכי א · בראשית מג) חלו נא פני אל ויחננו· ויאמר אלהים יחנך בני·
(ישעיה ל) חנון יחנך לקול זעקך· היו ראוים להיות יחנך החי״ת
בקמץ והנו״ן דגושה אך הקלו בהם כמנהג· והמקור
(ישעיה ל) בתשלומו ולכן יחכה יי׳ לחננכם· לחנן בפלס לשכב
(תהלים עז) את בת יעקב· אין נחלה לחמס· והמקור בלא השכח
חנות אל· חנות בפלס חלות מן ואמ׳ חלותי היא· והשם
(שמות יא · בראשית לט) ויתן יי׳ את חן העם· ויתן חנו· ומזה השרש והענין
(איוב מא) וחין ערכו· ובא בחירק והוא כמו בצרי וכן מץ ומיץ
בן ובין גר וגיר רש וריש אן ואין· ופירוש הפסוק
לא אחריש גבורותיו אם יוכל להלחם אתו ולא אחריש
חן ערך מלחמתו כלומר אם יהיה גבור ויערוך מלחמה
עמו אודה לו גבורותיו וימצא חן לפני בערך מלחמתו·
(ירמיה יז) ובא בתשלומו אשר לא | הגה׳ כתוב ביוד והכוון הספרים
אתן לכם חנינה· ומשקל | ראוים להגיה וצריך לומר
(יהושע יא) אחר לבלתי היות להם | שהכם תשובת הדגש והמקור
(עזרא ט) תחנה· היתה תחנה מאת | למה לא דבר מזה מלופה:
יי׳ אלהינו· ומשקל אחר
(משלי יח · ירמיה לא) תחנונים ידבר רש· ובתחנונים אובילם·
(זכריה יב · תהלים לא) רוח חן ותחנונים· קול תחנוני· ובלשון נקבות תחנונות
(תהלים קל · ירמיה כב) והקשיבה בקול תחנונותי· והנפעל מה נחנת בבא לך
(דברים ג) חבלים· עקרו נחננת· והתפעל ואתחנן אל יי׳·
(בראשית מב) בהתחננו אלינו· והיה ראוי להדגש· והפעל הכבד כי
(משלי כו) יחנן קולו אל תאמן בו· פירוש ישא קולו בדרך תחנה·
(תהלים ו · תהלים ל) חנני יי׳ כי אמלל אני· והיה ראוי להדגש· וכן כי עת
לחננה

לחננה · הראוי לחננה החית בפתח והנון בדגש · ופעל כבד אחר ומחונן ענוים אשריו · ואשר לא נזכר פועלו יוחן רשע בל למד צדק · כלם ענין חן אבל המבין יוכל להפריש מעט בין כל אחד ואחד לפי מקומו כי פי' וחנותי את אשר אחון אתן חני · וכן חנני אלהים הלו נא פני אל ויחננו · חנון יחנך · ובתחנונים אביאם · והרומים להם אף על פי שפירושם קרוב לענין חמלה וכן חנן אלהים את עבדך · חנונו אותם · פירושם קרוב לענין מתנה וכן ואתחנן · בהתחננו אלינו · כי יחנן קולו · פירושם קרוב לענין תפלה ובקשה כי פירוש חנונו אותם חנו אותנו מהם · ופירוש אשר חנן אלהים את עבדך כלומר כי בהם בילדים חנן אלהים את עבדך · ופירוש ואתחנן בקשתי מלפניו שיחנני · וכן בהתחננו אלינו · וכן את כל התפלה והתחנה הזאת · מפיל אני תחנתי לפני המלך · והדומים להם וכולם נכנסים בענין אחד למבין · ופירוש מה נחנת בבא לך חבלים כלומר מה חן נשאר לך · מכל אשר בנית וקנית בארזים בבא לך חבלים והנכון המלה מה נחננת ובא חסר על דרך השלם · ויצאה חנם · המם נוספת כמם ריקם ופירושו ותצא בחן מאין כסף כלומר כיון שיוצאת מאין כסף כאילו יוצאת בחן שמצאה בעיני אדוניה וכן כל חנם שבמקרא יתפרש כמו חן ·

חנה קרית חנה דוד · וחניתי בדור עליך · וחניתי לביתי מצבה · ויחן שם ישראל · מזר עצמות חונך · פירוש חונה עליך כמו בני יצאוני יצאו ממני · לא יגורך רע לא יגור עמך · והדומים להם · וחנה על העיר ולכדה · כולם פעלים עומדים · ופירוש וחניתי כדור עליך וחניתי כדור · ופירוש וחניתי לביתי מצבה אני אהיה בביתי ולא יפחדו מצבה שיהיה עליהם ויתכן להיות וחניתי כדור עליך · וחניתי לביתי מצבה · פעלים יוצאים · והשם מחנה ימצא בלשון זכר ובלשון נקבה בלשון זכר והיה המחנה הנשאר · ובלשון נקבה אם תחנה עלי מחנה · המחנה האחת · והקבוץ בלשון זכרים הבמחנים אם במבצרים · הישסו את מחניהם · ויקבצו פלשתים את כל מחניהם אפקה · ויקרא שם המקום ההוא מחנים שני מחנים ונקרא שם המקום כן על מחנהו שהיה עם לבן ועל מחנה אלהים שראה אחר כן · והקבוץ בלשון נקבה לשני מחנות · ממחנות פלשתים · ומשקל אחר תחנות במלת תרבות · אל מקום פלוני אלמוני תחנותי · והשורש והחלם אחרים · ומהשרש הזה והענין הזה אל בית הבור ואל החניות · והלשון הזה ידוע בדברי רז"ל חנות של ישראל ומלאי של ישראל תקרא כן לפי שחונים שם האכסנאים · ואפשר שיהיה מן השרש הזה חנת חנירת המלך ויעבר אחד מהנערים ויקחה · ותצא החנית מאחריו ויפל שם · ולהבת חניתו · נשען על חניתו · והקבוץ בלשון זכר את החניתים ואת המגנות · ובלשון נקבות וחניתותיהם למזמרות ·

חנט התאנה חנטה פגיה · יציאת הפירות והראותם טרם נגמר בישולם תקרא חנטה וכן בדברי רז"ל אילן שחנטו פירותיו קודם חמשה עשר בשבט מתעשר לשנה שעברה · ויחנטו הרופאים · לחנט את אביו · ימי החנטים · הוא ענין מעשה סמים שעושין למת כדי שיעמוד בשרו ימים רבים שלא ירקב ושלא יסרח · ומן השרש הזה והחטה והכסמת · חטים ושעורים · כי הדגש לחבלעת הנון וכן מצאנו בלשון ארמית חנטין ·

חנך חנוך לנער על פי דרכו · התחיל ללמדהו מקטנותו על דרכו כלומר מעט מעט שיוכל לסבול · וכן בדברי רז"ל משהגיע לחינוך מצוה כלומר התחלת חיובו על המצות וכן אבל מחנכין אותן לשעות כלומר מתחילין להם ומרגילין אותן להתענות מעט מעט · ורבי יונה הביא בענין אחר אשר בנה בית חדש ולא חנכו · ויחנכו את בית יי' · והשם מזמור שיר חנכת הבית · ואינו לפי דעתי כי אם מהענין הזה כלומר התחלת האכילה בבירת חדש יקרא חנך כמו שיקרא התחלת הלמוד בנער · ומנהג הוא שעושין סעודה ושמחה באכילה הראשונה שיאכלו בבית חדש ולפיכך אמר ולא חנכו ילך וישוב לביתו · וירק את חניכיו · הנערים שחנך אותם ולמד אותם ·

חנף כי גם נביא גם כהן חנפו · בצרי לגזרת פעל · והארץ חנפה תחת יושביה · הלא חנף תחנף הארץ · והיוצא ותחניפי את הארץ · או פירושו עם הארץ · והשם לעשות חנף · ומלא יצאה חנפה והתאר כלו חנף ומרע · והפעל הכבד ולא תחניפו את הארץ · יחניף בחלקות · כלם ענין רשע תשואת פנים ·

חנק ויצו אל ביתו ויחנק · והפעל הכבד ומחנק ללבאותיו · והשם ותבחר מחנק נפשי · וענינם ידוע בדברי רז"ל שאמרו כל מיתה האמורה בתורה סתם אינה אלא חנק ·

חסד עם חסיד תתחסד · זה חסדך את רעך · חסד ואמת · אמרתי עולם חסד יבנה · בשש נקודות · חסדים יעזבו · ענין החסד הוא הטוב והגמילות לפנים משורת הדין · וענין אחר חסד הוא · חרפה · פן יחסדך שומע · ישים רברך חרפה ונבלה · ומפרשים פירשו מזה הענין חסדם יעזבו · אבל א"א ז"ל פירשו מהענין הראשון והוא הנכון וכך פירושו משמרים הבלי שוא חסדם יעזבו · אמר יונה כל אלו האנשים שהם משמרים הבלי שוא ידעתי כי חסדם יעזבו כלומר החסד והטוב שנדרו לעשות כמו שאמר וידרו נדרים יעזבו אותם אחר שנמלטו מן הרעה · אבל אני בקול תודה אזבחה לך אשר נדרתי אשלמה · ושני הענינים האלה שהזכרנו בחסד הם ענין אחד כי כמו שהחסד הוא תוספ' הטוב ויתרון הגמול כן חסד הוא ר"ל תוספ' הזנות ויתרון הנבלה וכן כתב רבי אברהם בן עזרא ז"ל · ואת החסידה · פירשו רז"ל זו ריה לבנה · ולמה נקרא שמה חסידה שעושה חסידות עם חברותיה כלומר במזונותיה שמחלקת להם ·

חסה וחסו בשם יי' · וחוסה במותו צדיק · אחסה בסתר כנפיך · בשוא לבדו · ובצל כנפיך אחסה · בשוא וסגול · ומסורת אחר יצאתי וכל מחסה מחסי לחסות רפין וסי' כמהו לנו מציין במפתח לטתחת טוב טוב כנפיו וכל אחסה כותהון רפת בר מן חד ובצל כנפיך אחסה · א"כ הוא הפך מה שכתבנו · ובת יחסו בני אדם · בצל כנפיך יחסיון · בשוא וסגול · ואמר אי אלהימו צור חסיו בו · בך חסיה נפשי · באו חסו בצלי · וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ·

חפלא

הפלא חסדיך מושיע חוסים · והשם יי' מחסה לעמו · מחסה מזרם צל מחרב · סלעים מחסה לשפנים · בשוא לבדו · מחסה עוז · אלהים מחסה לנו · בשוא ופתח · ומה וחסות בצל מצרים לכלמה · כלם ענין הסתופף אלבג'ר בלעז ·

הג"ה כעבור שלא כמנהג לשון ספיה כשמצאים רק סמוך לאות הנית על כן נכון לפרש כאלו כתוב מושיע החוסים מימינך ממתקוממים ולכן כתב רש"י הרי זה מקרא מסורס :

חסל כי יחסלנו הארבה · יכרתנו ויכלנו ולפיכך נקרא מין ממיני הארבה המכלה ביותר חסיל החסיל והגזם · וכן ארז"ל למה נקרא שמו חסיל שהוא חוסל הכל גובי דהוא גבי דינא דמריה ומזה אמרו לכלות הדבר והשלמתו חסלת סדר פלוני או מסכת פלונית ·

הג"ה כלאם לי שאין לומר חסלת סדר פלוני כי חסלת לשון נקבה ורלוי לומר חסל סדר פלוני אך יוכל לומר חסלת מסכת פלוני או מסכת פלוני' וכן כתב רש"י תמיד בפירוש התורה :

חסם לא תחסום שור בדישו · והמחסום הוא הדבר ששמו בפי הבהמה שלא תאכל ולא תשך · אשמרה לפי מחסום · וחוסמת היא את העוברים · כלומר סותמת העוברים שלא יוכלו לעבור מרוב באשה ובסרחונה או העוברים יחסמו אפיהם בעברם ותהיה מלת חוסמת עוברת לשלישי ·

חסן והיה החסון לנעורת · וחסון הוא כאלונים · חזק ותקיף · ומי כמוך חסין יה · בפלס גביר שמתיו לך · והשם כל חוסן העיר · חוסן ויקר יקחו הוא האוצר המעולה ונקרא כן לפי שהוא חוזק האדם ותקפו · ומזה לא יאצר ולא יחסן · ותרגום נתרסו ממגדלות אתפגרו חוסניא ·

הג"ה וכם שני שמות של הקב"ה ולכנו סמוך ליה על כן יש לומר בקויא רמוס של שני ושמישי חסין כסם הקב"ה בלמה וכמית מסוף פתח וכים כנוסלות כתים כמסין הקב"ה כמבל וכמית נקין ולכנו כמן כלל :

חסר וצפחת השמן לא חסר · פעל עבר בפלס כי לא חמץ · וצפחת השמן לא תחסר · יי' רועי לא אחסר · חסרנו כל ובחרב וברעב תמנו · לא חסרת דבר · שררך אגן הסהר אל יחסר המזג · לא תחסר כל בה · אולי יחסרון חמשים הצדיקם חמשה · ויחסרו המים · הלוך וחסור · כלם שהם מתכנין הקל והם נודדים ואין אחד מהם עובר כאשר כתב רבי יונה במקפתם · והשם אין מחסור · די מחסורו · כל מחסורך עלי · ומשקל אחר בחוסר כל · ומשקל אחר וחסרון לא יוכל להמנות · ויתכן היותו תאר בשקל אביון · ומשקל אחר בחסר וכבן · ולא ידע כי חסר יבואנו · בשש נקודות · ומשקל אחר ואוילים בחסר לב ימותו · והתאר כי מה אתה חסר · חסר לב · והפעל הכבד והוא עובר והממעיט לא החסיר · ופירושו לא החסיר מדתו בלקטו מעט כי בשיעור לקט כל אחד מהם וכן לא העדיף לא העדיף על מדתו · ומשקה צמא יחסיר · וכבד אחר ותחסרהו מעט מאלהים · ומחסר את נפשי מטובה · וכלם ענינם ידוע ·

חפף חופף עליו כל היום · מסתיר ומכסה עליו · והשם כי על כל כבוד חפה · יוצא מחפתו · וכלה מחפתה · מקום הסתרת הכלה עם החתן · ויתכן להיות מענין זה לחוף ימים · לחוף אניות · כלומר מקום שנסתרים בו הספינות מפני הרוחות והוא הנמל או יהיה ענינו שפת ימי מדברי רז"ל ממה שאמרו במשנה בנזיר לא יחוף ראשו באדמה מפני שמשרת את השער ועוד אמרו אשה חופפת ביום וטובלת בלילה והוא חכוך הראש ונקיותו פי"נר בלעז ולפי"כך נקרא שפת הים חוף לפי שנגררין שם הספינות · ומן הענין הזה חף אנכי ולא עון לי · כלומר נגרר ומנוקה מעונות ·

חפה וחפו ראשם · וראש לו חפוי · ואשר הוא פועל עומד ופני המן חפו · כלומר נכבשו פניו בקרקע כי היה לו בשת מאשר אמר לו המלך · ויש מפרשים אותו פעל עובר כחבריו כלומר משרתי המלך כסו פניו כמנהג הנתלים שמכסים פניהם כי הרגישו המשרתים כי יצוה המלך לתלותו כי ראו כי כעס עליו מאד לפיכך אמר חרבונה גם הנה העץ · והנפעל כנפי יונה נחפה בכסף · והפעל הכבד חפה עצי ברושים · ויחפהו זהב טוב · ויחף את הבית · כלם ענין כסוי ותרגום ויכס וחפא · ומזה הענין והשרש ויחפאו בני ישראל · והאלף תמורת למד הפעל ופי' ויחפאו הסתירו הידיעה מהבורא ואמרו כי מעשה בני אדם נעלמים מן הבורא ואינו יודע ואינו משיג מהם דבר לפיכך ויבנו להם במות וכל ענין הפרשה וכן אמר ישעיהו הנביא עליהם הוי המעמיקים מיי' לסתיר עצה והיה במחשך מעשיהם ויאמרו מי רואנו ומי יודענו וכן אמר הנביא עליהם כי אומרים אין יי' רואה אותנו עזב יי' את הארץ וכן פירשו רז"ל ויחפאו בני ישראל מאי אמור העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע ·

חפז בחפזה לנוס · אשר השליכו ארם בחפזם · אני אמרתי בחפזי · אל תיראו ואל תחפזו · הן יעשק נהר ולא יחפוז · והשם כי בחפזון יצאת · כי לא בחפזון תצאו · והנפעל נחפז ללכת מפני שאול · נבהלו נחפזו · מן קול רעמך יחפזון · ענין הבהל נחוץ ומהירות ותנועה עם הפחד ·

חפן כמלא חפנים · מלא חפניכם פיח כבשן · ומלא חפניו · ידוע ·

חפץ כי חפץ בבת יעקב · לו חפץ יי' להמיתנו · והיה אם לא חפצת בה · ואם לא יחפוץ האיש · החפץ אחפוץ מות רשע · עד שתחפץ · לא בגבורת הסוס יחפץ · והתאר אם חפץ בנו יי' · כי חפץ יי' להמיתם · והשם הן ביום צומכם תמצאו חפץ · החפץ ליי' · בחמש נקודות · כי אם בתורת יי' חפצו · וכל חפציך לא ישוו בה · דרושים לכל חפציהם · ויתכן כי דרושים לכל חפציה תאר בפלס זקניהם כלומר לכל החפצים בהם הם דרושים · אך יחפץ זנבו כמו ארז · פירשו בו ענין התנועה בחלוף צרי בזין כי הם ממוצא אחד והוא כמו הן יעשק נהר ולא יחפוז · לשון תנועה במהירות ופירוש כמו ארז זנבו שהוא גדול כמו ארז יניעהו במהירות ·

חפר כי חפרתי את הבאר הזאת · חפרוה שרים · חופר גומץ · וחפרת לבטח תשכב · כלומר תחפור בלבד סביב בניניך ולא תצטרך לעשות חומה סביבותם או להגביה אותם כי לבטח תשכב · ויש מפרשים כאילו חפרת סביבותיך כן תשכב לבטח · וענין קרוב לזה כי לחפור את כל הארץ באו · משם

חפר

איוב ל׳ · איוב ג׳ חָפַר אֶבֶל · וַיַּחְפְּרוּהוּ מִמַּטְמוֹנִים · ענין חפוש ובקשה
ישעיה ב׳ כי המחפש והדבר כמו תופר · לַחְפּוֹר פֵּרוֹת · שם עוף
ופי׳ רבי יונה בי נקרא כן לרוב נקרו הפירות ונכון
הוא כמו שאמר ולעטלפים שהיו עושין צורת עופות
ועטלפים להשתחוות להם וכן ת״י למסגד לשעותא
ולצלמניא · ויתכן לפרש בו ענין שתי מלות ויהיה
פירושו מענין חפירה כלומר לחפור הפירות וכן מצאנו
בדברי רז״ל הלשון הזה בענין חפירה כאמרם פירא
דסולפי פירוש חפירה שעושין שמשליכין בה גרעיני
התמרים וכן לשון המקרא הוא מן פר והפוררה ארץ ·
ופירוש הפסוק ישליך האדם את אליליו והבו ויבוזה הכל
לרוב הצרה או מפני שלא הושיעו לו ויבא לחפור
הפירות להטמן שם כמו שעושין העטלפים שמסתתרין
ביום בחורין וכן אמר אחריו לבא בנקרות הצורים ·
ישעיה כ״ד · ירמיה ט״ו וענין אחר וְחָפְרָה הַלְּבָנָה · בְּעוֹד יוֹמָם בּוֹשָׁה וְחָפֵרָה ·
מיכה ג׳ · ישעיה א׳ ובשו החוזים וְחָפְרוּ הַקּוֹסְמִים · וְתַחְפְּרוּ מֵהַגַּנּוֹת ·
תהלים ל״ד ופניהם אל יֶחְפָּרוּ · והפעל הכבד והוא עומד וְאַל
ישעיה נ״ד · ישעיה ל״ג תִּכָּלְמִי כִּי לֹא תַחְפִּירִי · חָחְפִּיר לְבָנוֹן · על דרך משל
משלי י״ט כמו הגפן הובישה · ואשר הוא יוצא כן מֵבִישׁ וּמַחְפִּיר ·
משלי י״ג וְרָשָׁע יַבְאִישׁ וְיַחְפִּיר · כלם ענין בשת ·
איוב ג׳ · תהלים פ״ח חפש וְעֶבֶד חָפְשִׁי מֵאֲדֹנָיו · בַּמֵּתִים חָפְשִׁי ·
פירושו חפשי מעמל העולם כמו שאמר
ושם ינוחו יגיעי כח וכן ועבד חפשי מאדניו · הָעִבְרִי
ירמיה ל״ד · שמות כ״א וְהָעִבְרִיָּה חָפְשִׁים · ופירוש יֵצֵא לַחָפְשִׁי · יצא למקום
שיהיה חפשי כלומר שיצא מבית אדניו אל ביתו · ויש
מפרשים כי ה״א נוסף והוא כמו לחופש · ואחרי אמרו
כי הלמ״ד נוסף · ושלא נזכר פועלו מהדגוש ממנו
ויקרא י״ט · ויקרא י״ט כִּי לֹא חֻפָּשָׁה · והשם אוֹ חֻפְשָׁה לֹא נִתַּן לָהּ · בפלס
טומאת ואפשר שתהיה התא בינוי הנקבה ואף על פי
שהיא רפה הנה כתבנו כמוהו רבים בחלק הדקדוק ויהיה
חופשת מחובר מן חפש כמו מלא קמצו מן קמץ ומן
יחזקאל כ״ז גדל כרב גדלו · בְּבִגְדֵי חֹפֶשׁ לְרִכְבָּה · כלומר בגדים
מלכים ב׳ ט״ו יקרים הראוים לחפשי ובן חורין · בְּבֵית הַחָפְשִׁית · נקרא
כן בעבור התבודדו שם מבני אדם וכאילו חפשי מ
מחברתם ופירש בו רבי יונה פירוש אחר בית קטן
מלשון ערבי שקורין לבית קטן חפשי · ובתלמוד
ירושלמי עשה לו בית בבית הקברות כמה דאת אמר
במתים חפשי · בלעז פרנקו ·
משלי כ׳ · משלי כ׳ חפש חֹפֵשׂ כָּל חַדְרֵי בָטֶן · וְכַמַּטְמוֹנִים תַּחְפְּשֶׂנָּה ·
עובדיה א׳ · בראשית מ״ד והנפעל אֵיךְ נֶחְפְּשׂוּ עֵשָׂו · והכבד וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל
שמואל א׳ כ״ג · תהלים ע״ז הֵחֵל · וְחִפַּשְׂתִּי אֹתוֹ בְּכֹל אַלְפֵי יְהוּדָה · עִם לְבָבִי אָשִׂיחָה
וַיְחַפֵּשׂ רוּחִי · פי׳ אם אשיחה עם לבבי הוא יחפש רוחי
תהלים ס״ד וידע מחשבתי · תַּמְנוּ חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ · ושלא נזכר פועלו
משלי כ״ח · תהלים ס״ד ממנו ובקום רְשָׁעִים יְחֻפַּשׂ אָדָם · והשם חֵפֶשׂ מְחֻפָּשׂ ·
והוא בחמש נקודות ענין החפוש ידוע בענין חקירה ·
והתפעל בענין חליפות והשתנות הצעיף או הכסות
מלכים א׳ כ׳ · מלכים א׳ כ״ב באחר וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֵפֶר · הִתְחַפֵּשׂ וּבֹא בַמִּלְחָמָה ·
והוא מקור ופירושו אמר מלך ישראל להתחפש ולבא
במלחמה כאילו אמר אתחפש ואבא במלחמה ואתה
לבש בגדיך כי אינך צריך להתחפש · ואדוני אבי ז״ל
פי׳ ציווי אמר מלך ישראל ליהושפט הסר מעליך בגדי
מלכות והכנס במלחמה ודעתו ששניהם יתחפשו ענהו
יהושפט ואתה לבש בגדיך אם אני אתחפש כי אם ממנו
יכנס בהוד מלכות ולא קבל ממנו מלך ישראל והתחפש
וכאשר ראה יהושפט כן לא הסיר מעליו בגדי מלכות ·

ועל זה חשבו שרי הרכב כי מלך ישראל הוא עד שזעק
איוב ל׳ · שמואל א׳ כ״ח והכירו קולו · נָרֵב כֹּחַ יִתְחַפֵּשׂ לְבוּשִׁי · וַיִּתְחַפֵּשׂ
מלכים א׳ כ״ב שָׁאוּל וַיִּלְבַּשׁ בְּגָדִים אֲחֵרִים · וַיִּתְחַפֵּשׂ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל ·
ירמיה ט׳ · תהלים קכ״ז חצץ חֵץ שָׁחוּט לְשׁוֹנָם · כְּחִצִּים בְּיַד גִּבּוֹר ·
הדגש לחסרון אות הכפל וענינם ידוע ·
שמואל א׳ כ׳ הֲלֹא הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה · ה״וד נוסף והיתה הצר״י ראויה
להדגש ובא הנה תמורתו וכמוהו ואין קצה למרכבותיו
שהוא כמו קץ והה״א נוספת והצרי תמורת הדגש בי
שופטים ה׳ שרש קץ קצץ · והפעל ממנו מִקּוֹל מְחַצְצִים ·
רוצה לומר יורי החצים · ובשרש הזה מענין חצי שהוא
איוב כ״א משרש חצה וּמִסְפַּר חֳדָשָׁיו חֻצָּצוּ · ואפשר שנקרא
החוץ מענין הזה לפי שהוא חוצה הדבר וחותך אותו ·
איכה ג׳ · משלי כ׳ וַיַּגְרֵס בֶּחָצָץ שִׁנָּי · יִמָּלֵא פִיהוּ חָצָץ · נקראו כן
האבנים הקטנים עד מאד כמו החול כאילו הם חתיכות
תהלים ע״ז גדולות · אַף חֲצָצֶיךָ יִתְהַלָּכוּ · הם הברקים או אבני
הברק וקראם כן לפי שהם משברים ומחתכים העשבים
משלי ל׳ והאילנות · וַיֵּצֵא חֹצֵץ כֻּלּוֹ · יש מפרשים אותו מאוסף
והנכון שהוא מהענין הזה שפירשנו מענין החתיכה
ויהיה חוצץ פעל קל או שם תאר רוצה לומר אף על פי
שאין לו מלך יצא כולו ביחד מתחך ומורת העשבים
והאילנות להשחתת ·
ישעיה ה׳ חצב וְגַם יֶקֶב חָצֵב בּוֹ · פעל עבר · עַל כֵּן
הושע ו׳ חָצַבְתִּי בַּנְּבִיאִים · על דרך משל לרוב
תהלים כ״ט דבורו בהם כאילו מכתת אותם בדבריו · קוֹל יְיָ חֹצֵב
זכריה ו׳ · ישעיה כ״ב לַהֲבוֹת אֵשׁ · ובורות חֲצוּבִים · כִּי חָצַבְתָּ לְּךָ פֹּה קָבֶר
ישעיה ו׳ · ישעיה כ״ב עַל הַחוּצָב בּוֹ · חֹצְבִי מָרוֹם קִבְרוֹ · ה״יוד נוספת
דברים ח׳ והכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · תַּחְצֹב
איוב י״ט נְחֹשֶׁת · והנפעל לָעַד בַּצּוּר יֵחָצְבוּן · ושלא נזכר
ישעיה נ״א פועלו מהכבד הדגוש הַבִּיטוּ אֶל צוּר חֻצַּבְתֶּם · והפעל
ישעיה נ״א · מלכים ג׳ הכבד הַמְחַצֶּבֶת רַהַב · והשם וְאַבְנֵי מַחְצֵב · ענין הכל
הכריתה כענין פסילה ·
במדבר ל״א · במדבר ל״א חצה אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה · וְחָצִיתָ אֶת הַמַּלְקוֹחַ ·
ישעיה ל׳ עַד צַוָּאר יֶחֱצֶה · כלומר יחלק הגוף כי
עד צואר יהיה מכוסה באותם המים ומן הצואר ולמעלה
יהיה מגולה כמו שאמר עד צואר יגיע והוא משל על
השחתת מלך אשור כל הארץ עד שתהיה קרובה
להיות נשחתת כולה כמו הבא עד צוארו במים שהוא
קרוב להיות טובע וזה שאמר עד צואר יחצה מדבר
תהלים נ״ה על המכורה שהכה מלאך יי׳ במחנה אשור · לֹא יֶחֱצוּ
איוב כ״א יְמֵיהֶם · פירוש לא יגיעו עד חצי ימיהם · יְחֻצּוּ בֵּין
שמות כ״א · בראשית ל״ג בְּנָעָם · וְחָצוּ אֶת כַּסְפּוֹ · וַיַּחַץ אֶת הַיְלָדִים · והשם
במדבר ל״א · במדבר ל״א וְהָיְתָה הַמֶּחֱצָה חֵלֶק הַיֹּצְאִים · וַתְּהִי מֶחֱצַת הָעֵדָה ·
ויקרא ו׳ · שמות ל״ח ומשקל אחר מַחֲצִיתָהּ בַּבֹּקֶר · ומ״א אַמָּתַיִם וָחֵצִי ·
שמות כ״ז ובסמוך חֲצִי הַיְרִיעָה · והכבר בא כן מבלי סמיכות והנו
מלכים א׳ ג׳ אֶת הַחֲצִי לְאֶחָת · והכבר כתבנו דקדוקו עוד בחלק
תהלים קי״ט · שמואל ב׳ הדקדוק · ומשקל אחר חֲצוֹת לַיְלָה · והנפעל וַתֵּחָץ
מלכים ג׳ לְאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמָיִם · וַיֵּחָצוּ חֲצִי הָעָם · כלם ענין
חלוקה בין שיהיו החלקים בשוה או בלא שוה ·
ישעיה מ״ט · נחמיה ה׳ חצן וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן · חָצְנִי נָעַרְתִּי · ומ״א
תהלים קכ״ט וְחִצְנוֹ מְעַמֵּר · ענינם ידוע ויש מפרשים
כנף הבגד פלדא בלעז ·
דה״א כ״ה חצר וַיְהִי בְּאֶחָד לַמְחַצְּרִים וְלַמְשֹׁרְרִים · והכבר
דה״ב ה׳ אחר מַחְצְרִים בַּחֲצֹצְרוֹת · משפטו מחצירים
ענינם תוקעין בחצוצרות כי הצר״י נפולה בחצוצרות
וכן הצר״י למחצצרים ובמחצצרים ואיננה נקראת חשנית
ואפס

ואף על פי שהיא כתובה בשין ישכר השנית · את החצר הפנימית · החצר החיצונה · ורובם בלשון נקבה · ונמצאו ובלשון זכר לפני החצר הפנימי · בלשכת גמריהו בן שפן הסופר בחצר העליון · את קלעי החצר את עמודיו · ויבאו אל המלך חצרה · מלעיל כי ההא נוספת · והקבוץ רמוס חצרי · ובלשון נקבות מן הבתים ומן החצרות · הוא יבנה ביתי וחצרותי · בחצרות בית יי · ומשקל אחר והיתה נוה תנים חציר לבנות יענה · חציר לקנה ותומא · שניהם ענינם כמו חצר והוא ידוע · ובתי החצרים · בחצריהם ובטירותם · חצרים תשב קדר · כל אלו והדומים להם הם הכפרים והפרזות שאינם מוקפות חומה שהם כמו חצר · וענין אחר אולי נמצא חציר · וצמחו בבין חציר בערבים על יבלי מים · חציר בבקר יאכל · מצמיח חציר לבהמה · בחציר גגות · ענינם עשב · ורבי יונה פירש וצמחו בבין חציר מענין הראשון כמו חצר · ואת החציר ואת הבצלים · הוא הנקרא בלשון רז״ל כרתי וכתי והוא שקורין לו בלעז פוריש ·

חקק הוי המחוקקים חקקי און · חוקקי בסלע משכן לו · הויו נוספת וכן יוד הוצבי וכבר כתבנו הדומים להם בחלק הדקדוק · חקקים בששר · ודקות עליה עיר · בחקו חוג על פני תהום · בחקו מוסדי ארץ · ונרפו שניהם לחקל · על לוח אתם ועל ספר חקה · והוא בכפיק ענינו חקוק אותה · ושלא נזכר פעלו בספר יחקו · ונרפת לחקל · והנפעל מהדגש וישבה מחקק · ובנין פועל במחוקק במשענותם · ומחוקק מבין רגליו · חלקת מחוקק · ירדו מחוקקים · כלם ענין כתיבה · ופירוש ומחוקק מבין רגליו כי דרך המושל להיות סופר יושב לרגליו · ופי׳ חלקת מחוקק בדעת התרגום · והשם חקקי און חקקי לב · פירוש שהלב חוקק וחושב עליהם איך לא באו למלחמה · ולפי שנתן ליכתב משפט האדם שיש לו עם חברו ומה שראוי לו ליקח ממנו נקרא חק כי חקך וחק בניך נתנו · כי חק לכהנים מאת פרעה · הטריפני לחם חקי · כי ישלים חקי · המכות והנגעים המכאיבים אותי תמיד בכל יום כאילו הם לי לחק · מחקי צפנתי אמרי פיו · ממנתי היה לצפון בלבי אמרי פיו · לבלי חק · הפך המשפט והמצוה · ובהא הנקבה חקת אחת לכם · זאת חקת התורה · והקבוץ חקות עולם תמיד · את חקותי תשמרו · ויתכן לפרש מזה ומחוקק מבין רגליו · חלקת מחוקק · והוא המושל ונקרא כן כי הוא משים החקים בארצו ופי׳ ומחוקק מבין רגליו שלא יסור מושל מזרעו · ומבין רגליו כמו היוצאת מבין רגליה · ופי׳ חלקת מחוקק תחלת הפסוק וירא ראשית לו פי׳ ראה ובחר בתחלה לעצמו לקחת חלקו מעבר לירדן כי ראה כי שם חלק מלכים ומושלים בתים ספונים ואוצרים · וכן יי מחקקנו · שנתן לנו החקים ·

חקה מחקה על הקיר סביב · מישר על המחקה · ותתחקה על שרשי רגלי תתחקה · והוא מענין חקק ·

חקר וחקרת וחקרת ושאלת · חקרתני ותדע · הלא אלהים יחקר זאת · כי אחקר את אבי · חקרני אל ודע לבבי · לכו חקרו את הארץ · והנפעל לא נחקר משקל הנחשת · כי לא יחקר כי רבו בארבת · והכבר אזן וחקר תקן משלים · והשם אין חקר לתבונתו ·

חקר אלוה תמצא · בחמש נקודות · גדולים חקרי לב · פי׳ שהלב חופש וחוקר עליהם הדבה איך נפלנו ולא באו למלחמה · ור׳ יונה פי׳ תאר על משקל יראי אלהים והענין שלבותם מגיעי׳ לתכלית מחקר הגדולה והשררה · ובתוספת מם אשר בידו מחקרי ארץ · כבסגול ההם ענינו רוב החיפוש ·

חרר ועצמי חרה מני חרב · וחרה נחשתה · על כן חרו יושבי ארץ · והנפעל נחר מפוח מאש · אף כי אש אכלתהו ויחר · ועצמות יחרו · את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר · קמץ לפי שהוא בינתי ואם הוא עבר הוא קמץ מפני הזקף · ובחירק החית נחר גרוני · ועצמותי כמוקד נחרו · ופירוש נחר מפוח מאש אמר שהמפוח שהוא הכלי שנופחין בו האש נדלק ונשרף מרוב התמדתו באש והעופרת הם והוא שמשימין הצורפין עם הכסף בצרפו כדי שלא יכלה האש הכסף ואומר כי המפוח נשרף מרב נפחו באש והעופרת תמם וצרוף צרף לשוא ורעים לא נתקו והוא משל על ישראל שדבר הנביא אליהם השכם והערב כאילו נשרף מרוב דברו אליהם כלומר נחר גרונו בקראו אליהם תמיד וכן אמר במקום אחר על כן חצבתי בנביאים הרגתים באמרי פי ועם כל זה לא יוסרו ולא יאמינו לקול הנביא · והשם ושכן חררים במדבר · ענין השריפה והחרלקת מרוב החמימות · והאחד מן חררים חרר או חררה ומורת אמרו לעוגה הנאפת על הגחלים חררה כאמרם ולא חררה על גבי גחלים וזולתו לפי שנשרפו פני׳ה נקראת כן · ובתלמוד ירושלמי מפרש מזה סלי חורי ר״ל שהיו הסלים מלאים חררות · ומן הענין הזה והשרש הזה בהכפל הלא לחרחר ריב · כלומר להדליק הריב ולהבעירו והוא מקור מן הדגש ופתח החי״ת האחרונה מקום צרי · ומזה עוד ובחרחר ובחרב · והוא חולי השורף מרוב החמימות ·

חרב חרבו פני האדמה · ונהר יחרב ויבש · האומר לצולה חרבי · ושערו חרבו מאד · החי״ת תקרא בקמץ חטף והוא צורי כמו שמו ושערו · וכתב רבי יונה כי אנשים היו קוראים אותו כמו חרבו פני האדמה והיו מפרשים אותו גם כן צורי מן הדגוש על משקל פרקו נזמי הזהב והוא השיב אותם מפני המסורת שהוא על חרבו מאד לית וכותיה ועל חרבו המים אומר המסורת שהם שנים ובפסוק · ושלא נזכר פועלו אשר לא חורבו · והפעל הכבד וכל הנהרות החריב · ואחריב בגפ פעמי · והחרבתי את ימה · והשם מכל אשר בחרבה מתו · ונתתי יאורים חרבה · וישם את הים לחרבה · ומא יהי נא חרב אל הגזה · ועל כל הארץ חרב · בחרב בציה שאון זרים תכניע · חרב אל מימיה ויבשו · והקבוץ בלשון נקבות ולא צמאו בחרבות · ומא בחרבתי קיץ · ומשקל אחר ובחרחר ובחרב · בשש נקודות · והתאר טוב פת חרבה · וכל מנחה בלולה בשמן וחרבה · ענין היובש והעגוב והחמימות · ופי׳ בחרב בציון כחום במקום ציה שהיא צרה שאין לה הנחה כן תכניע שאון זרים הכנעה בלי תקומה · חרב בצל עב · כמו מי ששכב במקום חם ואחר כך בא במקום קר זהו כצל עב שלא יוכל לסבול כן יענה ויכניע זמיר עריצים עד שלא יוכלו לקום · והא חרב ליי ולגדעון · ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות · קח לך חרב חדה תער הגלבים · משיגהו חרב

בלי תקום · כשש נקודות כל דבר חבורת יקרא חרב או ברזל או אבן החדודה כמו חרבות צרים ר"ל חדודי הצורים והוא שם כלל פעמ' ופעם פרט על הסיף כמו ויעש לו אהוד חרב · וכתתו חרבותם לאתים · והדומים להם · ועל התער קח לך חרב חדה · וכן נקראת המקבת שמסתתי' בה האבני' חרב כי חרבך הנפת עליה ותחללה · וכן הכשיל שמפילי' בו העצ' ומגדלותיך יתץ בחרבותיו · הנתונים אל הסוללות ואל החרב · בחרבותיהם סביב · והפעל מזה חרבו כל פריה · חרוב והחרם אחריהם · והנפעל נחרבו המלכים · והמקור שלא נזכר פועלו החרב נחרבו המלכים · ומא והעיר הזאת תחרב · והגוים חרוב יחרבו · והערים הנושבות תחרבנה · למען יחרבו ויאשמו · ויתכן מזה הענין ושערו חרבו מאד · והנפעל עיר נחרבת · ועריו בתוך ערים נחרבות · והכבד החריבו מלכי אשור · החרבתי חוצותם מבלי עובר · ואת מחריב ארצנו · מהרסיך ומחריביך ממך יצאו · בתוך ערים מחרבות · ושלא נזכר פעלו אמלאה החרבה · והתאר חרב הוא מאין אדם · אשר ירושלים חרבה · תבנו החרבות · בקמץ חריש והוא מא' ובצרי חריש והערים החרבות והנשמות והנהרסות · בן תחיינה הערים החרבות · וקמץ החית בהם לתפארת · והשם וחדשו ערי חרב · לחרבות חרב שממה · ובוא הנקבת ועריכם יהיו חרבה · ואתנך לחרבה ולחרפה · לחרבות חרב שממה · אבל בשעלים בחרבות · הוא מא' האחד ממנו חרבה בשקל בסערה השמים · ואפשר שהו' תאר · ודרשו מחרבותיהם · כלם ענין חרבה וידוע ·

אא' הסות בסתם כנגד הספיכות כי המוכרת הסות מסוף סתם והלוס בקמץ כמו פרכות בנספתותיהם אבל מס הסוא לשון סרבן הסות בקמץ מסף כמו הסועלים בסרבות ועל זמו סרבות לבנם יש פלונתא אם הסות מסוף סתם והוא לשון סרב או בקמץ מסף והוא לשון סרבן :

חרג ויחרגו ממסגרותיהם · ויפתרו תרגום ומחורים אימה ומשווניא חרגת מותא · ויש לפרשו כמו הפוך ויתגרו וכבר זכרנוהו בשרשו ·

חרד וחרד ופחד · וכל העם חרדו אחריו · וחרדו לרגעים · ויחרד יצחק · והתאר מי ירא וחרד · כי היה לבו חרד על ארון האלהים · החרדים אל דברו · והשם חרדה גדולה · ותהי לחרדת אלהים · ר"ל חרדה גדולה וכבר כתבנו הדומים לו בשרש אפל · חרדת אדם יתן מוקש · והקבוץ חרדות ילבשו · והפעל הכבד וכל המחנה החריד · להחריד את גוש בטח · רוצה לומ' שהיה בטח · ועניני ענין הפחד בתנועת הגוף כשיבא לאדם פחד פתאום יתנועע כל גופו · ובענין התנועה מבלי פחד הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת · כלומר התנועעת בעבורנו והסעת כליך ממקום למקום ופנית לנו מקום · וכן ויחרדו בנים מים · ויחרדו זקני העיר לקראתו · יחרדו כצפור ממצרים · פי' ינועו וכלם בסגול הרי"ש · אבל יחרדו האיין בשוא · וכן וכל העם חרדו אחריו · ענין תנועה ·

חרה על הרועים חרה אפי · ויחר אפי בו · פן יחרה אף יי · והמקור בחרות אפם בנו · ומקור אחר השיבות מחרון אפך · שאם היה שם היה לו לומ' מחרון בקמץ החית כי איננו סמוך ואפך הוא הפעול

והנפעל בני אמי נחרו בי · כל הנחרים בך · והתתפעל אל תתחר במרעים · אל תתחר במצליח דרכו · בשקל אל תתגר ויתכן שיהיה שרשו תחר או תחרה ומשקל תתחר תפעל והה נכון מפני פתחותו ואילו היה על משקל תתגר היה קמץ כמוהו · והפעל הכבד החרה החרים · ויחר עלי אפו · ענין הכל הכעס ועקר הענין חמימות כי מרוב החמימות יכעוס האדם ופירוש תחרה החויק חמם עצמו להתחזק במלאכת · והשם כי חרון אל כל המונה · תשלח חרונך · ומא מה חרי האף הגדול הזה ·

אא' אבל התתפעל את הסוסים ותתחרה כלרו תונא כסרם תסרם :

חרז צואריך בחרוזים · ענקים והם אבנים טובות ומרגליות נקובות מחוברות בחוט והם נקראי' חרוזים וענקים וכן פי' רבי יונה ז"ל וארזים במרכלתך · האלף תמורת הית וכבר זכרנוהו בשרש ארז וכן אמרו ר"ל מחרוזות של דגים והם הדגים המחוברי' יחד בחוט או בגמי ומזה קראו לקצות בתי השירים שהם דומים זה לזה בתכלית בשלש אותיות או בשתים חרוזים ·

חרט ויצר אותו בחרט · וכתוב עליו בחרט אנוש בשש נקודות הוא עט סופרים ופי' בחרט אנוש ה' כתב מפרש שכל אנוש יוכל לקרותו והנכון כי לפיכך אמר בחרט אנוש להורות שיעשה המעשה ממש ולא יחשוב שתהיה כתיבה זו שמצוהו לכתוב במראה ה' הנבואה לבד כמו שהם רוב המעשים הנראים לנביאים במראה הנבואה לבד כמו ערום ויחף שצוה לישעיהו ואשת זנונים להושע ותגלחת ראש וזקן ליחזקאל והדומים להם כי כל המעשים האלה לא היו אלא במראה הנבואה לבד · ויש מפרשים ויצר אותו בחרט בתפוס · בשני חריטים · בשני כיסים · וכן המטפחות והחריטים · וכן נקרא הכיס בערבי כריטה והכ"ת בעברי כף בערבי במקומות רבים ·

חרך לא יחרוך רמיה צידו · פירושו לא יחרוך איש רמית צידו וענין הפסוק כתב א"א ז"ל שקבל כן פירושו כי דרך הצידים שיצודו העופות שיעשו כויה בראש הכנף כדי שלא יברחו מידם ואינו מקצץ כנפיהם בעבור שישארו בכנפיהם והם נראי' יפים למכרם ואותו הציד שהוא בעל רמית לא ישאר צידו בידו עד אשר יעשה לו כויה כי קודם יעוף מידו ויאבד ממנו וזה על דרך משל על עושר וממון שיקבץ בחמס וברמית כי ב במהרה יאבד וענין החרוך ידוע בדברי ר"ל באמרם רב ספרא חריך רישא ובלשון ארמית ושער ראשהון לא התחרך · מציץ מן החרכים · מן החלונות · תרגום בעד החלון מן חרכא ·

חרל תחת חרול יספחו · כסו פניו חרולים · יש מפרשים כי הוא עשב דומה לקוצי' אורטיגש בלעז ויש מפרשים שהוא הקוץ שמעמידין בפרח שלו הגבינה קרדון בלעז ·

חרם ואת כל הנשמה החרים · והחרים יי את לשון ים מצרים · חרוב והחרם · והחרמתי את עריהם · פן תחרימו · פירושו ולקחתם מן החרם · ושלא נזכר פועלו זובח לאלהים יחרם · כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה · פירשו ר"ל באדם היוצא ליהרג ואמר ערכי עלי או דמי עלי או אדם אחר אמר עליו ערך זה עלי או דמי זה עלי אינו חייב כלום שהרי

זה כמת הוא והמת אין לו ערך ואין לו דמים לפיכך אמר לא יפדה מות יומת כלומר אחר שמות יומת אין לו פדיון · יחרם כל רכושו · והשם כל חרם בישראל · בשש נקודות · ועל עם חרמי למשפט · ענין כלם ענין הריגה וכריתה והשחתה ואיבוד ויש לפרש מזה איש חרמי וכן ת"י גבר דחייב קטול · וענין והחרים יי את לשון ים מצרים ענין כריתה וגזירה . בענין לגוזר ים סוף לגזרים · וענין כל חרם בישראל · כל חרם אשר יחרים איש ליי מכל אשר לו · אף על פי שאין הדבר משחת וכלה אצל המחרים אותו הוא כאילו משחת שלא יהנה ממנו · וקרוב לענין זה יצודו חרם · והוא בחמש נקודות · יצודהו בחרמו · שלחת ארשת איש חרמי · משטח חרמים · מצודים וחרמים · ענינם מכמורות ורשתות יצודו בהם · או חרם או שרוע · פירשו רז"ל חרום זה שחוטמו שקוע בין שתי העינים שכוחל שתי עיניו כאחת ·

חרס האומר לחרס ולא יזרח · בשש נקודות · בטרם יבא החרסה · ענינם השמש · ומזה נקרא שער המזרחי בבית המקדש שער החרסית לפי שהיה מכוון כנגד זריחת השמש וי"ת מכון מלמעלה החרס עד ולא מיעל שמשא · וענין אחר ובגרב ובחרס · והוא הגרב היבש נקרא חרס לפי שמחככין אותו בחרס כמו שאמר ויקח לו חרש להתגרד בו ·

חרף עם חרף נפשו למות · גלה ופרסם עצמו במלחמה למות · וכן בחרפם בפלשתים · והחית מעמדת בגעיא ויש קוראים אותה חטף קמץ ולאותה הקריאה יהיה מקור מן הקל ויש מפרשי בחרפם לשון חדוד ובא כענין וכליותי אשתונן כלומר בהתחממם לבם והתחדדם אליהם · והתרגום אשר חציו שנונים תירוהי מחרפין ותרגום בחרב חדה בחרבא חריפא · וכן בדברי רז"ל סכינא חריפא · והיא שפחה נחרפת לאיש · מיועדת ומפורסמת · וכן בדברי רז"ל האומר חרופתי ביהודה הרי זו מקודשת · ופירשו רז"ל בשפחה כנענית חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי הכתוב מדבר והוא פירו' והפדה לא נפדתה פדויה ואינה פדויה · וכן בלשון גידוף לפי שהוא גילוי הטומן ופרסומם חרפתי את מערכות ישראל · את מי חרפת וגדפת · כי לא אויב יחרפני · ופעל הקל וחרפות חורפיך נפלו עלי · ואשיבה חורפי דבר · לא יחרף לבבי · ומזה לדעת המתרגם בחורפם בפלשתים שתרגם כד חסידו פלשתאי ותרגום חרפה חסודא · ופי' לא יחרף לבבי מענין בימי חורפי שענינו בימי נערותי · וא"א ז"ל פי' לא יחרף לא יסוג אחור כלומר לא יסוג אחור לבבי מאשר אמרתי כי לא חטאתי · ובערבי יקרא מנחו"אף הדבר הנסוג אחור · והשם חרפה שברה לבי · חרפה וגדופה · והקבוץ ואלה לחרפות · וחרפות חורפיך · וענין אחר וכל בהמת הארץ עליו תחרף · פי' תעמוד שם בימי החורף · וקיץ וחורף · והכיתי בית החורף · מחורף עצל לא יחרש · פירושו מקור החורף ידוע ·

חרץ לא יחרץ לבני ישראל לאיש את לשונו · פי' לא הניע איש פיהו את לשונו לישראל הלמד לאיש נוספת כלמד והשלישי לאבשלום והדומים לו · או פירו' לאיש מבני ישראל כלומר אפילו לאיש אחד מבני ישראל לא חרץ אחד מהם לשונו ואין צריך לומר לכלם ביחד · לא יחרץ כלב לשונו · אז תחרץ · ענין התנועה · והתאר מחשבות חרוץ אך למותר · והון אדם יקר חרוץ · פירוש כמו הפוך והון אדם חרוץ יקר · ויש מפרשים חרוץ שם ופירוש היקר שבהון האדם הוא החריצות · ולרבים יד חרוצים תעשיר · ונפש חרוצים תדשן · בקמץ החית לפי שהוא מן הדגושים לולי הריש ענין הכל התנועה ופי' חרוץ חרוצים אנשים המתנועעים על טרפם ועושין מלאכתן ביושר ובמשפט שהם חרוצים וזריזים לקנות העולם הזה והעולם הבא והם הפך העצלים הרמאים כי ענין חרוץ גם כן ענין גזירת ומשפט כמו כן משפטך אתה חרצת · פי' גזרת · וכן בעמק החרוץ · ואמר בו התרגום במישר פלוג דינא · ומזה עוד כי כלה ונחרצה · ופירוש והכלה נחרצה · הדרך הנפעל בארנו בשרש חלה · אם חרוצים ימיו · החית בשוא ופתח לפי שהם פעולים כלומר גזורים ·

כליון חרוץ · כי לא בחרוץ יודש קצח · פירוש במורג חרוץ שהוא מחתך ודש התבואה כמו שאמר הנה שמתיך למורג חרוץ חדש · והוא כלי שדשין בו התבואה והוא לוח עץ ואבנים דקות תחובות תחתיו לחתוך התבן ולהוציא התבואה מקליפתה ושם הכלי מורג ונקרא חרוץ על שם מלאכתו שחותך הקליפה מעל התבואה ופירוש למורג חרוץ למורג וחרוץ ואף על פי שהם כלי אחד אפשר שיהיה שינוי בין מורג וחרוץ או יהיה פירושו חרוץ תאר למורג כלומר המורג שהוא מחתך היטב והוא כלי גדול וכבד אין ראוי לדוש בו הקצח והדומה לו לפיכך אמר כי לא בחרוץ יודש קצח · וכמוהו ובחריצי הברזל · בחריצות הברזל · ענין הכל החתוך והכריתה · וכן או חרוץ או יבלת · פירושו החתוך · ופירשו רבותינו ז"ל ריס של עין שנסדק או נפגם או שפתו שנסדקה או נפגמה · ונבנתה רחוב וחרוץ · הפירוש חרוצה בארץ · וכן במשנה חריץ שבין שתי חצרות חריצים ונעיצים וחרבה מזה דברו בו · חריצי החלב · אמר בו התרגום גובנין דחלבא ואפשר שנקראו כן לפי שמעשין אותן בשעושים אותם וחותכים מלאכתן למלאכת החרוץ ברישות · מחרוץ ומפז · ביריקרק חרוץ · וחרוץ בטיט חוצות · יוסף חרוץ עלי טיט · ענין כלם זהב ורי"ם אבנים טובות יקרות · וכתב רבי יונה ויתכן להיות ויד חרוצים תעשיר · נפש חרוצים תדשן מזה · רוצה לומר הסוחרים הגדולים הזהביים כלומר בעלי הזהב ·

חרק חרק עלי בשניו · שרקו ויחרקו שן · שניו יחרק · חרקו עלי שנימו · הוא חרוק השנים בהתקצף האדם על חבירו ·

חרש כי החריש לה · והחריש יעקב עד באם · לא אחריש בדיו · אל תחרש ממנו מעוק · אל יי אלהינו · החרישו אלי איים · מחריש לדעת · ויהי כמחריש · יחריש באהבתו · כלומר ישתוק על פשעיך שעשית כבר באהבתו אותך · ברך מתים יחרישו · גם הוא פועל עומד ופירושו לבדך מתים יחרישו שעושים עצמם כחרשים בשמעם בזביך · וכן אמר ותלעג ואין מכלים · ואפשר שהוא פעל יוצא וכן כלם מענין חרש כי השותק הוא כאילו אינו שומע מה ידברו האחרים ועושה עצמו כחרש · והפעל הקל

יש מפרשים גם אולי מקרים פעל יוצא ופירש מי שיכול לכסרים את סאויל שלא ידבר כלו ויסגר סכס ·

צורי אל תחרש ממני · ראית יי אל תחרש · כלומר אל תעשה עצמך כחרש · אזניהם תחרשנה · ותתאר לא תקלל חרש · ואזני חרשים תפתחנה · והשם חרש לאמר · בשש נקודות כלו חלנו כך בשתיקה שהיו עושים עצמם כחרשים שלא ירגישו בהם · וההתפעל ויתחרשו כל הלילה · ויתכן לפרש מזה הענין רוח קדים חרישית · כלומר חזקה שנעשו בני אדם כחרשים בהיותה וכן ת"י שתיקתא · ות"א על גבי חרשו חורשים · לא תחרוש בשור ובחמור יחדו · לולי חרשתם בעגלתי · על דרך משל · אם יחרש בבקרים · והשם בחריש ובקציר · לחרוש חרישו · ושם הכלי שחורשין בו את מחרשתו ואת אתו · למחרשות ולאתים · והנפעל ציון שדה תחרש · ורבי יונה פירש מזה הענין רוח קדים חרישית · כלומר חרוה שהיא בזמן החריש שהיא קרה ויבשת ·

חרושה על לוח לבם · חרותה · וענין אחר ואביו

איש צרי חרש נחשת · ותתאר וחרש לא ימצא בכל גבול ישראל · הפסל נסך חרש · וחרשים המה מאדם · חרשי משחית · וחרש בסמוך חריש פתוחה כי הוא מן הדגושים ולולי הריש היה דגוש לכן לא תשתנה תנועתו בסמיכות כמשפט כל הדגושי ·

חרש ברזל מעצד · חרש עצים נטה קו · מעשה חרש אבן · אלה הם סמוכים לפיכך הריש פתוחה · ומ"א אבי גיא חרשים כי חרשים היו · ההית בשוא ופתח והוא מן הקלים · והשם ובחרשת אבן למלאת ובחרשת עץ ויתכן להיות שם לוטש כל חורש נחשת וברזל · בפלס ואת היותר החרמנו · כלומר מחודד כל אומנות נחושת הברזל · ואת קרדמו ואת מחרשתו · כלי מוכן לכל מלאכת החורש · וענין אחר אל תחרוש על רעך · חורשי און · יועץ וחכם חרשים · בפלס חכמים ענינם ענין מחשבה · ומזה הענין פעל כבר עליו שאול מחריש הרעה · ויתכן מזה הענין והחרש והמסגר · כלומר החכמים החשובים בעלי חכמה ועצה או יהיה מהענין הראשון כלום הגדולי שהיו שותקין והם ועושין עצמן כחרשים כדברים · ות' אומניא ותרעיא · והא חורש מצל · ענינו סעיף וקראו מצל לפי שצילו רחב · וכן בקעובת החורש והאמיר · והוא יושב בחרשת הגוים · וישב דוד בחרשה · והוד במדבר זיף בחרשה · ובחרשים בנה בירתיורות ומגדלים · תרגום ביער בחרשא ·

חרש

יבש כחרש כחי · וכלי חרש אשר תבשל בו · בשש נקודות · ואת חרשיה תגרמי · עד השאיר אבניה בקיר חרשת · פי' שברו אבני החומה בכלי חרש · ויקח לו חרש להתגרד בו · לפי שהכה אותו השחין כשחי יבש היה צריך חרש להתגרד בו · ור"מ ויקח לו חרש חולי הגרב היבש כמו ובגרב ובחרס פירו' בחר לעצמו איוב זה החולי ששמו חרש משאר החולי' לפי שיהנה בו מעט בגרידה כי השחין קול זה החדיעו שיבור בעצמו בייסורין איזה חולי שירצה וזה הפי' רחוק ואפשר כי החולי נקרא כן בעבור שהוא יבש כחרס או בעבור שצריך חרש לו להתגרד בו · תחתיו חדודי חרש · מרגליות מחודדות כשמש מן האומר לחרס ולא יזרח ·

חרת

חרות על הלוחות · בשעם חוקק כמו שפירשנו חרושה על לוח לבם ·

חשש

תהרו חשש תלדו קש · וחשש לחבה ירפה · ופירושו ולשון לחבה ירפה והחשש ירפה פעל יוצא או יהיה פעל עומד כחבריו ופירושו וחשש בלהבה ירפה והחשש הוא הקש הדק והנבבת ·

חשב

ושאול חשב להפיל את דוד · ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה · ולא ידעתי כי עלי חשבו מחשבות · ומחשבה עלי לשבורה · יחשב תהום לשיבה · פי' הרואה התהום לכן יחשבהו לשיבה · והכבד חשבתי ימים מקדם · ואחשבה לדעת זאת · מה תחשבון אל יי · לב אדם יחשב דרכו · ואלי יחשבו · והאניה חשבה להשבר · פירוש חשבו אנשי האניה שתשבר האניה על דרך וכל הארץ באו מצרימה שפירושו וכל אנשי הארץ · ותרעב כל ארץ מצרים · והדומים להם ענין מחשבה ידוע · ולפי שהאומנות הוא דרך המחשבה אמרו בן כענין והאומנות לחשוב מחשבות · מעשה חשב תעשה אתם · והשם וחשב אפדתו · בחמש נקודות · חשב בירושלם חשבנות · ודגש השין לתפארת וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · ואמ' רבותינו ז"ל מאי דכתיב מעשה רוקם כמעשה חושב אמר רבי אלעזר שרוקמין במקום שחושבים במתניתא תנא רוקם מעשה מחט ולפיכך פרצוף אחד חושב מעשה אורג לפיכך שני פרצופין · ואמרו כמו כן במלאכת החשבון וחכמת הפילוסופיא ובקש חכמה וחשבון · כי אין מעשה וחשבון · והמה בקשו חשבונות רבים · ודגש השין לתפארת רוצה לומר תחבולות ועיוני על מעשה הבורא למה עשה כך ולמה היה כך והוא עשה אותו ישר וכל מעשהו באמתה · ובענין המספר כמו כן לפי שהמספר תלוי במחשבה לא יחשב יי לו עון · והנפעל אך לא יחשב אתם הכסף הנתן על ידם · והפעל הכבד וחשב את שני ממכרו · ולא יחשבו את האנשים · וההתפעל ובגוים לא יתחשב וקרוב לענין זה לא חשב אנוש · כלומר לא היה יש להם ולא חשבם לסאומה וכמוהו נבזה ולא חשבנהו · אשר כסף לא יחשבו · ולחושבי שמו · יי יחשב לי · כלומר שיחשבו לפניו תפילותי ותחנותי וירגיש אל העני ואל הדלות שאני בו ומזה אמ' רז"ל לאיש נכבד אדם חשוב · והפעל אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה · פי' אין כסף לכל חבלים כי כלם היו זהב בעבור כי לא נחשב הכסף בימי שלמה למאומה · ונחשב לכם תרומתכם · מדוע נחשבנו כבהמה · כי במה נחשב הוא · הלא נכריות נחשבנו לו · לא יחשב לו פגול יהיה · רפאים יחשבו אף הם כענקים ·

חשה

למען ציון לא אחשה · פן תחשה ממני · ויחשו גליהם · עת לחשות · והפעל הכבד החשיתי מעולם אחריש · ואתם מחשים אל תעצלו · הלא אני מחשה · גם אני ידעתי החשו · יש אומרים כי הוא צורי והיה ראוי להפתח והנכון שהוא עבר כמשפטו ופי' כשאמר להם גם אני ידעתי הם החשו שלא דברו אליו עוד · ואשר הוא פעל יוצא והלוים מחשים לכל העם · כלם ענין שתיקה ·

חשך

חשך השמש בצאתו · חשך בערפיה · וחשכה לכם מקסום · ותחשך הארץ · תחשכנה עיניהם מראות · והשם וחשך על פני תהום · יגיה חשכי · ובתוספת מם ויהיה במחשך מעשיהם ·

מִידְעַי מַחְשָׁךְ · פירוש כאילו מידעי במקום חשך שלא
אראם ולא יבאו לבקרני
ואני חולה · בְּמַחֲשַׁכִּים
הוֹשִׁיבַנִי · כִּי מָלְאוּ מַחֲשַׁכֵּי
אֶרֶץ · הם הפחותים מבני
אדם שהם בחשך · וכן כַּל
יִתְיַצֵּב לִפְנֵי חֲשֻׁכִּים · תאר
בפלס ערומים · ותרגום
ומן הכא חרלים ומן עמא חשכיא · דלות ורעות השינן

ובישן · ומ"א חשם כַּחֲשֵׁיכָה כָּאוֹרָה · ונכתבה יו"ד המשך
אחר הצרי · והסמוך חֶשְׁכַת מַיִם · והקבוץ בלשון זכרים
אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים · והפעל הכבד וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם
אוֹר · בְּטֶרֶם יַחְשִׁיךְ · גַּם חֹשֶׁךְ לֹא יַחְשִׁיךְ מִמֶּךָּ · פירוש
לא יחשיך דבר ממך · שָׁלַח חֹשֶׁךְ וַיַּחְשִׁךְ ·

חשך וְלֹא חָשַׂךְ מִמֶּנִּי מְאוּמָה · וְאֶת עֲבָדוֹ יַחְשֹׂךְ
מֵרָעַת · מוּרְדָּף בְּלִי חָשָׂךְ · ופירוש שלא
חשך רודפו מלרדפו · וּמִפָּנַי לֹא חָשְׂכוּ רוֹק · אֲשֶׁר
חָשַׂכְתִּי לְעֵת צָר · חָשַׂכְתָּ לְמַטָּה מֵעֲוֹנֵנוּ · פירוש
מנעת מעונינו מלתתנו למטה ומלגמלנו כעונינו ·
גַּם מִזֵּדִים חֲשֹׂךְ עַבְדֶּךָ · וְחוֹשֵׂךְ שְׂפָתָיו מַשְׂכִּיל ·
וָאֶחְשׂוֹךְ גַּם אָנֹכִי אוֹתְךָ · קְרָא בְגָרוֹן אַל תַּחְשֹׂךְ ·
פירוש אל תחשוך הקריאה · וכן וְצַדִּיק יִתֵּן וְלֹא יַחְשֹׂךְ ·
ולא יחשוך המתן כי כלם פעלים יוצאים · אבל וְנִיד
שְׂפָתַי יַחְשֹׂךְ · ידמה שהוא פעל עומד · והנפעל לא
יֵחָשֵׂךְ כְּאֵבִי · כולם ענין מניעה · ובתחפנחס חָשַׂךְ
הַיּוֹם · פירש רבי יונה כמו חשך השמש ולא נמצא
זה הדקדוק בלשון הקדש אך פירושו במשמעו בענין
מניעה ויש בו מלה נסתרת והוא אורו כלומר מנע
היום אורו ואמר זה לרוב הצרה שתבא להם ·

חשל כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ · הפוך מן ויחלש יהושע
ודומה לו בלשון ארמית מְהַדֵּק וְחָשֵׁל ·

חשן לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן · חֹשֶׁן מִשְׁפָּט · קראו חשן
משפט לפי שהיו עליו האורים והתומים שהיו
מודיעים משפט האדם כשהיו שואלים בהם ·

חשף חָשַׂף יְיָ אֶת זְרוֹעַ קָדְשׁוֹ · חָשַׂפְתִּי שׁוּלַיִךְ ·
וַחֲשׂוּפַי שֵׁת · כמו חשופים · וכן וקרע לו
חלוני · וְרוֹפֵךְ חֲשׂוּפָה · חֶשְׂפִּי שׁוֹבֶל · פא הפעל
בסגול · חָשֹׂף חֲשָׂפָהּ וְהִשְׁלִיךְ · הֶחָשׂוּף יְעָרוֹת ·
בסגול · והשם מַחְשֹׂף הַלָּבָן · ענין כלם ענין גלוי ·
ומעניינם על דרך ההשאלה וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא ·
כלומר לקחת מים מגבא ואמר גבא שאין בו רק מעט
מים ואין אדם יכול לקחת מים ממנו בכלי גדול כי אם
בשבר כלי שיכול לסמוך שפתי השבירה בקרקע הגבא
ויקח מעט המים שבו וכשלוקח המים מן הגבא הנה
נשאר הגבא חשוף ומגולה לפיכך אמר לחשוף או לפי
שהמים הן בסתר בגבא וכשלוקח אותם הוא מגלה
אותם · וכן לַחְשֹׂף חֲמִשִּׁים פּוּרָה · כלומר לקחת כל
התירוש עד שלא ישאר ביקב כלום ונמצא כי החמשים
שחית חושב לא היו כי אם עשרים · כִּשְׁנֵי חֲשִׂפֵי עִזִּים ·
אמר בו התרגום כתרין גזרי עזין כלומר שני עדרים
קטנים מן העזים ·

חשק חָשַׁק יְיָ בָּכֶם · חָשְׁקָה נַפְשׁוֹ בְּבִתְּכֶם · והשם וְאֶת
כָּל חֵשֶׁק שְׁלֹמֹה · בחמש נקודות ענינם
כענין החפץ והרצון הוא · ומענין זה וְחִשַּׁקְתָּ אוֹתָם ·
מְחֻשָּׁקִים כָּסֶף · וַחֲשֻׁקֵיהֶם כָּסֶף · ענין הדוק ודבוק
כי היו לעמודים חוטי כסף מדובקים ומקושרים בהם
סביב כמו שעושין בחביות העץ להדק אותם · והשם
וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק ·

חשר וְחִשֻּׁקֵיהֶם וְחִשֻּׁרֵיהֶם הַכֹּל מוּצָק · ענין
קשור · וכן חַשְׁרַת מַיִם · ובמקומו בתלים
חשכת ור"ל חשרת מים קשור העבים זו בזו ובעת קשור
העבים זו בזו מרוב עביים שהם מלאים מים תחשך
הארץ ·

חתת הֵבִישׁ כָּל חַת מְרוֹדָךְ · חַתּוּ לֹא עָנוּ עוֹד ·
חַתּוּ גַלֹּלֶיהָ · הֵמָּה חַתִּים נְסוֹגִים אָחוֹר ·
הִתְאַזְּרוּ וָחֹתּוּ · והנפעל וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִחַת הוּא ·
וְנִחֲתָה קֶשֶׁת נְחוּשָׁה זְרוֹעֹתָי · פירוש ונשברה בזרועותי
והיה ראוי להיות ונחתה בדגש והוקל כמו ורחבה ונסבה
אבל כִּי שָׁם אֲרַם נְחִתִּים אף על פי שהוא דומה מזה
השרש טוב הוא לשומו משרש נחת לפי שאין ענינו
דומה לזה הענין · אַל תִּירָא וְאַל תֵּחָת · יֵחַת אֶפְרַיִם
מֵעָם · וּבְרֶגַע שְׁאוֹל יֵחָתּוּ · וְלֹא יִירְאוּ עוֹד וְלֹא יֵחַתּוּ ·
וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת · כלומר לא תשבר ולא תתבטל ·
והפעל הכבד הַחִתּוֹתָ כְּיוֹם מִדְיָן · וכזה מִשְׁפְּחוֹת
יְחִתֵּנִי · פֶּן אֲחִתְּךָ · וְשֹׁד בְּהֵמוֹת יְחִיתַן · הנה תמורת
הדגש כי הראוי בו כדרך חבריו יְחִתַּן בדגש התי"ו
והפירוש שפירש בו רבי יונה נכון שפירש מה שאמר
למעלה כי חמס לבנון יכסך אמר למלך בבל החמס
שעשית ללבנון שהוא ארץ ישראל יכסה אותך כלומר
ישוב החמס בראשך אחר שעשית כמה רעות לסוף
ישובו ויחולו על ראשך כי כן שד בהמות יחיתן כי השד
שיעשו החיות בטרפם טרף רב ימים רבים ולבסוף פעם
אחת יאספו עליהם הרבה אנשים ויחתו ויהרגו אותם כן
אתה כל החמס שעשית כמה שנים ישוב עליך בפעם
אחרת הכל ויכסך ויפה פירש אבל מה שכתב אותו
שרש בפני עצמו בשרש חית אינו נכון ואחר שמצאנו
שרש חתת טוב הוא לשומו משרשו ומענינו והנח
שבא תמורת הדגש אין תמורה כי כן דרך הלשון
במקומות הרבה ואם שרש יחיתן חית טוב שיהיה שם
ממנו אַל תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ · אבל לפי שהיו"ד פתוחה
ידמה שהיא מלה סמוכה לא שתהיה הה"א שרש וכבר
פירשנוהו בשרש חיה · ויש לפרש הפסוק פירוש אחר
עוד כי לפי מה שדמה ארץ ישראל ללבנון שהוא יער
מלא עצים דמה השוכנים בה לחיות שדרכן לשכן
בלבנון כמו שאמר ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה
ויו"ד יחיתן היא למלך בבל ופי' הפסוק החמס שעשית
לארץ ישראל והשוד שעשית לשוכנים בה שהחתות
אותם יכסך · ובפלס החתשלום וְהַחְתַּתִּי אֶת עֵילָם ·
וכבר אחר וְחִתַּתַנִי בַחֲלֹמוֹת · ושלא נזכר פעלו
וְנִלְכְּדוּ גִּבּוֹרֶיהָ חִתְּתָה קַשְּׁתוֹתָם · והחרק במקום שרק
כמו ופתחו שעריך תמיד · לא פתחה אזנך · מאתנן
זונה קבצה · ויש לפרש עוד חתתה במשמעו כפעל
הדגוש ומלת חתתה שבה אל בבל כלומר באילו היא
חתתה בחטאתיה קשתותיה גבוריה וזה הפירוש הוא
הנכון · והשם לִבְלִי חָת · ואפשר שהוא פעל עבר ·
ובמשקל השלם תִּרְאוּ חֲתַת וַתִּירָאוּ · ובמ"א וַיְהִי חִתַּת
אֱלֹהִים · והראוי חִתְּתָה בפלס צדקת יי · ובמ"א כִּי חִתִּית
גִּבּוֹרִים בְּאֶרֶץ חַיִּים · בְּחִתִּיתָם מִגְּבוּרָתָם בּוֹשִׁים ·
ובתוספת מם מְחִתַּת דַּלִּים רֵישָׁם · ובמשקל אחר
בהכפל הפא וְחַתְחַתִּים בַּדֶּרֶךְ · כלומר שברים ומורא

יבא לחם לזקנים בדרך שלא יוכלו לחלוך מרוב חולשת זקנתם וכלם ענין שבירה ׃

משלי כה **חתה** כי גחלים אתה חותה על ראשו ·
ישעיה ל חיתית איש אש בחיקו · לחתות אש
משלי ו מיקוד · תחת נערה כמבין · כפלם ותתע משפטם
תלים נב תחתת תתעה · יחתך ויסחך מאהל · ענינם ענין לקיחה ויתכן כי תחתת משרש נתת כלומר תרד ותחול הנערה כמבין ·

רד"ק ורש"י פירש יחתך לשון שבירה וכן תרגומו יתברינך והוא יותר נכון כי לשון חתיה אינו נופל רק על אש וגחלים והוא מכוין על משקל יעלך ויתכן גם לשקלו כמשקל יפנך ישקך מכוין משקל ׃

במדבר יז והשם קח את המחתה ·
כלי לחתות בו האש ·
שמות לה ומלקחיה ומחתתיה · והיו מחתות המנורה לחתות בהן אפר הפתילות שדלקו בלילה וכבו ׃

דניאל ט **חתך** נחתך על עמך ועל עיר קדשך · פירוש נגזר ורז"ל הרגילו בזה הלשון באמרם חתיכה של בשר במקום חתך · חולת אלו הרבה ·

איוב מא · יחזקאל לא **חתל** והתפל חתלתו · והחתל לא חתלת · לשום יחזקאל ל חתול · ענינם ענין חבישה ועטיפה ·

ירמיה לב · איוב יד **חתם** ואכתוב בספר ואחתום · חתום בצרור פשעי ·
שיר ד מעין חתום · כמו שאמר גל נעול והוא משל על בנות ישראל שנשמרות מחזנות או משל על כל ישראל כלומר שלא יזנו אחרי אלהים אחרים · אתה
יחזקאל כח חותם תכנית · כלומר אתה חותם התכנית ומשלימו כי
איוב ט כך הוא חתום כלו · ובעד כוכבים יחתום · כאילו חתם עליהם ויסתירם כמו שהחותם מסתיר הספר · ביד כל
איוב לז אדם יחתום · יש מפרשים על הגשם שובר שהגשמים יסגירם וימנעם מלצאת לדעת כל אנשי מעשהו כלומר מעשהו בשדה · וים על הקור שיסגור ביד כל אדם שלא יוכל לעשות מעשהו מפני הקרירות · ויש פירושים אחרים אבל אלו קרובים לענין הפסוקים · והנפעל
אסתר ג · אסתר ח ונחתם בטבעת המלך · ולגזרת פעול ונחתום בטבעת המלך · והוא בינוני ׃

שיר ח והשם שימני כחותם על לבך · פירוש כחותם על היד כן שימני על לבך ועל זרועך שלא תסירני משם

רד"ק ובמכלל הדקדוק כתב שהוא שבר ואינו נכון כעבור כתב שלפניו שהוא בינוני כי הוא קמוץ ·

כמו הטבעת שחותמין בו הכתבים שלא יסור מן היד
בראשית לח שיהא מזומן לחתום בו · וכן חותמך ופתילך · ובת
ויקרא טו אונקלוס עזקתך · והפעל הכבד או החתים בשרו מזובו · כלומר שסתם הזוב פי האמה וסגר אותה מרוב עביו כי פי זוב ושכבת זרע על שני פני האחד ריר שהוא יורד צלול והאחר שיהא עב ומרוב עביו יסגר פי האמה · וכבד אחד
איוב כד יומם חתמו למו · כלומר ביום יעשו חותם וסימן הגנבים בבתים ובלילה יחתרו באותו מקום שחתמו · וים יומם חתמו למו יסגרו למו שהם נסגרים ביום שלא יראם אדם והוו לא ידעו אור · והכלל כי ענין השרש הזה הוא ענין סגירה ולפי שהחותם הוא סוגר הספר נקרא כן וכן הקשירות שיעשה אדם על הדברים להסתירם נקראות חותם כמו שאמרו רז"ל חותמות שבקרקע מתיר אבל לא מפקיע ולא חותך ושבכלים מתיר ומפקיע וחותך אחר שבת ואחר יום טוב · ולפיכך נקרא המשלים חותם כאילו הוא סוגר הדבר שאין בו עוד לפיכך נאמר אתה חותם תכנית · וכן אמרו הפותח במשנה והחותם בתורה

מברך לפניה ולאחריה ולפיכך נקראת כתיבת העדים בספר חתימה כמו שאמרו עד שיאמר לסופר וכתוב ולעדים ויחתמו חולת זה הרבה לפי שהעדים הם השלמת השטר וסגירתו שאין אחריהם דבר ׃

שמואל א יח · דברים ז **חתן** ועתה התחתן במלך · ולא תתחתן בם ·
דה"ב יח · בראשית לד ויתחתן לאחאב · והתחתנו אותנו · ונקרא
שמות יח · שופטים יט אבי אשת האדם חותן חותן משה · ויחזק בו חותנו ·
דברים כז ואמה חותנת ארור שוכב עם חותנתו · והוא נקרא
בראשית יט חתן להם עוד מי לך פה חתן ובניך ובנותיך · שמשון
שופטים טו · שמואל א יח חתן התמני · כי אהיה חתן למלך · וכתב רבי יונה כי
שופטים ד אחי האשה יקרא לבעלה חותן מבני חובב חותן משה · לפי שמצא ויאמר משה לחובב בן רעואל המדיני ואומר ותבאנה אל רעואל אביהן דומה לו כי רעואל הוא יתרו וחובב בן יתרו ולא יתכן לפרש כך כי הלא אמר לו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים ויתרו הוא שהיה עמהם במדבר כמו שאמר וישמע יתרו כהן מדין וגו' אבל הנכון כי חובב הוא יתרו ורעואל אבי יתרו ומה שאמר אל רעואל אביהן הוא אבי אביהן כי כן דרך הלשון לקרוא לאבי אביו אביו ולבן בנו בנו ·
שיר ג והשם ביום חתנתו · כלומר ביום חופתו שהוא יום שנעשה חתן ואז יקרא חתן מפני הסמיכה אל חתנו ·
ירמיה ז · תלים יט קול חתן וקול כלה · והוא כחתן יוצא מחפתו ·
שמות ד כי חתן דמים אתה לי · נראה מסברא כי כמו שהיו קוראים לאדם ביום חופתו חתן כך היו קוראים לתינוק ביום המולו חתן כי עקר מלת חתן הוא ענין התחדש בשמחה · וכמו שתתחדש השמחה ביום החופה וכן תתחדש השמחה ביום המילה · ופירוש כי חתן דמים אתה לי אמר בתחלה ויהי בדרך במלון ויבקש המיתו כלומר שבקש המלאך להמית את משה מפני שלא מל אליעזר בנו והרגיש משה כי בעונש המילה היה וצוה את צפורה למול אותו כי הוא לא היה יכול מפני החולי שהיה כבד עליו · ותקח צפורה צור ותכרות את ערלת בנה ותגע לרגליו פירוש לרגלי משה כלומר אם מפני העונש הזה נחלית הנה דם המילה · ותאמר כי חתן דמים אתה לי פי' במולה את בנה אמרה כי חתן דמים אתה לי כלומר נעשית לי חיובם חתן לדמים ולהריגה בעלי וכשהגיעה מדם המילה לרגלי משה ורפה החולי ממנו
שמות ד אז הבירה ואמרה חתן דמים למולת · כלומר אתה שקראתיך חתן דמים אינך חתן לדמי ההריגה כי אם לדמי המולות ׃

איוב ט **חתף** הן יחתוף ומי ישיבנו · והשם אף היא
משלי כג כחתף תארב · בשש נקודות ענינם כענין החטיפה והגזל וכבר פירשנו בשרש חטף וה"א בחתף נף ויש אמרים כמו כף חשבעה לי כיום ורוצה לומר כי בעת שתוכל לחתף תלקחת תארב ׃

רד"ק טעית והיא מתחלפות וכן טעם וחשה ·

איוב כד · יחזקאל ח **חתר** חתר בחשך בתים · ואחתר בקיר ·
עמוס ט · יחזקאל ח אם יחתרו בשאול · חתר נא בקיר ·
שמות כב והשם אם במחתרת ימצא הגנב · ענינם כענין החפירה
יונה א וסוח ויחתרו האנשים להשיב אל היבשה · פירוש שהשליכו הברזלים שקורין אנקורש בים והיו חותרין בהם בקרקע הים להוציא הספינה אל היבשה או ויחתרו במחשבותם כלומר חקרו וחפשו עלות ותחבולות שיוכלו להוציא הספינה אל היבשה ; ויש מפרשים ויחתרו

ויתתרו במשוטרת לפי שבעלי המשוטרת הם כם לחופרים בים״

ואשר הם בני ארבע אותיות

חבצל חֲבַצֶּלֶת הַשָּׁרוֹן · והוא היו הנקבה כתיו שושנת העמקים והיא הנקראת ורד בלשון רז״ל רוזא בלעז״

חכלל חַכְלִילִי עֵינַיִם · תאר · והשם חַכְלִלוּת עֵינַיִם · ענינם ענין אדמימות העינים מרוב שתיית היין״

חלמש מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ · מצור החזק והתקיף · מֵחַלְמִישׁ צוּר · סמוך והצריך לומר מחוזק הצורים והוא כמו תולעת שני שני תולעת · ולפי שלא יפול לשון חלמיש אלא על צור אמר כלי זכר צור בַּחַלָּמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ · שַׁמְתִּי פָנַי כַּחַלָּמִישׁ״

חנמל וְשִׁקְמוֹתָם בַּחֲנָמַל · הוא מין ממיני הברד ורבינו סעדיה תרגם אותו בערבי אל צקיע והוא הקרח החזק שקורין לו בלעז יצא ששובר פרחי האילנות ומיבש הלחלוח״

חספס דַּק מְחֻסְפָּס · מגולגל הנטל ולדעת אנקלוס שתרגמו מקלף הוא מן מחשוף הלבן והעין הפעל נכפלת״

חרגל וְאֶת הַחַרְגֹּל מין ממיני הארבה״

חרטם לְכָל הַחַרְטֻמִּים וְהָאַשָּׁפִים · וְלֹא יָכְלוּ הַחַרְטֻמִּים · כמו מכשפים אלא שחלוקים בחכמתם כמו שאמר לַחַרְטֻמִּים וְלָאַשָּׁפִים וְלַמְכַשְּׁפִים · וכתב רבי אברהם אבן עזרא ז״ל כי החרטומים הם חכמי התולדות היודעים העיקרים ותולדות כל דבר וכל מעשים שיעשו כלם לפיכך קרא להם נבוכד נצר בעבור שהם יודעים עיקר החלומות ואיך תראה הנפש דמיונות בלילה״

חרמש וְחֶרְמֵשׁ לֹא תָנִיף · פי׳ מגל״

חרצב פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע · קשרים ואסרים · וכן אֵין חַרְצֻבּוֹת לְמוֹתָם · פירוש שלא יבאו להם יסורים ותחלואים בעת מותם כי במרגוע ובנחת ימותו״

חרצן מֵחַרְצַנִּים וְעַד זָג · הם הגרעינים הפנימים״

חשמל כְּעֵין הַחַשְׁמַל · מלאך ששמו כך והעין גוון שלו ראה מתוך האש · וכן אמרו רז״ל מעשה בתינוק שהיה דורש במעשה מרכבה והיה מבין בחשמל ויצא אש מחשמל ואכלתו ועוד אמרו כי חשמלה מורכבת באמרם מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות בשעה שהדבור יוצא מפי הקב״ה חשות בשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב״ה ממללות כלומר משבחות ומהללות השם ית׳ ויתכן שיהיה חשמל שם העין שהוא קרוב לעין האש כי אמר כעין החשמל מתוך האש ואמר כְּעֵין חַשְׁמַל כְּמַרְאֵה אֵשׁ בֵּית לָהּ סָבִיב מִמַּרְאֵה מָתְנָיו וּלְמָעְלָה · ואמר במראה השנית וּמִמָּתְנָיו וּלְמַעְלָה כְּמַרְאֵה זֹהַר כְּעֵין הַחַשְׁמַלָה״

חשמן יֶאֱתָיוּ חַשְׁמַנִּים מִנִּי מִצְרָיִם · אנשים

לא היהודי סלונזי קורי הקרליכלי השינוי ולא ידעתי מהיכן לקחו לוס׳ כן ושלא לא כמפלו קרליכלי בסנרי׳

גדולים והגדים כמו שנקרא מתתיה בתן גדול חשמונאי. או הוא שם למשפחה גדולה ששמה כך״

ולך כי מיני דול והמתרגם אומר כמי דסם קיימו שמנרים מכלמר ובני סם פס ומכרים:

אחשדרפנים אחשתרנים פירשתים בשרש האולף״

נשלמה אות החית

אות הטית

טבח טִבְחָהּ וְלֹא חָמָלְתָּ · וּטְבָחוֹ אוֹ מְכָרוֹ · שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ · וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן · וַיָּרֶם הַטַּבָּח אֶת הַשּׁוֹק וְהֶעָלֶיהָ · וְהַתֹּאַר · שַׂר הַטַּבָּחִים · לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת · והשם כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל · בסגול הטית · טָבְחָה טִבְחָהּ · וּבְהא הנקבה כְּצֹאן טִבְחָה · וְאֶת טִבְחָתִי אֲשֶׁר טָבַחְתִּי לְגֹזְזָי · והוא הָכִינוּ לְבָנָיו מַטְבֵּחַ · כולם ענין זביחה · ורבי יונה חלק מהם לענין בישול וכן עשו רוב המפרשים ודמו אותם ללשון הערב שאומר למבשל הבשר טבך והחילוף בעברי כף בערבי · ולפי דעתי אין צורך כי כולם יתפרשו ענין זבח״

טבל וְטָבַל הַכֹּהֵן · וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף · וַיִּטְבְּלוּ אֶת הַכֻּתֹּנֶת בַּדָּם · וְטָבַלְתְּ פִּתֵּךְ בַּחֹמֶץ · וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ · הַטְבֵּל אוֹתָהּ בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ · וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים · כולם ענינם כענין רחיצה אך יש הפרש ביניהם כי הרחיצה היא לנקות הדבר והטבילה היא פעמים נגיעת הדבר בדבר ·ולא מקצת הדבר או כלו · ועל דרך ההשאלה אז בַּשַּׁחַת תִּטְבְּלֵנִי · כלומר אפילו אם התרחצתי במי שלג אתה תרחצני בשחת כלומר שלא אנצל מן השחת · סְרוּחֵי טְבוּלִים בְּרָאשֵׁיהֶם · אומר על המצנפות שעל ראשם שהם סרוחים ויתרים תלוים לאחוריהם וטבולים ר״ל שהמצנפות טבולים בצבע · והנפעל נִטְבְּלוּ בִּקְצֵה הַמָּיִם״

טבע טֻבְּעוּ גוֹיִם בְּשַׁחַת עָשׂוּ · טָבַעְתִּי בִּיוֵן מְצוּלָה · וַיִּטְבַּע יִרְמְיָהוּ · ושלא נזכר פועלו מהדגש טֻבְּעוּ בְיַם סוּף · ושלא נזכר פועלו מהנוסף הָטְבָּעוּ בַבֹּץ רַגְלֶיךָ · עַל מָה אֲדָנֶיהָ הָטְבָּעוּ · ענין הכל צלילה ושקיעה · טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז · וַיָּסַר פַּרְעֹה אֶת טַבַּעְתּוֹ · וְיָצַקְתָּ לּוֹ אַרְבַּע טַבְּעֹת זָהָב · כלם ענינם ידוע יש מהם בחותם ויש מהם בלא חותם ויש מהם בית יד לבדים להכנים בהם בדים וכיוצא בהם״

טבר מֵעִם טַבּוּר הָאָרֶץ · יוֹשְׁבֵי עַל טַבּוּר הָאָרֶץ · הטבור באדם ידוע והוא השורר וכדברי רז״ל הרבה באמרם פיו סתום וטבורו פתוח חולת זה הרבה ולפי שהטבור אמצע הגוף קורא למקום אמצע הארץ וגבוה טבור מעם טבור הארץ · יושבי על טבור הארץ״

טהר ובא השמש וטהר · וטהרה ממקור דמיה · (ויקרא כב · ויקרא יב)
הלא ארחץ בהם וטהרתי · טהרתי מחטאתי · (מלכים ב ה · משלי כ)
וישב בשרו לו וטהר · צורי במקום עתיד והוא כמו (מלכים ב ה)
ותטהר · לא תטהרי אחרי מתי עוד · פירוש לא תטהרי (ירמיה יג)
אחרי שנטמאת ואם תאמרי שתטהרי מתי עוד · לפני
יי תטהרו · והתאר והאיש אשר הוא טהור · ובסמוך (ויקרא טז · במדבר ט)
וטהר ידים · חטית והתוא (איוב יז)
נקראים בקמץ חטף · מן
הנחמה חטית ורדית · על (מלאכי ג)
המנורה הטהורה · על (ויקרא כד)
השלחן הטהור · פירוש (ויקרא כד)
שהיו זהב טהור · והשם
בדמי טהרה · הוא אינה (ויקרא יב)
כפיק ואינה סימן הנקבה הנסתרת אך הוא שם לבדו
ומפני הוא נהפך הקמץ בעין הפועל כי הידיעה ראוי
בלא הפעל כמו עצמת חכבודה · ובא בתיו בלתי
סמיכות ועל טהרת לכל קדש · והמחובר אל הכינוי (דה״י א׳ כג)
ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו · ופירשו רז״ל אחרי (יחזקאל מד)
פרישתו מן המת · אחרי הראותו אל הכהן לטהרתו · (ויקרא יג)
פירושו אחרי טהרתו אבל ובמלאת ימי טהרה הוא (ויקרא יב)
במפיק והיא סימן לנקבה הנסתרת כי השם הנפרד
ממנו טוהר וכעצם השמים לטוהר · והפעל הכבד (שמות כד)
וטהרו הארץ · לטהרו או לטמאו · וכה תעשה (יחזקאל לט · ויקרא יג)
להם לטהרם · את ארץ לא מטוהרה היא · וישב מצרף (במדבר ח · יחזקאל כב)
ומטהר כסף · וטהר את בני לוי וזקק אותם · ורוח (מלאכי ג · מלאכי ג)
עברה ותטהרם · פירוש כאשר העבים מתפזרים (איוב לז)
השמים טהורים וזכים · וכן זהב טהור · אחרי הצרפו
וישאר מזוקק ונקי מכל סיג הוא טהור · ובדברי רז״ל זהב
טהור שהיו מכניסין אותו לאור ולא היה חסר כלום ·
וההתפעל אשר לא הטהרנו ממנו · ויטהרו הכהנים · (יהושע כב · נחמיה יב)
והטהרו והחליפו שמלותיכם · את האיש המטהר · (בראשית לה · ויקרא יד)
המתקדשים והמטהרים אל הגנות · בכלם תיו התפעל (ישעיה סו)
נופלת לחקל והשם בתוספת מם השבת מטהרו · (תהלים פט)
הטית בקמץ חטף לתפארת וכן ודגש חטית לתפארת
בדגש מקדש יי · ורבים כמוהם · והראוי בלא דגש
מטהר בפלס מדבר משמר · ופירוש השבת מטהרו כלומר
השבת זכותו ונקיותו והזהר מלכותו וכסאו לארץ מגרת :

טוב מה טובו אהליך יעקב · מרת טובו והדיך (במדבר כד · שיר ד)
מיין · והפעל הכבד היטיבות כי היה עם לבבך · (דה״י ב ו)
והתאר טוב לפני האלהים · וירא אלהים את האור (קהלת ז · בראשית א)
כי טוב · טובם כחדק · הטובה היא אם רעה · (מיכה ז · במדבר יג)
צדיקים וטובים ממנו · ותשבע להם תהיה טובים · (מלכים א׳ ב׳ · ירמיה מד)
כלומר עשירים ומלאים · כי טובות הנערה · יפות · (בראשית ו)
שבע פרות הטובות · שמנות ויפות · וכן בחור וטוב (בראשית מא · שמואל א ט)
ואין איש מבני ישראל טוב ממנו · פירוש יפה מראה (שמואל א ט)
וכן תי שפיר · והשם על כל הטובה אשר עשה יי (שמות יח)
לישראל · טובתי בל עליך · ובלי הא והידיעה הטוב (תהלים טז · במדבר י)
ההוא · ובהסמכו ישוב החולם שורק ורב טוב לבית (ישעיה סג)
ישראל · טוב הארץ תאכלו · אני אעביר כל טובי (ישעיה א׳ · שמות לג)
על פניך · זכר רב טובך יביעו · ויש לומר כי טוב (תהלים קמה)
בחולם שם תאר וטוב בשורק שם דבר וכן בסמוך ובין
במוכרת אחר הם והוא הנכון כי מבחר וטוב לבנון (יחזקאל לא)
סמוך והוא בחולם :

טוה טוו את העזים · והשם ויביאו מטוה · ידוע (שמות לה · שמות לה)
ופירוש טוו את העזים את שער העזים :

טוח כי טח מראות עיניהם · פתח · וטח את (ישעיה מד · ויקרא יד)
הבית · קמץ · והנם טחים אותו תפל · (יחזקאל יג)
אמור אל טחי תפל ויפול · והשם איה הטיח אשר (יחזקאל יג · יחזקאל יג)
טחתם · והמקור מהנפעל ואחרי הטוח · והבנין שיהיה (ויקרא יד)
כי טח מראות פעל עומד או יהיה יוצא כחביריו והטח
הוא נביא השקר או הלב כמו שאמר לב הותל השהו
וענין הטיח הוא ששוחין כותלי הבית בסיד או בחמר בין
אבן לאבן מבחוץ או כל הכותל · הן אמת חפצת (תהלים נא)
בטחות · מי שת בטחות חכמה · פירוש כליות (איוב לח)
ואמרו כי נקראו כן לפי שהן טוחות ומכוסות בחלב ·

טור טור אודם פטדה · ארבעה טורי אבן · (שמות כח · שמות לט)
שלשה טורי גזית · וטור כרתות ארזים · (מלכים א׳ ו׳ · מלכים א׳ ו)
וטור סביב בהם סביב לארבעתם · טירת כסף · (יחזקאל מו · שיר ח)
פירוש שורות ומערכות ועוד נזכרנו בשרש טיר ·

טוש כנשר יטוש עלי אכל · פירושו יחוש תרגום (איוב ט)
כנשר חש לאכול כנשרא דשאיס למיכל ·

טחה כמטחוי קשת · פירוש כמורות החץ (בראשית כא)
במשיכת הקשת כלומר שיעור מרוצת
החץ והוא שם בלשון רבים ורבי יונה פירש שהוא פעל
ויאמר ממנו כל בנין תרגוש טיחות שיחות וכו׳ מטחוי
מטחוים וכו׳ ובסמוך מטחוי קשת ופירושו היא הרחיקה
ממנו כמו שמרחיקין מושכי החץ בירותם ·

טחן וטחנו ברחים · ויהי טוחן בבית האסורים · (במדבר יא · שופטים טז)
ויטחן עד אשר דק · כלומר שף אותו (שמות לב)
בפצירה פים וזו היא טחינתו · קחי רחים וטחני קמח · (ישעיה מז)
על שם סופו כמו וגם אפיתי על גחליו לחם והדומים
לחם כמו שכתבנו · ובטלו הטוחנות · והם השנים (קהלת יב)
הנסות שהם טוחנות המאכל · ואבות אותו טחון · (דברים ט)
מקור · וכן בחורים טחון נשאו · בפלס עמוד פתח (איכה ה)
האחל כלומר לטחון נשאו או יהיה טחון שם · ובהגדה
אמרו כי טחון שם הרחים וכן אמרו אין רחים בבבל
והיו הכשדים נותנין על בחורי ישראל הרחים להוליכם
לבבל · ודעת אנקלוס כי ואבות אותו טחון שם לפצירת
פים שתרגם ושפית יתיה בשופינא ותתיה בית השמוש
חסרה והוא כמו ואבות אותו בטחון · ובא בשפל קול (קהלת יב)
הטחנה · פירוש קול טחנת השנים · ומזה הענין תטחן (איוב לא)
לאחר אשתי · כלומר
תעבוד אחרים או הוא על
דרך כבוד כינוי לסשגל
והראיה מה שאמר אחריו
ועליה יכרעון אחרין · ופני (ישעיה ג)
עניים תטחנו · תבו
ותכתתו כי הטוחנת היא
כתיתת הריחים או כמו ·

הג״ה ויש מפרשים לשון זנות
אל תטחן לאחר אשתי והדיס
סוה ידוע וכן מפסס יזוביסו
מסשתיק המקרא לנבלי פירש
כן כטורים טמון כפלא כטורים
לטחון לקמו פי׳ למסכב וכו׳ :

טחר בטחרים מצרים (דברים כח)
ובטחורים ·
ויסתרו להם טחורים · (שמואל א ו)
הוא חולי התחתוניות ·

הג״ה וסם ה׳ בליסכא וכלם
מיבין עפולי וקריין טחורים
וב׳ דכתיבן וקריין טחורים
עיין במסכה כתלא :

טטף והיו לטוטפות בין עיניכם · פירוש לשון (דברים ו)
טוטפות הוא כמו ציץ שקושרין על המצח
כמו שאמרו רז״ל לא בטוטפת ולא בסנביטין ואמרו מאי
טוטפת א״ר אבהו המקפת מאזן לאזן ויש שהוא נקשר
על הזרוע כמו שאמר התרגום ואצעדה אשר על זרועו
וטיספת דעל דרעוהי וזה טוטפת הכתוב בתורה ידוע
והוא הנקרא בדברי רז״ל תפילין ואמרו שהם ד׳ בתים
תפילין

תפילין של הראש וסמכו בזה אחר הקבלה על לשון
טטפת כמו שאמרו טט בכתפי שתים פת באפרקי שתים
ופירוש בין עיניך כנגבת הראש מקום שמוחו של תינוק
רופס שהוא מכוון כנגד בין העינים וכן פירוש לא
תשימו קרחה בין עיניכם׃

טיט הציליני מטיט · רפש וטיט · ידוע · ומזה ומכביד (תלים סט · ישעיה נז)
עליו עבטיט · והיא מלה אחת מורכבת מן עב (חבקוק ב)
ומן טיט רוצה לומר רבוי הטיט׃

טיל ויי הטיל רוח גדולה אל הים · ויטילו את (יונה א · יונה א)
הכלים אשר באניה אל הים · שאוני והטילוני (יונה א)
אל הים · והטלתי אתכם מעל הארץ · ויטל שאול את (ירמיה טז · שמואל א כ)
החנית עליו להכותו · ושלא נזכר פעלו מיוצא הוטלו · (ירמיה כב)
הנם אל מראיו יוטל · בחיק יוטל את הגורל · ענין הסעה (איוב מא · משלי טז)
והשלכה · והביא רבי יונה בזה השרש הן איים כדק (ישעיה מ)
יטול · מבנין נפעל ויתכן שהוא משרש נטל · ומזה
הענין בהכפל הפא והלמד הנה יי מטלטלך טלטלה (ישעיה כב)
גבר · ענין הנסיעה והחוצה ורז״ל הרגילו הרבה בלשון
טלטול ואמרו על זה הפסוק טלטולא דגברא קשה
מדאיתתא לפי שהאשה תמצא יותר מרחמים מן האיש
להוליכה ואף על פי שעל דרך הדקדוק היה לו לומר
טלטלת חלא הראיתך כמוהו בחלק הדקדוק כמו עטרת
בשרת ועטרת צדק חולתם · ואא״זל פירש גבר תאר
לטלטלה כאילו אמר טלטל גדול והא טלטלה אינה
לנקבה אך היא נוספת · ולפי דעתי כי מלת גבר היא
קריאה כלומר אתה הגבר הנה יי מטלטלך טלטלה ועטך
עטה וקראו גבר לפי שהיה מתגאה ומתגבר כמו שאמר
חצבי מרום קברו׃

טיר תהי טירתם נשמה · בחצריהם ובטירתם · (תלים סט · בראשית כה)
פירוש ארמון תקרא הארמון כן לפי שכותלי
הארמון עשוים טירות טירות שוה בשוה באבני גזית
כי הטור הוא הנקרא בדברי רבותינו ז״ל נדבך והאומנין
קורין בראש הנדבך · וכן טורי גזית · וטור כרתות (מלכים א ו · מלכים א ז)
ארזים · וכן נדבכין ות׳ סדרין וכן ת׳ ומבשלות עשוי (יחזקאל מו)
מתחת הטירות סביב · סלרע לנדבכיא לפיכך נקרא
הארמון טירה אבל טירת כסף אין פירושו ארמון לפי (שיר ח)
דעתי אבל פירושו כותל כמו שאמר לוח ארז · ורבי יונה
פירשו בענין ארמון והבדיל טור וטיר בענין ובשרש
ולפי דעתי כי הוא ענין אחד ושרש אחד׃

טלל הוא יבנהו ויטללהו · פירוש יסכהו כלומר (נחמיה ג)
ישים עליו תקרה · וכן אמרו רז״ל לסוכה
מטללתא וכן תרגום בסוכות במטליא ותרגום כצל
קורתי בטלל שירותי · והא כי טל אורות טלך · (ישעיה כו)
נמלא טל · והשמים יתנו טלם · הדגש לחסרון הכפל (שיר ה · זכריה ח)
ולשון רבים טלים או טללים על משקל צללים׃

טלא נקוד וטלוא בעזים · הנקדים והטלאים · (בראשית ל · בראשית ל)
הנקדות והטלאות · הוא רושם הכתמים (בראשית ל)
הגדולים כי נקוד הוא רושם הכתמים הקטנים נקודות
נקודות וטלוא הוא שכתמיו רחבים · וכן תעלות בלות (יהושע ט)
ומטלאות · שהן מתוקנות בהתיכות עור עליהן
במקום בלייתן · וכן אמרו רז״ל להתיכת עור בטלאי על
גבי טלאי וכן להתיכות בגד מטלית וכן ידמו בתמי
הגוונין התיכות התיכות · ותעשי לך במות טלאות · (יחזקאל טז)
כלומר בגדים בגוונים הרבה · ויתכן להיות משרש זה
זאב וטלה · טלה חלב אחד · ואף על פי שכתוב (ישעיה סה · שמואל א ז)
בהא לפי שמצאנו קבוצו באלף בזרועו יקבץ טלאים · (ישעיה מ)

ואף על פי שהיה מן הדין להיות למ״ד טלאים בצרי כמו
שאר בעלי האלף כמו מן צמא צמאים טמא טמאים בא
בקמץ כמו תהו אך נבאים מן נכה רגלים ואם תאמר
כי שרשו טלה בהא והאלף טלאים מומרת ביוד באלף
ועמי תלואים הוא רחוק לפי ששרש הזה באלף נמצא
במלורת הרבה ובהא לא נמצא ועוד כי טלאים אינו
מקובץ כדרך בעלי ההא כי היה ראוי לו לומר טלים
כמו מן קנה קנים · ופירוש טלה חלב שהיה עדיין יונק
חלב ולא אכל עשב עדיין והוא המשובח · ויפקדם (שמואל א טו)
בטלאים · פירשו שהוא שם מקום והנכון שהוא
במשמעו מן טלה שידע מנינם על ידי שהביאו כל אחד
ואחד טלה בי זמן פסח היה וכן ת׳ באמרי פסחיא׃

טמא כי טמא נזרו · וטמאה שבעים בנדתה · (במדבר ו · ויקרא יב)
ותטמא הארץ · והנפעל והדתה אם נטמאת · (ויקרא יח · במדבר ה)
נטמאו הגוים · וה״א בי מזה השרש ונטמתם בם · והוא (ויקרא יח · ויקרא יא)
חסר אלף והנכון אצלי שהוא משרש טמם עם נטמינו (איוב יח)
בעיניכם · והתאר וטמא טמא יקרא · כי איש טמא (ויקרא יג · ישעיה ו)
שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים · טמאים הם (ויקרא יא)
וטמאים יהיו לכם · ואם כל בהמה טמאה אשר לא (ויקרא כז)
יקריבו ממנה קרבן ליי · פי׳ בהמה טהורה בעלת מום
ולפי שהיא בטמאה אצל המזבח קראה טמאה בך
פירשו רז״ל שבהמה טמאה ממש כבר אמר למטה מזה
ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך · והוא מדבר (ויקרא כז)
במקדיש בהמה טמאה לבדק הבית ואף על פי שאמר
בפסוק שלמעלה ממנו אך בכור אשר יבוכר ליי הוא (ויקרא כז)
שאמר ואם בבהמה הטמאה ופדה בערכך לא יתכן
בענין בכור שהרי פטר חמור לא היה נפדה בערך כי
אם בשה · ואך אם טמאה ארץ אחזתכם · והשם ואל (יהושע כב)
תאכלי כל טמאה · וטמאתו עליו · והפעל והכבד (שופטים יג · ויקרא כב)
כי טמא את דינה בתו · ולא יטמאו את מחניהם · (בראשית לד · במדבר ה)
לטהרו או לטמאו · למען טמא את מקדשי · הנה (ויקרא יג · ויקרא כ)
נפשי לא מטמאה · וטמא את התפת אשר בגי בן הנם · (יחזקאל ד · מלכים ב כג)
טמא המלך · והוציא רבי יונה אלו השנים לענין הרבן (מלכים ב כג)
ואין צורך כי מקום גלולים היה והמלך הסיר הגלולים
וטמא המקום כלומר שם אותו מקום טומאה לפי שהיה
מקום גלולים רצה שיהא מקום טומאה להשליך שם
הנבלות והטמאות · ושלא נזכר פעלו מורכב עם
התפעל אחרי אשר הטמאה · משפטו עם ת״ו התפעל (דברים כד)
התטמאה וגם זה מענין טומאה כי אחרי שהיתה אשתו
ונבעלה לאחר אף על פי שנגרשה הרי היא טמאה אצלו ·
ואדוני אבי ז״ל פירש אחרי אשר הוטמאה לשון
מניעה כלומר אחרי שנמנעה ממנו שלא יכול לקחתה
בעודה אשת האחרון וכן יבא זה הפירוש לדעת רז״ל
שקבלו שאפילו נתארסה לאחר אף על פי שלא נבעלה
לו אסורה לבעלה הראשון דכתיב והיתה לאיש אחר
בין שהיתה בה הויה ואם זנתה מותרת לחזור לראשון
בין שלא היתה בה הויה אם כן הוטמאה ר״ל נמנעת ·
וכן פירוש אל תאכלי כל טמאה · כלומר כל דבר הנמנע (שופטים יג)
מן הנזיר · וכן אמרו רבותינו ז״ל מאי ואל תאכלי
כל טמאה אמר רבי יצחק דבי רבי אמי תנא דברים
האסורים לנזיר ולפי שהדבר הטמא נמנע אמר לשון
טומאה על דבר הנמנע · וההתפעל ולאלה תטמאו · (ויקרא יא)
לא יטמא בעל בעמיו · משפטם עם ת״ו התפעל (ויקרא כא)
התטמאו יתטמא׃

טמה נטמינו בעיניכם · ונטמתם בם · ענין (איוב יח · ויקרא יא)
סתימה

סתימת חלב ואין דעת כמו שאמר מרוע נחשבנו כבהמה וכן ענין ונטמתם בם כי אכילת השרצים סותמת הלב ומונעת ממנו הבינה · ובדברי רז״ל נבפלו הפא והעין בזה הלשון באמרם משמטם את הלב וקראו גם כן טומטום למי שהוא סתום שלא נראה לו זכרות וכן זכרותו כפול העין לכרה באמרם היתה לו גומא וטממה בבית חייב משום בנה בשדה חייב משום חורש · ומלה אחרת זכרו בלא הכפל על ארבעת דברים נכסי בעלי בתים יורדין לטמיון כלומר למקום שיהיו סתומין במחבם שלא ישובו להם עוד · ר״מ מזה כי איש טמא שפתים · כלומר סתום שפתים שלא אוכל לדבר ·

טמן · טמן עצל ידו בצלחת · טמנו פח לי · וטמנתם במלט · אשר טמנתיו שמה · ויקח את המצרי ויטמנהו בחול · ויטמן אותם יעקב תחת האלה · טמון בארץ חבלו · לטמון בחבי שתי · והנפעל והטמן בעפר · והפעל הכבד וילכו ויטמינו · והשם נתן לכם מטמון · כי יש לנו מטמונים בשדה · ובשרק ומטמני מסתרים · פניהם חבוש בטמון · תאר למקום שטומנים בו · וכלם ענין הסתר והעלמה ·

טנא · ולקח הכהן הטנא מידך · בשש נקודות · ברוך טנאך · ענין סל כתרגומו ·

טנף · איככה אטנפם · אלכלכם · ובדברי רז״ל בענין לכלוך בזה הלשון באמרם במבואות המטונפות חולות זה רבים ·

טעה · הטעו את עמי · והפעל הקל ממנו לא מצאנו במקרא אך נאמר אותו על לשון המקרא בלי ספק כי הטעו פעל יוצא לעמי והעם טועים ועוד שמצאנוהו במשנה השוכר לפני התיבה וטעה והוא ענין שגגת וענין תעה הכתוב בת״יו וטעה בטי״ת ענין אחד הם כי הם ממוצא אחד וכן תרגם אנקלוס ותלך ותתע ואזלת וטעת ·

א״א · כי יש הפרש בין טעה ותעה כי לשון טעה הוא נופל על טעות הלב והשכל ולשון תועה איננו נופל רק על מי פושעה בדרך ·

טעם · ולא טעם כל העם לחם · טעם טעמתי בקצה המטה · אטעם לחם או כל מאומה · אל יטעמו מאומה · והשם אם יש טעם בריר חלמות · וטעמו כצפיחית בדבש · והיה טעמו כטעם לשד השמן · ובתוספת מם ועשה לי מטעמים · ובקבוץ הנקבות אל תתאו למטעמותיו · כלם ענין טעימה שיטעום אדם בפיו ואינו אוכל ממנו ומעביר על גרונו כי אם מעט · וכן אמרו רז״ל מטעמת אינה צריכה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום הנה כי הטעימה בפה או בלשון בלבד שיקח אדם בקצה לשונו ויטעם כדרך הטועמים · ורבי יונה חלק מהם בענין אכילה ומהם בענין טעימה והנכון כי כלם ענין טעימה ופירוש ולא טעם כל העם לחם אפילו טעם ואין צריך לומר שלא אכל ולפי שהחיך טועם מיני המאכלים כמו שאמר וחיך אוכל יטעם לו · ואמר ועשה לי מטעמים · כלומר תבשיל שיטעם החיך מטעמי מיני התבלין הטובים · וענין אחר מטעם המלך וגדוליו · משיבי טעם · וטעם זקנים יקח · וברוך טעמך וברוכה את · לדוד בשנותו את טעמו · טעמו וראו כי טוב יי׳ · טעמה כי טוב סחרה · ענין הכל העצה והראיה בעין הלב והתוכן הדבר ·

טען · טענו את בעירכם · פירוש עמסו וכן תרגום תחת משאו תחות טעוניה · ובדברי רבותינו ז״ל כדי שתהא עגלה מחלוקת וטעונה אבנים חולת זה הרבה · או יהיה פירוש טענו ענין דקירה שדוקרין הבהמות כדרכן שלהם ללכת מהרה כן פירשו א״א ז״ל ודמהו ללשון הערב שאומר אטען אל חמר כלומר דקור החמור כדרכן למהרו · וכן מטעני חרב · מדוקרי חרב ·

א״א · תמהתי על רבי אליהו מזרחי שכתב כי טענו את בעירכם הוא מבנין פיעל קלתם שאם היה מקקל היה כבהמם טעונה ולא טועגת וקשה לי והלא יוכל לומר הספינה לא משלם טעונה ולמה לא יוכל לומר ג״כ ספינה היא טוענת ·

טפף · לחם לפי הטף · וכל הטף בנשים · ואת כל טפם · ענינם הקטנים · והפעל ממנו הלוך וטפוף תלכנה · כלומר שהיו הולכות בדרכים ובשוקים מספקות ומרקדות בהצפה כמו הקטנים שאין להם בשת ויראה וילכו בספוק וברקוד בפני הכל ולא יתביישו או יהיה פירוש וטפוף מן תוף בת״יו כלומר ילכו בשוקים מתופפות בידיהן ומעכסות ברגליהן ויהיה טפף ותפף בענין אחד כמו טעה ותעה ועוד פירשו בו מלשון רבותינו ז״ל לא מחוקות ולא גדושות אלא טפופות כלומר מלאות בשוה בלא תוספת ולא גרעון וכן פירוש הלוך וטפוף היו מרקדות בהליכתן בגאוה לעשות פסיעות שוות ·

טפח · מסגרת טופח · שש אמות באמה וטפח · ומא ועביו טפח · בסגול · והקבוץ מצאנו במקרא בלשון נקבות הנה טפחות נתת ימי · ורז״ל השתמשו בזה הלשון בלשון זכרים טפחים ענין טפח כענין זרת אבל אין מדת הטפח כמדת הזרת כי מדת הזרת באצבעות היד מפוזרות ומדת הטפח בארבע אצבעות דבוקות זו בזו והזרת הוא שלשה טפחים כמו שכתבנו ופירוש הנה טפחות נתת ימי כמו שמדת הטפח קטנה כן מדת ימי לפי שאמר הודיעני יי׳ קצי ומדת ימי מה היא אמר הנה טפחות נתת ימי כלומר אפילו אחיה כל מדת שיוכל אדם לחיות קצרות הם ימי וחלדי כאין נגדך כמו שאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול · וממסד עד הטפחות · פירוש מן היסוד ועד הכותל למעלה שהיה בנוי במדת הטפח ו״ת ומשכלל בפרשכיא · והפעל הכבד ממנו וימיני טפחה שמים · ובקבות ספרים מדויקים טפחת בקמץ החטף · אשר טפחתי ורביתי · אמר טפחתי בענין גידול הנערים כי כן עושין לתינוק שמטפחין אותו ומושכין אבריו בכל עת כשמגדלין אותו · וכן השם ממנו עוללי טפחים · כלומר עוללים שיטפחו אותם בעודם קטנים ויתעסקו בגידולם ואכלום אחר כן · חבי המטפחת אשר עליך · פירושו צעיף וכן המטפחות והחריטים · פירוש צעיפים וכן בדברי רז״ל מטפחות ספרים שבלו עושין מהן תכריכין למת מצוה וזו היא גניזתן · ויש מפרשים המטפחות מהענין הראשון והם בתי הידים ובלע״ז גואנטש ·

טפל · טפלו עלי שקר זדים · ותטפל על עוני · ואולם אתם טופלי שקר · ענין הסמיכה והחבור וכן בדברי רבותינו ז״ל שאמרו שיהא ישראל עיקר ויעקב טפל לו · כלומר דבק לו ומתחבר אליו · ופירוש טפלו עלי חברו עלי מה שלא עשיתי · וכן ותטפל על עוני תחבר על המעט שעויתי

עונות אחרים אלא עונות שעשיתי בעוד שאני ראוי לגמול כמו שאמר ותורישני עונות נעורי׃

טפש טָפַשׁ כַּחֵלֶב לִבָּם׳ פירוש שומן וכן תרגם והשמן לב העם הזה טפש לבא דעמא הדין ומזה קראו לאשר הוא מבלי דעת טפש׃ (תלים קיט)

א״א וכן הרגם בלשון כשר וכסיל וסכל וכגל והטועה מתורגמין בלשון טפשות׳

טרד דֶּלֶף טוֹרֵד׳ פירוש שאינו נפסק אלא דולף תמיד וכן קראו רז״ל למי שעסקו תמיד על ענין ולא נח ולא שקט ממנו טרוד כמו שאמרו בעל הבית טרוד בפעליו הוא׃ (משלי כז)

טרח לְחִי חֲמוֹר טְרִיָּה׳ וּמַכָּה טְרִיָּה׳ פירוש לחה וכן הוא בלשון ערבי אבל בעל המסורת אמר ב׳ ואינון בתרי לישני׃ (שופטים טו׳ ישעיה א׳)

א״א וכתב רש״י על לחי חמור טריה וזה לשונו ראיתי בספר רפואות שקורין ללחה סירה מן המכה טרי ויש רוצה לפרש מכאן שרש״י ז״ל היה יודע מכות הרפואה ולכך ראיה נמורה׃

טרח הָיוּ עָלַי לְטֹרַח׳ טָרְחֲכֶם וּמַשַּׂאֲכֶם׳ ענין הכובד והעמל׳ ורז״ל הרגילו הרבה בזה הלשון והפעל הכבד מזה אַף בְּרִי יַטְרִיחַ עָב׳ פירוש אף ברויה יטריח העב כלומר להביא רויה לעולם יטריח העב ויכבידו מרוב המטר ויתיחד רי מן רוה כמו כי תחת יופי מן כוה וני מן ונשאו אליך בְּנִיהֶם קִינָה׃ (ישעיה א׳, דברים א׳, איוב לז)

טרם טֶרֶם כִּלָּה לְדַבֵּר׳ בשש נקודות׳ מִטֶּרֶם שׂוּם אֶבֶן׳ בְּטֶרֶם יָבֹא הַחֲרֵשָׁה׳ בְּטֶרֶם תָּחִיל יָלָדָה׳ ענין המלה הזאת קודם׳ ופירוש וּשְׁמוּאֵל טֶרֶם יָדַע אֶת יי׳ וְטֶרֶם יִגָּלֶה אֵלָיו דְּבַר יי׳ קודם שידע שמואל את יי וקודם שנגלה אליו דבר יי היה זה שקרא אליו יי שמואל ולפיכך לא הבין כי יי קורא אליו׃ וכן וְנֵר אֱלֹהִים טֶרֶם יִכְבֶּה׳ פי׳ קודם שיכבה הנר שהיה דולק בהיכל יי ושמואל היה שוכב במקדש קרא יי אל שמואל והוו ויקרא נוספת כו״ו וישא אברהם את עיניו׳ הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם׳ פירוש הקודם שתשלחם תרצה לדעת כי אבדה מצרים׳ כִּי טֶרֶם תִּירְאוּן מִפְּנֵי יי אֱלֹהִים׳ פירוש אמר משה לפרעה ידעתי כי אתה ועבדיך טרם שאתפלל בעדכם תראון מפני יי אלהים אבל אחר שאתפלל ויחדלו הקולות והמטר תוסיפו לחטוא׳ ורבי יונה הוציא כל אלה לענין אחר ואין צורך רק כולם פירושם קודם׃ (בראשית כד׳ חגי ב׳, בראשית יט׳ ישעיה סו, שמואל א׳ ג׳, שמואל א׳ ג׳, שמות י׳, שמות ט׳)

א״א לפי פירוש רש״י יש מהם שפירושם עוד לא ורא״בע תמה עליו והרלב״ג כתב שיש תמה ר׳ אברהם ז״ל על ר׳ שלמה ז״ל׃

טרף וְטָרַף זְרוֹעַ אַף קָדְקֹד׳ הציו קמץ והציו פתח׳ כִּי הוּא טָרָף וְיִרְפָּאֵנוּ׳ כלו קמוץ וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק במלת פעל׳ פֶּן יִטְרֹף כְּאַרְיֵה נַפְשִׁי׳ וַיִּטְרֹף לָעַד אַפּוֹ׳ בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף׳ וַיִּלְמַד לִטְרָף טֶרֶף׳ והנפעל כָּל הַיּוֹצֵאת מֵחוּצָה יִטָּרֵף׳ אִם טָרֹף יִטָּרֵף׳ ושלא נזכר פעלו מהתפעל טֹרַף טֹרַף יוֹסֵף׳ והתאר לנקבה הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם׳ נְבֵלָה וּטְרֵפָה לֹא יֹאכַל לְטָמְאָה בָהּ׳ על הטומאה בא להזהיר לכהן לפיכך אמר לטמאה בה כי על אכילת נבלה וטרפה גם ישראל מוזהרים ואמר לא יאכל להזהיר על נבלת עוף טהור שאינה מטמאה אלא באכילה׃ כָּל נְבֵלָה וּטְרֵפָה מִן הָעוֹף וּמִן הַבְּהֵמָה לֹא יֹאכְלוּ הַכֹּהֲנִים׳ הוצרך להזהיר הכהנים לפי שהותר להם בשר מליקה והייתי אומר יותרו להם שאר נבילות לפיכך אמר לא יאכלו הכהנים׳ והשם עַד יֹאכַל טֶרֶף׳ בשש נקודות׳ מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ׳ מֵהַרְרֵי טָרֶף׳ פירוש ההרים ששם החיות הטורפות׳ וְהִנֵּה עֲלֵה זַיִת טָרָף בְּפִיהָ׳ שם תואר מפני שהוא קמוץ והוא תאר לעלה כלומר עלה זית היה טרוף בפי היונה וכן דעת אנקלוס שהוא תואר שתרג׳ תביר ענין הטרף הוא ענין הלקיחה בחטיפה וההבאה בבריאה וקראו רבותינו ז״ל לנקובת הריאה וכיוצא בה טריפה אף על פי שאינה נטרפת ביד חיה ואף על פי שאין ניכר בה בריאתה לפי שסירכת הריאה מפני נקב הריאה ובריאתה היא שאין סירכה בלא נקב׳ ולפי שפרנסת החיות על ידי טרף אמר גם לפרנסת האדם טרף שגם היא על ידי לקיחה זה מזה ואף על פי שאינה כטרפת החיות׳ וְיהִי טֶרֶף בְּבֵיתִי׳ בשש נקודות וַתִּתֵּן טֶרֶף לְבֵיתָהּ׳ הַטְרִיפֵנִי לֶחֶם חֻקִּי׳ כלומר פרנסני׳ וענין אחר כָּל טַרְפֵּי צִמְחָהּ תִּיבָשׁ׳ פירוש עלים וכן תרגום עלה זית טרף זיתא ויתפרן עלה האגדא והשיטו טרפי תאנין׃ (יחזקאל מד, דברים לג׳ הושע ו׳, תלים ז׳ עמוס א׳, בראשית מט׳ יחזקאל יט, ירמיה ה׳ שמות כב, בראשית לז׳ שמות כב, ויקרא כב, במדבר כג, בראשית מט׳ תלים עו, בראשית ח׳, מלאכי ג׳, משלי לא׳ משלי ל, יחזקאל יז)

ואשר הם בני ארבע אותיות

טאטא וְטֵאטֵאתִיהָ בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד׳ אם יהיה שרש המלה טוא נכפל בו הפא והלמד ומשקלו ופלפלתיה בכפלפל או תהיה האלף האחרונה במקום הא למד הפעל ויהיה שרש המלה טאה ונכפלה בו פא הפעל לבד ומשקלו ופעלולית יהיה ב בכפעפל או תהיה המלה בת ארבע אותיות מפעלי הכפל ופירוש המלה אסירנה ממקומה ואנקנה אשקובר בלעז׳ ובדברי רז״ל לא הוו ידעי רבנן מאי וטאטאתיה שמעוה לאמתיה דרבי דקא אמרה לחבירתה אתתא שקולי מטאטיתא וטאטי ביתא׃ (ישעיה יד)

א״א יש לדקדקי מן פיעל פיעט ולומר מחנו פעלט מפעלט׳ שרשו טוט ולזה כיון המשורר רבי שלמה בן גבירול באמרו מפיטיו עלט פלסת כסות׳

טפסר מִפְקְדוּ עָלֶיהָ טִפְסָר׳ הטי״ת בחירק׳ וְטַפְסְרַיִךְ כְּגוֹב גֹּבָי׳ הטי״ת בפתח ענין המלה הקצין והשר׳ (ירמיה נא, נחום ג׳)

נשלמה אות הטית

אות היוד

יאב כי למצותיך יאבתי · ענינו כמו תאבתי · (תלים קיט)

יאל הואיל משה באר את התורה · כי הואיל (דברים א · הושע ה)
הלך אחרי צו · הנה נא הואלתי · ולו הואלנו (בראשית יח · הושע ה)
תשב · הואל נא ולין · ויואל ללכת כי לא נסה · (שופטים יט · שמואל א יז)
ויואל משה לשבת את האיש · ענין כלם הרצון והחפץ (שמות ב)
ופירוש ויואל ללכת רצה ללכת לגמרי בעבור כי לא
נסה מימיו ללכת באלה וכאשר ראה כי היו כבדים עליו
חסירם מעליו · וענין אחר ויואל שאול את העם · (שמואל א יד)
פירוש השביע אותם ויהיה יאל ואלה בענין אחד ·
וענין אחר אשר נואלנו ואשר חטאנו · חרב אל הבדים (במדבר יב · ירמיה נ)
ונואלו · נואלו שרי צוען · ענין סכלות וטפשות · (ישעיה יט)

יאר על שפת היאור · כל המים אשר ביאור · (שמות ב · שמות ז)
על יאוריהם ועל אגמיהם · על דעת אנקלוס (שמות ז)
כי היאור הוא הנהר שתרגם יאור נהרא אבל יאוריהם
תרגם בלשון אחר לפי שהוא סמוך לנהרותם והיאור
הם המים הנגרים והנמשכים פלגים מן הנהר אל השדות
ולפי שנילוס הוא שנמשכים מימיו ונגרים על השורות
להשקות נקרא יאור וכן חדקל נקרא יאור · אחד הנה
לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור · ועלתה כאור (דניאל יב · עמוס ח)
כלה · היוד נעלמת ומשפטו ביאור ·

יאש ליאש את לבי · להרפותו ולהעבירו מאלת (קהלת ב)
הדברים שלא יזכור אותם · ורז״ל הרגילו בזה
הלשון באמרם כל זמן שהבעלים לא יאשו מהם יאוש
ושנוי רשות קנו ענין יאוש ידוע · והנפעל ונואש ממני (שמואל א כז)
שאול · ולרוח אומרי נואש · לא אמרת נואש · כלומר (איוב ו · ישעיה נז)
לא אמרת נואש לבי ונפרד מלכת אחרי אלהים
אחרים אבל התחזקת בהם וזכרת אותם תמיד · ותאמרי
נואש לא כי אהבתי זרים · פירוש נואש לבי מאהבת (ירמיה ב)
השם יתברך ואמרת לא אינני רוצה בו רק אהבתי זרים
ואחריהם אלך · וכן ואמרו נואש כי אחרי מחשבותינו · (ירמיה יח)
כלומר נואש לבנו מהלוך אחרי יי׳ כי אחרי מחשבותינו
נלך והמלות האלה יש בהם הסתר ענין לפיכך יתפרש
כל הנסתר מהם לפי מקומו כי מלת נואש היא נפעל
לזכר היחיד ונמצאת בזכר ובנקבה וברבים לפיכך נראה
כי הנסתר לב הכולל אותם ואפשר שתהיה מלת נואש
באלה המקומות שם היאוש ·

יאת כי לך יאתה · אך בזאת יאותו לנו האנשים · (ירמיה י · בראשית לד)
ויאותו הכהנים לבלתי קחת כסף · אך בזאת (מלכים ב יב)
נאות לכם · ענין המלות האלה ענין ההתרצות בדבר (בראשית לד)
והכונה · ופירוש כי לך
יאתה כאילו נתרצת הרת
המלוכה לך כי לך נכונה
ולא לאחר כי בכל חכמי
הגוים ובכל מלכותם
בלומר בכל חכמתם ובכל מלכותם מודים שאין כמוך
ותרגום נאות נשמע ותרגום אם יפתוך חטאים אל

הג״ה אבל רש״י פירש לך יאתה לך נאה ואינו כמו כדקדוק כלל כי נאה שרשו אוה ושרש אות ·

תאבה לא תשמע ·

יבב נשקפה ותיבב · תרגומו תרועה יבבא (שופטים ה)
והלשון הזה נסתפק לרז״ל אי גנוחי הוא אי
ילולי הוא אי גנוחי וילולי שניהם כאחד ·

יבל מי יובילני עיר מצור · יובילוה רגליה · (תלים ס · ישעיה כג)
יובילו שי למורא · ושלא נזכר פועלו ממנו (תלים עו)
יובל שי · ובא בזקף בקמץ לאשור יובל · ענין הבאה (ישעיה יח · הושע י)
ויבא אותם בבלה תרגומו ואוביל יתהון לבבל · והולך
מהרה ואוביל בפריע · ועל יובל ישלח שרשיו · (ירמיה יז)
פירוש פלג מים · וכן פלגים יבלי מים · ואמר בתחלה (ישעיה ל)
פלגים ואחר כן פירש שהם פלגי מים · וכן ואני הייתי (דניאל ח)
על אובל אולי · והאל״ף תמורת היו״ד וכבר כתבנוהו
בשרש אבל · ונתנה הארץ יבולה · והארץ תתן יבולה · (ויקרא כו · זכריה ח)
ואין יבול בגפנים · ובחסרון היו״ד לבול עץ אסגוד · (חבקוק ג · ישעיה מד)
כי בול הרים ישאו לו · ענינם ענין תבואה ופרי וכל (איוב מ)
מוצא הארץ · ופירוש לבול עץ לענף · יגל יבול ביתו · (איוב כ)
פירוש תבואת ביתו · ויש מפרשים קורות ביתו לפי
שאמר נגרות ביום אפו כלומר שיהיו נגרות אבני ביתו
ויהרב משגבו על דרך ותגרתי לגיא אבניה · וכבר
כתבנו בול הרים · לבול עץ · בשרש בול · והיה במשוך (יהושע ו)
בקרן היובל · שופרות היובלים · אמר בו התרגום (יהושע ו)
ספריא דקרן דכריא ובדברי רז״ל מאי משמע דהאי
יובל לישנא ודיכרא הוא דתניא אמר רבי עקיבא
בשהלכתי לערביא היו קורין לדכרא יובלא · והשופר
עצמו נקרא יובל לפי שהוא של איל · במשוך היובל (שמות יט)
המה יעלו בהר · וכן שנת החמשים נקראת יובל לפי
שהיו ריעות ותוקעין בה בשופר של איל · עד שנת היובל (ויקרא כה)
יעבוד עמך · יובל היא תהיה לכם · לא יצא ביובל · (ויקרא כה · ויקרא כז)
או חרוץ או יבלת · הוא ורוגה בלעז ובמשנה התבין (ויקרא כב)
יבלת במקדש אבל לא במדינה אבל יבלת זה הכתוב
בתורה הוא תאר לבהמה שיש לה יבלת כמו חרוץ
שהוא תאר והכתוב במשנה הוא שם דבר ליבלת עצמו ·

יבם בא אל אשת אחיך ויבם אותה · לא אבה (בראשית לח · דברים כה)
יבמי · פירוש מי שלוקח יבמתו שהיא אשת
אחיו הוא נקרא מיבם
והוא נקרא יבם לה והיא
יבמה לו · מאן יבמי · (דברים כה)
ונגשה יבמתו · וכן אשת (דברים כה)
היבם נקראת לה יבמה על
שם בעלה · הנה שבה (רות א)
יבמתך · ואין יבמרת
יבמתך מחובר מן יבמה כי אם מן יבמרת כמו שכתבנו
בחלק הדקדוק ·

הג״ה כי לשון יבם ויבמו יש לפרש כמו כמשמעו על דרך והתוליתי תרגם ופירש ויבם אותה עשה שלא תהיה עוד לא יבם · ובלשון אשכנז אבטע טוועבן ·

יבש כי יבשו אפיקי מים · יבשו עצמותינו · (יואל א · יחזקאל לז)
יבשת הארץ · ויהי מקץ ימים וייבש הנחל (בראשית ח · מלכים א יז)
ויבוש מקורו · על משקל יאורת מן את · הן יעצר (הושע יג · איוב יב)
במים ויבשו · ורבי יונה כתב כי ויבשו בחירק הוו ונוח
היוד ואנחנו לא מצאנוהו כן בספרים המדויקים כי אם
בשוא הוו וחירק היוד · והלקח אשר לא תמטיר עליה (עמוס ד)
תיבש · עד יבשת המים · מקור כפלם מבלתי יכולת (בראשית ח)
יי׳ · או יהיה שם · והפעל
הכבד אשר הוביש יי׳ את (יהושע ב)
מי ים סוף · הובשתי עץ (יחזקאל יז)
לח · והובישו כל מצולות (זכריה י)
יאור · וגם הוא פעל יוצא
ורבי

הג״ה כל אלו שהלוקן בנידי ועין הפעל כמולם סם מורכבים מן שני פרשים מן בוש ומן יבש הלוקן מן יבש ומכולם מן בוש

ורבי יונה שמחו בוי"ו וא"ין צורך כי בן פי' הפסוק ועבר
בים צרה פי' ועבר בים רוח צרה והכה בים גלים פי' והכה
הרוח את גלי הים והוביש הרוחות כל מצולות יאור ·
ובבר אחר תיבש גרם · נותר בים ויבשתו · משפטו משלי יז · נחום א
ויבשו הו"ו וה"יו"ד הכתובה היא יו"ד האית"ן וו"ו השרש
נעדרת וכשנעדרה נשארה תנועתה על הו"ו הנוספת ·
ור' יהודה אמר בהפך זה · ויא כי משפטו ויבישהו מבנין
הפעיל וכן דעת אא"ז ל · והשם תולים על יבשה · ותראה ישעיה מד · בראשית א
החרבה או הוא תאר · ובת"יו תמורת החא"ת הרבשת ידיו תהלים צה
יצרו · והתאר במשקל אחר עץ יבש · נפשנו יבשה · יחזקאל יז · במדבר יא
יבשות מאד · הענין הזה ידוע שהוא ענין החורב · יחזקאל לז
וה"א לא עתה יבוש יעקב · גם בוש לא יבושו · ישעיה כט · ירמיה ו
יבושו רודפי ואל אבושה אני · על משקל יאות יאותו ירמיה יז
מן יארת · והפעל הכבד הובשת היום את פני כל שמואל ב יט
עבדיך · ואשר הם פעל עומד הובישו אבירים · יואל א
הגפן הובישה · על דרך משל כאילו יש לה בושת יואל א
בשאינה נותנת פריה כראוי · וכן הוביש תירוש · יואל א
הובישו חכמים · כל הובאיש על עם לא יועילו למו · ירמיה ח · ישעיה ל
כתוב בשני נחים באלף וביו"ד · כי הוביש ששון מבני יואל א
אדם · כלם ענין בשת · ויש לפרש הגפן הובישה
הוביש תירוש · ענין יובש והפסק ·

יגב לכורמים וליוגבים · פירוש עובדי השדות · מלכים ב כה
והשם כרמים ויגבים · וכן אמר התרגום למוחי ירמיה לט
מפלחין בחקלין ובכרמין ·

יגה אשר הוגה יי ביום חרון אפו · כי יי הוגה · איכה א · איכה א
עד אנה תוגיון איוב יט
נפשי · ושמתיה ביד · ישעיה נא
מוגיך · והנפעל נוגי · צפניה ג
מפושר אספתי · בתולותיה איכה א

נוגות · ופעל כבד אחר וינה בני איש · עיקרו ויגה · איכה ג
ואא"ז ל כתבו מבנין הפעיל משפטו ויגה והשם ונסו יגון ישעיה לה
ואנחה · ומ"א תוגת אמו · וע"א כאשר הוגה מן המסלה · משלי י · שמואל ב כ
פי' כאשר הוסר מן המסלה וכבר כתבנוהו בשרש הגה ·

יגע יגעתי בקראי נחר גרוני · עד כי יגעה ידו · תהלים סט · שמואל ב כג
כי יגעת בי ישראל · אל תיגע להעשיר ישעיה מג · משלי כג
מבינתך חדל · לא יגעו לריק · ויגעו עמים בדי ריק · ישעיה סה · ירמיה נא
ופעל כבד הוגעתם יי בדבריכם · הוגעתני בעונותיך · מלאכי ב · ישעיה מג
ובבר אחר אל תיגע שמה את כל העם · והשם יגיע יהושע ז · ישעיה נה
מצרים · וכל יגיעך · ובמשקל אחר משיב יגע ולא דברים כח · איוב כ
יבלע · כי הוא כולו קמוץ · והשם תאר עיף ויגע · דברים כה
כל הדברים יגעים · תארם בלשון יגיעה לפי שיש עמל קהלת א
ויגיעה לכל המתעסק בהם · ומ"א ושם ינוחו יגיעי כח · איוב ג
יאמר האחד ממנו יגיע ענין היגיעה ידוע בענין העיפות ·

יגר יגרתי כל עצבותי · אשר אתה יגור מפניהם · איוב ט · ירמיה כב
ענינם ענין יראתי ירא ·

יד ויתן יד · וישלח ידו · ויתכן ששרש יד ידה · בראשית לח · בראשית ח
וממנו ידו אליה · כלומר השליכו ביד · נתנו יד ירמיה נ · דה"א כט
תחת שלמה · כלומר נתנו ידם תחתיו להיות ברשותו ·
וכן שים נא ידך תחת ירכי · כי כן מנהג לנכנס ברשות בראשית כד
אחר ובעבודתו · אנשי המלחמה אשר בידינו · במדבר לא
ברשותינו · וכן ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים · כלומר מלכים א יד
ולקחת אותם עמך וברשותך · וכן ויקח את כל ארצו במדבר כא
מידו · מרשותו · וכל טוב אדוניו בידו · ברשותו · בראשית כד
בידם יוציאו · ברשותם כי מי שהיה רוצה להוציא סוסים דה"ב א
ממצרים על ידי סוחרי המלך שלמה היה מוציא ולהם

היו נותנים מחיר ההוצאה כי פרעה נתן אותו המוצא
לשלמה · וכלי הקדש וחצוצרות התרועה בידו · במדבר לא
ברשותו · מצרים נתנו יד · כלומר הושטנו ידינו למצרים איכה ה
להחזיק בידינו ולעזרנו · וכן ומטה ידו עמך והחזקת ויקרא כה
בו · תנה את ידך ויתן ידו · לקיום הברית כי כן מנהג מלכים ב י
לקיים כל דבר נותן אדם ידו על ידו של חבירו על דרך
תקעת לזר כפך · ואפשר לה"יות פירוש תנה את ידך
לחעלותו אל המרכבה אחר שאמר לו כי לבו ישר עמו
אמר לו שיתן יד ויעלהו על המרכבה עמו · היד יואב שמואל ב יד
אתך בכל זאת · כלומר אם שכם ידו ועצתו בדבר הזה
לצוותך · וכן אשר הכה ביד גדליהו · כלומר והאנשים ירמיה מא
אשר היו על ידו ובעצתו בארץ · ורז"ל פירשוהו כאילו
על ידו ועצתו נהרגו בין שהיה לו לחוש לדבר יוחנן
בן קרח ולא חש מעלה עליו הכתוב כאילו נהרגו על
ידו · ולא היה בהם ידים לנוס הנה והנה · כלומר לא יהושע ח
היה בהם כח ועצה לנוס · ופעלך אין ידים לו · אין לו ישעיה מה
כח ועצה · מלאו ידכם היום · ומלאת יד אהרן ויד שמות לב · שמות כט
בניו · כמשמעו שימלא ידיהם מן הקרבנות · וכן מלאו
ידכם היום כאילו תקריבו קרבן בהרגכם איש בנו ואחיו ·
וכמו שהיד מוכנת לאדם לכל צרכיו כן נקרא המקום
המוכן יד · ויד תהיה לך מחוץ למחנה · איש על ידו · דברים כג · במדבר ב
לדגליהם · רחבת ידים · והאתונות רועות על ידיהם · בראשית לד · איוב א
ורעו איש את ידו · וידות מזה ומזה אל מקום השבת · ירמיה ו · מלכים א י
הידות האלו הן מקום סמיכת הזרועות מזה ומזה כשהיה
יושב בכסא · ראו נא חלקת יואב אל ידי · כלומר סמוך שמואל ב יד
לגבולי ולמקומי · אשר על ידי ארנון · בלכתו להשיב שופטים יא
ידו בנהר פרת · להשיב מקומו וגבולו · וכת"י כד אזל שמואל ב ח
לאשואה תחומיה בנהר פרת · עם ארנות ידיו · ישעיה כה
מקומותיו וכבר פירשתיו בשרש ארב ידיו ממש · יד ישעיה נז
חזית · כלומר במקום שראית ושבחרת אהבת משכבם ·
ויקרא לה יד אבשלום · כלומר מקומו ומצבתו שהציב שמואל ב יח
על שמו · והנה מציב לו יד · כלומר שמה מציב לו שמואל א טו
יד למערכותיו · וכן נקרא ציר הדלת יד שתי ידות שמות כו
לקרש האחד · לשתי ידותיו · לפי שהוא מקום לעמידת שמות כו
הדלת · וכן נקרא החלק יד שהוא מקום מוכן לאדם
חלקו וארבע הידות יהיה לכם · משאות מכלם חמש בראשית מז · בראשית מג
ידות · עשר ידות לי במלך · וידיו לא שטף במים · שמואל ב יט · ויקרא טו
כל גופו רוצה לומר אלא לפי שנאמר ורחץ את כל
בשרו יכול אף בית הסתרים כן תלמוד לומר וידיו מה
ידיו בנראה אף כל גופו בנראה פרט לבית הסתרים ·
ולפי שהכח והגבורה ביד אם על המכה הנה יד יי הויה · שמות ט
מפני ידך בדד ישבתי · ידי לילה נגרה ולא תפוג · ירמיה טו · תהלים עז
היד יי תקצר · כחו ויכלתו · וירא ישראל את היד במדבר יא · שמות יד
הגדולה · כבדה מאד יד האלהים שם · והיתה יד יי שמואל א ה · שמואל א יב
בכם ובאבותיכם · וכל שאחריו ב"ית השימוש הוא מורה
על המכה · וכן הנבואה שבאת בחוזק ונבה היתה עלי יד יחזקאל לז
יי · כה אמר יי אלי בחזקת היד · ותהי עליו שם יד יי · ישעיה ח · יחזקאל א
על ידי דוד מלך ישראל · כלומר במצותו ובשליחותו · עזרא ג
והיד מצאנוה בלשון נקבה ברוב ופעמים לשון זכר
והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר · אל ירפו יחזקאל ב · צפניה ג
ידיך · וזה יכתב ידו ליי · וי"א כי ידו חסר ב"ית השירות ישעיה מד
ופירושו יכתוב בידו ליי ·

ידד ידו גורל · כפלם רבו משערות ראשי · יואל ד
רבו דבריו משמן · ופירושו השליכו בן
כתבוהו רבי יהודה ורבי יונה ז"ל כי שרשו ידד בשקל
וקלו

וקלו מנשרים · רבו דבריו משמן · ואא״ול כתב ששרשו ידה מבנין הפעיל כמו וידו אבן בי · ידיד יי · ואפשר שנזרתו כן בסמוך ובמוכרת כמו גביר · מה לידידי בביתי · פירושם אהוב אהובי · מה ידידות משכנותיך · אהובות · והשם נתתי את ידידות נפשי · את אהבת נפשי

ידה

ידו אליה · פירושו השליכו · ורבי יהודה אמר כי מעיקר זה גמול ידו הדה · בתמורת היוד בהא · והפעל הכבד לידות את קרנות הגוים · להשליך · וידו אבן בי · משפטו ויידו · פירושו וישליכו · ובהעדר פא הפעל נשארה התנועה על יוד האיתן · ולדעת אאו״ל הוא מבנין הפעיל ומשפטו ויידו · והפעל הכבד הנוסף הוא בענין אחר הודינו לך אלהים · גם אני אודך בכלי נבל · יודו שמך גדול ונורא · הודו ליי כי טוב · ויעלז לבי ומשירי אהודנו · על כן עמים יהודוך · יהודה לתפלת · ענין השבח וההודאה · והשם או מקור על הידות הוא ואחיו · ובא הדגש תמורת נח הודות כמו דגש אל נולדו להרפה · יום הלדת ארת פרעה · ואף על פי שנכתבה היוד בהידות כי כן נכתבה הה״ו בנולדו להרפה שהיא פא״ה הפעל ואף על פי כן נדגשה הלמ״ד לחסרון פא״ה הפעל ושוב מזה שנאמר כי דגש היהודית להדגיש היו״ד ולפאר קריאתה כי אינה דומה לוו׳ נולדו כי הוו׳ אף על פי שהיא נכתבת אינה נקראת והיא כאילו אינה ולפיכך נדגשה הלמ״ד לחסרונה · אבל יו״ד הידות היא נקראת אבל לא היתה קריאתה נכרת על הביאור אם לא נדגשה · ומא תודה וקול זמרה · ולוקח השם ממנו אודה את יי על כן קראה שמו יהודה · ולפי שעיקר מלכות ישראל וקרנם החזק יהודה נקראו כל ישראל יהודים ואל היהודים בבתבם · והחזיקו בכנף איש יהודי · וכן נתיחם לשון הקדש בו

> ƒƒ׳ עלא כתב בספק׳ שנקראו העברים יהודים רק לאחר זמן גלות עשרת השבטים והוק׳ ותמנא:

ואל תדבר אלינו יהודית · והבנין פועל ממנו בשוב מהאומות לדת היהודים ורבים מעמי הארץ מתיהדים · ומא ומודה ועוזב ירוחם · וגם אני אודך או היה אודך מענין השני · יודוך אחיך פירוש יודו לך שאתה ראוי למלוך עליהם · וההתפעל והתודה אשר חטא עליה · והתודו את חטאתם אשר עשו · לשון הודוי ידוע · ומזה הענין זבח לאלהים תודה · הזבח שמתודה עליו עונותיו נקרא תודה אבל לא היה לו תורת חטאת ואשם אלא תורת שלמים שהתודה לא היתה נאכלת אלא ליום ולילה ואף על פי שהיה בא הזבח הזה על עונות לא היה לו תורת חטאת ואשם לפי שהחטאת והאשם באים על עון מיוחד וזה הזבח היה אדם מביא אותו על כל עונותיו כשהיה רוצה להתודות ולשוב לדרך תשובה · וי״א כי היה אדם מביא אותו הקרבן כשנעשה לו נס ולכן נקראת תודה שהיה מודה לאל על הנס שנעשה לו · אם על תודה יקריבנו והקריב על זבח התודה · שתי תודות גדולות · פירוש שני לחמי תודה שהיו חמץ כמו שכתוב על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו ואמר גדולות כי במצה היו שלשה מינים חלות רקיקין ורבוכת והחמץ לא היה כי אם מין אחד הנה מין החמץ כנגד שלשה מיני מצה לפיכך קורא אותם גדולות ·

ורבי יהודה ורבי יונה שמו בעא שתי תודות גדולות התודה השנית ופירש רבי יונה לשון קהלה וקהלות · ורז״ל פירשו כמו שכתבתי שאמרו בשבועות פרק שני דשבועות אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בב״ד של שבעים ואחד ובשתי תודות ובשיר ובב״ד מהלכין ושתי תודות אחריהן הפנימית נאכלת והחיצונה נשרפת וכו׳ וקאמר בגמרא תנא שתי תודות שאמרו בלחמן ולא בבשרן מנא הני מילי ואמר קרא ואעמידה שתי תודות גדולות ·

ידע

ושמואל טרם ידע את יי · ולא ידע יעקב · לא ידעתי את יי · המשתיק הרים ולא ידעו · והאדם ידע את חוה · וכל אשה יודעת איש · אשר לא ידעו איש · ידעתי כי כל תוכל · ואתה אמרת ידעתיך בשם · ואדעך למען אמצא חן בעיניך · לא ידעתי נפשי שמתני · פירוש לא הרגשתי בעצמי עד ששמתני מרכבות עמי נדיב · וכן המעתיק הרים ולא ידעו · לא הרגישו עד שהעתיקם · וכן תבואהו שואה לא ידע · מה אדם ותדעהו · כלומר שאתה משגיח עליו ופותח על עונו · והשם כי מלאה הארץ דעה את יי · או הוא מקור והוא הנקבה מפני מלת את · וכן לדעת מה יעשה לו · מקור · ורעו אתכם דעה והשכיל · שם והקבוץ תמים דעות עמך · ובלא הא הנקבה רע · אשא דעי למרחוק · והקבוץ מפלאות תמים דעים · ומא ודעת לנפשך ינעם · ודעת מחרוץ נבחר · ודעת שפתי ברור מללו · ופירושו ודעת ברור שפתי מללו · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · ובא בלשון נקבה ישוטטו רבים ותרבה הדעת · פליאה דעת ממני · ומא מדע והשכל · והבן ששרשו נדע בראיית הארמית מנדע

> ƒƒ׳ כי כבר בארתי בספר הכמות כי מיבלי הא״ד לא יכלו התשים רק כמונק ספעל גלי סכב מנע ודופיסם ·

תנדע או יהיה שרשו ידע בפלס מצב מצע · ופירוש ומביני מדע · מחשבות שהיו מבינים מה שבלב האדם במעט רמז · וכן גם במדעך מלך אל תקלל · במחשבתך ואמרו במלות מדוע שהוא מורכב מה דוע ונבלעה הה״א והוא כשקל בול הרים שהוא כמו יבול · ועוד נזכרנו בשרש מדע · והנפעל לא נודע מי הכהו · ולא נודע כחו · ונודע יי למצרים · ושמי יי לא נודעתי · פירושו ובשמי יי לא נודעתי · כי נודע דוד ואנשים אשר אתו · כלומר נודע ונתפרסם באיזה מקום היו · יודע ליי · יודע כמביא למעלה · ופירוש הפסוק אומר בנין ביתך שנבנה להוד ולתפארת כי כל מי שהיה מביא קרדום בסבך עץ בעצי הלבנון לחטוב הארזים ולהביאם לבנין הבית היה נודע כאילו מביאם למעלה לפני כסא הכבוד ועתה פתוחי הזהב שעל הקירות בכשיל וכלפו יהלומו הצרים ומחללים משכן שמך בחרות אפך על עמך כן פירשו אאו״ל · ומעקש דרכיו יודע · ואחרי הודעי ספקתי על ירך · פירוש אחרי שהכרתי בעצמי והכרתי המעשים הרעים שעשיתי נחמתי בי וספקתי על ירך · וההתפעל בהתודע יוסף · במראה אליו אתודע · והפעל הכבד ואתה לא הודעתני · הודיעו בעמים · הודע את ירושלם · למודעת ימנו בן הודע · וגבוה ממרחק יידע · וכבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק בשרשו ובשרש ישב · ופירשו אאו״ל בך כי רם יי ושפל יראה כלומר רם הוא בשמים ויראה השפל בארץ וגבוה הוא וממרחק יידע מהשמים ידע הנסתרות ויודיעם למי שירצה · ואת הנערים יודעתי · כמו הודעתי או יהיה מבנין פעל כבדי · ושלא נזכר פעלו מבנין הפעיל או הודע

(ויקרא ה) או הודע אליו חטאתו · והחלם תמורת שורק · והפעל
(איוב לח · תהלים לא) הודגש ידעת שחר מקומו · אלופי ומידעי · כלומר
(מלכים ב י) שידעתי אותו סודי ומצפוני · וכן ומידעיו וכהניו ·
כלם ענין ידיעה וידוע הוא · והחכם בענין החברה
וההרגשה וכן אשר הם בענין המשגל והכל ענין ידיעה
ולפי שקרוב האדם ואשר הוא ממשפחתו יודעו ומכירו
(רות ב) נקרא בן המשפחה מודע · ולנעמי מודע לאישה ·
(משלי ז · רות ג) ומודע לבינה תקרא · הלא בועז מודעתנו · חסר מם
הקשר ומשפטו ממודעתנו כלומר ממשפחתינו וקמץ
התיו מקום צרי · ויהיה שם המשפחה מודעת בשקל
(שופטים ח) מולדת · ושם ר יהודה בענין אחר ויודע בהם את אנשי
סכות · וכן רבי יונה כתבו בעא ונתב בו עוד ובקרב
(משלי יד) כסילים תודע · והוא ענין שמפרשים בהן מענין שבירה
(ישעיה נג) האיבור · וכן מפרשים מזה וידוע חולי · שבור החולי:
(יחזקאל יט) וכן וידע אלמנותיו ועריהם החריב · ותי ואצרי ברתיתיה ·
(משלי י) ומעקש דרכיו יודע · וכן פירש רבי יונה מזה למנות
(תהלים לט) ימינו כן הודע · כלומר לפי ימי חיינו יסרנו אמר דרך
בקשת אלהי אל תרבה מוסרינו כי ימי חיינו מועטים אך
יסרנו לפי ימי חיינו · ואין צורך להוציא אלו המלות
מענינם כי פירוש וידע בהם שהודיע להם פשעם
וענשם בהם ועל שם סוכות שהיתה שם העיר שבשחו
בה שהיתה בצורת יסרם בקוצים ששם סגורת כמו
התמלא בסוכות עורו · וכן ובקרב כסילים תודע חפך
בלב נבון תנוח חכמה כי החכמה שהיא בלב אדם נבון
ומשכיל תנוח בו ולא יודיע עצמו שהוא חכם ואינו
מדבר בה ומוציאה בכל מקום שהוא כי אם לעת הצורך
אבל דבר חכמה בקרב כסילים יודיעו אותה לכל אדם
כלומר שהם יודעים כך וכך · וזה דומה למה שאמרו
רז״ל אסתירא בלגינא קיש קיש קריא · ופי׳ למנות ימינו
כן הודע · למנין ימינו שהם קצרים ושבו ומעטו מאלף
שנים עד שבעים כמו שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה
עזרנו בלימוד החכמה והודיענו דרכיה ואז נביא ונקנה
לבב חכמה בעזרתך כמו שאמר דרכיך יי׳ הודיעני · ופי׳
יודע כמביא למעלה כמו שפירשנו · ופי׳ וידע אלמנותיו
(בראשית ד) ועריהם החריב · כתב אא״ל בו כמו וידע אדם עוד את
אשתו · כלומר היה הולך האנשים ושוכב עם אלמנותיה
והוא ועריהם החריב · כי לא החריב הוא עריו בידים אך
זה שהיה עושה היה חורבן עולם · וכן נאמר עליו
בדברי הימים ותועבותיו אשר עשה · וכן וידוע חולי
שהוא ידוע ומוחזק לכל כי הוא בעל חליים · ופי׳ ומעקש
דרכיו יודע אמר הולך בתם ילך בטח מי שהולך תמים
ילך בטח ולא יפחד מבני אדם · אך מעקש דרכיו יודע
ויתפרסם לבני אדם ולא יוכל להתכסות מהם במעשיו
(דה״א כה) הרעים ולא יוכל להיות בטח · וכן ומודיעים להלל ·
פירוש שהיו יודעים לשורר ולהלל היטב ומודיעים
(ויקרא כ) לשאר אחיהם הלוים · אוב או ידעוני · פירשו רז״ל
זה המניח עצם ידוע בפיו ומדבר מאליו · ופירוש ידוע
חיה ששמה ידוע ·
(תהלים נה) **יהב** השלך על יי׳ יהבך · כלומר אשר נתן לך עד
היום השלך עליו צרכך והוא יכלכלך כמו
שכלכלך עד הנה או יהבך שם · כלומר מתנותיך השלך
על יי׳ כי הוא יתנם לך והוא יכלכלך · ורז״ל פירשוהו
לשון משא ושעינה לקחוהו מלשון ארמי באמרם לא
הוו ידעי רבנן מאי השלך על יי׳ יהבך שמעות להוא
טייעא דקאמר להוא גברא שקול יהביך ושדי אגמלאי

(בראשית יח · בראשית יט) הבה נרדה ונבלה שם שפתם · הבה נלבנה לבנים ·
(בראשית לח) הבה נא אבוא אליך · כלומר תן עזר או עצה · ונסמכה
המלה הזאת לנקבה ולרבים ואף על פי שהיא לשון זכר
לפי שאינה צווי ממש על נתינת הדבר לפיכך שמו המלה
במקום מקור או שם כאילו אמר צריך הדבר הזה לתת
בו העצה או נתינת עצה או עזר והרגילו המלה על ענין
הזמנה וזירוז אחד לחבירו על המעשה וכן לשון הליכה
בזה הענין כמו לכה נא אנסכה בשמחה · לכו ונמכרנו
לישמעאלים · לכה נשקה את אבינו יין · לכו ונחשבה
על ירמיהו מחשבות · לכו ונכהו בלשון · ולפי שההליכה
זריזות והישיבה עצלה נאמר הזירוז בלשון הליכה ·
(הושע ד · רות ג) אהבו הבו · פירוש אהבו תמיד לומר הבו · הבי המטפחת
אשר עליך · כלומר הבי אותה לאחר שיאחז עמך בה
כדי לשום בה השעורים ·
(משלי כא · חבקוק ב) **יהר** זד יהיר לץ שמו · גבר יהיר ולא ינוה · פירוש
גס רוח כי הוא יודע ועושה הרע בזדון בגסות
הרוח וכן בדברי רז״ל אי בטלי יתירי בטלי אמגושי ·
יום מלת יום ידוע פעמים היא זמן היות השמש על
(בראשית א) הארץ לבד · כמו ויקרא אלהים לאור יום ·
(שמות י) כל היום ההוא וכל הלילה · וכן רבים · ופעמים כולל
(בראשית א) היום והלילה ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · שמור את
(דברים ה) יום השבת לקדשו · וכמוהם רבים · ובהכפל הם
(במדבר ט · תהלים כב) יורה על זמן השמש לבדו · או יומם הלילה · יומם
(שמות יג) יצוה יי׳ חסדו · לא ימיש
עמוד הענן יומם · וכן
(שמות כא) כולם · או יומים · פירושו
(אסתר ט) שני ימים · והקברון ימים
רבים · ושב הנה שהיה
לפיכך לא כתבו יומם
מלא כמנהג לפניו או לאחריו
לילה רק כתבו אחד ומשך נגדי
יומם שהוא בסוף פסוק:
עם החלם במלת יום קמץ גדול וכן ראש ראשים אבל
בהסמכו יאבד התנועה שאין כן בראשים כי הוא נכתב
(במדבר ט · בראשית כט) בו הנה · כל ימי אשר ישכון הענן · שנתים ימים ·
(בראשית כט) פירושו שנים שלמים · וכן חדש ימים · כי לא תשלם
לנו החדש והשנה כי אם ביום שלם לא במקצת היום
(בראשית כד) ולפיכך נקראת השנה ימים · תשב הנערה אתנו ימים
או עשור · פירוש שנה או עשרה חדשים · וכן או
(במדבר ט · ויקרא כה) ימים או חדש או ימים · ימים תהיה גאלתו · למועדה
(שמות יג · שופטים יז) מימים ימימה · משנה לשנה · עשרת כסף לימים ·
(עמוס ד) לשנה · ויש מפרשים כן לשלשת ימים מעשרותיכם ·
כמו שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר
תבואתך · כלומר אף על פי שתביאו זבחכם כראוי מה
יועילו אחר שתרבו לפשוע כמו שאמר במקום אחר אני
(שמואל א כז) יי׳ שונא גזל בעולה · אשר ישב דוד בשדה פלשתים
ימים וארבעה חדשים · שנה וארבעה חדשים אבל קשה
הוא לפרש זה ימים שנה כי היאך היו כל הענינים ההם
אשר היה לשאול עם דוד בה חדשים כי שתי שנים
מלך שאול לבד ויש לפרש כי ארבעה חדשים וימים
מן החדש החמישי היה בשדה פלשתים ולא זכר מנין
הימים וכן אמר התרגום זמן וארבעה ירחין ועדין
(שמואל א כט) נשארה שאלה מה שאמר אכיש אשר היה אתי זה ימים
או זה שנים · ויש לפרש אשר היה אתי זה ימים ואני
מכירו לטובה כאילו היה אתי זה שני · ויאמר יום על העת
(במדבר ח · תהלים קלח) ביום הכותי כל בכור · פירוש בעת · יום צעקתי בלילה
(ישעיה יא) נגדך · והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס
(שמואל ב ג) עמים · והרה אפי בו ביום ההוא · היום הזה יום בשורה ·
(בראשית מא) ופעמים יבא עליו בית ואמתי חשבעת לי ביום · כלומר

העת

העת הזאת · וכן כי אותו בחיום תמצאון אותו ·
כלומר זאת השעה תמצאון אותו · וכן קטר יקטירון
כיום החלב · אבל ויחי כחיום הזה ויבא הביתה
היא כף הרמיון ופירושו ויהי יום אחד כהיום ויבא
הביתה לעשות מלאכתו כי היו לו ימים קבועים לעשות
מלאכה בבית או לחשוב חשבונות · ויתחבר יום בלשון
נקבות זכור ימות עולם · כימי נח זאת לי · נמצא
במקצת ספרים מדויקים מלה אחת ובת"י כיומי נח ·

יון מטיט היון · בשקל עקב · ובסמוך טבעתי
ביון מצולה · ענינו כמו טיט ואע"פ שנסמך
אליו וכן ארמת עפר ·

יון בוו נעלמת בקריאה עיניו כיונים על אפיקי מים ·
פירושו כעיני יונים · עיניך יונים · פירושו עיניך
כעיני יונים · והיונים אל ארובותיהם · ביוני הגאיות
כלם הומות · וכיונים הגה נהגה · הנפרד לא מצאנו
הזכר · והנקבה בני יונה · יונתי בחגוי הסלע · ואמר
בני יונה לפי שהקטנים מן היונים הם הכשרים לקרבן
אבל הנפרד הזכר נאמר מן יונים יון כמו מן תורים תר
וכן מצאנו בדברי רז"ל אי תקדמיה יונה ליון ·

יזם כל אשר יזמו לעשות · פירוש כל אשר חשבו
וענין יזם וזמם אחד הם ·

יזן סוסים מיזנים · ענינו כמו מוזנים מן כלי זין ·
ורבי יעקב בן אלעזר כתבו בענין מזון ·

יזע לא יחגרו ביזע · במקום הזיעה ולשון זיעה
ידוע בדברי רבו' ז"ל ואמרו מאי לא יחגרו ביזע
אמר אביי לא יחגרו במקום שמזיעין כדתניא כשהן
חוגרין אין חוגרין למטה ממתניהם ולא למעלה
מאציליהם אלא כנגד אצילי ידיהן · ובת"י ולא יסרון על
חרציהון על לבהון יסרון · בזעת אפך תאכל לחם · כלומ
בעמל גדול כי ביגיעה תצא זיעת הפנים ·

יחד בקהלם אל תחד כבודי · זכרתי אותו בשער
אחד · רך ויחיד לפני אמי · ורק היא יחידה ·
יחדתי · וחכם מענין אחד · תקראות הנשמה יחידה מיד
כלב יחידתי · לפי שהיא יחידה כנגד חלקי הגוף וכחותיו
שהם רבים ואינם ממינה · יחד יבאו גדודיו · ויחדו יחיו
תמים אל ראשו · וגם זה מענין אחד כי כשיתחברו
רבים נראים כאחד · ועל דעתי כי ה' יחדו הוא סימן
הרבים על יחיד כמו עליו אליו · ואף על פי שאין בו יו"ד
ברוב דורי מצאנו עלו
בשמים ירעם בלא יו"ד
וכן יחדו נמצאו ביו"ד
שלשת יחדיו נפלו שניהם ·
כי גם המה יחדו נסו
יחדיו · כי מלכם בגולה
ילך כהניו ושריו יחדיו ·
ולפי שנתקבץ בו התיחדות

הג"ה · כן הוא נכתב אבל הקרי הוא בלא יו"ד וכן עלו כתיב עליו קרי :

הג"ה · שכתבתי שלשת יחדיו על בקצת דפוס ... ולכמכו יחדיו אין ... בבית ... כמים ... :

והרבוי נאמר כן · ותפעל הכבד יחד לבבי ליראה שמך ·
ברזל בברזל יחד · כתבנוהו בשרש חדה ·

יחל ויחלו לקים דבר · ויחלו כמטר לי ·
כאשר יחלנו לך · ולא ייחל לבני אדם ·
יחל ישראל אל יי · זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני ·
יוצא לשלישי ר"ל נתת לי תוחלת שאמרת לי שאיחל לך
וכן ויחלו לקים דבר ר"ל שנתנים תוחלת לעם לקיים
דבר נבואתם אשר הוא שוא וכזב · וייחל עוד · משפטו
וייחל · ובא על דרך ויבשהו · או יהיה ויחל משרש

חיל כמו שכתבנו אותו בשרשו · לי שמעו ויחלו · בא
כן בהפסק כמו הטיבו כל אשר דברו · ודגש הלמ"ד
לתפארת המלה כמו חדלו פרזון בישראל חדלו · ונחה
פא"ה הפעל ותוסב התנועה בוו כמנהג אותיות השימוש עם
היו"ד ברוב · והנפעל ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ·
פירו' כי עמדה ימים רבים בתוחלת והנה אבדה תקותה ·
וכן ויחל עוד שבעת ימים · שעמד בתוחלת השבעה
ימים הראשונים ועוד שבעת ימים אחרים · וא"ל
פירש ותרא כי נוחלה בהפך התוחלת כלומר כי אבדה
תוחלתה · וכן אמר כי וייחל עוד שבעת ימים אינו מבנין
נפעל כי אם מבנין התפעל ומשפטו ויתיחל ולולי התו'
היה נדגש כי לא יהיה בבנין אחד דבר והפכו כי אם
בשני בנינים ישרש וישרש ואחר שהנפעל מזה ענינו
בהפך התוחלת ראוי להיות וייחל מבנין התפעל · ושוב
היה מה שאמר אם היו"ד היתה פתוחה אבל מצאנוה
קמוצה במשפט ואיתן מבנין נפעל כמו שכתבנו בחלק
הדקדוק · והפעל הכבד הן הוחלתי לדבריהם · והוחלתי
כי לא ידברו : לא כן אוחילה לפניך · כלומר לא טוב
שאאריך לפניך ואוחיל שתלך ותבחר אתי בעצמי אלך
ויקח שלשה שבטים · מעי מעי אוחילה · אפשר שיהיה
זה מענין חיל כיולדה · ויהיה יחל וחיל בענין אחד כלומר
אתן חיל למעי מרוב דאגתי והמייתי או פירושו אכאב
ואחיל ככאב מעי וכמכאב קירות לבי · או יהיה מענין זה
השרש עצמו וכן הפירוש אמרתי שאתן תוחלת למעי
כי עדיין יקוו הטוב אע"פ שהן עתה ברע והנה קירות לבי
הומה לי ולא אוכל להחריש ולשתוק משאגתי והמייתי ·
והשם תוחלת ממושכה · הן תוחלתו נכזבה ·

יחם יחמתני אמי · פירוש יחמת ממני ·
בעת יחם הצאן · ליחמנה במקלות ·
וכבר זכרתי דקדוק ליחמנה בחלק הדקדוק בנחי הפ"א
בשרשו · והפעל הקל ויחמו הצאן אל המקלות ·
ויחמנה בבואן לשתות · ענין חמימות וירחם והחם בענין
אחד · והנפעל הנחמים באלים · ודקדוקו זכרנו בחלק
הדקדוק · ולפי שיתחמם האדם בעת כעסו וכן הכעס
מרוב חמימות האדם הוא נקרא הכעס חמה · חמה אין
לי · במלת דעה עצה · ונכתב באלף ויצא בחמא גדולה ·
ברחוק חליבי בחמה · כתבנו בשרש חמא כי הוא כמו
חמאה · ובסמוך חמת מלך מלאכי מות · וחמת המלך
שככה · במלת עצת יי · והקבוץ שארית חמות תחגור
במלת עצות מרחוק · וכבר פירשנו פסוק שארית חמות
תחגור בשרש חגר · חמת למו כדמות חמת נחש · לפי
שברוב כעס האדם ידמה כי ישיל ארס מפיו ומפניו כמו
הנחשים שיטילו ארס בהתרגזם · חמת תנינם יינם ·
אשר חמתם שותה רוחי · ורבי יונה כלל עם אלו חמלות
מספח חמתך · וכבר זכרנו אותו בשרש חמת מן חמת
מים והוא הנכון · והרבה כל אלו בשרש חמה והנכון
להיותם מזה השרש לטעם שפירשנו ·

יחף והוא הולך יחף · תאר · וכן מנעי רגלך
מיחף · ופירושו מהלוך יחף או הוא שם יחף
נקרא מי שאין לו מנעלים ברגליו ·

יחש ולא להתיחש
לבכורה ·
כלם התיחשו · התיחשים
ולא נמצאו · והשם ואמצא
ספר היחש · ענין ידיעת
המשפחות

הג"ה · כן כל יחוס שבמקרא ענינו גלוי ובדברי רבותינו ז"ל כלם ענינו ... וכן לשון ... כמו שכתבתי בשרש ...

המשפחה מאבות ׃

יטב וייטבו דבריהם · ותיטב הנערה בעיניו · ותיטב ליי משור פר · והפעל הכבד היטיבו כל אשר דברו · הלא דברי ייטיבו · מה תיטבי דרכך · ואלמנה לא ייטיב · בהנעת היוד · הפת מטיבים את לבם · וגם היטיב אין אותם · והטיבותי מראשותיכם · פירוש איטיב אחריתכם מראשיתכם · והקדוק הסלת כתבנוהו בחלק הדקדוק · להטיבך באחריתך · להרע או להטיב · והרשת היטב · כלומר מאד מאד · וכן החיטב חרית לך · ואבנת אותו טחון היטב · כי ייטיב אל אבי את הרעה עליך · כלומר אם יישר בעיני אבי ואם יהיה טוב לפניו להביא את הרעה עליך וגליתי את אזנך · וכן על הרע כפים להיטיב · וכן מה תיטיבי דרכך · בהטיבו את הנרות · פירוש בתקנו כלומר כשיהיה מדשן הפתילות שנשרפו בלילה והיה הותה אהרן כמהתה בבקר והיה מתקן הנירות והיה מטיבן בכל בקר ובקר · וכן ותיטב את ראשה · ותתקן · והשם מיטב שדהו ומיטב כרמו · כלם ענין טוב והם שני שרשים וענין אחד ׃

יין ויין לנסך רביעית ההין · ובסמוך ישתו יין נסיכם · חמת תנינם יינם · אשקך מיין הרקח · את כוס היין החמה · השקיתנו יין תרעלה · בכלם חסר הנסמך מיין יין הרקח · והיין יין החמה · יין יין התרעלה · כיין הטוב · נסמך אל התאר עצמו כמו אל המלך הזקיהו בחיל כבד · אל מי המרים · ויתכן לפרש מיין הרקח תאר ולא יהיה חסר הנסמך · וקבוץ יין מצאנו בלשון נקבות בדברי רז״ל יינות שמנים וסלתות ידוע ׃

יכח והוכיח אברהם את אבימלך · ויוכח אמש · ומשבותיך תוכיחך · דרכי אל פניו אוכיח · המירא־תך יוכיחך · פירוש יוכיח עמך כלומר יטען עמך · הוכח תוכיח · הלהוכח מלים תחשובו · ושלא נזכר פעלו ממנו והוכח במכאוב על משכבו · והנפעל שם ישר נוכח עמו · ואת כל ונוכחת · פירוש הם דברי משה אמר כי עם כל אלה הדברים שארעו לה כאמרה אחי הוא עם פרעה ועם אבימלך נוכחת שרה ונוסרה מאמור אחי הוא · וזהתוכחת כה״ ויסא אברהם ארית עיניו · והתהפעל ועם ישראל יתוכח · והשם ביום תוכחה · ביום שהוכחתים במדבר בשבטי ישראל כשהיו כלם כאחד הודעתי להם נאמנה · טובה תוכחת מגלה · פירוש האהבה מגולה בתוכחת כמו שאמר כי את אשר יאהב יי יוכיח · הוכח לחכם ויאהבך · וכשיוכיח אדם את חברו תגל׳ האהבה תגלה בתוכחת והאהבה ההיא טובה מאהבה מסותרת שיאהב אדם את חבירו בלבו ולא יגלה לו האהבה ולא יוכיחנו בשעת שצריך לתוכחת · ואא״ל פי׳ טובה תוכחת מגולה כלומר כשמוכיח אדם את חבירו טוב הוא לו כלומר התוכחת טובה היא מכל מקום ואפי׳ היא בגלוי אבל בשהתוכחת היא מאהבה היא מסותרת כלומר כשיוכיח האוהב את אוהבו יוכיחנו בסתר בינו לבינו ולא יוכיחנו בגלוי יבדי שלא יתבייש · והקבוץ תוכחות בלאפים · ובקמץ גדול בתוכחות על עון · כלם ענין הומנת הדברים אחד לחבירו בטענות והודעת משפטים והוסר מתוך התוכחת · וקרוב לענין זה אשר הוכיח יי לבן אדני · אותה הוכחת לעבדך ליצחק · פירוש זמן וזמנת ·

יכל הפעל הנעזר מעיקר זה הוא על משקל פעול

ולא יכול יוסף · להוציא את הכנים ולא יכלו · ומה יכלתי עשות · ובקמץ חטף תחת החולם ויכלת עמוד · פן יאמר אויבי יכלתיו · פירוש יכולתי לו או ממנו · ובמשקל פעל ולא יכלה עוד הצפינו · ולא יכלו לעשות הפסח · לא אוכל אנכי לבדי · לא יוכל לבער לא תוכלי כפרת · כאשר יוכלון שאת · השורק בהם תמורת חלם שלא יתחלף עם ששרשם אבל · והמקור בחסרון הפא ידעתי כי כל תוכל · כמו יכול · ומזה

א״א ולשון רבים יכולים כמולם על משקל רפוקים והלומדים יכולים כמורק טועים ׃

השרש עברו את מיכל המים · ענינו פלג מים ׃

יכת מכום מיכתום · כתבו רבי יונה בזה השרש וכן א״ר יהודה שאינו משרש כתת ולפי דעתי שהנכון במלת הזאת לשומה משרש כתת עם חברותיה · וכתותי מפניו · ואבנות אותו טחון · ומעוך וכתות · ולא יהיה עררי בזה השרש ואל יקשה בעיניך שהוסב הדגש בפא הפעל כי כן קרה למלת הוילורת שהיא משרש זלל וכן ויתמו ימי בכי אבל משה · ידמו כאבן · שרשם תמם דמם ויתכן לומר כי שרש ויכתום נכת ׃

ילל עד אגלים יללתה · ויללת מן המשנה · ויללת אדירי הצאן · בשוא הוו והירק היוד בקריאת בן נפתלי ובחירק הוו ונח היוד בקריאת בן אשר · ובקצת הנסחאות מצאתי בהפך כמו שקורא גם כן בן נפתלי ביקרותיך בנוח היוד והירק הבי״רת · וכן קורא בן נפתלי בכל יוד מונעת בחירק ומרית שלפניה בשוא שמניה היוד ובטל החירק במה שלפניה כמו ליזראית ליזרעאל ביזרעאל מניח היוד ומניע הלמד והבי״רת בחירק · ילל ישימון · ענין היללה היא השמעת הקול בכאב הלב וקרא שם יללה למדבר לפי שהמקום החרב והשמם ישמעו בו קול הרוחות הנשבות בו כקול יללה · והמקור מן הקל הוה הרה ללת · משפטו לללת בפלס לרדת לשבת ונפלו־ת למד הפעל למובר קריאת שלשת למדים כאחת · והפעל הכבד מזה והילל כל ישב הארץ · הילל ברוש · הילילו אלוני בשן · ולשון הציווי והעבר שוים בזה לכן ייליל מואב למואב כלה ייליל · מרשלו יהילילו · הוא פעל יוצא · ופירושו הגוים המושלים על ישראל יהלילו אותו ׃

ילד והרה עמל וילד שקר · לא חלתי ולא ילדתי · וילדו לו בנים האהובה והשנואה · וילדת לו בנים או בנות · אני היום ילדתיך · כלומר כאילו היום ילדתיך למלך · בעצב תלדי בנים · גם כי ילדון · הנך הרה וילדת בן · אמרו שהיא מלה מורכבת־ת מן יולדת וילדת · או יהיה מבנין פועל על משקל שופטרית מן למשופטי אתחנן · יולד חכם · הרת ויולדת יחדו · צירים אחזוני כצירי יולדה · את הילוד החי · אדם ילוד אשה · ואלה שמות הילודים אשר היו לו בירושלם · הרה עמל וילד און · לדת הם · המלאו ימיה ללדת · ותשם מלדה ומבטן ומהריון · וכח אין ללידה · תאר בפלס הרה · וכן כמו אשת לדה ויהיה אשת מוכרת כמו אשת יפת תאר · והפעל הכבד ותקח המילדת · ונקראת מילדת לפי שמסייעת היולדת ללדת · ושלא נזכר פעלו מזה אשר ילד לו · ילדו על ברכי יוסף · בטרם הרים ילדו · כלומר שיצאו בכח היצירה · תכתבו בו עם הרגש אשר ילד לישראל · כי אדם לעמל יולד · מה נקשרה לנער הילד · וכבר

אחר והוליד בן פריץ · אם אני המוליד · הרה עמל והוליד און · בארי וביוד · ויולד בנים ובנות · והבנין הזה על הזכר נוקל על הנקבה ברוב · ופעמים על הזכר כמו וכוש ילד · וארפכשד ילד ארת שלח · שמע לאביך זה ילדך · והדומים להם · והמקור ממה שלא נזכר שם פעלו ממנו יום הלדת את פרעה · והדגש תמורת הנה · ופירושו יום הולדת לפרעה שנולד לו בן או פירושו שנולד הוא עצמו שהיה עושה משתה בכל שנה באותו יום · ונכתב בוו עם הדגש ביום הולדת אותך · הראשון · והשם מולדת בית או מולדת חוץ · או הוא תאר והוא הנכון · ולפי פשט הפסוק הוא פירוש מה שאמר בת אביך או בת אמך כלומר בין שנולדה לאביך מאשה אחרת וזו היא מולדת בית ובין שנולדה לאמך מאיש אחר וזו היא מולדת חוץ וכן תרגם אנקלוס ויהיה מולדת שם תואר על משקל מחמצת בשלמים ומורעת בנחים כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ורז״ל דרשו בין שאומרים לאביך קיים את אמך וזו היא מולדת בית בין שאומרים לאביך הוצא את אמך כגון בת ממזרת או בת נתינה וזו היא מולדת חוץ · ומולדתך אשר הולדת אחריהם · פירוש בנים שתוליד אחריהם · בארץ מולדתו · מכורותיך ומולדותיך · והתתפעל ויתילדו על משפחותם · הלמ״ד איננה דגושה והיוד פתוחה מעמדת בגעיא ופירושו הראו ממי נולדו כלומר הראו יחשם מאי זה שבט הם · והנפעל הנולדים לך · אם יולד נזר · ובא דגש תמורת הנה בסלרת אל נולדה לחרפה · וכן ואלה נולדו לו בירושלם · ונכתבו שניהם בוו עם הדגש · ושם לזכר הנולד ילד הילד איננו · בשש נקודות · לא היה לה ולד · נקמצה היוד מפני ההפסק · ויצאו ילדיה · ילדיהן תפלחנה · ובא בחירק היוד הלא אתם ילדי פשע · ולנקבה קח לי את הילדה הזאת · נפתח היוד · ובוו תמורת היוד אין לה ולד · כפלם הכם · ומא יליד בית · ויליד ביתו · ומשקל אחר את הילוד החי · וכבר זכרנוהו פעול · ושם לימי הנערות כי הילדות והשחרות הבל · שמח בחור בילדותיך · ולפי שהזמן מוליד הקורות נקראו קורות הזמן ילד · כי לא תדע מה ילד יום · ומשקל אחר אלה תולדות יעקב · הקורות אשר קרוהו בדבר יוסף וסבת ירידתו למצרים · אלה תולדות נח · כולל כל לידתו וקורותיו לפי שזכר ויולד נח שלשה בנים ואחר כן ספר קורותיו וכן בכל מקום שתמצא לשון תולדות מקומו יורה עליו אם ללידה עצמה אם למקרים · ולפי שהלב מוליד המחשבות והעצות נקראו מחשבות הלב ועצותיו ילדים ובילדי נכרים ישפיקו · ויש מפרשים ובילדי נכרים כלומר שיספיקו בחכמות החיצונות שיתעסקו בהם ולא יתעסקו בחקי האלהים ובתורותיו · ויש עוד בצלמים שמחדשים בכל יום · והתואר לנולד לנער היולד · ומשקל אחר כל הבן הילוד · ואלה שמות הילודים לו בירושלם · הילודים במקום הזה ·

ילך

הלך משה · ילך נא יי בקרבנו · ונכתב בא הפעל במלת אילכה שולל וערום · והגבעות תלכנה חלב · לרוב ההמשכות הגרת החלב כמו הוליכה לגבעות ואמר שהחלב הוא ההולך והנגר · וכן ילכו מים · כמו הוליכה לאפיקים ואף על פי שהמים הם ההולכים והנגרים · ועל דרך זה תרגמו רבותינו ז״ל · לכו ונחשבה על ירמיהו מחשבות · לכה נא אנסכה בשמחה · לכו נא ונוכחה · לכו ונמכרנו לישמעאלים · לכו ונכהו בלשון · באלו המקומות אין ענינם הליכה ממש אלא זירוז המעשה כמו שכתבנו בשרש יהב · ונכתב לשון הליכה בלא הא בשלשה מקומות לך נא אתי אל מקום אחר · לך תקרבת באחד המקומות · לך נתראה פנים · והפעל הנוסף הליכי את הילד הזה והולך מהרה אל העדה · והולכתי עורים בדרך לא ידעו · ויולך יי את הים · אותי נהג ויולך · פתח מפני ההעמדה ·

ילף

או גרב או ילפת · פירשו רבותינו ז״ל זו החזית המצרית שמלפפתו עד יום המיתה ·

ילק

ילק פשט ויעף · בשש נקודות · אכל הילק הוא מין ממיני הארבה ·

ים

כמים לים מכסים · בהעלות הים לגליו · וים אמר אין עמדי · הים ראה וינס · הים אני אם תנין · והחרבתי את ימה · ובא ים מכונה בלשון נקבה ואת הים הוריד מעל הבקר הנחשת אשר תחתיה · הקבוץ ולמקוה המים קרא ימים · על ימים יסדה · עת נשברת מימים · ידוע · ולפי שהים הגדול לפארת מערב ארץ ישראל קראו לפארת מערב ים ים ודרום ירשה · ימה וקדמה · ואפשר ששרש ים יםם והנש הכיבוי והקבוץ יכיח או יהיה שרשו יום ויהיה הדגש תמורת הנה והראיה קמצותו כי כל ים קמוץ זולתי ים סוף · וענין אחר מזה השרש אשר מצא את הימם במדבר · והם הפרדים כי הם מורכבת שני מינים הסוס והחמור ובאמרו אשר מצא פירושו בדעתו מצא כי היה רועה החמורים וחשב בדעתו שירכיב הסוס על החמורה והוא הוציא זה המין בעולם · ואמרו רבו׳ ז״ל ענה פסול היה והביא פסולין בעולם כי בן צבעון אחיו היה שבא על אמו והוליד ממנו ענה ·

ימן

אם השמאל ואימנה · בנה ה״א היוד פירוש אלך אני לצד ימין · מימינים ומשמאלים · בנוע היוד · התאחדי הימיני · נחה היוד · ובאה אלף נעה תמורת היוד כמלת כי תאמינו וכי תשמאילו · והתאר ופני אריה אל הימין · ואפנה על ימין או על שמאל · כלומר צד הימין · וכן חותם על יד ימיני · כי ישית אביו יד ימינו · ותחז יד ימין יואב · יד צדו הימין · וקין ימינו בחוה תכהה · בנקור לכם כל עין ימין · עין הצד הימין · על ירך ימינו · ירך צדו הימין · שוק הימין שוק צדו הימין או הימין תאר לשוק · וכן שים ימינך על ראשו · היד הימין ובנה היד בלשון הזכר כמו והנה יד שלוחה אלי והנה בו מגלת ספר · יכתוב ידו ליי · וכן נצב ימינו כצר · או ירצה לומר יד ימינך כלומר יד צדך הימין כמו יד ימינו · ושמן ימינו יקרא · נפרשנו עוד בשרש צפן · ולפי שהכח הוא בצד ימין כנה הכח בימין · וימינם ימין שקר · כחם וגבורתם שקר · ורבי ארונים פירש אותו לשון שבועה בן הערבי לפי שאמר אשר פיהם דבר שוא אמר ושבועתם שבועת שקר · ה והתאר עוד בכם קמוצה תקרא שם הימני יכין · את אצבעו הימנית · ועל בהן ידו הימנית · וכתב רבי יונה כי בא בן קמוץ להבדיל בצרובן המתיחש אל שבט בנימין איש ימיני · וכן כתב רב יהודה ונתנו במנחתו בן שמאלי בקמץ הטם צם בן מפני שהוא לעומת זה ואעפ״ שבשמאלי אין צריך הבדלה ויפה כתבו וכן מצאנו במשנה כענין זו ההבדלה בין שני ימיני באמרם במשנת

פרה א״ר יהושע לא שמעתי אלא שלשית אמרו לו מה לשון שלשית אמר להם כך שמעתי סתם אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר שלישית שלישית לאחרות במנין וכשאתה אומר שלישית בת שלש שנים כיוצא בו כרם רבעי אמרו לו מה הלשון רבעי אמר להם כך שמעתי סתם אמר בן עזאי אני אפרש אם אתה אומר רביעי רביעי לאחרים במנין וכשאתה אומר רבעי בן ארבע שנים׃ ונתחבר שם העצם ממנו ואביו קרא לו בנימין׃ פירושו בן ימין׃ ולפי שהימין נכבד והגיב על השמאל והקטן שבבנים חביב על האדם יותר קראו בנימין כלומר בן ימיני חביב ונכבד עלי׃ ונתיחסו בני שבטו אליו פעם עם השם המלא כמו בן ימיני׃ ועם הימין לבדו כמו איש ימיני׃ ונקראת פאת הדרום ימין כי היא לימין האדם בעת פניו למזרח כי פאת המזרח תקרא פנים כמו שנקרא המערב אחור׃ צפון וימין אתה בראתם׃ וכן בתוספת תיו תימן׃ אלוה מתימן יבא׃ תימנה ומזרחה׃ וכן נקרא דרום נגב ותסמכת אל תימנה נגבה תימנה׃ ואף על פי שהכל אחד כמו אדמת עפר מטיט היון׃ או לתוספת ביאור כי תימנה יותר לשון מבואר מנגבה׃ וכן קדמה מזרחה׃ הצפיר השעיר׃

ימר

ובכבודם תתימרו׃ אמר בו התרגום תתפנקון והבן בו שרש יוד תמורת אלף אמר מענין ה׳ האמירך היום׃ יתאמרו כל פועלי און׃ ופי׳ תתימרו תתגדלו ותתרוממו וכן יתאמרו׃

ינה

ולא תונו איש את עמיתו׃ התו כך׃ והאכלתי את מוניך׃ ומן הפעל הקל העיר היונה׃ מפני חרב היונה׃ מפני חרון היונה׃ ועל דעת רבי יונה נינם יחד׃ על משקל נירם׃ ענין ההונאה ידוע והוא ענין קחת ממון אחרים בדרך מקח וממכר או בזולתו שלא כמדת או מדעת כמו ולא יונו עוד נשיאי את עמי׃ כלומר שלא יקחו נחלתם בחזקה׃ וכן לחונותם מאחוזתם׃ ובת״י לא יגפון למסבהון מאחסנתהון׃ וכן והאכלתי את מוניך תרגם ית מנסיך׃ וכן נינם יחד׃ חרב היונה׃ העיר היונה׃ ואמרו רז״ל כי יש אונאה בדברים וזהו שאמר הכתוב וגר לא תונה׃ לא תונה בדברים׃ ולא תלחצנו בממון שלא יאמר לגר זכור מעשיך הראשונים׃ וכן אם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשה אבותיך וכן אם היה ישראל בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים׃ והביא רבי יהודה בזה השרש ובזה הענין ואחריתו יהיה מנון׃ והנכון יותר שיהיה משרש נין׃

ינח

לא הניח לאיש לעשקם׃ ויניחהו בגן עדן׃ הניחהו לכם למשמרת׃ הנח לפני יי׳׃ והנח בגדו אצלה עד בא אדניו׃ והנחתיו על אדמתו׃ ויתר הניחה לי׃ אפרים הנח לו׃ להניחו במדבר׃ ושלא נזכר פעלו צעצו לא הנח לנו׃ והניחה שם על מכנתה׃ והשם ורחב מקום המנחה חמש אמות סביב סביב׃ פירוש המקום

א״א סתם מכנת הוא כמקו אחר המונח לפי דעת המדקדקים ולפי דעתי שהמנח מקום כלן הטרם וסרטו כמו כלא כילתי כמו מכנת מ״ס ב׳ כשפ׳ פי׳

המונח מלבנתו כלומר שהניחו אותו אויר שיהיה חצר חמש אמות סביב ולפי שהם מקום בשוא ברוך הסמוכים אמרתו כי המונח שם כלומר מקום ההנחה ענין חבל עזיבה והוא קרוב לענין מנוחה כי המניח הדבר ומניחו סלחתעסם

בו הוא נח מחדר וכן הדבר המונח הנח הוא נח במקום שיניחוהו ולא יניעוהו אם בן יהיה מגזרת השרש הענין טוב מלא כף נחת׃ דברי חכמים בנחת נשמעים׃ ויהיה נחת מן ינח בשקל שחת מן ישה דעת מן ידע׃ וכן ונחת שלחנך מלא דשן׃ מזה השרש ופירושו מה שמונח בשולחנך׃ וכן אם יחד על עפר נחת׃ רוצה לומר שיהיו איבריו מונחים על עפר או יהיה הכמו צרד מתרגום דירד נחתה ופירושו כולנו יחד נרד על עפר׃

ינק

ויונקת חלב גוים׃ ראש פתנים יינק׃ כאשר ישא האומן את היונק׃ והפעל הכבד ויניקהו דבש מסלע׃ ותינק לך את הילד׃ להיניק את בניו׃ ותניקהו לי׃ אשה מינקת׃ ידוע׃ ונקראו הנטיעות הילדות הרכות יונקות כמו שנקרא הילד יונק ויעל כיונק לפניו׃ ילכו יונקותיו׃ וממשקל אחר אחת ראש יניקותיו קטף׃

יסד

יסד ארץ על מכוניה׃ ויסדתיך בספירים׃ וצור להוכיח יסדתו׃ כי הוא על ימים יסדה׃ החלו הערמות ליסוד׃ בדגש ובו״ו׃ והנפעל והיכל תוסד׃ למן היום תוסדה׃ הוא רפה׃ והפעל הכבד יסדת עוז׃ כי כן יסד המלך׃ ידי זרבבל יסדו הבית הזה׃ בבכורו ייסדנה׃ ומיסד אבנים יקרות׃ והתאר הנני יסד בציון אבן׃ והוא פתח׃ ושלא נזכר פעלו והיכל יי׳ לא יסד׃ והפעל מהפעל הנוסף מוסד מוסד׃ הראשון רפה והוא שם והשני פעל והוא דגוש או יהיה הראשון פעל והשני הדגוש שם כמו שכתב רבי יהודה ואין טעם למדת שהשיג עליו רבי יונה לומר

א״א ולפי כתב שהראשון פתח לפי שהוא דגש וכו׳ ועל דעתו סבירם סתות ורלו״ב ספבים לדעת ספסבג׳

שיהיו פעולים ומה טעם לשני פעולים באחד רק הנכון כי האחד פעל והשני שם׃ וכן פני הלוט הלוט האחד שם והשני פעל׃ ושלא נזכר פעלו ממנו הוסד בית יי׳׃ והשם אל יסוד המזבח׃ ערות יסוד׃ ובשרש הוא יסר המעלה מבבל׃ ובד״הא הנקבה יסודתו בהררי קדש׃ ומשקל אחר ומספר עד החכמות׃ ומשקל אחר מטה מוסדה׃ מוסדות הצלעות׃ ובחלכם יתלהטו מוסדי הרים׃ ובקבוץ הנקבות ואבן למוסדות׃ מוסדות השמים׃ והנפעל נוסדו יחד׃ בהוסדם יחד עלי׃ ואף על פי שאלו קרובים בענין העצה והסוד גם כן כמותם יסודות עת׃ כי כן יסד המלך׃ וכן ואלה הוסד שלמה׃ פירוש ואלה התכונות והמדות אשר נתיעץ שלמה לבנות בהם את בית האלהים והעצה והסוד לקח מאביו כמו שכתוב ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם ולא ימלטו מהענין הראשון כי הם בכללו כי העצה והסוד למעשה כיסוד לבנין׃

יסך

על בשר אדם לא ייסך׃ חסר הפועל כלומר הסך השמן על בשרו לא יסך מזה השמן׃ וכן ורושם בארון חסר המשים ויהיה יסך וסוך בענין אחד ועוד אמרו המדקדקים שהוא כמו יוסך והוא שלא נזכר פועלו משרש סוך וכן פירשו ויישם בארון כמו וירשם׃

יסף

ולא יסף עוד לדעתה׃ ולא יספה שוב אליו עוד׃ יספת על השמועה אשר שמעתי׃ קול גדול ולא יסף׃ פירוש ולא יסף עוד קול גדול כמוהו׃

ויתנבאו ולא יספו · פירוש ולא יספו עוד להתנבאות
כמו שאמרו רז״ל שלא התנבאו אלא אותו היום בלבד ·
והמתרגם הוציאם לענין אחר שתרגם ולא פסק ולא
פסקן · אם יוספים אנחנו · הנני יוסיף על ימיך · הנני
יוסיף להפליא את העם · והנפעל ונוסף גם הוא על
שונאינו · ונוספה נחלתן · יש מפזר ונוסף עוד ·
והפעל הכבד ושתים ולא אוסיף · לא אסף לשמע ·
יוסף יי׳ לי בן אחר · זכר מלחמה אל תוסף · בפתח
בהפסק · לא תאסיפון לתת תבן לעם · נכתב באלף
במקום וו וכן ויאסף שאול לירוא · אל תוסף על דבריו
בשני שוואין · כי לא תוסיפי יקראו לך רכה וענגה ·
כי לא תוסיפי יקראו לך גברת ממלכות · שניהם מלרע
בפשט אחד לבדו · וכן הוא המסורת עליהם ב׳ בטעם
מלרע ענין הכל ידוע · ורבי יונה הפריד ביניהם ואין
צריך רק הכל ענין אחד ·

יסר יוסר לץ · באותי ואסרם · והנפעל הוסרי
ירושלם · הוסרו שופטי ארץ · בדברים
לא יוסר עבד · והפעל הכבד יסרני יה · ויסרתי אתכם
אף אני · כאשר ייסר איש את בנו · ויסרו לשפט ·
ויספתי ליסרה אתכם · חרוב עם שדי יסור · מקור
ואף על פי שהיוד בחירק · ויסרתי בלבת · ובא לשר
הפועל בצרי שלא כדרך חביריו · ואפשר שיהיה ויסרתי
מהקל ויוד המתעברת יוד איתן ויוד הפעל נבלעת בדגש
הסמך כמו ובמקבות יצרהו · והשם מוסר יי׳ בני אל
תמאס · מוסר שלומנו עליו · מוסר הבלים עץ הוא ·
ואדני אבי ז״ל פירש חרוב עם שדי יסור שם כמו מוסר
וכן פירושו המדרך המוסר הוא שריב האדם עם שדי ·
והנפעל מורכב עם התפעל ונוסרו כל הנשים · משפטו
והתוסרו כלם ענין מוסר יש בדברים ויש במכות · ומזה
ויסרו למשפט · ענין הכות אגרופ׳ היורישה במשפט
הוריעת · וענין אחר איסרם כשמע לעדתם · ובא
אחר ואני יסרתי חזקתי זרועותם · והשם מוסרי
מלכים פתח · ובחלם תמורת השורק ובמוסרים יהתם ·
ובצרי פתחרית למוסרי · ובשוא עין הפעל פן יחזקו
מוסריכם · מוסרי צואריך · ובקבוץ הנקבה רת נתקו
מוסרות · ננתקה את מוסרותימו · ומוסרות ערוד מי
פתח · ענין הכל ענין קשירה ·

יעד מן המועד אשר יעדו · אשר לא יעדה · ואם
לבנו ייעדנה · והנפעל ונועדתי לך שם ·
כי הנה המלכים נועדו · אשר אועד לך שמה · והפעל
הכבד כי מי כמוני ומי יעידני · הגזר התרשה בזה ובאחר
אשר בספר · אבל ואם למשפט מי יועידני · הגזן
רפויה · מועדים לפני היכל יי׳ · אתה מניך מעדות ·
ענין הכל זימון · ורבי יהודה חלק לענין אחר יועידני
ואין צורך כי הם מענין זמון · ופירוש מי כמוני ומי
יועידני מי יזמין לי כמתי · ופירוש ואם למשפט מי
יועידני מי יזמינני למשפט עם השם ית׳ · והשם במועד
שנת השמטה · כי אקח מועד · מהבקר ועד עת מועד ·
ויאכלו את המועד שבעת ימים · פירוש זבחי המועד ·
מועד ושבת · ובחגים ובמועדיכם · ומ״א ואין בודד
במועדיו · בקבוץ היו׳ · ובוו ת״ו הנקבות לשבתות
ולחדשים ולמועדות · פירוש הכל זמן זכנים · ופירוש
ועד עת מועד מועד הקרבן שהוא תמיד השחר והוא
ארבע שעות · וכתי׳ מראתנבם תמידא עד דאיתסק ·
ונקרא מקום הקבוץ לזמן ידוע מועד · שאגו צורריך

בקרב מועדיך · ר״ל בקרב בית המקדש שהיו נועדים
שם כל ישראל · וכן שרפו כל מועדי אל · שחרת
מועדו · וכן נקרא אהל מועד לפי שהיו ישראל נועדים
ומקבצים שם · ועוד לפי שנועד שם עם משה כמו שאמר
ונועדתי לך שם · קריאי מועד · כשהיו נועדים
הגדולים על אי זה דבר שיהיה היו הם קרואים כי היו
אנשים גדולים · ואשב בהר מועד בירכתי צפון ·
מקום שיתקבצו ויועדו שם כל המלכים אליו בירכתי
צפון והוא בבל · ובית מועד לכל חי · הקבר שיועדו
שם כל חי בבא קצם · והשם במשקל אחר ערי המועדה ·
פירוש שהיו אלה הערים להועד שם כל מכה נפש
בשגגה · וכן נקרא הקהל עדה קריאי העדה · עדת יי׳
לפי שהם נזמנים בהקהלם יחד · וכן אספת דבורים
והנה עדת דבורים · בהאספם יחד כאלו הם נזמנים זה
אצל זה לבא בהקבצם יחד ·

יעה ויעה ברד מחסה כזב · יעביר ויסיר ·
ומזה נאמר ואת היעים · שהיו מסירים בהם
הדשן כתרגומו ומגרופיתא שהיה גורף בהם הדשן
מהמזבח ·

יעז את עם נועז · כמו עז והחיה יעז ועז בענין
אחר וכן תרגמו יונתן ית מרוות עם תקיף ·
ויש מפר׳ כמו לועז בחלוף
למ״ד בנו״ן כמו לשכרת
תשכורת ענינו כמו מעם
לועז

א״א וטעם ולא כל לא ברעים
סכין סרס או כמשל והאומר בו
המון תמת למ״ד לא דבר כתוב

יעט מעיל צדקה יעטני · עוטה אור כשלמה ·
ויעט ועטה בענין אחד ·

יעל מה הועיל פסל · ואין בכם מועיל · אלה
והדומים להם ענינם לתת התועלת · ויש
שענינם לקבל התועלת מה אועיל מחטאתי · ומה
נועיל כי נפגע בו · וחלק רבי יונה להיתי יועילו לכסא
כלומר ישרתרו ויבקשו להוריתי ואין צריך להוציאו
מענינו · ופירוש להוריתי יועילו לנפשותם כלומר
שמחים להותי כאילו ימצאו תועלת גדולה להותי ולא
יעזור לפו כלומר זה התועלת לא עזר למו והם שמחים
ללא דבר לתועלת שלא יהיה בו להם עזר · על פני
צורי היעלים · יעלי סלע · אילת אהבים ויעלת חן ·
ותרגום אקו יעלא והוא תיש הבר ·

יען יען אשר עשית · יען אשר לא יראה לעין הוא
את הארץ · יען משח יי׳ אותי · יען וביען
במשפטי מאסו · כלם
פירושם בעבור ובכפל יען
וביען להודיע כי הרבה
טעמים יש לטלטולם

א״א פירושו בעבור ולא בא
לשלם רק על תגלו׳ גמול אם
טוב אם רע

ולגלותם בעבור כך ובעבור כך · ואת בת היענה ·
לבנות יענה · כיענים במדבר · הם עופות שוכני מדבר
ומשמיעים קול יללה ·

יעף ולאמים בדי אש ויעפו · לא ייעף ולא ייגע ·
ויעפו נערים ויגעו · ולאמים בדי ריק יעפו ·
והתאר לשתות היעף · ענין העיפות ידוע · וכן לעות
את יעף דבר · והוא הנמצא לשמות רבר ל׳ · מועף
ביעף · מענין עוף · מועף פעול בפלס מוצק וביעף
שם כפלס ביקר ופירוש הפסוק גבריאל שראיתי בחזון
בתחלה שהיה עף למעלה עתה ראיתיו שהיה נגע אלי ·
וענין אחר ותועפות הרים לו · בתועפות ראם לו ·
וכסף

וְהָסֵף תּוֹעֲפוֹת לָךְ׃ ענינם ענין חוזק׃

יעץ כִּי יְיָ צְבָאוֹת יָעָץ וּמִי יָפֵר · אֲשֶׁר יְעָצָנִי · אִיעָצְךָ נָא עֵצָה · אִיעֲצָה עָלֶיךָ עֵינִי · רוצה לומר כעיני ופירושו שאשים השגחתי ועיני עליך ואיעצך וכן נפשי אויתיך · וכבר הרחבנו על הענין הזה בשרש אוה · עֻצוּ עֵצָה · יֹעֵץ בְּלִיָּעַל · והשם עצה · ובסמוך וַעֲצַת יְיָ · ובקבוץ עֵצוֹת מֵרָחוֹק · ועם הכנוי כדברי הזכרים לבר נִלְאֵית בְּרֹב עֲצָתָיִךְ · ומשקל אחר מועצה והקבוץ וַיֵּלְכוּ בְּמוֹעֵצוֹת · וּמִמֹּעֲצוֹתֵיהֶם יֹאכֵלוּ · והנפעל אֶת מִי נוֹעָץ · מָה אַתֶּם נוֹעָצִים · וְאֶת נוֹעָצִים חָכְמָה · וְנוֹעֲצָה יַחְדָּו · וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ · והתתפעל וְיִתְיָעֲצוּ עַל צְפוּנֶיךָ · ידוע ·

יער יַעַר וְכָל עֵץ בּוֹ · בַּעֲצֵי הַיַּעַר · וְיָשְׁנוּ בַּיְּעָרִים · והקבוץ כלשון נקבות וַיֶּחֱשֹׂף יְעָרוֹת · ידוע · וענין אחר אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם דִּבְשִׁי · בְּיַעְרַת הַדְּבָשׁ · היא חלת הדבש קודם שיוציאו ממנה הדבש ובלע״ז ברישקא כלפי

יפה מַה יָּפִית וּמַה נָּעַמְתְּ · מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ · וַיִּיף בְּגָדְלוֹ · בחירק היו״ד הראשונה וצרי השניה בקריאת בן נפתלי ובקריאת בן אשר וַיְּיַף בשוא הראשונה וצרי השניה ובמקצת הספרים מצאתי בחרק הראשונה ושוא השניה לכן אשר זו היא הקריאה הנכונה על משקל וַיֵּשֶׁב · וַתִּיפִי בִּמְאֹד מְאֹד · בקריאת בן אשר מלעיל כשני פשטין ובקריאת בן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד · ובהכפל היו״ד והפא יָפְיָפִיתָ מִבְּנֵי אָדָם · ופא הפעל חטף קמץ · והשם מִכְלַל יֹפִי · עַל יְפִי חָכְמָתֶךָ · בשוא לבד והראוי בקמץ חטף · מַה טּוּבוֹ וּמַה יָּפְיוֹ · והתואר יְפֵה עֵשְׂתּוֹתָיו · יָפָה אַתְּ רַעְיָתִי · ובהכפל הענין והלמ״ד עֶגְלָה יְפֵה פִיָּה מִצְרַיִם ואף על פי שנכתב בשתי מלות ענינו מלה אחת וכמוהו פקח קוח · והבוה לגא יונים · והוא״ו נהגנו על מות · וההתפעל לַשָּׁוְא תִּתְיַפִּי · כלומר תתקששי ותראי עצמך שאת יפה בעיני העוגבים · והפעל הכבד בְּכֶסֶף וּבְזָהָב יְיַפֵּהוּ ·

יפח וַיָּפִחַ לַקֵּץ · ובסמוך וִיפֵחַ חָמָס · פירוש הונה ומצפצף · וההתפעל ממנו תִּתְיַפֵּחַ תְּפָרֵשׂ כַּפֶּיהָ · פירוש תתנה ותתאנח ותקונן על חרונה · ות״ת דמשתטחא ופרסא ידהא ואמרה ווי כען לי · ואפשר שיהיה ויפח לקץ משרש פיח מן ויפיח כמו וְיָפִיחַ כְּזָבִים עֵד שָׁקֶר · והענין אחד ·

יפע וְחִלְּלוּ יִפְעָתֶךָ · שִׁחַתָּ חָכְמָתְךָ עַל יִפְעָתֶךָ · פירושו זהרך · הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן · נגלה בזהרו ובכבודו · וְעַל עֲצַת רְשָׁעִים הוֹפָעְתָּ · הזהרת על עצתם כלומר שתשליכם עצתם ושתניע אליהם בעצתם זהרך ורצונך · ובהפך זה הענין וַתֹּפַע כְּמוֹ אֹפֶל · ותחשך ואמר כלשון אורה לכינוי ויש לפרשו כמשמעו ופירושו המקום המופע והנאור שבה הוא כמו אופל ·

יפת תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת · אֲנִי מוֹפֶתְכֶם · אֶת כָּל הַמֹּפְתִים הָאֵלֶּה · ענינו כמו אות אלא שמלת אות נופלת במקומות שלא תפול מלת מופת כמו איש על דגלו באותות · והיתה לאות ברית · ולא תפול באותם המקומות ובדומיהם מופת כי המופת הוא דבר נראה להאמין בו דבר ביוצא בו שעתיד להראות ומלת אות תבוא גם כן בזה הענין אלא שפעמים תבוא לסימן לבד ולא כן מלת מופת ·

יצא יָצָאתָ לְיֵשַׁע עַמֶּךָ · וּבָא עָרוֹם יָצָתִי · חסר אל״ף · וּבְ הַיּוֹצֵת מִבֵּין רַגְלֶיהָ · כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא · משפטו שיוצאה · אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב · לֹא יֵצֵא בַּצָּבָא · יֵצֵא נָא אָבִי וְאִמִּי אִתְּכֶם · כלומר יצאו ממקומם

פי׳ שכפלה הה״א ומוטל תנועת האלף על הנח׳ וזה שהאלף תחת הה״א ואלף השרש סמכס׳

ממצודת עדולם שירדו שמה כעבורי ויעמדו אתכם עד אשר אדע מה יעשה לי אלהים כי שמא שאול היה שונא אותם לשנאת דוד בנם · טוב בִּתִּי כִּי תֵצְאִי עִם נַעֲרוֹתָיו · פירוש כי תצאי לשדה עם נערותיו · הַיּוֹצֵא הַשָּׂדֶה · פירוש היוצא מן השדה · או הוא פעל כבד ופירושו אשר יוציא השדה · הָעִיר הַיּוֹצֵאת אֶלֶף · איננו פעל יוצא כאשר חשבו אנשים כי יוצאת על כנסת העם לא על העיר עצמה כי כן דרך הלשון לומר ענין אנשי העיר בלשון העיר כמו ותבא העיר במצור · ועשתה עמך מלחמה · ואם לא תשלים עמך · ארץ כי תחטא לי · וזולתם רבים · והשם וּמִיצִאֵי מֵעָיו · ויתכן היותו תאר · ומשקל אחר והשם בְּגֶלְלֵי צֵאַת הָאָדָם · וְכִסִּיתָ אֶת צֵאָתֶךָ · ומשקל אחר צְאֶנָה וּרְאֶינָה בְּנוֹת צִיּוֹן · וּמָצָאתוֹ לֹא רְחָץ · ומא צא תֹּאמַר לוֹ · והמסורת עליו

וכלומר כלת מן יצא כמו סיכת מן יסך

לית לשון טינוף · ולפי שצואה היא לכלוך אמר לבגדים המלוכלכים הַבְּגָדִים הַצּוֹאִים · ובתשלומו יצואים · ובהכפל העין והלמ״ד הַצֶּאֱצָאִים וְהַצְּפִעוֹת · הבנים והבנות · וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ · וְצֶאֱצָאַי יְשׁוֹרְשׁוּ · כלומר יציאות הזרעים · והפעל הכבד כִּי תוֹצִיא יְיָ · וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם · וַיֹּצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה · וַיּוֹצִיאוּהוּ לְחָרָשֵׁי הָעֵץ · הוציאו את הכסף לשכר חרשי העץ · וַיֹּצֵא מְנַחֵם אֶת הַכֶּסֶף עַל יִשְׂרָאֵל · כלומר הוציאו עליהם שהם פרעו אותו · והצווי כהראות היו״ד הַיְצֵא אִתָּךְ · היא מוצאת · ושלא נזכר פעלו וְהִיא מֵעַמִּים הוּצָאת · והשם וּמוֹצָא הַסּוּסִים · כִּי לֹא מִמּוֹצָא וּמִמַּעֲרָב · פירוש ממוצא השמש · וּכְמוֹצָא מַיִם · יְשָׁרִים לְמוֹצְאֵי דָעַת · בשוא · ובקבוץ מוֹצָאֵי בֹקֶר וָעֶרֶב תַּרְנִין · כְּמוֹצָאֵי גוֹלָה · וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת מוֹצָאֵיהֶם · ויתכן להיות למוצאי דעת משרש מצא לפי שהוא בשוא ושם נכתבנו עם כִּי חַיִּים הֵם לְמֹצְאֵיהֶם · וּלַמָּוֶת תּוֹצָאוֹת ·

יצב אַתָּה הִצַּבְתָּ כָּל גְּבוּלוֹת אָרֶץ · יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים · כמו יציב · הַצִּיבוּ מַשְׁחִית אֲנָשִׁים יִלְכֹּדוּ · וְהִנֵּה מַצִּיב לוֹ יָד · דָּרַךְ קַשְׁתּוֹ וַיַּצִּיבֵנִי · וּלְהַצִּיב הַדָּרְבָן · פירוש לחדד הדרבן ולהעמידו בתוך המלמד · והבר רבי יונה שלא נזכר פעלו מזה וְהֻצַּב גַּלְגֻּלֶתְהַתְּ הָעֲלָתָה · ואין לו טעם רק הנכון במלה הזאת כמו שפירש רב שמואל הנגיד ז״ל כי הצב שם המלכה · והנפעל נִצָּב לָרִיב יְיָ וְעֹמֵד לָדִין עַמִּים · נִצַּב יְמִינוֹ כְּצָר · הַנִּצָּבָה לֹא יְכַלֵּכֵל · פירוש החולה שהיא עומדת במקומה שלא תוכל ללכת · נִצְּבוּ כְמוֹ נֵד · וההתפעל וַיִּתְיַצֵּב מַלְאַךְ יְיָ בַּדֶּרֶךְ לְשָׂטָן לוֹ · יִתְיַצְּבוּ מַלְכֵי אֶרֶץ · וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ · משפטו ותתיצב · וכבר זכרנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק · ואמר רבי יהודה כי יַצֵּב גבולות עמים מקור מן הדגוש כלם ענין העמדה · וההתפעל והנפעל לשון עמידה · והשם מַצַּב פְּלִשְׁתִּים · אַנְשֵׁי הַמַּצָּבָה · והמצב הם אחוזי הצנות ההולכים לפני

שמואל א' י"ד החיל והם מעמידים העם · המצב והמשחית · המשחית
הם היוצאים מהמארב · ת"י אסטרטיגא ומחבלא · וכן
שמואל א' י"ד תרגם מצב פלשתים · מצב הערלים אסטרטיג · ופסל
ויקרא כ"ו · בראשית ל"ה ומצבה · מצבת קברת רחל · ותשתנה בסמיכות
מלכים ב' ג' · מלכים ב' י' מצבת הבעל · וכן הקבוץ בסמיכות ויוציאו את מצבות
יחזקאל כ"ו בית הבעל · ומצבות עזך לארץ תרד · והמצבה היא
אבן שמציבין אותה להשתחוות לה או לציון הקבר
ופירוש מצב פלשתים מערכתם ומעמדם · וכן אנשי
ישעיה כ"ט המצבה עורכי המלחמה ומעמידי העם · והקמתי עליך
מצב · הוא מגדל עץ שמציבין נגד העיר ללכדה ·

ירמיה נ"א · הושע ב' **יצג** הציגני כלי ריק · והצגתיה כיום הולדה ·
בראשית ל"ג · איוב י"ז אציגה נא עמך · והציגני למשל עמים ·
עמוס ה' · בראשית ל' והציגו בשער משפט · ויצג את המקלות אשר פצל ·
דברים כ"ח · שופטים ו' הצג על הארץ · מציג את גזת הצמר · ושלא נזכר
שמות י' פועלו ממנו צאנכם ובקרכם יצג · כלם ענין העמדה
ואפשר שיהיה זה הפעל מפעלי הנו"ן ·

תהלים קל"ט · ישעיה נ"ח **יצע** ואציעה שאול הנך · ושק ואפר יציע · ושלא
ישעיה י"ד נזכר פועלו ממנו תחתיך יצע רמה · שק ואפר
אסתר ד' יצע לרבים · ויש מי שאומר כי יצע לרבי' פעל עבר והיו"ד
בו שרש ממדה שלא נזכר פעלו מהדגוש והראשון נכון
וענינם בענין פרישה אלא שענין פרישה מלמעלה ברוב
בראשית מ"ט וענין יציע מלמטה · והשם יצועי עלה · פירושו מטתי ·
תהלים ס"ג אם זכרתיך על יצועי · ונקראת בן המטה על הבגדים
ישעיה כ"ח המציעים תחת האדם · ומה כי קצר המצע · ושם נופל
מלכים א' ו' · מלכים א' ו' על דבר אחר ויבן על קיר הבית יציע · היציע
התחתונה · היציע הוא שעושין באמצע הבית מקיר
לקיר כמו עליה והוא כמו חדר להשתמש בו בהצנע והו
ענין מלה"ת יציע · אבל היציע הנזכר בכתוב היה חוץ
לקיר בית המקדש כמין לשכות בנויות וסביב סביב לכותל
בית המקדש והוא הנקרא יציע ונקרא הוא הנקרא צלע
והוא שאמר צלעות סביב · פתח הצלע התיכונה ·
וכבר פירשתי ענינם היטב בשרש גרע · ופירש אהל
ישעיה ל"ג מזה אהל בל יצען · והנו"ן נוספת והוא שם דבר או
תאר ופירושו אהל שלא ירד ושלא יהיה מוצע לעולם
אלא לעולם יהיה פרוש ·

ויקרא ב' · ישעיה כ"ו **יצק** ויצק עליה שמן · צקון לחש · בחסרון הפ"א
מלכים א' י"ח והנו"ן נוספת ועוד נכתבנו בס' הנו"ן · ויצקו
על העולה · אמר רבי יהודה כי הוא עתיד והיו"ד יו"ד
איתן ויו"ד השרש מעמדת בנקיא ונכון הוא ואין להשיב
עליו · ורבי יונה אמר שהוא צירי והיו"ד יו"ד השרש ובא
מעמד בנקיא כמו משכו וקחו לכם צאן תם זה נכון :
מלכים ב' ד' צק לעם ויאכלו · פירוש צק התבשיל בקערות לעם
יחזקאל כ"ד · מלכים א' ז' תם יצוק בו מים · כלם פעלים יוצאים · אבל ויצק הים
הסבה אל חיק הרכב פעל עומד · ויתכן להיות מן השרש
איוב כ"ט הזה וצור יצוק עמדי פלגי שמן · אמר זה להפלגת
הריבוי כאילו הצור כלו מותך בשמן או יהיה פירושו מן
איוב כ"ח הצור היו יצוקים פלגי שמן · וכן ואבן יצוק נחושה ·
כלומר מן האבן מותך הנחשת או יהיו שניהם פעלים
עומדים מבני הקל כמו שאנו עתידים לזכרם · והפעל
מלכים ב' ד' · תהלים מ"ה הכבד והיא מוצקת · ושלא נזכר פועלו ממנו הוצק חן
איוב כ"ב בשפתותיך · נהר יוצק יסודם · פירושו ביסודם כלם
ענין יציקה · ואין לחלק ענין הדבור מענין יציקה כמו
שחלקם רבי יונה כי היציקה וההתכה אחד הוא · והוא
מלכים א' ז' חלק לענין אחר ההתכה · יצקים ביצקתו · ובדברי
דברי הימים ב' ד' הימים במשקל אחר יצוקים במוצקתו · והנפרד מוצקת

בחלם או בשורק · והקבוץ ושבעה מוצקות · בצקת זכריה ד'
עפר למוצק · ויצק את הים מוצק · כלומר עשאו איוב ל"ח · דברי הימים ב' ד'
מותך · מוצק נחשת · סמוך לפיכך הוא פתח ולירת מלכים א' ז'
בותיה פתח · יצקם המלך · לצקת את אדני הקדש · דה"ב ד' · שמות
ורבי יהודה כתב הכל ענין אחד ור"ת כתב ויתכן להיות
בצקת עפר למוצק · ענינו חזק כלומר בהתוך העפר
להיותו חזק וקבוע וכן אמר אחריו ורגבים ידבקו · וכן
לבו יצוק כמו אבן · ויצוק כפלח תחתית · כלומר חזק איוב מ"א · איוב
קבוע · וכן דבר בליעל יצוק בו · וכן והיית מוצק · תהלים מ"א · איוב
חזק · וכמוהם חזקים כראי מוצק · כלומר חזק איוב ל"ז
ואף על פי שבזה יש לנו טעם טוב מזה שיהיה מהענין
הראשון וכן פירושו אומר על השמים כי הם חזקים
וברורים ומזהירים כמראה המותך כי כן עושים מראות
מהנחשת המותך יפה שהוא זך ובהיר ומזהיר כמו ויעש
את הכיור נחשת ואת כנו נחשת במראות הצובאות
ויש לפרש ראי שם שלא יהיה מענין במראות הצובאות
אבל יהיה ראי מראה ממש ופי' בהירים ומזהירי' כמראה
הדבר המותך שהוא מזהר בשעת התכתו אבל לאחר
ימים הוא מעלה חלודה אבל השמי' הם בהירים בכל יום
כבהירות הדבר המוצק בשעת יציקתו · אבל ויציקם לפני יי יהושע ז'
אף על פי שדומה מן
השרש הזה בפלס ויציגום
טוב הוא לשומו משרש
צוק ומענין מצוקי ארץ · שמואל א' ב'

(פ"ה) ויתר טוב ט' מלא כמו
ויצגם כי אותיות נוסן
מתחלפים :

ובא הש הצרי תמורת הנח כמו וילינו עליו ·

יצר את האדם אשר יצר · מי יצר אל · עם זו בראשית ב' · ישעיה מ"ד
יצרתי לי · ויוצר רוח אדם בקרבו · וכבר ישעיה מ"ג · זכריה י"ב
פירשנו זה הפסוק בשרש ברא · יוצר גובי · כלומר עמוס ז'
שהקב"ה הוא יוצר גובי · ויש מפרשים יוצר גובי שם
וענינו יצירת מן הארבה · וכן ת"י ברית גובא או פירושו
אסיפה כלומר אסיפת הארבה · וכן וייצר יי אלהים בראשית ב'
מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל
האדם · כמו ויאסף · בטרם אצרך בבטן · ויצרי כצל ירמיה א' · איוב
כלם · כלומר איברי היצורים או הוא שם · ומשקל אחר
כי הוא ידע יצרנו · כלומר ידע שיצירתנו מעפר ואי תהלים ק"ג
אפשר להפרד מכל וכל מתאות הגוף · והנפעל לפני לא ישעיה מ"ג
נוצר אל · והוא סמוך כי הוא פתח ופירושו לא נוצר
מאל וכבר פירשתיו בספר הפעלים בטור השני · ענין
היצירה ידוע וכבר ביארתיו בשרש ברא והוא גם
במעשה האדם ובפעולתו · ובמקבות יצרהו · יעשוהו ישעיה מ"ד
ויחרשוהו · הנה אנכי יוצר עליכם רעה · מחדש · יוצר ירמיה י"ח · תהלים
עמל עלי חק · פירוש הרשע מחדש בכל יום און ועמל
כאילו חק עליו לעשות כן · וכן עושה כלי החומר נקרא
יוצר במפורש וקנית בקבק יוצר חרש · וכסתם וירדת ירמיה י"ט
בית היוצר · הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם · ירמיה י"ח · ירמיה
היאמר חומר ליוצרו · כחומר ביד היוצר · ושם ישעיה מ"ה · ירמיה
למלאכת היוצר ויצר אמר ליוצרו לא הבין · בחמש ישעיה כ"ט
נקודות · כי בטח יוצר יצרו עליו · אבל השליכהו אל חבקוק ב' · זכריה
היוצר · ואשליך אותו בית יי אל היוצר · הוא כמו זכריה י"א
אוצר מענין אוצר · ות"י לתחות יד אמרכלא · והחכם
ראב"ע פירשו כמשמעו כלומר אל בית ה' ומה שאמר אל
בית יי' אל היוצר כאילו אמר אל ביתו · ושלא נזכר
פועלו מהדגש ימים יוצרו · ופירוש יוצרו על איברי תהלים קל"ט
האדם ואמר שלא זכרם הנה וזכר גלמי ראו עיניך · אמר
כי בתחלת יצירתי שהייתי גלם קודם יצירת האברי' ראו
עיניך

עניך כלומר שאתה ראית פתחית יצירתי כך ועל ספרך כלם יכתבו האיברים העתידים להוסד בגלמי כלם ידועים לפניך ובימים רבים יוצרו שהיו נוצרים באותו הגלם יום יום ולא היה אחד בהם נכר באותו הגלם תחלת יצירתו ואף על פי שהיו כלם באותה טפת בכח התולדת לא היה נכר בה צורת העין והאזן והאברים האחרים אלא שיוצרו בה אחר בן יום אחר יום ועל זה הדרך פירשו ראב״ע ופירושו ולא בלומר אלף והוא בן בכתוב אבל הקרי ו״ו ויהיה פירושו על דרך הקרי ולו לספרך כלומר אע״פ שימים יוצרו לספרך הוא באחד כלומר ידוע לפניך הכל דרך כלל ושלא נזכר פעלו מתנוסף כל כלי יוצר עליך לא יצלח ונקראת תאות לב האדם ורעיוניו יצר וכל יצר מחשבות לבו כי יצר לב האדם רע מנעוריו יצר סמוך הצירי בחמש נקודות ונקרא כן לפי שהוא יוצר ופועל הענינים בלב שהלב מתאוה אליהם ופי׳ יצר סמוך הוא היצר הטוב כי יש יצר טוב ויצר רע ופירו׳ הפסוק יצר הצדיק הסמוך תשמר עליך תצרהו מרע ותתן לו שלום כי בך בטוח׳

ובזה השרש ע״א בלכתך לא יצר צעדך במלאת שפקו יצר לו כי עתרת הצרי מושב ויירא יעקב מאד ויצר לו יצרו צעדי אונו ויצר לאמנון להתחלות בעבור תמר אחותו ויצר להם מאד ותצר לדוד מאד והשם מן המצר קראתי יה או יהיה שרשו צר כלם ענין הצר שהוא הפך המרחב ויש לומר כי ויצר להם מאד ויצר לאמנון ויצר לו יהיו משרש פרה ויהיה יצר וצרה בענין אחד

יצת ותצת בסבכי היער באש יצתו והנפעל תצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה אשר היא נצתה בנו עריו נצתה מבלי יושב נצתה במדבר והפעל הכבד לפת הציתו עבריך הנני מצית בך אש הצת אש בציון ואפשר שיהיה הציתו משכנותיה פעל קומה או יהיה יתצא והוא חסר המציתים כלם ענין הבערה והדלקה אבל אציתנה יחד אף על פי שהוא מזה הענין אינו מזה השרש כי הוא משרש צית ויש לפרש עריו נצתה נצתה במדבר ענין שממה וכן תרגם יונתן קרוהי צדיין׃

יקב נרן ויקב לא ירעם בשש נקודות המן הגורן או מן היקב תם יקב חצב בו ידוע׃

יקד ותיקד עד שאול תחתית יקד יקוד אש יוקדת והשם יקוד כיקוד אש והוא במוקד נחרו על מוקדה על המזבח והשם למקום שיוקדת בו האש לחתות אש מיקוד מוקד כלנו ושלא נזכר פעלו מהפעל הנוסף והאש על המזבח תוקד בו עניינם ענין הבערה׃

יקה ולו יקהת עמים שם בפלם דברת בני האדם ודגש הקוף לתפארת כדגש מקדש יי׳ וכן ותבוז ליקהת אם והקוף דגושה והתנועה יו״ד ליקהת אם והשלה תפעתרת על תלמוד ומשפטו ליקהת אם ופירוש שניהם משמעת וקיבול המצות ופירוש ולו יקהת עמי׳ אליו ישמעו העמים לקבל עליהם מה שיצום ופירוש ליקהת אם למשמעת אם כלומר עין שתבוז למשמעת ולמה שתצוה עליו יקרוה עורבי נחל ׃ והמת רבי יונה הפלה הזאת לערבי בזה הענין׃

יקע והוקעתום ליי׳ והוקעם בהר לפני יי׳ והוקע אותם ליי׳ נגד השמש את עקומות

חמוקעים ענין התליה על העץ ולא זכר רבי יהודה בזה השרש פן תקע נפשי ממך ותקע נפשה מהם ותקע נפשי מעליה ותקע כף ירך יעקב ובאמרו כי לא מצא מזה השרש כי אם הפעל הכבד אשר נתפבה בו היו״ד לו״ו נחה נראה כי אינם ברעתו מזה השרש ואולי דעתו שהם משרש קוע עכם כאשר נקעה נפשי מעל אחותה אשר נקעה נפשך מהם ויהיה נקעה בפלם והתבה ונסבה נבקה וגם יתכן להיות ותקע כף ירך יעקב פן תקע נפשי מזה השרש תקעה שרש אחר ושיהיה הנו״ן בו שרש ואף על פי שהם ענין אחר וגם יתכן עוד להיות שרש כלם נקע ובא הנה במלרע ותקע תמורת הדגש כמו שבא במלרע ויזר יעקב נזיד והם ענין הסרת הדבר ממקומו ודשלי״ר בלעז׃

יקף כי הקיפו ימי המשתה עדת מרעים הקיפוני כי הקיפה הזעקה הקף את העיר בצרי וביו״ד לא תקיפו פאת ראשכם אויבי בנפש יקיפו עלי ענינם ענין סיבוב ותרגום ונסב ארח הר שעיר ואקפנא ואמרו רבותי ז״ל לא תקיפו פאת ראשכם זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו ואפשר שיהיה זה הפעל מפעלי הנו״ן׃

יקץ וייקץ יעקב משנתו וייקץ נח מיינו ויקצו מזעזעיך

דיו״ד מעמדת בגעיא לחסרון הנו״ן פ״א הפעל ידוע׃

אא״ג ג׳ תמצאון חסרי יו״ד בשרש וסימן אלך תקדם ותשון כשן יי׳ דתלים ושאר מלכים׃

יקר זכר רבי יהודה מה יקר חסדך אלהים פעל עבר ואולי מצאו בספרו הקוף פתוחה ומאשר מצאנוהו אנחנו בספרינו קמוץ כולו נכון להיות תאר והשם ולי מה יקרו רעיך אל כלומר יקרו וגדלו מחשבים מאשר יקרת בעיני אשר יקרתי מעליהם כלומר יקרתי בעצמי וסרתי מעליהם כי לא הייתי יקר בעיניהם תיקר נפשי בעיניך וייקר שמו מאד והיו״ד בחירק ובצרי וייקר דמם בעיניו והוא מלא עם פ״א הפעל ויקר פדיון נפשם פ״א הפעל נעלמת מהמכתב במנהג והפעל הכבד הוקר רגלך אוקיר אנוש מפז והתאר יקר מחכמה ומכבוד וירח יקר הולך ובסמוך יקר רוח והקבוץ בני ציון היקרים ולנקבה יקרה היא מפנינים ובסמוך פנת יקרת ר״ל יקרת פנת מוסד או יהיה סמוך על סמוך ושניהם סמוכים אל מוסד כמו נחרי נחלי דבש או יהיה יקרת שם בלתי סמוך ואע״פ שהוא פתוח כמו עגלת שלישיה אל תהגי פוגת לך והדומים להם ומא הבן יקיר לי אפרים והשם אדר היקר יתנו יקר לבעליהן קמוץ ובסמוך פתוח ביקר כרים פירוש נמשכת שנבבב שים והוא החלב שהיה כלה על המזבח ואת יקר תפארת גדולתו כתב רבי יהודה שהוא פתוח ורבי יונה כתב שהוא קמוץ ואנחנו מצאנוהו במקצת הספרים המדוייקים קמוץ ובמקצתם פתוח ואפשר שהוא סמוך אע״פ שהוא קמוץ כמו כתב שהוא קמוץ בין בסמוך בין במוכרת כמו ובכתב בית ישראל או יהיה מוכרת ורו״ו ואת שמורות במקום שנים ומשפטו ואת יקר ותפארת גדולתו וקיבוץ התאר בלשון נקבות אבנים יקרות ליסד הבית ופירושו גבורות וכמו שמשתמשין בכבוד בענין כבודות ובענין כבוד בך כשתמשין ביקר בענין כבדות ובענין כבוד כי ענגם שות . והקבוץ השם בלשון נקבות לא

יהיה אור יקרות וקפאון · פירוש לא יהיה אור יקרות שהוא האור הבהיר ולא אור קפאון שהוא אור עבות אלא כך בינוני כמו שאמר לא יום ולא לילה והוא משל על הישועה ועל הצרות שיהיו בתחלת הישועה · ות״ל לא יהא נהורא אלהין עדי וגליד · בנות מלכים ביקרותיך · נבלעה פ״א הפעל ברגש הקוף ואף על פי שהיא כתובה או הרגש לתפארת הקריאה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק והונחה היו״ד והושלה תנועתה בב״ית השירות ומשפטו ביקרותיך כך ה״א קריאת בן נפתלי וקריאת בן אשר הב״ית בשוא והיו״ד בחירק כמשפטו והוא תאר ופירו׳ בנכבדות שלך כלומר בנשים הנכבדות שלך היו בהן בנות מלכים ·

א״א קשה לי מאמר שאמו סומכ׳ על קריאת בן אשר לפי הוא נקוד בכל הספרים כמו קריאת בן נפתלי ביקרותיך הב״ית בחירק והיו״ד כמה ולא ביקרותיך הב״ית בשוא והיו״ד בחירק

יקש יקושתי לך · שמרני מידי פח יקשו לי · נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים · והפעל נוקשת באמרי פיך · ונפלו ונשברו ונוקשו ונלכדו · פן תנקש בו · והשם כי מוקש הוא לך · בפלס מועד מוקד · והקבוץ נמוקשים יעקב אף · מוקשים שתו לי סלה · ובקבוץ הנקבות ומוקשות פועלי און · והתאר לפח הלוכד פח יקוש על כל דרכיו · בחלם · ובשורק וכצפור מיד יקוש · ישור כשך יקושים · בפלס עצומים עצומים · והתאר לנלכד יוקשים בני האדם · וכבר פירשתי הקדוק בשער הרביעי בטור הפעלים ״

ירא ולא ירא אלהים · כי יראו המילדות את האלהים · לא צחקתי כי יראתי : כי לא יראנו את יי · למען יראתם את יי אלהיכם · בקמץ הרי״ש ול״ת בוחתיה · סמוך לבו לא יירא · ויירא ויאמר · ואירא כי ערום אנכי ואחבא · וייראו מגשת אליו · ייראו מיי כל הארץ · ותיראן המילדות את האלהים · ויאסף שאול לירוא מפני דוד · ליראה אותי כל הימים · מיראתו אותו · ירא את יי בני ומלך : אך יראו את יי · משפטו יראו אלא שנחה בו האלף כדי שלא ידמה למלת יראו מן ראה תיראו חתת ותיראו · שניהם כתובים ביו״ד ומות השרש והענין · והתאר אשרי איש ירא את יי · ובסמוך אשרי כל ירא יי : יראי יי הללוהו · אשת יראת יי · והשם יובילו שי למורא · לבית המקדש שהוא מקום המורא · ואת מוראו לא תיראו ולא תעריצו · ומוראכם וחתכם יהיה · שיתה יי מורה להם · והה״א במקום האל״ף · או יהיה יובילו שי למורא תאר לשם יתעלה · וכן הוא מוראכם · והשם בס״א יראה · ויראה להם · יראת יי ראשית דעת · ובעבור תהיה יראתו · והנפעל נורא מאד · נוראות בצדק תעננו · למען תורא · ופירש הפסוק אאז״ל כי הקב״ה נתן ממשלה לעליונים לעשות חפצו בארץ אבל הסליחה אינה עמהם כי אם עמו למה שלא יאמרו בני אדם בלבם אם אנחנו חוטאים יתפייסו לנו המלאכים וישאו עונינו בא להודיע כי אין בהם הסליחה למען שיראו בני האדם את השם יתעלה למען כי עמו הסליחה לא עם אחר זולתו : והחכם רבי אברהם אבן

א״א מפני שכלם כי לא יראוני שלום ומי לפניך כמה האלף וכן היא כמה כחלת לראובני פסורק שהאלף קורין כולם ואין לרבים בקולם וקורין אותו לראובני שלה די קתונה והלים אינה בקודם :

עזרא ז״ל פירש שאם לא הסלחה לא ייראוך החוטאים ויעשו חפצם בכל אות נפשם · וממקום נורא · מארץ נוראה · פירש רבי יונה רחוק ורחוקה ואין להוציאם מענינם אף על פי שמשמעות הכתוב מדבר על עם רחוק ועל ארץ רחוקה כי לעולם ירא האדם הרחוקים ממנו שלא ידע מנהגם וגבורתם מתקרובים שידע מנהגם וגבורתם וידמה בעיניו על הרחוקים שהם גבורים וחזקים יותר · והפעל הכבד כי יראני העם · על משקל גרשוני פירושו הפחידוני · וכן אשר היו מיראים אותי · אגרות שלח טוביה ליראני · ליראם ולבהלם ״

ירד ירד ירדנו בתחלת · והיום רד מאד · חסר הפ״א ואלכה וירדתי על החרים · ויגידו לדוד ויורד הסלע · ולא ירד עמנו במלחמה · או במלחמה ירד ונספה בבהמה בבקעת תרד · וירדו אחי יוסף עשרה · רדו שמה ושברו לנו משם · מיורדי בור · נמשך בקמץ בטעם · עד רדת חומותיך · עד רדתה · עיני עיני יורדה מים · פירוש יורדת במים · וכן ותרדנה עינינו דמעה · תרדנה בדמעה ויתכן לפרשו בלא חסרון בי״ת כי לרוב הזלת הדמעה שתרד מן העינים כאלו הירידה לעינים · ועל דרך הזה והגבעות תלכנה חלב · ילכו מים · כלה ייליל יורד בבכי · ויש מפרשים אותו מענין אריד בשיחי · וכן וירדתי על החרים · והפעל הכבד הורידו בידיו · והורדתם את אבי הנה · ובנסע המשכן יורידו אותו הלוים · ויורד כנהרות מים · ויורד ירדו אל זקנו · נחה על המון מצרים והורדהו · פירושו לפניך אל ארץ תחתיות · ויש מפר׳ אותו מענין אריד בשיחי ואין לו טעם · והשם הם במורד בית חורון · ויכום במורד · ויש לפרש מזה חמת חיו במרדי אור · והנני עתיד לפרשו בשרש מרד · ושלא נזכר פעלו ממנו אך אל שאול תורד · והורד השכן · ורמ׳ אפוד ירד בידו · כמו הוריד וקשה הוא לפרש זה שיהיה פעל וקל מזה השרש יתצא כי לא מצאנוהו כי אם עומד ויתכן לפרש כשירד אביתר באפוד בידו ירד ויש לפר׳ כי אביתר כשברח ולקח עמו כליו ובגדיו היתה סבת מאת יי׳ שלקח האפוד בתוך כליו והוא לא הרגיש בדבר ולא ידע עד בואו אל דוד לפיכך לא אמר הוריד כי הוא לא הורידו בדעתו רק ירד האפוד בידו בדרך מקרה והוא הנכון · ופי׳ רבי יונה וירדתי על החרים · ועליתי · וכן ולא ירד עמנו במלחמה · ואין טעם לפירושו כי העליה הפך הירידה היא וכן לא ירד עמנו במלחמה אינו כי אם כמשמעו כי דרך המלחמה להיות בעמק ולא בהר וכן תמצא לעולם לשון ירידה במלחמה · ומה שאמר לא יעלה עמנו במלחמה כנגד המקום שעלו להלחם כמו שאמר ופלשתים עלו יזרעאל · ופירוש וירדתי על החרים וירדתי מהמצפה ללכת על החרים כי בית יפתח במצפה היה והמצפה היתה גבוהה על החרים ואמרה בתו ארד מהמצפה ואלכה לי אל החרים ואפרד מבני אדם ואתבודד שם ואבכה על בתולי · וכן ויורד הסלע נראה שהיה עמק בין הערבה שהיה שם דוד ובין הסלע ואמר וירד ירד העמק לעלות הסלע : מעשה מורד · ענין רקוע והוא קרוב לענין ירידה · ות״ת עובד כבוש כמו שתרגם אנקלוס עד רדת חומותיך · עד רדתה · והכל נכנס תחת ענין אחד · ואפשר שיהיה מעשה מורד מפרש רדד על משקל מוסך השבת · ואף על פי שזה חלם וזה שורק · ויהיה דבק אל ענינו חישב מן וירד על הכרובים · ותרגום

ותרגום וירקו ורדידו ·

ירה ירה בים · חשבנת אשר ירית בני ובניך · ויריתי לכם גורל פה לפני יי · ויורו היורים · לירות במו אופל · ובא באלף תמורת הה״א לסור הפעל לירוא בחצים ובאבנים גדולות · ונירם אבד חשבון : ופירושו נירה אותם ונלחם עמם עד שאבד חשבון · והנפעל או ירה יירה · ופעל הכבד ויראו המוראים אל עבדיך · כתוב באלף נוח במקום לסור הפעל · וימצאהו המורים אנשים בקשת · הורני לחמר ואתמשל בעפר · אורה אתכם ביד אל · ויורם אלהים · כלם ענין השלכה · ומענין זה פירש אא״ז מי כמהו מורה · פירושו משליך ומוריד לארץ כענין שאמר מי הוא ישגיב בכחו · וענין אחר אשר הורהו יהוידע הכהן · ויורני ויאמר לי · הורוני ואני אחריש · ולא שמעתי בקול מורי · אלהיו יורנו · ולהורות נתן בלבו · כלם ענין למוד · ואפשר להיות מזה מגבעת המורה בעמק · או יהיה שם מקום ואם יהיה מזה הענין פי׳ כי בגבעה היה צופה שהיה מורה ליושבים בעמק בבא חיל עליהם ולכן מגבעתא דמסתכיא · ואמר רבי יהודה ולא ימנע להיות מעיקר זה הרו והגו מלב דברי שקר · וכבר כתבתיו בשרש הרה והוא הנכון · ושם כתבתי גם כן כי אא״ל כתבו מזה השרש והענין · והשם מענין זה שהוא למוד התורה והמצות · תורת יי תמימה · את החקים ואת התורות · וישמר משמרתי מצותי חקותי ותורותי · ויתכן להיות מזה וזאת תורת האדם · ועוד נכתבנו בשרש תור · והתורה היא תכונת המצוה היאך תעשה והמשפט הוא דין האדם בין איש לחבירו והחוק הוא הדבר הנגזר על האדם לעשותו במצות או במנהג · והמשמרת היא לשמור שלא לעבור על המצוה ולעשות גדר על המצוה ואף על פי שכל אחד ענין בפני עצמו יבא האחד במקום חבירו במקומות כמו שיתבאר בענין כל אחד מהם בשרשו · והא יורה ומלקוש · ובאלף תחת הא ומורה גם הוא יורא · ופירושו המטרות הענניים גם הוא יקרא יורה כמטר המרוה את הארץ · ומא את המורה לצדקה · מורה ומלקוש בראשון · ולא יכנף עוד מוריך · והיו עיניך רואות את מוריך · ענינם מטר ואפשר שיהיה יו״ד מוריך לקבוץ כי שניהם מלאים ביו״ד או יהיה יו״ד למ״ד הפעל תמורת ה״א ופירוש ולא יכנף עוד מוריך לא יאסף עוד מטרך לפי שהיו בעת בצורת כמו שאומר ונתן יי לכם לחם צר ומים לחץ בשר אותם על השבע ואמר לא יאסף ולא יעצר עוד מטרך והיו עיניך רואות את מטרך כלומר בעיניך תראה שיהיה זרע בקרוב · ויש מפרשים מוריך מענין השני ענין הוראה כלומר המורים אותך בדרך ישרה לא ירחקו שיהיו בכנף הארץ והם חוקיהו ושריו · ואא״ל כתב אלהיו יורנו מענין השלישי ממטירנו ·

ירח עשה ירח למועדים · וירח לא יגיה אורו · וירח לא יאיר אורו · וירחך לא יאסף · היא הלבנה · ולפי שהלבנה מתחדשת בכל חדש נקרא החודש ירח · בירח האיתנים בסתו · מי יתנני כירחי קדם · ולפי שהירח מתחדש פעמים רבות קראו בלשון רבים ואף על פי שאינו אלא אחד ואמר גרש ירחים · פירוש כי הירח יבשל הפירות ·

ירט ירט הדרך לנגדי · פירושו שטה ופירוש הפסוק כן אמר המלאך הנה אנכי יצאתי לשטן כי אמרתי האיש הזה ירט הדרך ובלבו לקלל ואינו הולך דרך ישרה · ומלת לנגדי לפני · כן פירשו אא״ל · וכן ועל ידי רשעים ירטני · ולולי הריש היה נדגש כמו יתנני ויש אומרים כי שרש ירטני רטה ·

הג״ה סכר כוכר גם כן כמלך כלשון כוס הכרס וכיך עיין גם כן בשרש רטה ;

ירך ירך ובתף · אשר על כף הירך · ובסמוך ירך יעקב · בשש נקודות · תחת ירכי · ממתנים ועד ירכים · ירך · ומזה הענין ירכה וקנה · שהוא רגל המנורה · ירך המזבחה · פאת המזבח · ובתיו הנקבה וירכתו על צידון · כלומר פאת ארצו יהיה צידון · ולירכתי המשכן ימה · ירכתי צפון · ירכתי לבנון · לירכתים ימה · נתחבר להם סימן הזכרים והנקבות וענינם פאות ·

ירע נפשו ירעה לו · ולא ירע לבבך בתתך לו · וירע בעיני יי אשר עשה · וירע למשה בעבורם · מדוע לא ירעו פניך · תרע עינו באחיו · עתה ירע לנו שבע בן בכרי · פירוש ירע לנו דבר שבע בן בכרי והוא מלעיל · וכן ירע שדיד באהלו · כלם ענין רע וירע ורע בענין אחד · ורבי יהודה לא הביא בזה השרש כי אם נפשו ירעה לו · ודעתו באלו להיותם משרש ריע בדרך זרות · והנכון לשומם בזה השרש עם ונפשו ירעה לו וכלם ענין אחד · ויש לפרש ונפשו ירעה לו ענין תרועה פירוש ירעה בעבורו כמו שאמר חלצי מואב יריעו · נוטה שמים כיריעה · יריעות עזים · ידוע ·

הג״ה פי׳ לפי שקול סשל שחד סלם סיה סב על סבע בן בכרי הלל ירע למ ה׳ול בקין כמו מרע לך סקם לו יריע ·

ירק ירק ירק בפניה · וירקת בפניו · ידוע · אבל ומפני לא חשכו רוק · עד בלעי רקי · וכי ירוק הזב · משרש רקק ואם הם ענין אחד · וענין אחר כל ירק עשב · בשש נקודות · כל ירק בעץ · ומשקל אחר וירק דשא · והתאר ואחר כל ירוק ידרוש · רוצה לומר כל עשב ירוק · לגן ירק · בגן הירק · ארחת ירק · הוא תאר לעשב שהוא מאכל אדם · וכן קראו רז״ל לעשב שהוא מאכל אדם ירק · והקבוץ ירקות · ובהכפל העין והלמ״ד לרוב הירוק ירקרק או אדמדם · ירקרקות או אדמדמות · ופירוש בירקרק חרוץ · כי יש זהב שנוטה מעט גוונו לגוון הירק או ירקרק שם לגוון המורכב · ושם בא ונהפכו כל פנים לירקון · והוא כי בהבהל האדם ובבא אליו הצרה פתאום ישובו פניו ירוקות ·

הג״ה וק לינו כלים נעורים כי גם מן ירק סהוא בשש נקודות יוכל לומר ירקות בקמץ סכי״ש כמו מן ארץ ארצות ומן עגם עגמות · ותימה למה לא מינם בששון ובירקון ·

ירש וירש ישראל את יורשיו · וירשנו אותה · וירשתם אותה וישבתם בה · וירשוה בחירי · לגזרת פעל בצרי · וכן וירשוה קאת וקפוד · כי הגוים אשר אתה יורש אותם · במה אדע כי אירשנה · כי לא יירש בן האמה הזאת · אשר יצא ממעיך הוא יירשך · במוש אלהיך אותו תירש · וירשו אותה וישבו בה · ובני עשו יירשום · כלומר לקחו ירושתם · ואין צורך להוציאם מענין ירושה כאשר כתב רבי יונה שפירושם בענין השלוח · וכן נשארה הרבה מאד לרשתה · והציווי

דברים לג · דברים ל ונהציורי השלם ים ודרום ירשה · ובחסרון היוד החל רש·
דברים ט · מלכים א כא ובצרי עלה רש · קום רש את כרם נבות · נואו
דברים א · שופטים יא ורשו את הארץ · הלירשנו קראתם לנו · היוד מעמדת
בנעיא במקצת הספרים · ופירושו וכי קראתם לנו לירש
ממונינו ואם לא בעבור מה קראתם לנו כי כן נראה כי
במדבר כד לקחת ממונינו קראתם לנו · והתאר והיה אדום ירשה
והיה ירשה שעיר אויביו · פירוש יהיה ירושה שעיר
דברים ב · תהלים סא לאויביו · והשם כי ירשה לעשו · נתת ירשת יראי שמך ·
פירוש נתת לו שאגור באהלך שהוא ירושת יראי שמך ·
עזרא ט · שופטים יא והפעל הכבד והורשתם לבניכם · את אשר יורישך
איוב יג · במדבר יד כמוש אלהיך · ותורישני עונות נעורי · וארעו יורישנה ·
ישעיה יד פירוש ולזרעו יורישנה · והשם למורש קפוד · את
עובדיה א · איוב יז מורשיהם · מורשי לבבי · סעיפי לבבי · כלומר מה
שמוריש הלב ומנחיל כאילו הסעיפים ומחשבות הלב
נחלת בהיותם מוכנים לאדם ומזומנים · ועם הא הנקבה
דברים לג · יחזקאל לו מורשה קהלת יעקב · לנו היא נתנה הארץ למורשה ·
כולם ענין אחד ענין ירושה · יש מהם ירושת הבן מהאב
ויש מהם לקיחת הדבר סיר אחר ר״ל שלוקח ירושתו
ומה שהיה בחזקתו כמו שהבן לוקח נכסי אביו · ובענין
דברים יח הגירוש והשילוח יי אלהיך מוריש אותם מפניך · ואת
שופטים יא · זכריה ט כל אשר הוריש יי אלהינו מפנינו · הנה יי יורישנה והכה
במדבר יד · במדבר לג בים חילה · אכנו בדבר ואורישנו · ואם לא תורישו
יהושע ח את יושבי הארץ מפניכם · והורשתם את העיר · פירוש
איוב ל את יושבי העיר · מבטני יורישנו אל · ומן הקל בזה
דברים יב הענין לרשת אותם מפניך · והכלל כל שהוא קשור עם
מם הוא לשון גירוש ושילוח · ויתכן לפרש לרשת
אותם מפניך לשון ירושה והיודיה מפניך דבוק עמם כי
יכרית לא עם לרשת ויהיה אם כן כל בנין הקל בענין
ירושה לא יהיה אחד מהם לשון גירוש ושילוח · והפעל
דברים כח הדגוש בזה הענין יירש הצלצל · והא קרוב לזה יי
שמואל א ב · שמות טו מוריש ומעשיר · תורישמו ידי · או יהיה תורישמו
בראשית מה · משלי ל מענין הגירוש · והנפעל פן תורש · ופן אורש ונגבתי ·
ענין הרשות והמסכנות · ומענין זה תי הלירשנו קראתם
לנו · הלמסכנותנו קריתם לנא · ומזה העיקר שם אשר
יואל ב · ישעיה סה אינגו מן הענינים האלה תירוש ויצהר · כאשר ימצא
התירוש באשכול · בפלס תינוק מן ינק אלא שתינוק
תאר וזה שם · והוא היין החדש ·

דברי הימים ב לו · איוב טו **ישש** זקן וישש · בצרי · ובחירק גם שב גם ישיש
איוב יב בנו · בישישים חכמה · הם הזקנים רבי הימים
כי הישיש רב ימים מחוקן ומחשב ונכון הוא להיותם
מענין יש וישה וישש בענין אחד ונקרא הזקן ישיש
לפי שעמד הישות בו ימים רבים ·

בראשית יג · בראשית מה **ישב** אברם ישב בארץ כנען · וישבת בארץ גושן ·
שמואל א א · שמואל א ל ועלי הכהן יושב על הכסא · ישב אשב עם
שמואל ב · תהלים קלב המלך · וישב המלך על הלחם לאכל · ישבו לכסא
שופטים ו · תהלים פד לך · וישב תחת האלה · אשרי יושבי ביתך · אנכי
שופטים ו · דברים א אשב עד שובך · כלומר אתעכב · ותשבו בקדש ימים
ירמיה מב · ויקרא כג נתעכבתם · ושבו אל האדמה אשר נתתי לכם · בסכות
ישעיה יג · יחזקאל כו תשבו · לא תשב לנצח · למען לא תשבי ·
תהלים קכג · תהלים כב היושבי בשמים · ואתה קדוש יושב תהלות ישראל ·
פירוש ואתה שאתה קדוש יושב לעולם אתה תהלות
ירמיה מב ישראל · אם שוב תשבו · אמר רבי יהודה כי נהפך פא
הפעל לעין בבלת שוב · והנכון שהוא כשוב הוא וו חמשך
במדבר כב ופא הפעל נגרעת כדרך חביריו נחי הפא שבו נא בזה ·
בראשית לה · משלי ל קום עלה בית אל ושב שם · כבוד לאיש שבת מריב ·

עמוס ו ועוד נזכרנו בשרש שבת · ותגישון שבת חמס · פירוש
כי הם מנדים ומרחיקים יום רע בדבריהם ובמחשבותם
שלא יבא עליהם ומגישים ישיבת החמס · לכן קראתי
ישעיה ל לזאת רהב הם שבת · פירוש לפי שישראל הולכים
למצרים ושואלים עזר ממצרים ולא יועילו להם לכן
קראתי לזאת ירושלם רהב הם שבת כלומר הזקים יהיו
היושבים בה דיבטחו בשם ולא ילכו לבקש עזר כי הישיבה
רות ב יותר חזק ותוקף להם מההליכה · זה שבתה הבית מעט ·
ירמיה ט · שמואל ב כג שבתך בתוך מרמה · ויש לפרש מזה שרוף ישרפו
בשבת · כלומר במקום שבתם והיותם שם ישרפו ·
שמואל ב ט וכתב אא ז״ל מזה השרש בשיבתו במחנים · והוא חסר
יחזקאל מו פא הפעל ומשפטו בישיבתו · והנפעל בערים אשר
שמות טז לא נושבו · אל ארץ נושבת · וכבר ביארתי ענינו
יחזקאל כו בשער הפעלים בשור השני · נושבת מימים · יש
מפרשים כמו בימים ובתרגום דרחות יתיבא בגו יממיא
ויתכן לפרש כמשמעו לפי שישובה היה מסחורת הים
והדרך הים היה בא אליה כל הטוב כמו שכתב בפרשה
מלכים א כא האחרת · והפעל הכבד והושיבו את נבות בראש העם ·
עזרא י · תהלים סח והושיבו נשים נכריות · פירוש אשר הושיבו · מושיב
איוב לו · תהלים קיג יחידים ביתה · ויושיבם לנצח · מושיבי עקרת הבית ·
בראשית מז הושב את אביך ואת אחיך · ומלה מורכבת מן ישב
זכריה י ושוב והושבותים כי רחמתים · ושלא נזכר פעלו ממנו
ישעיה ה · שמואל ב כג והושבתם לבדכם בקרב הארץ · אם ישוב ישיבני ·
ישוב מקור מזה השורש רוצה לומ׳ אם ישיבני לירושלם
ישעיה מד לישיבה שאשב שם ועבדתי את יי · האומר לירושלם
מלכים ב ב תושב · והשם הנה נא מושב העיר טוב · פתח לפי
ויקרא כה שהוא סמוך · וכן בית מושב עיר חומה · כלומר שימכור
שמואל א ב בית בתוך עיר שיש לה חומה · על מושבו · והקבוץ
יחזקאל לד ובכל מושבי הארץ · והקבוץ בלשון נקבות מושבות ·
ויקרא ג · שמואל ב ט בכל מושבותיכם · וכתב רבי יונה וכל מושב בית ציבה
עבדים · תאר רוצה לומר כל היושבים והשוכנים בבית
ציבא · והתאר למי שארך זמן ישיבתו במקום כשכיר
ויקרא כה · ויקרא כב כתושב · קמוץ · תושב כהן · בפתח כי הוא סמוך ·
ופירוש תושב זה קנוי קנין עולם והוא הנרצע שכיר
זה קנוי קנין שנים והוא היוצא בשש ותושב ושכיר
האמורים בפסח הם גרים וערלים לא מולים · וכבר אחר
יחזקאל לה וישבו טירותיהם בך · ענינם ידוע מהם ענין הישיבה
ממש ומהם ענין עכבה ואף על פי שהוא עומד על רגליו
תהלים פד · שופטים ו כמו אשרי יושבי ביתך · וישב תחת האלה · והדומים
להם ומהם ענין אריכות היות האדם במקום שיהיה שם
ומהם ענין העמדה והקיום ·

משלי ח · משלי יד **ישה** להנחיל אוהבי יש · יש דרך ישר לפני איש ·
משלי יא · במדבר כב יש מפזר ונוסף עוד · ויש אשר יהיה הענן ·
מלכים ב י היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך ויאמר יהונדב
בראשית כד · בראשית כד יש · אם ישכם עושים · אם ישך נא מצליח דרכי ·
דברים כט כי את אשר ישנו פה · כלם ענין דבר הנמצא · ומזה
נקראת התורה והחכמה ומעשה הטוב והישר תושיה
ישעיה כח · משלי ב הגדיל תושיה · יצפן לישרים תושיה · והיוד למקום
הפעל לפי שהיא נמצאת לעולם כי כל הישים יחסרו
ויחזרו לאין והתורה והחכמה תעמד בישותה כל ימי עד ·

איוב ו ולא תעשנה ידיהם תושיה ·
פירוש כל יש וכל דבר
שחשבו לעשות ·

מיכה ו **ישח** וישחך בקרבך ·
שם בפלם וישעך
התן

וכפים דכרי הכלנג
סכקר תוסים כל מכה וכיסום
סכלות סרלו ללדם סיתבכת
כו ולכך נקרא סיתרס וקססום
תוסים

תתן לנו · ותנינו והכנעתך · ות' וידא למרע במעד · והפעל ממנו שחי תעבורה · ענינו הכנעה ויש אומרים כי שרש אלו שחח וישחך פעל ולא שם ומשפטו וישחך בפלס ויפרך · ויתכן לחיות מהשרש הזה והענין חוה שחת עד יכרה לרשע שחת · בשחותם נתפש ·

ישט מאשר יושיט לו המלך · ויושט המלך לאסתר · ותרגום וישלח ידו ויקחה ואושיט ידיה ונסבת ·

ישם והאדמה לא תשם · ותשם ארץ · למען תשם ארצה · והבמות תשמנה · והשם הנשקף על פני הישימון · ילל ישימון · תעו במדבר בישימון דרך · ואפשר שיהיה מזה השרש ותשים עד נפח · אם לא ישים עליהם נוהם · בפלס יציב דלתיה וכן כתב א"א ז"ל בלם ענין שממה ·

ישן ישנתי אז ינוח לי · לבטח וישנו ביערים · וישנו שנת עולם ולא יקיצו · ויישן ויחלום שנית · כי לא ישנו אם לא ירעו · היוד מעמדת בגעיא · עורה למה תישן · יי' אינגו מניח לו לישון ·

א"א כדי להכריע כמו וכן אחרי דברי לא ישנו פלין ם נגיל והוא לשון סמוי ·

והתאר ויקץ כישן יי' · אני ישנה ולבי ער · והש' אל תאהב שינה פן תורש · כן יתן לידידו שנא · האלף תמורת הא' מתוקה שנת העובד · שנת עולם · ובלי סמיכות עם התי"ו אם אתן שנת לעיני · ושנתו נהיתה עליו · והפעל הכבד ותישנהו על ברכיה · ידוע · וענין אחר ואכלתם ישן הדשים גם ישנים · והנפעל ממנו ונושנתם בארץ ישן נושן · רוצה לומר ישן מאד ישן של אשתקד נושן של שלש שנים · צרעת נושנת היא · ידוע ·

ישע יצאת לישע עמך · בצרי ויש עוד בצרי ויש בסגול · וכתבנו אותם בחלק הדקדוק · כי כל ישעי וכל חפץ כי לא יצמיח · בחירק היוד · ובסגול וישעך תתן לנו · ומשקל אחר ויהי לי לישועה · אמר לנפשי ישועתך אני · ובתוספת תי"ו ונפל פא"ה הפעל העשה יי' תשועה גדולה · המגדיל תשועה למלכים · וליי' התשועה · ותשועה ברוב יועץ · שקר הסוס לתשועה · ועוד נזכרם בשרש שוע · וא"א ז"ל פירש מזה הענין אם בפידו להן שוע · פירש כפיד שהוא יום המיתה להן תשועה לאותן שהן יגיעי כח בחיים כמו שאמר ושם ינוחו יגיעי כח · ויהיה שוע מן ישע בחסרון הפ"א כמו בול הרים שהוא במו יבול חסר הפ"א · והפעל הכבד ממנו כי הושיע יי' את משיחו · ויהי להם למושיע · הושיע יי' את עמך · הושיענו אלהי ישענו · והשם מושעת והקבוץ האל לנו אל למושעות · והנפעל ישראל נושע ביי' · עם נושע ביי' · פתח כי הם פועל עבר · אין המלך נושע ברוב חיל · קמץ כי הוא עומר · ונושעתם מאויביכם ·

א"א ובנלי הספרים כתוב בו סימן הנשירים שקמלין וסמסכל יבן ·

ישף תרשיש שהם וישפה · ועוד נכתבנו בשרש שפה ·

ישר לאשר ישר בעיני · באשר ישר בעיני היוצר · כי ישר הדבר בעיני כל הקהל · שלשתם פעל עבר כי עיניהם פתוחות · ולא ישרו בעיניו · כי היא ישרה בעיני · אולי יישר בעיני האלהים · ותישר בעיני שמשון · וישרנה הפרות · דגש השין להבלעת היוד פ"א הפעל · והתאר שם ישר · ובסמוך ותועבת רשע ישר דרך · כי ישרים דרכי יי' · וירדו בם ישרים לבקר · פירוש הישרים יש להם ממשלה וגדולה על העשירים הכסילים אוהבי העולם הזה והוא שאמר עליהם נמשל כבהמות נדמו ואף על פי שבעולם הזה הכסילים רודים בישרים כמו שאמר עשיר ברשים ימשול לעולם הבא הישרים הם המושלים והרודים · כלומר יש להם מעלה יתירה בעולם הבא והוא בקר להם וערב לעשירים · וצורת העשירים לבלות שאול · כלומר סופם לבלות שאול בסותם בסורם מהזבול והמדור שהיה להם · ולא כן צורת הישרים אף על פי שתשחת הצורה הגופנית צורת נפשם קיימת לעד · והשם יושר לבי אמרי · ומשקל אחר ודובר ישרים יאהב · ואפשר שיהיה מחובר מן יושר לבי ומפני כובד הקריאה בא בשוא לבדו ולא בא בקמץ חטף כמשפט כמו שבא בקרים מן בקר לחקל · ומשקל אחר בתוספת מ"ם והיה העקוב למישור · ובקמץ מישר · והקבוץ הולך לדודי למישרים · כי הדין הטוב יישר ויערב לאדם מאד · וכן יתהלך במישרים · ומשקל אחר ובישרת לבב · והפעל הכבד כל פקודי כל ישרתי · המישרים אורחותם · מישר על המחקה · ישרו בערבה מסלה לאלהינו · וההדורים אישר ויישרם למטה מערבה · כתוב בשני יודין הראשונה נקראת בפתח והשנית נחה · משפטו ויישרם בהנעת שתי יודין · ובנוח היו"ד פ"א הפעל הושלה תנועתה על היו"ד הנוספת · ובמשקל אחר בהראות פ"א הפועל בקריאה שלא כמנהג · ועפעפיך יישירו נגדך · הישר לפני דרכך ·

א"א כן קרי אבל כתיב הושר על משקל הושב את אביך וכן בונא מן התיבה היכא כתיב כמ"ש בחלק הדקדוק ·

יתד יהיה ליתד תשלתנה · תמוש היתד התקועה · יתר לתלות עליו · והקבוץ בלשון נקבות וכל היתדות למשכן ולחצר · וכל יתדותיו וכל יתרות החצר · יסע יתדותיו · פירו' אפי' אחד מיתדותיו ידוע · ויתדות המשכן היו קשורים במיתרים אל יריעות האהל והיו תקועים היתדות בארץ כתנות המשכן כדי שלא תניע הרוח היריעות · וכן לקלעי החצר · וכן נקרא הכלי שמקפל בו האורג הבגד לפניו יתד · ובא בהא הידיעה עם הסמיכות את היתד הארג · וכבר פירשנוהו בשרש ארג ·

יתם כל אלמנה ויתום לא תענון · יתומים היינו ואין אב · פירוש אף על פי שאבינו חי יתומים היינו באילו אין לנו אב · והוא שאמר אחריו אמותינו באלמנות ולא אמר אלמנות ·

יתר יתר מרעהו צדיק · תאר וענינו יתר ומשובח ופירוש הפסוק אמר החכם באמת כי הצדיק יתר ומשובח מרעהו שאינו צדיק ויש לו שכר מעשיו בעולם הבא ודרך רשעים תתעם פירוש ואם תאמר אחר שהצדיק יתר מרעהו למה אין הולכים בני העולם בדרכיו לפי שדרך רשעים עלתה בעולם הזה והיא תתעה אותם לאחוז דרך הרשעים ולהניח דרך הצדיקים · וכתב רבי יהודה כי ויותר לרואי השמש · ויותר מהמה תאר ויתכן לומר שהן שמות כמו יתרון ואף על פי שרוב השמות במשקל הזה מלעיל באו אלו מלרע · וכן ואת היותר החרמנו · וכן יותר נובי · והשם יתר שאת ויתר עז · ומשלם על יתר עושה גאוה · פירוש ומשלם גמול

על היתר ועל הגאות שמתגאה על הנערים מי שיגדל לעשות תגאות והוא בשש נקודות · ויש בחטש נקודות גדול יתר מאד · וכתב רבי יונה כי גדול יתר מאד תאר ויתכן היותו שם כתביריו · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש ויתר עז תאר · ומשקל אחר מה יתרון לאדם · ומשקל אחר ומותר האדם מן הבהמה אין · והוא על כן יתרה עשה · ופירושו הממון שקבץ ופקודתם על נחל הערבים ישאום · ובת"ו תמורת הוא על כן יתרת עשה אבדו · קמוץ על משקל עזי וזמרת יה · והפעל הכבד הותר בני תמותה · פחז כמים אל תותר · או יהיה אל תותר שלא נזכר פועלו ממנו ובא החולם תמורת שורק כלם ענין השבת והמעלה · וכתב רבי אנשים מזה הענין יתור הרים מרעהו · כלומר המשובח שבהרים · ועוד נכתבנו בשרש תור · ובענין השאר ואת היותר החרמנו · והשם יתר הגזם אכל הארבה · ומיתר השמן · והניחו יתרם לעולליהם · והנפעל ולא נותר מהם איש · והנותר בשמן אשר על כף הכהן · אני נותרתי נביא ליי לבדי · ואם יותר מבשר המלאים · לא יותר דבר · והפעל הכבד אשר הותיר הברד · הותיר לנו שריד כמעט · והותירה אנשים מעט · כלם ענין השאר · וענין אחר כונני חצם על יתר · הלא נסע יתרם בם · שהם חושבים שהם נקשרים בעולם הזה · ואת מיתריהם · ענינם חבלים · אבל יתרים לחים · ענינם שבטים כי מה טעם ליתרים הקשורים מפשתן או מנקבם להיותם לחים או יבשים אבל ר"ל על שבטים ובאמרו יתרים כי כן עושים מן השבטים חבלים בעודם לחים שיוכלו לקפל אותם · כי יתרי פתח · פירוש יתר יראתי שהייתי אוסר אותם בו פתח אותו השם עד שלא יראו ולא נענו מפני ואותי ענה · ויש מפרשים הלא נסע יתרם בם על מיתרי הגוף אשר קיום העצבים בהם אמר כי ינתקו ויפרדו ויאבדו · וכן כי יתרי פתח פירוש נתק עצבי והרפה מיתרי כאשר ירפה מיתר הקשת · ויש מפרשים מזה תותר בני תמותה · כלומר התר יתרם וקשוריהם לפי שאמר אנקת אסיר אמר שיתירם מן המאסר · ואת היותרת על הכבד · הוא הנקרא בלשון רבותינו ז"ל טרפש ובלעז אבר"ש ואמר על הכבד ופירושו עם הכבד כי מעט מן הכבד היה נוטל עם היותרת ·

נשלמה אות היוד

אות הכף

כאב ואני עני וכואב · בהיותם כואבים · אך בשרו עליו יכאב · והשם כי גדל הכאב · ואתם תצעקו מכאב לב · ומשקל אחר אם יש מכאוב כמכאובי · והפעל הכבד כי הוא יכאיב ויחבש · וקוץ מכאיב · ידוע · ואמר על דרך השאלה וכל החלקה הטובה תכאיבו באבנים · ועל זה הטעם אך בשרו עליו יכאב · כלומר שישחת גופו כי אין חמת כואב ומרגיש ופירוש עליו עצמו ·

אע"פ שנפרש כח מפרש המסכר למה לא פירשו בשרש כבב ולמר קך כבה ולמר קך סכך ולמר קך בום בפרש:

אע"פ רבותינו ז"ל אמרו קשה כימים לבשר ספת ספמם לבשר ספי:

כאה יען הכאות לב צדיק · והנפעל ובאו בו צים כתים ונכאה · ונבאה לבב להמית · והתאר ונפל בעצומיו חלכאים · כי הם שתי מלות בקריאה רוצה לומר מחנה העניים והכאים ובאים בפלם דרים כלים וענינם ענין כאב ומדוה ·

ככב כוכב אלהיכם · ואת הכוכבים · ידוע · והמורה המלך לרוב גדולתו ומעלתו הרמוזה לכוכב דרך כוכב מיעקב ·

כבד כבדה מאד יד האלהים שם · וחטאתם כי כבדה מאד · ותכבד המלחמה אל שאול · יכבדו בניו ולא ידע · כלומר יהיו רבים או יהיה לחם סמון רב וכבד כי הפכו ויצרו ולא יבין למו · וכן ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים · למען שמי יכבד יי · פירוש אחיכם שנאיכם אומרים בעבור שמי יכבד יי כלומר כבודו עלינו ודבריו ולמשא הם עלינו והוא יחידה נראית ונגלית

אע"פ ורש"י פירש יכבד לשון כבוד ולא יאמנו דבריו כי לא נמצא לשון כבוד בבנין הקל לעולם:

בשמחתכם והם יבושו · וכן ולא נכבד עליך · כלומר לא נהיה עליך לטורח ולמשא · תכבד העבודה על האנשים · ויכבד לב פרעה · ועיני ישראל כבדו מזקן · ולא כבדה אזנו משמוע · והתאר כבד לב פרעה · כמשא כבד יכבדו ממני · כי כבד עליו ועליו · ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב · כי כבד הרעב · מספר גדול וכבד מאד · כצל סלע כבד בארץ עיפה · כלומר סלע גדול שיש לו צל גדול וימצאו בו מנוחה ההולכים בארץ עיפה · עשק הכבד הזה · הגדול · כבד מאד לפניו לא היה כן ארבה כמוהו · וידי משה כבדים · כי כבד ממך הדבר · ובסמוך כבד פה וכבד לשון אנכי · ומשקל אחר עם כבד עון · בשש נקודות · והשם כובד אבן ונטל החול · ומשקל אחר והוא תאר בפלס ארוכה ואת הכבודה לפניהם · והוא כתוב בוו עם הדגש וכבר כתבנו הדומים לנו בחלק הדקדוק ורוצה לומר מקניהם ושאר ממונם · ומשקל אחר ויתנהו בכבדות · והפעל הכבד הכביד ארית עלינו · והכבדתים ולא יצערו · פירוש שיהיה להם ממון רב וכבד · ונשאך לבך להכביד · להרבות עוד מלחמה · הכבדתי את לבו · ויכבד פרעה את לבו · ואזניו הכבד ועיניו השע · והכבד את לבו · וכבד אחר ולמה תכבדו את לבבכם · כאשר כבדו מצרים ופרעה · והנפעל באין מעינות נכבדי מים · כלומר עד לא תהומות ועד לא מעיני מים חוללתי · והתפעל התכבד כילק · התכבדי כארבה · כלם ענין הכבדות והרבוי והכל ענין אחד כי רבוי כל דבר הוא כבודו · ופי' התכבד כילק התכבדי כארבה בענין והטאטאתיה מלשון רז"ל מכבדין בין המטות מכבדות של תמרה והם היעים שמכבדין בהן את הבית · ומפרשים עוד מזה כבוד מכל כלי חמדה · ובענין הכבוד והוא קרוב לענין שהקדמנו וכבדתו מעשות דרכיך · כי יבא וברך ונגעתך

וכבדתיך · פי' כי יבא דבריך שיתאמת הדבר שנשרתנו ובדנוך לכן תגידה נא שמך · וה"ם כי יבא דברך פירושו אם נדע שמך כשיבא אצלנו דברך תגיניך וכבדנוך ·
כי כבד אכבדך מאד · כי מכבדי אכבד ובזי יקלו · לקדוש יי מכבד · ושלא נזכר פעלו כמנו ושומר תוכחת יכבד · והנפעל מה נכבד היום מלך ישראל · פעל עבר כי הוא פתח · והאיש נכבד · פעל עומד כי הוא קמוץ · והושיעו נכבדים · ונכבדיהם בכבלי ברזל · נכבדות מדבר בך · פי' מעלות ומרות נכבדות מדובר בך והוא חסר המתואר כמו וידבר אתם קשות · קטנה או גדולה · כי מי בז ליום קטנות · והדומים להם ·
ועל פני כל העם אכבד · אשר אמרת עמם אכבדה · ואכבדה בפרעה · והאלף בחירק · והתהפעל מתכבד וחסר לחם · והשם את כל הכבוד · ואחר כבוד תקחני · תנו ליי אלהיכם כבוד · כלומר שתכבדוהו בתהלתכם ובהתודותכם עונותיכם לפניו · וכן שים נא כבוד ליי אלהי ישראל ותן לו תודה · ובהיכלו כלו אומר כבוד · חשבת והתהלה כי הוא הכבוד לבורא יתברך · והתאר לנקבה כל כבודה בת מלך פנימה · וישבת על מטה כבודה · שניהם כתובים בוו עם הדגש · וכבר כתבנו הדומים להם בחלק הדקדוק · ונקראת הנשמה העליונה כבוד לפי שהיא כבוד הגוף ויקרו למען יזמרך כבוד · שמח לבי ויגל כבודי · וכבודי לעפר ישכן סלה · בקהלם אל תחד כבודי · ופי' וכבודי לעפר ישכן סלה על דרך משל כי הנשמה לא תשכון בעפר אבל הוצא על דרך משל כמו דבקה לעפר נפשי · ופי' ואחר כבוד תקחני · אמר בתחלה בעצתך תנחני כלומר כל ימי חיותי תנחני בעצתך ואחר כך בכבוד תקחני או אל הכבוד אמר תקחני · ופירוש אחר כבוד שלחני · אחר כל הנבואות האלו לכבוד ולגדולה שלחני כי הנוגע בכם נוגע בבבת עינו · יותרת הכבד · עד יפלח חץ כבדו · ידוע ·

כבה כפשתה כבו · לא תכבה · והפעל הכבד ולא תכבה את נר ישראל · ופשתה כהה לא יכבנה · וכבו את גחלתי · לא יוכלו לכבות את האהבה · ידוע ·

כבל ענו בכבל רגלו · בשש נקודות · ובכבלי ברזל · הם שלשלאות של ברזל · ארץ כבול · פירשו בו שנקראת הארץ כן לפי שהרגל משתקעת ונכבלת בה מרוב הטיט שבה או שהיתה חול וכן אמרו רבותינו ז"ל ארץ כבול ארץ שאינה עושה פירות רב נחמן בר יצחק אמר ארץ חמטן היתה אמאי קרי לה כבול דמשתקעא כרעא בגוה בי כבלא · פירוש חמטון חול ·

כבס אל מסלת שדה כובס · שם תאר למכבס הבגדים וכן רוב נשתמשו בתאר הזה בקל אשתייר החוא כובס · ופירוש שדה כובס שדה שהיו שוטחין שם הכובסים בגדיהם לשמש · וכן ת"י חקל משטח קצריא · והפעל הכבד כבס ביין לבשו · וכבסתם בגדיכם · כבסי מרעה לבך · כבסני מעוני · ושלא נזכר פעלו ממנו וכבס שנית וטהר · ומקור מורכב מהתפעל ומפעל שלא נזכר פעלו מתנוסף אחרי הכבס את הנגע · ידוע ·

כבע וכובע ישועה בראשו · וכובע נחשת על ראשו · מלעיל · ומלרע מגן וכובע תלו בך · כלם מגן וכובע · והתיצבו בכובעים · הוא כלי מגן על הראש קובע בלעז ·

כבר הן אל כביר לא ימאס · כביר כח לב · כביר מאביך ימים · ושאר מעט מזער לא כביר · ואוריד כאביר יושבים · האלף נוספת · או המלה מורכבת מן כביר ואביר והוא לתגדולה · ירוע כבירים לא חקר · כשאון מים כבירים · והשם בתוספת מם יתן אכל למכביר · כלומר לרוב ענין כלם העוצם והתגדלה הן בענין החכמות הן בענין האיכות · והפעל הכבד ממנו בבלי דעת מלין יכביר · כלומר ירבה ויגדיל · כאשר ינוע בכברה · פי' בנפה · וכן במשקל אחר ועשית לו מכבר · כביר העזים · פי' כר של צמר עזים · וכן במשקל אחר ויקח המכבר ויטבל במים · פי' כר ויונתן תרגם נתבא וכן תרגם ותכסהו בשמיכה והוא בגד עב · וילך מאתו כברת ארץ · בעוד כברת ארץ לבא אפרתה · פירשו בו מיל כי אומרים שכן מהלך מקבוורת רחל לאפרת מיל וכבר פירשתיו בשרש ברה כי דעתי בו שהכף בו שמוש ולא שרש · מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה · שכבר מתו · בשכבר הימים הבאים הכל נשכח · פירוש לא כאשר היה כבר ולא בימים הבאים אין זכרון לחכם עם הכסיל ואף על פי שלאורך ימים הכל נשכח · מה שהיה כבר נקרא שמו · כבר היה לעולמים · כי כבר רצה האלהים את מעשיך · בכל מקום שהוא המלה הזאת הוא לזמן שעבר יא בלעז · ופי' מה שהיה כבר הוא מה שהיה כבר בימים קדמונים עכשו הוא · וי"ם בשכבר הימים הבאים במה שהיה כבר ומה שיהיה בימים הבאים הכל נשכח זכרון הכסיל ·

כבש וכבשו אבני קלע · פירש רבי יונה וכבשו אויביהם באבני קלע או יהיה פירושו וכבשו אנשי אבני קלע כלומר הקולעים ילכדו שלא יצילום · יכבש עונותינו · ויכבשום לעבדים ולשפחות · ומלאו את הארץ וכבשה · הגם לכבוש את המלכה עמי בבית · והנה אנחנו כובשים את בנינו ואת בנותינו · והנפעל ונכבשה הארץ · ויש מבנותינו נכבשות · והכבד מכל הגוים אשר כבש · ענין כלם הרדיה והתפישה בכח · ועשו וכבש בזהב לכסא מאחזים · בשש נקודות פירושו מדרגה וכן במשנה עלה בכבש ואינו עשוי במעלות אבנים או עצים שהם זה על זה אלא מעלה אחת לבד והוא משופע והולך ועולה מהקרקע עד המקום שעולין בו אליו לפיכך היו עושין למזבח כבש והיה אסור לעשות לו מעלות כמו שכתוב ולא תעלה במעלות והכבש הזה של הכסא היה לפני המעלות סמוך לקרקע והיו עולין ממנו למעלות ומלת מאחזים שבת אל המעלות שהיו מאחזים בכסא הדבקים בו : ויקח פיח כבשן · בעשן הכבשן · הוא ששורפין האבנים לסיד או אשר מבשלין בו כלי החרש הוא יקרא כבשן ושאופין בו הלחם כחורבקה יקרא תנור ועוד נפרשנו בשרש תנר ·

כבש כבש אחד בן שנתו · בשש נקודות · כבשים בני שנה וכבשה אחת בת שנתה · בפתח הכף · כי אם כבשה אחת קטנה · בחירק · והקבוץ שבע כבשות הצאן לבדהן · ונקרא כבש כן שנה כי הגדול משנה יקרא איל ·

כדד כידודי אש · פירוש ניצוצי אש · ומהשרש הזה כד החמה לא כלתה · וכדה על שכמה · והדגש לחסרון הכפל · ידוע · ועל דרך ההשאלה ותשבר כד על המבוע · והוא רומז בו על הגרם שתבקע

שתבקע ואמר על תחכבות רמז לקבר גמו. שאמר ודרוץ הגלגל אל הבור ורוצה לומר כמו שדרך הבר להוליך אותו אל תמבוע כי הוא מקומה כן מקום הארם בקבר ושם תבקע גריסו ׃

כדר כַּמֶּלֶךְ עָתִיד לַכִּידוֹר ׃ ובא במשקל אחר כַּדּוּר אֶל אֶרֶץ רַחֲבַת יָדָיִם ׃ ונחסר ממנו כף הדמיון ופירוש ככדור והכדור הוא ידוע. במשנה הכדור והאימום והוא סקורץ לו בלשון פלא. ופי׳ רבינו סעדיה ז״ל כמלך עתיד לכידור על הגלגל ופירוש כגלגל זה העתיד

הג״ה ויונתן תרגם כדור כסור סקף וכן רבי אלבע פי׳ כף כדור ספרות וכן לפי פירוש רס״ז ז״ל ׃

לסבוב הכידור כלומר כי הצרות האלה יסובבוהו ויקיפוהו תמיד כמו שהגלגל עתיד תמיד לסבוב בלי הפסק ׃ ויש מפרשים אותו כמשמעו במלך שהוא עתיד לכידור המלחמה כלומר לסבוב המלחמה כי אז יאסף גדודיו בעת תתקפתו בלהות לנצח ומערכת המלחמה הוא בסבוב ובהקף מכל צד וכן קורין למערכת המלחמה טורניימנטו בלעז וכן אמר ויבא המעגלה שסובב במעגל לפי שהמחנה הוא עגול ׃ וכן וְחָנִיתִי כַדּוּר עָלַיִךְ ׃ ונחסר ממנו כף הדמיון כדור או בית השירות בכדור ׃

כהה לֹא כָהֲתָה עֵינוֹ ׃ וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת ׃ וַתֵּכַהּ מִכַּעַשׂ עֵינִי ׃ לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ והתאר וְהִנֵּה כֵּהָה הַנֶּגַע ׃ וּשְׂפָלָה אֵינֶנָּה מִן הָעוֹר וְהִיא כֵהָה ׃ תַּחַת רוּחַ כֵּהָה ׃ בְּעוֹר בְּשָׂרָם בֶּהָרֹת כֵּהוֹת לְבָנֹת ׃ וְעֵינָיו הֵחֵלּוּ כֵהוֹת ׃ פי׳ החלו להיות כהות או יהיה כהות מקור ויהיה קמץ קטן תחת קמץ גדול והיה משפטו כְּהוֹת בפלס אלות שוא ׃ ראות רבות ׃ והשם אֵין כֵּהָה לְשִׁבְרֵךְ ׃ והפעל הכבד וְלֹא כִהָה בָּם ׃ וכן וְכִהֲתָה כָּל רוּחַ ׃ והוא פועל עומד ויתכן להיות כהות הנגע פועל עובר מורה הכבד אלא שאין מנהג מאשר עיניהם הא מהדגש להיו׳ מא הפעל בצרי כי אם בחרק במשפטו בלא אות גרונית נהג מהר טהר לחם כהן וכן מזה השרש ולא בהה בם ׃ אם בן טוב הוא שיהיה כהה הנגע תאר אחת מן בחורת לבנות כאשר כתבנו ואפס שמלת נגע לשון זכר אפשר שתמצא לשון נקבה כמו נגע צרעת כי תהיה באדם ׃ או תשוב תהיה אל הצרעת ׃ וכן ופשתה כהה לא יכבנה ׃ תאר ופירושו הפשתה הקרובה לכבות לא יכבנה כמו שאמר קנה רצוץ לא ישבור כלומר כל כך יהיו דבריו והנהגת מלכותו בנחת כי אפילו החלושים לא ירגישו בו. ענין הכהה הוא הקמוט והעצור וכשהנגע או השבר קרוב לרפא ואת יתקמט הבשר והפכו פשה הנגע ופירוש הענין הורה בעיניהם כי ידוע הוא כי הזקנים יתקמטו עיניהם ויכנסו בחוריהם לפי שיתקמטו יותר הצדן כי יגבר עליו הזובש ויתחלש הראות ׃ ופירוש וְכִהֲתָה כָּל רוּחַ בי תעצר ותקצור רוחם ותחלש ׃ ופירוש לא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ ׃ לא יחלש ולא ישבר כלומר לא יתרפה מלעשות המשפט לפי שאמר קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא יכבנה ירמה כי יהיה רפה וחלש ולא יעשה משפט לפיכך אמר לאמת יוציא משפט ולא יתרשל ולא יחלש בדבר המשפט עד ישים בארץ משפט ׃ ופירוש ולא כהה בם ׃ לא עצר בהם ולא מנעם מלכת בדרכיהם הרעים ׃

כהן הוּא אֲשֶׁר כִּהֵן בַּבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה שְׁלֹמֹה ׃ וְכִהֲנוּ לִי ׃ וַיְכַהֵן אֶלְעָזָר בְּנוֹ תַּחְתָּיו ׃ לְכַהֲנוֹ לִי ׃ לְכַהֲנוֹ לִי ׃ אין הנון נוספת אך נופלת על הפעול שהוא פועל ׃ והתאר מבנין הקל וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן ׃ וְגַם הַכֹּהֲנִים הַנִּגָּשִׁים אֶל יְיָ ׃ אַהֲרֹן הַכֹּהֵן ׃ אֱמֹר אֶל הַכֹּהֲנִים ׃ והשם כהנה כְּהֻנַּת עוֹלָם ׃ כלם בענין עבודה כגדולת כי הכהני׳ הם עוזרי השם וראשי העם וגם הכהני׳ הנגשי׳ אל יי׳ אינו אומר על בני אהרן כי אם על הבכורות כי אז היתה העבודה בבכורות בב ב ישראל וכל עובד יקרא כהן ׃ וכן [redacted] כמו כהן מדין ׃ רק אדמת הכהנים

הג״ה וגם לוקח שם כל לאלהות בין קדש בין חול ולא על שאר עבודות ׃

לא קנה ׃ הָיָה כֹהֵן לְדָוִד ׃ עובדו ובעל עצתו ונשמע אליו בראש כלם כי האהוב והנאמן עובד לאוהבו בעצותיו הנכונות ׃ וכן אַתָּה כֹהֵן לְעוֹלָם ׃ כלומר עבד יי׳ וראש ישראל על דבר שאתה מלך צדק כמו שהכהן הוא ראש לעם ׃ וכן וּמְיֻדָּעָיו וְכֹהֲנָיו ׃ ראשיו ׃ וכן מוליך כהנים שולל ׃ ראשים ׃ וכן חֶבֶר כֹּהֲנִים ׃ יְכַהֵן פְּאֵר ׃ יגדל פארו בלבושים נאים ׃ וכן וּבְנֵי דָוִד כֹּהֲנִים הָיוּ ׃ וכן אומר בדברי הימים במקומו ובני דוד הראשונים ליד המלך או פירוש ובני דוד כהנים שהיו עובדי יי׳ ויראיו ׃ ויונתן תרג׳ רברבין הוו אבל למה שכתוב בדברי הימי׳ במקומו הפירוש הראשון הוא האמת ׃

כה כֹּה אָמַר יְיָ ׃ כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם ׃ אעפ שנכתבת זאת המלה בה״א קריאתה כמו ׃ ובכפל הכף במשקל אחר במבטא והוא וְעָשִׂיתָ לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו כָּכָה ׃ ואם כָּכָה אַתְּ עֹשֶׂה לִּי ׃ שֶׁכָּכָה שֶׁלֹּא כָּכָה לֹא תֵדַע אֶת מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים ׃ ויתכן ששרש ככה כך והה״א נוספת כמו אין אנדרת ׃ וכן כתב רבי יעקב בן אלעזר ז״ל וכתב המסורת על וְכָכָה תֹּאכְלוּ אותו לירת כתיה מלרע ואם הוא ששרש ככה כך היה ראוי לכתבו ראשון בזה האות ואחריו כבב והכבר אלא שאני כתבתים כסדר שכתבם רבי יונה ואף על פי כן גבה הוא יותר מדרך הדקדוק כמו שכתבם רבי יעקב בן אלעזר ועוד כי רבותינו נשתמשו הרבה בלשון כך בלא ה״א כי כן השרש והעקר ורוב המלה הזאת עניה כמו כן ׃ ויש שעניינה כמו הנה ׃ שים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ ׃ בָּרְכָךְ יוֹם כֹּה ׃ נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה ׃ עד הנה ׃ וְהִנֵּה לֹא שָׁמַעְתָּ עַד כֹּה ׃ עד עתה ׃ וַיְהִי עַד כֹּה וְעַד כֹּה וְהַשָּׁמַיִם הִתְקַדְּרוּ עָבִים וְרוּחַ ׃ בין כך ובין כך ׃ ורבי יונה פירש איכה ואיכבה מלות מורכבות מן אי וכה והכבר כתבתי אותם בשרש איך ׃

כוה כִּי תֵלֵךְ בְּמוֹ אֵשׁ לֹא תִכָּוֶה ׃ וְרַגְלָיו לֹא תִכָּוֶינָה ׃ והשם וְהָיְתָה מִחְיַת הַמִּכְוָה ׃ מִכְוַת אֵשׁ ׃ כִּי כִי תַחַת יֹפִי ׃ ופירושו מגזרת הענין. והשרש כִּי תַחַת כְּוִיָּה

הג״ה כי לא נופל לשון סיים רק על כשל סכנה בלא ולא כשריף כלו ׃

יֹפִי ׃ וכן בדברי רז״ל כי תחת יפי אמר רבא היינו דאמרי אינשי חלופי שופרא כואה ויהיה כימן כויה בפלס רי מן רוה אף בריי ישריה עב ׃ או יהיה כמשמעו ופירושו כי כל זה שספר הסק והנקפה יהיה להם תחת היתפי ׃

כוח גַּם כֹּחַ יְדֵיהֶם לָמָּה לִּי ׃ כֹּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי ׃ יָבֵשׁ כַּחֶרֶשׂ כֹּחִי ׃ כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל בעבור חיות חיי האדם לחות התולדת הקושרת הכל המעמדת הגוף כנה הלחה בשם כח לפיכך אם יבש כחרש כחי ׃ אם כֹּחָהּ אָכַלְתִּי בְלִי כָסֶף ׃ גבחו רתע חיים ׃ יזוע ׃ וְהָאֲנָקָה וְהַכֹּחַ ׃ כתב רבי יונה כי הוא חנקר בערבי

כערבי הרוזן והוא ממין הצב ורבינו שלמה ז״ל כתב
שהוא שקורין לו בלעז לוזירט ·

כול

וכל בשליש · פי׳ ומדד · והפעל הכבד אלפים
בת יכיל · פי׳ כך היתה מדתו כלומר כך היה
מחזיק · קטן מהכיל את העולה · מחזיק כל כך כלומר
שלא היתה מדתו גדולה לכל העולות והשלמים · אשר
לא יכילו המים · לא יחזיקו המים אלא יצאו מהם כי
הם נשברים · מרבה להכיל · פי׳ הכוס היא גדולה להחזיק
הרבה כמו שאמר העמוקה והרחבה · להכיל למען ברק ·
פירוש החרב הוחדה להחזיק ולסבול החרג ולמען
הרבות ברקה להפחיד העמים · ואדני אבי ז״ל פירש
להכיל כמו להאכיל וכבר כתבנוהו בשרש אכל ·
ונורא מאד ומי יכילנו · ומי יסבלנו · ומן הענין הזה
והשרש הזה בהכפל הפא״ם והלמ״ד הנה השמים ושמי
השמים לא יכלכלוך · כלומר לא יחזיקוך ולא יסבלוך ·
ונלאתי כלכל · להחזיק ולסבול · ומי מכלכל את יום
בואו · מי יוכל להחזיק ולסבול · הנצבה לא יכלכל ·
החולה שעומדת במקום אחד לא יסבול אותה ולא יחזק ·
רוח איש יכלכל מחלהו ורוח נכאה מי ישאנה · כלומר
יותר נקל לסבול חלי הגוף מחלי הנפש · וענין אחר קרוב
לזה והוא כלכל את המלך · וכלכלתי אותך שם ·
וכלכלם לחם ומים · ואכלכלם לחם ומים · ויכלכל
יוסף את אביו ואת אחיו · ענין זה הוא ענין המזון לספק
הצורך כמדת כל אחד ואחד ואינו יוצא מהענין הראשון
אבל הוא נכלל בו · וכן יכלכל דבריו במשפט · כלומר
שיוציאם במשפט וביושר ובמדה ולא ירבה בדברים או
פירוש דבריו עניניו כלומר שמסדר הוצאותיו ומתנותיו
בסדר ובמשפט · ומזה השרש והענין ולכילי לא יאמר
שוע · ועוד נכתבנו בשרש כיל ·

כון

ויכננו ברחם אחד · והנפעל נכון · לא נכון
לעשות כן · אשחר נכון מוצאו · לאין נכון לו ·
פירוש למי שהמזון אין נכון ומזומן לו · והנה אמת נכון
הדבר · כלומר נכון כפי העדים כאשר חקרת · ושבתם
אלי אל נכון · פירוש עם נכון כלומר עם דבר אמת נכון
ואמת שתודיעו לי מקומו באמת · כי בא שאול אל נכון
באמת · נכונו ללצים שפטים · ותכון מלכותו · והפעל
הכבד הכין לבו · אל המקום אשר הכינותי · הכנו
והקדשנו · מי יכין לעורב צידו · ויכינו את המנחה ·
וטבוח טבח והכן · ולא יכין לדבר כן · כלומר לא יכין
הדבר בפיו לדבר ביושר מה שהיה אומר לו · מוכנים
בבית סביב · ושלא נזכר פועלו ממנו והוכן בחסד כסא ·
פתח כי הוא פעל עבר מוסב לעתיד כפני הוו · גם הוא
למלך הוכן · קמוץ כי הוא פעל עומד · והבנין אחר אשר
בתכן לחשחית · כוננו חצם על יתר · ומעשה ידינו
כוננהו · עד יכונן · וכונן לחקר אבותם · כלומר כונן
דעתך לחקור ולדרוש הדברים · ושלא נזכר פעלו
ממנו ביום הבראך כוננו · ועם ההתפעל ובתבונה
יתכונן · כלם ענין הכנה וידוע · והתאר סורה לא כן
אנחנו עושים · כלומר לא טוב · לא כן אוחילה לפניך ·
אם כנים אתם · כלומר נכונים ואמתים · כן בנות
צלפחד דוברות · כן מטה בני יוסף דוברים · ולא
מצאו להם כן · כלומר כחשבון שהיו הם · ומיה עגול
מעשה כן · כלומר מעשה ישר · וישתכחו בעיר אשר
כן עשו · פי׳ המעשה הישר אשר עשו · תבורתם לא
כן · לא כן ידברו · לא טוב · על יחוקו כן חתם · לא
יחוקו הוזק טוב · וקרוב לענין אלו כל כן שבמקרא
ויקשו כן החרטמים · כן כמו שהיו עושים הם · ורשביה
כמו כן ימותון · כמו שהארץ תבלה כן ימותו יושבית
ויכלו · כי על כן לא נתתיה · פירוש כי על כן שלא
נתתיה · על כן מלאו לב האדם · אשר מלאו לבו
לעשות כן · וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ·
כלומר כל מה שהיו מענים אותו כן היה רבה ופורץ יותר ·
וכמהו קראו להם כן הלכו מפניהם · ובא על המלה
הזאת למד השירות לכן חי אני נאם יי׳ · לכן ישבה תפסה
הלילה · ויש שתפרש מהם באמת שהם תחלת הדברים
ויש שתפרש אותם בעבור זה · ויש שתבא עליו בית
השירות ובכן אבא אל המלך · כלומר ובזה שתתענו
ותבקשו רחמים אבא למלך אשר לא כדת ואבטח
ברחמי הצור · ובכן ראיתי רשעים קבורים · ויתכן
לפרש זה ובאמת · והשם אבא עד תבונתו ·
כלומר מקום מושבו שהוא נכון שם · ומשקל אחר
מכון לשבתך · ובתוספת הא התכונה האחת · ויעש
את המכונות · פירוש מושב הכיורות · ובשרק והניחה
שם על מכנתה · מקום מושבה · ומשקל אחר ועל
השלבים כן ממעל · ובחבלע והסתר בדגש ויעש את
הכיור נחשת ואת כנו נחשת · מקום מושבו · והשיבך
על כנך · מקום מושבך שהיית נכון בו מתחלה · ובוא
הנקבה וכנה אשר נטעה ימינך · רוצה לומר ארץ
ישראל על דרך מכון לשבתך פעלת יי׳ מקדש יי׳ כוננו
ידיך · ואמר בו לשון נטיעה כמו שמצאנו ויטע אהלי
אפדנו ועוד שהמשיל אותה לגפן במזמור וכבר פירשו
המלה הזאת כמו נטיעה כמו שאם אחרון ועל כן אמצת
לך שהוא כמו בן פורת יוסף · לעשות כונים למלאכת
השמים · עשיתו לה כונים להעציבה · ואת כיון
צלמיכם · פירוש מיני מאכלים שהיו מכינים ומגישים
למלאכת השמים ולצלמיהם ואולי קראם כונים וכיון
לכוין דעתם ולבם עליהם לעשותם ולתקנם היטב ופי׳
בו עוד שהוא כוכב שבתי וכן נקרא בלשון ישמעאל
ופרס כיון וקשו דמותו לעבוד · ויונתן תרגם כונים
כרדוטין ותרגום תנור אפוד כד ברדוט דבוין · בנות
המלך הבתולות מעילים כרדוטין ·

כוס

וכוס פרעה בידי · כוסי רויה · כי כוס ביד
יי׳ ויין חמר מלא מסך · גבעים מלאים יין
וכוסות · ידוע · מנת חלקי וכוסי · מנת כוסם · הוא
החלק ויש אומרים כי זה הלשון הוא על החלק הנזול ·
ואת הכוס ואת השלך · ככוס חרבות · שם עוף טמא
לא נודע אצלינו · ורבינו שלמה ז״ל פי׳ פלקון בלעז ·
ואותו שקורין פלקון הוא נמצא ביישוב וצדין בו בני
האדם שאר העופות ואחר שאמר הכתוב ככוס חרבות
ידמה שהוא מדברי ·

כור

מכור הברזל · בתוך כסף בתוך כור ·
מצרף לכסף וכור לזהב · הוא הכלי שמתיך
בו הצורף הכסף והזהב · כורים עשרים אלף · והכור
הוא החומר והוא שלשים סאים · מכורותיך ומולדותיך ·
בחולם · ובשרק חלף בארץ מכורותיך · כמו מגורותיך ·
וכן על ארץ מכורתם ·

כוש

עבד מלך הכושי · ת׳ עבדא דמלכא צדקיהו ·
ולפי דעתי כי הכושי שב אל עבד כלומ׳ שזה
היה כושי שהיה עבד המלך · זרח הכושי · הכושים
והלובים · ובתרגום הזה הלא כבני כושיים אתם לי
בני

בני ישראל · הם בני כוש בן חם ופי' הלא כבני כושיים אתם לי על דרך ההפוך כושי עורו · כלו' כמו שהכושי לא ישתנה עורו כן אתם לא השתניתם ולא שבתם מ ממעשיכם הרעים · וכן לזה הענין נקרא שאול כוש כמו שכתו' על דברי כוש בן ימיני · כי לא נשתנה לבו משנאת דוד אף על פי שהיה אומר שוב בני דוד כי לא ארע לך עוד · על אודות האשה הכשית · לפי שהיתה מדינית קראת כן והכושים והמדינים והישמעאלים כלם אחרים ושוכנים יחד כמו שאומר והנה ארחת ישמעאלים ואחר כך אמר והמדנים מכרו אותו וכן במלחמת גדעון עם מדין אמר כי ישמעאלים הם ודברו רע על משה על שלקח אשה מדינית והוא משתררו עליהם ואם משתרר על הנבואה הלא גם בנו דבר ·

כזב כל האדם כזב · ופי' הפסוק האמנתי כי אדבר האמנה גדולה היתה לי כי הייתי מדבר כאשר עניתי כלומר כאשר הייתי בעניי בורח וכשהייתי בחפזי הייתי אומר כל האדם כוזב כלומ' אפי' בזמן שהייתי נחפז ועני מאד הייתי אומר כל האדם שאומר שלא תהיה לי המלוכה כוזב הוא וזו היא האמונה הגדולה · והנפעל ונוכיח לך ונכזבת · הן תוחלתו נכזבה · והשם שוא ודבר כזב · ותדבר אלי כזבים · ויתעום כזביהם · והשם בתוספת אלף תהיה לי כמו אכזב · ופי' תהיה לי כנגד השם ית' כי היה מתרעם הנביא על שהבטיחו ואמ' לו ונתתיך לעיר מבצר והם היו מקללים ומכים אותו ופירוש כמו אכזב כמו מקור כזב ואמר אכזב וכמוהו בתי אכזיב לאכזב והוא דרך צחות כי אכזיב שם עיר כמו שנאמר וקעילה ואכזיב ומרשה ואכזב הוא כזב פליטנט בלעז · והפעל הכבד עד אמונים לא יכזב אפילו בדברים שאינם עדות כלומ' אפילו בדברי הנבאי לא יכזב · לא איש אל ויכזב · אל תכזב בשפחתך · אשר לא יכזבו מימיו · ובלשונם יכזבו לו · וכבר אחר ואם לא אפוא מי יכזיבני · כלומ' ששים דברי כזב כלם ענין אחד · ופירוש לא יכזבו מימיו על דרך ופירוש יכחש בה · כחש מעשה זית ·

כזר לא אכזר כי יעורנו · מוסר אכזרי · ופירושו מוסר אדם אכזרי כי מוסר סמוך כי הוא פתח וכן אומר מכת אויב אכזרי · אכזרי המה ולא ירחמו · ורחמי רשעים אכזרי · והשם אכזריות חמה · אכזריות הוא הפך הרחמנות ·

כחד לא נכחד עצמי · וכל דבר לא יכחד מן המלך · והפעל הכבד לא כחדתי אמרי קדוש · ולא כחדו מאבותם · פירוש ולא כחדו מה ששמעו מאבותם · אל תכחד ממני · לא נכחד מאדני · וכבר אחר יכחידנה תחת לשונו · כלם ענין ההסתר וההעלמה · ואיפה ישרים נכחדו · נשמדו ונכרתו · וישכון ערים נכחדות · נגזרות מאין יושב ופירושו וישכון ערים שסופן להיות נכחדות · והפעל הכבד והכחדתיו · לכו ונכחידם מגוי · ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · ויכחד כל גבור חיל ותגיר ושר · כלם ענין כריתה והסרה ·

כחל כחלת עיניך · פירוש תקנת עיניך בכוחל והוא הפוך וכן קורין לו בערבי אל כחול ·

כחש ויכחש בעמיתו · כחש לי · בחשו בה' · בני נכר יכחשו לי · יתכחש שרה · אלה וכחש · והתהפעל בני נכר יתכחשו לי · ותתאר בנים כחשים · והשם סבבוני בכחש · ומאלה ומכחש יספרו ·

לה' ריליתי כלומר מספרי המסורת כי ותפסם הכף נקמן לפי שלא סיחה תלה לכסיס נגס רכינו פסס סלוכלכס זל ·

והקבוץ ובכחשיהם שרים · כלם ענין כפירה וכזב · ועל דרך ההשאלה כחש מעשה זית · פירוש כזב תוחלת המיחלים אליו · ותירוש יכחש בה · כלומר יכזיב תוחלתם וכה מן ב' דסבירין בה וקורין בה על פי המסורת · וענין אחר ובשרי כחש משמן · פירוש רזה וכן בדברי רז"ל בהמה כחושה · והשם ויקם בי כחשי · והנפעל ויכחשו אויביך לך · כלומר שיהיו כחושים ודלים ונכנעים לך · וההתפעל בני נכר יתכחשו לי · או יהיו מהענין הראשון כמו שכתבנו ופירושו שיכפרו על מה שעשו והרעו יכפרו עתה מרוב מורא ויאמרו שלא עשו ·

כי המלה הזאת חלקה רבי יהודה על פנים רבים ופי' רובם בלשון אעפ"י וכן עשו רוב המפרשים והנבון כי היא לעולם מלת טעם והנה אפרש לך מקצתם ותבין השאר · כי עם קשה ערף הוא וסלחת · פי' לפי שאמר הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך לפניך · אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם אמר משה רבינו ע"ה ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה ערף הוא ומתמידי' הם לחטוא ואם תשלח מלאך לפנינו והוא לא ישא לפשעינו כרגע נהיה כלים · אבל צריך שתלך אתה ואם יחטאו לך וסלחת לעונינו ולחטאתינו · כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו כי חזק הוא · פירוש לפיכך צריך שתוריש את הכנעני לפי שהוא חזק ורכב ברזל לו ואם לא תורישנו יזיק לך שבתתו אצלך ויהיה לצנינים בצדך · שכל את ידיו כי מנשה הבכור · פירוש נתן ידיו בשכל כי מנשה הבכור והיה לו לתת ימינו על ראשו אם לא ששכל והבין ברוח הקדש כי הקטן יגדל ממנו וזה טעם שכל כי מנשה הבכור כי אם היה משים ימינו על ראש מנשה לא היה שכל בזה אלא כמנהג העולם · לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו · פי' לפי שמרדנו בו צריך שיהיו לו הרחמים והסליחות לרחם עלינו ולסלוח לנו על כל פשעינו והנה הראיתי לך הדרך במקצת אות' שמפרשים אותם במקום אף על פי ותבין ותדע לנשארים והכלל לך כי היא מלת הטעם ואתה תבין כל אחד ואחד לפי מקומו יש שהוא במקום לפי עם שו"ן השירות והם הרוב כמו כי חטאנו לו · לפי שחטאנו לו · ועם שי"ן השירות לכרת כי נתן לצבאך לחם · ויש במקום כאשר ושי"ן השירות כי תוליד בנים · כשתוליד בנים ובהיותה קשורת עם מלת אם כמו כן · ויש מהם למעט והם הרוב כמו כי אם אל המקום · כי אם עונותיכם · ויש מהם לרבות כי אם חכיתם כל חיל כשדים הנלחמים אתכם · כי אם ישנו ביותן נגי · כי אם תכבסי בנתר · ופעמים עם הא התמיהה הכי אחי אתה · והיא פעמים לאמתת הדבר וכן פי' הכי קרא שמו יעקב · מן השלשה הכי נכבד ·

כיד יראו עיניו כידו · כמו אידו · נטה בכידון אשר בידך · הוא הרומח שבו הנס · וכן וישחק לרעש כידון · ואפשר שיהיה זה הרומח לבדו בלא הנס · ואמר רעש כידון רעש הרומח בהליכתו כשמוליכין אותו · ובמוהם עוד להב חנית וכידון · פירוש להב חנית ולהב כידון · אבל וכידון נחשת בין

כתפיו

מתניו · אינו דומה כי הוא כלי מגן לכתפיו ואמר בו התרגום ומתצפא תתחשא · קשת וכידון יחזיקו · אמר בו התרגום קשתן ותריסין ·

כיל

ולכילי לא יאמר שוע · בחירק · ובצרי וכלי כליו רעים · והיוד יוד היחס כיוד מוביח אדם אחרי · הוא התיבל לפני · כילי הוא כנגד חשוע כי השוע תר מתנדיב והכילי טוב ם מתנבל ולפי דעתי כי מלת כילי נגזרת מענין וכל בשליש ומשרשו ולפיכך נקרא כילי שהוא עושה עניניו ומוציא הוצאותיו במדה קצובה שלא יותר כלום · וכליו רעים שם הכילות האחד ממנו כל כפלם גר כן ולרבים כלים ורוצה לומר כי חמרות שלו רעים הם כי חמרת הקצובה והשוות טובת ברוב הדברים · אבל מדות הכילי רעים בכל הדברים כי לא יוסיף דבר על המדה הקצובה לא בהוצאת ביתו ולא במתן העניים ועינו צרה בכל אשר יוצא · ועוד נפרשנו בשרש כלה מענין כלי כלים · אוואר ·

א״א כי בכן סכילי הוא שם על משקל כיפי ואין שד דומה לו ויש אומרים שנקרא כלי כלאו הוא ג׳ מלות כי לי שי הוא אומר תמיד שלי שלי :

כים

כסיל וכימה · כתב רבי יונה כי הוא חבור הכוכבים הנקרא בערבי אל תריא · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל כתב כי הקדמונים אמרו כימה שבעה כוכבים והם בסוף מזל טלה והנראים הם ששה ונתב כי הנכון בעיניו כי הוא כוכב אחד והוא כוכב גדול יקרא עין השור השמאלי וכסיל הוא כוכב גדול והוא לב מזל עקרב · התקשר מעדנות כימה · אמרו רז״ל כימה יש בו צנה גדולה ומקשרא לפירי וכסיל יש בו חמות גדולה ומבכבשא לפירי לפיכך אמר או מושכות כסיל תפתח שהוא מפתח הפירות ומוציאם · ואנני עתיד לפרש עוד בשרש קשר ·

כיס

כיס אחד יהיה לכלנו · מעשהו כל אבני כיס · לא יהיה לך בכיסך · ידוע ·

כיף

ובכפים עלו · חורי צור וכפים · תרגום סלע כיפא ·

כיר

כיור נחשת · כלי שהיו בו מים תמיד · ותמותו והכנת בכיור או בדוד · אבל הוא שהיו רוחצין בו הבשר ולא שהיו בו מים תמיד · וכמוהו ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאל לרחצה בהם את מעשה העולה · ואף על פי כן מעשה זה הכיור ואותו כלי אחר הוא ודומה בעין אותו הכלי שקורין לו קונקא בלעז אבל אותו של משכן היו לו פיות שיוצאין מהן המים בשהיו רוחצים הכהנים ממנו את ידיהם ואת רגליהם שנאמר ממנו ולא בתוכו ואמרו רז״ל כי בבת אחת היה הכהן רוחץ ממנו ידיו ורגליו הא כיצד מניח ידו הימנית על גבי רגלו הימנית וזאת ידו השמאלית על גבי רגלו השמאלית ורוחץ בבת אחת · בכיור אש בעצים · פירוש לפיד אש · תנור וכירים · כירים הוא מקום שפיתת שתי קדירות לכך נקרא בלשון שנים והמלה נגזרת ממלת כביור אש בעצי לפי שמדליקין בו האש תמיד לבשל נקרא כן ·

כלל

כלילת יופי · תאר ר״ל שכולה יופי · מכלל יופי · שם ר״ל שציון היא מכלל היופי שהיא יפי כל הארצות · ומא לבושי מכלול כלם · בחולם · ובשורק חמת רוכליך במכללים · והפעל ממנו כללו יפיך · ומזה הענין עוד אהבת כלולתיך · כלת

קשריה · כי הנושה בימי חופתה כל יפית וכל תכשיטיה אז הם · ונקראת אפילו אחר החופה כלה לחמיה ולחמותה ערות כלתך · וכלתו אשת פנחס · כלה בחמותה · כמו שנקרא חתן כל ימיו לחמיו ולחמותו על חופתו שהיה חתן באמת כמו שפירשתיו בשרשו · והפעל שלא נזכר פעלו בהכפל הפא וכני ישראל התפקדו וכלכלו · פירוש נמנו והיו בה כלם כמו שהיו במלחמה הראשונה שבעת אלפים כי לא נפקד מהם איש במלחמה · והאלילים כליל יחלוף · כלם יכרות אותם · כליל תקטר · וכליל על מזבחך · העולה שהיא כלה נשרפת · כליל העיר · פירוש עשן שריפת כל העיר · וכן ואת כל שללה כליל ליי אלהיך · וכן אמר התרגום גמיר · וכן פירוש כליל תהלת · שכלו תהלת · כל פעל יי למענהו · וכלו איננו שוה לי · ובכל מקום מלת כל מוח השרש היא והיא חסרת הכפל והבורו לבינויכם יוכיח באמרך כלו כלך כלי כלם בדגש לחסרון אות הכפל · ובא כינוי הנסתרים בהא ומם וכליעל בקוץ מנד כלהם · וכן כינוי הנסתרות בהא והן קצב אחד לכלהנה · והיא מלה כוללת הפרטים · ופעמים תבא על דרך הפלגת הריבוי כמו וכל הארץ באו מצרימה · וכל טוב אדניו בידו · וכל טוב דמשק · והרומים לחם · ולרש אין כל · פירוש מאומה · וכן אין לשפחתך כל בבית · לא תעשה כל מלאכה · כל חלב וכל דם לא תאכלו · כי נפשנו יבשה אין כל · כי לא במותו יקח הכל · ורוצה לומר בכקומות אלה אפילו אחד מהכל ·

א״א סכר מלת אשר או פין כראם כאלו אמר כל אסר כתב או מסעל כי לא תבא מלת כל לפני הפעולות רק במו הדין וקסם לו על מה קבא פסוק וכל זה אינו טוב לי ·

א״א כי מלת כל אינם מפיסת מקום מלומה רק בפסיא דבוקה למלת אין או לא או בלתי כמו הפסוקים שהבא לראיה והביא עמהם כי לא במותו יקח הכל כרא׳ לי שאינו כן כי אם היה כלשון מלומה היה לו לומר כי במותו לא יקח הכל ודוק ·

כלא

כלאו שמים מטל והארץ כלאה יבולה · כלא ולא אצא · אדני משה כלאם · לא תכלא רחמיך · הנה שפתי לא אכלא · והנפעל ויכלא הגשם · ויכלא העם מהביא · והשם כי נתתם אותי אל בית הכלא · כי אותו עשו לבית הכלא · מבית כלא בשש נקודות · את בגדי כלאו · ובבתי כלאים החבאו · ובמשקל אחר ולא נתנו אותו בית הכלוא · ויוצא אותו מבית הכלוא · ומא גזר ממכלה צאן · והוא תמורת האלף והבורו יוכיח · ממכלאות צאן · כלם ענין מניעה ועצירה · ופירוש ממכלה צאן מקום שהצאן נעצרות שם בתוך הגדרות אשר סביב המקום ההוא שלא יוכלו ללכת הצאן משם כי אם דרך הפתח · ובגד כלאים · פירוש מעורב מצמר ופשתים · לא תזרע כרמך כלאים · שני מיני זרעים עם החרצן · שדך לא תזרע כלאים · שני מיני זרעים וכן הרכבת האילן בכלל ·

כלב

הראש כלב אנכי · לא יחרץ כלב לשונו · בשש נקודות · והכלבים עזי נפש · ידוע · כלוב קיץ · פי׳ סל · ודומה לו ככלוב מלא עוף · והוא כלי עשוי משבטי׳ מעשה שבכה שמגדלין שם העופות · והוא כלבי · מיוחס אל כלב כלומר כי ממשפחת כלב היה · וכן תרגם יונתן והוא מדבית כלב ·

כלה כי לא כלו רחמיו · כלו עיני יחל · עיני כלו לישועתך · ואתם בני יעקב לא כליתם ·
וכלות אליהם · והוא תאר · והאחד ממנו כי כלה ונחרצה · כי כלה אך נבחלה · ויחיו כלם יכלין · כד הקמח לא תכלה · בקמץ ומשפטו בסגול · נחרב וכרעב עד כלותם · והשם כלה אתה עושה · קשו כלה · ומשקל אחר גליון חרוץ · והפעל הכבד ולא כליתי את בני ישראל · בחירק · לתהו והבל כחי כליתי · בצרי · ואכל אותם באפי · ותכל תלונותם מעלי · פן אכלך בדרך · משפטו אכלך בפתח הכף ודגש הלמד · מכלות עינים · ועיני אלמנה אכלה · עד כלותם · תכתב באלף לכלא הפשע ולחתם חטאות · ענין כלם והדומים להם ענין כליון והשחתה · ויש בענין השלמת והוא קרוב לענין הראשון כלה תכית לכל דבריו · כלומר נשלם הבית · ויכלו באפס תקוה · ותכלינה שבע שני השבע · ככלות בחי אל תעזבני · זמן השלמת כחי והוא עת הזקנה · ותכל כל עבודת משכן אהל מועד · והשם כשלחו כלה גרש יגרש · כשישלחכם בהשלמת כלכם ישלחכם שלא ישאר אחד · ובתוספת תיו לכל תכלה ראיתי קץ · כלומר להשלמת כל הדברים ראיתי קץ אבל מצותך רחבה מאד ואין לה קץ שאעפ״י שהמצות יש להן קץ והשכר ידוע התנאים מהם רחבים לאין קץ והאומר כי תכלה מגזרת וכל בשליש על משקל מתכונת ירך טעה בזה וכזה כי שניהם מגזרת הלמ״ד על דרך הדקדוק ועוד פירשו רחבה מצותך מאד על מצות הלב · אבל מצות הגוף יש לה קץ וזה הפי׳ הוא האמת · ומשקל אחר תכלית שנאה שנאתים · ולכל תכלית הוא חוקר · והפעל הכבד ויכל אלהים ביום השביעי · ותכל להשקותו · ויכן שלמה את הבית ויכלהו · ביום כלת משה · כי תכלה לעשר בכלותך מחטא · יכלו ימיהם בטוב · ושלא נזכר פעלו ממנו כלו תפלות דוד בן ישי · ויכלו השמים והארץ וכל צבאם · כלם והדומים להם ענין השלמה ובפירוש כלו תפלות דוד בן ישי רבו דעות המפרשים ולפי דעתי כי זה המזמור הוא תכלית כל תפלותיו ואף על פי שלא כתבו בסוף אולי היתה דעתו לכלות ספרו בספר התפלות והתהלים כי אין המזמורים מסודרים על סדר המעשים הלא תראה מזמור בברחו מפני אבשלום ואחריו כמה מזמורים שהיו טרם מעשה אבשלום וכזה המזמור התפלל על שלמה שתכון מלכותו וזה היה בעת זקנתו כשהקים שלמה למלך ואחר זה לא קרה אותו דבר שידבר עליו וכזה כלו דבריו ותפלותיו · ותא כלתה לתשועתך נפשי · נכספה וגם כלתה נפשי · והפעל הכבד ותכל דוד המלך ופי׳ ותכל נפש דוד · והחכם ראב״ע פירשו פועל יוצא והוא אומר על אם אבשלום שהיתה מתאוה אל דוד עד שרצה לצאת ממקומו אל בנו ולא הזכירה הכתוב כמו אשר ילדה אותה ללוי · ואותו ילדה אחרי אבשלום · ענינם וענין הדומה להם ענין תאוה וחשק · וענין אחר והוא כענין כלא באלף מכל ארח רע כלאתי רגלי · כתוב באלף תקרא כבעלי ההא · ואת בניהם כלו בבית · לא יכלה ממך · אשר כליתני היום הזה מבוא בדמים · כלם לשון מניעה ועצירה ואפשר להיות מזה הענין מקרב חיקך כלה · כלומר מנע ידך וימינך מקרב חיקך והוציאה לנקום נקמה באויב · ומן השרש הזה

ואת שתי הכליות · והוא ידוע · ויש אומרים כי נקראו כן בעבור שיש להם כח בתאות המשכל מענין נכספה וגם כלתה נפשי · ועל הדרך התהשאלה כליות חטת כי גרגרי החטה דומות לכליות · ומן השרש הזה כל כלי יוצר עליך · מים חיים אל כלי · ואל כליך לא תתן · וכלים מכלים שונים · ועתה שא נא כליך · ומשתמשים במלה הזאת בכל כלי תשמיש כמו ואל כליך לא תתן · וכלים מכלים שונים · והדומים להם · כלי הקטן מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים · פירוש כלי התשמיש הקטן כלומר שמשימין בהם הדברים הקטנים וטעם מכלי האגנות בסמיכות לפי שיש בכלים הנקראים אגנות כלים שונים אלה מאלה וכן כלי הנבלים ויונתן תרגם מכלי האגנות מבתניא לכושי אפודיא ועד בני להי אתוי נבלין · וכן מזה כליו רעים · אומר כי הכילי מחשבותיו רעים והסריכם כלומר אין צריך לומר כי הוא רע הורעת לתת משלו אלא אפילו כשימכור ימכור במדה רעה וחסרה · ומשתמשים עוד במלה הזאת בכלי זיין כמו כל כלי יוצר עליך · ואם בכלי ברזל · ועתה שא נא כליך · והדומה להם · ומשתמשים בו עוד בבגדים ובשאר תשמישי הבית וכל הכלי אשר תשב · וכן וככלה תעדה כליה · כלומר בגדיה ותכשיטיה · ומשתמשים בו עוד בבגדים בכלי מלאכת איש וכליו כל כלי ברזל · ורז״ל נשתמשו בבגדים במקומות רבים באמרם מביאין כלים מבית האומן בגון כר מבית הכרד וטלית זה הדרכת · ומשקל אחר הוא מכלות זהב · פירוש כלי הזהב והמ״ם בו נוספת ·

כלח תבא בכלח אלי קבר · תכף כשתול · עלימו אבד כלח · הוא עת הזקנה ·

כלם אל ישוב דך נכלם · נכלמים מאד · הלא תכלם שבעת ימים · מאנת הכלם · בושו והכלמו מדרכיכם · והשם בסתה כלמה פני · והקבוץ מכלמות ורוק · ומשקל אחר וכלמות עולם אשר לא תשכח · בשורק · והפעל הכבד כי הכלמו אביו · ובסגול הוא לא הכלמנום · ותלשנ ואין מכלים · מכלים דבר בארץ · גם הכלים לא ידעו · פי׳ לא הרגישו בהכלמה שיכלימם אדם על רוע מעשיהם · ושלא נזכר פועלו ממנו בושו והכלמו וחפו ראשם · ולא הכלמנו · כלם ענין כלימה וידוע והוא יותר מן הבושת כמו שאמר בשו וגם נכלמו · בשתי וגם נכלמתי · ועוד כי כלימה לעולם מדרך גנאי והבושת פעמים מדרך השבח מצד הענוה ·

כלף בכשיל וכילפות · הוד למשך והוא בשקל ואלפות סביב סביב · והאחד סהם אלם בלף · והוא כלי שמשברין ו

בל״א נסוך ען קרדומות ומסתתין בו האבנים ·

כמה כמה לך בשרי · פירוש יחשוק ויחמות לך · ופירשו כסלביו לשון בכסיל ובלשון ערבי... כלו ביל לשון קרוב ובלשון לטבנו קולבן ·

כמן עגיל וכומז · פירשו רבותינו ז״ל זה דפוס של בית הרחם ·

כמן על כמון יוסב · הוא הנקרא כומין בלעז · במכמני הזהב והכסף · פירוש ממטוני והדומה לו בלשון ארמית ואשר לא צרה והלא כמן לית ·

כמס הלא הוא כמס עמדי · פירושו גנוז ·

כמר כי נכמרו רחמיו אל אחיו · יחד נכמרו נחומי · פי׳ נתגלגלו והוא כתרגומו אף

פי' נתחממו · ויתיה קרוב לקנינו עורנו כתנור נכמרו · שפירושו נשחרו · ומזה נקראו הכומרים וְהִשְׁבַּתִּי אֶת הַכְּמָרִים · וּכְמָרָיו עָלָיו יָגִילוּ · ותרגום רק אדמת הכהנים לחוד ארעא דכומריא והם עובדי ע"ז לבושי שחורים · ופירוש אֶת שֵׁם הַכְּמָרִים עִם הַכֹּהֲנִים · עם שאר עובדי ע"ז שאינם לובשי שחורים · וענין אחר בְּתֹא מִכְמָר · כתא במכמר · ומשקל אחר יִפְּלוּ בְמַכְמֹרָיו רְשָׁעִים · ומשקל אחר וּמוֹרְשֵׁי מִכְמֹרֶת · ומשקל אחר וְיַאַסְפֵהוּ בְּמִכְמַרְתּוֹ · הם הרשתות שצדים בהן ·

הג"ה שנקראו כן לפי שהם סגורים יסד כמו שכתבתי במבוא נשרש כמר ע"ש ·

כן וַיַּעַשׂ כֵּן הַחַרְטֻמִּים · חמלת הזאת זכרתיה בשרש כנן וכן כתבתי שם וְכַנָּה אֲשֶׁר נָטְעָה יְמִינֶךָ · וַיְהִי הַכִּנָּם · הָיְתָה כִּנִּים · והנפרד מצאנוהו בדברי רז"ל כהא הנקבת ההורג כנה בשבת · אבל וַתְּהִי הַכִּנָּם הוא כלל על המין ·

כנה כִּי לֹא יָדַעְתִּי אֲכַנֶּה · אֲכַנְּךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי · וְאֶל אָדָם לֹא אֲכַנֶּה · ענינם כסות והעלם השם דרך כבוד ואמר אליהוא לאיוב לא אכסה שמך ולא אעלימנו אם אתה רשע ולא אשא פניך · וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יְכַנֶּה · פירוש יכסה שמו ויאמר כי ישראל הוא · ופירוש אכנך ולא ידעתני אמר ואקרא לך בשמך כלומר קראתיך בשמך והוא כורש וקראתיך בלא שמך אלא בכינוי והוא מלך או משיח ועוד לא ידעתני כי אני הוא הנותן לך כח בעבור ישראל כדי שתוציאם מגלות בבל וכן אמרו רז"ל לשמות הקב"ה שהכתובים שמות התואר בכל הכינויים חייב ·

כנס כָּנַסְתִּי לִי גַּם כֶּסֶף וְזָהָב · כֹּנֵס כַּנֵּד מֵי הַיָּם · לֵךְ כְּנוֹס אֶת כָּל הַיְּהוּדִים · וְעֵת כְּנוֹס אֲבָנִים · לִכְנוֹס אֶת הַגֵּרִים · והפעל הכבד וְכִנַּסְתִּים אֶל אַדְמָתָם · נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס · וההתפעל וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס · כלם ענין אסיפה · ומזה קראו למקום בית התפלה בית הכנסת לפי שנאספים שם לתפלה · מִכְנְסֵי בָד · וּמִכְנְסֵי פִשְׁתִּים · ידוע · ונקראו מכנסים בלשון שנים והוא בגד אחד לפי שיש לו שתי בנפות ··

כנע הֲרָאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב · וַיִּכָּנַע מִדְיָן מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · בְּהִכָּנַע מְנַשֶּׁה אָבִיו · וּבְהִכָּנְעוֹ שָׁב מִמֶּנּוּ אַף יי' · והכבד וְהִכְנַעְתִּי אֶת כָּל אוֹיְבֶיךָ · הוא יַשְׁמִידֵם וְהוּא יַכְנִיעֵם לְפָנֶיךָ · וַיַּכְנַע אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַהוּא · וַיַּכְנַע בֶּעָמָל לִבָּם · והשם אִסְפִּי מֵאֶרֶץ כִּנְעָתֵךְ · כלם ענין השפלה ופירוש אספי מארץ כנעתך אספי מהעולם ההכנעה שהיית עושה להם כי ארת עתידה לשבת במצור וענין אספי כענין אסוף ידיך · כְּנַעַן בְּיָדוֹ מֹאזְנֵי מִרְמָה · וַיְבִיאֵהוּ אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן בְּעִיר רוֹכְלִים שָׂמוֹ · הנון נוספת · וַחֲגוֹר נָתְנָה לַכְּנַעֲנִי · ולדעת התרגום בן וַיַּרְא שָׁם יְהוּדָה בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי · יֶחֱצוּהוּ בֵּין כְּנַעֲנִים · ובא במשקל אחר כִּנְעָנֶיהָ נִכְבַּדֵּי אָרֶץ · פירוש סוחריה · ויש לפרש כמו אספי מארץ כנעתך · וכן אמר התרגום כנשי מארעא סחורתך · וכן יתכן מות כִּי נִדְמָה כָּל עַם כְּנַעַן · כלומר העשירים בעלי הסחורה כמו שאמר נכרתו כל נטילי כסף · וכן וְלֹא יִהְיֶה כְנַעֲנִי עוֹד · סוחר כלומר רבים יהיו המקדישים כלים לבית המקדש עד שלא יצטרכו לסוחר שימכור להם · ואא"ז ז"ל כתב כנעני ממש מגוי כנען ולפי שהיו חוטבי עצים ושואבי מים כנענים והם הדרים שנתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים לבית המקדש אמר כי לא יהיו עוד הם חוטבי עצים ושואבי מים כי מגדולי האומות יבואו לעבודת בית המקדש כמו שאמר גם מהם אקח לכהנים וללוים ·

כנף כָּל בַּעַל כָּנָף · כֹּל צִפּוֹר כָּל כָּנָף · פי' כל צפור בעל כנף · כְּנַף רְנָנִים נֶעֱלָסָה · וּלְהֵנָה כְּנָפַיִם כְּכַנְפֵי הַחֲסִידָה · יִפְרֹשׂ כְּנָפָיו · כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף · ידוע · ועל דרך ההשאלה אֲשֶׁר בָּאתָ לַחֲסוֹת תַּחַת כְּנָפָיו · כלומר להסתופף בצלו · עַל צִיצִת הַכָּנָף · עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ · וְנָגַע בִּכְנָפוֹ אֶל הַלֶּחֶם · קצות הבגד מלמטה יקרא כנף · וכן מִכְּנַף הָאָרֶץ · לֶאֱחֹז בְּכַנְפוֹת הָאָרֶץ · בקצות הארץ · אֶשָּׂא כַנְפֵי שָׁחַר · כלומר אם ילך לקצה המזרח · וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ · דימה פרישת האור לפרישת הכנף · וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם · על פרישת השקוצים יהיה אדם משומם ותמה · וְלֹא יִכָּנֵף עוֹד מוֹרֶיךָ · לא יאסף ולא יעצר ודומה לו בלשון רבותינו ז"ל שקורין לאסיפת העם ועצירתם כנופיא · ויש מפרשים לא ירחק כלומר לא יהיה בכנף הארץ וכבר פירשתיו לך בשרש ירה ·

כנר כִּנּוֹר וְעוּגָב · וַיְהִי לְאֵבֶל כִּנֹּרִי · והקבוץ וְקוֹל כִּנּוֹרַיִךְ לֹא יִשָּׁמַע עוֹד · ובלשון נקבות וּבְכִנֹּרוֹת וּבִנְבָלִים · תָּלִינוּ כִּנֹּרוֹתֵינוּ · ידוע ·

הג"ה קשה לי למה לא הביא כנרת והקטן הב כנרו דיהוס לא מלוקלוס ויוכתן תרגמו כנרת בכל מקום גינוסר וסיא לכן סמוך אלד · וכן ים ודרום יכסס תרגם ירושלמי מערב ימא דגינוסר ·

כסס תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה · והשם בְּמִכְסַת נְפָשׁוֹת · אֶת מִכְסַת הָעֶרְכְּךָ · ומשקל אחר וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיי' · כלם ענין מנין ונקרא המכס על שם מנין לפי שדרך לוקחי המכס לקחת במנין מן העובר עליהם חמישית או ששית או עשירית לפי החוק הממונה · ורז"ל נשתמשו הרבה בלשון מכס באמרם היה עובר על בית המכס וחולת זה הרבה עד שמרוב שימושם בו קבעו המם שרשית וקראו ללוקחי המכס מוכסין באמרם אין פורטין מתיבת המוכסין כמו שקבעו התיו תחילת ואמרו מתחיל מתחילין והתיו תרומה ואמרו תורם תורמין ·

כסא כִּסֵּא כָבוֹד · וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא יי' · כלומר למשפט כי המשפט לאלהים הוא · הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ · חֲמִשָּׁה כִּסְאוֹת · ונכתבו בה"א שֵׁשׁ מַעֲלוֹת לַכִּסֵּה · וְרֹאשׁ עָגֹל לַכִּסֵּה · מְאַחֵז פְּנֵי כִסֵּה · פירוש הקב"ה מאחז פני השמים הנקראים כסא כלומר כי בכחו עמודו ופירוש עליהם עננו · והקבוץ בלשון נקבות כִּסְאוֹת לְמִשְׁפָּט כִּסְאוֹת לְבֵית דָּוִד · ונפלה האל"ף ממלת עַל כִּסְיָה · מפני שנתחבר עם יה והיא מלה אחת תסמך בשוא והענין ידוע · לְיוֹם הַכֶּסֶא יָבֹא בֵיתוֹ · זמן · וכן בַּכֶּסֶה לְיוֹם חַגֵּנוּ · והה"א תמורת אלף והם בשש נקודות ·

כסה אָדָם עָרוּם כֹּסֶה דָעַת · וְכֹסֶה קָלוֹן עָרוּם · והשם כְּסוּי עוֹר תַּחַשׁ · ומשקל אחר וְאֵין כְּסוּת לָאֶבְיוֹן · עַל אַרְבַּע כַּנְפוֹת כְּסוּתְךָ · כִּי הִיא כְסוּתֹה לְבַדָּהּ · ומ"א וְעָשִׂיתָ מִכְסֶה לָאֹהֶל · וההתפעל וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס · תִּכַּסֶּה שִׂנְאָה בְּמַשָּׁאוֹן · הראוי תתכסה · והנפעל בְּהִמּוֹן גַּלָּיו נִכְסָתָה · לְבִלְתִּי הִכָּסוֹת · והפעל הכבד כֹּסֶה חָמָס · וַעֲוֹנִי לֹא כִסִּיתִי · אֵלֶיךָ כִסִּתִי · בחירק ופירוש הפסוק הצילני מאויבי יי' כי לא גליתי ריבי לבני אדם כי שונא תשועת אדם אלא כסיתי מהם ואליך לבדך גליתי וזה טעם אליך

כסיתי אליך צעקתי בסתר ובמכסת מבני אדם · ובפרי כסתי עליו את תהום · וכסיתי בכבותך שמים · ויכס הענן · כענן אכסנו · והוקל תהומות יכסימו · אשר תכסה בה · ותקחי את בגדי רקמתך ותכסים · פירוש ותכסי בם או יסמך אל הבגדים כדרך לבישה ילבשם הכהן · לבש בגדיך · כלומ' הבגדים שנתתי לך שתכסים לכבוד בבואך אל ביתי כסית אותם לפני הצלמים · או יהיה בגוי ותכסים לצלמי זכר שזכר כלומ' כסית הצלמים בבגדי רקמת · וערום כסה בגד · בבגד · כי תראה ערום וכסיתו · והשם ולמכסה עתיק · כמו כסות והוא בפלס ממלא על גדותיו שהוא שם תאר כמו מלא וכן ימך המקרה הוא לקרוי הבית · ושלא נגזר פעלו

הא" וכן מכסך תולעת הוא שם ולא כינוי · וכן ולמכסה עתיק שהוא כמו מכסה.

ממנו כסו הרים צלה · ובחשך שמו יכסה ·

כסח

שרופה באש כסוחה · קוצים כסוחים · והתאר לנקבה ותהי נבלתם כסוחה · בפלס ושכולת אין כמס ענין כריתה תרגום לא תזמור לא תכסח ·

כסל

הכסיל חובק את ידיו · והכסיל בחשך הולך · והפעל הקל ממנו ובאחת יבערו ויכסלו · והשם זה דרכם כסל למו · בשש נקודות · ומשקל אחר אשת כסילות הומיה. ומשקל אחר ואל ישובו לכסלה · ידוע · ועא וישימו באלהים כסלם · אם שמתי זהב כסלי · כי יי יהיה בכסלך · אשר יקוט כסלו · הלא יראתך כסלתך · ענינם ענין הבטחון והתקוה · ופירש רבינו סעדיה מזה טוב רש הולך בתמו מעקש שפתיו והוא כסיל · פי' והוא בוטח בעשרו והוא כנגד רש ועקש שפתיו כנגד הולך בתומו וכן כששנה הפסוק בחלק השלישי מן הספר אמ' והוא עשיר במקום שאמר הנה והוא כסיל · עש כסיל וכימה · כתב רבי יונה כי הוא כוכב גדול נקרא בערבי סוהיל והכוכבים המתחברים אליו נקראים על שמו כסלים · כי כוכבי השמים וכסיליהם · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירש שהם שני כוכבים בשני הסותים ונקרא אחד מהם כסיל והוא האדום החורה הגמלים אם ירא הוא וטעם וכסיליהם קרוב מגזרת על הכסלים · או מושכות כסיל תפתח · פירשתיו בשרש כימה · ויעש פימה עלי כסל · ואת החלב אשר עליהן אשר על הכסלים · ידוע וקורין לחן בלעז פלנקש ופירוש אשר על הכסליהם חסר וו ואשר על הכסלים והכסלים הם סמוך לכליו' תחת המתנים והם עיקרי הירכים ותרגו' גיססיא · ובדברי רז"ל בנות עניים סימן צד שמאל ממהר לבא מפני שנושאות אחיהן על גיססיהן · ותרגום על צד תאמנה על גססין ·

כסם

כסום יכסמו את ראשיהם · ארז"ל כתספורת של בן אלעשא ראשו של זה בצד עקרו של זה · ר"ת ספרא יספרון כלומר לא יגלחו ראשם כהעברת תער ולא ישלחו גם כן פרע שלא יגלחו כלל אלא יספרו ראשיהם כדרך השוה · והחטה והכסמת · ודוחן וכסמים · כדרש הסמך · אישפילשא בלעז ·

כסף

נארית יכסוף לטרוף · למעשה ידך תכסוף · והנפעל נכספה וגם כלתה נפשי · כי נכסף נכספת לבית אביך · הגוי לא נכסף ענין תאוה והשק · ור"א ז"ל פירש הגוי לא נכסף בו

הא" ולכן נקרא הכסף כן לפי שהוא חשק ותאות כל אדם ·

שאין לו בושת מלשון התלמוד איכסיף באנפוהי · זהב וכסף · בשש נקודות · והחברון כספים ולהשיב כספיהם איש אל שקו · ידוע ·

כסת

הוי למתפרות כסתות · הנני אל כסתותיכנה · כסרת ידוע כדברי רז"ל באמרם וכי לא היה לו לששת כר או כסת לישב עליהם · כסת הסבלים שמאה מדרס · והוא שעושין ומשימין על ראשיהן שיהא נח להם לסבול המשא · כסת עגולה הכדור והמום · פירוש כסת קטנה שעושים השרים לשום תחת ... מראשותיהם וקורין לו אבריליר ·

כעס

רשע יראה וכעס · קמץ גדול · וכעס הרבה וחליו וקצף · הציו קמץ וחציו פתח · ויכעס אסא אל הרואה · והגבר וכעסתה צרתה · כעסוני בהבליהם · ובבר אחר אשר הכעיס את יי אלהי ישראל · בגוי נבל אכעיסם · בן הכעיסנה · להכעיסו במעשה ידיכם · כי הכעיסו לנגד הבונים · רוצה לומר כי הכעיסתו נגד הבונים · והכעסתי לב עמים רבים · והשם גם כעס · כעס לאביו בן כסיל · כי מרוב שיחי וכעסי · ויש מהן שנכתבו בשין כי לאויל יהרג כעש · ותכה מכעש עיני · והרב בעשך עמרי · לו שקול ישקל כעשי · ור' יונה כת' לו שקול ישקל כעסי · כי מרוב שיחי וכעסי · שרש כפני עצמו בשין בענין כאב ואין צורך כי כשהאדם דואג וכואב יכעס בעצמו ועוד כי מרוב שיחי וכעסי הוא בכל הספרים המדוייקים אשר ראינו בסמך · והקבוץ על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה · הכל ענין קצף וחרון אף · ורבי יונה כתב כי הכעיסו לנגד הבונים · ענין הלעג והבוז ואין צורך כי פירושו כי הכעיסו אותנו נגד הבונים כמו ש שפירשנו כלומר להניא לב הבונים שלא לבנות ·

כפף

כפף נפשי · פעל עומד והבר נפש בלשון זכר כמו כל נפש שכפה או יהיה פעל יוצא ופירושו כפף כל אחד מהם נפשי · יי זוקף כפופים · הלכוף באגמון ראשו · והנפעל אכף לאלהי מרום · משפטו אכפף · והשם לענף הנגזר מזה כפה ואגמון · וכפתו לא רעננה · כפות תמרים · לפי שהוא כפופת וכן פירש א"א ז"ל מזה כעודה ככפו יבלענה · כלומ' כאשר יראה הרואה אותה בענף יבלענה בעודה בענף · ומזה נקרא עוד לתוך היד כף לפי שהוא כפופת · מלא כף נחת · וימלא כפו מסנה · בעודה בכפו יבלענה · על לא חמס בכפי · וכפיו פרשות השמים · אפרש את כפי אל יי · וכף ישימו לפיהם · ואכפי עליך לא יכבד · כמו וכפי והאלף נוסף וכבר התבארו בשרש אכף · על כפים כסה אור · ענינם לפי שבתחלת הענן ככף כמו שאמר עב קטנה ככף איש · ולפי שהם כמו כפה על בני אדם · וכן ושכותי כפי · כלומר אסכך כענני עליך עד עברי או הוא כף ממש והוא דרך משל · וכן נשא לבבנו אל כפים · ענינם ויש לפרשו מלשון כף ופירושו נשא לבבנו עם כפינו על דרך בנושאי ידי אל דביר קדשך · או פירו' נשים לבבנו בכפינו תשא אותו למשאת אל אל כשמי · וכן פירש רבי סעדיה ז"ל הן על כפים חקותיך · ענינים וכן כתב א"א ז"ל ויתכן לפרשו כמשמעו כאילו על כפים חקותיך שאראה אותך תמיד וכן פירשו החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל וכן נקרא תחתית הרגל כף מכף רגלו · מכף רגלך · וכן על כף הירך · לפי שהעצם הנכנס בן עצם הירך

כפוף

כפוף ויש מפרשים כי נקרא כן לפי שהבשר אשר סביב עצם הקולית העליונה עשויה כמין כף · וכן כף אחת עשרה זהב · כפות זהב · הוא הבזך והיא כפוסת קולירא בלעז ·

כפה מתן בסתר יכפה אף · ישכך האף ויניחהו. ודומה לו בלשון רז״ל כופין ארת הסל לפני האפרוחים שיעלו וירדו בשברת ענין הכפייה הוא שפני הכלי למטה וגבו למעלה · ורבי יהודה הביא בזה השרש אכף לאלהי מרום · ואולי מצאו בספרים קמוץ ורבותינו ז״ל נשתמשו ה הרבה בזה השרש בענין ההכרה באמרם כופין אותו עד שיאמר רוצה אני וזולת זה הרבה · וענין יכפה אף הוא יותר קרוב לזה הענין ואף על פי שענין כופין אותו וענין כופין את הסל קרובים ·

אא״ פירוש שלא היה נקוד היה סובר שהוא מזה השרש והיה עתיד כפעל על משקל תעל עיטוף שהיא׳ל קשונס ·

כפל וכפלת את היריעה הששית · רבוע יהיה כפול · והנפעל ותכפל חרב שלישיתה · והשם בכפל רסנו מי יבא · בשש נקודות · כפלים בכל חטאתיה · מערת המכפלה · מערה לפנים ממערה ·

כפן כפנה שרשיה עליו · אספה והוא הפוך מן הדומה לו בדברי רז״ל שקורין לאסיפת העם כנופיא · לשד ולכפן תשחק · תרגום רעב כפנא · ואא״ז ל פירשו היטב והוא חסרון חבים כלומר אסיפת המעות בעת שתמסרה ביוקר כי מה צורך לזכור רעב שתי פעמים והלא זכרו בראש כלם ברעב פרק ממות ·

כפס וכפים מעץ יעננה · אם נרמה אותו למה שאמרו רז״ל כפסים אריחי הוא מענין האבן שזכר בפסוק ולענין הפסוק ידמה כי הוא מענין העץ כי כבר זכר כי אבן מקיר תזעק · וכן ת׳ ושיפא מגו מרישא עילה · רוצה לומר התיבה מתקורה ·

כפר וכפרת אותה מבית ומחוץ בכפר · הוא שקורין לו בערבי קפר והוא כמין חמר · וי״מ זפת מדברי רז״ל כופרא · וממה נקראת כפרת · ועשית כפרת · לפי שהיתה מכסת לארון · כי אמר אכפרה פניו · פירוש אסיר כעסו · לא תוכלי כפרה · להסירה ולבטלה · ואיש חכם יכפרנה · יסירנה · ושלא נזכר פעלו ממנו וכפר בריתכם את מות · כלומר יוסר ויתבטל · והשם איש כפר נפשו · פירוש הסרת עון נפשו כלומר פדיונו · אם כפר יושת עליו · נתתי כפרך מצרים · וענין הכפרת כמו כן מזה הענין כי הכפרה היא הסרת העונות וכן ארז״ל מזבח מזיח מכפר והקשה המקשה הייני מזיח היינו מכפר ותירץ המתרץ מזיח גזירות מכפר עונות ושניהם לשון הסרה הם כי מזיח כן ולא יזח החושן מעל האפוד וכן שמשו הם בזה הלשון בלשון הסרה בהרבה מקומות באמרם מכפר ליה בבליתא ופרסא כלומר מסיר שמנו ומעבירו בבגד קשה שמקנחו בו · אולי אכפרה בעד חטאתכם · אסיר עונותיכם וחטאתיכם בהתפללי בעד חטאתיכם או אסיר כעס הבורא שכעס עליכם בעד חטאתכם · וכפר אהרן · בנתינת הדם על קרנות המזבח יסיר עונות ישראל שירצה לפני המקום · לכפר על נפשותיכם · כפר לעמך ישראל · ושלא נזכר פועלו אשר כפר בהם · ולארץ לא יכפר · והתפעל אם יתכפר עון בית עלי · ועם הנפעל ונכפר להם הדם ·

משפטו ונתכפר · והשם יום כפרים · וענין אחר כפר הפרזי · וכפר העמוני · ומשקל אחר נלינה בכפרים · ומשקל אחר לכה תועדה יחדו בכפרים · תרגום העיר ובנותיה וכפרנהא והם בתים חוץ לעיר לכפרים ולעובדי אדמות · אשכל הכפר · הוא הנקרא בערבי אלחנא · וכן כפרים עם נרדים · ויש מפרשים כפרים עם נרדים בושם אחד ואינו כמו אשכל הכפר · והחכם רבי אברהם אבן עזרא כתב כי אשכול הכפר הוא אשכל הדקל כי יש לדקל שמות משתנים כפי שנוי זמנו ויש לו זמן הנקרא בלשון ערבי כפר ולו ריח טוב · כפיר ותנין · ופני כפיר אל התמורה מפה · כפיר אריות · הכפירים שואגים לטרף · הם עולי ימים מהאריות ומהתיורת רעורת וכפיר גדול מגור כמו שאמר ותעל אחת מגוריה כפיר היה · ואמר על דרך ההשאלה כפיר גוים נדמית · כלומר גדולם ותקיפם · סוחרי תרשיש וכל כפיריה · כלומר גדוליה ותקיפיה · דק ככפור על הארץ · כפור כאפר יפזר · הוא שנופל כשחר בימי הקור וקורין לו בלעז קונגלפי · ולכפורי הזהב · כפות זהב ורז״ל פירשום מזרקים שאמרו והדם הסכין כמאי מקנח ליה בשפת מזרק דכתיב כפורי זהב ונקראו כן על שם שמקנחים בהם הסכין מן הדם כמו כפר ליה בבליתא ופרסא שענינו מקנח כמו שפירשנו ·

כפש הכפישני באפר · יקשני ואלני ואשר לדמותו לדברי רז״ל שאמרו והוא מדד במדת כפושה שפירושו מדה גסה כלומר והתר מראי כן הכפישני שמני כלי באפר עד שכסני בו ויש מפרשים כפושה הפוכה כלומר בכלי הפוך על פיו כן הכפישני הפכני באפר ·

כר עם חלב כרים · אורידם ככרים לטבוח · ביקר כרים · רוצה לומר כמשובח שבכרים והוא החלב שהיה כלה על המזבח והכרים הם הכבשים · ועל דרך ההשאלה נקראו הנגידים והאצילי כרים כמו שנקראו גם כן אלים ועתודים ·

אא״ וללשון פירש במדי מדין הזה הפסוק ולוס׳ כי סבית לשטום לל ככרים של מדין ·

שלחו כר מושל ארץ · ויקח את שרי המאות לכרי ולרצים · ומלת לכרי נגרעת מכמת מם הרבים ומשפטו לכרים · וכן ויקח את שרי המאות ואת הכרי · או יהיה שם כך לקבוץ הנגידים · ושים עליה כרים · נגידים ושרי החיילות · ואא״ז ל כתב ושים עלית כרים · לשום כרים · כבשים כמו שעושים אילי הברזל לנגח החומה · וכן נקרא מקום מרעת הכבשים ושאר הבהמות כר · כר נרחב · לבשו כרים הצאן · ורבי יונה פירש שלחו כר מושל ארץ · כן הגמל ונקרא מושל ארץ מרוב מרוצתו וקלותו והגשתו אל המקומות אשר יבוין אליהם · ואא״ז ל פירש שלחו כר כבש פי׳ אותו סמוך לפי שהוא פתוח וכן פי׳ אותו הכבשות של מושל הארץ והוא חזקיהו שלחו אותם אתם מואב מסלע מדברה והיא מערי מואב אל הר בת ציון שלחו אותם למושל חזקיהו ואמר זה בעבור כי היו רגילים לשלוח מס למלך ישראל כמו שכתוב ומישע מלך מואב היה נוקד והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים וגו׳ ובמות אחאב פשע ולא שלחו כמו שכתוב ויפשע מלך מואב במלך ישראל וגו׳ ועתה בהתחזק מלך ישראל אמר שישיבו לו המס כבתחילה ויתכן ששרש זה כרר ·

שמות כט **ככר** וְכִכַּר לֶחֶם אַחַת · פירוש לחם גדול כי הנשאר ממנו חלות ורקיקים · שמואל א׳ ב׳ לַאֲגוֹרַת כֶּסֶף וְכִכַּר לָחֶם · כתרגומו פיתא דלחמא כלומר חתיכת לחם · בראשית יג · שמות לז כִּכַּר הַיַּרְדֵּן · תרגומו מישר ירדנא · כִּכַּר זָהָב · מלכים ב ה · מלכים ב ה חֲצַר כִּכְּרַיִם כֶּסֶף · הואל קח ככרים · וַיִּקַּח בְּיָדוֹ עֶשֶׂר כִּכְּרֵי כֶסֶף · ככר החול היה ששים לטרין ושל קדש היה כפול מאה ועשרים לטרין ״

אא״ז ככר כתב המסדר בשרש כר לפס שם זם השרש מה שיין כימוקי כראש אות הכף ·

בראשית לא **כרר** כַּר הַגָּמָל · הוא מרדעת הגמל · ובדברי רז״ל כר וכסת כרים וכסתות והם שמו המלה בדבריהם בכפולים על כן שמנו בכר הגמל כפול כמו שאמרו מביאין כלים סבית האומן כגון כר סבירית הכרר וכר בדבריהם הוא .

ששוכבים עליו באמרם אמר לה כתי כרים כרי ·

אא״ז אין זה ראיה נגמרת שהרים הרבה פרטית כי כן דרכם בקנת מלות לכפול פלופות כגן פלפלו נרים גרולים ודומיקם ·

שמות לה · שמות לז **כרב** כְּרוּב אֶחָד מִקָּצָה מִזֶּה וְהָיוּ הַכְּרֻבִים פֹּרְשֵׂי כְנָפַיִם · והרא אבן עזרא ז״ל פירש כי כרוב כלל לכל צורה כי אלו הכרובים שבתורה פירשו שהם צורת אדם ופני הכרוב אשר במראות יחזקאל הוכח שהוא אומר על פני השור שאמר בפסוק אחד ופני שור מהשמאל לארבעתם ובפסוק אחר אמר פני האחד פני הכרוב במקום שאמר הנה פני שור · ורבותינו ז״ל שמו הכף משמשת . שאמרו כי פירוש כרוב כרביא כי בארמית נערים הוו והקשו אלו הפסוקים אשר ביחזקאל ותרצו יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב אמר רבונו של עולם אין קטיגור נעשה סניגור והקשו עוד מה שאמר בפסוק . פני האחד פני הכרוב ופני השני פני האדם והלא אדם וכרוב אחד הוא · ותרצו אפי

שמות מ׳ רברבי ואפי זוטרי · יַעֲשֶׂה אוֹתָהּ כְּרֻבִים · פירוש יעשה הפרוכת מרוקמת בצורת כרובים · ותקרא יחזקאל כח המלך כרוב על דרך ההשאלה בגדולה אַתְּ כְּרוּב מִמְשַׁח הַסּוֹכֵךְ ״

תהלים ז · תהלים מ **כרה** בּוֹר כָּרָה וַיַּחְפְּרֵהוּ · אָזְנַיִם כָּרִיתָ לִּי · פי׳ כרית לי אזנים לשמוע קולה והשאלה לא שאלת על

בראשית נ דרך הנה שמוע מזבח טוב · בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי · כי

שמות כא יתכן שיעקב אבינו עשה כרה והפר קברו בחייו · כִּי יִכְרֶה

משלי טז · צפניה ב אִישׁ בּוֹר · כּוֹרֶה שַׁחַת · והשם וּמִכְרֵה מֶלַח · ומא

צפניה ב נְוֹת כְּרֹת רֹעִים וְגִדְרוֹת צֹאן · פירוש מקום שיכרו הרועים להיות שם מקניהם נבלאים · והנפעל עד

תהלים צד יִכָּרֶה לָרָשָׁע שָׁחַת · כולם ענין החפירה · ויתכן לפרש ומכרת מלח תל מלח והמורת לו בדברי רבותינו ז״ל שאמרו לתל התבואה כרי ואמרו התחיל למוד אומר

מלכים ב ו ברוך השולח ברכה בכרי הזה · והוא וַיִּכְרֶה לָהֶם כֵּרָה

איוב ו · איוב מ גְדוֹלָה · וְתִכְרוּ עַל רֵיעֲכֶם · יִכְרוּ עָלָיו חַבָּרִים ·

שמואל ב ג והפעל הכבד לְהַכְרוֹת אֶת דָּוִד · כן כתוב אבל קרי לְהַבְרוֹת · כן אמרו רז״ל כתיב להכרותו וקרי להברות בתחלה להברותו ולבסוף להכרותו · וכן כתב מנחם בן סרוק כי הכתוב להכרות וכן כתב רבי יהודה · ואנחנו לא מצאנוהו כן בכל הספרים המדויקים אשר ראינו וכן כתב רבי יונה כי לא מצא כתוב להכרות בשום ספר מדויק ולא במסורת ענינם ענין אכילה · וכתב אדני אבי ז״ל בספר הגלוי כי לשון כרה הוא ארוחה גדולה

וברה היא ארוחה קטנה · ופירוש מה שאמרו רבותינו ז״ל בתחלה להברותו ולבסוף להכרותו בתחלה הפצירו בו שיאכל מעט וזהו להברותו כמו ואברה מידה שהוא אוכל מעט כדרך החולה ולבסוף להכרותו שיאכילוהו הרבה אחר כן כאשר יחל לאכול מעט · והוא וְתָם מַיִם

דברים כ · יהושע ב תִּכְרוּ מֵאִתָּם · וְאֶכְּרֶהָ לִּי · והדגש הכף לתפארת כדגש

במדבר כ · משלי כג יקרך עת · והשם וְנָתַתִּי מִכְרָם · וְרָחוֹק מִפְּנִינִים מִכְרָהּ ·

עמוס ב ענינם ענין קנין · ויתכן להיות סוה על מִכְרָם בַּכֶּסֶף צַדִּיק · כמו שאמר במקום אחר לקנות בכסף דלים ·

בראשית נ ו״ם מזה בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי · ואף על פי שאברהם קנה אותו הרי הוא כאילו קנהו או כפני שקנה חלק עשו בנזיד עדשים ·

אסתר ח **כרך** וְתַכְרִיךְ בּוּץ וְאַרְגָּמָן · טלת של פשתן תקרא תכריך על שם שהאדם כורך עצמו ומתעטף בו · ובדברי רז״ל תכריכי המת והם נשתמשו בזה השרש בפעל הקל באמרם אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק כרוכה ומונחת בקרן זוית ״

בראשית טו · שופטים טו **כרם** וַיִּטַּע כָּרֶם · וְעַד כֶּרֶם זָיִת · בשש נקודות ·

שיר א · איוב כד כַּרְמִי שֶׁלִּי לְפָנָי · לֹא יִפְנֶה דֶּרֶךְ כְּרָמִים · ופירש רבינו סעדיה ז״ל לא יפנה דרך יישוב כי הכרמים קרובים לעיר לעולם והרשע לא יפנה דרך יישוב אלא כל ימיו יהיה במדברות · ויש מפרשים כי הכף שימוש

שיר ה כמו רמים · וְכַרְמִינוּ סְמָדַר · ונקראו עובדי הכרמים

ישעיה סא · יואל א כורמים לְכֹרְמִים וּלְיֹגְבִים · אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם · ופי׳ ועד כרם זית · הוא הדר עומד במקום טנים ומשפטו ועד כרם וזית או יהיה כרם סמוך אל זית · ויקרא כרם זית מקום נטיעת זתים הרבה כאחד וכן דעת רבותינו ז״ל בזה שאמרו כרם זית איקרי כרם סתמא לא איקרי ונקרא כרם לקיבוץ נטיעות זתים הרבה במקום אחד כמו שנקרא נטיעת הגפנים הרבה באחד כרם כי לא תקרא הגפן כרם ולא מקום נטיעת גפן אחת ושתים כי אם נטיעות הרבה ביחד · וכן אמרו רבותינו ז״ל כי נקרא כרם גפנים נטועות שתים כנגד שתים ואחרת יוצאה זנב ובפחות מכן לא יקרא כרם כי ויחל נח איש האדמה ויטע כרם הדבר ידוע כי הוא לא החל לטעת הגפנים אבל שהיו נוטעים בתחלה הגפנים נפרדים כשאר העצים לאכול פריהן לא לעשות יין מהם והוא החל לנשוע הגפנים הרבה ביחד כדי לעשות מהם יין וזהו

שיר ז ויטע כרם · ויש מפרשים וכן נִכְרַם עֵין גֶּדִי · כי אינו אומר על כרם גפנים אלא על אילנות רבים נטועים יחד ·

בראשית מט · ישעיה י **כרע** כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה · בִּלְתִּי כָרַע תַּחַת אַסִּיר · פירש החכם רבינו אברהם אבן עזרא ז״ל לא ימלט אלא אותו שיכרע ויטמן תחת אסיר ותחת הרוגים יפולו להמלט · ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש זולתי זאת הכריעה שיש להם בארצם עתה שהאומות מכניעים אותם אסירים ילכו והרונים יפולו ותחת הוא

שופטים ז במקום כמו שבו איש תחתיו · כָּרַע עַל בִּרְכֶּיהָ ·

מלכים א׳ ח · איוב ד מִכְּרֹעַ עַל בִּרְכָּיו · וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ · וְכֻלְּכֶם

ישעיה סה · תהלים טו לַטֶּבַח תִּכְרָעוּ · והפעל הכבד ובחורי ישראל הִכְרִיעַ ·

תהלים יח · שופטים יא תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתָּי · הַכְרֵעַ הִכְרַעְתָּנִי · ענינם ענין ההכנעה · ומזה נקראו רגלי הבהמה כרעים לפי שהם

עמוס ג כורעות בכריעת הברכים שְׁתֵּי כְרָעַיִם אוֹ בְדַל אֹזֶן ·

ויקרא א · ויקרא יא וְהַקֶּרֶב וְהַכְּרָעַיִם יִרְחַץ בַּמָּיִם · אבל אֲשֶׁר לוֹ כְרָעַיִם מִמַּעַל לְרַגְלָיו · הם אצבעות הרגלים היתרות ממעל לארבע

לארבע רגלים שיש להגב סמוך לראשו ובהם הוא מתחזק כשרוצה לקפוץ וזהו שאמר לנתר בהם על הארץ ·

כרש מלא כרשו מעדני · ידוע בדברי רז״ל באמרם הכרס הפנימית שניקבה או שנקרע רוב החיצונה ווולת זה הרבה ·

ס״א כבר כתבתי בשרש ישם סכן דרך ס״ל לכתוב סמך במקום שין שמאלית אך לא במקום שין ימנית :

כרת כרת יי׳ את אברם ברית לאמר כרתי · יכרת נאם יי׳ יש מחלוקת בקריאת המלה הזאת יש שקורין אותה בקמץ חטף ואומרים שהוא צווי ויש שקורין אותה בהעמדה וכן מצאנוה בספרים מדוייקים הכף מעמדת בגעיא והוא הנכון ויהיה עבר במקום עתיד יכרתו יכרת כי כן דרך המקרא במקומות רבים ובדברי הנבואות הרבה מאד וסמך נאם אל פעל עבר אף על פי שאינו מן המנהג בדברי הנבואה הנה נא כמוהו ירדה לשבת נאם המלך יי׳ צבאות שמו · וכן עם פעל עבר בדברי תוכחה בלכם פשעתם בי נאם יי׳ · נכרת ברית לאלהינו · ויכרתו ברית בבאר שבע · הנה אנכי כרת ברית · כרת לנו ברית · אלות שוא כרות ברית · ויכרות יהונתן עם בית דוד · בכרת בני עם בן ישי · כרתו עצה · בחירק פא הפעל · וכרות שפכה והשם וכתב לה ספר כריתת · והקבוץ ואתן את ספר כריתתיה אליה · והנפעל ונכרת מעמיו · אחרית רשעים נכרתה · ונכרתה הנפש ההיא · הכרת תכרת · ושלא נזכר פעלו מהדגוש לא כרת שרך · והאשרה אשר עליו כרתת · והפעל הכבד והכרתי לאחאב · כי יכרית יי׳ אלהיך · להכרית הצפרדעים · ולא נכרית מתבהמה · פירוש ולא נכרית העיר מתבהמה : ושלא נזכר פעלו הכרת מנחה ונסך · ידוע · ופי׳ כרות שפכה שנכרתה הגיד ושוב אינו יורה כחץ קלות הזרע אלא שופך ושותת ואינו מוליד · והכרתי והפלתי · שתי משפחות היו בישראל ששמם כך · ויש קשתיא וקלעיא · אבל נגב הכרתי · הוא מפלשתים כמו שנאמר עליהם גוי כרתים · והכרתי את כרתים · כרתות ארזים · פירוש קורות ארזים כרותות וחטובות היטב ·

כשב אם כשב הוא מקריב · בשש נקודות · והכשבים הפריד יעקב · ידוע כי הוא כמו הפוך כבש וכשב אחד הוא וכאשר הוא בן שנה יקרא כשב וכבש ויותר מבן שנה יקרא איל ·

כשח עבית כשית · ענינו כמו בסמך כלומר כסית לבבך מרוב השומן עד אשר לא תבין ·

כשל כשל כח הסבל · הכשלת חיים · כי כשלה ירושלים · כשלנו בצהרים בנשף · כי כשלה ברחוב אמת · ובחורים בשול יכשלו · ואין בשבטיו כושל · כושל יקימון מליך · והנפעל והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדויד · ונכשלים אזרו חיל · ובהכשלו אל יגל לבך · משפטו ובהכשלו · והפעל הכבד הכשיל כחי · הכשלתם רבים בתורה · והשם ולמכשול לב · והקבוץ והרבה המכשולים · ומשקל אחר והמכשלה הזאת תחת ידך · והקבוץ והמכשלות את הרשעים · ומשקל אחר ולפני כשלון גבה רוח · כולם ענינם ענין נפילת התגבורת ורפיון הכח · וכן בענין נכשת הרגל במה שיפגע בו יכשלו בגויתם · והנפעל ואם תרוץ לא תכשל · יכשלו בהליכתם · ורשעת הרשע לא יכשל בה · רודפי יכשלו · והפעל הכבד הכשלתם רבים בתורה · מכשילים בדרכיהם · והשם ונתתי מכשול לפניו · ואף שהענין הזה והענין הראשון קרובים והכל ענין אחד יש להפריש מעט ביניהם ·

בכשיל וכלפות יהלומון · פירושו קרדום וכן תרגום ובקרדומות באו לך ובמה דעלין בכשילין ·

ס״א אבל תרגום של כשיל וכלפות תרגו׳ בקופין ומכסולת ליוסטר עיין לעיל בשרש כלף ·

כשף מעונן ומנחש ומכשף · מכשפה לא תחיה · אמר מכשפה לפי שרוב הכשפים נמצאו בנשים · לחרטמים ולאשפים ולמכשפים · כתב החכם ר״א אבן עזרא ז״ל כי המכשפים הם חושבים דבר התולדת למראה העין והכשדים הם חכמי המזלות וקרא נבוכד נצר למכשפים לפי שהם יודעים תשעות הראיות לעשות בהם מעשיהם אולי יסתכלו וידעו מה החלום כפי מערכות הכוכבים בזאת השעה גם קרא לכשדים שהם יודעים העתידות כפי מלאכתם בדעתם מולד האדם לנחוג המעלות על הגבולים ועל מבטי הכוכבים המשרתים ושני המאורות ותקופות השנה והחדש והשבוע והיום והם יודעים מולד נבוכד נצר · והתאר ואל עוניכם ואל כשפיכם · והשם וכשפיה הרבים ·

כשר אי זה יכשר הזה או זה · והתאר וכשר הדבר לפני המלך · והשם ומה כשרון לבעליה · ומהכבד ויתרון הכשיר חכמה · ענינם הישר והנכונה · מוציא אסירים בכושרות · הם טבעות הכבלים והכף בענין קוף כמו קשורים כי הכף והקוף ממוצא אחד וכן מי תכן את רוח יי׳ בכף · ותקן משלים הרבה בקוף והענין אחר · יהיה שלחה בבישור · הוא שקורין ורטיל כלומר שמשימין אותו בראש הפלך כדי ליישר המטות והוא נגזר מהענין הראשון ·

כתת והתותי מפניו צריו · ומעוך וכתות · כשבר נבל יוצרים כתות · כתו אתיכם להרבות · ואכית אותו טחון · משפטו אכות כמלם והנותי את אשר אחזן · או הוא כמשפטו במשקל מת אקוב · והשם כתית למאור · ופירשו רז״ל שהיה כותש הזתים במכתש ולא היה טוחנם ברחים כדי שלא יהיו בו שמרים ואחר שהוציא טפה ראשונה היה מכניסן לריחים וטוחנן ואותו השמן שהוציא על ידי טחינה כשר למנחות ופסול למנורה שנ׳ כתית למאור ומה שאמר במנחות בשמן כתית רבע ההין לא נאמר לחובה ·

והפעל הכבד הכום הכתום · וכבר פירשתיו בשרש יכרת ויתכן להיות סוד משרש נכת · וכן ואכות אותו טחון · ושלא נזכר פעלו מהכבד ושאיה יכת שער · פירוש ובשאיה יכת שער · וכל פסיליה יכתו · וכבר אחר וכתת נחש הנחשת · וכתתו חרבותם לאתים · וכתתו את הארץ · והשם ולא ימצא במכתתו חרש · ענין כולם הרציצה והשבר · וכתב רבי יונה כי מן השרש הזה חטים מכות · והוא שם על משקל משור ר״ל חטים שתונים · ואאל שקלו בשקל מישור מן נשר וכן מכות שרשו נכת ותרגום וינשבו תביתו והאכילה היא נביתה וכן בדברי רז״ל מגבית ואביל אבי מצרי ·

ס״א פים לפרש ויכסס כמו ויכסכס תרגו׳ ויכסו וכסיתו :

כתב וכתב לה ספר כריתת · מספרך אשר כתבת · קח לך מגלת ספר וכתבת אליה · והוא

בתובה פנים ואחור · וזה יכתוב ידו ליי · פירוש יכתוב ביד · ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים · ת׳ וכתב יהושע פתגמיא האלין ואצנעינון בספר אורייתא דיי ונחלקו בו רז״ל יש אומרים כי על שמנה פסוקים מן וימת משה עד סוף התורה אמר כי יהושע כתבם בתורה ויש אומרים כי על פרשת ערי מקלט אמר שכתבם יהושע בספרו כמו שכתובים בתורה ולפי פשט הפסוק יראה כי על דבר הברית שכרת עם ישראל אמר שכתב ויהיה פירושו כמו שתרגם יונתן כי לא יתכן שכתב דברי הברית בספר התורה · כל הכתוב לחיים · וכתוב בספר וחתום · יי יספר בכתוב עמים · ועל לבם אכתבנה · בשוא ופתח התי״ו לכן נפתלי ולבן אשר אכתבנה בקמץ חטף · והשם על הכתיבה עצמה הבל בכתב מיד יי עלי השכיל · מדינה ומדינה ככתבה · ובתוספת מ״ם והמכתב מכתב אלהים הוא · והשם על הספר השלוח כי כתב אשר נכתב בשם המלך · ובתוספת מ״ם ויבא אליו מכתב מאליהו הנביא · ורש״נ נפעל בשם המלך

אחשורוש נכתב · בארץ יכתבו · והפעל הכבד ומכתבים עמל כתבו · ואפשר שהוא יוצא לשלישי ·	נ״א נכתב כן הוא בקמץ בעבור הזקף אבל בכתוב דפס דמי הוא קמוץ בעבור שהוא כמו תלו׳ ·

וכתבת קעקע · פירוש שיקעקע בבשרו ויכתב באותו החרות ·

כתל אחר כתלנו · הוא הקיר ·

כתם בכתם אופיר · בשש נקודות · כתם פז · רוצה לומר כתם ופז והוסרה הוי״ו כמו שמש ירח והולתו או הוא סמוך כתם לפז ויחסו אליו לחשיבותו כמו זהב מופז · ולכתם אמרתי מבטחי · ישנה הכתם הטוב · וחלי כתם · הוא הזהב הטוב · ורבי יונה כתב הם הפנינים ויחסו אותו לאופיר ולפי דעתי שהוא זהב לא פנינים · ומן הענין הזה מכתם לדוד · כלומר היה עליו המזמור ככתם · נכתם עונך · כמו נרשם ורז״ל קראו לרושם הדבר כתם סתם כלומר ·

כתן ויטבלו את הכתנת בדם · פשטתי את כתנתי · ויפשיטו את יוסף את כתנתו · והקבוץ והלבשת אותם כתנות · וישאם בכתנתם · התי״ו בשוא לבדו ודינו בקמץ חטף ובספר אחד מדוייק מצאתי התי״ו בקמץ חטף · ומ״א ויעשו את הכתנות שש · כתנות עור · ומ״א את כתנת הפסים · ועשה לו כתנת פסים · ופעם יקראו הכתנת והמעיל באחרת שדומה כי שניהם ענין אחד כאשר כתוב ועליה כתנת פסים כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים · אבל הכתנת הכתוב בבגדי כהונה אינו המעיל כי כל אחד ואחד בגד בפני עצמו ·

כתף בכתף ישאו · ויתנו כתף סררת · כתפי משכמה תפל · בכתפם במוטות · ידוע · ומה שאמר כתפות חוברות · לפי שהיו על הכתפות נקראו כתפות · ולכתף השנית · וכתפות הפתח · ועפו בכתף פלשתים · ענינם צד ופאה · ובסמוך אל כתף הבית · בשש נקודות · ופירוש ועפו בכתף פלשתים שיהיו פלשתים עיפים וחלשים בכתפם כלומר בארצם או יהיה מהענין הראשון ופירושו שיהיו ישראל עפי כתף מרוב הכות בפלשתים ות׳ ויתחברון כתף חד למחוי ית פלשתאי ·

כתר כתר מלכות · בשש נקודות · בי יכתירו צדיקים · פירוש יחשבוני עליהם לכתר · וערומים יכתירו דעת · ישימו הדעת ככתר על ראשם · הכותרת האחת · ושתי כותרות נחשת · נקראו כן לפי שהיו על ראש העמודים ככתר · ולפי שהכתר הוא עגול סביב נשתמשו בזה הלשון בענין סבוב ואמרו אבירי בשן כתרוני · פירושו סבבוני · כתרו את בנימן · סבבו אותו עד שלא יכול לנוס הנה והנה · ובדבר אחר כי רשע מכתיר את הצדיק · מסבב אותו ומקיפו · אבל כתר לי זעיר ואחוך · הוא ענין אחר וענינו לפי מקומו המתן לי מעט והם עד שאחוך · ות׳ ולתורתו איים ייחלו יכתרון · ותרגום הלילה ולא הומיה לי ולא אכתר לי · וא״א ז״ל פירש מזה כתרו את בנימן · כלומר המתינו להם עד שיצאו ורדפו אחריהם כמו שאמר התקנו הם מן העיר וזהו שאמר הרדיפהו ואינו או מר רדפוהו כי הם עשו ברצונם הנסו כדי שירדפו אחריהם ואמרו נגפים הם כאשר בראשונה וזהו מנוחה הדריכוהו כי בנוסם ישראל הדריכו בנימן במנוחה אחריהם ולא נתמזו עד אשר שבו עליהם ·

כתש אם תכתש את האויל במכתש · ענין הכתישה ידוע · ושם הכלי שכותשין בו בתוכו מכתש את המכתש אשר בלחי · נומה אשר השן שובב בה עשויה כמכתש וכן תרגם יונה ככא דבלתא · הלילו יושבי המכתש · ת׳ דיתבין בנחלא דקדרון · ובמדרש אגדת שער הדגים זו עכו שנתונה בחיקם של דגים פירוש ששם ניצודים דגים הרבה · ויללה מן המשנה זה לוד שהוא שני לירושלם · ושבר גדול מהגבעות זו צפורי שיושבת בראש ההרי · הלילו יושבי המכתש זו טבריא שהיא עמוקה מכל ארץ ישראל ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

כדכד ושמתי כדכד שמשותיך · נפך ספיר תרגום ירושלמי כדכדינא וספרינא · והנה נמצא בפסוק אחד שניהם בנפך ארגמן ורקמה ובוץ וראמות וכדכד ·

כלכל ויכלכל יוסף את אביו · יכלכל דבריו במשפט · כבר זכרתים עם הדומה להם בשרש כול ·

כפתר וכפתר תחת שני הקנים מכפתריהם וקנותם · פירושם תפוח שהיו כמין תפוחים בולטים מגוף המנורה · הך הכפתור וירעשו הספים · והכפתור הוא המשקוף הסומך על שתי הספים שהם המזוזות וקראו כפתור לפי שעושים בו ציורי פרחים וכפתורים · וכן בכפתוריה ילינו · ואמר בו התרגום בפתוה תרעהא ·

כרכר מכרכר בכל עוז · פירושו מרקד · ומזה נקראו הגמלים או הבהמות הקלות בהליכתם כרכרות בצבים ובפרדים ובכרכרות · לפי שברוב קלותם ומהירותם דומים שמרקדים ות׳ מכרכר משכח ובכרכרות ובתושכחן ·

כרבל ודוד מכרבל במעיל בוץ · פירוש מעוטף ומכוסה · וכן בארמי בפטישיהון וכרבלתהון ·

כרכב כרכב המזבח · תחת כרכבו ·

נ״א הוא כמין סובב שמסיבין על סרפו ונקרא כרבלא לשון כרבלתו דתרנגל ·

בתרג׳ סובביה · ובדברי רז״ל אלו הם גולמי כלי עץ

כל

כל שקשיר לשוף ולכרכב כלומר לסבב במחונה והיה למזבח סובב סביב סביב והיה לסוף שלש אמו של גובה המזבח כי המזבח גבהו עשר אמות ומה שאמר ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ונחלקו בזה רז"ל כי רבי יהודה אומר דבריהם כמשמען ושלש אמות קומתו היה לבד ורבי יוסי אומר קומתו חידה פי' שנים בארכו במזבח הפנימי ומה שאמר ושלש אמות קומתו משפת סובב ולמעלה ומכבר הנחשת חידה תחתיו והיה מגיע עד חצי גובהו המזבח והוא חידה סימן לחצי גובהו להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים · ואמרו רז"ל כי שני כרכובים היו האחד הוא זה שאמרנו והכרכוב אחר היה להלוך רגלי הכהנים ולא לשתרקו כלומר שלא ימעדו רגליהם כשהיו משמשים במזבח ·

כרכם נרד וכרכום · הוא שקורין לו בערבי זעפראן וידוע הוא ·

לע"ז וכן נקרא בלשון ובלשון אשכנז ... וכן בלשון רומי נקרא כרוכום אבל ... וקכמון תרגו' כרכום וקכומא ...

כרמל וכרמל בצקלונו׳ ולחם וקלי · וכרמל · נקראת כן השבולת בשהיא רכה והיא לחה עדיין · ובספרא כרמל רך מל כלומר רך ומלא דבי רבי ישמעאל תנא כרמל כר מלא כלומר שמלאה השבולת כבר שהוא מלא נוצה · וא"א ז"ל כתבו מורכב כרמל כר מלשון ר"ל כרים וכסתות ומל גם כן מלשון רבותינו ז"ל מילתא אלו בשוה יקירא שהוא בגד משי · ראשך עליך ככרמל · הוא מין צבע ואומרים שהוא עין שני · וכן ביוד וכרמיל ותכלת · אל הר הכרמל · כי כתבור בהרים וככרמל · ונאסף שמחה וגיל מן הכרמל · ושב לבנון לכרמל והכרמל ליער יחשב · וכבוד יערו וכרמלו · הר הכרמל · הר ידוע בארץ ישראל ששמו כך ונקרא כן לפי שהיה מקום שדות ואילנות כי כן הוא כרמל שם למקום אילנות פירות ושדות תבואות בכל מקום · ופי' ושב לבנון לכרמל דרך משל כלומר אותם שהם רמים עתה כמו ארזי לבנון הרמים והנשאים יהיו כמו עצי הכרמל שהם שפלים · והכרמל ליער יחשב פי' ואותם שהם שפלים עתה כמו עצי הכרמל יהיו רמים כמו עצי יער הלבנון והנבואה על מלכות חזקיהו וכן בנבואה אחרת שאמר והיה מדבר לכרמל והכרמל ליער יחשב · פירוש חרים שהם כמו המדבר שאין בו אילנות ולא עצים יהיו כמו הכרמל שיש בו אילנות פירות ושדות זרע והכרמל ליער שיש בו ארזים ואילנות גבוהים ר"ל שיעלו ישראל ממדרגה למדרגה ·

לע"ז פלא"ר של כרמלו ...

כרסם יכרסמנה חזיר מיער · כי יחסלנו הארבה תרגום ירושלמי ארי יקרסם ית זרע גובא · וכן במשנה שדה שקרסמוה נמלים והסוף והכף ממוצא אחר הם · ויש מפרשים המלה מורכבת יכרם מנה כלומר ימלא כרסו ממנה ·

לע"ז יש אומרים שהוא מין ... וכן בלשון ...

רפס חור כרפס ותכלת · הוא צבע מן הצבעים ואומרים שהוא ירוק ·

נשלמה אות הכף

אות הלמד

לאב בארץ תלאובות · בארץ צמאון ומקומות חררים ויבשים · וכת' רבי יונה כי כן קוראים בערבי מקום הצמא והיובש לאבה ·

לע"ז ...

לאה תלאה · הנסה דבר אליך תלאה · הלאו למצוא הפתח · תבא אליך ותלא · והנפעל ונלאו מצרים · נלאית ברוב עצתיך · נלאיתי הנחם · והפעל הכבד ומה הלאתיך · ההא בסגול והאלף בצירי · אך עתה הלאני · תאנים הלאת · כי תלאו גם את אלהי · ותשם את כל התלאה · ובתוספת שתי אותיות השמם והתיו הנה מתלאה · ותרגם יונתן הא דאיתיגעא מליאותנא ולפירושו הוא כמו מתלאה המם בחירק ובא הפתח במקומו כמו למבראשונה · וחלקו מהמאות פיו כמו שכתבנו בחלק הדקדוק כולם ענין היגיעה והן יגיעת מחשבות בעניינים שיקוץ האדם בהם והן יגיעת הפעולות ותרגום ואתה עיף ויגע ואת משלחי ולאי ·

לאט והמלך לאט את פניו · פירושו כסה ונהפכה זאת האלף בהא במלת בלהטיהם תחת במלת בלטיהם · וענינו במעשה המכשפים שעושים בהסתר ובכסוי מבני אדם בתחבולות ובדמיונות ואפשר שיהיה בלהטיהם משרש להט ומעניינו ורבי יהודה הביא לאט בשרש לוט ובא שלם בתמורת הוו באלף והוא נכון ·

לע"ז כמו ...

לאך ומלאך בא אל איוב · וישבו המלאכים · מלאכי אלהים · המם במלאך מתאות יורת התוספות · ולא ישמע עוד קול מלאככה · הוא כמו מלאכך ובא צרי תחת בגף הכינוי מקום קמץ והוא כהא אשר צויתי אותכה · ור' יונה כתב כי ההא מקום יוד והוא כמו מלאכי · כמו שובי נפשי למנוחייכי · ור' יחזקאל בן בלעם כת' כי קול מלאככה פי' קול השנים אוכלות הטרף כמו שאם והכרתי מארץ טרפך ובלשון פרס יקראו הריתיים

לע"ז ...

הריתים מלאכות והם השותתות והשנים נקראו טותנות. והשם במלאכת יי׳ ׃ ועניינם ידוע שהוא ענין השליחות בין מבני אדם בין מאת הבורא יתברך׃ וכן הנביא נקרא מלאך לפי שהוא שליח השם וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים׃ והוא משה רבינו ע״ה׃ וכן ויאמר חגי מלאך יי׳׃ ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים׃ וכן פירוש ויעל מלאך יי׳ מן הגלגל׃ ויהי כדבר מלאך יי׳ את הדברים האלה׃ אמרו שזה המלאך הוא פינחס׃ וענין אחר בזה השרש מלאכה מכל מלאכתו אשר עשה׃ ויפול הענין הזה על מעשה האדם וממונו ועניינו והמלאכה היתה דים׃ רוצה לומר הכסף והזהב אשר הביאו ושאר הדברים׃ לרגל המלאכה׃ רוצה לומר המקנה׃ וכן וכל המלאכה נמבזה ונמס׃ ובסמוך למלכת השמים׃ והוא חסר אלף׃ אם לא שלח ידו במלאכת רעהו׃ וכן במסורת והלוים במלאכת׃ והקבוץ מלאכות ובסמוך בנוע האלף כל מלאכות התבנית׃ לספר כל מלאכותיך׃ כתבתי כל המלות האלה בשרש הזה כי כן כתבם רבי יונה ודעתו בהם שהמם נוספת ויתכן לומר בהם שהמם שרשית ויהיו בני ארבע אותיות׃ ויש מפרשים למלכת השמים׃ המם שרש לשון מלוכה רוצה לומר לכוכב גדול שבשמים ויונתן תרגם לכוכבת שמיא׃

לאם ולאום מלאום יאמץ׃ ושני לאמים׃ תוכחות בלאמים׃ ולאומי אלי האזינו׃ נכתב בו הנה שהוא הוו עם הרגש וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק הם כמו אומים׃

לבב גם לי לבב כמוכם׃ לבב עקש׃ והפעל הכבד ממנו לבבתיני אחותי כלה׃ פירוש הסירות את לבבי או מחצת את לבבי בחץ עיניך׃ והנפעל ואיש

הג״ה תוספתי למה לא פירש וכפתירות לבב ערעם׃ הג״ה שפי׳ הוא הכך המפולם כמו המלאכי תשרש וו הו הסירו את לבבי וכלשון אשכנז דו טומם אכטיקעזם סיך׃

נבוב ילבב׃ פירוש האדם נבוב והלול בתהלה באין דעת ואחר כך ילבב שיש לו לבב ודעת׃ והקבוץ בלשון נקבות כל לבבות דורש יי׳׃ ובלשון זכרים מתופפות על לבבהן׃ ובהעדר בית הכפולה לב וגלשון נקבה לבה מה אמלה לבתך׃ והקבוץ לבות ולישרים בלבותם׃ לב חכם לימינו׃ כלומר כי הוא מזומן לו כמו שהימין מזומן לאדם לכל מעשה׃ ולפי שהלב הוא משכן השכל אמר קונה לב׃ כאילו אמר קונה דעת׃ בלב ולב ידברו׃ מי שמראה בפיו שלבו טוב והוא רע הנה כשידבר ידבר כשני לבבות׃ וכן ולעדור בלא לב ולב׃ שלא היו להם שני לבבות במלחמה אבל בלב שלם היו נלחמים׃ כמו שאמר עודרי מערכה בלבב שלם׃ ולפי שהלב מיצוע גוף האדם ועצמו נאמר גם כן למיצוע כל גוף ועוצם שלו לב׃ בוער באש עד לב השמים׃ בלבת אש מתוך הסנה׃ בלב האלה׃ ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הולך׃ ויש שפירשו בלבת אש כמו בלהב האש ואם כן תהיה המלה מנחי הלמד לברת בפלס אות נפשך׃ ודומה לו בדברי המשנה אחר המבעיר ואחר המלבה׃ ותלבב לעיני שתי לביבות׃ הוא הבצק הרקיק שקולין אותו במחבת

לבא דלביא שכן׃ הוא הארי׃ מה אמך לביא׃ משפטו לביאה אבל בא היוד במקום האלף והאלף במקום הא׃ והקבוץ נפשי בתוך לבאים׃ והנכון לביאים כמו מן נביא נביאים׃ והקבוץ בלשון נקבות ומחנק ללבאותיו׃

לבט ואויל שפתים ילבט׃ ועם לא יבין ילבט׃ פירושו יתעורר כלומר יתעורר בדבריו או פירושו יכשל׃ ואדוני אבי ז״ל כתב בפירוש משלי כי הוא דומה לערבי בשתי לשונות ילבטבה כמו מהר בה לשון אחרת יתלבט כמו פוסח ופירוש ללשון הראשון ימהר ולא יאריך למחשבה להתבונן היאך יעשה המצוה והענין השני פוסח הוא כמה שיצוה על שתי סעיפים ולא יתברר לו האמת׃

לבן ותהי להם הלבנה לאבן׃ ואת מתכונת הלבנים׃ לא תגרעו מלבניכם׃ ידוע׃ והפעל מכנו נלבנה לבנים׃ ללבן הלבנים׃ והכבשן ששורפין בו הלבנים יקרא מלבן והעביר אותם במלבן׃ כלומר שרפם בכבשן הלבנים׃ ות״ת וגרר יתהון בשוקיא כלומר היה מגרר אותם בחוצות להמיתם מיתה קשה ובגזרה ומזה שתרגם במלבן בשוקיא אפשר שדעתו שנקרא השוק מלבן לפי שהוא באצטוות סדורות כפה ומפה מוכרי רז״ל מלבנות התבואה שהן ערוגות לפי שהן מסודרות וכן אמרו מלבנות הפתחים והם מזוזות הפתחים בזה ומזה׃ במלט במלבן׃ במקום שעושין הלבנים׃ החזיקי מלבן׃ כלומר בני כבשן הלבנים׃ ויתכן שענין הלבנים מענין הלובן לפי שכל דבר הנשרף באש יתלבן׃ וכן יתבררו ויתלבנו ויצרפו׃ וכן אמר רז״ל בזה הענין מלבנן באור והן שחורים׃ כזרע גד לבן׃ פירוש המן היה לבן והיה גרגירים כזרע גד מחשוף הלבן׃ ובסמוך ולבן שנים מחלב׃ בסגול לבנה אדמדמת׃ בהרות לבנות׃ והפעל הכבד ממנו בשלג ילבינו׃ והוא פעל עומר׃ וכן הלבינו שריגיה׃ ר״ל שיבשו והזרו לבנים׃ ומשלג אלבין׃ והיוצא ולברר וללבן עד עת קץ׃ היה ראוי ולהלבן׃ ובהעדר ההא הוטלה התנועה על למד השימוש׃ וכבנין התפעל יתבררו ויתלבנו׃ ופירש רבי יונה כלבנת הספיר׃ שם פירוש לובן ספיר וכן אמר הגאון כי הספיר לבן׃

ורבי אברהם אבן עזרא ז״ל כתב בפירושו כי הספיר אדום והעד ארמו עצם מפנינים ספיר גזרתם והטעם כפול כמו זכו נזיריה משלג צחו מחלב ועוד למורה אמר במעשה היה לו לומר כמראה לבנת הספיר רק הנכון כי הוא מגזרת לבנה כמו חשכת מים מגזרת חשכה והנה לבנת הספיר כמו אבן ספיר שראה יחזקאל ודעת הדרש בזה הדרך שראו דמות לבנת תחת רגלי כסא הכבוד לראות ולזכור שנשתעבדו ישראל תחת יד מצרים במעשה לבנים׃ וחפרה הלבנה׃ היא הירח ונקראת כן לפי שהיא נראית לבנה׃ תחת אלון ולבנה׃ מקל לבנה׃ הוא עץ שנזרתו לבן וכתב רבי יונה כי הוא הנקרא בערבי לובני׃ לבונה זכה׃ ידוע׃ ופירוש עם כל עצי לבונה׃ העצים שהתאורת מהם הלבונה כי הלבונה הוא שרף עץ׃ על מות לבן׃ יש מפר לבן שם אחד מאויבי דוד ובמות רעשה זה המזמור ו״ם כי הוא הפוך מן נבל׃ והא ז״ל כתב כי הלמד לשמוש והוא שם משורר אחד ששמו בן והוא מפורש בדברי הימים כמו שכתוב ועמהם אחיהם המשנים בן ויעזיאל ושמירמות וזה המזמור אמרו דוד על מות גלית ונצות פלשתים

ועג ן

והנון אותו בן המשורר ואם תאמר היה לו לומר לבן הלמד בשוא כמו לאסף כי לא תבא ידיעה על שם אדם ועל שם עיר התשובה אף על פי שאין מנהג הלשון כן יבא פעמים בן לרוב הידיעה כמו שבא בשם עיר שאמר אשר בשכו · ויפקדם בטלאים · בסוכות · בקרקר · וכן אמר לבן בידיעה כדי שלא יסתפק בו בלשון בן מן הבנים לפיכך אמר לבן המשורר הידוע בשמו לבני עמו ·

לבש אשר לבש בו המלך · ולנוחת פעל לבש יי עוז התאזר · ילבש על בשרו · ורחץ במים את בשרו ולבשם · שבעת ימים ילבשם הכהן · ואתה לבש בגדיך · צדק לבשתי וילבשני · ועל כל הלובשים מלבוש נכרי · היה לבוש בגדים צואים · והנה איש אחד לבוש בדים · לבוש שנים · ובסמוך לבושי הבדים · לבושי תכלת · וענין הפעל בלבישה לפי שאחר שלבש האדם את הבגד הנה הוא לבוש מן הבגד וכן הבגד לבוש עליו וכן חוגר והגור בוזרת הרוך וכן אחוזי חרב · וכן ואתה תאזור מתניך · אזור כמתניו · לבוש ואין לחם לו · לחם לאכל ובגד ללבש · והשם ותחת הלבוש החסוס · ובתוספת מם מלבוש נכרי · ומשקל אחר בגדי נקם תלבושת · והפעל הכבד וילבש אותם את אלעזר בנו · הלבישה על ידיו · הלבישני בגדי ישע · והלבש אותך מחלצות · וכבד אחר מלבשים בגדים ·

לגם עצי האלגומים · ובמקום אחר אלמוגים ושניהם ענין אחד והוא שקורין לו בלעז קורלו ויש מי שפירש אותו העץ שצובעין בו שנקרא בערבי אלבקם שקורין לו בלעז ברזיל ואף על פי שכתבתי כי המלה הזאת נוספת בה האלף כמו שכתב רבי יונה יתכן שהוא בן ארבע אותיות ותהיה האלף שרשית כמו שכתבתי אבנט והלתו מן המלות שאין להם הכרע בשער האלף במרובעים ·

להה ותלה ארץ מצרים · ענינו ותשתגע כי מרוב הרעב יצא האדם מדעתו · וכן בהכפל פא הפעל כמתלהלה היורה זקים · והגאון רבינו סעדיה ז"ל פירש ותלאה כמו ותלא כלומר באדם הנלאה לא ידע מה לעשות וכן כמתלהלה המראה עצמו כאילו לא ידע מה לעשות ·

להב ויהי בעלות הלהב · והקבוץ פני להבים פניהם · ובלשון נקבה להבת מקרית סיחון · ומשקל אחר להבת שלהבת · והקבוץ אש להבות בארצם · בפלס בהרות · ובסמוך להבות אש · ידוע ולפי שהחרב דומה ללהב בהתלהטו נקראת להב · ויבא גם הנצב אחר הלהב · וכן דמהו ללהב ולברק ולהב חרב וברק חנית · ובלשון נקבה ולהבת חניתו · הוא הברזל אשר בחנית ·

להג ולהג הרבה · ענינו למוד מאין הבנה ·

להט אש לוהט · אשכבה לוהטים · פירושו בתוך לוהטים · והפעל הכבד ולהט אותם היום הבא · ולהבה להטה · ותלהט מוסדי הרים · ותלהטהו מסביב · ענינם ענין שריפה · ואמר ואת להט החרב · כענין להב חרב וברק חנית · ויתכן להיות מזה השרש והענין בלהטיהם כי יש ממעשה המכשפים בלהט החרב ·

להם ודברי נרגן כמתלהמים · פירושו הלקים

כלומר דברי נרגן הם חלקים ואין אדם מרגיש בהם והם ירדו חדרי בטן ·

הג' והג' פירש כמתלהמים לשון מהלומות ולפי זה יהיה הלם ולהם לשון אחד בהפוך אותיות ·

להק את להקת הנביאים · ענינו חברת הנביאים והוא כמו הפוך קהלת ·

לו לא אבלתי באוני ממנו · לא תשא שמע שוא · והיו כלא היו · המלה הזאת ענינה ידוע ועל הלשון ומקום נפילתה פירשנו בשער אין וכתבנו המלה הזאת בשרש לו לפי שקריאתה בוו ופעמים רבות היא בוו נכתוב ונכנס עליו הא התימה במקום אם הלא שמעת בתי · אם לא שמעת בתי ואינו התחלת הדברים אך מתחלת זה אמר לה בעז שלא תלך ללקט בשדה אחר ובסוף הדברים אמר לה הלא שמעת בתי כלומר לא שמעת מה שהזהרתיך השמרי שלא תלכי ללקט בשדה אחר · וכן הלא כי משחך יי על נחלתו לנגיד · ובא בהא במקום האלף הלה היא ברבת בני עמון · ופירושו לפי שהפליא הדבר ואמר הנה ערשו ערש ברזל דומה שלא תסבלהו מטת עץ והשומעים זה הדבר יפלא בעיניהם לפיכך אמר הלא היא ברבת בני עמון כלומר אם לא יאמינו השומעים הלא ימצאוה ברבת בני עמון ששם היא · ובאה עליו הוו הקמוצה בשני מקומות וענינה לתמיהה ולא ילך נא אתנו · ולא יתן נא לעבדך · ובאה מלה אחרת בזה השרש כתובה בוו ובשורק ופעמים עם וו ואלף וענינה במקומות כמו אם כמו לוא הקשבת למצותי · לו החייתם אותם · ותבא בענין שמא כמו לו ישטמנו יוסף · ותהיה בענין ולואי לו ישמעאל יחיה לפניך · לו יהי כדברך ·

הג' הג' כי קטנות שהן כנגד שמשלה שמירת ושכם למעלה שהם ולא אבה נגלות רצ"ל מאמר שלא תאבה ילך כי אתנו אמנון וכן ולא דכמען אמר שמאין שבכיה לקחת אמר כשמן ולא רצ"ל מאמר שלא תרצה לקחת יתן כי לעבדך ומה · והעד על זה שפירוש טעם זקף גדול שמא על שכיבם ·

הג' וכן לב מוקרא דסתיכן לא שנים שבהן בטעם ופירון אמר יעד וכן סלו לא פלאן משלם ·

לוג ולוג אחד שמן · מדה קטנה ידועה ב... והוא אחד מעשרים וארבעה בסאה שעור ששה בצים ·

לוה לוינו כסף למדת המלך · ואתה לא תלוה · לוה רשע · והפעל הכבד והלוית גוים רבים · הוא ילוך ואתה לא תלונו · מלוה יי חונן דל · כמלוה כלוה · ענין ההלואה ידוע · והוא והוא ילונו · בעמלו · והנפעל ונלוה הגר עליהם · ילוה אישי אלי · הנלוים על יי · הנלוה אל יי · הוא בינוני ובקמץ שלא במנהג ואפשר שיהיה עבר והוא במקום אשר כהוא והלבוא אתו · באו ונלוו אל יי · ציווי כמו הלוו · והשם כי לוית חן הם · ענין כלם ענין חבור ודבוק · ומן הענין הזה סוד במער איש ולויות סביב · פירושו חבורים · וכן לויות מעשה מורד · מעבר איש לויות · תמשוך לויתן בחכה · לויתן זה יצרת לשחק בו · אתה רצצת ראשי לויתן · ועל לויתן נחש בריח · כלם הם שם התנין הגדול אשר בים · העתידים עורר לויתן · פירושו אבלם וכן בתלמוד ·

הג' פי' רלב"ע סמוך מין דג גדול עיין בפירושו במעשה סרלטון על איוב ·

בתלמוד ירושלמי לא תפורר אשה לריתה במועד כמה דאת אמר העתידים עורר לויתן וכן פירשו הרב רבינו סעדיה ז"ל׃

לוז אל ילזו מעיניך נצור תושיה׃ פירוש אל יסורו ואל יגשו מנגד עיניך׃ והנפעל כי תועבת יי נלוז׃ וכן ותבטחו בעשק ונלוז׃ פירושו והדבר נלוז כלומר במשפט מוטה על דרך והעיר מלאה מוטה׃ ורבי יונה פירש ונלוז שם׃ ונלוזים במעגלותם׃ והכבד אל יליזו מעיניך שמרם בתוך לבבך׃ והדגש תמורת הנח כמו שבא גם כן ויליצו׃ ומזה הענין השם משרש לוז ולזות שפתים הרחק ממך׃ ולוז וערמון׃ הוא שקורין לו בלעז אוילנ"יר׃ ורבינו סעדיה ז"ל פירש לוז שקדים בעבור שנקראו כן בלשון ישמעאל וכן בתרגום ירושלמי תרגום שקדים לוזים׃

לוח על לוח לבם׃ והלוחות מעשה אלהים המה׃ שני לחות אבנים׃ נבוב לחות׃ ברושים משניר בנו לך את כל לחתים׃ ידוע ובמלת לוחותים לשון רבוי ולשון שנים כי הרבוי היה בתבנית השנים׃ ורבי אברהם אבן עזרא ז"ל כתב כי הטעם שיש ספינות יעשו אותם משני לוחות׃ כל עץ לח׃ והבשתי עץ לח לחים ויבשים׃ והשם לח׃ ולא נס לחה׃ בפלס את כל העם ברעה׃ ידוע כי הוא הפך היובש׃

לוט לוטה בשמלה׃ מעוטפת בשמלה ופירוש אחרי האפוד כמו שת"י בתר דשאיל לידיה באפודא׃ פני הלוט הלוט׃ הראשון שם והשני פעול׃ ובתמורת הוו באלף נעה לאט את פניו׃ וכבר כתבנוהו שרש בפני עצמו׃ והפעל הכבד וילט פניו באדרתו׃ ענינם התסתר והכיסוי׃ והשם מזה ויבוא אל דוד בלט׃ ותבא בלאט׃ והוא כתוב באלף כלומר בסתר אבל לאט לי לנער לאבשלום והרוצים לו כבר כתבתים בשער האלף בשרש אט׃ נכאת וצרי ולוט׃ נכאת ולוט׃ פירשו בו כי הוא הנקרא בערבי ש"יך כלוט ונקרא כלוט הנקרא בלעז גלגש"ך ושי"ך כלוט נקרא בלעז קשטנ"ש׃ ובבראשית רבה נכאת שעוה ולוט משש"כי וידוע הוא׃

לול ובלולים יעלו על התיכונה׃ נכתב כוו הדגש פירו' במעלות ויונתן תרגם בכסבתא לפי שהיו עולין בהן במסבה והלול בנין עמוד אבנים עשוי מעלות מעלות והעולה בו מקיף והולך סביב העמוד ועולין בו כמה אמות ואין צריך לשפוע בשאר סולם ובלעז קורין לו וי"רץ׃ ורז"ל אמרו במסכת מדות ומסבה היתה עולה מקרן מזרחית צפונית לקרן מערבית דרומית שבה היו עולים לגגות ההאים וכו׳ כמו שהיא שנויה שם׃ ויש לפרש ובלולים ובארובות כלומר ודרך ארובות היו עולים מזו לזו׃ ובדברי רז"ל לול ארובה באמרם לול הפתוח בין בית לעליה׃ ומזה השרש ללאות תכלת׃ האלף נוספת כאלף דודאי תאנים ופירוש בתי אחיזות שנאחזים בהם הקרסים לאיש בלעז׃ ומזה השרש עוד לולי יי צבאות׃ לולי כעס אויב אגור׃ והם בתוספת יוד׃ ויש כתובים באלף לולא חרשתם בעגלתי׃ לולא התמהמהנו׃ כי לולא מהרת׃ לולא האמנתי לראות בטוב יי בארץ

א"א ולא כמנהים רק אלו שהכיל לכן היה לו לומר וכו׳ כתיבין אלף׳ וה׳ כלשי פסוקים כתיבין לולי בלוי׃

חיים׃ כי לולא דברת כי אז מהבקר נעלה העם׃ ענין תמלה אם לא ואפשר שתמלה מורכבת מן לו שענינו אם ומן לא תכתבת פעמים ביו"ד לפי שתמלה נקראת בצרי ופירוש כי לולא דברת לו לא דברת ואמרת יקומו נא הנערים לא היתה מלחמה זאת׃

לון והוא לן בלילה ההוא׃ ולנו בגבעה׃ נון השרש נבלעת ברגש נון הרבים ומשפטו ולננו׃ והתאר מדוע אתם לנים נגד החומה׃ בפלס אם גנים אתם׃ ולנה בתוך ביתו׃ הסגול מקום קמץ וכן והוורת תבקע אפעה׃ והפעל הכבד וילן יהושע׃ וילן שם בלילה ההוא׃ בצוארו ילין עוז׃ ויליצו שם׃ כי ברחוב ילין׃ רק ברחוב אל תלין׃ ובהמרותם תלן עיני׃ כמו תלין׃ רוצה לומר שלא היה ישן בעבור המרות הביריו דבריו ומרשיעים אותו׃ ויש מפרשים תלן עיני מענין השקידה על הענין תמיד ופירוש עיני השגחתי כלומר תמיד אני חושב ומעיין בהמרותם ובא בלשון הקדש לשון לינה בענין השקידה כמו בצוארו ילין עוז׃ ושבע ילין בל יפקד רע׃ עד מתי תלין בקרבך׃ וכן ולנדיה בתוך ביתו׃ והדומים להם שאין ענינם לינת הלילה לבד אלא השקידה תמיד ולפי שלינת הלילה היא בטול כל העסקים והשקידה על השינה והמנוחה אם איוב כי היה ער בלילה והיתה שקידתו בהמרותם׃ ואדם ביקר בל ילין׃ פירוש היקר שיש לאדם והוא הממון לא ילין עמו במותו רק יעזבנו וכן אמר אחריו בסוף המזמור אדם ביקר ולא יבין פירוש שלא יבין בעודנו בחיים עם הממון ורבי יהודה חלוי פירשו כן יש עם האדם יקר שלא ילין והטעם שלא ישכב וימות והוא כבוד הנשמה ואדם שלא למר ולא יבין על כן דם כבהמות׃ נפשו בטוב תלין׃ כשימות נפשו תנוח בטוב׃ והפעל היוצא מזה ערום ילינו מבלי לבוש׃ מקום לנו ללין׃ כמו להלין והתתפעל בצל שדי יתלונן׃ והשם אל המלון׃ מלון אורחים׃ ובא התקבה ובשורק במלונה במקשה׃ והתנודדה כמלונה׃ והיא סוכרת השומר שילין בה בלילה ולפיכך נקראת מלונה כי אינה לדירה אלא שילין בה בלילה׃ וגם מהכבד אשר הלינותם עלי׃ וילן העם על משה׃ וברגש תמורת הנח וילינו עליו ארת כל העדה׃ והוא פעל יוצא לשלישי׃ אשר אתם מלינים עליו׃ כי תלינו עלינו׃ ובא רוב הענין הזה ברגש להפריש בינו ובין הענין האחר׃ והשם שמעתי את תלונות׃ והדגש תמורת הנח כי היה ראוי תלונות בפלס תבונורת תשובות׃ והנפעל מזה הענין וילונו על משה ועל אהרן׃ וענין התלונה תרעומת׃

לוע ושתו ולעו׃ ענינו ובלעו׃ על כן דברי לעו׃ נבלעו ונשחתו׃ והשם ושמת שכין בלועך׃ פירושו בבית הבליעה׃ והפעל הכבד ילע קדש׃ ומזה השרש ואפרוחיו יעלעו דם׃ פירוש יבלעו דם והקדמונים למד הפעל לפי שכבר על הלשון לחבר שני ע"ינין כאחד ומשפטו ילועו׃ ויש לפרש ילע קדש לשון דבור מלשון רבותינו ז"ל לעי באורייתא ופירוש הפסוק מוקש הוא לאדם שילכד בו כשיאמר קדש כלומר כשידור דבר ויאמר זה יהיה קדש ואחר כן יתחרט בו וזהו שאמרו ואחר נדרים לבקר כלומר אחר שנדר יבקר ויחפש אחר ענינו אם יוכל להשלים הנדר אם לא וזהו מוקש לו כי קודם הנדר היה לו לבקר ולחפש בענינו היטב אם יוכל להשלים נדרו אם ידור ובענין הזה אמר גם כן שלמה אל התן את פיך להחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא׃

לוץ

לוץ ולצת לבדך תשא · והפעל הכבד אם ללצים הוא יליץ · זדים הליצוני · ובהכפל למר הפעל משך ידו את לוצצים · והוא תאר כי אילו היה פעל היה מפעלי הכפל · וההתפעל ויפתח אל תתלוצצו · והתאר לץ תכה ופתי יערים · לץ היין · פירוש שותה היין · זר יהיר לץ שמו · אם ללצים הוא יליץ · ענין הליצנות ידוע · וענין אחר עד בליעל יליץ משפט אוילים יליץ אשם · כי המליץ בינותם · אם יש עליו מלאך מליץ · מליצי רעי · וכן במליצי שרי בבל · ומליציך פשעו בי · והשם להבין משל ומליצה ענינם תוכן הדבר והטענה · ופירוש עד בליעל יליץ משפט רוצה לומר כי עד הבליעל יתקן עדותו במיטב דבריו ואף על פי שהוא שקר יתקן עדותו במשפט כאילו הוא אמת · וכן אמר אחריו ופי רשעים יבלע און כלומר כסה השקר במיטב טענותיו ·

לוש ותקח קמח ותלש · לשות בצק · ותקח את הבצק ותלש · אמר בצק על שם סופו וכבר כתבנו הדומים לו בשרש אפה · לושי ועשי עגות · ענין הלישה ידוע ·

לז הנער הלז · אשר מעבר הלז · כמו הזה · ובתוספת הא האיש הלזה · וכן לנקבה הנה השונמית הלז · ובתוספת וו הארץ הלזו הנשמה · כמו הזאת והוא מלעיל בשני פשטן לכן

הא׳ כן דעת המפרשים ולפי אומר כי הלז הוא כמו ההוא לכך אומרי לפי פשוט מרחוק מן זכר כן נקבה כמו הפלשתי הלז השונמית הלז ובתוספת הא לזכר האיש הלזה ולנקבה בתוספת וו כמו הארץ הלזו :

אשר ולכן נפתלי מלרע בפשט אחד לבד ·

לזה ולזות שפתים רחק ממך · כבר פרשתיו בשרש לוז ·

לחה בשבט יכו על הלחי · בלחי החמור · לחי חמור טריה · כי הכית את כל אויבי לחי · כלומר דרך בזיון כי מכת לחי היא מכה של בזיון · הרוע והלחיים · נאוו לחייך בתורים · ולחיי למורטים · על לחיי עמים ·

לחך כלחוך השור את ירק השדה · והכבד המים אשר בתעלה לחכה · עתה ילחכו הקהל · עפר ילחכו · ענין הלחיכה ידוע ·

לחם כי לחמו לחם רשע · כלומר אכלו מאכל לחם רשע · ובל אלחם במנעמיהם · אל תלחם את לחם רע עין · כי תשב ללחום את מושל · לכו לחמו בלחמי · ולחמי רשף · פירוש אכולי רשף · ויש מפרשים מזה ושרש רתמים לחמם · וכבר כתבנוהו בשרש חמם וכל לחם ענינו כלל לכל מאכל · ועל הלחם לבדו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם · כשש נקודות · להוציא לחם מן הארץ · אמר מה שהוא תכלית העשב כי הלחם אינו יוצא מן הארץ אלא על ידי סבות קדמוהו וכן צמח בלי יעשה קמח לפי שתכלית הצמח הקמח אף על פי שיש ביניהם פעלים יצא מפועל אל פועל עד שיגיע אל התכלית והוא הקמח ואינו התכלית האחרון כי התכלית האחרון הוא הלחם במה שיאות אל האדם והורגל הלשון הזה על הלחם יותר משאר המאכלים לפי שהוא עיקר מאכל האדם · ונופל על הבשר לבדו לחם אשה · את קרבני לחמי לאשי · וכן כי את לחם אלהיך הוא מקריב · וכן המה ברזי לחמי ומשקל אחר ולחמם נגללים · ימטר עלימו בלחומו · לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל · כולל הבשר והתרומות · וכן סלחם אביה תאכל · נשחיתה עץ בלחמו · בפריו · ואדוני אבי ז״ל פירשו הפוך נשחיתה לחמו בעץ · כלומר נשחיתהו מאכלו בעץ והעץ הוא הנקרא בערבי דפלא והוא סם המות ועליו נאמר ויורהו יי׳ עץ וישלך וגו׳ והיה נס בתוך נס כדברי רבותינו ז״ל וכן תרגם יונתן נרמי סמא דמותא במיכליה · מאשר שמנה לחמו · כולל כל מאכל כלומר כל מאכל שתוציא ארצו יהיה שמן · ומלת שמנה נפלה על ארצו כאילו אמר ארץ שמנה יהיה לחמו והוא חסר כמו ומאכלו בריאה ועוד נפרשנו בשרש שמן · או אומר שמנה על לחמו ורוצה בו עוגה או חלה שהוא לשון נקבה · וכן לחם תנופה שתים · רוצה לומר חלות והכלל כי כל לחם ענינו מאכל · וכן מזה הענין מלחמה ליי׳ · לפי שיש במלחמה מאכל החרב מורה ומות · והפעל מזה לחם את לוחמי · לוחם ילחצני · כי רבים לוחמים לי מרום · והנפעל אם נלחום נלחם בם · אשר נלחם אבי עליכם בעבורכם · כי יי׳ נלחם להם · בעבורם · אז נלחמו · וילחמו עליה · וילחם עם לבנה · יי׳ ילחם לכם בעבורכם · לא תעלו ולא תלחמו · וילחמוני חנם · וילחמו בי חנם · וכתב רבי יונה כי אז לחם שערים · פעל עבר מן הקל על משקל יבש חציר ואף שהוא בסגול פעמים יבא הסגול תחת צרי ואם היה מהפעל הכבד היה הלמד בפתח כמנהג אבל מאחר שהוא גמיין הוא פעל עבר מהקל ויתכן היותו שם במשקל חמץ כלומר אז היתה מלחמה בשערים ואף על פי שזה בסגול וזה בצרי ·

לחץ והוא לחץ את בני ישראל בחזקה · וגר לא תלחץ · ולחצתם אותו בדלת · מפני לוחציהם · הלוחצים אתכם · ותלחץ את רגל בלעם · והשם וגם ראיתי את הלחץ · לחם צר ומים לחץ · והנפעל ותלחץ אל הקיר · ענין כלם ענין דוחק ·

לחש עלי יתלחשו · ידברו בסוד ובחשאי · כי עבדיו מתלחשים · וכן נקרא הדבר הנדבר בחשאי לחש אם ישוך הנחש בלא לחש · אשר לא ישמע לקול מלחשים · והם החוברים המלחשים אל הנחשים · ויתכן לומר בנין הקל מזה כי מצאנו שלום כן הלחש · ויתכן כי היה לוחש אל הנחשים לפיכך נקרא כן או היה יועץ ונבון לחש · ואילו היה שם העצם ולא שם תאר לא היתה נכנסת עליו הא הידיעה · וכן ונבון לחש · נבון העצה והסוד · וכן צקון לחש · פירוש שפכו התפלה בעת שמוסרך למו והתפלה היא בחשאי · ובתי הנפש והלחשים · פירשו בו כי הם חלי האזן ובלעז ברי״ליש ונקראת כן לפי שהאזן היא בעלת הלחש ·

לטא והלטאה · הוא מין ממיני השרצים ופירש רש״י ז״ל לניזרמו״שא בלעז ·

לטש לוטש כל חורש נחשת וברזל · מחדד · ללטוש את מחרשתו ואת אתו · וכן ילטוש עיניו לי · יחדד · והכבד בתער מלטש ·

ליל שיתי כליל צלך · ובתוספת הא לילה בלילה ההוא · והקבוץ בלשון נקבות על משכבי בלילות · ולילות עמל מנו לי · ובסמוך ליל שמרים הוא ליי׳ · וכן אמר שומר מה מליל · וחסר הנסמך ויש אומרים שהוא מוכרת · הרגיעה לילית · שם חית מדברית ולפי שצועקת בלילה נקראת כן ·

ויש

ויש אומרים שהוא עוף גדל מן החרות כמו סלמנדרא מן האש וקורין לו גמליון׃

ליש ליש אובד מבלי טרף · לביא וליש · הוא האריה הגדול׃

לכד ושאול לכד את המלוכה · לכדתי ארית עיר המים · ושלל חערים אשר לכדנו · חשבט אשר ילכדנו יי · וחנה על העיר ולכדה · עונותיו ילכדנו · באת הנון רפה ובחולם שלא כמנהג בי מנהג נון הו בינוני הנסתר להיות בדגש ובשורק וכן בא כמוהו וקבנו לי משם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · והנפעל נלכד בשחיתותם · נלכדת באמרי פיך · כי נלכדה העיר · והיה הנלכד בחרם · והתהפעל יתלכדו ולא יתפרדו · ופני תהום יתלכדו · והשם ושמר רגלך מלכד · ומשקל אחר ומלכדתו עלי נתיב ·

למג עצי אלמגים · כמו אלגומים וכבר פירשנוהו בשערו׃

למד כל למד צדק · סלרע · ישמעו ולמדו למען ילמד ליראה · וילמד לטרף טרף · ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם · אם למד ילמדו את דרכי עמי · והתאר ולמודי מלחמה · ומשקל אחר אשור כלמד רוכליך · למד בפלס כבד · ובסמוך למד כמו כבר פרה פירוש בני אשור היו כלמודים לבא תמיד אליך בסחורה כן כתבו אדוני אבי ז״ל ועוד נכתבנו בשרש רכל · ושם בקטן בגדול מבין עם תלמיד · והכבד למד דעת · ראה למדתי אתכם · אשר אנכי מלמד אתכם · עגלה מלמדה · מלמדי מלחמה · ושלא נזכר פעלו ממנו בעגל לא לְמַד · והתאר פרא למד מדבר · לשון למודים · למדי הרע · וכל בניך למודי יי · עניינם הלמוד והחרגל וידוע הוא · ומזה נקרא המקל שבראשו תקוע המחט הנקרא דרבן מלמד במלמד הבקר לפי שמלמד ומורה הבקר לחרישה׃

לעב ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים · משחקים ומלעגים · ותרגום והייתי בעיניו כמתעתע ואהי בעיניהי כמתלעב ·

פי' בלשון ארמי פוע״ל עלב פעל קודם לַלמ״ד והרב' מלות מתרגמין בלשון עלבן כמו כי ראה ה' כעניי כתלכבי ויתעללו בם ואתעלם וכן הכל כדברי רז״ל ויסיו לעב ועלב קרובים בלשון כדברי רז״ל:

לעג לעגה לך בתולת בת ציון · יי ילעג למו · ותלעג ואין מכלים · והשם לעג וקלס לסביבותינו · והכבד וילעיגו לנו · וילעג על היהודים · ומלעיגים בם · עניין הלעג ידוע · וכן בענין הפך תבונת הדבר · בלעגי שפה ובלשון אחרת · נלעג לשון אין בינה · והם כמו הפוכים מן ולשון עלגים תמהר לדבר צחות׃

לעז מעם לועז · כלומר מדבר לשון אחר שאיננו לשון הקדש וכן במשנה קורין אותה ללועזות בלעז ואמרו עוד לעז יוני לכל כשר׃

פי' ומם מבוסנן לקרא ליהודים של מדינת רומביא לועזים כמפי פעעם ססבר פיוכטי יעיין סס מי פיסטן ללעטי:

לעט הלעיטני נא · האכילני · ובמשנה אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותן ופירוש אי זו היא המראה ואי זו היא הלעטה כמו שמפרש במסכת שבת ואמרו עוד או שהלעיטה חלתירת או שאבלות

הרדופני והוא פעל עומד׃

לען הנני מאכילם את העם הזה לענה · זכר עניי ומרודי לענה וראש · פורה ראש ולענה · ההופכים ללענה משפט · ידוע כי הוא כמו רוש במרירות אבל הם שני מינים · ויש מפרשים שהוא העשב הנקרא בלעז אשינצו · ורבי יונה פירש מזה לב צדיק יהגה לענות · כלומר יחשוב מרורות ומצוקות בעולם על דרך לב חכמים בבית אבל ולא יתכן מדרך הדקדוק כי היה לו לומר לענות הלמד בשוא ובשרש ענה אפרשנו עוד׃

לפד בלפיד יבער · לפיד בוז · הוא העץ הדולק · אשרת לפידות · אשרת ברק וברק ולפיד קרובים בענין · ויבער אש בלפידים · על שם סופם כי קודם שתבעיר בהם האש לא היו נקראים לפידים כי אם עצים וכן וטוחני קמח · אפיתי על גחליו לחם · את הקולות ואת הלפידים · על דרך הרמיזן כאילו ראו לפידים בוערים׃

לפת וילפות שמשון · ענינו וישה · והנפעל ויחרד האיש וילפת · ילפתו ארחות דרכם · יעזו ויתעותו׃

לצר ויהי המלצר · ענינו לפי מקומו האוצר או הממונה על המאכלים · וכתבו רבי יונה בזה השרש והמם נוספת ויתכן שהמם שרש והוא בן ארבע אותיות׃

לקק אשר לקקו הכלבים · כל אשר ילוק בלשונו מן המים · ילוקו הכלבים · והפעל הכבד המלקקים בידם אל פיהם · עניינם כענין לחיכה וידוע הוא׃

לקח ואתכם לקח יי · ובחסרון הפא קח על מים רבים · והוא קמוץ להפריד בינו ובין הצווי אשר לקחני מבית אבי · לקחה את התרפים · הצל לקוחים למות · לקח פר אחד בן בקר · ולקח עץ אחד · ובחסרון הפא ואתה קח לך · קחו לכם · ולבלתי קחת מוסר · בפתח · ובשוא הקוף קחת כסף · המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני · הלמד לשירות · כי יקח איש אשה · ומרוב השתמשם בלשון הזה חסרו פא הפעל ברוב וגם דגש הקוף ואקחה פת לחם · ורובם בן · קחם

פי' וזה דוקא כשהקוף בקודש בסוף ולא בקודם אמרת׃

על זרועותיו · מקור כלומר לקחת אותם על זרועותיו או פעל עבר מן קח על מים רבים · ויקח קרח · לקח עצמו עם חביריו והתיעצו בזה הדבר · וכן ויקחו שלשים מרעים ויהיו אתו · וכן ואבשלום לקח ויצב לו בחייו · לקח בעצמו זאת העצה · וכן מה יקחך לבך · תקח לה · תתכבם לעצמה אל תחזור עתה עוד עליהם אחריה · ובענין מיתת הצדיקים כי לקח אותו אלהים · כי יקחני סלה · ואחר כבוד תקחני · והנפעל הוא בפתח נלקח · וארון האלהים נלקחה · אל הלקח ארון האלהים · והתהפעל ואש מתלקחת · ומה שלא נזכר פעלו מהדגוש כי לקח שמי חנם · והתאר ממנו אם תראה אתי לקח מאתך · כי הוא קמוץ · כי מאיש לקחה זאת · בקלות הקוף ובקמץ חטף · ושלא נזכר פעלו ממנו מהנוסף יקח נא מעט מים · ויקח מגבור מלקוח · והשם את השבי ואת המלקוח

פי' מהנא ארון בלשון זכר ובלשון נקבה סומאל בשרש ארן׃

המלקוח · ומלקוח עריץ · וזה מה שנשתמשו בזה השם בענין השלל ומה שאמר את השבי ואת המלקוח וארז״ל השלל אמר השבי על האדם ואת המלקוח על הבהמות ואת השלל על הבגדים והכלים וכן יתפרשו כשהם באחד אבל האחר יבא במקום חברו כמו והיצית את המלקוח · נאמר על האדם ועל הבהמות · ואמר דוד שלל דוד על הבהמה · ומשקל אחר בחסרון פא הפעל ומקח שוחד · בחירק המם · ונקראת הצבת לפי שהיא לוקחת הדבר מלקחים במלקחים לקח מעל המזבח · בפתח המם · ומלקחיה ומחתותיה · בפתח המם ונקרא בלשון שנים לפי שהוא שנים ומלקחי המנורה היו לקחת בהם הפתילות מתוך השמן ולישבן ולתקן בפי הנרות · ולשוני מדבק מלקוחי · מדרש שעל הלשון ותחתיו נקראו מלקוחים לפי שהם נקבצים ולוקחים בעת הלעיסה · והשם בענין המקנה המביאים את המקחות וכל שבר · בחירק המם · וכן בדברי רז״ל מקח וממכר · ומזה לוקחי חטים · ופירושו כלוקחי השים · כן תרגם יונתן כבנין חטין · וכן זממה שדה ותקחהו · ובענין השמע ומתק המאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו · ויוסף לקח · במשקל · יערף כמטר לקחי · הטתו ברוב לקחה · ומזה הלוקחים לשונם וינאמו נאם בענין לשונם יחליקו · ורבי יונה פי׳ בזה ויקחו האנשים מצידם · כלומר למה ויהיו מיובש צידם כי תאמרו אתם ואין צריך להוציאו מענין לקיחה כי רוצה לומר כי אנשי ישראל לקחו מצידם ואכלו לקיים בריתם עמהם · וכן ויקח ויתן את העדות · הוא כמשמעו כלומר לקח לוחות הברית ונתנם בארון ·

לקט לקטו לחם משנה · אשר ילקטו יום יום · והשם ולקט קצירך · בשש נקודות · והכבד ותרא חמותה את אשר לקטה · ללקט אורות · וילקט יוסף · וילקט ממנו פקועות שדה · ואלקטה בשבלים · אלקטה נא ואספתי בעמרים · הקוף בשניהם בקמץ חטף ושלא נזכר פעלו ממנו ואתם תלקטו לאחד אחד · וההתפעל ויתלקטו אל יפתח · ידוע · בכלי הרועים אשר לו ובילקוט · הוא כלי שמשים בו הרועה צידו · או הוא כלי שמשים בו הקולע אבנים שלוקט לקלע ·

לקש יורה ומלקוש · היורה הוא המטר הבא ראשון ומלקוש הוא המאוחר · וכן העשב המאוחר בתחלת עלות הלקש והנה לקש אחר גזי המלך · והוא בשש נקודות · והפעל הכבד · כרם הרשע ילקשו · פירש בו אדוני אבי ז״ל. פירוש נכון אמר שיאחרו

ר״ל וכשי פי׳ לקש לשון כמו וכתב שם וכן יסד רבי אליעזר לקש מלרכה לא בן סקליר יסד גם כן קרובעות:

הכרם לאורך הרשע כלומר שיאחרו הענבים בגפנים אחר שבצרו שאר הכרמים להתבשל היטב הענבים בגפנים ועושים היין המשובח ומפני אימת הרשע יפחדו ולא יגע בהם אדם אף על פי שבצרו שאר הכרמים ·

לשד לשד השמן · פירש החכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל שהלמ״ד שרשית · וכן נהפך לשדי · וענינם הפך החורב והיובש ועוד נכתבהו בשרש שדד בעזרת השם עם ושד מלכים תינקי · מענינו ומשרשו ·

לשך ויקח שמואל את שאול ואת נערו ויביאם לשכתה · כלו אל הלשכה אשר היו אוכלים בה · והלשכה ומחתה · והקבוץ אל הלשכות לבית האוצר

הוא כמו הדר ·

לשם לשם שבו · בשש נקודות · וכתב רבי יונה כי נקרא בערבי אל נז״ע ·

לשן לשון מדברת גדולות · לשוני עט סופר מהיר · ולשוני מדבק מלקוחי · ולשוני אם יהגה רמיה · והקבוץ בלשון נקבות לקבץ את כל הגוים והלשונות · ללשונותם בארצותם · ידוע · והפעל הכבד וממנו אל תלשן עבד אל אדניו · וכבד אחר מלשני בסתר רעהו · והוא מבנין פועל הדומה למרובע והיוד בו נוספת יאמר ממנו מלושן במשקל משופט ומפני תוספת היוד שבה למ״ד לקמץ וחטף · לשון זהב אחד · רוצה לומר שבט זהב שדומה ללשון · וכן בדרך ההשאלה עוד לשון אש · לשון ים · מן הלשון המוצת נגבת · סלע בדמות לשון וכן תרגם יונתן מן כיפה ·

לתח לאשר על המלתחה · על הבגדים ותרגם יונתן קומטרא · ובדברי רז״ל קומטרי דספריא והם תיבות שמשימין בהם הספרים או לוחות שמשימין על הספרים ומדבקים אותם בהם לכסותם ולשומרם וכן המלתחה מקום או כלי שהיו נשמרים שם הבגדים ·

לתך ולתך שעורים · בשש נקודות · הוא חצי החמר ·

לתע מלתעות כפירים · הם השינים הגדולים · והנפעל מזה ושני כפירים נתעו · משפטו נלתעו · ור״ל עקירת המלתעות ונפילתם כמו ישרש שהוא עקירת השרש ·

מתלהלה כמתלהלה הירה זקים · כתבנוהו בשרש לחח ·

נשלמה אות הלמד

אות המם

מאד והנה טוב מאד · אל תקצוף יי׳ עד מאד · אל תעזבני עד מאד · פירוש עד מאד רבק עם את חוקיך אשמור · ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד · פירוש כאילו אמר עד עולם כלומר כל ימי חיי · במאד מאד · ענין המלה הזאת ענין הריבוי · וכן ובכל מאדך · ריבוי ממונך או פירושו רב רב אהוב אותו בכל מה שתוכל ותהיה האהבה גמורה בלב ·

מאה מאה כבר כסף · ובסמוך מאת ככר הכסף · והקבוץ למאות ולאלפים · והכפל ומאתים לנטרים את פריו · והוא במאה שרש וכן בשנה · ורבי יונה כתב כי הוא לנקבה והוא השרש למ״ד הפעל נפלת תחפכת יו״ד במלת ויקח אר״ת שרי המאיות בכתוב ואינו נקרא כן ויתכן כי המספם כן כמו שכתב רבי יונה ז״ל וכן ראיתי למדקדקים אחרים שכתבו כן וגם אני כתבתי כן בחלק הדקדוק לפי שכל שם מנחי הלמ״ד שהוא בקמץ גדול הוא לנקבה הלמ״ד הפעל נפלה והרא״ת בהתחלפות

בחתחלפת בת"ו בסמיכות ובכינוי וכל שם מנחי הלמ"ד
שהוא פתוח בפתח קטן הה"א שרש הפעל לפי בך לא
תשוב ת"ו בסמיכות ובכנוי והכל ביארתי בחלק הדקדוק
בשער השמות בנחי הלמ"ד · אֲשֶׁר חוֹטֵא עוֹשֶׂה רָע
מְאַת · פי' מאת ימים או מאת שנים ומאריך לו ·

מאם כִּי תַשֶּׁה בְרֵעֲךָ מַשַּׁאת מְאוּמָה · דָּבָר מְאוּמָה ·
וְלֹא יִדְבַּק בְּיָדְךָ מְאוּמָה · וְאַל תַּעַשׂ לוֹ
מְאוּמָה רָע · וְלָקַחְתִּי מֵאִתּוֹ
מְאוּמָה · רוֹאֶה אֶת כָּל
מְאוּמָה · מיעוט אחר
מיעוט וכן הרק אך במשה ·
הה"א במלה הזאת נוספת
לפי שהמלה מלעיל וענינה
כלום · ובא בלי ה"א באל"ף נחה והמלה תנועתה על
המ"ם וּבְכַפַּי דָבַק מאום · ועוד נכתבנו בשרש מום ·

הג"ה רמ"ז פירש על ולקחתי מאתו מלותיו ספר אלף ולפי לא מצאתי כן בכל הספרי' וגם אינו כמנהג מלות דלא תפקין אלף כמו עליך והוסיפו ·

מאן מֵאֵן בִּלְעָם הֲלֹךְ עִמָּנוּ · מֵאֲנוּ קַחַת מוּסָר ·
אִם מָאֵן יְמָאֵן אָבִיהָ · והתאר אִם מָאֵן אַתָּה
לְשַׁלֵּחַ · בפלס ושבת אני את חמתים · ומשקל אחר
מֵאֵן · הַמֵּאֲנִים לִשְׁמוֹעַ אֶת דְּבָרַי ·

מאס כִּי מָאַס יי בְּמִבְטַחַיִךְ · הֲמָאוֹס מָאַסְתָּ ·
וְאַתָּה זָנַחְתָּ וַתִּמְאָס · עַל מָאֳסָם אֶת תּוֹרַת
יי · הוסב הקמץ החטף אל הא"לף להרחיב עליה · וכן
יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה · המ"ם נקרא בקמץ רחב והאלף
בקמץ חטף · וָאֶמְאָסְאָךְ מִכַּהֵן לִי · נכתב בו אל"ף יתירה
בין הסמ"ך וכ"ף הנמצא · והנפעל כֶּסֶף נִמְאָס · וְאֵשֶׁת
נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס · אבל יִמָּאֲסוּ כְמוֹ מַיִם יִתְהַלְּכוּ לָמוֹ ·
הא"לף תמורת הכפל ומשפטו ימססו כמו בזאו נהרים
ארצו שהוא כמו בזזו · וכן עוֹרִי רָגַע וַיִּמָּאֵס · משפטו
וימסס · ויש לפרש וימאס בחבריו מענין מאוס ·

מאר סִלּוֹן מַמְאִיר · ענינו כמו מכאיב · וכן
צָרַעַת מַמְאֶרֶת ·

מגד וּמִמֶּגֶד תְּבוּאֹת שָׁמֶשׁ · מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטָּל ·
בשש נקודות · עִם פְּרִי מְגָדִים · והקבוץ
בלשון נקבות עם תוספת נו"ן וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ
וּלְאִמָּהּ · מְבִיאִים מִנְחָה לַיי בִּירוּשָׁלַםִ וּמִגְדָּנוֹת לִיחִזְקִיָּהוּ ·
וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם מַתָּנוֹת רַבּוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב וּלְמִגְדָּנוֹת ·
כלל המלה הזאת הדבר המשובח והמעולה בין בפירות
בין בזהב וכסף ואבנים יקרות ובגדים · וכל אחד ואחד
לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח והמעולה
בהם מגד ומגדנות · וכן
פירוש ממגד שמים מטל
כי הטל הוא המשובח מן
המטר שיועיל ולא יזיק ·

הג"ה זה שהמ"ם נוספת וכלו' פרשית סרטו גדן ומגדנות על משקל משמרות:

מגל שִׁלְחוּ מַגָּל · וְתוֹפֵשׂ מַגָּל · ענינו חרמש
ואפשר שהמלה
הזאת מבעלי הנו"ן והמ"ם
נוספת כפלס מפל מתן
וכן כתב אדני אבי ז"ל
והביא לו ראיה מן הערבי
כי יקרא בערבי מנגאל בנו"ן ·

הג"ה והרמב"ם לא תביף התם לונקלום ומגלא · וכן לפותרות התם יכתון למגלין אבל שלמו מגל והופש מגל ליצפים סכים · תרגום יכתון סרגא ·

מגן אֲשֶׁר מִגֵּן צָרֶיךָ בְּיָדֶךָ · ענינו נתן ומסר וכן
אמר התרגום דמסר שנאך בידך · וכן עֲטֶרֶת
תִּפְאֶרֶת תְּמַגְּנֶךָּ כלומר תתן ותמסור לך עטרת תפארת ·
אֲמַגֶּנְךָ יִשְׂרָאֵל · אתנך ואמסרך ביד האויב ·

מגר וְכִסְאוֹ לָאָרֶץ מִגַּרְתָּה · ענינו הפלת ותרגום

ויפול רוכבו אחור וימגר רכביהון לאחורא · וכתב רבי
יונה מזה השרש והענין בקל מְגוּרֵי אֶל חֶרֶב הָיוּ אֶת
עַמִּי · כלומר נפולי חרב היו עמי והה"א מלת את נוספת
כמו ואת הברזל נפל אל המים · וכבר כתבתי מגורי אל
חרב בשרש גור בענין פחד ·

מד מִדּוֹ בַד · הַכֹּהֵן מִדּוֹ לְבַשׁ · בחירק והוו כנוי
נוספת · וַיִּלְבַּשׁ קְלָלָה כְּמַדּוֹ · בפתח והוו
לכינוי · והקבוץ בפתח וּמַדָּיו קְרָעִים · והקבוץ בלשון
נקבות בדגש על פי מִדּוֹתָיו · פירוש פי מדותיו בירת
הצואר והוא יקרא פי הבגד וכן שפה לפיו כפי תחרא
ענינם ענין לבוש ואפשר שיהיה שרש המלה הזאת מדד
והוא הנכון בעבור הדגש ·

מדד מִי מָדַד בְּשָׁעֳלוֹ מַיִם · וּמַדֹּתֶם מִחוּץ לָעִיר ·
וּמַדּוֹתִי פְעֻלָּתָם רִאשֹׁנָה אֶל חֵיקָם · וַיָּמֹדּ
אָלֶף בָּאַמָּה · וַיָּמֹדּוּ בָעֹמֶר · והנפעל אֲשֶׁר לֹא יִמַּד ·
אִם יִמַּדּוּ שָׁמַיִם · והפעל הכבד וַיְמַדְּדֵם בַּחֶבֶל · וַיְמַדֵּד
שְׁנֵי חֲבָלִים לְהָמִית · והכבד אחר עָמַד וַיְמֹדֶד אֶרֶץ ·
והתפעל וַיִּתְמֹדֵד עַל הַיֶּלֶד · כלומר נשתטח
עליו ופסוק עמד וימודד ארץ פירשו אדני אבי ז"ל כן
עמד הארץ בגלגל וחלק להם הארץ במדה ויתר גוים
הוציאם מארצם ופירש ויתר מן לנתר בהם על הארץ
שתרגומו לקפצא מן מקפץ על הנבעורת והוא פעל
יוצא · והשם תֵּכֶן בַּמִּדָּה · אַרְכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּה · במפיק
הה"א משפטו מדתה כמו עובר בשוק אצל פנה שמשפטו
פנתה · וכן וכזו בזה · הראוי בזתה · ורבי יעקב בן אלעזר
כתב שהם שמות בלשון זכר יאמר בהם מד בו · והקבוץ
מד זה נהלך מַתַּת מַדֵּיד · אִישׁ מִדָּה · פי' מדה גדולה ·
וכן אַנְשֵׁי מִדּוֹת · מדות גדולות · וכן אֶבְנֶה לִּי בֵּית
מִדּוֹת · מדות גדולות · ומשקל אחר מִי שָׂם מְמַדֶּיהָ ·
על משקל מצרי שאול ששרשו צרר ענין כולם ענין
מדה · ורבי יונה חלק זה לשני ענינים כאשר חלקם
החכם ר' יהודה ואין צורך כי אף על פי שזה מדת השטח
וזה מדת המלוי הכל ענין מדה ואחד הוא · ופירשו מזה
הענין וַיְהִי אִישׁ מָדוֹן · כי במקומו בדברי הימים איש
מדה וכן תרגם יונתן והוה גבר דמשחן והנה בו תמורת
הדגש והוא מזה השרש וכבר כתבנוהו בשרש דון עם
ומשלח מדינים · וכתב ר' יהודה בזה השרש וּמַדֵּי עָרֶם
מעל עבר · ואא"ז ל כתבו בשרש נדד ושם נכתבנו עוד ·
אבל לְמִדַּת הַמֶּלֶךְ · איננו מזה השרש כי משפטו מנות
והמ"ם נוספת והוא מענין מִנְדָּה בְלוֹ וַהֲלָךְ · ופירשו רז"ל
מנדה זו מנת המלך בלו זה בסף גלגלתא והלך זו
ארנונא · פירוש מנת המלך תשורה שעושים למלך
בשעובר עליהן ·

מדן מְדִינָה וּמְדִינָה כִּכְתָבָהּ · ידוע והיא כוללת
ערים רבים וכן בעילם המדינה או היא פסם
כלל ופסם פרט · יוֹשְׁבֵי עַל מִדִּין · שם דרך היה ידוע
אצלם או הוא שם שעיר הנזכר בספר יהושע ואמר
המסורת מדין ג' בג' לישני מדין ומבברית · יושבי על
מדין · לחטות מדין · חד לשון קרתא חד לשון ארח
חד לשון דין ·

מדע וּמַדּוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קְהַל יי · המלה הזאת
ענינה כמו למה · ויש אומרים כי היא שתי
מלות מה דע מן ידע כלומר מה דע זה הדבר מה ענינו ·

מה המלה הזאת שאלה לדעת ענין הדבר והאך
הוא או מה הוא · מָה הָאָרֶץ · וּמַה דְּמוּת

תערכו לו · לראות מה יקרא לו · מה זה מהרת למצוא בני · והדומים לאלה ואין המלה הזאת שאלה על הי מדבר אלא מלת מי הוא שאלה עליו · ומה שאמר ויאמרו להם אחיהם מה אתם · פירו מה בשורות בפיכם כלומר מה אתם אומרים · ויש שהוא במקום מתי עד מה יי תאנף לנצח · עד מתי · והנקוד בסגול עד מה כבודי לכלמה · כמו עד מתי · ויש שהוא נקוד בסגול והוא שאלה על הדבר מה הוא מה עשית לנו ומה חטאתי לך · ויש שבא עם למד שפירושו בעבור למה זה שלחתני · בעבור מה שלחתני בזה הדרך · למה אמרת אחותי היא · למה זה אתה נופל על פניך · והן הנקוד בסגול למה תבכי ולמה לא תאכלי ולמה ירע לבבך · ופירש רבי יונה למה אשכל גם שניכם · למה נמות לעיניך · והדומים להם כמו לבלתי ואין טעם לפי זה אך פירוש בחבריהם בעבור מה · פירו למה אשכל למה תרצה שאשכל וכן כלם · והנכנס עליה חשין עם חלמד שלמה אהיה בעטיה · ויש שתחסר חלמד ופירושו גם כן בעבור ומה לא תשא פשעי · ויש להפלגת הדבר ולמעלתו והגדולה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך · מה טובו ומה יפיו · מה טובו דודיך מיין · מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם · מה רבו מעשיך יי · מה יקר חסדך אלהים · והדומים להם · ויש להפך זה לגרעון הדבר ולחסרונו מה אנוש כי תזכרנו · ואהרן מה הוא כי תלינו עליו · כלומר שתלונתם על גדול ממנו שעל יי הם אבל אהרן מה הוא כי תלינו עליו · וכן זכור אני מה חלד · והדומים להם · ויהיה עם המלה הזאת הסתר דבר כמו ויהי מה ארוץ · כלומר ויהי מה שיהיה איני חושש ארוץ ואגידה · וכן ויעבור עלי מה · כלומר יעבור עלי מה שיעבור ואיני חושש · ויש שיבא בענין נהי כמו מה אמולה לבתך · מה אמך לביא · ויש מפרשים ומה אתבונן על בתולה · בענין איך · וכן מה נעבוד את יי · ואין צורך רק פירושם כמשמעם כי פי מה נעבוד אנחנו לא נדע באיזה מין ממיני המקנה נעבדנו · ופירוש ומה אתבונן על בתולה ומה יהיה חלקי אם אתבונן על בתולה כמו שאמר ומה חלק אלוה ממעל · ויבא על המלה הזאת הכף והיא שאלה על כמות הדבר כמה ימי שני חייך · ויבא לתגדלת הדבר כמו זה כמה שנים · כלומר שנים רבות · ולחסרון הדבר כמה לי עונות וחטאות · והדומים להם והפרש יש בין כמה ובין איך שהוא גם כן שאלה על הדבר כי איך היא שאלה על תכונת הדבר וכמה היא שאלה על ענין הדבר כמה נר רשעים ידעך · פירוש עד כמה ·

מהל מבאך מהול במים · ענינו מזוג והביא לו ראיה אדני אבי ז״ל מהערבי שאומר לדבר המעורב מחלא מהלי ·

מהר מהר צועקת לחפתה · ומהרתם והורדתם את אבי · מהרה ולכה · מהרי שלש סאים · פירושו מהרי וקחי · מהרו את המן · אפשר שהוא יוצא או פירושו מהרו וקראו את המן · וכן מהרת מביהו בן ימלא · למהר לשלחם מן הארץ · והתאר קרוב ומהר מאד · בפלם ושבה אני · אם מאן אתה · ומשקל אחר סופר מהיר · איש מהיר במלאכתו · ובסמוך ומהיר צדק · והשם לא תוכל כלותם מהר · ואפשר כמוהו מהר קח את הלבוש · או יהיה צווי מהר ופירושו מהר וקח · ומשקל אחר מהרה חושה אל תעמד · והולך

מהרה · והנה מהרה קל יבא · מהרת רדת · ענין כלם ענין הזריזות · וענין אחר בפעל הקל מהור ימהרנה · ירבו עצבותם אחר מהרו · וכבר פירשתי זה הפסוק בשרש אחר · והשם מהר ומתן · כמהר הבתולות · ענין זה ענין המתן והשלוח · והנפעל ואינו מענין זה הגוי המר והנמהר · ולבב נמהרים יבין לדעת · אמרו לנמהרי לב · ועצת נפתלים נמהרה · ענין זה ענין הפתיות · ואפשר שבא הלשון הזה לפי שהפתיים מעשיהם במהירות ובבהלה ולא ימתינו למעשיהם ולדבריהם ולא ישגיחו ולא ישכילו בהם ואם כן יהיה מהענין הראשון ·

מוג הנוגע בארץ ותמוג · פעל עומד · והיוצא ותמוגנו ביד עוננו · למען למוג לב · נכפלו בו מלת הטעם ואות הטעם כי ה״א מספיק באמרו למען מוג לב או למוג לב מבלי שאמר למען · ורבים בזה הלשון לתוספת ביאור · והנפעל והנה ההמון נמוג · והתתפעל וכל הגבעות תתמוגגנה · והמרובע ברביבים תמוגגנה · ותמוגגני תושיה · ענינם ענין המסיסה · ופי׳ ותמוגגני תושיה תמס ותעבור ממני תושיה ·

מוח ומוח עצמותיו ישקה · ידוע · ומזה השרש והענין וחרבות מחים גרים יאכלו · עולות מחים אעלה לך · ופירושו הטלאים והכבשים השמנים ותאר אותם בלשון מוח כי רמות שמן ונבחר ופירוש וחרבות מחים כמו הפוך וחרבות גרים מחים יאכלו ואמר זה על חרבן הארץ אמר כי הבתים יהיו חרבה עד שירעו בה הכבשים כמנהגם לרעות במקומם המרעה ובחרבות שהיו גרים מתחלה בהיותם בתים עתה יאכלו בהם מחים או פי׳ על דרך משל ורעו כבשים כדברם אמר שירעו הכבשים והם העניים שהם חלשים כמנהגם שיכלו הרשעים ואין עושק אותם וחרבות מחים והם הרשעים המתענגים והמתעדנים העניים שיבואו לגור בהם יאכלום בלום בכלות הרשעים יאכלו חלקם העניים ·

מוט ומטה ידו עמך · צדיק מט לפני רשע · וממטים להרג · לעת תמוט רגלם · והגבעות תמוטנה · והשם לא יתן לעולם מוט לצדיק · אל יתן למוט רגלך · והפעל הכבד כי ימיטו עלי און · והנפעל כל נמוטו פעמי · ויחזקהו במסמרים לא ימוט · ימוטו עליהם גחלים · והתתפעל מוט התמוטטה ארץ · ענינם ענין ההטיה והמעידה · וקרוב לענין הזה וישאהו במוט · ונתנו על המוט · אשבור מוטהו · אם תסיר מתוכך מוטה · ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה הנביא וישברהו · אף על פי שהמוטה לשון נקבה אמר וישברהו בנגד העול כי המוטה היא העול או נקראת מוטת הרצועה שנקשר בה העול · והקבוץ בבתיהם במוטות · מוטות עץ שברת · ובחבלים תגה ברגש והזכר החולם בשרק והיה מטות כנפיו · ענינם ענין מוסרות או בדי עץ · ואדני אבי ז״ל כתב מוטות כנפיו בשרש נטה והדגש לחבלעת הנון והוא בשקל רפנת צפונה שהוא שם והרבי׳ מפנות בשקל מגשות ב׳ השרק והקמץ חטף שוים ופירושו נטיית מתנתו יהיה מלא רחב ארצך · ובמדרש רבי תנחומא נמה הם מוטות כנפי התרנגול אחד מששים בכנפיו אחד מששים באכלוסי

מנחריב מלא רוחב ארץ יהודה ׃

מוך ומך אחיך · וכי ימוך אחיך · כתב רבי יונה המלות האלו מנחי העין לפי שמצא ומך אחיך קמוץ ואילו היה מפעלי הכפל היה פתוח והשיב החכם רבי יהודה שהם מפעלי הכפל שלא זכרם בנחי העין ובשרש מכך נכתבם בעה׳ ׃

מול ומל יי׳ אלהיך · ומלתם את ערלת לבבכם · המל את בני ישראל · על כל מול בערלה · פירוש על כל מול ועל כל אשר בערלה על ישראל שהם מולים ועל הגוים שהם ערלים · כי מולים היו · והנפעל המול ימול · ואם לא תשמעו אלינו להמול · וביום השמיני ימול בשר ערלתו · והפעל הכבד בשם יי׳ כי אמילם · והמרובע ימולל ויבש · והוא פעל עומד או חסר הפעל והוא הרוח על דרך ורוח עברה בו ואיננו · וההתפעל ידרוך חציו כמו יתמוללו · ענין כלם ענין כריתה · ויש לפרש מזה קול המולה · וכבר כתבנוהו בשרש המל ועוד נכתבנו בשרש מלל · מול האלהים · נגד האלהים · המוב מאצלו אל מול אחר · כלומר אל מקום אחר · ובחולם תמורת השורק מול סוף · ובאלף נחה אחר הוו והתורה השנית המולכת למואל · כלם ענינם נגד ועומת ׃

הגה׳ מול הוא תואר על משקל סוב לב אבל רז״ל הוסיפו בכינוי ובכפול הה׳ וקורין לאי שמל את התינוק מוהל ולתינוק הכימול מהול וכן תרגום ליהים למולות בדפוס מהולת׳ וכן כדמיך סי׳ כראשון תרגם יונתן כדפוס מהולתא ׃

מום מום בו · בניו מומם · ידוע ויתכן להיות מזה ובכפי דבק מאום · ונכתב בשני נחים האלף והוו · וכן ילדים אשר אין בהם כל מאום ·

מון כי לא ראיתם כל תמונה · ותמונת יי׳ יביט · המלה הזאת נופלת על צורת הדבר ועל תבניתו המובן בחושים ותפול גם כן על צורת השכל שלא יובן באחד מן החושים כי אם בשכל וזהו ותמונת יי׳ יביט ׃

מוץ כמוץ יסוער מגורן · כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח · הוא הדק שבתבן · כמוץ עבר יום · תרגם יונתן דתחון דמן למוצא דגשנא רותא וכתננא דעדי מן קדם יומא · פירוש כעשן שעובר מפני השמש ׃

מור מר דרור · בשמן המור · כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא יש שפירשוהו מושקו ואם היה מור מושקו לא היה אומר אריתי מורי כי המושקו אינו צמח שיארה והוא פירש אותו בשם ממיני הצמחים שיתלקט · ורבינו האי ז״ל פירש שהוא שרף עץ שיש לו ריח טוב הנקרא בערבי לובני אל רהבאן ולזה הפירוש יתכן לומר אריתי מורי · ובמדרש הזירת מה זה המור הזה ראש לכל הבשמים אף אברהם אבינו ראש לכל הצדיקים מה המור הזה כל מי שלוקט אותו ידיו מתמררות כך היה אברהם אבינו ממרר עצמו מה המור הזה אינו מפיח ריחו אלא באור כך אברהם אבינו לא הודיע מעשיו הטובים אלא בכבשן האש ׃

מוש לא משו · פעל עומד · וכן כי החרים ימושו · אבל ומשתי את עון הארץ ההיא · פעל יוצא · והפעל הכבד לא ימיש עמוד הענן · לא תמישו משם צוארותיכם · והמישני את העמודים · כלם ענין הסרה ואת העמודים כמו אל העמודים · וכן ואת בית יי׳ אני הולך · ויש מפרשים והמישני את העמודים מענין מישוש לפי שאמר את ואין צורך · אבל לא ימיש מתוך האהל · פעל עומד · וכן ולא ימיש מעשות פרי · ואפשר גם כן לא ימיש עמוד הענן פעל עומד · מצות שפתיו ולא אמיש · כלומר שמרתי מצות שפתיו ולא אמיש ממנה או הוא פעל יוצא כלומר לא אמיש אותה מלבי · ויש לפרש מזה השרש והענין וימש חשך · כמו שאמר התרגום או יהיה מענין משוש · וכן ידיהם ולא ימישון ·

מות כי מת הילד · פן תדבקני הרעה ומתי · לשחרת יורדוך ומתה · ממותי חלל בלב ימים · וכי ימות מן הבהמה · וימת תחתיו מפני הרעב · קרוב למות · וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן · שנשתתק ויהי כמת או מת מיתה גמורה · בשנת מות המלך עזיהו · פירשו רז״ל שנה שנצטרע · כמו אל נא תהי כמת · וכן ת׳ כשתא דאתנגע מלכא · למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו · כי האדמה השוממה כמתה שאינה מוציאה עשב ועץ פרי כמשפטה · עד יום מותה · בחולם · ועת מותה · בשורק · והתאר אשר אין שם מת · כלנו מתים · מתה אנכי · ומן הענין הזה ת׳ וכבודו מתי רעב · ויקירידהון מיתו בכפנא · ולפי דרך הדקדוק אינו נכון מפני שוא הכם · והשם מות והחיים ביד לשון · רק את חמות החיה · מות יהללך · ובתוספת הא המותה לחסידיו · והקבוץ בנוח הוו · מותי ערלים תמות ביד זרים · ואת עשיר במותיו · ובתוספת מם ממותי תחלואים ימותו · ממותי חלל בלב ימים · כפלם כמבואי עיר מבוקעת · וטעם הקבוץ במות שפעמים ימיתו האדם בדקירות רבות או בייסורים קשים · וכן ממותי חלל בלב ימים · כי הטובע לא ימות בבת אחת · ומא בני תמותה · והפעל הכבד והמית איש או אשה · והכתיו והמיתיו · נכתב ביוד עם הדגש · ויש מפרשים מזה ואל המיתו אל תשא נפשך · כלומר יסר בנך בנחת לא שתמיתנו במכות וכבר פירשנוהו בשרש המה · מתוך בני המלך המומתים · ושלא נזכר פעלו ממנו והומת ותלית אותו על עץ · לא יומתו אבות על בנים · וככבד אחר אנכי מותתי את משיח יי׳ · ממותת אחריו · אשר לא מותתני כרחם · תמותת רשע רעה ·

הגה׳ מוז לשון זכר כאילו אמר מותת אותי והוא שב על היום מוכר למעלה פי׳ פאותו היום לא המית אותי ורבו׳ פירש שלאך המות ·

מזג אל יחסר המזג · ודרך הלשון ידוע בדברי רז״ל יין מזוג פירוש מסוך שמערבין בו מים ׃

מזה מזי רעב · ענינו שרופי רעב · וכן בארמית למזא לאתונא · ואעם שאין כם למזא שרשית ·

מזח אין מזח עוד · ולמזח תמיד יחגרה · חכם בצרי · ומא ומזיח אפיקים רפה · ענינם ענין חוזק ותקף ולפי שהחגורה חוזק המתנים קרא החגורה מזח ולמזח תמיד יחגרה ׃

מזר הביא רבי יונה בזה השרש לא יבא ממזר · אפשר שיהיו שני המ״מין נוספות כמו שנוספו בנתרסו ממגורות ויהיה מענין זר וזרים והממזר הוא ידוע בדברי רז״ל מחייבי כריתות ומחייבי מיתות ב״ד ותנה הוא זר · וכן דומה שהיה דעת יונתן בוישב ממזר באשדוד · מענין זר שתרגם ויתבון בני ישראל באשדוד

דחוו בית כנוכראין·
תתוציא מזרות בעתו · פירשו בו כמו מזלות ויתכן שיהיה שם לכוכב אחד מן הכוכבים · וים מזרה ומזרים קרה · וכבר כתבנוהו בשרש זרה·

יש אומרים שמזור הוא בלשון והוורס יתבקע האפצם והוא בלשון רז״ל כגים מוזרות ופירוש ממזר דבר נשחת ואינו על קיומו כמו שאמרו רז״ל משלם לא ראינו בין וככל לממזר אם עשה דור שני אינו עשה דור שלישי·

מחה
ומחה אל מי המרים · ומחה יי׳ אלהים דמעה מעל כל פנים · מחיתי כעב פשעיך · אכלה ומחתה פיה · ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה את הצלחת · כי מחה אמחה · וימח את כל היקום · והנפעל הנוסף ואל תמח חסדי · וחטאתם מלפני אל תמחי · היו״ד תמורת ההא לס״ר הפעל ובא בחירק כמנהג היו״ד · ומזה הענין והדרכך למחורת מלכין · כלומר להשחית דרכי המלכים ופניהם והפתח בלמ״ד למחורת תמורת חירק אם הוא מן הקל ואם הוא מן הכבד משפטו להמחות · והנפעל תמחו מעשיכם · ימחו מספר חיים · וימחו מן הארץ · ענין כלם הסרה והשחתה · וענין ומחה יי׳ אלהים דמעה · וענין אכלה ומחתה פיה · כאשר ימחה את הצלחת · מחה והפך על פניה · ענין קנוח והכל ענין אחד · וכן ומחיתי את ירושלם · ופי׳ ומחיתי את ירושלם מיושביה · והוא ומחה על כתף ים כנרת · ובא על דרך ויך שרשיו כלבנון · ותרגום והכה ומחה · וכן ימחאו כף · כמו יכו כף · יען מחאך יד · ובא האלף תמורת ההא למ״ר הפעל · וכתבו רבי יהודה ורבי יונה בזה השרש ומחי קבלו · ואם הוא מזה השרש ירצה לום מכת החרים שלו יתן בחומותיך והוא שקורין לו קלבר״י ויתכן לומר כי חכם נוסף כ״כ כן מצאנו בדברי רז״ל מתקטלין בחי קבל והוא אקשת שקורין ארקו או בלישטר״י ור״ל יתן בחומותיך שיורו בהם החצים בחומות שלא יוכל אדם לעמוד על החומה · וענין אחר שמנים ממחים והוא מענין שפירשנו בשרש מוח מענין מוח ויחית מוח ומחות בענין אחר·

מחץ
מחץ ביום אפו מלכים · מלרע · מחץ ראש מלעיל מפני מלה זעירא · מחצתי ואני ארפא · ומחצה וחלפה רקתו · וחציו ימחץ · פירוש ובחציו ימחץ · מחץ מתנים קמיו · והשם ומחץ מכתו ירפא · ענינם ענין דקירה בלשון נפרא · אבל למען תמחץ רגלך · הוא כמו הפוך תחמץ מן חמוץ בגדים שפירושו אדום ופירושו תאדם רגלך בדם האויבים ותמחץ לשון כלביך מנהו פירוש מן חרם ומלת תמחץ עומדת במקום שנים כאילו אמר תמחץ רגלך ותמחץ לשון כלביך מדם האויבים · ותקמץ ברבים לפי שאינו נסמך למלת לשון כלביך אלא למלת מאויבים המאוחר ומפני שם מאויבים אין לו משפט הסמיכות להפתח·

מחק
מחקה ראשו · חסירה ראשו מעליו · וכן בדברי רז״ל אין מוחקין במקום שנודשין ואין גודשין במקום שמוחקין הוא שמעביר המחק על המדה · ומסיר כל מה שמשיג על המדה·

יש ומה שמשו רז״ל בלשון מסה דלעיל כאמרם שמושך על הכת לכתוב ולא שמשו בלשון שיהם על הכתב לשלם רק לשון מחיקה ודוק ותמצא·

מחר
מחר אבי נגב · למחר יהיה · הוא היום שיבא אחר היום שהוא בו · ויש שאינו בקרוב אחר היום כי אם לאחר זמן ברחוק כי ישאלך בנך מחר · מחר יאמרו בניכם לבנינו · ובקרוב וברחוק אל תתהלל ביום מחר · ובתוספת תי״ו וכל יום המחרת · וכן בסמוך ממחרת הפסח · אלא שזה קמוץ וזה פתוח מפני הסמיכות · ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם · פירוש מנשף יום זה עד ערב יום שני כל אותו הערב עד הבקר שהוא מחרת ולפיכך אמ׳ למחרתם שבקר יום שני מחרת שני הנשפים שעברו · ומחיר כלב · כי קנו אקנה מאותך במחיר · לא במחיר ולא בשחד · ולא רבית במחיריהם · ענין הכל דמי הדבר וערכו פריזו בלעז·

מטט
בל נמוטו פעמי · יש ספרים שנמצא בהם הנוש ואם כן הוא מזה השרש ואם אינו הנוש הוא משרש מוט וכבר כתבנוהו שם · ומן השרש הזה וישב על המטה · מטתו שלשלמה · מטות זהב וכסף · ועוד נכתבנו בשרש נטה ואפשר שיהיה גם כן משרש הזה מטה ויהיו תואמים מלמטה · והוא נוספת כי המלה מלעיל ואף על פי כן לא נמצא מבלי הא אבל מעלה נאמר מבלי הה״א אל ידרשהו אלוה ממעל · ויתכן להיות מטה משרש נטה ושם נכתבנו·

מטל
גרמיו כמטיל ברזל · ענינו כשבט ברזל·

מטר
יערף כמטר לקחי · ונתתי מטר ארצכם בעתו · ונסמך אל גשם ומטר גשם יתן לכם · כמו אדמת עפר · משיש תיון · והקבוץ בלשון נקבות מטרות עזו · והנפעל ממנו חלקה אחת תמטר · והפעל הכבד והמטרתי על עיר אחת · הנני ממטיר לכם לחם · ימטר על רשעים פחים · וחלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש · פירוש שלא תמטיר עליה העב ויהיה פעל יוצא לשני והמטרתי וחבריו פעל יוצא לשלישי · וכן בא הפעל הזה על העבים ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר·

מי
המלה הזאת על ידיעת חי כן דעת מי הוא כמו שנופל על זולתו מלת מה ופי׳ מה אתם · מה אתם אומרים כי מלת מה על הבשורה אשר בפיהם לא עליהם כי כבר ידוע כי שלוחים היו · ומה שאמר מנוח למלאך מי שמך · ולא אמר מה שמך כמו שמצאנו בכל מקום זולת זה והשם שאינו נזכר אינו העצם אבל השם הנזכר הוא במקום העצם ויאמר עליו מי כמו מי אבימלך ומי שכם · מי דוד ומי בן ישי · וכן כל העולים יסמכו על השם הנזכר כמו על העצם והוא מושכם עליו לאורך ולסיקן ולא יתכן זאת השאלה כי אם על עצם החי המדבר למנו או על שמו הנזכר · יתכן לפרש לפי שאין ידיעת האיש הגדול הנכבד אצל רוב בני האדם כי אם בשמו ההולך למרחוק ולא ראו אותו מעולם ויכירו אותו וידעו אותו לזכור שמו השם הוא אצלם בעצם אחר שנזכר ונודע ויתכן על השם שאלת מי כמו על העצם · וכן מנוח חשב על המלאך כי היה נביא ואדם גדול ונכבד ולא ראה אותו מעולם ולא הכיר אותו עד יום ששאל אותו מי שמך כאילו אמר מי אתה כי כשנשמע מהיום והלאה שמך נכבדך וזהו שאמר דברך וכבדנוך אם יבא אדם במצותך ויזכור שמך וכבדנוך · ופי׳ מי את בתי · אמר בו רבי יונה שהוא כמו מה וכן אמר במי שמך ואין צורך כי יתכן שלא הכירה אותה בראותה אותה כמו שאמר הכתוב בטרם יכיר איש את רעהו או לא ראתה אותה עדיין כשפתחה לה להכנס זקשר הכתוב כמנהג אנכי רות שהיה משפט הספנת כמנהג הכתוב לקצר במקומות רבות ולסמוך על המבין · ופירוש מי ישע יעקב הלא

שומרון ומי במות יהודה הלא ירושלם · מי הוא שגרם לפשע יעקב הלא אנשי שומרון בעשותם העגלים ומי הוא שגרם לבמות יהודה הלא כהני ירושלם שאינם מתנהגים בעבודתם כהוגן וכל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו · ופי׳ מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי מי הוא ששייכת לו כל המחנה הזה שלך אשר פגשתי וכל מי אשר הפסוק רבי יונה פירשתים לך והכלל שלא תמצא מי כי אם על חי מדבר ·

מי מים רבים · מי הירדן · אפשר כי שרש המלה הזאת מיה ומשפט מים מיים ומשפ׳ מי מיי ולעולם הוא לשון רבים · ונאמר מים בלשון שנים לפי שנחלקו לשני מחלקות שהבדיל הרקיע בין מים העליונים למים התחתונים ונכפלה המלה במלת מימי הירדן · וכן הדרך לכפלה בהתחברה עם הכינויים ולקחתי את לחמי ואת מימי · ויתן מימיו · כל מקוה מימיהם · ואם מימיך נשתה · מימינו בכסף שתינו · ויתכן לומר שהמם והיוד השני ללשון רבים ואעפ׳ שהוא עצמו לשון רבים אחר שהוא בלשון יחיד כי לא ימצא יחיד ממנו עשו המם הראשונה כמו שרשית כמו שעשו גם כן במלת פנים השואית שאמרו פנימים · מי נדה לא זורק עליו · אף על פי שמי הוא לשון רבים אמר לא זורק לשון יחיד על הענין · וכן וכי יתן מים על זרע · יזל מים מדליו · מי המרים המאררים · כמו מים המרים · מים ברכים · כמו מי ברכים כי בהרבה מקומות יבא הסמוך מקום הסומכת והסומכת מקום הסמוך · וממי יהודה יצאו על דרך משל כלומר ממקורו וממנו יצאו · בת מי זהב · כך היה שמו מי זהב ואנקלוס תרגם בת מצרף דהבא ״

מין עשה פרי למינו · את חית הארץ למינה · · מה שדומה לו והוא מתכונתו ·

אא׳ אין לתחום למה לא הביא כלן כתיבים ושוב כי פלטו מן או מכן כי סגון דנעם עין נשרם מן ·

מיץ כי מיץ חלב · ומיץ אפים יוציא ריב · ומיץ אף יוציא דם · כולם ענין המציצה · והתאר כי אפס המץ · ואמר ענין המציצה בחלב להוציא החמאה כי ידוע הוא כי בהקשת החלב בתוך הנאד בחוזק תצא החמאה והמציצה בהקשה היא וכן מיץ אפים כי בהתחזק החרון באפים יעשה מהם כאילו ימיץ אותם ·

מיק ימיקו וידברו ברע עשק · ימסו בגבריהם · ובמשנה הוק ממוכה שהן לפי שהיא ממיקתו ·

מיר ההימיר גוי אלהים · נכתב היוד בין הא הפעיל ובין פא הפעל והוא הנח אשר בהקיםם השיב תכתב בארת המלה שלא כמנהג וזה אשר שהכוונת להרכיב המלה בשני ענינים האחד לשון המיר הוא לשון החלפה כלומר אם החליף גוי אלהים באלהים אחרים אף על פי שהמה לא אלהים · והענין השני מן ובגבורים תתימרו · והיה תמיר בשקל השיב ופירושו התגדיל בה אלהים אחרים שאינו אלהיו ואף על פי שהמה לא אלהים לא זה ולא זה · המיר כבודו · ולא ימיר אותו ולא ימר ולא יעביר ראשית הארץ · והשם תמורה והיה הוא ותמורתו · ענינם ענין החלפת דבר בדבר ·

מכך המכו בעונם · ויתכן שיהיה וכי ימוך אחיך מוה ובא השורק בם · ומהלם · וכן ירון ושמח · וכן ומך אחיך עמך · ואף על פי שהוא קמוץ שלא כדרך פעלי הכפל אולי בא הנח בזה לתמורת אות הכפל

ותנפעל ימך המקרה · ושלא נזכר פעלו מתנוסף והמכו בכל יקפצון · והיה ראוי והמכו וכלם ענין שפלות ואא״ול כתב כי והמכו שרשו נמך והביא ראיה מדברי רז״ל מקום נמוך בפלס גדול · ועוד כי היה לו לומר והמכו בהדגש הכף אם היה שרשו מכך ואין ראיה מן ידמו כאבן · ויתמו ימי בכי אבל · כי לפי דעתו שרשם גרס נתם אבל לפי מה שכתבנו אנחנו אותם מן הכפולים בא גם כן והמכו כמותם · ומקום נמוך הנזכר בדברי רז״ל יתכן גב מהכפולים ויהיה נפעל כפלס נגה מן נגהו ועבר ·

מכר לאיש אשר מכר לו · כי מכרו מצרים · כי צורם מכרם · וכי ימכור איש · וימכרם ביד כושן רשעתים · וכי תמכרו ממכר · לבי וכברי ארית השמן · מכרה כיום · והנפעל הן בעונותיכם נמכרתם · כי נמכרנו אני ועמי · וההתפעל והתמכרתם שם לאויביך · אשר התמכר לעשות הרע · התמכרך לעשות הרע · כולם ענין מכירה כי פירוש אשר התמכר לעשות הרע · יען התמכרך לעשות הרע · מרוב השתדלותו בפעולת העבירות כאילו מכר עצמו לפעולה ההיא ·

והשם מביאים דגן וכל מכר · בשש נקודות · ומאת ומוכרי כל ממכר · כי המוכר אל הממכר לא ישוב · לבד ממכריו על האבות · פירוש לבד ממה שמכרו האבות זה לזה בימי דוד ושמואל שנקבעו המשמרות ומכרו זה לזה כגון אמה שבתך ואני שבתי · כלי חמס מכרותיהם · פירשו בו כמו מגורותיהם · כמו מכורותיך ומולדותיך · והוא בחולם · ובשרק הכף בארץ מכרותיך · אל ארץ מכורתכם וכן אמר התרגום בארע תותבותהון עבות גבורא · ובילמדנו כלי חמס מכרותיהם לשון יוני הוא שקורין לחרבות מכריא ·

מלל מי מלל לאברהם · ברור מללו · מי ימלל גבורות יי · והשם אין מלה בלשוני · וישב מפר קול המלת · כמו מלה וכן דעת התרגום שאמר קל מלוליהון וכבר כתבנו אותו שרש בפני עצמו המלל והקבוץ בלשון זכרים הלהוכח מלים ישכנו · אחבירה עליכם במלים · ופעמים גב

באה בנון כמו אני אשרבך מלין · הלא אזן מלין תבחן ·

אא׳ ועשר כן בלשון רבי וכלם בלוב וכל שאר עלין כנון ·

והלתם תרגום וידבר ומליל · ומן הענין הזה הפעל הקל על דרך ההשאלה מולל ברגליו · כענין קורץ בעיניו כלום כאילו מדבר ברגליו כשרומז בהם · וענין אחר וקטפת מלילות בידך · ענין המלילה ידוע בדברי רז״ל המולל מלילות מקרב שבת למחר מנפה על יד על יד ואוכל · ועוד אמרו מוללין מלילות ומפרכין קטניות ביום טוב ·

מלא וכבוד יי מלא את המשכן · פעל עבר · כי מלאו כקדם · פירוש כי מלאו ארצם כשפים יותר מבני מזרח ויש מפרשים קסם בני ישמעאל שנאמר בו יושב נפישו שוקומה · ובא מלו ותוכך חמס · על דרך פעלי הה״א · ומלאו את המקום הזה דם נקיים · והמורי מלאו ארבעה פרשים · והתאר כי את השמים ואת הארץ אני מלא · מלאים את ההיכל · אלו הדומים להם פעלים יוצאים · ויש מהם פעלים עומדים כי מלתי מלים · והוא חסר אלף · כי מלאה הארץ חמס · תמלאמו נפשי · שפירושו תמלא מהם נפשי · ומלאו כמזרק · פירוש כמזרק המזבח כמו שאמר בזיות מזבח · ומי מלא ימצו למו · פירוש ומי כוס מלא · מלא חכמה מלא תכנית · ומלא ברכת יי · כלומר והיה מלא

ברכת יי או יהיה פעל עבר מוסב לעתיד מפני הוו כלומר
וימלא ברכת יי׳ והתאר חסמו׳ זקן עם מלא ימים׳
ויש לפרש מלו תוכך חמס׳ פעל עומר וכן ת״י אתמליאו
אוצרך חטוף׳ והשם מלא חפנים מים׳ מלא ביתו׳
ירעם הים ומלואו׳ הארץ ומלואה׳ מלא כל הארץ
כבודו׳ פירוש מה שהוא מלא הארץ מחי תעומה הדומם
הוא כבודו של הקב״ה׳ ועל הדרך הזה והיו יהיה מלא
הגוים׳ ויפל מלא קומתו ארצה׳ מלא כף נחת׳ ובוז
מקום אלף מלו התנה שש אמורית אצילה׳ וכן לקבוץ
הדברים כי הוא דומה למלוי׳ אשר יקרא עליו מלא
רועים׳ וכן קראו אחריך מלא׳ כלומר לאסוף ולקבץ
אחריך׳ ורבינו האי ז״ל פירש שהיא מן המלות שמפרשים
אותם בהפכם כלומר חסר בכל דבר כמו שאמרו לסומא
סגיא נהור׳ וכן הברו החצים מלאו השלטים׳ כלומר
אספו אותם והכינום למלחמה׳ והצירוי מהדגוש קראו
מלאו ואמרו׳ פי׳ האספו והוא קל׳ וכן ומלאו את
החצרות חללים׳ ומזה לפי דעתי בנה את המלא׳
והוא מקום בירושלם סמוך לחומה מבפנים ולא היה
בנוי אלא היה רחבה שהיו נאספים שם כשהיו עושים שם
אסיפות וקיבוץ לפיכך נקרא מלא ושלמה בנה אותו מסכו׳
וההתפעל מזה עלי יתמלאון׳ כלומר יאספו ויתקבצו עלי
כל אלו ענין קבוץ והם קרובים בענין׳ וההפעל הכבד מלא
גרשו מעיני׳ בקמץ׳ ובצרי מלא ציון משפט וצדקה׳
מלא ידו בקשת׳ כלומר שם כל ידו וכל כחו בקשת׳
והמוהו מלאתי אפרים׳ הארם מלאו את הארץ׳ פעל
עבר מהדגוש והוא קל׳ וכן פירוש רוח מלא מאלה יבא
לי׳ רוח חזק יותר מאלה והרוח שהוא לזרות ולהבר׳
והממלאים למני ממסך׳ פירוש ממלאים כליהם לממסך
המני והוא מספר הכוכבים כמו שאנו עתידים לפרש
בשרש מנה׳ עד ימלה שחוק פיך׳ ההא תמורת האלף׳
ותמלא בדה׳ ומלאת בו מלאת אבן׳ וקבוץ השם
במלואתם׳ ור״ל שהיה ממלא המשבצות באבני ולפיכך
נקראו האבנים אבני מלואים׳ הרחב פיך ואמלאהו׳
נפל ממנו הדגש לחקל׳ כי שבעת ימים ימלא את ידכם׳
כלומר ימלא את ידכם מן הקרבנות׳ וכן וימלא את יד
אחד מבניו׳ וכן החפץ ימלא את ידו׳ והתאר מזה
הבנין והוא עומד כרמות פעול והוא ממלא על כל
גדותיו׳ והוא בפלס למתעב גוי שהוא נכון בן תאר
במקום פעול׳ והשם איל המלאים׳ והוא כמו השלמים
כי זבח שלמים היה ומלואים ושלמים אחים הם בלשון
ועוד נפרשנו בשרש שלם׳ והוא יושבות על מלאת׳
והנפעל שראשי נמלא טל׳ ותמלא הארץ׳ אמלאה
החרבה׳ וימלא את החכמה׳ וכן בענין ההשלמה כי
הוא אחר בענין המלוי כי מלאו ימי׳ ובמלאות הימים׳
נכתב בה״ו ובאלף׳ עד יום מלאת ימי מלאיכם׳ באלף׳
והתאר כקש יבש מלא׳ כלומר שבושל והגיע זמנו והוא
נשרף במהרה׳ ולפי שהדבר השלם והגיע זמנו לכריתה
נקרא מלא אמרו בענין הכריתה בלא יומו תמלא׳ וכן
ותמלא בשבות פורו׳

ויש אומרים כי האלף תמורת
הכפל ושרשם מלל כאלו
יחידה פירוש בלא יומו
תמלא כמו כקש יבש מלא׳

הג״ה ויש מפרשים מוס והכשו
יסים מלא קנים רוכם לומר
פיכרית פלומות והתכנו על
יקוטט׳

כלומר קודם זמנו תבא נפתו להשלמת ימיה ותיבש וזה
הוא דרך משל שימות בלא זמנו או תסור הצלחתו ממנו

בקרוב׳ וכן נבסף מלא׳ כלומר בדמים שלמים׳
והפעל הכבד ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך׳ פי׳
והשלמתי׳ וימלאום למלך׳ והוא קל הלמד פירושו
השלימום׳ כי מלאו אחרי יי׳ והוא קל הלמ״ד פירוש
השלימו רצון הבורא ללכת אחריו׳ ויש לפרש מזה
והממלאים למני ממסך׳ כלומר משלימים לו המסך׳
ויש לפרש מזה מלאו השלטים׳ כלומר השלימום ביחד
כלם וערכו אותם׳ מלאתך ודמעך׳ פירוש כשתמלא
התבואה שלך ותתבשל תן ממנה הבכורים׳ ודמעך היא
התרומה שיפריש מן התבואה תרומה אחר הבכורים׳
ואפשר שיאמר דמעך בעבור היין היורד כדמע מן היקב׳
וכן תמלאה הזרע׳ וחסר הסמך כלומר מלאת הזרע והיא
תבואת הזרע כשנתבשל׳ וכן היין נקרא מלאה והמלאה
מן היקב׳ כי אין הענבים נדרכין ביקב עד גמר בשולם׳

מלח
במלח תמלח׳ שם מלח בסגול׳ ושלא
נזכר פעלו מהנוסף והמלח לא המלחת׳
ידוע׳ כי שמים כעשן נמלחו׳ ענין השחתה ובליה׳
וכן ובלויי מלחים׳ בלויים וישנים׳ ומזה שד ארץ
מלחה ולא תשב׳ ומשכנותיו מלחות׳ ארץ פרי
למלחה׳ פירוש ארץ נזרה ושממה שלא תצמיח כלומר
שנגזרה מן היישוב׳ וכן ברית מלח עולם׳ פירוש ברית
נגזר שלא תפסק׳ נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם
לו ולבניו ברית מלח׳ ברית נגזר שלא תפסק הממלכה
מבניו לעולם׳ ובקרוב לענין זה הקוטפים מלוח עלי
שיח׳ והמלוח הוא מן העשבים הקשים והרעים ולא
יצמחו כי אם במקום קשה דומה למלחה׳ וים שהוא
הנקרא בלעז אורטיגא

ויש אומרים כי הם צמחים
מלוחים בטעמם ויקראו
בערבי גאסול׳ ממלח
טהור קדש׳ ואמר כי
התרגום מערב בלום שיהיו
הסמים שחוקים ומעורבים
יחד היטב׳ ופירש רבינו

הג״ה ורבותי פירשו כי מלוח
בלעז ...

שלמה כי מזה הענין נקראו תופשי המשוטים מלחים׳
וייראו המלחים׳ מלחיך וחובליך׳ לפי שמהפכין
את המים במשוטות כשמנהיגין ארחת הספינה בשוק
יושבין באדם המהפך בכף בצים לערבן במים וכל דבר
שאדם רוצה לערב יפה יפה מהפכו באצבע או בכף
ואפשר שיהיה פירוש ממולח מענין מלח כי מלח
סדומית היה בתכנו שנזכר בפטום הקטורת מלח
סדומית רובע׳

מלט
ונמלטתי מידו׳ והיה הנמלט מחרב חזאל׳
שאלי נס ונמלטה׳ פירושו אם איש ואם
אשה הנמלטה מלעיל והיה דינו מלרע כי הוא בינוני או
יחיד עבר ופירושו כן האיש אשר נס והאשה אשר נמלטה׳
ויש אומרים כי ה״א ונמלטה נוספת לפיכך הוא מלעיל׳
אמלטה נא שמה׳ מלרע
אמלטה נא ואראה את
אחי׳ מלעיל׳ כי המלט
אמלט אל ארץ פלשתים׳

הג״ה אמלטה ב׳ חד מלעיל
וחד מלרע וסימן לוט למטה
ודוד למעלה׳

המלט על נפשך׳ והפעל הכבד נפשו מלט׳ בצרי׳ ומלט
הוא את העיר׳ בפתח׳ ימלט אי נקי׳ הממלטים את
נפשך׳ וקל גבוריו לא ימלט׳ פירוש לא ימלט נפשו׳
והתפעל ואתמלטה בעור שני׳ ענינם ענין הפלטה

ויודע הוא · וענין אחר קרוב לזה שמח קנגרת קפה ויתמלט · ודבר אחר והמליטה זכר · ענין השלכת העובר בלידה · ומזה הענין כידודי אש יתמלטו · כלומר ישלכו ויתפזרו וכן בשרש פלט הם שני הענינים האלו קרובים זה לזה והכל ענין אחד · וטמנתם במלט · בשש נקודות פירוש חמר שעושין מסיד ומחול והומה לו בדברי רז"ל ואף על גב דעבד בהו המלטה פירוש שתיקן מקום הקורות בסיד ואע"פ שיש מפרשים אותו החורים שהם מקום הנחת הקירות והיותר נכון כי הוא אם בקירות לא הוא חזקה והם החורים מקום הנחת הקורות מה תוסיף עוד ואף על גב דעבד בהו המלטה · וכן בלשון ערבי נקרא אל מלט · ועוד נכתבנו בשרש עב ·

ס"א והלט פתולפין פליטס ופליטס כמו ופרק פתלים ופרק קני ·

מלך

בחברון מלך שבע שנים · ומלך מלך והשכיל וסלכת בבל אשר תאוה נפשך · המולך תחת יאשיהו אביו · ותתליה מולכת על הארץ · התמלוך כי אתה מתחרה בארז · הן לצדק ימלוך מלך · יי ימלוך לעולם ועד · מלוך עלינו · מלכי עלינו · לפני מלך מלך · ירא את יי בני ומלך · בשש נקודות · והקבוץ ארבעה מלכים · ונכתב בא"לף המשך לעת צאת מלאכים · והשם מלוכה וארת דבר המלוכה לא הגיד לו · ושא ממלכה ושריה · לך יי הממלכה · ממלכת כהנים · ותהי ראשית ממלכתו · לא נעשה כן לכל ממלכות · ממלכות עוג · בשורק · את ממלכות ישראל · ובבלי מם נוסף מלכות כשדים · עד מלוך מלכות פרס · ומלכותו בכל משלה · וקבוצו ארבע מלכיות · ולפי שהתיו והוא שרש באת הוד שהיא מקום החא בקבוץ תמורת התיו כמשפטה לבא תמורת התא · וכן נחנו בקבוץ גלות גליות · וי"ם מזה למלכת השמים · רוצה לומר לכוכב גדול שבשמים · והפעל הכבד המליך את שאול · ואמליך עליכם מלך · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר המלך על מלכות כשדים · ענין המלוכה ידוע · ונמלך לבי עלי · ענינו ויתיעץ והוא דומה לארמית מלכי ישפר עלך · וכן בדברי רז"ל המלך בקונך וצא · וי"ם מזה בן חכמים אני בן מלכי קדם · כמו יועצי קדם · ורבי יונה פירש מזה למחות מלכין · וכן פירש מורי התמלוך כי אתה מתחרה בארז · התיו נמשכת במארך והמם בשוא ופתח כלומר התחשוב בלבך להתמורת ולהשתחוות למלך הגדול ואין צורך להוציאם מענין מלוכה · ופירוש למחות מלכין פירשתיו בשרש מחה · ופירוש התמלוך כי אתה מתחרה בארז התדמה היותך מלך ותתגאה להתחרות בארז כלומר גדול ממך כלומר אין המלכות לך להתגאות על גדול ממך · אשר יתן מורעו למולך · ולמולך שקוץ בני עמון · שם ע"ז כך היה עבודתה שמוסר בנו לכומרים ועושין שתי מדורות גדולות ומעבירין את הבן ברגליו בין שתי מדורות האש · לא התן זו מסירת הכומרים · להעביר זו העברת האש ·

מלץ

מה נמלצו לחכי אמרתך · פירוש מה נמתקו ומה נמרצו רוצה לומר שהיה בחוזק המתיקות · ואפשר להיות מליצה · וכן במליצי שרי בבל · ומליציך פשעו בי · ויחידת מליצי מליציך כמו שרי שריך מן השרש הזה ·

מלק

ומלק את ראשו · פירוש יפרק אותו ממול ערפו · ואמרו רז"ל כיצד מולקין חטאת העוף נותן שתי גפיה בין שתי אצבעותיו ושתי רגליה בין שתי אצבעותיו והיה סימנה צוארה על שתי אצבעותיו והיה מולק בצפורן ממול עורף עד שמגיע לסימנים וקוצץ ותהן או רובן ואינו מבדיל שנאמר ולא יבדיל אבל בעולת העוף שנאמר ומלק את ראשו ולא אמר ולא יבדיל היה מולק ומבדיל הראש בעצמו והגוף בעצמו ·

מן

מן היום ההוא והלאה · המן העץ · ויכנס עליו הלמ"ד למן היום הוסדה · למן עולם ועד עולם · למרחוק עיניו יביטו · למיום סור אפרים · ולא נשא דוד מספרם למבן עשרים שנה ולמטה · ונכנסו הלמ"ד והמם הנכית כאחד כי למבראשית לא אתם · והמם פתוחה ומשפטה בחירק · ובתוספת יו"ד ובצרי הנון סורו מני דרך · הטו מני אורח · ובחירק הנון מני אפרים · מני מכיר · למני אשור ועדי מצור · והדגשות הנון באלה מפני חסיפת החלה כי לא יתכן בלתי דגוש אם לא יולד נח בין המם והנון · והרוב השתמש במלת הזאת חסרה ברוב ובליעות בדגש · מקרב אחיך · מפני יי אלהים · מפני שיבה תקום · ובאתחתוך הצרי תמורת הדגש מאופרים · מחלד · מחלוך · מעבור · מראש וכבר באו עם התי"ת ועם הרי"ש בחירק והכל כיארנו היטב בחלק הראשון מזה הספר בשער הפעלים בטור הראשון · ומשנאיו מן יקומון · פירוש אשר יקומון עליהם · כי מר לי מאד מכם · פירוש מצד איתכתכם · מכל צוררי הייתי חרפה · כלומר מדבריהם ומלעגיהם עלי כל היום הייתי חרפה · מאשר שמנה לחמו · כלומר מאשר תצא ברכה לעולם כי שמנה תהיה לחמו כלומר ארצו תוציא להמותתיה דשנה ושמנה והוא יתן מעדני מלך · מאל אביך · פירוש מאל אביך בא לך זה והוא מה שסיפר למעלה ותשב באיתן קשתו אומר כל זה הטוב בא אליך מאל אביך שיעזרך ומאת שדי שיברכך · ולא נכרית מהנחמה · פירוש ולא נכרית היה מתנחמת · ואני לא אצתי מרועה אחריך · כלומר לא דחקתי עצמי ולא דאגתי מזה הדבר שאהיה רועה אחריך ויום אנוש לא התאותי כי ידעתי כי יום אנוש יהיה לי יום הנבואה אבל אתה הכרחת אותי · מכהן יקחו · פירוש יש מכהנים שיקחו והם כהנים הדיוטים שמותרים באלמנות וכן אמר התרגום שאר כהניא יסבון · ויש מפרשים לפי מה שאמר בתחלת הפרשה והכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי והמה כי בשהיו תועים ישראל הכהנים לא היו תועים לפיכך אמר להם לכהנים שאם יקחו מבנות ישראל לא יקחו כי אם הבתולות ואפילו כהן הדיוט כי הבעולות בבנות ישראל בחזקת פסולות שנבעלו לפסול להן והרי הן בכלל זונות ואסורות להם ואם יבואו לקחת אלמנה לא יקחו כי אם אלמנה מהכהנים כי אותן לא תעו ובחזקת כשרות הן · ויבא בענין יותר שמן ששון מחבריך · יותר מחבריך · תבורך מנשים · יותר משאר נשים · טוב שם משמן טוב · והדומים להם · קטנה נרע לך מהם · חסר למד השימוש ענינו יותר מלהם כלומר יותר נרע לך ממה שבלבנו להרע להם · וי"ש בענין פחות ויצא גבול בני דן מהם ויעלו בני דן וילחמו עם לשם וילכדו אותה · כלומר הגבול יצא לבני דן פחות מהם לפיכך יצאו ונלחמו עם לשם · ויש במקום בית מטהרת השבת יניפנו הכהן · כמו במחרת וכן ביום ובהם יאכל ומקרה · מסיני בא · כמו בסיני · קטה מקרוב · כמו

בקרוב

בקרוב · מהיכלך על ירושלם · כמו בהיכלך · מפי (תהלים ס״ח · תהלים ח׳)
עוללים כמו בפי · ואפשר שיהיה כמותם מכל צוררי (תהלים ל״א)
הייתי חרפה · כלומר בינותם · ויש לפרשם כמשמעם
כי פי׳ מסיני ר״ל מסיני נגלה כבודו ובא לישראל · ופירוש
מהיכלך על ירושלים כי משם תבוא להם היראה כמו
שאמר נורא אלהים ממקדשיך מפני הכבוד השוכן
במקדש לפניך לך יובילו מלכים שי · ופי׳ מפי עוללים
כי מעת שיתחיל התינוק לדבר ידע עוז הבורא כי הפליא
האדם בנשמה השכלית ולא ידע זה הדבר עד שיתחיל
לדבר · ופירוש מכל צוררי מכל מה שעושים לי צוררי
הייתי חרפה לרואים אותי · ופירוש ומלפנים ונאמר (ישעיה מ״א)
צדיק · כמו מי הגיד מראש שאמר כלומר מתחלה מעת
שעלה במחשבה ונגזר דבר בורש ועד עתה מי הגיד או
מי השמיע כי זה יהיה לעתיד · ופירוש לא יהיה משם עוד (ישעיה ס״ה)
עול · שלא יצא משם לקבר עול ימים ולא זקן שלא
ימלא ימיו · ופירוש מטרם שום אבן · שימו לבבכם (חגי ב׳)
מהעתים שעברו טרם שום אבן עד היום הזה · ופירוש
מאין כמוך יי׳ · ממה שאנו רואים שאין כמוך ידענו כי (ירמיה י׳)
גדול אתה וגדול שמך בגבורה · וממחרת בא במ״ם כי
לא יבא על מחר וממחרת ב״ת השימוש לעולם והנגם
עליו מ״ם השימוש · וכאשר תבא המלה הזאת עם הכנוי
נכפלת ברוב וזה עם כינוי המדבר בעד עצמו והמדברים
בעדם · ועם כינוי הנמצא והנמצאת הנסתר והנסתרת
יאמר למדבר בעדו ממני ודגש המ״ם השניה לתבלעת
נו״ן ודגש הנו״ן לתבלעת נו״ן מן השני הנכפל · וכן
למדברים בעדם ממנו ולנמצא ולנמצאת נפל הדגש
השני ממך ממך ואם בהפסק הנמצא ממך בדגש
הכ״ף שיהיה גם כן זולתי החסרון · ולנסתר ולנסתרת
ממנו · ממנה · והנה בא בלא כפל המדבר בעדו שעו (ישעיה כ״ב)
מני · נסע ונגלה מני · מה מני יהלוך · לעשות עצה (ישעיה ל״ח · איוב ט״ז)
ולא מני · ובסגול המ״ם ודברי עונות גברו מני · וכן בא (ישעיה ל׳ · תהלים ס״ה)
עם הנסתר בלא כפל ובכינוי עם הא״ו שמן מנהו · (איוב ל׳)
המ״ם סגול והנו״ן רפה בשוא · ובא הנו״ן דגושה ובסגול
והמ״ם בחירק מאויבים מנהו · ועם כינוי הרבים בה״א ומ״ם (תהלים י״ח)
ומנוס אבד מנהם · ויבא בענין חוץ · אין לו ממנו בן (איוב י״א · שופטים י״א)
או בת · פי׳ אין לו חוץ ממנה בן או בת · ואמר המסורת
עליו ששה סבירים ממנה וקריין ממנו · ולא קם ולא זע (אסתר ה׳)
ממנו · ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר · שלא (ישעיה ה׳)
ימטירו עליו · והוא בן בליעל מדבר אליו שלא יהוש (שמואל א׳ כ״ה)
לדבר אליו · וחשבתיך מזונה · מהיות זונה · וכן (יחזקאל ט״ז)
וימאסך ממלך · מהיות מלך · ויסירה מגבירה · מהיות (שמואל א׳ ט״ו · מלכים א׳ ט״ו)
גבירה · לכו ונכחידם מגוי · מהיות גוי · גם מיום אני (תהלים פ״ג · ישעיה מ״ג)
הוא · קודם היום כלומר קודם הזמן · בצל חשבון עמדו (ירמיה מ״ח)
מכח נסים · כתב רבי יונה כמו מבלי כח · וכן כתב רש״י
ואאז״ל פירש הנסים מפני כח אויביהם עומדים בצל
חשבון · במנים ועוגב · כלי מכלי הניגון · והגאון רבינו (תהלים ק״ן)
סעדיה פי׳ אותו כמו מינים כלו׳ במינים רבי׳ מכלי הנגון ·

מנה ואתה תמנה לך חיל · מונה מספר לכוכבים · (מלכים א׳ כ׳ · תהלים קמ״ז)
ומניתי אתכם לחרב · למנות ימינו כן הודע · (ישעיה ס״ה · תהלים צ׳)
והוא מקור · ורבי יונה כתב שהוא שם · והנפעל גם
זרעך ימנה · לא יספרו ולא ימנו · והשם והממלאים (בראשית י״ג · מלכים א׳ ח׳)
למני ממסך · כמו מנין כלומר למנין הכוכבים והם (ישעיה ס״ה)
שבעה כוכבי לכת · ויש מפרשים שהוא שם כוכב בולם
והרומים להם ענין מנין ומספר · וכתב רבי יהודה בזה
הענין תמנה יהיה לכם · ורבי יונה והש״ג עליו לדרשו (יחזקאל מ״ה)

ואף על פי שיהיה מנה משקל כמו שפירשנו · וכן שלשת
מנים זהב · והכסף מנים אלפים · אף על פי כן יש בו (מלכים א׳ י׳ · נחמיה ז׳)
מנין ידוע · והמנה הוא ששים שקלים והשקל עשרים
גרה כמו שאמר והשקל עשרים גרה עשרים שקלים
חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה
לכם · ומה שחלק המנה לאלה המשקלים כי כל אחד היה
משקל בפני עצמו ובין כולם היו מנה · וכן בכל משקל
יש בו מנין ידוע כמה אונקיאות יש בו וכמה פשוטים יש
בו והנה רז״ל זכרו המנה
במקומות בענין משקל
שהוא הליטרא באמרם
מנה דבלה · ובמקומות

ס״א ורלב״ג כתב כי מנים הם משקלים וכן שבעה שקלים תרגום שבעה מנין :

בענין מנין באמרם בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה
והוא מאה זוז והכל אחד כי לא נקרא המשקל מנה אלא
מפני המספר הידוע שבו כי במקומות אלו קורין לישרא
לעשרים זוז · ומזה עשרת מונים · פירושו פעמים (בראשית ל״א)
לפי שהם מנין נאמר בזה הלשון · והוא אשר מנה את (דניאל א׳)
מאכלכם · ולילות עמל מנו לי · וימן יי׳ דג גדול · (איוב ז׳ · יונה ב׳)
וימן להם המלך · חסד ואמת מן ינצרוהו · צווי חסר (דניאל א׳ · תהלים ס״א)
כמו צו את בני ישראל · ומשפטו מנה כלם ענין הזמנה
ומתנה · והשם למשה היה למנה · פירוש מתנה וחלק · (ויקרא ח׳)
מנה אחת אפים · מנת שועלים · מנת חלקי וכוסי · (שמואל א׳ א׳ · תהלים ס״ג · תהלים ט״ז)
ומשלוח מנות · את תמרוקיה ואת מנותיה · ענין (אסתר ט׳ · אסתר ב׳)
מתנות וחלקים · ובא בתשלומו מניות הלוים · מניות (נחמיה י״ג · נחמיה י״ב)
המשוררים והשוערים · ובתמורת הו״ו באל״ף מנאות (נחמיה י״ב)
התורה · פירוש חוקי הכהנים שצותה התורה · ובאו
סמוכים בקמץ על דרך המסורת להקל הקריאה כי היו
ראוים מניות הפ״א בחירק כמו צדקות ברכות בסמוך ·
ובא השם מבלי ה״א ויקראו בני ישראל שמו מן · ומנך (שמות ט״ז · נחמיה ט׳)
לא מנעת מפיהם · והוא בשקל צו קו לפי שלא ידעו
לו שם קראו לו מן כלומר מתנה וחלק מאת השם ית׳ ·
וקרוב לזה הענין ממנים על הכלים · אשר מנה שר (דה״א ט׳ · דניאל א׳)
הסריסים · תרגום ופקיד שר הטבחים ומני רב קטוליא ·

מנח ויביאו את המנחה · אל תפן אל מנחתם · (בראשית מ״ג · במדבר ט״ז)
המלה הזאת אומרים כי המ״ם שרש ויתכן
לומר כי המ״ם נוספת ושרשו נחה וזהו הקרוב לענין כי
ענין המנחה מענין נחת כמו שנקראת גם כן ארוחה מענין
ארח אבל לא נוכל לברר האמת מפני הקבוץ שלא
מצאנו במקרא · ולמה שנהגו לקרוא במשנה מנחות
בשוא תחת המ״ם ודומה כי המ״ם שרשית וכן היא הקריאה
בפי הכל מנחות אם כן המ״ם שרש כמו שתאמר מן גבעה
גבעות כן תאמר מן מנחה מנחות · ואם תהיה המ״ם
נוספת היה ראוי לומר מנחות בחירק תחת המ״ם כמו
מצוה מצוות · וכן מחתה
מחתות · ונקראת עולת
הערב מנחה תקטר ארצה
עולת הבקר ואת מנחתה (מלכים ב׳ ג׳)

ס״א [illegible] כסות ·

הערב · משאת כפי מנחת ערב · ויהי כעלות המנחה (תהלים קמ״א · מלכים א׳ י״ח)
ויגש אליהו הנביא · פירוש בעת עלות המנחה · וכן
אמר לעולת הבקר מנחה ויהי בבקר כעלות המנחה · (מלכים ב׳ ג׳)
בשעה שמקריבין מנחת הבקר וכן נקראת תפלת המנחה
לפי שהיא בעת עלות המנחה בערב והוא עת נטות
השמש ואני יושב משומם עד למנחת הערב · ובמנחת (עזרא ט׳ · עזרא ט׳)
הערב קמתי מתעניתי ·

מנע אשר מנע ממך פרי בטן · ממגד יי׳ ממגד · (בראשית ל׳ · דברים ל״ג)

בַּל מְנַעַתְּ סֶּלָה · כִּי לֹא יִמְנְעֵנִי מִמְּךָ · וְאֶמְנַע נַהֲרוֹתֶיהָ
וַיִּבָּלְאוּ מַיִם רַגִּים · מֹנֵעַ בָּר יִקְּבֻהוּ לְאוֹם · מִמְּנִי
הֲלָךְ מִיחַף · אַגִּיד לָכֶם לֹא אֶמְנַע מִכֶּם דָּבָר · לֹא
יִמְנַע טוֹב לְהוֹלְכִים בְּתָמִים · וַיְמַנְעֶנָּה בְּתוֹךְ חִכּוֹ ·
והנפעל כִּי נִמְנַע סִבַּת אֱלֹהֵיכֶם · אַל נָא תִמָּנַע מֵהֲלוֹךְ
אֵלָי · וְיִמָּנַע מֵרְשָׁעִים אוֹרָם · וַיִּמָּנְעוּ רְבִיבִים · ענין
המניעה ידוע ·

מנר כִּמְנוֹר אוֹרְגִים · הוא העץ שמגלגל עליו האורג
את הבגד · ויתכן כי שרש המלה נור מן נִירוּ
לָכֶם נִיר · וכן תרגום עול נירא והעץ ההוא דומה לעץ
העול · ויונתן תרגם כאכסן דגרדאי · וכן תרגם יונתן
היתר הארג ·

מסס נְמֵסֵס נוֹסֵס · לַמָּס מֵרֵעֵהוּ חָסֶד · והוא
תואר במקום נפעל או יהיה תואר יוצא ·
והשם וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ · והנפעל הכבד הֵמַסּוּ אֶת
לְבָבֵנוּ · והנפעל וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס · וְנָמַסּוּ הֶהָרִים ·
יִמַּס לְבַב הָעָם · וַיִּמַּסּוּ אֲסוּרָיו · והוא גם בֶּן חַיִל אֲשֶׁר
לִבּוֹ כְּלֵב הָאַרְיֵה הִמֵּס יִמָּס · פירש הפסוק אא״ל בן
אמר חושי לא טובת עצת אחיתופל בפעם הזאת כי מה
שאמר והכיתי את המלך לבדו אביך איש מלחמה ולא
ילין את העם ומה שאמר והוא יגע ורפה ידים והחרדתי
אותו עם כל העם אשר אתו זה לא יתכן כי אתה ידעת
אותו ואת אנשיו כי גבורים המה ומרי נפש כדוב שכול
בשדה והנה נחבא באחת הפחתים או באחד המקומות
והיה בנפול מחנה ישראל בתחלת כלומר הראשונים
שיפלו בהם יצא הוא מן המתחבאים והגבורים אשר אתו
· ואמר והיתה מגפה פירוש ויקראו הם אנשי דוד היתה
מגפה בעם אשר אחרי אבשלום כלומר רדפו אחריהם
כי היתה המגפה בהם ונתנם יי בידינו והוא גם בן חיל
פירוש ושמע השומע קולם והוא השומע אפילו יהיה בן
חיל ולבו כלב האריה המס ימס לקולם ולמה כי יודע
ישראל כי גבור אביך ובני חיל אשר אתו · והשם תֶּמֶס
יַהֲלֹךְ והתיו נוספת והוא בשקל תבל עשו ובהא נוספת
כִּקְדֹחַ אֵשׁ הֲמָסִים · היתה ראויה הסמך לחרגש לחסרון
הכפל ופירושו האש המסס כל דבר · והאחר ממנו הָמֵס
כמו המס · ופירש רבי יונה למס מרעהו חסד · מפעל
יוצא והנכון שהוא עומד וכן פירושו אומר על מרה
שאמר למעלה בהתרעמו על חביריו ואמר בעבור מי
שהוא נמס ונמק בייסורין יותר מרעהו אומרים עליו כי
חסר ויראת שדי יעזוב ועל כן באו עליו הייסורין ·
הָיְתָה לָמַס · לְמַס עֹבֵד · שָׂרֵי מִסִּים · ידוע ·
מִסַּת נִדְבַת יָדְךָ ·
תרגום די מחסורו כמסת
חסרוניה ·

אא״ עם מסת כר הכהן לעשם מורה על סכמל ·

מסה הִמְסִיו אֶת לֵב הָעָם · כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס
יַהֲלֹךְ · בְּדִמְעָתִי עַרְשִׂי אַמְסֶה ·
וַתֶּמֶס כָּעָשׁ חֲמוּדוֹ · ענינם כענין מסס וידוע · וכתב
רבי יהודה כי המסיו בא על דרך לשון ארמית אישתיו
חסרא · וכן עשו בכל רגמלוהי עלי שנהגו בו על
דרך יהודי ורגלותי כי על דרך לשון עברי היה משפטו
על דרך השלם הִמְסִיוּ בשורק הוו כמו נשיו רגלי · וכבר
כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק בשרשו ·

מסך מָסַךְ בְּקִרְבָּהּ רוּחַ עִוְעִים · ענין תערובת
ובלבול · וכן בענין המזג שהוא תערובת
המים עם היין מָסְכָה יֵינָהּ · וּשְׁתוּ בְּיַיִן מָסָכְתִּי והשם מָלֵא

מֶסֶךְ · בשש נקודות ·
והוא לַחְקוֹר מִמְסָךְ · לִמְנִי
מִמְסָךְ · וכתב רבי יונה
בזה השרש באחד מהפני'

אא״ כלם ענין מזיגה בסילוק גושל נכך כזו ויסכרו כזו ויסגו ·

כָּל אֶבֶן יְקָרָה מְסֻכָתֶךָ · כלומר מתערבת עמך והנכון
כי הוא משרש שוך מענין הֵסַר מְשׂוּכָּתוֹ ואו״ם שוה בסמך
והם בשין אחד הם כלומר גדרתך היא מאבנים יקרות ·

מסר לִמְסָר מַעַל בַּיְיָ · והנפעל וַיִּמָּסְרוּ מֵאַלְפֵי
יִשְׂרָאֵל · ענינם ענין הנתינה בכל לב והוא שומה
בדשורת אחד דין בדבר
מדברים הן בגוף האדם
עצמו · רז״ל הרגילו הרבה
בזה הענין נתינת האדם

אא״ לא כתגא זה בלשון רק אלו הטכים סמיל וטכיסם כמ׳ ענת מטות ·

עצמו בכל לב במקום סכנה כמוסר עצמו למיתה ראשונים
שהיו מוסרים עצמן על קדושת השם וזולתם הרבה · וכן
אמרו במשנה משה קבל תורת מסיני ומסרה ליהושע ·
ותרגום ויתנהו יי אלהינו
ומסריה ותרגום אשר מגן
צריך בידך דמסר סנאך ·

אא״ כי לא כתגא לשון מתיכה פיתרגם כלשון מסירס רק בסמא סמוך אצל לשון יד ·

מעד וְלֹא מָעֲדוּ קַרְסֻלָּי · לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו ·
וּבַיְיָ בָּטַחְתִּי לֹא אֶמְעָד · והפעל הכבד וּמַתְנֵיהֶם
תָּמִיד הַמְעַד · ר״מ מוה וְהַעֲמַדְתָּ לָהֶם כָּל מָתְנַיִם · על
דרך ההפוך · והתאר לנקבה משלא נזכר פועלו וְרֶגֶל
מוּעָדֶת · והשם נָכוֹן לְמוֹעֲדֵי רָגֶל · כלם ענין השמטה
ותרגום ולא מעדו קרסולי ולא אזדעזען רכובתי ·

מעה מֵעַי מֵעַי אוֹחִילָה · עַל כֵּן מֵעַי לְמוֹאָב כַּכִּנּוֹר
יֶהֱמוּ · מִמְּעֵי הַדְּגָה · וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעוֹתָיו ·
האחד מהם מעי במלת כלי · פרי · שבי · אבל כמעותיו
הוא ממשקל אחר והאחד ממנו מעה · ופירושו וצאצאי
מעיך כצאצאי מעי הים הם הדגים · ואמר כן על דרך
וידגו לרוב בקרב הארץ · ומעים ידוע בדברי רז״ל בא
זאב ונטל את בני מעים והוא כולל האברים הפנים הם
הריאה והלב והכבד · והרד״ק ז״ל הנו קריאתם מעים בלשון
שנים מפני הדקי׳ שהן כפולים ומסובבין · וכן הריאה היא
שתי ערוגות · ומה שאמר הָמוּ מֵעַי לוֹ · הֲמוֹן מֵעֶיךָ
וְרַחֲמֶיךָ · הוא אומר על הלב שהוא בעל המחשבה ולו
תבון התמיה וזולתה · וכן
רבים · וְתוֹרָתְךָ בְּתוֹךְ מֵעָי ·
כאילו אמר בתוך לבי כי
הלב הוא בכלל המעים ·
ואמר המו מעי בלשון

אא״ ובדברי רז״ל קורין המטכא מעות כלשון כקטן גם שחשו בו לשון זכר כמן כותן אדם מעיו ותרגום עשרי גרם מעין:

רבים לפי שהלב עקר המעים תלה המעים בו כי הוא
עקר חיי הגוף אף כי האברים הפנים הסמוכים אליו ·
אבל מֵעַי חֳמַרְמָרוּ · יתכן על הלב כמו שאמר נהפך
לבי בקרבי · ויתכן על הדקין ועל שאר המעים כאילו
נעכרו ונשחתו · ומה שאמר מֵעָיו עֶשֶׁת שֵׁן
אומר על הבטן ולפי שהמעים מכונים לבטן קרא לבטן
מעים וכן תרגום כבטנה במעהא · ר״מ כמעותיו על
אבני החול לפי שבהם אבנים קטנות דמות המעות
הנזכרים בדברי רז״ל מעות
קטנות הולדת זה הרבה
מה שזכרו באזר המטבע
וכן תרגם יונתן כפרודוהי
והם אבני החול שהם
פרודות קטנות ·

אא״ כי פרידה הוא לשון לעו קורין לאבנים פרודי וכן בסנן פירי תרגומו כפרידין וכן סקולי סרס תרגו׳ פרידין סליתין:

מעט חון מהבל ימעט · אל ימעט לפניך · והרביתים ולא ימעטו · וחשם מעט מים בכלי · הלא מעט ימי וחדל · כמעט שכב · כמעט נטיו רגלי · המעט מכם · אבל למקדש מעט · הוא תואר כי למקדש קמוץ ואיננו סמוך ומעט תואר לו · וכן הקבוץ יהיו ימיו מעטים · על כן יהיו דבריך מעטים · וכא השם ולפי מעט השנים · או הוא מקור · והפעל הכבד והממעטים לבלתי רדות בגוים · והמעיטה אתכם · תמעיט מכנתו · פן תמעיטני · תהרבה והממעיט · וכבד אחר ובטלו הטוחנות כי מעטו · והוא יוצא כמשפטו ופירוש כי מעטו הטוחנה כלומר שלא יוכלו השנים לשחוק ולכסוס המאכל כי אם מעט ·

מעך ומעוך וכתות · ושלא נזכר פועלו שמה מעכו שדיהן · ענינם ענין העשוי בענין הסחיטה · ופירוש מעוך שביציו מעוכין ביד · וחניתו מעוכה בארץ · פירושו תקועה ·

מעל מעל מעל בחרם · מעל האחרון שהוא פתוח כולו ומלעיל הוא שם · וגם הראשון הוא מלעיל כפני סמיכתו לשם שהוא מלעיל אבל הראשון הוא חציו קמוץ שהוא פעל עבר · ורבי יהודה כתב כי הראשון מלרע ולא מצאנוהו אנחנו כן בספרי הספרדיים · ומעלה מעל ביי · כי תמעול מעל · במשפט לא ימעל פיו · כי הפריע ביהודה ומעול מעל ביי · ומעל הוא מקור ואפשר שהוא פעל עבר בשקל ולא יכול יוסף כאשר כתב רבי יונה ענינם הכחש והשקר · חשן ואפוד ומעיל · ומעיל קטן תעשה לו אמו · כי כן תלבשן בנות המלך הבתולות מעילים · הוא לבוש נכבד אבל מעילים הנזכרים הנה אינן כתנות המעיל הכתוב בתורה כי זה היה כתנות הכתנות כמו שאמר ועלית כתונת פסים · ות״ת מעילים כרדוטין ·

מען למען אשר יביאו בני ישראל · למען אנפשו · למעני ולמען דוד עבדי · לא למענכם אני עושה · ענינם בעבור · ופירוש כי עמך הסליחה למען תורא · לפי שידעו בני אדם כי בידך כח העונש וידעו כי עמך הסליחה הנה אם חטאו ישובו אליך ויראו ממך שלא יוסיפו לחטוא כדי שלא תענישם ואם ישובו תסלח להם · וכבר כתבתי פירוש הפסוק בשרש ירא · פירוש אחר והלמד בלמען כמו בית בעבור ולא יתכן לומר אותם מבלי הלמד ומבלי הבית · ויתכן לומר כי שרש למען ענה כי פירושו כמו ענין שהוא הסבה והעלה ·

מער במערת אשר בשדה המכפלה · אל מערת עדלם · את המערות ואת המצדות · החפירות תחת הארץ · והביא רבי יונה בשרש זה כמער איש ולויות סביב · ממערה גבע · ואני עתיד לפרשם בשרש ערה בעזרת האל ·

מין מצה תהיה · הוא לנקבה · מצות תאכלו · ידוע · ורבי יונה הביאו בזה השרש כמשפטו באלו המלות הספקיות ואפשר ששרש המלה הזאת נצה כמו מסה ומריבה · או יהיה שרשה מצץ ·

מצץ למען תמצו והתענגתם מזיז כבודה · ענין המציצה ידוע · וכבר כתבתי כי אפס המץ בשרש מיץ ·

מצא מצא חן במדבר · ולא מצאה היונה מנוח · אם תמצאו תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה ומצאתם · ויאמר לא מצאתיה · במוצאכם אותו · נמשך טעמו לחרתו על האלף · כי מוצאי מצא חיים · כי חיים הם למוצאיהם · וישרים למוצאי דעת · ומוצא אני מר ממות · אין בשורה מוצאת · נוחה האלף · כמוצאת שלום · בהראות האלף בתנועתה · ופירוש

אל״ וחתימה על ראב״ע טסטע על כמוגלות סלום סכחם הלף והכי סיא כעה כעכו קמסרס ·

אין בשורה מוצאת אין הבשורה מוצאת לך מקום עתה שתבשר היום הזה · ות״ת לית לך בשורתא מתיהבא לך · מצא נא את החצים · ומצא חן ושכל טוב · מצאת חן בעיני · ומצאו מרגוע לנפשכם · והצרותי להם למען ימצאו · פי׳ למען ימצאו צרות רבות ויאמר כל אחד אוי לי על שברי וגו׳ · ועוד אני עתיד לפרשו בשרש צור · את כל המוצאות אותם · פירוש הקורות המוצאות אותם · אם את כל דגי הים יאסף להם ומצא להם · פי׳ ונמצא להם · או יהיה פירושו ויספיק להם · ופירש בו אאו״ל כן כי כאשר התאוו תאוה צאן ובקר היה להם הרבה אך לא היו יכולים לאכול ממנו עד שיביאוהו לפתח אהל מועד בעבור זריקת הדם והקטר חלבים כמו שכתוב איש איש מבני ישראל וגו׳ · ועוד אם לא היו בני ביתו טהורים לא יאכלו ממנו עד שיביאוהו לפתח אהל מועד בעבור זריקת הדם כמו שכתוב אשר יאכל מזבח השלמים אשר ליי וטומאתו עליו ונכרתה · אמר משה אם צאן ובקר ישחט להם שיוכלו לשחוט בכל מקום ומצא להם באמת יספיק להם כי הרבה צאן ובקר להם וכן אם את כל דגי הים יאסף להם יספיק להם אבל אם זה לא יהיה איך יאכלו בשר שיספיק להם · ענהו הבה״ה היד יי׳ תקצר אני אתן להם בשר שיספיק להם זולת צאן ובקר ודגים · וכן הנפעל בענין הספוק ואל ארץ גלעד ולבנון אביאם ולא ימצא להם · אעפ״כ לא ימלט מזה הענין · את כל התלאה אשר מצאתם בדרך · ומצאוהו רעות רבות · ומצאנו עון · האלהים מצא את עון עבדיך · ולא מצאו להם בן · ואם לא מצאה ידו · והשם על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא · והפירוש על דרך דרשו יי׳ בהמצאו · והנפעל ולא נמצא חרב וחנית · כי נמצאו בעמי · כל נמצאיך אסרו יחדו · פירוש הנמצאים בך · הנמצאים בשושן · בשוא הצר״י במשקל אתם נטמאים · נחבאים במערה · אשר ימצא אתו · אם המצא תמצא בידו · לא ימצא לנו החר · ר״ל לא יספיק · והפעל הכבד וכארח איש ימציאנו · והנה אנכי ממציא את האדם איש ביד רעהו וביד מלכו · ולא המציתי״ך ביד דוד · בא על דרך בעלי ההא בתמורת האלף בהא כמשפט ואת העולה המציאו אליו לנתחיה · כולם ענין המציאה והוא כענין הזמנה · ולפי הענין הזה נוכל לפרש אין בשורה מוצאת · מזמנת כלומר לא יזמן לך שכר בזאת הבשורה ·

מצד והוד אז במצודה · וילכד דוד את מצודת ציון · וכל צביה ומצודתה · כולם ופירושו כל הצובאים והבונים עליה מצודות ללכדה · יי סלעי ומצודתי · וישב דוד במצודה · על שן סלע ומצודה · והקבוץ לבית מצודות · ומבלי ההא וישב דוד במצד · הוקל המם כמם למני ממסך · כי היו ראויות להדגש כמשפט · והקבוץ בלשון נקבות את המערות ואת המצדות · במדבר במצדות · יביאהו במצדות · וכן בא בסמוך מצדות סלעים משגבו · במצדות עין גדי · ובא ובנה עליה מצודים גדולים · כל אלו הרוסים לחם

להם הם ענין המגדלים הגבוהים והסלעים הרמים׃ ומה שאמר וישמע דוד וירד אל המצודה׃ נראה כי היה בסלע ההוא מערה כי ימצאו מערות הרבה בסלעים או המקום שהיה רוד דוד בו היה גבוה מהמצודה וכן ויעלו אותם עמק עכור׃ ירדתי על ההרים׃ כמו שפירשנו ואין וירד כמו ויעלה כאשר חשב רבי יונה כי לא מצאנו שתי מלות במקרא זו הפך זה וזה כנגד זה שיעשו שלום ביניהם פעם אחת ויעלה זה אצל זה או ירד זה אצל זה׃

מצה שתית מצית׃ אך שמריה ימצו ישתו׃ וימץ טל מן הגזה׃ והנפעל ונמצה דמו׃ ימצה אל יסוד המזבח׃ ומי מלא ימצו למו׃ פירוש מי כוס מלא ענינם ידוע בענין המציצה׃

מצח על מצח אהרן׃ השם בצרי׃ מצחך חזק לעמת מצחם׃ על מצחות האנשים׃ ידוע׃ ומצחת נחשת על רגליו׃ טס של נחשת וקראו מצחה שהיה כדמות המצחה שנושאות על מצחן הנערות׃

מצר כל רדפיה השיגוה בין המצרים׃ כלומר בין הגדרים גדר מזה וגדר מזה שלא תוכל לנוס אנה ואנה׃ ובסמוך ומצרי שאול מצאוני׃ וכמו מזמנים זמני׃ ואפשר שיהיה הנפרד מהם מן המצר׃ ויאמר מן מצר מצרים כמו מן ענב ענבים׃ אלא שזה מן הדגושים או יהיה מן המצר שרש אחר יצר או צרר כמו שכתבנו בשרש יצר׃ וכן בדברי רז״ל אילן הסמוך למצר מצרים הרחיב לו וחומה בי דעתם שהם שרש כי אמרו מצר לו מצר ראובן מצד אחר ויתכן להיות שרש מצרים צרר וכן ומצרי שאול מצאתי בפלס ממרי מן שם ממרית׃

מקק ונמקו כל צבא השמים׃ ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה׃ ימקו בעונם׃ ולשונו תמק בפיהם׃ והפעל הכבד המק בשרו׃ והשם תחת בשם מק יהיה׃ ופירושו כי הבשם מחזק הבשר ומעמידו והנה מק הפך׃ שרשם כמק יהיה׃ ובדברי רז״ל מקק של ספרים והוא מה שנרקב מהם׃

מקל מקל שקד׃ מקל תפארת׃ ובמקל יד׃ אלה בצרי׃ ובפתח מקל לבנה׃ ובבינוני ובקבוץ נפל הדגש כי במקלי עברתי׃ ומקלו יגיד לו׃ ויצג את המקלות׃ ואפשר שתהיה המלה הזאת מבעלי הנו״ן והמם נוספת׃

מר כמר מדלי׃ כשפה הנוזלת מן הדלי׃ ויתכן ששרש המלה הזאת מרר מענין ויתמרמר אליו׃ שימי לך תמרורים׃ שהוא ענין הגבהות׃ ולזה הענין נקראת הטפה הנופלת מן הדלי אל הבור כשמעלים הדלי מן הבור מר לפי שנופלת מגבוה׃

מרר מר נפש׃ כי מרים הם׃ צפרדע

ויותר נכון מה שפירשו שהוא כמשמעו לשון מרירות ולפי זה פרשו מרר׃

גדולה ומרה׃ מרה ברעתנה׃ ובא האלף תמורת ההא קראן לי מרא׃ והיא מרת נפש׃ כי מר לי מאד מכם׃ כי רע ומר עזבך את יי׳ אלהיך׃ אך כי מרה נפש כל העם׃ פעל עבר כי הוא מלעיל בשני פשטין׃ ויתכן גם כן כי מר לי פעל עבר לפי שהוא פתח או יהיה שם זולתי תאר ואף על פי שנתארו פעלי הכפל מצאנו פתחים מעשים הם׃ וכן על מר נפשי׃ שם כלומר על שהצלת ממר נפשי׃ וכתי׳ ראוסף על חיי ושוב ממרר נפשי׃ וכן הנה לשלום מר לי מר׃ והשם עם הא הנקבה מרה׃ ובסמוך לב יודע מרת נפשו׃ והריש רגושה׃ והביא רבי יהודה עם זה מרת רוח׃ והיה ראוי להדגש ולהחטף המם והנכון שהוא משרש מרה׃ והשם בתשלום מרור׃ והקבוץ על מצות ומרורים׃ השביעני במרורים׃ ובקבוץ הנקבות כי תכתוב עלי מרורות׃ אשכלות מרורות׃ ומשקל אחר בשברון מתנים ובמרירות׃ ומא בבני תמרורים׃ והתאר וקטב מרירי׃ כמרירי יום׃ פירוש כמו אותם שהם מרירי יום וקשי מזל יהיו מבעתים אותו היום בקללתם׃ ויש מפר׳ כי הכף נוספת כמו כחצות הלילה׃ כמשני גבול׃ וענין וקטב מרירי הזק הזום הדומה לסם המות׃ ומא ומר ליולדתו׃ בפלס מכם׃ ומא כי ישביעני ממרורים׃ והנפעל ימר שכר לשותיו׃ בפלס ותקל גברתה בעיניה׃ והפעל הכבד אמרר בבכי׃ פירוש אמרר נפשי או השומעים׃ וימררו את חייהם׃ והכבד אחר כי המר שדי לי׃ וימר עליו כהמר על הבכור׃ והא בזה הפעל אל תמר בו׃ ולפי שנקשר עם בית הוא בענין תמרד׃ והנפעל בעא ויריחו לא נמר׃ כענין לא נתחלף׃ וכתב אאז״ל מזה אדדה כל שנותי על מר נפשי׃ כלומר אשתעשע כל ימי על שהחליף לי שהוסיף לי בשנותי׃ ואמר יי׳ עליהם יחיו כלומר עתה ידעתי כי על השנים הקצובות לבני אדם כרצונך תוסיף על ימיהם כמו שהוספת לי׃ וכבר כתבנו בו תי׳ בשרש חיה׃ ומא שימי לך תמרורים׃ הם הציונים הגבוהים׃ וכן הכעים אפרים תמרורים׃ כלומר בתמרורים שעשה הכעים השם ית׳ והתפעל בהכפל המם בענין הזה ויתמרמר אליו׃ כלומר גבה והתפלה כנגדו׃ ויתכן הכעים אפרים תמרורים מהענין הראשון ופירושו הכעים אפרים כעס תמרורים׃ והנכון להיות כמר מדלי מזה השרש ויהיה מזה הענין ענין הגבהות ונקרא נטף הדלי כן לפי שנופל מגבוה כמו שכתבנו׃ ישפוך לארץ מררתי׃ מררת פתנים בקרבו׃ וברק ממררתו יהלוך׃ הוא כיס המרה׃ ויש מפרשים כמוהם אשכלות מרורות׃ והפעל הכבד וימררהו ורבו׃ כלומר שהורו הציהם עד המרה׃

מרא שור ומריא׃ וחלב מריאים׃ מריאי בשן ושלם מריאיכם׃ מין ממיני הבקר הגדולים וי״א כי הכפוטמים שבבהמות יקראו מריאים והומה לו בדברי רז״ל אין ממרין את העגלים אבל מלעיטין אותם ואמרו אי זו היא המראה ואיזו היא הלעטה המראה למקום שאינה יכולה להחזיר פירוש שמוריד המאכל בבלעו של עגל במקום שאינו יכול להחזירו מתוך בלעו אלא חשוב הוא כבלוע וזו היא המראה שאסור לעשות בשבת׃ כעת במרום תמריא׃ פירושו תגביה׃

מרג הנה שמתיך למורג חרוץ חדש׃ קרשים נקובים ובהם יתדות של עץ או של ברזל שדשין בהן התבואה׃ ופירוש למורג חרוץ למורג החרוץ כי המורג כמו החרוץ והחרוץ כמו המורג שניהם עשויים לדוש בהם התבואה כי כן מצאנו במקום אחר כי לא בחרוץ יודש קצח ותרגמו יונתן ארי לא במורגי פרזלא׃ אלא שיתכן שיהיה הפרש מעט ביניהם שיהיה האחד גדול מחבירו או משונה בעשייתו׃ והקבוץ נדגש והמורגים וכלי הבקר לעצים׃ והמורגים לעצים׃

מרד הם במלך נבוכד נאצר מרד׃ ושלש עשרה שנה מרדו׃ פירושו ובשלש עשרה שנה׃

בה׳ אל תמרדו · ואתם אל תמרדו · המה היו במורדי
אור · כלומר שהם מורדים באור ואינם מכירים אותו
ויתכן לפרש במורדי אור המ״ם נוספת ושרשו ירד ופי׳
המה היו בירידת האור כלומר לערב ילכו ובחשך לחתור
בקירות הבתים · והשם אם במרד ואם במעל · בשש
נקודות · וכא בן נעות המרדות · והוא מרודים תביא
בית · והשם ימי עניה ומרודיה · כמו כימי עניה ·
זכור עניי ומרודי · ענינם ענין דלות ושפלות ועוד
נכתבם בשרש רוד ·

מרה אשר מרה את פי יי׳ · כי מרו בך · כי אותי
מרתה · ולא מרו את דברו · פירוש תאותות
אשר שם בם כאשר צוה בן היו וכן באו הצפרדעים
והערוב או פירוש ולא מרו את דברו משה ואהרן אשר
שלח על המכות · כי מרו מריתי · מורה ומורה ·
שמעו נא המורים · ותהיין מרת רוח · כל אחת ואחת
היתה מורת רוחם כלומר מחלפת ומשנה רצונם או
יהיה שם בפלס ולדבר על יי׳ תועה · והשם במ״א כי בית
מרי המה · ונם היום מרי שיחי · כי אנכי ידעתי את
מריך · בבגול המ״ם · לשוב לעבדתם במרים · בחירק
המ״ם · והתאר במשקל השם ואמרת אל מרי אל בית
ישראל · וכן אל תהי מרי כבית המרי · הראשון תאר
בשקל פתי והשני שם או יהיה גם הראשון שם ויהיה
חסר · והנבון בו אל תהי איש מרי וכן ואני תפלה
ואני איש תפלה · וכן אך מרי יבקש רע · תאר או שם
חסר איש · והפעל הכבד כי המרו את רוחו · ופירושו
כי המרו משה ואהרן את דבר השם ורוחו כמו דברו
ויבטא השם בשפתיו שלא יכנסו לארץ · המרה בי ·
ממרים הייתם · כמה ימרוהו במדבר · ותמר את
משפטי לרשעה · למרות עיני כבודו · משפטו להמרות ·
וכן למרות עליון בציה · ובהמרותם תלן עיני · דגש
המ״ם לתפארת · ופירושו ובתמורת ההתולים תלן עיני
כלומר באמת ההתולים אינם עמדי אבל בתמורתם תלן
עיני ואני שומר תמיד האמת שהוא תמורת ההתולים
וכבר פירשתי בו פירוש אחר בשרש התל ובשרש לון
כולם ענין שנות וחליף הדבר והמצות · ומן הענין הזה
תרגם יונתן על הארץ מרתים · על ארעא דעמא סרבן ·
ומן הענין הזה את עני ישראל מורה מאד · כלומר
משתנה מאד ומתחלף · ומורה לא יעלה על ראשו ·
הוא התאר ·

מרח ומרחו על השחין ויחי · ענין הבישה והתלול ·
וכן מרוח אשך
שנמרחו אשכיו ונמעכו ·

ס״א רד״ק פירשו ס״ב פרוסים האחד שנמרחו אשכיו פי׳ שכיתשו כאחד וכן דעת רפ״י ופי׳ קצתי פרוש כאשכיו פי׳ שכיתכתו ·

מרט ואמרטה משער
ראשי · ואבה
מהם אנשים ואמרטם ·
אלהיי למורטים · וכל כתף
מרוטה · והנפעל כי ימרט ראשו · והתאר ממה שלא
נזכר פועלו מהדגוש אל גוי ממשך ומורט · על משקל
והסנה איננו אוכל · ענינם נפילת השער או עור הבשר
או עקירתו · ובענין המריקה והעברת ההלודה
חרב הוחדה וגם מורטה · לטבח מרוטה · ויתן אותה
למרטה · והפעל מן הכבד נחשת ממורט · ושלא נזכר
פעלו כמגו למען היה לה ברק מורטה · והיא מרטה ·
והטית בחם תרשה לתפארת ··

מרץ וחבל נמרץ · מה נמרצו אמרי יושר · תקלת
נמרצת · והפעל הכבד מה ימריצך כי תענה ·
ענינם ענין חוזק ותוקף ·

מרק מרקו הרמחים · נחשת מרוק · ושלא נזכר
פעלו מהדגוש · ומרק ושטף במים · והשם
תמרוק ברע · ענין המריקה ידוע · ופירוש ומרק ושטף
במים שימרקהו וישטפוהו היטב · ובדברי רז״ל מריקה
בחמין ושטיפה בצונן ומקצתם אמרו מריקה ושטיפה
בצונן והגעלה בחמין · ומזה נקרא לקישוט הנשים
תמרוק לפי שהוא ממרק ומחכת הבשר ומנקהו · ותתן
תמרוקיהן · ובתמרוקי הנשים · וכן נקרא למים
שנתבשל בהם הבשר מרק לפי שיש בו מריקת הבשר
ואת המרק שפך · ומרק
פגלים כליהם ·

ס״א כן קרי וכתיב פרק וכ׳ ספות יש לדעוב שכתכשל בו הכשר מרק ופרק ויש אומרים כי ספלו והם מתחלפים כדין טומף ·

משש אולי ימשני אבי ·
והוקל גשה נא
ואמשך בני · כי היה ראוי
להדגש · והפעל הכבד
כי משש את כל כלי · ענין המשוש ידוע · ויש לפרש
מזה וימש חשך ·

משה כי מן המים משיתהו · ושם מזה ויזכור ימי
עולם משה עמו · או הוא כמשמעו וענינו
משה ועמו · והפעל הכבד ימשני ממים רבים · ענינם
ענין המשיכה וההוצאה ואבנך משי · פירוש בגדי משי
והוא ידוע ·

משח יען משח יי׳ אותי · דברי הנביא כנגד המשיח
שהמשיח יאמר כן יען משח יי׳ אותי וגו׳ · אשר
משחת שם · ומשחת את חזאל · משחים בשמן ·
למשוח עליהם מלך · למשחך למלך · השי״ן בקמץ
רחב והחית בקמץ חטף · למשחה בהם · לך נתתים
למשחה · כלומר בעבור שאתה משוח וכהן נתתים לך
ולבניך · ואת אהרן ואת בניו תמשח · קום משחהו ·
והתאר הכהן המשיח · בלי משיח · כלומר כך נפל
כאילו לא היה משוח בשמן למלכה · למשיחו לכורש ·
אל תגעו במשיחי · אמר זה על האבות שהם גדולים
ונסיכים כמו המלכים שהם משוחים בשמן · והתאר
אחר ומשוח בששר · בחולם במלם קרוב רחוק ·
והוא כרוב ממשח הסוכך · קומו השרים משחו מגן ·
פי׳ שימשחו עליהם מלך כי כבר מת בלשאצר והמלך
הוא המגן · ויש מפרשים מגן ממש ופירו׳ שימשחו המגן
ויצחצחו אותו כדי להחליק אותו שלא יעבורהו כלי זיין ·
וכך מפרשים בענין הזה בלי משיח בשמן כמו שאמר
כי שם נגעל מגן גבורים ואומר שהיה המגן כאילו לא
נמשח בשמן · והשם שמן המשחה · שמן משחת קדש ·
והנפעל כי נמשח דוד למלך · ביום המשח אותו ·
כולם ענין משיחה בשמן או בזולתו וידוע הוא · ולפי
שמנוי המלוכה והגדולה על ידי משיחה נאמר למנוי אף
על פי שאינו על ידי משיחה בלשון משיחה ומשחת את
חזאל · תמשח לנביא תחתיך · וכן יען משח יי׳ אותי
הם דברי הנביא על עצמו ·

משך ואיש משך בקשת לתומו · אשר לא משכה
בעול · על כן משכתיך חסד · פירוש משכתי
אליך חסד · וכן משוך חסדך ליודעיך · על דרך ויש
אליו חסד · תמשך לויתן בחכה · משכו אותה ואת כל
חמונה · חמ״ם תקרא בקמץ חטף כמשפט הציווי כי ציווי
היחיד משוך בחולם וכן קבלנו קריאתה בקמץ חטף
וכן

וכן מצאתי בספר מדוייק במסורת עליו לית חטף · ובא
(שמות יב) בחירק לגזרת פעל · משכו וקחו לכם צאן · והמם מעמדת
(שופטים ה · יהושע ו) בגעיא · במשכו ברשתו · במשך בקרן היובל · וימשך
האורב · פירוש משך בשופר או משך העם אשר אתו
(שופטים ד) אל העיר · לך ומשכת בהר תבור · פירוש ומשכת העם
אליך בהר תבור ואמר כלשון משיכה כי פירושו תפתיאם
בעל הרחם ותפתם בדברים עד שתביאם למלחמה כי
(שופטים ד) היו מתיראים מפני חיל סיסרא · וכן פירוש ומשכתי אליך
אל נחל קישון את סיסרא שר צבא יבין את רכבו ואת
המונו · כי אמרו כי אצטגניניו ראו מפלתו ומנעוהו
לצאת למלחמה והקב״ה חזק לבו ומשכו אל נחל קישון ·
(שופטים ה) מושכים בשבט סופר · פירוש כי הסופר מושך העט על
(קהלת ב) הספר בכתבו · למשוך ביין את בשרי · לנהגו ולמשכו
(ישעיה יג) ביין · והנפעל לא תמשך עוד · וימיה לא ימשכו · והשם
(תהלים קכו · איוב כח) נושא משך הזרע · בשש נקודות · ומשך חכמה
(תהלים קכ) מפנינים · אבל כי גרתי
משך · הוא שם אומה
(בראשית י) הנזכרת בתורה · ומשך
ותירס · ואמ׳ יוסף בן גוריון
כי הם אנשי טושקנה · והחכם רבי אברהם בן עזרא אמר

[הגהה: יש אומרים שאלו הסכים עם לשון קדיים כי רוב עם שלך האדם כמשיכ׳ סוף קונה:]

(ירמיה ח) מזה סוסים מיזנים משכים היו · מיוחסים אל משך כי
משם יבאו הסוסים האבירים הזכים ומתאוי׳ אל הנקבה ·
ופירוש ומשך חכמה יקר החכמה כי הדבר היקר ימשך
שמו למרחוק וכן משך הזרע כי הזרע יקר לזורעו ואף
כי בארץ הנגב ולטעם זה יאמר על נושא הזרע לזרוע
(עמוס ט · משלי יא) במושך הזרע · והפעל הכבד מן הדגש תוחלת
(ישעיה יח) ממשכה · אל גוי ממשך ומורט ·
(דניאל יא · זכריה ו) משל ולא כמשלו אשר משל · וישב ומשל על
(דברים טו · שופטים יד) כסאו · ומשלת בגוים רבים · משל
(זכריה ט · תהלים סו) בנו גם אתה · ומשלו מים ועדים · מושל בגבורתו ·
(תהלים קה · ישעיה נב) מושל עמים ויפתחהו · מושליו יהילילו · וכבר פירשנוהו
(איוב כה) בשרש ילל · והכבד המשל ופחד עמו · והשם וממשל
(דניאל יא) ממשל רב · המם בחירק · ובתוספת הא או תיו
(בראשית א · מלכים א ט) הממשלה הראשונה · לממשלת היום · לממשלת
(תהלים קמה · ישעיה כב) הלילה · וממשלתך בכל דור ודור · וממשלתך אתן
(תהלים קלו) בידו · והקבוץ לממשלות בלילה · המם בכלם בסגול ·
(מיכה ד · יחזקאל יח) ישראל ממשלות יו · המם בפתח · ולא היה כל המושל
(במדבר כא · ישעיה כח) עליך ימשול · על כן יאמרו המושלים · מושלי העם
הזה · ויונתן תרגמו מתענין הראשון שלטוני עמא ·
(איוב ו · משלי א) והציגני למשל עמים · והשם להבין משל · משל
(שמואל א כד) הקדמוני · והוא סמוך ופירושו משל מושל הקדמוני
או הוא מלא ואינו סמוך
(במדבר כג) והקדמוני תאר לו · וישא
(דברים כח) משלו · למשל ולשנינה ·
(יחזקאל כד) והכבד הלא ממשל משלי
הוא · וענין המשל הוא
דמות דבר אל דבר ויש בו

[הגהה: ויש משל לשון סך דמיוני והוא לקח מלשון מלת הלשון אשר כתוב שמדי וכיוצא אמרים סכסם סם לפי דסיינו מרמעים יגלו רשע ·]

(איוב יג) גם כן דברים סתומים וכן בענין הזה זכרוניכם משלי אפר ·
(תהלים מט · תהלים קמג) והנפעל נמשל כבהמות נדמו · ונמשלתי עם יורדי
(איוב ל) בור · וההתפעל ואתמשל כעפר ואפר · והכבד
(ישעיה מו · ש״ב ח כג) ותמשילוני ונדמה והתאר מזה המשלים לבית אביהם ·
רוצה לומר רומים להם כגבורה כי גבורי חיל המה ובא
בחירק המם כמו עתליה המרשעת · הערים המבדלות ·
(שופטים ה) משק ממשק הרול · פירושו לפי מקומו מוצא
החרולים כלומר שיצמחו שם מפני החרבן ·

ויש מפרשים מלשון שוקק ישתקשקון והצריך לומר
שיהיה המקום מלא חרולים והעובר שם ישמע קול
חרולים נושקין זה על זה בנשוב בהם הרוח ויהיה שרשו
(בראשית טו) שקק · ורבי יונה הביא בזה השרש ובן משק ביתי ·
והנכון היה לכתבו בשרש שקק · ואבא ז״ל כתב משק ביתי ·
וממשק חרול בזה השרש בענין אחר ופירש׳ ענין עזיבה
ופירש בן משק ביתי בן שאעזוב כל אשר לי בידו והוא
דמשק אליעזר וכן ממשק חרול שיהיה המקום נשמט
ונעזב מלא חרולים וזכא על דרך והארץ תעזב מהם
(עמוס ג) ולפי ממשק חרול משמט מלוחין · ובדמשק ערש ·
פירשתיו באות הדלת בן ארבע אותיות ·
(תהלים לב · משלי כו) מתג במתג ורסן עדיו לבלום · מתג לחמור ·
(ישעיה לז) בשש נקודות · ומתגי בשפתיך · שלשתם
ענין אחד ומתג לחמור הוא דרבן הברזל התחוב בקצה
העץ שדוקרין בו החמור למהר · במתג ורסן ומתגי
בשפתיך הוא הברזל הארוך שמשימין בפי הבהמה
להנהיגה והוא שקורין לו
בלעז פרין והוא כמו הרסן
אלא שאינו עשוי ב
(שמואל ב ח) בתבונתו · ויקח דוד את
מתג האמה מיד פלשתים ·
ת׳ תיקון אמתא ובדברי
הימים במקומו ויקח דוד
את גת ובנותיה מיד פלשתים · אולי מתג האמה היא
יכלל לגת ובנותיה ·

[הגהה: בל ספרון הוא קרוב ללשון תרגום ירושלמי מתרגם במתג ורסן בזממא ובפרומביא וכן בכלל רסן ופרומביא דפרומביא והוא מה שמנעט לבל מתרגם ירושלמי פסס׳ עם לשון רומי בהרכב תקונו׳]

(איוב יא · תה׳ יז · בר׳ לד) מתה מתים יחרישו · ממתים ידך יי · מתי מספר ·
(דברים לג · ישעיה ה) ויהי מתיו מספר · וכבודו
מתי רעב · כלום עם כבודו
יהיו רעבים וכבר כתבנו
(ישעיה ג) אותו בשרש מות על דעת המתרגם · מתיך בחרב יפלו ·
(איוב כד · תהלים לח) והשם מעיר מתי · אין מתום בבשרי · מכף רגל ועד ראש
(ישעיה א) אין בו מתום · והמם נוספת בכלם שלשום וענין המלת
הזאת אנשים · ופירוש אין מתום בבשרי לא נשאר בי
צורת אנוש ועוד נכתבנו בשרש תמם וכן מעיר מתים
מעיר שיש בה אנשים הרבה כלומר עיר נושבת ומלת
מתים לא מצאנו היחיד ממנה ומשקלה פנים זנים כי גם
להם לא נמצא יחיד אבל סאים שהוא במשקלם יש לו
יחיד סאה ·

[הגהה: בל שפלת מתי מלל וכו׳ וכקמץ ובלא לנזיע ·]

(ישעיה מ) מתח וימתחם כאהל לשבת · ענין המשיכה והפרישה
וכן בדברי רבותינו ז״ל מקום שנמתח עמר ומזה
(בראשית מב) וימצא הגביע באמתחת בנימן · והאלף נוספת והתיו
לנקבה והיא לסמיכו׳ נהפכת כי מבלי הסמיכות אמתחה
במלם אזרה והצבון כי אמתחת אחד בסמוך ובמוכרת
ודיבורו לכינויים יוביה אמתחתו אמתחתי ואילו היה מן
אמתחת היה התיו רפה והוא חשק ונקרא כן לפי שהוא
נמתח תמיד בכל עת שממלאי׳ אותו כי כאשר הו׳ רק הוא
מאוסף ומקופל יחד ובעת שממלאין אותו מתהין אותו ·
(בראשית מג · בראשי׳ מד) והקבוץ מלא את אמתחות האנשים · בפי אמתחותינו ·
(תהלים קיט) מתי מתי תנחמני · עד
(תהלים ו · שמו׳ י) מתי עשית · למתי
אעתיר לך · ידוע ·

[הגהה: יש הפרש בין מתי סתם ובין עד מתי ובין למתי :]

(שמות כח · שמות יב) מתן מפתנים ועד ירכים · מתניכם חגורים · ותגרה
(משלי לא · שמואל ב ב) בעוז מתניה · מפוזרות על מתניו · וקסת
(יחזקאל ט) הסופר במתניו · פירוש שהיה תלוי באזור מתניו הם
החלצים מקום שחוגרין עליו ·

מתק מתקו לו רגבי נחל · מתקו רמה · פירוש מתק לו הרמה או מתק ממנו פי הרמה · והפועל הכבד אם תמתיק בפיו רעה · והוא על דרך ההשאלה והוא פעל עומד · וכן אשר יחדו נמתיק סוד · והוא פועל יוצא · והשם ומתק שפתים יוסיף לקח · בו נקודות ושא החדלתי את מתקי · חטם בקמץ חטף · ובתוספת מם והכו ממתקים · והתאר מה מתוק מדבש · ויהי בפי כדבש למתוק · פי׳ כדבש שהוא לאדם למתוק כן היתה מתוקה בפי · והתאר בשורק מתוקה שנת העובד · ומתוקים מדבש · ועל דרך ההשאלה ומתוק האור ׃

ואשר הוא בן ארבע אותיות

מהמה חשתי ולא התמהמהתי · לולא התמהמהנו · ראו אנכי מתמהמה · התמהמהו ותמהו ולא יכלו להתמהמה · ואחור נמלט עד התמהמהם · אם יתמהמה חכה לו · ענין כלם ענין עכוב · ופירוש התמהמהו ותמהו התמהמהו במחשבה ותמהו ויהיה בעיניכם פלא ·

נשלמה אות המם

אות הנון

נא דבר נא באזני העם · ענינו עתה וכן כלם · ויש מפרשים אל נא תהי כמת · ענין תחנה ובקשה · ובתוספת אלף אנא שא נא פשע אחיך · אנא יי הושיעה נא · ויתכן כי האלף שרש וכבר כתבנוהו בשרש אן · אל תאכלו ממנו נא · פירוש שאינו מבושל כל צרכו · וכן בדברי רז״ל יוצאין בבצה נא · מאי מצרית נא כל שפורסה ואין הושין נמשכין ממנה ·

אל׳ תמיה לאי למה לא פירש כאן פרש כלם ענין יפוי והוא ספיל אותו בשרש אוה ויותר נכון לכתוב עם שרש נאוי ענינו ועין כפירושי שכתבתי בשרש אוה ·

נאם וינאמו נאם · נאם פשע לרשע · חרבו מאד נאם יי · תשבו אתכם נאם יי ענינם ענין מאמר ומלת נאם הוא שם ואפשר שהוא פעל סמוך אבל וינאמו נאם הוא שם בשקל זבול · ומזה מסיר שפה לנאמנים · והם הצוחים בלשונם ויודעים בחכמת הדבור ·

אל׳ לפי פירוש זה יהיה פירוש שמו בלשון משפטת מן על משקל כמשן עינן בשרש כסס ׃

נאף ועין נואף שמרה נשף · אשר ינאף את אשת איש · והכבד אשר נאפה משבת ישראל · האשה המנאפת · וינאפו את נשי רעיהם · והשם לבלה נאפים · ובהפעל למו חפעל ותאפופיה מבין שדיה · ידוע ·

אל׳ תמיה לאי למה לא פירש כאלף כמו שפירשו רז״ל אין כאלף אלא אשת איש וכן כתוב בכל המקרא ובדלים הבכורים שבלשון בזמנם לא הפקר על כבותיכם כי תזנינה ועל כלותיכם כי תנאפנה ודוק ·

נאץ ותוכחת נאץ לבי · נאצו כל תוכחתי · ועצת עליון נאצו · וינאץ בזעם אפו · והפעל הכבד נאץ יי · נאצו האנשים האלה · ואת אמרת קדוש ישראל נאצו · ונאצוני והפר את בריתי · עד אנה ינאצני · וכל מנאצי לא יראוה · אפס כי נאץ נאצת · ונאץ הוא מקור · והתתפעל עם הפעול מזה הבנין ותמיד כל היום שמי מנואץ · משפטו מתנואץ או הוא מורכב עם פעלו נזכר פעלו כאשר כתבתי בחלק הדקדוק בבנינו בשער הפעלים · והשם יום צרה ותוכחה ונאצה · ומשקל אחר ויעשו נאצות גדולות · בסגול הנון · שמעתי את כל נאצותיך · בקמץ הנון והאלף ענין כלם ענין מיאוס ואשר הם מהפעל הכבד הם קרובים לענין הכעסה וכלם קרובים בענין ·

נאק ונאק נאקות חלל · מעיר מתים ינאקו · וישמע אלהים את נאקתם · ענינם ענין צעקה ·

אל׳ אבל איני נופל אלא על ענין צריחה ולא כן ענין לפסק פסוקו כשרש אנק ·

נאר נאר מקדשו · בחירק · נארת ברית עבדך · בצרי · ענין הרחקה והשלכה מן הלב · ואאל״ פירשם ענין השחתה וכתב עמהם נאור אתה · בשקל יכול · והנפעל מזה אתם נארים · ולולא האלף היה דגש פא הפעל כמו נגשים וכבר כתבנוהו בשרש ארר ·

נבב ואיש נבוב ילבב · נבוב לוחות · כבר כתבתים בשרש ביב ·

נבא ולא קם נביא עוד בישראל · יהיה נביאך · כמו שאמר הוא יהיה לך לפה כמו שהנביא מדבר לעם בשליחות האל כן ידבר הוא בשליחותך מה שתאמר לו כמו שאמר ואתה תהיה לו לאלהים · הרא את לחקת הנביאים · ואקרב אל הנביאה · לפי שהיתה אשת הנביא קראה נביאה · וגם לנועדיה הנביאה · כתב רבי יונה כי הוא כמו הנביא כי אין נועדיה אשה וכתב וכבר אמרו כי הוא שמעיה בן דליה וקראו נועדיה בעבור אמרו לו נועד אל בית האלהים והיה לא יתכן בלשון לעשות הנקבה זכר והזכר נקבה וכבר כתבנו מקצת מן הדומים בן בחלק הדקדוק וכתבנו דעתינו בהם שם ונועדיה היתה אשה נביאת שקר שכרוה סנבלט וטוביה להפחיד נחמיה וכן שכר נביאי שקר אחרים להפחידו כמו שאמר וליתר הנביאים אשר מיראים אותי · והנפעל ממנו יקם יי את דברך אשר נבאת · ונכתב ביוד מדוע נבית בשם יי · הנבאתי כאשר צויתי · על יד אסף הנבא · ולעתים רחוקות הוא נבא · בן אדם הנבא אל נביאי ישראל הנבאים · בקמץ ושאר נבאים הנבאים בשוא · אשר שלחו יי שם להנבא

אל׳ ורש״י כתב שהכילה הוא פלגש כי שמתי ואין המפרשים מודים לו ·

אל׳ ככילה אומרים מסורת ס׳ מפים שנקראה כל אשת נביא בפסוק פרים דסרס שלדה כותריה ואקרב אל הנביאה ·

לחנבא · הנבא בן אדם · והמקור בתוספת ה״ו איש מחזותו בהנבאותו · ובא הבנין הזה בלשון נפעל לפי שענינו קיבול הנבואה מהאל ולדבר בה אל השלוח אליו יחיד או רבים · וההתפעל הנה מתנבאים · ויתנבאו עד לעלות המנחה · הנבאו בבעל · משפטו התנבאו · וכן והנבאתי כאשר צוני · משפטו התנבאתי · המתנבאות מלבהן · ויתנבא בתוך הבית · תרגומו ואישתטי בגו ביתא · ובא דרך מלרע · והתנבירת עמם על דרך בעלי ההא · וכן ויכל מהתנבות ·

גה״ה: כן רוב לשון נבואה שקר כי בלשון התפעל על דרך התפעל תוספת והוק ·

נבח לא יוכלו לנבוח · צעקת הכלבים תקרא נביחה ·

נבט תבט לארץ · הנון שרש והוא פעל עבר מהדגש ויש שהוא נפעל והבנין האחר לא הביט און ביעקב · והביטו אחרי משה · והבטת צר מעון · הבט נא השמימה · אל תביט אחריך · המביט לארץ ותרעד · והביט אל עמל לא תוכל · מהביט אל האלהים · ומקור אחר בצרי הבט ימין וראה · והשם הנה כוש מבטנו · מכוש מבטם · בפתח השם · ועקרון כי הוביש מבטה · השם בסגול עניגם ענין ההשגחה ·

נבל נבל ציץ · פעל עבר בפלס יבש חציר · אבלה נבלה הארץ · נבל תבול · כנבל עלה מגפן · וציץ נובל צבי תפארתו · והיתה ציצת נובל · ובנבלת תאנה · ותתאר והעלה נבל · באלה נובלת עליה · פירוש נקראת האלה נבלת לפי שעליה נובלים ופירוש נובלת מצד עליה · ועל זה הדרך מגולחי זקן שוקנם מגולח · וקרועי בגדים שבגדיהם קרועים · וכן תגור כלי מלחמה שמתניהם חגורים בכלי מלחמה · וכן והלקה אשר לא תמטיר עליה תיבש שיבש עשבה · וכן העיר היוצאת אלף כי אנשי העיר הם היוצאים · וכן ותבא העיר במצור · ואם לא תשלים עמך ועשתה עמך מלחמה · והרומים לחם · והכבד ונבל כעלה כלנו · בא הקמץ תמורת הדגש כמו שבא נכם בן ויזר יעקב נזיד · משפטם ויזד ונבל בדגש עין הפעל ועיקרם ויזיד ויגבל או יהיה מבנין נפעל ועקרו ונגבל · ובהעדר נון השרש הוטלה תנועתה על נון הנוספת כמשפט · כלם ענין נפילה · ומזה נקרא לאדם הפחות והנופל נבל כי נבל נבלה ידבר · כאחד הנבלים · כדבר אחת הנבלות · ענין הכל נפילה וירידה · ונאמר מן הענין הזה · אם נבלת בהתנשא · ופירוש הפסוק אם נפלת מגדולתך היה בהתכבד והתנשא שלא תשאל מן הנבלים ומאנשים שאינם ראוים לשאלתך כלומר חוקר נפשך אף על פי שנפלת כמו שהיית יקר קודם לכן והזהר משאול אנשים שאינם ראוים ומעשות דברים המגנים לך והוא שאמר ואם זמות יד לפה כלומר אפי׳ אם חשבת לשאול שים יד לפה שלא לשאול ושלא לעשו׳ דבר שאינו ראוי לך לעשות · ומזה עוד לבלתי עשורת עמכם נבלה · כלומר דבר מגונה ומגנה · וכן ונבלת שקוציהם · כפור גילוליהם · ומזה אגלה את נבלתה · והכבד אל תנבל כסא כבודך · כלומר אל תפחיתהו ואל תורידהו · וינבל צור ישועתו · הורידהו מגדולתו לפי מחשבתו ולפי מעשיו · והשלכתי עליך שקוצים ונבלתיך · כלומר אשימך כפורה ומגונה · או פירושו כנבלה המושלכת · ומזה נקראת הגויה המתה הנופלת נבלה והלב נבלה · נבלתי יקומון · פירוש עם נבלתי יקומון מת יך · ומשקל אחר או בנבלת חיה טמאה · לא תלין נבלתו על העץ · או הם משקל אחד ופעם ישתנה ופעם לא ישתנה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק בשער השמות · וכן נאמר בלשון נפילה על הנבלה המתה ויסר לראות מפלת האריה · אם כן נבלה היא מענין נפילה · נבל יפלא יין · ואחד נושא נבל יין · בשש נקודות ויש ספרים בחמש נקודות פירוש נאד העור או כד היוצר כי כן כתוב ושברה כשבר נבל יוצרים · ונבליהם ינפצו · לנבלי חרש · נבל ותוף · בנבל וכנור · בנבל עשור · בחמש נקודות אבל בכלי נבל סגול והמסורת עליו לית סגול והד והיה כנור ונבל · עלי עשור ועלי נבל · ובכנורות ובנבלים · הוא כלי מכלי הזמר · מכלי האגנות ועד כל כלי הנבלים · תי מבחני׳ לבשי אימורא ועד כני לוי אחוי נבליא · ונבלי שמים מי ישכיב · פירוש נאדי שמים · וכן ויהי המבול כי משפטו מנבול ·

הגה״ה: אין דעתי נוטה פה פיסיס ככל וכמל מבין אחד ואין ככל אלא לשון פיסיס ולשון כבילם כמלא טיים והוה כן בהמה כן אדם והא׳ סלין מפל לשון כבילם על נויות אל מות רק בבלא מת מיתה עניו כמון כבלת איש האלהים לא תלין כבלתו ודומיהן אך קשה לי על כבילתי יקומון שהוא מדבר מענין תחיית המתי׳ ואין כאן הככי לתנטש כנדיקים וטפורי׳ מוכחי שמד כלשון נבילה ולות אל כספסי׳ ואין פעל לי קטעם ·

נבע נחל נובע · והשם מבוע ובצמאון למבועי מים · ועל מבועי מים ינהלם · נביעת המים היא יציאתם מהמקור · ותשבר כד על המבוע · הכד הוא הגרת והמבוע הוא הגבר שהגרה סמוכה עליו לפיכך אמר ותשבר כד על המבוע והגבר הוא מקור הדם לפיכך קראו מבוע · וכן נקרא הדבור בלשון הזה לפי שהוא יוצא מהפה כמים מהמקור · יום ליום יביע אומר · הנה יביעון בפיהם · אביעה חידות · תביענה שפתי תהלה · וכן יבאיש יביע שמן רוקח · אומר כי הזבוב יבאיש שמן רוקח ולא יפסק הבאוש כי בכל עת יביע הזבוב הבאוש ויוציאו · ור׳ יונה פירשו בענין הדבור כלומר מרוב באושו כאלו ידבר ויכריז על באשו בחוץ ובא על דרך ושמן ימינו יקרא · והרב כבי יצחק אבן גיאת פירשו מענין אבעבועות ומשרשו כי כתב כי הוא מבנין הכבד מפעלי הכפל כי כאשר יבאיש השמן יעשה אבעבועות ·

נגב מלך הנגב · בשש נקודות · ספונה ונגבה הוא דרום · כי ארץ הנגב נתתני · פירוש ארץ חרבה ותרדה · וכן כאפיקים בנגב · כסופות בנגב · משא בהמות נגב · ותרגום חרבו מפני האדמה נגיבו אפי ארעא · וכן בדברי רז״ל מנגבן והן טהורין · וזולת זה נשתמשו בלשון הזה הרבה · ויהוד קם מאצל הנגב · על נגב יהודה ועל נגב הירחמאלי ואל נגב הקיני · אל נגב ואל צקלג · יתכן בכלם שפירושם המדבר ומקום החרב והיבש או פירושם הדרום · וכן ערי הנגב סגרו · או יהיה פירוש אלה ארץ מישור כי גם המדבר הוא מישור והדרום עצמו נקרא על כן נגב לפי שיש בפאת הדרום הרבה חרבה ואין בה ישוב כמו בשאר הפאות מפני החמימות ·

נגד מי הגיד לך · את מי הגדת מלין · במו אל מי · הגדתי היום ליי אלהיך · כלומר אספר ואקרא הדברים

הדברי לפניו ואתן לפניו הראה כי באתי אל הארץ אשר
נשבע יי לאבותינו לתת לנו · ובעל כנפים יגיד דבר · בצרי
וביום חמשך · ובן ותגיד לבני ישראל · הגיד הגיד למלך ·
מנות סולחתו · ואתם הלא תגידו · הגידו והגידנו ·
פירוש הגידו עליו דבר שקר הגידנו למלך כמו שאמר
לכו ונכהו בלשון · ושלא נזכר פועלו והגד לך ·
הגד הגד לי · הגד מקור ענין כלם ענין ספור אלא שענין
ההגדה יבא גם על ההדשות ולא כן ענין סיפור אלא על
הדבר שנעשה או נאמר · נגד יי משיחו · בשש נקודות ·
כאין נגדך · אעשה לו עזר כנגדו · כלומר שתהיה לפניו
ולעומתו תמיד לשרתו והכף כבף בחיום · כי הכעיסו
לנגד הבונים · הלמד כלמד לעומת ולמד לנוכח יאמר
עם הלמד ובלתי הלמד · ובתוספת הא נגדה נא לכל
עמו · אותיות הוא במקום למד השימוש כלם ענינם
לעומת וכאשר המלה הזאת עם מם ענינה מרחוק
כמו ותשב לה מנגד · מנגד נגעי יעמדו · כלומר רחוק
לעומתי כנחי ולא יקרבו אלי לפקדני · ואתה תתיצב
מנגד · ומה שאמר ויעמדו מנגד מרחוק · להורות על
המרחק יותר או תוספת ביאור · ומן הענין הזה נקרא
ראש העם נגיד ואתה תהיה לנגיד · כפני שהעם שמים
פניהם תמיד ופונים אליו בכל עניניהם · נגיד חסר
תבונות ורב מעשקות · מסוף הפסוק למדנו פי' תחלתו
כי הוא חסר מלת ימות וסמך הכתוב על המבין כי מצאנו
במקומות רבים במקרא חסר ענין מהפסוק לפי שהוא
מובן ממנו וכן הוא משפט הפסוק נגיד חסר תבונות ורב
מעשקי' ימות בקוצר ימים ושונא בצע יאריך ימים · ורז"ל
פירשו מלשון תרגום בשני ענינים · משכו תרגומו
נגידו · כלומר ימשך מן העולם מי שהוא רב מעשקות
אך שונא בצע יאריך ימים ויותר טוב מזה מלשון ויגע
ואיתנגיד כלומר ימות קודם זמנו · וכן נקראו מזה
הדברים הטובים והחכמות נגידים מפני שהכל פונים א
אליהם מפני חשיבותם שמעו כי נגידים אדבר ·

נגה ועל דרכך נגה אור · ולא יגה שביב אשו ·
והשם ונגה כאור תהיה · ונגה לו סביבי ·
ומנו לנגוהות באפלות נהלך · כפלם בארץ נכוחות
ישל · והכבד ויי יגיה חשכי · וירח לא יגיה אורו ·
ענינם ענין זוהר ·

נגח וכי יגח שור איש · והכבד ובקרניכם תנגחו
כל הנחלות · בהם עמים ינגח · בך צרינו
ננגח · מנגח ימה וצפונה ונגבה · והתאר ואם שור נגח
הוא · והתפעל ובקשת קץ יתנגח עמו מלך הנגב ·
ענינם ענין ההדיפה והמכה בקרן ·

נגל שלחו מגל · משפטו מגל והדגש לחסרון
הנון וכן יקרא בערבי מנגל בנון וכבר
כתבנוהו באות המם ·

נגן קדמו שרים אחר נוגנים · השרים הם בפה
והנוגנים הם ביד בכלי פי' קדמו שרים ואחריהם
נגנים · והכבד ונגן בידו וטוב לך · והיה כנגן המנגן · מנגן
בנבור · והשם נגינה · למנצח על נגינת לדוד · התיו
מקום הא · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק ·
והקבוץ ונגינותי ננגן · ואני מנגינתם · ענין הניגון
ידוע והוא באחד מכלי הזמר ·

נגע החיל אשר נגע אלהים בלבם · עד יעזר · א"א הכ לשון מיתה כבנין הקל הוא לשון מיתה ממש שוקל כלעו ותה סה' כבנין השול הוא לשון הכאה וכול כלעו ;

נגעו · כאשר לא נגענוך · פירוש להרע · וכן
לבלתי נגעך · הנוגע באיש הזה · להרע לו · לא
תגע בו יד · מאנה לנגוע נפשי · על כן לא נתתיך
לנגוע אליה · ולא יוסיף עוד לגעת בך · הלא בגעת
בה · גע בהרים ויעשנו · והפעל הכבד שאינו יוצא עד
לשמים הגיע · מגיע השמימה · עת הזמיר הגיע · אעפ
כי לדקות העין כל הפעיל הוא יוצא · ואשר הוא יוצא
והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסודו · והגעתם אל
המשקוף · ותגע לרגליו · ויגע על פי · המלאך הגיע
הרצפה על פי · וישלח יי את ידו ויגע על פי · פירוש
הגיע ידו על פי · ואם לא תגיע ידו · כלומר שלא תגיע
ידו לממון שיקנה בו שה · ופי' רז"ל אין לו ללוות ולא
לעסוק באומנותו ואפילו היה לו השה או דמיו ולא היה
לו הוצאת הדרך מביא קרבן עני שנאמר די שה ענינם
ההשגה וההקרבה · והוא נגוע מכה · ואהי נגוע כל היום ·
והשם נגע צרעת · איש נגע לבבו · בסגול הנון · נגעים
גדולים · והפעל הכבד כי נגעו יי · וינגע יי את פרעה ·
ושלא נזכר פעלו כמו ועם אדם לא ינגעו · והנפעל
מזה הענין וינגעו יהושע וכל ישראל · כלומר הראו
עצמם שהיו כנגועים ומוכים כי היו נסים לפניהם כדי
להתיקם מן העיר ויתכן לפרשו שהיו כן נגועים כי אחר
שהיו נסים לא יתכן שלא היו נגועים שהרי לא היו
משיבים מלחמה לרודפים אחריהם ואילו היה פירושו
שהראו עצמם נגועים מבלתי שהיו נגועים היה אומר
בלשון התפעל ויתנגעו כי כן המשפט ·

נגף ונגפו אשה הרה · וכי יגוף שור איש · כי אם
יי יגפנו · נגוף ורפוא · ויגוף יי את הילד אשר
ילדה אשת אוריה לדוד ויאנש · פירוש נגפו בחולי
קשה · לנגוף את מצרים · כלם פעלים יוצאים · והעומד
פן תגוף באבן רגלך ·
ורגלך לא תגוף · והנפעל
כי ינגף לפני ישראל · פתח
והוא נפעל עבר · אך נגוף

א"א הכ בספרים אינה לנוכח קוטר רק לנקבה נסתרת כי רגל לשון נקבה ;

נגף הוא · יתנך יי נגוף · קמוצים והם בינונים · בהנגף
עמך ישראל · והתפעל ובטרם יתנגפו רגליכם על
הרי נשף · והשם ולא יהיה בכם נגף · בשש נקודות ·
ומנו ויהי אחרי המגפה · את כל מגפותי · כולם ענין
הדחיפה והמכה יש מהם במיתה ויש מהם בלא מיתה ·

נגר עיני נגרה ולא תדמה · ידי לילה נגרה ·
כבנין נפעל · ומן נגרות ביום אפו · וכמים
הנגרים ארצה · ויש מפרשים מזה פרץ נחל מעם גר ·
והכבד והגרתי לגי אבניה · והגר מנה · יגירהו על ידי
חרב · ותגר את בני ישראל על ידי חרב · כמים מגרים
במורד · ענין ההתכה וההגרה · ומה שנפל מזה הלשון
ברמז כמו עיני נגרה · וכדם כמו ותגר את בני ישראל ·
יגירוהו על ידי חרב · וכמים כמו כמים מוגרים במורד ·
וכמים הנגרים ארצה · וכיין כמו ויגר מזה · הוא ענין
ההתכה כמשמש · וכן ידי לילה נגרה · ר"ל מכתי נגרת
על דרך ויתכו כמים שאגותי · ומה שאמר באבנים
ובכמותם הוא בענין הגרת הדבר וגלגולו מגבוה לעמוק ·

נגש ויגש אליו יהודה · ותגשן השפחות ·
גש הלאה · ובפתח גש פגע בו · גשה לי
ואשבה · גש שמה בעבורי שאשב בריות כי צר לי המקום ·
וכן גש הלאה כי אם שהוא רחוק ממקום המדבר הוא
קרוב אל המקום האחר · גשו נא אלי ויגשו · גשי הלום ·
לגשת

לגשת אלי · עד גשתו עד אחיו · אל תגש בי כי קדשתיך ·
ותנפעל יען כי נגש העם הזה · כן כתבו רבי יונה וכן
במקצת הספרים והמסורת לית בספרא · ועוד מסור אחר
נגש ונגש ד וסי ואיש ישראל · וחברו · ירחבו · נענה ·
אם כן לפי המסורת יען כי נגש בשין כי אלה הארבעה
לבד הם בסין ובמקצת הספרים ימצא יען כי נגש בסין
ודעת המתרגם כן שתרגם חלף דאיתרברב עמא הדין ·
תגש משה לבדו · ואחרי כן נגשו כל בני ישראל ·
ונגשה יבמתו · וגם הכהנים הנגשים אל יי · וההתפעל
התנגשו יחדו פליטי הגוים · והכבד ויגישו אותו ·
ויגש לו ויאכל · ורבי יונה כתב לא תגיש ותקדים בעדינו
הרעה · פעל עומר ויתכן לפרשו יוצא כחבריו ר״ל תגיש
האויבים ותקדים בעדינו · ושלא נזכר פעלו לא
לנחשתים הגשו ·

נגש נגש את הכסף ואת הזהב · לא יגש את רעהו
ואת אחיו · וכל עצביכם תנגשו · איך שבת
נגש · והנגשים אצים · והנפעל ונגש העם איש באחיו
ואיש ברעהו · ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ·
נגש והוא נענה · יען כי נגש העם · כלם ענין לחץ ·

נד קמו נד אחד · נצבו כמו נד · ענינם ענין קבוץ
ביחוד כענין גדיש
ואפשר שהמלה מנחי
העין ·
א״א ואונקלוס ורש״י ור״א כ״ע שלשתם פירשוהו כמו חומה ·

נדד כי נדדו מפני · נדדה שנת המלך · ותדד
שנתי מעיני · ידוד מפך · מלכי צבאות ידודון
ידודון · ולא היה נודד כנף · הם הוא פועל עומר ·
ופי׳ אין נודד מצד כנפו כמו כאלה נובלת עלית שפי׳
מצד עלית או נופלת מלת נודד על כנף כלומר אין כנף
נודד · ורבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירשו פעל יוצא ·
והשם ארחים נודד · בחלם · ושבעתי נדודים עדי נשף ·
בשורק · והוא ומנדד ערב · משפטו בתשלומו מנדד
בפלס משקל · והפעל הכבד ומתבל ינדחו · ושלא
נזכר פעלו ממנו ידד בחזיון לילה · ורבי יהודה הביאו
בסדר פעל הקל דומה כי ספרו שלמד בו השנהו שמצא
ידד הויו בחירק ואם היה בן היה סהקל אבל אחר
שמצאנו בכל הספרים הו״ד בקבוץ שפתים הוא משלא
נזכר פעלו בלי ספק · ובכבד אחר שמש ירחה תודד ·
וכן כתבו רבי יונה לפי שהוא פתוח ואילו היה מנחי העין
היה בצרי כמו כאשר כונן · ואא״ז ל כתבו פעל שלא
נזכר פעלו מנחי העין כמו באין תהומות חוללתי עמודי
שמים ירופפו · ביום הבראך כוננו · ויפה כתב לפי
שהוא פעל עומר וכלם ענין התנועה וההרחקה · ומזה
השרש והענין בימי נדת דותה · בנדת עמי הארצות ·
והדוה בנדתה · בימי נדה לא זרק עליו · והוציאו את
הנדה מן הקדש · כלומר הטומאה · והכם לנדה יהיה ·
על כן נתתיו להם לנדה · שירחקו ממנו וילכו בגלות ·
והתאר נדה היא · ארץ נדה · ענין הכל הריחוק
ונקראו מי נדה לפי שהיו המים לצורך הרחוק והוא
הטמא ·

נדב אשר ידבנו לבו אותם · אשר נדבה רוחו
אותו · אשר ידבנו לבו · והתאר נדיב
נדיבות יען · כל נדיב לב · להושיבי עם נדיבים ·
ורוח נדיבה תסמכני · תרדוף כרוח נדיבתי · יתכן
לפרשו על הנפש כמו שנאמר במקום אחר ורוח נדיבה
תסמכני כי הנפש בעלת הנדיבות או אמר כן על מעלת
יתידה הראויה לבא כמו שאמר ונעב עברה ישועתי ·
נדיבות יען והוא על נדיבות יקום · פירוש מעלות
נדיבות ובעבורם יקום · והשם נדבת ליי · גשם נדבות ·
נדבות פי רצה · וההתפעל אני ביושר לבבי התנדבתי ·
המתנדבים בעם · לבד על כל התנדב · נכפלו בו
מלות השמוש שלא לצורך כי היה מספיק באמרו
לבד או על אבל הוא תוספת ביאור וכן משפט לשון
הקדש בהרבה מקומות במו המבלי אין קברים ווולת
זה הרבה וענין הנדיבות ידוע והוא מי שנפשו רחבה
לתת משלו במקום ראוי ובפני הראוי לו ·

נדה המנדים ליום רע · אחיכם שונאיכם מנדיכם
ענינם ענין ריחוק ואפשר שיהיה מזה השרש
נדת היא · והדגש לחסרון נון השרש ועקרו נגדה
בפלס נעלה · ועל לכל זונות יתנו נדה · בשש נקודות ·
ובנון תמורת ההא או
היא נוספת ואת נתת
את נדניך · והוא מתן
הזונות ·
א״א ומזה קראו רז״ל לחם סתבנים האשה לבעלה משות או מעלעלין כדוכיא ·

נדח לבלתי ידח ממנו נדח · לנדוח עליו גרזן ·
אפשר שיהיה לנדוח פעל יוצא או יהיה עומד
והוא נופל על הגרזן · והנפעל ממנו נדח ותושיה
נדחה ממני · ונדחה ידו בגרזן · לבלתי השיב המלך
את נדחו · אם יהיה נדחך · או את שיו נדחים ·
נדחי עילם · ובא ברפיון עין הפעל נדחי ישראל יכנס ·
ואפשר שיהיה תאר קל עם שמוחי לב ישרי לב ואפשר
גם כן להיותו נפעל משרש דוח ושם כתבנוהו ·
והפעול מהדגש ואפלה מנדח · פירוש ואל אפלה
מנדח · ובכבד אחר והדיח עלינו את הרעה · והיה כצבי
מדח · למען הדיחי אתכם · להדיחך מן הדרך ·
וידיחו את יושבי עירם · והשם מדוח · והקבוץ משאות
שוא ומדוחים ·

נדן וישב חרבו אל נדנה · פירוש אל נרתיקה
והוא התער שהחרב נתון בתוכו וכן בלשון
ארמית אתכרית רוחי אנה דניאל בגו נדנה · ויש מי
שפירש מזה הענין לא ידון רוחי באדם · שהגוף לרוח
כנדן ויהיה מזה השרש גם כן והנון תמורת הדגש והיה
ראוי להיות ידון בפלס יגוש · כמו ויגר יעקב נדר שכמא
בו הנון תמורת הדגש · ואת נתת את נדניך · פירשתיו
בשרש נדה ·

נדף אשר תדפנו רוח · אל ידפנו לא איש ·
כהנדוף עשן תנדוף · והנפעל העלה נדף
תערוץ · בקש נדף קשתו ·
ומלרע כהנדוף עשן יא
שהוא מקור מבנין נפעל
והראוי כהנדף ויש אומרי
א״א ובמסורת כדף ס׳ קמץ לפי שהם תילים ול׳ בפתח כדף וליכנו לפי שסוף עבר ·
שהוא מקור מבנין הפעיל ואני מתכתיו בשער הפעלים
הפעל ומבנין הפעיל וכן כהתוך כסף והענין הזה כענין
דחיפה ·

נדר כי נדר נדר עבדך · איש כי ידור נדר · וידר
יעקב נדר לאמר · וידרו נדרים · וכי תחדל
לנדור · ונדר חמשה מהם בחמש נקודות והשאר בשש
נקודות כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ענינם ידוע ·

נהה ונהת נהי נהיה · נחה על המון מצרים · והשם
אל יודעי נהי · והוא נהי נהיה · בפלס שמלה ·
ויש לפרש נהיה משרש היה מענין נהייתי ונחליתי ·
והוא

(יחזקאל ז · יחזקאל כ״ז) וסא ולא נה בהם · ומא ותשאו אליך בניהם קינה · והוא בפלס אף ברי יטרית עב משרש רוח בניהם בפלס בפיהם ונה בא בפלס שר מן שרד כי זה אמם שהוא מנחי הלמד הנה בא כפול העין או הלמד כשאר הכפולי׳ ועקר נה צהה בפלס נגה ונפל אחר מהאין להקל במנהג כל הכפולים · ובמלת בניהם חיוד הנחה תמורת ההוא עין הפעל ואעפ שאין מנהג ההא להיות נעלמת כהיותה פא הפעל ועין הפעל כי אם כהיותה למד הפעל באה במלה הזאת נעלמת בעבור התחברה עם הא׳ מם הכינוי אבל באמת היה אפשר לומר במם הכינוי לברה בלא הא נהם בפלס קום · ורבי יהודה ורבי יונה שמו נה בהם · ותשאו אליך בניהם · משרש נהה והנכון בעיניה שכתבתי בהם לפי ענינם אבל לפי דרך הדקדוק הנכון מה שכתבו הם ענינם ענין קינה ופי׳ ולא נוה בהם לא ישאר מי שיבכה ויקונן עליהם ויתרגם ולא מבני בניהון ·

(שמואל א׳ ז) ויתכן להיות מן הענין הזה וינהו כל בית ישראל אחרי יי׳ · כלומר שהתאבלו על מעשיהם הרעים ושבו אחרי יי׳ או יהיה רענהו כמו ויאספו ותרגום ונקוו אליה כל הגוים ויתנהון לסגדא בה כל עממיא · ויהיה מזה הענין גם כן ולא נה בהם כענין שאמר לא מהם ולא מהמונם ר״ל ולא מנה שבהם כלומר לא מקבוץ שבהם ·

(איכה ג׳ · תהלים פ׳) (בראשית ל״א · קהלת ב׳) (דה׳ א׳ י״ג · ישעיה ס׳) (מלכים ב׳ ט׳ · מלכים ב׳ ט׳) (שמואל א׳ ל׳)
נהג
אותי נהג ויולך · נוהג כצאן יוסף · וינהג את כל מקנהו · ולבי נוהג בחכמה · כלומר נוהג עצמו בחכמה · והוא ואחיו נוהגים בעגלת · ומלביהם נהוגים · נהג ילך · כי בשגעון ינהג · פי׳ ינהג מחנהו · נהגו לפני המקנה ההוא · ופירוש נהגו על הצאן והבקר שוכר כלומר הכל כמו שלקח דוד הכל נהגו ולא הניחו דבר שלא היה להם פחד ומקצתם הלכו לפני המקנה ואמרו זה שלל דוד · והכבד ינהג רוח קדים · ותנהג את (שמות י׳ · בראשית ל״א) בנותי · מנהגות בקול יונים · פי׳ מנהגות אותה וקולן (נחום ב׳) בקול יונים וכלם פעלים יוצאים · והשם כמנהג יהוא (מלכים ב׳ ט׳) בן נמשי · ענינם ידוע ·

נהל
(שמות ט״ו · ישעיה מ״ט) נהלת בעזך · ועל מבועי מים ינהלם · (ישעיה נ״א · דה״ב ל״ב) אין מנהל לה · וינהלם בלחם · וינהלם מסביב · כלומר נהלם בחסדו שלא פחדו מכל סביבם · (בראשית ל״ג) וההתפעל אתנהלה לאטי · ענינם ענין נוהג · ובכל (ישעיה ז׳) הנהלולים · מין ממיני העצים השפלים והפחותים ואדני אבי ז״ל כתבו משרש הלל והנון נוספת וכן תרגם יונתן ובכל בתי תושבחתא ·

נהם
(משלי ה׳ · יחזקאל כ״ד) ונהמת באחריתך · ונהמתם איש אל אחיו · (ישעיה ה׳ · ישעיה ה׳) ישאג כפירים וינהום · וינהום עליו ביום ההוא · והשם נהם ככפיר (משלי י״ט) אימת מלך · ומשקל אחר
(תהלים ל״ח · ישעיה ה׳) שאגתי מנהמת לבי · כנהמת ים · ענינם כענין שאגה ·

נהק
(איוב ו׳ · איוב ל׳) הינהק פרא עלי דשא · בין שיחים ינהקו · ענינם ענין המית ·

נהר
(ירמיה ל״א · ישעיה ב׳) ונהרו אל טוב יי׳ · ונהרו אליו כל הגוים · (ירמיה נ״א) ולא ינהרו אליו עוד גוים · ענינם ענין מרוצה אל החפץ · ומזה הענין נקרא הנהר לפי שהוא מקום (תהלים מ״ו · יהושע כ״ד) מרוצת המים נהר פלגיו · בעבר הנהר · והקבוץ מקום (ישעיה ל״ג · איוב כ׳) נהרים יאורים · נהרי נחלי · סמוך על סמוך וכבר כתבנו הדומים לו בשרש באר · ובקבוץ הנקבות ועל (תהלים כ״ד · תהלים ע״ח · תהלים קל״ז) נהרות יכוננה · ויורד כנהרות מים · על נהרות בבל · (שמות ז׳ · תהלים ל״ד) על נהרותם · הביטו אליו ונהרו · אז תיראי

(ישעיה ס׳ · ישעיה ב׳) ונהרת · ויש מפרשים בזה ונהרו אליו · והשם ואל תופע (איוב ג׳) עליו נהרה · ענינם ענין אורה ותרגום אור נהורא · ומזה (שופטים ו׳) הענין המנהרות אשר בהרים · והם המערות ובנה אותם בלשון אורה כנגד החלון שיבנם מבנו שמה האורה כמו (ישעיה י״א) שכנה גם כן בזה הענין · ועל מאורת צפעוני ·

נוא
(במדבר ל׳ · במדבר ל״ב) ואם הניא אביה אותה · ולמה תניאון את לב (תהלים קמ״א) בני ישראל · שמן ראש אל יני ראשי · נכתב בלא אלף וכתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · והשם (במדבר י״ד · איוב ל״ג) וידעתם את תנואתי · תנואות עלי ימצא · ענינם ענין שבר הדברים והמחשבות וביטולם ·

נוב
(תהלים ס״ב · תהלים צ״ב) חיל כי ינוב · עוד ינובון בשיבה · ויש לפרש (זכריה ט׳) מזה ותירוש ינובב בתולות · ופירוש הפסוק כי מה טובו ומה יפיו רוצה לומר מה טוב הדגן והיין שיגדל אותם בחורים ואותם בתולות בעת שישאלו מי׳ מטר ולכל איש עשב בשדה יתן על כן מעוררת האל ומרוב הדגן והתירוש ומטובו יהיו הבחורים והבתולות יפים וחזקים כן פירשו אדני אבי ז״ל · והשם (איכה ד׳) מתנובות שדי · ענינם ענין יציאת הפירות והעשבים וגידולם · וכן בענין הרבות העושר והעין והטוב שהוא כגדול הצמחים הולך וגדל כמו שאמר חיל כי ינוב עוד ינובון בשיבה · וכן בענין הדבור כי הוא פרי (משלי י׳ · ישעיה נ״ז · מלאכי א׳) הלשון פי צדיק ינוב חכמה · והשם ניב שפתים · וניבו נבזה אכלו · והפעל המרובע והוא יוצא לשלישי (זכריה ט׳) ותירוש ינובב בתולות · פירוש הדגן והתירוש ישמח הבחורים והבתולות וינובב אותם שירים וזמירות ר״ל שיאכלו וישתו וישמחו ביום התשועה ההיא ·

נוד
(בראשית ד׳ · ירמיה מ״ח) נע ונד תהיה בארץ · נודו לו כל סביביו · (ירמיה כ״ב · איוב ב׳) ואל תנודו לו · לבא לנוד לו ולנחמו · (איוב מ״ב · ישעיה נ״א) ויגודו לו וינחמו אותו · מי ינוד לך · ובתולם ואל (ירמיה ט״ז) תנוד להם · ענין התנועה והטלטול ובא בענין נחמת האבל וסיפור הצרות עמו לפי שהמנחמים נדים ממקומם זה כנגד זה מפה לנחם האבל ויטלטלו בעבורו · וכן בענין הזה והתפעל אפרים מתנודד · כלומר (ירמיה ל״א) מספר קורותיו בינו לבין עצמו · ובענין תנוד והתגודדה (ישעיה כ״ד) כמלונה · כי מדי דבריך בו תתנודד · פירוש כאדם (ירמיה מ״ח) המתנודד ומכרכר לשמחה · והפעל הכבד ויד רשעים (תהלים ל״ו) אל תנידני · להניד רגל ישראל · ובליעל כקוץ מנד (מלכים ב׳ כ״א · שמואל ב׳ כ״ג) כלהם · והשם וישב בארץ נוד · נודי ספרתה אתה · (בראשית ד׳ · תהלים נ״ו) ועם מם נוספת מנד ראש · ומשקל אחר וניד שפתי (תהלים מ״ד · איוב ט״ז) יחשך · ובהא הנקבה לנידה היתה · והא נד קציר · (איכה א׳ · ישעיה י״ז) ויתכן מן השרש הזה נצבו כמו נד · וכבר כתבנוהו (שמות ט״ו) בשרש נד · וענין אחר את נאוד החלב · כנאד בקיטור · (שופטים ד׳ · תהלים קי״ט) שימה דמעתי בנאדך · והקבוץ ואלה נאדות היין · (תהלים נ״ו · יהושע ט׳) נאדות יין בלים · ונכתבה בהם האלף במקום הוו עין (יהושע ט׳) הפעל · אבל את נאוד החלב נכתב באלף והו ·

נוה
(חבקוק ב׳) גבר יהיר ולא ינוה · פי׳ לא ישכון בנוה · ונוה יקרא משכן האדם · נוה משלח ונעזב · (ישעיה כ״ז) נוה שאנן · ואקב נוהו פתאום · בנוה שלום · אל נוה (ישעיה ל״ג · איוב ה׳ · ישעיה ל״ב) קדשך · והפעל הכבד מכנו זה אלי ואנוהו · פי׳ אעשה (שמות ט״ו) לו נוה ומשכן ותאר האשה בלשון הזה לפי שהיא יושבת בבית תמיד הנוה והמעונגה · וכסמוך ונות בית תחלק (ירמיה ו׳ · תהלים ס״ח) שלל · ושלם נות צדקך · או יהיה נות נרדף על הבית (איוב ח׳) עצמו · וכן נקרא לאהל הרועים נוה · אני למחתיך מן (דה׳ א׳ י״ז) הנוה · אל נוה איתן · פי׳ אל הנוה מקום איתן · וכן ותשב (ירמיה מ״ט) באיתן קשתו · ר״ל במקום איתן · והקבוץ נות כרות (בראשית מ״ט) (צפניה ב׳)

רועים · והוסרת הוו באלף על נאות מדבר קינה · ונדמו נאות השלום · כי רשאו נאות מדבר · מקום נאות מדבר כי אהלי הרועים במדבר מקום המרעה · בנאות דשא ירביצני · בנאות מקום דשא · ולא נח בהם · ונשאו אליך בגויהם קינה · כתבנו אותו בשרש נהה ·

נוח לא שקטתי ולא נחתי · ותנחו עליו כאשר יפל חשל · אנוח ליום צרה · פירוש כאשר חשבתי לנוח נהפך לי ליום צרה · ינוחו על משכבותם · וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו · פירוש כי יצעים היו מן הדרך וסיפור זה בעבור זריזותם כי לא נחו עד שדברו לו הדברים בשם דוד · ת״ת ופסקו כלומר פסקו מלדבר עוד עד שישמעו תשובתו · למען ינוח · לנוח עליהם יומם · ונחה ביום השביעי · ותנח התבה · והשם לריח ניחוח · ומשקלו פעלול וכן בזה המשקל ופעלו לניצוץ מן נוץ · והקבוץ ריח ניחוחיהם · ומן הענין הזה דברי חכמים בנחת נשמעים · טוב מלא כף נחת · וכבר כתבנו אותו בשרש נחת ורביית התבם בזה השרש על משקל אשר זורה ברחת הנגזר מן רוח · והפעל הכבד והניחותי לך · יסר בנך ויניחך · והניחותי חמתי בך · ויניחו לחם · להניח ברכה אל ביתך · והיה כאשר יניח ידו וגבר עמלק · ויניחני בתוך הבקעה · רוח יי תניחנו · והשם הלא אבקש לך מנוח · מנוחת הארון · והקבוץ והשרק בו מקום חלם · שובי נפשי למנוחיכי · ומ״א ומנוחה לא מצאתי · והיתה מנחתו כבוד · ושריה שר מנוחה · דעת התרגום בו כמו מנחה שתרגם רב תקרובתא · וי״מ שהיה ריע המלך והיה עם המלך בעת מנוחתו לחברה ולשוח ולהתרוח עמו · והקבוץ ובמנחות שאננות · ומ״א והנחה למדינות עשה · ענין המנוחה ידוע והכל ענין אחד בין המנוחה מתמלאכ ומעסקי האדם ומהיגיעה ומהצרות בין הנ״ית הדבר אמרם שהוא נח בג הכל מנוחה ·

נוט יושב כרובים תנוט הארץ · ענינו כענין תמוט ·

נום נמו רעיך מלך אשור · נמו שנתם · פירוש נמו בשנתם · הנה לא ינום ולא יישן · והשם וקרעים תלביש נומה · ובתוספת ת״ו ותנומה לעפעפיך · והקבוץ מעט תנומות · בתנומות עלי משכב · התנומה אינה חזקה כמו השינה רק היא מעט מעט בקו״לר בלעז ·

נוס ולא נס לחה · ונסו לפניהם · תסתם ג״א הרי בך אנו קוראי׳ עם ושכבתם וקמתם ות״ת ואסתתר חילא דשוריא ודומה כי היה קורא אותו תסתכם בשקל נפעל ושרשו סתם ואומרים כי כן נמצא במקצת ספרים מדויקים אבל אני לא ראיתיו והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל כתב כי אנשי מזרח קוראים אותו כן · כי אם נוס ננוס לא ישימו לב · על סוס ננוס · וינם החוצה · בנוסם מפני בני ישראל · ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו · פירוש למי שיש לו לנוס לא תקחו כפר ממנו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן הגדול כלומר לא תקחו ממנו כפר לנוס אבל ינוס אל עיר מקלטו כמשפט שוגג ואם גם שם לא תקחו ממנו כופר לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן הגדול · ובספרי מפרש הפסוק במזיד והרי שהרג הנפש במזיד שומע אני יתן ממון ויגלה ת״ל ולא תקחו כופר לנוס · ורבינו שלמה פירש לנוס תאר כמו לנס כלומר למי שהוא נס אל עיר מקלטו לא תקחו ממנו כפר לשוב לשבת ויפה פירש ויהיה לנוס תאר בשקל סג לב · והפעל הכבד הניס את עבדיו ואת מקנהו · להנים מפני מדין · והשם ומנוס נסו ולא הפנו · ומנוס אבד מהם · והם כינוי בשורק ומנוסי ביום צרה · והם הוא הנקבה ובמנוסה לא תלכון · ונסו מנסת חרב · כולם ענין מנוסה וידוע הוא · ופירוש ולא נס לחה · על דרך השאלה כלומר לא הלך לחותו ואא״ז ז״ל פירש בספר הגלוי ולא יבש לחותו מלשון ערבי יבש הלחם גם אל מכוז ויפה פירש כי מה טעם לניסה ובריחה על הלחות · ופירוש על סוס ננוס פירשו ר׳ יונה מענין מתנוססות על אדמתו ענין הגבהה והמעלה ואין צורך להוציאו ממשמעו כמו שכתבו גם כן רבי יהודה ואף שחשב רבי יונה להפרש עליו כמו שעשה ברוב מקומותיו לא נלכד בשחיתותיו וכן הוא הפירוש כי אמר למעלה בשובה ונחת תושעון ולא אביתם ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון כלומר אני אמרתי כי בתוך ארצכם תושעון מהאויב בשובה ונחת אם תשמעו אליו ולא אביתם לשמוע ותאמרו לא כי אם יבוא האויב ננוס לאשור ולמצרים לעזרה על כן תנוסון כדבריכם ולא המנוסה שחשבתם אלא תנוסו הנה והנה להנצל מהאויב בבאו בארצכם ולא תושעו באותה המנוסה כאשר חשבתם אלא ישיגו אתכם אויביכם וילכדו אתכם וזהו שאמר על כן יקלו רודפיכם ·

נוע נוע תנוע ארץ כשכור · וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני רוח · והייתי נע ונד · כי נעים כי תשמרם בבטנך · ועוד נכתבנו בשרש נעם · והכבד הנע ועזה · פירוש הלא הנע ועזה אותם כולם וכ״תי הלא טלטליתן ואגלאיתן · הניעותי בכל הגוים · ויניעם במדבר · הניעני על ברכי וכפות ידי · ואשר הוא עומד מהכבד הפה יניעון לאכול · והנפעל אם ינועו ונפלו על פי אוכל · כאשר ינוע בכברה · כולם ענין התנועה וידוע · ומן הענין הזה והשרש הזה בהכפל הוא והלמד ובמנענעים ובצלצלים · ונפתח העין להרחיב והוא מכלי הנגון שינוע בפוורקר בהם ·

נוף נפתי משכבי · ענין ההתבה והזלף בבשמים · והשם נופת תטפנה שפתותיך כלה · ונפת צופים · ונפת מתוק על חכך · בכלם בשת מן גוש וכשיבא בלי סמיכות צופים או בשמים הוא על דרך חסרון אלא שהוא מובן ממקום אחר על הכירו · וכן הפעל הכבד ממנו גשם נדבות תניף אלהים · בלום תזיל ותטיף · והא הניף אהרן תנופה · ויניפהו תנופה · פרו״ל שתיה מוליך ומביא וזה הוא לשון הנפת התנועה אילך ואילך אבל תרומה היתה הגבהה למעלה שתיה מעלה ומוריד והו שאמר אשר הונף ואשר הורם התנופה מוליך ומביא התרומה מעלה ומוריד · וכן והניף ידו אל המקום ואסף המצורע · כדרך המלחשים על המכה שמניפים ידם עליה הנה והנה · וכן אם יתגדל המשור על מניפו · כי המשור הכורת בו מניף אותו אילך ואילך · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הונף · והמקור מן הפעול להנפה גוים בנפת שוא · או הוא שם · והשם נפה ובסמוך בנפת שוא · ובדברי רז״ל אמרו נפה לכברה שמרקדין בה את הקמח ואמרו נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת ונקראת כן לפי שמניפין אותה אילך ואילך כשמרקדין את הקמח · ודבר אחר יניף ידו · בענין אחריך ראש הניעה · כי הבוזה לדבר מניף ומניע ידו וראשו עליו · וכן הסורא לאחר מניף לו בידו ש׳בא אליו

ישעיה יט · אליו · ולזה הענין נאמר מפני תנופת יד יי צבאות אשר הוא מניף · כלומר שמניף ידו לנלחמים בו ומביאם
ישעיה יג · עליו · וכן הניפו יד ויבאו פתחי נדיבים · וכן ובמלחמות
ישעיה ל · תלים סח · תנופה נלחם בם · יפה נוף משוש כל הארץ · פירוש
מלכים א ז · מחוז או מלך · וכן במשקל אחר בן אבינדב כל נפת
יהושע יז · דאר · ונפת דור · וכן אמר התרגום במלכי דור
יהושע יז · וכן שלשת הנפת · תלתא פלכין · ופירש אדני אבי ז"ל יפה נוף כן אם דעו כי הבורא יתעלה חלק עולמו לשבעה חלקים והם נקראים אקלימים ובלשון הקדש נפות וכל נוף ונוף האויר משתנה זה מזה ומי שיצא מנוף תולדתו ויכנס בנוף אחר יחלה על הרוב להשתנות האויר ממנו תולדתו אבל ירושלם היתה יפת הנפות וכל מי שיבא אליה משאר הנפות יהיה בריא ושלם והו שאמר משוש כל הארץ ·

נאץ
שיר ו · חנצו הרמונים ·
קהלת יב · וינאץ השקד ·
האלף בו מקום היוד ·
ורמז בו על השיבה לפי שהיא לבנה כפרח הלבן ·
והשם כהבלע עין הפעל

הא' היא כפעל שמו ודגש שועים מ ומשנים שהה"א היא לשאלה ולא ידעו ש ה"א של הפרמה מוסף עצמו ולכך עמו וכי היא כליל לכך כבנן ·

בראשית מ · ברגש הצרי עלתה נצה · בספק הה"א והנפרד נץ או נאמר בו הנפרד נצה בה"א והראוי נצתה כמו אצל פנה שהראוי פנתה והוא הנכון כפני מלת עלתה ·
ישעיה יח · ובתוספת הא ובסר גמל יהיה נצה · הה"א רפה · וישלך
איוב טו · שיר ב · כזית נצתו · ועם הנון התוספת הנצנים נראו בארץ · והדגש בכולם תמורת הנון ענין כלם ענין פרח · ועא
ישעיה מ · ופעלו לניצוץ · בכלם ניחות מן נוח ופירושו בן הדשף
יחזקאל א · בלהבא בלעז · והתאר מזה הענין ונוצצים כעין נחשת קלל · בכלם לתצים מן לוץ · ורבי יהודה כתב נוצצים משרש נצץ והוא יחיד בעניני ובשרשו והנכון אם כן לשומו משרש נוץ עם ופעלו לניצוץ שכתב רבי יהודה בשרש נוח שהוא משרש נוץ · ויש מפרשים וינאץ השקד מענין נאץ ואף על פי שהאלף בו נוחה ·

מלכים א יא · מלכים ב · נור למען היות ניר לדויד עבדי · ניר בירושלם בחירק · נר
תלים קיט · לרגלי דברך · בצרי · ומה שאמר ניר על המלכות לפי שהוא כמו נר לעם
משלי כ · להאיר להם · נר יי

הא' והא סגו כל נכירי וכן יסכנו רים בחירק נס ושפר בנירי וכן כל רפפי בחירק כמו כל נכירי וכן תרגומו סרגא דלכסיפא ·

שמואל ב כב · נשמת אדם · ונכתב ביוד כי אתה נירי יי · וכן הכלי שדולקת בו הפתילה נקרא נר והקבוץ בלשון נקבות
שמות ל · שמות ל · ובהעלות אהרן את הנרות · בהטיבו את הנרות ·
שמות לט · שמות לה · נרות המערכת · ואת נרותיה · יש מהן הפתילה הדולקת ויש מהן הכלי שדולקת בו · והכלי שמשימין
במדבר ח · עליו את הנר נקרא על שמו מנורה וזה מעשה המנורה ·
שמות לה · ואת מנורת המאור · כלומר שיהיה המאור עליה תמיד ·
הושע י · משלי כא · ופעל נירו לכם ניר · רב אכל ניר ראשים · ניר רשעים חטאת · כלומר רום עינים ורחב לבב זהו ניר רשעים שהוא חטאת · ואמר ניר על דרך משל על מחשבות הלב כמו נירו לכם ניר · ענינם ענין חרישה ותרגום ולחרוש חרישו ולמיזר ניריה · ובדברי רז"ל שדה ניר שנה חרע שנה ·

תלים נא · נרש הוסיף רבי יונה זה השרש לפי שמצא חרפה שברה לבי ואנושה · והנכון הוא מה שכתבתי בשרש אנש ·

בראשית מג · מלכים ב ד · נזד ויזד יעקב נזיד · ויצק אל סיר הנזיד · אל
חגי ב · הלחם ואל הנזיד · פירוש נזיד תבשיל ויזד ויבשל ובא במלת זיד הנה תמורת הדגש כי היה ראוי להיות ויזר בדגש עין הפעל ·

ויקרא ו · נזה ואשר יזה מדמה על הבגד אשר יזה עליה ·
מלכים ב ט · ויקרא יד · ויז מדמה אל הקיר · והכבד והזה אל הבית ·
ישעיה נב · ויקרא ד · במדבר יט · כן יזה גוים רבים · יזה שבע פעמים · הזה על הם מי
במדבר יט · ויקרא ח · חטאת · ומזה מי הנדה · ויז ממנו · ופירוש ומזה מי הנדה ארז"ל כי המזה טהור אלא על הנושא הוא אומר שהוא טמא טומאה חמורה לטמא בגדים שעליו מדרש שאין כן בנוגע שהנוגע אינו טעון כיבוס בגדים ומדרש שהוציאו בלשון מזה לומר שאינו טמא עד שיהא בהם כדי הזיה ולזה הפירוש יהיה מזה שם כמו מטה ופירוש הפסוק מי שנושא הזאת מי הנדה יכבס בגדיו ענין ההזאה ידוע בענין הטפטוף · ופירוש כן יזה גוים רבים בענין ידבר והוא פעל יוצא פרא פרלר בלעז ·

שופטים ה · ירמיה יח · נזל הרים נזלו מפני יי · מים זרים קרים נוזלים ·
תלים עח · תלים עח · ונוזליהם בל ישתיון · ויוצא נוזלים מסלע ·
במדבר כד · תלים קמז · יזל מים מדליו · ישב רוחו יזלו מים · אלה הם פעלים
ירמיה ט · ישעיה מה · עומדים · והיוצאים ועפעפינו יזלו מים · ושחקים יזלו
איוב לו · ישעיה מח · צדק · אשר יזלו שחקים · והכבד מים מצור הזיל למו · וכלם ענין הנגרה · ומזה הענין והשרש מפניך הרים
ישעיה סד · נזלו · ובא כן מפני ההפסק לנזרת פעול והדגש לתפארת המלה כדגש והלז פרזון בישראל חדלו · ורבי יהודה כתבו בשרש זלל ואיננו נכון לפי שלא מצאנו מעניינו בשרש זלל · ומהשרש הזה והענין הזה
מלכים ב כג · לשמש ולירח ולמזלות · ולפי שהם נוזלים במרוצתם
איוב לח · נקראו כן התוציא מזרות בעתו · פירושו כמו מזלות או יהיה שם ככב ·

הא' שיותר נכון כנויי שיהיה פרשו מזל כמו מזל ושקל ודומיהם :

בראשית כד · בראשית לה · נזם נזם זהב · בשש נקודות · ואת הנזמים אשר
ישעיה ג · באזניהם · ונזמי האף · ידוע ·
אסתר ז · נזק בנזק המלך · בשש נקודות זה הלשון ידוע בדברי רבותי ז"ל ושמושם בו כפעלים בנפעל ובפעל הכבד ושלא נזכר פעלו ממנו הנפעל כמו שאמרו רז"ל במשנה הנזקין שמין לחם בעידית · והכבד והשתוק רוב המזיק · ושלא נזכר פעלו והזוק כהם אחד חייב וחולתם הרבה ·

יחזקאל יד · ישעיה א · נזר אשר נזרו מעלי בגלוליהם כלם · נזורו אחור · כבר כתבנום בשרש זור ואפשר שיהיו מזה השרש כפלס קטנתי · ולא יכולו · והנפעל
ויקרא כב · הושע ט · זכריה ז · וינזרו מקדשי בני ישראל · וינזרו לבשת · הנזר כאשר עשיתי זה כמה שנים · פי' אם אנזר ממאכל וממשתה ומתענוגים · והשם כל ימי נזרו · גזי נזרך · נידול
במדבר ו · ירמיה ז · השער יקרא נזר · את שער ראש נזרו · והתאר נזר
במדבר ו · שופטים יג · נזיר · כי נזיר אלהים יהיה הנער · והשם על משקל זה
ויקרא כה · ויקרא כה · ואת ענבי נזירך · והפעל הכבד והזרתם את בני ישראל ·
במדבר ו · מיין ושכר יזיר · פי' יזיר עצמו כי גם הוא פעל יוצא ·
במדבר ו · במדבר ו · להזיר ליי כל ימי הזירו · כלם ענין הפרישות · ופירוש ואת ענבי נזירך הענבים שפירשת מהם ולא התעסקת בהם בעבודה ולפי שהנזיר לא יגלח שער ראשו אמרו
שמות לט · לשער הארוך נזר נזרך והשליכי · ועא ויעשו את ציץ
מלכים ב יא · נזר הקדש · ויתן עליו את הנזר ואת העדות · פירוש
ויקרא כא · במדבר ו · נזר עטרה וכן נזר שמן משחת אלהיו · כי נזר אלהיו

על ראשו · והוא בחמש נקודות · והתאר ולקדקד נזיר אחיו · כלומר ראש אחיו ומעוטר · ומשקל אחר מנוריך בארבה · כלומר חשרים בעלי חעטרות ודגש נון מנזריך לתפארת כדגש קוף מקדש יי · ואפשר שיהיה נזיר אחיו מהענין הראשון לפי שהיה מופרש מהם · התוציא מזרות בעתו · כבר כתבנוהו בשרשו בשרש מזר ובשרש נזל שהם כמו מזלות או שם כוכב ·

נחה

נחית כצאן עמך · מי נחני עד אדום · ונחה יי תמיד · לך נחה את העם · ונחני בארח מישור · והכבד תנחה אותך · לנחותם הדרך · ינחני במעגלי צדק · ולפני גדולים ינחנו · ובתבנות בפיו ינחם · וינחם בחלה ובחבור · שוטח לגוים וינחם · ויעש על גגיה תנחם · וינחם את פני מלך מואב · כלם ענין הולכה והנהגה · הבינו את המנחה · פירשתי המלה הזאת בשרש מנח ·

נחל

ואלה אשר נחלו בני ישראל · ונחלו לעולם · כי לא ננחל אתם · ינחלו לכם ארץ הארץ · וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו · כי אתה תנחל בכל הגוים · לנחל ארץ הארץ · ונחל יי את יהודה חלקו · כלם שהם מפעל הקל הם פעלים יוצאים אל פעול אחד לבד והוא הנחלה כי פי' ינחלו לכם ינחלו בעבורכם · ופירוש וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו · תנחל אותנו שנהיה נחלתך כמו שאמר כי חלק יי עמו יעקב חבל נחלתו · והם עמך ונחלתך · וכן ונחל יי את יהודה חלקו · כלומר יהודה יהיה נחלת השם לעולם על אדמת הקדש · ופי' כי אתה תנחל בכל הגוים אמר בתחלת המזמור עד מתי תשפטו עול ואמר קומה אלהים שפטה הארץ כלומר קח משפט העניים והעשוקים חמס מידי הרשעים שופטי עול כי אתה תנחל העניים בכל הגוים כלומר באי זה גוי שיהיו העניים והעשוקים הם עמך ונחלתך ואתה תנחל אותם ותצילם מיד העושקים ·

והשם ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו יי הוא נחלתו · והנפעל יתבן לפרש מורה ונחלת בך לעיני הגוים · אף על פי שפירשתיו בשרש חלל ויתבן להיות מזה ומשפטו ונחלת ולולי החית היה דגש ונחלת בך · ופירושו שקודם לכן היית נחלתי אבל כיון שחטאת אין את נחלתי ואלא תהיה נחלת בך ולא בי ·

הגה' כי כמלה כמנא על ג' דרכים האחד סוף וכמלה לא יסים לו במלת במקף פת' והשא' לבקצם והשני כמלה עבר על כמשמו במלת נשב' והח' א מספ' והשלישי כמלה מכתי מקוץ לשון שלי מכון לכמעל ובמלת נשבא ופירושו כמו כמלנת ·

והכבד יוצא לשנים פעולים אלה אשר נחל משה בערבות מואב · אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון · והכבד אחר יוצא גם כן לשנים פעולים כי אתה תנחיל את העם הזה · ביום הנחילו את בניו · בהנחל עליון גוים · ושלא נזכר פעלו ממנו כן הנחלתי לי ירחי שוא · והתפעל והתנחלתם אותם · למטות אבותיכם תתנחלו · ופירוש והתנחלתם אותם מהם כמו הם יצאו את העיר · ופא פרץ נחל מעם גר · והיית מתנחל תשתה · נחלה עבר על נפשנו · ובלשון שנים אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה · והקבוץ כל הנחלים הולכים אל הים · נחלי בליעל יבעתוני · נהרי נחלי דבש וחמאה · בא בסוך על סמוך וכן את מספר כמפקד העם · ומבצר משגב חומותיך · מבחר ושוב לבנון · חכמי יועצי פרעה ושפתי טמוני חול · ויחפרו עבדי יצחק בנחל · בחלקי נחל חלקך · העמק שנגרים בו המים יקרא נחל ואף על פי שאין בו מים יקרא גם כן נחל כי המקום הוא הנקרא נחל · וכן והשקת את נחל השטים · והעיר אשר בנחל וכן בדברי רז"ל כיושבת בנחל · אל נחל איתן · היה בו מים כי כתוב ירחצו את ידיהם · וכן וערפו שם את העגלה בנחל איתן · ששושנים בו המים כנחל · למנצח אל הנחילות · שם ניגון היה ידוע אצלם · ורבינו האיי ז"ל פירש המלה מלשון נחיל של דבורים רוצה לומר כי נגון היה דומה לשריקת דבורים ·

נחם

כי נחם על אמנון כי מת · הוא נפעל עבר ועיקרו נוחם והיתה החי"ת ראויה לחרגש וכן אותם יראה פרעה ונחם · ונחמו אתכם · ונחמתי על הרעה · וינחם יצחק אחרי אמו · מאנה להנחם על בניה · נלאיתי הנחם · והשם נחם יסתר מעיני · ומלא ואשלם נחומים · דברים נחומים · וחסר הנסמך והראוי דברים דברי ניחומים · ומלא זאת נחמתי בעניי · ומלא כמו תנחומים · משוד תנחומיה · תנחומיך ישעשעו נפשי · ובקבוץ הנקבות תנחומות אל · והפעל הכבד כי נחם יי ציון נחם כל חרבותיה · נחמו עמי · כאיש אשר אמו תנחמנו · כאשר אבלים ינחם · ולמנחמים ולא מצאתי · ושלא נזכר פעלו ממנו סוערה לא נחמה · ובירושלם תנחמו · והתפעל ימאן להתנחם · הוי אנחם מצרי · הראוי אתנחם כן כתבו רבי יונה באפשר ואני אומר כי איננו כן כי הנון קמוצה ולפיכך הוא מבנין נפעל ואם היה מבנין התפעל היתה פתוחה כי עם החית לא יבא תשלום הדגש כמו שכתבתי בחלק הדקדוק · והניחותי חמתי בם והתנחמתי · זכרתי משפטיך מעולם יי ואתנחם · מתנחם לך להרגך · כלם ענין תנחומים וידוע הוא · ועוד ויי נחם כי המליך את שאול · פתח כי הוא נפעל עבר והראוי בו נוחם · ואין איש נחם על רעתו · קמץ והוא נפעל עומד · וכן ונחם על הרעה קמץ · כי נחמתי כי עשיתים · וינחם יי על הרעה והתפעל ועל עבדיו יתנחם · והשם יחד נכמרו ניחומי · כלם ענין חרטה ופי' נכמרו ניחומי נתגלגלו הרהורי בשחשבתי להפך ולשחת אותם ·

הגה' אין לומר כי כמנו נגוי מן סקל והכון כמהם מבעול לות הגרון על משקל מלא ממהם מעד טעמו ורלו כי לשון כמם לא כמג' סקל לשלם

נחץ

כי היה דבר המלך נחוץ · ענינו ענין מהירות ·

הגה' יש לומרים כי סול כמו לשון כסילוף כון כלתל כמו לסכה וכסכה והופיכם ·

נחר

מנחיריו יצא עשן · הם שני נקבי האף ונקראת הנטישה על שם הנחירים מדן נשמע נחרת סוסיו · הוד נחרו אימה ·

נחש

נחשתי ויברכני יי בגללך · מעונן ומנחש והאנשים ינחשו · הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני · והשם כי לא נחש ביעקב · ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים · ענין הנחש האסור פירשו רז"ל מנחש זה האומר פתו נפלה מפיו מקלו נפלה מידו בנו קורא לו מאחריו עורב קורא לו צבי הפסיקו נחש מימינו ושועל משמאלו אל תתחיל בו שחרית הוא ראש חודש הוא מוצאי שבת · ועוד אמרו תנו רבנן לא תנחשו כגון אלו המנחשים בחולדה ובעופות ובכוכבים ופי' כי נחש ינחש בו ישאל מנחשים בעבורו ר"ם שהוא עצמו

יוחש

ינחש בו כלומר יחשוב אגרת הנביא לנחש רע לעצמו
שאבד ממנו הכלי שהיה שותה בו · והנחש היה ערום ·
ירוע · נחש שרף · נקרא כן לפי שהוא שורף בחבל פיו ·
נחש נחשת · כתב א״א ז״ל אמרו חכמי הרפואות כי אדם
אשר ישכנו הנחש ויראה הנחשת מיד מת לפיכך אמר
הב״ה למשה עשה לך נחש נחשת והיה כל הנשוך וראה
אותו וחי בהפך טבע העולם להגדיל הנס וכן הגלות
תאנים לחזקיהו וכן ויורהו יי׳ עץ כי אמרו כי עץ מר היה ·
נחשים צפעונים · הראוי נחשי׳ וצפעונים כמו שמש ירח ·
חוללה ידו נחש בריח · על לויתן נחש בריח · נחש
עקלתון · אצוה את הנחש ונשכם · הוא לויתן ונקרא כן
לפי שדומה לנחש ונקרא ג״כ תנין הוא והתנינים הגדולים
כמו שנקראו נחשי היבשה ג״כ תנינים וענין נחש בריח
נחש עקלתון הוא משל על מלכי אומות העולם · וים
נחש בריח התלי ונקרא נחש עקלתון בעבור שהוא
כמו מפות ובריח שהוא מבריח מן הקצה אל הקצה ·
נחשת קלל · נחשת ממורט · וכלי נחשת מצהב טובה
נחשת רבה מאד · עשה שלמה את ים הנחשת · ירוע ·
וישאו את כל נחשתם בבלה · לא היה משקל לנחשתם
כל הכלים האלה · בשרק ובאה ידיעה אחר הציצרי כמו
והפתח והראהו את הילד והדומה לו כמו שכתבנו בחלק
הדקדוק · אם בשרי נחוש · פירש א״א ז״ל הוא שקורין
לו בלעז אצרו · וכן ואת ארצכם כנחשה · ומצחך
נחושת · וכן פירוש כל נחשת הנחושה שבמקרא
שמדבר עליו לענין החוק · וכן כלם סרי סוררים הולכי
רכיל נחשת וברזל · פירוש כמו שהנחשת מעורב עם
הברזל להתוך יפה והוא שקורין לו בלעז אצר״ו כך הם
מעורבים זה עם זה ברכילות להרע וכן ת״י מהלכין
בגבילו כמה דמערב נחשא עם פרזלא ואמר סרי סוררים
כי סרי הוא כמו שרי בשי״ן כלומר אדוני הסוררים
כלומר העברים סוררים ורעים והולכי רכיל לאחרים
כמו הנחשת עם הברזל שלא יעשה מלאכה התתוך
זה מבלי זה · הכביד נחשתי · ויאסרהו בנחשתים ·
ורגליך לא לנחשתים הגשו · כלם בשרק והם הכבלים
ונקראו כן לפי שעושין אותן מנחשת וכן אמר התרגום
בנחשתים בשלשלן דנחש ואמר נחשתים בלשון
שנים לפי שעושין אותן לשתי הרגלים · ויקרא לו
נחשתן · תוספת האותיות למעט כלומר שלא היה לו
תועלת כמו שכתבנו בשרש אישון וכן אמינן כי התוס׳
למעט · יען השפך נחשתך · פי׳ תחתיתך והוא שכנה בו
לערוה וכן אם בו התרגום חלף דאתגליאת בהתותיך ·
וכן והרה נחשתה · תחתיתה · וכן במשנה הבית שהיא
מליאה משקן טהורין והנה למטה מנחשתו של תנור
פירוש תחתיתו ·

נחת מי יחת עלינו · משפטו ינחת ולולי החי״ת היה
דגש ופירושו מי ירד אלינו מי יתגרה והתגוכם
וירד ונחת · ותנחת עלי ידך · ותרד עלי מכתך · והשם
אם ירד על עפר נחת · ונחת זרועו יראה · והתאר
כי שם ארם נחתים · ובא הדגש תמורת הנח כי הראוי
נחיתים כמלס שרידים ופירושו יורדים והונים שם ·
והנפעל כי חציך נחתו בי · משפטו נעחתו כלומר ירדו
בי והתו עלי · והפעל הכבד שמה הנחת יי׳ גבוריך ·
פירוש הוריד שמה גבוריך ומלאכיך לעזרה על דרך
מן שמים נלחמו · ובכבד אחר נחת גרוניה · פי׳ תוריד
תמסר בנרוהה כמו שאמר תלמיה רוה · ויתכן להיות

מנה ונחת שלחנך מלא דשן · כלומר מה שירד ויחנה
על שלחנך וכבר כתבנו אותו בשרש ינח ויתכן להיות
מזה השרש וכרגע שאול יחתו · והנשות הת״ו מפני
החפסק לתפארת וכתבנו ונחת קשת נחושה · בשרש
חתת ·

נטה כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום
לא נטה · אמ׳ זה לפי שמרדו שניהם אבשלום
ואדניה אמר כי יואב לא היה נסכם במרד אבשלום
אבל במרד אדניה היה נסכם ונטה אחריו להחזיק
הממלכה בידו כי דוד היה זקן ולא פחד ממנו ואין
כאבשלום שלמה כאשר כתב רבי יונה כי לא נמצא זה
התפך שיזכור אדם אחד במקום חבירו וכן בן זרע
יעקב ודוד אין יעקב אחרן כי אם יעקב עצמו כלומר
לא אמאס זרע יעקב וזרע דוד כי אף על פי שדוד
מזרע יעקב אחר שנבחר למלך וזרעו אחריו הוא ראש
למשפחתו כלו״ת ואמר כי מזרע דוד יהיו מושלים
בישראל וכן משאר זרע יעקב יהיו גדולים ורבים
מושלים על זרע ישראל ובכללם הכהנים שזכר ושאר
נסיכי ישראל רוצה לומר שלא יהיו עוד בממשלת
האומות אלא בממשלת מלכיהם ונסיכיהם כמו שאמר
ואשיבה שופטיך וכן בני יעקב ויוסף סלת רוצה לומר
שאר בני יעקב וזכר יוסף לפי שהיה ראש · והחכם רבי
אברהם אבן עזרא ז״ל פירש איך מי שהוא מזרע יעקב
אמאס בעבור שאמרה תורה שלא יהיה מלך מושל
בישראל כי אם ביעקב ועוד שהוא ממשפחת דוד והנה
הם שתי מעלות · ובאורח נטה ללון · נטה לך על
ימינך · במעט נטיו רגלי · עד נטות היום · אם תטה
אשורי מני הדרך · ויטו אחרי הבצע · אל תט ימין
ושמאל · אלו והדומים להם הם פעלים עומדים ·
ואשר הם פעלים יוצאים הנני נוטה אליה בנהר שלום ·
ויט שמים וירד · ויט משה את ידו · ויט אהלה בית אל ·
נטיתי לבי לעשות חקיך · כקיר נטוי · ימי כצל נטוי ·
ובזרוע נטויה · נטויות גרון · והנפעל כי ינטו צללי
ערב · והפעל הכבד ואלי הטה חסד · לא תטה משפט ·
הטה אלהי אזנך · והעיר מלאה מטה · פירוש דין מטה ·
אל תט לבי לדבר רע · דרכו שמרתי ולא אט · ויט
את לבב כל איש יהודה · ויט עלינו חסד · ענינם
ענין ההטיה וההגעה אל הדבר · ומזה השרש והענין
ואט אליו אוכיל · פירוש ואטה אליו מאכל · וכן מורו
מני דרך הטו מני ארח · אף על פי שידמה פעל עומר
כמו סורו אינו אלא פעל יוצא ופירושו הטו אותנו
מדרך יי׳ לדרך אחרת כמו שאמר אחריו השביתו מפנינו
את קדוש ישראל · וענין קרוב לזה נוטה שמים · וענין
קרוב לזה כנחלים נטיו · וקו ינטה · ענין פשיטה
ומתיחה ופירש רבי יונה מזה הענין ועל בגדים חבלים
יטו אצל כל מזבח · כלומר יפשטו וישענו אצל כל
מזבח או יהיה מהענין הראשון והוא הנכון · ומהענין
הזה נקראת מטה · ויתחזק ישראל וישב על המטה ·
השוכבים על מטות שן · והראוי בחן מנטה מגזרת
ונקראת כן לפי שהאדם שוכב עליה ופושט עצמו
ונשען עליה וכבר כתבנוהו בשרש מטט · וכן נאמר
מזה מטה ויאמר מטה · את מטה האלהים בידו ·
והקבוץ בלשון נקבות את כל חמשות כלפני יי׳ ·
ובלשון זכרים נקבת במטיו ראש פרזיו · ונקרא כן לפי
שהאדם נשען עליו · ופירש רבי יונה עץ המטה ·

מהענין הראשון ויפה פי' לפי שאמר פרח הזדון · ונקרא השבט מטה אֶלֶף לַמַּטֶּה · כי ענין שבט ומטה אחד כלם ענין משען · וכן אמר בְּשִׁבְרִי לָכֶם מַטֵּה לֶחֶם · כָּל מַטֵּה לֶחֶם שָׁבָר · כלומר משען וחוזק ואפשר להיות מן השרש הזה מטה וכבר כתבנוהו בשרש מטה ·

נטל

כִּי נָטַל עָלָיו · אָנֹכִי נוֹטֵל עָלֶיךָ · פירושו נושא · תרגום וישא ותטל · הֵן אִיִּים כַּדַּק יִטּוֹל · והשם נֵטֶל הַחוֹל · בחמש נקודות כלומר משא החול · ומא כָּל נְטִילֵי כֶסֶף · כלומר כל משאי כסף או יהיה נטילי כסף נושאי כסף כלומר העשירים ראשי הכסף וכן אמר התרגום כל עתירי נכסיא · והפעל הכבד וַיְנַטְּלֵם וַיְנַשְּׂאֵם ·

נטע

נָטַע אֹרֶן · נָטַעְתִּי לִי כְּרָמִים · וּנְטַעְתֶּם כָּל עֵץ מַאֲכָל · נִטְעוּ נוֹטְעִים · וְעֵת לַעֲקוֹר נָטוּעַ · וַיִּטַּע יי · עוֹד תִּטְּעִי כְרָמִים · עַל כֵּן תִּטְּעִי נִטְעֵי נַעֲמָנִים · וְיִטְּעוּ כְרָמִים · לֹא יִטְּעוּ וְאַחֵר יֹאכֵל · כלם בדגש השי"ן · לִבְנוֹת וְלִנְטוֹעַ · עֵת לָטַעַת · ועל דרך הרחבה וַיִּטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ · לִנְטֹעַ שָׁמַיִם · וכן וּכְמַסְמְרוֹת נְטוּעִים · ועל דרך ההשאלה תִּטָּעֵמוֹ וְשָׁכַן תַּחְתָּיו · וּנְטַעְתִּים עַל אַדְמָתָם · תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ · והשם וְעָשָׂה קָצִיר כְּמוֹ נָטַע · נִטְעֵי נַעֲמָנִים · ומשקל אחר נְטַע שַׁעֲשׁוּעָיו · ומשקל אחר אֲשֶׁר בָּנֵינוּ כִּנְטִעִים · ומשקל אחר מַטַּע יי לְהִתְפָּאֵר · לְמַטַּע כָּרֶם · נֵצֶר מַטָּעַי · והנפעל אַף בַּל נִטָּעוּ · ענינם ידוע ·

נטף

יָדַי נָטְפוּ מוֹר · אַף שָׁמַיִם נָטְפוּ · נֹפֶת תִּטֹּפְנָה · יִטְּפוּ הֶהָרִים עָסִיס · והשם כִּי יְגָרַע נִטְפֵי מָיִם · והכבד וְהִטִּיפוּ הֶהָרִים עָסִיס · ענין הכל החולות והתחתבות · ובדרך השאלה בענין הדבור וְעָלֵימוֹ תִּטֹּף מִלָּתִי · בענין תאל בטל אמרתי · והפעל

פי' הכמרד יתנכו כסף בגבי קתנין או כטף בשש נקודות או כטף בגבל ופתח או כטף פירי וקיון כל אלו משקלים יבאו כמתוסת כרבים על משקל כנטפי מים :

הכבד אַטִּף לְךָ לַיַּיִן וְלַשֵּׁכָר · וְהַטֵּף אֶל דָּרוֹם · וְהָיָה מַטִּיף הָעָם הַזֶּה · אַל תַּטִּפוּ יַטִּיפוּן · פירוש הפסוק כי ישראל היו מטיפין ואומרים לנביאי האמת אל תטיפו · הַנְּטִפוֹת וְהַשֵּׁרוֹת · לְבַד מִן הַשַּׂהֲרֹנִים וְהַנְּטִיפוֹת · הם הענקים ואומרים שקורין לכדולה חוק בערבי אל נטף · נָטָף וּשְׁחֵלֶת · אמרו שהוא צרי ונקרא כן על שם שנוטף מעצי הקטף כמו שאמר רז"ל צרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף · בלעז בלסמו · ויש מפרשים מזה הנטפות והשרות כלי שמניחין בו הצרי ·

נטר

הֲיִנְטֹר לְעוֹלָם · וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו · לֹא אֶטּוֹר לְעוֹלָם · לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר · שָׂמֻנִי נֹטֵרָה אֶת הַכְּרָמִים · כלם ענין שמירה ותרגום וישמור ונטר · ומענין הזה אמר לדבר שמציבין אותו לירות שם החצים מטרה · וַיְקִימֵנִי לוֹ לְמַטָּרָה · ובאלף מקום הוא בְּמַטָּרָא לַחֵץ · וכן נגזר מזה הענין בַּחֲצַר הַמַּטָּרָה · כמו שנאמר בענין זה ויאסוף אותם אל משמר · וכן וְעָמְדוּ בְּשַׁעַר הַמַּטָּרָה · שהיו השומרים עומדים שם ·

נטש

וְהִנֵּה נָטַשׁ אָבִיךָ אֶת דִּבְרֵי הָאֲתֹנוֹת · וְעַל מִי נָטַשְׁתָּ מְעַט הַצֹּאן · כִּי נָטַשְׁתָּה עַמְּךָ בֵּית יַעֲקֹב · וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק · וּנְטַשְׁתִּיךָ הַמִּדְבָּרָה · תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ · כִּי לֹא יִטֹּשׁ יי אֶת עַמּוֹ · וַיִּטֹּשׁ הַדָּר אֶת הַחֲלָלִים · וְלִפְנֵי הִתְגַּלַּע הָרִיב נְטוֹשׁ · והנפעל נִטְּשָׁה עַל אַדְמָתָהּ · נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ · נִטְּשׁוּ עָבְרוּ יָם · וַיִּנָּטְשׁוּ בַּלֶּחִי · וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים · ושלא נזכר פעלו ממנו מהתרגום אַרְמוֹן נֻטָּשׁ · ענין הכל ענין עזיבה והנחה · אבל וּנְטַשְׁתִּי אֶתְכֶם וְאֶת הָעִיר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם וְלַאֲבוֹתֵיכֶם מֵעַל פָּנָי · הוא כענין ונתשתי בתיו · וכן אם יִנָּתְשׁוּ מַיִם זָרִים · כמו אם ינתשו בס"ת כי התיו והטי"ת ממוצא אחד וכן טעה ותעה בענין אחד · וענין קרוב לזה והוא פועל עומד וַיִּטֹּשׁ עַל הַמִּלְחָמָה · ענינו ויפשוט · וכן וְתִטֹּשׁ הַמִּלְחָמָה · וְהִנֵּה נְטֻשִׁים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ · מִפְּנֵי חֶרֶב נְטוּשָׁה · כלם ענין פשיטה והנחה · ויתכן מזה נטשו עברו ים · וַיִּנָּטְשׁוּ בַּלֶּחִי · וַיִּנָּטְשׁוּ בְּעֵמֶק רְפָאִים · והוא עובר · וְדָמָיו עָלָיו יִטּוֹשׁ · כלומר יניח עליו דמיו אשר שפך · ונקראו מזה הענין הסעיפים הארוכים שמתפשטים אנה ואנה נטישות וְאֶת הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז · הָסִירוּ נְטִישׁוֹתֶיהָ · ויש הסירו נטישותיה שיני החומה מוליץ בלעז · ות"א ואת ברניתתא ·

נין

וְנִין וָנֶכֶד · וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי · נִינָם יָחַד · ענינם כמו בן · ומשקל אחר וְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה מָנוֹן · והנפעל ממנו לִפְנֵי שֶׁמֶשׁ יִנּוֹן שְׁמוֹ · וכבר כתבנו ינון יחד בשרש ינה ·

ניק

וַתְּנִקֵהוּ · ומענין ינק והם שנים שרשים וענינם אחד הוא ·

וַתִּקַּח הָאִשָּׁה הַיֶּלֶד וַתְּנִיקֵהוּ על משקל ותגילהו ולא כמו משרש ינק פיס נקוד · פתח ובירי על משקל ותלעתו ·

נכד

וְנִין וָנֶכֶד · בשש נקודות וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי · הוא בן הבן ·

נכה

וְהֻכָּה בַּיָּם גַּלִּים · וְהִכֵּיתָ אֶת כָּל זְכוּרָהּ · וְהִכִּיתוֹ וַהֲמִיתוֹ · בִּדְבַר יי הַכֵּינִי נָא · נכתב ביו"ד מקום למד הפעל · וְהִכִּיתָ בַצּוּר · הִכֵּה הִכָּה · וְהִכֵּיתִי קַשְׁתְּךָ מִיַּד שְׂמֹאלֶךָ · וַיַּךְ אֶת הַחֲנִית בַּקִּיר · לְכוּ וְנַכֵּהוּ בַלָּשׁוֹן · יַךְ וַיְחַבְּשֵׁנוּ · וַיַּךְ הַבָּרָד · וְאַךְ אוֹתְךָ · אַכֶּה כַפִּי אֶל כַּפִּי · וְהַךְ כַּף אֶל כַּף · וַיַּכּוּ כָף · וְהִכָּה אֶת עֲפַר הָאָרֶץ · וְיַךְ שָׁרָשָׁיו · כלומר יכה שרשיו הנה והנה רוצה לומר שילכו שרשיו לרחוק ובא הלשון הזה כענין ומחה אל כתף ים כנרת · הִנֵּה אָנֹכִי מַכֶּה בַּמַּטֶּה אֲשֶׁר בְּיָדִי · הָאִשָּׁה הַמֻּכָּה · וְהִנֵּה עֲבָדֶיךָ מֻכִּים · ועל דרך ההשאלה וַיַּכּוּ אֶת צִקְלַג · רוצה לומר ויהרסו כי על העיר הוא אומר ולא על העם שהרי אמר מקטן ועד גדול לא המיתו איש · ושלא נזכר פעלו ממנו אֲשֶׁר הֻכָּה אֶת הַמִּדְיָנִית · ונכתב כמו עם התש הוּכָּה כָעֵשֶׂב

פי' הוכה והם תם' לתלעך שרשו תכה עיין שם וזן סתיפה כי לה סביל אולי לוכל כסה ם ·

וַיִּבַשׁ לִבִּי · עַל מָה תֻכּוּ · ושלא נזכר פעלו מהדגוש וְהַמִּשְׁעֶרֶת וְהַשְּׁעֹרָה נֻכָּתָה · וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ · והנפעל וְשִׁבְתֶּם מֵאַחֲרָיו וְנִכָּה וָמֵת · וכתב רבי יעקב בן אלעזר ז"ל שהם בלשון זכר מכה בסגול הכף בפלס משה · והקבוץ מן המכים אשר יכוהו ארמים · וכן כתב א"א ז"ל · ורבי יונה כתב כי הוא מקובץ מן מכה לשון נקבה כמו מן חשה חשים שנת שנים פנה פנים · והשם בלשון נקבה מַכָּה · מַכַּת חֶרֶב · מַה הַמַּכּוֹת הָאֵלֶּה · וְהִפְלָא יי אֶת מַכֹּתְךָ · בא בסימן רבוי הנקבות לבד על נבח אבל לא על המכות · וענין קרוב לזה נְכֵה רַגְלָיִם · נֶאֶסְפוּ עָלַי נֵכִים · והקבוץ בהתחלף ההא באלף נראית הַמָּכוּ אַךְ נְכָאִים · והנפעל ממנו נִכְּאוּ מִן הָאָרֶץ · ואפשר להיות מזה הענין

פרעה נכה · וקראו כן לפי שהיה נכה רגלים וכן תרגם יונתן פרעה חגירא ·

הג' ויש לבקשות · עכ"ל מה שקראו אותו כבכרי פיניס כמה נסיונו כלי זכר פרעה שבאחר עלה נכה מלך תגרים כר"ל ספרים שם שבם שלו נכה ·

נכח נכח השלחן · ומשקל אחר נכחו תחנו · ענינם ענין נגד ועמת · לנכח אשתו · פירוש לעמת אשתו כלומר בעבורה · ויש מפרשים לנכח אשתו כי כהתפללו היה נגד אשתו כדי שיכוין לבו בתפלה עליה · ומן הענין הזה ונכחה לא תוכל לבא · לא תחזו לנו נכחות · בארץ נכחות יעול · והמשקל הזה בלשון זכר הולך נכחו · כלם נכחים למבין · ענינם היושר והתכונה · ובאו בלשון הזה לפי שהם נכח האדם כמו שנקראו גם כן נגידים בענין זה הדברים הטובים כמו שפירשתי בשרש נגד ·

נכל וארור נוכל · והשם בנכליהם · והכבד אשר נכלו לכם · והתפעל ויתנכלו אותו להמיתו · להתנכל בעבדיו · ענינם המחשבה הרעה הצפונה בלב ויהיה מגנה המעשה בערמה ותרגום להרגו בערמה לקטליה בנכילו ·

נכס בנכסים רבים שובו אל אהליכם · הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל והוא מלל כל דבר קרקע ומטלטלין כלם הם הנכסים כי כן אמרו במשנה המקדיש נכסיו והיתה בהן בהמה ראויה ליקרב על גבי המזבח וכו' ובארמית ליעש נכסין ·

הג' בפסוק זה כלל כל דבר כסף וזהב ומקנה ושמלות לכן לא ידעתי מה כלל נכסים במקום הזה וכל לשון של מקרא תרגומו לשון נכסין וכל שלך תרגומו וכל נכסין דלכון · יש"ד ·

נכר ולא נכר שוע לפני דל · הוא נפעל · וכן לא נכרו בחוצות · והתפעל גם במעלליו יתנכר נער · ואא"ז ז"ל פירשו כהפך ההכרה כלומר הנער במעלליו יתנכר שאם פעלו זך וישר או אם אין זה מעשה נער · והכבד ולא הכירו כי היו ידיו · ויכירו הכירו את קול הנער הלוי · ואין לי מכיר · ואינם מכירים לדבר יהודית · לא תכירו פנים במשפט · הכר יהודה · הכר פנים לא טוב · וישראל לא יכירנו · קרוץ ומשפטו הכרי · נגד אחינו הכר לך · והתאר איש מאת מכרו · מאת מכריכם · והשם הכרת פניהם ענתה בם · ענין ההכרה ידוע · ולא ביום נכרו · והוא מקור · והתפעל בשחתך יתנכר שונא · והכבד וינכרו את המקום הזה · פן ינכרו צרימו · ואותם לא תנכרו · והתפעל והיא מתנכרה · ויתנכר אליהם · ענין ההכחשה והזרות והענין הזה הפך הענין הראשון · והתאר מזה הענין כל בן נכר · אלהי נכר הארץ · וביחיד איש נכרי · מלבוש נכרי · נכרים באו שעריו · מנכריה אמריה החליקה · נכריה עבודתו · הלא נכריות נחשבנו לו · והשם ונכר לפעלי און · בשש נקודות ואם יהיה ביום נכרו שם יהיה מלא · ולא נכר אותו אלהים בידי · פירוש מסר והסגיר והנכון להיות נכר שכם והתאר כי אל נכר תאר · וכן כל בן נכר ואותם שבא הסמיכות עליהם יהיו שם כמו ובני נכר · ובני הנכר · אלהי הנכר · אלהי נכר ·

הג' כן טט' ברוב הנוסחאות והוא טעות סופר והיה לו לכתוב והכמצל כי אם היה שהוא על הלל יכבר הון והכף לגנאי על משקל והגא הלכש

נכת נכאת וצרי ולוט · האלף תמורת וו הנוסף ופירושו דבר נחמד · וכן ויראם את כל בית נכתה · בית חמודתו וכן אמר התרגום ית כל בית גנזוהי ויש מפרשים נכאת וצרי ולוט פרי החרוב ובגבר מפרש נכאת שעוה ודונג הוא ויתכן להיות מהשרש הזה יכום יעתום · ומשפטו היה ויכיתם כמו וידכם גם המת שמשפטו וידכיתו · וכן ואכות אותו מחון אפשר להיות מעקר זה והנכונים פירשתי בשרש כתת ·

נלה כנלותך לבגוד · משפטו כהנלותך כמשפט כהגלותך ופירוש כהשלימך והשם ולא יטה לארץ מנלם · בפלם ונתתי מכרם פי תכליתם והשלמתם ·

הג' וכפלה כה"א כמו לבפותם לראותכם שהם כמו לבכותם לקראתכם ·

נמל ונמלתם את בשר ערלתכם · ומהשרש הזה והענין הזה אלא שהם פעלים עומדים ובפעל ימל קצירו · בציץ יצא וימל · וכראש שבלת ימלו · והנפעל נמלו אתו · כאשר הם נמולים · ובא במשקל נפעול כמו נשלוח ספרים כלם ענין כריתה · לך אל נמלה עצל · ובקבוץ הנמלים עם לא עז · ידוע ·

נמר תמר חברבורותיו · וקלו מנמרים סוסיו · ידוע והיא חיה שעורה כתמים כתמים · נמר שקד על עריהם · המשיל האויב כנמר ·

נסס ונשא נס לגוים · יי נסי · ידוע ועקר הענין מענין גבהות והתרוממות כי נושא הנס הוא נושאו גבוה שתראה על כל בני הצבא ואחריו ילכו · והפעל הקל ממנו כמסס נוסס · וענינו כי בשימס נושא הנס כל בני הצבא ימסו ויברחו · והפעל הכבד הרומה למרובם רוח יי נוססה בו · כלומר התרוממה על הצר להשיבו אחור · והתפעל נתת ליראיך נס להתנוסס · פירוש להתרומם ולהתעלות · כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו · פירוש מתרוממות · ורבי יהודה כתב בכסוס נוסס ע"א ורבי יונה כתבו שרש אחר וענין אחר · וכן התורן נקרא נס לפי שמרימין אותו על התורן כל יחזקו כן תרנם בל פרשו נס · וכנס על הגבעה ·

נסג לא יסג כלמות · והפעל הכבד מסיג גבול · כמסיגי גבול · לא תסיג גבול רעך · אל תסג גבול עולם · וכמוהם אף על פי שנכתב בשין גבולות ישיגו · ענין כולם ענין הרחקה אל המקום והחותו ממקומו · ואפשר להיות מן השרש הזה בענין אחר ונסג מאחר אלהינו · והוא מקור מן הקל · ושלא נזכר פעלו מהתוספ ממנו והוסג אחור משפט · והנני עתיד לכתבם בשרש סוג ·

נסה חלק רבי יונה השרש הזה לשלשה ענינים ואינם כי אם ענין אחד כאשר כתבם רבי יהודה והאלהים נסה את אברהם · אשר נסוני אבותיכם · ועל נסותם את יי · כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים · פי' החכם הגדול הפילוסוף האלהי הרמב"ם ז"ל אל תיראו מהמראה הגדולה אשר ראיתם כי לא היתה רק שיגיע לכם האמת ובראות העין בעבור שכשיבא אתכם נביא השקר ויאמר סתירת מה ששמעתם אותו שתעמדו על אמונתכם ולא ימעדו אשוריכם ולולי ששמעתם אותו בזה המראה הגדולה היה אפשר שתשמעו לו אחר שיאמר שהוא שליח אמתי · ובמדרש מפרש נסות לשון רוממות מענין נס כלומר להגדיל ולרומם אתכם בא האלהים אליכם · וכענין הזה כי לא נסיתי · כי לא נסתה

הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה · פירוש אם נסה המנסה לדבר אליך ידענו שתלאה ואף על פי כן ועצור במלין מי יוכל · אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים · לֹא תְנַסּוּ · לְכָה נָּא אֲנַסְּכָה בְשִׂמְחָה · אנסה אותך · והשם מַסָּה וּמְרִיבָה ·· לְמַסַּת נְקִיִּים יִלְעָג · הַמַּסּוֹת הַגְּדוֹלוֹת · כלם ענין בחינה · ופי' כי לא נסיתי לא בחנתי עוד פעם אחרת ללכת באלה לפיכך לא ארע ללכת בהם · ופירש המסות הגדולות שהיה הקדוש ברוך הוא בוחן אותם במכותיו אם יעמדו ברשעם אם לא ·

נסח בֵּית גֵּאִים יִסַּח יְיָ · יִחְתְּךָ וְיִסָּחֲךָ מֵאֹהֶל · והפעל העומד ובוגדים יִסְּחוּ מִמֶּנָּה · והנפעל וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה · ענין כלם הרס והתיצה · והשם מזה וְשָׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַבַּיִת מַסָּח · פירוש משמרת הבירה משמרת מסח כלומר שלא יסח אחד מכם ויפרד מסדר המשמרה ללכת אל מקום אחר ובא בענין פן יהרסו לעלות אל יי' כי הנפרד מהסדר ומהאסיפה כאילו הורס המעמד וגו' הנו או יהיה פירושו שלא תסיחו דעתכם לענין אחר רק יהיו עיניכם ולבבם תמיד למשמרת הבית ובענין הזה א"ל הסח הדעת כלומר שמסיר אדם לבו ומעבירו מהענין ופונה לבו ודעתו לענין אחר ·

הגה"ה פירוש כמו לומר ספסם פיל לספום ואף על פי ספיל כפתם נתגל כמוסו לסבר לשונ' פיס כפתם וכן לא התקדשו למדי ·

נסך כִּי נָסַךְ עֲלֵיכֶם יְיָ רוּחַ תַּרְדֵּמָה · וְהַמַּסֵּכָה הַנְּסוּכָה · וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס · אֶת הַיֶּתֶר הָאֶרֶג וְאֶת הַמַּסֶּכֶת · וְאֶת קְשׂוֹת הַנָּסֶךְ · אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן · ענין כלם ההסתר והכסוי · ויש לפרש כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ ·· הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ · וּפְסִלֵי תְּסִבֵּיזִם · והדומים להם מזה הענין כי היו עושים הפסל מעץ ומחפין אותו זהב וכסף · ויש לפרש עוד מזה וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי · והוא משל על העצה · ופירוש המסכת והמסכת הוא שם לבגד שמכסין בהן על המטה ואמר את יתר הארג ואת המסכת כי ערין היתה המסכת במקום שהיו אורגים אותה והבל הסיע · ופירוש קשות הנסך אשר יסך בהן שהיו הקשות כמין הצאי קנים חלולים ומשים אותם על ראש כל לחם ולחם כדי שיכנס הרוח ביניהם כדי שלא יתעפש הלחם והנה הקשות היו סתר וכסוי ללחם ·

וּמִי יָצַר אֵל וּפֶסֶל נָסָךְ · וּפְסִלֵי וְנִסְכֵּי · כִּי שֶׁקֶר נִסְכּוֹ · פֶּסֶל וּמַסֵּכָה · לֹא יִסְּכוּ לַיְיָ יַיִן · וְנֶסֶךְ לֹא תִסְּכוּ עָלָיו · מהם בשש נקודות ומהם בחמש וכבר כתבנום בחלק הדקדוק · ומשקל

הגה"ה כספרד מתבו כסיך על משקל סכיר ואם סיס ממשקל כסן סיס כסכם על משקל

אשר יִשְׁתּוּ יֵין נְסִיכָם · ומבכר וְהִסִּיכוּ נְסָכִים · הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֵׁכָר · וַיַּסֵּךְ

ונסכו רכיעית ססין ·

אותם לַיְיָ · ובכר אחר וַיְנַסֵּךְ אֹתָם לַיְיָ · ענין כלם והדומים להם ענין יציקה והתכה · ואם וַאֲנִי נָסַכְתִּי מַלְכִּי · והנפעל מזה נִסַּכְתִּי מֵרֹאשׁ · והתאר וְגַם אֱלֹהֵיהֶם עִם נְסִיכֵיהֶם עִם כְּלֵי חֶמְדָּתָם · נְסִיכֵי סִיחוֹן · ענין כלם הגדולות והקצינות והנסיכות · ויש לפרש מזה וְלִנְסֹךְ מַסֵּכָה וְלֹא רוּחִי · כלומר ששמים עליהם קצינים שלא ברשותי שהיו מבקשים עזר מפרעה כמו שנאמר לעוז במעוז פרעה ולחסות בצל מצרים ·

נסע כִּי נָסַע מַלְכִּישׁ · וְרוּחַ נָסַע מֵאֵת יְיָ · וַיִּסַּע אַבְרָם · וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם · ודגש הדגש בשוא והמלך הוא קל · וַיִּסְעוּ מִסֻּכּוֹת · נִסְעָה וְנֵלֵכָה · והדגש הַנִּסְעָה מִנַּחַר אַחְוָה · ויש אומרים כי נסעה ונלכה ציוי בתוספת הא · קוּמוּ סְעוּ · הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ · וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָאָרֹן · אלו והדומים להם הם פעלים עומדים · והיוצאים וַיַּסַּע אֶת הַיֶּתֶר הָאֹרֶג · וַיַּסַּע עִם חֲבֵרָיו · ויש לפרש גם אלה עומדים ופירוש ויסעם ויסע עמם כלומר עם הדלתות וכן ויסע את היתד · והנפעל ודורי נִסַּע וְנִגְלָה · הֲלֹא נִסַּע יִתְרָם בָּם · והפעל הכבד וַיַּסַּע משֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל · וְהִמְלָא תַּסִּיעַ · וַיַּסִּיעוּ אֲבָנִים גְּדוֹלוֹת · מַסִּיעַ אֲבָנִים · והשם אֶבֶן שְׁלֵמָה מַסָּע · פירוש שהיו מסיעים האבנים שלמות מהחר ולא שהיו בתין מאותן שהיו מוצאים פסולות רק הסיעו אותם מהחר וכן כתוב ויסיעו אבנים גדולות · והקבוץ וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו · ובהקל אֶת מוֹצָאֵיהֶם לְמַסְעֵיהֶם · אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל · והשם בענין המקור וּלְמַסַּע אֶת הַמַּחֲנוֹת · כאילו אמר ולהסיע את המחנות · וכן קוּם לֵךְ לְמַסַּע לִפְנֵי הָעָם · כלם ענינם ידוע · חֲנִית מַסָּע וְשִׁרְיָה · שם כלי מכלי המלחמה וכן פירשו המפרשים וכן אמר המסרה מסע ב' ואינון בתרי לישני · ורבי יונה פירשו מענין נסיעה כמו אבן שלמה מסע ורוצה לומר החנית המוסעת ביד לא התנודדת כחרב ·

נסק אִם אֶסַּק שָׁמַיִם שָׁם אָתָּה · פירושו אם אעלה · ובארמית וְהַסַּק דָּנִיֵּאל מִן גֻּבָּא ·

הגה"ה כן לשון עליה מתורגם בלשון סק והוקל במקור וכנוי וכעתיד אבל בעבר ובבינוני מתורגמין בלשון סלק:

נעל וַיִּסְגֹּר אֶת דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה בַּעֲדוֹ וְנָעָל · גַּן נָעוּל אֲחֹתִי כַלָּה גַּל נָעוּל · וְהִנֵּה דַּלְתוֹת הָעֲלִיָּה נְעֻלוֹת · ענין הכל ענין סגירה במנעול · ומענין הזה נקרא הכלי שסוגרים בו הדלת מנעול עַל כַּפּוֹת הַמַּנְעוּל · מַנְעֻלָיו וּבְרִיחָיו · וכן נקרא הכבל נעל בענין הזה עַל אֱדוֹם אַשְׁלִיךְ נַעֲלִי · פירוש כבלי כי הכבל כאלו סוגר האדם ומונעו מללכת ומלברוח כי כן נקרא במקום אחר הכבל בלשון סגירה ויתנהו בסוגר ואפש שאפשר להיות סוגר שם לבית המאסר · ומא וָאֶנְעָלֵךְ תַּחַשׁ · והענין בשוא ופתח: והכבד וַיַּלְבִּישׁוּם וַיַּנְעִלוּם · והשם חֲלֹץ הַנַּעַל · שַׁל נַעַלְךָ · וְהִדְרִיךְ בַּנְּעָלִים · שַׁל נַעַלְךָ מֵעַל רַגְלֶךָ · וְלֹא נִתַּק שְׂרוֹךְ נַעֲלָיו · והקבוץ השנים בַּעֲבוּר נַעֲלָיִם · נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם · ור"מ מהענין הזה על אדום אשליך נעלי · ולשון נקבה ונעלות בלות ומטלאות · ובתוספת מם בַּרְזֶל וּנְחֹשֶׁת מִנְעָלֶךָ · כלו' מורך ותליך בהרים יהיה ברזל ונחשת ר"ל שיהיו בחלקו הרי ברזל ונחשת · ור"מ אותו מהענין הראשון כלומר שתהיה ארצו חזקת כאילו סגורה בחומות נחשת וברזל ·

נעם נָעַמְתָּ לִּי מְאֹד · וְשִׁמְעוּ אֲמָרַי כִּי נָעֵמוּ · וְדַעַת לְנַפְשְׁךָ יִנְעָם · והשם כִּי נָעִים כִּי תִשְׁמְרֵם בְּבִטְנֶךָ · והקבוץ וּשְׁנֵיהֶם בַּנְּעִימִים · וקיבוץ הנקבות נְעִימוֹת בִּימִינְךָ נֶצַח · והתואר כָּל הוֹן יָקָר וְנָעִים · וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל · הַנֶּאֱהָבִים וְהַנְּעִימִים · ומזה נעמן נִטְעֵי נַעֲמָנִים · והשם בזה וְדַרְכֵיהָ דַרְכֵי נֹעַם · ומזה ובל

תהלים קמט אלהים בגרונם · ענין הנעימות ידוע בענין חיתוך · וישלפרש כי נעים כי תשמרם בבטנך מן וחית נעים ונר כלומר אם לא תשמרם בבטנך מהרה יהיו נעים וילכו להם ·

לע״ז ויש לומרים שהפעמים כמו שטעמים כסלוף כנן סגולת מלוכיות ולא כ״ם :

ישעיה ז״ה ישעיה ו׳ **נעץ** נבפלח בו לד״ר הפעל תחרת הנעצוץ · ובכל הנעצוצים ·
אחד מן האילנו הפחותים וכתב רבי יהודה אפשר שהוא שקורין לו בערבי נעצוץ והמפרשים פירשו בו סו״יי כערבי ורבינו סעדיה ז״ל פירשו קוצים לבנים חדים ·

לע״ז סנקרלא רקונים פסלים כמנוני מלשון כעינה לפי שהם מתבועצים נכבור הקדש ·

ירמיה נא **נער** נערו בגורי אריות · פירוש שאגו והמו והנעירה בדברי רבו׳ ז״ל בחמור כאמרם חמור
זכריה ל נוערי · וכתב רבי יונה מזה השרש כי נעור ממעון קדשו · והוא תאר על משקל יכול אלא שנתחלפה התנועה בעבור הע׳ וכן כתבו אא״א ז״ל ואמר לשון נעור
במדבר ה׳ על האל ית׳ על דרך יי׳ מציון ישאג · ועוד נם חצני
יהושע כ״ג · ישעיה כ״ג נערתי · נוער כפיו מתמוך בשחד · ונער בשן וכרמל · פירוש נוער פירותיו ותבואתו או הוא פעל עומר ·
שופטים ה׳ · תהלים קט נעור ורק · והנפעל ננערתי בארבה · אצא כפעם
שופטים י״ב · איוב לח בפעם ואנער · האלף בחרק · וינערו רשעים ממנה ·
ישעיה א׳ והשם והיה החסון לנעורת · וכן במשנה בנעורת של פשתים והוא מה שמנער ומנפץ מתקן הפשתן ממנו ·
תהלים קלו · נחמיה ל והפעל הכבד ונער פרעה וחילו · ככה ינער האלהים ·
שמות יד · ישעיה נב וינער יי׳ את מצרים · וההתפעל התנערי מעפר · ויש
שמואל א׳ א׳ מפרשים מזה והנער נער · כלומר והנער חריף יודע בין טוב לרע כמו המנער שמנער את הפסולת · ועוד
ירמיה א׳ כי נער אנכי · מי שהוא קטן בשנים יקרא נער · ולפי שדרך הקטן לשרת את הגדול נקרא המשרת נער ואף
בראשית לט · בראשית מג על פי שהוא גדול בשנים נער עברי · והוא נער ארץ
שמות לג · מלכים ב׳ ל בני בלהה · ומשרתו יהושע בן נון נער · ויחזי נערו ·
שמואל ב׳ · מלכים א׳ ל יקומו נא הנערים · בנערי שרי המדינות · ורחבעם
דה״ב י״ג · שמואל א׳ א׳ היה נער · פירוש כנער בדעתו · והנער נער · פירוש הנער עדיין הוא נער קטן כי בן עשרים וארבעה חדשי היה כי כן כתוב עד הגמל הנער ודרך הנער לינק עד עשרים וארבעה חדשים · ואא״א ז״ל כתב והנער נער גדול משניו כלומר נער גדול היה לפי שניו יותר מן הראוי ·
זכריה יא והקטן שבצאן כמו כן נקרא נער · הנער לא יבקש
מלכים א׳ א׳ · אסתר ב׳ והנשברת לא ירפא · והנערה יפה עד מאד · נערות
אסתר ד׳ · בראשית כד בתולות · נערות אסתר · רבקה ונערותיה · והשם
תהלים קכט · תהלים קמד רבת צררוני מנעורי · מגדלים בנעוריהם · ובקבוץ
ירמיה לב הנקבות כי היו בני ישראל ובני יהודה אך עושים הרע
איוב לו בעיני מנעורותיהם · ומשקל אחר תמות בנער נפשם ·
ויש מפרשים זה מתענין השני כלומר במיתה קשה ·

יחזקאל כב **נפח** והבאתם הבית ונפחתי בו · כלומר שילך
ישעיה נד · בראשית ב׳ בדרך מארה · נופח באש פחם · ויפח
איוב מא באפיו · כדוד נפוח · פעול במקום תאר ורוצה לומר נפוח כלומר רותח שמעלה הבל כי בעת הרתיחה תעלה הקדירה הבל והנפיחה הבל הפה או יהי נפוח פעול במשמעו ואמר על הסיר והדוד נפוח לפי
יחזקאל כב שנופחין בו בעת תעלה רתיחתו · ונפחי בתרגים האלה
יחזקאל כב ויחיו · לפחת עליו אש · והשם הכלי שנופחים בו מפוח
ירמיה ו׳ נחר מפוח מאש : ושלא נזכר פעלו מכנו מתרגש

איוב כ׳ · ירמיה טו אש לא נפח · וקרוב לענין הזה נפחה נפשה · והשם
איוב יא · איוב לא · תהלים מ מפח נפש · והכבד ונפש בעליה הפחתי · והפחתם אותו · הענין ענין דאבון ודאגה ומי שיש לו דאבון נפש כאילו נפשו נפוחה ויוצאת ממנו · ופירוש והפחתם אותו הביאו אותו הגזל והפיחו והרא בו נפש בעליו שגזלתם ממנו · ות״ת ושניקתון יתיה כלומר תפילו הקרבן דרך בזיון כשתביאוהו ·

שמות לט **נפך** נפך ספיר ויהלום · אבן מהאבנים יקרות והיא שחורה ·

יהושע כג · יהושע ב׳ **נפל** לא נפל דבר אחד · וכי נפלה אימתכם
בראשית ל · מלכים ב׳ כ״ה עלינו · ולמה נפלו פניך · ואת הנופלים
דה״א י״ב אשר נפלו על המלך · ומנשה נפלו על דוד · לכו
מלכים ב׳ ז׳ · ירמיה לז ונפלה אל מחנה ארם · אל הכשדים אתה נופל · ונפל
יחזקאל ו׳ · יחזקאל כח חלל בתוככם · וכן בהכפל הלמד ונפלל חלל בתוכה · ות״י כד יתרמון קטילין בגוה · או יהיה משרש פלילים
שמואל א׳ כט ומענינו כאשר כתבו רבי יהודה · מיום נפלו עד היום
שמואל ב׳ א׳ הזה · בקמץ חטף · ובחירק פא״ה הפעל כי לא יחיה
ירמיה מט · איוב יב אחרי נפלו · מקול נפלם · לא נופל אנכי מכם ·
נחמיה ו׳ כלומר פחות · וכן ויפלו מאד בעיניהם · כלומר היו נפולים ופחותים מאד בעיניהם לנגדנו כי ראו שנעשתה
בראשית כה החומה על ידינו · על פני כל אחיו נפל · כלומר
שופטים ז׳ נפל גורלו או כענין שכן · וכן נופלים בעמק · ויש
קהלת יא · ירמיה לז לפרש ואם יפול עץ כמותם · ונפלו ולא תקומו · כי
דברים כב · במדבר ו׳ · תהלים לז יפול הנופל ממנו · והימים הראשונים יפלו · כי יפול
יואל ב׳ · בראשית כד לא יוטל · ובעד השלח יפלו · ותפול מעל הגמל ·
בראשית טו חשכה גדולה נופלת עליו · כלם ענינם ענין אחד וכל אחד מתפרש לפי הענין אשר הוא בו · והפעל הכבד
יהושע כג · יהושע יג ראו הפלתי לכם · רק הפילה לישראל בנחלה · ואור
איוב כט · שמואל א׳ ג׳ פני לא יפילון · ולא הפיל מכל דבריו ארצה · לא
שופטים ב׳ · דברים ט׳ הפילו ממעלליהם · וההתפעל ואתנפל לפני יי׳ ·
דברים ט׳ · בראשית מג · עזרא י׳ אשר התנפלתי · ולהתנפל עלינו · והשם ומפל בר הוא פסולת הבר ומה שנופל ממנו בכברה · ובה״א
ישעיה יז · ישעיה כה הנקבה והיתה מעי מפלה · בקמץ הפ״א · ובצרי שמה
ישעיה כג למפלה · קריה בצורה למפלה · ויסר לראות את
שופטים יד מפלת האריה · כלומר נבלת האריה מקום שנפל שם ·
יחזקאל לא · יחזקאל כו וכן על מפלתו ישכנו כל עוף השמים · מקול מפלתו
תהלים נח · קהלת ו׳ הרעשתי גוים · נפל אשת · בשש נקודות · טוב ממנו
איוב ג׳ הנפל · כנפל טמון · הוא העובר שמפלת האשה ותקרא בן לפי שנופל מת ·
איוב מא מפלי בשרו דבקו · פירוש התיכות בשרו כלומר שנתלין בבשרו התיכות בשר או יראה זה כמו שמנו ודומה כאילו נופלין ממנו והם
בראשית ו׳ דבקים בו שלא ימוטו · הנפילים היו בארץ · הם האנשים הגדולים בעלי קומה גדולה ונקראו כן שיפול האדם מפחדם מפני שהם גבוהים כל כך כי לענין זה
איוב יד נקראו האומי כמו כן · וכן הר נופל יבול · גבוה ותלול ·

שמואל א׳ יג · ישעיה לג **נפץ** כי ראיתי כי נפץ העם · מרוממתך נפצו גוים ·
בראשית ט ומאלה נפצה כל הארץ · ותמקור והוא ורוצא
שופטים ז׳ · ישעיה ל ונפוץ הכדים · והשם נפץ וזרם ואבן ברד · בשש
ירמיה יג · תהלים קלז נקודות · והכבד ונפצתים איש אל אחיו · ונפץ את
ירמיה נא · ירמיה מח עולליך אל הסלע · ונפצתי בך גוים · וכליהם ינפצו ·
תהלים ב׳ · ישעיה כז ככלי יוצר תנפצם · כאבני גיר מנופצות · כולם ענין פיזור ויש מהם פיזור עם השבר והרצוץ · והשם הכלי
ירמיה נא שמנפצין בו מפץ מפץ אתה לי · בצרי · ובקמץ ואיש
יחזקאל ט׳ · ירמיה כב כלי מפצו בידו · והתאר העצב נבזה נפוץ · בשורק ·
מלכים א׳ כב · שמואל ב׳ ט וכחלם נפוצים אל ההרים כצאן · ותהי שם המלחמה

נפצת · והיא מלה זרה כי משפטה נפוצה בפלס גדולה או נפצת בשקל קשרת נחשת · אבל נשאר בו הקמץ על דרך היחיד כמו בגחרת

אחותה · ואא״ז כתב (אא״ז וכן התיפס שלא מכיא) ונבליהם ינפצו · ירקו (וכבלות כמן יד שם ופוא בדיך) מתרגם ותער כרה תפצת (פירוש אם פוא. לשון כפיבם) קולתה כמו שאמר וכליו (לו שכרים :) ירקו והוא כפל דבר ·

נפש נפש תחת נפש · בשש נקודות · נפש שבעת הנפש החיא · ופעמים בא בלשון זכר רוצה לדבר בו על הגוף אחד נפש מחמש המאות · נפש שנים · כל נפש ארבעה עשר · ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה · והקבוץ ועל הנפשות אשר היו שם · לחמית נפשות · ובקבוץ הזכרים מצודדות ארת נפשים · ברזל באה נפשו ·

(אא״ז לא כפנא רק זה לבד :) אמר כן לפי שהנפש מענה בעינוי הגוף · וכן בנועל נפשך · גופך · ואמר על דרך משל נשבע יי׳ בנפשו ·

(אא״ז לגוף כמו רבים עושים ספרים שהוא כתוב כפשו וקרי כפשי. ולכו אלא ויו ועירא וקריאת המלה בקודת כפשו :) וכן אשר לא נשא לשוא נפשו · ונפשו אותה יעש · ושלחתה לנפשה · כלומר שתהיה לעצמה ולא תהיה ברשות אחר · וכנה חמת בנפש כי סבת המיתה בהפרד הנפש מן הגוף ואמר ועל כל נפשות מת לא יבוא · הנוגע במת לכל נפש · וכן מאשר חטא על הנפש · ויש מרז״ל שפירשו מאשר חטא על הנפש על שצער עצמו מן היין הנה חטא על הנפש והתאוה שמנע תאותה מן היין מכל וכל · נפש כי תמעל · נפש אשר תגע · ונפש כי תחטא · לפי שהיא בעלת הרצון והתאוה תלה החטא והמעל בה וכן נגיעת הגוף כי פעל הגוף בשתופה · וכן אמר אל תתנני בנפש צרי · כלומר ברצונם ובתאותם · לאסור שריו בנפשו · כלומר ברצונו שלא ברשות המלך · ויאמר נפש על הנשימה והחבל היוצא מחמה נפשו גחלים תלהט · וכמוהו פירש רבי אברהם אבן עזרא ז״ל לכן הרחיבה שאול נפשה · והנפעל שבת וינפש · ויגפש בן אמתך · כלומר

(אא״ז כמו שינפא בגרם מף :) שתנוח נפשו ·

נין ואת הנץ למינהו · יאבר נץ · הוא העוף שצדין בו העופות

(אא״ז נקרא כן כנצור סמוא כעל מינות סככה :) וישוב אל ידו בעליו אשמרויד בלעז ופירש אותו בעל חשוק אשטור בלעז ·

נצב נציב מלח · פירוש תל מלח וכן נקראת האבן שמעמידין אותה לעובדה ופסל ומצבה · וכן נקרא נציב חעם והממונה בהם נציב פלשתים · ויתן נציבים בארץ יהודה · שנים עשר נצבים · ממונים ונצבים על העם · לבד משרי הנצבים · פירוש משרים הנצבים ומם הרבים חסרה והדומים לו כתבנו בחלק הדקדוק או פירושו משרי הנצבים שהיו שם שרים על הנצבים והנצבים על שאר העם · ומלך אין באדום נצב מלך · פירוש בימי יהושפט לא היה מלך באדום אבל הנצב היה להם מלך פירוש הנציבים שהיו מעמידים להם מלכי בית דוד כי תחת ידם היו בימי דוד כמו שכתוב וישם באדום נציבים ויהיו כל אדום עבדים לדוד · והטעם שהזכיר ענין זה בזה הפסוק רוצה לומר לפי שהיה מלך יהושפט בדרך יי׳ ויתר הקדש אשר נשאר בימי אסא אביו בער מן הארץ לפיכך לא פשע אדום מתחת ידו · ועוד בימיו אין מלך באדום אך הנצב שהקים הוא היה להם מלך אבל בימי יהורם בנו שעשה הרע בעיני יי׳ מרד מרד בו אדום כמו שכתוב בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך · הנצבת לא יכלכל · פירוש חשת הדולה העומדת במקומה שלא תוכל לזוז · ויבא גם הנצב אחר הלהב · הוא יד הסכין שהוא מעמיד הסכין להיות לו יד להתוך בו · וכן ולהציב הדרבן · פי׳ ולהעמיד הדרבן כלומר כי בפצירת פים היה מתקן כל הכלים האלה והיה מעמיד בו הדרבן שהיה מחדדו ומלטשו בו ויתכן היות אלה שכתבנו הנה משרש יצב כמו שכתבנו שמה ודומיהם אלא שאין הכרע ·

נצה כי נצו גם נעו · כי נצא תצא · ובא האלף תמורת הה׳ והיה ראוי להיות תצה בפלס תשה ובא הנה תמורת הה׳ כמנהג · ארך האבר מלא הנוצה · גדול כנפים רב הנוצה · והסיר את מראתו בנוצתה · ופירשו ר״ל שהיא קודר סביב והפק בסכין כעין ארובה ונוטלו עם הנוצה של העור · ופירוש כי נצו גם נעו · כלומר שהלכו במהרה ועפו כאלו היה להם נוצה וכן פירוש כי נצא תצא · ויתכן שנקרא הנץ מזה הענין כלומר שיש לו כח בנוצתו ובכנפיו לעוף הרבה כמו שאמר המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן · והוא הפעל הכבד אשר הצו על משה ועל אהרן בהצותם על יי׳ · בהצותו את ארם נהרים · והשם אנשי מצתך · ומשקל אחר אוהב פשע אוהב מצה · הן לריב ומצה תצומו · והנפעל שני אנשים עברים נצים · וינצו שניהם · וכי ינצו אנשים · כולם ענינם ענין מריבה · וענין אחר עריך תצינה מאין יושב · והנפעל גלים נצים · ענינם ענין חרבה ושממה · ופירוש גלים נצים · כאלו אמר ותהי להשאות ערים בצורות שיהיו חרבות ויהיו לגלים · ואא״ז כתבם משרש נץ · עלתה נצה · הנצו הרמונים · ומענינו רוצה לומר הפרחים הבעורות התלויות גלי אבנים צומחין רשא ·

נצח מנצחים להעביר את העם · לנצח על מלאכת בית יי׳ · למנצח לדוד · למנצח בנגינות · ענין חוזק וקרא בעל השיר והניגון מנצח כלומר שהוא חזק על המלאכה ושר וקצין עליה · והשם וגם נצח ישראל · הנון בצרי והמסורת ד׳ בלישניהון בצרי וכבר כתבנום בחלק הדקדוק · ופירוש נצח ישראל חזקם ובוטחם · וכן אבד נצחי · ואוריד לארץ נצחם · ויז נצחם על בגדי · כלומר דמם שהוא חכת והחיים · יהיה באבי נצח · חזק והוא תאר · והנפעל משובה נצחת · עקרו ננצחת או יהיה שם במ״א יאמר חוזר ממנו נצח בפלס גבה פירוש נצחת חזקה מתמדת שלא יפרדו ממנה כי הדבר החזק הוא מתמיד · ויהי עוד לנצח לעולם · לנצח נצחים : לעולמי עד ·

נצל ואמרתם נצלנו · בפלס נפעלנו · אשר ינצל אליך · לחנצל מפני מלך אשור · והכבד המה בצדקתם ינצלו נפשם · והבנין אחר והצל לא הצלת את עמך · והצלתם את נפשתינו · למען הציל אותו · באוד מצל משרפה · הלא זה אוד מצל מאש · והשם רוח והצלה · וענין קרוב לזה ונצלתם את מצרים · ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב · ומדבר אחר

אשר

אשר הציל אלהים מאבינו · ויצל אלהים את מקנה
אביכם · והציל עינינו · פירוש ינצל ראותינו ומראה
עינינו בהכנסו באחד מן המקומות · ואל תצל מפי דבר
אמת עד מאד · והתפעל ויתנצלו בני ישראל את
עדים מהר חורב · פירוש התנצלו מעדים שלא לבשוהו
עוד ענין החסרה והשלילה וגם הענין הראשון בכלל
ענין זה כי ההצלה היא הסרה מחלוקת אותו ·

נצר

עיני יי נצרו דעת · עדותיך נצרתי · נוצר תאנה
יאכל פריה · אני יי נוצרה · לנוצרי בריתו ·
נצור מצורה · ונצרות ולא ידעתם · פירוש שמורות
ונשגבות מחשיג אליהם לדעתם · והנשאר והנצור ·
כלומר שמור מהשיג אליו · שית זונה ונצרת לב · פירוש
שמורת לב כלומר שלא יוכל אדם לקחתה ולפתותה
רק היא כפתה בני אדם · נצור לשונך מרע · ובחסרון
פא הפעל צר תעודה · וכן ת"י נביא טר סהדותא ·
נצרה על דל שפתי · צורי בתוספת הא ודגש הצדי
לתפארת כדגש מקדש · וכן נצרה כי היא חייך · חדגש
לתפארת · ומענין זה ממגדל נצרים · והם הצופים
שומרים במגדל · וכן קראו נצרים בהר אפרים ·
או יהיה קראו נצרים מיוחסים אל מקומם והראשון נכון ·
ורבי יונה פי' נוצרים באים מארץ המרחק · עם מיוחסים
אל נבוכד נאצר · וכן פירש אאו"ל · תצור שלום ·
יצרנהו כאישון עינו · לילה ויום אצרנה · בקמץ חטף
הצרי בקמצת הספרים · ובריתך ינצורו · כלם ענין
שמירה · ופירוש ממגדל נוצרים עד עיר מבצר מגדל
שאינו לישוב אלא ששמר הצופה שם · ופירוש קראו
נוצרים הצופים והשומרים יקראו קומו ונעלה ציון ·
וענין אחר ובנצורים ילינו · ונצירי ישראל להשיב ·
בעיר נצורה · ענינם ענין
חרבה · ופירש אדוני אבי
ז"ל מזה ונצרת לב · רוצה
לומר חרבה הדעת ונתב כי כן בדברי הפילוסוף ישבו
עולמם בחרבן שכלם ואמר כן על האשה הזונה חרבת
שכל · וענין אחר ונצר משרשיו יפרה · ונצר מטעי ·
כנצר נתעב · בחמש נקודות ענינם יונק או ענף ופירוש
כנצר נתעב כמו שמשליך אדם הנצר שהוא נתעב שאינו
מצליח ומוציא אדם אותו מהפירות שלו ומשליכו כן
אתה השלכת מקברך ·

ס"א ושל יקילנו נשרם נוף
ויפרפס סס כלשון יונור ·

נקק

בנקיק הסלע · ובנקיקי הסלעים · ענינם חורי
הסלעים או שיני הסלעים ·

נקב

ובא בכפו ונקבה · נקבת במטיו · במוקשים
יקבנו אף · אל צרור נקוב · ויקב חור · והשם
ואל מקבת בור · כלומר אל בור נקובה שנעקרתם ממנה
וכן שם הכלי שפוסלין בו האבנים ונוקבין אותם בו נקרא
מקבת והוא הפטיש שראשו האחד חד לנקוב ולפסול
בו ובראשו האחר מכין בו והולמים בו במלאכת הברזל
והנחשת והולתם ותשם את המקבת בידה · ומקבות
תתרן · ובמקבות יצרהו · במסמרות ובמקבות
יחזקום · ומן הענין הזה נגזר זכר ונקבה · וענין אחר
נקובי ראשית הגוים · נקבה שכרך עלי · אשר פי יי
יקבנו · ויקב בן האשה הישראלית · פירש השם
באותיותיו וקלל · וזה ענין הקללה ונוקב שם יי
כלומר מפרש ומקלל שאינו חייב עד שיפרש ויקלל ·
יקבוהו אוררי יום · יקבוהו לאום · ואקוב נוהו
פתאום ·

נקד

נקדות הכסף · ענין הנקוד ידוע · וכן נקראו
הבהמות הלבנות שיש בהם כתמים שחורים
או שחורות שיש בהם כתמים לבנים וזכות לנקודות
ושלוא תקוד · נקדים וברדים · ואת כל העזים הנקודות ·
ולפי שרוב הבהמות על זה הדרך נקרא הרועה אותם
או בעל המקנה על שמם ומישע מלך מואב היה נוקד ·
אשר היה בנוקדים מתקוע · ובת"י מרי גיתין · וכן נקרא
הלחם היבש המעופש לפי שהעפוש בלחם לבן וירוק
ושחור נקודים נקודים · והנה הנה יבש והיה נקדים ·
עשרה לחם ונקדים ·
ות נקדים כסנין · ובדברי
רז"ל פת הבאה בכסנין ופי'
רבינו חיי ז"ל פרת הבאה
בכסנין פת בין מתובלת
בין שאינה מתובלת
שעושין אותה כעכין יבשין
ונוססין אותה בבירת
המשתה ·

ס"א הפסוק הלשון סכניא
פוך סחוף לשון עפוש והפסוק
הסכי פוך ספו בדברי רבותינו
ז"ל פת הבאה בכיסנין ·

ס"א ופי' כעריך לשון סכר לו
סלות ·

נקה

ונקיתי דמם לא נקיתי · מנסתרות נקני ·
ונקה לא אנקך · כלומר לא אנקך מן העולם
שישאר השלם נקי ממך · ונקה לא ינקה · פירוש לא
ינקה את האדם מן העון מכל וכל אף על פי שהוא נושא
עון אלא יעניש אותו האדם מעט כדי ליסרו ולהשיבו
לדרך טובה ורז"ל פירשו מנקה הוא לשבים ואינו מנקה
לשאינם שבים · והשם לא יוכלו נקיון · נקיון שנים ·
והתאר ובעל השור נקי · ולא ישפך דם נקי · נקי כפים ·
נקים אנחנו · ונכתבו באלף אשר שפכו דם נקיא ·
ואל תתן עלינו דם נקיא · ובאו על דרך נחי האלף
כשהוא נביא · והנפעל ונקה האיש מעון · ונקית משבעתי
זאת · ונקתה לארץ תשב · פירוש תהיה נקית מאנשים
ומאין יושב בה · כי כל הגונב מזה כמוה נקה · פי' המגלה
היתה כתובה פנים ואחור והיה מצד האחד כתוב אלה
הגנב ומצד האחר אלה הנשבע לשקר ועל שניהם
אומר נקה שיכרת מן העולם ויהיה נקי מכל טוב ופירוש
כמוה כמו פני המגילה האחת כן פני המגילה האחרת
כתובה באלה זו כזו · וכן כמוך כמוהם · והמקור מהקל
ואתה הוא נקה תנקה · ואת המנקיות · ואת מנקיותיו ·
מחלוקת בין רז"ל יש אומרים כי המנקיות אלו הסניפין
שהיו כמין יתדות של זהב ועומדין בארץ וגבוהין מעל
השולחן ומפוצלין פצולין לסמוך הקנים והם הקשות
שלא ישברו במשא הלחם ויש מהם שאמרו קשותיו
אלו סניפין ומנקיותיו אלו הקנים ולזה הדעת נקראו כן
לפי שמנקין הלחם שלא יתעפש ·

נקם

נקם נקמת בני ישראל · ונקמני יי ממך ·
נוקם יי לצריו · עד יקום גוי אויביו · לא
תקום ולא תטור · והשם ונקם ישיב לצריו · נקם ברית ·
והוא נקמה · והקבוץ אל נקמות הופיע · והנפעל
ונקמתי מאויבי · ואנקמה מאויבי · והכבד ונקמתי דמי
עבדי · ונקמתי את נקמתך · כי אבם נקמתי · כלומר
אעשה נקמות בכם · וכן בקשור הבורית כי נקמת יי
היא הנקמו בה · ונקמו בהם · והתפעל מפני אויב
ומתנקם · כלומר שמראה עצמו בהרכתו להרע כאילו
לוקח נקמה ומשלם גמול · ושלא נזכר פעלו מהנוסף
יקם קין · ר"ל תלקח נקמתו ממנו מהורגים אותו ·
וכן לא יקם כי כספו הוא ·

נקף תגים ינקפו · כלומר יכרתו ראשם ותרגום
ויערפתו ותנקפית · תערופה דנקיפה · והשם
ונשאר בו עוללות כנקף זית · ומה ותחת חגורה נקפה ·
והכבד ונקף סבכי היער בברזל · ואחר עורי נקפו זאת ·
פירוש שברו ונקרו התולעים זאת ואמר זאת על העצם
וכולם ענין שבירה וכריתה · · וכן בדברי רז״ל המנקף
בראש תורה · וכן אמרו אין אדם נוקף אצבעו מלמטה
אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה · וכן אמרו דם נקוף
מרצת כרם מזבח · ומצודו עלי הקיף · כי הקיפו ימי
המשתה · כבר כתבנום בשרש יקף ·

נקר בנקר לכם כל עין ימין · יקרוה ערבי נחל ·
והכבד לילה עצמי נקר מעלי · העיני האנשים
ההם תנקר · וינקרו את עיניו · ושלא נזכר פעלו
מבטו ואל מקבת בור נקרתם · והשם ושמתיך בנקרת
הצור · והקבוץ לבא בנקרות הצרים · והוא המקום
המנוקר בצור כמערה וכיוצא בזה וכן אמר התרגום
במערת טינרא וענין הנקור ידוע ·

נקש בפעל כפיו נוקש רשע · פירוש הקבה מאבד
הרשע בפעל כפיו ופועל כפיו הוא המוקש
לו על דרך ויפול בשחת יפעל כי נקש ויקש ענין אחד ·
והנפעל פן תנקש אחריהם · כמו פן תוקש · והכבד
וינקשו מבקשי נפשי · כלומר שמו מוקש · ינקש נושה
לכל אשר לו · כלומר ישים מוקש ויקח כל אשר לו ·
והתפעל מתנקש לנפשי להמיתני · פירו׳ כי הוא מסבב
ומתחכם להיותו קשור ונוקש בנפשו ולשום מוקש
בנפשי להמיתני ואף על פי שהוא פועל שמורהו פעול
מרוב רגילות והתמורת המוקש והלכידה במחשבתו כמו
שכתבנו במלת התגברים בדך כי ברוב התמורת הזכור
יקראו בלשון פעולים ואעפ שהם פועלים וכן מתרפקים
על הדלת ·

נרד נרד וכרכם · בצרי הנון נרדי נתן ריחו · בחרק
הנון · והקבוץ כפרים עם נרדים · וכתב רבי יונה
כי נאמר בו כי הוא הורד ר״א כי הוא המושק · ור״א אבן
עזרא ז״ל פירש כי הוא בושם דומה לכרכום ·

נשש כי נשני אלהים · ענינו שכחני ·

נשא ולא נשא אותם הארץ · פירושו ולא סבל ·
ונשאתם את אביכם · באשר יוכלון שאת ·
בשאת אותו · דע שאתי עליך חרפה · שאתי ואנכי
אדבר · כלומר סבלו כובד מלי עליכם אעפ שקשה
עליכם והנביאתי לדבר · תפליהם נשאים · נושאת זהב
וכסף · בהראות האלף בתנועה נשאותיכם עמוסות ·
הנשאים מני רחם · ונשאתם את סכות מלככם · וחטאי
גלוליכן תשאינה · בהראות האלף בקריאה · והנפעל
נשוא ינשוא · ומשפטו ינשאו · וכן נשוא לשוא עריך ·
משפטו נשאו והבר כתבנו דקדוקו בחלק הדקדוק ·
והשם ויגצלו להם לאין משא · משא לעיפה · משא בני
קהת · ובהא הנקבה והכבד משאת · ואשר הוא פעל יוצא
לשלישי לא חמור אחד מהם נשאתי · כלומר לא נתתי
עליו משא · והפעל הדגוש ותשא אתכם בגנות · כלם
והדומים להם בענין השעינה והמשא ידוע וכל הענינים
הנכנסים בשרש הזה כלם נכנסים בענין אחד הנשיאה
והנשילת וקל הוא להפריש מעט ביניהם כל אחד לפי
מקומו ולפיכך אין צריך להזכיר כל הענינים בפני
עצמם · שאי בגדך · שא נא כליך · נושאת חן בעיני כל
רואיה · בגות האלף · לא תשא שמע שוא · לא תשא

את שם יי אלהיך לשוא · ישא ביום ההוא לאמר לא
אהיה חובש · פירוש ישא השם בשבועה · כל אשר
נשאו לבו · תשאך לבך · וישא משלו · נשא בפיו זה
המשל · ישא מדברותיך · פירוש מדברותיך שצריך
לו ישא תמיד בפיו ואומר תורה צוה לנו משה · ואשא
את היין ואתנה למלך · וישא משאות · ישא ברכה מאת
יי · משאת בפי מנחת ערב · ותשא ענף ועשה פרי ·
כי עץ נשא פריו · וישא עיניו וירא · וישא יעקב רגליו
ותשנה קולן ותבכינה עוד · ותשנה עלינו נהי · בהעלם
האלף מן הכתב · וישא עשו קולו ויבך · ישאו בתוף
וכנור · פירוש ישאו קולם בקול תוף וכנור או כמו
שנושאין קולם החוללים עם התוף והכנור · ונשארת
תפלת · פירוש תשא התפלה לשם או תשא קול בתפלה
או כפים · וכן ישאו מדבר ועריו · פי׳ ישאו קול · ואליו
הוא נושא את נפשו · את מחמד עיניהם ואת משא
נפשם · פירושו לפניו בניהם ובנותיה שהם מחמד עיניה׳ ·
ואליהם הם נושאים את נפשם · בנשאי ידי אל דביר
קדשך · ובא האלף בהעלם כבעלי ההא ונשו ארץ
כלפתם · הנסה דבר אליך תלאה · בחלוף שין בסמך
ואלף בהא וכבר כתבנו אותו בשרש נסה · ובשארת
הכרובים את כנפיהם · בשוא גליו אתה תשבחם ·
כלומר בהתרוממם גליו אתה תשקיטם · והאר לגדול
ונשיא בעמך לא תאור · וכי יעשה הנשיא נדבה · שנים
עשר נשיאים · והענין להתרוממם יקראו נשיאים מעלת
נשיאים · נשיאים ורוח וגשם אין · והשם בנפול הנון אם
יעלה לשמים שיאו · פירוש גדולתו ורוממותו · ישא
פרעה את ראשך מעליך · כי תשא את ראש בני ישראל ·
ואת ראשם לא תשא · ישא פרעה את ראשך · אשר
נשא יהו במלך · כי נשא אשא להם · פירוש אשא להם
הארב · ויית אם יתובון משבק אשבוק להון · וחרפה לא
נשא על קרובו · לא הטיל עליו שום דבר חרפה · נסה
עלינו אור פניך יי · בחלוף שין בסמך ואלף בהא · הלא
שאתו תבעת אתכם · ומשאתו לא אוכל · אם משאתו
יגורו אלים · וכנות האלף ונעלמת מן הכתב משתו
יגורו אלים · גדולתו ורוממותו · ומזה פירשו יתר שאת ·
כלומר יתרון הגדולה והתוקף היה ראוי לך לולי שעלית
משכבי אביך · ואם תשאו מבנותיהם לבניכם · כלומר
אם תקחו · ולא היו לו בנים כי אם בנות וישאום בני
קיש אחיהם · כלומר ויקחום לנשים · וישאו להם נשים
מואביות · ובתים תשאו · ולקחו · וקרוב ענין הנשוא
לענין הלקיחה · וכן ישא ברכה מאת יי יקח וכן במשנה
בתולה נשארת · וכן נשתמשו בנטילה שהיא הנשיאה
בענין הלקיחה טול חפץ זה טול אתה יין נסך ואני פירותי ·
נשא עליו את חטא הזה · הנה נשאתי פניך · לא ישא
פני כל כפר · אולי ישא פני · לולי פני יהו שפט מלך
יהודה אני נושא · ונושאים פנים בתורה · כלו׳ נושאי פני
הגדולים בתורה ואינכם מוכיחים אותם בעברם על דברי
תורה · וי״מ כי אינכם שומר שמר במקום שנים כלומר
אינכם נושאים פנים בתורה אבל אתם מחללים אותה ·
והשם כי אין עם יי אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח
שוחד · כי ההושא והמסביר נופליכם פניו כמו שאומר
ולמה נפלו פניך והמסביר לו פנים כאילו נושא פניו
שנפלו · וכן ולא ישא אלהים נפש · כלו׳ לא ישא פני נפש
שיסולקנה מן המיתה · וכן בענין המחילה והסליחה שא
נא חטאתי · שא נא פשע אחיך · ונשאתי לכל המקום
בעבורם

בעבורם · הלא אם תיטיב שאת · כלומר אם תיטיב מעשיך יהיה לך כפרה · וכן פירש אא״ז ז״ל מזה יתר שאת · והיא תפלה לאל ית׳ שיעביר הכפרה על העון וזו היא הברכה שברכו · שא נא לפשע עבדי אלהי אביך · אשרי נשוי פשע · ובא על דרך בעלי החוא וסליחת הפשע היא נשיאתו ונטילתו מעל האדם · והנפעל ונשא כל אשר בביתך · ונשא בם את השלחן · נשאת נשא לנו נשאת תאר לתשורת הנשאת אבל נשא לנו מהכבד · ואפשר שיהיה גם כן נשאת שם מן הכבד בפלס יושבות על מלאת · ושם התשורה במא ותצא אחריו משאת המלך · כפתח · וכצרי ארחה ומשאת וישלחהו · והקבוץ וישא משאות · וכן התרומה לאל יתברך את משאת משה · ואת ראשית משאותיכם · וכן חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים · מהכבד · ובאו נשא לנו · נשא את שלמה · בקמץ כדרך בעלי החוא וכן רבא לארץ חיתי · ופירוש נשא את שלמה נשא אותו וסבל אותו וכלכלו באלה הדברים · והנפעל עוד הרמים והנשאים · ועל כל גבעה נשאה · וההתפעל מתנשא לאמר · ותנשא מלכתו · ינשאו להעמיד חזון · ויתנשא לעיני כל הגוים · והפעל הכבד עוד וכי נשא מלכתו · בצרי · מנשאים את היהודים · וינטלם וינשאם · ינשאוהו אנשי מקומו · ובענין הנבואה נשא עליו את המשא הזה · משא מצרים · המשא אשר חזה · משא אשר ירתו אמו · משאות שוא ומדוחים · נקראת הנבואה משא שהיא נשאת בפי האדם · וכן היו אומרים ישראל לירמיהו מה משא יי׳ · ענין הפסוק׳ ההם כי הם כשהיו שואלים לנביא מה משא יי׳ לא היה דעתם לנבואה אלא ללשון כובד ומשא כמו משא בני קהת · כי היה דבר יי׳ להם למשא כבר היודע הנסתרות גלה מחשבתם לנביא לפיכך אמר כי המשא יהיה לאיש דברו · כלומר דברו של אדם יהיה משא כי הדבר נשא בפיו לפיכך נקראת הנבואה משא ואתם תהפכו דברי אלהים ותהיה כונתכם בו לשון כבדות ·

והפעל הכבד עוד והשיאו אותם עון אשמה · והוא יוצא לשלישי · והשיאו כל ישראל אל העיר ההיא חבלים · והשם בענין המקור למשאות אותה משרשיה · כלומר להשיא אותה ולעקור אותה משרשיה · וענין אחר וישאם דוד ואנשיו · פירוש וישרפם · וכן והמשאת החלה · ועל בית הערם שאו משאת · וכן במעט ישאני עושני · ואשר הוא פעל עומד ותשא הארץ מפניו · וכן ישא בשיחי משכבי · ויתכן שנקרא׳ השרפה כן לענין הלהב הנשא למעלה וכן במשנה משיאין משואות · ואפשר שיהיה שאת או ספחת · שאת המכוה היא מענין זה ענין שרפה כמו שאמר צרבת המכוה היא שהיא ענין שרפה והנכון להיות מהענין הראשון לשון הגבהה וכן פרז״ל בספרא שאת זו שאת בהרת זו בהרת ספחת שני לבהרת מראה עמוק שני לשאר׳ מה לשון שאת מגבהת במראה צל שהם גבוהים ממראה החמה מה לשון עמוק עמוקה במראה החמה שהם עמוקים ממראה הצל מה לשון ספחת טפלה שנאמר ספחני נא אל אחת הכהונות לאכול פת לחם ·

נשא

הנפעל מזה נשאו שרי נף · והכבד הנחש השיאני · השיאוך יכלו לך · אל תשיאו נפשותיכם · אכן השא השאת לעם הזה · אל ישיא לכם חזקיהו · כולם והדומים להם ענין ההסתה והפתוי · וענין אחר להשות גלים נצים בפתח ההא והשין רנושה ויש ספרים מדויקים נקוד בהם להשות חלמ״ר פתוחה וההא נחה על משקל לעשור׳ ולזאת הקריאה יהיה משרש שאה ומשפטו לחשאור׳ כאשר כתוב במקומו בספר ישעיה · והשם השאת והשבר · ומשקל אחר תרימה פעמיך למשאות · הפלתם למשואות · ומשקל אחר תבסה שואה במשאה ענין חרבה ושממה ·

נשב

כי רוח יי׳ נשבה בו · והכבד ישב רוחו יזלו מים · וישב אותם אברם · ענין ההפרחה והריחוף ·

נשג

או השיגה ידו · ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי · פן ימהר והשיגנו · והשיגו כי ירבה הדרך · והשגתם ואמרת אליהם · כי השג תשיג · ואין משיג ידו אל פי · כלם ענין ההדבקה וההגעה · והשם כי שיח וכי שיג לו · כלומר ענין יש לו עם אחר או השגת אויביו במלחמה · שיג שם בחסרון הנון כמו שיא אם יעלה לשמים שיאו · ובמוהם ואף על פי שנכתב בסמך ותסג ולא תפליט · כלומר תגיע להריון ולא תפליט אותו רק תפיל אותו ·

נשה

נשיתי טובה · ובא המקור באלף ותשיתי אתכם נשא · צור ילדך תשי · היו״ד במקום הא לנו״ר הפעל ומשפטו תשה ועקרו תנשה · והנפעל ישראל לא תנשני · פי׳ לא תנשה ממני · ומהענין הזה בארץ נשיה · והיא מקום הכתים כי הם נשכחים ·

אא׳ לפי שמוא פסל שחד נבי׳ לפרשו כן כי לא יבא כנוי כפעל שחד רק כמו סלכן ·

והפעל הכבד כי השה אלוה חכמה · כי ישה לך אלוה מעונך · וכבר כתבנו כי נשני אלהים · בשרש נשש ר״א שהוא מזה השרש מהדגש והפתח תחת החירק · וענין אחר לא נשיתי ולא נשו בי · פי׳ לא נשיתי מהם ולא נשו בי והוא כפל דבר וענין הכפל שלא בקשתי אני מהם וגם הם לא נתנוהו לי מעצמם · או לא נשיתי אני בהם וגם לא נשו בי כי המלוה הוא קשור בב״ית והלוה בלא ב״ית וכן כנשה באשר נשא בו · ונשא בו אלה להאלותו · ונכתבו כאשר נשא בו תשא בו באל״ף במקום ה״א · ובא בלא קשר הב״ית · וכל איש אשר לו נשא · והוא באל״ף ובכנול ואף על פי שתבא המלה למלוה פעמים בלא קשר הב״ית הוא חסר הקשר והענין מורה עליו כמו והנשא בא לקחת · או מי מנושי · פירוש מנושים בי ואיננו רחוק שיקרא נושה הלוה והמלוה כי הקשר מפריד ביניהם ובשחסר הקשר הענין מורה וכן שובר יקרא הקונה והמוכר והקשר והענין מפריד ביניהם · וענין כנשה באשר נשא בו · אחר שזכר כמלוה בלוה לפי שהאחד רוצה בו ומביאת בכסף והאחד משאת אוכל ולדעת התרגו׳ התאר מזה נשה נשים שתרגם ונשים משלו בו · וכמרי חובא שליטו ביה · והפעל הכבד כי תשה ברעך משאת מאומה · ויש לפרש מזה כי ישה לך אלוה מעונך · כלומר שיחייבך אלוה מעונך · וכן פירוש ונשא בו אלה · יחייבנו השופט שבועה · לא ישיא אויב בו · נכתב ונקרא כבעלי האל״ף כלומר לא יהיה לו כנושה שיקח ממנו · וכן ישי מות · והוא בחסרון אל״ף כמו אל יצי ראשי · ויו׳ חפץ דכאו החלי · כלומר שהיה חמות להם כנושה שיקחם · והשם נשי ושלמי את נשיך · ומוא ומשא כל יד · משא איש באחיו · נעזבה נא את המשא הזה · ועל דרך נקבה משאת מאומה · והקבוץ בעורבים משאות · ויתכן כל בעל משה ידו · שם בפלס מטה · גיד

הנשה

הנשה · אר"ל כי נקרא כן שנשה ממקומו ועלה כלומר כאילו שכח מקומו וסר לו ממנו והיד"ה נכון לפרש גיד הנשה גיד הנפסק מן נשתה גבורתם · ויהיה גם כן מזה השרש אלא שטוב הוא לחבר נשתה גבורתם עם ונשתו מים · בשרש נשת · ומלת נשים וכן נשיהם נשיך כתבנו אותם בשרש אנש ·

נשך אם ישך הנחש · בחלם · ובפתח אחריתו כנחש ישך · והקמץ מפני ההפסק · אפעה את הנחש ונשכם · הנשכים בשניהם · והכבד ונשכו אתכם וינשכו את העם · ולפי שהרבית הוא כאילו נושך האדם נקרא נשך כל דבר אשר ישך · והכבד לא תשיך לאחיך · והשם נשך כסף נשך אוכל · בשש נקודות · ולא תשיך עובר לשלישי כי הנמלות הוא משיך והכסף או האוכל נושך כמו שאמר כל דבר אשר ישך והלוה נשוך ורז"ל אמרו שהוא אזהרה ללוה · ולא לעשות לו נשכה · ויפקדו ביום ההוא אנשיכם על הנשכות · הוא כמו לשכה לשכות ·

נשל ונשל הברזל מן העץ · כי ישל זיתיך · אלה הם עומדים · והיוצאים ונשל גוים רבים מפניך · כי ישל אלוה נפשו · משפטו ישל ברנש ובא הנח תמורתו כמו ויזד יעקב נזיד · ועוד נכתבנו בשרש שלה · של נעליך · בפלס נש פגע בו · והכבד וינשל את החיתורים מאילות · ענינם הוסרה והסתירה ·

נשם ואת כל הנשמה החרים · כל אשר נשמת רוח חיים באפיו · דומה כי כל רוח בעלי חיים יקרא נשמה ולפיכך נסמך אל רוח כלומר כל שיש לו נשימת רוח כלומר תנועה · וכן ויהי חליו חזק מאד עד אשר לא נותרה בו נשמה כלומר שלא היתה לו נשימה ונתבטלה תנועתו ונעצרה נשימתו · וכן ואני מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי · אבל המאמר ההוא על דרך המלצה שהרי היה מדבר · מנשמת אל יתן קרח · על דרך וברוח פיו כל צבאם · ונשמת מי יצאת ממך · כמו דבר פי כי הדיבור בנשימה · ופירושו ממי קבלת אלה הדברים שדברת · ורבי אברהם אבן עזרא כתב כל אשר נשמת רוח חיים · שבח אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם · ורבים אמרו שנקראת כן בעבור שהיא מן השמים ואם הם שנים שרשים נמצא כמותו רבים · ואת התנשמת ואת הקאת · עוף ממיני העופות ואמרו כי נקרא כן שכל הרואה אותו ישום · וכתב רש"י ז"ל כי הוא הנקרא צואיטא וגם כן זה השם בשרצים והחמט והתנשמת · וכתב רבינו שלמה כי הוא הנקרא בלעז טלפ"א ·

הה' לא מצאתי כן בכל הנוסחאות של פירוש רש"י רק על פס ויגסוף דמרגמת פירושי פי' פס ויגסוף נוקטוס בלעז הנוקט בלילה וגם אבל בתנשמת שבשרצים פירש קלב"א סורץ ומוחו לעכבר ועל התנשמת שבעופות פירש סוקירין לא טלפ"א בלעז ·

נשף וגם נשף בהם ויבשו · נשפת ברוחך · ענין הריחוף והנפיחה · ויקמו בנשף לבא אל מחנה ארם · ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף · כלומר על הרי חשך · ולפי שהלילה חשך אמר נשף ועין נואף שמרה נשף · קדמתי בנשף ואשועה · מאחרי בנשף · נשף חשקי שם לי לחרדה · בנשף בערב יום · ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם · בשש נקודות · ושבעתי נדדים עדי נשף · יחשכו כוכבי נשפו · כולם ענין לילה · ויש מפרשים מזה נשפת ברוחך · וכבר פירשנו מתנשף

ועד הערב בשרש מחר ודעת רז"ל כי גם כן יקרא נשף תחלת הלילה כשמתחיל החשך ותחלת היום כשסר החשך ואמרו על זה הפסוק מהנשף ועד הערב כאילו אמר מהבקר כי גם הוא יקרא נשף ואמרו אמר רב אשי תרי נשפי הוו נשף יממא ואתא ליליא נשף ליליא ואתא יממא · ואת הינשוף · בשורק · ובחלם וינשוף ועורב ישכנו בה · עוף שהוא עף בלילה ·

נשק והחזיקה בו ונשקה לו · צדק ושלום נשקו · על דרך משל · שפתים ישק · וישקו איש אל רעהו ויפל על צואריו וישקהו · ישקני מנשיקות פיהו · אשקה נא לאבי ולאמי · ותשק ידי לפי · ועל פיך ישק כל עמי · כלומר לתודותו לאדון · בזקן עמשא לנשק לו · ובקצת ספרים מדויקים אשקה נא לאבי ולאמי בקמץ חטף והוא לגזרת אפעל ובמקצתם בחטף פתח · והכבד משיקות אשה אל אחותה · כלומר מגיעות כאילו נושקות זו לזו · והכבד אחר נשקו בר · וינשק לכל אחיו · לנשק לבני ולבנותי · ותא אל נשק בית היער · בחמש נקודות ומסורת אחר מצאתי כל נשק בשש נקודות כמ"ש יברח מנשק ברזל · והפחה מביאים איש מנחתו וגו' נשק ובשמים · והברו דוד"ה מכוח לראשי ביום נשק · והציר מבער ונשק · כי בנשק יבערו אש · בנשק ומגן וצנה הוא כמו זין · והפעל ממנו נושקי רומי קשת · כלו נושאי כלי זין · וכן נושקי קשת מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת · ולדעת המתרגם כן ועל פיך ישק כל עמי ·

נשק ואש נשקה ביעקב · משקלו נפעלה · והכבד ובערו והשיקו · אף ישיק ואפה לחם · ענינם ענין הבערה ·

נשר הנשר הגדול גדול הכנפים · בשש נקודות · על כנפי נשרים · פי' כמו אם הייתם על כנפי נשרים שבשמרתם מכל נזק כי הנשר הזה יעוף גבוה מכל עוף ונושא אפרוחיו על כנפיו לשמרם כמו שאמר יפרוש כנפיו יקחהו · יעלו אבר כנשרים · כתב הגאון רבי סעדיה ז"ל כי הנשר לעשר שנים יעלה מאד על פני רקיע השמים ויקרב לחום השמש ויפיל עצמו בים לרוב החום וימרט ויתחדש ויעלה אבר וישוב לימי עלומיו וכן כל עשר שני ובשנת המאה יעלה כמנהגו ויפול בים וימות שם ·

נשר אם יתגהל השופר על מניפו · שמנו אותו מחסרי הנ"ח עם מבוע ואף על פי שזה בחלם וזה בשורק למה שמצאנו במשנה סוף הנסורת של בעל הבית ועוד אמרו ללוחות הנסורים מסבבים בנסרין וכן המשור יקרא בערבי מנשא"ר והוא הכלי שקורין לו בלעז שור"א · והפעל מזה וישר במגרה · היה משפטו ויישר השי"ן רנושת בפלס וינש אברהם ובא הנח תמורת הרנש כמו שבא כן כריזד יעקב נזיד ·

נשת נשתה גבורתם · לשונם בצמא נשתה · הרנשות מפני ההפסק להתפארת · והנפעל ונשתו מים מהים · כולם ענין הפסק הדבר ואבדו ·

נתב יפלס נתיב לאפו · נתיב לא ידעו עיט · הדריכני בנתיב מצותיך · ודרך נתיבה אל מות · הה"א רפה והיתה ראויה בכפיק · ובהא הנקבה ובמים עזים נתיבה · נתסו נתיבתי · מנע רגלך מנתיבתם · והקבוץ בנתיבות לא ידעו אדריכם · ענינו כמו דרך ·

נתח ונתח אותו לנתחיו · וינתחה לעצמיה לשנים עשר נתחים · תנתח לנתחיו · אסף נתחיה אליה · כל נתח טוב · בסגול הנון · ויש ספרים בצרי

ענין נתחים איברים ·

נתך ותתך עלינו · ויתכו במים · שאנותי · ולא תתך חמתי בירושלם · כן תתך חמתי עליכם · והנפעל ובספר לא נתך ארצה · עד נתך מים עליהם · כאשר נתך אפי וחמתי על יושבי ירושלם · והתכתם בתוכה · חמת יי אשר נתכה בנו · וחמתי נתכה · חמתו נתכה כאש · רוצה לומר כדבר הנתך כפני האש · והכבד והתכתי אתכם · התיכו עבדיך · ויתיכו את הכסף · כחלב תתיכני · והמקור השלם להתיך עליו אש להנתיך · והשם בהתוך כסף בתוך כור · ושלא נזכר פעלו ממנו כן תתכו בתוכה · ענין הצקה והרקה ·

רבי אבר: כבר כתבתי בשרש אבר כי לשון אבר לא נמצא במקרא רק בלשון כנף אבל המתרגם על לשון כנף מתרגם כלשון אבר :

נתן נתן אברהם מתנות · ואויבי תתה לי עורף · בחסרון הקצוות שלא כמנהג בעבר · כי יתן איש אל רעהו · ויתן יי לישראל · נתנה ראש · ואנחנו נתן לך · בפתח לגזרת פעל · ונתנו את בנותינו · חליותן למלך נתנוך · אשר יי אלהיך נותן לך · ותתן את אלהיהם באש · לבלתי נתן זרע · ונתון אותו על כל ארץ מצרים · נתנים נתנים המה לי · תן לי הנפש · תנה את נשי · תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה · האשה אשר נתתה עמדי · ויתן יד · תנה את ידך · וגם כל בני המלך נתנו יד תחת שלמה · מצרים נתנו יד · שאו זמרה ותנו תף · ביום תת יי · לתת לה · להתן שם את ארון יי · מקור בתוספת הנון · והתאר ומן הנתינים שנתן דוד והשרים לעבודת הלוים · והנפעל גבוד הלבנון נתן לה · והיא לא נתנה לו לאשה · ונתנה לך גם את זאת · תתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני · ונתתם ביד אויב · תבן אין נתן לעבדיך · והתבן לא ינתן לכם · הנתן תנתן העיר הזאת · ושלא נזכר פעלו מן הכבד וכי יתן מים על זרע · והשם מהר ומתן · וסמנו תרומת מתנם · ובהא הנקבה עבודת מתנה · איש כמתנת ידו · ומא ואתנה לך מתת · מתת אלהים היא · ענינם ידוע ·

נתס נתסו נתיבתי · ענין הריסה ·

נתץ כי נתץ את מזבח הבעל · יתצני סביב · את מזבחותם תתוצון · גם אל יתצך לנצח · ובא ונתצו הבתים · מוקל ומשפטו להדגש · מלתעות כפירים נתץ יי · לנתוש ולנתוץ · הנתצים אל הסוללות · והנפעל והערים נתצו מפניו · וכל עריו נתצו מפני יי ומפני חרון אפו · והכבד אשר נתץ יחזקיהו אביו · ונתצתם את מזבחותם · ונתצו רמותיך · ושלא נזכר פעלו ממנו והנה נתץ מזבח הבעל · ושלא נזכר פעלו מהנוסף תנור וכירים יתץ · כולם ענין שבירה והריסה ·

נתק כי משם אתקנך · עקרו אנתקך והנון נוספת · ונתוק וכרות · ונתקנוהו מן העיר · דגש הקוף לתפארת כדגש מקדש יי · והנפעל ולא נתק שרוך נעליו · נתקו כפות רגלי חלצים · זמותי נתקו מורשי לבבי · ויתרים לא נתקו · לא במהרה ינתק · כאשר ינתק פתיל הנעורת · והכבד נתקו מסרות · ומוסרותיך אנתק · וינתק את היתרים · הלא את שרשיה ינתק · ושריך תנתקי · והכבד אחר עד התיקנו אותם מן העיר ·

רבי אבר: כי בוא מן הקל ואם היה מן פיעל היה דגוש היה נקוד ונתקנוהו הנון בשוא ופתח רגש :

התיקם כצאן לטבחה · ושלא נזכר פעלו ממנו הנתקו מן העיר · כלם ענין ההעתקה והעקירה · ומזה הענין ונתוק וכרות · והוא מי שביציו תלושין ביד עד שנפסקו חוטין שתלויין בהם אבל נתונים הם בתוך הכיס והכיס לא נתלש · נתק הוא · בשש נקודות · שם נגע שהוא במקום שער ופירשו שהוא כתם שחור · ואפשר להיות מזה השרש אתיק אל פני אתיק · ודגש התיו לחסרון הנון הנופלת · כי יוכלו אתיקים · ואתיקיהא כמו וכמו ורונתן תרגם ענין זויות ·

נתר ויתר ממקומו · והכבד ראה ויתר גוים · יי מתיר אסורים · התר אגודות מוטה · והכבד אחר קרוב לענין זה לנתר בהן על הארץ · וכתב א״א ז״ל מזה ויתר גוים · ועל שבעה אומות הוא אומר שקפצם והגלם מארצם · וקצת מ״רל יש להם סברא זאת ואמרו מאי משמע דהאי ויתר לישנא דגלות הוא דכתיב לנתר בהם על הארץ ומתרגמינן לקפצא בהון · וענין לנתר הוא בתרגומו ענין הדלוג וההעתקה ממקום וכן כלם הנזכרי ענין החסרה וההעתקה ממקום · ומזה הענין כי אם תכבסי בנתר · והוא בשש נקודות ונקרא כן לפי שמעביר הכתם ומסירו ממקומו ויש שפירשו בו שהוא שקורין לו בלעז אלום שמלבנין בו הצמר · ויש שפירשו שהוא העפר שרוחצין בו הראש ומנקין בו כל דבר ·

נתש ונתש את ישראל · וערים נתשת · ונתשתי אשריך · ויתשם יי · ונטשתי אתכם ולא אתוש · לנתוש ולנתוץ · והנפעל לא ינתש ולא יהרס · אם ינתשו מים זרים קרים · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ותתש בחמה · ענין כולם העקירה אבל אם ינתשו מים זרים קרוב ענינו כמו ינטשו בט״ת כי הט״ת והת״ו ממוצא אחד ובאו בענין אחד כמו טעה ותעה · וכן ונטשתי אתכם ואת העיר אשר נתתי לכם ולאבותיכם מעל פני · בענין ונתשתי כת״ו ·

ובן ארבע אותיות

תבירא רבי יונה וכתב הנשתון · ופירושו כתב המפורש ואיננו לשון עברית כי אם ארמית ·

נשלמה אות הנון

אות הסמך

סס וכצמר יאכלם סס · הוא העש האוכל בגדי צמר ·

סאה ויהי סאת סלת · בשוא הסמך · וסאה קלת בשקל · בקמץ חטף הסמך ההא לסימן נקבה ולמ״ד הפעל נפלה ונחפכה ת״ו במלת סאתים והוא משנה סאת כמו מכאת מאתים · והקבוץ שלש סאים · ונעלמת ממנו ההא כמו שנעלמת ההא מן שנה בשנים · ויתכן לומר כי ההא בסאת שורש והוא למ״ד הפעל כמו ההא בשנה ואין בה סימן נקבה ואעפ שהולת נקבצת ויתכן עוד כי ההא בשנת

בשנה לנקבה ולמ"ד הפעל נפלה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ועניינה שהיא מדה הידועה אצלם שליש האיפה הנקראת כמו בן אצלם איפה · ומלת בסאסאה בשלחה תריבנה · מענין זה ואפשר שהוא שם במקום סאה והכפל בו הפ"א והעי"ן והה"א בסוף למ"ד הפעל כמו יפיפית מבני אדם שהוא פעל מגזרת יפה נכפל בו הפ"א והעי"ן והה"א שבין הפ"א והתי"ו למ"ד הפעל ועוד יש לומר שהוא מקור מבנין הדגוש רוצה לומר במדה הכפל בו הפ"א לבד כמו שנכפלה במלת זרזיף שהוא משרש זרף כאשר כתבתיו במקומו והאל"ף הראשונה עי"ן הפעל והאחרונה מתחלפת בה"א למ"ד הפעל ומשקל המלה בפעלה ·

סאן

כי כל סאון סואן ברעש · ענינו לפי מקומו צער וצרה וסאון שם במשקל טחון וסואן פועל במשקל טוחן · ואדוני אבי ז"ל פי' מתרגום של נעליך שרי סינך ומלשון רז"ל מסאני אוכמי אומר כי כל נעל נועל ברעש ושמלותיו מגוללות בדמים תהיה לשריפה ואומר זה על סנחריב ות"ת מסנהון ומתנהון ברשע ·

סבב

וסבב בית אל · סובב סובב הולך הרוח · והתבלע אות הכפל סבוני גם סבבוני · סבו ציון והקיפוה · סובבי עיר · יסובו עליו רביו · והנה תסבנה אלמותיכם · וסבותי אני ליאש את לבי · והפעל הכבד הסבות את לבם · והסב לב מלך אשור · אחרי הסבו אותו · הסבו אלי · מוסבות שם · ויסב אלהים את העם · ויסב חזקיהו פניו אל הקיר · ובא ויסבו את ארון אלהי ישראל · בדגש הסמך והבי"ת · ושלא נזכר פעלו מסבו על כפות יוסב · והוא כתוב בו"ו ודגש ופליג עליה יוסב רפה · ופעל הדגוש לבעבור סבב את פני הדבר · ופעל כבד אחר יסובבנה על חומותיה · יסובבנהו יבוננהו · נקבה תסובב גבר · והמשיל כנסת ישראל לנקבה מבקשת בעלה כמו שנאמר במקום אחר ובקשו את יי' אלהיהם ואת דוד מלכם · והנפעל ונסב הגבול · נסבו על הבית · ונסבו בתיהם לאחרים · ובא סוקל ורחבה ונסבה למעלה · ומשפט המלה תסבה כמו נסבה אלי · נת יסב · לא יסבו בלכתן · ויסב מעליהם · ויסב מאצלו · ותסב המלוכה · והשם סביב סביב · והקבוץ בלשון זכרים וסביביו נשערה מאד · אכלה חרב סביביך · ואכלה כל סביביה · ובלשון נקבות סביבות שניו אימה · ועל סביבותיו שב הרוח · על כן סביבותיך פחים · ובהבלעת אות הכפל כי היתה סבה מעם יי' · ובתוספת נו"ן כי היתה נסבה מעם האלהים · או הוא נפעל עומד והוא הנכון כמו שכתב' בחלק הדקדוק · והשם עוד ובתוספת מ"ם מסב קלע · עד שהמלך במסבו · ראש מסבי · והקבוץ בלשון נקבות והוא מסבות · ענין כולם וכל אשר הם מזה השרש ענין סובב והקפת הדבר · והחכם ר' יונה חלק השרש הזה לשלשה ענינים והשיב על החכם רבי יהודה שכתבם כולם ענין אחד · ועל דעתי כי דעת החכם רבי יהודה ישרה ונכוחה כי כלם ענין אחד כי אשר נפלאו בעיני רבי יונה להוציאם מענין סיבוב והקפה כמו וסבותי אני ליאש את לבי · סובב סובב הולך הרוח ואתה הסבות את לבם · והסב לב מלך אשור עליהם · וכל אשר חבר עליהם עוד לא יצא ממלט אחד מהכם מענין הסיבוב והקפה אבל הם בכללו כי אין הגלגול והחזרה והחפך מבלי הסיבוב והחקפה · ומה שאמר עד שהמלך במסבו · ראש מסבי · שהוא ענין אחד מענין הסבה ממרית שאמרו רז"ל לא יאכל עד שיסב אינו כן כי ההסיבה בלשון רבות' הוא לשון סיבוב והקפה כי לפי שהית' ישיבתם ואכילת' ושתיתם במסיבה שהיתה דרכם לישב על המאכל והמשתה סביב ובעת אכילתם ושתיתם היו נסבים אל צד שמאלם דרך חשיבות קראו גם לסמיכה הסיבה ותדע כי לא קראו לשום סמיכה בעולם הסיבה כי אם בעת האכילה והשתיה שדרכם לשבת סביב וכן אמר התרגום וישבו לאכל לחם ואסחרו למיכל לחמא ·

סבא

ותסבאת שכר · זולל וסובא · אל תהי בסבאי יין · ובסבאם סבואים · והתאר מובאים סבאים ממדבר · כלומר שתויים ושכורים ונקרא על שם זה היין סבאך מהול במים · ולפיכך קראו למוכר היין סובא כמאמר בעל השיר אמת כל האנוש נמצא בעולם לבד מסבאים הם הנבלים · אשר לקחו מעש בכסף ונתנו במי זהב למלאות הנבלים · וכן אז"ל למוכרת היין והיא מסובתא והסרת מפתחא לגויה · כוש וסבאים אנשי מדה · שם אומה מבני כוש · ויש לפרש כן מובאים סבאים ממדבר ·

אמ"ר זה השרש סוף כסף הנקל ספר תענית מכתו תשורר ששפו ר' חיים כל' יעקב לרבינו תם זלה"ה :

סבך

כי עד סירים סבכים · והשם נאחז בסבך · ויצת סבכי היער · והוא בסבך עץ קרדמות · הבי"ת נקראת בקמץ חטף · ומשקל אחר עלה אריה מסבכו · הבי"ת בשוא ופתח · ויש ספרים בשוא לבדו ודגש הבי"ת לתפארת · והנפרד ממנו ואף על פי שנכתב בשי"ן היתה שובך האלה · והפעל שלא נזכר פעלו על ידי גלים ישובכו · הכל ענין הסתבכות והסתעפות · ועקר הלשון שנקרא בן הענף והסעיף לפי שהענפים והסעיפים נאחזים ונקשרים ומעורבים זה בזה ונקרא כן בלשון רז"ל הדבר הנקשר והנאחז והמעורב מסובך כמו שאמרו תחת צמר מסובך ולכת זה מה שומרו כזה · ומן הענין הזה שבכים מעשה שבכה · ואף שהוא בשי"ן והוא בסמך אחד הוא כי רומה קו השבכה זה על זה לענף או לסעיף הנקשר והנאחז אחד על חבירו ·

סבל

עונותיהם סבלנו · ומכאובינו סבלם · והפועל מבנין הדגוש אלופינו מסבלים · וההתפעל ויסתבל החגב · והשם לכל סבל בית יוסף · בחמש נקודות · הסירותי מסבל שכמו · והוא נושא סבל · שם במשקל שבת · והוא עם הא' הנקבה סבלה · והקבוץ סבלות מצרים · למען ענותו בסבלותם · והוא את עול סבלו הבי"ת בקמץ חטף וענין הכל בוכר המשא וטעינתו על הכתף · ופי' אלופינו מסובלים רוצה לומר שורינו חזקים ויכולים לסבול משאם ועבודתם או ענין מסובלים לרוב הבשר והשומן שהיו שמנים הרבה ובעלי בשר כאילו הבשר והשומן למשא עליהם · ופי' ויסתבל החגב רוצה לומר שאפילו החגב שהוא עוף קטן יסתבל עליו אם ינוח עליו שלא יוכל לסבול אותו ויהיה עליו למשא אפילו החגב ·

סגד

יסגד לו וישתחו · לבול עץ אסגוד · תרגום וישתחו וסגיד ·

סגל

והייתם לי סגלה · וסגלת מלכים · ענין יחוד הכסף והזהב והאבנים טובות באוצר ·

סגן

וחסגנים לא ידעו אנה הלכתי · פחות וסגנים · ויבא סגנים כמו חומר · פי' ויבא על סגנים כמו היוצר על התומר והם השרים הגדולים ובלשון

משנה נקרא השׂשנה לכהן גדול כנן ·

סגר וחלת סגר אחריו · סגר את פרץ עיר דוד · ויי סגר רחמה · סגר עליהם המדבר · והוא עומד כתבירו ואינו בודד ופירושו כאילו ויזמו כר סגר עליהם הדרך שלא יוכלו לעבור · ויהי השער לסגור · וסגור דלתך בעדך · סגרו דלתות האולם · והנפעל נסגר לבא · תסגר שבעת ימים · והפעול מהדגוש סוגרת ומסגרת · ושלא נזכר פעלו ממנו סגר כל בית מבוא · וסגרו על מסגר · והשם להוציא ממסגר אסיר · והוא שם בית הסהר · והקבוץ בלשון נקבות ויתגרו ממסגרותם · ושם במשקל אחר ויתנהו בסוגר · והוא שם הכבל והי׳ בקלרין · ומשקל אחר בתוספת מ״ם בתחלה ותי״ו באחרונה ועשית לו מסגרת טפח · שהיא סוגרת תוך השולחן · וכבר ביארנו אותו בשרש זרת הישב · ומשקל אחר ואקרע סגור לבם · רוצה לומר על השומן הסוגר לבם שלא יבינו ושלא ישכילו כמו שאמר השמן לב העם הזה · והפעל הכבד והסגיר הכהן את הנגע · והסגירו הכהן שבעת ימים · רוצה לומר יעמידנו סגור שלא יראנו אדם וגם סגור היה שלא היה יוצא בין העם · וענין אחר לא תסגיר עבד אל אדוניו · הלנו יסגירו ביד המלך · הלא הסגרתני ביד ארב · היסגירני בעלי קעילה · וכן פעל כבד אחר סגר אלהים היום את אויבך בידך · אשר סגרני יי בידך · יסגרך יי בידי · ענין כלם והדומה להם נתינה ומסירה · ואעפ״כ לא ימלט מן הענין הראשון כי קרובים הם בענין · וענין אחר לא יתן סגור תחתיה · הוא הזהב הטהור הנקי · וכן אמר זהב סגור · כלומר מטוהר ומזוקק · ואפשר שיהיה מהענין הזה החדש והמסגר · רוצה לומר האנשים הגדולים והחשובים · וכן יקרא לחשוב מכלי המלחמה סגור כמו שאמר והרק חנית וסגור לקראת רודפי · ויש לפרש וסגור ציווי מהענין הראשון כלומר סגור לקראתם שלא יעברו וירדפו אחרי · ומהענין הראשון עוד שם הפעל הלמד דלף טורד ביום סגריר · רוצה לומר ביום המטר שיהיו בני אדם נסגרים בבתיהם שלא יוכלו לצאת מפני המטר ·

סדן סדין עשתה ותמכור · שלשים סדינים · הוא כסות הלילה הסמוך לבשר עשוי מפשתים ויש מהם עשויים להתעטף בהם ביום · ליצ״ול

סדר צלמות ולא סדרים · פירש רבי יונה סדרי הכוכבים או יהיה פירושו כי במקום החושך הכל מבולבל ואין שם שום סדר ותרגום

(בגליון: לא מינה לשון סדר מקר׳ רק זה לבד אבל תרגו׳ של לשון ערך מתרגם בלשון סידור וכן לשון טור וטורים ·)

שתים מערכות תרתין סדרין · ומן הענין הזה ויצא אהוד המסדרונה · ואמר בו התרגום לאכסדרה וכן הוא כי האכסדרה מסודרת הערבת עמודים וכסאות לישיבת האנשים · ומן הענין הזה כתוב בש״ין ושדרות בארזים · ותביאו אל השדרות יוכת · הוציאו אותה אל מבית לשדרות · רוצה לומר באמרו ושדרות בארזים שעשה מערכות התקרה בארזים ·

סהר שררך אגן הסהר · תרגום ירח סיהרא · ועל זה נקראו מראות הנשים שהרונים כמו שאמ׳ והשביסים והשהרונים · שהם דומים לסהר והוא כתוב בשי״ן בית הסהר שם האוסר שהוא עגול דמות הסהר ·

סוג בלו סג יחדו נאלחו · מדרכיו ישבע סוג לב · והנפעל לא נסוג אחור לבנו · נסוגים אחור ואת הנסוגים מאחרי יי · נסוגו אחור · ויסגו ויבגדו כאבותם · ונסוג מאחר אלהינו · וכן קשת יהונתן לא נשוג אחור · ואע״פ שנכתב בשי״ן · ושלא נזכר פעלו והסג אחור משפט · והדגש תמורת הנח בתוקם והושב ענין הכל התאחרות והתגברות · והוא סוגה בשושנים פי׳ גדורה הגבלת וכן בלשון המשנה ועשו סיג לתורה רוצה לומר גדר וגבול ·

סוד סוד יי ליראיו · כי אם גלה סודו · וסוד אחר אל תגל · ענין עצה ודבר סתר · ומזה הענין לא ישבתי בסוד משחקים · ר״ל בעצתם בשמתחברי יחד לשחוק ולהבלי העולם · וכן ועל סוד בחורים יחדו · בסוד ישרים ועדה · ורבי יונה חלקם לשני ענינים והנכון שהכל ענין אחד · ומן השרש הזה והענין הזה הוסד שלמה לבנות את בית האלהים · כלומר נתיעץ ועמד בסוד הבנין עם דוד אביו כמו שנאמר ויתן דוד לשלמה את תבנית האולם · ותשם בסד רגלי · יש מפרשים אותו כי הוא העץ שמשימין בו רגלי האסורים ם״ש בלעז ועוד נבתבנו באות השי״ן ·

סוה ויתן על פניו מסוה · הוא הצעיף ·

סוך וסוך לא סכתי · ורחצת וסכת · ושמן לא תסוך ופירושו ובשמן לא תסוך בשרך ושערך · ואסכך בשמן · והפעל הכבד וירחץ ויסך · והביא רבי יונה שם בזה השרש כרוב ממשח הסוכך · אמר כי סוכך שם השמן הטוב שהיה מנהג המלכים למשוח בו וראיתו כי מלת ממשח פתוחה בעבור שהיא נסבכת אל סוכך רפה פי׳ ונכפל בו הלמ״ד כמו שנכפל במלת לשוטט בצרים שהוא מן שוט · ועל שם זה נקר׳ הלגין שמשימין בו השמן אסוך · אסוך שמן · על שסכין ממנו והאל״ף נוספת · ופי׳ אך מסיך הוא את רגליו · להסך את רגליו · כתרגום תהלים ית עביד צרכותי · למעבד צרכיה · רוצה לומר להפנות לנקבים גדולים וכן במשנה זה הכלל היה במקדש כל המסך את רגליו היה טעון טבילה והמטיל מים טעון קדוש ידים ורגלים ·

סוס כי בא סוס פרעה · והנקבה סוסה לססתי ברכבי פרעה · כי תרכב על סוסיך · דרכת בים סוסיך · רמז למצרים · ושם עוף בזה השרש כסוס עגור כן אצפצף · פירוש כסוס ועגור כמו שמש ירח · ובמקום אחר אמרו בוי״ו תחת הוי״ו ותור וסיס ועגור · והוא שם עוף ואמר בו התרגום ושפניניא וכורכיא וסנוניתא ובדברי רז״ל קרא ריש לקיש צוח כגורכיא ופירש רבינו שלמה ז״ל גרוא״ה בלעז ·

סוף ספו תמו · וזבים לא יסוף · יחדו יסופו · והפעל הכבד אסף כל · אסף אסיפם · אבל אסיף אינו מעיקר זה כי אם משרש אסף כאשר כתבתיו בשרש האל״ף אבל הוא מענין אלו וענינם ענין כליה · ומענין זה סוף דבר הכל נשמע · סוף כל האדם · ומצאתם אותו בסוף הנחל · אחרית הדבר ותכליתו · ולא ימלט מענין זה וכגלגל לפני סופה · וכמוץ גנבתו סופה · בסופה ובשערה דרכו · וגלגליו כסופה · בסופות בנגב לחלוף · כי גם הוא ענין כליה שהוא הרוחות והזועות שהם מניעים הדברים קל מהרה ומכלים אותם · וענין אחר ותשם בסוף על שפת היאור · קנה וסוף קמלו · הוא הגמא ויש ממנו גדל בקרקע הים

בעיקרי החרים · ועליו נאמר סוף חבוש לראשי · תם הוא לא ימלט מהענין הראשון כי אפשר שנקרא כן לפי שהוא כלה במהרה ·

סור והסנה סר מעל האהל · ויש לפרש כמו זה הבל סר · פירוש סר מן הדרך השובה · וסרתם מן הדרך · וסורי בארץ יכתבו · רוצה לומר סורים מפני והוא תאר כי יבאו תארי נחי העין פעמים בשורק כמו ותבט עיני בשורי · שובי מלחמה · וכן סורי הגפן נכריה · רוצה לומר הענפים הסורים מן הגפן כלומר כך נהפכתם ליכסורי הגפן וכגפן נכריה ·

גולה וסורה · רוצה לומר סורה ממקומה · כי גם אוי להם בשורי מהם · נכתב בשין והוא כמו בסמך ·

בעל הוא הפעל וכן ולא יתכן היות פעל כי הוא פעל עומד וכן כתב ר"ל ·

והפעל הכבד והסיר יי ממך כל חולי · והסר בגדי אלמנותה · הסיר המצנפת והרים העטרה · כי אם הסירך העורים והפסחים · והוא כשוא וסגול · מוסר מעיר · ושלא נזכר פעלו ומקת הוסר התמיד · אך וירא יי כי סר לראות · אסרה נא ואראה · סורה שבה פה פלוני אלמוני · והדומים להם ידמה כי הם ענין אחר הפך הענין הראשון אבל לדקות העין הביר שהוא נכלל בענין הראשון כי הם מסתתר עמהם ור"ל כי סר ממקומו לראות סורה ממקומך ושבה פה ומזה הענין וסר מרזח סרוחים · כלומר קרוב לבא אבל הסרוחים · ועא סר סבאם · פירושו נבאש ותרגום ויבאש וסרי כלומר מרוב שתייתם נבאש סבאם בפיהם · ויש לפרש מזה הבל סר · ועא כי דבר סרה · תאר במלם והתל בתו באה · ר"ל דבר רברת סרה · העמיקו סרה · דבר עושק וסרה · עוד תוסיפו סרה · פירוש רברה סרה או עלילה סרה · סה זה רוחק סרה · סר וזעף · יסורו בי · ובנין הפעיל מזה לדעת קצת המפרשים הוי אל הסיר משפטי · ובנין מרובע ודרכי סורר · והתאר כי כפרה סוררה · ויתנו כתף סוררת · ענין המלות האלו העוות והשתנות מהמנהג · וכתב הרב רבי יצחק בן גיאת דרכי סורר מן סירים סבוכים · וכתב החכם רבי יונה כי סר וזעף מפעלי הכפל וראייתו שהוא פתח ואילו היה מפעלי העין היה קמץ כי התארים עלולי העין קמוצים ואנחנו מצאנו בספרים מדויקים רוב התארים מפעלי הכפל קמוצים כמו התארים עלולי העין אעפ שמקצתן פתחין וכן נמצאו תארים מנחי העין מעטים בפתח כמו מקל לבנה לח · כל עץ לח · מפיקים מזן אל זן · ודע כי הרכת במנו פתחין אם כן סר וזעף וחביריו באו כמוהם אם כן יהיו מנחי העין או מפעלי הכפל ואמר עליהם בעל המסורת ב׳ פתחין · והשלישית בשער סור · ת״י בתרע נשריא · ובדברי רז״ל שהוא שער המזרחי ושבעה שמות נקראו לו שער סור ששם היו טמאים פורשין הדא הוא דכתיב סורו טמא קראו למו · שער היסוד · ששם היו מיסדים ההלכה · שער חרסית שהוא מכוון כנגד זריחת השמש הא כמה דתימר האומר לחרס ולא יזרח · שער האיתון שהוא משמש בניסה ויציאה · שער התוך שהוא ממוצע בין שני שערים · שער חדש ששם חדשו סופרים ארית ההלכה · שער העליון שהוא למעלה מעזרת ישראל ·

כות וכדים ענבים סותה · פירוש כסותו ·

כחב וסחבנו אותו עד הנחל · פירוש הומרית דיתעיר נסחב עד הנחל ואמר אותו על

החומה ואף על פי שהיא לשון נקבה לפי שנקרא גם כן שור שהוא לשון זכר · אם לא יסחבום צעירי הצאן · סחוב והשלך · ואת הכלבים לסחוב · בלוי סחבות ·

ענין כלם הגרירה והמשיכה בקרקע שירסר בלעז · ורוצה לומר סחבות הבגדים הבלויים שנסחבו בקרקע ובאשפה ·

ור"ל וכן ספק עביכם לסד וסבלות וסבלם מהתלמי כמו כסב ונשף :

סחה וסחיתי עפרה ממנה · והשם סחי ומאוס · בפלס שבי צבי · עניינם כענין סחב אלא שזה הוא גרירת השיש מן הקרקע והדברים המאוסים בשמסבבין הקרקע ההוא ·

סחף מטר סוחף ואין לחם · והנפעל מדוע נסחף אביריך · עניינם ענין הולכת הגריפה והדיפה כי זרם המטר גורף ומוליך העצים והזרעים וכן בדברי רבותינו ז"ל נסתחפה שדהו ·

סחר סחרו אל ארץ ולא ידעו · פירושו סבבו · לבי סחרחר · כלומר הלך סביב סביב ואינו מיושב מרוב הצרות ותרגום סביב סביב סחור סחור ויסב מעליהם ואסתחר מלוותהון · ומזה הענין נקרא התגר סוחר לפי שהוא סובב את הארצות תמיד הולך ושב · עובר לסוחר · אנשים מיינים סוחרים · אשר סוחריה שרים שבו וסחרוה · ר"ל סחרו בה · תרשיש סוחרתך · רוצה לומר מביאה הסחורות אליך · והשם איים רבים סחורת ידך · ומשקל אחר סחרה ואתננה · טוב סחרה · ומשקל אחר מסחר כסף · ותהי סחר גוים · וסחר כוש · ובתוספת מם ומסחר הרוכלים · וכן נקרא מזה הענין התמגן שהוא עגולה סביב סביב סוחרת · צנה וסוחרה אמתו · ר"ל כלעז · ודר וסוחרת · אבן יקרה ואפשר שתהיה ביד הסוחרים תמיד ולפיכך נקראת סוחרת כמו שאמרו רבותינו ז"ל על דר וסוחרת שהיא אבן אחת שקוראה דרור לכל בעלי סחורה ·

ר"ל והיא גם כן שלא על מסקנ קמכך ·

סחש ובשנה השנית סחיש · הוא הצומח משרשי הזרע ורת קתקתין כלומר הבא אחר הספיח ·

סיג בסכך היה לסיגים · היו לי בית ישראל לסיג · הוא הדבר הרע הנשאר אחר שהותך הכסף או שאר המתכות והבחר הטוב שבו הזקק וישאר הרע הוא יקרא סיג · כסף סיגים · שלא זוקק ולא הוסרו הסיגים ממנו ·

סיר בשבתנו על סיר הבשר · שפת הסיר שפת וגם יצק בו מים · סיר נפוח · מות בסיר · סיר אשר חלאתה בה · תחת הסיר · עניינם קדרה והקבוץ בלשון נקבה בסירות ובדודים · וקשית סירותיו · בטרם יבינו סירותיכם אטד · ואמר יבינו על הקדרות על דרך ההשאלה ור"ל בטרם שירגישו הסירות האטד כלומר שיתחממו מן האש הבוער תחתיהם כמו חי שהבשר בקדרה עדיין חי שלא נתבשל כלום כן יבא החרון והשבר להם פתאום ופירוש הפסוק על דרך הבשר קודם בין שניהם טרם יכרת ואף יי חרה בעם · וענין אחר כקול הסירים · הנני שך את דרכך בסירים · כי עד סירים סבכים · ובלשון נקבות ואחריתכן בסירות דוגה · ענין כלם והדומים להם קוצים · ויש מפרשים מזה הענין דרכי סורר · ויש לפרש בסירות דוגה מהענין הראשון

הראשון והן הרוגיזורת ולפי שהם קטנות קרא אותם בלשון סיר · ות"י ובנתיבין ברוגית ציירין ·

סית כי יסיתך אחיך בן אמך · המסת את דוד בהם · אם יי הסיתך בי החא בחטף סגול · ואף הסיתך מפי צר · הה"א בחטף פתח · כי המה מן יסיתך · ותסיתהו לשאול מאת אביה · ותסיתני בו לבלעו חנם · ויסיתם אלהים ממנו · אשר הסיתה אותו · הדגש תמורת הנח אשר בהסתה או הסיתה וכן בדגש פ"א הפעל הסיתוך ויבלו לך · פן יסית אתכם חזקיהו · והדגש תמורת הנח כלם אשר הם מזה השרש ענין הסתה והשלכה מדעת לדעת אחר · ופירושו ויסיתם אלהים ממנו · כענין ויסירם כלומר העיר רוחם והסירה לבם לסור ממנו כמו שאמר וי"י עזרו ·

סכך סוככים בכנפיהם · ממשח הסוכך · ברוב הסוכך · וכן ושנותי כמי · ואע"פ שנכתב בשי"ן · וסכות על הארון את הפרכת · סכותה בענן לך · סכותה באף · ויסכו הכרבים · יסכהו צאלים צללו · והפעל הכבד ויסך בדלתים ים · באברתו יסך לך · ויסך אלוה בעדו · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר יסך בהן · ובכבד אחר ונכתב בשי"ן ובעצמות וגידים תשוככני · והשם שוך כי יזמיני בסכה · ונכתב בשי"ן ויחמוס כגן שכו · ובה"א הנקבה וסכה תהיה לצל יומם מחרב · בסכות תשבו שבעת ימים · ומשקל אחר בתוספת מ"ם פרש ענן למסך · את מסך הפתח · משפטו מסכך בפלס מכלל · והוכן הסוכך · הוא מבנה קרשים ועורות עליהם ובאים הנלחמים אל העיר ונכנסים תחתיו עד להומה והותרין תחתיו התומורה והוא מגן עליהם מן האבנים המשליכים מעל החומה ובלעז קורין לה טלפא · ומזה השרש והענין הזה ואת מוסך השבת · בשקל מעשה סורד ששרשו רדד ואף על פי שזה בשורק וזה בחלם אחד הם ופירשו רבי יונה מחסה המשמרה כלומר המקום אשר יחסו בו אנשי המשמרה ות"ה טקוס · וכתב רבינו שלמה גג אהל עשוי לצל לשבת תחתיו בעורה ביום השבת הענין הזה הוא ענין סיכוך למעלה · ויש שהוא ענין מחיצה ומגן והבדל בין דבר לדבר כמו וסכות על הארון את הפרכת · ויסך על ארון העדות · כי לא היה הפרוכת על הארון אלא סמוך לו מבדיל בינו ובין אהל מועד · וכן פרכת המסך · ואת מסך הפתח · סכותה בענן לך · ויסך בדלתים ים · כי אעבור בסך · פירוש במנין הקהל ובגללו ודומה לו כדברי רז"ל בענין מנין הכל סך וביתנא סך קירי פלפתר סך הכל הולדת זה ממה שנשתמשו כזה הלשון הרבה והוסיפו עליו מ"ם ואמרו ובלבד שלא יזכיר לו סכום מקח ·

סכל עם סכל ואין לב · בנים סכלים · נסכלת לא שמרת את מצות יי · והשם נתן הסכל במרומים רבים · בשש נקודות · וי"א שהוא ענין שכל בשי"ן והוא הנבון ועוד נפרשנו בשרש שכל · ומלא והסכלות הוללות · והפעל הדגוש והוא יוצא סכל נא את עצת אחיתפל · ודעתם יסכל · והפעל הכבד הסכלתי ואשגה · הסכלת עשו · ודומה שאינם פועלים עוברים · ומזה הענין אף על פי שהוא כתוב בשי"ן ודעת הוללות ושכלות · ואמר המסורה כל לשון טפשות כתוב בסמך בר מן חד כתוב בשי"ן ודעת הוללות ושכלות ·

סכן הוכח גבר לא יסכן · לא יסכן גבר · כי תאמר מה יסכן לך · היהלאל יסכן גבר · כי יסכן עלימו משכיל · פי' הלאל יועיל גבר בצדקו וביושר מעשיו כי לו לבדו יועיל ולא לאל עניינם ענין תועלת · ורבי אברהם אבן עזרא פירש הלאל יסכן גבר ענין תוכחת כלומר הלאל יוכיח גבר או יוכיח בין שניהם משכיל · והפעל הכבד הסכן נא עמו ושלם · והוא עובר במשפט כחסר סלת דרכיך פי' תועיל דרכך עמו ותהי בשלום · וכן וכל דרכי הסכנתה · פירושו הועלת כלומר שנתת בהם תועלת · ולא התסכן הסכנתי · פי' ההרגל הרגלתי ויש לפרש מזה הענין הסכן נא עמו ושלם · פי' הרגל עמו שתהיה עמו תמיד ויש מפרשים ס"ת וכל דרכי הסכנת הרגלת דרכי כלומר שאתה יודע אותם תמיד · ומ"א לך בא אל הסכן הזה · פירוש הפקיד על האוצר · וכן ויבן ערי מסכנות לפרעה · ואת כל מסכנות ערי נפתלי · ויבן ביהודה בירניות וערי מסכנות · ומסכנות לתבואת דגן ותירוש ויצהר · ענינם אוצרות · והחכמים רבי יונה כזה הענין ותהי לו סוכנת · כלומר אוצרת והגבון והישר בעיני כי פי' סוכנת מועלת כמו מה יסכן לך · הלאל יסכן גבר · וענינו שתהיה מועילה לו מפני חצינה וזהו שאמר ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך · ועוד פירשו סוכנת מחממת ומורה עליו ושכבה בחיקך וחם לאדני המלך רוצה לומר שלא ידעה אבל היתה לו מחממת ושוכבת עמו כי אסורה היתה לו משום לא ירבה לו נשים וכבר היו לו שמונה עשר · וכן לפי דעתי בוקע עצים יסכן בם · כלומר יתחמם בם כעמלו בהם וכן קורין בערבי לדבר החם אל סכ"ן · וי"מ יסכן בם מענין סכנת וממה שנשתמשו רז"ל הרבה בזה הלשון כאמרם במשנת המפרש והיוצא בשיירה והמסוכן ועוד אמרו השוחט את המסוכנת והולת אלה רבים · המסכן תרומה · הכניסו רבי יונה בענין ערי מסכנות · ועל דעתי שהוא מענין טוב ילד מסכן · וארם לא זכר את האיש המסכן · שפירושו עני · וכן תרגומם עני מסכן · וכן פירוש הפסוק כי אמר למעלה הפסל נסך חרש וצורף בזהב ירקענו ורתוקות כסף צורף וזהו מעשה העשירים שיעשו הפסילים מכסף ומזהב והעני דרך המסכן שאינו יכול לעשותו מזהב וכסף לתרומה לפסלו עץ לא ירקב יבחר כלומר אחר שלא יוכל לעשותו זהב וכסף יבקש ויבחר העץ המובחר שלא ירקב · והשם מזה הענין ארץ אשר לא במסכנת ·

סכר כי יסכר פי דוברי שקר · ויסכרו מעינות תהום · ענין סגירה · ומזה הענין אף על פי שנכתב בשי"ן כל עושי שכר אגמי נפש · והוא בשש נקודות פירוש שסוגרים בפני המים לקבץ המים ולצוד הדגים רישקל כשאבלעו ויתכן לפרש לפי שאמר והיו שתותיה מדוכאים אומר כי עתה יהיו אגמי נפש אותם שהיו עושי השכר כלומר החומות וא"לף אגמי במקום עי"ן · וענין אחר וסכרתי את מצרים · כמו וסגרתי מענין יסגרך יי בידי · כמו שפירשנו ·

סכת הסכת ושמע ישראל · כמו האזן ושמע אשקולטה בלעז · ורבי יונה פירשו לשון קבלה ואינו נכון לפי שמלת שמע מתאחרת שהיתה משפטו להתקדם כי קודם ישמע אדם ואחר כך יקבל ואין ראיה מנעשה ונשמע כי פירוש נעשה ונשמע נעשה מה ששמענו ונשמע עוד מה שידבר יי או פירושו נעשה מצות עשה ונשמע מצות לא תעשה שהם בשמיעה וקבלת לבד והביא כזה הענין את סכות מלכבם · כלומר קיבול

סבוהרת מלבבם ואפשר שיהיה סכות שם האלוה שהיו עובדים ׃

הג' אלי הוא היה שמוי של טרת העיף הנקר' בלשון אשכנז פיכות ובלעז פאפיגל והוא מנסכף בלשון בני אדם ׃

סל וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן ׃ סַלֵּי חֹרִי ׳ ענינם ידוע׳ ויתכן ששרש סל סלל כי הוא נדגש בקבוץ ובכנוי ובהכפל הפ״א והלמ״ד חֹשֵׁב יָדְךָ כְּבוֹצֵר עַל סַלְסִלּוֹת ׳ ועוד נכתבנו בן ארבע אותיות ׃ יְהַלְלוּךָ סֶּלָה ׳ בְּצַעְדְּךָ בִישִׁימוֹן סֶלָה ׳ פירשו בזה המלה כמו עדי עד ופירוש בצעדך בישימון סלה מני עד ׳ וכן בדברי רז״ל תנא רבי רבי אליעזר בן יעקב כל מקום שנאמר נצח סלה ועד אין לו הפסק לעולם ולעולמי עולמים נצח דכתיב לא לנצח אקצוף ׳ סלה דכתיב יְכוֹנְנֶהָ עַד עוֹלָם סֶלָה ׳ ועד דכתיב יי ימלוך לעולם ועד ׳ ורבי אברהם אבן עזרא פירש המלה כמו אמת ׳ והנכון והישר בעיני שזו המלה אין לה ענין ודבק בענין אשר היא עליו אך היא מלת ניגון כך שהיו המנגנים משלימים במקומות הנגינה בן והראיה כי לא תמצא זאת המלה במקרא כי אם במזמור ונגון כי רוב הזכרת המלה הזאת בתילי׳ ובתפלת חבקוק שהיתה בנגון עָרוֹת יְסוֹד עַד צַוָּאר סֶלָה ׳ וכן אמר בסוף התפלה למנצח בנגינותי ׃ ולפי דעתי כי שרש המלה סלל והה״א נוספת כי המלה מלעיל לעולם ויהיה סַל על משקל צֵל קֵן ובשנוספה בו הה״א היה ראוי להרגש והשקל ומשקלה עם תוספת הה״א חֶרֶה נסו ׳ וענינה הרמה והגבהה מן סלו לָרֹכֵב ׳ ר״ל כי באותו המקום היה הגבהת הקול בניגון ׃

סלל סלו סלו הַמְסִלָּה ׳ דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה ׳ סְלוּלָה כְמוֹ עֲרֵמִים ׳ יַסֹּלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם ׳ ויתכן כי ויסלו עניינו אבל רבי יהודה ורבי יונה הביאוהו בזה השרש ׳ והשם וְהָיְתָה מְסִלָּה ׳ ומן מַסְלוּל וְהַדֶּרֶךְ ׳ זכר ר׳ יונה בזה השרש ענינם שונים ענין זה אחד וענין סלו לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת ׳ עודך מִסְתּוֹלֵל ׳ ענינו ׳ וענין מְסִלּוֹת לְבֵית יי׳ ענינו ׃ והל דעתי כי כלם ענין אחד הם ענין ההרמה וההגבהה ופי׳ סלו סלו המסלה הרימו האבנים והמכשולות מן הדרך ולפי רוב הרגילות בהסרת האבני׳ והרמת המכשולות מן הדרך נקראת הדרך עצמה מסילה׳ וכן דרך לא סלולה ׳ שלא הורמו המכשולות ממנה ׳ ואא״ז ל פירש מסילה סלולה שמרימין הדרך באבנים שמשימין בה וכן סקלו מאבן כלומר מאבנים חזקות בגו אותה ׳ וכן אמר וּמְסִלּוֹתַי יְרֻמוּן ׳ וכענין זה סלו סלו ׳ שירימו המסילה וכן פנו דרך הרימו מכשול המעברות שהם בטיט גדול ופנו דרך שיסורו בני אדם מהדרך הכן ופנה דרך לפני ׳ וגם העץ שמרימין עליו האבנים ומשליכים אותם תוך העיר נקרא סוללה כמו שאמר כָּרְתוּ עֵצָה וְשִׁפְכוּ עַל יְרוּשָׁלִַם סֹלְלָה ׳ בְּשׁוֹפֵךְ סֹלְלָה ׳ הַסֹּלְלוֹת בָּאוּ הָעִיר לְלָכְדָהּ ׳ הַנְּתֻצִים אֶל הַסֹּלְלוֹת וְאֶל הֶחָרֶב ׳ נוסא או קלברי בלעז ׳ ויונתן תרגם וצברו ׳ מליתא ומליתא הוא תל עפר ברבותינו ז״ל שקל מליא ושדא בגצא ארעתא דארעא ׳ וכן תרג׳ הסוללות באו העיר הא מליתא צברו על קרתא למיכבשה ׳ וכן הנתוצים אל הסוללות דמתרעין להון וצברין מליתא לתקפא שורא מן קדם דקטלין בחרבא כלומר שאנשי העיר היו נותצין הבתים ועושין מהאבני׳ תילים תילים סמוכים לחומה מבפנים לחזקה וכל סוללה תרגם מליאתא והבן הוא פרושו וכענין

זה אמר ויצבר עפר וילכדה ׃ ופירוש סלו לרוכב בערבות ׃ רוממו לו וגדלו לו ׃ וכן מְסִלּוֹת בִּלְבָבָם ׃ ומלה מרובעת כפול הפ״א סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ ׳ רוממה ותרוממך ׳ וכן מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי ׳ מתרומם ומתגאה בהם לבלתי שלחם ׃ מְסִלּוֹת לְבֵית יי ׳ אפשר לפרש התקרות ולפי שהם גבוהים קראם כן ׳ או יהיה מסילות מעלות ולפי שהם כמו הדרך שידרכו בהם בני האדם המיד קראם כן אבל לפי מה שאמר בספר מלכים על זה מסעד לבית יי׳ במקום שאמר הנה מסילות לבית יי נפרש מסילו׳ בענין מסעד ויהיה התקרה כמו שאמרנו כי גם הוא בספד או יהיה בנין אחר כמו עמודים עשוי לסעד ולחזק ׃ וענין אחר סִלּוֹן מַמְאִיר ׳ כחידק ׃ כִּי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים ׃ בפתח וענינו כמו קוץ ׃ והפעל הקל ממנו יָסֹלּוּ עָלַי דַּרְכָּם ׃ יַסֹּלּוּ עָלַי אָרְחוֹת אֵידָם ׃ וכן כתבו החכם רבי אברהם אבן עזרא ׃ וכן כתבו רבי יהודה בן בלעם וכן כתבו אא״ז ל ׃

סלא הַמְסֻלָּאִים בַּפָּז ׃ והאלף הזאת תמורת הה״א ׃ לֹא תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר ׃ או תהיה האלף שרשית באלף קרא ויהיה סלא וסלה ענין אחד ופירוש המסולאים הנערכים בפז ׃

סלד וַאֲסַלְּדָה בְחִילָה ׃ פירוש אני נתחזק והבה בחילה ׃ ובדברי רז״ל כל שהיד סולדת בהם ׃

סלה סִלִּיתָ כָּל שׁוֹגִים מֵחֻקֶּיךָ ׃ והפעל הכבד סִלָּה כָל אַבִּירַי ׃ יתכן לפרש ענינם מענין מסלה אף על פי שהם שני שרשים ר״ל דרכת ורמסת כל שוגים וכן סלה כל אבירי דרך ורמס כל אבירי בקרבי ׃ וע״א לא תְסֻלֶּה בְּכֶתֶם אוֹפִיר ׃ ענינו לא תערך וכבר זכרנוהו בשרש סלא ׃

סלח סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ ׃ לֹא יֹאבֶה יי סְלֹחַ לוֹ ׃ סְלַח נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה ׃ והנפעל וְנִסְלַח לוֹ ׃ והתאר טוב וְסַלָּח ׃ והשם כִּי עִמְּךָ הַסְּלִיחָה ׃

הג' כלם ענין מחילה אבל לשון מחילה לא נמצא במקרא ׃

סלם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה ׃ ידוע ׃

סלן סִלּוֹן מַמְאִיר ׃ ענינו כמו קוץ מכאיב ׃ וכן כִּי סָרָבִים וְסַלּוֹנִים ׃ קוצים ׃ כן הביאו רבי יונה שרש בפני עצמו וכבר כתבנו אותו בשרש סלל ׃

סלע וְשִׂים בַּסֶּלַע קִנֶּךָ ׃ בסגול הסמ״ך ׃ וְדִבַּרְתֶּם אֶל הַסֶּלַע ׃ סְלָעִים מַחְסֶה לַשְׁפַנִּים ׃ ענין סלע ידוע ׃ וכנו המבצרים הגבוהים לסלע לפי שרובם נבנים על סלע כמו שאמר ושים בסלע קנך ׃ והתרגום ושוי בכרך תקיף מדורך ׃ וכן וַיִּתְפֹּשׂ אֶת הַסֶּלַע בַּמִּלְחָמָה וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָהּ יָקְתְאֵל ׃ תרגם וכבש ית כרכא ׃ ועל דרך משל יי סַלְעִי וּמְצוּדָתִי ׃ על דרך מגדל עוז שם יי ׃ וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר ׃ פירש בו התרגום כמו מלכו ושלטנוהי מן קדם דחלא יעדון ואפשר לפרשו כמשמעו ויהיה למ״ר מסתרת ר״ל ולסלעו ממגור יעבור כלומר שינוס אל סלעו ואל מגדליו החזקים מרוב מגור ׃ ואא״ז ל פירש כי דרך העולם בשיברח אדם מפני אויבו ויבא למבצר מעוז לא יפחד אך מפני תגבורת יד יי אפילו סלעו ומבצריו ממגור ומפחד יעבור ויפחד עוד ולא יאמין בחיים ׃

סלף וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִים ׃ אִוֶּלֶת אָדָם תְּסַלֵּף דַּרְכּוֹ ׃ וְאֵיתָנִים יְסַלֵּף ׃ והשם וְסֶלֶף בּוֹגְדִים יְשָׁדֵּם ׃ בשש נקודות ענין עוות ׃

סלת סלת חטים · מסלתה ומשמנה · הוא הקמח שהוא טחון טחינה גסה · וכן אמרו במשנת נפה שהיא מוציאה את הקמח וקולטת את הסולת ·

סם קח לך סמים · כלל לכל אלו הסמנין שזוכר הפסוק אחר כן נטף ושחלת וחלבנה · סמים ולבונה זכה · פירשו בו סם שקורין בן כי איך יהיה כלל הסמים והרי זכר בתחלה קח לך סמים נטף אבל רבותינו ז״ל קבלו הלכה למשה מסיני כי אחד עשר סממנים נאמרו למשה בסיני ופירוש הפסוק כך קח לך סמים שנים נטף ושחלת וחלבנה הרי תשעה סמים כלל עוד כמנין אשר זכר שהם חמשה הנה עשרה ולבונה זכה הנה אחד עשר ורז״ל נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם סם פלוני יפה לו סם פלוני רע לו עוד אמרו לא תשתי סמא ותוסיפו בו ה״תנין ואמרו אין שורין סמנין מבעוד יום ואפשר ששרש סם סמם ואם שאין ראיה אחרת אלא רבים סמים:

א״א כ״ל שהספרים כן סמים והסמים הוא כי בשמים הם למאכל ולריח טוב אבל סמים הם לרפואה:

סמך כי סמך משה את ידיו עליו · וסמך ידו על הקיר · והלוים יסמכו את ידיהם · סומך יי לכל הנופלים · יצר סמוך תצר שלום שלום · סמוך לבו לא יירא · וחמתי היא סמכתני · ותדקתו היא סמכתהו · ונפעל עליך נסמכתי מבטן · אשר יסמך איש עליו · ויסמכו העם על דברי יחזקיהו · ענין הסמלות האלה והדומים להם המשען · ופירוש יצר סמוך תצר רוצה לומר יצר שהוא סומך ונשען עליך תצרנו ויהיה בשלום כי בך בטוח · ויש ענין קרוב לזה והענין סמך מלך בבל אל ירושלם · עלי סמכה חמתך · והפעל הכבד סמכוני באשישות · ענין הסמלות האלה הקירוב והסבוב · ורבותינו נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם ערב שבת סמוך לחשיכה והולך זה הרבה מאד והענין הראשון כמו כן שאמרו הוי דעלך קא סמיכנא כלומר משענתי ושברי עליך · ותן ותירוש סמכתיו · ר״ל שיהיו סמוכים וקרובים לו לעולם · וכן ורוח נדיבה תסמכני · שתהיה סמוכה וקרובה לי תמיד · וענין אחר ויתבסמו בשמיכה · והוא כתוב בשין הוא הכסות העב שיצאו עליו ציציות מן הצמר והוא שקראו לו רבותינו ז״ל גלתפקי וקורין לו בלעז קוש והוסד״ה לו בדברי רבותינו שקורין לדבר העב סמיכתא כמו שאמרו סמיכתא וקלישתא והולך זה הרבה והנני עתיד לבארו באות השין בגזרת האל ·

סמל סמל הקנאה המקנה · בחמש נקודות · תמונת כל סמל · ענין הפסילים והאלילים ויתכן להיות עקר המלה צורה מן הצורות או כלל לכל צורות אחר שאמר תמונת כל סמל ·

סמן ושעורה נסמן · פירוש לסימן ולגבול להחזות ·

סמר סמר מפחדך בשרי · ילק סמר · והכבד תסמר שערת בשרי · והוא פועל עובר כמשפטו כי פירושו הרוח תסמר שערת בשרי · ענין הצעירה והרעדה באדם שעמדו שערותיו אריסמט״ו בלעז · וענין אחר ויחזקהו במסמרים לא ימוט · בפתח חמם · וברזל לרוב למסמרים לדלתות השערים · בחירק החמם · וקבוץ הנקבה במסמרות ובמקבות יחזקום · ונכתב בשין וכמשמרות נטועים · בפתח חמם · ומשקל למסמרות · בחירק ענינם ידוע · ועל דעתי כי גם הם מהענין הראשון כי כמסמר הבשר כן שערות הראש יקומו ויעמדו כמסמרות ·

סנה מדוע לא יבער הסנה · ורצון שכני סנה · יש מפרשים אותו על השם יתברך כלומר רצון האל ששכן בסנה תבאתה לראש יוסף · או פירושו רצון האדם השוכן בסנה רוצה לומר במדבר ובמקום היובש כי הסנה גדל בארץ ציה ומדה הוא רציתו המטר שישאל תמיד תבאתה לראש יוסף ונקרא הר סיני על שמו בהראות למשה הפעל במבטא ·

סעד וסעד בחסד כסאו · ולחם לבב אנוש יסעד · עובר לשני · וסעדו לבבם · עובר לשלישי כי פי׳ וסעדו לבבם בלחם כי הלחם יסעד הלב · וכן סעד לבך פת לחם · והוא קמוץ שלא כמשפט · אבל סעדנא לבבך · שהוא קמוץ הוא חטוף כי הוא סמוך במקף · באה אתי הביתה וסעדה · הוא כמאריך והסמך בשוא · ויש ספרים שהסמך בקמץ חטף · ומזה קראו רבותינו ז״ל למאכל סעודה · ומאשר הוא עובר לשני עוד סעדני ואושעה · וימינך תסעדני · להכין אותה ולסעדה · מסעד לבית יי · פירשנוהו בשרש סלל ענין כולם הסעד והסמך ·

סעה מרוח סעה מסער · יתפרש לפי מקומו מרוח מתעוררת מן הסער · ויש מפרשים כמו נוסעת בחסרון פא הפעל ·

א״א וכן דעת בן סרוק ור׳ אבע אבל רבו׳ פי׳ לשון עקירה מן ויסע כמן תקיעה ולא לאנה סקקוקו:

סעף תכלה סעפיה · בסעפיה פוריה · ובהבלעת הנח בדגש על שתי הסעפים · והוא על דרך השאלה ר״ל שתי מחשבות לפיכך אמר שתי לפי שהוא כנוי למחשבות שהם בלשון נקבה · וכן בשעפים מחזיונות לילה · לכן שעפי ישיבוני · ונכתבו בשין ר״ל מחשבות כי המחשבות ללב כסעפים לאילן · והקבוץ בלשון נקבות לא דמו אל סעפותיו · בסעפותיו קננו · בפתח העין · והפעל הכבד מסעף פארה · ר״ל כורת הסעפים · ומזה הענין על דרך השאלה בסעיף סלע עיטם · ובסעיפי הסלעים · תחת סעפי הסלעים · כורה שן הסלע שהוא דומה לסלע כסעיף לאילן ·

א״א ולפי זה יהיה הסמך ימן הסעלים שהם כמו הענולה כמו ענולתי המגרה ופי מסעף כמבי׳ סמבים:

והחכם רבי יונה כתב ענין אחר לכן שעפי ישיבוני סעפים שנאתי · ועל דעתי שהוא מהענין הראשון על דרך ההשאלה כי המחשבות ללב כמו הסעפים לאילן · ופי׳ רבי יונה סעפים תאר רוצה לומר בעלי המחשבות הרעות והנבון שהוא שם למחשבות ר״ל כל שאר המחשבות שנאתי אבל תורתך אהבתי וכל מחשבותי אליה · והנפרד ממנו סעף ולולי העין הגלולה לקבל הדגש היה סעף בפלס והדבר אין בהם · לי נקם ושלם ·

סער יסערו להפיצני · והנפעל ויסער לב מלך ארם · והשם ויהי סער גדול בים · כי בשלי הסער הגדול הזה · וסער בתחולל · סער מתגורר · בן היותם בסערך · ומה רוח סערה · סופה וסערה · ויעל אליהו בסערה השמים · הסמך בקמץ חטף והבית מעמדת בגעיא · הנה סערת יי · והקבוץ ורוח סערות תבקע · יהלך בסערות תימן · ובשין ושערו חרבו מאד · כמו הרה ישערנו · והנפעל וסביביו נשערה מאד:

וחשם אחוז שער · ומא בסופה ובשערה דרכו · והנה נכתבם באות השין עם חביריהם הכתובים בשין · ופי׳ כמו חי כמו חרון ישערנו יסער ממנו והבר פירש רד״ק הפסוק בשרש סיר ואסערם על כל הגוים · פירושו ואסער עמם כאשר פירשתיו בשער הדקדוק בבנין הקל כי בנין הקל והנפעל מזה הפעל בודד ואיננו עובר כאשר כתב החכם רבי יונה · והפעל הכבד שהוא עובר ממנו וישערהו ממקומו · כי הוא מהדגש בפלס יבערהו והוא כתוב בשין · ומה שכתב החכם רבי יונה שהוא נפעל לא נראה לי כי לא מצאנו לעולם נפעל עובר כי אם בודד והדגש שאמר איננו · ושלא נזכר פעלו כמוץ יסוער מגורן · משפטו הירד״ת יסוער בפתח · והתפעל וישתער עליו מלך הצפון והוא כתוב בשין ·

ספף סף רעל · מן הדם אשר בסף · שמרי הסף · משכב וספות · בפתח · ספות בסף · והספות והמזמרות והמזרקות · בחרק והדגש לאות הכפל ואפשר לומר שיהיו מן השניים וענינם שהוא שם כלל לכלי היין או לשאר כלי הבית לגדולי ולקטנים וכשנזכר עמהם כלי אחר הם פרט לכלים שהם עשויים בתבנית הכרים · ות׳ ספורת קולין ותרגם אנקלוס וכרה על שכמת וקולתה · וגם הכה את כף השער · הך הכפתור וירעשו הספים · הסף הוא מזוזת השער אבל משקוף הוא המפתן העליון · וכתב החכם רבי יהודה שהוא המשקוף ולא נראה לי כי אמר הכתוב על המשקוף ועל שתי המזוזות ותרגם המתרגם על שקפא ועל תרתין סיפיא · ועוד אם היה המשקוף סף איך יכנהו בלשון רבים לשער אחד כמו שאמר הך הכפתור וירעשו הספי׳ ואין לשער אחד כי אם משקוף אחד אבל ישנו שתי מזוזות ולא מצאנו משקופים כי אין משקוף בשער כי אם אחד ואפשר שנקרא כן לפי שהוא נשקף ונראה לפי שהוא עליון · נופלת פתח הבית ורגליה על הסף · על אחד מן המזוזות · ומה שאמר בתתם ספם את ספי ומזוזתם אצל מזוזתי · הוא כפל דבר כמו שהוא מנהג הכתוב לכפול הדבר בשתי לשונות והענין אחד ויונתן לא תרגם מזוזתם כענין מזוזה שתרגם במתנהון ספיהון מקבל ספי בית מקדשי ובניניהון בסטר עזרתי · היא באה בסף הבית והנער מת · במזוזת שער הבית · וסמך סף אל הבית בלא זכר שער לקצר הלשון כמו שאמר נכם כן במזוזה ונתן אל מזוזת הבית · ויש אומרים כי כמו שנקראו לחיי השערים ספים כן נקראת האסקופה התחתונה סף והוא שאמר ורגליה על הסף · וכן היא באה בסף הבית · וכן בתתם ספם את ספי · ונקראת האסקופה כן לפי שהספים סמוכים זו לזו עלית · וענין אחר הסתופף בבית אלהי · ענין החסורת אלבי׳רנר בלעז ונכון שיהיה ענין אחד עם סף הבית כי דרך הסף יכנס אדם בבית והבית הוא מקום מחסות ·

ספא גם תבן גם מספוא רב עמנו · ויתן מספוא לחמוריהם ·

הוא שם כלל למאכל הבהמות כשעורי ושבולת שועל ושאר הדברים לבד מתבן ·

ה״ה וס׳ דלים ושתם סלסל לת סקו לתת מספא לסוסו ולין דיך לקבוע תבן בגון אף כי כמקף ·

ספד וספדו לו כל ישראל · לא יספדו לו · כי צמים וספוד · ואל תלך לספוד · ולא תספדו ולא תבכינה · והנפעל לא יספדו ולא יקברו · והשם

במספד על היחיד · ובסמוך בפתח מספד בית האצל · ענינם ידוע ·

ספה ספתה בחמות ועוף · והוא פועל עומד · וכן וגם את הזקן תספה · ואשר הם פועלים יוצאים האף תספה צדיק עם רשע · מבקשי נפשי לספותה · והנפעל או במלחמה ירד ונספה · ויש נספה בלא משפט · וכל הנספה יפול בחרב · שכל מי שהגיע זמנו למות לא ימות על משתו אלא ימות בחרב · עתה אספה יום אחד ביד שאול · והפעל הכבד אספה עלימו רעות · ענינם וענין הדומה להם ענין כליון ופי׳ אספה עלימו רעות רוצה לומר כל הרעות שבעולם אכלה בם שלא אניח רעה בעולם שלא אביאנה עליהם · וענין אחר ספו שנה על שנה · עולותיכם ספו על זבחיכם · לספות עוד על חרון אף יי׳ · למען ספות הרוה · ספות חטאת על חטאת · ענין אלו והדומים להם תוספת ויתרון · ופירוש למען ספות הרוה · הרשע חושב בלבו להלוך בשרירות לבו למען תת יתרון ותוספת לנפש הרוה והיא המתאוה על הצמאה והיא הנפש השכלית ירמה בעיניו כי הדרך הישר להרוה הנפש המתאוה לאכול ולהתענג ואפילו בדברים האסורים · ויש מפרשים הרוה נפש השכלית והיא רמז לצדיקים והצמאה נפש המתאוה והיא רמז לרשעים כי היא צמאה לתאות העולם תמיד ולא תשבע · ונפש השכלית היא רוה שתספיק במה שיגיעה מן העולם כענין שנאמר צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר ופירוש הפסוק כי הרשע חושב בלבו כי הצדיקים רבי׳ כנגדי ובזכותם אנצל ולא יגיעני העונש הזה ואלך בשרירות לבי · והחכם רבי יונה פירש למען ספות הרוה מהענין הראשון כלומר למען שיראה הרשע כלית הצדיק עם הרשע ואין יתרון הצדיק על הרשע בסברת אומר כי אין גמול ואין עונש ואומר שלום יהיה לי והיא דעת בעלי הקדמות אשר אינם מאמינים בגמול ובעונש וקלל הנביא בעל הדעת הזאת כמו שאמר לא יאבה יי׳ סלוח לו · ויש מפרשים מהענין הזה וכל הנספה יפול בחרב · כלומר כל הנספה על בני העיר להיות בהם · נקלט עמהם במצור יפול בחרב כשתלכד העיר · ות׳ בל דיעל לקרבי צירא יתקטלון בחרבא ·

ה״ה כי אל תוסף על דבריו · הו״א עורבב מן סוף נספה ·

ספח ספחני נא אל אחת הכהונות · והנפעל ונספחו על בית יעקב · והתפעל מהסתפח בנחלת יי׳ · והכבד מספח חמתך ואף שכר · ושלא נזכר פעלו תחת חרול יספחו · כלומר שמנהגם לעמוד במדברות בין שיחים תחת החרולים ענינם חקבוץ והדבוק ואסיפת דבר אל דבר · ואפשר שנגזר מן הענין הזה שאת או ספחת · מספחת היא · כי היא תחזות הנאספת והמקובצת יחד · ורז״ל פירשו כי לפיכך נקראת ספחת לפי שהיא טפלה לבהרת שניה לה בלובן מלשון ספחני נא · ומן הענין הזה עוד ויקו למשפט והנה משפח והוא כתוב בשין כלומר אני קויתי שיעשו משפט הענים והעשוקים והנה הם להם מספח ונגע צערת וקויתי שיעשו להם צדקה והנה צעקה שצועקים מהעושקים שעושקים אותם · והפעל הכבד ממנו ושפח יי׳ קדקד בנות ציון · אף על פי שכתוב בשין · ועושות המספחות על ראש · ותפרתי את מספחותיכם · הם כמו משפחות

ונקראו

תקראו כן לפי שהן נדבקות ונצמדות תמיד על הראש · ומה שאמר ועושות המספחות על ראש כל קומה הוא מדבר המכשפים הידוע אצלם · את ספיח קצירך · תשטף ספיחיה עפר ארץ · הוא הצמח היוצא מבלי חרישה וזריעה · ויש לפרש תשטף ספיחיה כמו הפוך מן מטר סוחף · ופירושו ספיחי המטר תשטף עפר ארץ והר חמים בלשון נקבה רוצה לומר תעלת המים כמו שאמר מי פלג לשטף תעלה ·

ספל בספל אדירים · שם בחמש נקודות · מלא הספל מים · אמר בו התרגום מלא לקנא דמיא · והוא חמת מים כלי עור שעושין אותו לסים בו · פירש רב שרירא גאון ותרגום בספל אדירים בפיילי גבריא · ותרגום חשותים במזרקי יין רשתין בפיילי חמר · ועשית קערותיו תרגום ירושלמי פיילותיה · ובלשון יון קורין לכוס פיילי · ובן בלשון רומי קורין לכוס לו לגבנת פיולה כפא רשים ·

ספן חלקת מחוקק ספון · פירושו מקורה · כלומר שהיה חלקם של בני גד חלקת מחוקק ומושל שהיה הכל בגבו ומקורה בחותן רומז בו לערים שנבנו מעבר לירדן · ובן ויספן את הבית גבים · וספון בארז · לשבת בבתיכם ספונים · והשם עד קירות הספון · כלם ענין קירוי הבתים ובסוים · וקרוב לענין זה ושפוני טמוני חול · והוא כתוב בשין שפוני כמו טמוני · אל ירכתי הספינה · ידוע ·

ספק ספקו עליך · ויספק את כפיו · ספקתי על ירך · לכן ספק אל ירך · ישפק עלימו כפימו · והוא כתוב בשין · תחת רשעים ספקם · רל הכבה ספק הרשעים במקומם ענינם ענין הכות כף אל כף או על ענין אחר · וספק מואב בקיאו · פעל בודד כלומר יתגולל לו ויתהפך · ולפי דעתי ענין אחר פן יסיתך בספק · והוא כתוב בשין וכן כתבו רבי יונה אבל ראיתיו במקצת הספרים בסמך ובן בינינו יספוק · מזה הענין והוא כתוב בסמך ובמקצת כפרים ראיתיו בשין אבל המסורת ראיתי על אם ישפק עפר שומרון · ישפק נ״ב חסרים וכתבין בשין ישפק עפר שומרון · ישפק עלימו · וחד מלא וכתיב סמך בינינו יספוק · וענינם מענין הספוק שהוא לשון די · והרגל הלשון הזה בדברי רז״ל ועוד אנחנו עתידין לכתוב ענין זה באות השין ופי׳ הפסוק מן ישליבך ויהדפך עם ספוק הממון שלך כלומר שלא יועילך הממון וזהו שאמר אחר כן ורב כפר אל ישך וכן בינינו יספוק רוצה לום׳ יספיק דבריו וירבה אותם בינינו שלא יתבייש ממנו וזהו שאמר אחר כן וירב אמריו לאל · והחכם רבי יונה הכניסם בענין הראשון עם שינוי מעט · וכן בענין הספוק הפעל הכבד ובילדי נכרים ישפיקו · והוא כתוב בשין · פירוש יאמרו שדי להם בעצות ובמחשבות הנכרים ויניחו דברי השם ותורותיו והנגי עתיד לבארם באות השין ·

ספר אחרי כן ספר את הכסף · וספרה לה שבעת ימים · וספרת לך · שבעה שבעות תספר לך · איה שוקל איה סופר איה סופר את המגדלים · כלומר שתירא ותפחד עדיין אף על פי שכבר בא מלך המשיח עדיין יהגה לבך אימה ממלכי האומות שהם סופרים ושוקלים הכסף שהיו לוקחים מס מישראל או שהיו סופרי׳ לישראל לגלגלת ולוקחי׳ המס מהם בשקל · ספרו מגדליה · והנפעל אשר לא יספרו ולא ימנו מרוב · והשם בתוספת מם את מספר ימיך אמלא · ובלא תוספת אחרי הספר אשר ספרם דוד · והקבוץ ממנו בינותי בספרים · והשם בענין המקור ומספר את רובע ישראל · כלומר ולספור רובע ישראל כי הוא קמוץ ואיננו סמוך ועוד מלת את מורה עליו שאיננו סמוך אם כן הנכון בו שיהיה שם כמקום מקור כמו ולמסע את המחנות · והתאר כי לא ידעתי ספורות · והוא תאר לצדקתך ותשועתך שתזכיר אם לא ידעתי שיוכלו להיות ספורו׳ או יהיה שם יחידה ספורה בשקל בשורה · כלו׳ לא ידעתי להם מספר · ענין הכל והדומה להם מנין · ובא מפעל הכבד מזה הענין אספר כל עצמותי · פי׳ אמנה כל עצמותי מרוב כחשותי · ספרתי כל משפטי פיך · ספר אתה למען תצדק · ספרו נא לי · ושלא נזכר פעלו אשר לא ספר להם · והשם את מספר החלום ואת שברו · כולם והדומה להם ענין ספור והגדה · והם הענין לעולם מתבנין הכבד הרגוש · ויש מפרשים מזה הענין מי יספר שחקים בחכמה · והחכם רבי יונה פירשו מענין כתיבה · ואדני אבי ז״ל פירשו מענין ספיר רוצה לומר שעשאם בעין ספיר כמו שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר · וכן פירש מזה או ראה ויספרה · ואכתוב בספר · בחמש נקודות · בספר התורה הזאת · אל יודע ספר · כבא הספר הזה אליכם · לא ידעתי ספר · לא ידעתי לקראו · מספרך אשר כתבת · וכתב אאז״ל מזה בינותי בספרים · והם ספר המקנה וספר הגלוי שכתב ירמיהו · ובהא הנקבה ספרה · ועם הכנוי הלא בספרתך · ברוך בן נריהו הסופר · ויקראו סופרי המלך · נודי ספרתה אתה · ייי יספר בכתב עמים · ענין הכל והדומה להם ענין כתיבה · וללמדם ספר ולשון כשדים · פירוש כתיבת כשדים ולשון כשדים · ויש מפרשים נודי ספרתה אתה · ייי יספור · מענין השני ושני הענינים קרובים כי כתיבת הספר הוא ספור הדברים · ויש לפרש זה ספר תולדות אדם · לשון ספור · והא נופך ספיר ויהלום · כמעשה לבנת הספיר · ספיר גזרתם · יש מפרשי׳ האבן היקרה שקורין לה בלעז צפיר ואם כן הוא אין הערך אליו במראה אלא ביקר וגדולה כמו המסולאים בפז כי לא ישרנו. הארם לשבה במראה אלא באודם או בלובן · והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש כי היא אבן אדומה יקרה כמו שכתבנו בשרש לבן · והגאון פירש כי הספיר לבן ואמר שהוא שקורין בלעז קרישטל · ובמדרש מעשה באדם אחד שהלך למכור ספיר ברומי אמר לו הלוקח על מנת לבדקו אקחנו נתנו על גבי הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר עמד במקומו ולפי זה המדרש היא האבן שקורין לה דיאמנ״טי והיא לבנה וזכה ·

סקל עוד מעט וסקלני · וסקלתו באבנים · והנפעל סקול יסקל השור · והפעל הכבד ויסקל באבנים את דוד · ושלא נזכר פעלו כי סקל נבות וימת · ובהפך הענין סקלו מאבן · לפי שהוא דבוק עם מם · וכן ויעזקהו ויסקלהו והוא חסר הדבק ופירושו ויסקלהו מאבנים רל הסרת האבנים ונקית הכרם ממנו · ואאז״ל כתבם כולם ענין אחד כי פי׳ ויסקלהו בנה לו גדר אבנים אחר שעשה לו התפירה סביב והוא ויעזקהו כמו ומצאו שתיזה עוזק בדברי רז״ל ופירוש סקלו מאבן עשו מסלה גבוהה מאבנים גדולות ·

סרר כי כפרה סוררה סרר ישראל · סורר ומורה · אף סוררים שכנו צחיחה · ואף סוררים לשכן יה אלהים · כלם סרי סוררים · יסורו כי · משפט חרוש להרגש ארי ת חי יסורו מגזרי הע״ן והגזרם תעות והחשתנ׳ מתמנתג · וכבר כתבנו ודרכי סורר · כי כפרה סוררת: סר וזעף · כי דבר סרה · מגזרי הע״ן ·

סרב כי סרבים וסלונים · סמאנים ומסרבים · ותרגום דימאן וסריב ותרגום עם מרי סרבן · והלשון הזה ידוע בדברי רז״ל באמרם ולא יהיה סרבן בא״ותה שעה וזולת זה הרבה מאד ·

סרה ואל יתעל בסריותו · לבשו הסריונות · הם לבושי הברזל אובירג״ש בלעז ·

סרח לתמן סרחת · תסרח על אחוריו · המשכן · והתאר יהיה סרוח על צדי המשכן · וסרוחים על ערשותם · סרוחי טבולים · מרזח סרוחים · והשם וסרח העודף · בסגול ענין הכל היתרון והתפשטות · ופי׳ וסרוחים על ערשות שהם שוקרים על ערשותם תמיד ומתפשטים עליהם מתענג ומתעדן או פירושו בגדים סרוחים על ערשותם · ופי׳ סרוחי טבולים כתבנו בשרש טבל · ונא׳ נסרחה חכמתם · ענין הפעל בקמץ חטף נפסרת ונבאשה ובלשון רז״ל טיפה סרוחה ·

הא׳ כי תלו של הסרח איכה לא טובה הוכר רק לנקב׳ כסתרת ושב על סריעה והוא פעל עומד וכרום הוא שם תואר ואינו פעל כי אין פעל כסבלים עומדים ·

סרן ובעיני הסרנים לא טוב אתה · וסרני פלשתים · ענינם שרים · וענין אחר וסרני נחשת · הם הגלגלים והוא הפוך דומה ללשון המשנה מסבבין בגסרין וכן אמר התרגום ונסרין תנחש ·

הא׳ כי לא נקראו סרנים רק סרי פלשתים לבד ·

סרס ואל יאמר הסריס · וישמע עבד מלך הכושי איש סריס · שבעת הסריסים · וסריסי המלך תגיעו · ונא׳ את סריסי פרעה · הם המסורסים וידוע הוא · לפוטיפר סריס פרעה · היה סריס באם ולא סריס הגיד לפי׳ היתה לו אשה ויש סריס שענינו שר וממונה והיו סריסים בהיכל מלך בבל · וכן תרגם יונתן ויהון רברבין · וכן תרגם אנקלוס פוטיפר סריס פרעה · על שני סריסיו · סריסי פרעה · רברבין ·

הא׳ כי לא מצאנו מסורסים נקראים סריסים רק כסנגרים ובבל ופרס ומדי כי בלותן הלבנות רוב מסריסי המלכים הם מסורסים ·

סרף ונשאו דודו ומסרפו · הוא אחי אמו כי דודו הוא אחי אביו ומסרפו אחי אמו ויש מפרשים מענין שריפה כלומר מי ששרפו להוציא עצמים מן הבית · ות״ת ויסליניה קריבית מן יקידא ·

הא׳ ויש מפרשים ומסרפו הנהל והמשו׳ מקרובין סלוי לעשו׳ לו סריס כדרך שסורפין המלכים ·

סתו כי הנה הסתיו עבר · הוא זמן החורף ותרגום קיץ וחורף קייטא וסתוא ·

סתם סתם את מוצא מימי גיחון · שתם תפלתי · בשין · וכל מעיני מים תסתמו · לסתום את מימי התעלות · כל סתום לא עממוך · סתמים והתמים · והנפעל כי החלו הפרצים להסתם · והכבר סתומים ·

הא׳ תמיה לבי לאם לא הביא והסתם על כרי סתרתם יוכיח ויסתתם וכן קורין אותו לשנא עולם פעמן סתרין והסתם ·

פלשתים · ענין הסתימה ידוע ·

סתר נסתרה דרכי מיי · ומפניך אסתר · הנשארים והנסתרים מפניך · הנסתרות ליי אלהינו · אם יסתר איש במסתרים · ואין נסתר מחמתו · ומענין זה וישתרו להם טחורים · ואף על פי שהוא בשין הכל ענין אחד ופירושו כי היו הטחורים מכוסים להם מבפני׳ · והכבד יסתירני בסתר אהלו · ויסתר פנים ומי ישורנו · אסתירה פני מהם · ויסתירם יי · באשפתו הסתירני · לסתיר עצה · כמו להסתיר · וחטאותיכם הסתירו פנים מכם משמוע · הוא יוצא לשנים פעולים · והכבר חורש סתרי גדודים · מאהבה מסותרת · ופירשנו הפסוק בשרש יבחר · והתפעל הלא דוד מסתתר עמנו · וביאת גבעתיו תסתתר · והשם אתה סתר לי מצר · היו סתר למו מפני שודד · בתמש נקודות · בסתר המדרגה · אענך בסתר רעם · ענין פירושו בענין ויען יי את איוב מן הסערה · בסתר אהלו · ובה״א התנקבת יהי עליכם סתרה · ובתוספת מם יארב במסתר · במסתרים יהרג נקי · ומ״א ובמסתר פנים ממנו · ומ״א ולמחסה ולמסתור · וסתר מים ישטפו · או יהיה סתר סמוך למים רחבה פיר׳ מענין שנשתמשו בו רז״ל הרבה באמרם הסותר ארית בותלו ואחרים רבים בדבריהם בזה הענין ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

סכסך וסכסכתי מצרים במצרים · ואת אויביו יסכסך · ענין בלבול ·

סלסל כבוצר על סלסלות · פירשו החכם רבי יונה כמו זלזלים · ועל דעתי כי המלה מענין סל ומשרשו ונכפלה בו הפ״א והלמד והם הסלים שאדם בוצר בהם ·

הא׳ והנכם כן סרוק והנכם כן לברע שניהם פירשוהו לשון סלסלים ותרוממך פירוש כמו שמסלסל ופירוש שללות דכיקולם בלעז והלעז׳ לשבי׳ סטופילן ·

סלעם ואת הסלעם למינהו · הוא אחד ממיני הארבה הוא״ה לשון בדברי רז״ל ויש לו גבחת ואין לו זנב וראשו ארוך ·

סמדר והגפנים סמדר · פתח הסמדר · הסמדר הוא הענבים הדקים לאחר שפרחו מיד שנברים הענבים אבל אינם גמורים עדין וכשהם גמורים שהם כפול והלבן קודם בישולם יקראו בוסר ולאחר בישולם יקראו ענבים ·

סנסן אוחזה בסנסניו · בסעיפיו ·

סנפיר סנפיר וקשקשת · אר״ל אלו הן הקשקשין הקבועים בו · סנפירים הפורחת בהם ·

ספרד אשר בספרד · היא אספמיא ·

סנור הכו בסנורים · הוא השכורת העין ·

סרעף ותרבינה סרעפותיו · כמו סעיפותיו ·

סרפד ותחת הסרפד יעלה הדס · הוא צמח מן הצמחים פחות וגרוע ·

הא׳ פירושו שהוא שורק כלב ושניהם רוצים לומר שלהם רואים ואינו יודע מה רואים בקרא סבור ·

הא׳ קרוס מספת כרוס של סרשרות שהוא כמו סרשות רק סרעף כמו סעף לשון שעף ·

נשלמה אות הסמך

אות העין

עב ויעב על פניהם · ועב עץ אל פני האולם מהחוץ · וצלעות הבית והעבים · מפני דגשות הבית ידמה שׁשׁרשׁו עבב · או יהיה מנחי העי״ן ושרשו עוב ויהיה משקל עבים לליס בי מירו הנה ברגש בהרכה מקומות · ואר״ל תנ״א צלעות הבית אלו המלטסין · והעבים אלו הכרישות ופי׳ מלטסין הכרוים שמניח ארוך בקיר לתחת הקורות כמו שאמרו במקום אחר ואף על גב דמנח בהו המלטח אמר בעינא לבי כפיסנא לי דלא מיתרע אשיתא׳ פירוש אף על פי שמניח בחורים סיד חומר וחול או עצים למקום הנחת ראשי הקורות אינה חזקה דיכיל למימר לחבי הנחתי הדבר ההוא במקום הקורות שאם יתפייס עמי ויפרע לי חלקו בכותל שלא יודעע הכותל בעת שיעשו בו החורים וינחו בהם החומר או העץ להנחת ראשי הקורות · וכן ראה הנביא שהיו הצלעים והם העצים בקירות הבירה סביב ויוצאים חוצה לקבל עליהם ראשי הקורות שלא יהיו אחוזים בקירות הבית והעבים אלו הכרישות פירוש הקורות הגדולות יקראו כרישות וכן אמרו ועל מריש שנגאו בבירה ·

עבד ויעבד הלוי · עבדו את ברזל ועומר · ויעבדום ועינו אותם · ועבדתני חנם · לא תעבד בו עבודת עבד · ועבדו בו גוים רבים · אם ישמעו ויעבדו · למי אני אעבד · פן תעבדו לעברים · בעבודה אשר תעבוד עמדי · הלא ברחל עבדתי עמך · והתאר עבד אדני יה · בשש נקודות · עבד עבדים יהיה לאחיו · תהיה אנחנו ואדמתינו עבדים לפרעה · פירוש כי האדמה כעבד לבעליה · והשם עבודה עבודת · פירוש השיר שהוא עבודת הקרבן · ומא ובעבדתנו לא עזבנו אלהינו · ובענין עבודת האדמה ועבדת לו את האדמה · עובד אדמה · הלשון הזה פעל הקל בו על העובד ועל הנעבד אלא שיש הבדל ביניהם כי הנעבד קשור עם בי״ת כמו לא תעבד בו · אם כן תאמר על העבד עובד אותו ותאמר על האדון עובד בו · ודעת אנקלוס בועבדום ועינו אותם שהוא כמו ועבדו בם לפיכך תרגם ופלחון בהון ויש לפרש כמשמעו ויהיה העברים על ישראל ויהיה וענו אותם על מצרים · והנפעל אשר לא יעבד בו ולא יזרע · מלך לשדה נעבד · מהתמר עבודת האדמה בו יקרא נעבד ואם הוא עובד · וכן ונעבדתם ונזרעתם · או פי׳ למר לשדה בעבור ופירושו אפילו המלך אינו נעבד אלא בעבור השדה שממנו יוצא לו מה שיתן ויאכיל לחיילותיו וזה הפירוש הוא הנכון · והפעל הכבד והעבדתיך את איביך · ויעבידו מצרים את בני ישראל · לא העבדתיך במנחה · לא הכרחתיך לעבוד לפני במנחה · ושלא נעבד פעלו מן הדגוש ומן העבודה הקשה אשר עבד בך · אשר לא עבד בה · ענין הכל השמוש לבני אדם ועבודת אלוהות ועבודת האדמה ולרוב צורך אדם אל האדמה ושצריך שיהיה מתעסק תמיד בה הוא אליה כעבד לפני אדוניו · ונקראו תוצאות האדמה על שם העבודה שעובדין אותה עבודה ועבדה רבה מאד · לכן יביר מעבדיהם · ופירושו מעשיהם כתרגום מעשה עובדא · וכן בלא מם הנוספת ועבדיהם ביד האלהים · מעשיהם · וכן ושברו זבח ומנחה · וכן ובושו עובדי פשתים שריקות · וכן ולעבוד עבודתו נכריה עבודתו · וכן ועבדת הצדקה ·

אה״ב נשאלתי למה הניח פלס מעבדיהם דגשות ובית פל׳ ועבדיהם רפויה והשיבותי לפי שחילון פל׳ מעבדיהם בשוא כח ופריך לאחריו להם קל׳ ועל פל׳ ועבדיהם פיל במחטף פתח שלא יבא לאחריו דגש לעולם והסכיל פלית קטונה להפריטם מלפעל עבד ·

עבה עבית כשית · קשי עבה · לשון עובי ידוע בדברי רז״ל · במעבה האדמה · פירוש בעובי האדמה יצקם כלומר מרוב כלי הנחשת ומגודל הכלים לא יספיקו לו מריכם ולא יתכן התכתם בכורים ויצקם בעובי האדמה כלומר שחפרו באדמה כעין כורים · והחכם רבי יונה פירש שעשה הכורים מן המשובח שבחומר ומן העב שבו והוא דעת המתרגם שתרגם גרגשתא והוא עפר אדום וירוק שרין לו בלפו ארזלא יעשו ממנו הכורים להתיך בהם המתכות · ויתכן לפרש מזה העני׳ ומזה השרש בעב העגן · שהוא פתוח בפלס צו מן צוה קו מן קוה ואילו היה מנחי העי״ן היה קמץ ולא נשתנה אפילו בסמיכות · כמו בקר טל · בעב מלקוש · שהם קמוצים בסמיכות ופירושו בעובי הענן · וכן בעבי נפי מגניו · בעבי האדמה · שם בשקל צבי שבי · והחכם רבי יונה לא זכר אלו השנים ובעבי גבי מגניו אין ספק כי היה לו לזוכרו הנה ואולי הוא שגגת הכותב · ויש מפרשים מזה באו בעבים · כלומר ביערים העבים והמסובכים להסתר שם ·

עבט לעבוט עבוטו · יוציא אליך את העבוט · הוא המשכון דבר שהוא תפוש ומעוכב ביד האדם והוא לעבוט עבוטו לתפוש משכנו · ומזה נגזר ולא יעבטון ארחותם · כלומר לא יעכבו באורחותם כי במהרה ירוצון כאשר אמר כגבורים ירוצון וכן אמר התרגום ולא מעכבין ארחתהון · ויש מפרשי׳ ולא ישאילו אורחותם זה לזה מן העבט תעביטנו לפי שאמר ואיש בדרכיו ילכון · ר״ל כמו לא יעותו · וכן בלשון ערבי · והעבט תעביטנו הלוה תלוהו די מחסורו לפי שההלואה על המשכון נקראת העבט וכן אמר התרגום אוזפא תוזפיניה · וכן והעבטת גוים רבים · והלוית · ואתה לא תעבוט · לא תלוה · ואפשר להיות מזה עבטיט בפלס סגריר ר״ל ריבוי ממון וכבר כתבנו בשרש טיט כי היא מלה מורכבת ·

עבר והוא עבר לפניהם · ועברתי בארץ מצרים · ויעבר עלי מה · פירוש מה שיעבור · ומאלהי משפטי יעבר · לעברך בברית · לפי שדרך הברית הוא לעבור בין בתרי הבהמה או העוף השחוט כי לכך יבתרו אותן ויעברו בעלי הברית בין הבתרים וכן אמר בברית אברהם אבינו עם הבורא אשר עבר בין הגזרים האלה · וכן בעברו בין בתריו · לפיכך אמר לעברך בברית ·

אה״ב זהו מה שפירש רד״ק לעברך בברית הכה תלת עבר בספרן נ״ת להכן והמשכיל יבין :

ואין

ואין כך לַעֲבוֹר בְּרִיתוֹ · כי ר"ל שיעשה ויעזוב הברית
ויעבור עליו כאילו אמר מעל בריתו · וכן וְגַם עָבְרוּ אֶת
בְּרִיתִי · פי' מעל בריתי · וְאֶתֵּן לָהֶם יַעֲבְרוּם · ואתן להם
המצות והם יעבירום מעליהם ויניחום · וּמַיִם לֹא יַעַבְרוּ
פִיו · לא יעברו על מאמרו אלא כמו שצוה כן יעשו ·
זַמּוֹתִי בַּל יַעֲבָר פִּי · מחשבי לא יעבור פי אלא כפי כן
מחשבי כי אינני אחד בפה ואחד בלב · וַתֹּאמְרִי לֹא
אֶעֱבוֹר · פירוש לא אעבור בבריתך · והפעל הכבד
הֶעֱבִיר אותו לֶעָרִים · וכא לָמָּה הֶעֱבַרְתָּ הַעֲבִיר · שלא
כמנהג כי ההא נקודה בצרי והעין בשוא ופתח וכבר
זכרנוהו בחלק הדקדוק · וַיָּקָם וַיַּעֲבִירֵם · וְהַעֲבַרְתָּ
שׁוֹפַר תְּרוּעָה · מַעֲבִירִים עַם יְיָ · פירוש מעבירים אותם
מלבא לבית המקדש לזבוח · ר"ם כמו וַיַּעֲבִירוּ קוֹל ·
כלומר אני שומע כי עם יי' מעבירים קול עליכם שאתם
חוטאים ומרגנים עליכם · וְהַעֲבַרְתִּי אֶת אוֹיְבֶיךָ בְּאֶרֶץ
אֲשֶׁר לֹא יָדָעְתָּ · פירוש אעביר אותך אל אויביך ·
וְהוּא יָרָה הַחֵצִי לְהַעֲבִירוֹ · להעביר הנער או מקום
המטרה · וְהֶעֱבִיר אֶת בְּנוֹ בָּאֵשׁ · וְהֶעֱבִיר אוֹתָם בַּמַּלְבֵּן ·
פירוש העבירם ושרפם במלבן והוא מקום שריפת
הלבנים · והשם וְעָבְרָה הָעֲבָרָה לַעֲבִיר אֶת בֵּית הַמֶּלֶךְ ·
ד"ם העברה תאר לספינה הקטנה המעברת שעוברין בה
את רחב הנהר · ומ"א מַעֲבַר יַבֹּק · ובהא הנקבה עָבְרוּ
מַעְבָּרָה · והקבוץ עַל הַמַּעְבָּרוֹת · בשוא · וְהַמַּעְבָּרוֹת
נִתְפָּשׂוּ · בקמץ · ועל דרך ההשאלה עֹבֵר לַסֹּחֵר ·
לפי שהכסף פעמים לוקח אותו הסוחר ופעמים נותן
אותו כאילו הוא עובר ושב תמיד ליד הסוחר · וּכְגֶבֶר
עֲבָרוֹ יָיִן · פירוש עבר עליו היין והשכירהו או עבר
אותו כלומר שהיה יותר חזק ממנו כמו וַיַּעֲבֹר אֶת
הַכּוּשִׁי · כלומר רץ יותר ממנו ועברו · וכן עָבְרוּ
דִבְרֵי רָע · יותר עשו רעות ממה שעשו רעים אחרים ·
עִבְרִי אָנֹכִי · ממשפחת עבר · מֵעֵבֶר הַנָּהָר · בחמש
נקודות מצד הנהר · אִישׁ אֶל עֵבֶר פָּנָיו אל צד פניו כלומר
הצד שכנגד פניו · אִישׁ לְעֶבְרוֹ תָּקוּ · מִכָּל עֲבָרָיו · מכל
צדדיו · אַתֶּם תִּהְיוּ לְעֵבֶר אֶחָד · לצד אחד · וְהֵאִיר עַל
עֵבֶר פָּנֶיהָ פירוש שיהיו פי שש הנרות שבראשי הקנים
היוצאים מצדדיה מסבבין כלפי האמצעי שיהיה אור
הנרות על צד פני הקנה האמצעי שהוא גוף המנורה ·
ומ"א וַיְעַבֵּר בְּרַתּוּקוֹת זָהָב · ובריח תרגום מבריח מן
הקצה אל הקצה מעבר מן סיפיה לסיפיה · ומ"א עוֹבֵר
מִתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לוֹ · וּכְסִיל מִתְעַבֵּר וּבוֹטֵחַ · מִתְעַבְּרוֹ
חוֹטֵא נַפְשׁוֹ · ר"ל מתעבר בו · וּבְנַחֲלָתוֹ הִתְעַבָּר ·
הִתְעַבַּרְתָּ עִם מְשִׁיחֶךָ · וַיִּתְעַבֶּר יְיָ בִּי · והשם עֶבְרַת
חֵמָה וְעֶבְרָה · אֶת דּוֹר עֶבְרָתוֹ · לְיוֹם עֲבָרוֹת יוּבָלוּ ·
הִנָּשֵׂא בְּעַבְרוֹת צוֹרְרָי · בפתח העין · חֲרוֹן עַבְרוֹת
אַפֶּךָ · בסגול לבן נפתלי ולבן אשר בפתח עַבְרוֹת ·
ענינם הקצף והחרון · וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ · מדגן
הארץ תרגום דגן עיבורא ויתכן לומר כי אשר הוא
משנה שעברה יקרא עבור ואשר הוא משנה הבאה
יקרא תבואה · וכתב א"א ז"ל בחבור הלקט מענין זה
וְשֵׁבֶט עֶבְרָתוֹ יִכְלֶה · אמר בראש הפסוק זורע עולה
יקצר און ושבט הוא השבט שחובטין בו את התבואה
אמר כי יכלה השבט קודם שיוציא מקצירו תבואה ·
וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת · בגלל כך וכך · בַּעֲבוּר דָּוִד ·
בגללו · בַּעֲבוּר טֻמְאָה תְּחַבֵּל · בעבור שטמאה תחבל ·
בַּעֲבוּר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו · בעבור שישמרו · וְאָבִיתָ בַּעֲבוּר
נְעָלִים · מכרו האביון בגלל נעלים שיקחו עליו ואיננו
נכון להשתמש בו מבלי הב"רית כמו שעושין מקצרת
הפייטים · בַּעֲבוּר הַיֶּלֶד חַי צַמְתָּ וַתֵּבְךְּ · ענינו כמו
שהילד חי או פירושו בעבור הילד כשהיה חי צמת
ותבך · ותוספה בו למ"ד שפירושה גם כן בעבור כִּי
לְבַעֲבוּר נַסּוֹת אֶתְכֶם · והכפל לתוספת ביאור כמו ב"ית
בתוך וב"ית בבין חציר · שׁוֹרוֹ עִבַּר · וזה הלשון ידוע
בדברי רז"ל פרה מעוברת וכיוצא בזה שנשתמשו בזה
הלשון הרבה וענין שורו עבר פירשנו בשרש געל ·
וכתב א"א ז"ל בענין זה וְעֶבְרָתוֹ לֹא כֵן בַּדָּיו · פירוש
בדיו בניו ואמר לא כן כי בניו אינם בנים כי ממזרים
הם ואילו היה מסתכל בהריון שהיה מלוט אביהם לא
היה מתגאה ·

עבש
עָבְשׁוּ פְרֻדוֹת · כמו עפשו כפלס אחר פי'
התעפשו גרגרי הזרע תחת מגרפותיהם
וענין העפוש ידוע בדברי רבותינו ז"ל הפת שעפשה ·

עבת
וַעֲנַף עֵץ עָבוֹת · תאר על משקל עקוב
הלב · תַּחַת כָּל עֵץ עָבוֹת · אֵלָה עֲבֻתָּה ·
כפלס עֲקֻבָּה מדם מן עקוב הלב · אֲיֻמָּה מן איום ונורא
והקבוץ וַיִּתֵּן צַמַּרְתּוֹ אֶל בֵּין עֲבֹתִים · ענינם ענין מעשה
עבות שתרגומו גדיל מה שנעשה מן החבל הוא הנקרא
גדיל וכן הפלין כשהם רבים בקן אחד יקראו עבורת
כמו שפירשו רז"ל כי זה יקרא עבות כשההדס תלתא
טרפי בקינא חדא או יותר והענף הוא העלין כמו
החוטין הנתלין אחר מעשה הגדיל בחבל וכן דימיהו
רז"ל על ענין ציצית שליש גדיל ושני שלישי ענף דימו
החוטים הנתלים לענף והגדיל הוא העבות כמו שאמר
גדילים מעשה שרשרות לפיכך אמר גדילים תעשה
לך · וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה · וכחבל העגלה · והקבוץ בלשון
זכרים עֲבֹתִים חֲדָשִׁים · ולשון נקבות שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת
הַזָּהָב · בַּעֲבוֹתוֹת אַהֲבָה · והפעל הדגוש מזה וַיְעַבְּתוּהָ
דֹּובֵר הַוַּת נַפְשׁוֹ הוּא וַיְעַבְּתוּהָ · כלומר בין שלשתם
השר והשופט והגדול עשו הוות והשקר כמו עבותות
כלומר יחזקוה עד שיצאו הגזלה לעצמם · וא"א ז"ל פי'
כי לשון עבות החבל משלשה מיתרים או רצועות שיצא
כלם לפיכך אמר ויעבתוה פירוש וישלשוה כי הם
שלש בפסוק השר והשופט והגדול ולפיכך אר"ל עבות
ההדס שלשה עלים בקן אחד כי עבות לשון שלש הוא ·

עגב
וּבְכֹל אֲשֶׁר עָגְבָה · מַאֲסוּ בָךְ עֹגְבִים ·
וַתִּשְׁחַת עַגְבָתָהּ · כִּי עֲגָבִים בְּפִיהֶם הֵמָּה
עֹשִׂים · כְּשִׁיר עֲגָבִים · וַתַּעְגַּב עַל מְאַהֲבֶיהָ · ענין
אהבה ודברי חשק · בְּמִנִּים וְעוּגָב · וְעֻגָבִי לְקוֹל בֹּכִים ·
ר"ת מזה כשיר עגבים כזמר אבובין והוא כלי מכלי הניגון
ופירוש כי עגבים בפיהם המה עושים כזמרים בפיהם
ובדבריהם כי דברי חשק להם דבריך ולא בן לבם ·
ר"ת לשון לעג ותעתוע שתרגם אדי תולעבא בפומהון
אינון עבדין ·

עגה
הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה · כפלס אשר לא תעשנה
וענינו תתאחרנה ותתעכבנה ותגנון והישר
בעיני בזאת המלה ששרשה ענן כמו שנשתמשו רז"ל
הרבה בזה השרש כמו שאמרו עגונה לאשה היושבת
בלא בעל ועוד אמרו ובלבד שלא ישהא העגונה שבתן
שלשים יום כלומר שלא ישהא אותה הבהמה שלקח
באחרונה שלשים יום וכן אמרו מבר את הנס ואת
הניגון ותני רבי חייא אלו ניגונין שלה וכן הוא אומר

הלהן

חלהן תעגנה והן הקרדומים הגדולים שקושרים אותם בחבלים ומשליכים אותם בים להעמיד הספינה והוא שקורין בלעז אנקורש ותרגום וסוגרו על מסגר ויתעגנן בבית ענגא ולאשר בחשך הגלו לדקנתין ובבתי כלאים החבאו ובבתי יסורין עגנתהן והסרה נון השרש לפי שאם היתה נון השרש נבלעת עם נון הרבות ות״ינו אומרים תעגננה ה״ה כבר על הלשון ולהכרח נון השרש היתה נון הרבות ראויה להדגש ובא הנח תמורת הדגש כמו שבא גם כן במקומות רבים ולפיכך הגימל נקודה בצרי כמו שהיה אם היה שלם תעגננה ואילו היה שרשו ענה היתה נקודה סגול כמו שין העשנה והדומים לו ·

עגל עגול סביב · תאר כולם ארום עקוב · מרבעות לא עגלות · והשם ושאול יושב בטמעגל · והוא מקום המחנה · ובתוספת ה״א ויבא המעגלה · ונקרא כן לפי שבסתנה יחנו בסבוב ובמעגל · ישר מעגל צדיק תפלס · פלס מעגל רגליך · פרשו רשת ליד מעגל · והקבוץ במעגלי צדק · ובלשון נקבות תלוים במעגלותם · ענין אלו הדרך והמסילה · טבעת עגיל וכומז · חלי האזנים וכן נאמר ועגילים על אזניך · עגל בן בקר · בחמש נקודות · עגלה משלשת · פירוש שלש עגלות ואין לומר בת שלש שנים כי בת שלש שנים תקרא פרה · עגלים ישקון · לעגלות בית און · כולם ענינם ידוע · עגלה חדשה · ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה · שש עגלות צב · ואופן עגלה · ענינם ידוע · נקראת העגלה כן לפי שהיא עגולה ·

עגם עגמה נפשי לאביון · פירושו דאבה וכן בדברי רבותינו ז״ל לא יתלוש מפני עגמת נפש ·

עגר כסוס עגור כן אצפצף · ותור וסיס ועגור · אמר בו התרגום וסנוניתא היא סנונית הנזכר בדברי רבותינו ז״ל איבת סנונית על הנשר · ופי׳ רבינו חיי ז״ל כטאף בערבי והוא שקורין לו בלעז ארונדתא · ויש מפרשים עגור הוא עוף שמצפצף כלשון של בני אדם כשמלמדין אותו · גאצה בלעז ·

עד עד שבו הרודפים · עד יבא · עד אשר אם הביאותם · המלה הזאת כשתבא על פעל עבר או עתיד תבא כדרך קצרה בחסרון אשר כי אין קשר המלה כי אם עם השם או המלה עד שבו · רוצה לומר עד אשר שבו · עד יבא · עד אשר יבא · עד יצמח · עד אשר יצמח · ועד קשתו ועד חגורו · תשים עד נפח · תגע עדיך ותבהל · עדיך תאתה · עד שיפוח היום · עד בואי אליך מפרימה · עד הגבול שלחוך · והן עד ירח · צעקת גדולה ומרה עד מאד · עד מהרה ירוץ דברו · והוא שכור עד מאד · יפה עד מאד · ויחילו עד בוש · עד לא שמת אלה · עד לשמים הגיע · בא המלאך עד הם ולא שב · בא עד אליהם ולא שב · והרכבת מלה זו עם הן והנה ותפקדה הה״א ונשארה הנון אשר עדן לא היה · אשר הנה חיים עדנה · הדלת בסגול והראוי עד הן · עד הנה · ויבא בתוספת יו״ד ואחריתו עדי אובד · כולם בענין הזה ידוע · וכן לפי דעתי אם יכפר העון הזה לכם עד תמתון · כלומר כי המות תהיה לכם כפרה או הדין אחר המיתה וכאו״ל כל שיש בידו חילול השם אין כח בתשובה לתלות ולא כיום הכיפורים לכפר ולא ביסורים למרק אלא כולן תולין ומיתה ממרקת שנאמר אם יכפר העון הזה לכם עד תמותון · עד הגבול שלחוך · פירוש עד הגבול שהיו שם האויבים כאילו מסרו אותך בידם ואתה היית בוטח בהם ורבי יונה פירשו כמו מן כלומר שלחוך מגבולך וממחוזך · ויש בענין עוד הלא זה דברי עד היותי על אדמתי · כמו בעוד היותי על ארצתי · וכן עד התמהמהכם · עד זה מדבר · בעוד זה מדבר · ויש בענין על אשר עד מידבא · ובתוספת בית ובעד חשלח יפלו ולא יבצעו · ויסגור יי בעדו · עליו · בעדה ובעד בניה · יגבר בעדי · יגמור חסדו עלי · כי בעד אשה זונה · העתירו בעדי · וכפר בעדו · לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה · אין חיוד לדבור כי אין דבור כזאת המלה אבל היא נוספת ביו״ד עדי אבר · יי הטוב יכפר בעד הוא דבק עם הפסוק הבא אחריו וכל לבבו הכין לדרוש האלהים · והחכם ראב״ע פי׳ כי איננו דבוק וכל לבבו הכין הוא אומר על חזקיהו ופירוש יכפר בעד בעד אלה שאכלו הפסח בטומאה · ולא יתכן לומר המלות האלה בענין הזה מבלי הבית · ויש כענין מן כמו בעד החלונים יבאו כגנב · וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון · ותבנסרה עליו הדם מבעד לצמתך · ויש כמו לבד חשיפוש בעד מערות עד עולם · אמר כי עפל ובחן שהם בנינים גבוהים יחרבו וישובו למערות · ויש כמו רבר האזינה עדי בנו צפור · פירוש דברי · ועדיכם אתבונן · פירוש אתבונן דבריכם ויתכן שהם מלשון עדיו לבלום · שפירושו פיו ולפיכך יקראו הדברים כן ואפשר שהם שרש אחד · והחכם רבי יונה פירשו כענין אל כלומר והאזינה אלי וכן אמר כמוהו עדיך תאתה · והוא שוכן עד · בטחו ביי עדי עד · עומדת לעד · ואל לעד תזכור עון · והאת ירעה תמני עד · ועד ארגיעה לשון שקר · עד עולמי עד · ובסגול לעולם ועד · כולם ענינם עולם ועוד נזכרם בשרש עוד · והוא יאכל עד · אז חלק עד שלל מרבה · ויו החבור מסתתרת עמו והענין עד ושלל כמו שמש ירח · וענינם שלל ותרגום שלל עדאה · ועוד נזכרנו בשרש עוד כי השרש על נכון · וענין אחר וכבגד עדים · פירוש בגדי סמרטוטין ובלאות וכן בדברי רז״ל המשמשת בעדים ועוד אמר המשמשת בשני עדים והן הן תיקוניה ועוד אמרו עד שתהא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם פירוש סמרטוט של בגד שהאשה מקנחת בו ובודקת עצמה בו אם תראה עליו דם · ר״ם מתרגו ספחת עדיתא והוא נגע והבגד המושם עליו הוא נמאס ויתכן גם כן ששרשו עוד ועדים נפלס ומטורי צצים או יהיה שרשו עדד ·

עדד יתום ואלמנה יעודד · מעודד ענוים יי · ואנחנו קמנו ונתעודד · אף על פי שאנחנו מביאים אותם בכפולים אפשר שיהיו מעלולי העין וענינם ענין תקומה והתרוממות · והביא להם אא״ז ראיה מחשבי אעדד׳ני עזרני וסמכני ·

עדה ועדית עדי · ותעד נזמה וחליתה · עוד תעדי תפיך · והוצא ממנו ואעדך עדי · או יהיה מהפעל הכבד ויהיה פתח קטן תחת פתח גדול והשם ויתן עליו את הנזר ואת העדות · עדות לאסף מזמור · כלומר פאר ותפארת הוא לאסף זה המזמור · והשם במא וצבי עדיו לגאון שמהו · ותבאי בעדי עדיים · כלומר שהגעת לזמן השדים והקשוט · וענין אחר

לא

לא עדה עליו שחל · עבר ותרגום אשר עבר בין הגזרים תאלת דעדא בין פלגיא האלין · והפעל הכבר ממנו מעדה בגד ביום קרה · מסיר ומעביר הבגד ביום קרה · וים מזה הן עד ירח · ר״ל מסיר אור הירח · והוא במתג ורסן עדיו לבלום · פיו · המשביע בטוב עדיך · פיך ·

עדן ויתעדנו בטובך הגדול · ויתענגו · והשם היתה לי עדנה · תענוג והוא ימי הבחרות · ובלא הא הנקבה גן בעדן · כל עצי עדן · בחמש נקודות וארבעה כהם בשש נקודות שהם שם עיר וכתבנום בחלק הדקדוק · מלא כרשו מעדני · המלבישכן שני עם עדנים · אמרו שהוא חסר כלומר מלבישכן שני ומאכילכן עדנים וכן אמר התרגום ומוכיל לכון תפנוקין · ורבי יונה פי׳ המלבישכן שני בימי עדנים ועל דעתי כי אין לשנות על הכתוב ואמר עדן על הלבוש כי כמו שהמאכל הטוב עדן לגוף כן הלבוש הנאה וכל דבר המהנה לגוף יקרא עדן · ושם התאר שמעי זאת עדינה · והשם בתוספת מם ויתן מעדנים לנפשך · והוא יתן מעדני מלך · וילך אליו אגג מעדנות · פי׳ במעדנות כלומר בשמחה ובתענוג הלך אליו כי בחר מותו מחייו · ויש מפרשים מעדנות שהלך אליו בקשורים · וכן התקשר מעדנות כימה · קשרי כימה על הפירות · ופי׳ אגג מעדנות שהלך אליו בקישורים ובשלשלאות שהיה בהן ונכון זה הפי׳ וכן בדברי רז״ל בזה הלשון בענין קשירה ביון שהתיר ראשי מעדנים שלחן כשרין · ורבי יונה פירשו שיחסתו על המעדנות לרוב תענוגותיו וגודל מלכותו ·

עדף וסרח העדף · העודפים על הלוים · חצי היריעה העודפת · והכבר לא העדיף המרבה · ענינם ענין יתרון ·

עדר איש לא נעדר · לא חסר ולא נפקד · אחת מהנה לא נעדרה · ותהי האמת נעדרת · והכבר לא יעדרו דבר · כולם ותרגומו לחם ענין חסרון · וענין אחר עודרי מערכה בלבב שלם · פי׳ עורכי וכן אמר בפסוק למעלה עורכי מלחמה וגו׳ ולעדור בלא לב ולב · פירוש אלו היו לערוך מלחמה כנגד אויבי דוד בלא לב ולב כלומר שלא היו להם שתי לבבות כי אם לב שלם אל דוד וכן אמר לנגד זה עודרי מערכה בלבב שלם · שהיה לבם שלם אל דוד · ועדרים לאורות · פירוש מערכים לאבוסים · ומזה נקרא מערכת הצאן עדרים עדר עדר לבדו · בחמש נקודות · וישת לו עדרים לבדו · גם עדרי הצאן נאשמו · וענין אחר לא יזמר ולא יעדר · וכל ההרים אשר במעדר יעדרון ענין אלו ענין חפירת ועבודת הכרמים · ובדברי רז״ל עדור עמי ואעדור עמך אין עודרין עם הנרי בכלאים · ופירוש וכל ההרים אשר במעדר רוצה לומר ההרים אשר יחפרו ויעדרו לא תבא שמה יראת שמיר ושית כי הכרם הנעבד לא יעלה קוצים ואמר ההרים רוצה לומר שלא יפחדו שם מן האויב ויוכלו לעבוד הכרמים שבהרים ואחר שיהיו נעבדים לא יעלו קוצים אך יהיו למשלח שור ולמרמס שה שירעו שם שלא יוכלו לצאת ולרעות בשדות מפני האויב ·

עדש ופול ועדשים · לחם ונזיד עדשים · ידוע ·

עוג ותעגבה לעיניהם · הנכון בו תעגבה בתש חנון כי הנפרד בו תקות אותו ובא הנח תמורת הדגש · ויש מי שאמר כי על הדרך הזה בא כי תקראנה מלחמות כי היה ראוי תקראנה בדגש ובנוי הנקבה על העיר כלומר כי תקרה מלחמה על העיר · ויש לפרש תקראנה הנשים · ופירוש תקראנה על אפיית העוגה לפי על לישתה כי מבשלים צפיעי הבקר ומדליקים אותם ואופים בהם · היה עגה בלי הפוכה · פירוש העוגה האפויה על הגחלים כשאינה הפוכה אינה אפויה אלא מצד אחד ואינה ראויה לאכילה כן היה אפרים שהיה נמהר בעצתו ולא היה מהפך אותה ומתבונן בה אם היא נכונה · ועגת שעורים תאכלנה · עגת רצפים · פירוש עוגה אפויה בגחלים · ומשקל אחר אם יש לי מעוג · וענינם ידוע · ופירשו מענין זה בחנפי לעגי מעוג · ועל דעתי שהוא ענין לעג ודברים בטלים · ודומה לו בדברי רז״ל אבא שאול אומר אף ההוגה את השם באותיותיו תנא בגבולין ובלשון עגה רוצה לומר אם מזכיר את השם בגבולין אפילו לצורך ובלשון עגה רוצה לומר בלשון לעג ודברים בטלים אפילו בירושלם על זה אמר אבא שאול שאין לו חלק לעולם הבא ·

עוד חבלי רשעים עודני · ופירוש עודוני שללוני ובזוני · והשם יאכל עד · אז חלק עד שלל מרבה · פירושו עד ושלל כמו שמש ירח · ליום קומי לעד · ואף על פי שהביאונום בשרש עד הנכון שהם מזה השרש אחר שמצאנו עודוני · והוא העידותי בכם היום · על מי אדברה ואעידה · העד העיד בנו האיש לאמר · ויעידהו לאמר · פירוש יעידה בו · ושלא נזכר פעלו והועד בבעליו · ומקצתם קרוב לענין האזהרה כמו העד העיד בנו האיש אלא לפי שהמזהיר באחר מזהיר בפני עדים כדי שלא יכחיש בו אחר כן נאמר בלשון עדות · וכן עד לאומים נתתיו · מזהיר · עד יי׳ בכם ועד משיחו · ואנכי היודע ועד · תחדש עדיך נגדי · פירוש נגעיך שיעידו בי מאתך הם לי · ויש מפרשים אותו מתרגום מספחת עדיא · עד הגל הזה ועדה המצבה · אלו הם תאר והדומים להם · ויש שהוא שם לא תענה ברעך עד שקר · כמו עדות שקר · וכן ענה ברעהו עד שקר · וכן ויעקב קרא לו גלעד · רוצה לומר גל עדות כנגר שקרא לו לבן יגר שהדותא ואילו היה תאר היה אומר יגר שהדא · וכן האל הגדול שם תאר · יש לאל ידי שם דבר ענינם ידוע · ומזה נקרא לתורה ולמצות תעודה ועדות לישראל שקבלו מצותיו עליהם צר תעודה · לתורה ולתעודה · עדות יי׳ נאמנה · וכן ארון העדות · לפני העדות · על הלוחות שהיו בתוכו שהן עדות לישראל · ובהלם ועדותי זו אלמדם · ובלשון נקבות העדות והחקים והמשפטים · אשרי נוצרי עדותיו · גם עדותיך שעשעי · כי הוא מקובץ מן עדה המצבה תהיה לי לעדה · כי אלו היה מקובץ מן עדות היה עדיות ונהפכה עין הפעל למד הפעל במלת בזירך עדותיך · דבקתי בעדותיך · והדומים להם שנראית בהם הו׳ בקריאה כמו שנתפרדה ועולתה כפצה פיה על בני עולה ולא יתכן לומר

מה׳ וכם שתכה כתבתיה לפי וכיוצא פרין כן דיתה וה׳ בדברי הימים א׳ סימן כט עדותיך וחוקיך :

שתהיה הו׳ הנראית בעדותיך ה׳ הרבות כמו עדותיך הנחה כי לא מצאנו ה׳ הרבות נראית · והזכיר רבי יהודה מזה הענין מה אעידך מה אדמה לך · ויתכן לפרשו בזה הענין ה״ל מה אעיד לך כלומר מה אשה אתן להעיד לך

לך שאכל לתראותך ולהפידך שלקו כמותך ושכאר״ת
לחם רעה ברעתך: ועל ענין ההתמדה והזמן ההוה
עוד זה מדבר · בעוד שלשת ימים · בעוד הילד חי
צמתי · בעוד שלשת חדשים לקציר · בעוד כברת ארץ ·
ופירוש בעוד שלשת ימים · בעוד שלשה חדשים ·
בסוף כלומר בסוף שלש מהזמן הזה · ולא אם עודני
חי · פירוש ולא שאלתי ממך אם עודני חי בעת שתמלוך
לא שאלתי ממך שתעשה עמי חסד יי׳ ולא אמור״ת כי זה
בטוח אני שתעשה אבל שאלתי ממך אם לא אהיה חי
בעת שתמלוך שלא תכרי׳ חסדך מעם ביתי ולא בהכרית
יי׳ את אויבי דוד ביתי לא יכרת מלפניך · עודך מחזיק
בתומתך · ועודך מחזיק בם · עודם מדברים עמו ·
חן בעודני חי עמכם היום · כי כל עוד נשמתי בי ·
כל זמן שהנשמה בי · עולם ועד · כל ימי והתמדת העולם ·
סמוכים לעד לעולם · להשמדם עדי עד · עד עולם ·
שוכן עד · ומזה הענין תאר ועד בשחק נאמן סלה ·
כלומר קיים תמיד ונצחי · עוד כל ימי הארץ · לא אסיף
לקלל עוד את האדמה · ולא אוסיף עוד להכות אר״ת
כל חי · לא יאמר לך עוד עזובה · ולא יהיה עוד
חמים למבול · כל אלו רוצים לומר לא יהיה זה לעולם:
וכן עוד יהללוך סלה · לעולם · ויש לזמן מעט כמו
ותמלו לא יזכר עוד · אינו רוצה לומר לעולם אלא כל
זמן שהיין בו · וכן ולא יספו עוד גדודי ארם לבא
בארץ ישראל · באותו זמן · וכן כי כל עוד נפשי בי ·
כל זמן המועט הזה שנפשי בי · ויש בענין יותר כמו
ויאמר יי׳ לו עוד · והוספים לו רבים · וכן ויבך על
צואריו עוד · ויש בענין עדיין עוד היום גדול · עוד
אושיבך באהלים · וישבה ירושלם עוד תחתיה ·
והדומה להם · ויש לפרש כן כמו חללים שוכבי קבר
אשר לא זכרתם עוד · כלומר עדיין לא זכרתם וזה
לאות שיבא מועד שיזכרו בו המתים · וכן ולא תנני
עוד · ויתכן לפרש באלה עודך מחזיק בתומתך:
ופירושו בתמיהא כלומר עדין אתה מחזיק · וכן ועודך
מחזיק בם · ויש בענין מקודם זמן מעודך עד היום
הזה · מזמן היותך רוכב ואני ראויה לרכיבה · והזאת
ידעת מני עד · והדומה להם ·

עוה עותה ושתי המלכה · על דעת רבים שהוא
משרש זה ועל דעתי שהוא משרש עות · וא״א ז״ל
עוה כתבו בשרש עות עם נעות המרדות · מעוות לא
יוכל לתקון · והנפעל מזה השרש נעויתי שחותי עד
מאד · ונעוה לב · ויתכן היות נעות המרדות מזה
והוא לנקבה ונהפכה הה״א לת״ו מפני הסמיכות
והצריכנו לזה מלת בן שהוא נקוד סגול כדרך הסמוכים
כי כן מצאנוהו · וא״א ז״ל פי׳ נעות משרש עות ואמר כי
הוא נפעל לזכר אולי מצא בן נקוד צרי · והפעל
הכבד אשר העוה עבדך · והעוינו רשענו · העוה
נלאו · אשר בהעותו · וכבד אחר ועוה פניה · והשם
ממנו עוה עוה עוה אשימנה · ושם על משקל אחר
עון בפלם גאון מן נאה שאון מן שאה ואף על פי שהו׳
תמשך נעדרת · והקבוץ עונים · אם עונינו ענו בנו ·
עונתנו ברוח ישאונו · ובקבוץ הנקבות במה לי עונות
וחטאות · וענין כלם ענין עוות וידוע הוא · ויש עון
שענינו עונש העון כמו גדול עוני מנשוא · כלומר
גדול הוא ענשי מנשא אותו ומסבלו · כי לא שלם עון
האמורי עד הנה · רוצה לומר לא הגיע זמן עונש

האמרי להורישם מארצם עד כלות ארבע מאור״ת שנה
על דרך שאמר כי ברשעת הגוים האלה יי׳ אלהיך מוריש
אותם מפניך · והזכיר האמרי כי הוא הגדול שבשבעה
אומו״ת כמו שאמר הנביא ואנכי השמדתי את האמרי
מפניהם אשר כגבה ארזים גבהו וחסן הוא כאלונים ·
וכן תנה עון על עונם · תנה עונש על עונם · ומזה
השרש והענין הראשון עוד רוח עועים · והוא כפול
הפא ·

עול עלות ינהל · שתי פרות עלות · והצאן
והבקר עלות עלי · נקראו הבהמות המניקות
כן על שם בניהם שהם עול ם · וכן הנערים בבני אדם
נקראו בן עול ימים וזקן · התשכח אשה עולה ·
ובהראות עין הפעל ישלחו כצאן עויליהם · גם עוילים
מאסו בי · ותכון להיות מעקר זה ומענין זה עוד בנין
מרובע והוא עמי נגשיו מעולל · והתאר עולל
ויונק · בצרי · להכרית עולל · בקמץ · והקבוץ
עוללים שאלו לחם · בקבץ כמו עוללים ויונקים ·
בשוא · וענין אחר לא תעשו עול במשפט · ובסמוך
בעול רכלתך · בשש נקודות · והכנוי בעולו אשר
עשה ימות · והתאר ולא יודע עול בושת · ומשקל
אחר יסגירני אל אל עויל · והשם עוד עם הא הנקבה
ולא יוסיפו בני עולה לענותו · איש שותה כמים
עולה · הלאל תדברו עולה · אם תדברנה שפתי
עולה · ונהפכה עין הפעל למד ונפעל נראית במסור״ת
על בני עלוה · כמו שלמה ושמלה · כשב כבש ·
ובשני סימני נקבה עד נמצא עולתה בך · ונחה עין
הפעל אף בלב עולות תפעלון · ועולתה קפצה פיה ·
ידפשו עולות · והפעל הכבד מזה הענין בארץ נכוחות
יעול · מכף מעול וחומץ · ויש מפרשים מזה הענין
עמי נגשיו מעולל · ופירם ענין ההתרמור״ת והאון
והעוות ·

עון מעון תנים · מעון אריות · משכן התנים
ומגורם · ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים ·
היה לי לצור מעון · ולא יברת מעונה · והוא במפיק
אשר צויתי מעון · כאשר צויתי במעון רוצה לומר
זבחי ומנחתי אשר צויתי לעשותם במשכני ובמקדשי
אתם תבעטו בהם · והבטת צר מעון · פי׳ אתה תביט
הצר שיהיה במעון ר״ל צר על הכהן שיהיה במעון כי שני
כהנים במקדש צר״ם זה לזה בשתי נשי האיש שנקראו
צרות כמו שאמר וכעסתה צרתה גם כעס · וכן בדברי
רז״ל נקראו צרות פוטרות צרותיהן וצרות צרותיהן לפי
שהן בבית אחד והן צרות זו לזו וכן הכהנים ואמר השי׳
לעלי תביט הכהן שיהיה עליך בבית המקדש ויהיה הוא
עקר ואתה טפל לו ועל זרעו אמר לו כן ולא על עצמו
כי הוא כל ימי חייו היה גדול שבבית יי׳ · מעון אתה
היית לנו · ר״ל מקום היית לנו וסובל וסומך · וכן
עליון שמת מעונך · וכן רבותינו ז״ל כנו שמו של הקב״ה
מקום לפי שהוא מקומו של עולם ואין עולמו מקומו ·
ואדני אבי ז״ל פירש מעון אתה היית לנו מן עין כלומר
שכל עיני בני אדם תלויים אליו כמו שאמר הנביא כי ליי׳
עין אדם · וקבוץ מעון בשורק ויכו את אהליהם ואר״ת
המעונים אשר נמצאו שמה · ובא הנקבה מעונה אלהי
קדם · ומעונתו בציון · ומעונותיו טרפה · וענין אחר
שארה כסותה ועונתה · זה הקבוע לתשמיש כמו
שאמרו רבותינו ז״ל עונה של תלמיד חכם מערב שבת
לערב

לערב שבת ואמרו עוד העונה האמורה בתורה הטיילים
בכל יום הפועלים שתים בשנה החמרים אחת בשבת
הגמלים אחת לשלשים יום הספנים אחת לששה חדשים
ואמרו עוד לעת עונת המקדיש פירותיו עד שלא באו
לעונת המעשרות פירוש לזמן ועת המעשרות · ועונן דה׳ ב׳ לג
תחש וכשף · מעונן ומנחש ומכשף · ועוננים כפלשתים · דברים יח׳ · ישעיה ב׳
תאר · ובן בני עוננה · לא תעוננו · ומעוננים לא ויקר׳ יט · מיכה ה׳
יהיה לך · אמרו רבותינו מעונן זה האוחז את העינים רבי
עקיבא אומר זה המחשב עתים ושעות ואומר היום יפה
לצאת למחר יפה ליקח ·

עוף בחלום יעוף · מהיץ יעוף יומם · ויעף תלים כה׳ · ישעיה ו׳
אלי אחד מן השרפים · פא הפעל נקראת
בקמץ חטף · כי גז חיש ונעופה · והפעל הכבד ועוף תלים צ׳
יעופף על הארץ · והתהפעל ממנו כעוף יתעופף בראשית א׳ · הושע ט׳
כבודם · ואפשר שיהיה מזה השרש מועף ביעף · ויהיה דניאל ט׳
יוד ביעף נוספת כיוד יקום שהוא מן קם וכבר כתבנו
אותו בשרש יעף ושם פירשנוהו · והביא רבי יהודה בזה
הענין מגלה עפה · וכן אמר התרגום מגלה פרחה · ויש זכריה ה׳
מפרשים כפולה מתרגום וכפלת ותעיף · וענין אחר
תעופה כבקר תהיה · כלומר אם תחשך עתה כבקר איוב יא׳
תהיה · עושה שחר עיפה · ארץ עיפתה כמו אופל · עמוס ד׳ · איוב י׳
בשני סימני הנקבה כמו ישועתה · וכתב אא זל כי פי׳
כמו אופל הוא מקום שלא יזרח בו השמש ששה חדשים
שאינו תחת קו הארץ ולא ישננו אור השמש זמן
ארוך ופי׳ ולא סדרים שאין שם סדרי ירח וכוכבים ·
ותופע כמו אופל · ותחשך כמו אותו אופל · איוב י׳
ומשקל אחר חשם כעוף צוקה · והפעל הכבד מזה ישעיה ח׳
הענין כי לא מועף לאשר מוצק לה · כלומר לא החשיך ישעיה ח׳
לה לארץ ישראל לאשר מוצק לה בעת הראשון כלומר
לא היתה הצרה הראשונה בשתגלם פול מלך אשור
כצרה הזאת כי בפעם הראשונה הקל ולא הגלה אלא
זבולון ונפתלי וזה האחרון הכביד סנחריב ויתכן שיהיה
מועף שם וכן מוצק · והביא רבי יהודה בכלל אלו התעיף משלי כג׳
עיניך בו ואיננו · וענין כלם החשך והאפלה · וענין
אחר הפך זה לדעת רוב
המפרשים תעפה כבקר
תהיה · והפעל הכבד
התעיף עיניך בו · ענינם

פא׳ ולפי זה יהיה ב׳ ענינים הכר והפכו כגרם לאור וזה לא יתכן ·

החבהקה והאורה · וכן מפרשים מזה עושה שחר עיפה ·
וכבד אחר בעופפי חרבי על פניהם · רוצה לומר כהבריקי יחזקאל לב׳
אותה ולהטי אותה בהוציאה מנרתה ויש לפרשו מהענין
הראשון ענין התנועה כלומר בהניעי אותה ורופפי אותה
עליהם להרוג וענין התנועה קרוב לענין העיפה · ובדברי
רזל בענין זה אין מדליקין בצרי מפני שהוא עף כלומר
פורח ונע מן הנר ונתז הנה והנה · וכן ארזל היתה
מעופפת בזמן שכנפיה נתעות בכן חייב לשלח כלומר
מתנועעת שאינה עפה אלא קרוב לעפה · וכן לפי
רעתי ועפו בכתף פלשתים ימה · והוא סמוך כלומר ישעיה יא׳
ינועו ישראל לרוח פלשתים לשלול ולבחבז ואף על פי
שלא בא בכתף כדרך הסמיכות כי היה לו לומר בכתף
בשש נקודות וכתב בן אשר כי בא כן בעבור פא
פלשתים לתקן הקריאה · והשם בענין זה כמו בעפעפי איוב ג׳
שחר · נגה השחר ואורו · וכן נקרא בענין זה אישון
העין עפעף לעפעפי תנומה · עפעפיו יבחנו בני אדם · משלי ו׳ · תלים יא׳
ועל עפעפי צלמות · ועפעפינו יזלו מים · והי׳ ונגלגלי איוב טז׳ · ירמיה ט׳

עינגא יגרון מיא · וענין שלישי עיפה נפשי להורגים · ירמיה ד׳
והוא נרדם ויעף ויכת · ויעף דוד · שניהם פא הפעל שופטים ד׳ · שמואל ב׳ כא׳
בפתח להבדיל ביניהם ובין ויעף אלי · שהוא ענין אחר ·
והתאר עיף ויגע · ולפי שהעיף צמא למים קראו דברים כה׳
בדרך ההשאלה לצמא עיף ואף על פי שאין בו ענין
העיפות כי אם ענין הצמאה לבד כמו שאמר כאשר
יחלום הצמא והנה שותה והקיץ והנה עיף ונפשו ישעיה כט׳
שוקקה · וכן הארץ הצמאה שלא ירד מטר עליה בארץ
ציה ועיף בלי מים · נפשי בארץ עיפה לך סלה · תלים סג׳ · תלים קמג׳
כצל סלע כבד בארץ עיפה · רס׳ מזה הענין ועפו בכתף ישעיה לב׳
פלשתים · וכבר פירשתיו בשרש כתף ·

עור לא אכזר כי יעורנו · הוא פעל יוצא והאחרים איוב מא׳
עומדים · עורה כבודי עורה הנבל וכנור · תלים נז׳
עורי עורי דבורה · עורי לאבן דומם · עורה למה תישן שופטים ה׳ · חבקוק ב׳
יי · ועורה אלי משפט צוית · כלומר עורה להביא תלים מד׳
אלי משפט שצוית והיא המלוכה · והתאר אני ישנה שיר ה׳
ולבי ער · והנפעל כי נעור ממעון קדשו · יעורו ויעלו זכריה ב׳ · יואל ד׳
הגוים · ומלכים רבים יעורו מירכתי ארץ · וכבר ירמיה ו׳
כתבנו כי נעור ממעון קדשו בשרש נער לדעת רבי יונה
וזולתו מן המפרשים · והפעל הכבד העיר יי את רוח עזרא א׳
כורש מלך פרס · העירותי מצפון ויאת · ולא יעיר כל ישעיה מא׳ · תלים עח׳
חמתו · פעלים יוצאים · העירה והקיצה · אעירה שחר · תלים לה׳ · תלים נז׳
פעלים עומדים · ורבי משה הכהן פירש אעירה שחר
פעל יוצא · והטעם עורה הנבל כי אני אעירך בשחר ·
וכן כתב אא זל מזה קול יי לעיר יקרא · כמו להעיר · מיכה ו׳
וכן יי בעיר צלמם תבזה · ויש מפרשים כזה ישבות מעיר תלים עג׳ · הושע ז׳
וכבר אחר ועורר עליו יי · והוא עורר את חניתו · ישעיה י׳ · שמואל ב׳ כג׳
עוררו ארמנותיה · אם תעירו ואם תעוררו · עוררה ישעיה כג׳ · שיר ב׳
את גבורתך · והתהפעל ממנו והתעוררתי כי מצאו תלים פ׳ · איוב לא׳
רע · מתעורר להחזיק בך · ענין הערה שהשורר בלעז · ישעיה סד׳
ומזה אמר התרגום ויקץ ואיתער · והביא רבי יונה בזה
הענין ערער תתערער · כלומר כי האומות תנועתה ירמיה נא׳
ותנועתה אנה ואנה · וכן פנה אל תפלת הערער · תלים קב׳
כלומר שמעורר התפלה תמיד · וכן פירש מזה הענין
עיר ובהלות · כלומר המיה ותנועה ויפה פירש · ומזה ירמיה טו׳
הענין יכרת יי לאיש אשר יעשנה ער ועונה · כלומר מלאכי ב׳
שלא ישאר לו מעיר דברים ועונה עליהם וכן פירשוהו
רזל אם תלמיד חכם הוא לא יהיה לו ער בחכמים ועונה
בתלמידים · זעקת שבר יעוערו · פירשו בו שהוא ישעיה טו׳
הפוך מן ירועעו מענין תרועה או הוא כמו יעירו תבפלח
בו הפא · ולפי דעתי שהוא לשון שבר מדברי רבותינו זל
שאמרו נמחקת המגלה ואמרה איני שותה מערערין
איתה פי אם לא תרצה לשתות השושה משברין ומבין
צותה אף על פי שביעורו לא נכפלת בו כי אם הפא
בלבד שניהם ענין אחר ושרש אחר להם · וכן יש לפרש
מזה ערער תתערער · וכן יש לפ׳ מזה עוררו ארמנותיה
וכן ת׳ פגרו ברנייתהא · והא נשוא לשוא עריך · תלים קלט׳
ויאמר מפליך ויהי עריך · פי׳ אויבך ושונאך · ומלאו שמואל א׳ כח׳
פני תבל ערים · וכל ימלאו וכל שובר עומד במקום ישעיה יד׳
שנים ופירוש ערים אויבים וכן תרגם יונתן בעלי דבב
ויש לפרשו כמשמעו כי הוא חרם והערים כמו שאמר
ועריו חרס וכשימותו הוא ובניו ימלאו פני תבל ערים ·
וכן פי׳ אא זל עיר ובהלות · אויב · ויש לפר׳ מזה והשמתי ירמיה טו׳ · מיכה ה׳
עריך · והת׳ ואשימי

פא׳ והמסורת ו׳ בלישנא דסנו מסרס על שין כמשמעו ·

ית בעלי דבבך · וכן
אמר

אמר בעל המסורה על ויהי ערך ב׳ בלישניהון חד חסר וחד מלא והשמרתי עריך · ולדעתו אינו מזה נשוא לשוא עריך כי לא חשבו עמהם ויתכן לפרש והשמותי עריך כמשמעו כמו שאמר והורתי קרי ארצך כלומר שלא יהיו להם ערים בחומה מרוב אדם ומרוב השלום כמו שאמר פרזות תשב ירושלם · ופירוש נשוא לשוא יש מפרשים כמו נשאו ופירושו אויביך נשאו שמך לשוא · ורבי משה הכהן פירש נשוא פעל כמשמעו ופירש כי עריך הוא כנוי שמך כמו נאץ נאצת את אויבי יי׳ בדבר הזה ופירושו שמך הוא נשוא לשוא בפיהם ·

ועא פשושה ועורה · והוא מקור · למען הביט אל מעוריהם · ענין חשוף וגילוי · והנפעל מזה עריה תעור קשתך · אבל עריה הוא שם מגזרת הלמד מזה הענין ·

ועא בתנות עור · בעור הבשר · והקבוץ ואת עורות גדיי העזים · ובקבוץ הזכרים עורנו כתנור נכמרו ·

ענינם ידוע · ועא ואת עיני צדקיהו עור · יעור פקחים · והתאר או פקח או עור · והולכתי עורים · כי אם הסירך העורים והפסחים · והתאר בלשון נקבה עורת או שבור · לפקח עינים עורות · ופירוש העורים והפסחים הם ·

הג״ה יש לתמוה על מה שאמר ובקבוץ הזכרים עורנו וכו׳ והלא הוא מגזר עור וכך לפרש כל אחד משור עלבן כמזכרן ·

הג״ה ולפי פירוש רש״י הוא גם דבר על מום שהוא בלשון נקבה ·

צלמי נחשת · ובברייתא דרבי אליעזר אמרו אנשי יבוס לאברהם כרות עמנו ברית שאין זרעך יורש את עיר היבוס ואנו מוכרים לך את מערת המכפלה ועשת כן ואנשי יבוס עשו צלמי נחשת והעמידום ברחוב העיר וכתבו עליהם ברית שבועת אברהם וכשבאו ישראל לארץ לא יכלו להכנס שם מפני השבועה שנאמר ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני ישראל להורישם וכשמלך דוד רצה להכנס שם ולא הניחוהו שנאמר ויאמרו אנשי יבוס לדוד לא יבא דוד אמרו לו אין אתה יכול להכנס עד שתסיר הצלמים הללו שכתוב עליהם ברית השבועה שנאמר כי אם הסירך העורים והפסחים ואלו הם הצלמים שעינים להם ולא יראו רגלים להם ולא יהלכו · שנואי נפש דוד שונא פלשתו ומלעבוד עז״ו · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירש כי אם הסירך כמו אם לא תסיר לך כלומר אם נסיר למלחמתך העורים והפסחים שבנו הם ימנעוך שלא תבא הנה כי בבנינו חוק מאד · ות״ת העורים והפסחים חטאיא וחייביא ·

עוש עושו ובואו כל הגוים · פירושו התאספו · וכן אמר התרגום ויתכנשון ויתון כל עממיא · ומזה נקרא עש כסיל וכימה · שהוא אסיפת הכוכבים והוא זנב טלה · וכן ידכאום לפני עש · כלומר כל זמן שהעש קיים רוצה לומר לעולם כמו שאמר לנצח יאבדו · תראית עין הפעל ביו״ד ועיש על בניה תנחם ·

עות עותה ושתי המלכה · והנפעל בן נעות המרדות · תאר בפלס נפעל וכבר כתבנוהו בשרש עוה · והפעל הדגוש לעות אדם בריבו · כי שקר עותוני · את אשר עותו · וההתפעל והתעותו אנשי החיל · והשם עותה בשקל בלהה · ראיתה יי׳ עותתי · בפלס פעל ועותת מרעם הוא · ועא לדעת לעות את יעף דבר · פירוש לזמן ליעף דבר והוא התמא לשמוע את דבר יי׳ שישמיעו לו הדבר בעתו ·

ומזה עת ללדת ועת למות · לא עת האסף המקנה · בעת חיה · אם לעת כזאת · כא העת קרוב היום · וכהתחבר עם הכינויים ידגש התי״ו לומר הפעל תמורת חנת כמו ופשורי ציצים שהוא מן ציץ ויתכן היות שרש עת עתת ובא לעות בשורק כמו ולבור את כל זה · וכן רבותינו זכרונם לברכה כפול באמרם לעיתותי ערב או יהיה לעיתותי ערב בשני סימני רבוי ברבוי הזכרים וברבוי הנקבות ואין שם כפל וכן מראשותי שאול בשני סימני ריבוי · ונתתי גשמיכם בעתם · כי גם לא ידע האדם את עתו · וקרוב לבא עתה · לפת תמות בלא עתך · פי׳ עת הקצוב לאדם ברוב והוא לשבעים או לשמונים שנה כמו שאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה · והקבוץ ולעתים רחוקות הוא נבא · והיה אמונת עתך · כלם ענין זמן · ומזה עוד ועת ומשפט ידע לב חכם · כלומר שידע החכם זמן כל הדברים ומשפטם · יודעי העתים · יודעי הזמנים לכל דבר ולכל ענין כמו שאמר החכם לכל זמן ועת לכל חפץ · וכן אז״ל שיודעים לעבר השנים ולקבוע החדשים · וכן ומבני יששכר יודעי בינה לעתים · בעתים מזומנות · רוצה לומר שלא היה שם הפסק או פירוש מזומנות על המשמרות שהיו מזומנים לעתים הידועים לקרבן ולבכורים · יבא לעתים מזמנים · פירוש לעתים שנתן אותו זמן שיבא לפנינו · והקבוץ בלשון נקבות בידך עתותי · והתאר עם יו״ד היחס ביד איש עתי · איש מזומן ללכת שם שהולך שם עתים הרבה · והחכם רבי יונה הוציאם לענין אחר ואין צורך · ומזה עוד עתה אקום יאמר יי׳ · ועתה ארני המלך לא ידעת · לא עתה יבוש יעקב · ואני מעתה לא יעמד בי כח ונשמה לא נשארה בי · וכן כלם מהענין הזה רוצה לומר העת הזאת · ויש אומרים כי עת חסר נון הנראית בלשון ארמית וכענת ·

עז ועז משלשת · ואת כל העזים הנקדות והטלאות · ואם מן העזים קרבנו · יריעות עזים · פירושו צמר עזים · וכן טוו את העזים · ידוע ויתכן ששרשו עזז והדגש בתבורו יוכיח בשקל פתים או עוז בשקל חטים וכן בערבי ענז · עזאזל מלה מורכבת מן עז ואזל ונקרא ההר כן לפי שהעז היה הולך לשם ותרגום הולך אזל ·

עוז ויתעז יד מדין · יעז בחותו · החכמה תעז לחכם · גם הוא בורר כאשר כתב החכם רבי יהודה כלומר תי״ות לו עזות ושלשת והחכם רבי יונה כתב שהוא עובר · עוזה אלהים · נכתב בוי״ו ובדגש והוא צווי פירוש עוזה אלהים בעבורינו כנגד האויב כמו שפעלת לנו פעמים רבות וענין זו כמו זו חשמנו לו יהיה בענין אשר או יהיה בענין זה · והמקור

הג״ה ויש לומר כי שם הם דבר על משקל קטה אות ופי׳ אתה אלקים שזו זו פעלת לנו ·

לעוז במעוז פרעה · ובהשלומו בעזוז עינות תהום · והפעל הכבד העזה פניה ותאמר לו · בקלות הדין והיתה ראויה להדגש · והשם יי׳ עוז לעמו יתן · בחלם · ובקמץ חטף יי׳ בעזך ישמח מלך · עזי וזמרת יה · עזי וזמרת יה יי׳ · עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה · ושארא בשרש · יי׳ עזי ומגני בו בטח לבי · ובהשלומם העזוז

וְעֻזּוּ מִלְחָמָה׃ וֶעֱזוּז נוֹרְאוֹתֶיךָ יֹאמֵרוּ׃ וֶעֱזוּז נִפְלְאוֹתָיו׃ ובתוספת כ״ם ונפול הכפל לְעֹה בְּמָעוֹז פַּרְעֹה׃ עַל רֹאשׁ הַמָּעוֹז הַזֶּה׃ ואמר זה על הסלע כי הוא מקום מעוז׃ יְיָ עֻזִּי וּמָעֻזִּי׃ לְהַשְׁמִיד מָעֻזְנֶיהָ׃ הנו״ן נוספת או היא תחת אות הכפל והזי״ן רפה׃ כִּי שֻׁדַּד מָעֻזְּכֶן׃ חֶדְוַת יְיָ הִיא מָעֻזְּכֶם׃ הזי״ן דגושה׃ והתאר וּמֶלֶךְ עַז יִמְשָׁל בָּם׃ כִּי עַזִּים הֵם׃ יֶתֶר שְׂאֵת וְיֶתֶר עָז׃ וכבר כתבנו פירושו בשרש נשא בשני פנים׃ יָגוּרוּ עָלַי עַזִּים׃ חֵמָה עַזָּה׃ ובתשלומו יְיָ עִזּוּז וְגִבּוֹר׃ הַמּוֹצִיא רֶכֶב וָסוּס חַיִל וְעִזּוּז׃ בפלס התואר פגול הוא׃ ומזה הענין וְאֶת הַפֶּרֶס וְאֶת הָעָזְנִיָּה׃ כי על רוב עזה נקראת כן תנן מצאנוה במשנה שנקראת עוז הוא מכנף חוה ופירשו בו שהוא עזניה׃ ורבי יונה פירש מזה עֲזָאזֵל כלומר שהיה קשה ועז וכבר כתבנוהו בשרש עז׃

עזב עָזַב כְּסַפִּיר סְגוֹ׃ עַל כֵּן יַעֲזָב אִישׁ׃ כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ׃ אַל נָא תַּעֲזֹב אוֹתָנוּ׃ וַיַּעֲזֹב אֶרֶץ עֲבָדָיו וְאֶת מִקְנֵהוּ בַּשָּׂדֶה׃ עֲזוּבוֹת עָרֵי עֲרוֹעֵר׃ וְרַבָּה הָעֲזוּבָה בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃ כלל אל הבתים והשדות והכרמים העזובים והשוממים מאין אדם ויש אומרים שהוא שם בשקל מלוכה׃ עָלֶיךָ יַעֲזֹב חֵלֶכָה׃ על דרך השלך על יי׳ יהבך׃ הַיַעַזְבוּ לָהֶם הֲיִזְבָּחוּ׃ פירוש הכי סבורים הם שיעזבו להם לבנות בית המקדש ולזבוח׃ עָצוּר וְעָזוּב׃ כתב אא״ז ז״ל עצור העושר שהוא עצור בבתים והעזוב המקנה שהוא עזוב בשדה׃ מיום עָזְבָה אֶת הָאָרֶץ׃ והוא מקור והוא לנקבה ואף על פי שהזי״ן רפה וכבר כתבנו עם הברותיה הרפויות הראויות להראות במפיק בחלק הדקדוק והמסורת עליו ב׳ עָזְבָה יְתוֹמֶיךָ׃ והזי״ן מזה למדנו שהעין חטופה׃ יָלְדָה וְעָזוֹב׃ והנפעל מַדּוּעַ נֶעֱזַב בֵּית הָאֱלֹהִים׃ פתח כי הוא פעל עובר׃ לֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב׃ קמוץ מפני שהוא בינוני או מפני ההפסק׃ עִיר לֹא נֶעֱזָבָה׃ תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה׃ בצרי׃ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ׃ עין הפעל בפתח׃ ומה שלא נזכר פעלו הַמּוֹן עִיר עֻזָּב׃ וכן אֵיךְ לֹא עֻזְּבָה עִיר׃ פירושו איך לא עזובת מלהלחם עליה וכן תרגם יונתן איכדין לא אישתביקת׃ ויש מפרשים מן ויעזבו ירושלם׃ כלומר איך לא נבנתה ולא נתחזקה׃ וענין אחר קרוב לענין הזה בְּעִזְבוֹנַיִךְ נָתְנוּ׃ וכל אשר בפרשה ההיא ענינם ענין סחורה והזי״ן דגושה׃ וענין אחר וַיַּעַזְבוּ יְרוּשָׁלַם עַד הַחוֹמָה הָרְחָבָה׃ ויש מפרשים כמוהו היעזבו להם היזבחו׃ ענין בנין וחוזק׃ ובדברי רבותינו ז״ל התחתון נותן הקורה והעליון המעזיבה צריך שיהא תחתיו מעזיבה שלשה טפחים והוא כלל לבנין שעל התקרה והתקרה היא הקורות או הקנים שמקרה בהן והטיט שנותן עליה״ם ומעגל במעגלה נקראת״ מעזיבה והוא חוזק התקרה׃ ובענין עזיבת המשא עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ׃ אֶעֶזְבָה עָלַי שִׂיחִי׃

עזק וַיְעַזְּקֵהוּ וַיְסַקְּלֵהוּ׃ פירושו חפרו וכן בדברי רבותינו הולך בשדה ומצאו יושב ועוזק תחת הזתים פירושו חופר ומשליך את האבנים ממנו או פירושו עושה גדר סביבותיו׃ וכן יש לפרש ויעזקהו גדרו סביבותיו בטבעת שהוא עגול ותרגום טבעת עיזקא׃

עזר עַד הֵנָּה עֲזָרָנוּ יְיָ׃ אִמַּצְתִּיךָ אַף עֲזַרְתִּיךָ׃ אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ יַעְזֹרוּ׃ וְכָשַׁל עוֹזֵר וְנָפַל עָזוּר׃ וַיְיָ אֱלֹהִים יַעֲזָר לִי׃ וַיַּעְזְרוּ אַחֲרֵי אֲדֹנִיָּה׃ יַעְזְרָה אֱלֹהִים לִפְנוֹת בֹּקֶר׃ מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ׃ הוא כענין שין השכוש ופירושו מאל אביך בא לך זה התוקף שיעזרך׃ והנפעל בו בָּטַח לִבִּי וְנֶעֱזָרְתִּי׃ וַיֵּעָזְרוּ עֲלֵיהֶם׃ כִּי הִפְלִיא לְהֵעָזֵר׃ ופעל הכבד הֵם מְעַזְּרִים אוֹתָם׃ משפטו מעוזרים בפלס אשר אתם מחלמים שמשפטו מחלימים כמו שבאו גם כן וידרכו את לשונם׃ וידבקו גם המה׃ שמשפטם וידריכו וידביקו׃ ופירוש אשר הם מעזרים ר״ל כי הם עוזרים אותם ומעוזרים אותם לאחרים׃ והשם וְעֵזֶר מִצָּרָיו תִּהְיֶה׃ בחמש נקודות׃ רֹכֵב שָׁמַיִם בְּעֶזְרֶךָ׃ ומשקל אחר עֶזְרָה בְּצָרוֹת נִמְצָא מְאֹד׃ הַאִם אֵין עֶזְרָתִי בִי׃ החכמה והצדקה העוזרת אותי׃ ואמר על האשה אֶעֱשֶׂה לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃ כי היא עוזרת האדם תמיד ומשמשתו׃ עַד הָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה׃ מן הָעֲזָרָה הַתַּחְתּוֹנָה׃ וְהָעֲזָרָה הַגְּדוֹלָה והדלתות לָעֲזָרָה׃ הוא החצר שנאספים בו ישראל בבית המקדש להתפלל שם והקב״ה שומעם ועוזרם לפיכך נקראת עזרה כי כל הבא להתפלל שם בלב שלם נעזר ביי׳ אלהיו׃

עט עֵט סוֹפֵר מָהִיר׃ בְּעֵט בַּרְזֶל וְעֹפָרֶת׃ פירוש קולמוס ופי׳ בעט ברזל ועופרת לא ששבת מלת עט על עופרת כי בעט עופרת לא יכתבו על הצור

פ״א תרגו׳ כעט ברזל בקולמוס דפרזלא וכן כלשון רומי קירין לעט קלמוס כפת תקם קקוף

רק פירושו בעט הברזל ובעופרת כי מי שיכתוב על האבנים חוקק תחלה האבן בעט ואחר כך ממלא החקק עופרת כדי שיהא קיים לעד כי אבן ישאר החקק ריקן יתפוצצו צדי החקק לימים ותשוב הכתיבה נמחקת ולא תראה׃ וכתב ר׳ יונה שיתכן שתהיה עט היא מן השלישי משרש עטה אחר שמצאנו בדברי רבותינו ארכובותיו בעטיו של נחש׃ ופירשו בו בקולמוס שנכתב בו המות לבני אדם׃ והנכון מה שפירשו עוד בעטיו בעצתו כמו עשה וטעם והראיה כי אמר התרגום על ישי כי הוא מהארבעה שמתו בעטיו של נחש ואמר התרגום בפסוק ועובד הוליד את ישי ועובד אוליד ית ישי דמתקרי נחש בגין דלא אשתכחת ביה עילא ושחיתא לאיתמסרה בידוי דמלאכא דמותא למסב ית נפשיה מיניה והוא יומין סגיאין עד דאדכר קדם יי׳ עיטא דיהב חויא לחוה וגו׳ ויהיה עט מן השנים או מנחי העי״ן שיהיה שרשו עיט ולא מן השלישים מנחי הלמד׃

עטה וְעָטָה אֶת אֶרֶץ מִצְרַיִם כַּאֲשֶׁר יַעְטֶה הָרֹעֶה אֶת בִּגְדוֹ׃ עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה׃ כְּבֶגֶד יַעְטֶה׃ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה׃ וַעֲטֵךְ עָטֹה׃ והפעל מהתנועה מַעֲטֵה תְהִלָּה׃ בשקל מְגִלָּה׃ והפעל הכבד ממנו הֶעֱטִיתָ עָלָיו בּוּשָׁה סֶלָה׃ והשם מַעֲטֵה תְהִלָּה׃ ענינם ענין העטיפה בכסות׃ וענין אחר בהראות לסר הפעל שַׁלָּמָה אֶהְיֶה כְּעֹטְיָה׃ פירוש כנוטה וסרה על עדרי חביריך׃ וכן וַיַּעַט הָעָם אֶל הַשָּׁלָל׃ וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל׃ ולפי שהיו״ד והת״ו נחים הם משרש זה אבל וַיַּעַט בָּהֶם שהיו״ד קמוצה הוא משרש עיט כמו שאנו עתידים לבאר׃

עטן עֲטִינָיו מָלְאוּ חָלָב׃ יש מפרשים הכלים שחולבין לתוכן ואין בזה יתרון עושר וגדולה אלא ידמה כי ירצה לומר הכלים הגדולים׃ וכתב והתכם רבי יונה כי בלשון ערבי יקראו עטינים המקומות שמקבצים

שמשבצים בהם ההבים הולתם · ובלשון רבותינו ז"ל הנוטל זתים מן המעטן והוא הכלי שנותנין בו הזתים ·

פי' הכלים שמשלבים בעוכן מסלב בקרלו מעוכים בלא קוביל ויש אומרים פדלים בקרלו ענוכים :

(תהלים סה) **עטף** והעמקים יעטפו בר · כלומר יתכסו מרוב התבואה וענין העטוף ידוע בדברי רז"ל נתעטף ויצא לקראתו · ואמרו כל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאל אינה עטיפה והוא שמכסה שפמו וזקנו והוטמו במצנפתו או בטליתו · (ישעיה ג) המחלצות והמעטפות · (איוב כג) הוא הכסות שמתכסים בו · יעטף ימין ולא אראהו · (תהלים עג) כאילו יתכסה ויתעלם לצד דרום ולא אראנו · יעטף שית חמס למו · יתכסה ויתחבא לגזול עוברי דרכים לשית ולקחת החמס למו · (ישעיה נז) כי רוח מלפני יעטף · כי הרוח תצא מלפני שיעטף האדם וילבשנו ורמז זה לתחית המתים כי הרוח אף על פי שהיא פנימית היא מכסהו ומחסהו כי מכלתה הוא כאבן · ובא הלשון הזה בענין הצרה והצעקה ובענין מרבית התפלה והבקשה כי האדם בעת צרתו הוא מרודה וספנה כאילו הוא מתעטף · קצתו בקצתו · וכן בעת התפלה כשירבה להתפלל ולהתחנן בכל לבו כך הוא נכוף ומעונה כאילו הוא מתעטף · קצתו בקצתו · ועל ענין זה נאמר (תהלים קב · איכה ב · תהלים קמב) תפלה לעני כי יעטף · העטופים ברעב · (איכה ב) נפשם בהם התעטף · בעטף עולל (איכה ב) ויונק · בהתעטפם כחלל · (תהלים סא · יונה ב) בעטף לבי · בהתעטף עלי נפשי · ואא"ז ז"ל פירש כי רוח מלפני יעטף כמו תפלה לעני כי יעטף · אמר כי לא לעולם אריב · כלומר לא אהיה במריבה לעולם ובקצף כי הרוח שבהם תעטף ותתפלל לפני שאוני אנה מעונות הנוף ושאתן לישראל לב חדש שלא יחטאו עוד ואני אעשה בקשתה ושאלתה · כי אני עשיתי הנשמות והם עליונות מחצרי ומבית משכני · (בראשית ל · בראשית ל) ובהעטיף הצאן לא ישים · והיה העטופים ללבן · ענין התאחר כתרגומו ובלקישות ענא · רוצה לומר על לידת הצאן שתלדנה באחרונה וזמן שילדו רוב הצאן ובאותו זמן לא ישים יעקב את המקלות כי הזמן שתלדנה רוב הצאן ידע יעקב כי יבא לבן על הצאן לראות מה תלדנה ולפיכך לא היה משים המקלות באותו הזמן ·

פי' ויש אומרים שהוא לשון כפה ועניחה וכן פי' רא"בע הענין בכבידו אבל שלם סעד יסו' קכם לו לאוף וכן תרגם אונקלוס כמו אבל יוקין תרג' אתכלם גלו ·

פי' פוס' מקור והראוי בהעטף וכבר הכתבתיה על פעל הכית בגלם הרת לם :

(ישעיה כח · יחזקאל כג) **עטר** לעטרת צבי · והרים העטרה · תשית (תהלים כא) לראשו עטרת פז · והקבוץ עטרות · (שמואל א' כג) עטרות · הענין ידוע · והפעל הקל מזה השם עוטרים אל דוד ואל אנשיו · פירוש מסבבים אותו ומארבים לו סביב · בעטרה להפשכם · והפעל הכבד על צר (ישעיה כג) המעטירה · נתנת עטרה וכבוד לאנשיה · ואפשר (תהלים ה) להיות מכמו רצון תעטרנו · כמו תעטרנו כמו יעשרנו המלך · ופירושו תסובבנו רצון סביביו כצנה שהיא עגולה כעטרה ואפשר לומר גם כן שהוא מן הקל · (תהלים סה · שיר ג) ובבר אחר עטרת שנת טובתך · בעטרה שעטרה לו (תהלים קג · תהלים ח) אמו · המעטרכי חסד ורחמים · וכבוד והדר תעטרהו ·

(איוב מא) **עטש** עטישותיו תהל אור · הלשון הזה ידוע בדברי רז"ל המתעטש בתפלה סימן יפה לו עיטוש סימן יפה לחולה · אשר ש...ה בלעז ·

(איכה ב) **עיב** איכה יעיב באפו יי' · כטעם יחשיך מן עב ·

עבים פתר ילו · בעב טל · בעב מלקוש · (איוב לג · ישעיה יט · משלי) הנה עב קטנה ככף איש · הנה יי' רוכב על עב קל · (מלכים א' יח · ישעיה יט) ואמר יעיב במקום יחשיך כי יום התענית חשך · ויש לפרש הדרכים בתחילה עד העבים ובאפו השליכם לארץ וזהו שאמר אחריו השליך משמים ארץ ותפארת · (ירמיה ד) גבן · באו בעבים · פירוש במקומות הגבוהות כעבים וכבר פירשנוהו בשרש עבה פירוש אחר · וקבוץ עב בלשון נקבות עבות בקר לא עבות · זרמו מים עבות · (שמואל ב' כג · תהלים עז)

(מיכה א) **עיה** לעי השדה · כפלס אף כי ישרית מן רוח · וכפלסי מן ונשאו אליך בגיהם קינה · ופי' לעי השדה לחרבות השדה · וכן אך לא בעי ישלח יד · (איוב ל) והיתה בעי כפלת · הכ"ם נוספת · והקבוץ שמו את (ישעיה יז · תהלים עט) ירושלם לעיים · וירושלם עיים תהיה · כולם ענין (ירמיה כו) חרבות ושממה · בעיי העברים · תרגם אנקלוס בגניאת (במדבר כא) עבר אי · ית ...ברות עד בגיותא · או פי' עי עיים גל גלים והכל אחד כי החרבה לגלים · ותרגם יונתן והיתה בכל לגלי ליגרין ותרגם לעי השדה ליגרי חקלא · ופי' אך לא בעי ישלח יד · אך לא בקבר ישלח יד הקב"ה ליסר בני אדם כי שם יעזוו מיסוריו ובמיוח שישלח לחסיתם להם תשועה ·

(שמות ט · ישעיה י) **עין** שלח העז את מקנך · יושבי הגבים העיזו · (ירמיה ו · ירמיה ד) העיזו בני בנימין · העיזו · אל תעמדו · כלם ענין המנוסה והאסיפה אל העיר ·

(שמואל א' כה) **עיט** ויעט בהם · לפי שהיוד קמוצה הוא משרש הזה ויהיה מן ענין עיט שהוא העוף · קורא (ישעיה מו) ממזרח עיט · הוא אומר על כורש וכנהו בלשון עוף (בראשית טו) לרוב קלותו ומהירותו לבא אל בבל · וירד העיט על (ישעיה יח) הפגרים · וקץ עליו העיט · בשניהם היא קמוצה (ירמיה יב · ירמיה יב) שהיא לידיעה · העיט צבוע נחלתי לי · העיט סביב עליה · היא בשניהם פתוחה שהיא לתמיהה ואמרו כי העוף (ישעיה יח) הדורס הוא הנקרא עיט · ובסמוך יעזבו יחדו לעיט (יחזקאל לט) הרים · לעיט צפור · הסמיכות הזה בסמיכות אדמת עפר · שיט תיון · ופירוש ויעט בהם הדיחם והפריחם (דניאל ב) מעל פניו · ומנחם חבר קורא ממורח עיט · עם עטת וטעם · לשון עצה ואיש עצתי תבא אותיו ופירושה · ופי' העיט צבוע נחלתי לי · כתבו א"א ז"ל כן העיט צבוע מדם חללים יהיה סביב על נחלתי שכחתי לי ואחר שישבע העיט יבאו חית השדה לאכול כמו שאמר לכו אספו כל חית השדה התיו לאכלה · אמר לעופות אחר שתשבעו אתם לכו אספו כל חית השדה · בעבור כי כן המנהג שהעופות יבואו על החללים תחלה והחיות רואות העוף צבוע ויתורו מקום החללים ·

(ישעיה יא) **עים** בעים רוחו · יתפרש לפי עניינו בתוקף רוחו וכבר פירשתיו בשרש בעת בעא · ורבי אחי רבי משה ז"ל פירשו מן לעי השדה שפירושו גל ויהיה בעים כמו בגלם כלומר בגלי הים והנהר יניף ידו ורוחו ·

(ישעיה נב · תהלים קטו) **עין** כי עין בעין יראו · עינים להם ולא יראו · (תהלים לד · ישעיה ג) עיני יי' אל צדיקים · למרות עני כבודו · כלומר אפילו בפניהם אין הם מסתירים וזהו שנאמר והטאתם בסדום הגידו לא כחדו שאין להם בושת (זכריה ט) שיכחדו חטאתם ופני חסר יו"ד · כי ליי' עין אדם · כלומר תבטחם ותוחלתם ליי' ואליו נשואים

עיניהם · והוא בלשון נקבה עין תלעג לאב · עיניך (משלי ל · ישעיה נב)
תראינה ירושלם · ואת עיניהם תחזות · כי יי עיניו (יחזקאל י)
משוטטות בכל הארץ · ובא בקבוץ בלשון זכרים
יראו עיניו כידו · עיני יי המה משוטטים · עיניך לנכח (משלי ד)
יביטו · שבעה עינים · ופירוש שבעה עינים כאשר (זכריה ג)
פירש לפניו שבעה אלה עיני יי המה משוטטים בכל
הארץ · ורוצה לומר כי עיני יי ישמרו הבנין שלא יהיה
יכולת ביד שונאי ישראל להשבית המלאכה ופעם
שבעה שמירות רבות כמו שבע כחטאתיכם · שבע יפול
צדיק וקם · והלתם רבים יהוה · והפעל הקל ממנו
ויהי שאול עוין את דוד · כלומר נותן עיניו עליו ומביטו (שמואל א יח)
הבטת השנאה ולפי דעתי כי כן בהבטת התוחלת כל
מעיני בך · כלומר כל הבטתי ותוחלתי בך · ורבותינו (תהלים פז)
ז"ל הרגילו הלשון בבנין הדגוש הרבה באמרם אין לדין
עיין עליה · אין מעיינים במקום שמבריכין · והיית לנו (במדבר י)
לעינים · כלומר שתורה אותנו הדרך הטוב כמו
העינים שמורין לאדם דרכו או פירושו שתהיה לנו
לעינים ונראה אותך תמיד ונוכל לגמלך טובות ·
ותשב בפתח עינים · היא בעינים · בפתח שהוא (בראשית לח)
בגלוי ובפרהסיא שהיו עוברים ושבים דרך שם כמו
שאמר על הדרך · ועינו כעין הבדולח · כמראהו (במדבר יא)
כמראה הבדולח · כעין תרשיש · כמראהו · כי יתן (יחזקאל א)
בכוס עינו · מראהו האדום · ואם בעיניו עמד הנתק (משלי כג · ויקרא יג)
לא הפך הנגע את עינו · מראהו שהיה בו בתחלה · (ויקרא יג)
ויש מפרשים מזה יצא מחלב עינימו · כלומר יזהירו (תהלים עג)
מראיתם מרוב השומן ומפרשים יצא הנדר כמו השמש
יצא על הארץ · הנה הוא לך כסות עינים · פירוש (בראשית כ)
האלף כסף נתתי לאחיך שיקנה לך בו כסות נאה שהיא
עשרה עינים עינים וכן פירשו בבראשית רבה · אולי
יראה יי בעיני · יש בו כי היו"ד הנקודה בין העין והנון (שמואל ב טז)
ראויה להאחר ומשפטו בעוני · ות דמעת עיני · ויתכן
לפרש בעיני בעניי שאני בו עתה · ורבותינו ז"ל הרגילו
הרבה בזה הלשון באמרם מעין שמנה עשרה מעין כל
ברכה וברכה כלומר מענין כל ברכה · ומזה תרגם אנקלוס
עין יעקב · בעין ברכתא דברכינון · כלומר כענין שברכם (דברים לג)
כן נפל הבלם וגורלם בארץ ושכן כל אחד בטח בחלקו
שנפל לו · על עין המים · והוא בלשון נקבה על כן (בראשית טז)
קרא שמה עין הקורא · אל עין משפט היא קדש · (שופטים טו · בראשית יד)
והקבוץ עינות ותהומות · ובסמוך עינות מים · בצירי · (דברים ח · שמות טו)
בעזוז עינות תהום · ובתוספת מם מעין נרפש · חלמיש (משלי ח · משלי כה)
למעינו מים · העין בשוא והוא נוסף כוי"ו בנו בעור · (תהלים קיד)
והקבוץ המשלח מעינים בנחלים · ובסמוך ממעיני (תהלים קד · ישעיה יב)
הישועה · העין בפתח · אל כל מעיני המים · העין בשוא (מלכים א יח)
ובקבוץ הנקבות באין מעינות נכבדי מים · ובסמוך (משלי ח)
כל מעינות תהום רבה · העין בשוא · עין יעקב · על (בראשית ז · דברים לג)
דרך ממקור ישראל · והכנים רבי יונה עם אלו כל מעיני
בך · ויש לפרש בו כל עיוני והשגחתי בך ·

עיף עיף ויגע · כי עיפה נפשי · כבר זכרנום בשרש עוף · (דברים כה · ירמיה ד)

ס"א · וכם שני שרשים כענין אכל יעף ויעף · ושל עין בשרש עף ·

עיק הנה אנכי מעיק תחתיכם כאשר תעיק העגלה · מעיק מפעל יוצא (עמוס ב)
תעיק פעל בודד ואמר על העגלה תעיק על דרך משל כי
אינה בעלת חיים שתעיק ותצר ואמר מעיק ולא מציק
אחר כי מפני הענה הוא יותר מצר נושא העמיר כן
משא אחר · שמת מועקה במתנינו · מפני עקת רשע · (תהלים סו · תהלים נה)
תרגום צרה עקה ·

עיר ואת אשר בעיר · וקבוצו בחסרון היו"ד עין (בראשית לד)
הפעל ויתן אוכל בערים · ערים לשבת · (בראשית מא · במדבר לה)
ובהראות היו"ד ושלשים עירים להם · ולא אבא בעיר · (שופטים י · הושע יא)
בחסרון עניינו מן הפסוק וענינו לא אבא בעיר אחרת
כי אם בירושלם · ורבי יונה כתב בשם רבי יצחק בן רבי
שאול ענינו ואם לא אבא בעיר כלומר שלא יכלכלני
מקום והצורך לזה בעבור שאמר בקרבך קדוש · ובא
עיר בלשון זכר והריה עלת · כי פירוש והריה עלה נפסק (ירמיה כ)
כל אחד ואחד מהריה ויתכן כי אמר לשון זכר על העם
אשר בעיר · ויש לפרש ער מואב · כמו עיר או הוא (במדבר כא)
שם העיר כך · וכבר פירשתי ומלאו פני תבל ערים · (ישעיה יד)
והשמותי עריך · בשרש ער בשני פנים · וענין אחר (מיכה ה)
ועיר פרא אדם יולד · פירושו וכעיר פרא · ועל עיר בן (איוב יא · זכריה ט)
אתונות · רוכבים על שלשים עירים · ובהסתר עין הפעל (שופטים י)
אסרי לגפן עירה · וענינו החמור בעודו קטן ונפל זה (בראשית מט)
הלשון גם על הפרא שהפרא דומה לחמור אך הפרא
ממין חיה והחמור ממין הבהמות כמו שאמרו רז"ל כדי
שיכיר בין חמור לערוד והערוד הוא הפרא ·

עיש ועיש על בניה תנחם · ותרגמוהו בשרש עש · (איוב לח)

עכס את תפארת העכסים · והפעל הדגוש ממנו (ישעיה ג)
וברגליהם תעכסנה · תקשקשנה בעכסים (ישעיה ג)
שברגליהם והוא חלי שמקשקש שנושאות הנשים
ברגליהם · וגם כן נקרא הכבל עכס לפי שהוא מתקשקש
כמו כן ובעכס אל מוסר אויל · הוא בשש נקודות · (משלי ז)

עכר עכר אבי את הארץ · עכרתם אותי · (שמואל א יד · בראשית לד)
יעכרך יי ביום הזה · ואת חיית בעכרי · (יהושע ז · שופטים יא)
האתה זה עוכר ישראל · והנפעל וכאבי נעכר · (מלכים א יח · תהלים לט)
ובתבואת רשע נעכרת · ורבי יונה כתב כי הוא שם (משלי טו)
ומשקלו במשנה נבררת הכוכסין ענינם ענין השחתה ·

עלל שפוך על עולל · עוללים שאלו לחם · (ירמיה ו · איכה ד)
ובצרי עולל ויונק · מפי עוללים ויונקים · (איכה ב · תהלים ח)
הם הקטנים ואפשר שיהיו המלות מורכבים מן עול
ימים · ומזה עוד עמי נגשיו מעולל · והוא תאר (ישעיה ג)
בתוספת מם · והתאר עוד בתוספת תיו · ותעלולים (ישעיה ג)
ימשלו בם · ויש אומר שהוא ענין עסק המעשה והמפלה
אבל הוא על ענינים שתים כל אחד לפי מקומו · נורא
עלילה · נורא מעשה כלומר שמעשיו נוראים · וכן (תהלים סו)
גדול העצה ורב העליליה · כלומר רב המעשה ובא (ירמיה לב)
עליליה ועלילה כמו פליליה ופלילה · אשר התעללתי (שמות י)
במצרים · שהראיתי בהם מעשי הנוראים והגדולים ·
לבני ישראל עלילותיו · מעשיו הגדולים · וכן אזכור (תהלים קג)
מעללי יה · ובעלילותיך אשיחה · וכל הדומים לאלו (תהלים עז · תהלים עז)
על הדרך הזה · אבחר בתעלוליהם · במעשה (ישעיה סו)
ההשחתה וההרס שאתעלל בהם · להתעולל עלילות (תהלים קמא)
ברשע · הרי פירש העלילות שהם ברשע · וכן רוע
מעלליכם · ואת כל עלילותיכם אשר נטמאתם בם · (ירמיה ד · יחזקאל כ)
ובעלילותיכם הנשחתות · אשר עולל לי · עיני עוללה (יחזקאל כ · איכה א · איכה ג)
לנפשי · עשתה לנפשי הדאגה והדאבון מרוב בכותה
מכל בנות עירי · ועולל למו כאשר עוללת לי · עשה (איכה א)
להם הגמול על פשעם כאשר עשית לי · כי התעללת (במדבר כב)
בי · עשית בי מעשה התעתועים והבזיון והצחקת בי · וכן פן
יבאו הערלים האלה והתעללו בי · ודקרני והתעללו (דה"י א י · שמואל א לא)
בי · יעשו בי כתרגם אותי הקירות נקמה ובזיון
ויתעללו

התעללו בה · עשו בה מעשה תועבה והעלול במשקל
הבא התתפעל בענין הוה כענין פעל לפי שהוא מורה
רוב הפעולה ומנהג הלשון ברוב הפעולה שישים התפעל
והתתפעל פעליהם ואם הם בעצמם פעולים כמו
הדברים בה מתעסקים על הדלת והדומים להם
שכתבנו בחלק הראשון מן הספר בבנין התפעל ·
ועוללתי בעפר קרני · שעשיתי קרני בעפר כלומר
עוללתי ראשי בעפר ואפר · עלילות דברים · הוא
גלגול הדברים בעקיפין אנקולישוש בלעז · ורבותינו ז"ל
הרגילו בזה הלשון באמרם כל שכן שעלה מצא לטמא
משכן שהן עלולין לקבל טומאה · והוא גמוקל ידיהם
בפלס והבאתי מורך בלבבם מן רכך ופירושו ברוממות
ונשיאות ידיהם · ואפשר להיות מזה ועוללתי בעפר
קרני ר"ל ועוללתי קרני בעפר כלומר הגליתי עפר על
ראשי · את גלות עליונות · גלות חשרה העליונה · ופירש
רבינו האי מזה נורא עלילה · והוא תאר אחר תאר כלומר
נורא ועליון והתא נוספת ואיננה בעבור היות תמלה
מלרע להיות התא נוספת · וכן פירש מזה בעליל לארץ ·
כלומר ככסף הצרף במשובח שבעפר ובעליון שבו כי
בורי המצרף יעשה אדם מן העפר המשובח · ואא"ז
פירשו כמו עלי · בתוך הריפות בעלי · והוא שם כלי
שכותשין בתוכו · וכן בעליל הכור שמתיכין לתוכו
הזהב והכסף לפי שהוא מורה לו ריחיה עלי ועליל שרשם
עלה עלי בשקל שבי צבי · עליל בשקל הגיג מן הגה
והיה מן הזה כן כתב · ואין אצלנו פירוש עלי המכתש
שכותשין בתוכו אלא יד המכתש שכותשין בו וכבר
פירשתיו שהוא שרשית ופי' בעליל אורן מארץ ושבח
המלה כנגד השם יתברך שאמר בתחלה אמרות יי'
אמרות טהורות אמר כי אמרותיו כסף צרוף מאורן
הארץ שהוא השם שהוא צרף וזקק אותם · ורבותינו
ז"ל פירשו בעליל במקום הנראה והנגלה כאמרם בין
שנראה בעליל · ואמרו מאי משמע דהאי עליל לישנא
דגלויי הוא דכתיב בעליל לארץ · ועוד אמרו ומדדו
שאפילו נמצא החלל בעליל לעיר מצוה לעסוק ב
במדידה כלומר אף על פי שגלוי הנראה לנו שהחלל
קרוב לעיר הזאת מצוה למדוד · והוא עולל יעוללו
כגפן · לא תעולל אחריך · ונשאר בו עוללות ·
ויעוללהו במסלות · רוצה לומר שלא תשאירו בו
עוללות שכל שמצאו במסלות הרגו · ויש מפרשים
מזה עמי נוגשיו מעולל · והתי עמי ותרבותי בזוהי
במעללי כרמא · והוא לא עלדה עליה עול · עול
ברזל · והרבית עלי · אני אוסיף על עולכם · ידוע ·

עלג

ולשון עלגים תמהר לדבר צחות · כמו
הפוך כלעגי שפה · והנפעל נלעג לשון
אין בינה ·

עלה

ומשה עלה אל האלהים · עלית למרום ·
מי זאת עולה מן המדבר · עולים אל
האלהים · ויעל אלהים מעל אברהם · כי עלה השחר ·
כלומר עלה זוהר היום · מלמעלה החרס · פירוש
מעלות זהר השמש וזריחתו · ו"ת עד לא מיעל שמשא
כלומר טרם בא השמש ויהיה לדעתו פירוש מלמעלה
שהיה השמש עדין למעלה נראה ברקיע שלא נכנס
עדין תחת הארץ · ועלה הגבול · מטרף בני עלית ·
פירוש מטרף הארבים נתעלית במעלה גדולה או
פירושו כשעלית מן הטרף רבצת ושכבת כארי מאין
מחריד · ותעל אחד מגוריה כפיר היה · פירוש רבתה
אחת כגוריה עד שעלה במעלות חימים עד שהיה כפיר ·
ובשר עלה · עלה על הגידים והעצמות · עולה הוא
אשה ריח ניחוח ליי · נקרא הקרבן הזה כן לפי שהיה
עולה כלו כליל על המזבח · שונא גזל בעולה ·
פירוש אם יקריב אדם לפני עולה גזולה אני שונא אותה
כמו שאמר והבאתם גזול · והתאר אדמה ליעליון · הנרבה
העליונה · ועלה שמיר ושית · ועלתה ארמנותיה
סירים · תעלה הארץ מקום ארמנותיה סירים · על
אדמת עמי קוץ שמיר תעלה · ידמה הענין הזה שהוא
פעל יוצא ואינו אבל מרוב שיגדלו שם השמיר והקוץ
ויעלו הרבה כאילו האדמה עולה בקוץ ושמיר ומה
שאמר על אדמת עמי מלרע על שבח למעלה
שאמר סופדים על שדה חמד על גפן פוריה ועל
אדמת עמי אשר תעלה קוץ ושמיר · והנפעל
נעלה הענן · ובהעלותו ישעו · העלו מסביב ·
ויעלו מעל משכן קרח · ובא ותעלו על שפת לשון
ודבת עם · בשוא ופתח העין שלא כמשפט · והתפעל
ואל יתעל בסריונו · משפטו יתעלה · והפעל הכבד
העלה דוד · אשר העליתו מארץ מצרים · כלה בחמה
העלה · התא בצרי והעין בשוא ופתח והקרוקו
כת בנו כחלק הדקדוק · והעלתה לו מימים · נפתח
בגלל העין · מעלים את ארון יי · אלף עולות יעלה
שלמה · ויעל עולות במזבח · בהעלות יי את אליהו ·
אעלה אבכה ארץ · פירוש אעלה חילותי · ושלא נזכר
פעלו ממנו העלה על המזבח הבנוי · והצב גלתה
העלתה · פירוש העלתה על המרכבה להוליכה בשביה ·
והשם ומעלות רוחכם · המחשבות העולות על רוחכם
ופירוש ידעתיה על כל אחת מהמעלות · ומזה הענין
עליה ויסר אל העליה · עלית קיר · המקרה בפרים
עליותיו · לפי שהם על הבית ואדם עולה להן · וכן
לא תעלה במעלות · במדרגות לפי שאדם עולה בהם ·
וכן ומעלותיהו פנות קדים · ובא עם בינוי ההוא והוא
כמשפט שלא כמנהג · על המעלות · תישול אבן
שפיא והוא שאמרו במשנה אבן השעות והיא שמסמנין
בה לדעת שעות היום · והשם עוד דרך מעלה בירית
הורון · במעלה חציר · במעלה קברי בני דוד ·
רוצה לומר עם חשובים שבמלכים · ושמנה מעלות
מעליו · בפלס מעשיו · ומשקל אחר ועולתו אשר
יעלה בית יי · ועליתו · והקבוץ ומעלות שבעה
עולותיו · ומשקל אחר ואל תבתף מחוצה לעולה ·
בסגול בשקל יורה ומלקוש ופירושו כמו מעלה מדרגה ·
ומשקל אחר מעל ממעל לרקיע · שרפים עומדים
ממעל לו · ובהא הנקבה על הארון מלמעלה · או
ההא נוספת · ויעלו אותם עמק עכור · מה שאמר
ויעלו לא אמר לענין העמק כי היה לו לומר ויורידו
אותם עמק עכור · אבל ידמה כי בין יריחו ובין עמק
עכור היה הר או גבעה ואמר לשון עליה בעבור אותו ההר
או הגבעה כי הנסיעה מיריחו היתה עליה אף על פי
שהלכו לעמק עכור · וכן וירדתי על החרים לפי שהיתה
המצפה גבוהה על החרים אמר ירידה אף שההליכה
על החרים עליה וכן וירדו

לדוד וירד הסלע · וענין
אחר קרוב לזה בעלורת
גדיש · יצותי עלה · פירוש

ומן כמו כמגלה בתקוס לאחר
יעלו מתה וילכדו עליה נו
ובירים קיל ·

יב ב

ירמיה מח מהיום שחללת נפסק יצועי · שדד מואב וקריה עלתה ·
שמות יז · זכריה יד ותעל שבלת הטל · ויש מפרשים בתענין הזה ועלתה
ידו על יד רעהו · תברת ותפסק וכן תי' ותתלוש ידיה
כלומר כשיחזיק איש ביד רעהו תפסק ידו כמו שאמר
תלים קב חסק בשרו · ותפעל הכבד אל תעלני בחצי ימי ·
בראשית מט ואנכי אעלך גם עלה · כולם ענין הכריתה וההפסק ·
וכתב אא"ז ל מזה והצב גלתה העלתה · ויש שפירשו
מלכים א ט מזה והבית הזה יהיה עליון · לשון כריתה והשחתה
ואין צורך להוציאו מהענין הראשון ופירושו והבירה
הזה שהוא עתה עליון כשיחשאנו כל עובר עליו ישום
וישרוק וכן ת"י דהוה עילאה יהא חרב וכן אמר ברברי
חימים והבית הזה אשר היה עליון לכל עובר עליו ישום ·
ויתכן לפרש אעלך גם עלה לשון עלייה מסמס רמז
לקבורה שיקבר בארץ כנען · או רמז לבניו שיעלו
ממצרים וכן יתכן לפרש יצועי עלה · והיה דבק עלה
לפחז במים אותו זרם כמים עלה וגבר עליך · והמתו
ירמיה מו · מלכים א כב תנה מים עולים · מתגברים · וכן תעלה המלחמה ·
היתה הולכת ומתגברת · ובדומה לענין הזה אמרו רז"ל
מקצר ועולה פירוש הולך וגומר בכל בהו תפלתו ·
מלכים א יח וענין אחר ואת המים אשר בתעלה להבת · ואשר עשה
מלכים ב כ · ישעיה ז את הברכה ואת התעלה · אל קצה תעלת הברכה ·
יחזקאל לא והקברין ואת תעלותיה שלחה · היא אמת המים · וענין
ירמיה ל · ירמיה לג אחר לשוא הרבית רפואות תעלה אין לך · הנני מעלה
ירמיה ח לה ארוכה · מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי · וקרוב
הוא לענין הראשון · ומהענין הראשון עוד בתוך
משלי כז הריפות בעלי · והוא יד המכתש הנקרא בלשון רבותי'
בוכנא · ונקרא כן לפי שמעלין אותו כשכותשין בו
ואמרו אין נוטלין את העלי לקצב עליו בשר רוצה לומר
על הבוכנא הגדולה שכותשין בה הריפות וכיוצא בדבר
שמלאכתו מרובה לפיכך אין ראוי לטלטלו ביום טוב ·
איוב כא ויש מפרשים מזה והעלות וכפות · ולפי דעתי שהוא
כלי קטן ששואבין בו היין ודומה לו בדברי רז"ל עילת
נקפת בכד וכן אמרו בתליסר עילתא דדינרי ופירשו
בו כלי קטן ששואבין בו היין · ויש מלת בזה השרש והוא
תלים צב מהענין הראשון נשתמשו בה הרבה עלי עשור ועלי
נבל · ומבלי יוד הרבים על פני המים · על מה תכו ·
בראשית א · ישעיה א ועל חשנות החלום · ויבא עליו כח הדמיון בעל גמולות
ישעיה כט · ישעיה נט כעל ישלם · כעל כל אשר גמלנו יי' · ויבא בענין עם
שמות לה · ישעיה ב ויבאו האנשים על הנשים · פי' עם הנשים · נחה ארם
איוב לח על אפרים · עם אפרים · ועיש על בניה תנחם ·
בראשית ל עם בניה · ולא שתם על צאן לבן · עם צאן לבן ·
שמואל א ל · במדבר ב ועשית חסד על עבדך · עם עבדך · ועליו מטה מנשה ·
כלומר עמו ברגלו ונגרר וסמוך אליו · וכן והוא עומד
בראשית יח · ישעיה ו עליהם תחת העץ · שרפים עומדים ממעל לו ·
שמות כ סמוך לו · וכן וזבחת עליו את עולתיך ואת שלמיך ·
שמות ל סמוך לו · כי על המזבח לא היה זובח · וסכות על
שמות מ הארון את הפרכת · ויסך על ארון העדות · סמוך
לו כי הפרוכת לא היתה על הארון אלא מסך בינו ובין
שמות יד · ויקרא כד אהל מועד · חונים על הים · סמוך לים · ונתת על
המערכת לבונה זכה · סמוך למערכת · ויבא כמו עד
תלים מח והוא ינהגנו על מות · כלומר עד מותינו · וכן
יהושע ג על המעברות · וכמו אל והיא עלתה עליהם · כמו
שמואל א ב אליהם · וילך אלקנה הרמתה על ביתו · כמו אל
מלכים ב כב ביתו · ויאמר חלקיהו הכהן הגדול על שפן הסופר ·
שמואל א א כמו אל שפן · ותתפלל על יי' · כמו אל ה' · ונתן

המספר על אשר לא ידע ספר · כמו אל אשר לא ידע ישעיה כט
ספר · ודברתי על הנביאים · כמו אל הנביאים · כי יכבן הושע יב
עלימו · כמו אלימו · ועתה אמור נא אל איש יהודה איוב כב
ועל יושבי ירושלם · כמו אל יושבי ירושלם · איש על ירמיה יח · ירמיה
רעהו ואיש אל אחיו · כמו אל · ויבא כמקום בית
חשמוש ועל חרבך · כמו ובחרבך · המלט על נפשך · בראשית כז · בראשית יט
כמו בנפשך · ונתת אותם על סל אחד · כמו בסל אחד · שמות כט
כל ימי חייו על בית יי' · כמו בבית יי' · ופתחת את שמות כח
שתי האבנים על שמות בני ישראל · כשמות ·
ועל ידו החזיק · בידו כלומר במצותו וברשותו והרומים נחמיה ג
לורבים סמוך על למלת יד על זה הדרך · ישובו לא
על · חסר פירוש ישובו לא על צורך ולא על דבר · הושע ז
ויש מפרשים שהוא תאר לפי שהוא קמוץ כמו נאם
הגבר הקם על · כלומר עליון · וכן ואל על יקראוהו · שמואל ב כג · הושע יא
תאר ואף על פי שהוא פתוח · את השוק והעליה · שמואל א ט
פירושו ואשר עליה והוא הירך שהוא על השוק וכן ת'
וירכיה · והנה עלה זית טרף בפיה · ויתפרו עלה בראשית ח · בראשית ג
תאנה · ירוץ · הביאו ירמיה ח
עלי זית ועלי עץ שמן ועלי
הדס ועלי תמרים ועלי עץ
עבות · ורוצה לומר על
הענפים עם העלים ·
באלה נובלת עלה · חסר יוד · ופירשו מזה ומעליו ישעיה א · משלי
איש טוב · ואא"ז ל פירש הצית אש עליה · כלומר ירמיה יא
בעליה · והנגש פירש מזה פן יפקד עליה · פן יחסר ישעיה כז
אפילו העלה כל שכן הפרי ·

הח' והעיה אבי למה כניא
אלו כסכים והרי הם כתוכים
וסים לו להביא קול עלה נדף
שלינו סמוך :

עלז יעלז שדי וכל אשר בו · יעלזו חסידים תלים צו · תלים קמט
בכבוד · שמחי ועלזי בכל לב · בקמץ צפניה ג
חטף · ועלזו לפניו · בחרק · פן תעלזנה בנות תלים סח · שמואל ב א
הערלים · כי רעתכי אז תעלזי · פי' כשתעשי רעות ירמיה יא
אז תעלזי · והתאר יורד הרה ההמנה ושאונה ועלז ישעיה ה
בה · פירוש הבל עלז ושמח שיש בה יורד לשאול ועל
הדרך הזה ת' והתקף בהון · ויש מפרשים ועלזה בה
האריב · וכרש כמשל אחר עליזי גאותך · שאון צפניה ג
עליזים · קריה עליזה · הבל ענין השמחה והגילה · ישעיה כג · ישעיה
והשברתים למען יעלזו · הוציאו רבי יונה לענין אחר ירמיה נא
ענין הרעדה ואין צורך · כי השכור ירבה לשמוח
ולשחוק ולהשתגע · ויש מפרשים כמו כן מענין הרעדה
ועלז בה כי אומר בקרבי עלו אל מות וכתב רבי יונה
כי היא רעדה שאוחזת המשקף על חמת ואוחזת
החולה גם כן בעבור חלישות כחו וכן אוחזת השכור
בעבור חלישות גידיו. כמו שאמר נוע תנוע ארץ כשכור
ואפשר כי אותה הרעדה היא כדרך השחוק וכן כתב
ר"א אבן עזרא בשם ר' יונה כי הוא כדרך השחוק שיארע
לקצת המתים בעת המות וכזה כתב רבי יונה כי רעתכי
אז תעלזי · ופירושו מפני רעתכי שעשרת מאז תעלזי
פתח · וכן פירש מזה קריה עליזה · כמו שאמר חלליך
לא חללי חרב ·

הח' אין עלטה אלא בלילה עלט ועלטה היה · בעלטה בראשית טו · יחזקאל
שין כאי פסוקי שבליל · תתציא · הוא חושך אפלה ·

עלם ונעלם דבר · ונעלמה מעיני כל חי · ויקרא ד · איוב כח
תחי נעלמת · כלומר כאלו לא היית על נחום ג
דרך ושתו ולעו והיו כלא היו · ועם נעלמים לא תלים כו
אבוא · אנשים הוטאים בסתר · ותתעלם עלימו
יתעלם שלג · ועוד אפרשנו בשרש קדר · והתעלמת איוב ו · דברים כב

מהם

מחם · והפעל הכבד ואם העלם יעלימו עם הארץ · ויי העלים ממני · ואעלים עיני נו · כלומר ממנו פירוש אם לקחתי כופר והייתי מעלים עיני מן הדין שלא הייתי דן אותו כהוגן · או פירושו ואעלים עיני בנותן הכופר כלומר שכסיתי והתעלמתי עיני עליו ולא גליתי את פשעו · ואא זל פירשו אם אבוש לאמר לפני אותו שלקחתי הכופר ממנו אעלים עיני שלא אביט בו · אל תעלם אזנך · והשם עלמינו למאור פניך · רוצה לומר שגיאותינו כי השגיאות נעלמות מן האדם · ובתוספת התיו ובהא הנקבה ותעלמה יוציא אור · ואף על פי שהוא בפ״ק איננה הא הכינוי ובמותו וגלה על ראשה · כבכורה בטרם קיץ · והקבוץ תעלמות לב · כלם ענין הסתר והמצפון · ומזה על עלמות שיר · על נסתר השיר ותעלומיו · ויש מפרשים עוד מזה והוא ינהגנו על מות · על דרך כי יצפנני בסכה · יסתירני בסתר אהלו · תצפנם בסכה מריב לשונות · אבל במסורת אומר כי הם שתי מלות וכן נמצא בספרים מדויקים על מות שתי מלות ופירושו עד מות כלומר ינהגנו עד מותינו · בן מי זה העלם · בשש נקודות והוא הנער ופירוש בן מי זה העלם לא היה שואל בן מי היה כי כבר שלח אליו שישלחהו אליו לנגן לפניו · אבל בשובו מהכות את הפלשתי וראה את גבורתו שאל בן מי הוא כלומר אם היה בן גבור ולזה ענה אבנר חי נפשך המלך אם ידעתי · כי האיש בימי שאול זקן בא באנשים · וכששאל שאול ארות דוד בן מי אתה הנער הבין דוד כי היה שואל אותו לדעת אם היה אביו גבור וענהו בן עבדך ישי בית הלחמי · כלומר מבית לחם הוא ואיש מלחמות היה ומפורסם וידוע היה בגבורה לכך היו קורין אותו ב״ר הלחמי כי המלה יש בה טעם שני הענינים · והיה העלמה היוצאת לשאוב · הנערה ויתכן לקרוא עלמה לבתולה ולבעולה כמו נערה הנערה · העלמה הרה · בעולה היתה והיא אשת הנביא או אשת אחז אבל עמנואל איננו חזקיהו בראיות ברורות וכן ודרך גבר בעלמה · לא יתכן לפרש[redacted]ה כי אמר אחריו כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה ואמרה לא פעלתי און · ואמר בתחלה שלשה המה נפלאו ממני וגו׳ כלומר דברים שהם נעלמים שלא יכירם אדם דרך נשר בשמים לא יכיר אדם דרך שפורח באויר · וכן דרך נחש עלי צור · וכן דרך גבר בעלמה שאינה נכרת הבעילה אבל בבתולות נכר המעשה בלי ספק ועוד הביא א״א ז״ל ראיות [redacted] במלת הזאת בספר הברית שחבר[redacted] ואמר כי אם היה לשון עלמה[redacted] לא יאמר ממנו לזכר עלם כמו שלא יאמר מבתולה לזכר בתול · והקבוץ בתוך עלמות תופפות · ויש מפרשים מזה ינהגנו על מות · והוסר כף הדמיון ינהגנו כעלמות · כימי הנעורים שהוציאנו ונהגנו ממצרים ואף על פי שהיא שתי מלות כמו שכתבנו יתכן בה פירוש מלה אחת כמו עגלה יפה פיה · והבת לנאי יונים · פקח קוח · שהם שתי מלות ושניהם מלה אחת · הקצרת ימי עלומיו · ימי נעוריו · וכן ישוב לימי עלומיו · עצמותיו מלאו עלומיו · פירוש חטאות עלומיו · כי בשת עלומיך תשכחי · ויש מפרשים מזה ועם נעלמים לא אבא · כלומר שעושה מעשה נערים · לעולם ועד · תשועת עולמים · העולם הזה והעולם הבא · וכן צור עולמים · אגורה באהלך עולמים · או

פירושו זמנים ארוכים כי כן בא על ימים רבים קצת העולם הארוך · יעבדו לעולם · ר״ל כל הימים עד היובל · אל תסג גבול עולם · כי מעולם שברתי עלך · מזמן רב · לעולם לא אשכח פקודיך · והדומים לו רוצה לומר כל ימי חיי · כי אמרתי עולם חסד יבנה · פירוש אמרתי בלבי שהחסד עם דוד יבנה לעולם ותהיה עומדת אמונתך עמו כמו שהשמים עומדים · ובא במשקל אחר אשים את שמי לעילום · ויש מפרשים כי נקרא עילום מענין עלם שהוא שם הנער כי לא תשיגנו הרס והשחתה כמו לבן אדם בימי זקנה כי הוא כמו העולם בלימי התמותו ויש מפרשים אותו מלשון ונעלם דבר וזה לרוב סתריו ועומק עניניו לדעת אותם ·

א״א ותום כקרא העולם בלשון הקבלה וכן פרש״י ז״ל בפסוק גם את העלם נתן בלבם הסר מיכלשון הקבלה ע״ש ·

עלם בחיל תמורתו ולא יעלס ·

והנפעל כנף רננים נעלסה · וההתפעל נתעלסה באהבים · ענין שמחה וגילה ·

עלף בניך עלפו שכבו · עליו עלפת · והוא תאר ומזה הבנין בתוספת הא כמו צחה צמא · אשת לוי · וההתפעל ותך השמש על ראש יונה ויתעלף · התעלפנה הבתולות היפות · ענין הכל העייפות ורוב היגיעה בנפש והבהלה עד שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו וכמעט תצא רוחו וכן בדברי רבותינו ז״ל נזירה שמא יתעלפה · ופירוש וכל עצי השדה עליו עלפה · לרוב התאבלותם עליו עד שלא יוכלו לעמוד על עצמם כמו שאמר והקדיר עליו לבנון · מעלפת ספירים · ותכם ונצעף ויתעלף · ענין העטוף והכסוי ·

עלץ עלץ לבי ביי · יעלץ השדה · כעלץ צדיקים רבה תפארת · והשם עליצות עליצתם כמו לאכול עני במסתר · ענין שמחה וגילה ואלו שלשה שרשים בזין ובסמך ובצדי נשתוים ·

עלק לעלוקה שתי בנות · פירש בורבינו סעדיה ענין הערד כלומר החעדר בבעלי חיים הוא על שני פנים האחד העדר החיים במותם והוא שאול שאמר והשני העדר שלא יהיו והוא עצר רחם · וכן בצמחים ארץ לא שבעה מים ולא תוציא הצמחים והשני בלות הצמחים אחר היותם והוא שאמר ואש לא אמרה הון ועקר המלה הזאת נראה בעיני שהיא המלה בעצמה הנזכרת בדברי רבותינו ז״ל מפני סכנת עלוקה והיא התולעת הגדלה בנהרות ונתפשרת ברגלי האדם וברגלי הבהמה בעברם בנהרות ושואבת דמם עד שתמלא ותנפח ותפלת והמשיל זה הענין הנזכר בפסוק לעלוקה שהיא אינה אומרת די בשתית הדם · וכן לפי המתרגם לערלים או׳ נ״י ·

א״א יש אומרים שנקרא שניהם עלוקה מלשון יבא בחספם מעוקל כאשר אותו׳ לפי שכל המעוקל דרכו יכד שם ·

עם המלה הזאת ענין חבור ודבוק ויש מפרשים מענין המלה הזאת לא עממוהו · כלומר לא היו עמו ולא נתחברו אצלו בגדלו וביופיו ויתכן ששורש המלה עמם והיה ממנו עם · תמם חוה · לפי שאם עם האנשים והבורם זה עם זה יקרא עם לפיכך נרגש בחבורו עם הנגרים יהי יי אלהיך עמך · ותעם

אשר עמו · חרגש לחסרון אות חכפל · ומלת ושם
ידבר עמנו · אמר רבי אדונים וכן אמר רבי יונה שהוא
כמו עמו וחנבון כי הם דברי הנביא עם חבריו כלומר
היום ידבר עמנו שם במקום שדבר עמו כלומר כי עוד
נשארת למקום מעלה · ובא יי אלהי כל קדושים עמך ·
אמר רבי אדונים וכן אמר רבי יונה שהוא כמו עמו
ולא נמצא זה התהפך והנכון · וכן תרגם יונתן וכל
כי הוא מדבר כנגד ירושלם · קדישוהי כיצמיה וכן פי' רלב"ע
כי המלאכים יהיו עמדת · ותמהתי למה לא דבר בו רש"י
לעזרתה · עמו הראובני · פלשתים ·
והגדי לקחו נחלתם · פירושו עם חצי שבט מנשה האחר
ולפי שזכר לתשעת השבטים וחצי שבט מנשה האחד
סמך ולא זכר חצי האחר ואמר עמו כאילו זכרו · ותבא
זאת המלה במקום בית וידעת עם לבבך · כמו כלבבך ·
פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר · בלבבך ·
אם הלכתי עם שוא · כשוא · תחת האלה אשר עם
שכם · בשכם · ואמת בעירי עם קבר אבי ואמי · בקבר ·
וישב יצחק עם באר לחי ראי · בבאר · מים ברכיו ·
ויקם יהונתן מעם השלחן · אשר עם בית און · פירוש
סמוך לבית און · הם עם יבוס · כמו סמוך ליבוס ·
המה עם בית מיכה · סמוך לבית מיכה · ובמקום זו
אדמוני עם יפה עינים · אדמוני ויפה עינים · וכן כל
מבצריך תאנים עם בכורים · תאנים ובכורים ·
ייראוך עם שמש · רוצה לומר כל ימי התמדת השמש ·
ובא במקום את שהוא נופל על הפעול וישאהו מבית
אבינדב אשר בגבעה עם ארון האלהים · כמו את ארון
האלהים ונכפל הפעול כזה הפסוק כי בתחלת אמר
וישאוהו ופירש עוד מה נשאו את ארון האלהים וכן
יביאו את תרומת יי · ותפתח ותראהו את הילד ·
והדומים להם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ויש מפרשים
וישאוהו על הארגז שהשיבו פלשתים לאשם · וזא"ז ל
פירשו עם ארון האלהים כי עוזא היה הולך עם ארון
האלהים ואחיו לפני הארון על כן שלח ידו עוזא ומרת
והחטא כעבור שאחז בארון כי נושאי הארון לא היו
אוחזים בו אלא במוטות ככתבם ·

עמם ארזים לא עממוהו · כל סתום לא עממוך ·
איכה יועם זהב · ענין הכל התסתר והכיסוי
ועממותו הוא פעל עובר רוצה לומר שלא כסוהו ולא
הסתירוהו הארזים הגבוהים כי הוא עולה על כלם
ועממוך בויו פירוש עממו עמך כלומר לא נסתרו
ולא נעלמו ממך כל סתום שלא ידעתם · וזא"ל פירש
עממוך מן עם כלומר הדברים לא היו עמך סתומים ·
עם רב ועצום · ברוב הוא בלשון זכר · ופעמים
לשון נקבה מדוע שובבה העם הזה · וחטאת עמך ·
העם אשר בקרבה יושבת לבטח · וכן הבי בסעט רגע
למי שמפרש אותו לשון צורי · עמים הר יקראו ·
ובתשלום אחריך בנימן בעממיך · ואת עממי הארץ ·
וכמו שנאמר עם על קבוץ וקהלת האנשים כן יאמר
בדברים האחרים כמו שנאמר על הארבה עם רב ועצום
כמהו לא נהיה מן העולם · ועל הנמלים נאמר עם לא
עז · ותאמר על שפנים עם לא עצום · וכן פירש א"א
ז"ל עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו · ועל החיות אמר
שאמר בפסוק שלפניו תכבדני חית השדה ואמר עם זו
יצרתי לי תהלתי יספרו ולא אותי קראת יעקב ·

עמד כי מי עמד בסוד יי · רגלי עמדה במישור ·
ואת תרת פה עמד עמדי · אם יעמד משה ושמואל
לפני · עמדו עמדו ואין מפנה · עמד פתח האהל ·
מקור כמו ויכלית עמד · ביום עמדך מנגד · והשם
מעמדת בנגעים · ויבא אצל עמדי · אצלי
במקום שאני עומד · ויעמידני על עמדי · כמו שהייתי
בתחלה עומד · ויעמד השמן · נפסק שלא הורק עוד ·
ותעמד מלדת · פסקה · וירח עמד · ויעמד השמש
בחצי השמים · יתעמד מלחמה · ותתקיים · הן עמד
לבך · התתקיים ותחזק · ויעמד כל העם בברית ·
נתחזקו בקבלת הברית לקיימו · למען יעמדו ימים
רבים · יתקיימו · בין העומדים האלה · בין הקיימים
האלה והוא רמז למלאכים הקיימים לעד · וכן עמודי
שמים ירופפו · ולעמוד ברזל · והמישני את העמודים
לפי שהעמודים קיום הבית · או אשר הם תחתיהם ·
ולדמיון העמוד נקרא עמוד הענן · ועמוד האש ·
והפעל הכבד ויעמידם לעד לעולם · שהוא קיימם
לעד · והעמדנו עלינו מצות · קיימנו וקבלנו על
עצמנו · ויעמד את תרכתיו · והעמדת להם כל
מתנים · כי בהשען האדם הוא בגוף ובהפסק המשענת
יעמד מלהכפף · וכן תרגם יונתן ולא תהי להון לבית
סומכי כלומר תעמידם על מתניהם שלא יסמכו עוד
עליך וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש מעד · ומלך
ישראל היה מעמיד במרכבת נכח ארם · ופירוש היה
מחזק עצמו ומתחזק שלא יראוהו ארם נגוע אלא היה
מראה עצמו כאילו לא הוכה כדי שלא יתחזקו ארם על
ישראל במלחמה · והפעול מעמד במרכבה · ואין
מעמד · ושלא נזכר פעלו יעמד חי · ופירוש לא
תעמד על דם רעך · רוצה לומר שלא תעמוד לאחור
שלא תלך ותצילהו אם תוכל כמו שפירשו רז"ל מניין
שאם ראה חברו טובע בנהר או לסטים באים עליו או
חיה רעה באה עליו שחייב להצילו ת"ל לא תעמוד על
דם רעך · ופירוש לשמור את בריתו לעמדה · לעמוד
בה · והשם מעמד וממעמדך יהרסך · יקח מכם
עמדתו · פירש רבי יונה כמו אבדתו מלשון אומר
ויתכן לפרשו מענין עמידה כמשפטו ופירושו ילמד מכם
עמידתו כלומר שלא תצא יושבת צאנן לספד בית
האצל שילמד מכם עמידתו כמו שאתם לא יצאתם
לספד בגלות אחיכם כן לא יצאו הם בגלותכם ·
בעוד שדי עמדי · ואתה פה עמד עמדי · וצור יצוק
עמדי · כמו עמי ואפשר שנגזרה המלה מענין עמידה
רוצה לומר עמוד במקום עמדי כלומר במקום שאני בו
ולא מצאנו מלה זו כי אם עם המדבר בעדו ·

עמל אשר לא עמלת בו · נפש עמל עמלה לו ·
שהוא עמלו בוניו בו · שיעמל תחת השמש ·
והשם עמל ורכש · ועמל לאמים יירשו · ורחבם עמל
ואון · עמל הכסילים תיגענו · ראה עניי ועמלי ·
את עמלנו ואת לחצנו · והתאר נפש עמל עמלה לו ·
להחלכות עמלים · ענין הכל יגיעה וטורח · והוא קרוב
לזה תחת לשונו עמל ואון · ומאדמה לא יצמח עמל
כי אדם לעמל יולד · ונורחי
עמל יקשרהו · ענין כל אלו · א"א ז"ל כתב רלב"ע כל עמל
והדומה להם עמל · סימן לשון הוא כתוב ·

עמס בעמסים איש על חמרו · העומסים על
החמורים · יום יום יעמס לנו · כל עומסיה
שרוס ישרמו · העמסים מני בטן · נשאותיכם עמוסות
ונכתב

ירמיה ד׳ תכתב בעין והנושאים בסבל עומשים · והפעל הכבד
זכריה יב אבני העמים עליכם · והשם אבן מעמסה · ענין חמל
חטעינה והמשא ·

תלים צב · ויקרא יג **עמק** מאד עמקו מחשבותיך · והתאר עמוק
משלי כ מעור בשרו · והקבוץ מים עמוקים עצה
יחזקאל כג בלב איש · בתש · וכן לנקבה העמקה והרחבה ·
איוב יב ולרבות מגלה עמקות מני חשך · כלם ברנש · ורבי
יונה כתב מגלה עמוקות רפה ולא כן מצאנוהו אנחנו ·
ישעיה לג ומשקל אחר עם עמקי שפה · שהנפרד ממנו עמק
במלם דשן ושמן · ומזה נקרא הגיא עמק לפי שהוא
תלים פד עמוק בעמק הבכא · בחמש נקודות · וקבוצו ולא
מלכים א׳ כ אלהי עמקים הוא · והשם במשקל אחר שמים לרום
משלי כה · תלים קל וארץ לעמק · ובתוספת מם ממעמקים קראתיך יי ·
ישעיה לא והכבד העמיקו סרה · כלומר הרבו לעשות סרה כי
כמו שהעמק הוא רב מהאדם מהגיע אליו כן כל דבר
הושע ט חריבוי יקרא בלשון עמק · וכן העמק שאלה · העמיקו
ישעיה כט · קהלת ז שחתו · המעמיקים מיי · עמוק עמוק מי ימצאנו ·
יחזקאל ג עם עמקי שפה · שלא
יבינו אל דברת השפה ·

א״א יתכן לפרש ספול לשון עקימות כהפוך אותיות והוא לשון שוות תרגום כעויתו סמותי עקימות סמות ·

דברים כד **עמר** והתעמר בו ומכרו · לא
דברים כא תתעמר בה ענין שמוש
עם הסחורה כמו שארז״ל הגונב נפש מישראל אינו חייב
עד שיכניסו לביתו וישתמש בו וימכרנו שנאמר
והתעמר בו ומכרו שישתמש בו · לא תתעמר בה דרש
לא תשתמש ותשתעבד בה אחר שבעלתה ·
שמות טז · שמות טז עמר לגלגלת · מדה כמו שאמר והעומר עשירית
ויקרא כג · דברים כד האפה הוא · וכן והניף את העומר · ושכחת עומר
רות ב׳ · ירמיה ט בשדה · ואספתי בעמרים · ומשקל אחר וכעמיר
זכריה יב מאחרי הקוצר · וכלפיד אש בעמיר · היא אגדת
תלים קכט השבלים · והפעל הדגוש ממנו וחצנו מעמר ·

זכריה יג · ויקרא ה **עמת** ועל גבר עמיתו · וכחש בעמיתו · ואל
ויקרא יט · ויקרא ג אשת עמיתך · חבר · לעמת העצה יסירנה ·
יחזקאל ג לנכח העצה · וקול האופנים לעמתם · לנגדם
והלמד בהם לשמוש כלמד לנכחו לנגדו · ובלא למד
קהלת ה׳ השירות כל עמת שבא · וקשרו מלת בל עם עמת
על דרך הארמית כל קבל דנא והנכון מה שכתב בו
הגאון אבן גיאת כי לעמת לא יבא מבלי הלמד כמו
למען שלא תחסר ממנו הלמד ובית בעבור · וכל עמת
שבא הכף כף הדמיון והלמד מן לעמת והיה ראוי
להיות מלה אחרת כלעמת ונפרד כמו הדבק מן
הנדבקים שנפרדו כמו ולאסירים פקח קוח שהם שתי
יחזקאל מה מלות וענינם מלה אחת · ובחלכם לעשות אחר
החלקים · כמו לעומת וכן שבועות ימיכם מצות יאכל
כמו שבעת ימים ·

שמות יט · בראשית ט · שמות יט **ענן** בעב הענן · והראתה הקשת בענן · והנה כבד על
יחזקאל א ההר · ענן גדול ואש מתלקחת · והפעול הדגוש
בראשית ט · דברים יח ממנו בעננו ענן על הארץ · והוא קל · מעונן ומנחש ·
מיכה ה ומעוננים לא יהיו לך ·
בבר פירשתים בשרש עון
בענין עונה ·

א״א סם שני פרשים כענין לחד עון ועבן יון עון כלמר מעונן והמעוננים והן עבן כ״את ושכני כמלשתי כן דעת ר״לא כסמר נמו וכבר כשיבותי עליו כסמ סנס ר.בהלם ב׳ עקב יב׳ ·

דברים לב · הושע ט׳ · ויקרא כה **ענב** ודם ענב תשתה · חמר · בענבים
במדבר יוצא · ואת ענבי
נזיריך · הרגש לאמשרת ומתבנו הרוממל במלמן הדקדוק ·

ישעיה נח · תלים לז **ענג** והתענגתם מזיו כבודה · והתענגו על רוב
ישעיה נח · תלים לז שלום · ותתענג בדשן נפשכם · והתענג על
דברים כח · ירמיה ו יי · מהתענג ומרך · והפעל הכבד הענוגה והמענגה ·
ישעיה יג · משלי יט והשם בהיכלי ענג · ובתוספת תיו לא נאוה לכסיל
שיר ז תענוג · אהבה בתענוגים · והקבוץ מלשון נקבות
קהלת ב׳ · דברים כח ותענוגות בני האדם · והתאר והענוג באד · הרכה
דברים כח בך והענגה · ענין ההשתעשעות והענימות בהנאת
הנפש ·

א״א כי לא לבד על הכלת סכסם כי גם על הכלת הנוף ישול לשון ענג והתענגות:

איוב לא **ענד** אענדנו עטרות
משלי ו לי · ענדם על
גרגרותיך · ענין קשירה ·

ירמיה כג · שמו׳ כד׳ · מלכי׳ א׳ יח **ענה** מה ענה יי · ויען כל העם · ענני יי ענני ·
שופטים ה חכמות שרותיה תעננה · פי׳ אחת משרותיה
תעננה אף היא תשיב אמריה לה · ויש לפרש תעננה
לשון רבות · ובא הנון בדגש כמו שתי תראינה בה ·
תלים א׳ יט ופי׳ תשיב אמריה לה לזה הפירוש לעצמה · ולא ענו
העם אותו דבר · והענין הזה הוא תשובת הדיבור ברוב ·
איוב ג ויש שהוא תחלת הדבור כמו ויען איוב הראשון ·
ירמיה כג · ירמיה כג ואמרת מה ענה יי · כה תאמר אל הנביא מה ענך יי ·
דברים כו · שמואל א׳ ט וענית ואמרת · ושמואל ראה את שאול ויי ענהו ·
ישעיה יד · מיכה ג כלם יענו ויאמרו אליך · והשם כי אין מענה אלהים ·
איוב לב והדומים להם · והנפעל הרוב דברים לא יענה ·
יחזקאל יד אני יי נענה לו בי · פי׳ בעבור שמי אף על פי שהוא אינו
יחזקאל יד ראוי · נעניתי לו בה ברוב גלוליו · כלומר אף על פי
שהוא בא ברוב גלוליו אני יי נעניתי לו · וכה כתוב בהא
ואין ההא כפ״ק ובמקצת ספרים בא קרי וכתב פירושו
באלף · וכן אמר התרגום אנא יי משתאיל ליה במימריה
דאתי לכתבע · אבל לדעת התרגום בא דבק עם נעניתי
לו ולפירושינו דבק עם ברוב גלוליו · תענה תעניתי
ענינם נעתר ונעתרתי ועוד אבאר הענין הזה בשרש
איוב כ עתר · והפעל הנוסף ורוח מבינתי יענני · והוא עובר
איוב לב לשנים פעולים ר״ל יבריחני לענות · והשם אשר לא
משלי טז מצאו מענה · ומיי מענה
לשון · והוא קרוב לזה

א״א והכלל כל סס לשון עדות לסוקים לבות הסימוש אבל לשון עבוי לא יתכלו רק בפיעל הדגש ובפועל אבל לשון עבי הוא בקל ורוב לשון בפעל והתפעל הוא לשון ש סבבסה והתכלים מסם משמים סבבין סקל ודוק ותמצא ·

דברים יט הענין שקר ענה באחיו ·
שמות כ לא תענה ברעך עד שקר ·
בראשית ל׳ · רות א׳ וענתה בי צדקתי · ויי ענה
תלים כב בי · ישמע אל ויענם · פירוש
ישעיה נט יענה בם · וחטאתנו ענתה
בנו · פירוש כל חטאת
הושע ה׳ וחטאת ענתה בנו · וענה גאון ישראל בפניו · כחשי
איוב יו׳ · חבקוק ב׳ בפני יענה · אבן מקיר תזעק וכפיס מעץ יעננה · פירוש
יעיד עבה כלומר חכמים · יעיד עם האבן כי גם הוא
שמות לב מגולה כולם ענין עדות · וענין אחר קרוב לו ויען
תלים קמז · במדבר כא להם מרים · ענו ליי בתודה · עלי באר ענו לה ·
ישעיה יג · הושע ב וענה איים באלמנותיו · וענתה שמה כימי נעוריה ·
תלים פח והפעל הכבד מענין זה למנצח על מחלת לענות ·
ישעיה לז · שמות לב כרם חמר ענו לה · קול ענות אנכי שומע · ענין
הכל הנגנות הקול בשיר · ויש באבל והוא וענה איים
באלמנותיו · וכן בדברי רבותינו ז״ל מענות אבל לא
מטפחות ולא מקוננות · ופירוש מענות שכולן עונות
שמות לב באחת והנה הענין מקור מפעל הקל אין קול ענות גבורה
ואין קול ענות חלושה · פירוש לא צעקת המנצחים
במלחמה ולא צעקת

א״א ולפי זה יהיה ענות סם פי נעקת סלו סס ולא מקור ·

המנוצחים · ויש לפרש

גם כן מזה הענין וכפים מעץ יעננה · כמו שאמר כי
אבן מקיר תזעק אמר והכפים יצעק עמה כי גם הוא
בגזלה · ויש לפרש מזה כי שמע יי אל ענייך · כלומר
אל צעקתך כי בודאי מתוך ענייה צעקת לאל וכן תרגם
אנקלוס שתרגם ארי קביל יי צלותך · ואם היה ענין עוני
היה אומר ראה ולא שמע · וכן מזה הענין חידד בדורבים
יעננה · וענין אחר ענה בדרך כחי · עניתי בצום נפשי ·
ויענך וירעבך · אם ענה תענה אותו · ואענה את
זרע דוד למען זאת · האלף רפה · ושלא נזכר פעלו
טוב לי כי עניתי · אשר לא תענה · והמקור ממנו את
כל ענותו · או הוא שם במשקל זלות לבני אדם · ואם
זה בחולם עין הפעל וזה בשורק · וההתפעל וכי התענית
בכל אשר התענה אבי · והנפעל נגש והוא נענה ·
ונפש נענה תשביע · לענות מפני · משפטו להענות ·
והפעל הקל ממנו לפי דעתי אני עניתי מאד · וכבר
פירשתי פסוק זה בשרש כזב · ויש לפרש מזה וענה
גאון ישראל בפניו · וכן ת׳ וימאך יקר ישראל ואינון
חזן · וכן מזה הענין יענו כי אין רועה · עריצים יענה ·
מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה · וכן טרם אענה
אני שוגג · פי׳ טרם הכנעי והייתי חוטא שוגג הייתי כי לא
הייתי פונה אל מצותך ואל אמרתך ולא הייתי נותנם
על לב ווכרם · ועתה בשראיתי שחטאתי בהפנותי
לבי מאמרתך נכנעתי ושבתי לשמור אמרתך ולזכור
אותה תמיד כדי שלא אהיה שוגג באחת ממצותיך
ואפשר להיות בנין הפעיל מזה ישמע אל ויענם · ותתאר
ריד עני ואביון לא החזיקה · העניים והאביונים · עניה
סוערה · והשם ענית עני · והשם עוד לחם עוני · נקרא
כן על שם שנתענו במצרים · כי על זה בחרת מעוני ·
ופי׳ הפסוק כן השמר אל תפן אל און כלומר הזהר לך
להשמר שלא תפנה אל און ולהצדיק עצמך ולהרשיע
דין השם כי על זה בחרת מעוני כלומר על זה הפנית
לאון ולהצדיק עצמך בחרת יותר מלענות מלפני יי ולומר
לו הצדיק ואני ועמי הרשעים · וכן על זה הדרך יחלץ עני
בעניו · כלומר הנכנע מפני השם בהכנעתו יחלץ אותו
ויצילהו מצרתו שהוא בה לענין שאמר למעלה וחנפי
לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם · והשם במא קמתי
מתעניתי · וקרוב לענין הזה ענו מאד · יאכלו ענוים
וישבעו · והשם עקב ענוה · וענותך תרבני · ובנוח הוו
וענותך תרבני · ומא וענוה צדק · ענינם שפלות רוח ·
ומזה הענין עני ורוכב על חמור · וכן ת׳ ענותן ורכיב
על חמרא · וכן והשארתי בקרבך עם עני ודל ·
וכתי עם ענותן ומקבל עולבן · ועא הוא ענין רע נתן
אלהים לבני האדם לענות בו · וכעס ענינו · עסק
רע להתעסק בו וכעס עסקו · כי בא החלום ברוב
ענין · בעסקים ועניים רבים ·
וכתב אא ז״ל מזה לב צדיק
יהגה לענות · ופי׳ על אשר
חקרים ושחורים אמרי

אא״ז והוא לא כיונו רק מקהלת
לבד ויש מפרשי׳ מזה למענהו
וכשאלתי על פתחות הלמד
ולא מצאתי משגה ·

נעם אמר לב צדיק לענין יתגרה ויחשוב להוציא
לענין ולא ידבר בלא ענין והוא שם במשקל פנות קרים ·
למנות ימינו · שהוא כמו למנין ימינו · וכן לפנות כמו
לענין · גם זה הבל וענין רע · רוצה לומר ענין איש רע
כי הוא פתוח והוא סמוך והמסורת עליו לית פתח ·
והביא רבי יונה בענין זה כל פעל יי למענהו · כלומר
לענין שהוא רוצה בו ויתכן לפרש למענהו בעבורו ·

ופירש רבי יונה הוא ענין רע · לענות בו · כי האלהים
מענה בשמחת לבו · וענותך תרבני · ענין ההשגחה
ואפשר שיהיה מענה בשמחת לבו מענין עדות · וכתב
הגאון ר׳ יצחק אבן גיאת ז״ל כי פי׳ ענין ולענות בו הכונה
בחפץ והתעסקותיו בו · וממנו וענותך תרבני עזרתך
ורצונך · וממנו כל פעל יי למענהו למען חפצו
ורצונו אשר הוא הסיבה והעלה והחפץ והביא רבי יונה
אענה את השמים והם יענו את הארץ · והארץ תענה
את הדגן · והם יענו את יזרעאל · בענין הכונה · ועל
דעתי שהם מהענין הראשון שהוא תשובת הדבור ופי׳
אענה את השמים כי מרוב העצר את השמים כאילו הם
ישאלוהו המטר והוא ישיר אותם והם יענו את הארץ
באילו הארץ תשאלם המטר והם יתנו המטר והארץ
תענה את הדגן כאילו הם ישאלוהו שתוציאם כי עמדה
ימים רבים שלא הוציאה אותם ולא עשתה פירות והם
יענו את יזרעאל כאילו עמק יזרעאל ישאל על עמדו
חרב כמה ימים ואחר שירבה הדגן והתירוש והיצהר
ירבה הישוב · וכן והכסף יענה את הכל · כאילו כל
צרכי האדם ישאלו לכסף והכסף ימלא את הכל · ומזה
כי האלהים מענה בשמחת לבו · כלומר כי הוא רוצה
בשמחתו ומזמן לו והוא פעל יוצא לשלישי כי האלהים
מענה והדגן והתירוש והכסף והזהב יענוהו למלאות
חפציו · ומא בביתי מענת צמר שרה · ומא הארים
למעניתם · הוא חקו שיחרוש החורש בשורים בשיעור
שירצו בו ואחר כך יחזור ויעשה אחר כמוהו וכן עד
שיחרוש כל השדה ובלעו שליו · וכן בעא באסרם
לשתי עונותם · האחד ענה במשקל שואת והוא רמז
לשתי הממלכות אפרים ויהודה ·

ענף שרש וענף · וענפיה ארזי אל · אבל ענפכם
תתנו · לא נגזר מענף אבל הוא משקל אחר
כאשר פירשתיו בשער השמות במקומו · והתאר פוריה
וענפה · והענין ידוע ·

ענק באחד ענק מצורוניך · וענקים לגרגרותיך ·
ובקבוץ הנקבות ולבד מן הענקות אשר
בצוארי גמליהם · הוא חלי תלוי בצואר ויבא התאר
הגרון · לכן ענקתמו גאוה · כלומר שמו הגאוה ענק
לצוארתם · הענק תעניק לו · רוצה לומר שענהו
ושים על צוארו בענק חרוזות חרוזות מן הדגן והתירוש
והיצהר ·

ענש וענשו אותו מאה כסף · ויענש את הארץ ·
ויין ענושים ישתו · גם ענוש לצדיק לא
טוב · והנפעל ופתיים עברו ונענשו · ענש יענש ·
ענינם חיוב וגבוי נתינת הממון ואפשר שיהיה ופתיים
עברו ונענשו חיוב נתינת הנפש כלומר המיתה כמו
שנשתמשו רז״ל הרבה בזה הלשון באמרם ומעניש
וקטיל והלא זה הרבה ועל הדרך הזה פירשו הם גם
ענוש לצדיק לא טוב ·

עסס ועסותם רשעים · ענין הדריסה והכתישה
פרמו״ץ בלעז · ומזה נקרא עסיס יטפו ההרים
עסיס · ובעסיס ירום
ישכרון · מעסיס רמוני ·
הוא המשקה היוצא על
ידי הסחיטה והכתישה ·

אא״ז סיתכן לומר פי׳ של
ועסותם לתדבר כמו רק
ליסם עין בשרש רמן ·

עפא מבין עפאים יתנו קול · האלף נחה והיוד
נעה הם הסעיפים · וכן בארמית איתיה
עפיה

צפיה · צפה הצפיד · ויש לפרש צפית עליו והוא הנבון
לענין הפסוק וכן מבין שמאים מבין העלים ·

עפל עפל וכחן · עפל בת ציון · וסבב לעפל
והגביהה מאד · ובחומת העפל בנה לרב ·
מקום גבוה ומבצר · ומזה ויעפילו לעלות אל ראש
ההר · פירוש הגביהו לב והחזיקו לעלות אנגריישירון
בלעז · ומזה עוד הנה עפלה לא ישרה נפשו בו ·
ופירוש הפסוק פירש רבי אחי רבי משה ז״ל פירוש נבון
אומר כי נפש הרשע שלא ישרה בעצמו ואין לה בטחון
ואמונה בשם יתעלה עפלה כלומר שמה עצמה בעפל
ובמבצר אבל הצדיק הבוטח ביי׳ באמונתו ובבטחונו
יחיה ולא יצטרך לשום עצמו בעפל ומבצר · ויבא
אל העפל ויקח מידם ויפקד בבית · פירוש למקום
גבוה הר או גבעה חוץ לעיר והפקיד בבית שהיה שם
הכסף וחליפות השמלות וית ועל לאתר כסי תרגם אותו
כמו אופל · ומזה עפולים וכן ויעפילו לעלות
שאנחנו קורים טחורים
שהוא כינוי לתחתוניות ·

עפר עפר מן האדמה · ברזל מעפר יקח · עד
אשר דק לעפר · ואשליך את עפרו · וראש
עפרות תבל · ועפרות זהב לו · פירוש העפרות שיוקח
מהם הזהב או יקרא הזהב השחוק עפר כמו שכתוב
ואשליך את עפרו כמו שא״ל · וכן האפר נקרא עפר
מעפר שרפת החטאת · עפר אדמה ארץ ותבל
ארבעתם ענין אחד ונסמכו זה לזה כמו עפרות תבל ·
אדמת עפר · על זמר ארץ · ואף על פי כן יש הפרש
ביניהם מעט כי עפר יקרא הדק ברוב וכן אדמה כמו
שאמר ואדמה על ראשו ומעט נקרית האדמה על הדק
וארץ ותבל יש ביניהם הפרש מעט כי ארץ היא כלל
הכל ישוב ומדבר ותבל כלל על הישוב · וכן הדברים
הדקים יכונו בעפר כמו שאמר וידק לעפר · ותשא את
עפרם · וישלך את עפרה · והפעל הכבד הנלקח ממנו
ועפר בעפר · מאש תם עופרת · צללו כעופרת ·
הוא האבר בתרגומו ואמרו שנקרא כן על שם האפר
כי כל המתכות יאכלם העפר ויפחתו בהיותם בו אבל
העופרת תוסיף בעפר · לעופר האילים · כשני
עפרים · הוא ילד האיל או הצבי ·

עץ עץ פרי · עשי בעצו ישאל · כל עצך ופרי
אדמתך · חטבי עצים · ויבקע עצי עולה ·
ובאמרו בעצו ישאל רמז בו אל האלהים שהם מעץ או
אומר כן על המנחשים כמו שאר״ל מנחש · זה האומר
פתו נפלה מפיו מקלו נפל מידו בנו קורא לו מאחריו
וזהו שאמר ומקלו יגיד לו · בפעל הענין כמנהג הלשון
ובהוא הנקבה כרתו עצה ושפכו על ירושלם סוללה ·
והוא רפה ואינה כיצרי · ועץ חניתו · הוא יד החנית ·
וכתיב חץ כי הוא עשוי כמו החץ ·

עצב ולא עצבו אביו · פעל עבר · כלומר לא
הרגיזו ולא הראהו · ועצובת רוח · ועשית
מרעה לבלתי עצבי · פעל
עומד · ופירושו שתעשה
עמי שלא אעצב ולא ארגז
מרעת · והנפעל נעצב אל
דוד · נעצב המלך על בנו ·
שניהם בפעל עבר כי הם פתוחין · אל יעצב ואת יהונתן פן
יעצב · ויתעצב אל לבו · והתפעל ויתעצב אל לבו ·

כן בכתבי מרפים רכים
מפוקים אחר כם עומדים
ונחוקים אחר כם יונלים כמו
סכך כו״ל יצק ודומיסם :

ויתעצבו האנשים · והפעל הכבד · והמה מרו ועצבו את
רוח קדשו · כלומר הרגיזו והדאיגו את רוח קדשו ·
כל היום דברי יעצבו · ופעל כבד אחר יעציבוהו בישימון ·
וראה אם דרך עצב בי · כלומר אם דרך הרגזת ודאגת
בי על המקרים שיבואוני אלא שהכל אני מקבל מאהבת
או פירושו אם אני הולך דרך רע שירגיזך ויכעיסך ·
ומן ולא יוסיף עצב עמה · בשש נקודות · ודבר עצב
יעלה אף · ומן למעצבה תשכבון · ומן קורץ עין
יתן עצבת · ובסמוך ובעצבת לב רוח נכאה · והקבוץ
יגורתי כל עצבותי · ומחבש לעצבותם · ירבו
עצבותם · ענין כולם הרגזה והדאגה · ואמר מחבש
על הדאגה על דרך השאלה כי כן אמר הרופא לשבורי
לב · ומזה הענין נקראו צלמי ע״ז עצבים העצב נבזה ·
פן תאמר עצבי עשם · כי הם דאגה ורוגז למתעסק
בהם ומרגיז בהם השם · ויתכן לפרש מזה אם דרך עצב
בי · כלומר אם אני פונה אל העצבים · וכן עשו לה
כונים להעציבה · כלומר לעשות לה עצבים או יהיה
להעציבה על דרך הכינוי ר״ל לשמחה והוא להעציב רוח
רפה ומשפטה כפ״ק וכבר כתבנוהו עם הדומים לו בחלק
הדקדוק · והוא קרוב לזה מסיע אבנים יעצב בהם ·
יתעמל ויתיגע בהם · והפעל הכבד ידיך עצבוני ·
כלומר עמלו ויגעו ביצירתי והוא על דרך משל · והחכם
רבי משה בן עזרא פירשו מענין הגידים שנקראו עצבים
רוצה לומר בראו עצביי ובשריי · והשם בעצב תלדי
בנים · בכל עצב יהיה מותר · בשש נקודות · וכל
עצביכם תנגשו · ורגש הצרי כרגש קוף מקדש יי׳ ·
ועצביך בבית נכרי · ומן כי ילדתי בעצב · מעצבך
ומרגזך · ומן בעצבון תאכלנה · עצבונך והרונך
ומעצבון ידינו · ענין הכל העמל והיגיעה · ופירוש
בכל עצב יהיה מותר בכל עמל שיעמול האדם יהיה לו
יתרון ומעלה ממנו כי ברוב העמל יגיע האדם אל המעלה
ואל העושר והשררה אך עמל השפתים ויגיעת הדבור
אין בה כי אם חסרון וגרעון וזהו שאמר ודבר שפתים
אך למחסור ·

עצד חרש ברזל מעצד · מעשה ידי חרש במעצד ·
הוא הקרדום או הכלי שקורין לו בלעז
רולדוירא או אותו שקורין איישא ומה שהוכרחנו לשתי
הפנים האלה הוא שמצאנו עליו בדברי רז״ל כי אמרו
במשנה מה שהחרש מוציא במעצד הרי אלו שלו ובכשיל
של בעל הבית ואמר הברייתא מה שהחרש מוציא במעצד
והנפסק במגרה הרי אלו של בעל הבית ודעת המשנה
במעצד שהוא הקטן והוא שקורין לו בלעז רולדוירא
או אותו שקורין איישא כי שניהם קטנים לפיכך מה
שמוציא במעצד הרי אלו של חרש והכשיל הוא
הקרדום הגדול לפיכך מה שמוציא בו הוא של בעל
הבית · ולא זכר בברייתא כשיל ביקרא לו מעצד ·
ולדעת הברייתא אם כן המעצד הוא הקרדום הגדול
לפיכך מה שמוציא בו הוא של בעל הבית ומה שאמרו
עוד אם היה חרש נותנין לו שני מעצדין הגדול
והקטן כמו שפירשנו ·

עצה עוצה עיניו לחשוב תהפכות · פירושו סותם
כי יותר יחשוב האדם כשעיניו סתומות
מכשעיניו פתוחות שלא יפנה אנה ואנה ואין לבו כי אם
על הדבר ההוא שהוא חושב בו · לעצת העצה יסירנה ·
הוא קצת השדרה · ורז״ל שמו הכלות הזאת משרש יעץ
שאמרו

שאמרו מקום שהכליות יועצות ולמעלה מן הכליות היה מסירה ·

עצל לך אל נמלה עצל · עצלה תפיל תרדמה · בעצלתים ימך המקרה · אמר המלה בלשון שנים לפי שענינה עצלות הידים · ולחם עצלות לא תאכל · והנפעל ממנו אל תעצלו · ענין הכל התרשלות בדבר הצורך והמנע מעשותו מפני לאורת נפש העצל מהתעורר אל הדברים שצריך אליהם ·

עצם ועצם כחו ולא בכחו · כי עצמת ממנו · ואורבי חיים עצמו · עצמו לי אלמנותיו מחול ימים · רב ועצום · ועצמים חטאתיכם · והשם כחי ועצם ידי · לא נכחד עצמי ממך · ומא וזה יסות בעצם תמו · בשש נקודות · ר״ל בתוקף שלמותו · ומא ולאין אונים עצמה ירבה · וכן כרש עצמת · חסף והמסורת עליו ב׳ ירבה ודין · ופירושו כוש היה לך לעצמה כמו שאמר פוט ולובים היו בעזרתך · ונסמך בעצמת חבריך · ומא ותעצמות לעם · והפעל הכבד ויעצמהו מצריו · ענין הכל החוזק והתוקף והגדולה בענין האיבות והכמות · וכן נאמר לענין חוזק הריב ובין עצומים יפריד · כלומר בין המתחזקים במריבה · הגישו עצמותיכם · תוקף ריבכם וראיותיכם · וכן בדברי רז״ל בזה הלשון שנים שנתעצמו בדין · ונפל בעצומיו חלכאים · בתוקף ריביו ומלחמותיו · ועצומיו תאר לריביכם התקפים ולמלחמות החזקות · עצם מעצמי · בשש נקודות ·

דבקה עצמי לבשרי · פירשנוהו בשרש בשר · יקרבו עצם אל עצמו · והקבוץ בלשון זכרים כעצמים בבטן המלאה · ר״ל העובר אשר בבטן ההרה ·

א״א על הרוב עצם לשון נקבה וכן ועצמותי חרה ונהיה בלשון זכר עצם אל עצמו ומצאנום דותיםו :

והקבוץ בלשון נקבות אספר כל עצמותי · העצמות היבשות · ועצמותיכם כדשא תפרחנה · ועצמותיהם יגרם · ידוע נקרא כן לפי שהעצם חזק ותקיף מהבשר ולפי שהעצם חזק הגוף ומעמידו נקרא הגוף עצם אדמו עצם מפנינים · בשש נקודות · אך עצמי ובשרי אתה · עצמך ובשרך אנחנו · ואף על פי שזכר בשר עם העצם והעצם שזכר אינו מיוחד על העצם לבד כי אם על הגוף והבשר שזכר אחריו הוא כפל דבר כי גם כשר לבדו יאמר על הגוף כמו שנאמר ומבשרך לא תתעלם שהוא הקרוב שהוא כגופו של אדם · ובדברי רז״ל הרבה בזכר העצם במקום הגוף כאמרם הלך הוא בעצמו · ויתכן לחיות כמו אלו אף על פי שהוא מא לא נכחד עצמי ממך · כלומר גופי · וכן כל דבר יקרא עצם בעצם היום הזה · בשש נקודות כגופו של יום · ובעצם השמים לטוהר · כגוף השמים · והפעל הרגוש ממנו וזה האחרון עצמו · פירוש שבר עצמותיו · ותאר ועוצם עיניו מראות ברע · והכבד ויעצם את עיניכם עינים הסתימה · וכן בדברי רז״ל המעצם עיניו של מת קודם יציאת הנשמה הרי זה שופך דמים ·

עצר כי עצר עצר יי · עצרתי מסלות · ועצר את השמים · הן יעצר במים ויבשו · כי אם אשה עצורה לנו · ממנה ממנו כלומר עצורה בעבורנו שלא התחברנו עמנו בתמול שלשום בצאתי · והיו כלי הנערים קדש אם כן מותר לנו לאכלו והוא דרך חולין פירושו והוא הלחם שאין בו מעילה אחר שהוא מוסר מפני · כי אין מעילה בלחם הפנים אחר הקטרת בזיכים ואף כי היום יקדש בכלי אין צורך לומר זה שנוכל לאכלו אלא אפילו זה שהוא על השולחן שהוא קדוש · בכלי שהשולחן מקדשו וכל זמן שהוא על השולחן יש בו מעילה אעפ״כ נוכל לאכלו מאחר שאין לך לחם אחר ואנחנו רעבים שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש אלא ע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים כך נראה זה הפי׳ מדברי רז״ל במנחות וכבר פירשתיו פי׳ אחר בשרש חלל · והשם שאול ועצר רחם · והנפעל ותעצר המגפה נעצרה · בהעצר שמים · ענין המניעה · ובענין קרוב לזה והוא ענין העכוב ולא עצרתי כח · לא עכבתי הכח לעצמי · ולא עצר כח ירבעם · ולא עצרו ללכת אל תרשיש · פירוש לא עצרו כח ללכת אל תרשיש · שרים עצרו במלין · נעצרה נא אותך · ולא יעצרכה הגשם · עצר בעצמותי · בהיותו עצור בחצר המטרה · אל תעצר לי לרכוב · אל תעכב לי מבהמה לרכוב · ועצור ועזוב בישראל · ואפס עצור ועזוב · כתב א״א ז״ל עצור העושר שהוא עצור בבתים ועזוב המקנה שהוא עזוב בשדות · והנפעל נעצר לפני יי · כלומר מעכב שם להתפלל · והשם מעצר וממשפט לקח · מקום שהיה עצור שם ורמז בו על הגלות · ומשקל אחר כי אין ליי מעצר · ומשקל אחר איש אשר אין מעצר לרוחו · ענין כלם העכוב והמניעה · ומזה נקרא המלכות והממשלה עצר יורש עצר · בשש נקודות · זה יעצר בעמי · אל יעצר עמך אנוש · לפי שהמלך או המושל עוצר העם מלצאת ומלעשות דבר בלי רשות כענין שנאמר ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו · ומזה נקרא קבוץ האנשים ואסיפתם במקום אחד עצרה · קדשו צום קראו עצרה · עצרת בוגדים · לפי שנעצרים ומתעכבים במקום אסיפתם · ואא״ז פירוש עצרת בוגדים מלכות בוגדים מן יורש עצר · ונקרא חג עצרת לפי שנעצרים ונמנעים העם בו מעשות מלאכה ושמיני של סוכות הוא הנקרא עצרת מיוחד לפי שלא היה בו דבר לכנות אותו כמו חג המצות וחג השבועות וחג הסוכות או לפי שהיו נעצרים בו עולי הרגל אחר השלימם חג הסוכות לעשות אותו היום קדש ·

עקב עקב חלב מכל · שם תאר · כי כל אח עקב יעקב · התי״ו בשוא לבד וכל שוכם בו נש בשוא ופתח · ויעקבני זה פעמים · ותתאר לנקבה עקבה מדם · יאמר מן עקוב עקבה כמו מן אדום אדומה · והשם והוא עשה בעקבה ענין הכל התרמית והערמה · וכן פירשו רז״ל עקבה מדם שהיו עוקבין להרוג נפשות כלומר מערימין ובמקום אחר פירשו עקבה מלוכלכת שאמרו בתלמוד ירושלמי אם יש בו עקבת יין אסור · ואמרו מהו עקבת יין דהוא דמלכלך כותית׳ג עקבות מדם · והיה העקוב למישור · הדרך המעקל וקשה לעלות בו · יאחז בעקב פח · ואתה תשופנו עקב וידו אוחזת בעקב עשו · הוא אחורי הרגל · הגדיל עלי עקב · פירוש הגדיל עלי עקבו כאילו אני תחת רגלו · והקבוץ בלשון זכרים צאי לך בעקבי הצאן · כלומר הליכות · ובלשון נקבות עקבות משיחך · ועקבותיך לא נודעו · ר״ל מקום הליכותיך וכנש כף עקבותיך ועקבותיך לתפארת · והפעל מזה בבטן עקב · כלומר אחז בעקבו · ומזה נטיתי לבי לעשות חקיך לעולם עקב · בחמש נקודות כלומר עד סוף העולם · וכן והיתה

עקב

(תלים קיט) עֵקֶב · עד סוף העולם ר״ל כל ימי חיותי · והוא יָגֻד
(בראשית מט) עָקֵב · כלומר לסוף ואמרו לסוף עקב לפי שהעקב
(איוב לז) סוף הגוף · ומזרת עוד הפעל הכבד וְלֹא יְעַקְּבֵם כִּי
יִשָּׁמַע קוֹלוֹ · לא יאחרם לסוף אך יבא הכף הברק
הרעם · וכן אמר על
השכר עקב לפי שהשכר
(עמוס ו) סוף המעשה וְהָיָה עֵקֶב
תִּשְׁמְעוּן · בשכר שתשמעו ·

אא״א ויש אומרים כי יעקבם כמו יעכבם בחילוף קוף בכף וכן בדברי רז״ל קפל כמו כפל :

(תלים ע) יָשׁוּבוּ עַל עֵקֶב בָּשְׁתָּם · בשכר בשתם ישובו אחור בְּשָׁמְרָם
(תלים יט · בראשית כו) עֵקֶב רָב · שכר רב · וכן עֵקֶב אֲשֶׁר שָׁמַע אַבְרָהָם ·
(במדבר יד) עֵקֶב הָיְתָה רוּחַ אַחֶרֶת עִמּוֹ · וכן קראו לשכר אחרית כי
אם יש אַחֲרִית ותקותך לא תכרת · וכן פירש אא״ל
(תלים מט) לָמָּה אִירָא בִּימֵי רָע עֲוֹן עֲקֵבַי יְסֻבֵּנִי · למה אירא בימי
רע כלומר בימי הפורענות עון עקבי יסבני ר״ל שכר הרע
שיהיה לי לאחריתי עתה יסובבני אם כן למה אירא כי
עתה אני מקבל שכר מעשי ועון שאמר הוא שכר העון
(יהושע ח) כמו כי לא שלם עון האמרי · וְאֶת עֲקֵבוֹ מַיִם לָעִיר
פירשו בו סופו · ואא״ל פירשו מענין ויעקבני שאמר בו
התרגום ואכמני שהוא מענין מארב ר״ל מארבו היה מים
לעיר וכן אמר התרגום בזה וית כמניה מערב לקרתא ·

עקד

(בראשית כב) וַיַּעֲקֹד אֶת יִצְחָק בְּנוֹ · ויקשור · וַיִּתֵּן פְּנֵי
(בראשית ל · בראשית לא) הַצֹּאן אֶל עָקֹד · עֲקֻדִּים נְקֻדִּים · פירוש
שהבהמיהם שלהן במקום שקושרין אותו היד והרגל
שמפפין היד על הרגל וקושרין ובאותו מקום היו
(מלכים ב׳ י) בהמיהם לבן קראן עקודים · בֵּית עֵקֶד הָרֹעִים · בחמש
נקודות ת״י בית כנישת רעיא · ואא״ל פירש בית שהיו
הרועים נוהים שם את צאנם ובשעת הגזיזה קושרין
אותם ברגליהם מקום העקידה ·

עקה

(דברים כב) וְעָשִׂיתָ מַעֲקֶה לְגַגֶּךָ · הוא בנין שעושין לגג
סביבותיו בבנין גבוה עשר טפחים או יותר כדי
שלא יפול הנופל ממנו ·

עקל

(חבקוק א) עַל כֵּן יֵצֵא מִשְׁפָּט מְעֻקָּל · פירוש מעוות · נָחָשׁ
(ישעיה כז) עֲקַלָּתוֹן · הוא לויתן ההולך בים ודרך עקלתון
שמעקל עצמו שאינו יכול לפשוט עצמו במקומות מהים
מרוב גדלו וארכו · וכן קראו נחש בריח שמבריח
מקומות מהים מן הקצה אל הקצה והוא משל על מלכי
האומות וכבר כתבנו בו פי׳ אחר בשרש נחש · ובהכפל
(שופטים ה · תלים קכה) הענין והמ״ם אֳרָחוֹת עֲקַלְקַלּוֹת · וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם ·
כלם ענין עוות ·

עקר

(קהלת ג · צפניה ב) לַעֲקוֹר נָטוּעַ · והנפעל וְעֶקְרוֹן תֵּעָקֵר · כל
דבר הנהרס או הנתלש מעקרו יפול בו לשון
עקירה כלומר הסרת העקר כי השרש הוא עקר בארמית
(דניאל ד) בְּרַם עִקַּר שָׁרְשׁוֹהִי · וכן רז״ל הרגילו לקרוא ליסודי
הדברים עקר · והפעל הכבד בכריתת עקבי הבהמות
(יהושע יא · שמואל ב ח) אֶת סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר · אֶת סוּסֵיהֶם עִקֵּר · וַיְעַקֵּר דָּוִד אֶת כָּל
(בראשית מט) הָרֶכֶב · עִקְּרוּ שׁוֹר · כי רגלי הבהמה הם יסוד ועקר
לבהמה מה שאין כן באדם לפיכך מה כריתת עקבי
הבהמות בלשון עקירה כמו תלישת הנטוע משרשו
(ויקרא כה) או לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר · בחמש נקודות ארז״ל זה הנמכר
לעו״ג עצמו לעבודה זרה לה שמש וקראו עקר לפי שנעקר
מכל עסקיו לשמש לע״ז לחטוב עציהם ולשאוב מים
(דברים ז · תלים קיג) עָקָר וַעֲקָרָה · מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת · האשה שאינה
יולדת נקראת עקרה וכן האיש שאינו מוליד נקרא עקר
האפשר שנקראת כן שנעקר בה דבר שאינה יכולה לקבל
הזרע וכן האיש שאינו מוציא מזרע גם שמא ·

עקש

(איוב ט · משלי כח) תָּם אָנִי וַיַּעְקְשֵׁנִי · והנפעל נֶעְקַשׁ דְּרָכַיִם
(ישעיה נט) יִפּוֹל בְּאֶחָת · והכבד נְתִיבוֹתֵיהֶם עִקְּשׁוּ
(מיכה ג · משלי י) לָהֶם · וְאֵת כָּל הַיְשָׁרָה יְעַקֵּשׁוּ · וּמְעַקֵּשׁ דְּרָכָיו יִוָּדֵעַ ·
(דברים לב · משלי ב) והתאר דּוֹר עִקֵּשׁ · אֲשֶׁר אָרְחֹתֵיהֶם עִקְּשִׁים · תּוֹעֲבַת
(משלי יא · משלי ד) יי עִקְּשֵׁי לֵב · והשם הָסֵר מִמְּךָ עִקְּשׁוּת פֶּה · כלם
(ישעיה מב) דגושות הקוף · ומשקל אחר וּמַעֲקַשִּׁים לְמִישׁוֹר · הכל
ענין עוות ·

ערר

(בראשית טו) וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי · יחיד בלא בנים · וכן
(ירמיה כב · ויקרא כ) כִּתְבוּ אֶת הָאִישׁ הַזֶּה עֲרִירִי · עֲרִירִים יִהְיוּ ·
אמרו רז״ל אף על פי שיש
לו בנים קוברן ויחיו בלא
(ויקרא כ) בנים · עֲרִירִים יָמֻתוּ ·
שלא יחיו להם בנים ·

אא״א ודונש ורש״י ז״ל פירשו עירירי מלשון ער ועונה פי׳ כן וכן תרגם אונקלוס עריריי בלא ולד :

ערב

(משלי יד · תלים קו) וּבְשִׂמְחָתוֹ לֹא יִתְעָרַב זָר · וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם ·
(משלי כ · שמות יב) וּלְפֹתֶה שְׂפָתָיו לֹא תִתְעָרָב · והשם וְגַם עֵרֶב
(נחמיה יג) רַב עָלָה אִתָּם · וַיַּבְדִּילוּ כָל עֵרֶב · בחמש נקודות · ענין
ערבוב והתחברות הדברים · ומזה נקרא העת אחר
ביאת השמש ערב בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל · בשש נקודות
מפני שהוא עת החשך ויתערבו הדברים שלא יכיר אדם
ולא יפריד בין דבר לדבר · ולפי שהערב יחלק הלילה מן
(בראשית א) היום נקראת הלילה ערב וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר · מָתַי אָקוּם
(איוב ז · שמות יב) וּמִדַּד עָרֶב · בֵּין הָעַרְבָּיִם · הוא מעת נטות השמש
למערב והוא משש שעות ולמעלה עד הלילה · ואמר
ערבים שהם שנים כי מעת שתתחיל השמש לנטות הוא
הערב האחד ואחר ביאת השמש הוא הערב השני ובין
הזמן הזה הוא מה שאומ׳ עליו בין הערבים · ופאת ביאת
(ירמיה לט) השמש נקרא מערב וְיִירְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת שֵׁם יי · ובהא
(דה״א כו · דה״ב לב) הנוספת מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מַעֲרָבָה · וַיַּשְּׁרֵם לְמַטָּה מַּעְרָבָה ·
(ישעיה מה) כי הם מלעיל · ובהא הנקבה לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ
(דה״ב לג) וּמִמַּעֲרָבָה · מַעְרָבָה לְגִיחוֹן · הם מלרע · והפעל ממנו
(שופטים יט · ישעיה כד) הִנֵּה נָא רָפָה הַיּוֹם לַעֲרֹב · עָרְבָה כָּל שִׂמְחָה · כלומר
(ויקרא יג) חשכה · אֶת הַשְּׁתִי אוֹ אֶת הָעֵרֶב · בחמש נקודות הוא
חוט הארוגה שקורין לו בלעז טרמ״א ונקרא כן שמתערב
עם השתי כי חוט השתי הוא רך וחוט הערב הוא עבה
(דברים יד) ממנו ומתערב עם השתי · וְאֵת כָּל עֹרֵב לְמִינוֹ · וְאֶת
(מלכים א יז · מלכים א יז) הָעֹרְבִים צִוִּיתִי לְכַלְכֶּלְךָ שָׁם · וְהָעֹרְבִים מְבִיאִים לוֹ
(משלי ל) לֶחֶם וּבָשָׂר · יִקְּרוּהָ עֹרְבֵי נַחַל · ידוע · וּמָלְאוּ בָּתֵּי
(שמות ח · שמות ח) מִצְרַיִם אֶת הֶעָרֹב · וַיָּבֹא עָרֹב כָּבֵד · הם אספסופי
(מלאכי ג) החיות ממינים הרבה · והוא וְעָרְבָה לַיי מִנְחַת יְהוּדָה ·
(משלי ג) כלומר תיטב ותהנה לו ותכשר לפניו · וכן וְעָרְבָה שְׁנָתֶךָ ·
(ירמיה לא · תלים קד · יחזקאל טז) וּשְׁנָתִי עָרְבָה לִּי · יֶעֱרַב עָלָיו שִׂיחִי · אֲשֶׁר עָרְבָה עֲלֵיהֶם ·
(משלי כ · שיר ב) עָרֵב לָאִישׁ לֶחֶם שָׁקֶר · כִּי קוֹלֵךְ עָרֵב · וְזִבְחֵיהֶם לֹא
(ירמיה ו · תלים קיט) עָרְבוּ לוֹ · והשכבר מזה עֲרֹב עַבְדְּךָ לְטוֹב · כלומר
(ישעיה לח) היטב והכשר עבדך לטוב · וכן עָשְׁקָה לִּי עָרְבֵנִי · ויתכן
(ירמיה ל) להיות מזה מִי הוּא זֶה עָרַב אֶת לִבּוֹ לָגֶשֶׁת אֵלַי · כלומר
מי הוא זה אשר היטיב את לבו והכשירו לגשת אלי ·
(תלים סח) ומזה נקראו השמים ערבות לָרֹכֵב בָּעֲרָבוֹת · לפי שהם
(מלכים ב׳ יד) טובים ונכברים · וכן מפרשים מזה וְאֵת בְּנֵי הַתַּעֲרֻבוֹת ·
ר״ל בני האצילים והחשובים · וכן אמר התרגום ית בני
רברביא · וכתב רבי יונה כי אפשר להיות מן הענין הזה
ואת העורבים צויתי לכלכלך שם · ואומרו צויתי ר״ל
שהעירותי את רוחם לכלכלתו · והנכון שהם עורבים ממש
שהם העופות הטמאות השחורות כמו שכתבנו · והוא
(בראשית מד · משלי ו) כִּי עַבְדְּךָ עָרַב אֶת הַנַּעַר · אִם עָרַבְתָּ לְרֵעֶךָ · אָנֹכִי
(בראשית מג · משלי כב · איוב יז) אֶעֶרְבֶנּוּ · בְּתֹקְעִים כָּף בָּעֹרְבִים מַשָּׁאוֹת · שִׂימָה נָּא עָרְבֵנִי עִמָּךְ ·
והתחפעל

והתהפעל התערב נא את אדני המלך אשור · והשם ערב ערבה לפני רעהו · פירמנצה בלעז · והמשכון אם תתן ערבון עד שלחך · ומזה הענין לפי דעתי ואת ערבתם תקח · כלומר משכונם כי דרך אנשי הצבא לשים משכונות על הוצאתם לפי שאין המעות מצויין עמהן ואמר לו שיקח ויוציא משכונם מאשר משכנו אצלו · וכן בני התערובות · בני השרים שהיו נותנין אותם בבית המלך ערבים שלא ימרדו בו אישי"יש בלעז · והפעל ממנו שדותינו וכרמינו ובתינו אנחנו עורבים · כלומר ממשכנים · ומזה קראו למסחר מערב וערב ואת כל הערב אשר בתוכה · בחמש נקודות · מערבך וכל קהלך בתוכך · ר"ל אנשי מערבך · מחזיקי בדקך ועורבי מערבך · וכתב אא"ז ול מזה ואת העורבים צויתי לכלכלך שם · והעורבים מביאים לו לחם ובשר · ונקרא המסחר כן לפי שדרך הסוחרים לערב זה לזה בסחורתם · אשר שמתי ערבה ביתו · מדבר · וכן במדבר בערבה · ציה וערבה · ערבה לו לחם לנערים · היה השרון כערבה · בערבות מואב · זאב ערבות ישדדם · וחדו מזאבי ערב · שופטיה זאבי ערב · כולם הדומים לחם ענין מדבר ואפשר לפרש זאבי ערב · זאב ערבות · מן ערב שהוא הלילה לפי שהזאבים באים לעיר בלילה לטרוף וכתי' מרבי רמשא · ערב וכל נשיאי קדר · ואת כל מלכי ערב משא בערב · וכן כל מלכי הערב השוכנים במדבר · והוא בשש נקודות והם הערביים השוכנים במדב' · אבל ואת כל הערב · הוא עם המקובץ מעמים רבים כמו וגם ערב רב · ות' ערבובין לשון ערבוב והוא בחמש נקודות · והמסורת אומא ורמשא בשלש נקודו ערוב ומסורת בשתי נקודות · בערבים על יבלי מים · ערבי נחל יודעי ·

לא' ורש"י פירש על וערבה הוא לשון מדבר כמו בארץ ערבה ושוחה לא שהערב כבר היה בה ישוב ומרבה וכיקוס אשר משרש לשון תשור עיין ירמיה לא׃

לא' כשעורה לשוכות רסיע ספרס היה וכבר סבותי סיר סוף ספר ספור אשר סבותי עתה יקרוג מעשרה כתוס וסוף כל בית ערבים סבין לא מן לא מן מלשון כל שרב לפיכו לא יכולתי לסככים עתה מפני משקל השיר ויכון תרגם ולת השרבים ורברבי פירוש סוסרים וחלים׃

ערג · כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך · תזעק ותהמה ולשון ערגה לאיל כמו לשון געירה לשור ולשון שאגה והמה תעירה לאריה · ובדברי רז"ל לשון נעירה לחמור כמו שאמרו משמרה ראשונה חמור נוער ואמר תערוג לשון נקבה כי אפשר כי הנקבה היא עורגת יותר לצמא מהזכר ואמר איל ואם היא נקבה כמו שאמר גמל על הנקבות גמלים מניקות · או יהיה פירוש כאיל כמו איל · בערוגת הבשם · והקבוץ מערגות מטעה · לערגות הבשם · בשורשין והן עושין אותו תלמים תלמים שורות שורות והשורה נקראת ערוגה והלשון ידוע בדברי רז"ל באמרם ערוגה שהיא ששה על ששה וזולת זה הרבה ·

ערד · ומוסרות ערוד מי פתח · תרגום פרא למוד מדבר כערדא דמדורי' במדברא והוא חמור הבר · ואר"ל בדי שכיר בין חמור לערוד ·

ערה · תחת אשר הערה למות נפשו · הפעל כבד אחר אל תער נפשי · ותער כדה · ויערו את

הארץ · ענין שפיכה וריקות · ואפשר להיות מזה הענין תשכרי ותתערי · כי כן דרך השכור להקיא אחר שנשתכר הרבה · והוא את מקורה הערה · וכבד אחר פתחן יערה · ערו ערו עד היסוד בה · והתהפעל תשכרי ותתערי · על דרך וישכר ויתגל בתוך אהלה · והשם ואת ערום ועריה · פירוש כערום וכעריה · וכן והניחוך ערום ועריה · או יהיה תאר וכשידבר על כנסת ישראל ידבר פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה כמו שכתבנו בחלק הדקדוק והוא הנכון · עריה בשת · עריה תעור קשתך · אבל תעור מנחי העין · ערות אביך וערות אמך לא תגלה · כי ערות הארץ באתם לראות · ומא כמער איש ולויות סביב · והראיתי גוים מערך · ענין כל אלו ענין גלוי · ורבי יונה פירש כמער איש מצד כלומר שהצורה היו מקיפות כל צד מצדי כל קרש וקרש והוא כמו שאמר מעבר איש לויות · וכן פירש ממערה גבע · מצד הגבעה · ות' ממישר גבעתא · ותרגם מעבר איש לויות מכבש עובר דבוק וכן תרגם כמער איש ולויות סביב כבש חד ומרבק סחור סחור · ויתכן להיות מזה הענין עד יערה עלינו רוח ממרום · כלומר עד יגלה או הוא מהענין הראשון ובא על דרך אשפוך את רוחי · והוא וקיר ערה מגן · והוא ענין דבוק כלומר שדבק המגינים אל החומה להלחם אל העיר וכן ת' והל' שורא דבקו תריסין · ודומה לו בדברי רז"ל מעורה בטרפשין כלומר דבוקה · אם היו מעורות בגידין אסורות · והוסת שפיר רז"ל מן הענין הזה כמער איש · שאמרו מאי כמער איש ולויות סביב אמר רבה בר שילא כאיש המעורה בלוית שלו כלומר כאיש הדבק באשתו פה כנגד פה · והכנים רבי יהודה בענין וקיר ערה מגן · עד יערה עלינו · והוא ערות על יאור · והוא תאר לירקות ולדשאים הלחים ובא כפלם בלות ומשולאות · וכן ממערה גבע · ר"ל מקום כמוך לגבעה שיהיה שם מקום דשאים ועשבים וכנהו כן ללחות הדשאים שבו · והתהפעל מזה הענין ומתערה כאזרח רענן · כלומר מתלחלח ·

ערך · ותערך עליה העולה · ויערוך עליו ערך לחם · יערך את הנרות · בעות אלהות יערכוני · בפתח העין ר"ל יערכו לפני · ויגידה ויערכה לי · בשוא העין · ולא ערך אלי מלין · בקר אערך לך · פירוש אערוך לך תפלתי · ערוך כאיש למלחמה · ערוך מלחמה · סמוך והעין בשוא וסגול · ערוכה בכל ושמורה ערכת לפני שלחן · פירוש ערוך מלחמה או ערוך שלחן · לפני תת יצבח · פירוש ערוך מלחמה או ערוך שפנותיך · והשם נרות המערכה · ענין כלם והדומי' לחם ענין סדר · ושם מקום המלחמה מן המערכה נסתי היום · והקבוץ מערכות · ובסמוך מערכות פלשתים · מערכות ישראל · מערכות אלהים חיים · כלם בפתח העין כלומר מקום שעורכי' המלחמה אלו נגד אלו · ערך לחם · וערך בגדים · בחמש נקודות · כלומר סדר בגדיו ממה שצריך אליו · ואמר בו התרגום זוג לבושין · לאדם מערכי לב · בפתח העין מה שיחשוב ויסדר בלבו להוציא בלשונו ופעמי' לא יזמין לו לדבר מה שחשב כי מיי הוא מענה לשון על דרך אם אצדק פי ירשיעני · והוא קרוב לזה לא יערכנה זהב וזכוכית · כי מי בשחק יערך ליי · ואתה אנוש כערכי · לא ידע אנוש ערכה · ואמר כי ומה דמות תערכו לו · מהפעל הכבד ומשפטו תעריכוהו כמו וידבקו גם המה ששפטו ודבקו לפי שהוא יוצא לשלישי

לשלישי כי חומות ערך והארם מעריך · וכן והעריך אותו הכהן · יעריכנו הכהן · כערכך הכהן · והיה ערכך החמר הכף לנפתחהכהן ואיננה נוספת כאשר חשבו רבים רוצה לומר כערך שתשים עליו כן יהיה ואעפ שנכנסת עליו הא הידיעת במלרת הערכך שלא כמנהג הנה כמוהו בתוך האחלי · וענין אלו חשוני ותשומא ·

א״א ולפי זה יסים ה״א פל סכמן לקריאם ולא לידיעה ·

ערל וערלתם ערלתו את פריו · והשם לאיש אשר לו ערלה · ומא אל גבעת הערלות · והתאר וערל זכר אשר לא ימול · ומא ערל לב וערל בשר · בשש נקודות כי הסמוך מן וערל זכר ערל שפתים · כל דבר היותר והכבד שראוי להשליכו ולהסירו יקרא ערלה · וכן ערל שפתים · כי העלג יכבדו עליו דבריו ויוציא בשפתיו דברים יתרים עד שיגיע אל הדבור שרוצה לדבר והוא שקורין לו בלעז אופגי · וכן ערלה אזנם · לשון נקבה כלומר כבדה ויותרת בשר כאילו איננה ברויה לשמוע · וכן ערל לב · ערלי לב · כאילו לבם כבד ויתר בשר ושומן המכסהו שלא יוכל להבין על דרך השמן לב העם הזה ואזניו הכבד · ירדה והשכבת את ערלים · אשר ירדו ערלים אל ארץ תחתיות וכן כלם אשר הם ביחזקאל בפרשת נהה על המון מצרים ר״ל בהם כבדי העונות ויתרי החטאים · או פירושם ערלי לבבות · וכן אמר התרגום בהם חייביא · שתה גם אתה והערל · התגלה שתגלה ערותך על דרך וישכר ויתגל · או הוא הפוך והענין בו והרעל מענין כוס התרעלה ·

ערם ערום יערם הוא · ופתי יערים · ושומר תוכחת יערים · על עמך יערימו סוד · והתאר והנחש היה ערום · מפר מחשבות ערומים · והשם ויעשו גם המה בערמה · לוכד חכמים בערמם · הנבון בו בערמתם · וכן כתבוהו קצבים שהנכון כתבותם ענין התחבולה והערמה · ומא וערום בסת נגר · ואת ערום ועריה · הם הוא תאר כי בשידבר על כנסת ישראל ידבר בלשון זכר ונקבה · ונכתב ביוד המשך אחר והעין ויערום יכסה בגד · כי ערום אנכי · בזיותיך ערום ועריה · כי עירמם הם · ומא ערום ויחף · והקבוץ ויהיו שניהם ערומים · ובגדי ערומים תפשיט · בדגש ונכתבו בוו עם הדגש והרומים להם כתב בחלק הדקדוק · והמסו הכימיירפין ערשילאי דגשין ומא והתאר מערמיהם הלבישו · או הוא שם · והשם עור ובערום ובחסר כל · ויתכן גם כן ערום ועריה · ופירושו בערום ובעריה ועניינם ידוע · ומא בקצה הערמת · ערמת חטים · והקבוץ בלשון נקבות היתנו ערמות ערמות · ובלשון זכרים סלוח כמו ערמים · והנפעל ממנו נערמו מים · כלומר שעמדו ערמות ערמות כמו שאמר נצבו כמו נד · ובדרך השאלה היחיו את האבנים מערמות העפר והמה שרופות · לה ולוז וערמון · והערמונים לא היו כפארותיו · הם הנקראים בלשון רבותינו הדולי · וכן

א״א כל ערום לשון יסיד שהוא כמורק הוא לשון ערמה כמו והכמם היה ערום והזכורת עליו לית דסותים וכל מתלי דסותי אבל ערום שהוא כמו לם הוא לשו ערטילאי וכן כשהענין בגידי כמו ערום לכבי ואסכא וכן כתבו מסורת סימן כן ערומי שהוא לשון ערמה וכן ערומים שהוא לשון ערטילאי · חכימין רפין ערטלאי דסיקין פי׳ לעשין וסימן אסר דבכי מכמים נכנסת כשמעים ולוק :

אמר התרגום ודלוב · ואומרים כי הוא האילן הנקרא בלעז קשטנייר ·

ערס מראשית עריסותיכם · וראשית עריסותיכם · פירושו בצק והוא ידוע ·

ערף יערף כמטר לקחי · כי עם קשה ערף הוא · ערף ולא פנים · פנו אלי ערף ולא פנים · ואת ערפך הקשה · ממול ערפו · העורף הוא אחורי הפנים · וכן אר״ל עורף דלאחרי פנים · ומול עורף הוא מה שאחורי הגרון · והפעל ממנו וערפתו · כלומר שתכרות ערפו · ופירשו רז״ל שמכה אותו בקופיץ ממול ערפו · וכן וערפו שם את העגלה · שהיו מכין אותה בקופיץ ממול ערפה · זובח השה עורף כלב · כלומר מי שהוא זובח השה לפני אחשוב אותו כאילו הוא עורף כלב לפני כי אמאס בזבחיו · יערוף מזבחותם · יהרוס · וכן צר ואור חשך בעריפיה · לדעת רבים כלומר בהריסותיה ובחרבותיה · ולפי דעתי כי בעריפיה כמו בשמיה ר״ל כי השמש והסהר חשכו לה בשמיה מרוב הצרה ובנת השמים עריפים על שם שיערפו טל כמו שאמר עליהם אף שמיו יערפו טל · ופירוש יערפו יזלו : וכן יערוף כמטר לקחי · יזל ·

א״א ויש מפרש׳ וערפתו לשון הכאה כלומר פיצעתם ופירשו לקבירו שהוא מסר ואינו כוכה לאחר פיסקתו כי כבהמתם היה מעולה וכן תרגום הלא כיתו מולינהו כיס מפסקה׳ מתרגם מתרפא וכן כדאמרי כמית׳ פל שמוא אמר מערפה פירוש עפיצו ולוסמו כמו שפירשו בספר המנכי :

ערץ לא תערץ מפניהם · לא תערצון ולא תיראון · פעל בודד · והפעל העומד בקומו לערוץ הארץ · העלה נדף תערץ · כי אערץ המון רבה · אולי תערוצי · ענינם והדומה להם השבר והחתת · ופירוש אולי תערוצי תשברי אויביך · והשם בערוץ נחלים לשכון · כשקל גבול זבול ר״ל בבקעי הנחלים · ומא מסעף פארה במערצה · בתוקף גדול וכשבר · והנפעל אל נערץ בסוד קדושים רבה · ונקרא השם נערץ לפי שיערצו ויחתו בני אדם ממנו כמו שנקרא נורא לפי שיראו ממנו וכן הגבור החזק נקרא עריץ לפי שיערצו ויראו ממנו · כגבור עריץ · עריצי גוים · ואת אלהי ישראל יעריצו · שיתנו לו התעריצות והכח שיאמרו עליו שהוא נערץ · וכן יתכן אולי תערוצי · תתחזקי שיערצו אויביך ממך · הוא מוראכם והוא מעריצכם · שם כפלס יתן אוכל למכביר כלומר הוא מעריצכם שתערצו ממנו כמו הוא מוראכם שתיראו ממנו ·

א״א כל לשון עריץ שהוא שם תואר אינו אלא לרע ולא לטוב ודוק ·

ערק הערקים ציה · הנסים תרגום וינס וערק · וערקי לא ישכבון · גידי ברזל עשות תרגומו ערקין דברזל · כלומר גידי ברזל כמו שנאמר במקום אחר וגיד ברזל ערפך · ובערבי יקראו הגידין אל ערוק ·

א״א תמהתי על תרגום של ורדפו מכם עשרה שתרגם וירדפון ותרגם של רבבה ירדפון יערקון ·

ערש הנה ערשו ערש ברזל · על ערש דוי · בשש נקודות · אף ערשנו רעננה · והקבוץ בלשון נקבות וסרוחים על ערשותם · תרגום מטה ערסא ·

עשש עש יאכלם · כי כבגד יאכלם עש · פירוש כמו שאוכל העש הבגד כן יאכלם העש כלומר

כלומר דבר קל יאכלם · וכן אמר כבגד יבלו עש יאכלם · ועש הוא התולעת האוכל הבגדים · והפעל ממנו עששה בכעס עיני נפשי ובטני · ועצמי עששו ·

עשב עשב מזריע זרע · ונתתי עשב בשדך · בחמש נקודות · וכל עשבם אוביש · ידוע · והקבוץ בלשון נקבות עשבות הרים · והגשות השין לתפארת · ופירוש הפסוק כן אמר ידוע תדע פני צאנך שית לבך לעדרים כלומר שתבין לעדריך מאכל בבירת כי לא לעולם חוסן כלומר ולא ימצא בכל עת מרעה בשדות כי יש עת שיבש העשב והו גלה חציר ונראה דשא אף על פי שנראה הדשא פעמים נאספו ויכלו עשבות הרים ·

עשה עשה יי אשר זמם · שמתי ארץ מתחת עשה · על דרך העשה עליה קו תהו ואבני בהו · על כל הגוים אשר עשה · אנכי עשיתי ארץ · הוא עשך ויכוננך · העשיה בהר סיני · אשר ברא אלהים לעשות · פירוש לעשות מהיום ההוא ואילך כלומר כי הוא ברא כל מין ומין מהנבראים בששת ימי בראשית להיות עושים ומחדשים כל אחד במינו עוד כל ימי העולם והנפעל בכל אשר נעשה תחת השמש · ישועות בל נעשה ארץ · ואשר היה נעשה ליום אחד · עד חצי המלכות ותעש · ולא נמלטו מענין זה ורמתי לעשות אותו · שם פירוש לתקן אותו · וכן לעשות את יום השבת · לתקנו ולשמרו · וכן ולא עשה רגליו · ועשתה את צפרניה · וכלם שפירושם תיקון כי גם הם כלולים בענין הראשון · וכן יש לפרש מזה כי אינם יודעים לעשות רע · פירוש כי אינם יודעים לתקן הרע שעשו בזבח שהם נותנים כי אינם חוזרים בתשובה מה יועיל הקרבן · ויש כי מלת רק נסתרת עמו · ופירושו כי הם אינם יודעים לעשות רק רע · וכן בחסרון מלת רק לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו · פירוש רק איש כל הישר בעיניו יעשה להקריב קרבנותיו בבמתו ולא יצטרך להביאם בבמה גדולה כמו שעתה אנחנו עושים שאין לנו רשות לשחוט ולהקריב אלא באהל מועד על המזבח · וזהו שאמר כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אל המנוחה זו שילה ואל הנחלה זו ירושלם כלומר קודם שתבואו אל המנוחה ואל הנחלה הותרו הבמות לכם משתעברו את הירדן · וכן מזה ותחת מעשה מקשה · כי מעשה אינו סמוך למקשה כי הוא בשקול ר״ל מעשה ומקשה כמו שמש ירח · ופירושו תחת התיקון והתקשוי כלומר תחת תיקון השער והקשוריו תהיה קרחה · וכן אשר פירושם אסיפה וקנין כמו ותעש הארץ · ואת הנפש אשר עשו בחרן · עשה לי את החיל הזה · והדומה להם כי הקנין והאסיפה והתיקון הכל הוא מעשה · וכן יי אשר עשה את משה ואת אהרן · כלומר שהגדילם ברוחו והזמינם לשליחותו · ויש דעבר גבורן על ידי משה ואהרן · ויש כתב ר׳ יהודה שלא כתב בכולם אלא ענין אחד כי כולם ע״א אבל כל אחד יתפרש לפי מקומו · אל הלשון הקרוב אליו · והשם כי אין מעשה וחשבון ודעת · והקבוץ את כל המעשים שנעשו · ואיש במעון ומעשהו בכרמל · ר״ל הצאן והבקר שלו כי לפי שהאדם דרך מתעסק בקנין הצאן בל מעשהו ומלאכתו עליהם אומר עליהם מעשה · וכן יען נשחר במעשיך · וכן אומר עליהם מלאכה לרגל המלאכה אשר לפני · אשר נסתרת שם ביום המעשה · ר״ל ביום שעושין בו מעשה כי אותו יום ראש חדש היה והיה מנהגם שלא לעשות מלאכה בר״ח כמו שהוא מנהג הנשים שלנו היום שאינן עושות מלאכה בר״ח וכן אמר התרגום ביומא דחולא · ועשתה את צפרניה · תגדל אותם · כך פירש רבי עקיבא כדי שתתגנה בעיניו ולא יקחנה · וגלחה את ראשה כי שיער האשה יפיה · ורבי אליעזר פי׳ שתסיר אותם · וראיה לדבריו ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו · וענין שני חנני עושה את כל מעניך · בעשות ממצרים דדיך · והפעל הכבד ושם עשו דדי בתוליהן · והמה עשו דדי בתוליה · ושלא נזכר פעלו עשיתי בסתר ענין הכל הסחיטה והכתישה ·

עשן והר סיני עשן כלו · פעל עבר כי הציו קמץ והציו פתח · גע בהרים ויעשנו · והתאר ואת ההר עשן · האודים העשנים · והשם תנור עשן · ואפשר שהוא תאר · כעשן בגלחו · והבערתי בעשן רכבה · כלומר באש גדול שנראה עשנו מרחוק · ובסמוך והנה עלה עשן העיר · וכמו כעשן הכבשן · בשש נקודות ידוע · ולפי שהאף והחרון הוא החמימות וכן כנהו באש כי האש קרוה באפי כנהו גם כן בעשן עד מתי עשנת בתפלת עמך · יעשן אפך בצאן מרעיתך · עלה עשן באפו · יעשן אף יי וקנאתו ·

עשק את מי עשקתי ואת מי רצותי · לא תעשק את רעך ולא תגזול · אינו כפל דבר כי פירוש לא תעשוק את רעך אם בא ממון רעך לידך בפקדון או בהלואה או נתחייבת לו שכרו כשישאלנו ממך לא תכבוש הממון ותאמר לא אחזירנו לך ופירוש ולא תגזול שתוקף ממנו או לוקח ממנו בחוזקה · וכן פירשו ר״ל והביאו ראיה מן ויגזול את החנית מיד המצרי וכן הפרידם הכתוב באמרו או בגזל או עשק את עמיתו · והנה נתבאר ענינם בפסוק עשוקים בני ישראל ובני יהודה יחדו וכל שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם · ומה שאמר והצילו גזול מיד עשוק · לא שהכל אחד אלא שבודאי הגזול עושק כי אחר שיגזול חברו בחוזקה אין צריך לומר שיעשקנו אם יבא ממונו לידו · ומלת עשוק תאר בפלס גדול רחוק · ולפי דעתי כן הוא אדם עשק בדם נפש · תאר והוא כמו עושק ואף על פי שהוא בשרק נמצאו כמוהו תארים בשורק · וכן פירש א״א ז״ל חוץ שהוא תאר כמו שוחט · ופירושו אדם שהוא עושק אחרים בדם נפש כלומר שהוא הורג בני אדם · וא״א ז״ל פירש עשוק שעשקו יצרו הרע והרג את הנפש עד רדתו לגיהנם לא יתמכו בו בני אדם ולא יעזרוהו ואמר ינוס בעבור שהוא נפחד כל ימיו · ופירוש עשקה לי ערבני · לפי דעתי שהוא צווי ואעפ״י שאינו חטוף הנה כמוהו שמרה נפשי כי חסיד אני · ופירושו ויתר והוסיף לי ימי ושני · ובדברי ר״ל עשיק לגביך ושוי לכרסיך · פירוש לכסות את עצמך קנה הכסות ביותר ובתוספת דמים אעפ״י שאינו שוה כל כך אבל לבטנך קנה בשוה וכבר פירשנוהו ענין אחר פעל עובר לנקבה ופירושו עשקה לי מחלתי ערבני אתה וזה שכתבתי הוא הישר והנכון בעיני · ופירוש עליהם יהיו על השנים שקצבת לאדם עליהם יכלו לחיות עם רצונך כמו שאני עושה כי כבר נשלמו ימי הקצובים והוספת לי עליהם חמש עשרה שנה · ולכל בהן חיי רוחי לכל אפר ואומר כי בהן בשני התוספת חיי רוחי · ובדרך השאלה הן עשוק נהר · כלומר שמושכו כלו אל פיו באילו עשקו ·

והפעל

(ישעיה כג) והפעל הכבד המעשקה בתולת בת צידון · והשם כי
(קהלת ז) העושק יהולל חכם · ובתוספת מם עם סימן הנקבה
(משלי כח · ישעיה לג) ורב מעשקות · מואס בבצע מעשקות ·

עשק (בראשית כו) ויקרא שם הבאר עשק · בחמש נקודות ·
והתתפעל ממנו
(בראשית כו) כי התעשקו עמו · ענין מריבה וערעור מדברי רז״ל ויצאו עליה עשקים ·
פירוש מערער לומר שלי היא ·

לא״ה הענין במקום סמך וכבר זכרתי סלופים לו בשרש יסם ולרש :

עשר (יחזקאל כז · איוב טו) אנה עשרתי מצאתי און לי · לא יעשר ולא
יקום חילו · והפעל הכבד ואיננו יוצא אל
(תהלים מט · זכריה יא) תירא כי יעשר איש · ברוך יי ואעשר · בנוח האלף ·
(משלי י · ירמיה ה) ויד חרוצים תעשיר · על כן גדלו ויעשירו · ואשר הם
(בראשית יד · שמואל א יז) פעל יוצא אני העשרתי את אברם · יעשרנו המלך עשר
(תהלים סה) גדול · רבת תעשרנה · משפטם יעשירנו תעשירנה ·
(משלי י · משלי כב) ברכת יי היא תעשיר · והתאר עשיר ורש נפגשו · ואת
(ישעיה נג · קהלת י) עשיר במותיו · ועשירים בשפל ישבו · ופירש רבי
יונה ואת עשיר במותיו כמו רשע · ועשירים בשפל כמו
חכמים ואין נכון להוציאם מענין עושר · ופירוש ואת
עשיר במותיו לפי שאמר ויתן את רשעים קברו כלומר
שמת קודם זמנו שיהרגוהו על לא חמס בכפיו כמו
הרשעים שמתים טרם זמנם · כמו שאמר הנביא אנשי
דמים ומרמה לא יחצו ימיהם או שהורגים אותם על
רשעם · וכן ואת עשיר במותיו כמו העשיר שהורגים
אותו על עשרו · ופי׳ ועשירים בשפל ישבו לפי שאמר
נתן הסכל במרומים רבים ר״ל בעלי השכל והחכמה נתנו
במרומים על חכמתם אבל העשירים שאין עסקם על
החכמה כי אם לקבץ ממון בשפל ישבו ·

עשר (שמואל א ח) מאכם יעשר · ר״ל יקח המעשר · והפעל
(בראשית כח) הכבד עשר אעשרנו לך · ר״ל אתן המעשר
(דברים יד) לך · וכבד אחר לעשר את כל מעשר תבואתך · ר״ל
(נחמיה י) לתת המעשר ומשפט המלה להעשר · וכן בעשר הלוים
(מלאכי ג) בהעשר · והשם הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ·
(ויקרא כז) ואם גאל יגאל איש ממעשרו · והקבוץ בלשון נקבות
(במדבר יח · ויקרא יד) מכל מעשרותיכם · ומ״א ועשרון סלת · ומ״א והעומר
(שמות טז) עשירית האפה · כל זה אחד מעשרה · ושם המספר
(שמואל ב יט) כולו עשר · עשר ידות לי במלך · בשש נקודות ·
(במדבר ז) עשרה הכף · ולפי שהעשרה הוא סוף החשבון וכולל כל
חשבון יבא פעמים לסך חשבון ואינו רוצה בו חשבונו
(איוב יט · ויקרא כו) לבד כמו זה עשר פעמים תכלימוני · ואפו עשר נשים ·
(קהלת ז · שמואל ב יח) מעשרה שליטים · כי עתה כמונו עשרה אלפים · והתאר
(ויקרא כז · יחזקאל כד) המיוחד ממנו העשירי יהיה קדש · בעשירי בחמשה
(יחזקאל כט · מלכים ב כה) לחדש · בשנה העשירית · ושם מספר כולו ועשרים
בקר · ואמר כן לפי שיש בו שתי עשרות וכן כל המספר
(תהלים לג) עד מאה · עלי עשור ועלי נבל · תאר לכלי הנגון שיש
(תהלים קמד) בו עשרה יתרים · בנבל עשור אזמרה לך · חסר ממנו
התוספרת ומשפטו בנבל העשור · וכן שמש ירח עמד
(שמות יב · בראשית כד) זבולה · בעשור לחדש · ימים או עשור · תאר לזמן
ופירוש בעשור לחדש היום העשירי מן החדש כאשר
כמו שכתבנו · ופי׳ או עשור תאר כולל כל מספר ימים או
חדשים או שנים ובזה ר״ל עשרה חדשים · ושם תאר
(ישעיה ו) במ״א לנקבה ועוד בה עשיריה · והוא תאר כולל כל
המספר ר״ל כי עוד יהיו בה עשרה מלכים טרם הגלות כי
בימי עזיהו נאמרה זו הנבואה וממנו עד הגלות עשרה
מלכים ·

עשת (ירמיה ה · יחזקאל כז) שמנו עשתו · צחו וכו · ברזל עשות · רך
וקלל · ועשירית תאר לברזל בפלס רחוק
קרוב והוא הנקרא בלעז אצי״ר או הברזל הנקרא הנ״ורי ·
ות״ת ערקין ופרזל ר״ל שבט ברזל כמו ונ״ד ברזל פרזלא ·
וכן בדברי רז״ל עששית של ברזל היו מחמין מערב יום
(שיר ה) הכפורים · והשם עשת שן · בשש נקודות ר״ל בזכות
(איוב יב) השן · ומ״א לעשתות שאנן · בפלס עברות ופירוש
הפסוק אמר איוב על עצמו שהוא לפיד בוז וטרם זה
היה לעשתות שאנן כלומר לזכות ונקם השאנן והשקט
(יונה א) ועתה נכון למועדי רגל · ומ״א אולי יתעשת האלהים
לנו · יתרצה ויתחשב לנו כי הרצון במחשבה · אבדו
(תהלים קמו) עשתונתיו · בסגול העין פירוש מחשבותיו · והדומה
(דניאל ו) לו בלשון ארמית ומלכא עשית להקמותיה · חשב ורצה
והתרגום כי אחרי מחשבותינו נלך בתר עשתתנא ·
(זכריה א · שמות כו) ומזה הענין לעשתי עשר חדש · עשתי עשרה יריעות ·
והוא אחד עשר ונקרא כן לפי שהוא מחשבת הסופר
והחלת מה שיעלה בלבו לספור אחר עשרה כי עשרה
סוף המספר · ורבי יונה פירשו עד שתי · וכבר שברנו
דבריו בחלק הדקדוק ·

עת (בראשית כט) לא עת האסף המקנה · כבר פי׳ בשרש עות ·

עתד (איוב טו) במלך עתיד לכידור ·
(אסתר ח) מזומן · ולהיות היהודים עתידים · מזומנים ·
(איוב ג) העתידים עורר לויתן · המזומנים לעורר אבלם ·
(דברים לב) וחש עתידות למו · מה
(ישעיה מא) שמזומן להם לבא מן הפורענות · ועתידותיהם שוסיתי ·
מה שמזומן להם מן הסגולה והתמורה · או יהיה פירוש
תחומיהם לפי שאמר ואסיר גבולות עמים כי הגבול
(משלי כד) והזמן קרובים בענין · והפעל הכבד מזה ועתדה בשדה
לך · הוא בפעל ביאור למלאכה שוכר כלומר הכין והזמי׳
(איוב טו) מלאכתך בשדה ואחר תבנה ביתך · והתתפעל התעתדו
(בראשית לא) לגלים · המזומנות לחרבה ולהיותם לגלים · העתדים
העולים על הצאן · ידוע כי הם הזכרים מן העזים הנקראו
גם כן תישים והגדולים יקראו עתודים והתישים והקטני׳
יקראו שעירים · ונקראו האצילים והגדולים בזה הלשון
(ישעיה יד) בדרך ההשאלה כל עתודי ארץ · לפי שהם הולכים
לפני העם ומנהיגים אותם כעתודים לפני הצאן ·

לא״ה וזה לפי שמנה לעשות את יעקב גזר שהרס של עת סוף עת ולומר לכי פותר כמו לומר ששרשו עתת וגם הרבי והמכוונים יכינו ויבינו לעשות על משקל ולמר את כל זה מן ככר :

עתם (ישעיה ט) נעתם ארץ · חשכה הארץ
מלשון ערבי אל עתמורת
חשך ואמר בו התרגום חרוכת ארעא ·

לא״ה לשון סריסה מלשון לא יסכך וכלכיאל לא יתסכך :

עתק (איוב כא) עתקו גם גברו חיל · עבו וחזקו · ואמר על
(דה״א ד) הדברים העבים החזקים והדברים עתיקים ·
(שמואל א ב · תהלים לא) ומ״א יצא עתק מפיכם · הדוברות על צדיק עתק · ומ״א
(משלי ח · ישעיה כג) הון עתק וצדקה · רב וגדול · ומ״א ולמכסה עתיק ·
(איוב יד) פירוש לכסות עב וחשוב · ומ״א וצור יעתק ממקומו ·
(איוב ט) יסור ויעקר · והפעל הכבד המעתיק הרים ולא ידעו ·
(בראשית יב) כלומר עיקרם ממקומם · ויעתק משם ההרה · פירוש
(איוב לב) ויעתק אהלו משם · העתיקו מהם מלים · עקרו הדברים
(משלי כה) מהם שלא היו להם עוד דברים לענות · אשר העתיקו
אנשי חזקיה · כתב הספרים מספר אל ספר יקרא מעתיק
לפי שמעתיק ועוקר הדברים מספר לספר ואף שדברי
הספר הראשון אינם נעתקים ממנו הרי הסופר כאילו הוא
מעתיק

מעתיק אותם · והתאר עתיקי משדים · כלומר שנעקרו משדים שלא יינקו עוד כמו גמולי מחלב · ואא״ול כתבו מהענין הראשון כלומר עתיקים ושמנים משדים מרוב חלב שינקו וראין לחם תבונות · וע״א תתקח בכל צוררי · כלומר נתישנה בעבור כל צוררי המכעיסים אותי ומרוב: בכיתבם על הכעס נתישנה · ודומה לו בלשון ארמית ועתיק יומין יתיב · ותרגום ישן עתיק: ויתכן לפרש מזה · והדברים עתיקים ·

עתר

יעתר אל אלוה וירצהו · והנפעל ונעתר להם וירפאם · בפתח · ויעתר להם כי בטחו בו בחולם · ויעתר לו יי · והכבד והעתרתי אל יי · למתי אעתיר לך · תעתיר אליו וישמעך · והשם וגליתי להם עתרת שלום ואמת · ענינם רצוי ותפלה · ות״א וגלי להון תרע תיובתא ואחרינא דיהבן בארח שלם וקשוטו והעותר או המעתיר הוא מרצה ומתפלל והנעתר הוא שיתפללו אליו הוא המרוצה ומקבל התפלה · ואני הנה על מה שכתבו כנתינת שלום כמוצא · ויתן הב״ורים אחד לחברו תענה והעתר ר״ל תקובל תפלתך וכן אמר הפייט חזכו לשני״ם רבות תענו ותעתרו ואולאות על דרך לשון הפסוק כי הקב״ה הוא הנעתר בשמקבל התפלה · ואפשר שנחנו כן לפי שמצאנו בלשון מענה חענית ומענה ה באחר כי הנה כתוב וי״ענהו עננני יי ענני כי הושיעה הענה הקורא והצועק והאדם הוא הנענה כמו שאם הן אצעק חמס ולא אענה · ומצאנו כמו כן לשון הנפעל בשי אני יי נענה לו · כי נעניתי לו · ופתח אבל החלוק זה הטעם כי ענם צריך טעם כי הפועל והנפעל זה לעומת זה כי זה פועל וזה פעול ואיך יתי׳רה לשון זה נופל על זה אך הטעם כי לשון מענה הוא על שני פנים כמו שכתבנו בשורשו · האחד הוא תחלת הדבור כמו ויען איוב והראשון תענית ואמרת · ושמואל ראה את שאול ויי ענהו · והשני הוא תשובת הדבור והוא הנמצא ברוב · וכשאם כי הקב״ה הוא העונה כן הוא לקורא ולצועק וכשאמר עליו נענה ונעניתי הוא נענה לעונה אליו והוא הקורא והצועק · ואפשר כי על ענין זה נהגו כן בלשון עתירה · ואף על פי שאינו נמצא כן למרות מה כי ענינם קרוב והלשון קצר אבל רטוב הוא להרחיבו כמו מן הנמצא בפסוק אך שלא נצא מדרך · לשון הפסוק מכל · כמו שעשו קצת בני עמינו הנקראים בשם פיישים בקרובורת אשר חברו והוא חטא גדול עליהם והמתפלל בהם מזכיר עונם ומחדש עון לעצמו · והמקום יצילנו ממכשול הלשון · לבלתי נכשל בו שתגים · וכן שאל דוד ע״ה יי שפתי תפתח ופי יגיד תהלתך · וע״א ותעתרתם עלי דבריכם · כלומר דברתם עלי דברים רבים · והנפעל ממנו ונעתרות נשיקות שונא · ומן הענין הזה ועתר ענן הקטרת עולה · פי׳ עובי ענן הקטרת · ויתכן שהכל ענין אחד ענין דבור והענין הראשון הוא דיבור בתפלה · עתרי בת פוצי · שם אומה ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

עבטיט

ומכביד עליו עבטיט · מלה מורכבת מן עב ומן טיט · וכבר כתבנוה בשרש טיט ובשרש עבט ·

עטלף

ואת העטלף · לחפור פרות ולעטלפים · הוא הנכבר בעל כנפים אשר יעוף בלילה ·

עכבר

החולד והעכבר · ידוע ·

עכביש

וקורי עכביש יארגו · ובית עכביש מבטחו · הוא חרש הנמצא בבתים והוא אורג ופנו: הכקורות ובכתלים ·

עכשוב

חמת עכשוב תחת שפתימו סלה · אחד מזוחלי עפר ממין פתן ·

עקרב

נחש שרף ועקרב · למעלה עקרבים · מקום נחשים ועקרבים היה אותו המעלה · וע״א אייסר אתכם בעקרבים · מין ממיני הקוצי איג״לנצי״ר בלעז · ויש לפרש מזה ואל עקרבים אתה יושב · או הוא מהענין הראשון ·

ערער

כערער בערבה · הוא עץ הגדל במדבר בארץ ציה ואומרים שהוא הנקרא בערבי אל בה״ל והוא עץ הנקרא בלעז מרבי״ · ויש אומרים שהוא הנקרא בלעז ענברי״ והמשיל כנסת ישראל בגלות לערער ואמר פנה אל תפלת הערער · וכבר כתבנו בשרש ערר פי׳ אחר · המשל לחיות מות ותהיינה כערוער במדבר כלומר כערער בערבה · ות״ת והוו כמגדל ערוער דשרן בשכונן במדברא · ותרג׳ כערער בערבה כעצבותא · וזה רבי׳ חיי׳ אל עכבית הוא קוץ מבחוץ ומבפנים פרי נאכל ונקרא ערער · ורבי יונה כתב מות עזובות ערי ערוער · כי הנבואה על דמשק וערוער היתה עיר משל מואב ונקרא דמשק ערוער לפי שעתידים לחיות · כערוער במדבר ואין צורך לפירושו אלא שהמדרש ספיקו כי אפשר שהיתה בדמשק ב״ב עיר גדולה שמה ערוער לפיכך אמר ערי ערוער הסמוכות לה ואעפ״י שהיתה בערי מואב ערוער היתה גם בדמשק עיר שמה ערוער וזאת בערי בני עמון היתה עיר שמה ערוער כמו שכתוב עד ערוער אשר על פני רבה · וכן הוא משפחות הכתוב מערוער אשר על שפת נחל ארנון · ידמה כי ערוער אחרת היתה · ויש לפרש גם כן עזובות ערי ערוער · על ישראל כי לישראל היתה אותה ערוער שלקחוה מיד האמורי ולבני גד היתה ולפי שנועדו יחדיו רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו להלחם על יהודה זכר בנבואת דמשק במפלתה מפלת ערי ישראל כי בזמן אחד היתה מפלתם על ידי מלך אשור והרבן ארץ בני גד ובני ראובן שהיתה שם ערוער היתה קודם זה על ידי פול מלך אשור · וכן אמר בזאת הנבואה ושאר ארם ככבוד בני ישראל יהיו ·

ערפל

ומשה נגש אל הערפל · הוא החשך והעבה ·

עשתר

ועשתרות צאנך · אמרו שהם נקבות הצאן · ואמר למה נקראו שמם עשתרות שמעשרות בעליהן שמוכר את הנבנה והצאן והשלא״ו לבעל ולעשתרות · צלמים עשויים בצורות עשתרות ·

נשלמה אות העין

אות הפא

פאה לִפְאַת הָאֶחָת · עַל אַרְבַּע הַפֵּאוֹת · וּמָחַץ פַּאֲתֵי מוֹאָב · קצה כל דבר וסופו יקרא פאה · קְצוּצֵי פֵאָה · ר"ל מקוצצים ומפוזרים לפאה · והפעל הכבד מזה אַפְאֵיהֶם · פי' אפזרם בכל פאה · לא תַקִּיפוּ פְּאַת רֹאשְׁכֶם · פי' ר"ל סוף הראש והוא חמשות שערו לאחורי אזניו ולפדחתו · פְּאַת זְקָנְךָ · והוא שבולת הזקן · ויש לפ' מזה פָּתְחֵן יְעָרֶה · ועוד נכתבנו בשרש פות ·

פאר תִּתְפָּאֵר עָלַי · פֶּן יִתְפָּאֵר עָלַי יִשְׂרָאֵל · הֲיִתְפָּאֵר הַגַּרְזֶן עַל הַחוֹצֵב בּוֹ · אֲשֶׁר בְּךָ אֶתְפָּאָר · והשם כִּי תִפְאֶרֶת זָמְמוּ אַתָּה · לְכָבוֹד וּלְתִפְאָרֶת · והפעל הדגוש וְלִקְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל כִּי פֵאֲרָךְ · וּבֵית תִּפְאַרְתִּי אֲפָאֵר · לְפָאֵר מְקוֹם מִקְדָּשִׁי · והשם עוד לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר · וְאֶת פַּאֲרֵי הַמִּגְבָּעוֹת · פַּאֲרֵי פִשְׁתִּים יִהְיוּ עַל רֹאשָׁם · הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת · הם המגבעות שהם פאר לאדם כשהם על ראשו · וּפְאֵרֵכֶם עַל רָאשֵׁיכֶם · חסר יו"ד הרבים ענין כולם השבח והיופי · וַיִּתְחַפֵּשׂ בָּאֵפֶר · כתבנו בשרש אפר כי הוא הפוך מן פארי המגבעות · ופי' התפאר עלי תן תפארת ושבח לעצמך עלי שתאמר למתי אעתיר לך וכן אעשה · כָּל פָּנִים קִבְּצוּ פָארוּר · שם כפול הלמ"ד ופירושו קבצו פאר שלא נשאר להם על דרך ובכבי' אספו נגהם · כן פי' מנחם · ודונש פי' לשון וּבִשְּׁלוּ בַּפָּרוּר · והאל"ף נוספת ופירושו קבצו כל שחרות הפרור · והאזל פר לדונש בפירושו ואמר כי לא יתכן כדברי מנחם כי הפרש יש בין אסיפה לקיבוץ כי לשון קיבוץ לא יתכן אלא על אסיפת דברים המפוזרי' שיקבצם למקום אחד לפיכך לא יתכן כל פנים קבצו פארם שלא נראה אך לשון אסיפ' יתכן בזה הענ' כמו ויאסוף רגליו · ויאסף אל עמיו · אסוף ידיך · ולא יתכן לומר קבוץ ידיך ויקבוץ רגליו · ויתכן להיות מזה השרש מְסָעֵף פֻּארָה בְּמַעֲרָצָה · וַתֶּאֱרַכְנָה פֹארֹתָיו · בחלם כמו סעיף סעפותיו · והפעל ממנו לֹא תְפָאֵר אַחֲרֶיךָ · והוא פתח להבדיל הענין כלומר שלא תטול מה שנשאר בפארות · ורז"ל פירשו לשון פאר שאמרו שלא תטול תפארתו ממנו ואפשר שנקרא הסעיף הגדול והגבוה פארה לפי שהוא פאר האילן ויופיו

[אא' לשון זה הפירוש יהיה פיסולת תפא' כפיסולת הפיגלי' שהם הפך הפיסלה כמו וכל תבואתי תשרש אף כאן לא תפאר לא תטול פירות כל הענף אלא תשאיר פיאה ·]

ואפשר כי שרש פארה פארותיו פרה כמו שכתב רבי יהודה ותהיה האל"ף הקודמת לריש כמו וא"ו חמשך ותהיה פארה שם מנחי הלמ"ד בשקל ולדבר על יי' תועה · ואף על פי שבא מסעף פארה בשרק השרק והחלם אחרים במשקל ואין ראיה שיהיו מזה השרש מפני האל"ף הקודמת לריש כי במעטים מהם יבא זה כי הנה נכתב וַתְּשַׁלַּח פֹּרֹאתָיו · הריש קודמת לאלף וכן פראותיו הרוב נכתבו הריש קודם האלף והמסרה תבא עליהם כי שנים נכתבו אלף קודם לריש · ותארכנה פארותיו · ותחת פארותיו ילדו · ושאר ריש קודם לאלף ·

פג הַתְּאֵנָה חָנְטָה פַגֶּיהָ · הם התאנים שלא בשלו כל צרכן · וארז"ל הפגים משיאריהו ועוד אמרו תנו רבנן פגה שטמנה בתבן פירו התאנה שלא בשלה כל צרכה באילן וטמנה בתבן לתתבשל שם · ואם שר כי שרש המלה פוג או פגג לפיכך נדגשת ·

[אא' כל פירי שלא נתבשל כל צרכו נקר' פג כמו שאמרו רז"ל תפל לאפ שאכלה פגי שביעית וכן דבר שלא בושם נקרא פג כמו שאמרו כל באוש היתה בתשעה לדוד אלא שאכלה פגה ושוב אכבר בו לשעה בשרש פג ·]

פגל פִּגּוּל הוּא לֹא יֵרָצֶה · וּמְרַק פִּגֻּלִים כְּלֵיהֶם · הוא הבשר שנשתנה ריחו ומראהו · וכן ארז"ל פיגול שעון צורה כלומר שאינו נשרף עד שתעדר צורתו ·

פגע וַיִּפְגְּעוּ בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים · וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם · בְּפִגְעוֹ בוֹ · כִּי תִפְגַּע שׁוֹר אֹיִבְךָ · וּפָגַע הַיּוֹב · פֶּן יִפְגְּעוּ בָכֶם · ענין פגישה · ומזה הענין וּפָגַע הַגְּבוּל בְּתָבוֹר · וּבְאָשֵׁר יִפְגְּעוּן מִצָּפוֹן · וּפָגַע אֶל הַנַּחַל · ומזה עוד לפי דעתי פָּגַעְתָּ אֶת שָׂשׂ וְעֹשֵׂה צֶדֶק · ר"ל בימתחלה פגעת ומצאת מי שהיה שש ושמח במצותיך ועושה צדק והוא רמז לאברהם אבינו ושאר הצדיקים אחריו שהיו זוכרי' אותך בעת הבעם במדותיך הידועות שהם חנון ורחום ארך אפים · והפעל הכבד אם לא הִפְגַּעְתִּי בְךָ בְּעֵת רָעָה וּבְעֵת צָרָה אֶת הָאֹיֵב · ובנגד ישראל ידבר כמו שאמר חילך וכל אוצרותיך לבז אתן · והשם וְאֵין פֶּגַע רָע · בסגול הפ"א · ובתוספת מ"ם לָמָּה שַׂמְתַּנִי לְמִפְגָּע לָךְ · יֵשׁ פֶּגַע בּוֹ · לִפְגֹּעַ בְּבַחֲנֵי יי' · פֶּן יִפְגָּעֵנוּ בַדֶּבֶר · פֶּן תִּפְגְּעוּן בִּי · ענין פגיעה בחרב באדם להמיתו · ויתכן להיות מענין זה נָקָם אֶקָּח וְלֹא אֶפְגַּע אָדָם · בחסרון כף הדמיון ר"ל לא אפגעם כשאר אדם אלא שאקח נקמתי שלמה מהם · והביא ר' יונה ז"ל בענין זה פגעת את שש · וְאַל תִּפְגְּעִי בִי · וּמַה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ · וּפִגְעוּ לִי בְּעֶפְרוֹן בֶּן צֹחַר · יִפְגְּעוּ נָא בַּיי' צְבָאוֹת · והפעל הכבד הִפְגִּיעוּ בַמֶּלֶךְ לְבִלְתִּי שְׂרֹף אֶת הַמְּגִלָּה · וַיִּשְׁתּוֹמֵם כִּי אֵין מַפְגִּיעַ · וַיְצַו עָלָיו בַּמַּפְגִּיעַ · כלומר יצוה על קב המטר שתמטיר בתפלה שמתפללין בני אדם וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש אור · וְלַפֹּשְׁעִים יַפְגִּיעַ · ענין תחנה ובקשה · והביא ר' יונה ז"ל בענין זה אם לא הפגעתי בך · כלומ' שאשימנו שיבקש ויתחנן לך וכן דעת רוב המפרשים ובנגד הנביא ידבר וכן אני עתיד לפרש הפסוק בשרש שאר · ואמר מזה ולא אפגע אדם · כלומר לא אקח בקשת אדם ותחנתו עליהם · וכן מפרשים פגעת את שש ועושה צדק · כלומר היית מקבל פיום הצדיקים ובקשתם ואומר כי הנעתר בלשון פגיעה הוא קשור עם בי"ת בנעתר כמו ואל תפגע בי · ובחביריו או בלא קשר והוא חסר הנעתר כמו כי אין מפגיע · ולפושעים יפגיע · וחביריהם אבל כשהוא קשור בלא בי"ת הוא נופל על הנעתר כמו ולא אפגע אדם ·

[אא' והכלל הוא לשון פגיעה בין שיהיה לשון תפלה או לשון פגישה או לשון תיבה תמיד מסובב לבית ודוק והבנה ·]

פגר רַב הַפָּגֶר · בשש נקודות · כְּפֶגֶר מוּבָס · וְהוּבָד פֶּגֶר · פְּגָרִים מֵתִים · וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ · עַל פִּגְרֵי גִלּוּלֵיכֶם · ידוע · ופי' פגריכם אתם אם אתם לבאר

כי אם אמר ופגריכם לבדו יובן ממנו פגרי בניהם לפיכך אמר אתם · הפגר הוא הגוף בלא רוח · אשר
(שמואל א ל) פגרו מלכת אחרי דוד ·
פי׳ נחלשו והיו יגעים ולא יכלו ללכת והיתה פגרו כמו ופתחו שעריך שהחרק במקום שרק או יהיה בנין פעל בעצמו ויהיה עומד או יהיה יוצא ופירושו פגרו עצמם כלומר הראו עצמם נחלשים ואע״פ שלא היו כדי שלא ילכו כי היו יראים ובחרו לשבת על הכלים

הג״ה כבר כתבתי בספר המכלול הפירוש הכין עבר ובכלל גם עיין למעלה בפסוק שלו בשרש נבל ובכלל כי לשון עבר אינו נופל רק על מית אדם מית ובכלל היא כיוצא לספק עיין שם גם לשון עבר אינו נופל רק על מית אדם רשע מית ודוק ותמצא והנה כ׳ מכלל כמוך בדברי הימי׳ ספר ה״א כ׳ ורטש ופגרים ויש ספרי׳ שתוב ורטש ובגדי והוא טעות ואולי הם שנמסר עליו לית ואם הוא ונעדים סבר כינוליי יתר ודוק ותמצא ·

יותר מלכת · ודומה לו בדברי רז״ל יומא דמפגרי רבנן אמרי האידנא יומא דשמשי כלומ׳ היום שהיו נחלשי׳ התלמידי׳ ויגעים מן הגירסא ולא היו יכולים לבא לבית המדרש היו קורין אותו היום למשל יומא דשמשי כלומר יום בטול כמו המגלח השפם שהוא כבטל שאינו נוטל שכר על תקון השפם לבד כי אם על תקון הראש או הזקן ·

(שמואל א כה) **פגש** כל המחנה הזה אשר פגשתי · ותפגש אותם
(בראשית לג) כי יפגשך עשו אחי · הנפעל בקמץ מעמד ורפה
(משלי כב) הפגשתו יי · פגוש דוב שכול באיש · והנפעל עשיר ורש
(איוב ה) נפגשו · והכבד יומם יפגשו חשך · ענינם ענין פגיעה ·

(תהלים נה · תהלים קל) **פדה** פדה בשלום נפשי · והוא יפדה את ישראל ·
(תהלים מט) והשם פדות שלח לעמו · ומא ויקר פדיון
(במדבר ג) נפשם · ובמ״ם את כסף הפדיום · בפלם שלשם · ומא
(במדבר ג) ואת פדויי השלשה · שהאחד ממנו פדוי בשקל בסוי
(ויקרא יט) עור תחש · והנפעל לא נפדתה · והפעל הכבד אשר
(שמות כא) לא יפדה והפדה · ופי׳ והפדה שהוא יסייע בפדיונה כלומ׳ שמגרע פדיונה מספר השני׳ שהיתה אצלו כאילו שכורה אצלו ותתן לו השאר ויוצאה · והמקור מבנין שלא נזכר
(ויקרא יט · שמות ח) פעלו ממנו והפדה לא נפדתה · ופירוש ושמתי פדת בין עמי ובין עמך · שהפדות הוא שיפדו וינצלו הם מן הערוב והוא הפרש והפרות בין עמי ובין עמך ·

(דניאל יא) **פדן** ויטע אהלי אפדנו · האלף נוספת ופירושו ארמונו · ובדברי רבותינו ז״ל נקרא הארמון אפדנא · ואא״ז ל כתב כי האלף שרש והנון נוספת מענין
(בראשית כה · בראשית כח) ואפדת לו · מפדן ארם · פדנה ארם · נקרא כן לפי שהיו שני מקומות שהיו נקראים ארם ארם נהרים וארם צובה · ולשון פדן בדברי רז״ל שנים והוא נברא רגזל פדנא דתורי מתבריה · פירוש צמד בקר ותרגום ויקח צמד בקר פדן דתורי ואף על פי שיש גם כן ארם דמשק וארם בית רחוב שנים מאלה קרובים זה לזה לפיכך מזוג אותם השנים וארם אשר מעבר הנהר והוא ארם נהרים · ויש מפרשים פדן ארם שדה ארם וכן יקרא בלשון ישמעאל. השדה פדן וכן כתב אא״ז ל וכתב ויטע אהלי אפדנו · בשרש אפד מן ואפדת לו ·

(איוב לג) **פדע** פדעהו מרדת שחת · כמו פדהו ·

הג״ה וצריך לומר שהוא מקו׳ הא׳ מפשית ויהיה פדע כענין כמו פדה. כלא וכן התגלע בענין כמו התגלה כה״א כמו שכתבתי בשרש גלע :

(ויקרא א) **פדר** ואת הפדר · ואת ראשו
(ויקרא א) ואת פדרו · פי׳ חלב וכן

אמר התרגום ית תרביה. ואז״ל מלמד שהיה חופה הפדר את בית השחיטה ומעלהו וזהו דרך כבוד של מעלה ·

הג״ה וכתב הפירוש כי הקנה והלב והריאה והכבד נקראים פדר ולפי משמעות הפסוק אינו כן :

(שמות ד) **פה** מי שם פה לאדם · ידוע · ופי׳ להלחם עם יהושע
(יהושע ט) עם ישראל פה אחד · בעצה אחת ובהסכמה
(ישעיה נח) אחת · ובפסוק הזמרה הוא ביו״ד כי פי יי דבר · וישם
(ישעיה מט) פי כחרב חדה · היו״ד למרבר בעדו ויו״ד השרש נפקדת שלא יתבן בלשון לקבץ שני נחים רפים ושניהם אות אחת · ולזמר פיי בתנועת היו״ד הראשונה כבר נסבן על
(יהושע א) הלשון · ואמר על הדבר ועל המאמר פה אשר ימרה
(במדבר ט · איוב לג) את פיך · על פי יי יחנו · הן אני כפיך לאל · כלומר הנני נשפט עמך בעבור האל כמאמרך שאמרת כי לא איש כמתי אעננו נבא יחדו למשפט והנני איש כמוך מחמר קורצתי גם אני · וקראו ג״כ לשפת הכנור העליונה מקום שמכנים ראשו בה ותקרא בדברי רז״ל בית הצואר
(תה׳ קלג · שמו׳ כח · שמו׳ כט) על פי מדותיו · שפה יהיה לפיו · כפי תחרא · וכן קראו
(יהושע ו · שופטים ג) לחודו של חרב לפי חרב · ולה שני פיות · והפא בצרי
(משלי ה) ר״ל שהיו לה שני חדים מזה ומזה · והכליקו הנה ברגש
(תהלים קמט · שמואל א יג) והפא בחרק ואמר הייה בחרב פיות · ובהכפל הפא וחרב פיפיות · ובא הקבוץ בלשון זכרים והיתה הפצירה פים · פי׳ פצירה שיש לה פיים רבים ותרגומו שופינא ליומא כלפו ואא״ל פירש פצירה לשון רבר פצירה פים רבת הפיורת מלשון ויפצר בו שהוא רבוי דברים והתחננים · ונשתמשו בו עוד על
(בראשית מז · שמות יב) שיעור הדברים לחם לפי הטף · איש לפי אכלו · בשיעור
(במדבר ז · במדבר ט) הטף כמו שיאכלו · איש כפי עבודתו · ולפי העלות הענן
(דברים יז · מלכים ב ב) על פי הדברים · לפי דברו · לפי שכלו · ויהי נא פי
(דברים כא) שנים ברוחך אלי · שיעור שני חלקי רוחך · לתת לו
פי שנים · שיעור שני
(יהושע יח) חלקים · ופה אשליך לכם
(שמואל א כ) גורל · ואתה פה עמוד ·
(איוב לח) הנה · ואומר עד פה תבא · עד הנה · ונכתב באלף
(איוב לח) ופא ישית בגאון גליך · ואא״ל פי׳ אחר שאמר לים עד זה הגבול תבא קרא לשפת הים פה ואמר ופא ישית וילחם בגאון גליך ויפה פירש · ונכתבו מהם רבים בה״א
(יחזקאל מ · יחזקאל מא) שנים שלחנות מפו · ואתיקהא מפו ומפו · ודלתם ומלת איפה פירשתיה בשרש איף ·

הג״ה ובמנה ספה סכים כלשון כקנה ופי יפרים תגילם ·

הג״ה פי׳ פיפיות לו שני חלקים מרובו רוכב לוחר כנגד סולד נבי הכנילים כאלו הוא סים הנסכר הכוונל פי שנים ·

(חבקוק א · דניאל נה · תהלים לח) **פוג** על כן תפוג תורה · ויפג לבו · והנפעל נפוגותי
(איכה ב) ונדכיתי · והשם אל תתני פוגת לך · ונסמכת חמלת על לשון השרות כמו חשבוני באהלים · והשם עוד
(איכה ג) בתוספת הא מאין הפגות · ענין רפיון וחלישות · ובדברי רז״ל וניחוש דילמא פייגא דעתייהו דצבורא כלומר שמא תחלש דעת הצבור ועוד אמרו נוף קשרת יין מפיגו כלומ׳ מחלישו ומסיר כחו ותרגום וריחו לא נמר וריחיה לא פג כלומר שלא נחלש ריח היין ·

הג״ה ולכן נכון לומר שמשרש זה סכנה פגים כי הפרי שלא נתבשל כלו וכיוצא פגים ·

(שיר ב · שיר ד) **פוח** עד שיפוח היום · והפעל הכבד הפיחי גני יזלו
(תהלים י) בשמיו · ענין נפיחה · ויש לפרש מזה הענין כל
(יחזקאל כא) צורריו יפיח בהם · כלומר שלא יחשוב אותם לכלום · באש עברתי אפיח עליך · כמו שנפחתים באש כדי שתנבער

שתבער ומזה הענין פיח הכבשן · כלומר נפיחת הכבשן
והוא הנקרא בלשון רז"ל רמץ רשק"ליב בלעז · ומזה
נקרא הדבור בלשון הזה לפי שהוא נפיחת הפה ויפיח
כזבים עד שקר · כלומר מי שידבר כזבים בדברי העולם
בן יעיד עדות שקר מפני שהורגל בכזבים · ויש מפרשים
מזה יפיח לו · כלומר מי שידבר לו אמרות יי' אמרות
טהורות אשיתנו בישע · ואפשר מזה השרש ויפח לקץ ·
וכבר כתבנוהו בשרש יפח והענין אחר · והוא פח יקוש
הפח נשבר · צנים פחים בדרך עקש · ימטר על רשעים
פחים · בדרך השאלה כלומר יביא עליהם דברים
שיכשלו בהם כמו שיכשל הצפור בפח ויתכן שהם
שרש והוא כמו פחם לפי
שאמר אחריו אש וגפרית ·
והפעל הכבד ממנו יפיח
בהם · יפיח לו · פי' מי

פי' ולפי זה יהיה פחים לשון
יחיד כמו פחם שאם היה לשון
רבים היה לו לומר פחמים ;

שהרשע יפיח לו ויסבב ללכדו והוא הענין אף אני אפילנו
מידו ואשיתנו בישע · יפיחו קריה · הפח בחורים כלם ·
כלומר שילכדו אותם כולם ויטמינום בחורים ויחבאום שם
כמו שאמר אחריו ובבתי כלאים החבאו · או פי' באותם
החורים שנטמנו ובבתי כלאי שהחבאו שם ילכדו · והוא
קרוב לזה רקעי פחים · וירקעו את פחי הזהב · פי' טסים
לט"ש בלעז ונקראו כן שהם פרושים כמו הפח ·

פוך כי תקרעי בפוך עיניך · ותשם בפוך עיניה · הוא
הכחול השחור · מרביץ בפוך אבניך · אבני פוך
אבן יקרה שעינה כעין הפוך ואומרים שהוא שקורין לה
בלעז קרב"נקלי או ר"ל על הפוך עצמו כי גם הוא אבן ·

פול · ופול וקדשים · ידוע ·

פון נשאתי אמיך אפונה · הנכון והישר במלה הזאת
שהיא נגזרת ממלת פן ומענינה ר"ל הכבדתי עלי
אמים שאני מפחד תמיד ממך · ואומר פן יקראני כך וכך
על העונות כי כל אדם מפחד אומר בלבו פן יהיה זה וזה
או שמא יהיה כך וכך
ואפונה דגשו"ת בלעז · פן
בחרב אצא · ארח חיים פן
תפלס · פן יפקד עליה ·
פן ישלח ידו · כלם ענינם
שמא · ופי' פן תפלס בתמיה
כלומר תחשוב שמא תפלס
ארח חיים לא תעשה אלא
נעו מעגלותיה לא תדע
כלומר לא תרגיש בדבר
עד שינועו מעגלותיה אל
מות · ויש שפירושם שלא · פן תשיב את בני שמה ·
שלא תשיב את בני · פן תמותון · שלא תמותון ·

פי' ורבי' פירש לשונה לשון
דבר דבר על אופניו ולא יתכן
כלל כי היה לו לומר אופנים
בא"לף כמוסף פיתם וכטעם
פלרע על משקל לגובה
חסותים :

פי' ומלת פן לא תתחבר רק
עם העתיד ואם תמצא פן
תמ"א לו עברים צריך לומר שהוא
עבר במקום עתיד וכמוהו רבים
שעברים במקום עתידים :

פוץ פן נפוץ · יפוצו מעינותיך חוצה ·
ותפוצינה מבלי רועה · הך את הרועה
ותפוצן הצאן · עוד תפוצנה ערי מטוב · פצי בעם ·
והנפעל אשר נפוצותם שם · והוא בחלם · והפעל הכבד
מאבדים ומפיצים · עלה מפיץ על פניך · מפיץ וחרב ·
הפץ עברות אפך · ויפץ יי' אותם · יפיץ ענן אורו · וכן
ויפץ העם בכל ארץ מצרים · פעל יוצא והמפיץ הוא
פרעה שהטריחם לפוץ לקושש קש ואפשר שהוא פעל
עומד · וכן ויפץ העם מעליו · והפעל המרובע ובפטיש
יפוצץ סלע · והתפעל ממנו ויתפוצצו הררי עד ·
ואמרו כי מפיץ וחרב הוא שם הפטיש שיפוצץ הסלעים.

והשם תפוצה בפלס תקומה תשובה · והקבוץ תפוצות ·
ובא בחולם ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה · התיו
בחרק שלא כמנהג והמנהג בחרק הת"יו אם לא שריתיך
לטוב · שהיה ראוי שריתך ופירושו למה שאמר כי מלאו
ימיכם לטבוח ומלאו גם ימיכם לבא תפוצותיכם כלומר
באו ימיכם לשבות ולגלות כלם ענין פזור · ואמר
בשבירת הסלעים וכפטיש יפוצץ סלע · שבשבירת
הסלעים יתפוצצו שברי הסלעים הנה והנה · ופעל כבד
ממנו כפול הפ"א והלמ"ד ואחז בערפי ויפצפצני · העצב
נבזה נפוץ · נפצים אל החרים · כתבנום בשרש נפץ ·

פוק פקו פליליה · והשם לפוקה ולמכשול לב ·
והפעל הכבד יחזקום ולא יפיק · והשם ופיק
ברכים · ענינם ענין מכשול · ופי' פקו פליליה בפליליה
כלומר כשלו במשפט · והוא הפעל הכבד ותפק לרעב
נפשך · פי' תוציא אליו נפשך ורצונך · וזממו אל תפק ·
אל תוציא מחשבתו ואל תשלימה · ויפק רצון מיי' ·
ויוציא רצון · מפיקים מזן אל זן · מוציאים ממין זה אל
מין אחר כלומר לרוב מלאת הזויות מיני התבואות הולכות
פורצים ומוציאים מין זה אל המין האחר ומערבים זה
עם זה ויש לפרש מזה ולא יפיק · ויהיה פעל עומד
כלומר שלא יצא ממקומו ·

פור הפעל הכבד יי' הפיר עצת גוים · את בריתי הפר ·
מפר אותות בדים · לך הפרה את בריתך ·
וחסדי לא אפיר מעמו · ואם הפר יפר · ואישה יפרנו ·
ושלא נזכר פעלו ממנו גם בריתי תפר את דוד עבדי ·
ענינם הביטול · והוא בפעל כבד אחר אתה פוררת בעזך
ים · והתפעל פור התפוררה ארץ · והפעל הכבד ממנו
כפול הפ"א והלמ"ד שלו הייתי ויפרפרני · ענין הריצוץ
והשבר · וי"ם מזה לחפור פרות ולעטלפים · פי' לחפור
בקעים והפירות · וכבר פירשנו הפסוק בשרש חפר ·
ומזה הענין נקרא הגת פורה · פורה דרכתי לבדי ·
לחשוף חמשים פורה · לפי שדורכים ורוצצים הענבים
או הזיתים בתוכה · ר"ת פורה דרכתי כבעוט דמתבעיט
במעצרתא · ותרגם חמשים פורה גרבין דחמרא · הפיל
פור הוא הגורל · פירושו עמו · והקבוץ וימי הפורים ·

פוש ופשו פרשיו · כי תפושו כעגלת דשה · ויצאתם
ופשתם כעגלי מרבק · ענין רבוי · ואפשר שיהיה
מהענין הזה פישון ונקרא הנהר ההוא כן לפי שמימיו
רבים או מרבים ומגדלים יותר משאר הנהרים וכענין זה
אמרו רז"ל למה נקרא שמו פרת שמימיו פרים ורבים וחדקל
שמימיו חדים וקלים · והנפעל נפושו עמך על ההרים ·
ר"ת ענין פיזור אתבדרו עמך · והשם ולא ידע בפש מאד ·
ואף על פי שהוא פתח ימצא כמוהו מנחי העי"ן כמו
שכתבנו בחלק הדקדוק וענינו לא ידע איוב לרב מאד
בדרכי יי' ובמשפטיו לפיכך הוא מתקצף ומכביר מלין ·

פות והפותות להלתות
ההיכל · הוא כמין
כיס קטן של ברזל שיסוב
ציר הדלת עליו כמו
שאמרו במשנה המפתח
שתחת הציר · ומזה פתהן
יערה · כי הנפרד ממנו פות
ובדרכו לכנוי פתהן
והוא כנוי לערות ·

פי' ונקרא ערות האשה
פות והוא קרוב ללשון לעז וגם
בלשון אשכנז ויש כנגן שיכיה
פרס של פתהן פתח כי מן
פרס שית לא יוכל לומר פתהן
כמו שלא יוכל לומר מן סוס
סוסן ומן ארי ארין ונקרא
סוגרים פתח לפי שיפותה בו
בפתח :

פוז הפזו זרועי ידיו · ויתקשו · מפזז ומכרכר ·

מתחזק ורוקר כי כן דרך הרוקדים לחזק אזור מתניהם בעת רקידתם · תשית לראשו עטרת פז · הוא הזהב
הטוב המזוקק כי יותר הוא חזק המזוקק · והפעול ממנו
זהב מופז · כלומר מזוקק ומחוזק · ובאלף נוספת ומתנים
הררים נבחם אופז · ויש לפרש מזה רפזו זרועי ידיו ·

פזר שה פזורה ישראל · והנפעל נפזרו עצמותינו
לפי שאול · פזר נתן לאביונים · פזרת אויביך
ויתפזרו את דרכיך · כפור כאפר יפזר · יש מפזר ונוסף
עוד · מפזר ומפורד · ענין כלם ההפצה ·

פחד ופחד ורהב לבבך · פחדו בציון חטאים ·
שם פחדו פחד · ופחדו אל יי ואל טובו ·
פי' שיפחדו ויראו ממנו וינהרו אליו ואל טובו · ועל זה
הדרך ופחדו ורגזו על כל הטובה ועל כל השלום אשר
אנכי עושה לה · והשם פחדו פחד · פי' לא היה פחד
במותו · ופחד יצחק היה לי · פי' שפחד יצחק ממנו היה
עמי · וזהו שאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק · במי
שפחד יצחק ממנו · ואמר ענין זה ביצחק לפי שפחד
מהשם ומסר עצמו בדבר העקדה · והקבוץ השם קול
פחדים באזניו · והשם בהא הנקבה פחדה ולא פחדתי
אליך · והפעל הכבד אשרי אדם מפחד תמיד · ותפחד
תמיד כל היום מפני חמת המציק · וכבד אחר והוא יוצא
ורוב עצמותי הפחיד · וענין אחר גידי פחדיו ישורגו ·
ותרגום מרות אשך פחדין ·

פחח לחם הפחח · הפא בסגול והוא מן הרגושים
לולי החית הגרונית שאינה לקבל דגש והוא לנקבת
והוא למד הפעל נגרעת ובא בהא הנקבה ואף על פי
שהשם לזכר והנה כמוהו במשקלו בשכם המספר ששה
ובשמות בני אדם נמצא לזכר שם עם ההא כמו לבנה
חגבה חוסה חופה בלגה זולתם והוא באלה השמות
היא נוספת לא שהיא סימן לנקבה · ובסמוך נפתח כלו
פחת יהודה · והוא מלרע · ובא כן בתיו גם בלי סמיכות
ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים ·
ובא אחד מלעיל אמר אל זרובבל פחת יהודה · והכנוי
הקריבהו נא לפחתך · והקבוץ פחות וסגנים כלם
חסר ממנו למד הפעל
ועקרו כמו שאמר במקום
אחר על פחוות עבר הנהר ·
להיות פחם בארץ יהודה ·
משפטו פחותם · כמו וצורם
לבלות שאול · שמשפטו
צורתם וענין פחה כמו נגיד ·

יש אומרים שנקוד פחת לפי שהוא פחות בחטעלר שפלי ... ני הגמלות וזה לא יתכן כי קלו ... פסק גם פחם :

פחז אנשים רקים ופוחזים · פי' קלים כלומר קלי
הדעת · וכן נביאיה פוחזים · והשם פחז כמים
אל תותר · כלומר תנועה וקלות היצר היה לך כמים
הקלים הנגרים לפיכך אל תותר לא יהיה לך יתרון ·
והשם במא בשקריהם
ובפחזותם · ות' רקים
ופוחזים סריקין ובסירין
פירוש נבזים תרגום דבר יי בזה בפר ·

... וכן שרשו לשון הפירוש צריך לומר שהוא כן שהשך אותיות שסו ושסו

פחם ופעל בפחם ·
פחם לגחלים ·
הפא בסגול יהוא ·

... שהפחם שבין פחם הגחלים כיון שפחם הם גחלים עוממות והגחלים הם גחלים בוערות וכן לומר הפסוק פחם לגחלים ·

פחת אל הפחת הגדול
הוא שם במשקל ארץ ונפתח מפני החית ·
והקבוץ באחת הפחתים · הפירה ושוחה · תרגום כי כרה

שוחה ללכרני ארי כרו פחית · פחתת היא · חסרון
ורבותי' נשתמשו הרבה בזה הלשון באמרם אין פוחתין
את הנר מפני שהוא עושה כלי ואמר עוד לא פחו ולא יתר ·

פטד אדם פטדה וברקת · פטדת כוש · אבן
מהאבנים היקרות ואומרים כי היא אבן ירוקה
וכתב רבי יונה כי היא הנקראת בלשון ערבי זמרד ·

פטר ויפטר מפני שאול · עומד · והפעל העובר
כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות · פי'
לא שלחם ולא התירם ללכת אבל עכבם כמו שנאמר באי
השבת עם יוצאי השבת · והלשון הזה מורגל במשנה
פטור ותמורתו חייב · וכן יתפרש פטורים כי יומם
ולילה עליהם במלאכה · פי' פטורים משאר מלאכות
כי במלאכת השיר היו מתעסקים יומם ולילה והיו יושבים
בלשכות · פוטר מים ראשית מדון · והפעל הכבד
יפטירו בשפה · והשם פטר כל רחם · בשש נקודו · ובהא
הנקבה פטרה · ובסמוך פטרת כל רחם · ענין השלוח
והפתיחה ותרגום והאנשים שלחו והבריא אתפטרו ·
ותרגו' ושלח רצוצים חפשי' ופטר דאניסין בני חורין · ופי'
פוטר מים כמו המשלח המים והפותח אותם תחלה והם
נגרים שלא יוכל אדם להשיבם כן ראשית המדון · ופי'
יפטירו בשפה ישלחו בשפה הדברי' ויפתחו אותם ולפי
שהבכור הוא שלוח הרחם ופתיחתו והבקעו תחלה נקר'
כן · וכן ופטורי ציצים · שפתחו בהם הציצים והפרחים ·

פטש ופטיש יפוצץ סלע · היא המקבת הגדולה ·

פיד ופיד שנאתם מי יודע · אם בפידו להן שוע ·
ענין איד ·

פים ויעש פימה עלי כסל · הם הקמטים שנעשים
בבטן האיש השמן ותרגומו ועבד רוטבא עלוי
כפלא · ותרגום נהפך לשדי אתהפיך לרסבי ·

פכה והנה מים מפכים · יוצאים ונוזלים נקרא הצלוחית
פך השמן לפי שמוציאים ומריקין השמן ממנה ·

פכר בני פכרת הצביים · הביאו רבי יונה ולא ידעתי
למה כי הוא שם משמות עבדי בני שלמה נקרא
על ענין ידוע אצלם כמו שנקראו כולם איש על שמו בענין
מקרה מן המקרים אצלם ·

פלל ראה פניך לא פללתי · לא עשיתי משפט ודין
בעצמי שאוכל עוד ראה פניך · ויעמד פינחס
ויפלל · עשה המשפט שדקר זמרי וכזבי בת צור · ופללו
אלהים · אשר פללת לאחותך · והמפעל לדעת ר' יהודה
ותפלל חלל · והתאר עם יוד היחס · גם הוא עון פלילי ·
והקבוץ כנפול יוד היחס והוא עון פלילים · ונתן
בפלילים · והשם עשי פלילה · וביוד היחס פקו פליליה ·
ענין הכל המשפט והדין · ופי' ופללו אלהים · אמר אם
יחטא איש לאיש ופללו אלהים כלומר ישפטנו הדיין
ויוציאנו נקי מיד חברו בצוותו מה שיתבן לו לעשות · או
יעשה פשרה ביניהם אבל אם ליי יחטא איש מי יתפלל
לו כלומר מי יהיה נזקק להשפט עמו ולומר נעשה ביניכם
דין כך וכך · ואמר לשופט בלשון התפעל שהוא הפעול
וכן אמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם · בהשפטי אתכם
לעיניכם · לפי שהשופט חוזר השענות ורואה טענת כל
אחד לחברו כאילו הוא נשפט באמרו דברי הנשפטים ·
ופירו' אשר פללת לאחותך · אמר גם את שאי כלמתך
כי את שפטת לאחותך בתחלה כשהחלת להורע היית
שופטת אותה על חטאתיה ועתה הרשת לעשות ממנה
ותצדק אותה בחטאתיך אשר הרבית ממנה · ואמר על

התתנה

התחנה והבקשה בבנין התפעל ויתפלל אברהם אל האלהים · והתפלל אל הבית · ויתפלל בעדך וחיה · והשם תפלה למשה · שמעתי את תפלתך · לפי שהמתפלל יבקש ממנו שישפטנו ברחמיו ולא יפנה לרוב הרעות שעשה כי המשפט הוא שיקוב לו מעונות ולא יותרם לו כלם כמו שאמר הנביא יסרני יי׳ אך במשפט אל באפך פן תמעיטני ·

פלא כי יפלא ממך דבר · לא נפלאת היא ממך · נפלאתה אהבתך לי · בשני סמני הנקבה כמו כי התחבאתה · נפלאים ממשך · בגדולות ובנפלאות ממני · שיחו בכל נפלאותיו · ונכתב כבעלי הה״א אודך על כי נוראות נפליתי · והשם עושה פלא · בשש נקודות · ויתרו פלאים · והקבוץ בלשון נקבות פלאות עדותיך · קץ הפלאות · ובתוספת מ״ם מפלאות תמים דעים · והתאר פליאה דעת ממני · כמו שיאמר מן שריד שרידה ומן פליט פליטה · ומשקל התאר פלא יועץ והוא בשש נקודות · והפעל הכבד הפלא עצה · כי הפליא חסדו לי · אשר עשה עמכם להפליא · הפלא ופלא · וההתפעל ותשוב תתפלא בי · ענין פלא ידוע · ומזה הענין והוא פלאי · והוא שם תאר לשם הנפלא כלומר שמי נפלא תשגב מלהודיעו לך וכן ליעקב אבינו שלא רצה המלאך להודיע לו שמו ואמר לו למה זה תשאל לשמי והיית זה בעבור ביותו המלאכי נראים להם בדמות אנשים ולא היו מגלים שהם מלאכים לפיכך לא היו מזכירים שמם · וכן פלוני אלמוני · האיש המכוסה שמו אצל הזוכר אותו יאמרו עליו פלוני ואע״פ שהוא ידוע אצל הזוכר אותו ואינו רוצה לקרותו בשמו יאמר עליו פלוני וכן רז״ל הרגילו בלשונם בזה · ועם קרוב לזה כי יפליא לנדור נדר נזיר · ובכבד אחר לפלא נדר · ענינם ענין הפרשה ובענין הזה שרשו פלה בה״א ·

בא׳ ונדברו כ״מי מכון הפלונים והוא שם תקו וכן כל זה סכינין נקראי על שם מקומם ובשיתוף קור׳ אותו הלך הפלטי והוא סומנן דומה נבורת ם סלעיות כי הכון עם פלוד דומין לגעות ·

פלג כי בימיו נפלגה הארץ · כלומר נחלקה למחלקות הלשון ומסבת מחלקות הלשון נחלקת גם כן לישוב · לפלגות ראובן גדולים חקרי לב · פי׳ למחלקות ראובן שנחלקו מאחיו ולא יצאו למלחמה הזאת גדולים חקרי לב כלומר דברים רבים לבי חוקר וחוקק עליהם · לפלגות בית האבות · למחלקות בית האבות שהיו המחלקות לכהנים וללוים על משמרותם · וכן בה״א למפלגות לבית האבות · ומשקל אחר פלג אלהים מלא מים · בשש נקודות · והקבוץ פלגים יבלי מים · על פלגי מים · וממ״א אל ירא בפלגות נהרי נחלי דבש וחמאת · הפלג הוא חלק המים שנחלקים המים הנגרים לפלגים קטנים ר״ל בלעז · והפעל הכבד מי פלג לשטף תעלה · פלג לשונם ·

פלד כאש פלדות הרכב · מן לפיד אש בדרך התהפך ·

בא׳ והוא כמו לפיד בהפוך אותיו׳ והנפרד מן פלדו׳ פלדה כמו א׳ קינין על משקל נקמה או פלדה כמרן על משקל ממלכה ·

פלה והפלה יי׳ בין מקנה ישראל · כי הפלה יי׳ חסיד לו · ונכתב באל״ף והפלא יי׳ את מכותך · כלומר יפריש מכותך ויבדילם ממכות אחרות שיהיו גדולות ונאמנות מגולתם ·

והפליתי ביום ההוא · כלומר אפריש ארץ גושן משאר ארץ מצרים שלא יהיה שם ערוב · אשר יפלה יי׳ · הפלה חסדיך מושיע חוסים ממתקוממים בימינך · פירו׳ אתה מושיע חוסים הפרש חסדיך מאותם המתקוממים בימינך · והנפעל ונפלינו אני ועמך · כלומר נהיה נפרשים מכל העמים בבא שכינתך והכבודך בינינו ·

פלח כמו פולח ובוקע · והפעל הכבד ויפלח אל מיר הגויד · יפלח כליותי · ענין בקוע · והשם כפלח תחתית · בסגול הפ״א היא התחתונה מן הרחים שידמו הרחים כאילו נבקעה אחת מחברתה · פלח רכב · התיכה מהעליונה מן הרחים הנקראת רכב · פלח דבלה · חתיכת דבלה · כפלח הרמון · בקע הרמון ·

פלט ופלטו פליטיהם · והתאר ויבא הפליט · פליטי הגוים · וזכרו פליטיכם · כי אמרו פליטי אפרים · פי׳ הפחותים שבאפרים היו אומרים אתם גלעד מה אתם חשובים בתוך אפרים ובתוך מנשה ונקראו הפחותים פלטים כי הם כמו פליטי הגדולים והחשובים · וכן לפי דעתי פליטי הגרים הפחותים · להכרית את פליטיו · אלה בחרק · ובצרי ושלחתי מהם פלטים · בניו פלטים · פי׳ שהיו בורחים להמלט אם יוכלו · והפעל הכבד תפלטני מריבי עם · פלטה נפשי מרשע חרבך · ומפלטי לי · והוא קל · רני פלט תסובבני סלה · והשם והיית המחנה הנשאר לפליטה · ומשקל כבד אחר ויפליט ואין מציל · הכל ענין הצלה והמלטה · ופירוש רני פלט שבח והודאת ההצלה כלומר כשאנצל מן האויב ארנן ואודה לך · ופי׳ ויפליט ואין מציל ישלול ויבוז ואין מציל מידו · ועם קרוב לזה תמגר ולא תפליט ואשר תפלט לחרב אתן · ענין השלכת העובר בלידה · וכן על און פלט למו · כלומר השלכת החוקה להם · ודומה לו בלשון רז״ל נדה שפלטה שכבת זרע · ותרגום ויקא את יונה ופליט ית יונה · והנכון בעיני לפרש על און פלט למו מהענין הראשון והוא בדרך התמיהה ·

בא׳ כי כיס ר׳ לוי תפלטי הגלמוד דנסכ על משקל מכבדי ·

פלך ומחזיק בפלך · בשש נקודות והוא מטה המשענת · וכפיה תמכו פלך · המטה ששוות בה הנשים · חצי פלך ירושלם · שר חצי פלך קעילה · לפלגו · מחוז · תרגום כל חבל ארגוב כל בית פלך טרכונא · וכן תרגו׳ שלשת הנפת תלתא פלכין ·

בא׳ כריך להיות הפ״א דגושה סמוך הלך חלכה וכן כל זה משקל כמלמד הפטל מן גלל כמות ·

פלס ישר מעגל צדיק תפלס · פלס מעגל רגליך · יפלס נתיב לאפו · ענינם יושר המעגל והנתיב · ומזה ושקל בפלס הרים · והוא בשש נקודות והוא יושר המאזנים והוא מה שתופש בידו השוקל שלשון המאזנים בתוכו · ויש אומרים כי נקרא פלס מטה הברזל ששוקלין בו והוא מסומן בסימנים לדעת המשקלים ותולים על נקודות הסימנים אבן המשקל וידוע הוא ·

פלץ ועמודיה יתפלצון · והשם פלצות בעתתני · ענין אימה ורעדה · ובדרך כנוי ללעג אשר עשתה מפלצת לאשרה · ויכרת אסא את מפלצתה · תפלצתך השיא אותך · כמו עצבים שהוא כנוי ללעג הפסילים · וכן האלים יתהוללו · או פירוש תפלצתך השיא אותך גאותך וכנה הגאוה בלשון אימה ורעדה ללעג כי הפך הגאוה האימה והיראה ·

פלש ספר התפלשי · פי' בעפר · והתפלשו אדירי הצאן · ענין התגלגל והתבוססות בעפר ובאפר ·

פלש מפלשי עב · כמו מפרשי עב · ויש מפרשים כמו משקלי מן ושקל בפלס הרים ·

פן פן בחרב אצא לקראתך · פן אמות עליה · כבר זכרתים בשרש פנה · ואצל כל פנה תארב · על ארבע פנותיו · עובר בשוק אצל פנה · והוא במפיק עקרו פנתה · או יהיה משקל אחר בלא הא פן · והקבוץ ממנו עד שער הפנים · היתה לראש פנה · ענין זוית · ולפי שהוא חוזק הבית הפנות אמר על המגדלים החזקים פנורת על הערים הבצרות ועל הפנורת הגבוהות · ולפי שפנות הבית מן האבנים הגדולות כנה האנשים הגדולים והאצילים בפנות גשו הלום כל פנות העם · ויתיצבו פנות כל העם · והנון היות פנה פנות משרש פנן לפיכך נדגשו ·

פנן ורחוק מפנינים מכרה · אדמו עצם מפנינים · כלומר שעצמם אדום יותר מפנינים · והם אבנים יקרות ·

א"א ורבי' פירש פניני' מרגליות והא' שם כלל לכל אבני' יקרות וכן בלשון רומי קורין לאבנים יקרות מרגליטס פי' אבנים מקום סלמ"ר :

פנג בחטי מנית ופנג ודבש · י"א שהוא שם מקום וכן מנית · ותרגו' אונ' וקוליא וקוליא בדברי רז"ל הוא עשב מירקות השדה הנאכלים שאמרו מערבין בקוליא · ויוסף בן גוריון אמר כי פנג הוא בלסמו והיה נמצא ביריחו והנה אמר בפסוק וצרי והצרי מפרשים אותו שמן אפרסמון שהוא הנקרא בלסמו ·

פנה כי פנה אל אלהים אחרים · כי פנו אלי ערף ולא פנים · ובכל אשר יפנה ירשיע · הואילו פנו בי · פנה אלי וחנני · אשר לבבו פונה היום · ויפן וירד משה · ויפן בנימן אחריו · פנו לכם צפונה · לפנות ערב · כשהערב פונה ובא · לפנות בקר · כשהבקר פונה ובא · והשם ומעלותיו פנות קדים · בשקל לפנות ימינו · והפעל הכבד הפנה ערף מואב בוש · לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים · לא החזירו להם פניהם · וכן ומנוס נסו ולא הפנו · אשר פניה צפונה · בהפנותו שכמו ללכת · ויפן זנב אל זנב · ושלא נזכר פעלו ממנו נסו הפנו העמיקו לשבת יושבי דדן · ואינו צווי כאשר חשבו אנשים כי לא יתכן צווי מזה הבנין רק הוא עבר ופירושו כך אמר כנגד עשו נוסו יושבי דדן כי כבר הפנו אויביכם לבא עליכם והעמיקו לשבת בארצכם ולגרש אתכם ולהגלותכם · ואא"ז פירש כאשר אמרו להם נוסו הם הפנו והעמיקו לברוח והרחיקו מקום שבתם שלא תשיגם יד האויב וכן יתפרש העמיקו לשבת יושבי חצור וכולם ענין הבטחה · השער הפונה · כמו שער הפנה ונקראת הפנה פונה לפי שהיא מבט הקיר ויופיו · ומזה נקראו פנים לפי שהם פונות הנה והנה · פנים בפנים · מדוע פניכם רעים · ופנים נזעמים · ויפלו פניו · ואיך אשא פני · ובלשון נקבות אנה פניך מועדות · לפני יי · ויושם לפניו לאכל · בברחו מפני אחיו · מפני אשר ירד עליו יי באש · אם מפני לא תחילו · ורבים המם והלמד כי מלפני יי הוא בורח · מלפני אלוה יעקב · מלפניך משפטי יצא · וצריך להתבונן היאך באו המם והלמד בשרש כאחד והרי המם זה כי המם מורה הריחוק והלמד מורה הקירוב · אבל רוצה לומר מהמקום שהוא לפני יי והוא מקום קיבול הנבואה · וכן

מלפני אלוה יעקב · מפני משה שהוא נביאו עומד לפני יי · וכן מלמעלה ומלמטה וכולם קרובים לענין · וכן תבנם הלמד על המם כמו שכתבנו בשרש מן · על פני כל אחיו נפל · ר"ל שנפל גורלו בגורל אחיו · הוא היה גבור ציד לפני יי · ר"ל שהיה מקריב מצידו לפני יי או יהיה לפני יי להגדיל גבורתו כמו עיר גדולה לאלהים כהררי אל · כמו שכתבנו בשרש אפל · ועל דרך ההשאלה ותחדש פני אדמה · אל מול פני המלחמה · אם לא על פניך יברכך · רוצה לומר בחייך · וכן ועל פניכם אם אכזב · ושניהם ענין שבועה · וכן וימת הרן על פני תרח אביו · כלומר בחיי אביו · על פני אהרן אביהם · בחיי אהרן · וכן מי יגיד על פניו דרכו · בחייו · ויוציאך בפניו · בחייו כלומר בשבועתו · אל פניו ישלם לו · בחייו · לפני שמש ינון שמו · בעוד שהשמש קיים · וכן ייראום לפני עש · בעוד שהעש קיים כלומר לעולם כמו שאמר לנצח יאבדו · לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · בעוד שאני קיים והוא לעולם · או יהיה פירוש על פני לפני ואפילו בסתר לפניו הוא · אל תתן את אמתך לפני בת בליעל · חסר ופירושו אל תתן את אמתך לפני השם כבת בליעל · ונקרא מה שכנגד פני האדם פנים ומה שכנגדו אחור והיא כתובה פנים ואחור · ובענין ההקדמה לפנים הארץ יסדת · ואת יהודה שלח לפניו · לפני בא יום יי · ולפני מות · קודם זה · הוא ההיכל לפני · פירושו הפנימי וקראו פנימי ואף על פי שהוא החיצון לדביר לפי שהוא פנימי לאולם · או פירוש לפני לפי שהיה לפני הדביר בכניסה ובא היו"ד ליחס כיו"ד כילי · או ר"ל לפנים ובא כן כמו וחשופי שת · ארגים חורי · ודומיהם שהם כמו חשופים · חורים · ועם היו"ד והמם מלפנים ולחיצון · והיו"ד והמם אף על פי שהם לשון רבים אחר שהמלה בלשון יחיד עשו היו"ד והמם כמו שרש והכניסו עליה' יו"ד היחס ויו"ד מם הרבים והיו תהרבות · חצר הפנימי בפנימי ובחיצון · וחדריו הפנימיים · אל החצר הפנימית · דלתותיו הפנימיות · כל אלה תאר · אבל כל כבודה בת מלך פנימה · הוא שם והה"א נוספת כי המלה מלעיל ופירושה עומדת בפנים · ולפי שהכעס נראה בפנים כנהו בם באמרו ופניה לא היו לה עוד · אכפרה פניו · פני יי בעושי רע · ונתתי את פני בנפש ההיא · פני יי חלקם · לא אפיל פני בכם · אעזבה פני ואבליגה · ויש לפרש מזה ויוציאך בפניו · כלומר בכעסו שכעס במצרים · וכן לפי דעתי מזה לא יהיה לך אלהים אחרים על פני · רוצה לומר להכעיסני כמו שנאמר כעסוני בהבליהם · וענין אחר בפעל הכבד פנה אויבך · ואנכי פניתי הבית · פנו דרך · ענינם ידוע ·

פנק מפנק מנוער עבדו · מענגו ומעדנו ותרגום מעדני מלך תפנוקי מלכא ·

פס כתנת פסים · רוצה לומר היה מצבעים רבים שכל פס ממנו היה מצבע בפני עצמו ותרגום בכף איש כפסת ידא · ומזה יהי פסת בר בארץ כלומר חלקת בר · ואא"ל פירשו כמשמעו פס ידא כלומר יזרעו כף מלא תבואה אפילו בהרים ירעש כלבנון פריו וכתב כי שרש פס ידא · כתנת פסים · פסס והוא הנבת והדגש לאות ·

פסס כי פסו אמונים · כלומר אפסו ·

פסג סלה ראש הפסגה · כמו גבעה · והפעל הכבד

ממנו

ממנו פסנו ערבנו ותית׳ כלומר הקף ובצרה ארמנותיה׳

פסח או ילך באיל פסח׳ איש עור או פסח׳ פסח שתי רגליו׳ והקבוץ פסחים גוזו בו׳ והוא קל׳ והנפעל ממנו ויפול ויפסח׳ ידוע׳ ומן הענין הקרוב אליו ופסח יי על הפתח׳ כלומר ידלג על הפתח בראותו הדם ולא יבא המשחית׳ ופסחתי עליכם׳ ולפיכך נקרא הזבח ההוא פסח׳ ואמרתם זבח פסח הוא ליי׳ בעבור הוא לפי שפסח על בתי בני ישראל והפך עליהם ודלג׳ וכן גנון והציל פסוח והמליט׳ לפי שפסח ודלג על ירושלם בבוא המלאך המשחית על מחנה אשור׳ והקבוץ נתנו לפסחים׳ עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים׳ שאין אתם עומדים ומתקיימים על דרך אחת אלא פוסחים ומדלגים על שתיהם׳ והפעל הכבד ויפסחו על המזבח אשר עשה׳ שעברו עליו כפסחים שלא היה דעתם מתישבת ומתקיימת עליו דת ומשתטו על אגורא דעבר׳ כלומר היו מרקדים במשפטם על מזבחותם ופי׳ אשר עשה הנעשה אותו לשם הבעל אחאב או זולתו׳

פסל פסל לך שני לוחות אבנים׳ ויפסול שני לחות׳ והשם פסילי אלהיהם׳ והוא פסל ומסכה׳ בשש נקודות׳ הלשון הזה נופל על פסילת האבנים והעץ׳ וכן על העצים הנשארים את עץ פסלים׳ ושאריתו לאל עשה לפסלו׳ והוא עבר את הפסילים מקום שהיו פוסלים שם אבנים׳

פעה כיולדה אפעה׳ ענינו אצעק׳ וכן בדברי רז״ל כתם גדי מפעא פעי׳ פעיתא היא רא׳ אפעה ושרף מעופף׳ מין נחש׳

פעל מי פעל ועשה׳ אף יפעל אל׳ ובקמץ החטף חוץ אבם חטאת מה תפעל בו׳ ופעלי רע על משכבותם׳ והשם בפעל כפיו נוקש רשע׳ ואשר שיעיה הקבוץ ממנו רב פעלים׳ כמו מן רמח רמחים ומן גבר גברים׳ ור״ל שהיה גדול המעשים הטובים׳ פעלך בקרב שנים׳ ובא שלא כמשפט בחלכם ופעלו לא יתן לו׳ כי היה משפטו ופעלו ופירושו נשכר פעלו׳ וכן בא בסחו בחלם שלא כמשפט ותארו מבני אדם׳ כי היה ראוי תארו׳ ואולי כתב בי ופעלו בא כמשפטו ואיננו שם אלא פעל ופי׳ ופעלו שעבד עמו לא יתן לו שכירותו וזה הפירוש הוא הנכון׳ והוא פעלת שכיר׳ ופירושו שכר פעולתו׳ ובקבוץ לפעלות אדם׳ והוא לכו וראו מפעלות אלהים׳

פעם פעם בחוץ פעם ברחובות׳ זאת הפעם׳ שבע פעמים׳ זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה האלהים׳ ופי׳ ר׳ יונה מזה ותחל רוח יי לפעמו׳ רוצה לומר תחלת הנבואה לבוא אליו פעם ראשונה׳

אא״ א הרי כי פעם יוכרם בלשון זכר ובלשון נקבה והתימ׳ שלא זכר זה ספמכר

או יהיה לפעמו לשברו ולכתתו מענין ותפעם רוחו׳ נפעמתי ולא אדבר׳ שהוא לשון שבר וכתות והוא הנכון׳ והתפעל מזה ותתפעם רוחו׳ והשם את חולם פעם׳ רוצה לומר שבר המכה או מכת השבר או יהיה פעם שם כלי שמכין בו והוא המקבת וכן אמר התרגום דמשכת בקורנסא׳ ומזה הענין נקרא הזוג פעמון׳ פעמון זהב ורמון׳ לפי שהוא מתקשקש ומתכתת בשבל שבתוכו׳ ויתנו את הפעמונים בתוך הרמונים׳ כלומר בין רמון ורמון היה פעמון׳ ורבותינו פירשו מזה

לפעמו שתהיה רוח הנבואה מקשקשת לפניו כזוג׳ ויש מפרשים מזה הרימת פעמיך למשאות נצח׳ כמו מהלומותיך׳ וענין אחר מה יפו פעמיך׳ הרומה פעמיך׳ פעמי רגליכם׳ רגלים׳ ופירשו מזה צלע כמו צלע׳ שלש ושלש פעמים׳ ות״ת תלתין ותלת חדא עשר בסדרא׳ ובקבוץ הנקבות על ארבע פעמותיו׳ רוצה לומר זויותיו׳

פער פי פערתי׳ ואשאפה׳ ופערה פיה׳ ופיהם פערו למלקוש׳ פערו עלי בפיהם׳

אא״ ולא בענה וה בלשון רק על פתיחת הפה וכן לשון פנה מפערם שלמר ובירוש על פתיחת הפה׳

הב״ית נוספת וכולם ענין פתיחה׳

פצה ואצבי פציתי פי׳ אשר פצו שפתי׳ הקל יפצה פיהו׳ פצה פיך ואכל׳ ופוצה פה ומצפצף׳ כלם ענין פתיחה׳ וענין אחר קרוב לזה פצני והצילני׳ הפוצה את דוד עבדו׳ ענין פריון והצלה מהמאסר׳

פצח פצחו רנה וצהלי׳ פצחו הרים רנה׳ ענינו הרמת קול׳ ואת עצמותיהם פצחו׳ ענינו שברו׳

פצל אשר פצלי׳ ויפצל בהן פצלות לבנות׳ ענינו הסרת הקלף מעל העץ בעודו לח׳

פצם הרעשתה ארץ פצמתה׳ ענינו בקעת אותה ותרגום וקרע לו חלוני ופצים ליה חרכין׳ ובדברי רבותינו צו חרס כדי שיתן בין פצים לחבירו רוצה לומר בין בקע לחבירו׳

פצע הרגתי לפצעי׳ חבורה ופצע׳ פצוע דכא׳ והשם פצע תחת פצע׳ בפתח ענינם ענין בקוע כלומר מכה שמוציאה דם נקרא בלעו ותרגום ירושלמי ויבקע את עצי העולה ופצע קיסין לעלתא׳ ופי׳ פצוע דכא שנבקעו ביציו ואפילו אחת מהן׳

פצר ויפצר בם מאד׳ ויפצר בו לקחת וימאן׳ ויפצר בו ויקחו׳ ויפצרו בו עד בוש׳ ויפצרו באיש בלוט׳ והמקור מהפעל הכבד ואון ותרפים הפצר׳ הכל ענין העברה על רצון האדם והחזרתו׳ והפצירה פים׳ פירשתיו בשרש פת׳

פקד ויי פקד את שרה׳ פקד פקדתי אתכם׳ התיחום ולא פקדתם אותם׳ ופקדת נוה׳ ואת אחיך תפקד לשלום׳ ויפקד שמשון את אשתו בגדי עזים׳ פקדו נא וראו מי הלך מעמנו׳ וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם׳ ובכל יוליך את צדקיהו ושם יהיה עד פקדי אותו׳ התפקד עלי עון האשה׳ מן יפקד עליה לילה ויום אצרנה׳ פוקד עון אבות׳ כי אין פקד אפו׳ כלומר בחנם הוא מתקצף ומעורר אפו כי לא ידע בדרכי השם ובמשפטיו׳ והנפעל ונפקדת כי יפקד מושבך׳ ושלא נזכר פעלו מבנין הפעל היא העיר המפקד׳ ופירו׳ היא העיר שהפקד עליה עונה׳ והתפעל ויתפקדו היום והנה אין שם איש׳ והוא קל והוא בקמץ והשם באו ימי הפקדה׳ קרבו פקדות העיר׳ בעת פקדתם יאבדו׳ ופקדת כל האדם יפקד עליהם׳ ואל יושבי פקוד׳ היא בבל וקראה כן לפי שבא עת לפקוד עונה ויזנתן לא תירגמו אולי לדעתו היא שם עיר מערי בבל׳ וכן פקוד ושוע וקוע׳ לדעתו שמות מדינות ענין כלם והדומה לחם ענין זכירה והשגחה על הדבר׳ ופירו׳ פן יפקד עליה׳ פן יפקוד עליה האויב כלומ׳ שמא יזכרנה האויב ויתן פניו להלחם עליה לילה ויום אצרנה׳ ופי׳

עד פקדי אותו נאם יי׳ · שאזכרנו ואקח נשמתו ממנו׳

וענין אחר אשר״ת רשותת לא פקדו · ורד״ק בן לברש פ׳ מזה מן יפקד עליה · פ׳ לרנצים אשקנת מן יחסר אפילו הפלת שלח כל שכן חפרי · והנפעל ולא נפקד ממנו איש · כי יפקד מושבך · ולא נפקד להם

פא׳ · כי לא כמנא לשון מסרון כפרס פקד כבנין פקל רק נשתי מקומו ולא פקדו מאום ולאם רשות לא פקדו וכל שלר לשון מסרון הוא כבנין כפעל ולפי קהרם פקדתי יתר שנותי לשון זכרון ·

מאומה · ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל · אם הפקד יפקד · ולא יחתו ולא יפקדו נאם יי׳ · ושלא נזכר פועלו מהרד״ש פקדתי יתר שנותי · ענין הבל והדומת לחם חסרון · ופי׳ כי יפקד מושבך בעבור חוסר מושבך שלא תהיה שם ומקורת · כלומר תזכר שיזכרך אבי כשיראה מושבך חסר מאין יושב · ועא ויפקד שאול את העם · ויפקדם בטלאים · תפקדו אותם לצבאותם · ולא יהיה בהם נגף בפקד אותם · אלה פקודי המשכן · והפעל הכבד אלהים יי׳ צבאות מפקד צבא מלחמה · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר פקד על פי משה · והתפעל ואיש ישראל התפקדו · והוא קל והפא בקמץ · ובן ויתפקדו בני בנימן · לבד מיושבי הגבעה התפקדו · קלי והפא בקמץ · ועם מה שלא נזכר פעלו לא התפקדו בתוכם · ובני ישראל התפקדו וכלכלו · והם קלים ובקמץ הפא · ענין הבל והדומת לחם ענין מספר ומנין · וענין אחר והוא פקד עלי לבנות לו בית · ענינו צורת כתרגומו · והשם פקודי יי׳ ישרים · פירוש מצות יי׳ · ובתוספת מם במפקד יחזקיהו המלך · כלומר במצותו · ושרפו במפקד הבית · במצות הבית כלומר מה שהיה מצוה על הבית לעשות בן הכהנים שהיו מקומות חלוקי בבית לכל דברי הבית והא באתר דחזי לביתא · ובסימן הנקבת ויהי בעת יביא את הארון אל פקדת המלך ביד הלוים · פ׳ במצות המלך ואל במקום בית השרות · ופקדתך שמרה רוחי · ומצותך · וענין אחר ויקח מים ויפקד בבית · והפעיל הכבד למבטש יפקיד עליו · וישב אל מקומו אשר הפקדתו שם · הפקדו ארת ירמיהו בחצר המטרה · ואת המגלה הפקידו · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הפקד אתו · והשם או את הפקדון · והיית האוכל לפקדון · ענין גניזה והנחה · ויש לפרש מזה ופקדתם על נחל הערבים ישאום · ועא ופקדו שרי צבאות · ופקדתי עליהם ארבע משפחות · פקדו עליה מפסר · וכתב רבי יונה עם בנין הקל ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף · ואנחנו מצאנוהו בספרים המדוקים ויפקד אותו · מבנין הפעיל והמסורת עליו ב׳ ויפקד עליהם את גדליהו · ודין ויפקד שר הטבחים את יוסף · יפקד יי׳ אלהי הרוחות · ואת אהרן ואת בניו תפקד · הפקדים אשר לאלפי הצבא · והנפעל ויפקדו ביום ההוא אנשים על הלשכות · ויפקדו השוערים והמשוררים · והפעל הכבד והפקדתי עליכם בהלה · אשר הפקיד מלך בבל בערי יהודה · ראה הפקדתיך היום הזה · ויאתה הפקד את הלוים · הפקד עליו רשע · והפקדו עליה אנשים לשמרם · המפקדים בית יי׳ · ויפקד אותו לכל סבל בית יוסף · ויפקידם ביד המלך על הראובני · והוא אשר היה מפקיד על אנשי המלחמה · לריהוה פקידים בית יי׳ · והוא פקוד ושוע · והשם בעל פקדת · והוא ראשי לבית אב לפקדת אחת · ופקדת

משמרת בני מררי · על פקדת ישראל · ושמתי פקדתך שלום · רל המם שיקחו הפקידים עליך יי׳ · והקבוץ וישם יהוידע פקודות בית יי׳ ביד הכהנים · וישם הכהן פקודות על בית יי׳ · ויש לפרש מזה קרבו פקדות · ענין הבל והדומה לחם מנוי ונזכרות · ומזה הענין לפי דעתי פקדתו יקח אחר · כלומר מה שהוא פקיד וממונה עליו והיא אשתו או ממונו ·

פקח · על בית יהודה אפקח את עיני · ויפקח אלהים את עיניה · פוקח עורים · ותפקחנה עיני שניהם · אשר עיניך פקחות · פקוח אזנים · פקחנא את עיניו · והנפעל או תפקחנה עיני עורים · והתאר או פקח או עורים · והקבוץ עיני פקחים · בקלו

פא׳ · כי ותפקחנה עיני שניהם כתוב כמו שמלו הוא כתוב בבנין קל והוא עשות גמור כי אינו מן הקל וצריך לקרות אכל כך כבנין כפעל ·

הפקח ענין הבל הפתיחה · ובא השם ממנו בהכפל הפ״ן ותלמר ולאסורים פקח קוח · בהכפל העין והלמר במלת פתלתל · ופירושו פתוח המאסר · ואעפ שהוא כתב שתי מלות ענינו מלה אחת · ויש לפרש שענינו שתי מלות ויהיה קוח מקור מן לקח ומשפטו פקח לקחת · כלומר לפתוח אותם ולקחתם מתלות · ואאל כתב כי קוח שם בית הסהר נקרא כן לפי שהאסורים לקחים ובלואים שם ופירוש פקח קוח לפתוח לחם בית הסהר ·

פקע · וימצא גפן שדה וילקט ממנו פקעות שדה · פירוש בעל הערוך שהן כעין אבטיחים קטנים והם מרים וקשין מרע שלהם שמן הוא שארל בשמן פקעות והוא הנקרא בלשון ישמעאל הנטל · ומצאנו בפירוש גאון שהפקעות הם הנקראים בערבי אלבאגן · ופקעים מתחת לשפתו סביב · שהיתה צורתם כצורת פקועת שדה ורת ונוררת בעין · ואבם כן היתה דעתו שהיתה צורתם עגולה כצורת הביצים ודומה לו בדברי רזל הכדור והפקעות של גמי · ועוד אמרו כשתי פקעיות של שתי הוצא שקורין בלעז · וכדברי החמים אולי היו לפקעים פני בקר והיו דומים לפקעים לא בנתפס כי אם כמשיהם כי נופם היה כדמות ביצים לדעת המתרגם ·

פר · פר בן בקר · פרים בני בקר · פר יקרא אפילו הזקן · ובאומרו בן בקר ידמה שאינו גדול בשנים והקטן יקרא עגל וכן דרשו רבותינו זל פר יכול זקן תל בן אי בן יכול קטן תלמוד לומר פר הא כיצד בן שלש שנים · ופר השני שבע שנים · נפרשנו בשרש שנה · ופרה ורוב תרענה · פרות הבשן · דמה להם הנשים הנכבדות ·

פרך · ובשלו בפרור · או בפרור · הוא הקדרה שמבשלין בו · ויש מפרשים מזה כל פנים קבצו פארור · רוצה לומר שחרות וכבר פירשנו אותו בשרש פאר ·

פרא · כי הוא בין אחים יפריא · ירבה ויפרה · ורבי יונה פירש לשון פרא · פרא אדם · בשש נקודות ופירושו אדם מדברי כפרא · ונכתב בהא פרה למד מדבר · והקבוץ כן פראים במדבר · הוא חמור הבר ·

פא׳ · לפי זה היה לו לום אלה כלא כי דקך הלשון לפקדים משתולל קול כתולל כמו אים ממו ואין לומר מלם אים אך כתנא כמוהו וכסיל אלם נוום למו שהוא כמו ולד כגיל וית כנון פירוש רדק ספר ולו כמנד ושיתנו עד לו אלם ·

פרד הנא הפרדי בשש נקודות איש על פרדו׳ על הפרדה אשר לי בצבים והפרדים ידוע׳ וכתב רבינו האי גאון כי נקרא פרד בעבור שלא יוליד והוא נפרד׳ וכנפיהם פרודות׳ נפרשות׳ עבשו פרודות תחת מגרפותיהם׳ פירוש גרגרי הזרע שהם נפרדות ונפזרות תחת הארץ׳ והנפעל נפרד מקין׳ קמוץ ואף על פי שהוא ידמה נפעל עבר׳ נפרדו איי הגוים׳ והפרד נא מעלי׳ ממשך יפרדו׳ לתאוה יבקש נפרד׳ פירוש מי שנפרד מחברו ובעצתו ולא יאמין לעצת חבריו יבקש התאוות ובכל תושיה יתגלע כלומר מראה עצמו בתערב בכל חכמה ואינו כי אם הולך אחר תאות לבו׳ והגאון רבי סעדיה זכרונו לברכה פירש כי התאוה תבותר והנפרד מהמון העם יעזוב אמונתם אמר כי הוא הולך אחר תאוה ועל כן נפרד מדעת קהלו ומאמונתם ובכל תושיה יתגלע בכל טענה שתביא לו יריב עמך ויכזבך על כן אחריו לא יחפוץ כסיל בתבונה כלומר לא יחפוץ בתבונה כי אם בטריבתו לגלות רוע לבבו׳ והתהפעל והתפרדו כל עצמותי׳ יתפרדו כל פועלי און׳ ובני לביא יתפרדו׳ והפעל הכבד מפריד יעקב׳ פריד בני וביתך׳ בהפרידו בני אדם׳ זכבר אחר כי הם עם הזונות יפרדו׳ כלומר שמפרישים הנשים מבעליהן לזנות עמהן׳ ואבא ז״ל כתבו בענין פרד וז״ל כי הם שטופים בזנות כמו הפרד כי אין בבהמות שטוף בזנות כמו הפרד׳ ר״ל יעשו עם הזונות מעשה פרד שאינו עושה פירות כן הם ישכבו עם הזונות בדרך שלא יולידו׳

פרה ופרינו בארץ׳ פרה ורבה׳ פרו ורבו׳ בן פורת יוסף׳ אשתך כגפן פוריה׳ בהראות לשון הפעל׳ וכן פריה ורביה׳ כשקל כוכיה׳ ונצר משרשיו יפרה׳ והשם עץ פרי׳ כי עץ נשא פריו׳ ונטעו גנות ואכלו את פריהן׳ ונטעו גנות ואכלו את פרין׳ ועשו גנות ואכלו את פריהם׳ ופריכם תשאו לעמי ישראל׳ והוא בסגול׳ וקברתך פרי לא מצאנו במקרא אבל במשנה מצאנוהו מקבץ בלשון נקבות פירות׳ והפעיל הכבד והפריתי אותך׳ כי הפרני אלהים׳ ריפר את עמו׳ ומזה הענין והשרש׳ אפריון עשה לו המלך שלמה׳ והאלף נוספת והוא מטה שנושאין כה הכלות׳ וכן קראו רבותינו זכרונם לברכה למטה פוריא ופירשו על שם שפרין ורבין עליה׳ ויתכן להיות מזה השרש מסעף פארה׳ ותארכנה פארתיו׳ ותשלח פארת׳ והדומים להם׳ ופירשו מענינם בן פורת יוסף׳ וכבר בארנו ענין זה בשרש פאר׳

פרז פרזות תשב ירושלם׳ היושבים בערי הפרזות׳ ומכפר הפרזי׳ נקבת במטיו ראש פרזיו׳ הם ערי המישור שאין להם לא מבצר ולא חומה׳ והשם כלל להם חדלו פרזון׳ צדקות פרזונו׳ והיושבים בערי הפרזות נקראו פרזים היהודים הפרזים׳

פרח פרח מטה אהרן׳ הפרחה הגפן׳ מטה יפרח׳ צדיק כתמר יפרח׳ יפרח בימיו צדיק׳ פרח תפרח׳ ותגל ערבה ותפרח כחבצלת׳ והשם פרח שושן׳ בסגול׳ כפתוריה ופרחיה׳ והכבד פריח מים יפריח׳ ואהל רשעים יפריח׳ בחצרות אלהינו יפריחו׳ אלו הן פעלים עומדים׳ והיוצא הפרחתי עץ יבש׳ וענין ידוע׳ ומה שאמר ויצא פרח ויצץ ציץ אמר פרח על יציאת העלים תחלה ואחר הנץ והוא הפרח המגלגל בעת הישבר והוא זה להגדיל הנס וענין קרוב לזה להגלות הדבר ולהתפשט אם פרח תפרח הצרעת׳ בשחין פרחת׳ פורח באדם ובבהמה׳ על ימין פרחה יקומו׳ בהכפל הלמד׳ ופירושו הקטנים והנערים יקומו על ימינו ללעג עליו׳ וכן נקראו קטני העופות אפרוחים אפרוחים או ביצים׳ וכן בדברי רז״ל פרחי כהונה והם בני הכהנים הנערים׳ ויש אומרים כי פרחה שם מורכב ומשפטו פרח וחה והוא רומז בו לבני אדם הנקלים והנבזים ודמה אותם לפרח החוח והקוץ שאין בו ממש׳ אשר אתנה מצודדות שם את הנפשות לפורחות׳ פירוש מעופפות׳ תרגום יעופף על הארץ יפרח על ארעא׳ ופירוש אשר אתנה מצודדות להרגם לחיות נפשות פורחות והולכות להם׳

פרט ופרט כרמך לא תלקט׳ בשש נקודות והם הגרגרים והאחרים הנושרים בעת הבצירה׳ ואמרו רז״ל שני גרגרים פרט שלשה אינן פרט׳ ודומה הלשון הזה למה שאמרו כלל ופרט׳ ומזה הפורטים על פי הנבל׳ פירוש מתאחרים או פירוש הפורטים כלומר פותחים השירים והזמירות שלהם על פי הנבל ודומה לו בלשון רבותינו הוו פורשין שפותיה׳ ויש הפורטים מלשון פרוטה הידוע בדברי רבותינו כלומר שנותן כל אחד פרוטה למשורר׳

פרך ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך׳ לא ירדו בפרך לרעך׳ בשש נקודות פירוש בקושי וכרצון׳ ובדברי רבותינו שהוא נפרכת כצפורן׳ ועשית פרכת׳ פירוש יריעה שהיתה מסך לארון להבדיל בינו ובין אהל מועד׳ ובדברי רבותינו ותלה בחופת בנו פרכיות שחורות׳ פירוש יריעות שחורות כאהלי קדר׳

פרם ובגדיו לא יפרום׳ ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו׳ בגדיו יהיו פרמים׳ ענין קריעה ואחר שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ואמה בבגדיה אם נקרעו נקרעו ואם נפרמו נפרמו׳ נראה כי יש הפרש בין קריעה לפרימה כי הקריעה בבגד גופו שלא במקום התפר והפרימה במקום התפר׳

פרס הלא פרס לרעב לחמך׳ וכן פורש אין להם׳ ופרשו כאשר בסיר׳ אף שנכתבו בשין ענינם ענין החתיכה בידים פציר בלעז׳ ודומה לו בדרול הנותן פרוסה לעני וכן בא הלשון בפריסת הידים והגוף באבל פרוש הצער׳ התיפח תפרש כפיה׳ פרשה ציון בידיה׳ והן כתובין בשין׳ ונכתב בסמך ולא יפרסו להם על אבל׳ והמסורת כל לשון פריסה כתוב בשין בר מן ב׳ בתיבין בסמך הלא פרס לרעב לחמך׳ ולא יפרסו להם׳ ופירוש לא יפרסו להם ולא יבאו לנחמו על מת כלומר לא יספדו על המתים ולא ינחמו החיים׳ והמפר׳ פירשו ולא יפרסו להם לא יפרסו על אבל כמו שפורסים לאבל וכוצעין לו הלחם כשמברין אותו וזהו שאמר לנחמו על מת׳ וכן פי׳ אא ז״ל פרשה ציון בידיה׳ כי המנהג של מנחמין פורשין להם לאבל והיא בעצמה פרשה בידיה כי אין מנחם לה׳ וענין אחר כל מפרסת פרסה׳ שיש לה שתי פרסות׳ ופירש עוד ושוסעת שסע שפרסותיה סדוקות מלמטה כמו מלמעלה כי יש בהמה שפרסותיה סדוקות מלמעלה ומלמטה דבוקות כמו שאמר לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת כמו הגמל והחזיר והכלב והחתול׳ ובא השם הזה בלשון זכרים ופרסיהן יפרק׳ ואת הפרס׳ בשש נקודות והוא עוף גדול שוכן במדבר כדברי רז״ל פרס ועוזניה בישוב

לא

לא שכיחי · וכתב רבי יונה והוא שקורין לו בערבי עקאב·

פרע שמעו מוסר וחכמו ואל תפרעו · ותפרעו כל עצתי · פורע מוסר · פרעהו אל תעבר בו · והנפעל באין חזון יפרע עם · והפעל הכבד תפריעו את העם ממעשיו · ענין כלם נהרסים להם המוסר והריחוק והבטול · ורד״ק אותם מדברי רז״ל הקורא את המגלה למפרע כלומר השבת הדבר לאחור נהפך · וכן לא אפרע ולא אחוס · כלומר שלא אשוב אחור ממה שדברתי · והוא כי פרוע הוא כי פרעה אהרן · פי׳ מגולה ממעשיו הרעים · וכן ופרע את ראש האשה · כלומר גלה שער ראשה הנסתר תחת הצעיף · וכן גדל פרע שער ראשו · הוא כפעל · וראשו יהיה פרוע · את ראשו לא יפרע · ראשיכם אל תפרעו · כי דרך האבל לגלות ראשו ולהסיר מצנפתו או מגבעתו ופארו מעל ראשו · ופי׳ גדל פרע · כי כשיגדל שערו הנה הוא מגולה תחת המצנפת · ורד״ק מזה הענין בפרע פרעות בישראל · כי תפריע ביהודה · והוא מראש פרעות אויב · נקמות האויב · וכן בפרוע פרעות בישראל · והפעל הכבד כי תפריע ביהודה · ותרגום נקום נקמת בני ישראל אתפרע פרענות

פרץ על אשר פרץ יי׳ פרץ בעזא · פרצו העברו · אשר חמת פרוצים · פרוץ גדרו · פרצו חומים ברמים נגעו · ותפרץ בם מגפה · פן יפרץ בם · פרץ נחל מעם גר · יפרצני פרץ על פני פרץ · ותירוש יקבך יפרצו · מה פרצת עליך פרץ · ופרצת ימה וקדמה · ויפרץ האיש מאד · ומקנהו פרץ בארץ · בן ירבה וכן יפרץ · כי ימין ושמאל תפרצי · והנפעל אין חזון נפרץ · והתפעל המתפרצים איש מפני אדניו · והכבד וחומת ירושלים מפורצת · והשם פרץ בשש נקודות · פרץ רחב יאתיו · פרץ על פני פרץ · ובתוספת מם ועל מפרציו ישכון · לא עליתם בפרצות · אפשר שהוא מקובץ מן פרץ · כמו מן ארץ ארצות · או יהיה האחד ממנו פרצה · וכן בדברי רבותינו ז״ל פרצה דחוקה מותר להכנס בה בשבת · והתאר ארחות פריץ · ופריץ חיות בל יעלנה · והוא ובאו בה פריצים וחללוה · המעטת פריצים · ובני פריצי עמך · כלם ענין אחד והוא ענין ההריסה והנתיצה אבל להרב הדברים ושופעם ידמם לפריצה כמו ומקנהו פרץ בארץ · ותירוש יקביך יפרצו · ויפרץ האיש מאד מאד · ופרצת ימה וקדמה והדומים להם כאילו מרבם יפרצו הגדרים שלא יכילם מקום נגדר · והתפך זה נאמר חזון ולא יפרצו · וכן ועל מפרציו ישכון · ר״ל מקום התפשטות הנהרות ור״ם ועל מפרציו המקומות שפרוצות העירות שם ישכון לשמרם מפני האויבים לפיכך לא בא למלחמה · וכן נפרצה נשלחה · כלומר נשלחה הנה והנה · והוא ויפרצו בו עבדיו · ויפרץ בו אבשלום · ויפרץ בו ויעשר גברים כסף · ויפרץ בו ולא אבה ללכת ויברכהו · כלם ענין התפצר והוא הפוך מן ויפצר בם מאד · וכבר פירשתיו ·

פרק ופרקת עלו מעל צוארך · פורק ואין מציל · והשם ואל תעמד על הפרק · בחש פרק מלאה · בשש נקודות · והפעל הכבד פרקו נזמי הזהב · ופרקיהו יפרק · מפרק הרים · והתפעל התפרקו ויתנצלו · ויתפרקו כל העם · ופי׳ התפרקו מנזמי הזהב אשר באזניהם · ולפיכך בא בלשון התפעל כי ברצון גדול עשו ורצו לתתם נפרקים מנזמיהם שלא יהיו להם עוד·

התפרקו ויבשו · הכל כענין השבר והפרשה דבר מדבר ופירוש ואל תעמד על הפרק · לא היה לך לעמוד על השבר · הבא לישראל אך היה לך להצילם אם היית יכול ובא כדרך לא תעמד על דם רעך · ור״ם על הפרק בראשי הדרכים מקום שיתפרקו ממנו הדרכים שם היית עומד והיית אומר לבבליים אי זה דרך הלך הפליט · ותשבר מפרקתו · הוא עצם הצואר · וכן אמרו רז״ל והלמא בעצם המפרקת איפגים · ולפי שהוא פרקים פרקים נקרא כן · והענין קרוב לענין הראשון ויפרקנו מצרינו · פרק אין מציל · תרגום ויושע ופרק ·

פרש לפרש להם על פי יי׳ · והשם ואת פרשת הכסף · פרשת גדלת מרדכי · והפעל הכבד ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש · ושלא נזכר פעלו ממנו כי לא פורש מה יעשה לו · ענין הכל הביאור והפירוש · והנפעל בענין קרוב לזה ביוכבד חיותו בתוך צאנו נפרשות · פי׳ נפרדות · והנפעל הכבד ובמעוני יפריש · והוא ענין שריקה בדברי רבותינו הוא טרקיא · פוגויר בלעז · ומזה הענין נקרא רוכב הסוס פרש פרש מעלה · פירוש מעלה להב החרב וברק החנית ור״ו ולהב עשרת כי״ו וישא אברהם את עיניו או הוא חסר רוצה לומר מעלה חנית או כידון והתמורה להכם מכלי המלחמה · ורכבו ופרשיו · את הרכב ואת הפרשים · מקול פרש · ונקרא כן לפי שהוא מפריש הסוס במניעתו שמרגלין להריץ אותו · והכן להיות מזה הפרשים לא ירקנו · הם שני התרוץ שהם חרים · ויש מפרשים סוסים ופרשים ופרדים נתנו עזבוניך · מן מסוסים מיוחסים יקראו כן ואינו צורך רק הוא במשמעו הענין כמו שאמר חמת רבליך בנפש אדם · והוא וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם · בשש נקודות · את עורו ואת פרשו על פרשה ישרף · הוא הזבל שבכרס הבהמה ·

פרש הן פרש עליו אורו · פרש ענן למסך · ופרש כפיו אל הבית · אפרש את כפי אל יי׳ · ויפרש אותה לפני · ופרשו בגד כליל תכלת · וכפיו פרשות השמים · פרשי כנפים · פרשו רשת ליה מפגל · רשת פרושה על תבור · ופרשו מכמורת · כשחר פרש על ההרים · והפעל הכבד ממנו ופרש ידיו בקרבו · כאשר יפרש השוחה לשחות · פרשתי ידי אליך · פרשתי ידי כל היום אל עם סורר · בפרש שדי · ובפרשכם כפיכם · ענין כלם והדומים להם ענין שטוח · והשם מזה הענין מפרשי עב · והוא התפשטות העבים · והוא קרוב לזה מבנין נפעל והנשארים לכל רוח יפרשו · והכבד כי בארבע רוחות השמים פרשתי אתכם · ענין פזור פירוש כמו שארבע רוחות השמים רחוקים זה מזה כן אפזר אתכם זה מזה בפזורי אתכם · והוא ופרשו כאשר בסיר · פורש אין להם · והכבד פרשה ציון בידיה · תפרש כפיה · פירשתים בשער פרס · ויש מפרשים מזה בפרש שדי ·

פרת ויתנחר הרכבי הוא פרת · ופירש א״א ז״ל מזה התפרתמים כלומר השמות היושבים על נהר פרת

פשח כי פשה הנגע · ואם פשה תפשה · לא פשתה · ענינם התפשטות והתפרצות

פשח ויפשחני שמני שומם · ענינו שסעני ובקעני · ותרגום וישסף שמואל את אגג ופשח שמואל

שמואל ובמשנה אילן שנפשה קושרין אותו בשביעית ועוד בדבריהם הוה מפשה ויהיב לן אלוותא אלוותא ׃

פשט ופשט את בגדיו ׃ ויפשט גם הוא בגדיו ׃ ואת בגדי רקמתם יפשטו ׃ ותאר לנקבה פשוטה ועורה ׃ או הוא מקור בתוספת הא והוא הנבון כי הוא מלעיל ׃ והכבד לפשט את החללים ׃ והעם ישובו אחריו אך לפשט ׃ פי׳ לפשט החללים שהיה הוא הורג ׃ והתפעל ויתפשט יהונתן את המעיל אשר עליו ׃ פי׳ מן המעיל ׃ ובבד אחר כבודי מעלי הפשיט ׃ פן אפשיטנה ערמה ׃ פירוש אפשיטנה שתהיה ערומה מכל בגדיה ׃ והפשט את אהרן ׃ ענינם ידוע ׃ ובן להסרת העור מעל הבשר והפשיט את העולה ׃ ועורם מעליהם הפשיטו ׃ וענין אחר ופשטת על העיר ׃ העמלקי פשטו ׃ אל פשטתם היום ׃ ויפשטו על הגמלים ׃ ענין הפריצה וההליכה לשלול שלל ׃

פשע מלך מואב פשע בי ׃ והם פשעו בי ׃ ויפשעו ישראל בבית דוד ׃ פשע וכחש ׃ בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה ׃ אז תפשע לבנה בעת ההיא ׃ ופושע מבטן קורא לך ׃ ולפושעים יפגיע ׃ בחתם הפושעים ׃ כתב החכם רבי יונה שהוא שם כמו בהתם הפשעים ר״ל העונשים שעברו עליהם ׃ והחכם ר״א אבן עזרא פירשו כמשמעו פעלים והטעם כי בעבור שהיו פושעי ישראל רבים על כן נמכרו ביד חיתים ׃ והשם על כל דבר פשע ׃ בסגול ׃ מה פשעי ׃ ועל כל פשעים תכסה אהבה ׃ ואת כל פשעיהם ׃ והנפעל אח נפשע מקרית עוז ׃ פי׳ קשה הוא מקרית עוז ענין הפשע הוא המרד ויצאת מרשות האדון או המצוה איתו על הדבר ׃ וכן אמרו רז״ל עונות אלו הזדונות וכן הוא אומר חברת חברת הנפש ההיא עונה בה ׃ פשעים אלו המרדים וכן הוא אומר מלך מואב פשע בי ׃ אז תפשע לבנה בעת ההיא ׃ חטאים אלו השגגות וכן הוא אומר נפש כי תחטא בשגגה ׃ וכן מה שנאמר בענין הפקדון על כל דבר פשע ׃ ור״ל פשע בפקדון שלא שמרו כדרך השומרים אף על פי שאין כאן מרד ואינו מאברו בידים נקרא פושע כי אחר שאינו נותן עיניו ולבו ושמירתו בפקדון אשר הפקי׳ אתו כאילו הוא מורד במפקיד אצלו ויוצא מתחת יד מצוהו שצוהו לשמור הדבר וקבל עליו לשמרו ולא שמרו ׃

פשע אפשעה בה ׃ פי׳ אצעדה והוא בקמץ חטף בסקצת הספרים ׃ והשם כי כפשע ביני ובין המות ׃ בסגול ענינו כצעד כלומר דבר מועט ׃ והלשון הזה מורגל בדברי רז״ל באמרם פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ׃ ובנה הקרוה בלשון הזה ואמר עד המשפשה ׃ כמו שכנה גב ברגלים כמו שאמר לא עשה רגליו ׃ אף מסיך הוא את רגליו ׃

פשק פושק שפתיו מחתה לו ׃ כלומר פותח והכבד ותפשקי את רגליך ׃ פירוש ותפתחי והוא על דרך המשל ׃

פשר ומי יודע פשר דבר ׃ בחמש נקודות וישׁ ספרים שהוא בשש נקודות ענינו פתרון דבר ׃ ותרגום איש כפתרון חלומו גבר כפשרון חלומיה ׃

א״א פי׳ כפר כמו פתר תלים והסין מתחלפין כמו פרוסם על גום לכם כמו פרותם מן פרות על הלכה׳ או הוא מתלוף קופיות כפל כמו פרם כתן. בכה ובכה ׃

פשת והפשתה והשעורה

נכתה ׃ והפשתה נכתה לא יכבנה ׃ ובא הכנוי בלשון זכרים ואף על פי שהענין לשון נקבות צמרי ופשתי ׃ ובא הקבוץ גם כן בלשון זכרים בפשתיכם אשר בערו באש ׃ כצמר אגן בפשתים ׃ בפשתי העץ ׃ ופירושו בעצי הפשתים כי עדיין היה בקנה שלו והוא יקרא עץ וימצא בסמיכות הזה בלשון הקדש כי פעמים ישוב הסומך נסמך והנסמך סומך כמו תולעת שני ׃ ואת שני התולעת ׃ והוא כשיתבון כל אחד מהם סומך ונסמך והכל לפי הענין והביאור ׃

א״א סים לו לומר ופשתיי כב׳ תוין כמו מן שפסה שפסתי ׃

פתת פתות אותה פתים ׃ ענין החתיכה ושבר ׃ וכן פת לחם ׃ והחיברת לחם ׃ ואוכל פתי לבדי ׃ מפתו תאכל ׃ פתך אבלת תקיאנה ׃ משליך קרחו כפתים ׃ פירוש כמו הדבר הנבצע לבצעים ובתשלומו ובפתותי לחם ׃ הזכר רבי יהודה בזה ע״א מהפעל הכבד והפתית בשפתיך ׃ ומשפט המלה הפתות בחולם ועוד נכתבנו בשרש פתה על מתכנתו ויתכן להיותו מהענין הנזכר ענין שבירה והתיכה לענין הפסוק שאמר אל תהי עד הנם ברעך שאם תהיה עד הנם בו תשברהו ותכהו בשפתיך ׃

א״א כל לשון פת איננו נופל רק על הלחם לבדו ופי׳ כפתים כפתותי לחם ׃

פתה פן יפתה לבבכם ׃ ויפת בסתר לבי ׃ ולפותה שפתיו לא תתערב ׃ ענינו הטיית הלב לזולתו שלא על דרך האמרת והשכל ופירוש ולפותה שפתיו לא תתערב ולפותה בשפתיו כלומר אל תתערב למי שנוטה אליך בשפתיו ודברו חלקלקות אליך ולבו לא נכון עמך ׃ ופותה תמית קנאה ׃ מי שישה לכל דבר שירא ויתאוה לו תמיתנו הקנאה שיקנא לכל דבר חמדה שיראה לזולתו ׃ כיונה פותה אין לב ׃ פירוש כמו היונה שנוטה אל האוכל ואין לה לב להבין ולהשכיל כי הרשת פרושה ללכדה בנטותה על האוכל כן אפרים שנטה אל אשר תמשכהו תאותו למצרים ולאשור לבקש עזר ואין לו לב לדעת ולהבין כי יוצר הכל יכשילם בלכתם לבקש עזר מבלתו וכן אמר בפסוק שאחריו כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי ׃ ולפיכך נקרא השוטה פתי לפי שהוא נוטה לכל דבר כמו שאמר פתי יאמין לכל דבר ׃ שומר פתאים יי׳ ׃ נכתב באלף יוד האלף נוח ואיננה למ״ר הפעל כי היוד הנעורת היא למ״ר הפעל ויו״ד הרבים נפלת ׃ וכן נחלו פתאים ׃ וארא בפתאים ׃ תבינו פתאים ׃ עזבו פתאים ׃ פתאים עברו נענשו ׃ ונכתבו בלא אלף עם יוד למ״ר הפעל לבד עד מתי פתים ׃ כי משובת פתים ׃ ונכתב בשני יודין ביוד למ״ר הפעל וביו״ד הרבים ׃ ופתיים עברו ונענשו ׃ ושם דבר פתיות ובל ידעה מה ׃ ובמשקל התאר עד מתי פתים תאהבו פתי ׃ בשקל מרי ׃ ומזה הענין והעקר נעזרה מלת פתאום והאלף תמורת הה״א למ״ר הפעל והוא בשקל שלשם ויאמר יי׳ פתאום ׃ ופתאום יבא אל היכלו ׃ על כן פתאום יבא אידו ׃ שהוא ענין מהירות ופתע ודבר שלא ירגיש אדם בו עד שיהיה כי הפתי עושה דבריו במהירות כמו שאמר ועצת נפתלים נמהרה ׃ ולנחץ הדבר יותר נכפל עם פתע בפתע פתאום ׃ אשר פתאום לפתע ׃ והנפעל אם נפתה לבי ׃ פתיתני יי׳ ואפת ׃ משפטו אפתה ׃ והפעל הכבד פתיתני יי׳ ׃ פתיתי את הנביא ההוא ׃

מי יפתח את אחאב · הנה אנכי מפתיח · נכתב בו חולם במקום לשר הפעל · וכתב ר' אחי רבי משה סוה והפתית בשפתיך · והוא במקום אם כאילו אמר ואם פתית · ופירוש הפסוק כן הוא אל תהי עד חנם ברעך ואם פתית כלומר אף על פי שפתית בשפתיך אשר כנגדו והעיד בעבורך עדות שקר אל תעיד לו בעבור זה עדות שקר והוא שאמר אחריו אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו וגו' · ובא הפעל הכבד יפת אלהים ליפת · משפטו יפתח · ותרגום כי ירחיב יי אלהיך ארי יפתח · ור"ם מזה הענין ולפותה שפתיו · כלומר למרחיב פיהו לדבר דברי ריק וחרפות וגדופי בני אדם אל תתחבר עמו או פירוש לענין שאמר גולה סוד הולך רכיל ואמר ולפותה שפתיו שמרחיב שפתיו ומגלה סוד לא תתערב עמו ·

אא' ולדעת רבותינו ז"ל מוס הפסוק ענין מלשון הפתח פתוח... · תפתה כי הפשוטה כינוי פתח · שם והיה כדאי מוספת כמו נתרגם לאמר סוד עיין בשרש פתה ·

פתח

ודלתי שמים פתח · כי לא פתח ידך · ת' ארי לא פתחת תרעא לאשלמא · ופתחת לך · ויעזבו את העיר פתוחה · להיות עיניך פתוחות · יפתח יי לך את אוצרו הטוב · פתח לבנון דלתיך · פתחו שערים ויבא גוי צדיק · והמקור בה"רק הפא בפתחי את קברותיכם · ובפתחו עמדו כל העם · וגו' כשפתח פיו לקרוא בתורה · פותח את ידך · פתוח תפתח את ידך · וכל כלי פתוח · אגרת פתוחה בידו · והנפעל שערי הנהרות נפתחו · יהיה סגור נפתח · סגור יהיה לא יפתח · והשם עם גו"ן נפעל מעין מי נפתוח · והשם פתח דבריך יאיר · הפא בקמץ קטן להבדיל בינו ובין פתח השער שהוא בפתח קטן · שמור פתחי פיך · ור"ם מזה מגביה פתחו מבקש שבר · כלומר שמדבר גבוהות על בני אדם · וכן הוא מפורש בדברי רז"ל · והם והם על המפתח ולבקר לבקר · כלומר ממונים לפתוח השערים לבקר לבקר · ובסמוך ומפתח שפתי מישרים · והוא ולך אתן פתחון פה בתוכם · פי' בתוך ישראל כי יראו נבואותיך מתקיימות ובשרש קרן אפרש הפסוק עוד · ומזה נקרא הפתח לפתח חטאת רובץ · בסגול · ויצא אליהם לוט הפתחה · והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא · מנגח פתחו · כלומר שמתעסק בבנינים גדולים על דרך שארז"ל על העוסק בבנין מתמסכן · ונקרא פתח מה שיש מן השער חוץ לדלתות כי הכל יקרא שער בין מבפנים בין מבחוץ עם הדלתות והאסקופה החיצונה כמו שהיא עם המזוזות והמשקוף נקרא פתח לפי שהוא נפתח תמיד אף בהסגר הדלתות הוא נשאר פתוח · וכן שם הכלי שפותחין בו ויקחו את המפתח ויפתחו · ובסמוך לא נשתנה מפתח בית דוד · ות' מפתח בית מקדשא ושלטן בית דוד · ושלא נזכר פעלו מהדגש ופתחו שעריך תמיד · וגו' מאין לא פתחה אזנך · פתח המסמר · והחרק בחם תמורת השרק והראוי כתם ופתחו · פתחת אזנך · פתח המסמר · בשרק · כמו מאתנן זונה קבצה שהחרק תמורת שרק ומשפטו קבצה בן דעת המדקדקים · ויותר נכון בעיני שהיו מן הדגש בלא תמורה ויהיו פעלים עומדים · ובענין הזהר שהוא קרוב לענין הפתיחה כי יתר פתח ויענני · מוסר מלכים פתח · ופתח הגמלים · אל יתהלל חוגר כמפתח · פתח ·

חרצבות רשע · לפתח בני תמותה · יפתח וישדד אדמתו · הנני מפתח פתחה · פי' כאילו האבן היתה במאסר כל חימי שבטלו המלאכה ופתח יפתחנה וישימו אותה בבנין · והפעל הקל אסיריו לא פתח ביתה · והנפעל ולא נפתח אזור חלציו · יסגר על איש ולא יפתח · ויתכן מזה הענין תפתח הרעה · וההתפעל התפתחי מוסרי צוארך · פירוש התפתחי ממוסרי צוארך · כי בנין התפעל אינו יוצא כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ובענין הותירה והחקיקה שגם הוא ענין קרוב לאלו · ופתחת עליהם · פתוחי חותם תפתח את שתי האבנים · ועתה פתוחיה יחד · ויתכן לפרש מענין זה הנני מפתח פתחה · ולפי שתשלמת תבונת האבן היפה והיא הציורים והפרחים והכפתורים שפתחו ויציירו בה · אמר כן על דרך משל כלומר הנני משלימה לבנין בכל תבונתה · ומן הענין הזה נקראו החרבות והיפה פתיחות · ואת ארץ נמרוד בפתחיה · ופירש רבי יונה כמו והם ורבו אור פתחי נרכים · ועוד פי' באחד מהפנים חרב חרב פתוחה · חרב פתחו רשעים · ענין לטישה והירוד · ואין צורך רק ענינם הוצאת החרב מתערה כמו שנאמר פתוח על הוצאת האסור ממאסרו והתרתו ·

פתל

נפתולי אלהים נפתלתי · אין בהם נפתל ועקש · ועקש נפתלים נמהרה · וההתפעל ועם עקש תתפתל · ועם עקש תתפל · עיקרו תתפתל ומשפטו תתפתל ונהפכת עין הפעל בפא הפעל ענין כולם ההפוך והעוות · ופירוש נפתולי אלהים נפתלתי נתהפכתי תשתולתי עם אחותי לנצחה גם יכולתי · וסמך נפתולי אל מלת אלהים לגודל הנפתולים ועצמם על דרך מאפליה · שלהבת יה · עיר גדולה לאלהים · בחררי אל' · אשר אין צמיד פתיל · פירוש התיבת בגד קשנה · ודומה לו בדברי המשנה פתילת הבגד שקפלה ולא הבהבה · וכמהו לפי דעתי חותמך ופתילך · ר"ל אדרתו או הצניף שעל ראשו וכן דעת המתרגם שתרגם שושיפך · ותרגום וילט פניו באדרתו בשושיפיה · ותרגום המחלצות והמעטפות כותינא ושושיפא · ותרגום ופרשו השמלה ויפרשון שושיפא · פתיל הנחשת · פתיל תכלת · חוט כפול ושזור · וכן אר"ל פתיל שיהיה שזור · והקבוץ וחצף פתילים · וכן חותמך ופתילך · לדעת קצת המפרשים והנכון מה שכתבתי בו וכל הנכנס תחת השרש הזה הוא ענין אחר ענין העוות וההפוך כי החוט כשהוא כפול ושזור הוא מעוות · וכן הבגד שנעשה מן החוטים השזורים · ויש מפרשים מזה נפתולי אלהים נפתלתי · כלומר נתחזקתי עם אחותי כי החוט כשיכפל ויהיה שזור הוא יותר חזק · והתאר בהכפל העין והלמד דור עקש ופתלתל ·

פתן

על חר פתן · כמו פתן חרש · בשש נקודות · מרורת פתנים בקרבו · ראש פתנים ינק · הם הנחשים הרעים · ואמר פתן חרש לעוצם רעתו כלומר שאין לו לחש · גרית אל מפתן · מתחת מפתן הבית · מפתן · היא האסקופה התחתונה אשר ידרכו בה · ומזה אמר התרגום סקופתא ·

פתע

פתע ישבר · הפא בסגול · בפתע פתאום · ואם בפתע בלא איבה · פתאום בלא כוונת ·

פתר

כאשר פתר לנו · ופותר אין אותו · תשמע חלום לפתור אותו · איש כפתרון חלומו

חלומו׳ הרא לאלהים׳ ולא כמצא זה הלשון רק פתרונים פנין חבל פירוש כפתרון ססלוחו׳ והוא כמו פפרון׳ וביאור החלום׳ כמו הסתנבת׳ נסכם פשר׳

ואשר הם בני ארבע אותיות

פלגש וישכב את בלהה פלגש אביו׳ ולבני הפלגשים אשר לאברהם׳ ופלגשו אשר בשכם ילדה לו גם היא בן׳ היא האשה המיוחדת לאדם למשכבו בלא כתובה ובלא קידושין׳ ופירוש ותעגבה על פלגשיהם׳ אנשים לא נשים פירוש עבדיהם ויורה על זה אשר בשר חמורים בשרם׳

הג״ה ונל׳ כי כקרא פלגש שהיא מלה מורכבת מן פלג אשה כי׳ חצי אשה והלשון כושי אדם שיש לו שתי כשי קורות וזו חצי וזו פלגש כנ׳ וכבא רמוזי׳

והנכון בעיני שיהיה פלגשיהם כמשמעו ופירוש על כמו עם אמר כל כך השקדה בהם עד שנדמיה להם כמו פלגשיהם לא שרותיהם ולענין זה נוטה התרגום שאמר ואתרמיאת למיתרי שמשא להון׳

פענח צפנת פענח׳ שם תאר בלם פרשו ופי׳ צפנת פענח הצפונות מגלה ואמרו שהוא פעל עבר מן הדנוש והנבון ובו פענח בחירק הפא׳ ואמרו הפיישן ממנו כל הבנין כמו שאם הפייש המפענח צפונות סתומות׳ ויש אומרים כי צפנת פענח לשון מצרי הוא׳

הג״ה ולפי כן אין אנו יודעים לפס בקבלה יוסף כן כמו סתב ראובן עם׳

פרדס פרדס רמונים׳ גנות ופרדסים׳ הוא גן שומר הפרדס׳ עצי המאכל׳

הג״ה מל כן קורין הגוים לגן עדן פרדיס וכן בלשון יוני׳

פרור אל לשכת נתן מלך הסרים אשר בפרורים׳ פירוש השבית את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לעבודת השמש ונתנו אותם בלשכת נתן מלך שהיה ממונה ופקיד במגרשי הערים וחצריהם׳ וכן בדברי רז״ל קראו מגרשי הערים כן בבל וכל פרורותיה נחת רב נחרדעא וכל פרורותא נחת בשמואל ועוד אמרו הקונה שדה בסוריא כקונה בפרורי ירושלם׳ ותרגום ירושלמי ירעשו מגרשות יזועון פרוריא׳ וכן תרגם ירעשו האיים יזועון פרוריא׳

הג״ה יש אומרים שפרור מלין ופרבר מלת ענין אחד והוא והכלות מתחלפין כמו תאום מלא ותאום מלות ולא יתכן בעיני של פירוש כמו שפירש הסתגב׳

פרבר לפרבר למערב ארבעה׳ שם הבית נקרא כן וכן זכרוהו רז״ל באמרם היאך דאפרבר חד הוא ואחרינא בצותא הוא דאזיל ויתיב גבית משום דקרי אבראי ואמר מאי לפרבר אמר רבה בר שילה כמאן דאמר בלפי בר׳

פרעש אחרי פרעש אחד׳ ירוע ולגריעותו ולהחלישתו כנגד המלך כנה עצמו כבלב ופרעוש׳ ויית בתר חלש בתר הדירש חד׳ ותרגם לבקש את פרעש אחד׳ ית חלש חד׳ ועוד הוא שם אדם׳

פרשדן ויצא הפרשדנה׳ יש לפרש בו שהוא שם מקום כך והנון והוא נוספים כמו נון הא המסדרונה או שנאתכם יש בהם הנון והוא לתאר בלשון נקבה כמו באחרונה בראשונה ואף על פי שהיה משפטם מלרע אם היא לשון נקבה ודעת התרגום בו שהוא פרש והדלת נוסף כלומר אחר שתקע החרב בבטנו יצא הפרש מבטנו וכן תרגם אותו ונפק אוכלא שפוך והומה כי דעתו היתה שהמלה מורכבת מן פרש ומן שרונה שהוא לשון שפיכה בתרגומו׳

פרשז פרשז עליו עננו׳ אמרו שהוא כמו פרש בשין והזין נוסף׳ ויש אומרים שהמלה מורכבת משלש מלות פרש שדי זיו׳

פרתם הפרתמים׳ הם השרים הגדולים המיוחסים ואדני אבי ז״ל כתב כי המם נוספת כמם פתאם שלשם והם הפחות של עבר נהר פרת׳

פתגל ותחת פתיגיל מחגורת שק׳ לבוש שלובשין אותו לכבוד ולתפארת ואמר שהוא הנקרא אלגלאלא׳ וים החגור שחוגרות הנשים שקורין יצילא׳

פתגם פתגם המלך׳ והוא קמץ בסמיכות תרגום דבר פתגם׳

ואשר הוא בן חמש אותיות

פתשגן פתשגן הכתב׳ ובר״ש וזה פרשגן הנשתון׳ טופס הכתב׳ ותרגום את משנה התורה ירת פשתגן אוריתא בתיו ותרגום ויכתוב שם על האבנים את משנה תורת משה ית פרשגן אוריתא דמשה בר״ש׳ וכן בארמית פרשגן אגרתא׳ בר״ש ושניהם ענין אחד׳ ולפי דעתי כי אינם לשון עברית כי אם לשון ארמית כי לא נמצאו כי אם בספרי הגולה וכן פתגם וכן נשתון׳

הג״ה תמיה אני למה הכיא פתשגן כתיב קוד׳ פרשגן בר״ש ועוד קשה שאמר כי פתשגן לא כמצא רק בספרי הגולה והלא כמצא בקבלה לא כמצא פתגם ועוד קשה שכתב פתגם ד׳ ולפי׳ הכיא פתג המלך שהוא קמץ בסמיכות היה לו להכיא גם זה דבקבלת שהוא קמץ מחוברת כי סוף בזקף קטן׳

נשלמה אות הפא

אות הצדי

צאל יסכהו צאלים צללו׳ תחת צאלים ישכב׳ הם עצים או צמחים גדלים על המים ועל הבצה׳ ופירוש יסכוהו צאלים צללו הוא כפל ענין כי כך פירושו יסכוהו צאלים והצאלים הם צללו והפסוקים האלה יתפרשו בדרך תימה כי מרוב גדלו לא ישכב תחת צאלים ואין צאלים בעולם שיסכוהו׳

צב שש עגלות צב׳ ובצבים ובפרדים׳ כלים מחוברים שנושאים בהם בני אדם בהם על צב תבחמת וכן דעת המתרגם בהם שהם עגלות מכוסות שאמר שית עגלן כד מחפיין׳ ועגלות סמוך עגלות של מכסה׳ ותרגום ירושלמי שית עגלן מזוגן כלומר שכל עגלה

עגלה חיו לה וזג בקר המושכין אותה · ויתכן לפרש שהם מיני בהמה · החלד והעכבר והצב · הוא הנקרא בלעז ...

צבא אשר צבאו על ירושלם · ויצבאו על מדין · הצובאים על אריאל · לצבא על הר ציון · לצבא צבא · תוספת ביאור כי די לו בלצבא · וכן מקרקר קיר · והשרש שרשיה · ונבנה האלף תפילתה מן המכתב וכל צוביה ומצודתה · והשם כל יוצא צבא · והניתי לביתי מצבה · נכתב בהא · רבת צבאך · כי נתן לצבאך · הבאו ופקדיו · והקבוץ ברכו יי כל צבאיו · ובלשון נקבות על צבאותם · יי צבאות · אלהי הצבאות · כלום אדון החיילות חיילות מעלה וחיילות מטה והשם כי אף על פי שהבה והאומץ עם החיילות בהסכמתם בלב אחד והתאספם יחד אעפ כן הוא אדון ומושל על כולם ולא יצליחו בכחם כי אם בכחו וברצונו · והפעל הכבד המצבא את עם הארץ · כולם ענין אסיפת החיל · וכן במראות הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד · שהיו בנות ישראל מתאספות פתח אהל מועד ומביאות בידיהן אפילו המראות שלהן לנדבת המשכן · והוא הלא צבא לאנוש עלי ארץ · כל ימי צבאי איחל · כי מלאה צבאה · ואמת הדבר וצבא גדול · וצבא תנתן על התמיד בפשע · ענין הכל קץ וזמן · ויש מפרשים וצבא גדול חפץ מן הארמית די חוה צבא

הג"ה ונקרא הזמן צבא כי כן צבא הצבאים הם הסבת הספת הזמן ·

חוה קטיל והחכם ראב"ע פירשו מן הענין הראשון כלומר הצבא גדול נראה לו לדניאל במראות הלילה ·

צבה וצבתה בטנה · ותתאר לנקבה ואת בטנך צבה · והפעל הכבד לצבות בטן · כי משפטו להצבות כמו לנחותם ומן השרש הזה איל וצבי · תאמי צביה · והקבוץ לרבים כאחד הצבים · הנרעה ממנו יוד הרבים · ונכתב באלף וביוד האלף נחה והיוד נעה והצבאים על ההרים למהר · יוד הרבים נגרעה ולרבות הוסרה בהם היוד באלף בצבאות או באילות השדה · והיא חיה ידועה · נחלת צבי · צבי היא לכל הארצות · ונתתי צבי בארץ חיים · צבי לצדיק · לעטרת צבי · צבי תפארתו · צבי ארץ בית הישמות · וצבי עדיו · הצבי ישראל · לחלל גאון כל צבי · לצבי ולכבוד · ענינם החפץ והרצון · ובלשון ארמית די חוה צבא חוה קטיל · ובקבוץ הרבות הוסרה היוד באלף נחלת צבי צבאות גוים · ואפשר שיהיה צבאות גוים מן צבא · ומזה נקראת ארץ ישראל צבי אל הנגב ואל המזרח ואל הצבי · ויעמד בארץ הצבי · בין ימים להר צבי קדש · לפי שהיא ארץ חפץ · ורז"ם אותם כולם לשון הוד ופאר · ודעת רז"ל כי לפיכך נקראת ארץ ישראל צבי מה צבי קל ברגליו מכל החיות אף ארץ ישראל קלה לבשל פירותיה מכל הארצות ·

צבט ויצבט לה קלי · ענינו לפי מקומו ענין נתינה והושטה · וכן במשנה אחורים והתוך ובית הצביטה ואמרו בגמרא מאי בית הצביטה מקום שצובטין אותו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי · ורא"ה ז"ל הביא לו ראיה מן ויערב צבט בנקודת על הצדי ·

הג"ה ולא כי יכבט הוא לשון מן הסעודה כי קטלת וכתלא עתולפין כמו כמו והוא שין בפרט נכון מלפניך ·

צבע העיט צבוע נחלתי לי · לפי שהוא גוונין

גוונין קראו לו כן כאילו הוא צבוע ואומרים כי הוא עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים אליו לאוכלו ששונאים אותו · ור"ם עוף צבוע מגודל כדרך ששאר עופות נאספים אליו וכתבתי פירושו בשרש עיט · צבע רקמתים · בסגול העין · שלל צבעים · ענין הצביעה ידוע ובדברי רז"ל הנותן צמר לצבע לצבוע לו אדום וצבעו שחור · תשקף על גי הצבועים המחברת · צבוע היא חיה הנזכרת בדברי רז"ל רבי מאיר אומר אף הצבוע ואמרו צבוע זה אפא ופירוש אפא אמעה כי כן מנהגם להסתיר אותיות הגרון · ובתי על גי הצבועים לחילות אמעיא · ונכ"ר הצבוע הזה ממפת של לובן היה ויש בו מיני צבע כמנין ימות החמה · ומן השרש הזה אצבע אלהים היא · אצבעו הימנית · האלף נוספת כי כן מצאנוהו במשנה שנ שתמשו בו כפעל הכבד ואם היו שניהם שוים המצביעים אומר להם הצביעו ופירשו בגמרא תנא הוציאו אצבעותיכם למנין ·

הג"ה סהוא מספק מפוקין עם סלגבנות וקורין לו ... שולם כלנו ואין לו שם בלשון לשנו ·

צבר אם יצבר כעפר כסף · ויצברו אותם חמרים חמרים · ויצברו בר · ויצבר עפר ויל כדה · פירוש שפיכת הסוללה כמו שפירשנו בשרש סלל או פירושו ויצבור עם בעפר וילכדה · והשם צבור שימו אותם שני צבורים · ענינם ענין הקבוץ ·

צבת של תשלו לה מן הצבתים · מן האגודות · ותרגום מלקחיה צבתתא · וכן בדברי רז"ל אף הצבת לפי שהמלקחים לוקחים הדבר ואוחזין אותו נקראו כן ·

צדד על צד תנשאו · מצד שאול · יהאים מצדיה · על צדי המשכן · ולצניכם בצדיכם · והיו לכם לצדים · מקרא קצר הוא ופירושו לצנינים לצדים · ורבי יונה כתב כי הדגש תמורת הנחכמו ופטורי ציצים והוא מן ציד ופירושו יהיו לכם למצודות הפלו בהם · צדה אותה · הוא רפה ומשפטה להיות כפיק הגבר וכרתו הדומים לו בחלק הדקדוק ענינם ידוע והדגש בהם בהתחברם להסרון אות הכפל כי כן מצאנוהו כפול בדברי רבותינו ז"ל השוחט מן הצדדין שחיטתו כשרה המולק מן הצדדין מליקתו פסולה ודומהם רבים ·

הג"ה ואין לומר כי הם א כמוסת במקום ... פיס ראוי להיות כטעם ... כדם וזהו כטעם מלרע ·

צדה ואשר לא צדה · ואתה צודה את נפשי לקחתה · והשם או השליך עליו כל כלי בלא צדיה · כולם ענין כונה · וענין אחר בנין נפעל נצדו עריהם · פירוש נשמו עריהם כתרגום והשימותי ואצדה וכן תרגום תהו ובהו צדיא ורקניא ·

הג"ה ויותר כמוכים דברי רש"י ורלב"ג ויאם גם דעת אונקלוס עיין בפירושם ·

צדק צדקו יחדו · צדקה ממני · יתנו עדיהם ויצדקו · למען תצדק בדברך · תצדקנה ממך · כי לא יצדק לפניך כל חי · והתאר יי הצדיק ויסלף דברי צדיקים אנשים בעלי סגולות · והמה לו ואנשים צדיקים הנה ישפטו אותהם · חקים ומשפטים צדיקים

הג"ה יש מפרשים רש"י דברים המתוקנים הכם לפי סרקיסן פים לו לומר דברים נדיקים בסבירות ... כמות כמוהו ...

וְאִם שְׁבִי צַדִּיק יִמָּלֵט · פירוש הצדיק בשביו זה ימלט כלומר כי בצדק לקחו וזה מאמר האומות . שאומרים שהם גבורים וצדיקים בשבי ישראל ששבו אותם ואיך ימלטו מידם ענה הקב״ה גם שבי גבור יקח אע״פ שאתם גבורים אני אקח השבי מידכם ומה שאמרתם ואם שבי צדיק ימלט אינו שבי צדיק אלא מלקוח עריץ וימלט מידכם שאין לכם בו דין · וּמִלְּפָנִים וְנֹאמַר צַדִּיק · פירוש אם תגיד מלפנים העתידות נאמר בבאם כי הוא צדיק הנאמן בדבריו · וְהִכְרַתִּי מִמֵּךְ צַדִּיק וְרָשָׁע · ת׳ ואגלי מינך זכאך בדיל לשיצאה חייבך · והשם צֶדֶק צֶדֶק בשש נקודות · אִמְרַת צִדְקִי מֵאֵל · ובלשון נקבה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה · וְעָנְתָה בִּי צִדְקָתִי · והנפעל וְנִצְדַּק קֹדֶשׁ · והתפעל מַה נְּדַבֵּר וּמַה נִּצְטַדָּק · כלומר מה נוכל לטעון שנהיה צדיקים · והפעל הכבד וְהִצְדִּיקוּ אֶת הַצַּדִּיק · כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ רִיב וּמִשְׁפָּט וְהִצְדַּקְתִּיו · אמר והצדקתיו על הצועק כי בודאי האחד יצדיק והאחד ירשיע אבל על הצועק אמר והוא אשר לו ריב ומשפט · כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע · עָנִי וָרָשׁ הַצְדִּיקוּ · וּמַצְדִּיקֵי הָרַבִּים · ובכבד אחר צִדְּקָה נַפְשָׁהּ מְשֻׁבָה יִשְׂרָאֵל · וַתְּצַדְּקִי אֶת אֲחוֹתֵךְ · דַּבֵּר כִּי חָפַצְתִּי צַדְּקֶךָּ · בְּצַדֶּקְתֵּךְ אַחְיוֹתֵךְ · התי״ו נוספת במשפט שנוספת הא׳ על המקור כמו לאהבה את יי אלהיך ·

צהב וּבוֹ שֵׂעָר צָהֹב · והפעל מהנוסף וּכְלֵי נְחֹשֶׁת מֻצְהָב טוֹבָה שְׁנַיִם חֲמוּדֹת כַּזָּהָב · גוון קרוב לגוון הזהב · וכן ארזל תחלת הצהוב בזרת ובזה פסול והוא כי נוצת בן היונה אחר שתשליך השער הראשון והוא מוצהב דומה גוונו לגוון הזהב וכן אמרו כפני שנחשתן מצהב ופעמים צהבו פניו של רבי כלום, האירו פניו ·

ע״א ויש לומ׳ כי כהב כמו זהב כי הגלי׳ והזי״ן מתחלפין כמו יעלוז יעלוץ ·

צהל בִּגְאוֹן יי צָהֲלוּ · אִישׁ אֶל אֵשֶׁת רֵעֵהוּ יִצְהָלוּ · וְתִצְהֲלוּ כָּאַבִּירִים · צַהֲלִי וָרֹנִּי · וְהָעִיר שׁוּשַׁן צָהֲלָה וְשָׂמֵחָה · והיוצא צַהֲלִי קוֹלֵךְ · והשם מִצְהֲלוֹת אַבִּירָיו נִאֻפַיִךְ וּמִצְהֲלוֹתַיִךְ כולם ענין עליזות · לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן · ענינו הזכות והאורה מן השמחה ·

ע״א כל לשון צהל הוא מן נעקת סוס והאות כי הסוס לא יצהל רק בהיותו שמח ועלז לכן הפילוסו׳ ללשון ממסם וכן להצהיל פני׳ משמן הוא על דרך לבשמם ייטיב פנים ·

צהר כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם · עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם · וּמִצָּהֳרַיִם יָקוּם חָלֶד · ידוע והוא העת שאור היום חזק ונקרא בלשון שנים לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הולך ואור ומחצי היום ולמעלה הולך וערב והצהרים היא העת שהאור חזק בו בשני הצדדין · צֹהַר תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה חלון שממנו יכנס האורה · דְּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר · אֶרֶץ זֵית יִצְהָר וּדְבָשׁ נקרא השמן בן בפרית חידושו אחר הדריכה ונקרא השמן בלשון מאור לרוב זכותו כמו שנקרא גם כן במקום אחר זהב · והפעל הכבד ממנו בֵּין שׁוּרֹתָם יַצְהִירוּ · ורבו׳

ע״א ויש לומר שהוא כמו זהר כי הגלי׳ והזי״ן מתחלפין כלעיל ·

ע״א פסוק הוא בזכריה סימן ד׳ שהריקים מעליהם הזהב פירוש השמן הזך ·

לומר ידרכו הזיתים ויעשו השמן · שְׁנֵי בְנֵי הַיִּצְהָר · הם זרובבל בן שאלתיאל ויהושע בן יהוצדק שנמשחו בשמן המשחה זה למלוכה וזה לכהונה ·

צוא קִיא צֹאָה בְּלִי מָקוֹם · צֹאַת בְּנוֹת צִיּוֹן · וּמִצֹּאָתוֹ לֹא רֻחָץ · הַבְּגָדִים הַצּוֹאִים · ענין טינוף ולכלוך וכבר כתבנום בשרש יצא עם וְכִסִּיתָ אֶת צֵאָתֶךָ ·

צוד צוֹד צָדוּנִי כַּצִּפּוֹר · אֲשֶׁר יָצוּד צֵיד חַיָּה · צָדוּ צְעָדֵינוּ · והשם הוא חַיָּה גִבּוֹר צַיִד · ומשקל אחר וּמְצוֹדוֹ עָלָיו הִקִּיף · ובהא הנקבה וְלֹא יִהְיוּ עוֹד בְּיֶדְכֶן לִמְצוֹדָה · והוא חרשת שצדין בה · וְנִתְפַּשׂ בִּמְצוּדָתִי · ובחולם כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה · ובלא הא הנקבה בחולם · מְצוֹדִים וַחֲרָמִים · אבל וּבָנָה עָלֶיהָ מְצוֹדִים גְּדֹלִים · הוא משרש מצד ושם בארנוהו · ומשקל אחר יְבִיאוּהוּ בַּמְּצֹדוֹת · ונכון הוא להיות מזה הענין והשרש וְהָיוּ לָכֶם לְצִדִּים · והתבש תמורת האות הרפה שהיא עין הפעל כמו ופשורי צצים שהוא מן ויצץ ציץ · והתאר אֶשְׁלַח לְרַבִּים צַיָּדִים וְצָדוּם · והמרובע לְצוֹדֵד נְפָשׁוֹת · מְצֹדְדוֹת אֶת נְפָשִׁים · הַנְּפָשׁוֹת תְּצוֹדֵדְנָה לְעַמִּי · וענין אחר בְּיוֹם מִכְרָם צָיִד · וְכֹל לֶחֶם צֵידָם · וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים מִצֵּידָם · צֵידָהּ בָּרֵךְ אֲבָרֵךְ · הוא בסמ״ך · ועם הא הנקבה צֵידָה שָׂלֵת לָהֶם · הָכִינוּ לָכֶם צֵידָה · וַיִּקְחוּ אֶת צֵידָה הַשָּׁם בְּיָדָם · והתהפעל זֶה לַחְמֵנוּ חָם הִצְטַיַּדְנוּ אוֹתוֹ מִבָּתֵּינוּ · ענין הספוק במזון ·

ע״א רוב העולם טועין בזאת המלה ופותרין ציד מם הש׳ כמו ציד והיכו אלא מם דגר כמו ציידים ·

ע״א כל לשון ציידה שהוא ענין מזון היכו אם מזון לאכול כדרך ·

צוה וְאֹתִי צִוָּה יי · וְצִוִּיתִי אֶת בִּרְכָתִי · כַּאֲשֶׁר צִוַּנִי יי אֱלֹהָי · בְּכָל מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי · תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה · אֲנִי צִוֵּיתִי לִמְקֻדָּשָׁי · יי צִוָּה אֶל כְּנַעַן · וְעַל הֶעָבִים אֲצַוֶּה מֵהַמְטִיר עָלָיו מָטָר · וְצַו אֶת יְהוֹשֻׁעַ · יְצַו יי אִתְּךָ אֶת הַבְּרָכָה · וַיְצַו אֶת אֲשֶׁר עַל בֵּיתוֹ · עַל בָּנַי וְעַל פֹּעַל יָדַי תְּצַוֻּנִי · פירוש תצוו לי הנביאים להגיד לכם על בני · ושלא נזכר פעלו ממנו כִּי כֵן צֻוֵּיתִי · והשם כִּי צַו לָצָו · ומשקל אחר שָׁמוֹר אֶת כָּל הַמִּצְוָה · כִּי מִצְוַת הַמֶּלֶךְ עֲלֵיהֶם · פי׳ מצות המלך דריוש היתה לתת ארוחה למשוררים ואמנה על המשוררים כלומר ארוחה זו קיימת שלא היתה נפסקת מצות הלוים והמשוררים והשוערים ופי׳ רשומה שמצות על ישראל לתת להם המעשרות · הַמִּצְוֹת וְהַחֻקִּים · שְׁמֹר מִצְוֹתַי וֶחְיֵה ·

צוח מֵרֹאשׁ הָרִים יִצְוָחוּ · צְוָחָה עַל הַיַּיִן · וְצִוְחַת יְרוּשָׁלִַם עָלָתָה · וְצִוְחָתֵךְ מָלְאָה הָאָרֶץ · ענינם ענין צעקה על הרעה הבאה על האדם ·

ע״א בכשנה גם כן על הטוחה בלאשר פרלש פרים יגוש שמדבר כנסיות ·

צול הָאֹמֵר לַצּוּלָה חֳרָבִי · פירוש על בבל שהיא מקום מים · ובתוספת מם וַתַּשְׁלִיכֵנִי מְצוּלָה · בִּמְצוּלוֹת יָם · ובחולם יָרְדוּ בִמְצוֹלֹת כְּמוֹ אָבֶן · בְּמַחֲשַׁכִּים בִּמְצֹלוֹת · וְאֶת רֹדְפֵיהֶם הִשְׁלַכְתָּ בִמְצוֹלֹת · ענינם ענין ריבוי המים ועומקם ·

צום

צום · לָמָּה צַּמְנוּ וְלֹא רָאִיתָ · וַיָּצֻמוּ שִׁבְעַת יָמִים · וַיָּצָם דָּוִד צוֹם · וְצוּמוּ עָלַי וְאַל תֹּאכְלוּ וְאַל תִּשְׁתּוּ · הֲצוֹם צַמְתֻּנִי אָנִי · פי' אם צמתם בעבורי וכי אני צויתי לצום אלא בעונות אבותיכם שחרב הבית ומה תתנו לי בצומכם או באכלכם ושתותיכם על דרך אם צדקת מה תתן לו · ור"ל אם תעשו משפט אמת וחסד ורחמים לא תצומו כי יבנה הבית שאתם צמים בעבורו ותשמחו בבניינו ותאכלו ותשתו · והשם וַיִּקְרְאוּ צוֹם · והקבוץ כלשון נקבות דִּבְרֵי הַצּוֹמוֹת · ידוע · אבל קִרְאוּ צוֹם וְהוֹשִׁיבוּ אֶת נָבוֹת בְּרֹאשׁ הָעָם · כתב א"א ז"ל כי אינו לשון תענית כי אם לשון קיבוץ מלשון צוברת הנידון מן התלמוד · וכן כל קריאת צום שאינו בענין תשובה · וכן בֵּית יי' בְּיוֹם צוֹם · ביום קבוץ ·

צאן · צֹאן אוֹבְדוֹת הָיוּ עַמִּי · נכתבה זאת המלה כאלף וקריאתה ו"ו · צֹנֶה וַאֲלָפִים כֻּלָּם · בלא אלף והה"א נוספת · והסכת לאלף נראית במלת וּגְדֵרוֹת לְצֹנַאֲכֶם · הבהמה הדקה הכבשים והעזים יקראו צאן פעם כולל כלם כמו וְאִם מִן הַצֹּאן קָרְבָּנוֹ · ופעם פורש על אחד מהם וְלוֹ צֹאן שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְאֶלֶף עִזִּים · רוצה לומר הכבשים · וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן · רוצה לומר הנקבות וכן הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל הַצֹּאן · ופעם יהיה כלל הבהמה הדקה והבקר צֹאנֵנוּ יְעֻשָּׁר · שהרי לא זכר בקר בפרשה · והוא שם כולל לא ימצא בלשון רבים · ושְׁתֵּי צֹאן · וְאַרְבַּע צֹאן · וּמֵאָה צֹאן ·

צוף · צָפוּ מַיִם עַל רֹאשִׁי · וְהִשְׁקֵתִי אֶרֶץ צָפְתָּךְ מִימֶיךָ עַל הֶהָרִים · כלומר המקומות שצפים המים עליהם עתה אשקה אותם מדמך ויצף דם עליהם עד שיעלה אל ההרים · והכבד אֲשֶׁר הֵצִיף אֶת מֵי יַם סוּף · וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל · ופירושו הנביא הציף הברזל · ומן השרש הזה צוּף דְּבַשׁ אִמְרֵי נֹעַם · וְנֹפֶת צוּפִים · הם הלורא הרבש ברישקא בלעז ·

א"א רבים טועים בפתרון סתלה סולת ופתרין אות פצל ידוע כאלו הוא סביבו סובין הפציל ואינו של כן כקל והוא פצל שימד ופירושו קפים מ מעגם כמו על לאמי :

צוק · וַהֲצִיקוֹתִי לַאֲרִיאֵל · הֱצִיקַתְנִי רוּחַ בִּטְנִי · אֲשֶׁר יָצִיק לְךָ · וְאֵית חֲמַת הַמֵּצִיק · רַחַב לֹא מוּצָק תַּחְתֶּיהָ · לַאֲשֶׁר מוּצָק לָהּ · או יהיה מוצק שם · והשם וּבְצוֹק הָעִתִּים · ובתוספת מ"ם בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק · ומשקל אחר בְּאֶרֶץ צָרָה וְצוּקָה · והתאר כָּל אִישׁ מָצוֹק · ענין צוקה ידוע כענין צרה · ובענין ההתכת הפעל הקל וְצוּר יָצוּק עָפָר · וְאֶבֶן יָצוּק נְחוּשָׁה · ונכון הוא להיות מן השרש הזה צָקוּן לַחַשׁ · כלומר שפכו תפלה בעת שמוסרך למו · ויש אומרים שהוא משרש יצק וכבר כתבנוהו שם · ובענין העמדה וַיַּצִּיקֻם לִפְנֵי יי' פירושו ויעמידום והרגש תמורת הנח כמו ויליני עליו · והשם מענין זה מְצוּק מְצָפוֹן · פירושו מעמד · מְצֻקֵי אֶרֶץ · כלומר עמודי ארץ ·

צור · וְצַרְתָּ עָלֶיהָ · כִּי תָצוּר אֶל עִיר · לָצוּר אֶל דָּוִד וְאֶל אֲנָשָׁיו · אַל תְּצֻרֵם · אַל תָּצַר אֶת מוֹאָב · וַיָּצַר עָלֶיהָ · וְהִנֵּה צָרִים עָלֶיהָ · וְהֵם צָרִים אֶת הָעִיר · וְצַרְתִּי עָלַיִךְ מֻצָּב · עָלִי עֵילָם צוּרִי מָדַי · והוא מלרע · נָצוּר עָלֶיהָ לוּחַ אָרֶז דֹּם מזה אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי · והנפעל כְּעִיר נְצוּרָה · והשורק מקום חולם · וכת' בקרתא

א"א וכבר פירש המלה כטרם פגר כלשון סורבן ענ :

דצייריִן עלה · וכן תרגם וְהַנִּשְׁאָר וְהַנָּצוּר · ודאישתאר ויתקל לכרכי צייריא · וכבר כתבנוהו בשרש נצר · והכבד וְהֵצַר לְךָ · ואפשר להיות מזה אל תצר את מואב · והשם ובנית מָצוֹר · בְּמָצוֹר וּבְמָצוֹק · ועם הכינוי כשורק עַד כְּלוֹתָךְ יְמֵי מְצוּרֵךְ · ובן הקבוץ וַהֲקִימֹתִי עָלַיִךְ מְצֻרֹת · ובן נקראת עיר מבצר מצור לפי שלא יכבוש אדם אותה כחוקה אם לא במצור שיכנו עליה ויעמדו סביבותיה במצור עד רדתה מרעב ומצמא · וַתִּבֶן צֹר מָצוֹר לָהּ · יוֹשֶׁבֶת בַּמָּצוֹר · מִי יֹבִלֵנִי עִיר מָצוֹר · וַיִּבֶן עָרִים לְמָצוֹר בִּיהוּדָה · עָרֵי מָצוֹר חוֹמוֹת דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ · וְאֶתְיַצְּבָה עַל מָצוֹר · ועם הא הנקבה הוא כשורק וַיִּבֶן עָרֵי מְצוּרָה בִּיהוּדָה · נָצִיר מְצוּרָה · ובן הקבוץ לְכָל עָרֵי הַמְּצֻרוֹת · וַיִּתֵּן לָהֶם אֲבִיהֶם מַתָּנוֹת רַבּוֹת לְכֶסֶף וּלְזָהָב · וּלְמִגְדָּנוֹת עִם עָרֵי מְצֻרוֹת בִּיהוּדָה · וַיְחַזֵּק אֶת הַמְּצֻרוֹת : וענין אחר קרוב לזה והוא ענין הדחק · בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר · וְהַמַּסֵּכָה צָרָה כְּהִתְכַּנֵּס · פעל עבר כי הוא מלעיל וכן קצר שהקדים פעל עבר כי הוא הצ"ו קמץ והצ"ו פתח · ואשר הוא יוצא וְצַרְתִּי אֶת צֹרְרֶיךָ · כי צורריך משרש צרר · ויהודה לֹא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם · ויתכן להיות מזה הענין אל תצר את מואב · אל תצרם · והתאר צַר לִי מְאֹד · כִּי צַר לִי · בַּצַּר הִרְחַבְתָּ לִּי · צַר וּמָצוֹק מְצָאוּנִי · צַר לִי הַמָּקוֹם · הִנֵּה נָא הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ יוֹשְׁבִים שָׁם לְפָנֶיךָ צַר מִמֶּנּוּ · וְהַבַּיִת צַר מֵעוֹת · וכן האויב נקרא צר · כִּי יָבוֹא כַנָּהָר צָר · כִּי אֵין הַצָּר שֹׁוֶה בְּנֵזֶק הַמֶּלֶךְ · אִישׁ צַר וְאוֹיֵב · נִצַּב יְמִינוֹ כְּצָר · צָרִי יִלְטוֹשׁ עֵינָיו לִי · אַל תִּתְּנֵנִי בְּנֶפֶשׁ צָרָי · והשם צָרָה כְּמַבְכִּירָה · תְּפִלִּים לְעִתּוֹת בַּצָּרָה · פירוש לעתות שאנחנו בצרה ובצוקה · בְּכָל צָרָתָם לוֹ צָר · בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ · ויתכן להיות לו צר שם · וכן צר לי מאד · כי צר לי · צר ומצוק · יתכן היותם שם זולתי תאר · ומשקל אחר ציר · צִירִים וַחֲבָלִים יֹאחֵזוּן · צִירִים אֲחָזוּנִי כְּצִירֵי יוֹלֵדָה · כִּי נֶהֶפְכוּ עָלֶיהָ צִרֶיהָ · נֶהֶפְכוּ צִירַי עָלַי וְלֹא עָצַרְתִּי כֹּחַ · וכנו בענין זה [redacted] ואמרו חָרָשֵׁי צִירִים · כמו שכנו להם גם כן עצבים · והפעל הכבד וַהֲצֵרוֹתִי לָאָדָם · מלרע · וַהֲצֵרוֹתִי לָהֶם לְמַעַן יִמְצָאוּ · מלעיל · פירוש למען ימצאו אשר אמרתי עליהם · והחכם ר"א אבן עזרא פי' הפסוק כן כי השם יביא עליהם קולעים ורובים ויצר להם מקומם והטעם להיותם נחבאים במקום אחד למען ימצאו אותם הקולעים · ואשר הם עומדים וַיָּצֶר לוֹ וְלֹא חֲזָקוֹ · וּכְהָצֵר לוֹ חִלָּה אֶת פְּנֵי יי' אֱלֹהָיו · וּבְעֵת הָצֵר לוֹ · כְּלֵב אִשָּׁה מְצֵרָה · כלומר נואברת ועומדת בדוחק · ויש לפרש ויצר לו · יוצא כלומר כי מלך אשור הצר לאחז טלם והרומים להם ענין הכאב והדחק ומה שיש בו בענין האויב גם כן כי האויב מכאיב ודוחק · ולפי ששתי נשים או יותר לאיש אחד האחת שונאה לחברתה ומקנאה לה ומקומם צר להם נקראת כל אחת מהם צרה בנגר חברתה · וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ · וכן פירשתי וְהַבַּיִת צַר מֵעוֹת : בשרש עוה וגם זה הענין כלו שהוא ענין הדוחק הוא קרוב לענין הראשון כי היושב במצור הוא בדוחק שם ובצרה · ויתכן להיות זה הענין בלו שרשו צרר · וענין אחר וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף · וְצַרְתָּ אוֹתָם בִּכְנָפֶיךָ · הָצֵר נִבְרִים בְּכֶסֶף · וַיָּצְרוּ וַיִּמְנוּ · פירוש וכבר מנו אותו תחלה ואחר כך צרו אותו · צוֹר תְּעוּדָה · ענין גניזת הכסף או כל דבר בכיס וביוצא בו עם הקשירה

הקשירה וזה הענין קרוב לענין שלפניו כי קושרי הדבר
דוחק אותו · ועא ציר נאמן לשולחיו · וציר בגוים
שלח · השולח בים צירים · והתתפעל ממנו ויצטירו
ויצטירו · ענינם ענין שליחות · ועא הדלת תסוב על
צירה · והוא רגל הדלת שתסוב הדלת עליו ותרגום
שתי ידות תרתין צירין · ו"ם כי ציר הוא החקק שבמפתן
שנכנסת בו רגל הדלת ואינו כן והראיה שתי ידות
ואותו החקק שנכנסת בו רגל הדלת נקרא צנור כמו
שאמרו במשנת הציר והצנור והקורה והמנעול והמפתח
שנשברו מתקנן במועד ומה שאמר תסוב על צירה
שדומה כי דבר אחר הוא הציר זולתי הדלת כן הוא כי
יש שאין עושין הציר מגוף הדלת אלא נוקבין הדלת
וקובען בו עץ או ברזל להכניסו בחקק המפתן כדי
שיסוב · וכן אמרו במשנה מחזירין ציר התחתון במקדש
אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור · ורז"ל פירשו
מענין זה כי נהפכו עליה ציריה · וכבר כתבנו אותו
במלת אבנים בשרש אבן · ועא וצור יעתק ממקומו ·
ויעתק צור ממקומו · הנני עומד לפניך שם על הצור ·
והקבוץ והצרים נתצו ממנו · חלקת הצרים · ופירשו
חלקת החזקים כי חזקים היו אלה הנערים כמו הצורים
שהיו אלה מול אלה ולא נצחו אלה לאלה אלא יחדו
נפלו · והקבוץ הנקבות בצורות יאורים בקנו ·
ובחלמיש משמיר חזק מצור · ותקח צפרה צר · ומשקל
אחר כצר נחשבו · ענינם סלע · ולחוזק הצורים נקרא
האל בצור כי אין לדמותו אלא למעשיו והוא דרך
העברה הצור תמים פעלו · צור עולמים · ואין צור
באלהינו · ויש לפרש כמוהם ויעתק צור ממקומו
כלומר אם בעבור כעסך ורגזך יעזב רע ארץ ויעתק
צור ממקומו כלומר ממקום משפטו · וכתב רבי יונה
מהענין הזה וכן צור מצור לה · יושבת במצור ·
וכן ערי מצורה ביהודה · וכל החוקים לחם ענין החוק
והכח · וכן כתב מזה בכל צרתם לו צר · והנגיד לא שב
אל ישראל ויהיה צר מעל יוצא פירוש בכל צרתם
חוקם ואומנם · ויש לפרש מזה יאורי מצור · לפי
שהנהרות והיאורים החוק העיר · וכן ואתיצבה על
מצור · ויש מפרשים הללו וחרבו יאורי מצור ·
והחריב בכף פעמי כל יאורי מצור · כמו יאורי מצרים
וכן למני אשור והרי מצור ולמני מצור · כמו מצרים
ות יאורי מצור נהרין עמיקין · ועא צר ואור חשך
בעריפיה · פירשו בו שמש וירח · ויתכן לפרשו
כמשמעו ארץ כלומר יראה והגדיר חשך צר והוא צור
שהושך בהריסות המדינה או יהיה שם והנה חשך הצרה
הבאה עליו ואף על פי שאמר הטעם במלת חשך ·
ועא בענין ההעוה אף תשיב צור חרבו · חדוד חרבו ·
וכן חרבות צרים · חרבות חדודים כלומר חרבו"ת
שיש להן חדודין או יחידו צר וצורים תאר וצור
חרבו כמו חרבו הצור כלומר חרבו החדוד · וכן חרבות
צורים · חרבות חדים ואם נסמך המתואר אל התאר כמו
בני שלשים · תולעת שני · שני התולעת · ות סוה הענין
חלקת הצרים · שתרגם אחסנת קטוליא · ועא אחור
וקדם צרתני · ויצר אותו בחרט · צורת הבית ·
וצורים לבלות שאול · ותכון בו צורתם · וכן כתבתם
עצבים · הראוי כתבותם · ויש לפרש מזה ויצרו ויתנו ·
שעשו הכסף מטבע להוציאו לאומנים לקנות עצים
ואבנים · וכן רעת רז"ל במלת וצרת הכסף · שאמרו

דבר שיש לו צורה · ומן השרש הזה עד צואר יחצה ·
וישם רביד הזהב על צואריו · ונכתבה בהם האלף
למשך ומלת מן ואדיריהם לא הביאו צורם בעבודת
אדניהם · ופעמים זכרו הצואר בלשון שנים לפי שהוא
שני צדדין הימין והשמאל · ויפל על צוארי בנימן אחיו · ויבך על
צואריו · ופעמים יבא הקבוץ כשוא הוו ויפל על
צוארי בנימן אחיו · תביאו את צואריכם בעול מלך
בבל · ובתוספת נון כאחד ענק מצורניך ·
תשארת האלף בצוארי ובצואריכם ובצוארתיך ואעפ
שאבד בהם המשך · וקבוץ בלשון נקבה אשר לא
תמישו משם צוארתיכם ·

צחח על צחיח סלע שמתהו · שכנו צחיחיח ·
מאחרי לחומה בצחיחים · מקום הגבוה
בסלע והוא מקום היובש והצמא לפיכך נקרא כן ·
ומזה בתכפל גם הוא וחשביע בצחצחות נפשך ·
רוצה לומר בזמן יובש וצמא · והתאר והמונו צחה
צמא · בפלס אשה ליי · מן אשש · ועא צחו מחלב ·
היה ראוי להרגש לולי הוחית · והתאר דודי צח ואדום ·
כחום צח · רוח צח שפיים · והתאר בלשון נקבות
תמהר לדבר צחות · כלומר אמרות צחות ענין בלבם
הזכות והבהירות · ויש לפרש רוח צח שפיים מהענין
הראשון רוח יבשה כלומר שאין בה תועלת לבני אדם
אך היא חזק לחם לא לזרות ולא להבר ואין לה תועלת
כי היא נושבת במדבר שאין שם זרע כן דרך בת עמי
כמו אותה הרוח או פירושו משל על מחנה נבוכד נצר
הבא דרך בת עמי כלומר שיבא על ירושלם ודמה אותו
לרוח חזק שאינה טובה לזרות ולהבר אך הוא חזק
יותר. וזהו שאמר רוח מלא מאלה כלומר רוח חזק יותר
מאלה מרוח לזרות ומרוח להבר ·

צחן ותעל צחנתו · כמו באשו ·

צחק לפה זה צחקה שרה · לא צחקתי · כל
השומע יצחק לי · ותצחק שרה בקרבה ·
כלומר צחקה ואמרה בקרבה לא שהוציאה דבר מפיה
על כן כחשה בעבור היראה או פירוש ותצחק שרה
בקרבה שצחקה בינה לבין עצמה שלא ראה אותה אדם
צוחקת · והשם צחוק עשה לי אלהים · וזה צחוק במתך
והכבד ויצחק לפניהם · מצחק את רבקה אשתו ·
ויקמו לצחק · וזה שעשוע ושמחה · לצחק בי ·
לה"ע יש בלשון נשוק הזה לשונות לתתעלל בי · אשר ילדה
לאברהם מצחק · מלעג
כלומר מקלינגר · יוגלר · מקוילר
לידר · לגילר · וכן בלשון אשכנז וכולם נכנסים תחת ענין
ספילן · שפטן · שימפן · בלכן
ורוילן · הצחוק ·

צחר אתנות צחורות ·
עניינו לבנות · וכן וצמר צחר · לבן ·

ציה וצי אדיר לא יעברנו · בפלס אף ברי
ישריח עב · לעי השרות · והקבוץ יצאו
מלאכים מלפני בצים · וצים מיד כתים · חלוד יחד
חרבים וגזר השורש נפל · ובהראות הוד אשור יקדח
לציים · וענינם ספינה ספינות · ורבי משה הכהן פירש
מזה לעם לציים · והלמד כלומר לעבודת ליעקב ·
ופירשו לאנשי הספינות · ציה גם חום · למרות עליון
בציה · והקבוץ בלשון נקבות הלכו בציות נהר ·
פירוש הלכו המים במקום הציה והמדבר כמו נהר ·
ומשקל אחר כחרב בציון · במשקל רצון ענינם ענין
חורב ומדבר · ורבצו שם ציים · ופגשו ציים את איים

חיות השוכנות בציה ות״י תמון׳ לְפָנָיו יִכְרְעוּ צִיִּים אומות השוכנים במדבר או הוא מהענין הראשון כלומ׳ בעלי הספינות כמו שאמר אחריו מלכי תרשיש׳ ור״א אבן עזרא פירש לְעָם לְצִיִּים׳ השוכנים במדבר והטעם אף על פי שהוא בים ויש לו כח גדול תתננו מאכל ליושבי מדבר׳

ציון מָה הַצִּיּוּן הַלָּז׳ וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן׳ בפלס הבוק ידים׳ הַצִּיבִי לָךְ צִיֻּנִים׳ ענינם כענין מצבת שמשימין אותו על הקבר או לאות על הדרכים׳

ציץ צִץ הַמַּטֶּה׳ והפעל הכבד וַיָּצֵץ צִיץ׳ יָצִיץ וּפָרַח אֶתְּ׳ וְיָצִיצוּ מֵעִיר כְּעֵשֶׂב הָאָרֶץ׳ יָצִיץ וּפָרַח יִשְׂרָאֵל׳ וַיָּצֵץ צִיץ׳ וּפְטוּרֵי צִצִּים׳ הו״ר גבלעת בדגש והענין ציורים כמו פרחים וציצים׳ והשם עם תי״ו הנקבה וְהָיְתָה צִיצַת נֹבֵל׳ הזכר זכר ונקבה כי נובל לשון זכר והסמך המתואר אל התאר כמו בני שלשי׳ או יהיה שם בלתי סמוך ובא כדרך הסמוך כמו עגלת שלישית׳ אל תתני מוגת לך׳ והדומים להם ענין כלם גלוי הפרחים והראותם׳ וקרוב לענין זה מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים׳ כלומר מגלה עצמו ונראה ונשקף מן החלונות׳ ויש מפרשים מזה וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ׳ כלומר במקום שאצמיח קרן לדוד על המקום ההוא יראה נזרו או יהיה פירוש נזרו שעל ראשו יפרח ויציץ כלומר תרבה גדולתו והדרתו בכל יום׳ וה״א וְעָשִׂיתָ צִּיץ זָהָב׳ צִיץ נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ׳ והוא טס של זהב׳ והפעל ממנו וְעָלָיו יָצִיץ נִזְרוֹ׳ וה״א תְּנוּ צִיץ לְמוֹאָב׳ כנף שיפרח בו והתרגום סנפיר ציצין׳ ואם רבותינו ז״ל סנפירין שפורח בהן׳

וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת׳ ענף הבגד מרוב שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצית ולפיכך קרא החוטין שצוה התורה לתלותם בכנף הבגד ציצית׳ וכן תלתלי השער התלוים כמו ענף הבגד וַיִּקָּחֵנִי בְּצִיצִת רֹאשִׁי׳ ויש מפרשים מזה מֵצִיץ מִן הַחֲרַכִּים כלומ׳ מראה ציציות ראשו׳ ונקרא ציצית על שם הענף הנתלה בו כי רוב הוטי הציצית הם ענף כמו שאמרו רבותי׳ ז״ל שליש גדיל ושני׳ שלישי ענף וכן אמרו אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומ׳ ויקחני בציצית ראשי׳ וכענין זה אמרו ציצין המעכבין את המילה׳

> א״א רוב הטעם לומר נכון גל׳ כלשון רבים ואין שם סימן רבים אך הוא שם כלל

ציר צִיר נֶאֱמָן לְשׁוֹלְחָיו׳ כבר כתבנו הענין הזה בשרש צור׳

צית אַצִּיתֶנָּה יָחַד׳ ענין הבערה והדלקה וצית ויצת בענין אחד׳

> א״א לפי שאין הגלוי דגוש כאשר שאין מרבו יצת כאשר כל לשון זה שבכלם הגלוי הגוש כדין מפרי ש״ך גד

צלל יָמָיו כְּצֵל עוֹבֵר׳ שין סם כבפוקי׳ כמו הצל שעובר במהרה בהתפשט השמש ויש לפרש כצל העוף העובר בעופפו וכן פירשו במדרש בצל שבר כותל עופא דעבר בשוליה ושוליה עבר עמיה׳ כִּי יְשַׁחֲרֵנִי צְלָלִי קֶרֶב׳ יְסֹכֻּהוּ צֶאֱלִים צִלְלוֹ׳ וְלֹא יַאֲרִיךְ יָמִים כַּצֵּל׳ בְּצֵל הַחָכְמָה בְּצֵל הַכָּסֶף׳ פירוש יגוח האדם בצל החכמה כשיהיה גם בצל הכסף כשיהיה לו די ספקו שיתקבל יותר בעיני בני אדם בשלא יצטרך להם ויוכל להתעסק בחכמה כשיהיה לו במה יחיה כמו שנאמר בפסוק האחר טובה חכמה עם נחלה אע״פכ יתרון הדעת

הוא שהחכמה לבדה תחיה בעליה׳ בְּצֵל קוֹרָתִי׳ סַר צִלָּם מֵעֲלֵיהֶם׳ וְנָסוּ הַצְּלָלִים׳ והפעל ממנו מבנין הקל כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם׳ כלומר שהעריב השמש וצללו שערי ירושלם׳ והפעל מבנין הפעיל וְהוֹרֵשׁ מֵצַל׳ כלומר עושה צל או יהיה שם תאר׳ והתאר בהכפל גם כן והפעל הוי אֶרֶץ צִלְצַל כְּנָפָיִם׳ כלומר שמצלת על העולם ברוב כנפיה והוא דרך משל על רוב הסחורות ומיני הדברים היוצאים ממנה לשאר ארצות׳ ו״ת דאתון לה בספינן וקלעיהון פריסן כנישרא דטאים בגנפוהי׳ וה״א לְקוֹל צָלְלוּ שְׂפָתַי׳ והנפעל אֲשֶׁר כָּל שֹׁמְעָיו תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו׳ אֲשֶׁר כָּל שׁוֹמְעָהּ תְּצִלֶּנָה אָזְנָיו׳ והכבד אֲשֶׁר כָּל שֹׁמְעוֹ תְּצִלֶּינָה שְׁתֵּי אָזְנָיו׳ ענין תנועת הרעש שנרעשו בלעו׳ והשם צְלִיל לֶחֶם שְׂעֹרִים׳ כלומר שומע רעש לחם שעורים וראה שהיה מתהפך במחנה מדין ועוד נפרשנו בשרש צלה׳ ומזה עַל מְצִלּוֹת הַסּוּס׳ והם הזוגים התלוים בסוס שהם מתקשקשים׳ וכן בהכפל הפא וּבִמְנַעַנְעִים וּבְצֶלְצְלִים׳ בכפול הפא׳ בְּצִלְצְלֵי שָׁמַע׳ בהרק הפא הכם שני כלי נחשת שמקישי׳ זה בזה ומשמיעין קול וכן אמר במשנת הקיש

> א״א קים לן לומר בפתיל הפא הראשונה והשלים כמה כדרכה ז׳ ותחתיו לזה לא ספיל כאן יירם סגלגל והפא אות שרם לפני שנתו בסוף סרם סגלי׳

בן ארזא בצלצל׳ אבל בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה הוא אומר על החצוצרות׳ ובנפול אות הכפל גַּם אַפָּם בִּמְצִלְתַּיִם׳ בִּמְצִלְתַּיִם נְחֹשֶׁת לְהַשְׁמִיעַ׳ ונקרא בלשון שנים לפי שהם שני כלים שמקישין זה בזה וסמיכות במצלתים נחשת כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק שהוא החלק הראשון מן הספר׳ וענין אחר צָלְלוּ כַּעוֹפֶרֶת׳ כַּאֲשֶׁר צָלְלוּ שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם׳ ענינם ענין שקיעה וכן הביאם רבי יהודה ופירוש כאשר צללו שערי ירושלם כאשר נשתקעו מליבנם בשערי ירושלם כלומר שהיה חרב והנכון כמו שכתבנו אותו מענין צל׳ וְהַצְּלָצַל יְרַשׁ ראשו׳ בלי שרוקים בו הדג במים ומעלין אותו פוירא בלעז׳ ויש אומרים שהוא כלי העשוי משכנסים יכנס בו ראש הדג ונלכד בו׳

צלה אֲצַלֶּה בָּשָׂר׳ לִצְלוֹת לַכֹּהֵן׳ והתאר צלי כִּי אִם צְלִי אֵשׁ׳ והשם בהכפל עין הפעל צְלִיל לֶחֶם שְׂעֹרִים׳ בפלס הגיג מן הגה ופירושו עוגת לחם שעורים ובת״י חרר דלחם שעורים והיא העוגה כמו שאמרו רז״ל והיא חורה על גבי גחלים ונקראת כן לפי שהיא נאפת על גבי גחלים כמו הצלי ומפני זה נקראת גם כן חררה שהוא ענין שרפה וכבר זכרנו אותו ענין אחר בשרש צלל׳

צלח מַדּוּעַ דֶּרֶךְ רְשָׁעִים צָלֵחָה׳ אֲשֶׁר לֹא יִצְלַח לַכֹּל׳ וְהִיא לֹא תִצְלָח׳ וַתִּצְלְחִי לִמְלוּכָה׳ וְהַדֶּרֶךְ צְלַח רְכַב׳ והפעל הכבד וְהַצְלִיחוּ וּבְנוּ אֶת בֵּית יי אֱלֹהֶיךָ׳ עֲלֵה וְהַצְלַח׳ עֲלוּ וְהַצְלִיחוּ׳ וַיֵּשֶׁב שְׁלֹמֹה עַל כִּסֵּא יי לְמֶלֶךְ תַּחַת דָּוִד אָבִיו וַיַּצְלַח׳ וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ׳ אַל תִּתְחַר בְּמַצְלִיחַ דַּרְכּוֹ׳ פירוש במי שדרכו מצליח׳ הַמַּצְלִיחַ דַּרְכֵּנוּ׳ והעובר׳ אל הקל אִם יֶשְׁךָ נָּא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי׳ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ׳ מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ׳ וְהַצְלִיחָה נָּא לְעַבְדְּךָ׳ מלעיל׳ אָנָּא יי הַצְלִיחָה נָּא׳ מלרע׳ ומה שאמר כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דְּרָכֶךָ׳ ואעפ״י שאין ההצלחה תלויה ביד האדם לפי כי בשמרו מצות יי׳ ועל

ירם תבאלו ההצלחה כאילו הוא מצליח דרכו ענין
ההצלחה ידוע והוא הגעת הטוב ובואו אל האדם
בדרך ישרה בלא עכוב · וענין קרוב לזה ויצלחו
(שמואל ב׳ יט) הירדן לפני המלך · כלומר הדריכוהו ועברו בו כאילו
בקעו אותו ותרגום ויבקע עצי עולה וצלח אעי עלתא ·
(עמוס ה׳ · שמואל א׳ י׳) ובן פן יצלח כאש בית יוסף · יבקע · וצלחה עליך
רוח יי · כלומר תבא ותרוץ ותעבור עליך · וכן
(שופטים יד · מלכים ב׳ ב׳) ותצלח עליו רוח יי · וענין אחר קחו לי צלוחית חדשה ·
פירוש כמו צנצנת ותרגום צנצנת צלוחית וכן בדברי
רז״ל וכי לצור על פי צלוחיתו הוא צריך חולת זה ·
(משלי יט · מלכים ב׳ כא) ומשקל אחר טמן עצל ידו בצלחת · כאשר ימחה את
(דה״ב לה) הצלחת · פירוש קערה או קערה · והקבוץ ובדודים
ובצלחות · הנה תמורת התנ״ש כי היה ראוי צלחות
(משלי יט) כמו מן טבעת טבעות · ויש לפר׳ טמן עצל ידו בצלחת ·
כמו בחיק והוא הנכון לענין הפסוק ומה שאמר החיק
בזה הלשון כי כן נשמטת היד בחיק כמו שנטמן הדבר
בצנצנת או בקערה ·

(בראשית א׳ · תלים לט) **צלם** בצלם אלהים · בשש נקודות · אך בצלם
(בראשית ה׳ · דברים לג) יתהלך איש · בצלמנו כדמותנו · ואת כל
(תלים עג) צלמי מסכותם · בעיר צלמם תבזה · ענין צלם בענין
דמות והוא פעמים נופל על הצורה הנרגשת כמו צלמי
(שמואל א׳ ו׳) מסכותם · צלמי טחוריהם · וזולתם ופעמים על
הצורה שאינה מורגשת אלא צורה מחשבית ר״ל ערך
ודמיון במעלה וזהו בצלם אלהים · בצלמנו כדמותנו ·
(בראשית ה׳) ואפשר להיות כמותם ויולד בדמותו כצלמו · שהיה
נערך אליו ודומה לו בעניינו בחכמתו ובמעלתו · וכתב
רבי יונה אך בצלם · כמו חשך וכן כתבו א״א ז״ל ודמהו
ללשון הערב שאומר לחשך צלם בנקודת על הצד״י
ופירשו כי האדם כמתהלך בחשך על אשר לא ידע יום
(תלים סח) מותו · וכן פירשו מזה תשלג בצלמון · כלומר כנפי
היונה יתלבנו בשלג ובכסף ערוף בחשך · ויש מפרשים
צלמות מענין חשך ויפרשו אותו מזה השרש וכן הוא
(איוב לד) מענין חשך כמו שאמר אין חשך ואין צלמות להסתר
שם · אבל להיות מזה השרש אינו נכון לתנועת הה״א
כי היה לו לומר צלמותו בפלס מרדות עבדות · והנכון
שיהיה צלמות מלה מורכבת מצל ומות כמו שפירש
אותו הגאון רב סעדיה ז״ל שתי מלות כלומר צל המות
והוא חשך ואפלה כמו שאמר ארץ עיפתה כמו אפל ·

(בראשית ב׳) **צלע** ויבן יי אלהים את הצלע · מלרע · והקבוץ
(בראשית ב׳) בלשון נקבות ויקח אחת מצלעותיו · ולפי
שהצלעות שני צדדים הימין והשמאל כנה צד כל דבר
(שמות כו) בלשון צלע ולצלע המשכן השנית · ויכנה בלשון
(שמות לו · שמואל ב׳ טז) זכר לירכתי צלע המשכן האחד · בצלע החדר · מלעיל
(מלכים א׳ ו׳ · יחזקאל מא) ומלרע פתח הצלע התיכונה · ורחב הצלע ארבע
(יחזקאל מא) אמות · צלע אל צלע שלש · כלם מלרע באותו
(שמואל ב׳ כא) ענין · וכן בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו · וכן
(יהושע יח) והצלע האלף · מלרע באותו ענין ואשר הם מלעיל
(מלכים א׳ ו׳) הא הפעל בסגול · והקבוץ בלשון זכרים שני צלעים
הדלת האחת גלילים · כלומר שני צדי הדלת האחת
היו עגולים ות״י צירין ות״ת ושני קלעים הדלת השנית
גלילים · ובקבוץ הנקבות ויעש צלעות סביב · והוא
היציע שעשה סביב בית המקדש וכבר פירשתיו בשרש
יצע ובשרש גרע · ולפי שהקורות לבית כמו הצלעות
(מלכים א׳ ו׳) לגוף אם ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארזים ·
(יחזקאל מא) והצלעות צלע אל צלע · רוצה לומר הקורות ·

ונקרא הפכה צולע לפי שהולך על צדו האחד והוא
(בראשית לב · מיכה ד׳) צולע על ירכו · אוספה הצולעה · והשם כי אני
(תלים לח · ירמיה כ׳ · תלים לה) לצלע נכון · שומרי צלעי · ובצלעי שמחו ואספו ·

(דברים כח · איוב מא) **צלצל** יירש הצלצל · ובצלצל דגים ראשו ·
ענין צלצל מין ממיני הארבה · ובצלצל דגים כלי
חדוד לצוד הדגים · ויש מפרשים כמו בצלצלי שמע
(שמואל ב׳ ו׳) בצלצלים · בצלצלים · ובצלצלים · פי׳ כלי שיר
ידוע והוא עשוי משני כלים נקשים זה בזה ומשמיעים
קול והוא דמיון הכלים הנקראים בלע״ז
...

צמם בלי צמתך · מבעד לצמתך · צמת בפלס
כלה גנת והצמה היא ציצית השער ש
שמכינה האשה על מגיח קרין בלעז · ורבי יונה פירש
בו חמסות · ושאף צמים חילם · יחזק עליו צמים ·
הם מענין צמת והוא תאר במשקל כביר אדיר וענינו
ליסטים ואיש רק ופוחז ומנהג הליסטי בארץ ישמעאל
לגדל שער ראשם ולעשותם צמת תלוית להם אחורי
הצואר וגודלים השער כמו פבות · וי״א כי הם הלסטים

שוכני המדברות הולכים | (גליון:) ס״א · יש אומרי׳ כי נפים סוף
ערומים ומגדלים שיער | לשון יחיד על משקל סריס
ומתכסים בשערם עד ש | והכלים יחוק עלית נפים
שתותיהם · | מלה קטנה ימוקו ;

(ישעיה נה · שופטים ד׳) **צמא** ולא צמאו בחרבות הוליכם · השקיני נא
(שמות יז) מעט מים כי צמאתי · ויצמא שם העם
(רות ב׳) למים · ובא על דרך בעלי ההא וצמית והלכת אל
(ישעיה נה · תלים קז) הכלים · והתאר ומשקה צמא יחסיר · רעבים גם צמאים ·
(שופטים טו · שמות י׳) והשם ומתה אמות בצמא · לא רעב ללחם ולא צמא
(תלים סט · תלים קד) למים · ולצמאי ישקוני חומץ · ישברו פראים צמאם ·
פירש רבי יונה יקחו רוות צמאם והלקיחה בו כדרך
ואת רעבון בתיכם קחו ולכו ועוד אפרשנו בשרש שבר ·
(ישעיה לה · דברים ח׳) ומא וצמאון למבועי מים · וצמאון אשר אין מים ·
(ירמיה ב׳) והשם עוד בלשון נקבה וגרונך מצמאה ·

(במדבר כה · במדבר כה) **צמד** הנצמדים לבעל פעור · ויצמד ישראל
לבעל פעור · ענין חבור ודבוק · והתאר
(במדבר יט) אשר אין צמיד פתיל עליו · פירוש שאין חתיכת בגד
דבוקה עליו לסתמו כי כלי חרס מטמא מתוכו ולא
מגבו · ונקרא צמיד החלי שעל היד לפי שהוא מחובר
(במדבר לא · בראשית לד) בה תמיד אצעדה וצמיד · ושני צמידים על ידיה ·
(שמואל א׳ י״א) וכן נקרא זוג הבהמות מפני התחבור ויקח צמד בקר ·
(שמואל ב׳ ז׳ · מלכים ב׳ ט׳) בשש נקודות · וצמד חמורים · את רוכבים צמדים ·
(מלכים א׳ יט · ירמיה נא) פירשתיו בשרש את · שנים עשר צמדים · ונפצתי
(ישעיה ה׳) בך אכר וצמדו · עשרת צמדי כרם · פירש החכם
רבי אברהם אבן עזרא ז״ל בעבור השינים הגבול הנה
הכרמים נצמדים יחד · וי״מ כי מה שיחרוש צמד בקר ביום
קרא צמד כרם · והפעל

(שמואל ב׳ כ׳) הכבר מצמדת על מתניו · | (גליון:) ס״א · סלת לנקום נסתרת וכן
(תלים נ׳) הכבד אחר ולשונך תצמיד | פרט׳ פה׳ כשהם כי בלשון
מרמה · כלם ענין חבור · | לשון נקם ;

(ויקרא יג · ישעיה מג · ירמיה ל׳) **צמח** צמח בו · וצמחו בבין חציר · טרם יצמחו
(שמות י׳ · בראשית מח) תצמח לכם מן השדה · צומחות אחריהן ·
(קהלת ב׳ · בראשית יט) והפעל העובר מן הקל יער צומח עצים · והשם וצמח
(יחזקאל יז · שמואל ב׳ י׳) האדמה · בסגול · והכבר ושערך צמח · עד יצמח
(שופטים טז) זקנכם · ויחל שער ראשו לצמח · והוא פעל
(דברים כט) עומד · והעובר מן הכבד הנוסף לא תזרע ולא
(בראשית ג׳) תצמיח · וקוץ ודרדר תצמיח לך · והעובר לשלישי
(תלים קד · תלים קמז) מצמיח חציר לבהמה · המצמיח הרים חציר ·
(ישעיה נה) והולידה והצמיחה · ענין כלם ענין הגדול ·

(הושע ט׳) **צמק** ושדים צומקים · פירוש יבשים הנוגים
ובדברי רז״ל מצטמק ויפה לו · ומזה
נקראו הענבים היבשים

(שמואל א׳ כה) צמוקים ומאה צמוקים · | (גליון:) ס״א · וכן כקליים של צימוקים
אמר בו התרגום ותרין | שלבנו מתוק ;

אתבולין דענבין יבשין׃

צמר ויקח את צמרת הארז׃ מצמרת הארז הרמה׃ ובין עבותים היתה צמרתו׃ ולא יתנו את צמרתם אל בין עבותים׃ ענינם הסניף הגבוה׃ צמר ופשתים׃ בשש נקודות׃ וצמר צחר׃ צמרי ופשתי׃ כצמר יהיו׃ פירוש כצמר הלבן ידוע׃

צמת צמתו בבור חיי׃ והנפעל נמת יורדנו נצמתו׃ וים אותו נתחברו מלשון צומת הגידין בדברי רז״ל׃ והשם לצמיתת לקונה אותו׃ צמתתני קנאתי׃ בעותיך צמתותני׃ וכבר ביארנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק מזה השער בשער הפעלים בטור השלישי׃ וכבר אחר אותו אצמית׃ הצמתה כל זונה ממך׃ ומשנאי אצמיתם׃ יצמיתם יי אלהינו׃ כולם ענין כריתה׃

צנן כצנת שלג ביום קציר׃ ענינו ענין קרירות ומצאנו הכפל בדברי רז״ל בשביל שלא תצטנן חם לתוך צונן מפריש מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה׃ והוא ולצנינים בצדיכם׃ ולצנינים בעיניכם׃ ענין קוץ ופירשו בו מסוכת קוצים הסובבת לסגור ולכלוא אתכם מאין יוצא ומאין בא או יהיה דרך משל כמו לשכים בעיניכם׃ ובהסרון אות הכפל ואל מצנים יקיחהו׃ צנים פחים בדרך עקש׃ ובלשון נקבות ונשא אתכם בצנות׃ ויש לפרש צנים פחים מענין קרירות כלומר הקרירות כפחים בדרך עקש׃ והוא תושא הצנה הולך לפניו׃ ערכי צנה ורומח׃ צנה וסוחרה אמתו׃ והקבוץ ובכל עיר ועיר צנות ורמחים׃ כלי מלחמה דומה למגן שלנא בלעז וכן בערבי אלדרקה׃ ויש לפרש מזה ונשא אתכם בצנות׃ והם הדוגיות הקטנות שהן עשויות כמגן וצנה׃ וכן פירשו רז״ל ואחריתכן בסירות דוגה שאמרו סמכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית׃ ואמר סמכוס בארעא דישראל הוא קרי ליה דוגית כדכתיב ואחריתכן בסירות דוגה׃ וכן ת״י בצנות מן צנה ומגן וישלון יתכן עממיא על תריסיכון ובנתיכון בדוגיות צידין׃

צנח ותצנח בארץ׃ ענינו ענין נעיצה וכן אמר התרגום תקיעת בארעא׃ וכן ותצנח מעל החמור׃ הפילה עצמה כל כך בחוזקה מן החמור בארץ כאלו היא נעצרת בארץ אבל התרגום אמר בזרת ואתרכינת מעל חמרא׃ בתרגום ותפול מעל הגמל ואתרכינת׃

אלא׳ וכן ותצנח מעל החמור פועל שעבר וסתם׳ לנקבה נסתרת כי יתר הוא לשון נקבה ופעלים שיתר סיתן ותן ופרח ותצנח קיתר משקשה כלכן׃

צנם צנמות דקות׃ פירוש קטנות ודקות׃ ובדברי רז״ל פת צנומה בקערה פת הפתותה פתיתים קטנים׃ ויש מפרשים צנומות מלשון צונמא בדברי רבותינו שהוא הסלע והשבולים הגדולות בסלעים יש בהן יובש עד שהם דקות הרבה מפני היובש וכן פת צנומה פירוש פת היבשה כי הפת היבשה ישימו אותה פתיתין קטנים לשרותם במרק בקערה׃

צנע ואת צנועים חכמה׃ ענינו השפלים והמסתתרים ברוב ענותם בהם תמצא החכמה׃ והמקור מן הכבד והצנע לכת׃ ובמשנה המצניע לזרע׃

צנף צנוף יצנפך צנפה׃ פירוש יהפכך הפוך ויסבבך סביב כסבוב המצנפת׃ ובמצנפת בד יצנף׃ הסיר המצנפת והרים העטרה׃ מצנפת ואבנט׃ הצניף הטהור׃ במעיל וצניף׃ והקבוץ בלשון נקבות והצניפות והרדידים׃ ידוע׃

צנק אל המהפכת ואל הצינוק׃ הוא בית הסוהר וים שתי המלות האלה כבלים המהפכת הוא כלי מסגר והוא שני עצים ועושים בנתים בית צואר שיכנסו שם האסורים וצינוק כלי מסגר לידים׃

צנר ויגע בצנור׃ פירוש מרזב הידוע בדברי רז״ל והוא שנשפכין בו מי הגג׃ וכן לקול צנוריך׃ המשיל העננים לצנורים בשפכם המים ות״ת רינע בצנור ושרי למכבש ברכאי׃

צעד כי צעדו נושאי ארון יי׃ כבורית צעדה׃ פירוש כל אחת מתבנות גבהה עד שצעדה על החומה והבנות הם הפארות׃ ודרך ביתה יצעד׃ בצאתך מעיר ארץ׃ בצעדך בישימון סלה׃ והשם משיבי צעד׃ תרחיב צעדי תחתי׃ ששה צעדים׃ ובתוספת הא את קול הצעדה׃ ובתוספת מם מיי מצעדי גבר כוננו׃ ולבים וקשים במצעדיו׃ והכבד ותצעידהו למלך בלהות׃ ענין כולם פסיעת ופסיעות׃ אצעדה וצמיד׃ הוא מחלי הזרוע כמו שאמר ואצעדה אשר על זרועו׃ והקבוץ מבלי האלף נוספת הפארים והצעדות׃ ות״ת ושירי רגליא׃ ידמה כי הוא כלי אחד יש שהוא עשוי לזרוע ויש שהוא עשוי לרגל ואשר עשוי לרגל נקרא צעדה על התכונת לשון צעד ואשר עשוי לזרוע לפי שהוא עשוי על תכונת אותו של רגל נקרא גם כן אצעדה׃

צעה מהר צעה להפתח׃ פירוש גולה ההולך ממקום למקום כלומר מהר הגולה והאסור להפתח ממאסרו׃ וכן את צועה זונה׃ כי כן דרך הזונה ללכת ממקום אל מקום ומבית אל בית כמו שאמר עליה במקום אחר בביתה לא ישכנו רגליה׃ וכן צועה ברב כחו׃ אך הוא פעל יוצא פירוש מסיע ממקום אל מקום כלומר מסיע ישראל מכל מקומות גלותם אשר נפוצו שמה והוא שאמר ברב כחו׃ וכן ושלחתי לו צועים וצעהו׃ כלומר אשלח לו מגלים ומסיעים אותו והסיעוהו ממקומו והגלוהו אף וצעוהו מתבנין הכבד הדגוש׃

צען אהל בל יצען׃ פירוש בל יטען׃ והא״ז ל׳ פירשו משרש יצע ומענינו ושם ביארנוהו׃

צעף ותכס בצעיף׃ ותסר צעיפה מעליה׃ עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם׃

צעק צעק לבם׃ צעקו ויי שמע׃ על כן הם צועקים׃ עלי הלבנון וצעקי׃ פעל הפעל בקמץ חטף׃ כי אם צעק יצעק׃ והשם ויצעק צעקה גדולה׃ הכצעקתה הבאה אלי׃ ואת צעקתם שמעתי׃ והנפעל ויצעקו מכל חוצר הגורה׃ ויצעק איש ישראל׃ והכבד והוא מצעק אבי אבי׃ ענינם כענין זעקה בזין׃

צער ויצערו ולא יבין למו׃ ענינו ימעטו כמו שאמר בהפכו יכבדו בניו ולא ידע׃ וכן והכבדתים ולא יצערו׃ והשם והיה ראשיתך מצער׃ הלא מצער היא׃ כלום הלא היא דבר מצער׃ למצער ירשו עם קדשך׃ פירוש לזמן מועט ירשו נחלתם עם קדשך כי לא עמדו בה אלא זמן מועט ובאו אויבים ובוססו מקדשך׃ ומשקל אחר והצעיר בצעירתו׃

והצעירה גם היא · שלחו צעיריהם · השמיעו זעקה צעירה · והשבותי ידי על הצוערים · תאר בפלס (בראשית יט · ירמיה יד)
אוברים · ובשקל אחר יצא קרן אחת מצעירה · ודגש (ירמיה מח · זכריה יג)
העי"ן לתפארת הקריאה (דניאל ח)
כולם ענין מיעוט ות"ת השמיעו זעקה צעירה · שלטונתא ואפשר שהיה
א"א לפי שהה"א רפה מפסע שהמ"ם מוספת שאם היתה לשמוש היתה הה"א מפיק ·
דעתו שכנה הגדולים בלשון צעירים על דרך כנאי ·

צפד צפד עורם על עצמם · ענינו דבק · ובדברי רז"ל מפני שהחומץ צופד כלומר חובשן · (איכה ד)

צפה צופה נתתיך · צופיו עורים · יצף יי' עיניו בגוים תצפינה · וצפוי הוא אלי חרב · צפה הצפית · ויהיה הצפית תאר לצופה והת"יו תמורת הא לשון הפעל או תהיה התי"ו נוספת בפלס דלית מן דליותיו ות"ת מן בזויות מזבח · ובבר צפה הצפירה סדר מגרתא אית אתרא דקריין מגרתא צפיתא · (יחזקאל ג · ישעיה כ"א · תהלים סו · איוב טו · ישעיה כא)
והשקתי ארץ צפתך כדמך · ענינו ארץ השקתך והבטתך כלומר אפילו המקומות הגבוהים אשקה כדמך ובבר כתבנו בו פירוש אחר בשרש צוף · והפעל הכבד בצפיתנו צפינו · בקר אערך לך ואצפה · ואני ביי' אצפה · צפה דרך · עמדי וצפי · ובזה הבנין הוא קרוב לענין תוחלת כי המיחל לאחר מביט לו · והשם ויקרא אריה על מצפה · (יחזקאל לב · איכה ד · תהלים ה · מיכה ז · נחום ב · ירמיה מח · ישעיה כא)
ובשקל אחר צופית מן בצפיתנו צפינו · ונקרא המקום הגבוה מצפה לפי שאדם צופה ממנו ל
א"א זהו טעות המעתיק כרוב הספרים והרד"ק נקיים הגלוי נסכא כי טופיה תו"ל לבקנה שכאמר טופיה הליכות ביתה · (איכה ד)
למרחוק · אל יי' המצפה · כולם ענין הבטה · (שמואל א ד)
ועשה וצפה ראשיהם · וצפית אותם · וצף את הבית · מצפה על חרש · והשם צפוי המזבח · ויתכן להיות מגזרת הזרש והענין והצפרת אשר על ראשו אמורת חמש · ונקראת הכותרת כן לפי שהיתה צפוי לעמוד והת"יו בצפרת במקום הה"א למד הפעל בת"יו שוקרת או תהיה התי"ו בשניהם נוספת בת"יו גברת רבלת ולמד הפעל נפלה והנני עתיד לכתוב צפת שרש בפני עצמו כי כן כתבו רבי יונה ואמר בשם הגאון רב סעדיה כי ביאור המלה צנצנת · (שמות כ"ו · שמות כ"ו · מלכים א ו · משלי כו · במדבר יז · דה"ב ג)

צפח ואת צפחת המים · ומעט שמן בצפחת · כמו צלוחית · (שמואל א כ"ו · מלכים א יז)
בצפיחית בדבש · פירוש רקיקין אופין אותן בשמן וטובלין אותן בדבש .ו
א"א אבל צפיחית הוא לשון יחיד ופירוש כעוגה או חלה המטוגנת בדבש · (שמות טז)
ותרגומו כאסקריטון בדבש · ופי' הגאון צפיחית מן צפחת המים כי עושין מהן כדמות כלים וצורים רבים וכן תרגו' צנתרות הזהב אסקריטון דדהב ולשון כלים הם ·

צפן צפניה צפן רוחה · צפנתי ידך · אשר צפנת ליראיך · ואלה צפנת בלבבך · כי לבם צפנת משכל · יצפן לישרים תושיה · ומצותי תצפן אתך · את שני האנשים ותצפנו · פי' אמר ותצפנו כי לא החביאה שניהם יחד במקום אחד רק זה לבדו וזה לבדו כדי שלא ירגיש עליהם אדם · ויש לפרש כי מלת ותצפנו שב אל מלת את שהיא כוללת שניהם וכן ויושב את משה ואת אהרן ויתכן לפי שהיה משה עקר אמר לשון יחיד ואהרן עמו ובן הבא (משלי כז · איוב י · תהלים לא · איוב יז · משלי ב · משלי ב · יהושע ב)
א"א ויותר נכון לפרש שכמו הכתוב של משה ואהרן · ופירו' על הנס הנזכר פי' ונעשה הפעם כאחד ·

צפניה צפן רוח · פי' שהרוצה לצפון האשה הרעה ולהסתירה שלא ישמעו בחוץ עניניה הרעים כמו אם ירצה לצפון הרוח שלא יוכל לצפון אותו · ושמן ימינו יקרא כמו שמן ימינו שיקרא ויכריז על עצמו שהוא רוקח ומריח כן האשה ירגישו בה מרחוק וקרא השמן הרוקח שמן ימינו לפי שיד הימין סוכנת למשוח וכדרך שדבק בה מן השמן הוא מריח · כי יצפנני בסכה · (תהלים כז)
נצפנה לנקי חנם · יצפנו לנפשותם · ואא"ז ל' פירש נצפנה לנקי חנם · יצפנו לנפשותם · פעלים עוברים · (משלי א · משלי א)
וכן ינורו יצפונו · כלומר יארובו שמשימין עצמם במקום צפון · וכן עיניו לחלכה יצפונו · וחלל ז ארח צפוני · פעול ופירושו הדבר הנסתר והמוצנע או יהיה (תהלים נו · תהלים י · יחזקאל ז)
שם · וכן וצפונך תמלא בטנם · והטוב הצפון אצלך לתתו לאשר ישר בעיניך ולפיכך קרא טוב העולם הזה צפון כי לא תשיגהו יד האדם לרצונו כי אם ברצון הבורא והנה הטוב לעיניו נמנע ממנו כאילו הוא צפון · (תהלים יז)
ויתיעצו על צפוניך · פירוש על ישראל שהם צפונים ונסתרים תחת כנפיך · והנפעל ולא נצפן עונם מנגד עיני · וכספר שנים נצפנו לעריץ · והפעל הכבד מי יתן בשאול תצפנני · ולא יכלה עוד הצפינו · והדגש חצירי לתפארת כדגש כמקדש יי' · והשם נבעו מצפוניו · כולם ענין הסתר והצנע · אומר לצפון תני · ובא בשוא שלא בסמיכות ואל המלכים אשר מצפון · צפונה ונגבה · ידוע והיא הפאה השמאלית ונקראת כן לפי שהשוב בה בקצה האחרון מעט כאילו הוא מקום צפון ואינו נראה לבני אדם או נקראת כן לפי שמהלך השמש אינו על פאתו כי אם על הפאה הדרומית וכאילו אותה הרוח צפון מהשמש · (תהלים פג · ירמיה טז · איוב טו · איוב יד · שמות ב · שופטים ה · עובדיה א · ישעיה מג · יהושע יא · בראשית יג)

צפע כי משרש נחש יצא צפע · בסגול · ובצפעוני יפריש · נחשים צפעונים · פירושו נחשים וצפעונים או יהיה צפעונים תאר לנחשים והוא שיהיה הצפעוני הנחש הקשה והעז · צפיעי הבקר · פירוש צואתם · וכן בענין הזה הצאצאים והצפיעות · פירוש הבנים והבנות וכאילו אמר הצאצאים והצאצאות ואמר בו התרגום בניא ובני בניא · (ישעיה יד · משלי כג · ירמיה ח · יחזקאל ד · ישעיה כב)

צפר ישוב ויצפור · ענינו ישכים בבקר ותרגום בקר צפרא · וכן באה הצפירה · כלומר הגזרה הבאה עליך בבקר · ויש מפרשים ויצפור והצפירה ענין סיבוב · ות"ת הצפירה מלכותא · ולצפירת תפארה · המצנפת שסובבין על הראש · ובמשנה הקופה משיקשה בה שתי צפירות לרחב שלח והערם משיקשה בה צפירה אחת · פירוש הסיבוב שעושין לקופה סביבותיה · כל צפור טהורה · כל צפור כל כנף · שתי צפרים חיות טהורות · ובלשון זכר כצפור בודד על גג · אשר שם צפרים יקננו · שם כולל לכל עוף · ופעם פרט גם צפור מצאה בית ודרור קן לה · כי אחר שהאחרון פרט הראשון גם כן פרט והוא עוף קטן והוא רב המין ולפיכך בלל כל עוף בזה השם · (שופטים ז · יחזקאל ז · ישעיה כח · דברים יד · יחזקאל יז · ויקרא יד · תהלים קב · תהלים קד · תהלים פד)
והצפיר השעיר · וצפיר העזים · צפירי חטאת שנים עשר · ידוע ותרגום שעיר צפירא · ומה שאמר והצפיר השעיר כפל לבאר כמו נגבה תימנה · קדמה מזרחה · כי הלשון האחרון מבואר מן הראשון ולשון צפיר אינו סורגל בלשון כמו שעיר כי אם בלשון ארמי או פירוש השעיר מן וישתער עליו מלך הצפון · (דניאל ח · דניאל ח · עזרא ח)
בצפורן שמיר · והעשתה את צפרניה · ידוע ולפי (ירמיה יז · דברים כא)

שחותך אדם בצפרניו קרא לעט ברזל החותך צפורן לפיכך אמר בצפורן שמיר כי שמיר הוא הברזל החזק וכן במדרש נטל צפורן של ברזל ·

דה״ב ג׳ **צפת** וְהַצֶּפֶת אֲשֶׁר עַל רֹאשׁוֹ אַמּוֹת חָמֵשׁ · כשש נקורות ענינו כמו כותרת וכן הוא במקומו במלכים וכבר פירשתיו בשרש צפה ·

מלכים ב׳ ד׳ **צקל** וְכַרְמֶל בְּצִקְלֹנוֹ אמר בו התרגום ופרוכן בלבושיה ·

א״א דעתו לומר שהכרמל קלוי באש סוכנין אותו וכן נרש כרמל וכן פי׳ רש״י נשורק לפס ערסק כרסים ·

במדבר כ״ה / במדבר כ״ה **צרר** וְצָרוּר אֶתְכֶם · צָרוֹר אֶת הַמִּדְיָנִים

במדבר כ״ה · שמות כ״ג · כִּי צֹרְרִים הֵם לָכֶם · וְצַרְתִּי אֶת צֹרְרֶיךָ · רוצה לומר צוררים לך · ואפשר להיות מזה השרש ויהודה לא יָצֹר אֶת אֶפְרָיִם · וכבר כתבנוהו

ישעיה י״א / שמואל ב׳ כ׳ · ויקרא י״ח בשרש צור · וַתִּהְיֶינָה צְרֻרוֹת · לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ ·

תלים קי״ח · תלים קט״ז והשם מִן הַמֵּצַר · בֵּין הַמְּצָרִים · וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי

שמואל א׳ א׳ והחכם רבי יהודה שם ענין אחר וְכִעֲסַתָּה צָרָתָהּ ·

ויקרא י״ח לִצְרֹר לְגַלּוֹת עֶרְוָתָהּ · וכבר ביארנו ענין צרתה

דברים כ״ח בשרש צור · וכתב רבי יהודה בעקר זה וְהֵצַר לְךָ ·

נחמיה ט׳ וְהַצֵּרוֹתִי לָאָדָם · וכבר כתבנום בשרש צור · וכן

אסתר ז׳ · ירמיה ל׳ · איוב ל׳ כתבנו שם צַר וְאוֹיֵב · צָרָה כְּמַבְכִּירָה · בְּשֵׁשׁ צָרוֹת ·

שמואל ב׳ כ״ד צַר לִי מְאֹד · והדומים להם ויתכן היות שרש כולם

משלי ל׳ · איוב כ״ו צרר · וְהוּא מִי צָרַר מַיִם בַּשִּׂמְלָה · צֹרֵר מַיִם בְּעָבָיו ·

משלי כ״ו · יהושע ט׳ בִּצְרוֹר אֶבֶן בְּמַרְגֵּמָה · והכבר וּמְבֻקָּעִים וּמְצֹרָרִים ·

משלי ז׳ · חגי א׳ והשם צְרוֹר הַכֶּסֶף לָקַח בְּיָדוֹ · מִשְׂתַּכֵּר אֶל צְרוֹר

בראשית מ״ב · בראשית מ״ב נָקוּב · וְהִנֵּה אִישׁ צְרוֹר כַּסְפּוֹ · אֶת צְרֹרוֹת כַּסְפֵּיהֶם ·

שיר א׳ צְרוֹר הַמֹּר דּוֹדִי לִי · ענינם ענין קשירה · ואפשר

ישעיה ח׳ להיות מעקר זה ומענין הזה צוֹר תְּעוּדָה · וכבר כתבנוהו בשרש צור ובשרש נצר והנכון שיהיה מן הענין הזה ותהיינה צרורות עד יום מתן · כלומר כאילו היו קשורות שלא הותרו להנשא לאדם · וְלֹא יִפּוֹל

עמוס ט׳ · שמואל ב׳ י״ז צְרוֹר אָרֶץ · אֲשֶׁר לֹא נִמְצָא שָׁם גַּם צְרוֹר · פירוש אבן והוא כמו ציר וצור והצרר בענין אחד ·

יחזקאל כ״א · משלי ט״ז **צרב** וְנִצְרְבוּ בָהּ כָּל פָּנִים · וְעַל שְׂפָתָיו כְּאֵשׁ צָרָבֶת · תאר על משקל תהי אזנך קשבת אלא שצרבת קמוץ מפני ההפסק וענינו כמו אש בוערת ·

ויקרא י״ג כִּי צָרֶבֶת הַמִּכְוָה הִיא ·

שם וענינם ענין שרפה ·

א״א והוא כי צרבת כמו סרפת כמלוף גלי כסין ספלולית והכוית במלוף פ״ח ·

יחזקאל כ״ז **צרה** וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי ·

ירמיה מ״ו · ירמיה ח׳ · ירמיה נ״א בחלם · מְעַט צֳרִי · הַצֳרִי אֵין בְּגִלְעָד · עֲלִי גִלְעָד וּקְחִי צֳרִי ·

בראשית ל״ז בקמץ חטף · ובשוא לבדו וּצְרִי וָלֹט · והוא נטף שהזכיר הכתוב בסממני הקטרת · וכן בדברי רז״ל רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף שרושמין בעץ ויוצא ממנו הצרי והוא הנקרא בלסמו בלעז ·

א״א וכתב רא״בע כמם פתלון כי הוא הכינמה סבב עקרים והיוסיפון כתב כי הוא פרי לו ספון פסלן בא פירות ·

צפניה א׳ **צרח** מַר צֹרֵחַ ·

ישעיה מ״ב והכבד יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ · ענינם הגבהת הקול בצעקה · ומן הבנין הזה נקרא הבנין הגבוה

שופטים ט׳ · שופטים ט׳ וַיָּבֹאוּ אֶל צְרִיחַ בֵּית אֵל · וַיָּשִׂימוּ עַל הַצְּרִיחַ ·

שופטים ט׳ וַיַּצִּיתוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַצְּרִיחַ בָּאֵשׁ · והקבוץ וּבַסְּלָעִים

שמואל א׳ י״ג וּבַצְּרִיחִים וּבַבֹּרוֹת · ואא״ז פירש כי לפיכך נקרא המגדל צריח לפי שהצופה העומד שם צורח וצועק ·

איוב ל׳ **צרך** וַאֲנַחְנוּ נִבְחַרוֹת עָיִם מִן הַלְּבָנוֹן וּמִכָּל צָרְכֵךְ · והלשון הזה ידוע בדברי רז״ל את שהמטת צורך בהן פטורין · והתאר צריך לבריות והלתם הרבה · והפעל הקל ממנו אמרו במשנה לקח בכור למשתה בנו או לרגל ולא צרך לו מותר למכרו · וכן שמשו בו בבנין נפעל ובנין הפעיל הרבה ובבנין התפעל ·

ויקרא כ״ב · שמואל ב׳ ג׳ **צרע** וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב · זָב וּמְצֹרָע · וְהִנֵּה הוּא

דה״ב כ״ו · במדבר י״ב מְצֹרָע בְּמִצְחוֹ · מְצֹרַעַת כַּשָּׁלֶג · והשם

ויקרא י״ג · שמות כ״ג נֶגַע צָרַעַת ידוע · וְשָׁלַחְתִּי אֶת הַצִּרְעָה · אמרו שהוא מין שרץ העוף והיתה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירשו מענין צרעת ·

ירמיה ו׳ **צרף** לַשָּׁוְא צָרַף צָרוֹף · צרוף הוא מקור או יהיה

ישעיה מ״ח · תלים י״ז תאר לצורף · צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף · צְרַפְתַּנִי

תלים י״ח · תלים קי״ט בַל תִּמְצָא · אִמְרַת יְיָ צְרוּפָה · אִמְרַת יְיָ צְרָפַתְהוּ ·

ישעיה א׳ · שופטים ז׳ · שופטים י״ז וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ · וְאֶצְרְפֶנּוּ לְךָ שָׁם · וַיִּתְּנֵהוּ לַצּוֹרֵף · הִנְנִי צוֹרְפָם · כֶּסֶף צָרוּף · צְרוּפָה אִמְרָתְךָ

ירמיה ט׳ · תלים י״ב · תלים קי״ט מְאֹד · צָרְפָה כִלְיוֹתַי וְלִבִּי · הכל ענין התוך והזקוק ·

תלים כ״ו

משלי י״ז · דניאל י״ב ושם הכלי שמתיכין בו מַצְרֵף לַכֶּסֶף · והנפעל יִתְלַבְּנוּ וְיִצָּרְפוּ רַבִּים ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

ישעיה י״ח · איוב מ׳ **צלצל** צִלְצַל כְּנָפָיִם · וכן וּבְצִלְצַל דָּגִים רֹאשׁוֹ · כתבנום בשרש צלל ·

דברים כ״ח יְיָרֵשׁ הַצְּלָצַל · תרגם אנקלוס סקאה והוא מין ארבה · וכן בדברי רז״ל ומעלה סקאין ואומרים כי הוא עולה באילנות ובעליהם ומוצץ לחותם ·

א״א ויש לומר שנקרא צלצל מפני שיש לו קול כצלצלי שמע וכמצלתים ·

זכריה ד׳ **צנתר** צַנְתְּרוֹת הַזָּהָב · פירש רבי יונה סרביטי דדהב וורנר נכון להיות שני כלים כמין שני צנורות כמו שאמרו המריקים מעליהם הזהב · וכן ת״י אסקריטין דדהב והוא שם כלי כמו שכתבנו בשרש צפח ·

שמות ל״ט **צנצן** צִנְצֶנֶת אַחַת · כמו צלוחית כתרגומו ·

דה״ב ג׳ **צעצע** כְּרוּבִים שְׁנַיִם מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים · כמו צאצאים כלומר מעשה נערים כמו שפירשו רז״ל כרובים כרביא וכן אמרו תניא אנקלוס הגר אומר כרובים מעשה צעצועים היו ומצדדין את פניהם כתלמיד הנפטר מרבו ואמר מצדדין את פניהם לפי שכתוב אחד אומר ופניהם איש אל אחיו וכתוב אחר אומר ופניהם לבית ויש מפרשים מעשה כרבוב היו עשויים הנקרא בלשון ערבי צנעת אל ברו״ם ·

א״א רז״ל עשו הכף של כרובים ספוסית וכן תרגם כער רש״א ופי׳ כרובים כנערים ·

שמות ז׳ · ישעיה ח׳ **צפצף** וּפֹצֶה פֶה וּמְצַפְצֵף · הַמְצַפְצְפִים וְהַמַּהְגִּים ·

ישעיה כ״ט · ישעיה ל״ח אִמְרָתֵךְ תְּצַפְצֵף · כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף · פירושו כסוס כעגור הנה הצפצוף בעופות כענין הדבור באדם · וענין אמרתך תצפצף · כמו תשח אמרתך ·

יחזקאל י״ז וְעֹה צַפְצָפָה שָׂמוֹ · מין ממיני הערבה ובערבי צפצף והיא ה הפחותה כמו שאמרו רבותינו ז״ל ערבי נחל פרט לצפצפה

א״א פי׳ התולן שם לבקב מצתל שלא היתה לבקבם כתבלת קיר נרין לגער תכנכגני תמסי ·

לצפצפה הגדלה בין ההרים והם פירשו הפסוק כן קח על מים רבים צפצפה שמו אני עשיתי אותם בערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים · ולדבריהם פירוש שמו שם ישראל עצמו · ות׳ צפצפה שמו גפן נצבה שרית · ז״ל אעפ׳ שלקחו זרע הרעו שמו כגפן נטועה כלומר כי במהרה גדלה ׃

צרפת עד צרפת · אומרים כי היא הארץ הנקראת פרנצה · אבל קום לך צרפתה אשר לצידון · היא שם עיר בארץ צידון ׃

ובן חמש אותיות

צפרדע ותעל הצפרדע · ויעלו את הצפרדעים · ושרץ היאור צפרדעים · ידוע דהבן להיות ותעל הצפרדע שם כלל המין ולא שיאמר על אחת מהן וכן ותהי הכנם · וכן אמר וצפרדע ותשחיתם ׃

נשלמה אות הצדי

אות הקוף

קא ואת הקאת · וירשוה קאת וקפוד · כן הביא רבי יונה זה השרש והביא הקאה בה״א ואמר ונכר המירו ה״א בת״ו ואמרו הקאת · והנה הקאה בה״א לא נמצא ולמה היתה דעתו כי עקר הקאת בה״א והת״יו תמורתה ומי הביאו בצרה הזאת · וכן הפייט שאם לכוס מדבר וקאות דעתו כדעת רבי יונה · והנכון כי קאת הת״יו שרשית והוא בשקל דבר · ובפסוק נדמיתי לקאת מדבר · ובתלמוד אמר רב יהודה קאת זה הקיק · ובתלמוד ירושלמי תני רבי ישמעאל קאת זה הקיק · ובמשנה ולא בשמן קיק ובגמרא בעי מאי שמן קיק אמר שמואל עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו ׃

קאת כאשר קאה את הגוי · במשקל עשה בנה קנה ובנה הארץ בלשון זכר וכן ולא נשא אותם הארץ · ובתמורת האלף ביו״ד שתו ושכרו וקיו · ענין הקיא ידוע ועוד נזכרנו בשרש קוא ׃

קב ורבע הקב דביונים · מדה שהיא ששית הסאה ויתכן ששרש המלה קבב כי בהקבץ ידגש קבים ׃

קבב וקבותו לי משם · מה אקוב לא קבה אל · וקבנו לי משם · ענינם ענין קללה · ויבא אחר איש ישראל אל הקבה · כמו אל האהל · ובדרכיו ואת האשה אל קבתה · או יהיה אל קבתה מענין הזרוע והלחיים והקבה · בתרגומו בכפוא ענינם הבים שבמעי הבהמה שבו בגוף חלב היתר וקרוש בו ונזכר

באשה על דרך השאלה או הוא כן במעי האדם · ורז״ל פירשו קבתה מקום הערוה באשה וקבה אין לגזור על שרשו · ורבי יונה כתבו בשרש קבה בפלס חמה ובבר כתבנו הטוב והישר בחמה ששרשו יחם · וקבה למד״ה שנותנו לקרות במשנה בסמיכות המלה קיבורת הנסרי הקוף בצרי וכן אמרו בסמיכות הכנוי בשרה שינקה מן הטרפה קבתה אסורה ידמה ששרשו קוב ויהיה אב ואת האשה אל קבתה מ״א ויהיה מנחי העין והנפרד קובה ובהתחבר בא בקמץ חטף תמורת החלם או הוא מנחי הלמד והנפרד קובת בשקל שוקת ׃

קבל וקבל היהודים · וקבלו הכתנים · ויקבלם דוד · וקבל מוסר · והתפעל מקבילות הלולאות · כלם ענין קבלה שהוא כענין לקיחה · ופירשו מורה ומהי קבלו · פירוש בלי שהוא מכה כנגר החומה

פ״א זה לשון ארמי הוא לכן לא בהכל אלא בספרי הקלם ואחר במשלי ושפים באיוב בפסוק אחד אבל לא בהכל לא בתורה ולא בנביאים ·

ותרגום נגד קבל וכן טעם מקבילות הלולאות · שתהיה כל אחת נגד חברתה בשוה וענין נגד וענין הקבלה אחד · וכן ויבחו קבל עם · נגד העם והוא שתי מלות · וכבר פירשתי ומהי קבלו בשרש מחה פירוש אחר יותר קרוב מנה אצלי ·

קבע וקבע את קובעיהם נפש · היקבע אדם אלהים · כי אתם קובעים אותי · ואמרתם במה קבענוך · ענין גזל ולקיחה בחברה · ונתן קובע נחשת על ראשו · מלעיל · ומלרע צנה ומגן וקובע ישימו עליך · והמסורת עליו לית כותיה · ולפי שנמצא בקצת ספרים ונתן כובע נחשת על ראשו בכ״ף והוא בקוף ברוב הספרים והמסרת מעידה עליו ולפי שלא ישעה אדם בו שכתוב הנה המסרת אשר עליו לית בקוף והוד צנה ומגן וקובע ותרויהו מלאים ושאר קריא כובע בלם בכ״ף בר מן אלין תרין בקוף · והוא בלי מגן על הראש · קבעת כוס התרעלה · ענינו שמרים פונדרלאיש בלעז · ות׳ פיילי כסא דלוטא · ותרגום בספל אדירים בפיילי גיבריא ·

פ״א כראה שתרגם המלה לשון גביע ושלוף ג׳ כק׳ כדין לותיות נ״כן ·

קבץ ויקבץ את כל אכל · ויקבצו את כל אכל · וקובץ על יד ירבה · וכל נערי קבוצים שם על המלאכה · שלח קבוץ אלי את כל ישראל · קבצו זקנים · בחרק · לקבצי ממלכות · בקמץ חטף · וחשם קבצת כסף ונחשת · והתפעל אך שם נקבצו דיות · כל צאן קדר יקבצו לך · והכבר כל פנים קבצו פארור · וקבצתים מירכתי ארץ · ותקבצו ארם מי הברכה התחתונה · לחתן דלים קבצנו · לכן אשר ולכן נפתלי יקבצנו קל · והשם בזעקך יצילך קבוציך · כלומר קהליך · ושלא נזכר פעלו כי מאתנן זונה קבצה · והחרק תחת שרק כמו ופתחו שעריך תמיד · כן כתב רבי יונה ונכון הוא שיהיה קבצה מן הכבד ופירושו כי מאתנן זונה קבצה שמרון מה שהיה לה ועד אתנן זונה ישובו · וכן ופתחו הוא מהכבד והוא פעל עומד כאילו אמר נפתחו שעריך · והתפעל כי התקבצו כל בעלי מגול

שכם · ויתקבצו יחדו · ענין הקבוץ כענין אסיפה אך יש הפרש ביניהם כמו שכתב אא"ז ז"ל בחבור הלקט כי לשון הקבוץ לא יאמר כי אם על המפוזר ולשון אסיפה יאמר אף על פי שאינו מפוזר כמו אסוף ידיך ולא יאמר קבוץ ידיך · וכן ויאסוף רגליו · ואין איש מאסף אותי · ולא יאמר מקבץ אותי ·

קבר ואחרי כן קבר אברהם · שמה קברו · ושמה קברתי · אחרי קברו את אביו · ויקבור אותו · קבור מתך · והשם בקבר אשר איש האלהים · בשש נקודות · המבלי אין קברים · ובקבוץ הנקבות והוא לקברות יובל · סביבותיו קברותיו · ומשקל אחר וגם קבורה לא היתה לו · מצבת על קבורתה · היא מצבת קברת רחל · ויהי קהלה סביבות קברתה · ופירוש וגם קבורה לא היתה לו צרכי הקבורה והם התכריכין · והנפעל תקבר בשיבה טובה · והכבד ואין מקבר · ומצרים מקברים · ושלא נזכר פעלו שמה קבר אברהם ·

קדד ויקד דוד אפים · ויקדו וישתחוו · ענינם הכנעת הקדקד ושחותו כי קדקד משרש קדד אלא שנכפלה בו הפא · וטרף זרוע אף קדקד · ולקדקד נזיר אחיו · ועל קדקדו חמסו ירד · קדקד שער · כי בקדקד יחלק שער הראש חציו לימין וחציו לשמאל · יקד קדקד · ועוד נכתבנו עם בני ארבע אותיות · וקדה חמש מאות · תרגם אנקלוס וקציעתא · וכן נזכרת בדברי רבותינו ז"ל בפיטום הקטורת מר וקציעה · וכן נקראת בלשון ערבי ובלשון יון קציעה · ועוד נכתבנו בשרשו · ורבינו סעדיה כתב כי הוא הקושט ·

קדח כי אש קדחה באפי · פעל עומד · והיוצא כי אש קדחתם באפי · הן כלכם קודחי אש · בקדוח אש המסים · ענין בערה ושריפה · ומזה נאמר את השחפת ואת הקדחת · והוא החולי השורף מרוב החמימות · והוא שקראו לו אש של עצמות · לאבני אקדח · היא אבן מהאבנים היקרות ואולי נקראת כן כי מראיתה כמראה אש ·

קדם מימי קדם קדמתה · ומראש הררי קדם · בשש נקודות · והקבוץ ממנו קדמים · והסמוך מראש מקדמי ארץ · ומשקל אחר והוא תאר משל הקדמוני · בימים קדמונים · ובשנים קדמוניות · וקדמוניות אל תתבוננו · ומשקל אחר השם שקדמת שלף יבש · מימי קדם קדמתה · והיא כינוי לנקבה והיא בכפיק · תשובן לקדמתן · תשבנה לקדמתכן · והקבוץ והושבתי אתכם כקדמותיכם · ומשקל אחר נחל קדומים · והפעל הכבד מהם על כן קדמתי לברוח תרשישה · קדמו שרים אחר נוגנים · חסר הא החיבור ומשפטו ואחר נוגנים כמו שמש ירח · ראובן שמעון · קדמוני ימי עוני · מדוע קדמוני ברכים · במה אקדם יי · אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים · כי תקדמנו ברכות טוב · פירוש בברכות טוב כי פעל עומד הוא · קדמה פניו הכריעהו · והכבד אחר מי הקדימני ואשלם · לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה · כלם ענין הקדמה וידוע הוא · ורבי יונה חלקם לשני ענינים ואין צורך כי פירוש קדמה פניו הכריעהו חזרם לפניו בקומו והרגו והכריעהו · וכן כי תקדמנו ברכות טוב · במה אקדם יי · והרומים להם מבד"ה

שנבראו ושלא זכרנו והחזומנה היא ההקדמה · וכן נקרא פאת המזרח קדם כמו שנקרא כנגדה פאת מערב אחור ואחרון · גן בעדן מקדם · מקדם לגן עדן · הן קדם אהלוך · קדמה סגרות · כפל לבאר כי יותר מבואר וידוע לשון מזרח מלשון קדם וכן נגבה תימנה · הצפיר השעיר · קדמת אשור · אל הגלילה הקדמונה · המזרחית · וכן נקרא רוח פאת המזרח קדים ורוח הקדים · יסע קדים בשמים · ומה שאמר וינהג בעוזו תימן · וכן שהיתה הרוח מזרחית דרומית · וכן נקרא הים המזרחי את פניו אל הים הקדמוני וסופו אל הים האחרון ·

קדר וקדר עליהם היום · וקדרו השמים · שמש וירח קדרו · קודר הלכתי בלא חמה · קדרתי שמת החין קתני · ושתיה אמללו קדרו לארץ · באבל אם קודר שחותי · וקודרים שגבו ישע · הקודרים מני קרח · פירוש הנחלים הקודרים מתחלת זמן הקרח שירדו המים ונכנסו שפתי הארץ בהם והחשכו המים עד שהשלג כשיפול בהם מתכסה בהם לרוב חשכותם ואעפ"כ לעתים נצמתים אותן המים אף על פי שהיו רבים תבוכה תוחלת הולכי דרכים בהם כן נכזבת תוחלתי בחברי אלה · והשם אלביש שמים קדרות · ומשקל אחר וכי הלכנו קדרנית · והפעל הכבד ואקדיר עליו לבנון · וההתפעל והשמים התקדרו עבים ורוח · ענין הכל ענין החשכה · ומה שנאמר ממנו בענין שפלות שהוא גם כן ענין חשכה כלם ענין אחד · ומזה קראו לכלי שמבשלין בו קדירה לפי שהיא שחורת מתתמרת האש תחתית ·

קדש ויקדש הוא ובגדיו · כי קדשו · אל תגש בי כי קדשתיך · פירוש קדשתי ממך · ואף כי היום יקדש בכלי · פן תקדש המלאה הזרע · פן תאסר בהנאה בקדש · וכן אז"ל מנין לכלאי הכרם שאסורים בהנאה נאמר להלן ואיש כי יקדש את ביתו קדש ליי ונאמר כאן

אח"י הפלו היא לבקבם כמתרת והספרים אותו לכבם קוכר סופם כי קוא סכל עומד וסכל תקדים ·

פן תקדש מה להלן אסור בהנאה אף כאן אסור בהנאה · וכן ואל כל מאכל היקדש · פירוש היטמא כלומר שיאסר מפני טומאתו בקדש שהוא אסור · ופירוש הפסוק ששאל חגי לכהנים תורת הטמאות אולי שכחו בגלות ושאל להם אם ישא איש בשר קדש בכנף בגדו פירוש בכנף בגדו שהוא טמא שנגע בשרץ תשא בשר קדש בכנף בגדו הנה הכנף ראשון לטומאה ובשר קדש שני · ונגע בכנפו אל הלחם פירוש במה שבכנפו והוא הבשר נגע בו אל הלחם או אל הנזיד או אל היין או אל השמן ונגעו אליו אל המאכל היקדש פירוש היטמא המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה כי השרץ הוא אב הטומאה והכנף ראשון של טומאה ובשר קדש שני והלחם והנזיד והמשקין הללו שנגעו בבשר הם שלישי והמאכל שנגע באלו רביעי ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם הוא טמא ואמרו לא והראיה כי על המאכל לבדו שאלם שאמר היקדש ולא אמר היקדשו · ויש מרז"ל שאמרו כי טעו הכהנים בזו התשובה כי הרביעי טמא הוא בקדש אבל על דרך השאלה האחרת ששאלם אם יגע טמא נפש בכל אלה תשיבותו בראוי · פירוש אם תהיה הכנף

שמאת טומאת נפש שנטמא שהכנף אב הטומאה והבשר
ולד ראשון והלחם והנזיד והמשקין שני והמאכל שלישי
ויענו הכהנים ויאמרו יטמא ושלישי בקדש היו יודעין
שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעין שהוא
טמא וכזה טעו לפיכך השיבם הנביא ואשר יקריבו שם
טמא הוא · ויש מרז״ל שאמרו כי לא טעו באחרית מהן
יש מהן שאמרו כי חמישי בקדש שאל מהן בראשונה
ונראה תשובתו שאינו טמא · ויש מהן שאמרו כי קודם
שנזרו רביעי בקדש שאלם ונראה תשובתיהם ומזה
שהשיב להם ואשר יקריבו שם טמא הוא פירוש אף על
פי שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה כל אשר יקריבו
לפני כאילו הוא טמא הואיל והם מתעלים בבנין הבית
וענין הפרשה מוכיח זה הטעם שלא טעו אלא הוכיחם
אלא על ענין הבית בכל הפרשה · כֹּל אֲשֶׁר יִגַּע בִּבְשָׂרָהּ
(ויקרא ו) יִקְדָּשׁ · פירוש כל דבר אוכל שיגע בבשר החטאת
ויבלע ממנה יקדש כלומר יהיה קדש כמוה שאם פסולה
היא החטאת כגון פיגול או פסול אחר יפסל הנוגע
בה ואם כשרה היא יאכל הנוגע בה כחומר שבה
כלומר אם נגע בשר שלמים שנשחט מאתמול בחטאת
שנשחטה היום נאכל אותו בשר שלמים בו ביום כלבד
בדין שלמים הנאכלים לשני ימים ולילה אחת אבל לא
בלילה כבשר החטאת שהחטאת נאכלת ליום ולילה
הנה לפי שהחומרא עכשו בבשר שלמים נאכלת בדין
בשר שלמי׳ ואם החומרא בבשר החטאת כגון שנשחטו
היום החטאת והשלמים ונגע בשר השלמים בחטאת
נאכל בדין חטאת היום והלילה כלבד אבל לא לאחר
כשאר בשר שלמים וזהו פירוש יאכל כחמור שבה · כָּל
(שמות כט) הַנֹּגֵעַ בַּמִּזְבֵּחַ יִקְדָּשׁ · אפילו קרבן פסול שעלה עליו
קדשו המזבח להכשירו וכיון שעלה לא ירד והוא
שיהא ראוי למזבח אלא שנפסל באחד מהדברי׳ הפוסלי׳
(שמות ל) הקרבן · וכן כָּל הַנֹּגֵעַ בָּהֶם יִקְדָּשׁ · שנאמר בכלי שרת
משנכנס לתוכו קדש קדושת הגוף ליפסל באחד מן
הדברים הפוסלים הדברים שיש להם קדושת הגוף ואינו
(שמות כט) נפדה לצאת לחולין · והשם קדש הוא · והקרבן מִקְּדָשֵׁי
(ויקרא כב · במדבר ה) הַקֳּדָשִׁים · וְאִישׁ אֶת קֳדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ · ובלא חטף בצאן
(ב״ה יחזק לב · מדב׳ יח) קָדָשִׁים · קָדְשֵׁי בֵּיתוֹ · ומלא את מִקְדָּשׁוֹ כֻּמְּנִי · ובית
(שמות כה · ויקרא יט) המקדש נקרא מקדש וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ · וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ ·
(יחזקאל כא) והקבוץ וְהַטֵּף אֶל מִקְדָּשִׁים · וכן ארמון המלך לפי
שהוא כבקדש שלא יכנסו שם אלא הידועים נקרא כן
(עמוס ז · ישעיה טז) כִּי מִקְדַּשׁ מֶלֶךְ הוּא · וּבָא אֶל מִקְדָּשׁוֹ לְהִתְפַּלֵּל וְלֹא
(יחזקאל כח · ישעיה ח) יוּכָל · חִלַּלְתָּ מִקְדָּשֶׁיךָ · ויש סוד וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ · כלומר
מקום שילך אדם לחשב בו ולזה הפירוש יהיה פירוש
לשני בתי ישראל לאחד לטוב ולאחד לרע כי שבנא
וסיעתו היו שלימו עם מלך אשור וחזקיה וסיעתו לא
השלימו · וזהו שאמר לא תאמרון קשר לכל אשר
יאמר העם הזה קשר נראה כי מקצת העם היו קושרין
ומורדים להיות העיר ביד מלך אשור ואמר לחזקיה
וסיעתו יהיה שם אב״ה למקדש ולארמון לחשב בו ולבית
המקשרים יהיה לאבן נגף ולצור מכשול · ויש לפרש עוד
למקדש להוכחה כלומ׳ לתוכחת פורענות כלומ׳ למכשול
יהיה לפניהם כמו שאם ונתתי מכשול לפניו ויהיה פירו׳
שני בתי ישראל פקח בן רמליהו ושבנא וסיעתו כי שניה׳
היו רוצים במפלת מלכות בית דוד ויהיה פירוש ליושב
ירושלם בעבור יושב ירושלים והוא חזקיה וסיעתו ·
(יחזקאל יא) וָאֱהִי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעַט · על דרך מגדל עוז שם יי׳

בלומר שהם נשגבים בו מעט בעודם בגלות · תְּחִלּוּ
(יחזקאל כב) מִקְדָּשֵׁיהֶם · כמו מִקְדְּשֵׁיהֶם · אלא שהוא משקל אחר
(במדבר ג) האחד ממנו מִקְדָּשׁ בשקל למתעב גוי · והתאר קָדוֹשׁ
(ויקרא כא · שמות כט) הוא · קְדֹשִׁים יִהְיוּ לֵאלֹהֵיהֶם · והנפעל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי ·
(יחזקאל כ · ויקרא י) וְנִקְדַּשְׁתִּי בָכֶם לְעֵינֵי הַגּוֹיִם · בִּקְרֹבַי אֶקָּדֵשׁ · וההתפעל
(יחזקאל לח · ד״ה ב׳ ל) וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי · לֹא הִתְקַדְּשׁוּ לַמְרַיִּ · וְהִיא
(שמואל ב יא · ישעיה סו) מִתְקַדֶּשֶׁת מִטֻּמְאָתָהּ · הַמִּתְקַדְּשִׁים וְהַמִּטַּהֲרִים · והפעל
(ויקרא כ׳ · שמות יג · יחזקאל מד) הכבד יְקַדֵּשׁ אֹתוֹ · קַדֶּשׁ לִי כָל בְּכוֹר · וְלֹא יְקַדְּשׁוּ אֶת
הָעָם בְּבִגְדֵיהֶם · פירוש שלא יקדשו אותם בנגעם כהם
בבגדי כהונה כי אם יגעו העם בבגדיהם ידמה שהם
קדושים כמותם · וכן תרגם יונתן ולא יתערבון עם עמא
(שמואל ב ח · במדבר ח) בלבושיהון · והכבד אחר אֲשֶׁר הִקְדִּישׁ · הִקְדַּשְׁתִּי אֹתָם
(דברים טו) לִי · כָּל הַבְּכוֹר אֲשֶׁר יִוָּלֵד בִּבְקָרְךָ וּבְצֹאנְךָ הַזָּכָר תַּקְדִּישׁ ·
פירוש אף על פי שקדושתו מרחם צריך לומר הרי הוא
(ויקרא כז) קדוש לבכורה · לֹא יַקְדִּישׁ אִישׁ אֹתוֹ · פירוש לא
(ישעיה כט) יקדישנו לקרבן אחר · וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוֹשׁ יַעֲקֹב · פירוש
(ירמיה ו) יתנו לו הקדושה כתהלתם · וכן קַדְּשׁוּ עָלֶיהָ מִלְחָמָה ·
(יואל א · יהושע כ) קַדְּשׁוּ צוֹם קִרְאוּ עֲצָרָה · וַיַּקְדִּשׁוּ אֶת קֶדֶשׁ בַּגָּלִיל בְּהַר
(שמואל א טז · צפניה א) נַפְתָּלִי · וַיְקַדֵּשׁ אֶת יִשַׁי וְאֶת בָּנָיו · והכבד אחר הִקְדִּישׁ
(ירמיה יב · ישעיה ל) קְרֻאָיו · וְהַקְדִּשֵׁם לְיוֹם הֲרֵגָה · וההתפעל כְּלֵיל הִתְקַדֶּשׁ
(שמואל א טז · ישעיה ח) חָג · הִתְקַדְּשׁוּ וּבָאתֶם אִתִּי בַּזָּבַח · והשם וְהָיָה לְמִקְדָּשׁ ·
ענינם וכל הדומים להם ענין הזמנה והכן הוא להיות
בליל התקדש חג · התקדשו ובאתם · מהענין הראשון
כלומר הלילה הזה שימות בו חיל סנחריב יהיה לכם
שמחה בלילה שמקדישין בו החג והוא ליל הפסח · וְגַם
(מלכים א יד · מ״א טו · מלכים א׳ כב) קָדֵשׁ הָיָה בָאָרֶץ · וְחַיָּתָם בַּקְּדֵשִׁים · וַיְבַעֵר הַקְּדֵשִׁים
(דברים כג · דברים כג) מִן הָאָרֶץ · לֹא תִהְיֶה קְדֵשָׁה · וְלֹא יִהְיֶה קָדֵשׁ · כלם
ענינם שהם מזומנים למשכב ·

קהה

תִּקְהֶינָה שִׁנָּיו · (ירמיה לא)
והפעל הכבד
אִם קֵהָה הַבַּרְזֶל · (קהלת י) ענינם
חולשת הכריתה בשנים או בברזל ·

א״א פירוש לשון סרה נכפף כי אותיות נ״כף מתחלפים ·

קהל

(אסתר ט · יחזק לח · שמו׳ לב) נִקְהֲלוּ הַיְּהוּדִים · הַנִּקְהָלִים עָלֶיךָ · וַיִּקָּהֵל
(במדבר יז · ירמיה כו) הָעָם עַל אַהֲרֹן · וַיְהִי בְּהִקָּהֵל הָעֵדָה · וַיִּקָּהֵל
(יחזקאל כג) כָּל הָעָם אֶל יִרְמְיָהוּ בְּבֵית יי׳ · והשם לְעֵדָה וְקָהָל וְעַם
(במדבר טו) רָב · הַקָּהָל חֻקָּה אַחַת לָכֶם · הוא הוא הקריאה כמו
האמור בית יעקב · הדור אתם ראו דבר יי׳ · ומאז ואתן
(נחמיה ה · דברים כג) עֲלֵיהֶם קְהִלָּה גְדוֹלָה · קְהִלַּת יַעֲקֹב · והכבד וְאֵת כָּל
(במדבר א · דברים לא) הָעֵדָה הִקְהִילוּ · הַקְהֵל אֶת
(במדבר י) הָעָם · וּבְהַקְהִיל אֶת הַקָּהָל ·
(תהלים כו) והשם בְּמַקְהֵלִים אֲבָרֵךְ יי׳ ·
(תהלים סח) ובקבוץ הנקבות בְּמַקְהֵלוֹת
בָּרְכוּ אֱלֹהִים ·

א״א כינם נשים רבות בקהלו קהל סבה׳ וכל ככבי׳ השמים׳ פס קהל נחל ירושים על׳ ·

קוא

(ויקרא יח) כַּאֲשֶׁר קָאָה · בשקל הגוי אחריכם באה · או
יהיה מנחי הלמד ומשקלו עשה בנה · והכבד
(ויקרא כ · יונה ב) וְלֹא תָקִיא אֶתְכֶם הָאָרֶץ · וַיָּקֵא אֶת יוֹנָה · פֶּן תִּשְׂבָּעֶנּוּ
(משלי כה · ישעיה כח) וַהֲקֵאתוֹ · והשם קִיא צֹאָה · פי׳ קיא וצואה · בְּהִתָּעוֹת
(ישעיה יט · ירמיה מח) שִׁכּוֹר בְּקִיאוֹ · וְסָפַק מוֹאָב בְּקִיאוֹ · והורכבה זאת המלה
(חבקוק ב · משלי כו) עם מלת קלון וְקִיקָלוֹן עַל כְּבוֹדֶךָ · וכצרי כְּכֶלֶב שָׁב עַל
קֵאוֹ · ענין ההקאה ידוע ·

קוב

(דברים יח · במדבר כה) הַזְּרֹעַ וְהַלְּחָיַיִם וְהַקֵּבָה · וְאֶת הָאִשָּׁה אֶל קֳבָתָהּ ·
כבר זכרנום בשרש קבב ושם ביארנו ענינם ·

קוה

(תהלים לז · ישעיה מט) וְקֹוֵי יי׳ הֵמָּה יִירְשׁוּ אָרֶץ · אֲשֶׁר לֹא יֵבֹשׁוּ קֹוָי ·
(ישעיה מ) ובתמורת התו ביוד וְקוֹיֵ יי׳ יַחֲלִיפוּ כֹחַ · והוד
(ירמיה יז) הרבוי חסרה מהמכתב ונשארה במבטא · והשם מִקְוֵה
ישראל

ישראל · ומא ויכלו באפס תקוה · ותקותי מי ישורנה · והנבד קויתי יי קותה נפשי · אם אקוה שאול ביתי · ויקו לעשות ענבים · יקו לאור ואין · כלם ענין הסבר והתוחלת · ועא ונקוו אליה כל הגוים · יקוו המים · והשכם מקוה מים · ובלשון נקבה ומקוה עשיתם בין החומותים · ענינם ענין קבוץ · וענין שלישי קו המדה · וקו שלשים באמה יסוב אתו · קו קו ומבוסה · מעט אחר מעט יבוססהו כמו שהכותה נושה הקו מעט אחר מעט · ומא את תקות חוט השני · תמסך אל חוט כמו ארמת ספר · וית תורא דחוט זהוריתא · ותרגום שפה לפיו תורא יהא מקף לפומיה · אם כן רעת התרגום בתקות חוט השני שפת בגד אדום · ויתכן להיות מזה ויכלו באפס תקוה · לפי שהמשיל ימיו לכלי האורג שכן הוא הערב · ומזה הענין ומקוה סוחרי המלך

פי' יותר קלו מכלי סלת שאין בו סוס שסוא הולך יותר בקלות ·

יקחו מקוה במחיר · כלומר שהיו סוחרי המלך מוציאים הסוסים ממצרים והיו לוקחים בירושלם במחיר הסוסים מקוה שהיו מוליכים למצרים · מקוא יקחו במחיר · כתוב באלף ויתכן כי היו מוציאים המקוה ממצרים כמו הסוסי כי כן מצאנו כי מלאכת הפשתן ועבודתו היא במצרים יותר משאר הארצות וכן אמר ובשו עובדי פשתים שריקות · וכן שש ברקמה ממצרים · ופירוש יקחו מקוה במחיר לפי שהסוסים לא היו מוציאים אותם סוחרי שלמה במחיר אבל המקוה היו מוציאים במחיר כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים שיוכל להוציא הוא סוסים בכל רצונו וכל מי שיוציא סוסים ממלכי הארץ גם כן ממצרים שיוציאו על ידי שלמה היו יתנו מה שהיו נותנים למלך מצרים בהוצאת הסוסים ואמר הכתוב כי סוחרי המלך שלמה היו מוציאים סוסים ממצרים לירושלם בלא מחיר אבל המקוה מלאכת הפשתן שהיו מוציאים ממצרים היו מוציאים במחיר ואחר כך אומר כמה היו נותנים בהוצאת הסוסים ממצרים מלכי הארץ מרכבה בשש מאות כסף וכן מלכי החתים ומלכי ארם כל מי שהיה צריך להוציא סוסים ממצרים בידם יוציאו כלום על ידי סוחרי המלך שלמה היו מוציאים ולהם היו נותני מחיר ההוצאה כי פרעה נתן אותו המוצא לשלמ' ויתכן להיות מענין זה אם אקוה שאול ביתי · כמו אם אבנה שאול ביתי לפי שהבנין יעשה בנטות הקו · וכן קו לקו · בנין אחר בנין כלומר יצוו להם הנביאים מצוה אחר מצוה ויבנו להם בנין אחר בנין כי המצוה והחוקה כמו הבנין · ומזה נקראת העצה יסוד · וכן בכל הארץ יצא קום · בנינם ·

קוט ארבעים שנה אקוט בדור · בשורק · ובחלם אשר יקוט כסלו · והתפעל ראיתי בוגדים ואתקוטטה · ובתקוממיך אתקוטט · והנפעל תקוטותם בפניכם · והביא רבי יהודה ונקוטו בפניהם בבנין נפעל מנחי העין והמה שמצאו בספריו רפה · ורבי יונה כתב שמצאו הדגש וכן מצאנוהו בספרים מדוקדקים והמסורת עליו לית דגש ואם כן יהיה מפעלי הכפל · וכן נקטה נפשי בחיי · בפלס ורחבה ונסבה · ענינם ענין כריתה · ומן הענין הזה והשרש הזה לפי דעתי כמעט קט · ויש לפרש ראיתי בוגדים ואתקוטטה ובתקוממיך אתקוטט ענין קטטה שהוא ענין מריבה בדברי רז"ל · וכן יתכן להיות מזה ארבעים שנה אקוט בדור · כלומר שהיה בקטטה בדור הסרבר ואעפ"כ איננו רחוק מן הענין הפשוט ·

קול הקול קול יעקב · ושמעו לקולך · שמע בקולי · קול נגידים נחבאו · פירושו לקולי נגידים נחבאו · או פירושו בלא חסרון כמו שכתבנו אותו עם חבירו בשרש אחד · וקול שופר · הלא קול רגלי אדניו אחריו · ויהי קולות וברקים · ידוע · יש מהם הקול עם הדיבור ויש בלא דיבור · קולה כנחש ילך · פירוש קול צעקת מצרים ילך כי בחיל יבאו אליה ובקרדומות להשחית · ואומר כנחש כמו קול הנחש שהולך למרחוק · ומצאנו הליכה בקול קול יי אלהים מתהלך בגן · וית נקוש זיעיזהון בתרין זהלין ·

קום וקאם שאון בעמך · נכתבה בו האלף נחה שהיא עין הפעל · ולא קם נביא עוד · עתה אקום · ויקם שדה עפרון · קום התהלך בארץ · ולא תוסיף קום · יקם אבי ויאכל · קומו נא שבה · ויקם העם כל היום ההוא · כי קמו בי עדי שקר · גרת קמה באמה · ויקם כי בחשי · ולא קמה עוד רוח · ועיניו קמה · כי קמו עיניו משיבו · ואמר לשון קימה בעין כי כאשר תבהינה עיני האדם לעת הזוקן יתקמטו יתרי העין ותקום העין ותכנס למעלה · ויש מפרשים לפי ענינו ענין בליון עינים · ות"י כלו עיניהם קמא עיניהון · וכן תרגם ועיניו קמה · כי קמו עיניו משיבו קמא · כל הקמים עליך · שאון קמיך · ואל יושבי לב קמי · פירשו בו שהם כשדים באת"ב ש כאילו אמר יושבי כשדים · וכן ומלך ששך בבל באת"ב ש · ויתכן לפרש שיהיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ בשדים וסמך על המבין לפי שזכר בבל וכן מנהג בהרבה מקומות · ולב קמי כמשמעו לב אויבי · כמו תהרוס קמיך · לשמצה בקמיהם והרומים להם ונקראו האויבים קמים לפי שקמים על שכנגדם לרעת ויהיה תכנת הפסוק כן ואל לב קמי ישבי ארץ כשדים · ות' הפסוק כן כתנן אמר יי צבאות הא אנא מיתי על בבל ועל יתבי ארעא כשראי עממין קטולי' דהם לבהון ושפירין בקומה רוחהון מחבלה · ומא ומפני מלך ישראל הקוממים עלי · כפלם טובים בושים · והשם ורמי הקומה נדעים · וכמוהו ואמרת קומת ארזיו · ר"ל הגבוהים שבארזיו כמו שאמר מבחר ברושיו · זאת קומתך דמתה לתמר · ויפל מלא קומתו · ונקראת התבואה קודם שיקצרו הנה קמה לפי שהיא קמה כולה באותה מגדיש ועד קמה · בקמות פלשתים · וקמה בידך ממלכת ישראל · תעמוד ותתקיים · וכן לא תקום ולא תהיה · וכן וקם הבית אשר בעיר · כי קום יקומו דברי עליכם לרעה · וקום בחלם · דבר מי יקום ממני ומהם · ויקם שדה עפרון · כלומר שעמד ונתקיים בידו · ותגזר אמר ויקם לך · וכן כמנין הקום הפעל הדבר · ומאמר אסתר קים · קימו וקבלו היהודים · מקימי ברכיך · ובגר אחר הקימותי את דבר יי · יקם סערה לדממה · ופירושו העמיד סערה שהקים ישיבנה לדממה · ושלא נזכר פעלו ממנו הקם על · ובבר אחר והריבותיה אקוממם · והתומר לאויב יקומם · והתפעל ממנו ממתקוממים בימינך · ומתקוממי כעל · ובתקוממיך אתקוטט · והוא תואר בתוספת תי"ו ונפל ממנו מם הבינוני · והשם ואולך אתכם קוממיות · כלומר בקומה זקופה שלא תפחדו מאדם על דרך יוצאים ביד רמה · ומא ולא תהיה לכם תקומה · ומלך אלקום עמו · פירשתיו בשרש אל כי היא מלה מורכבת מן אל ומן קום ·

ושם

ושם בֹמא בתוספת יוד וַיִּקַּח אֶת כָּל הַיְקוּם · וְאֵת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם · והוא שם כלל לכל חי על האדמה · ושם בֹמא אם לא נִכְחַד קִימָנוּ · והוא כמו קָמֵנוּ בצרי ר״ל יקומנו פירו׳ באמרת לא נכחד יקומינו מחכל במבול כי נשארו נח ובניו ויתרם אכלה״ה אש פי׳ יתר הרשעים והם שהיו אחר כן בסדום ועמורה ·

אא׳ ופתיתא על ראב״ע שכתב נפרשת גם לא במגא היקום כי אם נפרשה זו והנה שכם היקום אשר ברגליהם נפרשת עקב גם יש לתמוה על הרד״ק שלא סבית שכתב וקימתם הביעס :

ושם בֹמא וְשַׂמְתִּי לְךָ מָקוֹם וְשַׂמְתִּי מָקוֹם · והוא בלשון זכר ברוב · ובלשון נקבה וְלֹא עוֹד תְּשׁוּרֶנּוּ מְקוֹמוֹ · והקבוץ בְּאַחַד הַמְּקוֹמוֹת · ונזכר בלשון זכר וקובץ בלשון נקבה וְאֵי זֶה מְקוֹם מְנוּחָתִי · ר״ל למנוחתי או באיזה מקום מנוחתי כי מקום איננו סמוך · וְזֶה מְקוֹם לֹא יָדַע אֵל · חסר הנסמך ופירושו מקום איש שלא ידע אל · מְקוֹם שָׁם קֶבֶר · הוא כמו תשוך מקום קבר שם · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · ולעולם יבא על מלת אשר ועל ש״ן השימוש בסמיכות בִּמְקוֹם אֲשֶׁר תִּשָּׁחֵט הָעֹלָה · בִּמְקוֹם אֲשֶׁר נִבְרֵאת · מְקוֹם אֲשֶׁר יוֹסֵף אָסוּר שָׁם · מְקוֹם אֲשֶׁר אֲסִירֵי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים · מְקוֹם שֶׁיִּפּוֹל הָעֵץ שָׁם יְהוּא · ורז״ל כנו שמו של הקב״ה מקום לפי שהוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו כמו שנקרא גם מעון מעונה אלהי קדם · וזה כי רֶוַח וְהַצָּלָה יַעֲמוֹד לַיְּהוּדִים מִמָּקוֹם אַחֵר · רמז בו להקב״ה לפי שלא רצו לכתוב השם במגלה לפי שנכתבה עם ספרי מדי ופרס ·

אא׳ וכתב ראב״ע שזה הפי׳ לא יתכן כנזכר מלת אחר ·

קנן שָׁם קִנְּנָה · קִנָּה הִיא וְקִנְאוֹתֶיהָ · וְקִנֵּן יִרְמְיָהוּ · וְקִרְאוּ לַמְקוֹנְנוֹת · בְּנוֹת הַגּוֹיִם תְּקוֹנֵנָּה אוֹתָהּ · הדגש לחסרון הכפל ענין הספד · ופירשו רז״ל קינה אחת אומרת וכולן עונות ·

אא׳ כי הוא ראוי להיות תקוננגה בג׳ נונין :

ומִשְׁקַל קֵינוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִשְׁקַל נְחֹשֶׁת · פירש רבי יונה לחבת חניתו · וכתב אא״ל כי קנו הוא העץ וחסר הוא לחבת ר״ל לחבת קנו וכן בלשון ערבי אומרי׳ לעץ החנית אל קנה · ויתכן להיות פירוש קנו כובע או שרין ·

קוף שֶׁנְהַבִּים וְקוֹפִים · הקוף הוא שקורין לו בלעז שימיא והיא חיה שצורת פניה דומה לצורת בני אדם ותופשת בידיה כמו האדם · ומן השרש הזה תְּקוּפַת הַשָּׁנָה · לִתְקֻפוֹת הַיָּמִים · וּתְקוּפָתוֹ עַל קְצוֹתָם · והם מענין כִּי הִקִּיפוּ יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה · ויקף וקיף בענין אחד והוא ענין סבוב · ואמר תקופת השנה · לתקופת הימים · על תקופת השמש שישוב בסוף השנה לתקופתו ·

קוץ וְקָץ עָלָיו הַתַּיִשׁ · וְקַיִץ וָחֹרֶף · עַל קִיצֵךְ וְעַל קְצִירֵךְ · כְּלוּב קָיִץ · פי׳ כלי מלא פירות הקיץ · וכן וְהַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ · הפירות המיבשין בקיץ · והוא קַצְתִּי בְחַיַּי · וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל · וַיָּקָץ מוֹאָב · וַיָּקֶץ בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֹךְ עַל אֲרָם · וְאַל תָּקֹץ בְּתוֹכַחְתּוֹ · כלם וָאָקֻץ בָּם · בשרק · אֲשֶׁר אַתָּה קָץ · ואפשר שיהיה ויקץ בישראל · פועל יוצא · והכבד נַעֲלֶה בִיהוּדָה וּנְקִיצֶנָּה · כלומר נעשה להם שיקוצו ממנו כלם ענין צוקה וצרה · ואמר ואקיץ כבם על דרך משל כמו ורותקצר נפשו

אא׳ ויש ונקיצנה מעשה קנין כתובה כמו שאומר אמר כך ובפלין מלך כתובה :

בעמל ישראל · והוא לא הקיץ הַנַּעַר · הֱקִיצוֹתִי וָאֶרְאֶה · הָעִירָה וְהָקִיצָה · אֶשְׂבְּעָה בְהָקִיץ תְּמוּנָתֶךָ · והם מענין וַיִּיקַץ יַעֲקֹב · ויקץ וקיץ בענין אחר · והוא בָּא הַקֵּץ · הַקֵּץ אֵלַיִךְ · הקץ מענין קוץ ואף על פי שקץ מפעלי הכפל כי הדגש מורה עליו קִצּוֹ · קִצֵּךְ · ועוד שהוא ענין קצץ כמו שאנו עתידים לזכרו גם יתכן להיות קץ מזה השרש והדגש תמורת הנח כמו ומשורי צִצִּים · ה׳ תאר מזה הַקִּיצוֹנָה · והיא אשר בקצה · והוא וְקוֹץ וְדַרְדַּר · קוֹצִים כְּסוּחִים · ידוע · והוא קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה · קְוֻצּוֹתָיו תַּלְתַּלִּים · בדגש הצדי הם מחלפות הראש ובשרש חלף פירשתיו ·

קור אֲנִי קַרְתִּי וְשָׁתִיתִי מַיִם · מְקוֹר מַיִם חַיִּים · פירוש קרתי באתי עד המקור כלומר ששתיתי כל מימי הנהרות והיאורים מרוב חולי עד שבאתי אל מקוריהם ושתיתי מימיהם · וי״ת אנא הותי חפר גובן ושתי מיין · והפעל הכבד כְּהָקִיר בַּיִר מֵימֶיהָ · כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ · ומזה השרש וְקוּרֵי עַכָּבִישׁ יֶאֱרֹגוּ · קוּרֵיהֶם לֹא יִהְיוּ לְבֶגֶד · ופירושם יריעה · ואאז״ל פירשם כמו קירות בָּתֵּינוּ · ר״ל כמו העכביש שתאריג לכסות כמו הקורות ·

קוש זכר רבי יונה בזה השרש וְלַמּוֹכִיחַ בַּשַּׁעַר יְקֹשׁוּן · ולפי דעתי שהוא מפעלי הכפל ובשרש קשש נפרשנו בעה״ו עם חתקושש וקשון ·

קטט וְנָקֹטּוּ בִּפְנֵיהֶם · נָקְטָה נַפְשִׁי בְּחַיָּי · כלם ורחבה ונסבה · ענינם ענין כריתה וכבר זכרנום בשרש קוט ·

קטב וְקֶטֶב מְרִירִי · מִקֶּטֶב יָשׁוּד צָהֳרָיִם · בשש נקודות · ומה אֱהִי קָטָבְךָ שְׁאוֹל · וזה הענין כמו ענין כריתה והוא החולי הבא פתאום לאדם וממיתו · ותרגום ירושלמי לחשוב עצים למקטב קיסין ·

קטל אִם תִּקְטֹל אֱלוֹהַּ רָשָׁע · הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אֲיַחֵל · והשם מֵהַר עֵשָׂו מִקָּטֶל · קמץ מפני ההפסק ענינם ההרג ·

קטן קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים · וַתִּקְטַן עוֹד זֹאת בְּעֵינֶיךָ · והשם וְאֶת הַמָּאוֹר הַקָּטֹן · קָטֹן וְגָדוֹל שָׁם הוּא · קָטְנִי עָבָה · ר״ל אצבעי הקטן · ובקטן וְדָוִד הוּא הַקָּטָן · והקבוץ הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדֹלִים לַעֲשׂוֹת קְטַנָּה אוֹ גְדוֹלָה · כִּי מִי בַז לְיוֹם קְטַנּוֹת · והמקור מן הפעל הכבד לְהַקְטִין אֵיפָה · ודקדוק קטני עבה בתבנתו בחלק הדקדוק שהקדמנו בשער השמות ·

אא׳ והם ח׳ על פי המסורת דכתיבין קטן כב׳ קמצין וכל אתנח וסוף פסוק דכותיה :

קטף אֵת רֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו קָטָף · וְקָטַפְתָּ מְלִילֹת · מֵרֹאשׁ יְנִיקוֹתָיו רַךְ אֶקְטֹף · והנפעל עוֹדֶנּוּ בְאִבּוֹ לֹא יִקָּטֵף · ענינם ענין כריתה ·

אא׳ אינו לשון כריתה ממש כי אם לשון כריתה סידים בלי כרזל שהוא ענין תלישה :

קטר אֲשֶׁר קִטְּרוּ שָׁמָּה הַכֹּהֲנִים · וְקַטֵּר מֵחָמֵץ תּוֹדָה · מְקֻטֶּרֶת מוֹר וּלְבוֹנָה · כלומר שנגדית מעושני בשמים · והשם הֲלֹא אֶת הַקִּטֵּר אֲשֶׁר קִטַּרְתֶּם · בפלס והֵיבֵר אין בהם · ובבד אחר וְהִקְטִירָם הַכֹּהֵן · לְהַקְטִיר אִשֶּׁה · בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יַקְטִירֶנָּה · ושלא נזכר פעלו ממנו כָּלִיל תָּקְטָר · והשם מֻקְטָר מֻגָּשׁ לִשְׁמִי · על משקל מָשְׁחָת מן כי משחתם בהם · כלומר בכל מקום קטרת מתגשת לשמי ומנחה טהורה אלו צויתי להם · ורבי אברהם אבן עזרא פירש גדול שמי בגוים כלומר

ממורח

ממזרח שמש ועד מבואו מגדלים שמי ואחשוב לחכם גדול שמי כאילו מגישים מנחה טהורה ומקטירים לפני לא כאשר אתם עושים שמקריבין לחם מגואל ומחללים שמי וזהו שאמר אחריו ואתם מחללים אותו · וא״אל פירש אף על פי שעוברים שם לע״ז לשם י״י הם עובדים וכונתם לשמים ואמ׳ שר שהוא פעל ופירוש מוקטר מוגש ר״ל ההקטרה על קטרת הסמים וההגשה על הקרבנות והמנחה על מנחת הסלת · והשם יָשִׂימוּ קְטוֹרָה בְּאַפֶּךָ ובה״יו וְשִׁים קְטֹרֶת · וְשַׁמְנִי וּקְטָרְתִּי · בקמץ חטף לקריאת בן אשר במשפט ולקריאת בן נפתלי וּקְטֹרְתִּי בפתח · וכן וּקְטֹרְתִּי וְשַׁמְנִי · פליגין · ומ״א קִיטוֹר הָאָרֶץ · בְּקִיטוֹר הַכִּבְשָׁן · כִּי הָיִיתִי כְּנֹאד בְּקִיטוֹר · דמה עור בשרו לנאד בקיטור כי הוא יבש · שֶׁלֶג וְקִיטוֹר · הוא הבל העולה מן הארץ שדומה לעשן · ושם המתתה שיושם בה הקטורת וּבְיָדוֹ מִקְטֶרֶת לְהַקְטִיר · וְאִישׁ מִקְטַרְתּוֹ בְּיָדוֹ · ושם למזבח שמקטירין עליו מִקְטַר קְטֹרֶת · פתח מפני הסמיכות · והקבוץ בלשון נקבות והוא מ״א וְאֶת כָּל הַמְקַטְּרוֹת הֵסִירוּ · בְּאַרְבַּעַת מִקְצֹעוֹת הֶחָצֵר חֲצֵרוֹת קְטֻרוֹת · פירושו קשורות · ותרגום ותקשר וקטרת · וכן בארמית עוד מְשָׁרֵא קִטְרִין · מתיר קשרים · קִטְרֵי חַרְצֵהּ מִשְׁתָּרַיִן · קשרי מתניו · ור״ל חצרות קטורות מחוברות וקשורות בזוית החצר זו כמו הזוית וזו כזו הזוית ובא על דרך והקשר כל החומה עד חציה · וכן ת״י דורתא מקטרן · ובמסכת מדות אמרו אין קטורות אלא שאינן מקורות ·

קיק וַיְמַן יְיָ אֱלֹהִים קִיקָיוֹן · ובמשנה ולא בשמן קיק · ואמרו בגמרא מאי קיק קיקיון דיונה פי׳ ר׳ שמואל בן חפני שהוא הנקרא בערבי אל כרוע · ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי קיקיון דיונה לצלוליבא דמי ואבי משקי רבי · פירוש בין בצעי המים הוא גדל · ועל פום חנותו מדלן יתיה · פי׳ על פי החנויות מדלין אותו לצל · ומפרצידוהי עבדין משחא · מגרעיניו עושין שמן · ומצאתי פי׳ צלוליבא בתשובות הגאונים אילן סרק יש במקומנו ועושה גרעינין ועושין מהם שמן וכל מי שיש לו צנה הרבה שותה ממנו ושמו בלשון ערבי אל כרוע ·

קיר קִיר הַמִּזְבֵּחַ · נִתְקַעַת בַּקִּיר הַשֵּׁנִי · נַעֲשֶׂה נָּא עֲלִיַּת קִיר · פירוש כותל הידוע במשנה · וסמך עליה אל קיר כלומר שתהיה העליה בנויה בכותל שהוא בנין אבנים לא במחיצות קנים והוצים · והקבוץ בלשון נקבות בְּקִירוֹת הַבָּיִת · אֶת גַּגּוֹ וְאֶת קִירֹתָיו · וְקִירֹתָיו עֵץ · ובדרך ההשאלה קִירוֹת לִבִּי הוֹמֶה לִּי · אמ׳ לבי מפני שהלב יש בו רפנות וחללים · והפעל הכבד ממנו וְקַרְקַר כָּל בְּנֵי שֵׁת · ומ״א הפעל פתוח ומשפטו בודרק · אבל התנועות משתנות בהרבה מקומות · מְקַרְקַר קִיר היה משפטו מְקַרְקֵר בצרי אלא שהתנועות משתנות ועניינם הריסת הקיר כמו שהוא משרש מסיר השרש כן מקרקר הורס הקיר · ואמר קיר לתוספת ביאור כי די היה לו במקרקר כמו לצבוא צבא · ותשרש שרשיה · ויקסמו קסמים ·

קלל הֲנַקֵלּוֹתִי מָה אֲשִׁיבֶךָּ · כִּי קַלּוֹתָ · והנפעל וּנְקַלֹּתִי עוֹד מִזֹּאת · וכמוהו יֵקַלּוּ · עַל נְקַלָּה · פירוש על אמרה נקלה · וַתֵּקַל גְּבִרְתָּהּ · והכבד ומרוע הֲקִלּוֹתַנִי · לְהָקֵל כָּל נִכְבַּדֵּי אָרֶץ · כלם והורסים להם ענין בזיון · ויתכן לפרש מזה כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו · כמו שאמר ובוזי יקלו · וכענין הקלות והם קרובים בענין קַל הוא עַל פְּנֵי מַיִם · קַלִּים הָיוּ רֹדְפֵינוּ · ובהתפעל הפעל בָּלְהֶם הִתְקַלְקֵל · פי׳ ר״ל בעבור שהיה המן נבלע באיברים קראוהו כן · והשם וְהָיְתָה מִקֹּל זְנוּתָהּ · והמסורת עליו לית חסר בקלילותא · ובדברי ר״ל מפרשים אותו במשמעו ואמרו קול באשה ערוה ופה שניו והיה מקל זנותה ותחנף ארת הארץ וארת העץ · והנפעל יֵקַלּוּ רוֹדְפֵיכֶם · בחירק היו״ד ובדגש הקו״ף להבדיל בינו ובין בוזי יקלו · והפעל הכבד הֵקַל אַרְצָה זְבֻלוּן · ובענין הקללה אָבִיו וְאִמּוֹ קִלֵּל · וּמְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ · לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ · כֻּלֹּה מְקַלְלַונִי · כבר זכרנו דקדוקו בחלק הדקדוק בשער השלישי · כִּי מְקַלְלִים לָהֶם בָּנָיו · וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ · ושלא נזכר פועלו ממנו תְּקֻלַּל חֶלְקָתָם בָּאָרֶץ · והשם בְּרָכָה וּקְלָלָה · כִּי קִלְלַת אֱלֹהִים תָּלוּי · כלומר על שקלל את השם תלוי · ויש לפרשו מהענין הראשון כלומר בזיון אלהים הוא התלוי שכשיראוה אדם אותו תלוי אומר על שחרף וגדף הוא תלוי הנה הדבר בזיון אלהים והוא הדין לכל הנתלים בארץ ישראל כי שני טעמים יש לדבר אחד כי קללת אלהים תלוי התו טעם למגדף ולשבר ע״ז שהיו נתלים ועוד טעם שלא תטמא את ארמתך והוא טעם גם לכל הנתלים בארץ ישראל כי המת בארץ שאינו נקבר טומאת הארץ הוא וכן עשה יהושע הנביא במלך העי ובחמשת המלכים שצוה להוריד לערב ולעשות עליהם גל אבנים וכן עתידים ישראל לעשות בהרתי גוג ומגוג כמו שכתוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ הרי אתה רואה שכל זמן שלא נקבר המת הוא טומאת הארץ והטעם שלא קברו את בני שאול המוקעים עד נתך עליהם מים ולא נתנו לקבורה מניסן ועד תשרי וזהו מתחלת קציר עד נתך עליהם מים פירשו ר״ל כי לפיכך לא קברו אותם ואע״פ שכתוב לא תלין נבלתו על העץ אמרו מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוברים ושבים אומרים מה טיבן של אלו אומרים להם בני מלכים הם ומה עשו פשטו ידיהם בגרים גרורים אמרו אין לך אומה ראויה להדבק בה באומה זו · ובהתפעל גם כן הפעל קִלְקַל בַּחִצִּים · וְכָל הַגְּבָעוֹת הִתְקַלְקָלוּ · והם מענין קלקול כדברי ר״ל שהוא מענין ההרס וההשחתה כמו שאמרו כל המקלקלין פטורין · וזולת זה נשתמשו הרבה בזה הלשון ורבי יונה פירשם לשון תנועה בענין הקלורת וכן כתבם א״אל ר״ל קלקל בחצים צוה לירות החצים למעלה ואם יפול החץ לצד בני עמון ילך שם · וכן דעת יונתן שתרג׳ קשית בגיריא · נְחֹשֶׁת קָלָל · פירוש הנחשת הממורט והחך · ומזה וְהוּא לֹא פָנִים קִלְקַל · כלומר שלא לוטשו פני הברזל · ומזה הענין חבר מנחם קלקל בחצים ·

כל ספרי קשת בגילוליס ירס נקשת וכמכים :

קלה אֲשֶׁר קָלָם מֶלֶךְ בָּבֶל · אָבִיב קָלוּי בָּאֵשׁ · מַצּוֹת וְקָלוּי · והתאר וְלֶחֶם וְקָלִי וְכַרְמֶל · ונכתב באלף אֵיפַת הַקָּלִיא הַזֹּאת · וא״אל פירש מזה כי כְּסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה · וכן מָלֵא פְנֵיהֶם קָלוֹן · עניינם ענין שריפה וצליה · ומ״א מַקְלֶה אָבִיו וְאִמּוֹ · והנפעל וְנִקְלָה כבוד מואב · אִישׁ רָשׁ וְנִקְלֶה · כִּי כְסָלַי מָלְאוּ נִקְלֶה · פירוש נגע נקלה · והשם שָׂבַעְתָּ קָלוֹן מִכָּבוֹד · וְקִיקָלוֹן עַל כְּבוֹדֶךָ · .סלת מורכבת מן קיא וקלון עניינם ענין בזיון ·

קלח

קלח ובנשר נתיד קלחת · או בקלחת · אמר בו התרגום או בקדרא ·

[margin note:] פי' כי בקלחת כמו בגלחת בקוף והגלי' מתחלפין כמו קלעים גלעים שין בפרס :

קלט שרוע וקלוט · הוא שרגלו אסופה וצרה ורז"ל פי' שפרסותיו קלוטות כרגלי הסוס או החמור · ערי מקלט · שהיו קולטות וקובצות בתוכן הנסים שם · ובמשנה טרי שיקלוש את העין כלומר שיקח האצבע ויקבצנו ·

קלס לעג וקלס · לחרפה ולקלס כל היום · כשש נקודות · ופא וקלסה לכל הארצות · ענין הלעג והבוז · והתהפעל בו נופל על המלעיג והוא קשור עם בית והוא במלכים יתקלס · יתקלסו בה · יתקלסו בו ויאמרו לו עלה קרח · ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא כתפעל הלעג בהם · ופעם הלשון הזה נופל על השבח כמו ולא היית כזונה לקלס אתנן · כלומר לשבח אתנן שלוקחת אתו · ויתכן להיות בענין זה והוא במלכים יתקלס · כלומר ישתבח בהם אבל לפה שאמר אחריו ורוזנים משחק לו ידמה מן הענין הראשון יותר · וכת' והוא על מלכיא מתלעב · ובענין השבח אמרו בקדיש ויתעלה ויתקלס · אבל רב עמרם גאון ז"ל כתב בסדור תפלותיו שהכר שאין ראוי לומר ויתקלס · וגם יש לפרש לקלס אתנן · מענין הלעג והבוז ויהיה כל הלשון בענין לעג ובוז והענין כי הזונה לועגת לאתנן אחר שלקחה אותו ולועגת על הזונה אחריה ומבזה אותו כלבה לפי שנפתה לדבריה ונרה במתק שפתיה או עיניה הזונה לועגת לאתנן עצמו בפני הזונה ומבזה אותו מפני שידבה לה אתנן וזאת לא היה שלא היית כזונה בזה הענין אלא שנתת את נדניך ·

[margin note:] פי' אם כן יהיו ב' ענייני' נגרס לפי דבר והפכו וזה לא יתכן :

קלע כל זה קולע באבן · פירוש משליך האבן בקלע · והלכד ויקח משם אבן ויקלע · ואת נפש איביך יקלענה · והשם בקלע ובאבן · בסגול בתוך כף הקלע · וקלעו בידו · פרונדא בלעז · הנני קולע את יושבי הארץ בפעם הזאת · דמה אותם לאבן בתוך הקלע כלומר כבה ישליכם · ויסבו הקלעים תאר למשליכים בקלע · מסב קלע · ויקלע עליהם מקלעות כרובים · מקלעת פקעים · פתוח פתוחים ואולי היו פתוחים כפתוח הקלע שזכרנו · קלעים לחצר · פי' יריעות ונקראו כן כי נעשו מעשה פתוח · ושני קלעים הדלת האחת גלילים · ענינו כמו צלעים כמו שאמר שני צלעים הדלת האחרת · ומה שאמר קלעים לפי שהצלעים היו מעשה קלעים ות' סניהם צירין ·

קלש ולשלש קלשון · הוא הכלי שיש לו שנים שמסלקין בו הזבל והתבן וקורין לו פורקא בלעז ושם הכלי קלשון ובאמרו שלש כאילו אמר קלשון שלש השנים ·

קמח קמח שעורים · בסגול · ותמה קמח ותלשי קחי רחים וטחני קמח · אמר קמח על שם סופו כי לא יטחן אדם הקמח · וכן אמ' אחי על גחליו לחם · כי לא יהיה לחם עד שנאפה ואחרים זולתם כמו שכתבנו בשרש אפה · וכן כלי יעשה קמח · כתבנום בשרש לחם ·

קמט ותקמטני לעד היה · ענין הקמוט ידוע בדברי רז"ל אחר שבלת הבשר ורבו הקמטין והלרית זה ממדרש שזכרו בזה הענין רוגא בלעז · וזהו שאמר רקם כי כחשי · כי מפני כחש הבשר יתקמט העור · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר קמטו ולא עת · והוא על דרך השאלה מזה הענין כלומר שנכרתו בלא עתם כאילו בא עת זקנתם למות ועת הזקן הוא עת הקמוט או יהיה קמטו בענינו נכרתו כמו הפוך כדברי רז"ל קשום ·

קמל החפיר לבנון קמל · פתח באתנח · קנה וסוף קמלו · כלומר נכרתו ·

קמץ וקמץ משם מלא קמצו · ענין קבוץ ואסיפה ורז"ל מלא קמצו מלא אגרופו כשאוסף אצבעותיו אל כף היד · ובדברי רז"ל כיצד הוא עושה פושט שלש אצבעותיו על פס ידו ומוחק בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה · וכבה ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים · ר"ל שאספו אנשי הארץ חבר לקבוצים שקבצו ואספו תבואה רבה או פירוש ותעש הארץ ממש ר"ל שהוציאה הארץ תבואה הרבה גרושה את קמצים ·

קמש קמוש וחוח · והנה עלה כלו קמשונים · מין ממיני הקוצים · ופירוש אורטינא בלעז ·

קנן אשר שם צפרים יקננו · מקננת בארזים · כבר זכרנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק בשור השלישי · והיו כ יונה תקנן בעברי פי פחת · שמה קננה קפוז · ובא קל בסעפותיו קננו כל עוף השמים · ודרור קן לה · ובסמוך קן צפור · בפתח · ואומר עם קני אגוע · כלומר במקום מלוני ומכוני · וכן ואם בין כוכבים שים קנך · והקבוץ קנים תעשה את התבה · כנשר יעיר קנו · ר"ל אפרוחי קנו ·

קנא תחת אשר קנא לאלהיו · וקנא את אשתו · המקנא אתה לי · פירושו בעבורי · וכן אשר קנא לאלהיו · בעבור אלהיו · בקנאתו לבני ישראל ויהודה · בעבור בני ישראל בעבור שרמו הגבעונים לישראל רצה שאול להכותם ולכלותם מנחלת השם והכה הרבה מהם והרג אותם · ויקנאו בו אחיו · קל הנוח · וכן ויקנאו אתו פלשתים · ובאו כן לחקל כי משפטם להדגש וכבר זכרנו הרומים להם בחלק הדקדוק · ותקנא רחל באחותה · והתאר כי יי' קנא שמו ואל קנוא ונוקם יי' · והשם רוח קנאה · בקנאתי ליי' · והקבוץ כי מנחת קנאות הוא · והפעל הנוסף יקניאוהו בזרים · סמל הקנאה המקנא · זבא כדרך בעלי ההא ומשפטו מקניא כמלם משניא לגרים · ואני אקניאם בלא עם · כולם מן הפעל הנוסף כי הם יוצאים לשלישי · וכן מן הדגוש הם קנאוני בלא אל · והוא קל הנוח · וכן ויקנאו אתו בכל אשר עשו אבותם · ענין הקנאה ידוע והוא קרוב לענין החמור ·

קנה אשר קנה אברהם · קניתי איש את יי' · קונה שמים וארץ · הלא הוא אביך קנך · כי תקנה עבד עברי · זכור עדתך קנית קדם · כי אתה קנית כליותי · והשם במקנם · וקנין · קנין כספו · ומאבהו מקנה וקנין · כמו מקניהם וקניניהם · האחד על הבהמה והאחר על שאר נכסים · והנפעל תקנה השדה עוד · יקנו בתים · והפעל הנוסף כי אדם הקנני מנעורי · כלומר

[margin note:] פי' שיש לו לבכיו והמקור קנה בקולם לו קנות ונסמוך לפי מנהג שכיכם קנם הכתוב עם טוב מסכון וקנות כינם בכסר תכסף :

[margin note:] פי' קנם לי על פי ... ביהושע על מסוק ומגרשיהם למקניהם ולקיניהם מקנים ...

כלומ׳ למותי שאחית קנה מקנה ועובר אדמה והשם לאברהם למקנה׳ מקנת כספו׳ ומא מקנה השדה׳ וכלם ענין קנין והוא כנגר חמכירה וידוע׳ ויש קנין

הנכמות תנשות וקניכם הם קדקות וכן תי׳ לבעיריכון ולגיתיכון עכ״ל׳ ועוד תמסתי ם בכל הנוכחאו׳ מנלתי תרגו׳ מל ולקניכם ולקניכון׃

שאין שם מכירה ולאדמים כמו קונה שמי׳ וארץ׳ והדומי׳ לו׳ ורב המות הנשות והדקות יקראו מקנה לפי שהם קנין האדם וכספו ועסקו׳ ומקנה רב היה׳ גם מקנה בקר וצאן הרבה היה לי׳ אינגו סמוך כי הוא פתח קטן ואחר כך מפרש מה הוא המקנה בקר וצאן׳ וכל מקנך תזכר׳ ירעה מקנך ביום ההוא׳ יתכן שיהיה לשון יחיד והיו״ד למד הפעל ואעפ׳ שהוא שלא כמנהג או יהיה לשון רבים ואף על פי שאם ירעה הנה כמוהו רבים׳ וכן הוא הקבוץ מקנים כמו כן מעשה מעשים׳ ויביאו את מקניהם אל יוסף׳ ואם מימיך נשתה אני ומקני׳ אתי ואת בני ואת מקני בצמא׳ ועוא כאשר ינער הקנה׳ קנה וסוף קמלו׳ ידוע׳ ולפי שהוא מן הקנה מדה אמר חמש מאות קנים בקנה המדה׳ וכן הבדים הרקים שהם כדמות הקנה ירכה וקנה׳ וששה קנים׳ שלשה קני מנורה׳ ובקבוץ הנקבות גפתוריהם וקנותם׳ וכן קבורת היד נקרא קנה ואזרועי מקנה תשבר׳ והוא נחה ומשפטה במפיק והוא מפרק הזרוע ועד פרק הכתף׳ וכן הרמחים לפי שהן כדמות הקנה נקראו כן׳ גער חית קנה׳ כלומר העדה הלוחמת ברמחים׳ וכן כר המאזנים שתלוין בו הכפות בחוטים מזה ומזה נקרא קנה׳ וכסף בקנה ישקולו׳ וכן אמרו רז״ל נפש מאזנים תלויה באויר שלשה טפחים הגבוהים מן הארץ שלשה טפחים וקנה ומותני׳ שלה שני׳ עשר טפחים׳ וכן הבושם שהוא כדמות קנה הנקרא בלעז קנילה וקנה בשם׳ לא קנית לי בכסף קנה׳ וקנה הטוב מארץ מרחק׳

קנם

קנה וקנמון׳ וקנמן בשם מחציתו׳ הוא הבשם הנקרא בלעז ליניו אלואי׳

קסס

יקוסס רבש׳ ענינו קסוף והוא כמו יקוצץ בצדי׳

קסם

קוסם קסמים׳ ובושו החוזים וחפרו הקוסמים׳ והשם קסם על שפתי מלך׳ בשש נקודות׳ ויקסמו קסמים׳ אמר קסמים לתוספת ביאור כמו מקרקר קיר׳ לצבא צבא׳ ותשרש שרשיה׳ וקסמים בידם׳ פירושו ודמי קסמים או פירושו מיני קסמים או מה שצריכין אליו מעניני הקסמים׳ וחשכה לכם מקסם׃ קסמי נא לי באוב׳ חסף בקמץ רחב והסמך בקמץ חטף׃ ומא השם ומקסם חלק׳ והוא פתח שלא כמשפט כי אינגו סמוך וכבר כתבנוהו בחלק הדקדוק בשער השמות עם חבריו ואמשר שיהיה סמוך ויהיה דית חלק תאמר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר׳ חלשון היה כולל כל מלאכת שעושין אותה לדעת העתידות׳

הל״ו והם ההמרים שכן כוף וקסם כי הכשוף הוא לבדע ולהזיק לבני אדם וקסם הוא לדעת העתידות וכן אמרו ע״ל כלעם שידע לכוין השעה׃

קסת

וקסת הסופר במתניו׳ בשש נקודות והוא כלי הדיו והתרגום אומר ופנקס ספרא׳ והוא מה שכותב עליו הסופר נייר או לוח׳ ואחכב ענין הפסוק הוא על צרוך הדיו לא הלוח שאמר והתרית תו׳ ואולי לפי שתלוין במתני הסופר הנייר והלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס׳

קעע

פן תקע נפשי ממך׳ ותקע כף ירך יעקב׳ ותקע נפשה מהם׳ ותקע נפשי מעליה׳ כאשר נקעה נפשי מעל אחותה׳ זכרנו המלות האלה בשרש יקע ואולי הם מזה השרש וענינם ענין הסרת הדבר ממקומו ושלוחו בלעז׳ ויתכן מזה השרש פקוד ושוע וקוע׳ והוא שם תאר מתארי השמות האנשים הנכבדים׃

קער

הקערה האחת׳ קערת כסף׳ ועשית קערותיו׳ בשוא הקוף שלא כמשפט כי המשפט בפתח כמו קערת כסף׳ וכבר כתבנו הרמזים לו בחלק הדקדוק ענינו ידוע׳

קפא

קפאו תהומות׳ הקופאים על שמריהם׳ ענינם עמידת הדבר הנתך דזילר בלעז׳ וממנו יקרות וקפאון׳ ר״ל השלג הקופא וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש יקר׳ והפעל הכבד וכגבינה תקפיאני׳ והוא כששמשימין בחלב דבר המעמידו יקרא אז גבינה׃

קפד

קפדתי כאורג חיי׳ פירוש כמו שהאורג מקפיד היריעה מהמנור כדי בהשלימו אותה׳ והשם קפדה בא׳ ענין כריתה׳ למורש קפוד וירשוה קאת וקפוד׳ הוא עוף משוכני המדבר׳ וכתב אאו״ל כי קפוד הוא הנקרא בערבי קנפאד ונקרא בלעז טרטוגא׃

קפז

שמה קננה קפוז׳ כמו קפוד׃

קפץ

אם קפץ באף רחמיו סלה׃

אא״ז כן יתחלף הז׳ והצ׳ כלשון ארמי ללשון עברי כמו זהב דהב רחוין כן רכים׃

ועולתה קפצה פיה׳ ולא תקפוץ את ידך׳ יקפצו מלכים פיהם׳ ענין סתימה ומניעה׳ מקפץ על הגבעות׳ כמו מדלג וממהר ללכת׳ והנפעל בכל יקפצון׳ כלומר במהרה יהיו כלים ולא נודע מקומם כמו המדלג׳ ובדברי רז״ל קפץ תשבע׃

קצץ

וקצותה את כפה׳ והל כל קצוצי פאה׳ והפעל הכבד קצץ עבות רשעים׳ וקצץ פתילים׳ בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים׳ ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם׳ ענין החתוך והכריתה׳ ומהשרש הזה והענין הזה בא הקץ׳ קץ כל בשר׳ והוא סוף הזמן כאילו שם החתוך׳ או תחלתו כמו מקץ שבע שנים תעשה שמטה׳ ואף על פי שענינו סוף להשמטת כספים הוא תחלה להשמטת קרקע ולשלוח עבדים׳ וכן מקץ שבע שנים תשלחו׳ תחלת שנה שביעית כי הראש והסוף יקרא קצה׳ ויתכן מזה והל כל קצוצי פאה׳ כלומר השוכנים בסוף הישוב בפאת העולם׳ עד אנה תשימון קנצי למלין׳ הנון תמורת הכפל וכן לדעת קצת המדקדקים כי לא תמצו כמו תממו׳ או יהיה קנצי מן שרשו קנץ׳ ולחסרון הנון ידגש קץ בהתחברו קצו קצי׃

קצב

ויקצב עץ׳ כלומר וכרת עץ במדה שיהיה חד לברזל׳ והשם מדה אחת קצב אחד׃ בשש נקודות כלומר מדה אחת וחתוך אחד׳ לקצבי הרים ירדתי׳ לאחריתם וסופם׃ מגדר הקצבות׳ שוות בקומתן כמדתן כאילו הם התומורת כשות והוא חסר המתואר ר״ל העזים הקצובות׃

הל״ו והם קורין לספם אוזתיך הכעור קנב׃

קצה מקצה הרגלים · לקצות בישראל · והמקור מן הקל קצות עמים רבים · ענין כריתה והתוך ואלה השלשה שרשים שזכרנו ענינם אחד · ובדברי רז״ל בזה לקצות בתאנים כלומ׳ לחתוך דבלת תאנים · וכן נקרא סוף המקום והפאה קצה כמו שזכרנו גם כן קץ וקצב · מן הקצה אל הקצה · קצה גבולך · והקבוץ ולקחו עם הארץ איש אחד מקציהם · והיתה הקוף ראויה להדגש · או הוא חסר מם השימוש ומשפטו ממקציהם · והקבוץ מזה בלשון נקבות על שני קצות החשן · ובלשון נקבה מקצה בחוברת · והקבוץ ואת שתי קצות שתי העבותות · על ארבע קצותיו · מקצות כנפיו ועד קצות כנפיו · ובהראות למד הפעל בקיבוץ הזכרים מבטח כל קצוי ארץ · ובקבוץ הנקבות ויראו יושבי קצות · ומא ומקצת ימים עשרה · ומקצתם עמרו לפני המלך · ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים · ופירוש מקצה רגלים כורת רגלים והטעם שותה מי ששולח הכסיל באילו רגליו כרותות ולא יוכל ללכת עד שיצטרך לשלוח הכסיל שאין לו תועלת בו · והפעל הנוסף את העפר אשר הקצו · כלומר הסירו אותו לקצה הבית לפנותו ולהוציאו חוץ לעיר · הקצות את הבית · הוא לשון קילוף כמו יקציע · ומן השרש הזה והענין הזה ואין קצה למרכבותיו · בפלס חרבה בנה · והוא כמו קץ ואפשר שיהיה משרש קצץ ותהיה ההא נוספת ·

בא׳ פי׳ כן קנן וקנה כמו סוג וסגה פתגיש׳ סוג וסגה אבל אין לפסר שהסם לקנכי פרים קן כ״ל ·

בא׳ פי׳ שהם של הקציהם הם כסמום והם מקנה אחיו הם התוספת וכן מה שכתוב אח״ב מקנת ימים והקנתם יעמדו הקנ׳ אחיו בפלס הם כוססין כי אין לסריכן דגש ;

קצח והפיץ קצח · כי לא בחרוץ יודש קצח · בפטול והוא זרע שחור והוא ממיני התבלין ·

קצן והייתה לנו לקצין · אל קציני אנשי המלחמת · כל קציניך נדדו יחד · פי׳ הראש והמנהיג ·

קצע ואת הבית יקציע מבית · כתרגומו יקלף רוצה לומ׳ יסיר הטיח · וכן נקרא הכלי שמקלף בו החרש העץ ומחליקו יעשהו במקצועות · ואמר מקצעות לשון רבי׳ כי הם שני כלים לזו המלאכה האחד קורין לו סימגט והאחד קורין לו פלנא וכת׳ באומליא והם הכלי הוא כמו אומל׳ · במקצוע החצר · המקציעות · אל ארבעת מקצעות החצר · ובקבוץ הנקבות לשני המקצועות · בארבעת מקצועות החצר · ומקצעותיו לו · ומא למקצעות המשכן · ענינם פנות · והפעל ממנו מדה אחת לארבעתם מהקצעות · פירוש בעלות פנות · מור ואהלות קציעות · תרגום קדה קציעתא וכבר כתבנו שהוא הקשט וכן פירש הגאון רב סעדיה אבל בפיטום הקטורת זכר אותו בשני מינים שאמר מר ורכום שבולת נרד וקציעה ששה עשר מנה הקשט שנים עשר קליפה שלשה · ומר רב חפץ פירש שהקשט הוא שקורין לו בערבי קסט ופי׳ קציעה עגבר ·

קצף קצף יי׳ על אבותיכם קצף · ועל כל העדה יקצוף · הסתר ואקצף · והשם כי יצא הקצף · בשש נקודות · על אבותיכם קצף · כי בקצפי הכיתיך · מקצפו תרעש הארץ · ובמגול אל בקצפך תוכיחני · ותאתתם על הויה כי ירצב ותתקצף · והכבר וכחורב הקצפתם · מקצפים הייתם · ענין התחזקה בכעס · ומזה נאמר לרתיחות המים בחוזק הרוח כקצף על פני מים · אשקומא בלעו · ובתי׳ כרתיחא על אפי מיא · ויש אותו קליפת העץ · וכן ותאנתי לקצפה · כלומר שנקלפה מרוב היובש כמו שאמר חשף חשפה · ויש לפרש ותאנתי לקצפה מהענין הראשון כלומר למארה ·

קצר כי קצר המצע · הקצר רוח יי׳ · הקצר קצרה ידי מפדות · ותקצר נפשו והשם · היד יי׳ תקצר · ולגזרת פעול ושנות רשעים תקצרנה · והשם מקוצר רוח · והתאר קצר ימים ושבע רוגז · קצר אפים יעשה אולת · ומבלי הסמיכות יאמר קצר או קצר · והקבוץ ויושביהן קצרי יד · ומא והלשכות העליונות קצרות · בפלס גדולות רחוקות אף על פי שהוא בשרק המשקל אחד והנה מצאנו התאר בשרק בזה המשקל שרוע וקלוש · בפלס ברוך עצום · והכבר ענה בדרך כחי קצר ימי · ובבד אחר הקצרת ימי עלומיו · ענין הכל הצוק והקוצר והוא הפך האורך · ועשה קציר כמו נטע · ועל ילין בקצירי · תשלח קציריה עד ים · ענין כלם והרומים להם ענין סעיף ומזה גם יהודה שת קציר לך · כלומר שם נשע סעיף ועזר לעבודת הבעלים כשהיו בלבי לשוב שבות עמי הנה יהודה שת קציר לך וחזר לעבוד הבעלים · ומא וקצרתם את קצירה · כי תקצר קצירך · והיה באסף קציר קמה · תאר בפלס שריד ופליט · והשם בחריש ובקציר · זרע וקציר · כי לפני קציר כתם פרח · נד קציר ביום נחלה · ופירוש הפסוק שאמר ביום נטעך תשגשגי והטעם שתרבית בגים וגדלות והצלחות במעשיך והנה עתה שבחרת באלהי ישעך וצור מעזך לא זכרת יגוד קצירך ביום נחלה כלומר שיאבדו ויסופו במהרה וטעם על כן שזכר הוא קשור עם נד קציר כלומר נטעי נעמניכם שהיית נוטעת בתחלה וההצלחות רבה שהיה לך הכל יסוף כי שכחת אלהי ישעך ועל כן יגוד קצירך ·

קרר וקור וחום · מקרה בגר ביום קרה · ואין כסות בקרה · לולי חריש היה ית״ש כמו חמה · לפני קרתו מי יעמד · בפלס חמתו · וכן מים קרים · בפלס חמים · וכן בעלית המקרה · ולולי חריש היה בפלס מחתה מגורה ופירושו בעליה שהיה יושב בה הרוח עשויה לימי הקיץ לקרר וכן אמר התרגום בעלית כירות קיטא · ורזל זכרו הלשון הזה שלם בכפלו מיא קרירי חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה ·

קרא ולחשך קרא לילה · ולשלמה עבדך לא קרא · מצרים קראו אשור הלכו · לראות מה יקרא לו · וזה שמו אשר יקראו · קורא הדורות מראש · קוראים אל יי׳ · נחת האלף · קורא לאלוה ויענהו · יקרא אלוה בכל עת · יקראני ואענהו · לקרוא בשם יי׳ · קרא נא זה · קרא בגרון · אחרי כן יאכלו הקראים · שלשים וקרואים · רל גדולים וקרואים לעניני המלכות · אלה קרואי העדה · והתאר קרוא קריאים · קריאי מועד · הוא דתן ואבירם · קריאי העדה · והשם מקרא קדש · על מכון הר ציון ועל מקראיה · מקום שנתקבצו שם במקראי קדש · ומא וקרא אליה את הקריאה · והנפעל ואני לא נקראתי · ויהיו נקראים לפני המלך · והפעל כן הרגום וישראל מקוראי · ושלא נזכר פעלו ממעט ותושע מבטן קורא לך · לא אתם לחם קורא בתולל באזני · וקורא לך גודר פרץ · אל גוי לא קורא בשמי

בשמי · פירוש כי עתה
אינם קרואים עם יי׳ כמו
מתחלה חבלם ענין אחר וכל
אחד יתפרש לפי מקומו ·
ושמן ימינו יקרא · פירשנו
בשרש צפן שפירושו יכריז
וכן פי׳ רב אדם יקרא איש חסדו · ר״ל רוב בני אדם יכריז
ויאמר חסדו ומעשה הטוב שהוא עושה ואיש אמונים
מי ימצא כלומר אדם שיעשה חסד באמונה לשם שמים
לא להתגדל ולהשתבח בעיני הבריות קשה הוא למצוא
אותו האיש כי הרוב עושים חסדים להשתבח ולהתכבד
אצל בני אדם · ויא מדוע קראני אלה · וקראהו אסון ·
פן יקראנו אסון · ונכתב בהא את אשר יקרת לעשב ·
שתים הנה קוראותיך · בנוע האלף · ובגוה האלף
וקראת אתכם הרעה · ת״י תמורת הא ומשפטו וקראה ·
ר״ם בן וקראת ישועה חומותיך · ונבון הוא לחיות
מענין הראשון ות״י וקראת לנבה ציון כלומר תקראי
ישועה חומותיך ולשעריך תהלה · את אשר יקרא
אתכם · כי תקראנה מלחמה · ר״ל מלחמה ומלחמה ·
והנפעל ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי ·
נקרא נקריתי בהר הגלבוע · והוא מקור שלם אבל
נקריתי מבעלי ההא בשקל נגליתי · ויקרא אבשלום
לפני עבדי דוד · אשר יקרא עליו מלא רועים · והפעל
הכבד ותקרא אותם את כל הרעה הזאת · והשם לקראת
האלהים · הנה הוא יוצא לקראתך · קורא דגר · כאשר
ירדוף הקורא בהרים · הוא העוף הנקרא פרדי״ץ בלעז
ופירוש קורא דגר כי הוא מאסף ביצי עוף אחר ורובץ
עליהם כאלו הם שלו · ור״ם כי על הקורא הזכר הוא
אומר שהוא רובץ על הביצים שילדה הקורא הנקבה
והוא לא ילד כי הוא לא ילד אותם ואמת הוא זה כי הקורא
זכר מנהגו להיות רובץ על הביצים כמו הנקבה כמו שאמ׳
במשנה קורא זכר רבי אליעזר מחייב וחכמים פוטרין
אבל ממשמעות ההלכה שם נראה כי הקורא בין זכר בין
נקבה רובצים על ביצי אחרים · וכאשר ירדוף הקורא
הוא מקרא חסר ופירושו כאשר ירדוף הצייד הקורא
בהרים · וכן ת״י כמה דמתרדף קוריאה בטורא ·

קרב ולא קרב זה אל זה כל הלילה · וקרבת מול
בני עמון · ויקרבו אל אשר להם · גם הוא
פעל עומד · וכן תרגם יונתן ויתקרבון עם עמא ·
קרבה שנת השבע · אל אלהיה לא קרבה · הצרי לגזרת
פעל · ואבימלך לא קרב אליה · ואקרב אל הנביאה ·
ואז יקרב לעשותו · אל תקרב הלם · והיה בקרב איש
להשתחות לו · נקרא בקמץ חטף · לקרבה אל המלאכה ·
בקרבתם לפני יי׳ · קרב אתה ושמע · קרבה אל נפשי
גאלה · כולם פעלים עומדים · וירא המלך את המזבח
ויקרב המלך על המזבח · פעל יוצא כלומר שהקריב
קרבנו על המזבח או יהיה על המזבח כמו אל המזבח
וגם הוא פעל עומד · והתאר קרוב יי׳ · קרובים אליו ·
ואיש את קרובו · בקרובי אקדש · ומשקל אחר ואת
כל הקרב אל שלחן המלך שלמה · ההולך וקרב · המה
בני צדוק הקרבים · והשם קרבת אלהים יחפצון ·
קרבת אלהים לי טוב · חטף · ויש ספרים קרבת אלהים
יחפצון · מלעיל · וקרבת אלהים לי טוב · חטף ·
ויש ספרים קרבת אלהים יחפצון · חטף · וקרבת
אלהים לי טוב · מלעיל · אבל בספר אכלה ואכלה כתוב

אא׳ והמסורת קמונים וכל
לשון ענין לסותרה ותחתוני כל
מה שאמרו כל ולא כמנא׳ קדם
לשון ענין רק כיקום אחד וסוף
וקם ממם איש קורם לאת
ואין שוב במקרא :

אא׳ והוא בספר מסורת הגדולה
כן על מה שיתגלית מסוף א׳ לף
בית מתלין דמשמשין חד
א׳ וחד וא׳ וכל חד וחד לית
דסיתהו׳ כגון ותקם מכם אחרי
אכלה לית וא׳ ואכלם מגיד מכי
לית וכן כל אות הא׳ לף כזה
הדרך וכן אות הבית ב׳ לית
וחד ובלית וכן אות הגימל חד
ג׳ לית וחד ת׳ ל׳ וכן כל האלף
ביתא והכלל כל המסר׳ התחלה
מכסוף הספרים ולדעת הגדול
כלם מן הספ׳ הסוף ולא כמנא
ספר אחר מסוכר במקרים רק
זה לבד וכבר נילרתו בספר
מסורת המסור׳ שסכרית גר׳
מסקדמם המנוית עם ·

שניהם טעמם מלעיל ·
והנפעל ונקרב בעל הבית ·
ונקרבתם בבקר לשבטיכם
· והפעל הכבד והקריב
הכהן את החלב · ואת בניו
תקריב · הקרב אותה בני
אהרן · הם מקריבים ·
תקריבון אלי · ופרעה
הקריב · ופירושו הקריב
מחנהו כי הוא פעל יוצא ·
וכן כאשר הקריב לבוא
מצרימה · ואפשר שהוא
פעל עומד · והכבד אחר כי
קרבו בתנור · קרבו ריבכם ·
וקרב אותם · בפלס פלג
לשונם · אלו יוצאים ·
והעומד כי קרבו לבא ·
ושם לדבר הקרב על המזבח קרבן ליי׳ · ובהטפות הקמץ
ובדפיות הבי״ת גשר הקרבן · בפלס הורבן · ורבי
יונה כתבו בהטפות הקוף ובדפיות הבי״ת · ובשרק הקוף
ולקרבן העצים · וענין קרוב לזה יקרב איש ולב עמוק ·
בשש נקודות · ותצחק שרה בקרבה · כלומר בתוך
לבה · קרבם בתימו לעולם · כלומר במחשבתם שיהיו
שוכנים בבתיהם לעולם ויש מפרשים כמו הפוך קברם ·
בקרב בית ישראל · בשש נקודות · כי יקום בקרבך
נביא · בתוכך · וכן נקראו המעים לפי שהם בתוך
והקרב והכרעים · וקרבו וכרעיו · הוא ביום הלחמו
ביום קרב · טובה חכמה מכלי קרב · פדה בשלום
נפשי מקרב לי · ופניך הולכים בקרב · ויקרב לבו ·
כלומר פיו חלק ולבו מלחמה · והקיבוץ בלשון נקבות
קרבות יחפצו · ענין כולם מלחמה ותרגום מלחמה
קרבא · ובאו מקרב לי וקרב לבו בקמץ חטף תחת הקמץ
הרחב לתפארת אותיות עקרם בחולם ומפני סמיכות
המקף חושבו לקמץ חטף אף על פי שאין להם סמיכות
אחר ·

קרה חמה קרותו · ולקרות את הבתים · לקרות
את שערי הבירה · המקרה במים עליותיו ·
ענינם תיקון הקורות וכסות בהן הבית · קורה אחת ·
מפיל הקורה · באל קורתי · קורות בתינו ארזים ·
ושם לכלל הקורות ימך המקרה · בפלס ולמכסה עתיק
כלומר שישפלו הקורות וינטו לנפול מפני הדלף הטורד
עליהם · ויא במוב צדיקים תעלץ קריה · קרית חנה
דוד · אפשר שהוא סמוך חסר הסמך או באה הת״ו
במקום הא וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק ·
ובלשון שנים נלכדה קריתים · ויתכן שהוא שם עיר
מערי מואב · וכן זכר אותה בספור ערי מואב ועל
קריתים ועל בית גמול · והקבוץ נלכדה הקריות · בחורק
הריש והת״ש הה״ד ופירושו כל אחת ואחת מהקריות ·
הדקדוק התלה כתבנו בחלק הדקדוק · ויתכן שהוא שם
עיר מערי מואב · וכן זכר אותה בספור ערי מואב ועל
קריות ועל בצרה · ואף על פי שנכנסה עליו הא הידיעה
הנה במוהו הוי בקרקר בששים · ובאה ת״ו תמורת הא
הנקבה או לזכר הפעל על גפי מרומי קרת · ליד שערים
לפי קרת · בנאתי שער עלי קרת · ותרגום עיר קרתא ·
והפעל הכבד מזה והקריתם לכם ערים · והא אשר קרך
בדרך

בדרך ויקרהו אסון הקרה דברי · במקרה הכסיל גם אני יקרני · ויקר מקרה · את אשר תקרנה · והכבד כי הקרה יי אלהיך לפני · הקרה נא לפני · והשם מקרה אחד · כי אחר מקרה הוא · כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם · שלשתם בסגול והם מוכרת · ופירוש כי בני האדם מקרה בעולם וכן הבהמות ומקרה אחד להם במיתתם · ומה ואם תלכו עמי קרי · כלומר שתאמרו כי היסורין שאני מביא עליכם דרך מקרה הם ואינם תגמול עונותיכם · ומה מקרה לילה · כי הקוף דגושה והמם לשמוש · והנפעל נקריתי בהר הגלבע · אקרה כה · ויקר אלהים אל בלעם · אם יקרך עון · משפטו יקרך בקמץ כלומר יקרה לך ויתכן היותו מן הקל והדגש לתפארת בתנש מקדש יי׳

אל״ה בן הלא סינם וקרהו חסר א׳ אבל בתיקן וקראהו כאלף׃

קרח קרחי וגזי · לא יקרחה קרחה בראשם · ועל כל ראש קרחה · באת קרחה אל עזה · ונכתב באלף ותקריחו אליך קרחא · הרחיבי קרחתך כנשר · ומה וכי יהיה בקרחת · בקרחתו או בגבחתו · וכבר פירשנוהו בשרש גבח · והתאר קרח הוא · עלה קרח · והנפעל ולא יקרח להם · והכבד והקריחו אליך קרחא · כל ראש מקרח ענינם מריטת השער · ומה וקרח בלילה · מפני הקרח הנורא · בסגול · משליך קרחו כפתים קתגלפי כלעה ׃

קרם וקרמתי עליכם עור · פעל יוצא · ויקרם עליהם עור · פעל עומד ענין כיסוי העור על הבשר וכן בדברי רז״ל קרום שעלה מחמת מכה · וכן אמרו אין נותנין פת לתנור עם חשיכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה ׃

קרן הקרן הגדולה · בשש נקודות · ובא מבנת בלשון זכר ובלשון נקבה בפסוק אחד יצא קרן אחת מצעירה · ולו קרנים · בעל הקרנים · והקרנים גבוהות · וישבר את שתי קרניו · כל אלה קבוץ השנים ואמם שהקוף בשוא שלא כמנהג זה המשקל בשנים כי המשפט בקבוץ השנים בזה המשקל הקוף בפתח כמו הלא בחזקנו לקחנו לנו קרנים · נאחז בסבך בקרניו · ובפסוק וכל קרני רשעים אגדע · והוא דרך משל · וכן רמה קרני · וקרן ישעי · וירם קרן משיחו · אצמיח קרן לבית ישראל · רוצה לומר תוקף · ופירוש אצמיח קרן כתב אא״ז בן אמר ביום ההוא בזמן ההוא שתהיה מלכות נבוכד נצר ובנו ובן בנו שעמדה מלכותם שבעים שנה אמר בתוך הזמן הזה אצמיח קרן לבית ישראל והוא כורש שנגלה לחמשים שנה מתגלות · והו מסתא דבר על משיח נגיד שבועים שבעה שהם חמשים שנה ואמר על כורש קרן כמו שאמר למשיחו לכורש כי קרן ישראל היה ומשיחם ועל ידו יצאו מהגלות ומה שאמר ולך אתן פתחון פה שיראו ישראל שנבואותיך מתקיימות ׃ ובקבוץ הנקבה ארבע קרנות · אלה הקרנות אשר זרו את יהודה · לידות את קרנות הגוים · הרוממנה קרנות צדיק · והוא דרך משל · קרנות שן · נפרש עוד בשרש שן · והפעל הכבד ממנו מקרין מפרים · על קרנות המזבח · ועשית קרנותיו · קרנות וכן בלעז חוזות יקרא בלשון הקרן · ועגין אחר כי קרן עור פני משה · והשם קרן · והשנים קרנים מידו לו · ענין זהר וקרוב הוא לענין הראשון כי כשמסתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה יראה לו שיעשה זוהר קרנים · וכן

הענין הזה ועללתי בעפר קרני · כלומר הודי וכבודי ׃

קרס כרע כל קרס נבו · קרסו כרעו · ענין קרס וכרע אחד ענין הכפיפה · והבאת את הקרסים · שהיו ראשיהם כפופים לתפוש בלולאות ׃

אל״ה ורש״י פי׳ כמו רבנו גרשון מפור העולם נלעז איסקלופיל כל קוטו׳ או כמו הכם כלאס מכין סלע היה כלפתי וקגלת לפי שסיל אסכוני ׃

קרע קרע יי את ממלכות ישראל · וקרע אתו מן הבגד · ויקרע את בגדיו · קרעו בגדיהם · קרוע כתנתו · בא קמוץ וסמוך כמו לבוש חברים · קרועי בגדים · על דרך נובלת עליה · והדומים להם שכתבנו בשרש נבל · יקרעה בתער הסופר · והשם קרע · והקבוץ וקרעים תלביש נומה · והנפעל והמזבח נקרע · יהיה לו לא יקרע · ענין הכל בקיעה והתוך · וכן מן הענין הזה קרעו ולא דמו · כלומר כאילו קרעו בשרי מרוב התמדתם לדבר עלי · וכן כי תקרעי בפוך עיניך · כאילו קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול עיניה או יהיה קרעו ולא דמו נופל על היתוך הלשון בדברים או על רוב פתיחת הפה לשחוק והוא הנכון · וקרע לו חלוני · תרגם יונתן ופצים ליה חרכין · כלומר ופתח לו חלונים · וכן לו קרעת שמים · ענין פתיחה ׃

קרץ קרץ מצפון · בשש נקודות ענין כריתה וגזרה וכן הפעל שלא נזכר פעלו ממנו מחמר קרצתי גם אני · נגזרתי וכן במשנה הביאו לו את התמיד קרצו כלומר שחטו · וכן בענין נרתור העצים והשפתים ללעג ולבה כאילו כורת ומשבר אותם · יקרצו עין · קורץ בעיניו · קורץ שפתיו ׃

קרש לקרש האחד · בשש נקודות · עשר אמות ארך הקרש · קרשך עשו שן · ועשית את הקרשים · לוח ולוחות ׃

קשש לקושש קש · מקושש עצים · הקש הוא התבן הדק או העצים הדקים ונגזר ממנו לקושש ומקושש כלומר לקיטת הדברים הדקים תבן או עצים בושקליא בלעז · וכן בהפרש המומים ולקיטתם היטב כמו הדברים הדקים שצריך הפרש היטב · התקוששו וקושו · כלומר התחפשו ממומיכם הדקים ואחר כך חפשו האחרים כמו שאמרו רבותינו ז״ל מזה הפסוק קשט עצמך ואח״כ קשט אחרים ואמרו עוד נקשש גרמין עד לא נקשש אחרנין · וכן ולמוכיח בשער יקושון · והנה תמורת הכפל במקום הדגש ר״ל שמוכיחים למוכיחים אותם כענין שאמרו דור ששופט את שופטיו אומר לו טול קיסם מבין שיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך ׃

קשא את הקשאים · במלונה במקשה · הוא שדה הקשואים והוא תמורת אלף בשקל גזר מגבלה צאן וכן יאמרו רבים מקשאות באלף כמו מבלאות ופירוש במלונה במקשה כמו סוכת שומר שדה הקשואים אחר שנלקטו שתשאר הרבה ואין כן סוכת גן כי כשילקט פרי אחד ישאר האחר ויהיה השומר במלונה כל הימים ׃

קשב תהי נא אזנך קשבת · שם תאר · וכן תהיינה אזניך קשבות · ואין קול ואין קשב · תאר כי הוא מלרע · ואין קול ואין עונה ואין קשב · שם הפעל כי הוא מלעיל כן כתב רבי יונה ואין קול ואין קשב בלרע

אל״ה פי׳ שלא היה מלעיל היה שם שכר על משקל הבטוי שהם ש׳ נקודו׳ והכף לקמץ בסבור בסוף פסוק אבל שתם מקוף מלרע קולה ...

ואנחנו מצאנוהו מלעיל בכל הספרי המדוקדקי אלא בספר ירושלמי אשר סמך עליו ר' יונה כי באותו הספר ראיתיו מלרע · והפעל הכבד ממנו והקשיב קשב · וקשב בשש נקודות · הקשבתי ואשמע · מי הקשיב ודברו וישמע · הקשיבה לקול שועי · הקשיבת יי אלי · ואל נקשיבה אל כל דבריו · הקשיב בקול תפלתי · להקשיב מחלב אלים · נטיתי ידי ואין מקשיב · וחסר הפעל השני והוא האוזן ר"ל הקשיבה ר"ל אזנך לחיות קשבת וכן בלם פעלים יוצאים · ופעמים כתוב הפעול שהוא האוזן להקשיב לחכמה אזניך · תכין לבם תקשיב אזנך ·

(בצד: כבר כתבתי סימן שכל מלה שבנין הפעיל שלא כמנהג המכו בנין הקל הם מקולרי כלו הם מהקל לכן לשון הקשבה שלא בא בקל פותרי אותו כמו הקל דסימו מפעיל עומד בענמו :)

קשה לא יקשה בעיניך · ויקש דבר איש יהודה · ותהאר ארנים קשה · ואת ערפך הקשה · כי עם קשה ערף אתה · על דרך נובלת עליה · פרועי בגדים · כמו שכתבנו ופירוש קשה עורף שלא יפנו אל אל הקורא אותם · והשם אל קשי העם הזה · בשוא לבדו · והנפעל ועבר בה נקשה ורעב · והפעל הכבד כי הקשה יי אלהיך · כי הקשה פרעה לשלחנו · פירוש הקשה לבו · מי הקשה אליו · הקשה לבו · ויקש את ערפו · ויהי בהקשותה בלדתה · פי' שהקשתה הלידה על נפשה · ומקשה לבו · וכבד אחר ותקש בלדתה · גם הוא פעל יוצא על הענין שפירשנו ענין הקושי ידוע · מקשה תעשה אותם · מקשה תעשה המנורה. כתמר מקשה המה ולא ידברו · ענינם ענין שוה · וכן במ"א ותחת מעשה מקשה · ר"ל מעשה ומקשה כי מעשה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול ופירושו תחת התיקון והחשורית כלומר תחת תיקון השיער שהית יפה ושוה עתה הוא קרחה ויתכן היות מקשה תאר למעשה כלומר תיקון השער השוה · ור"ל פירש מקשה תעשה אותם · מקשה תעשה המנורה · לשון רא לדא נקשן ענין הבאות בטר"ץ בלעז רוצה לומר שהיה מכה בקורנס ופושט אילך ואילך הירכים והקנים והכל היה גוף אחד לא שיהיו הקנים והכפתורים עשויים לבדם ומחוברים אחר כן במנורה ·

קשה וקשותיו ומנקיותיו · ואת קשות הנסך · ובתרגום לפי הפעל ואת הקשות אשר יסך בהן · בפלס ויראו יושבי קצות מאותתיך · כבר פירשתי אותם בשרש נסך ובשרש נקה ·

קשח תקשיח בניה ללא לה · תקשיח לבנו מיראתך · ענין אכזריות וקושי הלב וענין הפסוק תקשיח לבנו מיראתך בראותינו שלות רשעים ואורך גלותינו והיותינו מרמס להם יקשה לבנו על זה ובאילו התעינו אתה מדרכיך ותקשיח לבנו מיראתך כראותינו כי ארכה השלוה להם והגלות והצרות לנו ·

קשט מפני קושט סלה · ובשוא להודיעך קושט אמרי אמת · תרגום אמת קושטא ותרגום כתם לכבי בקשיטות לבי ·

קשט איש קשיטה אחת · במאה קשיטה · פירושו מעה וכן בדברי רבותינו ז"ל אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למעה קשיטה אבל אנקלוס תרגם במאה קשיטה במאה חורפן ותרגם גם כן כבשות הצאן חורפן דעאן ·

קשר וקשרתם לאות · ותקשר על ידו שני · ונפשו קשורה בנפשו : מרוב אהבתו כאילו נקשרה נפשו בנפשו והתחברה בה : והנפעל ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד · ותקשר כל החומה עד חציה · כלומר שנתחברה כל בנין החומה ושלם כלו מאין פרצה · והפעל הכבד התקשר מעדנות כימה · וכבר כתבנו פירושו בשרש כימה · ואדוני אבי ז"ל כתב כי כימה הבבר הפירורת ופי' תקשור מלשון והקשורים ליעקב שתרגם בבירייא ומושכורת כסיל הפתח היא תבשל הפירות באחרונה · והקשרים בכלת · והשם כלת קשריה · והקשרים ובתי הנפש · רוצה לומר על התלים והענקים שקושרת האשה בראשה או בגרגרותיה · וכן בהתחבר החברים ואסיפתם בהסכמה אחרת כי קשרתם כלכם עלי · אחיתופל בקושרים עם אבשלום · קשר עליך שמוס · והשם לא תאמרון קשר · בשש נקודות · ויהי הקשר אמיץ · וההתפעל ויתקשר יהוא · והקשרים ליעקב · הצאן המקושרות · תרגומו בכירייא הם שנולדו בימי ניסן והם חזקים ובריאים מהאחרים וקראם כלשון קשר כי הקשר חזק ·

קשת קשת גבורים · בשש נקודות · את קשתי נתתי בענן · והראתה הקשת בענן · ערית תעור קשתך · מקשת אסרו · פירוש מפחד הקשת מסרו עצמן ואסרו · והקבוץ וקשתות נערים תרטשנה · רובה קשת · ופירושו יודע לעשות הקשתות או שם בפלס שבת · והמקובץ ממנו וכל קשתותיו דרכות · וקשתותם תשברנה · או יהיה תג"ש תשו"ן לתפארת ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

קדקד ולקדקד נזיר אחיו · כבר זכרנוהו בשרש קדד והקדקד הוא מקום שמוחו של תינוק רופס ·

קעקע וכתבת קעקע · פי' הרות שיחורות בבשרו ורבותינו ז"ל נשתמשו בו בבנין הרגוש באמרם מקעקע כל חביתה כולה ומחזיר מריש לבעליו · ויתכן שיהיה משרש קעע כי הוא מבנין פן תקע נפשי ·

קרקר ומקרקר כל בני שת · מקרקר קיר · ענינם הריסה וכבר זכרתי אותם בשרש קיר ·

קרדם ואת קרדמו · ולהקרדמים · ובקבוץ הנקבות ויקח אבימלך את הקרדמות · כתב ר' יונה כי הם חמרות · ולא יתכן כי חמר הוא כלי אחר שיחפרו בו והוא הנקרא בלשון הקדשאת וחקרדו הוא כלי שמבקעין בו עצים דשטרל בלעז · וכן זכרו רז"ל מר וקרדום בשני כליכם כמו שאמרו ואף אבא שאול לא אמר אלא במר פסל וקרדום הואיל ותפיש אנרייתו הוטר פסידייתו ·

קרסל ולא מעדו קרסלי · הם הארכובות או התורות שממעל לרגלים ותרגו' אשר לו כרעים ודליה קרסולין · והם הרגלים היתרות ממעל לארבע רגלי שיש לחגב סמוך לראשו ובהם הוא מתחזק כשרוצה לקפוץ וזה שאמר לנתר בהם על הארץ ואמרו במשנה וכתנבי כל שיש לו ד' רגלים וד' כנפים וקרסוליו וכנפיו חופין את רובו ותרגו' בחתו ידיו ורגליו ית קרסולי ידוהי ורגלוהי ·

קרקע בקרקע המשכן · ואם יסתירו מנגד עיני בקרקע הים · ·

קשקש סנפיר וקשקשת · והקבוץ והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך · אבל אלו הכם הקשקשים הקבועים בו כמו שבין הפורה כאן · ושות נאמר ושריון קשקשים הוא לבוש · ר"ל עשוי מעשה קשקשים כלומר על כל טבעת וטבעת של השריון תלויה

ב וכמין קשקשת של ברזל לסתום נקב הטבעת כדי שלא יבא חץ בתוך הטבעת ׃

נשלמה אות הקוף

אות הריש

ראת כי ראה יי׳ ראה ראיתי ואסיר את חן כאשר ראיתי ׃ פי׳ כאשר ראיתי רעתם או פירושו כמו שנראה לי ׃ ובת׳ כמה דגלי קדמי ׃ ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ׃ לך נא ראה את שלום אחיך ׃ וירא יעקב כי יש שבר ׃ פי׳ ראה כי אנשי הארץ הולכים לשבור בר במצרים או ראה בלבו ׃ כלומר הבין לפי ששמע הדבר כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת ׃ הדור אתם ראו דבר יי׳ ׃ כלומר תנו דעתכם לדבר יי׳ ׃ וכן בראיית הלב ראה דבריך טובים ונכוחים ׃ כלומר תן דעתך והבין ׃ וראה את ערותה ׃ עיני תראינה בה ׃ הנון דגושה שלא כמשפט את תראי ותהרת ׃ חמה יביטו יראו בי ׃ ועיניו אל קדוש ישראל תראינה ׃ שנות ראינו רעה ׃ שנה בעיניו אינמו רואה ׃ המותי ראיתי אור ׃ אמרת אין רואני ׃ קטן גדול תחת קטן קטן ׃ אחרי רואי ׃

א״א כתב המחבר בפי׳ ישעיה ז״ל דברים טובים בזאת המלה סקורא׳ התא׳ לעניה כאלו היה תן ירא׳ הם לם כמו ת׳ ר׳ א׳ כיונו ומש׳ הוא כי תן ראה הוא וכן ת׳ תחזון ובל׳ א״ב לפי דעת כאשר הוא מלשון ירא שמו או תירא׳ כאדם שירא תבא לב תשועה פתאום ׃

רואה אותי ר״ל הנראה אלי ורואה אותי בעניי ׃ וירא ישראל את בני יוסף ׃ פי׳ ראם ולא הכירם כי לא יכול לראות היטב והוא לא יוכל לראות ׃ ולפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות נשאלות שאר ההרגשות לה כמו וכל העם רואים את הקולות ׃ ראה ריח בני ׃ לא אראה יה ׃ פירשו הגאון רב סעדיה בטעם הוראה והבנה הוא כי ראות הבורא הוא ההוראה והשכל לפניו והתבונן בדרכיו ׃ ולא יראה כי יבא חום ׃ על דרך משל כאילו לא יראה החום ולא ייבש בעבור החום הבא לעולם כאילו איננו רואה אותו ׃ וכן ולא יראה כי יבא טוב ׃ והטוב לעץ הוא המטר ׃ וחשכו הרואות בעינים ׃ ויש בענין ראית המלחמה וימיתהו במגדו בראותו אתו ׃ כלומר בהלחמו אותו ׃ וכן נתראה פנים ׃ וכמו כן למה תתראו ׃ או פי׳ למה תתראו למה תראו עצמכם שאתם שבעים ויש עמכם אוכל כי כל שאר העולם הולכים לשבור שבר ואתם יושבים ׃

א״א פירוש כמו לפרש למה תתגאו למה תגלו איש את אחיו ולא תלכו לשבור שבר ׃

ובענין מה שהוא חוב והוק הראויות לתת לה כלומר נערות נכבדות שהיו ראויות לשמשה ׃ ומ׳ המה יביטו יראו בי ׃ ענין בזיון ׃ וכן לראוה בך ׃ את כל נבחי יראה ׃ ואין צריך להוציאם מענינם ׃ ות׳ לראות בך לאסתכלא בך ׃ והשם יכל בשרו מראי ׃ לא תשורני קין ראוי ׃ וטוב רואי ובקמץ החטף אתה אל ראי ׃ כלומר אל ראות אתה שיוכל אדם לראותך ׃ כי אמרת הגם הלם ראיתי ׃ כלומר בזה הבירה שהיה מלאך כי בעוד שהיה מדבר עמה נעלם מעיניה ולא ראתהו וזהו פי׳ הגם הלם ראיתי כלומר שלא ראיתי אחריו דבר כשנפרד ממנו כדרך העולם שיראה אחר שנפרד ממנו עד שיתרחק ויתעלם מעיניו ׃ ומ״א שנו בראה ׃ כלומר בנבואה ואמר פי׳ בדבר שהוא נראה לכל אדם חכם שנו בו ומ׳ הראה שם הראיה ׃ ובבנוי המדבר אחרי ראי ׃ כלומר נבואתי כן כתבו רבי יעקב בן אלעזר ונכון הוא וכן כתב ועם שאול עשינו חוזה ׃ שם בפלס שראה מן השיב נפשי משראיהם ׃ יורה ומלקוש ׃ ומ״א המבין בראות האלהים ׃ כלומר בנבואת האלהים ׃ ומ״א כי אם ראות עיניו ׃ והנפעל לא נחיתה ולא נראתה כזאת ׃ וירא על כנפי רוח ׃ כי בענן אראה על הכפרת ׃ ונראה בשמחתכם והם יבושו ׃ פירוש הקבה יהיה נראה ונגלה בשמחתכם והם יבושו ׃ ליי׳ הנראה אליו ׃ והתפעל נתראה פנים ׃ למה תתראו ׃ ושלא נזכר פעלו מהרגוש ושפו עצמותיו לא ראו ׃ והאלף נרגשת ׃ והפעל הכבד אשר הראה יי׳ הראיתיך בעיניך ׃ ובא והראיתי גוים מערך ׃ נפתח התו שלא כמנהג ׃ אראנו נפלאות ׃ ונחת זרועו יראה ׃ וירא אותם את בן המלך ׃ והשם ממנו נחמד למראה ׃ הבן להלן את המראה ׃ ואשתומם על המראה ׃ והקבוץ ובמראה עיניך ׃ והם אל מראיו ישלי ׃ ובלשון נקבה במראה אליו אתודע ׃ וראיתי אני דניאל לבדי את המראה ׃ והקבוץ במראות הלילה ׃ ושלא נזכר פעלו ממנו והראה את הכהן ׃ חזקים בראי מוצק ׃ במראות הצובאות ׃ הוא הכלי שמסתכלין בו הפנים וכבר פירשתי בראי מוצק בשרש יצק ובמראות הצובאות בשרש צבא ׃ ומ״א והסיר את מראתו בנוצתה ׃ והוא הזפק בתרגומו ובשרש נצה פירשנוהו ׃ ומ״א ושמתיך כראי ׃ ענין שנוף ולכלוך ׃ והפעול מהפעל הכבד מזה הר מראה ונגלה ׃ ובא החולם תחת קמץ חטף ׃ והראה ואת האיה ׃ א״רזל ראה זו ראה ולמה נקרא שמה ראה שרואה ביותר ׃

ראם וקרני ראם קרניו ׃ ר״ל ראמים כי אין לראם אלא קרן אחת ׃ כמו בן ראמים ׃ ובהניח האלף ומקרני ראמים עניתני ׃ ובהניח האלף והתחלפה ביו״ד היאבה רים עבדך ׃ התקשר רים בתלם עבותו ׃ בהמה מבהמות המדבר חזקה מאד ׃

א״א כתב רבנו סעדיה ז״ל כי הראם היא המקנה מן אקו ויש לתמוה על זה וכי תתלה על סדנות שהוב׳ יסים עמו והשקה לה גם יש מפרשים ראם היא הבהמה שיש לו קרן אחת כחנכתו ונם זה איננו כמו פירשתי וקרני ראם קרניו משמע שיש לו יותר מקרן אחת ׃

ראש את הראש ׃ ראשי ראשי ׃ ראשך עליך ככרמל ׃ ירוע ׃ ישוב עמלו בראשו ׃ ודרכם בראשם נתתי ׃ דרכך בראש נתתי ׃ הקף ראש ותלאה ׃ פירושו הקיף ראשי ובתלאה הקיפו ׃ וים אתו כמו ראש ולענה ועוד נכתבנו בשרשו ׃ ויהי דוד בא עד הראש ׃ פי׳ ראש ההר שהיה רגיל להשתחוות ולהתפלל שם ות״י עד ריש טורא ׃ ואומרים שהוא הר הזתים שממנו היה רואה בית המקדש וזהו שאמר דוד עולה במעלה הזתים ואעפ״י שלא היה שם הבית אז וגם לא היה נודע מקו׳ הבית בעצמו הר המוריה היה נודע בקבלה אבל לא היה נודע באי זה מקום ממנו עד שאמר גד לדוד שיבנה מזבח בגורן ארונה היבוסי ׃ ובבנוי הרבים ישוב

חחלם לקמץ ראשיכם שבטיכם · ראשי בני ישראל ·
בראשינו יפול אל אדניו שאול · ובא בחלם בכל ראשיו
קרחה · ויש ספרים וחבלים בראשינו · מלא ביוד
הרבים והמסורת ב׳ חד מלא וחד חסר · ויש ספרים
חסר והמסורת ב׳ חסרי׳ רמז בראשנו · וכן כתב ר׳ יונה כי
שניהם חסרים ולפי שהראש מבחר הגוף נקרא בו מבחר
האנשים וקציניהם · וכן נקרא בו גם כן מובחר הבשמים
והמשובח שבהם בשמים ראש · פירוש קח לך בשמים
הראש והמובחר שבהם תקח · וכן ראשית שמנים
ימשחו · והטיבותי מראשותיכם · הריש בחרק ופירושו
איטיב אחריתכם מראשיתכם והוא משקל אמרה ·
כבשה · והראו האלף בכי ירד מראשותיכם · כלומר
גדולתכם · וכן בהגעת האלף אשר שם מראשותיו · פי׳
תחת ראשו · וכן החנית אשר מראשותיו · ואת צפחת
המים אשר מראשותיו · הנה בא מבלי מם התוספת
מראשתי שאול · כי המם בענין מן כי היא נקודה בצרי ·
ופרע ראש נזרו · כלומר שער ראש נזרו · והיה
לארבעה ראשים · הדברים הנחלקים מן האחד יקראו
ראשים כי כל אחד ראש לעצמו אחר שנחלקו · וכן
בשאר הלשונות זה הענין ידוע · ורבי יונה פירשו נהרים
גדולים ואין צורך · כי תשא את ראש בני ישראל · פי׳
כללם כלומר שיהיו לראש אחד · ושלם אותו בראשו ·
קרן הדבר יקרא ראש כמ״של בלעז כי הוא ראש הדבר
ותחלתו ואחר כן בא עליו הריוח · ראש דברך אמת ·
תחלת דברך · בראש השנה בעשור לחדש · פי׳ בחדש
השביעי שהוא ראש השנה בעשור לחדש והוא יום
הכפורים · ורז״ל פירשו כי יום העשור קרא ראש השנה
ושנת היובל היתה ואמרו אי זו היא שנה שראש השנה
שלה בעשור הוי אומר זה יובל · והוציא את האבן
הראשה · תאר לאבן שהושמה תחלה ליסוד ויעשו בה
תשואות לשמחה ויאמרו לה חן חן יהיה לה · ראשנה
ישעו · בתחלה · ונכתב באלף וביוד כי להם היה הגורל
ריאשונה · היושבים ראשונה · כלו׳ שהיו ראשוני׳ קרובי׳
למלך במעלה · וכן מיכאל אחד השרים הראשונים ·
מן הגדולים במעלה וכן קראו השר הגדול · והתאר
בראשון באחד לחדש · והוא ניסן שהוא תחלת החדשים
אבל אך ביום הראשון תשביתו שאור · פירושו ביום
שלפניו והוא יום ארבעה עשר שהוא לפני שבעת ימי
המצות · וכן הראישון אדם תולד · פי׳ הלפני אדם והוא
נכתב באלף וביוד · כי שאל נא לדור רישון · נכתב ביוד
לבד מקום האלף · ויש לפרש ביום הראשון כמשמעו
ר״ל שיהיה מושבת ביום הראשון וכן ויכל אלהים ביום
השביעי · והתאר לנקבה בשנה הראשנה · במרכבת
הראשונה · אל תזכרו ראשונות · ומ״א היא השנה
הראשונית · ויהי ראשית ממלכתו בבל · תחלת
ממלכתו אך בראשית
ברא אלהים · איננו סמוך
וכן מגיד מראשית אחרית ·
ופי׳ בראשית ברא אלהים
בתחלת ברא אלהים את
השמים ואת הארץ ואח״כ
תוצאותיהם ואח״כ ספר כי
בתחלת בריאת הארץ
היתה תהו ובהו · טוב
אחרית דבר מראשיתו ·

הג״ה לעת שמשקל סזה רל״ל מגלית על פירוב סמוך ים פסם פליכם סמוכי׳ לכן עם לותיות בכל הנקודות נשבלה הם תמיד סמוכי׳ לכן מלת בראשית היה סמוכה לעד לעולם לא כמשמ׳ מלו שכמוהו רק סמסר סכל מלת מללה כמ׳ בראשי׳ הכלת קונם כמו בראשוכם מסול בלתי סמוך :

פי׳ אחז״ל בן טוב אחרית דבר בשתבחן אותם מראשיתו
מה יהיה אחריתו אז הוא טוב והאחרית כענין שאמרו
הרואה את הנולד · ובא מרשית השנה · חסר אלף ·
ראשית גוים עמלק · פי׳ בתרגומו · ורבי יונה פי׳ הגדול
שבהם והחשוב · ויתכן להיות בזה ראשית החרם
כלומר המשובח שבו · וכן ראשית שמנים ימשחו ·

רבב ורב שלום בניך · פעל עבר מוסב לעתיד
מפני הוו · רבו משערות
ראשי · ורבת עליך · לרב
על פני האדמה · והתאר
עוד העם רב · ארך אפים
ורב חסד · רבים יחלו פני
נדיב · על ארץ רבה ·

הג״ה תמהתי למה לא הכיר סדום ועמורה כי רבה שהוא מלשל מגמור שהוא עבר אבל ולמה עליך הוא מלרע מגמור הוא שמרמז כשהפסוק לעתיד

בסוד קדושים רבה · ר״ל עדה רבה · לא אמוט רבה ·
מוטה רבה · וישק בתהומות רבה · כלומר השקה אותם
הרבה מהצורים כמו מתהומות · ורבת בנים · והתוספת
עוד רבתי עם · ובולתי הסמיכות רבת צררוני מנעורי ·
רבת שבעה לה נפשנו · כי רבת בקהל אשר לא
התקדשו · רב לכם בני לוי · רב עתה הרף ידך · ורב
מהיות קולות אלהים וברד · כלומר די · והשם כי
ברוב הימים · כי ברוב חלומות · לרוב אחיו · והתאר
בזה המשקל הרב דברים לא יענה · ובמקף ישוב התולם
בזה המשקל לקמץ חטף · רב אכל ניר ראשים · רב
אדם יקרא איש חסדו · כי ברוב חכמה רב כעס · יש
זהב ורב פנינים · ורב תבואות בכח שור · ורב מפר
אל ישך · והשם בענין החשבון רבבה בצמח השדה
נתתיך · שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל · והוא החשבון
הגדול שהוא עשרת אלפים · ובנפול הכפל והבלע
ברגש הדגמתים שתי רבות · ובבא בתוספת אלף בסוף
כל הקהל באחד ארבע רבוא · והקבוץ והכפיל רבואות ·
דרכמונים שש רבואות ואלף · ובלא אלף ואדרכונים
רבו · משתים עשרה רבו אדם · ורבו רבבן קדמוני
יקומון · ומבלי האלף בקבוץ השנים רכב אלהים
רבותים · והם שתי רבואות · ובא עם הוו והתיו גם כן
שהוא קיבוץ הריבוי ר״ל כי הם רבואות הרבה אבל הם
על תבנית שנים וכן אמר אחריו אלפי שנאן שפירושו
אלפים שנים · והפעל ממנו צאנו ומאליפות מרבבות ·
וכן האדם הנכבד והחשוב יקרא רב לפי שרבו מעלותיו ·
מושיע ורב והצילם · על כל רב ביתו · קרית מלך רב ·
והוא דוד בענין קרית חנה דוד · ויש מזה ותשועה ברוב
יועץ · והקבוץ ורבי המלך · יפיע לרבים · רבתי בגוים ·
וכן ובתי בתים רבים · כלומר חשובים רבים בבנינים ·
וכן אכתב לו רבי תורתי · הדברים הנכבדים שבתורה ·
וכן הגדול בשנים ורב יעבוד צעיר · לא רבים יחכמו ·
ומהשרש הזה והענין הזה ורביבים עלי עשב ·
ורביבים זרזיף ארץ · והוא המטר החזק · והוא וברקים
רב ויהמם · והוא פעל עבר בשקל כי אם תם הכסף ·
ונמצא קמץ על פי מקצת המסורת אם כן הוא תאר ·
וימררהו ורבו · והוא לגזרת פעול בשקל רופו מעט ·
והתאר רב והקבוץ חשמיהו אל כבל רבים · יסבו
עליו רביו · ענין הורות החצים ·

רבד ורביד על גרונך · רביד הזהב · חלוים עשוים
מזהב או מזולתו ויש מהם על הצואר ועל
הגרון · ויש לפורש על המטות כמו שאמר מרבדים
רבדתי ערשי ·

רבה וחיית ורבית · ירבו קצ כזתם · וכי ירבת ממך · אספרם מחול ירבון · ובהוראות לגזר הפעל ונברך וראנך ירבך · פרה ורבה · למען רבות מופתי · והפעל הכבד הרבה ארבה אשמה · עד כי מרבה רגלים · ולא ירבה לו נשים · וירב בבת יהודה · הרבה ארבה · והרבה המבשולים · הרבות גגותיכם · מהרבת גואל הדם · הרב כבסני · צירי חסר או הוא שם · וכן חרב להעלותם משאת העשן מן העיר · מדרתה אש ועצים הרבה · ולבי ראה הרבה חכמה ודעת · כי הרבת יתיו · והרבה קמתמרות · ומשקל אחר למרבת המשרה · בצרי מפני הסמיכות ·

א״א וכן במסורת כל מרבה כב בקודות וכל מרבה כנ בקודון ·

או חלק עד שלל מרבה · ומשקל אחר כי מרבית הקם · והמ מרבה להכיל · והוא תאר לכוס · והכבר אחר רבת צבאך וצאה · ויתכן להיות רבו אכליה · מות והוא צירי או הוא עבר משרש רבב · ורבי יהודה כתב בענין אחר ולא רבית במחיריהם · ובמרבית לא תתן אכלך · ותרבית לא יקח · ואין צורך רק הם מענין זה כמשמעם · וענין שני והוא קרוב לראשון רבתה גזריה · אשר טפחתי ורביתי · והשם תרבות אנשים חטאים · ומהא וכל מרבית ביתך · ענין הגדול · וענין שלישי רבה קשת · והוא מורה החצים בקשת · ויש מפרשים אותו מתרגום נשר רביא · ויתכן להיות מן השרש הזה את הארבה למינו · ונקרא כן לפי שהוא מין רב ·

רבך מרבכת תביאנה · ולמחבת ולמרבכת · פירוש הלושה ברותחין ·

רבע רבוע יהיה המזבח · שיהיו רבעיו שוים ארכו כרחבו · והוא עוד כל התרומה חמשה ועשרים אלף בחמשה ועשרים אלף רביעית · כלו מרובעת תהיה ארכה כרחבה · וכן מאות עזי שמן מאת רביעית · כלומר מאת כל צדדיו הוא מרובעות · והתי׳ מן ארבע סטריהון מרבעין · והשם והחשבון בתוספת אלף לארבעת ראשים · אל ארבעת מקצועי החצר · לארבעתכם מחוקצעות · ולנקבות בלי הוא וארבע צאן · ואת הכבשה ישלם ארבעתים · שני פעמים ארבעה פי שנים בספסר שנאל בגונב צאן וארבע צאן תחת השה · ושם לחלק מהלך הארבעה רבע ההין · בסגול הרי״ש · אל ארבעת רבעיו · ומא ומספר את רובע ישראל · ומא רביעית ההין · והתאר עם יו״ד היחוס יום רביעי · בני רבעים · ומא ועל רבעים · והפעל הכבד מרבע סביב · ורחב מאה אמה מרבעת · וכתב ר׳ יונה ומזה שנגזר מן הענין הזה לרבעה תבל הוא · והכבד לא תרביע כלאים · והנכון שיהיו מענין ארחי

ורבעי זרית · שהוא מתרגום ותרבץ תהרת בלעם ורבעת ·

א״א ופעם סבקרא תשפים הבהו כלם כביעה לפי שהם משמשים על ארבע רגלים ·

רבץ פרע רבץ באריה · ורבצו שם ציים · ורבצת ואין מחריד · ורבצה בו כל האלה · רובץ בין המשפתים · והאם רובצת · ונמר עם גדי ירבץ · ותרבץ תחת בלעם · והכבד בנאות דשא ירביצני · ורועים לא ירביצו שם · איכה תרביץ בצהרים · מרביץ בפוך אבניך · כלומר שירביץ באבני פוך אבני הבנין ההוא לומ׳ שיסודה יהיה באבני פוך · וזהו שאמ׳ ויסדתיך בספירים · והשם ויקם עכור לרבץ בקר · בחמש נקודות · אל תשדד רבצו · ומא מרבץ לחיה ·

ובסמוך ואת בני עשה למרבץ צאן ·

רבק ולאשה עגל מרבק · ועגלים מתוך מרבק · מקום שמכניסין העגלים שם לפטמם · ודומה לו בדברי רז״ל הכניס לרבקה ודשה ·

א״א ואם סתלמו רבקה כנרא כן בעט׳ סדפה לנגלם המפטמת וכן עגלה לאת רוד וכן רבל וכן נכים וכן יעלה סתתכשו ·

רגב מתקו לו רגבי נחל · ורגבים ידבקו · פי׳ כחם רבי יותה המקומות אשר בעמקים הסמוכים לנחל ועומדים בהם המים · ואחרים פירשו מגרפורת העפר מוש״ש כלעז או חלקי הנחל קור״ליש בלעז ·

רגז ורגזו והשחק ואין נחת · ורגזו וחילו · ותרגזו בטני · ותחתי ארגז · מוסדות השמים ירגזו · אל תרגזו בדרך · ואשר הוא פעל יוצא ותרגזו לי בכל אלה · והשם חילו רוגז · מעצבך ומרגזך · וכמ השמו ש בחרק וכבר כתבנו הרומים לו בחלק הדקדוק · ובהא הנקבה ומימיך ברגזה ובדאגה תשתה · והתתפעל יען התרגזך אלי · והפעל הכבד והרגיז לישבי בבל · המרגיז ארץ ממקומה · למה הרגזתני להעלות אתי · ענין הרעדה והתנועת מן הפחד או מן הכעס · וכתב החכם רבי יונה על ואת התרגזך אלי ואמשר שיהיה נפעל זה הלשון על

א״א ענה לשון רגז בסין כמו סלסין כסלוק זין כזין כדין וכסכין ·

קול הרעם והרעש ויהיה הוספן בהתרגזך השתרתך עלי בדברים והגברתך לשונך עלי והמה שמחזים זה אמרו ושאננך עלה באזני על רבוי רבדיך · ודומה לענין הזה אמרו ותרגזי לי בכל אלה · כלומ׳ הרבית בכל המעשים האלה · תשימו בארצו מצרו · כתבנו אותו בשער האלף בן ארבע אותיות ·

רגל לא רגל על לשונו · והכבד וירגל בעבדך · ענין המלשינות והרכילות ואפשר שיהיה מלשון רגל לפי שהמלשין והרכיל הולך תמיד ומספר דברים מזה לזה · וקרוב לענין הזה ריגלו אותה · עלו ורגלו את הארץ · בענין ויתורו את הארץ · רגל תחת רגל · בשש נקודות והוא כלשון נקבה · רגלי עמדה במישור · רגל ישרה · והשני ורגלים לפסח אני · אשר לו ארבע רגלים · וזרועתיו ומרגלותיו · רגליו · ותשכב מרגלותיו · אצל רגליו · שש מאות אלף רגלי · כלומר שהיו הולכים ברגליהם · וכן כי

א״א ומהנא נ״כ הריסי כלשון זכר רגליהם לרע ירוצו וכן לא ישכנו רגליה או כלא׳ שהם על דרך כי יתאו כגות שלה וכן יתמו יקר לכבליהם ותמחתי לאה לא סביא מנגל סאת סתרכבל ספוא פי אותו כשלט׳ תרגנולת סנר ·

את רגלים רצתה · בעמק שלח ברגליו · שלא שאל בהמה לרכוב עליה מרוב מרוצתו וחפצו במלחמה · וכן ויצא המלך וכל ביתו ברגליו · מרוב הפחד והיראה · וכל העם אשר ברגליך · כלומר ההולכים עמך לרגלך · וכן לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים · כלומר לאטם שלא היו רגליהם במרוצה ובמהירות והוא התנהל לרגלים · ויברך יי׳ אותך לרגלי · פירוש בענין שאומרים רגל טובה לפלוני · ולא עשה רגליו · ביאור לשער הערוה כמו שאמר ושער הרגלים · וכן להסך את רגליו · ביאור לתשתין מיכון · ר״ת ולא עשה רגליו במשמש שתתם ולא שטף רגלותי · שלש רגלים תחוג לי בשנה · כי הכיתני זה שלש רגלים · פי׳ פעמים ושניהם לשון אחד · ואנכי תרגלתי לאפרים · פירשו בו כמו הרגלתי בחלוף

תיו בתא ענין הרגילות ידוע בדברי רז"ל שהוא כענין המנהג וכבר ביארנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק בבנין הפעיל · עין רוגל · תרגם יונתן עין קצרא ותרגום שדה כובס חקל משטח קצריא · וענין רוגל מענין רגל כי מכבסי הבגדים ישפשפו אותם ברגליהם ·

רגם ורגמו אותו כל העדה · וירגמו אותו אבן · ורגמו עליהן אבן · רגם ירגמו בו · ירגמוהו באבן · כצרור אבן במרגמה · קבוצת אבני ביחד קלפייר בלעז ופי' אבן אבן טובה · ואא"ל כתב במרגמה כמו ארגמן ופי' כצרור אבן מאבני התפארת כבגד ארגמן כן הנותן לכסיל כבוד · ורגם מלך ואנשיו · בשש נקודות · שרי יהודה רגמתם · פי' קהלם ור"ם שריהם ויונתן לא תרגם ורגם מלך אולי שני אנשים היו שמם כך שראצר ורגם מלך והוא הנכון ·

רגן ורוגנים ילמדו לקח · והנפעל והוא מי שהותמר מלאכת ההתול בו לפיכך שב פעול ואם הוא פועל · דברי נרגן כמתלהמים · ותרגנו באהליכם · הם האנשים שדעתם ומחשבתם להרע ועסקם בענין התלונה והסכסוך ומראים בפיהם מה שאין בלבם וזהו שאמר באהליכם ·

רגע נבהו רגע הים · רוגע הים ויהמו גליו · עורי רגע וימאס · ענין הבקיעה והמרוץ · ומזה יתפעל רגעי ארץ · ר"ל בקעי ארץ מקומות שנסתרים שם · ויש לפרש מזה ועד ארגיעה לשון שקר · כלומר אבקיעהו ואבריתהו ופירוש ועד כמו לעד שובר · וכן יש לפרש מזה כי ארגיעה אריצם מעליה · כלומר אבריחם ואגלם מארצם · וענין אחר שם הרגיעה לילית · הלוך להרגיעו ישראל · ובגוים ההם לא תרגיע · והפעל היוצא ועד ארגיעה לשון שקר · כלומר אשקיטנה שלא תרבה לדבר · ומשפטי לאור עמים ארגיע · כלומר לעיני העמים ארגיע להם ומשפטי להם · למען הרגיע את הארץ והרגיז ליושבי בבל · והוא מקור בהרגע והוא ואפשר שיהיה הרגיע עבר במקום עתיד כאילו אמר למען ירגיע את הארץ וירגיז ליושבי בבל · והשם ומצאו מרגוע לנפשכם · ומ"א וזאת המרגעה · ומ"א לדעת קצת המפרשים ורגע שאול יחתו · בסגול · והנפעל הרגעי והמי · ענינם המנוחה וההשקט · ור' יונה פי' מזה ועל רגעי ארץ · כלומר עניי ארץ והרפים שבה · וכן פי' עוד מזה עורי רגע · כלומר נרפה ונחלש · רגע ארגיע · בסגול · והקבוץ והרדו לרגעים · הוא הזמן המועט ורבי יונה פי' מזה ומשפטי לאור עמים ארגיע · כלומר משפטי אראה בכל רגע מהזמן להאיר בו לעמים וכן פירש מזה כי ארגיעה אריצם מעליה · כלומר כשהיה מעט מן הזמן אגרשם ממנה · וכת"י ארי בזמן איתינך עלה · וכתב רבי יונה כי אל"ף ארגיעה וארגיע נוספות באל"ף אכזיב ואכזיבה כמו והיה בכזיב ·

רגש למה רגשו גוים · והשם כרגשת פועלי און · ומשקל אחר נהלך ברגש · ענין הקיבוץ וההמון · ותרגום והשבתי את המון מצרים ואבטל ית תקשת מצראי ·

רדד הרודד עמי תחתי · והפעל הכבד וירד על הכרובים ועל התימורות את הזהב · והשם מעשה מרדד · ענין פרישה ורקיעה ותרגום וירקעו את פחי הזהב ורדידו ית טסי דהבא · ומן השרש הזה והענין הזה לרד לפניו גוים · והוא מקור מן הקל בפלס כסק

יקושים מן החמת המלך שככה · נשאו את רדידי מעלי · והרדידים הם כדמות צעיפים או מעטפות ונקראים בערבי אל ארדא · ויש מפרשים קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראשן רוליץ בלעז ·

רדה ורדו בכם שונאיכם · לא תרדה בו בפרך · רדה בקרב אויביך · וירד מיעקב · וירד מים עד ים · ובחזקה רדיתם אותם ובפרך · לא ירדנו בפרך · שלח אש בעצמותי וירדנה · פירוש וירדה בה בעצם · וכן שם בנימן צעיר רודם · פירוש רודה בם והוצרכנו לתיקון זה בעבור כי רוב הענין קשור עם ב"ית וטוב הוא לתקן המעט אחר הרוב וכן תרגם המתרגם לא ירדנו בפרך לא ישלוט ביה · וכן לשון ממשלה שהוא בענין הזה קשור עם ב"ית ברוב מלבד אחדים נקשרו בלא ב"ית מושל בגבורתו · מושל עמים · וכן מזה השרש רדיתם אותם · לא ירדנו בפרך · וירדת · רודם · וטוב הוא ללכת אחרי הרוב בשימוש הלשון · והפעל הכבד ומלכים ירד · וכבר אחר אז ירד שריד · ירד לי בגבורים · ענין הממשלה · וענין אחר ירדת הדבש · וירדהו אל כפיו · והכהנים ירדו על ידיהם · ענין לקיחה פי' ירדו השוחד על ידיהם כרודת הדבש שהוא טוב וערב · וכן בדברי רז"ל בלקיחת פת מן התנור אף הרודה נותן לסל · ויש מפרשים ירדו מהענין הראשון כלומר הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ובמצותם ·

רדם נרדמתי על פני ארצה · והוא נרדם ויעף · פתח וקבר · נרדם ורכב וסוס סמך וניגוני · וישכב וירדם · והשם ויפל יי' אלהים תרדמה · היא השינה החזקה ·

רדף רדף אחרי הרכב · ולא רדפו אחרי בני יעקב · רדפו אחרי כי נתן יי' את אויביכם את מואב בידכם · בקש שלום ורדפהו · תחת רדפי טוב · במשך הקמץ בטעם · צדק צדק תרדף · שכר ירדופו · ויקם אדם לרדפך · אם לא דם שנאת ודם ירדפך · בקמץ חטף בקריאת בן אשר ובקריאת בן נפתלי ירדפך בשוא ופתח · והנפעל על צוארנו נרדפנו · והתתפעל לדעת המדקדקים ירדף אויב נפשי · וכבר זכרנו דעתנו בו בחלק הדקדוק בבנין התפעל · והכבד ורדפה ארית מאהביה · ומרדף צדקה יאהב · ואיביו ירדף חשך · והוא פועל יוצא לשלישי שהאל מרדף והחשך רודף והאויבים רודפים · ושלא נזכר פעלו ממנו והרדף במוץ הרים · וכבר אחר כתרו את בנימן הרדיפהו · מרדף בלי חשך ·

רהב אל תפחדו ואל תרהו · ענינו לפי מקומו אל תפחדו ·

רהב ירהבו הנער בזקן · פירוש יתחזקו ויתגאו · והמקור ורהבם עמל ואון · בפלס בשטרם עקב רב · או הוא שם · והיוצא לך התרפס ורהב רעיך · כלומר הכנע לפניו וחזקהו בדברי רצוי · ואעפ שמלת רעיך כתוב ביו"ד והמסורת עליו לית מלא תהיה היו"ד נוסף או יהיה מנוחי הלמד והיו"ד למד הפעל · ויש לפרשו לשון רבים ויהיה חסר ב"ית ברעיך כלומר שתרבה עליו רעים · והשם רהב הם שבת · כלומר החוזק שלהם ישבת ויבטל ואמר זה בעבור מצרים כי הוא החוזק שלהם וכבר פירשתי בו פי' אחר בשרש ישב · אזכיר רהב ובבל · הוא מצרים ולפי שהיו מצרים בעלי חוזק וגאות קראם כן · המחצבת רהב · ובתבונתו מחץ רהב · כלם ענין חוזק

חוזק ואומץ · ורהבם עמל ואון · פירוש התוקף שלהם הבל הוא כי במהרה גז · ולא פנה אל רהבים · אל בעלי התוקף והגאוה ותמה אני ממה שמצאתי בספר הנקוד לרבי יהודה חית שכתב ופחד ורחב לבבך בהא ואמר כי הריש קמוצה והא פתוחה להפריש בינו ובין רחב ובכל שהוא פתוח כלו ואנחנו קבלנו קריאתו ורהב בחית וכן כתבו רבי יונה בחית ·

והפעל הכבד תרהיבני בנפשי עוז · פי' תחזקני שתתן עוז בנפשי להתחזק

ובמסורת רהב עם זכ בליסבר דסתכין בהא ולא מנו גם שמם מסת עם ורהב בחית

על עבודתך · שהם הרהיבני · חזקו חשקי ואמצוני עליו ·

רהט

ויחמנה ברהטים · תרגום וירץ ורהט והם בנינים שהולכים בהם בבתים הנבנים מבית לבית קורוש כלנו · וכן מלך אסור ברהטים · כלומר המלך ירצה להיות אסור באותן הרהטים שיהיה על ביתה תמיד מרוב חשקו בה · ורבי יונה פירש רהיטנו ברותים מרובים ואסור ברהטים משל על תלתלי שערה דמה התלתלים לרהטים ואמר כי המלך אסור אחבר״ת אותם התלתלים · ומדברי רז״ל נראה פי' רהיטנו הקורות הדקות שאמרו אבני ביתו של אדם ורהיטי ביתו של אדם הם מעידים בו שנא' אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננה · ובמדרש קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים מכאן למדה תורה דרך ארץ שיהיה אדם מקרה ביתו בארזים ומרהט בברותים · ברהטים בשקתות המים · במקום מרוצת המים בבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות ·

רוב

רבת יי' ריבי נפשי · הוי רב את יוצרו · הרוב רב · ורוב עמיו איתן · הוא מקור או פעל עבר לצורת פעל ופי' יריב התקב״ה עמיו במכאוב ואיתן ובמכאוב שוכר עומד במקום שני או פירושו יריב עמיו שהם חזקים ואיתנים · והפעל הכבד מדוע אליו ריבות · משפטו הריבות · נצב לריב יי' · משפטו להריב כי הוא מקור וכן לדין · אם אלהים הוא ירב לו · הריבנו רועי גרר · ריבה יי' את יריבי · רינו באנכם ירב גו הבעל · ואת יריבך אנכי אריב · והיחיד ביריבי וביריבך אמרו כי נחסר עין הפעל בפ״א והבן הוא לומר שהוי״ן נוספות ביוד יקום · ותשם מסה ומריבה · ומ״א כי ריב ליי' עם עמו · אל תצא לריב מהר · ענין מריבה ידוע ·

רוד

עוד רד עם אל · מדוע אמרו עמי רדנו · ענינם ענין ממשלה ואמר רד עם אל כענין כי שרית עם אלהים · ופי' אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה ושרים ומלכים לא נבא עוד אליך · והפעל הכבד והיה כאשר תריד · כלומר כאשר תמשול כלומר כשיבא עת הממשלה לך שישראל יעברו על התורה ויפרקו מעליהם עול המצות ופרקת עולו מעל צוארך · ויש מפרשים כאשר תריד כענין אריד בשיחי ואהימה · והוא ענין תנודה על החולה או על הצרה פלנ״ר בלעז · ר״מ מזה הענין ימי עניה ומרודיה · זכור עניי ומרודי · ויש לפרש ומרודיה ומרודי ענין טלטול · וכן ועניים מרודים תביא בית · ותרג' וחשיכיא מטלטלין · וכן תרגם מדוע אמרו עמי רדנו · מה דין אמרו עמי אשלטלנא · וכבר כתבנו מרודים מרודיה ומרודי בשרש מרד ·

רוה

ירוין מדשן ביתך · ורותה מדמם · והתאר כגן רוה · ספות הרוה · פירשתיו בשרש ספה · וכת שלום כוסי רויה · ותוציאנו לרויה · פירושו לארץ רויה · והפעל הכבד כי אם הרוה את הארץ · והלב ופחיך לא הרויתני · הרויתי לענה · ומרוה גם הוא יורה · ופירושו ומרוה נפש העניים גם הוא יקרא יורה והוא המטר כי כמו שהמטר מרוה הארץ ומשביעה כן הוא מרוה נפש העניים ומדשנה וכבד אחר ורויתי נפש הכהנים דשן · והשעם בתי״ו תלמיה רוה · אריוך המעתי · מלעיל בשני פשטים לפיכך הוו בפתח קטן והיוד היא עין הפעל והוו למד ויפעל והוא שלם והיה ראוי על תמונתו הוי״ד בשבא · ואשר הוא עומד מזה הכבד כי רותה בשמים חרבי ·

והותה ארצם מדם · ומזה השרש והענין אף ברי יטריח עב · ופירושו ברויה יטריח ויעב להמטיר על הארץ עד שתרוה ·

אין הפרש בין רוה ובין הבה רק שלשון רוה הוא לה רק של לשון שתיה ולשון הבה הוא בא על לשון אכילה:

רוח

ורוח לשאול · אצפה ורוח לי · והשם רוח והצלח · ורוח תשימו · בסגול · ומשקל אחר כי היתה הרוחה · לרוחתי לשועתי · ופירושו אל תעלם אזנך לשועתי שאני משוע אליך בעבור רוחתי · והפעל הכבד עליות מרוחים · ענין הרוח ידוע שהוא הפך הצוקה · ורבי יונה כתב מזה לרוח היום · כלומר בעת רוח היום ורוח היום הוא קרות אוירו · ואפשר לפרשו מענין רוח הנושבת במשמעו כלומר לעת פנות היום שנושב הרוח · ומתהלך שב אל הרוח או אל הקול וכמוהו קולה כנחש ילך · וענין אחר רוח יי' דבר בי · כל אשר היה ברוח עמו · ורוחך הטובה נתת להשכילם · ויצא הרוח ויעמד לפני יי' · הוא רוח הנבואה או מלאך · וכן וסוסיהם בשר ולא רוח · ולא מלאך לפי שהוא רוחני וכן אדני אלהים שלחני ורוחו ומלאכו · ורוח לבשה את עמשי · פירוש רוח הרצון והחפץ · וכן יען היתה רוח אחרת עמו · עד יערה עלינו רוח ממרום · רצון הבורא · ושאר רוח לו · יתרון רצון ורוח טובה היה לו לאברהם אבינו ועוד נפרש הפסוק בשרש שאר · אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו · כלומר אל אשר יהיה החפץ ורצונם ללכת ילכו · ויש לפרש מזה אביעה לכם רוחי · ורוח לא יבא ביניהם · אויר · ורוח גדולה וחזק · רוח קדים · הרוח הנושבת · ומזה נגזר אשר זורה ברחת · בשקל מלא כף נחת · והוא הכלי שמזרים בו התבואה לפי שמכניסין אותו אל הרוח פ״לא בלעז · וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה והורדתי ברוחים כלים · והם הספינות ונקראו כן לפי שהולכים ברוח · וכת' ואחדית במשוטן כולהון · ויתכן לפרש מזה ועליות מרוחים · כלומר שיכנס בהם הרוח עשויין לימי הקיץ והוא שאמר וקרע לו חלוני · והבאתי אל עילם ארבע רוחות מארבע קצות השמים · פירוש ארבע מלכיות והמשיל אותם לרוח כמו שהרוח החזקה משחתת ומכלה האילנות וז״ל באמרו ארבע כי מכל צד ומכל פנה תבא להם הרעה · ומהענין הזה נקראת הפאה רוח לפי שהם ארבע רוחות לארבע הפאות · לכל רוח אחרת · מדד רוח הצפון · את רוח הדרום מדד · חמש מאות קנים תשעים וששה רוחות · מלעיל ופירושו לרוח אחת היו התמונים כך · לארבע רוחות מדדו · ר״מ מזה סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח · והוא אומר על השמש שיסוב וילך הפאה · ורוח כל בשר איש · רוחו ונשמתו אליו יאסוף · פעמים היא קריאה כל אחת משלש הנפשות כן או הנשמה העליונה בלבד ·

והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · או השכונה בלב והיא בעלת הכעס לפיכך אמר אל תבהל ברוחך לכעוס · כי תשיב אל אל רוחך · הניחו את רוחי בארץ צפון · כל רוחו יוציא כסיל · פירוש כל רצונו · ויש שיאמר על הנשימה רוח · רוחי זרה לאשתי · לא יתנני השב רוחי · וברוח שפתיו ימית רשע · פירוש בדבר שפתיו כי הדבר יוצא מהפה ברוח והבל · אביעה לכם רוחי · ואא״ל פירש מזה והריחו ביראת יי · ובורו יהיה ביראת יי · וכן פירש מזה לרוחתי לשועתי · אל תעלם אזנך לדברי ולצעקתי ·

רום ירעו רמה · ובתוספת עין [illegible] נראית · ונפעל בנ״אלף נראית · וראמה וישבה תחתיה · ארום בגוים · וירם כבוד יי · רומה על השמים · והמקור לרום מעל הארץ · כרם זלות לבני אדם · בשרש ופירושו כרום הרשעים זלות לבני האדם · ובהולם וברומם ירומו אותם יי · והתאר על כל גאה ורם · על ההרים הרמים · ורמי הקומה · עינים רמות · ונכתב באלף ראמות לאויל חכמות · ומשקל אחר רום עינים ורחב לב · במשקל זמים · וכל שח תום · סוג לב · ואפשר שיהיה רום עינים שם כמו ורם לבו · והשם בחולם רום ידיהו נשא · במשקל אור · ובהא ולא תלכו רומה · במשקל שואה קומה · ומשקל אחר עלית למרום · ושחדי במרומים · על גפי מרומי קרת · ומשקל אחר ותעשי לך רמה ורמתך עשית בכל רחוב · ובקבוץ וגתצו רמתיך · והא ומלאתי הגיאות רמותיך · בשרש · ובהכפל למד הפעל מרוממותיך נפצו גוים · בשרש · ומשקל אחר ותרומה להי · ושדי תרומות · וביוד היחש והיתה להם תרומיה · מתרומת הארץ · והפעל הכבד והרים את הדשן · ופירשו רז״ל שהיה מרים מלא מחתה מן הדשן בכל יום ונותן במזרחו של כבש אבל הוצאת הדשן שאם והוציא את הדשן לא היה בכל יום אלא כשהיה דשן הרבה על המזבח ואין מקום למערכה ואז מפנה הדשן ומוציאו משם ואעפ״ שהיו מורידין תל הדשן בכל יום ומוציאין אותו משם לא היתה המצוה אלא הרמת הדשן בכל יום אבל דשן המזבח לא שהרי ברגלים לא היו מדשני והיו מניחין התל כמו שהוא מפני שהוא נוי למזבח · הרימותי ידי · והרם החשבה · הרימו תרומות · וכסילים מרים קלון · וקצר רוח מרים אולת · ולא ממדבר הרים · כלומר ההרמה וההגדולה לא תבא לו לאדם לא ממוצא השמש ולא ממערבו ולא ממדבר הרים כלומר מרוב השתדלותו והליכתו לכאן ולכאן לא תבא לו הגדולה כי אם על ידי השם כמו שאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · ומקצת הספרים ממדבר פתח ואם כן יהיה הרים מגזרת הר ואף על פי כן הראשון הוא הנכון ואם בא ממדבר פתח זולתי הסמיכות הנה כמוהו משפט אחד יהיה לכם · ומקסם חלק · לשונו מרמס · ובמדרש מזה ולא ממדבר הרים אמר רבי אבא כל הרים שבמקרא הם הרים חוץ מזה שהם רוממות שאין אדם מתרומם מן הדרכים הללו ומה הקב״ה עושה נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים · הרים יד במלך · כלומר מרד בו והוא הרמת יד בו · ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הונף ואשר הורם · ופירשנו בשרש נוף מה בין תרומה לתנופה · כאשר יורם משור · הרם התמיד · והכבד אחר גדלתי ורוממתי · ארוממך אלהי המלך · לרומם את בית אלהינו · וירוממוהו בקהל עם · ואשר הוא עומד תרוממנה קרנות צדיק · ובנין התפעל עתה ארומם · וירפו הכרבים · ירשו אותם · הרמו מתוך העדה · וכבר כתבתי דקדוק המלורית האלה בחלק הדקדוק בשרש רום · והתאר ימין יי רוממה · והשם במשקלו רוממות אל בגרונם · האחד ממנו רוממה וכל הענין הוא הגבהה · ורבי יונה ז״ל חלק ביניהם ואין צורך כי הפרשת דבר מדבר הגבהה היא · וכן וכסילים מרים קלון · מגביה ומביא עליו הקלון · וכן מרים אולת · מגביה ומביא עליו האולת · ואפשר שיהיה נגזר מענין וארמון על משפטו ישב · לפי שהוא בנין גבוה נקרא כן · וכבר הביאותיו שרש בפני עצמו ארם · ראמות וגביש · אבן מהאבנים היקרות · ויש מפרשים אותו כמו אלמוגים שהוא הנקרא בלעז קורל ·

רוע ובעיני משה רע · ורע בעיניו · ורעה לך זאת ורעה עינך · והתאר כדבר הרע הזה · רע עין · ורעים לא נתנו · ורעה לא תמצא בך · והקבוץ לא תהיה אחרי רבים לרעות · כלומר לעשות רעות · גם את הרעות למדת את דרכיך · פירוש הנשים הרעות · והשם רוע מעלליהם · אין זה כי אם רוע לב · ואין להפריש בין ענין זה לענין רבוי ה׳ רעות צדיק · להציל לו מרעתו · כי רעה שתבא מאת האדם או רעה שתבא לו מאת השם הכל רעה אין הפרש ביניהם · והפעל הכבד הרעו מעלליהם · הנה על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות · ולנביאי אל תרעו · לא ייטיב יי ולא ירע · התרע לעשות · למה הרעותם לי · ואם הרע תרעו · וירעו אותנו · כמו לנו · חנף ומרע · מרע מקשיב על שפת און · כי מרעים יכרתון · זרע מרעים · אינו אומר מרעים על האבות אלא על הבנים כלומר זרע שהם מרעים ובנים משחיתים מעלליהם ·

וכן בענין דלות הגוף והשתנות הפנים ורעות תאר מאד · רעות המראה · מדוע פניכם רעים · בכל ארץ מצרים לרע · ולא הייתי רע לפניו · פי׳ עד היום לא הייתי רע לפניו אלא שמח וטוב לב והיום כשראה אותי כך שאלני מדוע פניך רעים כלם ענין רעה וידוע הוא · והא תתקעו ולא תריעו · יריע אף יצריח · הריעו והריעותם · הרע חיים · למה תריעי רע · ושלא נזכר פעלו מהוגרש ובכרמים לא ירנן לא ירועע · והשם [illegible] ותקעתם תרועה · ותרועה בעת צהרים · והשם בכנוי למה תריעי רע · יגיד עליו רעו · את קול העם ברעה · ופירוש יגיד עליו רעו כי הרעם יגיד ויורה על הגשם · וההתפעל יתרועעו אף ישירו · עלי פלשת התרועעי · כלם ענין תרועה שהוא השמעת הקול בתרועה לשמחה או לאבל כמו למה תריעי רע · ותרועה בעת צהרים · ואמר יתרועעו אף ישירו · על השבלים כאשר נושב בהם הרוח ומכים זה בזה כאילו הם מתרועעים ומשירים · וענין אחר איש רעים להתרועע · רעך ורע אביך · ותכרו על ריעכם · נכתב כן היו״ד עין הפעל · לך התרפס ורהב רעיך · והוא כתוב ביו״ד אולי הוא לרבים · וכבר פירשנו אותו בשרש רהב · וכן ונתתי לרעך

בת וב

כתוב ביוד וענינו ליחיד ועוד אני עתיד לכתבם בשרש רעה · וענין אחר תרועם בשבט ברזל · חירוע ברזל ברזל מצפון ונחשת · פי' חירוע ברזל ונחשת מצפון ברזל כלומר ברזל ונחשת הוא גבור נאצר הירוע ברזל שלהם הלא אם הם חזקים יבא להם יותר חזק מהם לשברם ולכתתם · ירוע כבירים לא חקר · שן רועה · והוא פועל עומד וכן רעו עמים וחתו · והנפעל רע ירוע כי ערב זר · ורועה כסילים ירוע · וההתפעל רועה התרועעה ארץ · ורועה מלעיל כי הוא נוספת והוא מקור · כלם ענין שבר · ולפי דעתי כי זה הענין כולו מפעלי הכפל וכן בלשון רז"ל בבהמל רקוע שנו מפולרת שאמרו בריאות ולא רעועות ·

רוף · ותעלהו לתרופה · פי' לשבר כלומר פריו יהיה למאכל ועלהו לרפא בו השבר · וכן שמדי שמים ירופפו · ישברו · ותשטח עליו הריפות · בתוך הריפות בעלי · היא החטה הנכתשת במכתש · ויתכן לפרש ירופפו ענין תנועה ותנודה מענין שאמרו בתורף פין וכן אמרו בהכפל הפ"א והלמ"ד תוף אפילו לא רפרף אלא בקינו ולא כשכש אלא בזנבו והו פרכום · וכן אמרו במשנת אהלות הסריגות והרפיות והרפפות מצטרפות · ומפרש בתוספתא רפפות אלו של אלקטיות פירוש חלונות שעושין לבתי הקיץ להכניס בהם הרוח ·

רוץ · הנער רץ · כי אם רצתי אחריו · לא שלחתי את הנביאים והם רצו · רץ לקראת רץ ירוץ כי בכה ארוץ גדוד · פי' ארוץ לגדוד אויבי וארדוף אחריהם · וירץ עשו · רוץ מצא נא את החצים · והשם כי לא לקלים המרוץ · ומשקל אחר במרוצת אחימעץ · ותהי מרוצתם רעה · והתאר רץ לקראת רץ · וחמשים איש רצים לפניו · ובנח במקום סמ קול הרצין העם שהוא כמו הרצים · וכן לקץ הימין כמו הימים · ופי' קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך · והפעל הכבד כוש תריץ ידיו לאלהים · כי ארגיעה אריצנו מעליה · ויריצהו מן הבור · והרץ המחנה לאחיך · ויריצו לכל בני השם · וכבד אחר כברקים ירוצצו · והוא לא יכהה ולא ירוץ · פירשתיו בשרש כהה · ותרץ גלת הזהב · אלו הם עומדים · והיא נתץ המלך וירץ משם · כלומר נתצם ושברם משם · ויש וארחם מתמן · ולדעתו הוא מענין וירץ עשו · אלא שזה פעל יוצא ופירושו הריצם משם · והפעל הכבד תרץ את גלגלתו · הריש בחירק · והשם ועל העשק ועל המרוצה לעשות · וכבד אחר ויתרעצו וירוצצו · והתתפעל ויתרוצצו הבנים בקרבה · והנפעל ונרוץ הגלגל אל הבור · בתפשם בך בכף תרוץ · ענינם ענין שבירה · ויתכן להיות ונרוץ הגלגל מן הענין הראשון · ורבי יונה פירש מהענין הזה כי בכה ארוץ גדוד · והקרוב להיותו מהענין הראשון ·

רוש · כפירים רשו ורעבו · והתאר ורש לא שמע גערה · ישנא רש · ולרש אין כל · עשיר ברשים ימשל · ובאלף אחד עשיר ואחד ראש · את כבשת האיש הראש · ראש עשה כף רמיה · רב אכל ניר ראשים · פירוש

הכ"ף לא נמצאו רק אלו הד' מסכים ולא ... כם וקלין נכרו ונמצא באלף כלם ... ואחד סתם ריש נסרק ... ישנא ריש ·

העניים המתעסקים בעבודת האדמה יגיעו לרב אבל ריש נספה בלא משפט פירוש ויש עשיר נספה בלא משפט חוריעת כלומר אבל לא יתעסק בעבודת האדמה יהיה נספה וילך עשרו בענין רע · שבח עבודת האדמה וגנה אהבת הכסף כמו שאמר בספר קהלת · והשם רש וקלון פורע מוסר · ובאלף ראש ועשר אל תתן לי · וביוד מחתת דלים רישם · ובא כמהלך רישך · ובאלף ובא כמהלך ראשך · ובהרם ישבע ריש · ישתה וישכח רישו · ויתכן להיות מעיקר זה ירושש ערי מבצריך · מתרושש והון רב · או הם מפעלי הכפל וענין כלם יתע · ראש ולענה · לענה וראש · ענבימו ענבי רוש · והוא כתוב בוו · ראש ותלאה · ופרח כראש משפט · ויתנו נברותי ראש · וישקנו מי ראש · והשקיתים מי ראש · כי הפכתם לראש משפט · וראש פתנים · ענין הכל ארס שוסקו בלענו ואומרים כי בראש הפתן הוא הארס לפיכך נקרא ראש · ויש ראש שהוא עשב ומי סחיטת העשב הוא שמשקין למי שרוצין להמית ולפיכך הוא אומר מי ראש ·

רזה · כי רזה את כל אלהי הארץ · והתאר לנקבה השמנה היא אם רזה · והשם ואיפת רזון זעומה · במשמניו רזון · וישלח רזון בנפשם · והוא ואומר רזי לי רזי לי · והוא מלעיל כמו כלה וקורא אשר בצדו · ואאז"ל פי' רזי לי מענין וכל הם לא אנם לך · אמר הנביא דבר סוד הוא אלי שיגלו כל יושבי הארץ · והנפעל ומשמן בשרו ירזה · ענין כלם ענין כחש וחסרון ואבוד · והוזן בנפשם · הוא מות המתאוים במדבר ·

רזח · אל תבא בית מרזח · פירוש בית אבל · וכן וסר מרזח סרוחים · כלומר יקרב ויבא אבל הסרוחים על ערשותם והמתענגים עתה יגלו בראש גולים ויבא אבלם ·

רזם · ומה ירזמון עיניך · כמו הפוך בדברי רז"ל חרש רומז ונרמז מרמזי רמזי להדדי · קורץ עין תרגומו דרמיז בעיניה · שלח אצבע תרגומו ודרמיז באצבע ·

רזן · הנותן רוזנים לאין · ורוזנים נוסדו יחד · ובאפס לאום מחתת רזון · ענין שרים ומלכים ·

רחב · רחב פי על אויבי · ורחבה ונסבה למעלה למעלה · ופחד ורחב לבבך · פירוש יפחד לראות את השם הנכבד כשיראו רוב הטובה כמו שאמר ופחדו אל יי ואל טובו · ורחב מתוארות שהירי"ש בהם מתחלה פתח ירחב וישמח · והנפעל כר נרחב · והשם ורחב לב כחול · פירוש בכל הדברים שצריך התבונה היה לו לב רחב בהם כי אין כחול נשוא לרחב לב אלא דבר מה היה נשואו לא דבר מספר · כמו ורחבה מני ים · אלא כחול נשוא הוא לכל הדברים שצריך בהם התבונה שהם כחול אשר על שפת הים ולכלם היה לשלמה רוחב לב · וכן ולתבונתו אין מספר · כלומר לדברים שיש לו תבונה בהם אין מספר כי נשוא תבונה חקר כמו אין חקר לתבונתו · חמש אמות רוחב · לארכה ולרחבה · ומשקל אחר ואתהלכה ברחבה · והוא שם למקום הרחב · ומה כי ברחוב גלין · רחוב והרוץ · והקבוץ בלשון נקבות בתוך רחובות ארצה · ואין צוחה ברחובותינו · והשם ויוציאני למרחב · ומה רחב לא מוצק תחתיה · בפלס שער תער · ומה רום עינים ורחב לב · ואפשר שהוא תאר כאשר כתבתי ברום עינים גב · והתאר ורחב ידים · ורחב נפש יגרה מדון · ורחב לבב · ויהיה מבלי הסמיכה רחב בשקל חכם ·

חכם · ולנקבה רחבה מאותך מאד · והארץ רחבת ידים · והפעל הכבד כי עתה הרחיב יי לנו · הרחיבה שאול נפשה · בצר הרחבת לי · ברוך מרחיב גד · תרחיב צעדי תחתי · הרחב פיך ואמלאהו · ואם ירחיב יי אלהיך את גבולך · צרות לבבי הרחיבו · וגם הוא פועל יוצא והפירוש צרות לבבי הרחיבו מקומם וגבולם בלבבי מרתם והם מצירים לבבי ומרחיבים בו מקומם וגבולם והדבר בו דרך צחות בחבר שתי הלשונות כענין וזה הפך זה ·

רחל · ורחל לפני גוזזיה נאלמה · רחלים מאתים · כבשות ·

רחם · ירחם יי על יראיו · ורחמך והרבך · רחם ארחמנו · ברגז רחם תזכור · יתכן היותו מקור והיותו שם יותר נכון · והקבוץ ונתן לך רחמים · כי רבים רחמיו · ושלא נזכר פועלו אשר בך ירחם יתום · ומודה ועוזב ירוחם · והתאר אל רחום וחנון · והתאר עם יוד היחס רחמני ידי נשים רחמניות · ענין כולם ענין רחמנות וידוע הוא · וענין אחר ארחמך יי חזקי · החי"ת בו בקמץ חטף ופירושו כמו אוהבך · כן מתרגום ואהב ורחם · ויש מפרשים מזה רחם תזכור · כלומר בעת הרגז תזכור אהבת אבות · והחכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל פי' ארחמך מענין הראשון ופירושו אבקש רחמים ממך · כל פטר רחם · אשר בצאתו מרחם אמו · בשש נקודות · ויבא בפתח רחם רחמתים · וכן כשיבא בהפסק בהעביר כל פטר רחם · הרי"ש קמוצה מפני ההפסק · ורחמה הרת עולם · ההא נחה ועיקרה במפיק · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק · מרחם משחר · פירוש יום שנולדת ושיצאת מרחם אותו שחר של ילדותך היה הטל שירד אותו השחר לך היה כלומר טוב היה לך כאדם שאומר טל ברכה ירד אותו היום שנולדת · ועל דרך השאלה בגיחו מרחם יצא · והוא אומר על הים כי בהוציאו אותו כמי שיצא מרחם כלומר כשיצאו המים ונקוו הסך בעדו שלא יעבור החוק ששם לו והוא החול · וכן מרחם משחר לדעת החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל שפירשו כן ופירוש משחר מעת עלות השחר כלומר שיצא ממקומו כאילו יצא מרחם ופירש הפסוק אם הוצרכת לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כנסך נדבות והראם בהדרי קדש מרחם משחר כלומר מעת עלות השחר יבואו כטל שהורגלת לראות בילדותך כאשר היית רועה צאן · והפילו הלשון הזה על האשה עצמה רחם רחמתים לראש גבר · פירוש עלמה ושתי עלמות וקראם כן לדרך בזיון · ואת הרחמה · אמרו שהוא עוף מרחם על בניו מאד ·

הג"ה · כי הנכבד מן רחמניות רחמן כמו שאנו מתנין לומר בתפלתנו הא"ל הרחמן ולא כלומר רחמני וגם בלשון רבים לא נאמר רחמנים כי אם רחמנים עבי רחמנים והכון קול מספת ולא במלא של נשלמים על זה המשכל אבל רז"ל מיעטו הרבה כזה המשכל מן נלן רחמן דבכן ועיין במפקי נשרש כלם ·

רחף · רחפו כל עצמותי · והמכבר על גוזליו ירחף · מרחפת על פני המים · כלם ענין נדנוד ותנועה ·

רחץ · אם רחץ יי · ורחצו אהרן ובניו · ורחצת אותם במים · ורחצת וסכת · פירוש ורחצת בשרך · ירחצו מים · פירוש ירחצו ידיהם ורגליהם במים · לרחוץ על היאור · ונתן נחשת לרחצה · רחץ וטהר · רחצו הזכו · כלם פעלים יוצאים והוא ז"ל פירש מקצתם עומדים · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ובמצואתו לא רוחץ · לא רחצת למשעי · והתתפעל אם התרחצתי במי שלג · והשם שקלו מן הרחצה · ובלא הא מואב סיר רחצי · יאמר ואחר ממנו רחץ בפלסגער נפל ענין הרחיצה ידוע ·

רחק · על כן רחק משפט ממנו · כי רחקו מעלי · ירחק חק · כי ירחק ממך המקום · רחקו מעל יי · צווי כי הוא פתח · רחקי מעשק · צווי במקום צירי · ופירושו תתרחקי מעשק שלא יעשקך אדם ומכוונתו שלא תקרב אליך · לרחקה מעל מקדשי · החי"ת בקמץ חטף · והתאר אך רחוק יהיה · או בדרך רחוקה · והתאר עוד כי הנה רחקיך יאבדו · והשם ממרחק תביא לחמה · באים מארץ מרחק · נוצרים באים מארץ המרחק · והם בסגול · מארץ מרחקים · תראינה ארץ מרחקים · והם בפתח · ובמרחקים יזכרוני · והאזינו כל מרחקי ארץ · והם בסגול · והכבד ורחק יי את האדם · ולבו רחק ממני · עתה ירחקו את זנותם · ובכבד אחר הרחיק ממנו את פשעינו · הרחק מעליה דרכך · ואשר הם פעל עומד ממנו הם יצאו את העיר לא הרחיקו · המה הרחיקו מבית מיכה · אל תרחיקו מן העיר · ענינם ידוע ·

רחש · רחש לבי דבר טוב · פירושו הוציא והניע כי זה הלשון בדברי רז"ל בתנועת השפתים · רחושי מרחשן שפוותיה · ומזה הענין נגזר ואם מנחת מרחשת · והוא כלי עמוק וכן פירשו רז"ל מרחשת עמוקה ומעשיה רוחשין · מחבת צפה ומעשיה קשים · פירוש המרחשת היתה עמוקה ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו ומעשה מנחה העשוין בתוכה רוחשין וכל תנועתן ·

רטט · הפנתה לנוס ורטט החזיקה · בשש נקודות ענינו כמו רתת · שרטולו בלעז ·

רטב · רטוב הוא לפני שמש · מזרם הרים ירטבו · ענינם ענין לחות ·

הג"ה · כי ההא והעין מתחלפין כמו כעס וכעש ודומיהן וקשה לי למה לא כתב כאן פרט רטה מן ידי רטטים ירטני כאשר גזר עליו בשרש ירט עם הפסוקי ·

רטש · ועולליהם תרטש · וקשתות נערים תרטשנה · ושלא נזכר פעלו ממנו אם על בנים רטשה · ועולליהם ירטשו לעיניהם · ענינם ענין הנטישה עם ההפלה ותרגום תשטטנה תטשתה תשטטינה ותרטשינה · והתי' תרטש תטרף · ירטשו יטרפון · והוא כמו שנאמר בדברי רבותינו ז"ל או שטרפה בכותל ·

ריח · אף להם ולא יריחון · וירח יי את ריח הניחח · ולא אריח בריח ניחחכם · ומרחוק יריח מלחמה · ענין הריח ידוע ופי' יריח מלחמה על דרך הרחבה כלומר ירגיש · וכן כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש · וכן והריחו ביראת יי · כלומר במעט רמז יכיר כי הוא צדיק · וזהו שאמר ולא למראה עיניו ישפוט כי הריח היא החוש הקל שבהרגשות ·

ואפשר להיות מן השרש הזה רחים · לא יחבול רחים ורכב · קחי רחים וטחני קמח · ולפי שהם שתי אבנים יקראו בלשון שנים והתחתונה לבדה תקרא רחים לפי

שהיא עקר מלאכת השתים והיא הגדולה והעליונה תקרא רכב לפיכך אמר לא יחבול רחים ורכב · ויתכן עוד לפרש כי רחים היא על השתים לא על התחתונה לבד כי התחתונה לבד תקרא שכב כמו שנקראת העליונה רכב כמו שאמרו במשנה מרחיקים את הריחים שלשה מן השכב שהם ארבעה מן הרכב ופי׳ הפסוק לא יחבול רחים והם השנים ואפילו הרכב לבדו לא תחבול אותו כי לא תהיה המלאכה זולתי שתיהן ביחד וזכר העליונה לבדה ולא זכר התחתונה כי העליונה נקלה לקחתה יותר מהתחתונה כי התחתונה קבועה ·

ריק הם מריקים שקיהם · על הארץ יריקו · המריקים מעליהם הזהב · ושלא נזכר פעלו ממנו · ולא הורק מכלי אל כלי · שמן תורק שמך · ואפשר שהוא תאר בתוספת תי״ו ואף על פי שהוא פתוח מצאנו כמוהו יסד בציון · לב הותל · ולשון זה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו ולא כן לשון הצקה שאינו נופל אלא על היוצא מהכלי · והתאר נעור וריק · כלים רקים · והקיץ ורקה נפשו · השבלים הרקות · והשם הצנצנים בלי ריק · ותם לריק כחכם · ולאומים יהגו ריק · ובתוספת נו״ן ריקם שלחתני · והוא שם שוה לזכר ולנקבה · וענין אחר והריקותי אחריכם חרב · והרב אריק אחריהם · והרק חנית · וירק את חניכיו · העל בן יריק חרמו · ענין הליצה למלחמה ויש לפרש זה הענין קרוב לענין הראשון כי הוצאת החרב מתערה כמו הרקת הכלי ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן תער · וענין וירק את חניכיו לפי שהם מריקים החרבות · בטיט חוצות אריקם · לפי דעתי שהנה תמורת הרי״ש כי היה ראוי לדוש והוא מענין דקק בדברי רז״ל עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד והרקק הוא הטיט הנרוק · ואפשר להיות אריקם מענין רקות בשר · ורקיקי מצות · שהוא ענין הדלות ·

ריר רר בשרו · והשם בריר חלמות · ויורד רירו אל זקנו · כבא בלעו ·

רכך יען רך לבבך · רכו דבריו משמן · והתאר רך וטוב · רך ומשוח מלך · כלומר כענין המלוכה היה רך עדין כמו שהנער רך · רך ויחיד לפני אמי · כי הילדים רכים · רבה ומתנה · ועיני לאה רכות · והנפעל אל ירך לבבכם · ושלא נזכר פעלו מהדגוש ולא רככה בשמן · והפעל הכבד ואל הרך לבי · והשם והבאתי מרך · בפלס במעל ידיהם ·

רכב אשר רכבת עליו · ותרכבנה על הגמלים · רוכב שמים · לרוכב בשמי שמי קדם · כי אם הבהמה אשר אני רוכב בה · ויפול רוכבו אחור · פירוש רוכב בו או עליו · צלח רכב · החמרים לבית המלך לרכב · והשם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה וסוס דוהר ומרכבה מרקדה · בפתח הסמ״ך כי כן נמצא במקצת הספרים המדוייקים אבל מצאנו במסורה כל לשון מרכבה בלשון יחיד כג׳ נקודות כמו ויאסר יוסף מרכבתו · ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו · חוץ מאחד במרכבת המשנה · בחרק וכל לשון רבים בפתח · מרכבות פרעה · מרכבות עמי נדיב · בקול מרכבות · והנה ארבע מרכבות · מעמי מרכבותיו · ופירוש במרכבת המשנה · במרכבת האיש המשנה אשר לפרעה · וכן כרכבי סוסים של רכב ויש שהוא שם כולל לסוסים · ופ׳ מצא״ה לפרעה כן אבל סוסיו ·

רבים או לזולתם ביחד במרכבה הראשונה · והנה ארבע מרכבות · מרכבות פרעה וחילו · המפרשים פירשו כי פתם מרכבה ארבעת סוסים לפי שמצאנו ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה · ולתבנית המרכבה הכרובים זהב · פירוש מרכבות חיות הקדש כי נהגם פני הכרוב · ואת מרכבות השמש שרף באש · פירוש שהיו מרכבות לעבודת השמש · ובמשקל אחר שש מאות רכב בחור · בשש נקודות ובחור תאר לרכב · וראה רכב צמד פרשים · כלומר שהיו פרשים רוכבים עליו כי יש שירכבו עליו אנשים שאינם פרשים לפיכך סמכו אל הפרשים ·

ונפצתי בך רכב ורכבו · שני רכב סוסים · בסוסיו וברכבו · פירוש רכב בהמות אחרות לא סוסים · רכב חמור רכב גמל · ומשקל אחר חשם עבים רכובו · שם מרכבו · ויאמר לרכבו · קח רכב ושלח לקראתם · הוא תאר לאיש הרוכב עם הפרש והוא נושא כליו · ושם לכלי שרוכב עליו על הסוס או על כל בהמה הנקרא בדברי רז״ל סרגל תקרא בלעז שילא אל היק הרכב · ומשקל אחר וכל המרכב אשר ירכב עליו · מרכבו ארגמן · בפעול השם · ומשקל אחר בבגדי חפש לרכבה · פירוש בגדים לתיקון המרכבה ואפשר שהוא מקור · והפעל הכבד וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו · וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה · ועל משל והרכבתיך על במתי ארץ · ירכיבהו על במתי ארץ · הרכבת אנוש לראשנו · ארכיב אפרים · ובתפישת הקשת ביד הרכב ידך על הקשת וירכב ידו · לא יחבול רחים ורכב · היא האבן העליונה שברחים וכבר פירשנו הפסוק הזה בשרש ריח ·

רכל בעיר רוכלים שמו · הילנו הרוכלים ומוכרי כל ממכר · רוכלת העמים · דדן רוכלתך · אשור כלמד רוכלתך · ת׳ מדינן אתור ומדי אינון תגרך וכבר כתבנו כלמד בשרש למד פירוש אחר · בני דדן רוכליך · הם הסוחרים · והשם לסחורה רכלה · ברב רכלתך · ובזוז רכלתך · ומלאו ארמים במרכלתך · ויש שיאמר על הבשם לבד מכלל הסחורים מכל אבקת רוכל · החוזקו הצורפים והרוכלים · ואפשר שהיו במותם הילנו הרוכלים ומוכרי כל ממכר · לא תלך רכיל · הולכי רכיל · אנשי רכיל היו בך · רכיל הוא שם למלשינות · ונשתתף הלשון הזה עם ההליכה לפי שהמלשין הולך בבית חבירו ומה ששמע בביתו הולך ומספר לחבירו · וגם זה הענין קרוב לענין הראשון כי המלשין כמו הרוכל הסוחר שיש בידו כמה מיני סחורות וכן הבשם שנקרא רוכל יש בידו כמה מיני בשמים כמו שאמר מכל אבקת רוכל · וכן המלשין מאסף הדברים מזה ומזה ומספר לזה ולזה · או כמו שהסוחר מעתיק הסחורות כי יקנה מזה וימכור לזה כן המלשין מעתיק הדברים ישמע מזה ויספר לזה ·

רכס והרכסים לבקעה · ההרים הגבוהים · ומלא מרכסי איש · מגאות בני אדם וגבהותם · והפעל ממנו וירכסו את החשן · כלומר יגביהו החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו ·

רכש ובני הרמכים · ורתם המרכבה לרכש · בשש

בשש נקודות · כתב רבי יונה כי הם הסוסים השונים שלא עברו עליהם שנים רבות · ויתכן היותם בהמות אחרות לא ידענום כי הנה אמר ביד הרצים בסוסים רוכבי הרכש · ואמר והשעורים והתבן לסוסים ולרכש · רומה שהוא מין אחר זולתי הסוסים · ואת כל רכשו אשר רכש · ואחרי כן יצאו ברכש גדול · ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם · ואת כל האדם אשר לקרח ואת כל הרכוש · כל אלה שרי הרכוש אשר למלך דוד · השם הזה בולל כל ממון האדם מקנה הבהמות וכסף וזהב וכל מטלטלין · וכן תן לי הנפש והרכש קח לך · פירוש הנפש נפש האדם כי לא היה מבקש ממנו כי אם האדם ויקח לו המקנה וכל הממון ·

רמם

וראה ראש כוכבים כי רמו · ולצורת פעול רמו מעט ואיננו · וירם כבוד יי מעל הכרוב · והנפעל הרמו מתוך העדה הזאת · עתה ארומם · או הם כבנין התפעל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ובנין פיעל הכבד ורומם תחת לשוני · פי' כח שתחת לשוני רומם וגדל אותו והוא רמז ללב · וכן יחד לא ירוממו · פי' לא ירומם הקב"ה ולא יגדלהו כי הנביאים מוכיחים וקוראים אותם שישובו אל אל עליון ויגדלוהו וירוממוהו בתפלתם וכולם יחד אין אחד מהם שירומם אותו והנה לא תועיל תוכחת הנביאים · וכן על כן לא תרומם · דבק עם הפסוק הסמוך לו לחלק יגיד רעים · והוא תפלה למקום ברוך הוא ופירוש לא תרומם למי שיגיד לרעיו חלקלקות ולא יוכיחנו על פשעיו באהבה כי אף על פי שיש ברעי אלה שיכירו כי אתי האמת ידברו חלקלקות עם רעיהם להרשיעני שלא כדין · הנה פירשתי לך שלש המלות האלה יוצאות ואינן עומדות כדעת רבי יונה · ויתכן היות לא ירומם על כן לא תרומם · מגוי העין · ויתכן ורומם תחת לשוני · מבנין פועל מגוי העין · ופירוש רומו מעט נתנשאו ונגבהו מעט הרשעים ואינם כי רגע יאבדו · ורמה תכסה עליהם · תחתיך יצע רמה · מתקו רמה · ירוע · והפעל ממנו וירם תולעים ויבאש · בשורק להבדיל בינו ובין וירם כבוד יי ·

אל"ה · שיש הפרש בין רמה ובין תולעה כי רמה הוא שם כלל לתולעי' קטני' הגדלים בבשר ובמכה ולא יתרבו ולא ישכבו ובלשון אשכנז מילבן ותולעה הוא שם כלל לגדולים ולקטנים ·

רמה

רמה בים פרש ורוכבו · ורומה קשת · נושקי רומי קשת · רמת לחי · ענין ההשלכה ידוע · והשם מזה היו כקשת רמיה · ורבי יונה פירש מזה ומלאתי הגאיות רמותך · כלומר אשר יפלו החללים ממחנך · וענין אחר בן איש רמה את רעהו · למה רמיתני · המה רמוני · ואם לרמותני לצרי · בפתח מקום צרי · והשם ממנו תדברו רמיה · בפלס בצרה · והתאר לשון רמיה · בפלס עניה סופרת · שבית בת ציון · ומא השם החזיקו בתרמית · ותרמית לבם · ומא בתרמה לאמר · ואאל פירשו שם מקים לפי שלא נמצא משקלו בתוספת התיו · ומא מאזני מרמה · ומרמות יהגו · ויתכן להיות מזה הענין כקשת רמיה · כלומר יורה ברמיה עד שלא יגיש אדם בו · וכן בתשר מלשש עושה רמיה ·

אל"ה · תמהתי למה לא הביא כאן רמת לחי שהתרגום ונקלך ורמא יתכן לומ' כי שם רפיים שם על הוא לא על הקשת:

רמח

ויקח רמח בידו · מרקו הרמחים ·

כמו מן בקר נקרים · או הוא כמו תם חרצותיהם רמחיהם וקשתותיהם ובמקצת ספרים מדוקים רמחיהם בקמץ הריש על העיקר במשקל חרשיהם ומועדיהם וכן כתב רבי יונה ענינו ידוע ·

רמך

בני הרמכים · כתב אאול בני הסוסיות ובלשון ערבי קורין לסוסית רמכה ופירוש אחשתרנים גדול בתרין מינין מסוס ומחמור כי אחש גדול בלשון פרס ואולי הוו פרדים גדולים בני הסוסיות ·

רמן

רמון גם תמר ותפוח · מן הרמונים ומן התאנים · מקסם רמוני · היור כינור המדבר או האור היוצא מיחס הקסם אל הרמון ולזה הפירוש יהיה מקסים משקל אחר בא התמורה במשקל הסמוך והוא בשקל גביר · ויתכן עוד ורמוני חסר כמו הרבים ורבים כמוהו כאשר כתבנו בחלק הדקדוק מזה הספר · פעמון זהב ורמון · עגול וחלול ועשוי כמין רמון ·

רמס

ירמוס את כל חוצותיך · תרמוס פפיר ותנין · וירמס לארץ חיי · ורמם חצרי · ורמסי בחמר · והשם והיה למרמס · קמץ כמשפט · ובסמוך בפתח מרמס רגליכם תרעינה · ובא בפתח שלא בסמיכות לשומו מרמס · וכבר כתבנו הרומסים לו בחלק הדקדוק · והנפעל ברגלים תרמסנה · ענין הדריכה בחוזקה והשחתה · והנכתב בשין ענינו קרוב לזה ככל אשר תרמש האדמה · בו תרמש כל חיתו יער · תבנית כל רומש באדמה · וכל נפש החיה הרומשת במים · הרומשת על הארץ · כל רמש אשר הוא חי · בשש נקודות · ענין הריבה והילוך ·

רנן

והרן לשון אלם · ירנו יושבי סלע · ירון ושמח בשורק בפלס ישור צהרים · רני ושמחי · הרא כל הצום וירנו · קומי רני בלילה · חכמות בחוץ תרנה · ברן יחד כוכבי בקר · מקור או שם והמקובץ ממנו רני פלט · פירוש רננות של הצלה · ופירוש ברן יחד כוכבי בקר כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל כוכבי בקר הם השבעה משרתים ויקראו גם כן כוכבי אור · ובני אלהים הם המזלות העליונות והנועתם היא רנתם ותרועתם · והשם עוד פצחי רנה · ויעבר הרנה במחנה · המשורים באניות רנתם · הקשיבה רנתי · והשם השלם באו לפניו ברננה · ואל תבא רננה בו · כי רננת רשעים מקרוב · והתפעל כגבור מתרונן מיין · והפעל הכבד הרנינו לאלהים עוזנו · פירוש אמרו רנה · הרנינו גוים עמו · פירוש אתם הגוים שהם עמו הרנינו כי דם עבדיו יקום · ואשר הוא יוצא לשנים ולב אלמנה ארנין · מוצאי בקר וערב תרנין · על דרך ברן יחד כוכבי בקר · ויש מפרשים הרנינו הכריזו כמו חכמות בחוץ תרנה · רני בלילה ויעבר הרנה · שהטעם הכרוז ופירשו כבל מקום שיהיו עם יי הכריזו עליהם כי דם עבדיו יקום · וכבד אחר ובאו ורננו במרום ציון · רננו ירננו · אף גילת ורנן · ושלא נזכר פעלו ממנו ובכרמים לא ירונן · ענינם ענין הצעקה בבת יש מהם לשירה ולשמחה ויש מהם להכרזה ויש לתפלה ויש לבכי ואנקה כמו ומשורים באניות רנתם · כל אחד ממנו לפי מקומו · ופירוש כגבור מתרונן מיין · כאדם שנרדם מרוב היין ששתה ועתה הוא מקיץ משנתו וצועק ומתרונן ואם כגבור כי לא תחסר הגבורה ממנו כי אם בעבור היין כך הקב"ה היה דומה לישן או לנרדם מהיין בהיות רומא בגלות ישראל

ישר ובהוסאתם והיה בישן תרדם מחריש להם ותשגברו
עליהם סעותם והכעיסוהו במעשיהם תרפים התנקבם
בהם והיה בגבור מריתרונן מיין ויק צריו אחור ויסאס
באהל יוסף ואמר זה על חרבן משכן שילה · כנף
רננים · שם עוף נקרא כן אולי הוא מרנן ויפה קול או
מרנן ומתעלס בכנפיו שהם יפות כמו הטווס ואולי הוא
הוא ·

רנב בתב רבי יונה בזה השרש ואת הארנבת ·
ר"ל שהאלף נוספת ואין לו ראיה בזה ויתכן
שהאלף שרשית והארנבת היא חיה ידועה נקרא בלשון
נקבה כי אומרים כי הזכר שבהם לא יראה וכולם וחוזרים
בנקבות · ויש אומרים כי ארנבת לשון זכר הוא ועל הזכר
יזכר והנקבה בכלל כמו גמל ושפן וחזיר ולא יתכן
שהרי זכרם בלשון נקבה כי מעלת גרה היא ופרסה לא
הפריסה ויתכן כי זכר ונקבה הוא הדין לזכר וכבר בארנו
ענין זה בחלק הדקדוק בשער השמות ·

רנה עליו תרנה אשפה · ענין רנה ורנן והנה
ענין אחד הם ·

רסס לרס את הסלת · רסיסי לילה · ענינו
הזילוף ותרגו' וכרביבים עלי עשב וכרסיסים
מלקושא · והכה הבית הגדול רסיסים · ענין שבירה
ורציצה ובסמך כמו בצדי וכן במשנה קנה בדי לעשורת
בו קלמוס · ואם היה עבה או מרוסס כדי לבשל ביצה
קלה שבביצים ·

רסן ורסן מתעה · ורסן מפני שלחו · בשש נקודות
ופירוש הפסוק כלומר שלא יראו ולא בושו
מפני ובאלו טרם זה היה חוסם פיהם כרסן כמו שעושים
לבהמות כמו שאומר בפסוק במתג ורסן עדיו לבלום ·
שמשימין אותו בפי הבהמות להנהיגם כרצון הרוכב ·
ואומר כי עתה שלחו הרסן מפניו כלום שלא יראו אותו ·
ועל דרך הדמיון בכפל רסנו מי יבא ·

רעב רשו ורעבו · לא ירעבו ולא יצמאו · והשם
ויהי רעב בארץ · התבא לך שבע שנים רעב
בארצך · ומא ובימי רעבון ישבעו · ובסמוך ואת
רעבון בתיכם · והוא חסר ופי' ואת שבר רעבון בתיכם
או פי' כמשמעו מה שהוא רעבון בתיכם קחו ולכו והוא
הלחם שהם רעבים אליו אם כן הוא רעבונם · והכבד
לא ירעיב יי נפש צדיק · ויענך וירעיבך ·

רעד המביט לארץ ותרעד · והשם יאחזמו רעד ·
ובהא הנקבה רעדה אחזתם שם · והכבד והוא
פעל עומר שמתי מרעיד · מרעידים על הדבר · ידוע ·

רעה ורעה הכרמל · והם' כיונתי כשרש רוע כי ורעה
ורעו שן · ורעו · הם' ו' כשין והם משרש רוע וג'
כבשים · אפרים רעה · טכן והם מוס משרש עסם
רוח · כל רועיך תרעה · לשון מרעה כיוו ורעה הסרמל
רוח · רועה אפר · יחדו · והכמון ורעה לאחן · ושמק
רועים במדבר · לרעות · ורעה כעות ס'
בגנים · והיוצא לשנים פעלים והאלהים הרועה אתי ·
יי רועי · אני ארעה צאני · כל רועיך תרעה רוח ·
ר"ל רועיך שהוא יוצא לשנים פעלים ותרעה רוח
שהרוח תרעם ותאכלם · לרעות את צאן אביהם
בשכם · הרעם ותם לבבו · רעה את צאן התרנה ·
באהל רעי · כמו רועה הוי"ו תמורת הא למד הפעל ·
וכן הוה רועי האליל · ורעו אתכם דעה והשכל ·
והקימותי עליהם רועים ורעום · והשם במרעיתם

וישבעו · וזה השם הוא שם לצאן עצמם · וכל
מרעיתם נפוצה · וכן כי שודד יי את מרעיתם · או
יהיה על מקום המרעה כמו שאמר אחריו ונדמו נאות
השלום · ויש כפרשים מזה ורעות רוח · ורעיון רוח ·
על דרך אפרים רועה רוח · כלומר שלא יועיל ולא
ישביע · והשם למקום המרעה מרעה שמן וטוב ·
ומשקל אחר ועשרים בקר רעי · רוצה לומר מפוטמים ·
וענין שני ורועה כסילים · ורועה זוללים יכלים אביו ·
ורועה זונות · והכבד אשר רעה לו · וחשב ותהי אחת
שכשן למרעהו · ואחות מרעהו · שלשים מרעים ·
הכם בצרי · אף כי מרעהו רחקו ממנו · חכם בשוא ·
ומשקל אחר רעה דוד · רעה המלך · יאכר ממנו
לנקבת רעה ולרבות רעות · רעותיה מבאות לך ·
ומא לנקבה רעיה · רעיתי יפתי · ומא ואשה רעותה ·
והתפעל אל תתרע את בעל אף · וים מזה הענין
ורעות רוח · ורעיון רוח · ואפשר להיות מזה השרש
רעך ורע אביך · כנפול למד הפעל ויהיה רע בשקל
בן ששרשו בנה · וכן שמענו גאון מואב גא מאד ·
ששרשו גאה ואלף שבא בחבור הקבוץ רעים רבים ·
רעי איוב · כדרך נחי העי"ן כי בדרך נחי הלמ"ד היה לו
לומר רעי בשקל בני פני אולי בא כן מפני העין שהיא
גרונית שלא לחטוף עליה ולומר רעי והראיה כי הם
מזה השרש היוד הכתובה במלרע ורחב רעיך · וכן
ונתתי לרעיך · כתוב ביוד והם שניהם ענין יחיד אם כן
היוד למד הפעל · והא וברעיון לבו · ומא ורעות רוח ·
ובחסרון למד הפעל בנת לרעי · ולי מה יקרו רעיך
אל · ענין כולם הרצון והמחשבה מתרגום רצון ופירוש
ולי מה יקרו רעיך אל לפי שאמר בנבואת לרעי מרחוק
אמר כי אתה תבין רצוני ומחשבתי מרחוק קודם
שאחשוב ויהיה לי רצון אבל רצונך ומחשבותיך הם
יקרים לי כי לא אוכל לדעתם · ויש מפרשים מזה כי
אינם יודעים לעשות רע · כלומר רצון הבורא · והא
רועה עקרה לא תלד · ירעוך קדקד · וירעו דליותיו ·
ורעו את ארץ אשור בחרב · ויתכן להיות מן הענין הזה
כל רועיך תרעה רוח · כלומר שהרוח שהם רודפים
תשבר אותם ענינם ענין שבר · ואפשר שיהיה ורעו
דליותיו · פעל עומד רוצה לומר תשברו · ואפשר שיהיה
נפעל מן השרש הזה ירע שריד באהלו · ואף על פי
שהוא פתח והיה משפטו קמץ ובא פתח לפי שהוא
מלעיל וכבר כתבנוהו בשרש ירע וכן מפרשים מזה
הענין ורעות רוח ·

רעל סף רעל · השקיתנו יין תרעלה · כוס התרעלה ·
ובנין הפעל ממנו · והברושים הרעלו · כתב
רבי יונה ענין הכל מבוכה ומהומה וכן כתב אותי אבי ז"ל
ענין תרעלה והרעלו לשון רעדה ואנו רגילים לפרש
סם המות · ות' ורבני משריתהון מסרבלין בצבעתין ·
וענין אחר והשרות והרעלות · יש טנבורש בלעז ויש
מפרשים מן המשנה ערביות רעולות · ופירשו הגאונים ז"ל
נשים ערביות יוצאות רעולות כדכתיב והשרות והרעלות
ושמו בלשון ערבי גר"ץ ופירשו שמשימות צעיף על
ראשן ומכסות כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים
וקשורות למטה ות' הניססיא כמו שתרגם חמנים ·

רעם ורעמו פנים · והכבד בעבור הרעימה · הרגש
הוי"ש ברגש מפרש הי' · ענין זעם פנים · ומא
ירעם הים ומלואו · והכבד אל הכבוד הרעים · ירעם
מן

מן שמים · ובקול כמוהו תרעם · והשם ורעם גבורותיו
מי יתבונן · רעם שרים ותרועה · התלביש צוארו רעמה ·
ענינם כענין הרעשה ·

רען הפעל הזה נמצא כפול הלמד ובפתו לא
רעננה · פעל חולף כי הוא מלעיל ·
אף ערשנו רעננה · תאר כי הוא מלרע · בזית רענן ·
והיה עלהו רענן · בשמן רענן · והקבוץ יתנו דשנים
ורעננים יהיו · ענינם ענין לחות ואמרו בשכן רענן
כלומר חדש ·

רעף ירעפו עלי אדם רב · ירעפון דשן ·
ירעפו נאות מדבר · ושחקים ירעפו טל ·
והכבד הרעיפו שמים ממעל · ענין הזלה ·

רעץ תרעץ אויב · וירעצו וירוצצו · ענין שבירה ·

רעש ורעשו מפני דגי הים · ארץ רעשה · ירעשו
האיים · תרעשנה חומותיך · התרעש הארץ ·
והנפעל נרעשה הארץ · והכבד הרעשתי גוים ·
הרעשתה ארץ פצמתה · התרעשו בארבה · מרעיש
ממלכות · והשם רעש גדול · לחמך ברעש תאכל ·
ענינם התנועה והרעדה שהכל בלעז · אבל ירעש
כלבנון פריו אמרו שהוא כמו הפוך יעשר · ורבי יונה
פירשו יפרח וירבה ודמהו ללשון הערב האומר לברכה
הפריח ר"ש וענין פריו בניו כלומר שירבו בניו כרבות
עצי הלבנון · ורבי אברהם אבן עזרא ז"ל פירשו כפשוטו
ירעש זה הפרי שהוא חבר והטעם שיהיה גדול שירעש
כעצי הלבנון ·

רפא ושב ורפא לו · רפאני יי וארפא · וירפא
אלהים · ויחנטו הרופאים · רופאי אליל ·
דרכיו ראיתי וארפאהו · והשם רפואה רפאות תעלה
אין לך · ומא רפאות תהי לשרך · ומא הנגי מעלה לה
ארכה ומרפא · לאין מרפא · והנפעל נרפא הנתק
טהור הוא · ונרפאו המים · נחת האלף · רפאני יי
וארפא · אז תרפאו · והתפעל להתרפא ביזרעאל ·
והכבד ואת החולה לא רפאתם · וירפאו את שבר בת
עמי · ורפא ירפא · והוא יוצא לשלישי · ר"ל שישכור
לו הרופא · וכן אמר התרגום ואגר אסיא ישלם · וכן
אמרו רז"ל שאם הוא רופא ורוצה לרפאתו אין שומעין
לו דאמר ליה דמית עלי כאריא ארבא · ואשר בא
ממנו כדרך בעלי ההא שובו בנים שובבים ארפה
משובותיכם · רפה שבריה כי מטה · נכתבו בהא ונקראו
כבעלי האלף · ימחץ וידיו תרפינה · והכבד וירפו את
שבר בת עמי · רפאנו את בבל · נכתב כבעלי האלף
ונקרא כבעלי ההא · והנפעל ולא נרפתה · אשר לא
יוכל להרפה עוד · ונרפו המים · והשם לשת מרפה והנה
בעתה · וכדרך השאלה וירפא את מזבח יי ההרוס וכן
כדרך השאלה כאשר ישבר את כלי היוצר אשר לא
יוכל להרפא עוד · וכן כדרך השאלה בענין הסליחה
רפאה נפשי כי חטאתי לך · וישמע יי אל יחזקיהו וירפא
את העם · ושב ורפא לו · והרומים לחם · ומהשרש
הזה בענין אחר רפאים יחשבו אף הם · נשאר מיתר
הרפאים · ענינם גבורי הענקים · והיחיד מהם נולד
להרפא · אל נולדו להרפא
והוא הא הידיעה ונכתבו
עם למד השימוש כמו
להעם הזה · לתגדוד
אשר בא אליו · והרומים

א"ה כי זה לא יתכן כי אין הא
ידיעה נופל על שם העצם
אלא כן היה שמו הרפה וא"ל
הרפה הוא שם תאר ולמי שהיה
אשה בוקה קורא אותה כשם
לבעלו ·

להם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק אלה הנשכם
אשר בדברי הימים נכתבו באלף ובספר שמואל נכתבו
הרפה להרפה בהא והיא במקום אלף רפא רפאים ·
הם אם רפאים יקומו · בקהל רפאים ינוח · כי רפאים
שם · הרפאים יחוללו · ענינם המתים · ו"ם הרפאי יחוללו
רמז לגרגרי הזרע שהם מתחת הארץ כמתים ויחיו אחרי
כן ויחוללו ואמר מתחת מים כמו מתחת הארץ והם
סבה ללחות הארץ אשר מבאה יצמחו הזרעים ·

רפד ירפד חרוץ עלי טיט · והשם רפידתו זהב ·
והכבד רפדתי יצועי · ענין הצעה · רפדוני
בתפוחים · פירוש סמכוני
א"ה יש לפרש שכל זה
כפרש הפלא כמקום כלת מן
אז חזקוני בתפוחים
שמנהגים לבלתי עלפו ·
שתציעו לפני ·

רפה הנה נא רפה היום לערוב · אז רפתה רוחם ·
והשש לחבה ירפה · ופירשו והשש בלהבה
ירפה או הוא יוצא ופירושו ולשון להבה ירפה ההשש ·
והתאר החזק הוא הרפה · והוא יגע ורפה ידים · ידים
רפות תחזק · והשם מרפיון ידים · והנפעל נרפים אתם ·
והתפעל התרפית ביום צרה · גם מתרפה במלאכתו ·
והכבד ומזיח אפיקים רפה · תרפיצה במימן · כי על כן
הוא מרפא את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר ·
כתוב באלף · וכן בא השם באלף כי מרפא יניח חטאים
גדולים · חיי בשרים לב מרפא · כלומר מי שיש לו לב
רפה הוא חיי בשרים ענין הרפיון ידוע · וענין קרוב לזה
הרף ממנו · והכבד הרף ממני ואשמידם · הרף מאף
לא ארפך · לא תרפני עד בלעי רקי ·

רפס ותרפס נהרותם · ברגליכם תרפסון · כתוב
בשין · והתפעל מתרפס ברצי כסף · לך
התרפס ורהב רעיך · והשם ומרפש רגליכם תשתינה ·
כתוב בשין · והנפעל מעין נרפש · כתוב בשין והמסורת
ג' כתיבין שין בלישניהון · ובארמית דומה לזה הלשון
ושארא ברגליה רפסת · ענינם כענין הדריכה והרמיסה
פרים שמינט בלעז ·
ופירוש לך התרפס ורהב
רעיך · שים עצמך כקרקע
לפניו כלומר שתכנע לפניו

א"ה לפי זה אין הפרש בין
רפיסה ורמיסה כי הפלא והמם
מתחלפין כמו פלט ומלט ·

ותחזק רעך בגבריך הרכים ·

רפק מתרפקת על דודה · ענינו לפי מקומו
מתענגת · ואולי פירושו מתחברת מלשון
הערב שקורין לחבר רפיק ולחבורה רפאקה ·

רפש רפש וטיט · ידוע בשש נקודות ·

רפת ואין בקר ברפתים · ידוע בדברי רז"ל רפת
של בקר והוא בית הבקר ·

רצץ את מי עשקתי את מי רצותי · לא עשקתנו
ולא רצותנו · הרוצצות אביונים · עשוק
ורצוץ · רצוץ משפט · קנה רצוץ · ושלח רצוצים
חפשים · והפעל הכבד כי רצץ עזב דלים · ענינם
ענין שבירה · אבל יקרא רצוץ מי שאינו שבור מכל
וכל כמו שאמר קנה רצוץ לא ישבור ופשתה כהה לא
יכבנה · ואפשר להיות מן השרש הזה לא יכהה ולא ירוץ ·
ותרוץ גלת הזהב · תרוץ הגלגל · בתפשם בך בכף
תרוץ · ויתרצצו הבנים · וירעצו וירוצצו · וכבר זכרנום בשרש רוץ ·
והשם מתרפס ברצי כסף · פי' החתיכות בכסף ·

רצד למה תרצדון הרים גבנונים · ומבכמו תרקדון
או ענינו לפי מקומו תשפילו עצמכם · ובאות

הולת לרבינו האיי ז"ל מפרש לשון עין ותוחלת כאילו אמר מה אתם מעיינים ומיחלים לכך והוא קרוב ללשון הערב שקוראים לעין הדבר אלרצד ·

רצה כי רצו עבדיך את אבניה · והרצה בו ואבכרה · רוצה יי את יראיו · ואור פניך כי רציתם · רצה יי להצילני · ולא יוסיף לרצות עוד · וכי ישלו עולה ומנחה אינני רוצם · יהי רצוי אחיו · אם תהיה לטוב להם תחת ורציתם · פי' שיהיו רצויים · ורבי יונה פירשו יוצא כלום שתרצה אותם בירכיך הטובים · ותחתי למס לא ספ"א ונראה שהם מה"א מקום · אל וכמוהו רבים · ואחריהם בפיהם ירצו סלה · פירוש אחריהם בניהם רוצה לומר כי בני הרשעים ירצו במה שיצום אביהם על העושק ועל המרמה והוא בפיהם במה שיאמרו להם ירצום · והנפעל ונרצה לו · פירשו רז"ל על מה הוא מרצה לו אם על כריתות ומיתות בית דין ומיתה בידי שמים ומלקות הרי ענשן אמור הא אינו מרצה אלא על עשה ולא תעשה דנתק לעשה שאין מפורש ענשן וכשמביא עולת נדבה אף שאינו מצווה בזה נרצה לו לכפר עליו על מה שחטא בעשה ולא תעשה הניתק לעשה · פגול הוא לא ירצה · והתהפעל ובמה יתרצה זה אל אדניו · והכבד בניו ירצו דלים · והשם ויפק רצון מיי · וברצונם עקרו שור · והוא עד רצתה הארץ את שבתותיה · אז תרצה הארץ · והם ירצו את עונם · עד ירצה כשכיר יומו · והנפעל כי נרצה עונה · והכבד והרצת את שבתותיה · משפטו והרצתה ועניינם ענין השלמה והוא קרוב לענין הראשון · והוא אם ראית גנב ותרץ עמו · משפטו ותרצה · והחיות רצוא ושוב · האלף תמורת ההא ועניינם ענין הליכה · אל ונתן עמו יסיף בלשון רינה שני שרשים רון ורנה · ומן סיגנוס ורסיעת עניים אכל ר"ל ורבי אבכרה קין עולה פרשוה לשון כנון והוא מעקרי ·

ורבי יונה ז"ל פירש מענין זה ברצותו עם אלהים · כלומר בהתהלכו עם אלהים ואין צורך להוציאו ממשמעו · ויש לפרש והרץ עמו גם כן מענין רצון כלומר רצית להיות עמו ועוד פירשו מזה לשוב לחמם והודה ורציתם · כלומר שתלך עמם על דעתם ורצונם · ועוד פירשו מזה ואחריהם בפיהם ירצו סלה · כלומר שהם הולכים אחריהם אל המות בהליכתם ופי' בפיהם כמו בפיהם כמו איש כפי עבודתו · לפי אכלו · שעניינם כמו ·

רצח ורצח גואל הדם את הרוצח · ורצחו נפש · הרצחת וגם ירשת · לא תרצח · והגונב רצוחה · נהשם לפתח פה ברצח · ברצח בעצמותי · בסגול · והנפעל האשה הנרצחה · בתוך רחובות ארצה · והכבד דרך ירצחו שכמה · בן המרצח הזה · והיתה מרצחים · תרצחו כלכם · נחלקו במלה הזאת בן אשר ובן נפתלי כי בן נפתלי קורא אותה בפתחות הרי"ש ופירוש הפסוק עד אנה תהותתו על איש כלומר שתחשבו הוות על בני איש תרצחו כלכם כלומר שכולכם מרצחים · ובן אשר קורא המלה בקמצות הרי"ש תרצחו ותהיה המלה מבנין שלא נזכר פעלו מהדגוש ויהיה פירושו על דרך תפלה כלומר עד אנה תהותתו על איש יהי רצון שתרצחו כולכם ותהיו כקיר נטוי גדר הדחויה שהם קרובים לנפול כן תהיו תמיד במהרה ·

רצע ורצע אדניו את אזנו במרצע · ענינו נקוב ושם הכלי שנוקבין בו מרצע אלשפא בלשון ·

רצף עגת רצפים · ובידו רצפה · גחלים ונחלות · ורצפה עשוי לחצר סביב · רצפת בהט ושש · והוא מרצפת אבנים · עניינם ענין הטעת אבנים בקרקע · והפעל ממנו תוכו רצוף אהבה · ויש לפרשו מהענין הראשון · ו"ת העונת רצפים והוראה מספתא ·

רק כי רק עוג מלך הבשן · רק אם שמוע תשמע · רק יהיה יי אלהיך עמך · רק את דמו לא תאכל · רק לאנשים האל · ענין כולם ליחד הדבר וידוע הוא ·

רקק הרקות והרעות · ורקות בשר · ורקיקי מצות · ענין הדלות והרקות · וכבר זכרתי בשרש חצות אריקם בשרש ריק והכשרתי בו להיות משרש רקק · ומענין הזה ותתמע היתר ברקתו · כפלח הרמון רקתך הרקה נקראת שנפלא בלעו · ונקראת רקה למיעוט הבשר בה כמו רקות בשר · והוא וכי ירוק הזב · והשם ומפני לא חשכו רוק · עד בלעי רקי · ידוע · אא"ל ואין לתמוה למה לא קרא וירקם בנכיו כי שרשו ירק עיין בשרשו ·

רקב עץ לא ירקב יבחר · ושם רשעים ירקב · והשם יבא רקב בעצמי · והוא כרקב יבלה · פירוש כעץ שבא בו רקב יבלה · או יהיה כרקב שם תאר לעץ · והשם במשקל אחר לעץ רקבון נחושה · ידוע ·

רקד ההרים רקדו כאילים · ההרים תרקדו כאילים · עת ספוד ועת רקוד · והכבד ושעירים ירקדו שם · על ראשי ההרים ירקדון · ומרכבה מרקדה · והכבד אחר והוא פעל יוצא וירקידם כמו עגל ·

רקח איש אשר ירקח כמהו · ומן בני הרקחים · רקחי המרקחת לבשמים · והפעל הכבד מרקחים במרקחת · והתאר לרקחות ולטבחות · והכבד אחר והרקח המרקחה · והוא מקור או צווי מן הפעיל · ורבי יונה כתב כי מצאו בספר ירושלמי בקמץ ההא ואם יהיה מקור מבנין שלא נזכר פעלו וכתב כי בספר בבלי מצאו פתח · וכן מצאנוהו אנחנו בספרים מדוייקים והמסורת עליו לית ופתח · והשם רקח מעשה רוקח · ומשקל אחר ים ישים במרקחה · והרקת המרקחה · מגדלות מרקחים · בסגול המם · רקח מרקחת · רקחי המרקחת · במרקחת מעשה · בחרק המם · ומשקל אחר מיין הרקח · בסגול והוא תאר ליין רוצה לומר מיין הרקוח · ומשקל אחר והרבי ירקחיה · ענין הכל מעשה הבשמים כמו שעושים הרופאים המרקחות ממיני הבשמים מעורבים זה בזה ויש מהם על ידי בישול לפיכך אמר ים ישים במרקחה · ופירוש מגדלות מרקחים · בשמים שעושים מהם מרקחים ·

רקם מעשה רוקם · והשם שלל צבעים רקמה · והקבוץ לרקמות תובל · וקבוץ השנים צבע רקמתים · מעשה הבגדים שעשו מצבעים רבים בארגה או במחט יקרא רקמה ומה שאמר צבע רקמתים בלשון שנים רוצה לומר כי רקום בשני פנים מזה ומזה או בשני ענינים כמו שפירשו רז"ל הרקמה · וכן אמר בנוני הנוצה אשר לו הרקמה · ושלא נזכר פעלו מהדגוש רקמתי בתחתיות ארץ · דמה מעשה היצירה בגידים ובעצמות ובבשר ובעור למעשה הרקמה ומה שאמר בתחתיות ארץ דמה רחם אמו לתחתיות ארץ שהוא מקום נסתר ואפל ·

רקע רוקע הארץ · פירוש פורשה כלומר שתקן שטוחה לחיות הנמצאים עליה · לרוקע הארץ על

על הפנים · אדיקם ארקקם · והשם ויעש אלהים את הרקיע · ובן בענין זה ורקע ברגלך · ורקעך ברגל · כי מכת הרגל בארץ כאילו הוא רוקע מה שתחתיו ·

לא' ולפרסם בן עורא פירש רקיע הוא הפויר ובן תרגום ירושלמי רקיע השמים אוירא דשמיא ·

ושוטח · והכבד והצורף בזהב ירקענו · וירקענו את פחי הזהב · וירקעום צפוי למזבח · כסף מרקע · והשם רקעי פחים · ובבר אחר תרקיע עמו לשחקים · פירוש התרקעת עמו השחקים והלמד בלשחקים כלמד הרגו לאבנר · והשלישי לאבשלום · ובבר ביארנו זה הענין בחלק הדקדוק בשער הפעלים ובשער השמות ·

רשש
כי תאמר אדום רששנו · ואפשר שיהיה מעקר זה ירושש ערי מבצריך · מתרושש והון רב · ענין הרשות ידוע · ממלאים בתרשיש · תרשיש ושהם וישפה · אבן יקרה ועינה נוטה לעין התכלת · וגויתו כתרשיש · פירוש בעין תרשיש · וימצא אניה באת תרשיש · לכרוח תרשישה · כסף מרקע מתרשיש יובא · שם מקום · אלישה ותרשיש שם אומה ואפשר שנקרא שם המקום הזה על שמה ·

רשה
כרשיון כורש מלך פרס עליהם · כמצותו וכרשותו · ורז"ל הרגילו הרבה בזה הלשון באמרם אלמלא נתנה רשות לעין לראות צריך ליטול רשות · והלתם הרבה · וכת' ר' יונה כי מזה קראו המלכות רשות באמרם הוו זהירין ברשות · והנכון שהוא מלשון ראש כי המלך נקרא ראש כמו שאמר נתנה ראש והלתו וכן הוא נקרא בקמץ רשות · אבל הוא חסר אלף ·

רשם
את הרשום בכתב אמת · מלשון ארמית כתבא די רשים · והלשון מענין רושם שהוא בענין אות וסימן ·

רשע
אם רשעתי אללי לי · ולא רשעתי מאלהי · ופם מאלהי רוצה לומר שלא יצאתי מדרכי אלהי לדרכי רשע רוצה לומר שלא עברתי על מצותיו לא תעשה כי שמרתי דרכי יי שהחקים רוצה לומר שהם מצות עשה · אל תרשע הרבה · והשם מקום המשפט שמה הרשע · בפעל · ואל רשעו ואל חטאתו · ובהנקבה ואת הרשעה · ותמר את משפטי לרשעה · כי בערה כאש רשעה · וברשעת הגוים האלה · והתאר הוא רשע בעונו ימות · להזהיר רשע מדרכו הרשעה · אוי לרשע רע · כמו שתאר הצדיק בטוב תאר גם כן הרשע ברע · והכבד הוא הרשיע לעשות · והרשענו ומרדנו · כלומר הרשענו מעשינו והפעל יוצא לאחר כלומר הנותן הרשע באחר · ואם צדיק בכיר תרשיע · ירשיעך פיך ולא אני · מי הוא ירשיעני · והרשיעו את הרשע · וכתב רבי יונה ובכל אשר יפנה ירשיע · והוא ישקיט ומי ירשיע · יהריד ויבלבל · כי עתליהו המרשעת · הכם בהדרך והוא תאר כמו הערים המבצרות · המכשלים לבית אביהם · ואלה שמותם הקרוב הוא וזה לא יעלנו מן הענין הראשון אבל הם

לא' וכן ראוי לותר הברכת על הכסים לסכוכה מלכות יון הרשעה פליש ··· וקטן בקיון ורבים עוטים ואוכסים הרשעה פלים ··· והקטן ··· ולא יתכן כי ··· כמיק ··· יתכר בלשון ··· וכו'

בכללו לפי שענין הרשע המלחמה והחרדה · וכן ולא ימלט רשע את בעליו · וכן ענין אל תרשע הרבה · כלומר אל תחרד הרבה לעסקי העולם וגם אל תהי סכל שלא תתן דעת לעניני העולם ולצרכי מחייתך או אז היה מתעסק בדרך האמצעי ולמה תמות בלא עתך הוא שפט לשניהם כי אם יחרד הרבה ישים עצמו בסכנה כדי לאסוף ממון וימות בלא עת · וכן אם יהיה בטל ולא יתעסק ימות ברעב ופי' בלא עתך עת הקצוב לאדם לימי חייו ברוב והם שבעים או שמונים שנה · וכן מדור באהלי רשע · עסק העולם וחרדתו ·

רשף
ויצא רשף לרגליו · בשש נקודות · רשפיה רשפי אש · הפא הגושת · ובני רשף יגביהו עוף · ענין הכל גחלים ופי' ובני רשף הם הניצוצות · ולחמי רשף · פי' אבולי חולי החמימות שהוא ברשף · שמה שבר רשפי קשת · הפא רפא הם ברזלי החצי ודמה אותם לרשף כפני שהם מתלהטי' כמו שרמה אותם במקומות אחרים ללהב ולברק ולהב חרב וברק חנית · להבת חניתו ·

לא' יפה פירש רש"י ז"ל כאמרו שכל דבר השורף והעוקף הן טביפין הן מינים הן ששות מפל עליו לשון רשף ·

רשת
רשת הכינו לפעמי · בשש נקודות · ופרשתי עליך את רשתי · במכמרו ברשתו · ויהיה מעשה רשת נחשת · עשוי כמעשה רשת נקוב ·

רתת
כדבר אפרים רתת · תרגום יאחזמו רעד אחדתנון רתיתא · ופירושו כדבר ירבעם שהוא מאפרים דבר הענלים רעד גדול נשא בישראל ·

רתח
רתח רתחיה · ושלא נזכר פעלו ממנו מעי רתחו ולא דמו · ובבר אחר ירתיח במיר מצולה · ענין הרתיחה ידוע ·

רתם
תחת רתם · גחלי רתמים · ושרש רתמים לחמם · כמו מן בקר נקרים ויבשתא בלעז נחלתו חמת מאד · רתם המרכבה לרכש · כמו אסור כענין ויאסר את בכבו ·

רתק
ורתקות כסף צורף · ומשקל אחר עשה רתוק · בחלם · וקבוצו בשורק והתפרה ברתוקות זהב · פירוש שרשרות · ושלא נזכר פעלו ממנו מהחגים רתקו בזקים · כלומר איסרו כשלשלאות של ברזל · ובנין נפעל מות כותף כי הוא התרת הרבה ובריתתו כמו שאמר עד אשר לא ירחק חבל הכסף · ודמהו בו לחוט השדרה שהוא לבן ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

רטפש
רטפש בשרו מנוער · ענינו לפי מקומו נתרכך · וא"א שהיא מלה מורכבת משתי מלות רטוב ופש כלומר רטוב ופרח ורבה מן פרו ורבו פושו ופירשו עוד כמלה והאת רטפש הוא רטוב בארמית בשהוא וו והשין בית ותרגומו אתקליש בשריה ·

רענן
זכרנוהו בשרש רען בפעל חלמד ·

רפסד
רפסודות על ים יפו · הם הדוברות שזכר בספר מלכים והם הקורות שקושרין אותן ביחד ומוליכין אותן בנהרות ובימים שקורין להם רוגט בלעז · ובמשנה היה יושב בספינה או באסדא ובתלמוד ירושלמי היא אסדא היא אבסדיא היא רפסודות ·

נשלמה אות הריש

אות השין

שש שֵׁשׁ מִשְׁזָר · וַיַּלְבֵּשׁ אֹתוֹ בִּגְדֵי שֵׁשׁ · פשתן · עמודי שש שרשו שיש ·

ששה וְשִׁשֵּׁיתָם הָאֵיפָה · נגזרת המלה הזאת מן וְשִׁשָּׁה קָנִים · שֵׁשֶׁת יָמִים · שֵׁשׁ הֵנָּה · וכחשבון הגדול שִׁשִּׁים הֵמָּה מְלָכוֹת · וע״א וְשׁוֹבַבְתִּיךָ וְשִׁשֵּׁאתִיךָ · פירושו לפי מקומו אחריבך · ר״ת ואשדלינך ואסטינך כלומר אפתך והוא שאמר והביאותים אל הרי ישראל · וי״מ אותו מענין ששה כלומר שלא ישאר בהם כי אם חששית · וא״א ז״ל פירש שישפטנו בששה שפטים כמו שאמר בפסוק ונשפטתי אתו בדבר ובדם תשכם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו ·

ששן שׁוֹשַׁנַּת הָעֲמָקִים · י״א שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב ויאולי בלעז והוא לעולם ששה עלים והמלה נגזרת מן שש ואם כן יהיה פי׳ שפתותיו שׁוֹשַׁנִּים בריח לא בעין · פֶּרַח שׁוֹשָׁן · וְעַל רֹאשׁ הָעַמּוּדִים מַעֲשֵׂה שׁוֹשָׁן · שניהם קמצין ובחלם · ובא בפתח ובשורק מַעֲשֵׂה שׁוּשַׁן בָּאוּלָם · וכן עַל שׁוּשַׁן עֵדוּת · והמסורת ב׳ פתחין וכל שושן הבירה בותית · ופירוש פרח שושן עשוי כדמות שושן ·

ששר חֲקֻקִים בַּשָּׁשַׁר · וּמָשׁוֹחַ בַּשָּׁשַׁר · שניהם פתחין בסוף פסוק אמר התרגום בססגון והוא מין מצבעי הצירים ואומרים שהוא הנקרא זנגפור בערבי ונקרא מיני בלעז ·

שאב וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה · לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל גְּמַלָּיו · יִשְׁאֲבוּן הַנְּעָרִים · לְעֵת צֵאת הַשֹּׁאֲבֹת · ושם המקומות ששואבין בהם בֵּין מַשְׁאַבִּים ·

שאג אַרְיֵה שָׁאָג · שָׁאַגְתִּי מִנַּהֲמַת לִבִּי · שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ · עָלָיו יִשְׁאֲגוּ כְפִרִים · שֹׁאֵג לִקְרָאתוֹ · שֹׁאֲגִים לַטָּרֶף · והשם שְׁאָגָה לוֹ כַּלָּבִיא · ובסמוך שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל · וַיִּתְּכוּ כַמַּיִם שַׁאֲגֹתָי · צעקת האריה תקרא שאגה והשאלה לחמית האדם ותתיצת קולו על צרותיו ·

שאה עַד אֲשֶׁר אִם שָׁאוּ עָרִים · והנפעל תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה · והתפעל וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֵה לָהּ · והשם וּשְׁאִיָּה יֻכַּת שָׁעַר · פירושו ובשאיה · וכמו הָשִׁיבָה נַפְשִׁי מִשֹּׁאֵיהֶם · תאחר שואה והרבים שואים · ובתא הנקבה בבא כְשׁוֹאָה פַּחְדְּכֶם · וּמְשׁוֹאַת רְשָׁעִים כִּי תָבֹא · ואת והפעל הכבד לְהַשְׁאוֹת גַּלִּים נְצִים · ובמקומו במלכים להשות וכבר כתבנוהו בשרש נשא ענינם ענין שממה ויש מהם בענין המה כמו והאיש משתאה · כמו שהיא בלשון שממה משתומם · וע״א וּשְׁאוֹן לְאֻמִּים כִּשְׁאוֹן מַיִם כַּבִּירִים יִשָּׁאוּן · ומלת ישאון מבנין נפעלי · וְיָרֵד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ · ענין המית · ויש לפרש מענין אחר בבא כשואה פחדכם · עָלִית בַּשֹּׁאָה · כלום שטף וממים הבאים בכח ויש להם קול המית · וכן ומשואת רשעים ·

על דרך משל כרוזא בלעז · וכתב רבי יונה ומן הענין הזה וְשַׁאֲנַנְךָ עָלָה בְאָזְנָי · והראוי ושאתך וכפלו הנון על דרך הפלגה לשאון · וכן מצאתי במסורת כל שאנן לשון השקט בר מן דין וחבריה ואינה לשון קול שְׁאוֹן מֵעִיר · ורבי אברהם אבן עזרא ז״ל פירשו כמשמעו לשון השקט והוא רבק עם התרגום אלי שוכר והוא חסר כמו והגבואה עודד הנביא · וכבה פירושו יען והתרגום אלי והתרגו שאננך עלה באזני כלומר שאת״ה מתרגז אלי בעבור ההשקט והמנוחה שיש לך וכן פירשו אא״ז ·

שאט בִּשְׁאָט בְּנֶפֶשׁ · והוא שם או מקור · ובמקור אחר בְּכָל שָׁאטְךָ בְּנֶפֶשׁ · והיה משפט השין בקמץ חטף ומפני נוח האלף שב קמץ רחב · הַשָּׁאטִים אֹתָם · הַשָּׁאטוֹת אוֹתָךְ מִסָּבִיב · ביתוני בפ״ס קמ״ם קמות ענינם ענין בזיון וענין השאטים השאטות ענין בזה כי גם בשרש בזה שני ענינים כמו שכתבנו והבזיון הוא בנפש שאדם בז הדבר בלבו לפיכך סמך הענין הזה לנפש והתרגום ויבז עשו ושט עשו · ויתכן לפרש כמוהם הַשָּׁטִים אוֹתָךְ · ואף על פי שחסרת האלף מהמכתב ·

שאל שָׁאוֹל שָׁאַל הָאִישׁ · כִּי יִשְׁאָלְךָ בִנְךָ · וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם · וּשְׁאֶלְתֶּם לוֹ בִשְׁמִי לְשָׁלוֹם · בסגול האלף · וכן הֲלֹא שְׁאֶלְתֶּם עוֹבְרֵי דֶרֶךְ · לָמָּה זֶּה תִּשְׁאַל לִשְׁמִי · וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים · והכבד שָׁאוֹל יְשַׁאֲלוּ בְאָבֵל · אלה והדומים להם בענין שאלת הדברים · ובענין שאלה ובקשה והוא קשור עם מִמֶּנּוּ שָׁאַל מִמֶּנִּי · שָׁאֲלוּ סִיר מֵמָשׁ · כִּי חַיִּים שְׁאֵלָתִיו · ומה שאמרה והנה יתם אנכי השאלתיהו · כלומר החזרתי לו הבקשה · ופירוש תַּחַת הַשְּׁאֵלָה אֲשֶׁר שָׁאַל לַיי · מפרשים בו לשון מתנה כמו המתנה אשר נתן לי״י · וכן הוא שָׁאוּל לַיי · כמו נתון אי פירושו הוא שהיה שאול לה׳ · ואפשר כמוהם ענין בקשה אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתִּי יִשְׁאָלוּנִי · כלומר ישאלו ממני ממון שלא ידעתי כמו שאמר יקומו עדי חמס · והנפעל וְלָקַן נִשְׁאַלְתִּי מִן הַמֶּלֶךְ · כלומר שאלני שאלך אליו · והכבד והגרש וְנוֹעַ יָנוּעוּ בָנָיו וְשִׁאֵלוּ · והשם שְׁאֵלָה אַחַת קְטַנָּה וחסרו האלף גם מהמכתב והוטלה הגעיה על השין וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת שֵׁלָתֵךְ · והיה ראוי שאלתך או משפטו שְׁאֵלָתֵךְ בסגול השין ושוא וסגול האלף מגזרת מִי יִתֵּן תָּבוֹא שְׁאֵלָתִי · וַיִּתֵּן לָהֶם שְׁאֵלָתָם · ובהעדר האלף חושב הסגול לקמץ קטן מפני הנח הנסתר שבין השין והלמד · וכמו יְמַלֵּא יי׳ כָּל מִשְׁאֲלוֹתֶיךָ · ובענין שאלת חפץ או כל דבר שאלת החזרה וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ מֵעִם רֵעֵהוּ · וְשָׁאֲלָה אִשָּׁה מִשְּׁכֶנְתָּהּ · וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ · והוא שָׁאוּל · והפעל הכבד וַיַּשְׁאִלוּם · לשון השואל והמשאיל במשנה הרבה בענין השאלת חפץ · וע״א שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם · מִשְּׁאוֹל תַּחְתִּיָּה · שְׁאוֹל מִתַּחַת רָגְזָה לְךָ · נזכר באותו הפסוק בלשון זכר שאמר על השאול עורר וקים · אֵרֵד אֶל בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה · שְׁאוֹל וַאֲבַדּוֹן · כְּצֹאן לִשְׁאוֹל שַׁתּוּ עַם נִסְחָבָר · אַךְ אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שְׁאוֹל · פי׳ שלא תכלה בכלורת הגוף בכורות לשאול אלה״ו ויתורבק בשלמים מבוקת. ג סלתו

שאן הפעל הורג״ת נמצא״ת בפול הלמד שאנן מואב מנעוריו · וישקט ושאנן · ושאנן מפחד רעה · כל אלה השלשה פעלים עוברים כי הם פתחין וגם פא הפעל פתח · יהר אסירים שאננו · יאמר גם כן מבלי הפסק בקמץ הנון כפני שוא האלף · והתאר לשתות שאנן · קמץ הנון · וכן נוה שאנן והקבוץ ברגש השאננים בציון · ובמנוחות שאננות · נשים שאננות · ושאננך עלה באזני · כתבנו בשרש שאה כלו שלאנן ושלו · הלמד נוספת או היא מלה מורכבת מן שלו ושאנן והוא הנבון ענין הבל השקט ושלות ·

שאף שאפה רוח · שאפו רוח כתנים · היא התרוחות ומשיכת האויר אל האף · וכן במשיכת האויר אל הפה פי פערתי ואשאפה · וכן בענין הזה על דרך הפלגה ושאף צמים חילם · כי שאפני אנוש · שאפו שוררי כל היום · השואפים על עפר ארץ · השואפים אביון · חרף שאפי סלה · אשם ואשאף יחד · שמות ושאוף אתכם · כלם ענין בליעה · ובענין התבטה והצפוי כעבד ישאף צל · אל תשאף הלילה · שואף וזרח הוא שם · ויתכן להיות כמו אלה שאפה רוח · ויהיה פירוש רוח עבר ופאר״ת וכל אלו הענינים אשר בזה השרש קרובים ללשון הבטה וכונה אל הדבר ·

שאר עוד שאר הקטן · הנפעל ואם מעט נשאר · נשאר נער · נשאר מעל · וכל הנשאר מכל המקומות אשר הוא גר שם · קשר סם מכל דבק עם ינשאוהו אנשי מקומו לא״ עם הנשאר כי אין קשרו כי אם בבית · וישארו שני אנשים · והעם הנשאר · ואת הנשארים · ונאשאר אני · כמו ונשאר והכבר כתבנו הקדוקי בחלק הראשון מזה הספר · והכבד לא השאיר שריד · תשאיר מאות · והשם שארית ישראל · והסרו האל״ף גם מהמכתב וגם כל שרית ישרא״ל לב אחד להמליך את דויד · ויתכן להיות מזה אם לא שריתיך לטוב · וכן אמר התרגום אם לא סופך יהא לטב ·

והיתראו שאריתך ובא התי״ו בחרק שלא כמנהג וכמוהו בחרק התי״ו ותפוצותיכם ונפלתם ככלי חמדה · והנש כתבו מן משרה קטרין · ושריתיך היה רגוש לולי הרי״ש כמו צריתיך עניתיך וענינו כמו פתחתיך ופירוש הפסוק כן הוא״ אמר לו השם לנביא״ אכם לא אפתח אותך ממאסרך ואפגיע בך בעת צרתכם של ישראל ארץ האויב כי הוא״ יפגע בך לשבת בארץ או ללכת עמו ולהיות שם בכבוד והוא מה שאמ׳ רב הטבחים לירמיהו הנה פתחתיך היום מן האזיקים אשר על ידיך אם טוב בעיניך לבא אתי בבל בא ואשים את עיני עליך ואם רע בעיניך לבא אתי בבל חדל ראה כל הארץ לפניך וגומ׳ והפסוק האחר אומר ועודנו לא ישוב ועדיין לא״ שב ירמיהו תשובה לרב הטבחים מה בלבו אם ללכת אם להשאר הוא״ הבין בו כי דעתו היה להשאר ואמר לו לך ושובה אל גדליהו וגו׳ ולזה הפירוש יהיה ישיב פעל יוצא · ויש לפרשו ועודנו לא ישוב כמשפטו עומד ואכתבנו עוד בשרש שוב · ומשקל אחר שאר ישוב · שאר יעקב · ויתכן לפרש ושאר רוח לו · כענין היתרון והמעלה כי יתר ושאר ענין אחד וכמו שבשרש יתר יש ענין מעלה ויתרון כן בשרש שאר ויהיה ושאר רוח ממנו ופי׳ ולא אחד עשה אברהם שהיה אחד ואב לבאים אחריו באמונתו לא עשה כמו שאתם עושים כי לא״ רדף אחרי התאוה ולא בעל אפילו בכשר לו אלא שהיה מבקש להשאיר זרע אלהים · וא״א ז״ל פירש כי ולא אחד עשה הוא דברי העם לנביא והוא דרך תמיהה אברהם אבינו שהיה אחד לא עשה כן כמו שאנחנו עוש׳ שהניח אשתו ובעל הגר שפחתו ואף על פי ששאר רוח לו והיה נביא״ והנביא היה עונה להם ומה האחד מבקש זרע אלהים כלומר כשבעל הגר לא עשה״ אלא לבקש זרע יי׳ לפי שלא היה לו זרע משרה ואעפ״כ לא בגד באשתו כי ברצונה ובמצותה עשה אבל אתם תשמרו ברוחכם ולא יבגוד אחד מכם באשתו להניחה ולבעול בת אל נכר · ויש לפרש מזה שם ושאר ונין ונכר · והוא הבן שנשאר אחריו · ופ״א אם יבין שאר לעמו · וימטר עליהם כעפר שאר · ואשר אכלו שאר עמי · בכלות בשרך ושארך · כלה שארי ולבבי · חמסי ושארי על בבל · ר״ל חמסי שלקח ממוני ושארי שעבר כי ירדה כי כמרך עד שכלה בשרי ודמי אל יושבי כשדים ההורגים שהרגו · גוזלי עורם מעליהם ושארם מעל עצמותם · ענין הכל בשר · ומזה קראו לקרובי האדם שאר ואמרו איש איש אל כל שאר בשרו · ובקמץ שם ושאר · ומא׳ שארה הנה · והוא שם כלל כאילו אמר בשר אחד הנר״ה ולפי שקרוב האדם כבשרו כמו שנאמר אך עצמי ובשרי אתה · ומבשרך לא תתעלם · לפיכך נקראו שאר · ור״מ מזה נשאר מעל · כלומר תשובותיכם מיוחסות הן אל המעל · ונאמר עוד הלשון הזה על כל מזון סתם שארה כסותה ועונתה · כמו שאמר התרגום זונתה · וענין אחר ברוך טנאך ומשארתך · ובתנוריך ובמשארותיך · היא העריבה שלשין בה העיסה · אבל משארותם צררות בשמלותם · היא העיסה עצמה״ ואפשר שנקראת כן לענין מזון כי הלחם הוא עיקר מזון האדם ·

שאר כי כל שאור · שאור לא ימצא בבתיכם · היא המחמצת שמחמיצין בה העיסה ·

שאת שאת או ספחת · הביאו רבי יונה שרש בפני עצמו על משקל זאב שאר וכבר כתבנוהו בשרש נשא כי הוא עקר המלה ·

שבב כי שבבים יהיה עגל שומרון · אם בו התרגום ארי לנסרי לוחין כלומר משובר ומחותך יהיה · וכן בדברי רז״ל בענין הזה כי היכי דלמטיה שיבא מכשורא פי׳ החתיכה מהקורה · וכן אמרו וישב משה את דברי העם אל יי׳ ויגר משה את דברי העם כתחילה פי׳ עתשה של תורה דכתיב וישב משה דברים שמשבבין לבו של אדם פי׳ שמשברין · ויתכן להיות מהשרש הזה והענין הזה ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך · ושובבתיך וששאתיך · משובבת מחרב · ורבי יונה פירש כי שבבים יהיה · ענין גרוש כלומר גרוש יהיה ומועתק ממקומו · והבנים בענין זה הרים שובבום · כלום אל ההרי׳ גרשום · וכן ושובבתיך וששאתיך · אך לשובב שדינו יחלק · הוא בעיני משרש שוב ומשקלו אע״פ שהביאו הורבי יונה ורבי יהודה בזה השרש וכן יתכן להיות משובבת מחרב · משרש שוב ומענינו · ובתי׳ דתבו עמא מקטולי חרבא · שביב אשו · כמו שביבין דינור · ויש מפרשים מזה כי שבבים יהיה · כמו שביבים · וכתב א״א ז״ל מזה להשיב בחמת אפו · בשקל לחסב מן סבב כי הגזי׳ והתיחק קרובים ופירושו להבעיר בחמת אפו ובגערתו בלהבי

בלהבי אש ואחריו אמר כי באש יי נשפט כי בכל מקום תמצא חשבת אף לשבח ולרצח וכאן לכעס ולחמרה על כן יתכן לשון הבערה כמו כי יבער כמעט אפו ׃

שבה אשר שבה ישמעאל ׃ חישב ממנו שבי ׃ והצתי אש בבתי אלהי מצרים ושבם ׃ ושבית שביו ׃ ושבה שביך ׃ ושובים לשוביהם ׃ ביום שבות זרים חילו ׃ כשביות חרב ׃ והתאר לנקבה שביה בת ציון ׃ ויאמר ממנו לזכר שבי בגלם עני ׃ והשם גם שבי גבור ׃ קומי שבי ירושלם ׃ ור״ת מענין ישב קומי תובי בבית יקרך ירושלם ׃ את השבי ואת המלקוח ׃ ושבית שביו ׃ וכסגול ושבה שביך ׃ ומשקל אחר וראית בשביה ׃ והשיבו השביה ׃ ומשקל אחר ובנותיו בשבית ׃ שובה יי את שביתנו ׃ והקבוץ ושבות שביתיך בתוכהנה ׃ ובשורק ושב יי אלהיך את שבותך ׃ שבות אהלי יעקב ׃ והקבוץ בשובי את שבותיכם ׃ והנפעל כי נשבה אחיו ׃ ונשיהם ובניהם ובנותיהם נשבו ׃ ענינם ידוע ׃ ומן השרש הזה לשם שבו ׃ היא מהאבנים היקרות ונקראת בערבי אל סבג ׃

שבח ישבח חמשיך ׃ שפתי ישבחונך ׃ שבחי ירושלם ׃ והתפעל להשתבח בתהלתך ׃ ידוע ׃ וגא כשוא גליו אתה תשבחם ׃ וחכם באחור ישבחנה ׃ וכבר אחר בענין הזה משביח שאון ימים ׃ ענין הבל ההשקט והחנחות ׃

הל״ס כי יוסף קמחי כי אין רפוי לום ומכאן אלהינו ממינו פסין בסגול והבית בקמץ רק ומכאן הסין בחירק והבית בסגול כמו חן ונם וכאן ומן סמם טכמן לך קמה לי מלד עם סגסגל בקוד בפרקי אבות סוף פים מובם סבכן הסין בסגול והבית בקמצים בלוי להיות סמן הסין בחירק והבית בסגול וכן קורלין מתוך גמתן הספר סבכן בסגול וקמץ וסיה רלוי סבכן בחירק וסגול ׃

שבט לשבט ׃ ולמשפחה ׃ בחמש נקודות ׃ ששם עלו שבטים שבטי יה ׃ בכל שבטי בנימן ׃ התעו את מצרים פנת שבטיה ׃ ענינם משפחה אך השבט גדול מהמשפחה כמו שאמר משפחות שבטי בנימן ׃ וכמו שאמר ויקרב את ישראל לשבטיו ׃ ואחר כך ויקרב את משפחת יהודה ׃ ויהיה שבט כלל לכל השבטים וישראל שבט נחלתו ׃ וכי יכה איש את עבדו או אמתו בשבט ׃ תרעם בשבט ברזל ׃ ופקדתי בשבט פשעם ׃ שבט מוסר ירחיקנה ממנו ׃ הוא מטה וכן נקראת המשפחה מטה כמו שכתבנו בשרש נטה

הל״ס ומשכא שבטו גם כן בלשון בקמץ שבטו כי תולדת יעקב ...

כי המשפחות שבט ומטה כל אחד לחברו מבני המשפחה וכן אם לשבט אם לארצו ׃ שבט המוסר רוצה לומר פעמים יבא המטר לשבט ולמוסר בעולם שישטפו הזרעים וישחית הכל ׃ ופעמים לארצו כלומר לצורך העולם לפי שהם עושים רצונו ולפיכך אמר לארצו ׃ אם לחסד ופעמים לחסד ימציאנו אף על פי שבני העולם חייבים ׃ ונקרא הראש והמושל שבט כי דרך המושל להיות שבט בידו ועוד כי בידו שבט מוסר העם שבט מושלים ׃ לא יסור שבט מיהודה ׃ שבט מישור שבט מלכותך ׃ ונקרא עט סופר שבט מושכים בשבט סופר ׃ חברו חבירתי את אחד שבטי ישראל ׃ כלומר עם הראשים והמלכים וכן במקומו בדברי הימים ארת אחד שופטי ישראל ׃

שבך שבכים מעשה שבכה ׃ תחת שובך האלה ׃ כבר זכרתים בשרש סבך ׃ ומזה ויפל אחזיה בעד השבכה ׃ והוא שעושין בארובה או בפתח מבדים שתי וערב כמעשה השבכה קל״ו בלעז ׃

שבל שבילי עולם ׃ ושביליך במים רבים ׃ הוא הדרך ׃ וממנו נקרא הרגל או השוק שובל חשפי שובל ׃ כמו שאמר גלי שוק עברי נהרות ׃ ובמדרש והר״ר מפרש אותו מענין שבולת הנהר חשפי שובל קלופי שבלתא ונהרא ׃ והאלקטה בשבלים השבלים הרקות ׃ שבלים יקצור ׃ ובראש שבולת שלו ׃ ידוע ׃ וכתב רבי יונה מזה מה שתי שבלי הזיתים ׃ דמה אותם לשבלים לדקותם והר״ר משפטו שבלי בקמץ אלא שעשה כן להפריש ׃ וכן כתב מורי חשפי שובל ׃ חשפי תלתלי שערך על דרך הרמיזה ׃ אל תשטפני שבולת מים ׃ ושבולת שטפתני ׃ משבולת הנהר ׃ שטף המים ומקום שנגרים המים בבה נקרא שבולת לפיכך אמר אמר נא שבולת ויאמר סבולת ׃ לפי שבמקום ההוא היה שטף מים שהיו נגרים שם המים בבה והיו בוחנים אותו במה שהיו בו ׃ כשבלול תמס יהלך ׃ הוא שרץ הנקרא בלעז לימצא ׃ ואר״ל כל מה שברא הקב״ה לא ברא דבר לבטלה ברא שבלול לכתית והוא שכותשין השבלול ומניחין אותו על הכתית והוא רפואה לו ופירוש כתית המכה הנקראת בלשון רו״ל סימטא וירוס הוא ׃

שבס ותשביסים והשהרנים ׃ שם לבגדים עשוים במלאכת התשבץ ואם זה בסמך הוה בצרי ענינם אחד ואשרו חמרון נם בן בצרי נמו בסמך או הוא שם לעדי מן העדיים ממה שאמרו במשנה השבים של השבכה ׃

שבע שבעה כבשים ׃ שבע שבתות ׃ וביום השביעי ׃ ביום השביעי ויאמרו לאשת שמשון פתי את אישך ׃ אינו אומר שביעי לימי המשתה אבל על יום השבת הוא אומר והיה רביעי לימי המשתה ופירוש ותבך עליו שבעת הימים ׃ עד סוף שבעת הימים ׃ ויום שביעי לימי המשתה והם אחר שהשתדלו להוציא החידה שלשת ימים ולא יכלו וראשו מסבת המשתה ביום השביעי אמרו לאשת שמשון פתי את אישך ובאשר הציקתהו בעבור מה שאמרו לה נשרוף אותך ואת בית אביך באש הגיד לה ׃ ופי׳ ותבך עליו שבעת הימים ובבר בבתה מקצתה כל שבעת הימים להגיד לה ואין שביעי רביעי כלל כאשר כתב רבי יונה כי לא ימצא זה ההפך ולא יתכן ׃ וכן דוד השביעי ׃ אינו כמו השמיני כאשר כתב רבי יונה״ה ואף על פי שבספר שמואל אומר ויעבר ישי שבעת בניו ׃ כי ידמה ששבעה בנים היו לו מלבד דוד אפשר שהיה לו בן מאשה אחרת אבל אחי דוד מאמו היו שבעה עמו ׃ ויפלו שבעתם יחד ׃ ונמצא ישלם שבעתים ׃ כפלים כמשפטו אם גנב שור ושה ישלם שבעה מלבד הקרן ור״ל אפילו אם ימצא אותו לשלם כפלים או אם הוא עני את כל הון ביתו יתן ויגצל בזה אבל נואף אשת משחית נפשו ולא ינצל בממונו ׃ לכן כל הורג קין שבעתים יקם ׃ ור״ל נקמות רבות יקח ממי שיהרגהו ולא ירצה לומר שבעתים יקם דוקא כי שבע ושבעה יבואו לסך החשבון שאינו חשבונו אלא יותר ׃ כמו על אבן אחת שבעה עינים ׃ רוצה לומר שמעות רבות ׃ וכן שבע בחטאתיכם ׃

יו ב א ן

שבע יפול צדיק · ר״ל פעמים רבות ויבאו כן בזה החשבון לפי שכל ימי העולם שבועות · וחצי השבוע · והסמוך מלא שבע זאת · וזאת יאמר על לאה · שלשה שבעים ימים · שבעים שבעים · ובלשון נקבה שבעה שבעות · ליי בשבעותיכם · ובשוא השין שבעות חקות קציר · ופי׳ אאז״ל הפסוק כן אותם שבועות של קציר ישמור לנו חקות הקציר שלא היה יורד המטר בארץ ישראל בימי הקציר וזהו שאמר שמואל הלא קציר חטים היום אקרא אל יי׳ ויתן קולות לפיכך אמר הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו לא בימי הקציר כי אינו עתו · וכן בשוא השין חג שבעות ימים מצות יאכל · ואינו ריבוי והוא כמו שבעת ימים · וכן לעומות אחד החלקים כמו לעומת כי אין חג המצות כי אם שבעת ימים לא היום ולא לעתיד · והוא ואשר נשבע לי · וישבע לו · ובשמו תשבע · והשבע לשקר · והשם כי השבועה הגדולה · יתן יי׳ אותך לאלה ולשבועה · והנחתם שמכם לשבועה לבחירי · שבעת יי׳ תהיה בין שניהם · שבעות מטות אומר סלה · כלומר השבועה שנשבעת לשבטים · ויש מפרשים על הברקים שהם כמו חצים ומטות כאילו נשבעו לקיים מאמרך · ומפרשים מזה שבעות חקות קציר · כלומר מה שאמר זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבתו · והפעל מן הקל שבעי שבעות ירחם · או יהיה תאר והנבון הוא זה בפלס השכוני באהלים · כי נקבה בבנין הקל ממנו · והפעל הכבד ממנו והשביע הכהן · ואשביעך ביי׳ · וישביעני אתי · ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו · פירוש לא תשביעו איש את חבירו אפילו הנכרי כמו שפירשו רז״ל ולא ישמע על פיך ·

שבע ואכל ושבע ודשן · והוד זקן ושבע ימים · ואכלת ושבעת · אתה תאכל ולא תשבע · ובבקר תשבעו לחם · אל עיר אחת לשתות מים ולא ישבעו · פן תשבענו והקאתו · רוצה לומר פן תשבע ממנו · וכן ושבעתם אותו · ושבעתם ממנו · לא תשבע עין לראות · שאול ואבדה לא תשבענה · שבעה ברעות נפשי · ישבע בחרפה · מדרכיו ישבע סוג לב · וממועצותיהם ישבעו · כי רב שבענו בוז · והשם אכל ואין לשבעה · לא ידעו שבעה · מבלתי שבעתך · ואכלתם לשובע · שובע שמחות את פניך · ואכלת ענבים כנפשך שבעך · ומשקל אחר ושבעה כל השבע · ומשקל אחר שבעת לחם ושלות השקט · והתאר ושבע ילין בל יפקד רע · ושבע ימים · שבע קלון · ושבע רצון · שבעים בלחם נשכרו · והפעל הכבד ואשביע אותם וינאפו · ומשביע לכל חי רצון · ונפש נענה תשביע · ודבר אחר נפשם לא ישבעו · שבענו בבקר חסדך · כולם עניים ידוע ·

שבץ ושבצת כתנת שש · משבצים זהב · ועשית משבצות זהב · וכתנת תשבץ · תרגם אותו רבינו סעדיה ז״ל עין בערבי והוא מעשה הרקמה קשוי עינים עינים · כי אחזני השבץ · כתב רבינו יונה הם שני הענין שהקיפוהו אנשי המלחמה וסבבוהו ולא יכול להנצל מהם · ויש מפרשים ענין השבץ לפי שהרג כתני ול׳ · ודת ארי אחתני דחיתא ·

שבר שבר יי׳ מטה רשעים · ולא שבר את החמור · ושברה כשבר נבל יוצרים · כאשר ישבר את כלי היוצר · פירוש כאשר ישבר איש · וקנים לא תשברו בו · ישברו פראים צמאם · כלומר ישברו צמאם במים · בשברי לכם מטה לחם · והשם כשבר נבל יוצרים · ומשבר רוח תילילו · ולא נחלו על שבר יוסף · אלו השלשה הם בחמש נקודות והשאר בשש · ומשקל אחר האנח בשברון מתנים · והנפעל כי נשברה אניות · נשברה דלתות העמים · נשברה קרית תהו · אחת מהנה לא נשברה · נפעל הולך כי הוא מלעיל · זבחי אלהים רוח נשברה · נפעל עומד כי הוא מלרע · עת נשברת מימים במעמקי מים · פירוש עת היית נשברת שלא יצאו לך עוברים מים כמו שהיה כבר · כי נשברו לפני יי׳ ולפני מחנהו · ותשבר כקצף על פני מים · ובפתח תשבר ותשכב את חללי חרב · והכבד ואת כל עץ השדה שבר · אבר ושבר בריחיה · ושבר תשבר מצבותיהם · ושלא נזכר פעלו מתוסף על שבר בת עמי השברתי · כל משבריך וגליך עלי עברו · וכל משבריך עניית סלה · רוצה לומר בהשבר גלי הים בעת הזעף · ומזה על דרך השאלה כי אפפני משברי מות · בהביאי שברך בגוים על ארצות אשר לא ידעתם · פירוש האנשים הנשברים והנגפים בך או פירושו כהביאי בגוים קול השבר ושמועתו · וירדפום לפני השער עד השברים · המקום נקרא כן לפי שנשברו שם · משברים יתחטאו · פירוש מפחד שבריו יסירו חטאם ויתודו ויחלו פני אל · ומן הענין הזה ואשבר עליו חקי · כלומר כרתי ברית וגזרתי עליו חקי שלא יעברנו ואמר שבירה בענין הזה כמו שנאמר כריתה בברית · ומן הענין הזה גם זה הבא והאני אשביר ולא אוליד · כלומר אביא האשה עד המשבר · כי באו בנים עד משבר · כי עת לא יעמוד במשבר בנים · והרחם נקרא משבר על שבר האשה היולדת והבליה · את מספר החלום ואת שברו · פירוש פתרונו כי קודם הפתרון החלום הוא כמו הדבר הסתום והפתרון שובר אותו ומגלה אותו · וענין אחר כי יש שבר במצרים · שבר רעבון בתיכם · בשש נקודות · וישאו את שברם · פירוש תבואה וכל מאכל ואולי נאמר בזה הלשון לפי שהוא שובר הרעב · וכן אמר שבר רעבון בתיכם · על דרך ישברו פראים צמאם · וקנות השבר יקרא שובר לשבור אל יוסף · פירוש מן יוסף או פירושו וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבור · לכו שברו ואכלו · כשבר אשר הם שוברים · וכן מוכר השבר וישבר למצרים · והפעל הכבד אכל בכסף תשבירני · פירוש תשביר לי · ומשבירה שבר הוא המשביר לכל עם הארץ ·

פי׳ פירש רבינו יונה ישברו יקנו ספולים לרוות נפשם והיין שד בשרם נפל ·

שבר ואחי שובר בחומות ירושלם · ענינו חושב מלשון רז״ל סברא · והכבד בלא לא ישברו יורדי בור אל אמתך · עיני כל אליך ישברו · חלחן תשברתה · והשם שבר שברו על יי׳ אלהיו · ענינם התקוה ·

פי׳ ורפ״י היה טורם ולוי טובר בעין יתן ופירש הייתי טורן במוסס כדי לסבכות ספרכם ויעבו לב לנכונה לולי מכל כן במשרו טובר כיפין ·

שבת איך שבת נוגש · שבת משוש לבנו · שבת הנפש · שבתה מדהבה · ושבתה הארץ שבת ליי׳ · אז תשבת הארץ · בפתח · כל ימי השמה תשבות · וביום השביעי תשבת · בחלם תשבתו .

תשבתו שבתכם · יום ולילה לא ישבתו · וישבתו שלשת האנשים האלה מענות את איוב · והשם בבור לאיש שבת מריב · בשש נקודות · רק שבתו יתן · ובמשקל אחר שבת שבתון · ושבת פעם היא בלשון נקבה כמו שבת היא ליי · והיתה שבת הארץ לכם לאכלה · ופעם בלשון זכר שומר שבת מחללו · עולת שבת בשבתו · כמו חדש בחדשו יום ביומו · והקבוץ בלשון נקבות שבע שבתות · מלבד שבתות יי · שבע שבתות שנים · אשר לא שבתה בשבתותיכם · ופירוש שבע שבתות · שבע שבועות ימים · וכן עד ממחרת השבת השביעית · ממחרת השבוע השביעית וקרא השבוע כן כי בכל שבוע שבת לפיכך אמר תמימות תהיינה והם מ״ט ימים כי יכול להיות שבע שבתות שלא יהיו בהם שבע שבועות ימים לפיכך אמר תמימות תהיינה · ורז״ל דרשו בו ע״א למה אמר תמימות וזה הוא הנכון לפי פשט הפסוק · וכן פירש בשמטת השנים שקרא כל שנת השמיטה שבת ואם אמר שבע שבתות שנים יכול להיות שלא יהיה כהן תשע וארבעים שנה לפיכך אמר ופירש שבע שנים שבע פעמים ·

והשם במשקל אחר רהב הם שבת : · ופירוש הפסוק ומצרים הבל וריק יעזרו לכן קראתי לזאת פירוש קראתי לזאת ירושלם החושבת להיותה נעזרת במצרים ויהיה רהב והחוק להם הם שבת כלומר ישבתו ויפסקו מלעזרם · וכבר פירשתי פירוש אחר טוב מזה בשרש ישב · ורבי יונה פירש מזה הענין שרף ישרפו בשבת · כלומר בכליון חרוץ עד אשר לא ישאר להם זכר · וכן פירשו מזה שבת חמס · וכבר פירשתים בשרש ישב · והנפעל ונשבת גאון עזה · והכבד אשר לא השבית לך גואל היום · והשבתי את הכמרים · והשבתי חיה רעה · אשביתה מאנוש זכרם · תשביתו שאר מבתיכם · השביתו מפנינו את קדוש ישראל · והשם שחקו על משבתה · כלם ענין הבטלה והפסק הדבר ·

שגג על שגגתו אשר שגג · כי שגגה היא · כשגגה שיוצא · והשם עוד מזה אתי תלין משוגתי · והנה תמורת אות ההפעל ענינם ידוע · הא״ם לפסוק לפה לא סכיא שוגג ומשגם לא סה ולא כפרם פנה וסה פני פרשים כענין אחר ·

שנא משניא לגוים ויאבדם · הן אל שניא ולא נדע · שדי לא מצאנהו שגיא כח · ענינם רבוי כענין שגה כח״א ופירוש שדי לא מצאנוהו שגיא כח אעפ שלא מצאנוהו הוא שגיא כח ושגיא משפט ורב צדקה ולא יענה מלבוכי אם מחסרון המקבל כן פירשו ראב״ע ז״ל · ויש מפרשים שדי שהוא שגיא כח לא מצאנוהו כלומר לא השגנו כח מעשיו אבל זה נדע כי אדם שיש בו משפט ורב צדקה לא יענה אותו השם ·

שגב אשר שגבה ממנו · וקודרים שגבו ישע · פירוש שנגבו בישע · והנפעל כי נשגב שמו לבדו · נשגבה לא אוכל לה · בחומה נשגבה · והכבד הן אל ישגיב בכחו · והשם משגב לעתות בצרה · משגבי ומנוסי · והכבד אחר וישגב יי את צרי רצין · וישגב אביון · ישגבך שם אלהי יעקב · מתקוממי תשגבני · אשגבהו כי ידע שמי · ושלא נזכר פעלו ממנו ובוטח ביי ישגב · כלם ענין הרוממות ·

שגה ומה שגיתי הבינו לי · ואם כל עדת ישראל ישגו · מאיש שוגה ומפתי · לשגות מאמרי

דקת · והשם שגיאות מי יבין · בחילוף הא לאל״ף באלף · ובמשקל אחר משגה הוא · והפעל הכבד משגה עור בדרך · משגה ישרים בדרך רע · ורבי יהודה שם בענין אחר באהבתה תשגה תמיד · ורבי אחי רבי משה ז״ל פירשו בפירוש משלי בענין זה כלומר תחשב כשוגג אם תמיד תתעסק באהבתה וכל שכן בזולתה וזהו שארז״ל באשתו אמרו ק״ו וחומר באשת חברו כי המרבה באהבת אשתו ומשיח עמה יותר מראי הוא שוגה בעבור שאהבת האשה תסיר האדם מעבודת השם : וכן ולמה תשגה בני בזרה · ורבי יונה הרחיק ענין באהבתה תשגה תמיד מענין זה מאד לפי שנעיניו ענין הפסוק על ענין החכמה והנכון כי ענין הפסוק מדבר על אשתו כמו שאמר למעלה שתה מים מבורך · יפוצו מעינותיך חוצה · יהיו לך לבדך · ואעפ שעל דרך המשל יתכן שידבר על החכמה המליצה היא על אשת האדם וכנות המדבר לשני הענינים ואם כן הטוב והישר שיהיה תשגה תמיד מענין שגגה כמו שפירשנו · ורבי יונה שם באהבתה תשגה תמיד בענין שמחה והרבות כמו שגיון לדוד · על שגיונות · או בענין התעסקות באהבתה מאהוב אלהה · ומזה הענין וכל שוגה בו לא יחכם ·

וכתב רבי יונה בשם רבי יהודה בן קריש כי הוא שמע אלדד הדני אומר יש לי שגית בענין יש לי עסק ·

הא״ם ורבינו האי גאון ז״ל וכר סס פימכר פזה בכרכם מקומת כספרי כלמרו אמר בן קריש · וכרלה לי ספים רלוי לספים כסרם פוה אלו תלין מסומתי אף על כי סלים מפסקלו כמו סבמגלו סרבה פרסים סבעגל כמם מנות יגליס פמשקל סלר שמות סברם ממלו כתו וספי כנ פרסו פום קך מסומי סרסו סג וזה סמסכל סכילו נפרם סגנ ולא כסירלא לי ·

שגה ואחריתך ישגה מאד · ובאלף מקום הא ישגא אחו בלי מים · והפעל הכבד ושליו עולם השגו חיל · ובהפעל הפא והעון ביום נטקך תשגשגי · ענין גדול ורבוי ·

שגח משכן שבתו השגיח · ראה אליך ישגיחו · משגיח מן החלונות · ענינם ענין הבטה בהתבוננות ·

שגל נצבה שגל לימינך · והשגל יושבת אצלו · נקראת כן האשה על דרך המשכב כמו שהוא בכתוב ישכבנה · ישגלנה · והנשים תשכבנה · תשגלנה · איפה לא שגלת · לא שגלת ·

הא״ם ובמסורת ד׳ סימנין לשון שגל וקריין לשון שכיבה ושכב שהוא לא כסילא וכם כם תשגלנה דקוסמא ·

שגע והיית משגע · לכל איש משגע · ומתנבא · חסר משגעים אני · והשם בשגעון ובתמהון · והתהפעל איש משתגע · להשתגע עלי · ענינו ידוע ·

שגר שגר אלפיך · ובמשקל אחר וכל פטר שגר בהמה · בשש נקודות ענינם ענין שלוח כענין ישלחו כצאן עויליהם · ובענין הזה בדברי רז״ל מלא שגר היתה פירוש שלוח היונה והליכתה והם הרגילו הלשון הזה בענין שלוח כמו שאמר שגר אחריו ח״ית זה הרבה ·

שד גם תנין חלצו שד · ברכות שדים ורחם · ושדים צומקים · למען שדי נעוריך · ושדיך תנתקי · בין שדי ילין · שפה קטנה ושדים אין לה · ירדו ויתבן ששרשו ·

שדה בפלס אב אהצו תו · ופירוש ברכות שדים
ורחם · ברכות שמים וארץ כי השמים בתתם המטר
כמו השדים והארץ בהוציאה הפירות כמו הרחם · ואא
ז"ל פירש שדים המינקת ורחם האם · הבר אחרי כן
ברכות אביך כי שלשה אלו מברכין לילד האב והאם
והמינקת · ולפי דעתי כי היא ברכת הבנים והתולדים
הפך רחם משכיל ושדים צומקים · וענין אחר יזבחו
לשדים · ידוע ·

שדד ושדדו את גאון מצרים · הוי שודד ואתה
לא שדוד · ושדדו את בני קדם · חטף
בפלס חרבו מאד · לשדד את כל פלשתים · ישוד
צהרים · והשורק תחת חלם · זאב ערבות ישדדם ·
בא שלם ונקוד כמו שהיה בחסרון הכפל כי נקוה
השלם הוא ישדדם בפלס ישמדם ויתכן היותו מבנין
פועל הכבד הדומה למרובע · וסלף בוגדים ישדם ·
והשם שד ושבר · והתאר הסבלי"ג שד על עז · בפלס
לחם חם · מעז להם · גל אל לו · והנפעל שדוד
נשדנו · והשורק תחת חלם · ורבי יהודה כתב בו טעם
אחר להיות ענינו נשדו ממנו כמו בני יצאוני שענינו
יצאו ממני · והפעל הכבד משדד אב · אל תשדד
רבצו · הכבד אחר ישדד מצבותם · ושלא נזכר
פעלו מהדגוש שדד ער מואב · שדדה עי · בשרק
שדדה גפנה · בקמץ חטף · פתאום שדדו אהלי ·
בשרק · ושלא נזכר פעלו מהנוסף בהתיכה שדה
תושד · והוא כתוב בה"א עם הרגש · וכן יוכל מבצריה
יושד · ענינם ידוע · ורבי יהודה הביא בענין זה בחטף
לשדי · וכבר כתבנו שהלמד שרשית · וכן לשד
השמן · וטוב הוא שיהיו מזה השרש והלמד כהם
נוספת ויהיו מענין ושד מלכים תינקי · כי אפס המץ
כלה שד · משד תנחמיה · שהם ענין להות ודשנות
והנכון כי שדים נגזר מזה השם ויאמר שד בחולם ושד
בפתח הענין אחד ובעבור זה סבך לו היניקה ונאמר
ושד מלכים תינקי ונקראו כן לפי שיש בהם להורות
הדשנות וכן כתב רבי יונה · ויש לפרש כלות שד
מהענין הראשון והוא תאר כמו הסבלי"ג שד על עז ·
כלומר אפס המוצץ והשודד והרומס תמו מן הארץ
המריעים לישראל · ויתכן לפרש יגזלו משד יתום
מענין ושד מלכים תינקי · כלומר יגזלו אותו מתענוגיו
או יהיה כמו שד שדים כלומר יגזלו אותו משדי אמו
ושדים ושד מלכים קרובים בענין לא בשרש · ויש לפרש
יגזלו משד מהענין הראשון כלומר מרוב שד שעושים
יגזלו אפילו היתום · ואא"ז"ל פירש אחר שגזלו היתום
וניתוהו לא יוכל אדם לשדד אותו כי כל אשר היה לו
גזלו הם · ומן השרש הזה אני אל שדי · שענינו תקיף
ומנצח בענין שודד והיו"ד בשדי תמורת אות הכפל ·
וכן והיה שדי בצריך · ופירושו כי אל שדי יהיה מבצריך
ותקפך · ופירש הנגיד כי והיה שדי בצריך איננו השם
הנכבד רק הוא תאר לזהב כי פירוש בצריך זהבך כמו
שכתבנו בשרשו ואמר שיהיה תקיף זהבך כמו שאמר
ובכסף תועפות לך · וכן כקול מים רבים כקול שדי ·
כלומר חזק ותקיף וכן כשד משדי יבא · כלומר כשוד
שיבא משד התקיף · ורבי יונה כתב כן כי שדי תאר
למטה כי אפלו הוא שדי גדול הכבד · ופי' שדי בצריך
שיהיה התוך גדול ועצום · ומן השרש הזה והענין הזה
שדה ושדות · פי' כבודה וכבודות · ויש מפרשים אותם
כלי זמר ועוד מפרשים אותם נשים יפות תאר לקחורת
במלחמה וענינם שדדה ושדודות אבל להיותם כלי זמר הוא הנכון · וכן ארול מאי שדה ושדות הבא תרגומו שדה ושדתין

א"א ז"ל ופסקו כעל כפיס ספסס פלס ושמות כמרס ומערות ומקראו כן לתולי סדים כסכו על דרך לסס ומעקים ·

פירשו בו הגאונים שהוא כלי לניגון המוסיקא והיה נמצא בזמן שבית המקדש קיים ·

שדף ישתח וישדד אדמתו · ישדד לו יעקב · הם
מענין שדה וענינם הליכת החורש בשדה אחר
חרישתו לכתוש הרגבים · אם ישדד עמקים אחריך · ר"ל
לחרוש בו שדות העמקים · וכן מהשרש הזה והענין
הזה ועמק השדים · וכן דעת המתרגם ומישר חקלא ·

שדה ושדה לא קניתנו · אל שדה טוב אל מים
רבים היא שתולה · בשדה ובכרם · לשוח
בשדה · וצמח שדה ותקחהו · ושדה מגרש עריהם
לא ימכר · את שדי אשר בענתות · אל ביתה ואל
שדה · והקברו על שדי חמר · שתות לה על שדי
לשובב שדינו יחלק · ובלשון נקבות שדורת נבנסנו
ימנו · ואת שדותיכם ואת כרמיכם · והחפכה הוא ליוד
נראית בהרבה מקומות מתנועות שדי · יעלו שדי
אלת שדות הזריעה · בריח שדה אשר ברכו יי · והשמש
כל שדי החוילים אשר בשדה · אלת ענינם מדברות
ונאמר גם כן על הארצות ויברח יעקב שדה ארם · כמו
ארץ ארם וכמוהו לגור בשדי מואב · בשדה פלשתים ·

שדם ומשדמות עמורה · כמו גפנים · וכן כי שדמות
חשבון אמללו · ושדמות לא עשה אכל ·
ואפשר שיהיה זה ענין שדה זרע כי כבר זכר ואין יבול
בגפנים · אבל כשדמות קדרון · אמר בו התרגום
בנחלא במישרי הקדרון וכן יהיה פירוש וכל השדמות
עד נחל קדרון · אף על פי שיש בו תרגום אחר · אך
ושדמה לפני קמה · כמו ושרפה מענין שדפון והמם
והפא ממוצא אחר וכן אמר במלכים במקומו ושדפה
לפני קמה ·

שדף ובשדפון ובירקון · ושדופות קדים · והוא
לקות הזרע מרוח קדים הנכנס בשבלים עד
שלא נשלם בישולם ולא יגמלו וזהו שאמר ושדפה
לפני קמה · טרם היותו קמה כי כאשר נגמר יקרא קמה ·

שדר ושדרות בארזים · וכבר בארתיו בשרש
הסמך ·

שה אלהים יראה לו השה · ואיה השה לעולה ·
בסגול · ובסמוך בצרי שה כשבים ושה
עזים · ומשפטו בהראות עין הפעל שיה כפלס כלה רוח ·
ופס הבינוני יראה בו עין הפעל והוא יוד או ארית שיו
נדחים · בצרי השין · איש שורו ואיש שיהו · בשוא
השין · והוא בלשון זכר ובלשון נקבה לפי שהמלה
כוללת זכר ונקבה · בלשון זכר שה תמים · תעיתי כשה
אובד · ובלשון נקבה שה פזורה ישראל · בין שה
בריה ובין שה רזה · ושור או שה אותו ואת בנו ·
אף על פי שהוא בלשון זכר על הנקבה הוא כמו
שקבלו רז"ל אותו ואת בנו נוהג בנקבות ואינו נוהג
בזכרים ואעפ"י שיש מחלוקת בדברי רבותינו ז"ל בזה
ההלכה כך היא · ושה אחת מן הצאן · הקטן מן
הכבשים ומן העזים הוא שיקרא שה ·

שהד ושהדי במרומים · השין נקרא בקמץ רחב

ומש פתו

ומשפטו בקמץ חטף ושלא לחטף על ההא הוסב לקמץ
רחב ונהה בשוא ובפתח והוא תרגום עד׳

שהם ואבני השהם · אבני שהם · נקרא בערבי
אל בלור ·

שהר ואת השהרונים אשר בצוארי גמליהם ·
לבד מן השהרנים והנטיפות · והשביסים
והשהרונים · חלי כדמות ירח ותרגום ירח סיהרא ·

שוא תשאות סבתו · תשואות נוגש לא ישמע ·
תשאות חן חן לה · תשאות מלאה ·
ובבוא בשואה פחדכם · ועלית בשואה · ענינם ענין
המון וכבר כתבנו בבוא בשואת בשרש שאה · להשבע
שואת ומשואת · ענין שממה ·

שוב ושב ורפא לו · פירוש שב מחטאו ·
ולשבי פשע ביעקב · שבתי וראה תחת
השמש · ושבת לנשיא · כמו ושבה התיו במקום הא
וכבר כתבנו דומים לו בחלק הדקדוק · ושמה לא
ישוב כי אם הרוה את הארץ · פירוש ושמה לא ישוב
אלא אם יעשה הרוה את הארץ · ואאול פירשו כמשמעו
לא ישוב כי אם הרוה אבל לאחר שהרוה ישוב והוא
שוב הגשם כי הגשם השמש שואף אותו ולולי זה לא
היתה ברכה הארץ לגשם · וישובו לא על · אם ישוב
עשר מעלות · אחרי שובי נחמתי · פירוש אחרי
ששבתי מעונותי · ועריך לא תשובנה · רוצה לומר
לא תשובנה לקדמתן · ושמרון ובנותיה תשבן לקדמתן ·
ואתן ובנותיך תשבינה לקדמתכן · ויש לפרש מוזה
ואתה באלהיך תשוב · ויהיה באלהיך תשוב כמו אל
אלהיך · והפעל הכבד השיבנו אליך · וישב את כל
הרכש · והשיב למלך ישראל מאה אלף כרים ·
השיבו אשמו · מה אשיב ליי · מנחה ישיבו ·
מן תשיב את בני שפה · עתה אשיב את שבות יעקב ·
אשר אשיב את שבות יהודה וירושלים · וישיבו אותם
דבר · והיוצא לשלישי לבן שעיפי ישיבוני · פירוש
יכריחוני להשיב דבר אליך · ולכל אשמם אשר ישיבו
לי · מה האשם אשר נשיב לו · ואת כלי הזהב אשר
השבותם לו אשם · ופירוש ההשבה בענין המנחה לפי
שהמנחה היא גמול הטובה ומשיב לו מאשר גמלו או
ליראה מפניו ומשיב לו המנחה תגמול שאינו מריע לו ·
ופירוש ההשבה בענין האשם כי החוטא בהביאו הקרבן
הוא כבעל חוב שמשיב חובו לבעליו · והנכון בעיני עוד
כי טעם ההשבה בענין המנחה לפי שהוא תמיד פעם
אחר פעם כמו נתשיב למלך ישראל · כי בכל שנה
ושנה היה עושה זה · השיבות מחרון אפך · אינו פעל
עומד אך הוא פעל יוצא כמשפטו ומלת מחרון מקור
בתוספת נון כמו שכתבנו בחלק הדקדוק וכאילו אמר
השיבות אפך מחרות · ושלא נזכר פעלו ממנו
ויושב את משה ואת אהרן · והכבד אחר נפשי ישובב ·
פירוש ישיב אותה אל הדרך הטוב · לשובב שדינו
יחלק · פירוש אמר איך ימיש לי כלומר איך יסיר האויב
חלקי שהיה לי ואם אנחנו מיחלים לשובב שדינו
שישיבום לנו הם יחלקום לעצמם · לשובב יעקב ·
בשובבי אותם · משובב נתיבות · משובבת מחרב ·
כלומר הנמלטת מחרב הגוים ושבה לארצה · והשם
ולתשובת השנה · פירושו לסוף השנה שהשוב השמש
לנקודה אשר החלה ממנה · ומשקל אחר את שיבת
ציון · וענין שני ושב יי אלהיך את שבותך · בשוב יי

הנני שב שבות · ושב שבותם · שב יי · כולם ענין
השקטה והנחה כאשר
כתבם ר׳ יהודה · ורבי יונה
תפס עליו ואמר כי מה ענין
שישקיטם בגלות ואין זו
סברא נכונה כי הנביא אמר
שישקיטם הגלות ויניחם

וכן שוכנו אלפי ישענו כמו הסקיטנו לדעת ר׳ יהודה ויונה כמו לפרש שובנו כמו סוב אליו מאספם ממיי הממלכים הנפוצים

מצרתם וזה לא יתכן זולת שישיבם אל מקומם כי הגולה
מארצם לא ישקוט ואפילו יהיה שם בתענוגים גדולים ·
ומה שכתב רבי יהודה הוא הנכון שיהיה כל הפעל הקל
מהענין הראשון פעלים עומדים ואין אחד מהם יוצא
ואין טענה משיבני והנה אל שפת הנחל עץ רב מאד ·
כמו שכתב רבי יונה שנכם הוא פעל עומד ואף על פי
שנאמר הבינוני בנון ויוד ואין כן דרך המנהג אלא בבינוני
הפעול המחובר אל מקור הפעל כמו הלהרגני אתה
אומר · אל תאיצו לנחמני · והרומים לחם ואין כן המנהג
בבינוני הפעל המחובר אל מקור הפעל בעצמו כי אם
ביוד לבדה כמו ובדברי אותך · בשלחי את חצי הרעב
באמרי לרשע · והרומים לחם והיה לו לומר לפי
סברת רבי יונה בשובי ואין זו טענה כי הנה מצאנו
תבריע קמי תחתני · כמו תחתי · ובבנוי הפעול עם מקור
הפעל ביוד לבדה כי מאן יי לתתי · לא אבה יבמי ·
לבלתי עצבי · שכנו בליחם ריקם · פירוש עם בליחם ·
ושתנו לא ישוב · ושבה אל גוליה · הוא מענין
הראשון פירוש ועוד ירמיהו לא אמר כי דעתו שישוב
והוא רב טבחים הבין כי דעתו כן ואמר לו לך ושובה ·
ומהענין השני עוד שובה יי רבבות אלפי ישראל ·
ואשר הם עומדים ואתה באלהיך תשוב · ישבו ישבי
בצלו · בשיבתו ממחנים · ואף על פי שכתבנו בו
טעם אחר בשרש ישב · והשם בשובה ונחת תושעון ·
ומזה עוד אם תשוב ישראל נאם יי אלי תשוב · השני
הוא מהענין הזה · ויש לפרש מזה נפשי ישובב ·
כלומר ינחנה וישקיטנה · וכן ושבתי בבית יי ויתכן גם
ושבתי מהענין הראשון ואמר ושבתי בהתמדת הליכתו
שם פעם אחר פעם · וכן ושוב מול את בני ישראל
שנית · פעם אחר פעם עד שימולו כולם · ויש מפרשים
מזה כי משובת פתים תהרגם · כמו שאמר ושלות כסילים
תאבדם · ואאול כתב שובה יי רבבות אלפי ישראל ·
מהענין הראשון כתרגומו תוב יי שרי ביקרא · ופירושו
כי אותן שלשה ימים שהלך הארון לפניהם כאשר
הוציאוהו מן המחנה אמר משה קומה יי ויפוצו אויביך
ובסוף שלשה ימים שחזר למקומו בתוך המחנה כי שם
היה נוסע תמיד כמו שאמר ונסע אהל מועד בתוך
המחנה אמר בשובו שובה יי רבבות אלפי ישראל
כלומר עם רבבות אלפי ישראל שובה ולך עמהם
כאשר בתחלה · וענין שלישי תיסרך רעתך ומשבותיך
תוכיחך · ועמי תלואים למשובתי · פירוש בעבור המשובה
שעושים עמי הם תלואים בצרתם לא ידעו אז יפנו
לעורה ויוד למשובתי איננה סימן הפועל וכן ושמתים
בבית תפלתי · וכבר כתבתים בחלק הדקדוק · כי
משובת פתים תהרגם · משבה נצחת · אלה שמות
והתאר שובבה משבה ישראל · וכן בזה המשקל תאר
מנחי העין והניים גרודים · תאמר הנקבה ממנו מרודה
כמלם משובה · והפעל הכבד ממנו מורע שובבה הכם
הוה · והיוצא לשלישי חכמתך ודעתך היא שובבתך ·

והתאר וילך שובב · שובו בנים שובבים · כולם ענין חמרד · ויש מוה כי אחרי שובי נחמתי ·

שוב וזקנתי ושבתי · והתאר גם שב גם ישיש בנו · והשם כי קמו עיניו משיבו · ובתא תנקבת גם שיבה זרקה בו · השיבה היא יותר מזוקנת כמו שאמרו במשנה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה וכן ועד השיבה הפסוק ושבתי אחרי זקנתי ·

שוד ושדת אותם בשיר · על שדפו עצמות מלך אדום לשיד · פירוש כמו ששורפין השיד על דרך והיו עמים משרפות שיד · ועוד פירשו בו שסד קירות ביתו בהם והו פירוש לשיד שנתן אפרם במקום השיד וזה על דרך הנקמה והבזיון יודע · ותרגומו דאוקיד גרמי מלכא דאדום ושדינון בגירא בביתיה · ויש מזה ועמק השדים · והרנש תמורת הנה כמו ותשורי צבי · והמפרשים שד מזה ותשם בסד רגלי · ואף על פי שכתוב בסמך וכבר פירשנוהו באות הסמך ·

שוח ואל מי תדמיוני ואשוה · פן תשוה לו גם אתה · כלומר תהיה כמוהו בשוויו ושרכו ·

וכל חפציך לא ישוו בה · כי אין הצר שוה בנזק המלך · כלומר לא ישוה הצר בכל כסף וזהב שיש לו בנזק שינזק המלך ביהודים אם יאבדם · והפעל הכבד למי תדמיוני ותשוו · מה אשוה לך · והבבר אחר הלא אם שוה פניה · כלם בענין ערך ודמיון ואמצעו בלעז · ופירוש הלא אם שוה פנית שישוה פני האדמה שיהיו דומים ושוים שלא יהא הנה תל והנה חריץ · והנפעל עם התהפעל ואשת מדנים נשתוה · פירוש אשת מדנים נשתווה עם דלף טורד ביום סגריר כי הדלף טורד מבפני הגשם בחוץ ואין לבעל הבית מנוחה כן מי שיש לו אשת מדינים כי תריב עמו בבית וישמע בחוץ מדברי עליה דברים רעים · ופירשו מזה הענין אל יאמן בשו נתעה · כלומר כי הנתעה לא יאמן בדבר השוה והנכון אך ישים השוא שהוא השקר תמורתו ובו יאמן · ואף על פי שיש ספרים שכתוב מבחוץ במקום הקרי באלף וזהו ענינו כמו שוה · והא ולא שוה לי · פירוש לא הנחת לי מה שעשיתי שלא נהניתי במעשי הרעים כי עתה אני מכיר כי כל מה שעשיתי הבל וריק הוא · וכל זה איננו שוה לי · והמלך אין שוה לחניתם · כלם ענין הנאה · ודא אם לא שויתי ודוממתי · שויתי עזר על גבור · שויתי יי לנגדי תמיד · דרך אמונה בחרתי משפטיך שויתי · כלומר כששויתי משפטיך לנגדי דרך אמונה בחרתי · בחם · הוד והדר תשוה עליו · משוה רגלי כאילות · כלם ענין השמה ותרגום וישם ושוי ור׳ יונה פי׳ משפטיך שויתי · מענין אם שוה פניה · כלומר השויתים והנגתים · ומן השרש הזה שוא ודבר כזב · משאות שוא ומדוחים · לשוא הרבית רפאות · לשוא צרף צרוף · אך שוא לא ישמע אל ושדי לא ישורנה · לשוא הכיתי את בניכם · לא תשא את שם יי אלהיך לשוא · והאלף תמורת הא למד הפעל והנחה כאלף הטא · ורבי יונה כתב כי הוא על משקל צו קו והאלף נוספת כאלף הוא והיא · וענין המלה הזאת כענין שקר אך פעמים ענינה בענין חנם כמו שקר שפעמים ענינו ענין חנם אך לשקר שמרתי · והכל ענין אחד כי השקר הבל והוא דבר שאינו · ופירוש לא תשא את שם יי אלהיך לשוא · לחנם שלא תשבע בשמו כי אם לצורך כי מי שנשבע על הדבר שהוא אף על פי שהוא אומר אמת אחר שהשבועה אינה לצורך אלא נשבע לחנם לוקה משום שבועת שוא · וכן אמרו בתלמוד ירושלמי תאני כאן דמשתבע על תינן דאינון תינין לוקה משום שבועת שוא · וכן תירגם אנקלוס לשוא למגנא · וכן פירוש לשוא הכיתי את בניכם · כלומר לחנם הכיתי אותם כי מוסר לא לקחו · וכן לשוא הרבית רפאות · על מה שוא בראת כל בני אדם · והדומים להם · והפעל הכבד מענין המלה הזאת פרי ישוה לו · כאילו אמר פרי יכחש לו כדרך ותירוש יכחש בה · כחש מעשה זית · ויש לפרשו מהענין השלישי גפן בוקק ישראל כלומר שאינו עושה פירות ואינו מצליח · ואם תאמרו פרי ישוה לו הגבורה וישיב לו והוא ייטיב מעשיו כרוב לפריו הרבה למזבחות כטוב לארצו היטיבו מצבות כמו שאמר וישמן ישורון ויבעט ·

שוח כי שחה אל מות ביתה · כתבו רבותינו בזה השרש ואפשר שהמלה משרש שחח לפיכך לא זכרו ר׳ יהודה אלא שנמצא ברוב הספרים קמץ ואילו היה מפעלי הכפל היה פתוח כמשפט והיות שלא יבא עמה את שלום כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · שוחה עמוקה · כי כרו שוחה לנפשי · ובא בחירק כרו לפני שיחה · כרו לי זדים שיחות · ואפשר שיהיו גם אלו משרש שחה והיה ראוי להדגש שוחה כמלם נולה · ובא לשחת ירידוך · ולא ימות לשחת · לבאר שחת · עד יכרה לרשע שחת · בשחיתם נתפש · כמלם אשר זורה ברחת · טוב מלא כף נחת · ואפשר שיהיו משרש ישח במלם דעת בן יהע ותניבם כענין קבר · בארץ ערבה ושוחה · ענינו שממה וחרבה וכן ת׳ בארע מישר וחרבא ·

שוח לשוח בשדה · והפעל הכבד בפקודיך אשיחה · ישיחו בי יושבי שער · או שיח לארץ · על דרך שיחו · והקיצות היא תשיחך · פירוש תשיח עמך כלומר תחשוב לך בחבר מדבר עמך · והשם אריך בשיחי · ישא בשיחי משכבי · והבבר אחר במעשה ידיך אשוחח · ואת דורו מי ישוחח · ענינם ענין דבור והוא כמו לשוח בשדה שהוא דבור התפלה וכמו אריד בשיחי והדומים לו שהוא דבור הצרות וספור התלאות · וכן אשפוך לפניו שיחי · ולפני יי ישפוך שיחו · וכן מרוב שיחי · אבל אתם ידעתם את האיש ואת שיחו · פי׳ קניטו ואת מעשיו · וכן ומגיד לאדם מה שחו · והוא בצרי · וכן כי שיח וכי שיג לו · כלו ענין יש לו ומעשה עם אחר או השגת אויביו במלחמה ·

שוט שטו העם ולקטו · וישוטו בכל הארץ · שוטו נא · משוט בארץ · והפעל הכבד שוטטו בחוצות ירושלים · עיני יי המה משוטטים בכל הארץ · כי יי עיניו משוטטות בכל הארץ · והתהפעל והתשוטטנה בגדרות · ענינם כענין

והתרו את ארץ כנען · מתור הארץ · ורבי יונה כתב בזה הענין שוט שוטף · בשוט לשון תחבא · קול שוט וקול רעש אופן · וענין אחר היו ששים לך · חששים אותך · ופירושו הששים	סכנס יס לתוס ס מזורים ולס סולם כלל לו דכתיכן עלין וקרין סתך וכן ענלתי סקנת ספרים סיפוריקי והתכוסטכה ערכו כפין סמלית וסתיסה כי סוס ספרם לא דבר סוס סלומס ואליס לפרסו מלשון וסני כב כדין רסוקם ·

לך · ותשם כל תפשי משוט · ובהבלע הנה ברגש והטם בחירק עשו משוטיך · והיה משמשו על חמגהג משוטיך חטם בשוא כמו משניך מבתיך · אני שיט · פירוש אני שמוליכין אותה במשוטים ענין חשיטה בלעז רימו · והנכון לפרש הששים אותך ענין בוזן או ענין בזה כמו שכתבנו

שכתבנו בשרש שאט ובתי רבוו יתך· ורבי יהודה כתב באחד מהפני׳ אני שיש בענין הראשון· והוא שוט לסוס· יסר אתכם בשוטים· ובהכפל לסדר הפעל ולשוטט בצדיכם· ענינם כענין שבט· ודמה הצרה העוברת בעולם לשוט שהוא כמו השוט המכה והמיסר שוט שוטף· קול שוט·

בשוט לשון תחבא· והוא רמז לרכילות ולגדופים והרומה להם מסבות הלשון· ואפשר להיות מן השרש הזה עצי שטים· והדגש מקום הנח כדגש ופטורי צצים· והוא מין ממיני הארז הטוב שבהם·

פי׳ ומן הטעם שלא סביב לנו שטים כלשון נקבה וכספר כגל כפים אומר מה שאפרו רבותינו ז״ל סלם שוטם דבוכם לומר סלם סטה דקיינו סלם כל שני סטי שאינו מן המוכסל וכיב טוב זה שפירוש אם סים סטוב סלם סטה אבל פט׳ אלו סטה וכלם:

שוט ושטי כזב· מענין כי תשטה אשתו· שני שרשים בענין אחד·

פי׳ אם סים משרש שטם סים נקוד ושוטי השין כמלם על משקל כורי קורי:

שוך והנני שך את דרכך בסירים· הלא אתה שכת בעדו· והשם ממנו ישר משוכה· ואף על פי שנכתב בסמך· וכן כתוב בסמך כל אבן יקרה מסכתך· כלומר גדרתך· במשכת חדק· בשין· ובהכפלת הנח ברגש חסר משוכתו· ופליגי עליה משוכתו רפי הלפי שיעשו גדר הכרמים והגנות משכים וצנינים נקרא הגדר משוכה· ומשקל אחר לשכים בעיניכם· ואדני אבי ז״ל פירש מזה ושמת שכין בלעך· והפתח מקום החירק וכמוהו רבים והנון והמם שורש כמו חיים והיין ימים ויגין· ומשקל אחר התמלא בשכות עורו· והדגש כהם תמורת הנח כדגש ופטורי צצים· וענינם ידוע· וענין אחר איש שוכה· שוכת עצים· ענינם סעף·

שול וקשית על שוליו· טמאתה בשוליה· וגליתי שוליך על פניך· נגלו שוליך· ושוליו מלאים את ההיכל· שפתי הבגד התחתונים יקראו שולים ומה שאמר ושוליו מלאים את ההיכל כמו שאמר השמי׳ כסאי והארץ הדום רגלי· ויש מפרשים שולי הכסא·

שום ואת השומים· ידוע·

שום מי שם פה לאדם או מי ישום אלם· כי שמו אותי בבור· מלרע שלא כמנהג· משרם שום אבן אל אבן בהיכל יי׳· לשום את משא כל העם הזה עלי· ושם דרך אראנו בישע אלהים· פירוש מי ששם דרכו בדרכי השם ית׳· אשר שם לו בדרך· פירוש שם לו חילותיו ומערכותיו להלחם עם ישראל· על פי אבשלום היתה שומה· והשם או בתשומת יד· והמם בסגול שלא כמנהג והוא כמו בפתח ובספר הכללי אשר בטליטולא הוא בפתח ופירושו ענין שיתוף שישימו כל אחד ממונם בעסק הפעל

הכבר שימת נא ערבני עמך· פירוש שימת נא ערבון ותרגמו עסק או שים נא ערב בעבורך כמו שאמר מי הוא לידי יתקע·

פי׳ מן הסגול וסוא כמו סטיפס על משקל כיכם סגני סגול כמו סטכס וכן רכים מגכי הפלן הספרים בגוזי קל סספגיל:

וישם במגרה· ובמקומו בדברי הימי׳ וישר והנה המתרג׳ שהוא כמוהו בענין שתרגם ונסר יתהון במסורין ויש לפרשו כמשמעו שהשי׳ אותו בזה המשפט להמיתו במיתה זו· והנפש לב ישימו אף· אינו כענין יארכו כאשר כתב רבי יונה כי האריך אפו מתרצה והרחב אפו כמו שנאמר במרות חמקים יתברך ארך אפים· למען שמי אאריך אפי· אף פירוש ישימו אף שיתאנפו ויתרגזו כשתקבלת מביא עליהן יסורין ולא ישועו וישובו מדרכם הרעה ועל הדרך הזה אמר שלמה אולת אדם תסלף דרכו ועל יי׳ יזעף לבו· אל תשם את לבך להם כי נמצאו· מבלי משים לנצח יאבדו· פירוש מבלי משים על לב· וישימו וישכילו יחדיו· פירוש וישימו לב כמו שאמר הגידו ונשימה לבנו· שימני כחותם על לבך· וישימו על העיר· פירוש שמו מערכותם ומלחמותם על העיר· שים לך אורב· ויש מהם נשים וישימו בנים· פירוש ויש מהם נשאו הנשים הנכריות והולידו מהם בנים· וישם כצאן משפחות· ותשם בפוך עיניה· פירוש ותשם פוך בעיניה והמוקדם מאוחר כמו ואת העיר שלחו באש· שלחו מקדשך· על הרים יעמדו מים· ויש מפרשים ותתקן וכן שירת נוה תיקון זונה כולם ענין אחד· ושלא נזכר פעלו ממנו ויושם בארון· משפטו ויושם ובא פתח קטן תחת פתח גדול והחולם תמורת השורק כמו ופתחו שעריך תמיד· ויש מפרשים שהוא עיקר אחר שרשו ישם ופירושו וישם אותו החמשי׳ בארון וכן ויאמר ליוסף חסר האומר ואחרים זולתם·

שוע הנה קול שועת בת עמי· ושועתי לפניו תבא באזניו· והפעל הכבד ממנו שועתי שמעת קולי· ישועו ואין מושיע· קמתי בקהל אשוע· ויש מפרשים מענין זה ההערוך שועך לא בצר· ענינם ענין צעקה· והביאו ר׳ יהודה ורבי יונה עמהם אם בפידו להן שוע· וכן הביאו בשרש הזה ובענין הזה תנותן תשועה למלכים· וכן כתבו אדני אבי ז״ל בספר הגלוי ואמר כי ענין תשועה בלשון ערבי אל״ל גאות והוא קבול שועה והכבר כתבתיו בשרש ישע· ומעיקר זה ועיניו השע· פירוש עצם עיניו שלא יראה ותרגם ושת את הבירת וישוע ית ביתא· וכתב אא״ל מענין זה ובמים לא רחצת למשעי· וענינו כענין למשוח כי שיחת הבית במשיחת יד כענין משיחה והיוד במקום הא״א בשקל מקנה מרעה ויהיו שנים שרשים וענין אחד ויתכן להיות ענין חלקות ויהיה היוד בלמשעי כמקומם אות הכפל ושרשו שעע כתרגו׳ חלקת צואריו שעיעות צואריה· ואנכי איש חלק גבר שעיע· ויהיה פי׳ ובמים לא רחצת למשעי להחליק בשרך כי דרך היצורים במים מחלים הבשר ומסרט וכתב עוד פירושו לשחרות כי בלשון ערבי א״ל תמשיע טהרה ואמר טהר הקערה אמשע ויתכן שיהיה אמשע אצלם כמו אמשח

פי׳ ולזה מפרש דעת יותן סתנת למשעי להתבקר לשו לשון טהרה לשון נקוי מבר פי׳ להסיר מפנו קלב ותגידי׳

שהוא לשון כאשר ימחה הצלחת· ופירש רבי יונה מענין ועיניו השע· השע ממני ואבליגה· כמו עצום עיניך ממני כאילו אמר חול ממני· ויש מפרשים השע ממני הרפה ממני כמו שעה מעליו ויחדל· ושוע ושעה ענין אחד· ומעיקר זה ומהענין הראשון השתעשעו ושעו· כלומר צעקו ושועו· וכן ושוע אל החר· ואא״ל פירשם מענין ועיניו השע· כמו שאמר בפסוק שלאחריו ויעצם את עיניכם ואמר זה על נביא השקר· והשתעשעו לשון עבר וכן ושועו כפלם מה שוכו אחליך ופירושו התעורו נביאי השקר תעורו אחרים· וענין אחר ולכילי לא יאמר שוע· והוא האיש הנכבד והרץ בממונו

הרכת

הרבה ונותן יותר מן הראוי לו׳ והשם מות היערך שופך לא בצר׳ . כלומר היערך ממנך שלא יהיה בצר וכל מאמצי כח כלום המטון והכח לא יוכלו להצילך מהצרה הראוית לבא עליך׳

שוף הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב׳ אשר בשערה ישופני׳ ענינם ענין מכה והתיתה׳ ועניין אחר אך חשך ישופני׳ פירוש יחשיכני ויסתירני מגזרת נשף ואם הם שנים שרשים כמו כי מולים הוו תמלתם׳

שוק ואל אישך תשוקתך׳ ואליך תשוקתו׳ ועלי תשוקתו׳ ענינם ענין תאוה וחשק׳ ויתכן להיות מענין זה ועיקר זה ונפשו שוקקה׳ וכן פקדת הארץ ותשוקקה׳ כלומר התאוית אליה להשביעה או פירוש הכבר שוקקות והוא פעל יוצא כלומר גזרת עליה שתתאוה למטר ואחרי כן פקדת עליה׳ והא והשיקו היקבים תירוש ויצהר׳ ענינו כמו והציפו כמו והציף יי׳ את מי ים סוף׳ וכן בדברי רז״ל מי החג שנטמאו השיקן ואחר כך הקדישן טהורין הקדישן ואחר כך השיקן טמאים פירוש שקען במי מקוה עד שיצופו מי המקוה עליהן׳

ועניין אחר וסבבו בשוק׳ בשוקים וברחובות׳ ידוע׳

ועניין אחר שוק הימין׳ על הכרעים ועל השוקים׳ שוקיו עמודי שש׳ ויך אותם שוק על ירך׳ את השוק והעליה׳ פירוש ואשר עליה הוא הירך אשר על השוק׳ והתהפעל ממנו ישתקשקון ברחובות׳ ידוע׳ ופירוש ויך אותם שוק על ירך׳ שהפילם

הג״ה סמכן שוק לשון נקיבה ...וא מה שפירש רלבג במנחת ... שוק הימין שוק כל הימין ר״ל כי הימין שהוא לשון זכר שב על כנד לא על השוק׳

בסכתו כי הנופל לפני הרודף יכרעו ארכובותיו ויפול על פניו והנה שוקו על ירכו׳ ואדוני אבי ז״ל פי׳ שוק הוא הרגל ירך הוא הרוכב על הסוס וכן תרגם יונתן פרשין עם רגלאין׳

שור אשר שר לי׳ שרים ושרות׳ ושרים בחוללים׳ לשכות שרים׳ ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם על יאשיהו׳ והפעל הכבד אז ישיר משה׳ אשירה נא לידידי׳ ותשר דבורה׳ שירו ליי׳ והשם שיר השירים׳ ובהא הנקבה את השירה הזאת׳ שירת דודי לכרמו׳ והילילו שירות היכל׳ ופעל כבד אחר משוררים ומשוררות׳ קול ישורר בחלון׳ פירוש קול שעיר או דומה לו מהשוכנים בחרבות ישורר בחלון או יהיה פעל עומד׳ וכן והשיר משורר והחצוצרות מחצצרים׳ או יהיה גם הוא יוצא ופירושו בעל השיר משורר ובעלי החצוצרות

הג״ה בלי ספיים יתירים כמון ספיים על ישסכר:

מחצצרים׳ ועניין אחר אשורנו ולא קרוב׳ ישור כשך יקושים׳ פירוש יביט כמביט

הג״ה נ״ל כי פי׳ יסם ... שתרגם אונקלוס על ... גם טירכן וזוק׳

הפח שמביט אל העופות כשינוחו כך הם מביטים ומארבי לאנשים׳ ישר על אנשים׳ והוא בחלם׳ נגמר על דרך אשור׳ תשורי מראש אמנה׳ ותשרי למלך בשמן׳ והפעל הכבד אשר שוררו אנשים׳ ענינם ענין הבטה ועיון׳ ומזה הענין ותבט עיני בשורי׳ והוא תאר בשורק בפלס וסורי בארץ יכתבו׳ והתאר המרובע אלהים יראני בשוררי׳ כמו אויבי כי האויב מביט באויבו ומעיין בו לרעה לו כמו שנאמר ויהי שאול עוין את דוד׳ ועניין

אחר ותשורה אין להביא׳ כמו מנחה׳ ורבי יונה כתב ותשורי למלך׳ מענין זה כלומר הקרבת לפניו מנחה׳ וכן פירשו הגאון רב סעדיה ז״ל והנכון במלרע ותשורי כמו ותלכי׳ וכן תשורי מראש אמנה׳ וכן ישור על אנשי כלומר ילך על אנשים ויתורה לפניהם׳ וכן אניות תרשיש שרותיך מערבך׳ פרוש השיירות ההולכים בסחורה ותרגום ארחות ישמעאלים שיירת ערבאי׳ ויקראו גם כן ההולכים דרך ים שיירה לפי שהולכות ספינות רבות יחד ויתכן לפרש שרותיך ההונים עליך מתרגום ויחן ושראי׳ ומזה נקראת המנחה תשורה לפי שמוליך אדם אותה ותשורה אין להביא׳ כמו שנקראת גם כן ארוחה׳ ויתכן גם כן מזה ישור כשך יקושים׳ כלומר ילכו בנחת בעלי היקושים והם פורשי המצודות שינוחו ולא ישובו פת בלילה והם ילכו כל הלילה ויצודו משחית אנשים ילכודו׳ ועניין אחר בנות צעדה עלי שור׳ באלהי אדלג שור׳ בשורק׳ ובחלם עקרו שור׳ והקבוץ בקמץ כמו מן יום ימים ראש ראשים והוא בלשון נקבות עלו בשרותיה׳ או יהיה הנפרד שורה בפלס קמה ענינם חומה ותרגום חומה שור׳ ומזה בין שורותם יצהירו׳ והוא קבוץ שור בשורק כלומר מפחד הרשעים יבנים חומת ויעשו השמן בין התומר ר״ל בין שורות בין שמות הזתים מרבה רז״ל שורה׳ ועניין אחר שור או כשב או עז׳ ונקבוץ נתנועת ההא שורים וחמורים׳ ידוע׳ וכתב החכם רבי יעקב בן אלעזר מזה עקרו שור׳ והוא כינוי למושל כמו שכנה הכתוב השרים והגדולים באילים ועתודים׳ וכן בכור שורו׳ לרוב גדולתו קראו כן׳ ויש מפרשי שור ממש שהיו מעקרין הבהמות כמו שנא׳ וזה הלשון על הבהמות את סוסיהם תעקר׳ אמם שלקחו את צאנם ואת בקרם ואת חמוריהם אפשר שלקחו מקצתם ועקרו מקצתם כי למשא היה להם לקחת כל בהמות העיר והם היו הולכים בבורחים׳

שור שרים עשו במלים׳ חכמות שרותיה׳ כי שרים ישורו׳ ישר במשא׳ והוא כתוב בסמך רוצה לומר שהיה שר ונעלה בנבואה או בחרמת הקול בשיר׳ וישר אל מלאך ויוכל׳ וישר אבימלך׳ והפעל הכבד הם המליכו ולא ממני השירו ולא ידעתי׳ כלומר שמו שר עליהם ולא ברשותי׳ ויש מפרשים מזה ושם חטה שורה׳ כלומר יפה ומשובחת׳ ומזה הענין והשרש כלם סרי סוררים׳ רוצה לומר שרים סוררים ואף על פי שהוא כתוב בסמך וכן אמר התרגום כל רברביהון מרדין וכבר פירשתי הפסוק בשרש נחש ופירשתי סרה סמוך׳ ועניין אחר במשקל ובמשורה׳ ענינו כמו מדה

הג״ה וכן תרגם כל ... מסמך ... כל סאות ... תרגם לשון סררם:

אלא שהמשורה היא מדה קטנה מאד כמו שאמרו ז״ל ומה משורה שהיא אחד משלשים ושלשה בלוג הקפידה תורה עליה קל וחומר ללוג וחצי לוג ורביעית לוג והין וחצי הין ורביעית ההין׳ ומה שאמר הכתוב ומים במשורה תשתה ששית ההין׳ לא רצה לומר שהמשורה היא ששית ההין אלא לא ישתה מעט לעת אלא ששית ההין ואותו ששית ההין ישתהו מעט מעט במשורה וכן לכל משורה ומרה׳ אמר משורה על המדות הקטנות ומדה על המדות הגדולות׳ ורבי יונה שם מזה הענין ושם חטה שורה׳ כמו שאמר ושעורה נסמן וכסמת גבלתו׳

שוש כאשר שש יי׳ עליכם׳ שש אנכי על אמרתך׳

פגעת את ששו ועושה צדק · פירוש שש במצותיך · (ישעיה ס״ד)
ושישתי בעמי · לשוש עליך לטוב · ישושום מדבר · (ישעיה ס״ה · דברים ל׳ · ישעיה ל״ה)
פירוש ישושו בם או עמם · וכן בשלם והבשר · כמו בשל
לחם · ויש מפרשים בי המם במקום נון ויהיה ישושום כמו
ישושון · והפעל הכבד ישישו וישמחו בך · שישו אתה (תלים מ׳ · ישעיה ס״ו)
כן ישיש יי עליכם · כלם פעלים עומדים · ודעת רז״ל (דברים כ״ח)
להיות הפעל הכבד פעל יוצא שאמרו ישיש יי עליכם
הוא אינו שש אבל אחרים משיש דיקא נמי דקתני ישיש
ולא כתב ישוש · והשם משוש לכל הארץ · זה הוא (תלים מ״ח)
משוש דרכו · פירוש זהו המשוש שהיה שש בדרכו (איוב ח׳)
ובמעשיו הרעים זהו סופו כי אבד מהרה כמו שאמר
למעלה וכחש בו לא ראיתיך ·

שות
כי שת לי אלהים זרע אחר · ולא שתה לבה · (בראשית ד׳ · שמואל ב׳ י״ג)
שתי ביי אלהים מחסי · ושתי את גבלך · ת״ו (תלים ע״ג · שמות כ״ג)
השרש נבלעת בתי״ו הפעל · שתו בשמים פיהם · בבאם (תלים ע״ג)
לשאול שתו · בא הרגש בשתי המלות האלה תמורת (תלים מ״ט)
הנח · אשר סביב שתו עלי · ויש מפרשים קתו עלי (תלים ג׳)
נלחמו עלי · וכן שות שתו השערה · ואין צריך להוציאם (ישעיה כ״ב)
מעניינם כי פירושם שמו המלחמה כמו ושימו על העיר
והפעל הכבד עיניהם ישיתו לנטות בארץ · ופא ישית (תלים י״ז · איוב ל״ח)
בגאון גליך · ולבך תשית לדעתי · שיתי בליל אלך (משלי כ״ב · ישעיה ט״ז)
למען שיתי אותותי אלה בקרבו · ושית לערפל · ואמ״ל (שמות י׳ · ירמיה י״ג)
פירש ופא ישיח״ת ילחכם ובתבתי פירוש הפסוק בשרש
פת · יעטף שית חמס למו · פירשתיו בשרש עטף (תלים ע״ג)
שית זונה · תקון זונה · וכן ויתשם בפוך עיניה · ותתקן (משלי ז׳ · מלכים ב׳ ט׳)
ושית ממני ואבלינה מעט · עניינו הרף ממני · והיו (איוב י׳)
שתותיה מדכאים · כי השתות יהרסון · פירוש מצודות (ישעיה י״ט · תלים י״א)
ורשתות · ויש מפרשים סוח אשר סביב אתו עלי · כלומר
שמו הרשתות סביב לרגלי · ויש מפרשים והיו שתותית
מדוכאים · כי השתות · יסודות · וכן בדברי רז״ל אבן
היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתייה היתה נקראת
ואמר שתמלת הזאת מנחי וזל״מר העוד אמרו ירדו לשית
אין מעלין בהן שיתין מחוללין יורדין עד תהום כלומר
עניינם יסודות · ויש מפרשים מוח וקרקר כל בני שת · (במדבר כ״ד)
כלומר שיהרוס המדינות או יהיה בני שת · כמו בני אדם
כי ממנו נתקיים העולם · וכן והשופי שת · יסוד והוא (ישעיה כ׳)
רמז לערוה · וכן ויכרת את מדויהם בחציו עד שתותיהם · (שמואל ב׳ י׳)
ובמשקל שתותיהם שמותיהם שת במשקל שכם ואמם
ששמנו שכם מנחי הל״מד בחלק הדקדוק בשער השמות
ושמנו הנה והשופי שת מנחי העי״ן ומלת והיו שתותיה
מוכיח שהוא מנחי העי״ן שאילו היה מנחי הל״מד היה השי״ן
בשוא כמו שמותיה בנותיה והיה שתותיהם מנחי הל״מד
וראיה לו מדברי רז״ל אבן שתייה ויהיה שתותיה מנחי
העי״ן ובנת הערות בזה כמו שבנה גם כן ויש פתחן ירית ·
שהוא מן המתות לדלתות הבית כמו שפי׳ בשרש פתת ·

שזף
ששזפתני השמש · עין שזפתו · ולא שזפתו (שיר א׳ · איוב כ׳ · איוב כ״ח)
עין איה · עניינם ענין ראייה והבטה ·

שזר
שש משזר · חוט כפול פתיל טורטו בלעז · (שמות כ״ו)
וארז״ל שהיה חוטן כפול ששה ·

שחח
תחתיו שחחו · ושח רום אנשים · שחו גבעות (איוב ט׳ · ישעיה ב׳ · חבקוק ג׳)
עולם · שחו רעים לפני טובים · סלרע׳ (משלי י״ד)
נעויתי שחותי עד מאד · כי ישוחו במעונות · וימכסו (תלים ל״ח · איוב ל״ח · תלים י׳)
וישחו · ידכה ישוח · ותשוח עלי נפשי · ושח עינים (תלים י׳ · איכה ג׳ · איוב כ״ב)
יושיע · והשם והלכו אליך שחוח · והנפעל וישח אדם (ישעיה ס׳ · ישעיה ב׳)
וישפל איש · וישחו כל בנות השיר · פירוש ישפלו (קהלת י״ב)

סמפונו הריאה שמהם יצא הקול ומחולשתו בימי הזקנה
לא יוכל לשיר ולהגביה קולו · והפעל הכבד השח (ישעיה כ״ו)
השפיל · וההתפעל מה תשתוחחי נפשי · עניינם ענין (תלים מ״ב)
השפלות וההכנעה ·

שחד
ושחד לא תקח · כי השחד יעור · וישלח (שמות כ״ג · שמות כ״ג)
למלך אשור שחד · לא במחיר ולא בשחד · (מלכים ב׳ ט״ז · ישעיה מ״ה)
והפעל הקל מכחו ומכחכם שחדו · ותשחדי אותם · (איוב ו׳ · יחזקאל ט״ז)
בקמץ החטף · ושחד לא תקח אמרו ז״ל אין צריך לומר שחד
ממון אלא אפילו שחד דברים ·

שחה
שחי ועבורה · ואז״ל כתב מזה כי שחה (ישעיה נ״א · משלי ב׳)
אל מות ביתה · בשקל עשה בנה קנה ואף
על פי שהוא מלעיל · והשם בשחותו הוא יפול · בשקל (משלי כ״ח)
ראות עיניו · והכבד דאגה בלב איש ישחנה · פי׳ דאגה (משלי י״ב)
כאשר תהא בלב איש שידאג על מחייתו ישחה הדאגה
וישפילנה · ובדבר טוב ישמחנה כלומר ישיב הדאגה
לשמחה בדבר טוב שידבר כנגד לבו השלך על יי יהבך
והוא יכלכלך וכיוצא לדברי׳ האלה שהם דברי הבטחון
באלהים ויסיר הדאגה מלבו ואמר ישמחנה על דרך
ולפניו תדוץ דאבה · ויתכן מן השרש חוח וישחך (דברים ח׳)
בקרבך · ובא פתח קטן תחת פתח גדול כמלת ויפרך ·
וההתפעל והשתחוה על מטה המשכב · והשתחויתם (יחזקאל מ״ו · שמות כ״ד)
מרחוק · אשר ישתחוה שם · ויאמר ציבא השתחויתי · (שמואל ב׳ ט״ו · שמואל ב׳ ט״ז)
וישתחו אפים · וישתחו לו אפים · להשתחוות לו · (ראשית י״ט · ראשית מ״ב · שמואל א׳)
והמה משתחויתם · והרכבה המלה ממשתחוים (יחזקאל ח׳)
והשתחויתם וטעם ההרכבה אמר הנביא כי מצא אותם
האנשים משתחוים קדמה לשמש ואמ׳ לגנאי השתחויתם
דרך שאלת והרכבה המלה משתי מלות אלה לקצר
הענין וכבר כתבנו דקדוקו עוד בחלק הדקדוק · והשם
בהשתחויתי בית רמון · (מלכים ב׳ ה׳)

שחת
כאשר יפרש השוחה לשחות · והשם כי גאו (ישעיה כ״ה)
המים מי שחו · כל כך גאו המים עד שלא (יחזקאל מ״ז)
יוכל לעבור בהם ברגל אלא אם כן ישחה על פניהם ·
והפעל הכבד אשחה בכל לילה · ענין השחיה היא השיטה (תלים ו׳)
על פני המים נדר״ בלעז ·

שחט
ושחט את בן הבקר · ושחטתם בזה · שחטו (ויקרא א׳ · שמואל א׳ י״ד · ירמיה ל״ט)
לעיניו · שוחט השור · שוחטי הילדים · (ישעיה ס״ו · ישעיה נ״ז)
הרוג בקר ושחוט צאן · והשם וחלבים על שחיטת (ישעיה כ״ב · דה״ב ל׳)
הפסחים · והנפעל הצאן ובקר ישחט להם · וכתב רבי (במדבר י״א)
יונה ז״ל והכבר ובשחטם את גלוליהם · ונכון הוא להיות (יחזקאל כ״ג)
מקור מן הקל כמו ושחטה שטים העמיקו · והשחוטה (הושע ה׳)
בתולכה ותבאה כי לשון שחיטה לשון משיכה היא כמו
חץ שוחט · אפי״לט בלעז · וכן זהב שחוט כי הזהב (ירמיה ט׳ · דה״ב ט׳)
המשובח יוכל אדם למשכו ולשטחו כי הוא רך ביותר
מרוב השיבותו · וארז״ל זהב שחוט שהיה נמשך בשעוה
וכן אמרו ז״ל התיז את הראש בבת אחת פסולה מנא הני
מילי אמר קרא חץ שחוט כלומר וכן צריך למשוך הסכין
על הצואר ולהוליכו ולהביאו · ובספרא בפרשת צו אין
לשון שחיטה אלא לשון משיכה שנאמר זהב שחוט ·
ואדוני אבי ז״ל כתב חץ שחוט רוצה לומר כמו שוחט כלומר
חץ הורג ·

שחט
ואשחט אותם אל כוס פרעה · ובמשנה אין שוחטין את הפירות להוציא מהן משקין ענין עצור · (בראשית מ׳)

ויש מי שנחלם על ראשו ספירם ולפסם ולתו כמו סומטי פילדים וסכי הכל ענין סחיטת מכל סגורים לפי פסוק לשון סחיטה ·

שחל

שחל על שחל ופתן תדרוך · ואחי להם כמו שחל · הוא האריה · נטף ושחלת · הוא הסם הנקרא בלשון המשנה צפורן והוא חלק ומזהיר כצפורן · וכן אמר התרגום וטופרא ·

שחן שחין אבעבועות · לשחין פורח · הוא נגע הבא מצד התמורה זולתי האש כמו שאמרו רז"ל איזהו שחין לקה בעץ או באבן או בגפת או במי טבריא ועוד אמרו כל שאינו מחמת האש זהו שחין הבא מחמת האש זה מכוה · ותרגום ויקח מהם ויהם תסיב מנהון רשחין · וכן בתפלתו של כהן גדול יהי רצון שתהא שנה זו שחונה וגשומה ·

שחס ובשנה השנית שחיס · והוא כמו סחיש האמור בספר מלכים והוא הצומח משרשי הזרע · ויונתן תרגם קטקטין רוצה לומר הבא אחרי הספיח ·

שחף בשחפת ובקדחת · פירש רבי יונה בלשון ערבי סחאף והוא החולי שתנוף מתנונה בו · ואפשר שיהיה מזה הלשון ואת השחף · כי אותו העוף יקרה לו זה החולי ·

שחף שחיף עץ סביב סביב · עץ שסביבותיו נסרים ואמר בו התרגום דחפן נסרין דארזא · ואפשר שהוא דומה למה שאמרו רבותינו שחופי כבא ·

שחץ הוא מלך על כל בני שחץ · לא הדריכוהו בני שחץ · ענין גאוה · ובדברי רבותינו ז"ל גם כן אנשי ירושלם אנשי שחץ היו כלומר אנשי גאוה וגסות הרוח ·

שחק ושחקת ממנה הדק · אבנים שחקו מים · ואשחקם כעפר ע' פני רוח · ענין השחיקה ידוע והוא יותר מהדקה · וחשבו ממנו ושחק מאזנים · אבק · כי מי בשחק יערך ליי' · ובנאמנתו שחקים · ידוע ·

פ"ה קשה לי כי כיש תקומות מפרשין לעת כמו שפי' ולפעמים כמו עננים ועבים ול"כא כתב כי נקראו העבים שחקים כנגד היות אויר דק מן לשון ושחקת ממנה הדק לשון עמ"ס :

שחק שחקו על משבתה · לשחוק עושים לחם · הרואים בשחוק שמשון · זמו ורחנים משחק לו · והכבד ושחקתי לפני יי' · קראו לשמשון וישחק לנו · משחקים לפני יי' · וכבד אחר יחדיו משחקים עליהם · ענין השחוק יש שהוא ענין שמחה ויש בענין לעג ·

פ"ה ויש גם כן לשמחות כמו כס פענים כגיחוך נסך :

שחר עורי שחר מעלי · והתאר ושער שחור · צמח בו · שחורה אני · ובהפעל אל תראוני שאני שחרחרת · וחשך משחור תארם · פירוש יותר משחור והשחור הוא הפחם · וכן בדברי רז"ל בכל כותבין בשחור ובשיחור והשחור הוא הפחם ושיחור הוא קנקנתום הנקרא אחרו"למנט בלעז או הנקרא וירד"ואולה · והוא וכמו השחר עלה · כשחר נכון מוצאו · כשחר פרש על ההרים · ידעת השחר מקומו · מרחם משחר · וכבר פירשנוהו בשרש רחם · ומזה נקרא הבחרות שחרות · כי הילדות והשחרות הבל · כי ידמו ימי הבחרות לבקר כמו שידמו ימי הזקנה לערב וכן אמר בבקר זרע זרעך ולערב אל תנח ידיך · והפעל ממנו שוחר טוב יבקש רצון · והפעל הכבד ושחרתני ואינני · ואהבו שחרו מוסר · ושבו ושחרו אל · אלי אתה אשחרך · אף רוחי בקרבי אשחרך · בצר להם ישחרונני · אם אתה תשחר אל אל · לשחר פניך · משחרי לטרף · ומשחרי ימצאונני · ר"ם כלם ענין הדרישה והחקירה · ואף על פי כן מענין שחר הם כי בשחר ידרוש אדם ויחקור ויפקוד כי הוא על דרך ישכים ויקום בשחר · ובלכם תמצאם בזה הענין · וכן נאמר מענין הבקר ולבקר בהיכלו · אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר · כלומר אין לו זוהר ובהירות · לא תדעי שחרה · פירוש שלא תדעי עת בואה כי תבא פתאום כמו הדבר שיבא בשחר שלא ירגיש אדם בדבר עד שיראנו · וכן אמר בענין זה בשחר נדמה נדמה מלך ישראל · ורבי יונה פירש לא תדעי שחרה כלומר שלא יתבאר לך ענין רפואת הדבר והצלה ממנה · ואדוני אבא ז"ל פירש מזה הענין חשך משחור תארם · והגש משחור לתפארת בדגש מקדש יי' והוא שם בפלס מזמור ופירושו זוהר תארם ·

שחת והנה נשחתה האזור · והנה נשחתה · ובעלילותיכם הנשחתות · ותשחת הארץ · והפעל הכבד ושחתם לכל העם הזה · עלו בשרותיה ושחתו · שחתם ברית הלוי · ושחת רחמיו · כי שחת עמך · פי' שחת דרכו ומעשיו · וכן העמיקו שחתו · כלומר הגבירו עצמם בענין ההשחתה מאד וכבר אחר כי השחית כל בשר את דרכו · אל תשחת עמך · כי משחיתים אנחנו · משחיתים להפיל החומה · כלומר שהחלו להשחית ולהפיל החומה · ות"ת מתעשתין כלו' חושבין ומשתדלין להפיל החומה · ופי' משחיתים בלבם ומתעסקין להכין כלי המשחית · כי השחת תשחיתון · פירוש תשחיתון דרכיכם ומעשיכם · וזובח משחת · ובחרק מקום הקמץ כן משחת מאיש מראהו · והשם כי משחתם בהם · והוא תתרגם למשחית · חרשי משחית · למשחית איבת עולם · והודי נהפך עלי למשחית · ויתכן בכנוים את הוא לבעל משחית · או פירושו לאיש משחית · וכבצרי ואיש כלי משחתו בידו · ונקרא המה משחירית והציבו משחית אנשים ילכדו · אשר ממיך לחר המשחית · הוא הנקרא הר המשחה והוא הר הזתים הנזכר בכתוב וכנהו בלשון המשחית לכנין עו אשר בנו בו · אבל הנני אליך הר המשחית · הוא אומר על בבל וקרא אותה הר ואף על פי שהיא בקעה רוצה לומר עיר בצורה וכן תרגם יונתן קרבא מחבלא · ונגזר מהענין הזה עד יכרה לרשע שחת · בשחיתם נתפש · ואפשר שיהיה שרשם ישח וכבר כתבנום שם ובשרש שוח גם כן · ימלט משחיתותם · גלער בשחיתותם · תאות שחיתה והרבות שחיתות והוא כמו רשתם ומלכודתם · וכן בדברי רז"ל והוא שיהא רחוו מינצו עלת בי תרי פירוש רשת והוא כמו שיהא והבליעו החית כמנהגם להבליע אותיות הגרון בהרבה מקומות ·

שטה ואת כי שטית · כי תשטה אשתו · אל ישט אל דרכיה לבך · שטה מעליו ועבור · והתאר ושחטה שטים העמיקו · בפלס כלים גבים פירוש השטים העמיקו הפה לשחוט הנקים וללכדם · ונכתב בסמך עשה סטים שנאתי · פירוש מעשה אנשים סטים או הוא שם זולתי תאר · ושם תאר אחר ושטי כזב · והנכון וחישר בו שהוא מגזרת הע"ו כי אילו היה מגזרת השרש זיתה פא הפעל שואית כדרך נחי הלמ"ד כמו מן בנים בני בלים כלי שנים פני פנים פני והלם ענין נטיה ותרגם

ויש

וים אליה וסמא לותת ·

שטח ושטחום לשמש והירח · וישטחו להם שטוח · ותשטח עליו הריפות · שוטח לגוים וינחם · והשם משטח חרמים תהיה · ובחלם משטוח לחרמים יהיו · והכבר שטחתי אליך כפי · כולם ענין פרישה ופירוש שוטח לגוים מרחיב להם מקום ונחלה ואחר כך ינחם בגלות ·

שטם וישטם עשו · אפו טרף וישטמני · לו ישטמנו יוסף · וישטמהו בעלי חצים · והשם ורבה משטמה · הכל ענין איבה ·

שטן והשטן עומד על ימינו לשטנו · ויקרא שמה שטנה · תחת אהבתי ישטנוני · גם זה ענין איבה ·

שטף וידיו לא שטף במים · וישטף את הרכב · וחילו ישטפו · וישטפו ארץ ומלאה · ונהרות לא ישטפוה · תשטף ספיחיה עפר ארץ · שטף וקבר · לנחל שוטף · והשם רק לשטף מים רבים · והוא בחמש נקודות · והנפעל וכל כלי עץ ישטף במים · וזרועות השטף ישטפו מלפני · ושלא נזכר פעלו מהדגש ומרק ושטף · כלם ענין הרחיצה בכח והגריפה · וכן דמה הסוס מרוב מרוצתו כמו נחל שוטף · כסוס שוטף במלחמה · וכן הגזרה בעברה בעולם שוט שוטף כי יעבור ·

שטר שוטר ומושל · שופטים ושוטרים · ושוטרים לשבטיכם · ידוע · ומזה אם תשים משטרו בארץ · כמו ממשלתו · ויש מפרשים כתבו כלומר גזרתו וחקו מדברי רז״ל שטר חוב ·

שי יובילו שי למורא · לך יובילו מלכים שי · ענין תשורה והנכון כי שרש המלה שיה או שות ·

שיג כי שיח וכי שיג לו · ענינו ענין השיחה והעסק ויש לומר ששרשו נשג מענין השגה ושם כתבנוהו · והביא רבי יונה בזה השרש תשגשגי ואני כתבתיו בשרש שגה כי הוא עקר שרשו כמו מתעתע מן תעה והגני עתיד לכותבו עוד בן ארבע אותיות ·

שיח וכל שיח השדה · הקוטפים מלוח עלי שיח · בין שיחים ינהקו · תחת אחד השיחים · יש שהוא עשב ויש שהוא אילנות · ויש מפרשים מזה לשוח בשדה · כלומר לטייל בשדה בין השיחים וכבר כתבנוהו בשרש שוח ·

שיל עד כי יבא שילה · פירשו בנו והנבואה על דוד שהוא משבט יהודה או על המשיח והוא מלשון ובשליתה ואף על פי ששרשו שלה יהיו שני שרשים וענין אחד · ורבותינו זכרו המלה בשני שרשים בגזרי התלמוד ובכפלים שאמרו השוחט את הבהמה ומצא אחת השליה נפש היפה תאכלנה ואמרו ונהג בשליל ואם שליה הוא מזה הענין הנה הם שלשה שרשים וענין אחד כמו דוכן דמה דמם והלתם כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ורבינו אברהם אבן עזרא ז״ל פירש שילה כמשמעו שם המקום שילה ופירושו עד יבא קץ שילה כי אז היתה מלך דוד כמו שאמר ויטוש משכן שילה ויבחר בדוד עבדו ·

שיף המטפות והשירות · ותרגומו ענקיא ושריא · הפארים והצעדות תרגומו כליליא ושירי · ותליא · ושמתי הזהב בלחיך תרגומו ואשוי שירין בלסתך ·

שיש ואבני שיש לרוב · ותרגמו הוד ואבנין וצמדי

ובן תרגום של מנים · מרמרין ובן נגרו לדם בנות · תרגומו מרמרין כסילן : שש · על רצפת בהט ושש · בלעז מרמר · ובדברי רז״ל · דומה שהם שני מינים שאמרו באבני שישא ומרמרא ·

שית ותלח שמיר ושית · שיתו ושמירו · מין ממיני הקוצים ·

שכך וחמת המלך שככה · וישכו המים · בשוך חמת המלך · והשם כשך יקושים · או הוא מקור בפלס לרד לפניו גל׳ · או הוא תאר וכבר פי׳ בשרש שור · והפעל הכבר והשכותי מעלי · כלם ענין הנחה ·

שכב ברע שכב · חן שכבתי אמש · ושכבתם ואין מחריד · גם בלילה לא שכב לבו · ועורקי לא ישכבון · ושכבתי עם אבותי · כמו חללים שוכבי קבר · כשכב אדני המלך · פירוש כאשר ישכב אדני המלך עם אבותיו נהיה אני ובני שלמה חטאים מהמלכה כי לא יהיה מי שיחוש לנו · אשר אתה שוכב · חבק ידים לשכב · שוב שכב · ואם שכב ישכב איש · והנפעל והנשים תשכבנה · והשם לא תתן שכבתך · ותתן איש בך את שכבתו · ומשקל אחר שכבת זרע · ומשקל אחר את משכב המטות · וית שנת מלכיא · ונפל למשכב · על משכבי בלילות · משכבי אשה · והכבד השכב אותם ארצה · ותשכיבהו על מטת איש האלהים · משכב על מטתו · ושלא נזכר פעלו והשכב בתוך ערלים · בקמץ ספרים בקמץ חטף ובמקצת הספרים בשרק · ורדה והשכבה · בקמץ חטף והוא מקור כי אין צירי מורה הבנין · ושלא נזכר פעלו מהדגש איפה לא שכבת · כולם ענין שכיבה אבל יש מהם שכיבה לשינה ויש מהם לתנאה ומלהתג ויש מהם שכיבה לחולי ויש מהם שכיבה למשגל ויש מהם שכיבת הקבר · וענין אחר ותעל שכבת הטל · ונבלי שמים מי ישכיב · ענין ירידה ושפיכה ונבון להיו׳ מזה שכבת זרע · ומפרשי מזה משכב וספות · והוא כלי ששופכין בו מים לידים ·

שכה שכיות החמדה · ואבן משכית · איש בחדרי משכיתו · וכחומה נשגבה במשכיתו · פירוש כשהוא במשכיתו רוצה לומר בחדר משכית חושב עליו כאילו סביביו חומה נשגבה · והקבוץ במשכיות כסף · ואבדתם את כל משכיותם · ענינם ענין ציור וענינם מלשון הבטה כי הדבר המצוייר יביט בו האדם ותרגום יצף יי׳ יסך ממרא דיי׳ · ותרגום מצפת סכותא · וכן בדברי רז״ל יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שסוכה ברוח הקדש · ומזה עברו משכיות לבב · והם המחשבות מה שהלב צופה ומביט · ופי׳ תגיעו ועברו ליותר מאשר עלה בלבם מתחבולות והתחבולות · ולפיכך נקרא הלב שכוי או מי נתן לשכוי בינה · ועוד פירשו בו תרנגול וכן בדברי רז״ל אמר רבי שמעון בן לקיש כשהלכתי לתחום קן נשריא היו קורין לכלה נינפי ולתרנגול שכוי · ועוד אמרו ברומי צווחי לתרנגולים שכויא או מי נתן לשכוי בינה וכן אמרו כי שמע קל תרנגולא אומר ברוך אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה ·

שכח השכח חנות אל · ושכחת עמר בשדה · שכחתי עמי · בינו נא זאת שוכחי אלוה · ולא ישכח את ברית אבותיך · וישכחהו · תשכח ימיני · חסר הפעול והוא הנגון כי הימין מגיעת יתרי הכנור ופירוש הפסוק כל אחד מן המשוררים היה אומר אם אשכחך בשהיו אומרים להם הבבליים שירו לנו מזה אומרי׳

איך נשיר וגו׳ אם אשכחך ירושלם ואגן ואת חרבת תשכח ימיני חגנון · ותתאר השכחים את הר קדשי · כל גוים שכחי אלהים · ותאר שכח בפלס שמח · והנפעל כי נשכח זכרם · ונשכח כל השבע · נשכחתי כמת מלב · ונשכחת צר שבעים שנה · והתיו תמורת הא כתיו ושבת לנשיא · והכבד שכח יי בציון · והכבד אחר להשכיח את עמי שמי · והתפעל וישתכחו בעיר אשר כן עשו · ופירוש הפסוק ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו כלומר אם מתו הרשעים יבאו אחרים תחתיהם כמו שאמר ובעפר אחר יצמחו · וממקום קדוש יהלכו פירוש אשר הם ממקום קדוש כלומר הצדיקים יהלכו ויבריחו אותם שלא יתראו בפניהם מפני החמס שעושין להם וישתכחו בעיר אשר כן עשו כלומר אותם אשר עשו תאמרת והיושר יתעלמו מפניהם ויעשו עצמם נשכחים ונעלמים מפניהם ·

שכל כאשר שכלתי שכלתי · למה אשכל גם שניכם · רוצה לומר למה אשכל משניכם או על שניכם · כן תשכל נשים · פירוש יותר משאר נשים · והתאר ואני שכולה וגלמודה · והשם ולא אדע שכול · שכול לנפשי · שכול ואלמון · והפעל הכבד רחליך ועזיך לא שכלו · תפלט פרתו ולא תשכל · ולא תשכל לכם הגפן · משכלה ועקרה · והתאר כדב שכול · ושכלה אין בהם · בפתח השין · והשם שכול · והקבוץ בני שכליך · בחרק השין · והכבד אחר רחם משכיל · ואשר הוא פעל יוצא שכלתי אבדתי את עמי · כאשר שכלה נשים חרבך · אתי שכלתם · מחוץ תשכל חרב · אעביר בארץ ושכלתה · חיה רעה ושכלך · והארץ משכלת · ולא יהיה משם עוד מות ומשכלת · לשון החורית שזכר עומדת במקום שנים ופירושו ולא תהיה משכלת או יהיה משכלת שם · ובכבד אחר כגבור משכיל · ואפשר שיהיה והארץ משכלת יוצא לשני לבד כמו משכלה ועקרה · וכן ומשכלת גוייך היית · וענין אחר אין אשכול לאכול · ואשכל ענבים אחד · אשכל הכפר · והקבוץ ושדיך לאשכלות · האלף בפתח · כאשכלות הגפן · האלף בסגול · אשכלות מרורות · והבשילו אשכלותיה ענבים · האלף בפתח · התרגום יקראו ענבים ואשר בו התרגום יקרא אשכול ר״ל בלעז ·

שכל שכל דוד מכל עבדי שאול · הצליח · והכבד למען תשכיל בכל אשר תלך · למען תשכילו · ויהי דוד לכל דרכיו משכיל · כל אשר הם תחת השרש הזה הם ענין אחד שהוא השכל והבינה ולשון שכל קרוב לענין ההצלחה וענין שנשתמשו בזה רז״ל באמרם המתכל בשלשה דברים כלומר הבט ועיין ולפי שהאיש המצליח יבאו כל דבריו בתבונה כאילו נעשו בשכלו ובדעתו אף על פי שמזדמנים אצלו שלא דעתו ושכלו יקרא משכיל והאשה טובת שכל · בשש נקודות · והם חמשה בשש נקודות והשאר בחמש נקודות כמו שכתבנו בחלק הדקדוק ופירש טובת שכל טוברת עין והבטה כאילו אמר טובת מראה או ר״ל שהיתה משכלת וכן ומצא חן ושכל טוב · כלומר מראה טוב · ויש כזה ויחסר חסין להשכיל · כמו למראה או פירושו לחבין ולהשכיל לפי שקראו עין ודעת · אשרי משכיל אל דל · משגיח אל דל ומבקרו · משכיל צדיק לבית רשע · משגיח לבית רשע ובענינו · המשכיל בעת ההיא ידום · הכל בכתב מיד יי עלי השכיל כל מלאכות התבנית · פירוש הכל בכתב מיד יי שהיתה עלי והשכילני והבינני כל מלאכות התבנית והוא פועל יוצא לשלישי · וכן אשכילך ואורך בדרך זו תלך · לב חכם ישכיל פיהו · השכל וידוע אתי · מקור · וכן והדבריו לא בהשכיל · אדם תועה מדרך השכל · או הם שם · והשם לדוד משכיל · בפלס משכים הולך · כלומר הבנה ולימוד · שכל את ידיו · פירש רבי יונה הבין יעקב מידיו רוצה לומר מידי יוסף כי מנשה הבכור לפי שהרגיש כי הביא אליו מנשה מימינו שכל וידע כי מנשה הבכור והגבוה שיהיה פירוש שכל את ידיו פעל יוצא והידים פעולות כלומר נתן שכל לידיו כאילו עשו בהשכל ובחכמת מה שעשו כי מנשה היה הבכור וראה בנבואה כי היה קטן בברכה וזהו השכל כי אם היה נותן ימינו על ראש מנשה מה שכל היה בזה כן הוא דרך העולם וזה דעת המתרגם שאמר אחכמינון לידוהי · ומענין זה השרש נתן הסכל במרומים רבים · ואף על פי שהוא כתוב בסמך וכבר כתבנוהו עם הסמך גם כן כי יתפרש זה בזה ·

שכם והשכים אבשלום · והשכמתם והלכתם לדרכם · שוא לכם משכימי קום · וישכימו בבקר · השכם והערב · השכם ושלוח · ובא באלף תמורת ההא וארבר אליכם אשכים ודבר · ונכתב ביוד חמשך וכן ויקראו לפניו אברך · כמו הברך · והשם וכטל משכים הולך · כלומר כטל שהולך בהשכמה · וכן סוסים מיזנים משכים היו · כלומר ככל בקר ובקר היו כסוסים מיזנים כענין שנאמר חושבי און ופועלי רע על משכבותם באור הבקר יעשוה כי יש לאל ידם · וכבר פירשנו בו פירוש אחר בשרש משך · על שכם שניהם · שם על שכמה · וים שכמו · מה שעל הכתף שהוא כנגד הצואר יקרא שכם · כמו שאמר בתפי משכמה תפול · והוא נחה ומשפטת בספיק וכבר כתבנוהו עם חביריו בחלק הדקדוק · כי תשיתמו שכם · לצד אחד כלומר פאה אחת והוא בשש נקודות ובאתנח · ודרך ירצחו שכמה · על הדרך אחת וצד אחד · וכן לעבדו שכם אחד · כלב אחד וכריתת אחת · ואני נתתי לך שכם אחד · חלק אחד והכל ענין אחד כי הכתף צד ופאה וכן הפאה נקראת כתף ולכתף השנית ·

שכן אשר שכן שם · ובין כתפיו שכן · ושכנתי בתוכם · השוכן אתם · שכון בארץ · לשכן בערפל · לשכני בתוכם · בקמץ חסף · לשכנו תדרשו · בחרק מקור בשקל ובפתחו עמו כל חסם · או הוא שם · משכן יי · משכנות לאביר יעקב · ומשכנותיו מליחות · והקבוץ זכרים משכנים · קדוש משכני עליון · והתאר וכל יאמר שכן חליתי · יצורו שכן שומרון · ושכנו הקרוב אל ביתו · ואל כל שכניו · ולנקבה שכנה או שכנת · ושאלה אשה משכנתה · והקבוץ והקראנה לו השכנות · ונקרא שכן ושכנת השוכן אצל האדם בזמן אצל ביתו · אבל וכל יאמר שכן חליתי · הוא על השוכן בתוכה בירושלם כמו שאמר העם היושב בה נשוא עון · וכן יגורו שכן שומרון · פירוש השכנים בשמרון · והכבד אהל שכן באדם · לשכן שמו שם · וכבד אחר והשכנתי עליך כל עוף השמים · וכבודי לעפר ישכן סלה · ומן הקבץ הזה נגזר ישכנו אדיריך · והוא מגזרת הנות והמותו שכנה דומה נפשי ·

שכן ושמת שכין בלועך · ולרבי ר״ל בקל מכין סכין וסמוכו כגיס כלכנייס ידוע וכבר כתבנוהו

בפעל בשרש שוך עם פירוש מסגרי כמין ומכניסם לשפים בעיני׳ כם׳ במקך כמו מסתכת בעיניו לרם

שכר שכרו ולא יין׳ פירוש ולא מיין׳ וחשת מן היין והשכר׳ וקסמים דמם ישכרון׳ ושכרת ולא מיין׳ פירוש ושכורת חמרות ולא מיין׳ שתו ואין לשכרה׳ והכבד והשכרתים למען יעלזו׳ אשכיר חצי מדם׳ והכבד אחר ואשכרם בחמתי׳ משכרת כל הארץ׳ מספח חמתך ואף שכר׳ וההתפעל עד מתי תשתכרין׳ והשם שכרון ויגון תשאי׳ והתאר והוא שכור עד מאד׳ והוא בתרצה שותה שכור׳ ויחשבה עלי לשכורה׳ ונקרא היין שכר לפי שהוא משכר שכר ירדופו׳ ויש משקה שעושין מפירות שהוא משכר ונקרא גם כן שכר ענין השכרות ביין כשביעה במאכל אבל יש שישתכר עד שלא ירגיש ולא יבין׳ יין ושכר אל תשת׳ ושכר במקום הזה כולל כל דבר המשכר ואפילו זולת היין כמו שאמרו רז״ל אכל דבילה קעילית ושתה חלב או דבש ונכנס למקדש חייב׳ בקדש הסך נסך שכר ליי׳ פירוש נסך יין המשכר והוא החי כמו שאמרו בספרי תסכו רביעית היין חי אתה מנסך ואי אתה מנסך את המזוג׳ וכן אמרו מיין ושכר יזיר׳ רבי אלעזר הקפר אומר יין זה מזוג שכר זה חי או אינו אלא יין זה חי ושכר זה מזוג תלמוד לומר ונסכו רביעית ההין לכבש האחד חי אתה מנסך ואי אתה מנסך מזוג הא אין עליך לומר כלשון האחרון אלא כלשון הראשון יין זה מזוג שכר זה חי׳ אשכר יקריבו׳ השיבו אשכרך׳ מנחה ואשכר שהוא בן ארבע אותיות׳

שכר ואשר שכר עליך׳ כי שכר שכרתיך׳ ושוכר כסיל ושוכר עוברים׳ ופי׳ הפסוק כתב רבי יונה בן הרב והגדול בעם הוא מחולל הכל ומושל בכם ונותן שכר לכסיל ומכריחו בעבודתו וכן שוכר עוברים והם הסרבנים וכמוהו מדוע אתה עובר את מצות המלך׳ ורבי אחי רבי משה ז״ל פירש כבת הוא דבק בפסוק שלפניו חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים ופירש רב כמו הרבה וכן הפירוש הכסיל הממשל משלי רבים מחולל כל אדם כחוח ביד שכור ומי ששוכר הכסיל בעבור משליו נותן שכר לעוברים והם הסרבני׳ עוברי המצות שאין יכולת בו להכריחם אחר הוא כלום זה כזה וכבר כתבתי פירוש זולת אלה בשרש חול׳ והגאון רב סעדיה פי׳ אותו כן דבק עם הפסוק שהקדים חוח עלה ביד שכור וגו׳ הודיענו בפסוקי׳ אלה כי הכסיל כשתבוא לידו מלת החכמה הוא מחולל בה ומהפך אותה ולא יבינה כמו השכור אשר בידו חוח ויביאהו בצפורניו ובתוך אצבעותיו ולא ירגיש ובכל זאת ירע ענינו במלה ההיא ללמד אותה למי שלא ידעה ויכאיב בה לכל אדם והוא רב מחולל כל כי יכעיס בה לבות בני אדם ויסגור פיו מללמד אותה לכסיל ולעוברי דרך אשר ישאלוהו ופי׳ שוכר מן כי יסכר פי דוברי שקר׳ וזה אף על פי שנכתב בסמך וסוכרים עליהם יועצים׳ והנפעל שבעים בלחם נשכרו׳ וההתפעל והמשתכר משתכר אל צרור נקוב׳ והשם כי שכר הוא׳ שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה׳ איננה שב אל שכר והנה הוא זכר ונקבה ורבים כמוהו ויתכן איננה שב אל הבהמה כאילו איננה הבהמה כיון ששמרה אינו לברכה ושכר לא היה לו ולחילו מצור׳ אמרו כי לאחר ששלל שללה עלה הים ושטפה מהם לפי שנגזר עליהם על

שללה לחכסות בים כמו שאמר כחלות עליך את התהום וכסוך המים הרבים׳ נתן אלהים שכרי׳ ביומו תתן שכרו׳ והוא וזורע צדקה שכר אמת׳ בשש נקודות׳ והוא מה משכרתך׳ והתאר אם שכיר הוא׳ גם שכיריה בקרבה׳ פירוש אפילו החיילות ששכרו להלחם כעבורם היו כעגלי מרבק שלא יוכלו להלחם כי גם המה הפנו נסו יחדו ודמה אותם לעגלי מרבק כי השמן והמתעדן במאכלים ובתענוגי אינו יכול להלחם׳ בתער השכירה כי התער שישכור האדם הוא הטוב והמחודד׳ ויש גם שכירה בקרבה׳ גדוליה ונכבדיה וכן אמר התרגום אף רברבהא כנוה׳ וכן בתער השכירה פי׳ התער הגדולה׳ וגם כל עושי שכר׳ בשש נקודות וכבר פירשתיו באות הסמך עם ויסכרו מעינות תהום׳ ויש לפרשו עוד כמו רשת ופירוש עושי שכר עושין רשתות לקחת הדגים׳ ובדברי רז״ל יוסא חד נפק לשכר בזאי אתא שטן אידמי ליה כטביא׳ פירוש שכר רשת ובזאי שם לעוף שצדין בו השרים שאר העופות והוא נץ וכיוצא בו ופירושו יצא לצוד ברשת החיות ובנץ העופות וכן פירשו בעל הערוך׳

שלל ושלל שללה׳ כי אתה שלות גוים רבים׳ ישלוך כל יתר עמים׳ והתאר אלכה שולל וערום׳ מוליך יועצים שולל׳ פי׳ כל אחד מהיועצים מוליכו שולל ולא תועילנו עצתו׳ וי״מ שולל מהדעת כמו ושופטים יהולל׳ וההתפעל אשתוללו אבירי לב׳ והאלף במקום הא התפעל׳ וסר מרע משתולל׳ כלומר כאילו שללו אותו שלא נמצא׳ והשם וארת המלקוח ואת השלל׳ זה שלל דוד׳ והיתה לך נפשך לשלל׳ לדיוה כלומר כאילו שללת אותה׳ וקרוב מזה הענין של תשולו לה׳ כלומר השמיטו לה שבלים מן הצבתים׳

שלב משלבות אשה אל אחותה׳ בין השלבים׳ ענינם מדרגות׳ וכן בדברי רז״ל כסולם אחר שלבותיו אשקליות׳ש בלעז׳ ופירוש משולבות אשה אל אחותה מכוונות זו כנגד זו שיהיו הריציהן שוין כי היו חורצין ראש כל קרש וקרש באמצע תשאר לו יד מזה ומזה כמו שליבי סולם והיתה כל יד נכנסת בגוף שלה׳

שלג שלג לבנון׳ בשש נקודות׳ והפעל הכבד ממנו תשלג בצלמון׳ ידוע׳

שלה שלו כל בוגדי בגד׳ אויביה שלו׳ ישליו אהלים׳ ובהראות למר הפעל בה לא שלותי׳ והתאר שלו הייתי׳ והוא אל גוי שליו׳ השוא בשוא בפלס שאר באר והוא כתוב ביוד המשך׳ יושבת ושלוה ושלוי עולם׳ והשם ושלות כסילים תאבדם׳ ושלות השקט׳ והקבוץ דברתי אליך בשלותיך׳ וי״ם מזה כי ישל אלוה נפשו׳ ואם כן יהיה פעל יוצא וכבר כתבנוהו בשרש נשל׳ ואא״ל פירש מזה הענין לדבר אתו בשלי׳ בפלס מרי כלומר בשלום היה מדבר עמו והרגו או פי׳ בפתאום וכתי׳ בפתע פתאום בתכף שלו׳ והוא לא תשלה אותי׳ פירוש לא תטעה אותי והתרגום שגגה שלותא׳ וכן לדבר אתו בשלי בטעות ובמרמה לקחו לדבר עמו ויכהו׳ וכן ויכהו שם האלהים על השל׳ פירוש על השגגה שעשה שאחז בארון כי שמטו הבקר כי אפילו הלוים לא נתן להם לנשאו כי אם במוטות והוא אחז בו׳ ועוד כי לא היה לוי וכן כתוב בדברי הימים אז אמר דוד לא לשאת את ארון האלהים כי אם הלוים

ואמר

ואמר ללוים כשרצה להביאו אל ביתו התקדשו וגו' כי למבראשונה לא אתם פרץ יי' בנו · כלומ' לפי שלא הייתם אתם שם ואחז בו זר שלא מבני לוי פרץ יי' פרץ · ורז"ל דרשו אמר הקב"ה נושאיו נושא עצמו לא כל שכן · וים מזה ושלות כסילים תאבדם · והנפעל בני עתה אל תשלו · כלומר לא יהיה לכם שכחה ושגגה בדבר לטהר את בית יי' · ורבי יונה כתבו מהענין הראשון כלומר לא תנוחו ולא תשקטו עד השלימכם הטהרה · ומהשרש הזה ובשליתה היוצאת מבין רגליה · וכדברי רז"ל חשוהו בהמה ומצא בה שליא תנפש היפה תאכלנה והוא הכיס שעומד בה הולד במעי אמו · ואפשר שרצה בו הכתוב באומרו ובשליתה הבני הקטנים כאילו הם בשליא עדיין וכן אמר התרגום וכזעיר בנהא · ורבי יונה פירש מזה הענין לא תשלה אותי · והוא רחוק ·

אא' ופי' אל תתן ורע בשלייתו ר"ל זה פיימי רונם שלא יולידו משימות סילד :

שלו ויגז שלוים · ויעל השלו · מין עוף והוא שמן מאד ואומרים שהוא שקורין לו בלעז קוליא ·

שלח שלח לפניהם איש · לא שלח יעקב את אחיו · הנה שלחתי הנערים הזה · פיך שלחת ברעה · והוא על דרך ההרחבה · שלח נא ביד תשלח · שלחה הנער אתי · ותשלח את אמתה · אתה שלוח אל בית ישראל · מנחה היא שלוחה · וכתב אא"ל מזה ידה ליתד תשלחנה · אמר כי אינו לשון הושטה אלא לשון שליחות ותשלחנה על הידים כי ידה היא השמאל כמו שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים · אמר כי ידי יעל שלחו בעבור יתד ובעבור הלמות עמלים וסמך השליחות אל הידים אף על פי שיעל היא השולחת לפי שהידים עיקר המעשה · וכן כל אשר שאלו עיני · בביתה לא ישכנו רגליה · תלן עיני · ובתבונות כפיו ינחם · וסמך היתד אל היד שהיא השמאל כי בעת שתכתה אותו היתד בשמאלה והחלמו בימינה · והמקו' מהנפעל תשלח ספרים · והכבד והשלחתי בכם · הנני משליח בך · החל יי' להשליח ביהודה רצין מלך ארם ואת פקח בן רמליהו · והשם ומשלוח מנות · והוא בדרך מקור · ומא משלחת מלאכי רעים · וכבר אחר וישלח אתו פדנה ארם · למענכם שלחתי בבלה · פי' שלחתי בורש לבבל להחריב' ולנקום נקמתכם ממנה · וכי ימצא איש את אויבו ושלחו בדרך טובה · והמשלח את השעיר · את אמתי אשלח לפניך · ושלח לכם · וישלחו את כתנת הפסים · פירוש שלחוה ביד קצתם שהלכו אל אביהם והביאוה לו · וישלחו את ירמיהו בחבלים · וישלחם אל ירמיהו אל הבור בחבלים · ויש בלשון לויה הולך עמם לשלחם · וישלחם יצחק · וישלחו את רבקה אחותם · והכל עם הראשון ענין אחר · ושלא נזכר פעלו ממנו וציר בגוים שלח · שלח ברגליו · כלומר שלא שאל בהמה לרכוב עליה ואמר שלח ואכם אין משלח כי ר"ל מרוב תאותו ללכת כאילו שולח · ובענין הזה ונער משלח מביש אמו · כי שלח ברשת ברגליו · פירוש רשת ברגליו או רגליו ברשת וכבר כתבנו זה בשימוש האותיות בחלק הראשון מן הספר הזה · והשם לכן תתני שלוחים · אחר שלוחיה ר"ל מנחה · ויש לפרש אחר שלוחיה אחר ששלחה ושבה לבית אביה כלם אשר הם בענין השליחות ידוע · וקרוב לזה והוא ענין התורה הדבר מאין עוצר שלחו באש מקדשך · והוא כמו חפוך שלחו אש במקדשיך ·

משלחי רגל השור והחמור · כלומר מרוב התבואה ישלחו השור והחמור לרעות בשדות התבואה ויתירו אותם ללכת כאשר ירצו ולא יחושו · ועוד זה אמר אמרי לגפן עירה · וכן ומשלח מתנים · וכן הענין הזה נוה משלח ונעזב כמדבר · שיהיה פתוח ומותר לכל מי שירצה להכנס בו · ונער משלח מביש אמו · שהוא מותר ללכת כתאות נפשו · והשם והיה למשלח שור · ראות לענין זה מה שזכרנו הנני משליח בך · והשלחתי בכם · משלחת מלאכי רעים · וכן בדברי רז"ל בענין זה משלחות זאבים · ובענין ההושטה שלח ידו בשלומיו · ויד אל תשלחו בו · על אשר שלח ידו על הארון · והנה יד שלוחה אלי · שלח אצבע · והשם משלוח ידם · והוא בכל משלח ידכם · והקרוב לענין הזה שלוחותיה נטשו עברו ים · ר"ל התפשט הפארות והסעיפים · וכן נקרא גן עצי המאכל לפי שמתפשטים הפארות והסעיפים הנה והנה · ברכת השלח לגן המלך · שלחיך פרדס רמונים · וכן בשלחה תריבנה · תשלח קציריה עד ים · ישלח שרשיו · ואפשר כי נקרא הנהר הסמוך לירושלם שילוח כמו שאמר את מי השילוח לפי שהוא מתפשט אל הגנות להשקותם · ובענין הגירוש וישלחהו יי' אלהים מגן עדן · אל מחוץ למחנה תשלחום · וישלחם ביד פשעם · וכלם ענינם קרוב · ועוד ויעש שלח לרוב ומגנים · בסגול ובעד השלח יפלו · בשלח יעברו · ואיש שלחו בידו · וכן במא ואין משלחת במלחמת · ויש לפרש כן משלחת מלאכי רעים · ענינם חרב · וים מזה וישלחו את כתנת הפסים · כלומר קרעו אותה כדי שיאמין שהחיה טרפתו · וים עוד מזה וישלחם ביד פשעם · ומזה הענין איש שלחו המים · כלומר כשהיו הולכים אל המים איש שלחו בידו · ואא"ל פירש מזה בשלחה תריבנה · כלומר בהריגה רצית לריב אותה כלומר כמרה שמורדת כמו שאמר בסאסאה אמר רצית להרגה להרגה באיש כמות סרובם כי מעשיהם כמעשיהם כמו שאמר עליה קציני סרובם עם עמורה וכן היית רוצה לשפטה לולי שהכל האל עליהם והגה האש והסירה ברוח קדים עוד לאחר שנזרקה על העיר כמו שמפורש ביחזקאל · ומזה עור רגלי שלחו · כלומר שמו קוצים והחדים במקום מהלכי שכרתו רגלי · ויש לפרש איש שלחו חמים · מתרגום והפשיט ושלח · כלומר שלא היה פושט בגדיו לא ביומם ולא בלילה ולא היה איש פושט בגדיו אל המים לכבס אותם והוא שאמר אין אנחנו פושטים בגדינו · ומהשרש הזה שלחן והוא בשרק עם ולקרבן העצי בעתים מזמנות · השלחן אשר לפני יי' · והקביץ כי כל שלחנות מלאו קיא · שנים שלחנות מפו ושנים שלחנות מפה ·

שלט עת אשר שלט האדם באדם · גם נעריהם שלטו על העם · לשלוט בהם · והשליטו בכל עמלי · והכבד והשליטו לאכול ממנו · ואל תשליט בי כל און · והשם דבר מלך שלטון · והתאר אין אדם שליט · מעשרה שליטים · והתאר לנקבה מעשה אשה זונה שלטת · ר"ל מתגברת על הזונים אחריה גלילדרא בלעז · ענין השלט ידוע · חברו החצים מלאו השלטים · את החנית ואת השלטים · שלטי הגבורים · כל שלטי הגבורים · ענינם כמו מגנים · ובאמרו ואת המגנות ואת השלטים · נראה שאינם עשוים כתבנית המגנים ·

שלך חשליך משמים ארץ · ותשלך את הילד ·
ונשליכהו באחד הבורות · משלכת בדרך ·
משליך ירחו כפתים · השליכו אתו אל הבור · כי
השליכו משכנותינו · כלומר השליכו אותנו משכנותינו
על דרך ולא תקיא אתכם הארץ · ופה אשליך לכם
גורל · ושלא נזכר פעלו ממנו והשלך מכון מקדשו ·
כשרק · עליך השלכתי מרחם · נקמץ הטף · ותשליכי
אל פני השרית · כולם ענין רמיה והפלה · ואמר על
דרך הרחבת וישליכו הרצים והשליכם וילכו עד עיר
בית הבעל · מרוב הפגם ומהירותם להם לשלחם לעיר
בית הבעל לנתוץ המצבות · ואת השלך · פירושו
ר״ל זה השולה דגים מן הים וכן תרג׳ אנקלוס ושליננא·
אשר בשלכת · שם שער שהיה בבית המקדש הנזכר
בדברי הימים עם שער שלכת · וי״ת לשון השלכה וכן
תרגם הפסוק כבוטמא וכבלוטא דבמיתר טרפוהי דמין
ליבשין ועד כען אינון רטיבין לקיימא מנהון זרעא כן
גלותא דישראל יתכנשון ויתובון לארעהון ארי זרעא
דקודשא נצבתהון ·

שלם בן שלם לי אלהים · ושלם אתו בראשו ·
ושלם נות צדקך · ישלמוני רעה תחת
טובה · שלם ישלם שור תחת השור · כי אתה תשלם
לאיש כמעשהו · ושלמי את נשיך · הגמול אתם
משלמים עלי · ושלמתי על חיקם · ושלא נזכר
פעלו ההשלם תחת טובה רעה · הן צדיק בארץ ישלם ·
והשם באו ימי השלום · והשפט בשלום · ולשון
נקבה ושלמת השעים תראה · והוא והיה שלמונים ·
והוא לי נקם ושלם · ענינם ענין התגמול והפרעון · והוא
כי לא שלם עון האמרי עד הנה · ושלמו ימי אבלך ·
ותשלם כל המלאכה · והשם הגלת שלומים · פירוש
כלם גלו משלום · וכן פירש אא״ז מוסר שלומנו · כמו
מוסר בלנו · אבן שלמה · פירוש שלמה כמשקל · אבן
שלמה מסע נבנה · אבנים שלמות · תמימות שלא
נפסלו · והפעל הכבד וישלם את הבית · מי עור כמשלם ·
פירוש כפקח השלם בדעות · או פירושו כתמים וכישר
כמו שאמר בעבד יי׳ והוא סיפור דברי הנביא מה שהיו
אומרי׳ כשהנביא היה אומר להם החרשים שמעו והעורים
הביטו לראות הם היו אומרים כי אין עור וחרש כי אם
עבד יי׳ והתם השלם בעבודת השם ומצותו · ובבנין אחר
וכל חפצי ישלים · מיום עד לילה תשלימני · והוא
שלמים הם אתנו · כלומר בשלום הם אתנו · אם שלמים
וכן רבים · והתאר בהוא ירחם יעבור שלום · על משקל
קרוב ורחוק · וכן שלח ידיו בשלומיו · וכן כתב אא״ז
השלום אביכם הזקן · תאר · וכן השלום אתה אחי ·
ואתה שלום וביתך שלום · ובשרק שלמי אמוני ישראל ·
והשם שלום שלום לרחוק ולקרוב · עושה שלום
במרומיו · אין שלום בעצמי · בקש לכם יחושע שלום ·
והקנין ולשלומים למוקש · ומזה הענין אם גמלתי
שלמי רע · כלומר מי שהיה בשלום אתי אם גמלתיו רעה
אבל חלצתי מי שהיה צוררי בחנם כל שכן שלא גמלתי
שולמי רע · וכן הסכן נא עמו ושלם · כלומר והיה בשלום ·
והפעל הכבד כי השלימה את יהושע · ואם לא תשלים
עמך · וישלם יהושפט עם מלך ישראל · ושלא נזכר
פעלו והית חשרה השלמה לך · ואשר הוא פעל יוצא
לשלישי גם אויביו ישלים אתו · ואפשר להיות מזה
הענין הפעל הדגוש ושלם נות צדקך : ושלא נזכר פעלו
ממנו וירא מצוה הוא ישלם · ומזה מוסר שלומנו עליו ·
ומזה זבח שלמים · ושלם מריאיכם · כשש נקודות
ונקרא כן זה הקרבן כי העולה כלה כליל והעורה לכהנים
והחטאת והאשם הדם והאמורים למזבח והחזה והשוק
לכהנים וכן שאר הבשר והעור · וזבח השלמים הדם
והאמורים למזבח והחזה והשוק לכהני׳ ושאר הבשר והעור
לבעלים הנה זה הזבח שלום ביניהם כן מפורש בספרא
ולפי׳ נקרא גם כן מלואים כי איל מלוא׳ הוא שהיה ממלא
רצון כלם שכלם היו אוכלי׳ ממנו · שובי שובי השולמית ·
היושבת בירושלם הנקראת שלם ·

שלם על שה על שלמה · כמו המוך שמלה ·

שלף ולא שלף הנער חרבו · כי לא שלף החרב
מבטנו · שולף חרב · ענינם הוצאת החרב
מתערה · וכן שלף איש נעלו · כמו חלץ והולצה נעלו
תרגום ירושלמי ותשלף סנדליה · ואשר הם פעלים
עומדים שלף יצא מנוח · שקדמת שלף יבש · כלומר
קודם יציאתו והגלותו יבש ·

שלש שלשה אלה · תחת שלש רגזה ארץ ·
שלשת ימים · צאו שלשתכם · ריצאו
שלשתם · יום שלישי · בתמול שלשם · היום השלישי
לאחר · שנים ושלשים · ומן התיכונה אל השלישים ·
ר״ל השלישית · ואמר לשון רבים לפי שהיו תאים רבים ·
אתיק אל פני אתיק בשלישים · ת״י מתלתין · עד הערב
השלישית · ר״ל עד עת הערב השלישית כלומר ערב של
יום השלישי · ואמר שלישית לשון נקבה על העת וכלי
עד עדן רמשא דיום תליתא · וכן כעת מחר השלישית ·
פי׳ בעת הזאת השלישית של מחר · כלומר ליום השלישי
בערב בעת הזאת · ומחר יאמר על יום השלישי כי נמצא
בקרוב וברחוק כמו שכתבנו · אבל י״ת בעדנא הדין מחר
או ביומא תליתאה · והוא בני שלשים · והוא יהיה ישראל
שלישיה · כלומר שלישית להם · ותכפל חרב שלישתה ·
התא נוספת כי המלה מלעיל בשני פשטין והוא כמו
שלישית כלומר שלש פעמים תכפל · ואומר זה לצרורת
השונות והם שלשות עליהם · השלישית מכם · פי׳ חלק
שלישי · עגלה משלשת · בת שלש שנים או שלישית
לבטן · וכן עגלת שלשיה · ודעת התרגום בעגלה
משלשת כמו שלשה שתרגם עזין תלת עגלין תלתא
ודכרין תלתא · והפעל הכבד מזה ויאמר שלשו וישלשו ·
ושלשת את גבול ארצך · פירוש שיהיה מתחלת הגבול
עד עיר הראשונה של מקלט כשעור השניה ומן השניה
לשלישית כמו כן וכן מן השלישי עד גבול השני של ארץ
ישראל · ושלשת תרד מאד · תעמוד עד יום השלישי ·
והחוט המשלש · פתיל משלשת חוטין · ויען השליש ·
הקצין · ושלשים על כלו · ומבחר שלישיו · קצינים
ונכבדים או יקרא שליש אשר הוא תחת משנה למלך ·
הלא כתבתי לך שלישים · דברים נפלאים ונכבדים או
פירושו פעם שתים ושלש · בשמחה ובשלשים · שירים
ונקראו כן לפי שיש להן מעלה על שאר הדברים כמעלת
השרים על בני אדם · או הם כלי ניגון יש להם שלשה
יתרים · וכל בשליש · במדה גדולה · וכן ותשקמו
בדמעות שליש · ופי׳ ות שקמו דמעות בשליש והמוקדם
מאוחר כמו והשם בפוך עיניה · כמו שכתבתי בשרש שום ·
ויתכן מזה חרב שלישיתה · כלומר חרב גדולה · וכן יהיה
ישראל שלישיה · כלומר גדול ונכבד עליהם וזהו שאמר
ברכה בקרב הארץ · ואא״ז פי׳ בספר הגלוי וכל כשליש

עפר הארץ · מרת שהיא שליש המדה הגדולה · וכן פי׳ ותשקמו בדמעות שליש · כי נאמר על גלות בבל שהיה שליש גלות מצרים שהיה ר״ו שנים וגלות בבל שהיה שבעים שנה · ויש לפרש שעל זה הגלות אמר שהוא גלות שלישי ·

שם שם האחד · ויקרא האדם שמות · ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים · שמם מחית · גדוד אחר יקח שמם · יען אשר שלחת בשכבה ספרים · כתוב בתא׳ אנשי שם · את השם ויקלל · פי׳ השם הנכבד ויקלל והוא נקרא כן שם בסתם · וכן אשר נקרא שם · ואחר כן פי׳ שם י״י צבאות · וכן וימרו על ים בים סוף · כי הגדלת על כל שמך אמרתך · פי׳ הגדלת על כל דבר שמך ואמרתך · וראב״ע הרחיק זה הפירוש לפי שמלר״ת כל בקמץ חטף דבקה עם שמך והוצ״א פירש אותו כן אמר בתחלר״ת ואודה את שמך והוא השם הנכבד שהוא שם עצם נכתב ואינו נקרא · ועל כן א״מר כי הגדלת על כל שם שיש לך אמרתך והוא השם הנכבד שאמרת למשה · ועל כל המעשה שם · ויהיו שם כאשר צוני י״י · שמה תביאו · שם יצעקו · ידוע והוא שם נופל על המקום ועל הבלי ועל הזמן וגם כן על האדם כמו משם רועה אבן ישראל · אשר יצאו משם פלשתים · יש מראה על דבר שנבר וזכרו · ויש מראה על דבר שלא זכרו · וערום אשוב שמה · והוא רמז לקבר ולפי שזכר אמו והאדמה כמו אמו אמר שמה באלו זכר האדמה · ועל כל המעשה שם · מורה על אותו עת שהוא יום המשפט · שמים וארץ · אף שמיו יערפו טל · ונתתי את שמיכם · לא ימצא בלשון יחיד · וכתב אא״זל כי פירוש שמים שם מים שאמר יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים

ה״א · ותימה שאמר כן מבואר זה פירוש בשם רז״ל :

למים · ואמר ויקרא אלהים לרקיע שמים · כלומר שם מים ולהתחברות שתי מ״מין חסרו האחת כמו שעשו במלת ירבעל מן ירב בו הבעל · ירבשת ירב בו הבשת · ונקראו השמי׳ העליונים על שם הרקיע כמו כן שמים וכן בדברי רז״ל מאי שמים אמר רבי יוסי בר חנינא שם מים · ונשאל זה השם לריחוק הקצוות אם יהיה נדחך בקצת השמים · באים מארץ מרחק מקצה השמים · ונשאל לגבה האויר גדולות ובצורות בשמים · אשר תעוף בשמים · מגדל וראשו בשמים · ישע קדים בשמים · ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה ·

שמם על הר ציון ששמם · לאמר שממה · נכתב בחא׳ וקריאתו כוו׳ · על אשר שממה · כאשר שממו עליך רבים · יען ביען שמות ושאוף אתכם מסביב · והוא מקור בשקל חשכה חנות אל · ואומ׳ חלותי היא · ישמו ישרים על זאת · שמו שמים · ישם ושרק · ולפי דעתי אשום ואשאף · פעל יוצא · וכן שממות ושאוף · והשם שממה תהיה כל הארץ · שממת עולם אתנך · ומ״א לשמה ושממה · ומ״א שממה ומשמה · כי מי נמרים משמות יהיו · ומ״א במשורה ובשממון ישתו · ומ״א שמה ושרורה · אשר שם שמות בארץ · והנפעל ונשמו הכהנים · נשמה כל הארץ · והארץ הנשמה · והערים נשמות · והנשמות והנהרסות · והפעל הכבד והשמותי אני את הארץ · השמות כל עדתי · למען אשמם · משמים בתוכם · והוצ״א עומד · אם לא ישים עליהם נוהם · ואא״זל כתב כי ישים שרשו ישם וכבר כתבנוהו שם · פנו אלי והשמו · אין השי״ן דגושה והוא תקרא בקמץ רחב כן נמצא בספרים המדויקים והוצ״א ציווי ופתח השי״ן תחר״ת צרי ומשפטו והשמו · ורבי יונה כתב כי השי״ן דגושה ויקרא ההא אם כן בקמץ חטף אבל הוא פירש אותו גם כן צווי ואמר כי היה ראוי להיות על דמיון הסבי עיניך · והמקור משלא נזכר פעלו כל ימי השמה · השי״ן והמ״ם דגושים · כהשמה מהם · נהפך הקמץ החטף בבי״ת השימוש לחלל וכבר זכרנו וקרוקם בחלק הדקדוק · ומלר״ת השמה ובהשמה הא׳ הנקבה רפה ודינה במפיק · ובבר א״חר ואשכה משומם · והיוצא ועל כנף שקוצים משומם · כלומר משומם הרואים ואפשר גם הוא עומד כלומר על פרישת השקוצים יהיה אדם משומם ותמה · והתאר אבלה עלי שממה · ומ״א שממי שומם · תתך על שומם · והיתה שקוץ שומם · היו בני שוממים · ובגזרת מקום מכם כל שעריה שוממין · כי רבים בני שוממה · כלומר שאינה בעולה · והקבוץ נחלות שוממות · כלם בצרי המם והשם במשקל זה אלא שהמם בשוא שוממות דור ודור וראה שוממותינו · ויתבן שהם תאר · ולחרבות השוממות · במקצת ספרים בצרי המם ובמקצתם בשוא · והתהפעל למה תשומם · ואשתומם על המראה · ואשתומם ואין סומך · בתוכי ישתומם לבי · ואפשר להיות למה תשומם מבנין נפעל · כלם ענין שממה יש מהם שממה בענין חרבה ויש מהם שממה בענין התמיהה ·

שמם שממית בידים תתפש · כתב רבי יונה ז״ל כטאף בערבי והוא הדרור שקורין לה בלעז אורונדולא · וי״מ שהוא שקורין לה בלעז בת יאשה שצורתה כצורת אדם ותתפוש בידיה מה שיתנו לה והיא בהיכלי מלך לשחוק בה · ויש לפרש ארניא בלעז והיא העש שבתה בביתה אפילו בהיכלי מלך · וכן בדברי רז״ל חמשה אימת חלש על גבור אימר״ת מפגיע על ארי אימת יתוש על הפיל אימת כלבי״ת על לויתן אימר״ת סנונית על הנשר אימת שממית על עקרב · ופירשו בו ארנ״יא בלעז וסנוני״ת פירש רבינו האי ז״ל בטאף בערבי אם כן שממית אינו כטאף ·

שמד ונשמד כל המונה · ונשמדו במות און · ולא ישמד שמו מלפני · והכבד והשמדתי את במותיכם · והשמדתיו מתוך עמו · ביד האמורי להשמידנו · במצאמא השמד · עתי ·

שמח שמח מצרים בצאתם · לכן שמח לבי · ושמח בלבו · ובמשקל פעל ירון ושמח · צהלה ושמחה · שמח בחור בילדותך · והצווי הזה לשון גזום כמו שנמצא בלעז אמר שמח בחור ותראה מד״ת יקרך באחריתך · וכן באו ביתאל ופשעו · ואתם בית ישראל איש גלוליו לכו עבדו · אל תשמחי פלשת כלך · שמח זבולן בצאתך · והתאר והיית אך שמח · השמחים אלי גיל · ונשתנה בסמיכות נאנחו כל שמחי לב · ולא נשתנה שמחי רעתי · והשם כי בשמחה תצאו · ושבחתי אני את השמחה · וביום שמחתכם · ועל דרך ההשאלה אור צדיקים ישמח · ועניינו התוספת · ובענין הזה אמרו רז״ל לטפה הגדול שוחק וכ חפנו אמרו ,טפח עצב · והכבד שמח שמחהו · חכם בני ושמח לבי · המשמח אלהים ואנשים · ובבר אחר השמחת כל אויביו · ורבי יונה הוציא לזה ושבחתי אני את השמחה · ר״ל התוספתקו

ואין

ואין צורך ואמת כי השמח בחלקו הוא המסתפק במה שיש לו וענין הפסוק שישמח האדם במה שיש לו ויאכל וישתה ויראה את נפשו טוב בעמלו ׃

שמט כי שמטו הבקר ׃ כלומר נשמטו הבקר מתחת הארון ׃ ודעת התרגום כי הוא יוצא שאמ׳ מרגוהי תוריא ׃ ותרגום ונרחה ידו ותתמרג ידיה ׃ ושמטתה ובך מנחלתך ׃ פי׳ ושמטתה והשמטה תהיה בך שתשמט מנחלתך לפי שלא שמטת אותה בחייתך בה אלו עומדים ׃ ואשר הם יוצאים תשמטנה ונטשתה ׃ ויאמר שמטוה וישמטוה ׃ שמוט כל בעל משה ידו ׃ והנפעל נשמטו בידי סלע שופטיהם ׃ והכבד תשמט ידך ׃ ורבי יונה שמטו ולא זכרו ׃ והשם שנת השמטה ׃ כלם ענין עזיבת הדבר ונטישתו ׃ ורבי יונה פירש כי שמטו הבקר ׃ שנתפרקו פרקיהן ואיבריהם מגדולת הארון ושהרתו ׃ וכן כתב אא״ול ׃

שמך ויתכסהו בשמיכה ׃ קוס בלשון ויש לו עוין ולדא ׃ ולפי שהוא בגד עב קראו כן ׃ וכן בדברי רז״ל קורין לדבר עב סמיכא ואף על פי שזה כתוב בשין וזה כתוב בסמך וכבר כתבתי אותו באות הסמך ׃ ובויקרא רבה בסדר אחרי מות ותכסהו בשמיכה רבנן דתמן אמרי בסדרא רבנן דהכא אמרי במשיכלא אמר רבי שמעון בן לקיש חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו כלי ששמו שמיכה מהו שמיכה בשין ר״ל שמי כה כלומר שמי הוא כאן שמעיד על יעל שלא נגע בה סיסרא ׃

שמל שמאל בעשותו ולא אחז ׃ האלף תמורת וי״ו תמיד ׃ והפעל הכבד מימינים ומשמאלים באבנים ובחצים בקשת ׃ בנות האלף ׃ ובלא אלף להימין ולהשמיל ׃ השימי השמילי ׃ ונראו האלף בתנועה ואף על פי שאינה שרשית ואמרו וכי תשמאילו ׃ אם הימין ואשמאילה ׃ והתאר עם יו״ד היחס שמאלי שמאלית בתנועת האלף ׃ ועל השמאלי בעו ׃ על כפו השמאלית ׃ ויתכן שתהיה בת ארבע אותיות והוא הנכון בעיני כי לא מצאנו את נוספת בתוך אותיות השרש כי אבב לדרוש הדבר ואולי היא מלה מורכבת ׃ ואשר הוא מן השרש הזה בלי ספק את השמלה ׃ שמלתך לא בלתה ׃ וכלי זהב ושמלות ׃ ידוע ׃

שמן שמן זית ׃ כשש נקיות ׃ כשמן הטוב על הראש ׃ תדרותם בשמן אוליך ׃ ולא רככה בשמן ׃ ר״ל במשיחה הראויה למכה ׃ ולפי שמשימין בה שמן נקראת כן ׃ שמן תורק שמך ׃ כלומר שהורק מכלי אל כלי וריחו נודף ורוצה בו שמן רוקח וכנהו בלשון הקבלה ׃ ויתכן להיות מלה תורק תאר בפלס התשבחת והוא בחולם וזה בשורק הכל אחד ׃ וים פוח וחבל עול מפני שמן ׃ ר״ל מפני חזקתו שהוא משוח בשמן המשחה ׃ ושמן ימתי יקרא ׃ פירשתי הפסוק בשרש אמן ׃ וקרוב לזה שמנה עבתה כשית ׃ שמנו עשתו ׃ וישמן ישרון ׃ והפועל הנוסף וישבעו וישמינו ׃ וזהו עומד ׃ ואשר הוא יוצא השמן לב העם הזה ׃ ופירשו אא״ול מקור ר״ל כי הכם השמינו את לבם והכבידו אזנם והשעו עיניהם שלא יראו ושלא יבינו ׃ והתאר והיית דשן ושמן ׃ וימצאו מרעה שמן וטוב ׃ וכתב אא״ול אוצר נחמד ושמן בנוה חכם ׃ תאר כמו שמן ובא בפלס מלך עבה שהם שמות תאר ׃ שמנה לחמו ׃ ארצו המוציאה לחמו ׃ הארמה שמנה ׃ וקל דרך והשאלה כל שמן וכל איש חיל ׃ ר״ל בריא וחזק ׃ ות״ל כל איסנו ׃ והתאר

עוד במשמניו רזון ׃ יהרג במשמניהם ׃ בהרק חמם הראשונה ׃ והשם ומשמן בשרו ירזה ׃ הנה משמני הארץ ׃ גם כן בחירק ׃ ונפתח גם המם הראשונה לבו אכלו משמנים ׃ ומא ובשרי כחש משמן ׃ בקרן בן שמן ׃ ובנה המקום בקרן שהיה מקום נכוח ׃ וכן שמן שהיה שמן ודשן ׃ ואא״ול כתב כי נקראת כן ירושלם לפי שהיה שם מלך משוח וכהן משוח בקרן שמן המשחה ׃ וחבל עול מפני שמן ׃ מפני שמנו יתנו העת וחזוק חזקיהו יחובל עול סנחריב ׃ והקבוץ משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממחים שמרים מזקקים ׃ או יהיה זה הקבוץ מענין שמן זית ׃ ונאמר מוח קצי שמן ׃ ועלי עץ שמן ׃ והוא העץ הנקרא בלעז פי״ן כי הוא שמן ׃ ות״א עני זיתא ׃ ועא ושמנה נסיכי אדם ׃ שמנה שנים שמונים שנה ׃ ידוע ׃ באשמנים כמתים ׃ האלף נוספת ופירושו לפי מקומו בקברים ׃ ויש לומר שהוא בן ארבע אותיות ׃ ואא״ול כתב שהאלף שרש והנו״ן נוספת וענינו מן תאשם שומרון ׃ והארמה לא תשם ׃ לשון שממה מקום שאין שם יישוב והם הקברים ׃

שמע ויעקב שמע ׃ וישמע שמועה ׃ ולגורת פעל בצרי את כל הדברים אשר שמע ׃ ובשמעו אליו שמע ׃ ויערה שומעת ׃ וכתב הנגיד ז״ל ואשמעה אחד קדוש ׃ בקמץ חטף ׃ אשר לא ישמע לקול מלחשים ׃ וישמע אברם לקול שרי ׃ שמע יי קול תחנתי ׃ וישמע אלהים את קול הנער ׃ וישמע יי אלי ׃ שמע בקולי ׃ ולא שמעו בתורתו ׃ כי שמע אלהים אל קול הנער ׃ שמע אשמע צעקתו ׃ שמען קולי ׃ יען אשר שמעתם על מצות יהונדב אביכם ׃ אל תשמעו אל דברי הנביאים הנבאים לכם ׃ לשמע על דברי עבדי הנביאים ׃ הנה שמוע מזבח טוב ׃ והשם כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צר ׃ בצרי ויש מהם בסגול כאשר כתבנו בחלק הדקדוק ׃ ומא שמענו את שמעו ניתי שמעו בכל הארץ ׃ ומא וגם בשנה השמועה ׃ מי האמין לשמעתנו ׃ ומא ולא למשמע אזניו יוכיח ׃ והנפעל והקול נשמע ׃ לא ישמע על פיך ׃ בנשמעת תשמעת בארץ ׃ ותשמע שמחת ירושלם עד מרחוק ׃ וישמע בקולם ותבא תפלתם למעון קדשו לשמים ׃ כלומר היתה שמע להם ומרוצה ׃ וכן ובני עמון משמעתם כלומר נשמעים אליהם ותחת עבדותם ׃ וכן וישימהו דוד אל משמעתו ׃ וסר אל משמעתך ׃ לשמע אזן ישמעו לי ׃ והכבד וישמע שאול ׃ פירוש אספם וקבצם שיהיו נשמעים אליו ׃ והגבר אחר ויי השמיע את מחנה ארם ׃ השמיעו הללו ואמרו ׃ השמיעו אל בבל רבים ׃ פירוש אספו וקבצו אותם שיהיו נשמעים אליכם לבא אל בבל ׃ וכן השמיעו עליה ממלכות אררט מני ואשכנז ׃ והשם להשמעות אזנים ׃ ואסף במצלתים משמיע ׃ פירוש משמיע קול ׃ ותפחם הימן וידותון חצצרות ומצלתים למשמיעים ׃ פירוש להיותם משמיעים ׃ וכן והרב אריכיה למשנה ׃ להיותה משנה כלם ענין שמועה יש מהם שמועה לבד ויש מהם שמועה לקבלה ׃ ועוד יש מהם שמועה הבנה ׃ דבר נא אל עבדיך ארמית כי שומעים אנחנו ׃ גוי אשר לא תשמע לשונו ׃ לב שומע ׃ ויש לפרש מזה תשמע חלום לפתור אתו ׃

שמן ויקח אני שמן מנחו ׃ בחמש נקודות קצת דבר ממנו ׃ ועא לשמשה בקמיתם ׃ פי׳ לרבה ולשם רע ׃ וכן ומה שמץ דבר נשמע בו ׃ והנכון לפרש

זה מהענין הראשון כלומר מה שכספר אדם מגבורותיו קצת והמעט מהם הוא ואמרו כי לשון שמץ הוא מעט המעט עד שלא יוכל אדם לשערו׃

שמר ואביו שמר את הדבר׃ ועברתו שמרה נצח׃ ההא נחה ועקרה במפיק׃ וי״א כי הה״א נוספת לפי שהמלה מלעיל׃ ושמרתם ועשיתם׃ ושמרו ברוקח עדרו׃ שומר לראשי אשימך׃ כי שמרתי דרכי יי׃ אני שמרתי ארחות פריץ׃ פירוש שמרתי אותם שלא ילך בם אדם בעבור דבר שפתיך שאמרת׃ ועל הדרך הזה לשמור את דרך עץ החיים׃ שומר הפתים׃ שמרני אל כי חסיתי בך׃ והשי״ן מפתחת בגעיא וכן שמרה נפשי כי חסיד אני׃ שיתה יי שמרה לפי צור׃ ופירושו שיתה יי דבר נכון בפי ושמרהו מהחוצא על דרך ומי מענה לשון׃ ויתכן להיות שמרה לפי שם בפלס חכמה ערמה׃ אני פי מלך שמור׃ פירוש אני מזהירך פי מלך שמור׃ שמרו מי בנער׃ ורק אתם שמרו מן החרם׃ פירוש שמרו איש חברו מן החרם כי אם יקח אחד תהיו כולכם ענושים על אשר לא שמרתם וזהו שאמר ושמת׃ את מחנה ישראל לחרם לפיכך נענשו ישראל בעבור עכן ואמר חטא ישראל בעבור שלא שמרו שלא יקח אדם ממנו׃ לא תשמר על חטאתי׃ פי׳ לא תשמור רק על חטאתי כמו אין טוב באדם שיאכל ושתה׃ רק שיאכל׃ או יהיה פירו׳ לא תשמור לא תמתין כלומר מיד תענישני ולא תאריך לי וכמוהו בדברי רז״ל שמור לי על הפתח כלומ׳ המתן לי׃ ויתן אותם במשמר בית הסהר כלומר מקום שיהיו נשמרים׃ כי משמרת אתה עמדי׃ כלומר מופקד ושמור׃ והיה לכם למשמרת׃ מכל משמר נצור לבך׃ פירוש יותר מכל משמר שמור לבך׃ והנפעל תשמרתם מאד׃ השמר נגענו׃ השמר לך פן תעלה׃ השמרו לכם עלות׃ והכבד משמרים הבלי שוא׃ וההתפעל וישתמר חקות׃ ואשתמרה מעוני׃ וקרוב לענין זה ואשמורה בלילה׃ באשמורת הבקר׃ ראש האשמורת התיכונה׃ קדמו עיני אשמרות׃ אחזת שמרות עיני׃ פירוש כאילו אחזת והחזקת בשמורות עיני שיהיו תמיד ערות ולא אישן׃ ורבי משה הכהן פירשו מהענין הראשון ופירש שמורות תאר כמו שומרות והם העפעפים ששומרות העינים ואמר אחזת עפעפי שהם שומרות עיני שלא נסגרו ולא ישנתי׃ משמר לעמת משמר׃ ואעמידה משמרות׃ כולם ענין השמירה והחזקה ושמירת העתים ואז״ל שלש משמרות הוי הלילה׃ וכן נראה מהפסוק שאמר ראש האשמורת התיכונה׃ ולפיכך נקרא שומר העיר כן לפי שהוא שר בלילה ושומר העיר ויודע עתי הלילה׃ שוא שקד שומר׃ שומר מה מלילה שומר מה מליל׃ ועוד אך שמריה יכצו׃ ושקט הוא אל שמריו׃ הקפאים על שמריהם׃ ידוע׃ והנפעל ממנו השמר והשקט׃ והוא מלרע ועל שהוא מענין שמירה הוא מלעיל ופירוש השמר שב על שמריך במרגוע ובהשקט׃ והגאון רב סעדיה פירש אותו ענין שמירה כלומ׳ השמר מעשות מלחמה והשקט לך אל תירא׃ ועוד כשמיר חזק מצור׃ בצפורן שמיר׃ מצור התלמיש תרגום ירושלמי שמרי טינרא׃ ורז״ל בצפורן שמיר הברזל הוא חזק וקראו כן לענין חוזק כמו שנקרא הצור החזק שמיר׃ ועוד על אדמת עמי קוץ שמיר תעלה׃ פירוש קוץ ושמיר׃ שמיר ושית תאכל׃ מין ממיני הקוצים׃

שמש שמש ירח עמד זבלה׃ בשש נקודות׃ פירוש שמש ורח׃ יומם השמש לא יככה׃ השמש יצא על הארץ׃ חרה השמש׃ לא יבא עוד שמשך׃ חרחה לכם יראי שמי שמש צדקה׃ לעיני השמש הזאת׃ ושמתי כדכד שמשתיך׃ והוא עם סמשתיך והוא אמרו רז״ל כין הפסקות׃ החלונות שהשמש נכנס בהם׃

שן שן רוקח׃ שן תחת שן׃ ויתכן ששרש שן שנן וחברו יוכיח׃ תחת שנו׃ שניך כעדר הקצובות׃ והמזלג שלש השנים׃ ובדרך ההשאלה על שן סלע׃ וכן במשנה זכרותו כפול שאמרו והשנים והסבבורת והפרכו׳ שהן יכולין לקבל מעיבה׃ מה שאמרו השנים רצו בו שני הסלע ועניינם ידוע׃ ומזה הענין עוד עשת שן׃ כסא שן׃ אוחרי״ם בלעז והוא שן הפיל שעושים ממנו מלאכה׃ וכן קרנות שן והבנים׃ דמה שני הפיל לקרנות לפי שהם דומים להם׃ גלדעת התרגום חסר וי״ו החבור כמו שמש ירח ור״ל קרנות ושן והנסמך חסר וכתי׳ בקרנין דיעלין ושן דפיל וטווסין׃ ותולעת שני׃ השני הוא עין אדום והוא הכרמזי׃ שני התולעת׃ פי׳ אדום בעל התולעת והעין הוא הפרי והוא בו הכרמזי׃ ותקשר על ידו שני׃ פירוש חוט צבוע בשני והיו״ר בשני ליחס׃ ובא עכם מ״ם הרבים אם יהיו חטאיכם כשנים׃ כי כל ביתה לבש שנים׃ ויתכן שהכם נוספת ויו״ר שני שנים במקום הא׳ למד הפעל ואם היתה נקראת היו״ר היה שנים כמו הנם בתשלומו הנכם ובתחיתם היו״ר הטילו כנח תנועת היו״ר שהוא החירק וזהו הנכון במלת הזאת כי אין טעם לקיבוץ רבים במלה הזאת ועוד נכתבנו בשרש שנה והוא הנכון כי שרש שני שנים שנה׃

שנן אם שנותי ברק חרבי׃ קראתו מלרע׃ שננו לשונם כמו נחש׃ אשר חציו שנונים׃ וההתפעל וכליותי אשתונן׃ ענינם ענין חדוד ומזה נקרא שן לפי שהוא מחודד ואל״ף אשתונן מקום הה״א התפעל ופירושו וכל אחד מכליותי אשתונן ואף על פי שזכר כליות בלשון נקבות מצאנו כמוהו רבים בשמות זכר ונקבה או יהיה הא״לף אלף המדבר ופירושו ועם כליותי אשתונן או יהיה פירושו בלא חסרון כמו שכתבנו אותו בשרש אוה עם הדומים לו׃ וע״א ושננתם לבניך׃ למשל ולשנינה׃ ענין הדבור התמידי׃

שנא אשר שנא יי אלהיך׃ שנאתם אותי׃ שונא לרעהו׃ שונאי בצע׃ שנואה לאה׃ והתאר הבינוני הנבור לשניאה׃ בפלס נביאה׃ ויוסיפו עוד שנוא אתו׃ כי גדולה השנאה אשר שנאה׃ בשנאת יי אתנו׃ מקור או שם סמוך משנאה׃ ומקור אחר יראת יי שנאת רע׃ והנפעל גם לרעהו ישנא רש׃ והכבד הלא משנאיך יי אשנא׃ וינסו משנאיך מפניך׃ ענינם ידוע׃ ויש בהם שאינה שנאה ממש כמו כי שנואה לאה׃ לא היה שונא אותה אלא לפי שהיה אוהב רחל יותר קרא לאה שנואה׃ וכן האחת אהובה והאחת שנואה׃

שנב בעד האשנב׃ בעד אשנבי נשקפתי׃ פירושו חלון׃

שנה כי אני יי לא שניתי׃ ישנא חכמה חשוב׃ באלף וכמוהו׃ עם שונים אל תתערב׃ ויהיו שונות מכל עם׃ ושונא כדבר׃ והפעל הכבד וישנא את בגדי כלאו׃ כתוב באלף במלכים׃ ובתהלים

בידמית · ויתנו את טעמו · באה חיריקה אחר הכינוי וכן ותראהו את הילד · ודומיהם שזכרנו בחלק הדקדוק · ושלא נזכר פעלו ממנו ועז פניו ישנא · באלף ובסגול · והתהפעל קומי נא והשתנית · ענין השינוי ידוע · וענין אחר יום שני · ופר השני שבע שנים · כי ענינו שני לבטן · והנכון כי ענינו שני לפר אשר זכר קח את פר השור אשר לאביך · וענין שבע שנים ת"י דאתפטם שבע שנין · ובדברי רז"ל שחוקצה לע"ז שבע שנים אמר ר"ש לקיש אין מוקצה לע"ז אלא א"כ הוקצה לו שנים שנאמר ופר השני שבע שנים · ומהם אמרו כי נעבד היה שבע שנים · ואמרו ה' דברים הותרו באותה הלילה חוץ וזר ובלי שרת ובלי אשרה ועצי אשר וילה ומוקצה ונעבד · אל בית הנשים שני · פירוש פעם שני · מדה שני · אמר רבי יונה שהוא כמו שנית ואין צורך כי יש שמות רבים יבאו זכר ונקבה · שנים ושלישים · משנה למלך · וכסף משנה · כמו שני · והבקר והמשנים כבשים שניים לבטן אולי הם מובחרים או בני שתי שנים · והחכם רבי יעקב בן אלעזר פירשו מענין שנה והוא תאר לכבשים בני שנה · ורד"ק כמו הפוך: והשמנים · ור"מ מזה השרש והענין אלפי שנאן · והאלף למ"ד הפעל כ"ה בנין קנין ופירושו אלפים שניים · והשם ומשנה בכסף · והנכון שהוא תאר כמו וכסף משנה · והראיה שהוא בסגול ואילו היה שם היה ענינו סמוך והיה נקוד צרי אבל לפי שהוא סגול איננו סמוך ואם כן הוא תאר כמו וכסף משנה ואף על פי שאין מנהג הלשון ברוב לבוא התאר לפני המתואר · וכן ומשנה שברון שברם · כי הוא נקוד גם כן בסגול ר"ל שברון שני · וכן כי משנה שכר שכיר · ר"ל שכר שכיר שני יש לך לתת לו שהרי עבדך שש שנים שלמים ביום ובלילה והשכיר אם הוא עובד ביום אינו עובד בלילה ואם הוא עובד בלילה אינו עובד ביום · את משנה התורה הזאת · כתוב בספרי ר"ל שיכתבנה פעם שנית שיהיו לו שתי תורות · וכן לשון רז"ל סה"ד כי המלך צריך שיהיו לו שתי תורות אחרת שיוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו · ור"מ את משנה התורה ענין שינון מן ושננתם לבניך · וכן והיא יושבת בירושלים במשנה · ר"ל בבית המדרש · ות"י בבית אולפנא · כהני המשנה · פירוש סגני כהונה שהם שניים לכהנים גדולים · שנים שנים · את שני ילדי · ויהיו שניהם · שתי נשים · ואת שתי שפחותיו · הראו · בסלת שתים שנתים ונפלה הנ"ון כמו שנפלה דל"ת אחד מאחת ונו"ן בן מן בת · ובל שתים ושתי התי"ו דגושה דגש קל לבד משתי עיני · שהתי"ו רפה והוא בא על משפטו כמו שכתבנו בחלק הדקדוק · ופירש א"אז"ל מזה כי כל ביתה לבש שנים · כלומר בגדים שונים לפיכך לא תירא לביתה משלג · ומזה הענין שנת תמימה נקראת כן לפי ששבת השמש שנית אל הנקודה שהחלה ממנה · ויחי דניאל עד שנת אחת לכורש המלך · כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא כי טעם השמיבות כי לא היתה השנה שלמה והטעם בתוך השנה והנה לא יספיק זה הטעם בשאר הסמוכים על המספר כמו בשנת שתים · בשנת שלש למלכו · שבע שנים שני חיי שרה · ושניתם בנעימים · ובלשון נקבות שנות ימין עליון · ימי שנותינו בהם · והקבוץ שנתים ימים · פירוש שנתים ימים שלמים ונקראת כן לפי שהשמש השנה אחר זמן אל הנקודה אשר החלה ממנה · והפעל מזה הענין ולא שנה

לו · פעם אחת ולא אשנה לו · אם תשנו יד אשלח בכם · שנו וישנו · ופירש הגאון רב סעדיה מזה עם שונים אל תתערב · והם שאומרים שנים אלהים לעולם · ועוד פירש בו פירוש אחר טוב מזה שונים הם האנשים שחוזרין פעם שניה לרשעתם אחר שעשו תשובה · והמקור מהנפעל ועל השנות החלום · ובאמרו פעמים הוא תוספת ביאור לפי שלשון השנות אפשר יותר משני פעמים לפיכך פירש פעמים כי יש בזה הלשון של פעמים רבות כמו כסיל שונה באולתו · ר"ל פעם אחר פעם כמה פעמים · וכן עם שונים אל תתערב · וכן שוב מול את בני ישראל שנית · ר"ל פעם אחר פעם עד שיגמר הדבר · ומזה השרש ותולעת שני · אם יהיו חטאיכם כשנים · וכבר כתבנום בשרש שן ·

שנס וישנס מתניו · ענינו ויחגור ·

שסס שסהו כל עוברי דרך · וישסו אותם · והנפעל תשסנה חנתים · ישסו בתיהם · והשם מי נתן למשסה יעקב · ענינם ענין בזה ·

שסה הוא ישסה אוצר כל כלי חמדה · והיו שאסיך למשסה · כתוב באלף במקום וי"ו השמך · שוסים את חנרנות · זה חלק שוסינו · שסי נחלתי · ומשנאינו שסו למו והפעל הכבד התהוללתיהם שוסיתי · והוא כתוב בשי"ן ענינם כענין שסס ·

שסע ושוסע שסע · ושוסעת שסע · ושסע בסגול פירוש שפרסותיה סדוקות מלמטה כמו מלמעלה כי יש בהמה שפרסותיה סדוקות מלמעלה ומלמטה דבוקות כמו שאמר לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת · כמו הגמל והרנב והבלב והחתול · וממפריסי הפרסה השסועה · אר"זל השסועה בריה בפני עצמה היא שיש לה שני גבין ושתי שדראות ולפיכך נקראת שסועה שהיא כמו חלוקה לשתי בהמות · והכבד ושסע אתו בכנפיו לא יבדיל · פירשוהו רז"ל שהיה קורעו בגבו ולא היה מבדילו לשתי חתיכות לגמרי · ומה שאמר בכנפיו רוצה לומר עם כנפיו שאינו צריך לפרוש כנפיו אלא כמו שהוא בכנפיו היה שוסעו ומקטירו · ואמרו ושסע אין שסוע אלא ביד וכן הוא אומר וישסעהו כשסע הגדי · כלם ענין חתיכת הדבר לשנים · וקרוב לזה וישסע דוד את אנשיו בדברים · כלומר בטל דבריהם ושבר חרונם ומנעם מלקום אל שאול ·

שסף וישסף שמואל את אגג · ענינו בקעו בחרב והוא גמרו ופשח · ובדברי רז"ל הוה כפשח ויהיב לן אלוותא אלוותא · כלומר היה בוקע העצים ·

שעה ואל קין ואל מנחתו לא שעה · וישע יי אל הבל ואל מנחתו · ענינם לא פנה · רפן י"י כדרך שאמר אל תפן אל מנחתם · וכן ישעו ואין מושיע · כלומר יפנו ימין ושמאל ואין מושיע · או הוא כמו ישועו ויהיה שוע ושעה בענין אחד · ועא ישעה האדם על עושהו · ולא ישעה אל המזבחות · ולא שעו על קדוש ישראל · ואל ישעו בדברי שקר · ענינם הבטחון ויתכן לפרש אלו מהענין הראשון · ועא ולא תשעינה עיני רואים · והתהפעל אל תשתע כי אני אלהיך · ענינם הבהלות והפחד · ויש לפרש ולא תשעינה מענין ועיניו השע · ויהיו שנים שרשים ועא · ובמים לא רחצת למשעי · כתבנוהו בשרש שוע · ובבראשית רבה אל תשתע כי אני אלהיך אל תהיה כשעות והיא הרונג ·

בלומר אל תמס בדונג מפני האש ושעה בלי ספק מות השרש · ודוא שעה מעליו ויחדל · שעו מני אמרר בבכי · ענינם הרפה הרפו · ופירוש אאול מזה אל תשתע · בלומר אל תתרפה · ודוא ואשעה בחקיך תמיד · הקמץ תמורת הסגול והוא מענין ותורתך שעשעי · או יהיה ענין ספור מתרגום ויספר ואשתעי · וכן ונשתעה ונראה יחדו · קמץ התי"ו במקום סגול כי משפטו על המנהג ונשתעה · וי"ת ונשתעה ונסתכל אם כן הוא מהענין הראשון ·

שעט מקול שעטת פרסות אביריו · פירוש מקול שאון פרסות סוסיו רוצה לומר חוזק הכותם בפרסות יהם הארץ ברוצם · ובת"י מקל מפסועית פרסת גברוהי ר"ל פסיעתם והליכתם בחוזק ·

שעל מי מדד בשעלו מים · ודוא אם ישפק עפר שומרון לשעלים לכל העם אשר ברגלי · בשעלי שעורים · ענינם כמו אגרוף בלומר מלא אגרוף · במשעול הכרמים · שביל ומזה ת"י לשעלים לכל העם אשר ברגלי לספק בשעלי פרסת רגלי קטמא דעפר · כלומר עפר שנדבק בפרסות רגליהם · ומזה נקרא שביל הכרמים משעול לפי שהוא דרך צר אין בו רחב אלא שיעור שיהלך אדם בו · אם יעלה שועל ופרץ · שועלים קטנים · ידוע ·

שען תשען לגבול מואב · ונשען על יי · כי נשענו על יי אלהי אבותיהם · והוא נשען על ידי · ישען על ביתו · להשען על מבחו · והשם משען ומשענה · ובסמוך כל משען לחם

וכל משען מים · ודוא ויהי יי למשען לי · ואפשר | אל"ף ועי"ן זה מרכן לפים בני ידי ובסמיבות לפרכן כאן בפיתם :

שיהיה בל משען לחם מזה המשקל · ודוא על משענת הקנה הרצוץ · על משענתו ·

שעף בשעפים מחזיונות לילה · לכן שעפי ישיבוני · סעפים שנאתי · כבר זכרנום באות הסמך ·

שער כמו שער בנפשו כן הוא · בשקל פעל · והשם מלעיל שער · ולדבים מאה שערים · ענין שער ואומד ידוע · ויש מפרשים מזה בבית ישראל ראיתי שערוריה · כלומר ששיערתי בהם ראיתי בהם · וענין אחר שמה ושערורה · ובנביאי ירושלם ראיתי שערורה · ועם יו"ד היחס ראיתי שעורירית · ומשקל אחר שעררית עשתה מאד · כתאנים השוערים · בקמץ העין והוא תאר ענין לכליה וטנוף · שער השמים השערה אל הזקנים · ידוע · והפעל ממנו שוער העיר · המה השוערים למחנות בני לוי · ונקראת כל הארץ שער על שם כניסתה שהיא שער הארץ כמו שאמר וירש זרעך את שער אויביו · לפי שהארץ החזקה והבצורה חזקה היא בכניסתה שיש סביבותיה הרים או ימים וכיון שנכנסו האויבים ועברו אותם השערים הרי כל הארץ נכבשת לפניהם · לפיכך אמר פתוח נפתחו שערי ארצך אכלה אש בריחיך · והצר לך בכל שעריך ·

שער לא שערום אבותיכם · פירוש לא שערו מהם כלומר שלא יראו מהם ולא עבדום · ומלכיהם שערו שער · ומלכיהם ישערו עליך שער · ושערו חרבו מאד · כמו הי כמו הרה ישערנו · והשם בסופת ובשערה דרכו · ומשקל אחר והרמונים אחזו שער · והנפעל וסביביו נשערה מאד · והתתפעל וישתער עליו

מלך הנגב כבר זכרנום באות הסמך · שעיר עזים אחד לחטאת · את שני השעירים · שעירת עזים ידוע · ושעיר על רעהו יקרא · ושעירים ירקדו שם לשעירים אשר הם זונים אחריהם · הם השדים וקראם כן לפי שהם נראים בדמות השעירים למאמינים בם ·

כשעירים עלי דשא · יקרא כן הגשם הדק · לשער הרחוב · ויחל שער ראשו לצמח · שערך כעדר העזים · פירוש כשער עדר העזים · ושערה לא הפך לבן · הוא נוח · ודוא עם הא"ו הנקבה אל השערה ולא יחטיא · תסמר שערת בשרי · משערות ראשי · ודוא את הראש ושער הרגלים · והתאר הן עשו אחי איש שעיר · בידי עשו אחיו שעירות · ידוע · והשעורה והשעורים והכסמת · ידוע ·

שפף שפיפון עלי אורח · בשקל ישימון ·

שפה ושפו עצמותיו · נשברו הבמתו והרגום ואכות אתו טחון ושפית יתיה בשופינא · ובן בדברי רז"ל נר ששפה · וענין אחר וילך שפי · אפתח על שפיים נהרות · רוח צח שפיים · והנפעל ממנו על הר נשפה · ענינו גבוה · ורבי יהודה הביא וילך שפי עם ושפו עצמותיו · כלומר נשבר ברוח נשברה ·

ושפות בקר · ענינו הריצי חלב · וכן תרגם יונתן וגבנין דחלב דתורים · וארז"ל גובנין דחלב דתורין שלא היה הזבוב יכול לעמוד עליהם אלא מיד נופל מרוב החלקות והשמנות · ודומה שהצריכם לזה לשון שפות · ואפשר שנגזר מהענין הראשון כמו שנקראו גם כן חריצי מענין חרוץ כמו שפיר בשערו · ויש מפרשים הכחול של הפרות ושם האחד שפה בשקל שרה שדות · ואפשר שיהיה מן השרש הזה שפיפון עלי אורח · ועי"ן הפעל כפולה כמו תניני מן תנה ולפי ששף שאר בעלי חיים נקרא כן מן הוא ישופך ראש · ויהיה שוף ושפה בענין אחד והוא מענין ושפו עצמותיו · ואפשר שיהיה משרש הזה עוד תרשיש ושהם וישפה · והה"א נוספת והיא הנקראת בקמץ רחב ומשפטו היה בקמץ חטף בשקל עלפה והוסב לקמץ רחב לתפארת הקריאה · ואמרו כי היא אבן הנקראת בערבי אליספ והוא קרוב ללשון העברי ·

שפה שפה לפיו סביב · על שפת היריעה · על שפת היאר · במעשה שפת כוס · שפה אחת · שפתים ישק · ושפתי חכמים תשמרם · שפתי חכמים יזרו דעת · וקרוץ הנקבות שפתותיו שושנים · יש מהם שפה ממש ויש מהם צד שפה אחת · לשון אחת · וכן ושפתי רננות יהלל פי · ופי' ודברי רננות ·

שפח בעיני שפחה אל יד גברתה · עבדים ושפחות · ולשפחתך שני בנים · אין לשפחתך כל · הוא שם לאמה ולא יבא ממנו שם לזכר אלא יאמר עבד לזכר ואמה או שפחה לנקבה · וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק שהוא חלק הראשון מזה הספר · ודוא משפחה ומשפחה · למשפחותיהם יצאו מן התיבה · והיה השבט אשר ילכדנו יי יקרב למשפחות · ונקרא גם כן השבט משפחה ויקרב את משפחת יהודה · ונקרא הגוי משפחה ואם משפחת מצרים · על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים · מכל משפחות האדמה · ועל משפחות אשר בשמך לא קראו · ועד התשאלה ופקדתי עליהם ארבע משפחות ·

שפח ושפח יי קדקד בנות ציון · כבר זכרנוהו באות הסמך ·

שפט אשר שפט המלך · ושפטנו מלכנו · ושפטו את העם · ושפטתם צדק · כי שפטו יי מיד אויביו · ישפט יי ביני ובינך · ישפוטו הם · בשורק ומלרע · וישפט שפוט · והשם משפט צדק · עד הנה משפט מואב · ומשקל אחר חרב שפוט ודבר · בחלם · והקבוץ בשורק ושפוטים עשו בה · ומשקל אחר עשה יי שפטים ·
ונשפטו באשר נשפטתי את אבותיכם הנני נשפט אתך · נשפטה יחד · בהשפטו
(א"כ בל לשון השם סכל כלשון הפעל הוא לשון ויכוח ודין והתוכח:)
יצא רשע · והנכבד היא שופטה את ישראל · למשופטי אתחנן · וענין קרוב לזה וזה יהיה משפט הכהנים · בה עשה דוד וכה משפטו · כמשפט הראשון · משפט המלך אשר ימלוך עליכם · לכל דבריו ולכל משפטיו · כמשפטו אשר הראית בהר · מה משפט האיש אשר עלה לקראתכם · הסבו את העיר כמשפט הזה · וארמון על משפטו ישב · יכלכל דבריו במשפט · כלם ענין החוק והדת והתכונה · וכן יסרני יי אך במשפט · כלומר בשעור שאוכל לסבול אל באפך פן תמעיטני · וכן ויסרתיך למשפט ·

שפך גם דם נקי שפך מנשה · אשר שפך יואב · ידינו לא שפכה · נכתב בהא ונקרא בוו · ולפני יי ישפוך שיחו · שפוך על עולל · שפוך חמתך · שפכו לפניו לבבכם · ושפכו את העפר · וישפכו תזנותם עליה · בשפוך סוללה · ושפכו על ירושלם סוללה · אשפוך את רוחי על כל בשר · והשם אל שפך הדשן · בשש נקודות · ומשקל אחר וכרות שפכה · והוא שנכרת הגיד שלו ונקרא הגיד שפכה לפי שהוא שופך השתן · והנפעל ותשפך הדשן · כמים נשפכתי · יען השפך נחשתך · כלומר יען הגלות ערותך · ומה שלא נזכר פעלו מהדגוש לדם אשר שפך בה · ושפך דמם כנער · כאין שפכה אשרי · נכתב בהא ונקרא בוו · והתהפעל תשתפכנה אבני קדש · בהשתפך נפשם · כלם ענין שפיכת ידוע ·

שפל עיני גבהות אדם שפל · פעל עבר · וכן ושפל רום אנשים · ועל כל נשא ושפל · ושפלה מארץ תדברי · ובשפלה תשפל העיר · וכבר פירשתי הפסוק בשרש ברד · והייתי שפל בעיני · שפל מן העור · ובהא נוספת השפלה הגבה · כי הסלה מלעיל · ובצרי הגבהתי עץ שפל · ובסקצת הספרים המדוקדקים הוא קמץ · ואת דכא ושפל רוח · רוח שפלים · ושפלה איננה · שפלת קומה · והשם ובשפלות ידים · ומשקל אחר ובשפלה תשפל העיר · ומשקל אחר ועשירים בשפל ישבו · בחמש נקודות · שבשפלנו זכר לנו · ומשקל אחר בשפל קול הטחנה · או הוא מקור · ומשקל אחר ובשפלה ובנגב · בשפטים אשר בשפלה לרוב · ואת הר ישראל ושפלתו · ונכתב בהא · והכבד כי השפילו והאמר צוה · השפילו שבו · התשפילי עד שאול · אלו פעליכם עומדים · ואשר הם יוצאים השפלתי עץ גבוה · משפיל אף מרומם · והגבוה השפיל · זה ישפיל וזה ירים ·

שפם ועל שפם יעטה · ולא עשה שפמו · הוא השער אשר על השפה ·

שפן ואת השפן כי מעלה גרה הוא · מחסה לשפנים · ידוע ·

שפע כי שפע ימים יינקו · בסגול ענינו ריבוי · וכן שפעת גמלים תכסך · ושפעת מים תכסך · משפעת סוסיו · את שפעת יהוא · שפעת אני רואה · והת"ו במקום הא והכיריו כתבנו בחלק הדקדוק או יהיה חסר הנסמך ופירושו שפעת אנשים ·

שפק אם ישפוק עפר שומרון · והשם פן יסיתך בספק · במלאות שפקו יצר לו · והכבד ובילדי נכרים ישפיקו · ענין הפסוק ידוע · ובדברי רז"ל כאן במסתפק מהן כאן בשאין מסתפק מהן וכן אמרו סמכו פעל הקל לא ספק לדרוש ביד מביאה לה בשערים ופעל הדגוש ושניהם מספקים · וכן בנין הפעיל לא הספיק ליתנו לה ואמרו השם איש ספק בידו לעשות · ויש לפרש עוד ובילדי נכרים ישפיקו מענין ספק הסיכה כלומר בעבור ילדי נכרים יהיו להם בספק מצות השם והם מעוננים ומכשפים והשם צורה להם לא תעוננו · וענין אחר ישפוק עלימו כפימו · ויש לפרש מזה פן יסיתך בספק · וכבר זכרנום באות הסמך ·

שפר אף נחלת שפרה עלי · הנותן אמרי שפר · תרגום יפת תאר שפיר בריא וכן בארמית מלכי ישפר עלך · ובמוחם ברוחו שמים שפרה · והבי"ת במלת ברוחו נוסף או תהיה הא שפרה נוסף או יהיה בן ארבע אותיות בשקל תחרה מן כי אתה מתחרה בארז · כן יאמ משפרה אשפרה ישפרה תשפרה נשפרה כמו ואיך תתחרה · ויש שפרה נטה אותם
(א"ה ויש ספרים כמו ספר עבר סמכין פיעל וזה לא יתכן כי לא תבא הא מוספת בעברי)
באהל מן ונטה את שפרירו עליהם · שפי' אהלו ותהיה הא שפרה במקום אות הכפל כמו בזאו נהרים שהוא כמו בזזו בן שפרה כמו שפרר · שופר תרועה · בשופר הרם קולך · פירוש כמו אם תתקע בשופר כן הרם קולך · שופרות היובלים · ידוע · ואשפר אחד · האלף נוספת ופי חלק מן הבשר · ויתכן שיהיה נגזר מהענין הראשון כלומר חלק יפה · ורבותי ז"ל שמוה מלה מורכבת משלש תיבות שאמרו אחד מששה בפר ·

שפת יי תשפות שלום לנו · ולעפר מות תשפתני · הסרוך תערכני · שפות הסיר שפות · ערוך אותה על השפתים והם הבירים שעליהם הקדרות או כסא הברזל אנד"ץ בלעז ונקרא בלשון שנים לפי שהוא מקום שפיתת שתי קדירות · והשפתים שפה אחד · אם תשכבון בין שפתים · כלומר במקום שפל בזה עוד תהיו נחפים בכסף · וי"ת והשפתים טפח אחד ואונקלין נפקין משך הור · והם ווי העמודים שתולין בהם הקרבנו ומפשיטים אותם · רובץ בין המשפתים · בין שתי המערכות והם שתי משואות שעומסים עליו מזה אחד ומזה אחד ובלעז בל"ש והוא בלכך הוא שרובץ בין המשפתים וקם עמהם ·

שצף בשצף קצף · בשש נקודות ענינו לפי מקומו במעט קצף כמו שאמר ברגע קטן עזבתיך ·

שק שם תפרתי עלי גלדי · ופתחת השק מעל מתניך · פתחת שקי · וישם שק במתניו · ויכס שק · חגרו שקים · השק הוא לבוש צמר או הגור צמר ילבש אדם אותו על בשרו והוא פחות ועבה וקשה כי גמת הצער והאבל ילבש אדם אותו או יחגור · ויפתח האחד את שקו · אמתחתו ואפשר שיהיה שרש אלו שקק והדגש בהכורו יוכיח ·

שקק כעיר ישקו · במשק גבים שוקק בו · ודוב שוקק · והשם במשק גבים · ומא ובן משק ביתי · וכלו סגול בשקל מכס · ומסר ליולדתו · והתתפעל בהכפל בו גם פא הפעל ישתקשקון ברחובות · ענינם ענין ההליכה בהתמדה והם מלשון שוק ·

שקד שוא שקד שומר · כאשר שקדתי עליהם · וישקד יי על הרעה · נמר שוקד על עריהם · לשקוד על דלתותי · ונכרתו כל שוקדי און · שקדו ושמרו · ענין המהירות וההשתדלות וההתמדה על הדבר · מקל שקד · בשנים ושקדים · ויגמל שקדים · ידוע וגם הוא לקוח מהענין הראשון כי עץ השקד ימהר להנץ משאר העצי' וכן אמר לנביא היטבת לראות כי שוקד אני על דברי · נראה כי שקד מלשון שוקד · והפעל ממנו שלשה גביעים משקדים · מפותחים כדמות שקדים · וכורה התשאלה וינאץ השקד · והוא רומז בו על השיבה שהיא לבנה כדמות נץ השקד · ר"מ השקד אבר המשגל ויהיה וינאץ על דרך הפי' כמו וינאץ בזקנם אפו רוצה לומר שימאס המשכב מרוב חלישותו כמו שאמר ותפר האביונה · ורז"ל פירשו השקד זו קליבוסתא ויהיה וינאץ על זה הפי' ויתגדל שזה העצם שהוא למעלה מן הענבות יתגדל ויראה בימי הזקנה מכחישות הבשר ומיובש הלחות ·

שקד נשקד עול פשעי · ענינו לפי מקומו נקשר או נתחבר · ובויקרא רבה אני יי מלסרך להועיל מסקדנא לך כהדין מסמא ומסקיד לתורתא · כלומר אהיה עמך תמיד להנהיגך כמו שהמלמד רבק תמיד בפרה להנהיגה · ורבינו חיי ז"ל הביא ראיה מדברי רז"ל כלבא בסקרא וגדיא בסרכא ·

שקה והשקה את נחל השטים · וגם תפליהם השקתה · המשקה והאופה · שר המשקים · וישק את צאן לבן · וישק בתהומות רבה · והשם על משקה · על משקהו · ממשקה ישראל · ושלא חסר פעלו מהרגש ומוח עצמותיו ישקה · והשם בתמורת למ"ר הפעל בי"וד ושקוי לעצמותיך · שמני ושקויי · ובלא תמורת למ"ד הפעל ושקוי בבכי מסכתי · ענין המשקה כענין המשתה אלא שהמשתה על הפועל והמשקה על המפעיל ות' ממשקה ישראל מפטימי ישראל · כלומר מן הטוב שבצאנם ומן השמנים והוא על דרך ומוח עצמותיו ישקה · וכן מקום שמשקים הבהמות נקרא שוקת ותמהר ותער כדה אל השקת · והתי"ו תמורת הא למ"ד הפעל והיה דינו עם הה"א שיקה בפלס שואת תוקת · וכשהוא מדה"א בתי"ו חושבת המלדה סלעיל כמו עטרה עטרת גבירה גברת · והקבוץ והוא משקל אחר בשקתות המים ·

שקט ושקט ושאנן · לא שקטתי ולא נחתי · והארץ שקטה · ארץ יראה ושקטה · פירוש יראה מן השם יתברך ושקטה מלהלחם על ישראל כמו שאמר מגערתך יי נרדם ורכב וסוס · אל תחרש ואל תשקוט אל · אשקטה ואביטה במכוני · הקוף בקמץ חטף · שוקט ובוטח · ושוקט הוא אל שמרין · יושבת ושוקטת · והשם ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו · בשש נקודות · והכבד השמר והשקט · בהשקט ובבטחה · מקור או שם · השקט לא יוכל · בהשקיט ארץ מדרום · ואשר הם פעלים יוצאים והוא ישקיט ומי ירשיע · להשקיט לו מימי רע · וארך אפים ישקיט ריב · ענינם ענין הנחה ומרגוע ·

שקל וישקל בפלס הרים · כסף ישקל · ואשקלה לו את הכסף · ואשקלה על ידם · שניהם הקוף בשוא ופתח · ואשקלה להם את הכסף · בקמץ חטף · והנפעל נשקל הכסף · ולא ישקל כסף מחירה · לו שקול ישקל כעשי · והשם ולקחת לך מאזני משקל · בקע משקלו · ומשקל אחר עם הת"ו וצדקה למשקלת · ובחולם במשקול עשרים שקל ליום · ועם הת"ו ואת משקלת בית אחאב · ומשקל אחר בשקל הקדש · בשש נקודות · עשרים גרה השקל ·

שקם וישקמותם בחנמל · בשקמים אשר בשפלה · שקמים גדעו · ובולס שקמים · פירוש פירות שקמים היה לוקט למאכל בקריו והם מין ממיני התאנים או יהיה שקמים שם הפירות עצמם כמו תאנה תאנים שהוא שם הפרי ושם העץ ·

ה"ה ובן נקראו אותם הת"לוים בלשון רומי סיקומורוס ופו' בלקם מלשון יון סיקו' תאנים מורוס מותים על דרך משל מותים ·

שקע ושקעה ביאור מצרים · תשקע בבל · ותשקע האש · והנפעל ונגרשה ונשקעה · והכבד ובחבל תשקיע לשונו · ר"ל ובלשונו תשקיע חבל כמו ותשם בפוך עיניה · שלחו באש מקדשך · אז אשקיע מימיהם · והשם ומשקע מים תשתו ואת הנותרים ברגליכם תרפשון · ענינם בענין עומק ופי' ומשקע מים תשתו כי כשהמים רבים יש בהם עומק ור"ל שתשתו המים בשהם רבים וזכים טרם שיחסרו ויגיעו אל הטיט ואל הרפש או טרם שתדלחו אותם שהם זכים · וכן פי' אז אשקיע מימיהם · לפי שתהיה הארץ חרבה מאין אדם ובהמה ולא יעברו במים יהיו המים זכים כמו שאמר לא תדלחם רגל אדם ופרסות בהמה לא תדלחם · כי בשתדלחם רגל אדם ובהמה הם עכורים וכשלא תעבור בם רגל אדם ובהמה יהיו זכים כשמן וזהו שאמר ונהרותם כשמן אוליך · ועיקר הלשון לשון עומק ומצולה ותרגום צללו כעופרת אשתקעו כאברא · ותרגום ירושלמי כבלע את הקדש כד משקע ותרגום הטבעו כבוץ רגליך אשתקעא בבחתא רגלך ·

שקף וצדק משמים נשקף · בעד אשנבי נשקפתי · נשקפה ויתיצב · כי רעה נשקפה מצפון · תשקפה על פני הישימון · הנשקף על פני הישימון · ענין ההשגחה והצצה · ונשתמשו בו בלשון נפעל לפי שהעומד במקום גבוה ומביט הוא נשקף למביטים אליו לפיכך אמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים ·

ה"ה וכפרש המלך כסאו כמלון הוא נשקף מכל הצד המביטים בו :

כי הכבה משקיף ואינו נשקף · וכן וישקף אבימלך · כי היה במקום שהיה רואה אותם והם לא היו רואים אותו · וכן ותשקף בעד החלון · שהיתה רואה אותם והם לא היו רואים אותה עד שקרב יהוא אל השער · וישקיפו על פני סדום · חלוני שקפים אטומים · אמר בו התרגום פתיחין מלגו וסתימן מלבר · ובדברי רז"ל מצאנו בהפך זה שאמרו פתוחים מבחוץ ואטומים מבפנים שלא כדרך שאר חלונות להראות שאינו צריך לאורה · אל המשקוף ואל שתי המזוזות · הוא המפתן העליון אשר על מזוזת השער נקרא כן לפי שהוא נשקף תמיד או נקרא כן לפי שחולת מכה עליו תמיד ותרגום ושוקפות קרים ושקיפן

ושקיפן קידום כלומר מוכות רוח קדים ותרגום ויספוק את כפיו ושקפינן לידוהי׳ והחכם ר״א אבן עזרא ז״ל כתב כי המשקוף הוא חלון שיעשו על הפתח ישקיף ממנו כשאדם קורא בשער לראות מי הקורא וזה ידוע בארץ ישמעאל שיעשו החלונות על הפתחים להשקיף משם׳ ושקפים שלשה טורים׳ זה לעומת זה ת״י בלונסא תלתא סדרין וכן וכל הפתחים והמזוזות רבעים שקף׳ מרביעין והפן כלתסא׳ ובדברי רבותי׳ ז״ל מביאין כלונסות של ארז ומוהלה על גבי כלונסות פי׳ בדים׳ תרגום ובנקיקי הסלעים ובשקיפי כפיא׳ וכן תרגום ובסעיפי הסלעים מפני שמשקיפין מהן בעבור גבהן׳

שקץ כי לא בזה ולא שקץ׳ אל תשקצו את נפשותיכם׳ ואת נבלתם תשקצו׳ שקץ תשקצנו׳ והשם ולתת שקוץ שומם׳ והקבוץ ועל כנף שקוצים משומם׳ הראו את שקוציהם׳ איש שקוצי עיניו השליכו׳ ומשקל אחר שקץ הוא לכם בשש נקודות ענינם ענין תועבה׳

שקר אם תשקר לי ולניני׳ והשם מדבר שקר תרחק׳ בשש נקודות׳ אויבי שקר׳ שקר רדפוני׳ דובר שקרים׳ בשקריהם ובפחזותם׳ והנבר ולא שקרנו בבריתך׳ לא ישקר ולא ינחם׳ בנים לא ישקרו׳ ולא תכחשו ולא תשקרו׳ ענין הכזב והנבר׳ ותרגום מדוע נבגד איש באחיו מה דין נשקר גבר באחוהי׳ אך יש מהם ענין הנם אויבי שקר׳ שקר רדפוני׳ לשקר שמרתי׳ הנה לשקר עשה עט שקר סופרים׳ וכן סלת שוא כמו שכתבנו׳

שקר ומשקרות עינים׳ כלומר מחודדות אותם ורומזות בהם ובלעז גינצטין׳ ותרגום עין שופתו עינא דסקרית׳ ובדברי רז״ל אברא אותה סן העין תהיה סקרנית עכורה תוה וחיתה סקרנית שנאמר ותרא האשה׳

שרר שררך אגן הסהר׳ לא כרת שרך׳ כרגש הריש לחסרון הכפל׳ ובמשקל אחר ואונו בשרירי בטנו׳ הוא הטבור׳ וענין אחר כי בשרירות לבי אלך׳ ענינו הבטת לבי ומחשבותי׳ וכן למען שוררי הישר לפני דרכך׳ ישור על אנשים׳ ואם כתבנו אותם בשרש שור מאין הכרע׳ ויש מפרשים בשרירות בחוזק מענין שריר וקים כדברי רז״ל׳

שרר להיות כל איש שורר בביתו׳ וההתפעל כי תשתרר עלינו גם השתרר׳ ויתכן להיות מזה השרש וישר אל מלאך׳ כי שרים ישורו׳ וכבר כתבנו אותם בשרש שור אבל וישר במגרה׳ אם יתגדל המשור׳ כתבנום בשרש נשר כי הוא שרשם באמת׳

שרב ולא יכם שרב ושמש׳ ענינו החום׳ והיה השרב לאגם׳ פי׳ מקום המדבר והחורב׳ תרגום אכלני חורב אכלני שרבא׳

שרג ובגפן שלשה שריגים׳ שפעים׳ חלבינו שריגיו׳ וההתפעל ממנו ישתרגו עלו על צוארי׳ כלומר יסתבכו׳ וכן שלא נאמר פועלו פחות גידי פחדיו ישורגו׳ ותרגום שבכים מעשה שבכה שרגנ עוכר שריגו׳ ובמשנה ומסרגין את המטה׳

שרד והשרידים שרדו מהם׳ פליט ושריד׳ שרידי חרב׳ ידוע׳ יתארהו בשרד׳ בשש נקודות׳ הוא חוט הצבע שמסמן בו הנגר מה שרוצה לכרות מן העץ׳ ואת בגדי השרד׳ בגדי המענדת ואינם בגדי כהונה רק בגדים עשויים לכסות המנורה והשולחן והמנורה בנסוע המחנה׳ וכ״כ רבינו שלמה ז״ל כי לפי כך נקראו בגדי שרד שהם עשויים כמין קלעים ומתרגמינן סרדין׳

> פא׳ מכסין בו כלי העבודה סביב מלשון סרות כלכלת והתלו מתקלפי כמו בחלת הזרחיכתי מתהלך ככנין התפעל מהקלות תבה כיקוס הלו מתפעל׃

שרה אם לא שריתך לטוב׳ כתבו רבי יהודה בזה השרש וגם רבי יונה כתבו כן ופירשו שהוא דומה לתרגו׳ משרת קטרין וכבר כתבנוהו בשרש שאר׳ ואא״ז פירש מזה תחת כל השמים ישרהו׳ כלומר יתיר קשור הענבים ומתיר על כנפות הארץ׳ שרותיך מערבך׳ כתבנום בשרש שור׳ וילבש צדקה כשרין׳ כין הדבקים ובין השרין׳ ומשקל השרין׳ ובהלם ושריה קשקשים׳ פי׳ עשוי מעשה קשקשים׳ ובהא חנית מסע ושריה׳ היא התורא׳ והקבוץ בחלם ושריונות וקשתות אזכרת בלעז׳ ומנה השרש עוד וכל משרת ענבים׳ ידוע מדברי רז״ל אין שורין דיו וסממנין וכן אמרו ולא במי משרה׳ וכן פירשו מזה תחת כל השמים ישרהו׳ חבצלת השרון׳ היה השרון כערבה׳ פירשו בו ארץ מישור ומקום דשן׳ וכן ועל התבקר זרעים גשרון׳ שרשי השרותי׳

> פא׳ ויהים פירום סריתך מתריתך ממפסוריך תרגום ויש גם סגמלים ולשרי נמלים׃

> פא׳ אבל למריון סריון לבנון וסריון פטסם כתיבן בשין שמאלית׃

שרה ובאונו שרה את אלהים׳ כי שרית עם אלהים׳ והשם למרבה המשרה׳ ידוע׳

שרט ושרט לנפש׳ בשש נקודות׳ לא ישרטו שרטת׳ והנפעל שרוט ישרטו׳ אמרו רבותינו ז״ל שריטה וגדידה אחת היא׳

שרך אם מחוט ועד שרוך נעל׳ ולא נתק שרוך נעליו׳ רצועות הנעל׳ והפעל הכבד ממנו משרכת דרכיה׳ כלומר מגלגלת דרכיה ורצה סביב כמו שקושרין השרוך סביב לנעל׳

שרע שרוע וקלוט׳ ענינו עודף׳ וכן אז״ל שרוע זה שנשמטה ירכו והוא מושך רגלו והנה הוא עודף׳ וההתפעל ממנו כי קצר המצע מהשתרע׳

שרף אשר שרף יי׳ ושרף את הפרה׳ על פרשה ישרף׳ וישרף באש׳ פירוש התיך העגל באש לבטל צורתו ואחר כך טחנו בפצירה פים כי הזהב לא ישרף אבל יותך׳ ואת העיר הזאת תשרוף באש׳ פירוש אתה תהיה גורם שתהיה נשרפת העיר אם לא תצא אל הכשדים ובאלו אתה שורף אותה׳ והנה שרופת באש׳ עריכם שרפות אש׳ וישרפו לו שרפה גדולה עד למאד׳ ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך׳ הוא ששורפין על המלכים מטתן וכלי תשמישן׳ וכן בדברי רז״ל שורפין על המלכים ולא מדרכי האמורי שנאמר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך וגו׳ מכאן ששורפים על המלכים ומה הן שורפין עליהן מטתן וכלי תשמישן׳ ויש מפרשים השרפה לשון הקטרת יעשו למת כדי שלא יסרית בשרו׳ וכן כתוב וישכיבוהו במשכב אשר מלא בשמים וזנים מרקחים במרקחת מעשה וישרפו לו שרפה וגו׳ וכן וישרפו אותם שם׳ ויש לפרש וישרפו

אותם שם ששרפו הבשר ולפי שנשתהו ימים אולי חעלה
הבשר רמה ולא רצו לקברם כן עם התולעים ושרפו
הבשר ואחר כן קברו העצמות וכן כתוב רקחו את
עצמות יהם רקברו אותם וגו׳ · לבלתי שרוף את המגלה ·
והשם השרפה אשר שרף יי׳ · אל תוך שרפת הפרה ·
ומשקל אחר והיו עמים משרפות סיד · ובמשרפות
אבותיך · והתאר גפרית ומלח שרפה כל ארצה ·
פירוש כגפרית ומלח תהית שרפה כל ארצה · ושלא
נזכר פעלו מהדגש והנה שרף · והנפעל שרוף ישרפו ·
והתיר הזונות לא תשרף באש · ויש מפרשים מזה הענין
ונשאו דודו ומסרפו · ואף על פי שנכתב בסמך וכבר
כתבנוהו באות הסמך · משרפות מים · נקרא כן
המקום לפי שהיו מימיו נובען חמין כחמי טבריה והולתם
ויית הריצי ימא והוא שעושין חריצין וממשיכין לתוכן
מים מן הים והחמה שורפתם והם נעשות מלח שלנ״ש
בלעז · עשה לך שרף · הנחשים השרפים · נקראו כן
לפי שהן שורפין בהבל פיהם · שרף מעופף · אומרים
כי יש נחשים ימצאו בארץ כוש יש להם כנפים ויעופו
בהם או פירוש מעופף מדלג למרחוק וכאילו הוא
עף · וכן בדברי רבותינו אין מדליקין בצרי מפני שהוא
עף פירוש נע כן הוא ונתז הנה והנה · שרפים עומדים ·
מלאכי אש ·

שרץ שרץ ארצם · וישרץ היאור · אשר שרצו
המים · שרצו בארץ · השורץ על הארץ ·
כל נפש החיה אשר ישרץ ·
ישרצו נפש חיה · בשש
נקודות ענינם ענין התולדה
עם הרבוי והעת התרגום
ענין תנועה שתרגם שרץ
רחשא והשרצים מתנועעים
על הארץ ·

א״א ותמה אני לא סלק בכיכ׳
כי יש מכן יונא׳ן ויש מכן
עימדין ונראה לי כי כינוי׳ יש
לפרשם כלשון תולד׳ וסעופלו׳
כס כתרגמן בלשון ריכוש :

שרק ושרק לו מקצה הארץ · שרקו ויניעו ראשם ·
ישרק יי׳ לזבוב · ישום וישרק · אשרקה
להם ואקבצם · שריקות עדרים · ויושביה לשרקה ·
ענין השריקה הנעת השפתים בקול ·

שרק נטעתיך שורק · ויטעהו שורק · ולשורקה
בני אתונו · חלמו שרוקיה · נכתב בו הנח
עם הדגש והוא המשובח ממיני הגפן · וכתב הרב אבן
גיאת שהוא מין הטוב מן הגפנים שהענבים לא ימצא
בהם הרצן · ות״י במצב גפן בחירא · ור״מ כן עוברי
פשתים שריקות · המשובח ממין הפשתן וכן יקרא
בלשון ערבי אל שרק הטוב
שבמשי · שרקים ולבנים ·
מצוירים כלומר שעינם

א״א וכן בלשון רומי נקרא
ממשי סיריקא :

אדום ולבן ושחור כאילו הם נקודים או טלואים · וכן
עובדי פשתים שריקות · כלומר מנקרים בצבעים · וכן
בדברי רז״ל לובשי סריקין של זהב כלומר מלבוש מצויר
של זהב ור״מ שרקים מתוקנים במסרק · וכן בדברי רז״ל
תנא שרא לסרוקי סוסיא כלומר להסריק הסוס במסרק
של ברזל · וכן בדברי רבותינו קנה מאזנים של שריקות
טמא פירוש מנקרי פשתן שרוק ·

שרש כל שרש בארץ גזעם · גם שרשו
הקטן בעבור הזקף והם מבנין פעל הכבד
אשר ע״ה המורכב כי בלא הזקף בשוא כמו כתוב הנם
על יתר · ואם אין שרשם אחר בנינם אחר · ובכבד אחר
הבאים ישרש יעקב · ותשרש שרשיה · אויל משריש ·
וענינם נתינת השרש בארץ פירוש אויל משריש נותן
שרש ומתחזק במעשיו · והשם אשר נבנה הפעל ממנו
שרש פורה · שרשי פתוח · על שרשי רגלי · ומה
משרש הרים · ושרשי הים כסה · שרשם בעמלק · מ״א
שרש׳ היה נלחם בעמלק והו׳ יהושע שהיה משבט אפרי׳
ובבנין אחר והוא בענין ההפך ושרשך מארץ חיים · כלומ׳
יעקר שרשך · ובכל תבואתי תשרש : ושלא נזכר פעלו
ממנו וצאצאי ישרשו · כלומר יעקרו שרשיהם ·

שרת ושרת את אחיו · ושרתו אתו · וישרת
אותם · ומשרתים את הבית · אילי נביות
ישרתונך · ומלכיהם ישרתונך · האתנחתא בשניהם
בתיו ולפיכך התו נקודה בפתח · לשרת בשם יי׳ ·
לפני העדה לשרתם · משרת משה · ויהושע משרתו ·
משרת את המלך · משפטו משרתת · והשם ויעשהו
כלים לבית יי׳ כלי שרת · את כל כלי השרת ·

שרת ותקח את המשרת · תרגום מחבת משריתא ·
שרטן בלעז ·

שת השופי שת · כתבנוהו בשרש שות ·

שתת שתו בשמים פיהם · כצאן לשאול שתו ·
כתבנום בשרש שות ·

שתה ומים לא שתה · אשר ישתה אדני בו · וישת
מן היין · ושתו יין מסכתי · כל ישתיון ·
ומה שאמרו רבותינו ז״ל שתוי אל יתפלל הוא שם תאר
לא פעול כי המים או היין הוא שתוי על דרך פעול · או
נשתה על דרך נפעל · אבל מה שאמרו חכמים שתוי הוא
התאר כמו עצום · ואמרו בלשון הזה להפריד בינו ובין
שכור כי השתוי לא שתה כל כך כמו השכור לפיכך אם
התפלל תפלתו תפלה שהרי יכול לדבר בפני המלך
אבל השכור הוא ששתה כל כך שאינו יכול לדבר
בפני המלך לפיכך אם התפלל תפלתו תועבה · והשם
משתה ושמחה · והקבוץ משתים · ומיין משתיו ·
ויין משתיהם · ומ״א בגבורה ולא בשתי · פי׳ אפילו בעת
שיאכלו לבם ורעתם בגבורה לא בשתיה · והם הוא
והשתית בות · והנפעל וכל משקה אשר ישתה · ידוע ·
או בשתי או בערב · הוא החוט ההולך לאורך הבגד
והערב הוא ההולך לרחבו · ור״מ מזה בגבור ולא בשתי ·
כלומר לא בבלבול ובעירוב כמו השתי שהוא מעורב
עם הערב כלומר שאין דעתם מבולבל במאכל ובתענוגי׳
אלא דעתם רק בגבורה · ומן השרש הזה עד שתותיהם ·
בשקל בנותיהם שמותיהם · וכבר פירשנו אותו
בשרש שות ·

שתל ושתלתי אני · בהר מרום ישראל אשתלנו ·
והוא מפואר התי׳ בקמץ חטף · כעץ שתול
על פלגי מים · כאשר ראיתי לצר שתולה בנוה ·
והנה שתולה התצלח · כשתילי זתים · ענינם ענין
נטיעה ·

שתם שתם העין פתוח
העין · ובדברי
רבותינו כדי שישתום
ויסתום ויגיב ·

א״א והנכון כמו שפירשתי ול
פתיחת עינו בקורה ויגלת
לשון וסור גלה ברלש שתום
ורולנע כתב יש אומרי׳ כי עין
אחד היה נבלע׳ וזה לכן דרש:

שתן כשתין בקיר ·
זה הלשון נודע
בדברי רז״ל בחטלת מי רגלים באמרם לא ישתין בצד
כותלו של חבירו אלא אם הרחיק ממנו שלשה טפחים

חולת

הולת זה הרבה ומה שאמר משתין בקיר הוא אומר על הכלב שדרכו להשתין בקיר ר"ל שלא ישאר לודבר עד הכלב המשתין בקיר וכן פירשו ר"זל שאמרו מאי דרכיה אשתני בקיר לא שביקנא ליה ומאי ניהו כלבא' ו"ת משתין בקיר ידע מדע רצה בו משתין בקיר כמו משית בקיר רוצה לומר בקירות חלב ·

הה' ו"זל פירוש כבן לומר משתין בקיר ר"ל כל זכר כי אין הנקבה משתנת בקיר וכן פירש אותו החכם ידוכלמו המעתיקו מהעתיק הסקרא לעבלים ·

שתק יִשְׁתֹּק מִדַּוֶן · וְיִשְׁתּוֹק הַיָּם · מֵעָלֵינוּ · וַיִּשְׂמְחוּ כִּי יִשְׁתֹּקוּ · ענין השתיקה ידוע ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

שגשג בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי · מענין יִשְׂגֶּא אָחוּ בְלִי מָיִם · וכן הוא עקר שרשו שגה ·

שלהב וְיָנַקְתּוֹ תְּיַבֵּשׁ שַׁלְהֶבֶת · לֹא תִכְבֶּה לַהֶבֶת שַׁלְהֶבֶת · וכן שַׁלְהֶבֶתְיָה · ואם היא מלת אחת ענינה שתי מלות רוצה לומר שלהבת גדולה וכן דרך המקרא בשרוצה להגדיל הדבר סומך אותו אל השם ית' וכן מאפליה והרומים להם שכתבנו בשרש אפל שלהבת כמו להבת ונסמך להברת אל שלהברת כמו אדמת עפר · מטיט היון · ותרגום פני לחבים פניהם אפי שלהבין אפיהון · וכן בלבת אש תרגומו בשלהובית אשתא ·

שנאן אַלְפֵי שִׁנְאָן · נהנו במלה הזאת לקרוא המלאכים בזה הלשון שנאנים ו"א ששרשו שנה והאלף תמורת הה"א הבא"ה תמורה לומר הפעל בפלם ענין בנין רוצה לומר אלפים שנים ·

שנהב שֶׁנְהַבִּים וְקוֹפִים וְתֻכִּיִּים · אמר בו התרגום שן דפיל ·

שעשע וְשִׁעֲשַׁע יוֹנֵק · אֲנִי תוֹרָתְךָ שִׁעֲשָׁעְתִּי · רוצה לומר בתורתך · תַּנְחוּמֶיךָ יְשַׁעַשְׁעוּ נַפְשִׁי · בפתח השי"ן והלין זה הבנין נבנה על דרך פעל ושלא נזכר פועלו ממנו וְעַל בִּרְכַּיִם תְּשֳׁעֳשָׁעוּ · והתהפעל בְּחֻקֹּתֶיךָ אֶשְׁתַּעֲשָׁע · והשם גַּם עֵדֹתֶיךָ שַׁעֲשֻׁעָי · וָאֶהְיֶה שַׁעֲשֻׁעִים יוֹם יוֹם · ענינם בענין שחוק ושמחה ופירוש בלעז ·

שקערר שְׁקַעֲרוּרֹת יְרַקְרַקֹּת · גם הוא בן ארבע אותיות אלא שנכפלה בו הרביעית ופירשו בו שחורות וכתב שוקעות ומראיהם אדמדם או ירקרק והומה כי המלה היא מורכבת מן שקע ומן שער כי הוא ענין שחורות ועבידות כמו שערוריה ·

שרבט שַׁרְבִיט הַזָּהָב · ענינו כמו שבט ·

הה' שרבט ושרעף ובכיסן פליסין נוספת כי שרבט כמו שבט ושרעף כלסון סעיף מן לכן סעיפי ישיבוני · וכן סרפד פרוש הסנים נוספת כי סרפדות כמו פרשות ויש אומרים כי פני קריסין על פרפדות במילוף פני לפדין ופרפרות כמו גלגלות במו מעלמי עב כמו מפרטי וכן מולות כמו מזרות ·

שרעף בְּרֹב שַׂרְעַפַּי · בְּקִרְבִּי · בְּחָנֵנִי · וְדַע שַׂרְעַפָּי · ענינו ענין מחשבות · כמו שעיפי ·

שרשר שַׁרְשְׁרוֹת גַּבְלֻת · ובחסרון הרי"ש שַׁרְשֹׁת גַּבְלֻת · ענינו כמו שלשלאות · וכן בדברי ר"זל החרוזין משישרשו ענינו כמו ישלשלו ועוד אמרו שרשרות של זהב היו קבועות בתקרת האולם ·

ובן חמש אותיות

שעטנז לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז · הוא בגד כלאים צמר ופשתים · ור"זל פירשו המלה מורכבת משלש תיבות שוע טוי ונוז וכל אחד מהם אסור משום כלאים שוע לשון שעיעות תרגום חלקת צואריו שעיעות צואריה והוא שטורפין צמר ופשתים זה עם זה ועושים מהם לבדים שקורין בלעז פלטרי · טוי שטורפין צמר ופשתים וטווין אותו כאחת או טווין צמר לבדו ופשתים לבדו וחוזרין ושוזרין שני החוטין נוז באריגת הצמר עם הפשתים או תכיפה במחט ומן התורה אינו אסור אלא עד שיהיו שלשתן כאחד שוע טוי ונוז ·

נשלמה אות השין

אות התיו

תא וְהַתָּא שֵׁשׁ אַמּוֹת · אֶל תָּא הָרָצִים · ובין הַתָּאִים חָמֵשׁ אַמּוֹת · וְתָאֵי הַשָּׁעַר · וּגְבוּל לִפְנֵי הַתָּאוֹת · ואפשר כי שרש תא תאה או תוה התא הוא היציע וכבר פירשנו יצ"ע בשרשו ·

תאב תָּאַבְתִּי לִישׁוּעָתְךָ · הִנֵּה תָּאַבְתִּי לְפִקֻּדֶיךָ · גָּרְסָה נַפְשִׁי לְתַאֲבָה · ענין תאוה וחשק · והפעל הכבד והוא בהפך הענין מְתָאֵב אָנֹכִי אֶת גְּאוֹן יַעֲקֹב · ובלעז רשטו"לנטא ·

תאה תְּתָאוּ לָכֶם · פי' תגבילו ואפשר שהאלף תמורת וו כאשר כתב רבי יהודה · וּתְאוֹ וָזָמֶר · הוא שור הבר · וכן כְּתוֹא מִכְמָר · והוא הפוך האותיות כמו כשב וכבש ופירושו כתוא במכמר ·

הה' ויהיה תתאו כמו תתוו פלשון והתוית תו לשון סימן ·

תאם וְיִהְיוּ תוֹאֲמִים מִלְּמַטָּה · פועלים · והשם תְּאוֹמֵי צְבִיָּה · האלף בקמץ חטף על משקל אהלי אדום · ומ"א תְּאוֹמֵי צְבִיָּה הָרוֹעִים בַּשּׁוֹשַׁנִּים · והאלף בחלם מן והנה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ · בפלם רחוקים קרובי' והונחה האלף והושלה תנועתה על התי"ו וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִים בְּבִטְנָהּ · והפעל הכבד ממנו שֶׁכֻּלָּם מַתְאִימוֹת · כלומר שכולם יולדות תאומים ·

הה' ממסורת קדמאה תאומי נטלא וחולם ותניינא תאומי וגימון תאומ פי' מלישין ת נטלא ומטכי ת נקמן ·

תאן וְאֵין תְּאֵנִים בַּתְּאֵנָה · וּתְאֵנָתִי לִקְצָפָה · וּתְאֵנֵיכֶם וְזֵיתֵיכֶם · ידוע ·

תאר וְתָאַר הַגְּבוּל · והכבד יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד · האלף בשוא ופתח · וּבַמְּחוּגָה יְתָאֲרֵהוּ · והאלף בקמץ חטף · מַה תָּאֳרוֹ · והשם יְפֵה תֹאַר · כְּתֹאַר בְּנֵי הַמֶּלֶךְ · לֹא תֹאַר לוֹ וְלֹא הָדָר · וְאִישׁ תֹּאַר · מַה תָּאֳרוֹ · חָשַׁךְ מִשְּׁחוֹר תָּאֳרָם · ובא בחלם שלא כסגנת

במנתם · וְתָאֲרוֹ מִבְּנֵי אָדָם . ובא כמוהו ופעלו לא יתן לו · ענינם הצורה והתבנית והסימן ·

תבה צא מן הַתֵּבָה · תֵּבַת גֹּמֶא · ידוע · ואפשר ששרש המלה תיב בפלס צידה שיבה אבל רבי יונה כתבו בזה השרש בפלס לחם הפחה ·

תבל ומי שָׂם תֵּבֵל כֻּלָּהּ · יִשְׁפֹּט תֵּבֵל בְּצֶדֶק · שָׂם תֵּבֵל כַּמִּדְבָּר · הוא שם כלל לכל ארצות הישוב ·

אא״ קשה לי ואלא פרשם טוב וטוב ומביכם פלאים אך עיין סם ונם קשה לי על רבי יונה שכתבו בזה קשרש וכו׳ וסלא ספא על פסם כסטל ותוא על תיכם נכרי ·

תבן גַּם תֶּבֶן גַּם מִסְפּוֹא · ידוע

אא״ תבל נמי כרויים אבל תבל שהוא בלשון ועצם הוא כשם נקודות ונתקורות כתבו בשם סימן שם הכה סכל הכסם וזה כארבע נקודות כתבו בשם סימן ארבע הם קטני ארץ:

נקודות · בְּתֹהוּ שְׂמְתִיכֶן · ידוע ·

תהה תְּהִיתֶם תהו ובהו · ענין שממה וכבר פירשנוהו בשרש בהה ·

תהם בְּהַעֲלוֹת עָלַיִךְ אֶת תְּהוֹם · מֵי תְהוֹם רַבָּה · עַל פְּנֵי תְהוֹם · תְּהוֹם רוֹמְמָתְהוּ : ובלשון זכר תְּהוֹם אֶל תְּהוֹם קוֹרֵא · תְּהוֹם אָמַר · הוא מקום המים הרבים ורבוי המים בכלל הוא שיקרא תהום · והקבוץ תְּהוֹמוֹת יְכַסְיֻמוּ · קָפְאוּ תְהוֹמֹת בְּלֶב יָם · וַיַּשְׁקְ כִּתְהֹמוֹת רַבָּה · פירוש השקה אותם מהצורים במדבר כמו מתהומות רבה ורבה על כל אחת ואחרת מהתהומות וכבר כתבנו הדומים להם בחלק הדקדוק ואפשר שיהיה רבה תאר אל השקה · וַיּוֹלִיכֵם בַּתְּהֹמוֹת כַּמִּדְבָּר · ופירושו במקום שהיו בו תהומות הוליכם כחרבה כמו במדבר שאין בו מים · וכן אמר מוֹלִיכָם בַּתְּהֹמוֹת כַּסּוּס בַּמִּדְבָּר לֹא יִכָּשֵׁלוּ · וּמִתְּהֹמוֹת הָאָרֶץ תָּשׁוּב תַּעֲלֵנִי ·

תוה וְהִתְוִיתָ תָּו · הֵן תָּוִי שַׁדַּי יַעֲנֵנִי · וקדוש יִשְׂרָאֵל הִתְווּ · ויבר אחר וַיְתָו עַל דַּלְתוֹת הַשַּׁעַר · ענין סימן וכתיבה · ופירוש וקדוש ישראל התוו שמו לו בלבבם גבול וסימן שלא יוכל לעברו וזה שהיו מנסים אותו והיו חושבים שלא יוכל לעשותו ·

תוך וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ · וְהִתִּיר בְּתוֹךְ · ובסמיכות נוח עין הפעל בְּתוֹךְ הָעִיר · מַעַל תּוֹךְ הָעִיר · תּוֹךְ הַנַּחַל · בְּתוֹךְ חַיִּים · וַיָּקָם בְּתוֹךְ הַלַּיְלָה · כֹּל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִטְמָא · וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכֵךְ · וביור נוספת בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָ‍ִם · בְּתוֹךְ אֲרָצוֹת נְשַׁמּוֹת · בְּתוֹךְ עָרִים נֶחֱרָבוֹת · רוצה לומר בכלל הנשמות והנחרבות תהיה נחשבת הנזכרת · והתאר וְהַבְּרִיחַ הַתִּיכוֹן · ראש הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה · אמצעי אמצעית · ותיפתח הַצֵּלָע הַתִּיכוֹנָה תרגם ומחיצתא ארעיתא פתח לעבר ביתא ולא היתה דעתו לתרגם תיכונה ארעיתא אלא רצה לומר כי פתח הצלע התיכונה שבתחתונה היה פתוח אל כתף הבית הימנית וכל האחרות היו פתוחות זו לתוך זו כי חמשה תאים היו בדרום וחמש בצפון ועל גביהם שנים ושלישים ועל התיכונה התחתונה שבחמשה שהיו בדרום אמר שהיתה פתוחה לכותל הבית הדרומי · ויש בשרש הזה ענין קרוב לזה תּוֹךְ וּמִרְמָה · מִתּוֹךְ וּמֵחָמָס · והוא ענין מרמה ובא בזה הלשון לפי שהאורב המרמה חברו יצפון בלבו

חשנאה ומראה לו שהוא אוהבו ·

תור תָּרְתִּי בְלִבִּי · אֲשֶׁר תָּרוּ אוֹתָהּ · וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם · לְבַד מֵאַנְשֵׁי הַתָּרִים וְהַסֹּחֲרִים · פירוש התרים עם הסוחרים הקטנים מקטני הסחורה והעסקים שהם מחפשים הרבה על הקנה והממכר לפי שעסקם מועט והסוחרים הם הסוחרים הגדולים · והפעל הכבד וַיְתִירוּ בֵּית יוֹסֵף · ענין חקירה וחפוש · ומזה יְתוּר הָרִים מִרְעֵהוּ · שם בפלס יקום יבול · ומורה לדעת המתרגם דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים · והאלף נוספת · ותור וגוזל · וְהִקְרִיב מִן הַתֹּרִים · וְעָשָׂה אֶת הָאֶחָד מִן הַתֹּרִים · שְׁתֵּי תֹרִים ידוע ואמר האחד בלשון זכר ואמר שתי בלשון נקבות להודיע שהזכר והנקבה כשרים · ומזה אַל תִּתֵּן לְחַיַּת נֶפֶשׁ תּוֹרֶךָ · המשיל כנסת ישראל לתור כמו שהמשיל אותה גם כן ליונה · תֹּרֵי זָהָב נַעֲשֶׂה לָּךְ · תֹּר נִקְרָה וּנְעָרָה · ענינו זמן · וּרְאִיתַנִי כְּתוֹר הָאָדָם הַמַּעֲלָה · כתבנית האדם פירוש זאת המעלה והגדולה שדברת עלי תכונת האדם הגדול היא אבל אני כדרך אנכי ומה ביתי לפיכך אמר המעלה כלומר ראיתני בתכונה גדולה כתבנית האדם הגדול ואף שאני קטן הנבזה · וכן וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם · ואפשר להיות מזה השרש וְזֹאת הַתּוֹרָה · תּוֹרַת יְיָ תְּמִימָה · וכולם שוים בזה הענין כי פירושם ענין תכונה כמו שפירשנו בשרש ירה · וקרוב לזה נָאווּ לְחָיַיִךְ בַּתֹּרִים · הם הפנינים המחוברים ומסודרים על סדר התכונה ·

תזז הַסִּיר הֵתַז · פתח בסוף פסוק · ענינו כרת · ובמשנה התיז את הראש בבת אחת פסולת ואף על פי שקורין אותו בדגש כמו הפיל אפשר שאין הקריאה נכונה והיה קריאתו הנכונה בצרי הֵתֵז עם החל הנגנה · או הֵתַז בפתח כמו שהוא בכתב ואם תהיה קריאתו בדגש יהיה במקום הנח כמו בפתידי הכפל שבאו בדגש ויתכן לומר עוד כי התז מבדי הע״ן על משקל את ברית הפר · אבל רבי יהודה שמהו כפעלי הכפל ויש להביא ראיה לנפלו מדברי רז״ל דוה תזית והוא רוח רעה המסירה דעתו של אדם וכן התז כמו הסיר ·

תתח כְּקַשׁ נֶחְשְׁבוּ תוֹתָח · הם החצים והוא שם כלל לכלי ·

תחש וָאֶנְעָלֵךְ תָּחַשׁ · פירוש עור תחש · והקבוץ וְעֹרֹת תְּחָשִׁים · אמרו רז״ל תחש שהיה בימי משה בריה בפני עצמה היה ושהור היה ויש לו גוני הרב וזהו שתרגם אנקלוס ששגונא שש ושמח בגוונים הרבה שיש לו · ובמדרש אחר ששת גוונים יש לו וזהו ששגונא ·

תחת עֵץ תַּחַת עֵץ · וכאשר יחובר עם הכינויים יהיה בלשון רבים נַפְשֵׁנוּ תַחְתֵּיכֶם וכן יאמר תחתיו תחתיך תחתי בלשון רבים כולם · ובא כינוי המדבר לעצמו בנון ויוד תַּרְחִיב צַעֲדִי תַחְתָּנִי · תַּכְרִיעַ קָמַי תַּחְתֵּנִי · ומוריד עמים תחתני · וכן בינוי הנקבה הנסתרת וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה · והמשפט על המנהג תַּחְתַּי תַּחְתֶּיהָ · תַּחַת הַנַּעֲצוּץ · תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה · תַּחַת אֲבֹתֶיךָ יִהְיוּ בָנֶיךָ · הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי · תַּחְתָּיו מִבֶּגֶד · כלומר הכהן המשרת במקומו מבניו · תַּחַת שָׁלוֹשׁ רָגְזָה אֶרֶץ · פירוש בעבור החכמה הזאת אשר עשה תכפה לו ולא יוכרת כי קלל את משיח יי · תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ · בעבור כי זכר או מקום כך וכך כלומר שהיה הדבר תחת תשלום הדבר שעבר · תַּחְתֶּיךָ יֻצַּע רִמָּה · שאול

מתחת רגלה לך · מתחת שרשיו יבשו · והתאר בית התחתון תחתון · החיצון התחתונה · אבל מלפני החשער התחתונה · החוא נוסף ולא לנקבה כי המלה מלעיל · ועם יוד היחס תחתים שנים ושלישים · עד שאול תחתית · משאול תחתיה · גלות תחתיות · יבאו בתחתיות הארץ · רקמתי בתחתיות ארץ · רמז לרחם שהוא מקום שפל ואפל כל אלו והדומים להם תחת ממש · ומזה תכריע קמי תחתני · ומוריד עמים תחתני · שכבר נר · וקרוב לזה תחתיו לאמר למי ארץ · ר״ל בסוד ובסתר שלח לו למי ארץ כלומר למי תאות הארץ והמלכות כי אם לך · ויש לפרש למי ארץ לשון שבועה · שבו איש תחתיו · במקומו · ועמדנו תחתינו · במקומנו · תחת רשעים ספקם · כלומר במקומם הכם לעין רואים ·

תיש

זרזיר מתנים או תיש · או הנה במקום הו׳ החיבור או יהיה או כמשמעו כלומר זה או זה כל אחד מטיב צעד ולכת · ותישים עשרים · ידוע ·

תכך

רש ואיש תככים · תוך ומרמה · מתוך ומחמס · ענין שבר ופירושו תוך ומרמה שמשבר האדם הבוטח בו ולא ישמר ממנו ומרמה אותו בפיו וכבר כתבנו אותו בשרש תוך אלא שרבי יהודה חיוג הביא אותו עם איש תככים בעא ״ והגאון רב סעדיה ז״ל פירש תככים מן תוך הבית אשר הוא בינוני ואמר רש ואיש תככים ראוי לעשור״ת להם הסרבי יש בינוני שיסתירו עניים וישמרו מעלתם למען יהיו בכבוד ועל כן · אמר כי רש ואיש תככים במעלה אחת הם ועל כן צריכים לחמלה ·

תכה

והם תכו לרגליך · בפלס ושפו עצמותיו · ענינו לפי מקומו נתחברו והלכו לרגליך ·

שנהבים וקופים ותכיים · אמר בו התרגום וטווסין והטווס יהוא שקורין לו בלעז פאון · ויש מפרשים תוכיים והוא חיה שקורין בלעז מיימון ·

תכל

פתיל תכלת · ותכלת וארגמן · הוא העין שקורין לו בלעז בלב והוא צבוע בדם חלזון עם סמנים ידועים ·

תכן

ותוכן רחו״רת יי׳ · והנפעל ולו נתכנו עלילות · הדרכי לא יתכנו · והכבד אנכי תכנתי עמודיה סלה · מי תכן את רוח יי׳ ופ׳ מי תכן את רוח יי ומי איש עצתו יודיענו · ומים תכן במדה · ושמים בזרת תכן · הכסף המתכן · פירוש המתוכן

הג״ה בזרת תכן כמו תקן תיקן ושל לזכרו כמו תקן :

בחשבון ובמשקל · ויש לפרש המתוכן שעשו אותו מטבע והוא שאמר ויצרו דימנו כלומר לקחו הכסף שלא היה מוטבע ועשו אותו מוטבע להוציאו לאומנין ולקנות עצים ואבנים ויהיה ויצרו לשון צורה ובן נפרש המתוכן בצורה · ות״י ית כספא דמטקס · והשם אתה חותם תכנית · פירוש משלים התכונה · ומדדו את תכנית · ומשקל אחר ותכן לבנים תתנו · והוא ובמתכנתו לא תעשו כמוהו · במתכנתה לא תעשו לכם · כלומר תוכן הסמנים · וכן מתכונת הלבנים ·

תלל

על הר גבוה ותלול · תל עולם · ונבנתה עיר על תלה · העומדות על תלם · פירוש העומדו״ת על תלם שעמדו בחוקם ובתקפם שלא הפילו חומותיהם בכבישתם ולא שרפם אלא הניחם בבניינם בעבור שהיו בצורות וחזקות · בנוי לתלפיות · מלה מורכבת מן תל ופיות פירוש תל שהוא חזק וגבוה כמו העומד על תלם ופיות פירושו שהיו אבני המגדל גזורים פיות כמו שעושין היום בבנייני המגדלים · ורז״ל פירשו תל שכל הפיות מתפללין עליו · ובהכפל הפא והלמד קוצותיו תלתלים · ועוד גזרתו במרובעים · וענין אחר ותוללינו שמחה · ענינו כמו ותליתנו שמחה כמו אמר תלינו כנורותינו ופירושו היו שואלים אותנו דברי שיר ובכנורותינו שהיינו תולין שנשמח בהם · וי״מ תוללינו לשון יללה והתי״ו נוספת כלומר תת ר״ת יללתנו היו אומרים לנו שנשיר ונשמח ·

הג״ה וים מפרשים תוללינו כמו וסוללינו בחילוף שין סמך כמו סכל וסתר ·

תלה

ותלה אותך על עץ · תולה ארץ על בלימה · כי קללת אלהים תלוי · פירשתי הפסוק בשרש קלל · והיו תלוים על העצים עד הערב · ובא באלף תמורת למד הפעל והיו חייך תלאים לך מנגד · ועמי תלואים למשובתי · אשר תלום שמה כך כתיב והקרי תלאום · והנפעל שרים בידם נתלו · והתלו שניהם על עץ · והכבד מגן וכובע תלו בך · שלטיהם תלו על חומותיך · והשם תליך וקשתך · והוא האשפה שבו החצים שהוא נתלה באזור האדם או הוא הסייף כמו שאמר התרגום סייפך כי גם הוא נתלה ·

תלם

בתלם עבותו · בשש נקודות פ׳ בתלם בעבותו כלומר אם תקשרנו בתלמים בעבותו עם שאר הבהמות לחרוש · ויחד תלמיה יבכיון · על תלמי שדי · בקעי החרישה יקראו גדודים והגבוה יקרא תלם ·

תלע

וכן אדם תולעה · ומכסך תולעה · כי תאכלנו התולעת · וירם תולעים · ועל דרך משל אל תיראי תולעת יעקב · לפי שהם חלשים בגלו״ת

הג״ה כבר כתבתי בביאור של שרש רמה הקמרש שכן רמה וכן תולעה עם ·

כתולעת · ובמדרש מה תולעת זו כל כחה אינו אלא בפיה כך ישראל כלכחם בתפלה · אם יאדימו כתולע · עלי תולע · ותולעת שני · כבר פירשנו כי השני הוא הכרמז ונקרא בלשון תולעת מפני רוב התולעת בשני או יהיה פ׳ תולע עין ובאמרו תולעת שני כאמרו עין אדום ובאמרו שני התולעת כאמרו אדום העין כלומר העין היפה והוא הכרמז ומפני שהוא ידוע ומשובח משאר הצבעים אמר תולע״ת מבלי זכר שני ובאילו זכרו האמונים עלי תולע · אם יאדימו כתולע ומזה אנשי חיל מתולעים · כלו לבושים בגדי שני · והוא ומתלעות לביא לו · ואשברה מתלעות עול · והוא הפוך מן מלתעו״ת כפירים · והם השנים הנסמות ·

תמם

כי אם תם הכסף · ויהי כאשר תמו · עד אשר תמו · תמנו חפש מחפש · והנון בו תחת אות הכפל ופשוטו תממו כלומר יחפשו עולו״ת עד השלימם שלא יוכל אדם לחשב ולחפש יותר עולו״ת על מה שהם מחפשים · וכן חסדי יי׳ כי לא תמנו · כמו תממו או יהיה פירושו חסדי יי׳ עמנו כי לא תמנו אנחנו והוא קל והיה משפטו לחרש · ובא כמהו האם תמנו לגוע · והיה משפטו כמו בזנו לנו · לא יגול עליהו ולא יתם פריו · ויתם השנת · ובשרק יתם חלאתה · עד תם כל הדור · בתם פרת · כתמם באו עליך · פירוש בהשלמתם כלומר כלם שכול ואלמן באו עליך

כל

כל מה שיוכל לבא רעה מהם · ומקור שהוא פעל יוצא
עד תמי אותם בידו · והתאר תם יחיו תמים על
ראשו · והפעל הכבד וכן התמו והתמותי טמאתך
ממך · ובא בהתמך שודד תושד · קל והיתה התם
ראוית להרגש · ויתם את הכסף המובא בית יי · ויתכן
כי ויתם את הכסף · והתוס השנה ההיא · בנין נפעל ·
וכן ויתמו ימי בכי · היה ראוי ייתמו כמו יתמו חטאים
מן הארץ · ואאול כתב כי כל התרגשים בת״ו לבד
שרשם נתם כולם ענין כליה והשלמה · ות״ו וכן התמו ·
אם משלימים כלומר היה לך לשאול באבל תחלה אם
תשלים כמו שכתוב כי תקרב אל עיר ב״ש קר ישראל
לפיכך אמרת אחריו אנכי שלומי אמוני ישראל · וענין
קרוב לזה שהוא ענין התמימות וההשלמה תם וישר ·
יונתי תמתי · תמים היה בדורותיו · תמים אתה בדרכיך ·
הנה בהיותו תמים · זכר תמים · תמימה נקבה ·
תורת יי תמימה · תמימות תהיינה · ותמימים יותרו בה ·
פר בן בקר תמימים · פי׳ שיהיו הפר והבקר תמימים ·
ורז״ל דרשו לפי שמצאנו ובראשי חדשיכם פרים שנים
מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד ת״ל פר ואם תמימים
לפי שהחובה שנים · ולא אין לבא כיום תמים · פירוש
כי עמד השמש ליהושע ולא מהר לבא אלא היה כיום
השלם שבכל השנה והוא יום תקופת תמוז · והשם
תם וישר יצרוני · בתם לבבי · ואני בתמי אלך ·
ואיש משך בקשת לתמו · כלומר שלא נתכוון לאחאב ·
ות״ת נגד בקשתיה לקבליה · ועם הוא הנקבה לא אסיר
תמתי ממני · ועם מ״ם נוספת אין בו מתם · אין מתם
בבשרי · כלומר אין שלמות בבשרי כי בלו נגוע ובאין
בו מתום תחסר מלת רק ופירושו אין בו מתום רק פצע
וחבור · וכמוהו אין טוב באדם שיאכל ושתה · רק שיאכל
ושתה · כי אינם יודעים לעשות רע · רק רע · והשם
במשקל התאר אם באמת ובתמים · לא ימנע טוב
להולכים בתמים · ודובר תמים יתעבו · והתאר
במשקל השם מעוז לתם דרך יי · ובמקום ישוב החולם
לקמץ חטף צדקת תמים תיישר דרכו · והנפעל או איתם ·
והוא כתוב ביו״ד בגזרת אחר
האלף · וההתפעל עם גבר
תמים תתמם והפעל הכבד
ואם בצע כי תתם דרכיך ·
כלם ענין אחד יש מהם בהשלמת הגוף בלי שחסר
אבר או חסרון מאבריו · ויש מהם בהשלמת הדעות
והמדות טובות · ותמימים כיורדי בור · יש מפרשים
אותו מענין השלמת הגוף כמו נבלעם כשאול חיים ·
וי״מ אותו מענין השלמת הדעות כי על הישרים והתמימים
הם חושבים ללכדם · ומזה השרש הענין ואת האורים
ואת התומים ·

תמד עולת תמיד · ואנשי תמיד יבדילו · אש
תמיד תוקד על המזבח · ידוע ·

תמה תמהו ראו כן תמהו איש אל רעהו יתמהו ·
אל תתמה על החפץ · ויתמהו האנשים ·
ויתמהו מגערתו · והשם אכה כל סוס בתמהון ·
ובתמהון לבב · וההתפעל והתמהו תמהו · משפטו עם
ת״ו התפעל והתתמהו ·

תמן מבכות את התמוז · אומרים כי היו עושים
צלם וממלאים עיניו עופרת והיו עושים אש
מתחתיו והעופרת נמס ודומה שהוא בוכה · וכתב
הרב רבי משה בן מיימון בספר מורה הנבוכים כי
מצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדומות כי היה איש
מנביאי ע״ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד
שבעה כוכבים ושנים עשר מזלות והמיתהו המלך ההוא
מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות
הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש
והיה זה הצלם תלוי בין שמים לארץ ונפל בתוך ההיכל
וכל הצלמים סביבו והיה מספר להם מה שאירע לתמוז
והצלמים בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר
עפפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה
להם לחק עולם בתחלת יום מחדש תמוז בכל שנה
יספדו ויבכו על התמוז · וי״מ תמוז שם היה שהיו עובדים
אותה · ותרגום תפגשו צים את איים ויערעון תמוון
בתתולין · וברוב הנוסחאות כתוב תמוון בשני ווין ·

תמך תמכו בידיו · ותפיסת תמכו פלך · אף
תמכתיך בימין צדקי · הן עבדי אתמך בו ·
ויתמך יד אביו · אשת חן תתמך כבוד · ועריצים יתמכו
עשר · ותומך שבט · ותומכיה מאשר · תמוך אשרי ·
מקור בענינו או כענין הצורי וכן זכור את יום השבת ·
נוקר נפיו מתמוך בשחר · והנפעל ובחבלי חטאתו
יתמך ·

תמל כי תמול אנחנו · תמול בואך · והאלף
נוספת בתחלת אתמול ובגנש התי״ו רפויה
כל יודעו מאתמול שלשם · ובא בשורק כי ערוך
מאתמול תפתה · ואתמול עמי לאויב יקומם · הוא
היום שעבר בקרוב או ברחוק · ורבי יונה פי׳ ואתמול
עמי מלה מורכבת מן את ומן מול ואת פירושו כמו מול
כנאתי את העיר · והוא כמו ומול עמי לאויב יקומם ·

תמר זאת קומתך דמתה לתמר · גם תמר ותפוח ·
ושבעים תמרים · ידוע · וממנו כתמר
מקשה · כלומר כתמר השוה והישר כי לתמר לא יצאו
לו ענפים עד למעלה בצמרתו וכל גופו מלמטה שורה
וישר · וכן בחלם והיא יושבת תחת תמר · וכן ממנו
עוד ותמורה בין כרוב לכרוב · מקלעות כרובים
ותמורות · ותמורים פטורי ציצים · ועשוי כרובים
ותמורים · ואל איל תמורים · ר״ת מהם צורת דקלים
ומהם תרגם כותרן · וכן ותמרות עשן · ולפי שהתמר
עץ גבוה וישר ושוה ידמה הדבר הגבוה והישר אליו ·
וכן עמוד העשן · וכן בדברי רז״ל על העשן משתלה
העשן תמרתו ואמ׳ בית אבטינס היו על מעשה הקטורת
ולא רצו ללמד ושלחו והביאו אומנין מאלכסנדריאה
והיו יודעים לפטם כמותם ולא היו יודעים להעלות עשן
כמותן שהללו מתמר ועולה כמקל והללו כפצל לכאן
ולכאן ·

תנן ויהי לתנין · כפיר ותנין · בלעני כתנין ·
ובא במם מקום תנות התנים התנין הגדול הרובץ
בתוך יאוריו · התנים בימים · כי כן מנהג הלשון לבא
מ״ם תחת נ״ון כאחד מוף ונוף במחם ובמחן · והקבוץ ארית
התנינים הגדולים · התנינים ביבשה הם מין ממיני
הנחשים · והנזכרים במים הן ממיני הדגים הגדולים
כמות הנחשים · ובנפול אות הכפל גם תנים חלצו
שד · מעון תנים · ובקבוץ הנקבות לתנות מדבר ·
תרגום תנים ירודין · ובמגלת איכה גם תנין חלצו
שד · אילן ירודתא אית להון מסך על אפיהון כד
אינון מנקן ית בניהון דלא ליחוון חמיין יתהון תננא
אבלין

אבלין לחון · ובמדרש תנחומא גם תנים חלצו שד התנין הזה כשבא לינק אמו היא רואה אותו מרחוק וחולצת שדיה בשביל שיינק ולא יראה שדיה מכוסים ואינו יונק ·

תנה כי יתנו בגוים · והפעל הכבד אפרים התנו אהבים · וחשם בתוספת אלף בתחלת אתנה המה לי · ובתוספת נון אתנן זונה · ושכח לאתננה · וכל אתנניה ישרפו באש · כלם ענין תנאי · והוא לתנות מדבר · לתנות לבת יפתח הגלעדי · ענינו לתנות לה ולדבר עמה כי לא המיתה יפתח רק עשה לה בית מחוץ לעיר והתבודדה שם ולא ידעה איש ובלבלה שם והיתה צרורה כל ימי חיה וזהו נדרו אשר נדר כי פירוש והעליתיהו עולה או העליתיהו כלומר אם היוצא לקראתי מבית אדם והיה לה' כלומר קדש לה' שיהיה פרוש מדרכי העולם ואם דבר הראוי לקרבן אעלהו עולה · ודרשו רז"ל בזה דרשה אחרת · וכן שם יתנו צדקות ה' · יענו וידברו ויורו הצדקות שעשה לישראל ותרגום ושננתם ותתנינון ותרגום וענתה שמה כימי נעוריה ותתנן תמן · ורז"ל פירשו גם כי יתנו בגוים · מזה הענין לשון שנה ·

הג"ה פי' מלת לתנות לספר כמלת רק על דבר סוכם וקנה גם כן כלם כמו שאל כפרשו ·

תנך על תנוך אזנם הימנית · הוא הרך אשר בקצה האזן מול בלען · ובספרא מפרש שהוא ה גדר האמצעי ·

תנר תנור וכירים · והקבוץ מגדל התנורים · ובתנוריך ובמשארותיך · התנור הוא שאופין בו את הפת בהדבקה אבל אותו שאופין בו בארצות האלה יקרא פורנו בדברי רז"ל כאמרם הביאו לפניו פת פורני · גוי שהדליק פת פורני אצל ישראל · וכן יקרא בערבי ובלעז ·

תעב כי נתעב דבר המלך את יואב · נפעל עבר כי הוא פתח · אף כי נתעב ונאלח · בנצר נתעב · קמצין כי הם נפעל עומד · כי תועבת היא למצרים · כי תועבת מצרים · בתועבות יכעיסהו · והכבד תעבוני כל מתי סודי · ותעבתי שלמותי · לא תתעב אדומי · ותתעבי את יפיך · המתעבים משפט · כל אוכל תתעב נפשם · ואפשר שתהיה ותתעבי פועל יוצא לשלישי כלומר עשית שיתעבו אותך אחרים מרוב הפקירך עצמך · והתאר למתעב גוי · בפלס והוא מפלא על כל נדותיו · שהוא כמו מלא או פירושו למי שכל גוי מתעבו · וכבד אחר והתעיבו עלילה · ויתעב מאד ללכת אחרי הגלולים · ענין השיקוץ והשנאה ·

תעה תעה לבבי · תעיתי כשה אובד · ובשכר תעו · והנה תועה בשדה · ויתלך ויתע · ולהדבר אל ה' תועה · בתעות בני ישראל · והנפעל אל יאמן בשוא נתעה · בהתעות שכור בקיאו · ושני כפירים נתעו · לדעת רבי יונה היא מלה מורכבת מזה הבנין מעבר ועתיד · ורבי אבי רבי משה ע"ה כתב כי היא מלה מורכבת מנפעל והתפעל ומשפטו נתתעו כמו ונוסרו כל הנשים · ונכפר להם הדם · וכבר כתבנוהו אנחנו בשרש לתע · והפעל הכבד כי רוח זנונים התעה · כי התעתם בנפשותיכם · והתע מנשה · ותוכחת מתעה · והוא פעל עומד כמו תועה או מתעה נפשו · ורסן מתעה · עמי מאשריך מתעים · כלם ענין תעות וידוע הוא ·

הג"ה כמו שכתבתי בפיוק של פורש טעם הספרים סכן עשה כפלית וכן תנה סלו עם ·

תער והעבירו תער · בתער השכירה · מתער מלטש · תער הגלבים · יקרעה בתער הסופר · ידוע · השליכה מתערה · האספי אל תערך · הוא הנרתק והוא תיק החרב ·

תפף תף וחליל · ותוף וחליל וכנור · ישאו בתף וכנור · פירוש ישאו קולם לשחוק ולשורר כנושאים קולם לתוף וכנור · בתפים ובמחולות · עוד תעדי תפיך · והפעל הכבד מכנו מתופפות על לבבהן · בתוך עלמות תופפות · תאר בשקל גחלות שוממות · ובדרך הדמיון והחשאלה מלאכת תפיך ונקביך · ואמר בו התרגום ברם לא אסתכלת בגרמך דאתעביד חלילין ונקבין דאינון צרכך ולא אפשר לך דתתקיים בלא כהון מיומא דאתבריתא עמך מתקנן ·

תפח כתפוח בעצי היער · גם תמר ותפוח · רפדוני בתפוחים · ידוע ·

תפל וחנם טחים אתו תפל · כלומר בנין שאין לו קיומא · ואמר בו התרגום ושעו ליה טין פתיר בלא תבן · היאכל תפל מבלי מלח · פירוש בשר חיאו תפל כי אין דרך לאכלם חיים אם לא יהיו מלוחים הרבה · נביאיך חזו לך שוא ותפל · ולא נתן תפלה לאלהים · ואלוה לא ישים תפלה · דבר נרתע שאין לו טעם ופירוש ואלוה לא ישים תפלה לא ישים לחם גרעון ומניעה על מעשיהם ·

תפר שק תפרתי עלי גלדי · ויתפרו עלה תאנה · עת לקרוע ועת לתפור · והכבד הוי למתפרות כסתות ·

תפש ותפש את הקלע במלחמה · ותפשו בו אביו ואמו · תפשום חיים · ותפשה ושכב עמה · ואתפש בשני הלוחות · למען תפוש את בית ישראל בלבם · כל תופש כנור ועוגב · והנפעל ונתפש במצודתי · והיא לא נתפשה · יתפשו במצודות · ויגש חשבו · בכף יתפשו · והכבד בידים תתפש · ועל דרך ההשאלה בין תופשי המלחמה · הנה הוא תפוש זהב וכסף · כלומר מחופה וכן אמר התרגום ·

תפת ותפת לפנים אהיה · כי ערוך מאתמול תפתה · הוא אש גיהנם · ופירוש ותפת לפנים אהיה כלומר אני נדון בגיהנם לפני מותי מה שאין כן בשאר בני אדם שאינם נדונים אלא אחר מותם · ויש מפרשים אותו מן תף וחליל כלומר היו שמחים בי לפנים כמו השמחים לתף · וטמא את התפת הוא המקום הסמוך לירושלם והוא בגי בן הנם ולפי שנטמא אותו המקום לפי שהיו עובדין בו המולך וטמאהו יאשיהו כלומר צוה שיהיה מקום טומאת להשליך שם נבלות וכל טמאות לפיכך נקרא דין הרשעים גיהנם ותפת לפי שאותו המקום היה הפחות שבמקומות כמו שנקרא גם כן שכר הצדיקים גן עדן כי הוא המקום הנבחר והטוב שבכל הארצות ·

הג"ה בקבלה הגיהנם תופת וכבר כתבתי בפיוק שרש פתה לפה נקרא תופת ע"ש ויש אומרים שנקרא תפתה לפי שהוא פתוח ומוכן לקבל כל פושעים והוא מלשון יפת אלהים ליפת ותרגו' על פי ירמיה אלהי יפתי וכן אמר בפסוק שלפנים שאול משנה ·

תקן מעות לא יוכל לתקון · והכבד תקן משלים הרבה · כי מי יוכל

קהלת ז יוכל לתקן · פירוש ענין התקנה ידוע והוא הפך העות ·

תקע שמואל א׳ יג ושאול תקע בשופר ·
במדבר י · ישעיה יח ותקעו בהן · ובתקוע שופר · יהושע ו תוקעי השופרות ·
תלים קנ והשכם הללוהו בתקע שופר · בצרי · תקרא השופר עצמו תקוע כאשר
יחזקאל ז נאמר תקעו בתקוע והכין
ירמיה ו הכל · אבל ובתקוע תקעו שופר · הוא שם מקום ואמר דרך צחות לשון נופל
בראשית לא על לשון כמו עקרון תעקר · וענין אחר ויעקב תקע
בראשית לא את אהלו · ולבן תקע את אחיו · כלומר העמידום שם ·
שמואל א׳ לא ואת גויתו תקעו בחומת בית שאן · כלומר שתקעו
שופטים ד הגויה במסמרים או בזולתם בחומה · ותתקעה בבטנו ·
שמות י · שופטים ד · ישעיה כב ויתקעהו ימה סוף · ותתקע את היתד ברקתו · ותקעתיו
משלי כב יתד במקום נאמן · וענין קרוב לזה אל תהי בתוקעי כף ·
משלי יא · איוב יז ושונא תוקעים בוטח · והנפעל מי הוא לידי יתקע ·
ענין הכאת כף האדם אל כף חבירו בערבון · וכן בענין
נחום ג הכאת כף אל כף לשמחה תקעו כף עליך ·

רד״ק לא כתבנו זה הלשון רק בקהלת ושאר כל לשון הכנה כמו בכף ופירשו כן והמתרגמים בלשון תקון בקוף לכן כשיהודי המלך שהשבנוהו כתבלת שקף דעתה כתיב תבנית מכת בכף לפי לשון העברי והכלודי תבלות שאר היהודים כתיב תקנת בקוף לפי לשון הכשדים אך אבל לשון תקון כתיב בקוף ולא נמצא בכתבים לשון תקון בכף לשלם ·

תקף קהלת ד · אסתר ט ואם יתקפו האחד · ויחשם את כל תוקף
אסתר י · קהלת ו וכל מעשה תקפו · והתאר עם שתקיף
איוב יד ממנו · תרגום חזק תקיף · וכן תתקפהו לנצח
איוב טו תתקפהו כמלך עתיד לכידור · כלומר תחזיק בו ·

תרה ישעיה מד ויקח תרזה ואלון · הוא מין אילן מאילני סרק ·

תרן ישעיה ל · יחזקאל כז כתרן על ראש ההר · לעשות תרן עליך · כל
ישעיה לג יחזקו כן תרנם · הוא העץ הגבוה כספינה שמשלשלין בו חבל ומעמידים אותו בו ארבעו בלעז ·

תרע עזרא ב תרעתים שמעתים · פירשו בו שוערים ותרגו שער תרעא ויתכן שהו שם למשפחה ·

תרף בראשית לא · שמואל א׳ יט לקחת את התרפים · ותקח מיכל את התרפים ·
הושע ג ואין אפוד ותרפים · הם צלמים יראו בהם העתידות ופירוש ואין אפוד ותרפים כמו שנאמר ואין זבח ואין מצבה אין זבח ליי ואין מצבה לעז ואין אפוד ליי ותרפים לעז · רות ולית אפוד ומחוי ושאר תרפים תרגם צלמניא ·

רד״ק ענין מעשה התרפים מפורש בפרקי דרבי אליעזר הגדול עיין שם : אבל ועליהן לתרופה פירשו ריף על משקל תקומה תקופה ·

תרש שמות כח · דניאל י תרשיש ושהם · וגויתו כתרשיש · אבן שובהם ועינה כעין תכלת וכבר זכרנוהו בשרש רשש מאין הכרע ·

תשע דברים ג תשע אמות · בצרי ולזכר תשעה והתשבון הגדול תשעים ·

ואשר הם בני ארבע אותיות

תלתל שיר ה קוצותיו תלתלים · והוא מענין תל והוא בהתאסף הקווצות בסוסם וכבר זכרנוהו בשרש תלל ·

תעתע בראשית כז · ירמיה י והייתי בעיניו כמתעתע · מעשה תעתעים ·
דה״ב לו והתתפעל ומתעתעים בנביאיו · משפטו מתתעתעים ענינם ענין תעות ועיקר שרשם תעה ·

תחרא שמות כח כפי תחרא יהיה לו · כשפת השריון ·

תחרה תלים לז אל תתחר במצליח דרכו · משקלו תפעל ומשפטו על שלשות שרשו תתחרה החית
תלים לז בשוא ופתח · וכן אל תתחר במרעים · וכבר כתבנוהו
ירמיה כב גם כן בשרש חרה · והפעל הכבד מתחרה בארז ·
ירמיה יב ואיך תתחרה את הסוסים · ענין הדמות והתחת ערב ·

ערוב עבדך לטוב ואל יעשקוני זדים ·

נשלמה אות התיו תהלה לאל

אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי ראיתי לכתוב עם הספר הזה אשר חברתי באור המלים אשר באו בלשון ארמי בספרי לשון הקדש למען לא יחסר הקורא בספר הזה דבר ולא תהיה מלת בארבעה ועשרים ספרים שלא ימצא באורה בספר הזה עם מה שאני מוסיף בו עתה לכן כל מעתיק ספר הזה יכתוב זה בתכלית הספר כמו שכתבתי אני הנה ·

ועתה אחל בעזרת המלמד לאדם דעת ·

בספר בראשית

סימן לא יגר שהדותא · פירושו גלעד · וכן תרגום והיתה בבל לגלים ליגרין · לעי השדה ליגרי חקלין ·

בירמיה

סימן י די שמיא וארקא · שמים וארץ ·

בספר דניאל

סימן ב אזדא · הלכה וכן בדברי רז״ל נפל אזדא · נפק אזדא · ואזדא לעצמיה · הדמין · נתחים תרגום וינתחהו לעצמיה והדמה · וישסעהו בשסע הגדי והדמית כמא דמהדמין גדיא · וכן בדברי רז״ל ודילמא הדומי הדמוה משלטי הדמית אין בו משום אסופי · נולי · אשפה מקום צול · ונבזבה · דורון ומנחה · וכבר וירח יי את ריח הניחוח לאותבו של מלך שבברו בזיה והקנאת פירוש דורון נאה · יציב · אמת והלשון מורגל וידוע · זבנין · נמכרים כלומר נמכרים ונמסרים · נדבה ושחיתה · נבזבת ונשחתת · הזדמנתון · אתם מזומנים · עד די עדנא ישתנא · עד אשר העת ישתנה עליכם שתהיו נמסרים למיתה · ויש מפרשים עד הערב שישתנה העת · נגס · בוזף תרגום והנם זועפים והוא איננו נסיסין · נאדין · תרגום של או · קטא וטעם · קצת ובדברי רז״ל ארבעה מתו בעטיו של נחש בקצתו שנתן לחוה · וטעם · כמו שעם זקנים יקח שהוא תוכן הדבר מתחצפת · נלוית לשון חצוף בדברי רז״ל למי שהוא עז פנים ותרגום קשי פנים חציפי אפין · רזא רזין הסתר הזה תרגום חרש לאמר ברז למימר · והרכת בפתוחו בלשון ארמי · תאיתך נהל · חישך יכול · ואלו · לשון והנה · דכן · זה תרגום האיש הלזה נברא דכן · חיוה יתיר · ההוד גדול · ורוה דחיל · ותארו נורא תרגום יפת תואר שפיר ברוא · חדוהי · החזות שלו תרגום חזות חדיא · מעוהי וירכתיה · בטנו וירכיו · שקוהי די פרזל · שוקיו של ברזל · די חסף · של חרש
תרגום

אליו בעין רצון לא בעין קנאה ולצון ואם ימצא בו שגגה תהיה שגגת הסופר או הספר יתקנה אחרי העיון כפי דעתו ושכלו ומי תגמולו וידינני לכף זכות וישקלני במאזני צדק בכף דעתו ותהי שלימה משכורתו כי מסורת הזמן וסגלו אשר עלי לא היתה מחשבתי בו וכה תקייה ועוד כי כל ימי התעסקי בו רוב מלאכתי היה בלמוד הנערי בתלמוד ועם כל זה אולי שגיתי ואף על פי שאינני מציל עצמי מן החטא ומן השגגה וחוסר הידיעה כי אין אדם אשר לא יחטא אף כי אנכי לא איש דברים ויודע ספרים ומי אשר כל נסתר אליו נגלה והאמת אתו בכל ספק תלוי שאלתי לנקותי משגיאות ומנסתרות כמו שאמר משיחו עליו השלום שגיאות מי יבין מנסתרות נקני ועוד אמר גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי צורי וגואלי :

נשלם חלק שני מהמכלל תהלה לאל המהולל

ויהי כרלות אליהו הלוי את המלאכה · והנה היא עשויה כהלכה ·
מערכה לקראת מערכה · לא נעשה כן לכל ממלכה · ולא נשאר
בה טעות ומבוכה · וישם על הלומדים ברכה · ויפתח את פיו
בשירה ערוכה · וישא משלו ויאמר ככה :

עלוו בכל לבב שאו ראשים פתחי כנסיות ומדרשים ·
גיל תה-תנור תורת ותסקרא עם כל ספרים הד- מפרשים ·
כי בא אשר יאיר אפלתם נגה עליהם אור כאור אשים ·
ספר נבותי לב משכח צפנת יפענח בשרשים ·
לא טוב היות אדם לבד בלתו עזר כנגדו הוא בפירושים ·
אל מ-קרי דהדק ולמדקדק יהיה כמו מלמד ביד חורשים ·
בלתו אנוש נחשב לשר צבא נלחם בלי רכב ופרשים ·
חונים בית אלהי- לתו רומים אל צים בלי חובלים לים פורשים ·
נותם טעמים שש אבל חפרש בינו וביניהם בחיקשים ·
באיד ובבמות בחדמות בק או כגי נשר ליתושים ·
זות תם ושום אין כו ורב טובו נראה ותם נבר בעין חושים ·
עדים ניד זדיו עלי יפיו גם אין כתמים כו ושששוששים ·
גם הפסוקים כו מנקדים כלם כדין ערפים ותתשים ·
מורה מקום פסוק בגליון גם כן בקאמ-שול מפורשים ·
נופם בחתיצית יפיפית ספיר אבניה ותרשישים ·
נחקק תם נחרט בשת לפרש בראש לחדש סוף לחדשים ·
שמעו בני אל חי לקול קורא לאמר אליכם איך ראה אישים ·
עושו וחושו כל מהרת אלי תעצלו תחד לכו חושים ·
איש עם צרור כספו באמתחתו וקנו ואל תהיו במת אישים ·
ובכן לחיים ת- חיו זוכים ובגוף מבורכים ובנפשים ·
תחיו בישראל ישועת אל גואל בכל עדים ומגרשים ·
אז ת-אמרו לאמר בשיר מזמור קלוו בכל לבב קאו ראשים ·

תם ונשלם

81
5
IIIΛXXX

VA1 1542663